

Biibilya Nyēē Tiliil

Sabaot New Testament

Contents

Mataayo	1
Māarkō	67
Luuka	108
Yoowaana	177
Yēyuutēk	222
Barweet nyēē kisirchi :Bāwulō Roomeek	282
Barweetaab Taayta nyēē kisirchi :Bāwulō Kōōriintēēk	306
Barweetaab Āyēēng' nyēē kisirchi :Bāwulō Kōōriintēēk	331
Barweet nyēē kisirchi :Bāwulō Kalatyeeek	347
Barweet nyēē kisirchi :Bāwulō Ēfēēsēēk	358
Barweet nyēē kisirchi :Bāwulō Filibiik	367
Barweet nyēē kisirchi :Bāwulō Kolosaayeeek	373
Barweetaab Taayta nyēē kisirchi :Bāwulō Tēēsālōōnikēēk	379
Barweetaab Āyēēng' nyēē kisirchi :Bāwulō Tēēsālōōnikēēk	385
Barweetaab Taayta nyēē kisirchi :Bāwulō Tēmētēēwō	389
Barweetaab Āyēēng' nyēē kisirchi :Bāwulō Tēmētēēwō	397
Barweet nyēē kisirchi :Bāwulō Tiitō	403
Barweet nyēē kisirchi :Bāwulō Filēmōōn	407
Barweet nyēē kikiēsirchi Iburaneek	409
Barweetaab Yāākōbō	429
Barweetaab Taayta nyēbo Bētērō	437
Barweetaab Āyēēng' nyēbo Bētērō	445
Barweetaab Taayta nyēbo Yoowaana	450
Barweetaab Āyēēng' nyēbo Yoowaana	458
Barweetaab Sōmōk nyēbo Yoowaana	460
Barweetaab Yuuta	462
Ng'oong'uutyēēt Nyēē kikiiboorchī Yoowaana	465

Biibilya Nyēē Tiliil

New Testament in Sabaot (KE:spy:Sabaot)

Language: Sabaot

Provided by: Wycliffe Bible Translators, Inc.

This print-on-demand edition of Scripture is produced and provided at cost by the Digital Bible Society in partnership with the Bible League of Canada, Open Doors International, and other missions and translation agencies. To order additional copies of this or other Bibles, please visit www.dbs.org (USA), www.bibleleague.ca (Canada), and www.opendoors.org (Europe).

Copyright and Permission to Copy

Copyright © 2011 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Copyright © 2011 Wycliffe Bible Translators, Inc. Scripture text used by permission.

PDF, ePub, and MOBI Bible covers and design are copyrighted 2017 by the Digital Bible Society (www.dbs.org).

PDF generated on 2017-08-24 from source files dated 2017-08-24.

18d2d6f8-ef5b-5342-8f5c-05b1d2c741e3

ISBN: 978-1-5313-0598-7

Mataayo

Taayta

Siriintēt, yēē /kikēēsirē āk wōlēē ki wuunto :ng'aleek ām taay: Kurubta keyy āk wōlēē kimwooytooy :booyikaab biikaab Kiriistō, ku kisirē :lēbkeēyiintēt Mataayo kitaabuuni ibooru soboonto āk yiisyēetaab Yēesu nyoo ki kāruruukiintēetaab syuruut /ānkikēēkuurē ām kaayneet ake kule Laawi. /Kiisōotyēechinē kule /kisimkeesir kitaabuuni ām kitaabuunek ang'wan choo bo Lōkōōywēk chēē Kāroomēch. /Kisimkeesir ām Māārko, Luuka āk Yoowaana. Tookunoot kule kisiree :Mataayo kitaabuuni kuutiitaab Araameek nto nyēbo Iburaneek ām kwēenuutaab kēnyiitaab 45 ākoy 50 /kumānāākēēsich Kiriistō (KK) nto yityo, /bokēwēēkyi kuutiitaab Kirikiik. Wōlēē /kikeetetita ng'aleek āk wōlēē rōōtitooy, kubo kuutiitaab Iburaneek āmēēbērē nyēbo Kirikiik /ānkikēēsirchinē Yuutayeeek. Bo koomānuut ām wōlēē mii :Mataayo kōōkiimchi Yuutayeeekyii choo kiikōōyēnchi Kiriistō kule mēēbērē kitay :Yēesu kiruutēk (siruutēkaab Muusa) kule mā kiy nto kule mātinyē manta. (Ng'ālyoontooni bo kiruutēk kuwēēku ng'ālyoontēetaab Iburaneek (Toora) nyēē ibooru ārōōruutēk nto mākuutēk.) /Kēyēyiyiisēē ng'ālyoontooni kooyum kitaabuunek muut choo bo taayta ām Biibilyaa nto ām bārooyinto, kōōbooru kiyēē mākyinē biich :Yēyiin ānkōōmuuchē kōōbooru Kiirootyeeet nyēbo Kēny.

Ānkoo ku wuu nyooto, i-ārōōru :Mataayo kule ng'ālyoo nyēbo koomānuut kule leelach :kānēētēyweēkaab Yēesu kusiir ātēbutēkaab Yuutayeeek. /Kisimkeeng'oor ng'aleechu ām Kiirootyeeet nyoo bo Kēny. Kiityiich :chōōnēetaab Yēesu kiyēē /kikeeng'oor ām kitaabuunek muut choo bo taayta ām Biibilyaa. Kichāmchiin :Yēesu āk kiyēē kiirābchinē :kiruutēk yu kibo taay nteenee tāchiintōōs āk alak choo /kibokēemwoowunēē kuutuw buch choo /kibokēētāsyi. Kiitabaanee keyy :Yēesu kēelto nyēē miyaat nyoo kibokootaam :Farisaayeeek chēē chaang' āk kānēētikaab kiruutēk. Mānāābāybāychi :Mataayo Farisaayeeek choo kiyibē keyy kule churtootiin. Kinyalil ku kāruruukiin bo syuruut kubo kāāntosuurrāt nyēē kinyōōr.

Kiyēē mii āriit: Ng'āloolēē :kitaabuuni soboontaab Yēesu kung'eetee /kākēēsich ākoy yoo /kikēēkwērtōochinē murtooywoontēt, ng'eteetaab meet āk yoo kiwētii kibkōōnkōy. Ng'āloolēē bāytooyiisēēt nyēē lēēl nyēbo Yēyiin nyēē kiiboornēē keyy Yēesu. Tēērchiintōōs :kānēētēyweēkaab Yēesu āk chēbo Farisaayeeek āk kānēētikaab kiruutēk ām kēelwookik chēē chaang' kurubta keyy āk kule nee :nyēē māchāktōōs :chiito kuyey sukuchamta :Yēyiin. Ikērkēyēē :Yēesu kānēētisiyēenyii āk 'tifaayik chēē leelach' chēē māyēmē /kēēroonkyi wōōnkiichēk chēē kimōkōkāniis ānku yōōsēch (kur. 9:17). Chuunnyēē :kānēētisiyēenyii ntāsimuut bo saayeeet nto ām kēelto kōōtyiichē ng'al chēē chaang' chēē /kiikeeng'ooraan. Iyumē :ng'ālooluuutēk choo /kēērāru chēbo kitaabuuni, ng'ālooluuutēkaab Yēesu muut choo bo koomānuut nto chooto ku chu: 1. Wōlēē wuu :Bāytooyiisēēetaab Yēyiin (kur. 5-7), 2. Wōlēē nērtōoy :Bāytooyiisyoonoo (kur. 10), 3. Ātiintonik chēē rubtooy keyy āk Bāytooyiisyooni (kur. 13), 4. Wōlēē māchāktōōs ku wuu :soboonwēk ām Bāytooyiisēēetaab Yēyiin (kur. 18) nto nyēbo 5. Kurubtooy keyy āk wōlēē chōōntōoy :tabantaab kōōrēēt āk churtaayeeetaab Bāytooyiisyoonoo (kur. 24-25). Itēryēēchēē

:kitaabuuni kuursēet nyēē wōō kule /keeba kōōrōōsyēk tukul bokeeyey biiko kuyēk rubiikaab Yēesu.

Kiyēē āmu: Kiyēē irābchinē :Mataayo ku kōōboor kule Yēesu :nyoo mwooyē :wōōrkooyoontiit nyoo mii Kiirootyeet nyēbo Kēny kule kimii chokutoowu bāytooyi-isyēēt nyēē kerkeey āk nyoo kibo bāytooyiintēēt Tāwuti (ām kēnyiit nyēē /kiisōō-tyinē kule ki 1000 KMK). Kunyoo, kiibooru kule chōōnēē :Yēesu kōōtaab Tāwuti āk nyēbo boontēēt nyēē wōō Abraam (kur. 1:1). Binuutēk sōmōk kunyil taman āk ang'wan chēē rōōbu yyootēēt kōōbooru kiy. Ibooru :sōmōku kiyēē rubtooy keey āk Yēyiin, nto taman āk ang'wan kōōbooru bāytooyiintēēt Tāwuti. Kitōsōsyi Yuutayeek kuchāmchiin kule kimā bāytooyiintēēt :Yēesu nyēbo kōōrooni kuu wōloo kiwuunto :Tāwuti. Nteenee kichāmchiintōōs :chēē ng'eri kule kibo :Yēesu kāab Yēyiin, bāytooyiintēētaab soboontaab tāmirmiryēēt ām bāytooyiisyēētaab tāmirmiryēēt nyēē kimākuwōōyiit kusiir kiy ake tukul nyēē kikiikōōsōōtyi :icheek.

Kitwech :Mataayo wōōrkooyoontiit kunyil tāmānwookik tisab kung'eetee Kiirootyeet nyēbo Kēny kōōboorchinēē Yuutayeek kule Yēesu ku Kāārārōokiintēēt man nyoo /kikēēkuurtooy kule mākuchō. Ānkoo kuwuu nyooto, māyibē :Mataayo kule ki Kāārārōokiin :Yēesu ānku bāytooyiintēētaab Yuutayeek baateey (kur. 1:21), nteenee Kāārārōokiintēētaab bōrōryōōsyēk tukul (kur. 4:13-16), Bāytooyiintēētaab soboontaab tāmirmiryēēt ānku Mokoryoontēētaab kōōrēēt kumukuul (kur. 28:19).

Ibooru :ng'ālyoontēēt 'Kiriistōōs' ām kuutiitaab Kirikiik āk 'Meesyaak' (Meesaaya) ām kuutiitaab Iburaneek kule 'Nyēē ng'aabaat' ānkwoorōōru bāytooyiintēēt nyoo king'ōōrē :wōōrkooyikaab Yēyiin kule mākuchō. Ibooru :twēkuutēkaab Kiirootyeet nyēbo Kēny kule kinyach biich :chōōnēētaab Yēesu nteenee ki chōbuutēkaab Yēyiin choo chēē kiboonto kung'eetee kēnyiis āk kēnyiis. /Kēyēyiisyēē ng'ālyoontēēt 'wēri-taab' ām kuutiitaab Iburaneek ām kēlto ake nyēē mārōōbu ng'aleekaab yyootēēt. Ibooru kērkēyintaab ātēbuutēk chēē mii kwēenuutaab 'wēēriit' āk 'kwaan'. Wuu nyooto mbo ām wōlēē mii :ng'ālyoontēēt 'leekweet'. Kēyēku lēekōōk ām yyootēēt ānkēyēku :tukul lōkōkaab Yēyiin kuuyu kiyeyeek ankeekerkeeye āk inee ām kēlto ake. Biiko tukul choo iyēnchinē Yēesu ānkuyēk rubiikyii /kēēkuurē kule 'lōkōkaab Yēyiin' ām kēltaab tāmirmiryēēt. /Kēēkuurē subak kule 'biikaab Kiriistō'.

Sālu :Yēesu Tāwuti ānkusālu Abraam

(Luuka 3:23-38)

1 *Teteet :nyi nyēē rōōbu siintaaryeetaab Yēesu. Sālu :Yēesu *Kiriistō Bāytooyi-intēēt *Tāwuti ānkusālu nkinee *Abraam.^a ²Ki kwaaniitaab* Isaka :Abraam. Nto Isaka ki kwaaniitaab Yāākōbō. Ki kwaaniitaab Yuuta ākoo mbo ng'eetaabkaam :Yāākōbō.^b ³Ki kwaaniitaab Bērēēs ākoo Seera :Yuuta. (Nto kaamet ku Tamaar.) Ki kwaaniitaab Ēsrōōn :Bērēēs. Nto Raam ku kwaan :Ēsrōōn.^c ⁴Ki kwaaniitaab Aminataab :Raam. Kwaaniitaab Nāāsyōōn ku Aminataab. Kwaaniitaab Sālmōōn ku Nāāsyōōn. ⁵Nto Sālmōōn ku kwaaniitaab Boowaas. (Ki kaametiitaab Boowaas Raa-

*1:2 Ām tetaani bo areet ibooru ng'ālyoontooni bo 'kwaan' ām āsiiswēk alak kule kuuko.

^a1:1 Mat. 20:30-31; Yēyuut. 13:23; Yoowa. 8:39-59; Kala. 3:6-9, 14-16; Toowu. 12:3; 22:18 ^b1:2 Toowu. 21:2-3; 25:26; 29:32—30:24 ^c1:3 Toowu. 38:29-30

ab.) Ki kwaaniitaab Ōbēēt :Boowaas. (Nto kaametiitaab Ōbēēt ku Ruut.) Kwaaniitaab Yēēsē ku Ōbēēt. ⁶ Kwaaniitaab Bāytooyiintēēt Tāwuti ku Yēēsē.

Ki kwaaniitaab Sōlōmōōn :Tāwuti. (Nto kaametiitaab Sōlōmōōn ku koorcoonoo kibo chiichoo /kikēēkuurēē Uriiya.)^{de 7} Kwaaniitaab Reewoboowaam ku Sōlōmōōn. Kwaaniitaab Abiia ku Reewoboowaam. Kwaaniitaab Aasa ku Abiia. ⁸ Ki kwaaniitaab Yeewosyafaat ku Aasa. Kwaaniitaab Yooram ku Yeewosyafaat. Nto kwaaniitaab Usiia ku Yooram. ⁹ Kwaaniitaab Choosam ku Usiia. Nto Choosam ku kwaaniitaab A-aas. Ki kwaaniitaab Eseyaa :A-aas. ¹⁰ Kwaaniitaab Mānāāsē :Eseyaa. Nto kwaaniitaab Āmōōn ku Mānāāsē. Ki kwaaniitaab Choosaaya :Āmōōn. ¹¹ Kwaaniitaab Yeekonnyaa ākoo mbo ng'etaabkaam ku Choosaaya. Bēsyoōsyēchooto :chēē /kikēēnāmēē Yuutayeek /ānkēēyib bokuyēk motwoor ām *Bābulōōn.^f

¹² Yu /kābokēēyib kuba Bābulōōn, kunyōōr :Yeekonnyaa wēēriit nyēē /kikēēkuurēē Syeeltyeel. Kwaaniitaab Sērūbābēēl ku Syeeltyeel.^{gh 13} Kwaaniitaab Ābiyuut ku Sērūbābēēl. Kwaaniitaab Elyaakim :Ābiyuut. Nto kwaaniitaab Asoor ku Elyaakim. ¹⁴ Ki kwaaniitaab Sātōōk :Asoor. Kwaaniitaab Ākiim ku Sātōōk. Nto kwaaniitaab Ēlyuut ku Ākiim. ¹⁵ Kwaaniitaab Elyeeser :Ēlyuut. Kwaaniitaab Maatan ku Elyeeser. Kwaaniitaab Yāākōbō ku Maatan. ¹⁶ Nto kwaaniitaab Yōōsēēf ku Yāākōbō. Nto Yōōsēēf ku saanteetaab Maaryaa nyoo kaametiitaab Yēēsu nyoo /kēēkuurē kule *Kiriistō.ⁱ

¹⁷ Kunyoo kung'eetee Abraam ākoy Tāwuti, ku binuutēk taman āk ang'wan. Kung'eetee Tāwuti ākoy bēsyoōsyēchoo /kikēēyibēē Yuutayeek kuba Bābulōōn, ku binuutēk taman āk ang'wan. Nto kung'eetee bēsyoōsyēchooto /kikēēyibē Yuutayeek kuba Bābulōōn ākoy yoo /kikēēsichē Kiriistō, ku binuutēk alak taman āk ang'wan.[†]

Wōlēē /kikēēsikto Yēēsu

(Luuka 2:1-7)

¹⁸ Wōlēē /kikēēsikto Yēēsu Kiriistō kumii kule: Kikiikuwo :Yōōsēēf mākiisyō kumāchē koomut Maaryaa. Nteenee kutoombo kōōmutē keey, kutook kule kinyikiis :Maaryaa. Kinyikiis ām kāamuukēyweēkaab Tāmirmiryēētaab Yēyiin.^{j 19} Ki chii :Yōōsēēf nyēē churtaat. Koosoot koochuchuu key simēēntosuur Maaryaa.

²⁰ Nto yu tākumii kōōsōōtē :Yōōsēēf ng'aleechu, kuchōōnchi *:malayikeet ām kirwootik ānkumwoochi kule, “Yōōsēēf nyēbo kōōtaab Tāwuti, -meetay Maaryaa. Ntēē Tāmirmiryēētaab Yēyiin :nyēē kayey kumanach :Maaryaa. ²¹ Mākusich wēēriit ānku + mēētoochi kaayneet kule Yēēsu^k kuuyu makooraarach biiko ām ng'ōōkiswookikwaa.”^k

²² Kiyityiin :ng'aleechu tukul kubo kiyēē kimwooy :Yēyiin kubunūnēē *wōōrkooyoontēēt ake kule, ²³ “Mākunyikisiit *:ārung'oonyoo ānkusich wēēro nyēē + /mākēēkuurēē Mānwēēl. (Ibooru :kaaynaani bo Mānwēēl kule 'Kēēboontē key Yēyiin'.)”[†]

^{†1:17} Kas ām kāāboorunēētaab ng'aleek yoo ng'aloolēē 'kāāyiitiisyēēt'.

^{†1:21} Ibooru :kaaynaani ām kuutiitaab Iburaneek kule kāārārookiintēēt.

^{d1:6} Ruut 4:18-22 ^{e1:6} 2Sām. 12:24 ^{f1:11} Cherem. 24:1; 2Bāy. 24:8-16; 1Tēt. 3:10-19 ^{g1:12} 1Tēt. 3:10-19 ^{h1:12} Akaay 1:1

^{i1:16} Luuka 1:27 ^{j1:18} Luuka 1:35 ^{k1:21} Tyēēn. 130:8; Luuka 1:31; Yoowa. 3:17; Yēyuut. 4:12; Tiitō 2:14 ^{†1:23} Isa. 7:14

²⁴Nto mii lētuunoo yu kāwokung'eetee :Yōōsēēf rwoo, koomut Maaryaa kuu yoo kimwooytoochinē :malayikeetaab Yēyiin. ²⁵Kiibuurto :Yōōsēēf Maaryaa nyēē mānāātuuyo :tukwaay kut /kēēsich wēeroo. Yu /kākēēsich, kutoochi :Yōōsēēf wēeroo kaayneet kule Yēesu.¹

/Kikēēkutunkyi Yēesu kuu Bāytooyiintēēt

2 /Kikēēsikyine Yēesu kiriinkēetaab Bēētēlēyēm ām yēmēētaab Yuuteeya kubāytooyiisyē *:Ērōōtē. Yu /kābokēēsich Yēesu, kukwaanee :biiko alake komostaab koong'asiis kukwa Yēerusālēm, chēē kiboonto kiirnātēetaab kookeelik.^{1m}
² Yu kayit, kuteeb kule, “Miitē ānō :Bāytooyiintēetaab Yuutayeek nyoo /kōkēēsichē? Kakeekasee wōlēē kēebuuro :kookeelyeet ām koong'asiis kule /kōōkēēsich, kunyi kaakeekwaa bokēēkutunkyi inee.”ⁿ

³ Yu kawokukas :Bāytooyiintēēt Ērōōtē ng'aleechaa, kwaam mēt miisin. Kiiyiimset :ng'aleechaa nkicheek biikaab Yēerusālēm tukul. ⁴ Yooto kōōruruuch :bāytooyiintoonoo mbo *kibkōrōs chēē wōyōyech tukul ākoo kāānēētikaab kiruutēk tukul chēbo Yuutayeek ankuteeb kule, “+ /Mākēēsikyine ānō *Kāārārōokiintēēt nyoo kōkēēkānyē?”⁵ Kuwālchi :bichoo kule, “/Kēēsikyine Bēētēlēyēm ām Yuuteeya, kuuyu kimwooy :Yēyiin kubununēē *wōōrkooyoontēēt ake kule,

⁶ 'Bēētēlēyēm, -mēēmining' :inyiing' mbo kisich ām kiriinkōōsyēkaab Yuuteeya,

kuuyu mākurutunēēniing' :bāytooyiintō :nyēē makubayta biikyuu bo *Isrāyēēl.^{7p}

⁷ Nto tēē yoo, kōōyookto *:Ērōōtē kuutiit ām kibchamumu /bokēēkuurchi bichoo kiboonto kiirnātēetaab kookeelik sukumwoochi inee āsiiswēk bakeenke chēē kitookunēē :kookeelyaanaa. ⁸ Yooto kumwoochi bichoo kule, “Obe Bēētēlēyēm ankuboocheeng' lakwanaa kāroomin, nto yoo kōōnyōōru, bōōmwoowoo sāāwē :nkani wāākutunkyi.”⁹⁻¹⁰ Yu keewaany :Bāytooyiintēēt kung'ālōolchi bichoo, kuba. Nto yu kakas :icheek kookeelyaanaa kung'ērēkiis nyēbo kwōng'uut. Kiirēetoot :kookeelyaanaa bo koong'asiis ākoy wokuteemanee barakuutaab :lakwanaa.

¹¹ Nto yu kēēwut :bichoo kō, kunyōōr leekweet ākoo kaamet Maaryaa. Kukulunkyi lakwanaa. Nto tēē yoo kootyaach tukuuk chēbo kwōng'uut choo kibokōōkātēē lakwanaata, kunam wōlēē mii *:ta-aabuut āk tukuuk alak āyēēng' chēē boong'u nyēē anyiny.^p ¹² Nto yu iyēyē :bichoo kaa, kubeetee kēēlto ake kuuyu kikiikuket icheek :Yēyiin ām kiirwootik kule -meeyey wōlēē miitē *:Ērōōtē.^q

/Kikiimwēēyto leekweet kuwo Miisir

¹³ Yu kāākubēēchi keey :bichoo kiboonto kiirnātēēt, kuchōōnchi Yōōsēēf *:malayikeetaab Yēyiin ām kiirwootik ānkumwoochi kule, “Mii :Ērōōtē wokuchēēng'ē leekweet kule kubakach. Kunyi imwēyētē lakwanaa ākoo kaamet ākoy Miisir ānkubōōbuur wōlooto ākoy āyibuung' lōkōōy.”¹⁴ Kung'eet :Yōōsēēf kwēēmowunooto ānkumwoochi kaametiitaab leekweet kule kōōmwēēyto tukwaay leekweet

¹2:1 Kaayneet ake ku kachayee.

¹1:25 Luuka 2:21 ^m2:1 Luuka 2:4-7 ⁿ2:2 Cherem. 23:5; Mat. 27:11

[†]2:6 Miika 5:2 ^o2:6 Yoowa. 7:42 ^p2:11 Tyēēn. 72:10, 15; Isa. 60:3, 6

^q2:12 Mat. 27:19

ākoy Miisir. ¹⁵ Kibokōōbuur wōlooto kut kume :Ērōōtē. Kuyityiin :yooto ākoo yoo kimwooyē :Yēyiin kubununēē *wōōrkooyoontēēt ake kule, “Kyāākuur lakwanyuu kuchōōnēē Miisir.”†

/Kikeebakach wēērin

¹⁶ Kikiikubēēr :Ērōōtē yu kibo taay kule kikēnchi inee :bichoo kibo kiirnatēēt. Yooto, kunyēēr miisin ānkumwooy kule /keebakach lēēkōōk tukul choo wēēriik ām Bēētēlēyēēm ākoo chēbo soong'wēk alak tukul choo ki laatoos. Kimwaayta /keebakach lēēkōōk choo boonto kēnyiisyēk āyēēng' ānkurēk kurubta keyy āk wōlēē kimwaayta :bichoo kibo kiirnatēēt. ¹⁷ Kunyoo kiyityiin :yooto āk kiyoo kimwooyē :wōōrkooyoontēēt Cheremnyaa kule,

¹⁸ “Kichōōnēē :kāānchōōyto Raama, nyēbo mēēysō āk ameetaab mbuy.

Riirēē :Rāāyēēl lōkōkyii āmāchāmē /keesaaysaay kuuyu mēēkumii :lōkōchoo.”†

Kiiyēēwunēē :Yōōsēēf Miisir ākoo Maaryaa

¹⁹ Nto yu kāwokume :Ērōōtē, kuchōōnchi * :malayikeetaab Yēyiin Yōōsēēf ām kiirwootik kumii Miisir ānkumwoochi kule, ²⁰ “Oyeey kōōrēētaab Isrāyēēl kuuyu kōōkubēk :choo kimāchē kubakach leekweet.”† ²¹ Kung'eetita :Yōōsēēf leekweet ākoo kaamet ānkutākyi keyy kōōrēētaab Isrāyēēl. ²² Nteenee kikiikookeer :Arke-laawo kwaan kubayta Yuuteeya. Yooto, kunyokoriit kuwo ākoy wōlooto. Nto subak, kikiikung'ālōolchi inee :Yēyiin ām kiirwootik kunyoo, kiwo ākoy yēēmēētaab Kalilaaya. ²³ Kiwokuminy ām wōlooto kiriinkēētaab Nāāsārēēt. Kiyityiin :yooto ākoo yoo kimwooyē * :wōōrkooyik kule, “ + /Mākēēkuurēē Nāāsārēētiin.”[§]s

Kiyēytoochi :Yoowaana Yēēsu kēēlto

(Māārko 1:1-8; Luuka 3:1-18; Yoowaana 1:19-28)

3 Yu kakeeyta :kēnyiisyēk chēē chaang', kutook :chiito ake nyēē /kikēēkuurēē Bātisāniintēēt Yoowaana nyēē kyoomtootēē lōkōōywēk suurkwēēnēētaab Yuuteeya. ² Kimwooyē kule, “Oweeksee miyootyēēt kuuyu kaakuriik :bāytooyiisyēētaab Yēyiin!”† ³ Inee :nyoo king'ālōolēē * :wōōrkooyoontēētaab Yēyiin *Isaaya yoo kimwooyē kule,

“Miitē :kuut nyēē kuuru ām suurkwēēn kule,

‘Ōchōb keyy,

ānkōōchulchi Mokoryoontēēt kēēlto.”†

⁴ Kiiloochē :Yoowaana sireet nyēē /kikiikwoorunēē sabureekaab *tembes. Ki-mootee keyy anweetaab suwe ānkwoomootē taalamik ākoo kimnyeteet.^u ⁵ Yooto kung'ēētyēē :biiko Yēērusālēēm āk Yuuteeya kumukuul āk biitēētaab Yoortaan kutēē

§2:23 Ibooru :yuutēyu kule sokonnyeet nyēē inkātunēē musukyēēt. Kasee Isaaya 11:1.

†2:15 Osee. 11:1 †2:18 Cherem. 31:15 †2:20 Chuy. 4:19

§2:23 Māārko 1:24; Luuka 2:39; Yoowa. 1:45; Isa. 11:1

†3:2 Mat. 4:17; Luuka 3:3 †3:3 Isa. 40:3 †3:4 2Bāy. 1:8; Laawi. 11:22-23

yēē tēē ānkubēēchi Yoowaana. ⁶Kimwaayta :bichoo ng'ōōkiswookikwaa ankubatisanee :Yoowaana āynēētaab Yoortaan.

⁷Nto bēre kukas :Yoowaana kakwa * :Farisaayeek chēē chaang' ākoo *Satukaayeek kule /keebatisan, kumwoochi bichoo kule, “Ōyēku ng'oomng'ook kuu ēērēēnōōy! Ōbērē + moochililee ng'wooninto nyoo mākuchō ee?^v ⁸Mākwook nanyuun ōyēyē ng'al chēē kāroomēch sōotooku kule kooweeksee miyootyēēt, ⁹āmōōkwertē keey ōmwooyē kule, 'Ntēē kēēbooyē Abraam.' Amwoowook man kule imuuchē :Yēyiin kuyey rwoontōochu kuyēk lōkōkaab *Abraam. ^{**w}

¹⁰Itōrōoroot :āywēēt nyēē mächē /keeyebee kēētīt. Kunyi keet ake tukul nyoo kamayey lokoyeek chēē kāroomēch /kiiluultooy /ānkēētōorchī ma.^x ¹¹Ābātisānēēnook :anii bēēko kōōboor kule kooweeksee miyootyēēt, nteenee miitē kuchōōnii :chiito nyēē wōō kubiira anii. -Māāyēmē mbo ārēēkyi kwēyōōnik. + Machokubatisaneenaak Tāmirmiryēētaab Yēyiin āk maata.^y ¹²Miitē chokusēēstooy mōōrōryēēk ankubeelee mōōrōryēēchoo maataab kibchuulyo nto yityo, kukonoree nkoonuuk chookē.”

/Kikeebatisan Yēēsu

(Māārko 1:9-11; Luuka 3:21-22)

¹³Nto mii yoo kung'eetee :Yēēsu Kalilaaya ānkuwokubatisan :Yoowaana ām āynēētaab Yoortaan. ¹⁴Nteenee kumach kutay :Yoowaana. Kimwooy kule, “Ntēē ichōōnii wōlēē āmiitē ānku :inyiing' nyēē kātēērook ibatisanaa?” ¹⁵Kukētyi :Yēēsu kule, “Yey :inyiing' kuu nyooto raat kuuyu wuu nyooto :wōlēē māktooy :Yēyiin.” Kucham :Yoowaana kubatisan Yēēsu.^z

¹⁶Nto yu /kaakeebatisan Yēēsu, kuloong'unēē bēēko āriit. /Kēēyootyi wōliin bo barak ankukas Tāmirmiryēētaab Yēyiin nyēē wuu chēēbtuukē kurēku ānku-chokōōbutyi inee.^a ¹⁷Yooto /kēēkuur ām barak kule, “Lakwanyuu :nyi nyoo āchāmē ānkāāng'ērēkyinē.”^b

/Kikeetyem Yēēsu ām suurkwēn

(Māārko 1:12-13; Luuka 4:1-13)

4 Nto miitē yoo, kōōrēētoot :Tāmirmiryēētaab Yēyiin Yēēsu ākoy wōlēē suurkwēn suwokutyem * :Kēniintēēt.^c ²Nto yu kāwokubēēni :Yēēsu wōlooto bēsyoōsyēk artam nyēē kimoomē kiy ake tukul, kwaam :kēmēwuut.^d ³Kuchōōnchi :Kēniintēēt ānkumwoochi kule, “Yoo inyiing' Lakwataab Yēyiin ii, iweech baa, rwoontōochu kuyēk āmiik.” ⁴Nteenee kuwālchi :Yēēsu kule, “Ntēē mwooyē :sirutēk kule,

'Māsobēē :chii āmit baateey

nteenee sobēē ng'ālyoo ake tukul nyēē chōōnēē wōlēē mii :Yēyiin.’[†]^{me}

^{**3:9} Ibooru 'lōkōkaab Abraam' ām yuutēyū biiko chēē kāsyinē Yēyiin kuu Abraam.

^{v3:7} Mat. 12:34; 23:33; Room. 1:18 ^{w3:9} Yoowa. 8:33, 39; Room. 2:28-29; 4:12; 9:7 ^{x3:10} Mat. 7:19 ^{y3:11} Luuka 3:16; Yēyuut. 1:8; 2:2-4; Māārko 9:49; 1Bēt.

1:7 ^{z3:15} Mat. 6:33; Room. 9:30-32 ^{a3:16} Yoowa. 1:51

^{b3:17} Tyēēn. 2:7; Isa. 42:1; Mat. 12:18; 17:5; 2Bēt. 1:17-18 ^{c4:1} Ibu. 4:15

^{d4:2} Chuy. 34:28; Mat. 6:16-18 ^{†4:4} Kiruu. 8:3 ^{e4:4} Yoowa. 4:34

⁵Nto tēē yoo, kuwēeto :Kēniintonoo Yēesu ākoy Yēerusālēēm ānkōokoochi kōōyooonyēē yēbo kotootyēēt ām barakuutaab tōōtēetaab *Kōōtaab Yēyiin.^{††}
⁶Yooto kumwoochi kule, “Yoo inyiring' man Lakwataab Yēyiin ii, 'iraantee yuutēyu ākoy ng'wēny, kuuyu mwooyē :siruutēk kule, 'Mākōōyook :Yēyiin malayikaanikyii bokutaaching' simēebutyi rwaa kutuying'.”[†] ⁷Kukētyi :Yēesu kule, “Ntēē mwooyē subak :siruutēk kule, ‘-Meetyem Yēyiintēēng'uung'.”[†]”

⁸Kuwēeto subak :Kēniintonoo Yēesu lekemeet ake barak ānkōōboorchi bāytit nyēē mii kōōrōōsyēk tukul. ⁹Kimwoochi kule, “+ Māākōōning' bāytiniin tukul yoo 'kēekutung'woo.” ¹⁰Kukētyi :Yēesu kule, “Buunyoontooni, ng'eetee yu. Mwooyē :siruutēk kule, 'Yēyiin :nyēē mächaktōōs /kiywēyē ānku inee nkit :nyēē /kēeku-tunkyinē.”[†]”

¹¹Kubakaakta :Kēniintonoo Yēesu. Nto yityo kukwa :malayikaanik ānkubokuyēētyēēchi.

Kitoowunēē :Yēesu yiisyēenyii yēmēētaab Kalilaaya

(Māārko 1:14-15; Luuka 4:14-15)

¹²Nto yu kawokukas :Yēesu kule /kookeekerta Yoowaana kō, kung'eetee Yuuteeya ankooyeey Kalilaaya.^f ¹³Nteenee yēē kātāminyē Nāāsārēēt, wokuminy Kaabernaam kulēēkitēē tōōlilēēt rōōrōōkoonoo kibo Sābulōōn āk Naftaali.^g ¹⁴Kiyityiin :yooto ākoo yoo kimwooyē :wōōrkooyoontēēt *Isaaya kule,
¹⁵⁻¹⁶“Kookukas :bichoo minyē mēēnān lēbkēēyyēēt nyēē wōō ām rōōrōōkēētaab Sābulōōn āk nyēbo Naftaali wōloo lēēkitēē :Tōōlilēētaab Kalilaaya āk āynēētaab Yoortaan, yēmēētaab Kalilaaya wōloo miitē :biich chēē sobooy. Kōōkuchōōnchi :lēbkēēyyēēt bichoo minyē kōōr nyēē kitub :mēēnānēētaab meet.”^{†h}

¹⁷Kyaamtaat :Yēesu lōkōōywēk kuchakee yooto kumwooyootē kule, “Oweeksee miyootyēēt kuuyu kaakuriik :bāytooyiisyēētaab Yēyiin.”^{†i}

Kikuur :Yēesu rubiikyii chēbo taay

(Māārko 1:16-20; Luuka 5:1-11)

¹⁸Nto mii bēsyēēt ake, yēē kimiitē :Yēesu kuwēēsyētēē sakaramteetaab Tōōlilēētaab Kalilaaya, kukas biiko alak āyēēng' chēē kituubcho. Kiwiirchinē :bichoo nēētiinēkwaa tōōlil kunāmē *burburiinēk. /Kikēēkuurēē ake Simōōni nyoo /ki-bokēēkuur lētuunoo kule Bētērō nto nyiin ake ku Antereeya. ¹⁹Kukuur :Yēesu bichoo kule, “Orubaa anii! +Maaneetaak wōlēē ōyisuntooy biiko.” ²⁰Kubākooktooy :bichoo nēētiinēkwaa bakeenke ānkurubē Yēesu.

²¹Yu keenaata :Yēesu taay kisich, kukas subak biiko alak āyēēng' chēē kituubcho kutinyē keyy kwaan ām mwēēng'. /Kikēēkuurēē ake Yāākōbō /kēlēē nyiin ake Yoowaana nto kwaan ku Sebetaayo. Kimiitē :bichoo kuyēytooy nēētiinēkwaa. Yooto

^{††}**4:5** /Kikēētēēkyi yuutēyu kiy nyēē kiyyoonyēē :mbo *kibkōrōs sukukuutē ary-
 eembuut kumāchē kōōbāroostoochi biikaab Yēerusālēēm ng'aleek.

[†]**4:6** Tyēēnwookik 91:11-12 [†]**4:7** Kiruu. 6:16 [†]**4:10** Kiruu. 6:13

^f**4:12** Mat. 14:3 ^g**4:13** Yoowa. 2:12 [†]**4:15-16** Isaaya 9:1-2

^h**4:15-16** Luuka 1:79 ⁱ**4:17** Mat. 3:2; 4:23; 6:10; 10:7

kukuur :Yēesu murēchooto āyēēng' choo kituubcho. ²² Kubākookyinē :icheek kwaan mwēēng' ānkurubē Yēesu.^j

Kyaamtaat :Yēesu lōkōōywēk ānkōōsooboot biiko ām Kalilaaya kumukuul

(Māārko 1:39; Luuka 4:42-44)

²³ Yooto nanyuun, kuwēesyētootēē :Yēesu Kalilaaya tukul kōōnēētiisyootēē koori-ikaab saayet bo Yuutayeeek. Kyoomtootē lōkōōywēk chēē kāroomēch chēbo bāytooyiisyēētaab Yēyiin ānkōōsoobootē biiko chēē kiboonto bōorwoonik āk tānkusyo ake tukul.^k ²⁴ /Kikyaamtaat ng'aleechaa bo kwōng'uut choo kiyēyē :Yēesu ākoy yēēmēētaab Siirya kutēē yēē tēē. Yooto /kiimutyi inee biiko tukul chēē kimnyoontōos kunam wōlēē mii :chēē kitinyē tāmirmirook chēē miyootēch, chēē kitinyē mēwuunkook āk chēē kichunkutootiin. Kiisob :Yēesu bichoo tukul. ²⁵ King'ēētyēē :biiko chēē mātēē chu Kalilaaya, Teekabooli, Yēerusālēm, Yuuteeya ākoo biitēētaab Yoortaan ankoosaab Yēesu.

Ng'erekweekaab manta

(Luuka 6:20-23)

5 Kimii :yēē kimāchē :Yēesu kwoomchi biiko lōkōōy. Kiiruruuki key :biiko chēē chaang'. Yu kakas kuu nyooto, kuwo :inee āk rubiikiyii yēē tōrōōr ānkutēbēē ng'wēny. Kōōnookyi :rubiichoo^l ² ānkutoow :Yēesu kōōnēētiis. Kimwooy kule,

³ "Ibēruurootiin sōō, kule nee :biiko choo imoong'tēē key Yēyiin,

kuuyu + mākōōwut bāytooyiisyēētaab Yēyiin.^m

⁴ Ibēruurootiin sōō, kule nee :biiko choo buntēē ng'woonin

kuuyu mākukārāmchi :ng'ala.ⁿ

⁵ Ibēruurootiin sōō, kule nee :biiko choo yibē key ng'wēny,

kuuyu mākuyēk nyeeng'waa :kōōrēēt.^o

⁶ Ibēruurootiin sōō, kule nee :biiko choo chēēng'ē churtaayeeet,

kuuyu mākunyōōr.

⁷ Ibēruurootiin sōō, kule nee :biiko choo riirēē alak,

kuuyu + /makeeriiree nkicheek.^p

⁸ Ibēruurootiin sōō, kule nee :biiko choo leelach :moonik,

kuuyu makukas Yēyiin.^q

⁹ Ibēruurootiin sōō, kule nee :biiko choo wuulyēē ng'aleekaab kaalyeeet,

kuuyu + /mākēēkuur kule lōkōkaab Yēyiin.^r

¹⁰ Ibēruurootiin sōō, kule nee :biiko choo /kēēwusē yoo kayey kiyēē māchē :Yēyiin,

kuuyu mākōōwut Kaab Yēyiin.^s

¹¹ Ōbēruurootiin sōō, kule nee :akweek choo ōyēnwo anii, yoo /kākēēchubook /ānkēēwusook nto /kēēmōlōlchook ng'al chēē chaang'.^t ¹² Yoo /kākēēyēwook kuu nyooto, ōtyēēn kubo ng'erekweek, kuuyu mii :kiy nyēbo kwōng'uut

^j4:22 Mat. 8:21-22 ^k4:23 Mat. 9:35 ^l5:1 Mat. 15:29

^m5:3 Isa. 57:15; 61:1 ⁿ5:4 Tyēēn. 126:5-6; Isa. 61:2

^o5:5 Tyēēn. 37:11; Room. 4:13 ^p5:7 Mat. 18:33; 25:35-46; Yāāk. 2:13

^q5:8 Tyēēn. 24:3-5; Ibu. 12:14 ^r5:9 Room. 14:19; 8:14

^s5:10 Mat. 25:34; 1Bēt. 3:14 ^t5:11 Luuka 6:22; 1Bēt. 4:14

nyēē mākutuwēnēēnook :Yēyiin ām kibkōōnkōy. Ntēē /kiikēēwusoon mbo nkicheek *wōōrkooyikaab Yēyiin choo kibo taay kuu nyooto.”^u

Yiisyēētaab biikaab Kiriistō

(Māārko 9:50; 4:21; Luuka 14:34-35; 8:16)

¹³ Kimwooy :Yēēsu kule, “Akweek :muunyeetaab kōōrēēt.[‡] Nteenee yoo kakuskusiit :muunyeet, /kāmēētākiitōōysēē nteenee /kēēluluktooy kootartaar :bi-iko.^v

¹⁴ Akweek ku lēbkēēyyēētaab kōōrēēt. Māwunyāktōōs *:kiriinkēēt nyoo /kikēētēēkyi tulwo,^w ¹⁵ amāmii :chii nyēē tābē taariit ānkōōkubuyēē kērebēēt, nteenee ikoochinē yēē itōrōōroot sukulēbkēchi biiko tukul ām kō.^x ¹⁶ Kunyoo māchāktōōs olēbkēchi biiko kubuntēē yēyūutēkwook chēē kāroomēch, si yoo kakasaak kookaasta Kōōn nyoo miitē kibkōōnkōy.”^y

Kichokootyīich :Yēēsu kiyēē /kikēēkuurto

¹⁷ “-Meesoot :chii kule kyāāchōōnii :anii chāānēmtooy ng'aleek choo kisirē *:Muusa āk chēbo *wōōrkooyik, nteenee kyāāchōōnii chāātyiichē ng'aleechaa.^z

¹⁸ Kubooyiit man, amwoowook kule ākoy kukeeyta :barak ākoo ng'wēny, māmii :kiy nyēē +/mākiinēmto am kiruutēchoo ānkoo ku mining' nyēē tyaa, ākoy kuyityiini :ng'aleek tukul.^a ¹⁹ Kunyoo, chii ake tukul nyēē kāmēto kiruutēchoo ānkoo mbo nyēē mining' nyēē tyaa ankuyey biiko alak kurub ng'aleekyīi kumā chii :nyoo am bāytooyiisyēētaab Yēyiin. Nto nyoo karub kiruutēchoo ankuyey alak kurub, /ki-itōrōōrē nyooto am bāytooyiisyēētaab Yēyiin. ²⁰ Amwoowook kule, -mēēwutē :chii bāytooyiisyēētaab Yēyiin yoo kamachurta kusiir Farisaayeechaa ākoo kāānēētichoo bo kiruutēk.”^b

Ng'alyoo kurubta keey āk siirmōōyto

²¹ Kitas taay :Yēēsu kumwooy kule, “Ābērē kyookas kule /kikēēmwoochi chiitaab kēny kule, ‘-Meebakach chii. Nto chii ake tukul nyoo kābākāiis, ākoy /kiitiilchi ng'al.”^c ²² Nto anii amwoowook kule chii ake tukul nyoo kānyērchi ng'ēetaabkaamet,^f +/mākiitiilchi ng'al. Nto chiito nyoo kāmwoochi ng'ēetaabkaamet kule, ‘Iberber’ +/mākiyyoong'tēē kōōk /sikiitiilchi ng'aleek, nto

[‡]5:13 Kiyēyiisyēē :Yuutayeeek muunyeet kōōtiliilēē kōrōsēēkwaa kutoombo kōōkoochinē Yēyiin. /Kikēēyēyiisyēē mbo subak kōōbooru wōlēē inēmchintoo key :chiito soboontaab Tāmirmiryēēt.

^f5:22 Yoo /kākēēmwooy kule ng'ēetaabkaamet ku chiitaab Kiriistō.

^u5:12 2Tēt. 36:16; Luuka 11:47-51; 13:34; Yēyuut. 7:52; 1Tēēs. 2:14-16; Yāāk. 5:10 ^v5:13 Chuy. 30:35; Laawi. 2:13; Kāāyiit. 18:19; 2Bāy. 2:20; Eesra 6:9; Ēsēk. 43:24; Māārko 9:50 ^w5:14 Yoowa. 8:12; 9:5 ^x5:15 Māārko 4:21

^y5:16 Ēfēēs. 5:8-9; Filib. 2:15; 1Bēt. 2:12

^z5:17 Mat. 22:37-40; Room. 3:31; 7:4-6; Ēfēēs. 2:13-16; Ibu. 10:9

^a5:18 Tyēēn. 119:89; Isa. 40:8; Mat. 24:35; Luuka 16:17

^b5:20 Mat. 18:3; 23:23-28; Yoowa. 3:5 ^c5:21 Chuy. 20:13 ^d5:21 Laawi. 24:17

nyoo kālēēnchi ng'eetaabkaamet, 'Iyēku solwo', kumisiyinē /kiimut /bokēētōorchī wōlēē bo maataab kibchuulyo.^d

²³ Kunyoo, yoo imāchē ituwēnchi Yēyiin kiy ankiisoot kule itinyē tisyā ām wōlēē mii :ng'eetaabkoomēt, ²⁴ ibākookyi kiyoo yooto bo *Kōōtaab Yēyiin ānkiiwē wōlēē mii :ng'eetaabkoomēt bōōchoomnyē kurook nto yityo wēētuwētē kiyooto.^e ²⁵ Yoo miitē :chiito ake kukwēring' kōōk kubo bēsēnyii nyēē iboontē, kumāchāktōōs simōkāsyiine ām kēēltaab too kutoombo ōyitē kōōk. Yoo kameeyey kuu nyooto, kukwēriing' :nyiin kōōk ānkōōyokoochiing' boontēētaab kōōk. Makunaming' :boon-tonoo bo kōōk ānkōōrēkēerchiing' chiito nyoo riibē kibratiiyey kukertiing' kō. ²⁶ !Kāamwoowook, + mēētēbii wōlooto ākoy iyaakte bēsēnoo tukul.^f

Ng'ālyoo kurubta keyy ākoo martaayeet

²⁷ Kitas taay :Yēēsu kumwoochi rubiichoo kule, "Ābērē kyookas :akweek kule /kikēēmwooy kēny kule, '-Meemarte.'[†] ²⁸ Nto anii, āmwoowook kule, chii ake tukul nyoo kāsē kooroko ānkuchōrōkyi kuwuu nyēē kaakumarta.^g ²⁹ Kunyi, yoo kēēsākyyiing' koong'uung' isuuchi ng'ōōki, ilōōtu. Kaykay iboot komosta akeenke nyēbo bōōrng'uung' kusiir /kēēwiirchi bōōrng'uung' tukul wōlēē bo maataab kibchuulyo. ³⁰ Nto yoo kēēsākyyiing' :āwung'uung' isuuchi ng'ōōki, itilte. Kaykay iboot komosta akeenke nyēbo bōōrng'uung' kusiir /kēēwiirchi bōōrng'uung' tukul wōlēē bo maataab kibchuulyo."^h

Bareetaab kooyēey

(Mataayo 19:9; Māārko 10:11-12; Luuka 16:18)

³¹ Kimwooy :Yēēsu subak kule, "Kyookas mbo subak /kēēmwooyē kule chii ake tukul nyēē māchē kubar kooyēey kumāchāktōōs kusirchi koorkeēt barweet nyēē kakwetee.ⁱ ³² Nto anii āmwoowook kule, chii ake tukul nyoo kakwet koorkeēnyii kubo ng'aleek alak chēē mānāmē keyy ākoo martaayeet, kāākōōsākyyi koorcoonoo kuyēk choonchoyēn. Nto chiito nyēē keemut koorcoonooto, kaakumarta :nkinee."^j

Kaawaaleetaab keyy

³³ Kimwooy :Yēēsu subak kule, "Kyookas :akweek kule /kikēēmwoochi chiitaab kēny kule, 'Yoo kēēwoolchi keyy :chii Yēyiin kule makuyey kiy, kumāmāchāktōōs kwiiri kiyooto nteenee māchāktōōs kootyiich.'^{†k} ³⁴ Nto anii āmwoowook kule mātēbi :chii kut koowaal keyy. -Meewaal keyy :chii kutwēchē wōliin bo kibkōōnkōy kuuyu bāytooyiisyēē :Yēyiin wōlooto. ³⁵ Āmātēbi :chii kut kulē, 'Kwaama :teng'et', kuuyu tyichē :Yēyiin wōlooto. -Meewaalee keyy :chii kiriinkēētaab Yēērusālēēm kuuyu bo :wōlooto Bāytooyiintēēt nyoo wōō.^{lm} ³⁶ -'Meewaalee keyy mbo mēting'uung' i-asante, kuuyu -mēēmuuchē mbo kut iyey butyoontēēt akeenke ām mēting'uung' kulēēliit nto kutuuyiit. ³⁷ Yoo 'kēēchāmē kiito ake, kuyēmē imwaay kule: 'Ēē, wuu

^d5:22 1Yoowa. 3:15; Mat. 18:9; Yāāk. 3:6 ^e5:24 Mat. 6:14-15

^f5:26 Mat. 18:34 [†]5:27 Chuy. 20:14 ^g5:28 Kāālēw. 6:25; 2Bēt. 2:14

^h5:30 Māārko 9:43-47 ⁱ5:31 Kiruu. 24:1-4; Mat. 19:7 ^j5:32 Mat. 19:9; 1Kōōr. 7:10-11 [†]5:33 Kāāyiyiit. 30:2 ^k5:33 Laawi. 19:12; Kiruu. 23:21

^l5:35 Isa. 66:1; Yēyut. 7:49 ^m5:35 Tyēēn. 48:2; 76:2

nyooto.' Nto yoo itāyē, imwaay kule: 'Acha, māwuu nyoo.' Yoo 'keemwaay ng'al chēē siirē chuutēchu kukwoonēē :choo wōlēē miitē :Kibrōkōsyootēt.'^{no}

-Mēēyooku miyootyo

(Luuka 6:29-30)

³⁸ Kitas taay :Yēesu kumwooy kule, "Kyookas mbo subak /kēemwooyē kule, 'Koong' āk koong', keelta āk keelta.'[†] ³⁹ Nteenee āmwoowook :anii kule, -mēēkōrōmchi chii nyēē miyaat. Yoo kasyeeching' :chiito ake kibkermetuut komosta ake, iwēēkyi komosta nyiin ake kusyeech.^p ⁴⁰ Nto yoo kākwering' :chii kōōk kumāchē kaansuung'uung', imuytoochi mbo nkinee kābuutiit.^q ⁴¹ Yoo kākērchiing' :chii koong' ikālābchi tukuukyii ām asiista akeenke, itāsyi asiista ake. ⁴² Nto yoo kāsooming' :chii kiito ake, ikoochi. Nto yoo kēēbēsēēniing' :chii kiy, ikoochi."

Chamateetaab Yēyiin

(Luuka 6:27-28, 32-36)

⁴³ Kitas taay :Yēesu kumwooy kule, "Kyookas mbo subak /kēemwooyē kule, 'Ichāmē laateyeng'uung' ānkiiwēchē buunyoontēng'uung!'^{††} ⁴⁴ Nteenee āmwoowook anii kule, ōchāmē buunikwook ānkōōsoochinē choo wusook^s ⁴⁵ sookerkeyiitu Kōōn nyoo miitē kibkōōnkōy. Yēyē :Yēyiin kōōluuchi :asiisnyii biiko choo kārōomēch āk choo miyootēch. Yēyē mbo subak roobta kurōōbēnchi biiko choo kārōomēch āk choo miyootēch.^t ⁴⁶ Ōbērē :akweek tōōs mākutuwēnook :Yēyiin yoo ōchāmē baatey biiko choo chāmook ee? Ntēē yēyē :chii ake tukul kuu nyooto. ⁴⁷ Nto yoo ōng'ālōolchinē biiko choo chēekwook baatey ii, ōnyōōru nee nyēē karaam? Ntēē yēyē :nkicheek choo -mēēnkētē Yēyiin kuu nyooto. ⁴⁸ Churtaat :Yēyiin nyoo miitē kibkōōnkōy, kunyoo, māchāktōōs ōchurtootiin :nkakweek."^u

Wōlēē /kēētoorētitooy bānoonik

6 Kimwooy subak :Yēesu kule, "Ōriib keey. Mayey :chii ng'alyoo nyēē karaam ām taayeetaab biiko kumāchē kule sukutook. Yoo kayey kuu nyooto, mānyōōru kiy ām wōlēē mii :Kwaan nyoo miitē kibkōōnkōy.^v

² Yoo 'kēētoorēt banan, -mēērook ing'asaatee keey kuu wōloo yēytooy :kiblem-bechiisyeek ām kooriikaab saayeet āk wōloo bo kēeltaab too, kule sukookaasta :biiko. Kāamwoowook, mānyōōru kiy ām wōlēē mii :Yēyiin. ³ Nteenee yoo iyēētyēēchinē chiito ake, kumāmāchāktōōs ikany kukas mbo :choorweeng'uung'. ⁴ Yooto, mākutuwēniing' :Kōōn nyoo kāsē kiy ake tukul nyēbo wung'aan."

^{†5:37} Mat. 23:16-22; Yāāk. 5:12 ^{‡5:37} Yāāk. 5:12; Mat. 6:13; Yoowa. 17:15

^{†5:38} Chuy. 21:24; Laawi. 24:20; Kíruu. 19:21

^{‡5:39} Luuka 6:29; Room. 12:17, 19; 1Bēt. 3:9 ^{‡5:40} 1Kōōr. 6:7; Ibu. 10:34

^{†5:43} Laawiik 19:18; Kiruutēk 7:1-2

^{†5:43} 2Sām. 22:38-43; Tyēēn. 139:21-22

^{‡5:44} Luuka 6:27-28; Room. 12:20; 1Bēt. 2:20-23 ^{†5:45} Ēfēēs. 5:1

^{†5:48} Laawi. 19:2; Luuka 6:36; 1Bēt. 1:16 ^{‡6:1} Mat. 23:5

Wōlēē /kēesooytooy

(Luuka 11:2-4)

⁵ Kitas taay :Yēesu kumwooy kule, “Yoo osooyē, marub :chii ātēbutēkaab kiblembechiisyek. Kicham :kiblembechiis kusooyē nyēē kātōōnōōn ām kooriikaab saayeet āk wōloo chaang' :biich, sukung'eet kutook. Kāamwoowook, kisimkunyōōr :bichoo kiyēē kimāchē.^w ⁶ Nteenee, ikērtooy keey :inyiing' kō ankiisaay Kōōn nyoo -/mākēēkāsē. Nto yooto mākutuwēniing' :Kōōn nyoo kāsē kiy ake tukul nyēē wunyaat.”

⁷ Kitas taay :Yēesu kumwooy kule, “Yoo osooyē, -mōōbōloobōlē kuu biich choo -mēenkētē Yēyiin kuuyu isōōtē :choo kule yoo kāmwooy ng'al chēē chaang', /kēēkāsīnē. ⁸ Wuu nyooto kuuyu simkōōnkētē :Kōōn kiyēē -mōōboontē kutoombo mbo kut osaa.^x ⁹ Kunyoo māchāktōōs osooyē kule:

Baaba Yēyiin nyoo imiitē kibkōōnkōy,
kutōōriit :kaayneeng'uung'.^y

¹⁰ Kuyit :bāytooyiisyēng'uung'
kuyeyakay ām wōlēēb ng'wēny :kiyēē imāchē
kuu wōloo wuunto ām kibkōōnkōy.^z

¹¹ Ikōōnēēch kiyēē kyoomē ām bēsyo ake tukul.^a

¹² Inyōōwēēch kaat ām choolwookātēenyoo,
kuu yoo kēēnyōōchinē :nkacheek kaat
choo choolwookēnchēēch.

¹³ Itiyyēēch /simakeekenteech,
nteenee isateeneech wōlēē mii :Buunyoontēēt.^{§§b}

¹⁴ Yoo ōnyōōchinē kaat biiko alak choo choolwookēnchook, kunyōōwook kaat :nkinee Kōōn nyoo mii kibkōōnkōy.^c ¹⁵ Nto yoo -mōōyēyē kuu nyooto kumānyōōwook kaat :Kōōn.”^{de}

***Kiriisyēētaab āmiisyēēt**

¹⁶ Kimwooy :Yēesu subak kule, “Yoo *kirē :chii āmiisyēēt, kumāmachāktōōs kusāng'utiitu kuu wōloo yēytooy :kiblembechiisyechaa māchē kule sukukas :biiko. !Kāamwoowook, kiikunyōōr :bichoo kuyem kiyēē kimāchē. ¹⁷ Nteenee yoo ōkirē āmiisyēēt, kumāchāktōōs ōbārē buutēekwook, ōwuunē koonyekwook ankooyiil ōtililiitu^f ¹⁸ simēenkētōok :chii kule ōkirē āmiisyēēt. Nteenee Kōōn nkityō nyoo -/mākēēkāsē :nyēē inkētē. Nto yooto, mākutuwēniing'.”

§§6:13 /Kichokēētāsīnootē ām siruutēk alak ng'aleechu: “Kuuyu inyiing' nyēē ibāytooyiisyē, cheekuuk :kāamuukēywēēk ānkiitōōrooroot ākookoy. Kuwuuyiit nyooto.”

^w6:5 Luuka 18:10-14 ^x6:8 Mat. 6:32

^y6:9 Cherem. 3:19; Mal. 2:10; 1Bēt. 1:17

^z6:10 Mat. 7:21; 12:50; 21:31-32; 26:39, 42; Yoowa. 6:38 ^a6:11 Mat. 6:24-34

^b6:13 Mat. 26:41; Māārko 14:38; Luuka 11:4; 22:40, 46; Yoowa. 17:15; 1Tēm. 6:9;

2Tēm. 4:18 ^c6:14 Ēfēes. 4:32 ^d6:15 Mat. 5:24; Māārko 11:25; Luuka 6:37

^e6:15 Mat. 18:35

^f6:17 Isa. 58:5; Mat. 17:20-21; Luuka 2:37; 18:12; Yēyuut. 13:2-3; 14:23

-Mēetukuulchi keey bāytitaab kōōrooni

(Luuka 12:33-34; 11:34-36; 16:13)

¹⁹ Kitas taay :Yēesu kumwoochi biiko kule, “-Mōōtukuulchi keey bāytitaab kōōrooni kuuyu nyēerēē :kuutyek, tuurtōōs /ānkēēchōōrē.^g ²⁰ Nteenee okōnōrchi keey bāytit ām Kaab Yēyiin wōloo māmiitē :kiy nyēē nyēerēē āmāmii :chōōriin.^h ²¹ Tiyyēē :chii mēt wōloo miitē :bāytinyii.

²² Koong'uung' nyēē ikoochinē bōōrng'uung' lēbkeēyyēēt. Yoo kāstooy :koong'uung' nyēē karaam, iboontē lēbkeēyyēēt. ²³ Nto yoo mākāstooy nyēē karaam, imiitē mēēnān nyēē mā mining'. Kunyi, yoo kāmīs :lēbkeēyyēēt nyoo 'kēēboontē, imiitē mēēnānēēt kutukul!

²⁴ Māmii :chii nyēē imuuchē kōōmēlchiin kirōkōōn āyēēng'. Yoo kasyeem, kulāyē :ake. Kunyoo, mānoomtōōs :yiisyēētaab Yēyiin āk muchastaab beesaan.”

Ōmoymooy bāytooyiisyēētaab Yēyiin

(Luuka 12:22-31)

²⁵ Kitas taay :Yēesu kumwoochi bichoo kule, “Kunyoo, !kāāmwōowook, -mookany kwaamaak mēt kule ō-āmē nee, ōyyēē nee nto kule ōloochē nee. Wōō oob :so-boontaab chii kusiir āmit nto ku sirooy?ⁱ ²⁶ Māchē ōkāsēē tāriitēk choo -mēēnkētē kule /kēēchoonsē kule nee /ānkēēkēsiisyē kule nee āmātinēyē mbo chookēēn, nteenee bāyē :Kōōn nyoo miitē kibkōōnkōy. Chāmook akweek oob :Yēyiin kusiir tāriitēchoo?^j ²⁷ Yoo keeyiimee keey :chii ng'al chēbo kōōrooni ii, ara imuuchē :yooto kutāsyi bēsyōōsyēk chēē minyēē kōōrēēt? ²⁸ Ām nee sōōyīmēē keey ng'aleekaab sirooy? Okas baa, wōlēē wuu :taabta ake tukul ām wuuyēēt! Māchiryootē sukukaraaraniit. ²⁹ Kāāmwoowook, ānkoo kiboonto :Sōlōmōōn bāytit nyēē tyaa, kimāboonto sirooy chēē kāroorānēch kuu toobtōōchu.^k ³⁰ Nto akweek chu -mōōkoosēēnoo keey kuyem ii, yoo imuuchē :Yēyiin kookaraaran toobtōōy choo lēēltōōs nto nyēē mā tyaa kurarach ii, kucham nee wōlēē makoolaaktaak nkakweek?^l ³¹ Kunyoo -mooyiimee keey kule, ‘+Makyaam nee?’ Nto kule, ‘Kēēyyēē nee?’ Nto mbo kule, ‘Kiiloochē nee?’ ³² Biiko choo -mēēnkētē Yēyiin :chēē imoymooyē tuku-uchoo tukul, nteenee inkētē :Kōōn nyoo miitē kibkōōnkōy kule misyook akweek ōnyōōru tukuuchoo tukul.^m ³³ Kuchamta :chii kurook bāytooyiisyēētaab Yēyiin ākoo churtaayeet. Yooto, mākūrōōrōōt :tukuuk chuut alake.ⁿ ³⁴ Kunyoo, -mooyiimee keey ng'aleekaab tuun, kuuyu boonto :bēsyēētaab tuun ng'aleekyīi chēē mākubooryēē.”^o

Masiming'alaalee chii nyēē miyaat

(Luuka 6:37-38, 41-42)

7 Kitas taay :Yēesu kumwooy kule, “Masiming'alaalee chii nyēē miyaat.^p ² Yoo 'keeng'alaalee chiito ake nyēē miyaat, ku +/makeeng'alaaleeniing' nkinyiing' kuu nyooto. Nto kiyoo 'kēēyēchi chiito ake, /kēēyēwuung' nkinyiing' kuu nyooto.^q

^g6:19 Yāāk. 5:2-3 ^h6:20 Mat. 19:21; Luuka 12:33; 1Tēm. 6:19

ⁱ6:25 Filib. 4:6 ^j6:26 Mat. 10:29-31 ^k6:29 1Bāy. 10:1-25

^l6:30 Mat. 14:31 ^m6:32 Mat. 6:8 ⁿ6:33 1Bāy. 3:11-14; Tyēēn. 37:4

^o6:34 Chuy. 16:4, 19-20 ^p7:1 Room. 14:4, 13; 1Kōōr. 4:5; Yāāk. 4:11-12

^q7:2 Māārko 4:24; Room. 2:1; 14:10-12

³Ām nee siikāsē :inyiing' sikitityaa nyēē miitē koong'taab ng'eetaabkoomēt ameekeas musukyēēt nyēē miitē koong'ta nyeeng'uung'? ⁴Imuuchē kule nee imwoochi ng'eetaabkoomēt kule, 'Kany ānēmuung' sikitityaa ām koong'ta,' nto kutēē yooto tukul kumiitē :musukyēēt koong'uung' nkityō? ⁵Kiblembechaantaani! Māchāktōōs inēmu kurook musukyēēt nyoo mii koong'uung' nkityō siikaste kāroomin siinēmchi ng'eetaabkoomēt sikitityaanteet ām koong'nyii.

-Mēēntosuur kiy nyēē karaam

⁶-Mēēkoochi ng'ōōk kiy nyēē churtaat kuuyu wēēkyiing' keey ankusankataniing', nto iwiirchi sanayeeukuuk tōōrōōy kuuyu itārtoorē."

Chiito nyoo soomsē, /kiikoochinē

(Luuka 11:1-13)

⁷Kitas taay :Yēesu kumwooy kule, "Yoo kēēsoom, /kēēkōōning', yoo kēēchēng'sē, inyōōru, nto yoo kēēng'ēētiisyē, /kēēyootuung'.⁸ Chiito nyoo soomsē, /kiikoochinē, nyoo chēēng'sē kunyōōru, nto nyoo ing'ēētiisyē, /kēēyootyine. ⁹Ara miitē :chiito ām akweek nyēē yoo kāsoom :lakwanyii mukaatiit kōōkoochinē rwaanteet? ¹⁰Nto yoo kamach *burburyoontēēt, kōōkoochi eereeneet? ¹¹Kunyi, yoo chāmē :biiko buch kōōkoochi lōkōkwaa tukuuk chēē kāroomēch ii, /keemwa nee nanyuun Yēyiin ām kibkōōnkōy? Mākōōnēm keey :nyoo miisin kukōōn tukuuk chēē kāroomēch yoo kōōsoom!"^s

Kiruutyēēt nyēbo koomānuut

¹²Kitas taay :Yēesu kumwooy kule, "Ōyēchinē biiko alak kuu wōloo kātōōmāchē :akweek /kēēyēytoowook. Iyumē :ng'aleechuutēchu kiruutēkaab *Muusa ākoo kāānēētēywēēkaab *wōōrkooyikaab Yēyiin."^t

Mariich :oreetaab Kaab Yēyiin

(Luuka 13:24)

¹³Kitas taay :Yēesu kumwooy kule, "Obeetee oreet nyoo mariich. Mii :kēēlto nyēē baraay nyēē tinyē oreet nyēē baraay. Choong'ēch :biiko chēē bēētēē kēēlooto wēētii ārbub. ¹⁴Nteenee mii :kēēlto nyēē keweel nyēē tinyē oreet nyēē mariich. Ng'ērīnēch :biiko chēē bēētēē kēēlooto tākyinē keey *sobontaab kibchuulyo."^u

Wōōrkooyik chēē mābo man

(Luuka 6:43-45)

¹⁵Kitas taay Yēesu kumwooy kule, "Ōriibēē keey *wōōrkooyichoo mābo man choo iyēēloonunēē ruunkuun sumboot nteenee ām moonikwaa ku miyootēch kuu suuyiik.^v ¹⁶Ōnkētēē bichoo ng'aleek chēē yēyē. Māyēyē :cheebkateet mbuuniik āmāyēyē :siikoowēēt lamayeeek. ¹⁷Mākyiintōōs keet ake tukul nyoo karaam kuyēyē lokoyeeek chēē kāroomēch nto kēētīt nyoo miyaat kuyēyē lokoyeeek chēē miyootēch."^w

⁷:7 Cherem. 29:13-14; Mat. 18:19; 21:22; Yoowa. 15:16; Yāāk. 1:5

⁷:11 Yāāk. 1:17 ⁷:12 Room. 13:8-10; Kala. 5:14 ⁷:14 Luuka 13:24 ⁷:15 Kiruu. 13:1-3; Cherem. 14:13-15; Mat. 24:11, 24; Yēyuut. 20:29; 2Kōōr. 11:13-15; 2Bēt. 2:1; 1Yoowa. 4:1 ⁷:17 Kala. 5:19-23

¹⁸ -Mēemuuchē :kēētīt nyēē karaam kuyey lokoyeek chēē miyootēch āmēēbērē imuuchē :kēētīt nyēē miyaat kuyey lokoyeek chēē kāroomēch.^x ¹⁹ Nto keet ake tukul nyoo kāmāchāktōōs kuyey lokoyeek chēē kāroomēch āmēēbērē kayey, /kiilululto /ānkēētōōrchi ma.^y ²⁰ Kunyoo, ōnkētēē bichoo ng'aleek choo yēyē.”

-Mēēwutē :biiko tukul Kaab Yēyiin

(Luuka 13:26-27)

²¹ Kutas taay :Yēēsu kumwoochi rubiikyii kule, “-Mēēwutē Kaab Yēyiin :biiko tukul choo mwooyē kule, ‘Mokoryoontēēt, Mokoryoontēēt.’ Nteenee chēē iwutē baateey ku choo yēyē kiyēē mākyinē :Baaba ām kibkōōnkōy.^z ²² Choong'ech :biiko chēē mākumwoowoo ām bēsyēetaab tabanta kule, ‘Mokoryoontēēt, Mokoryoontēēt, ntēē kikyoomtēē lōkōōywēk kaayneeng'uung', kiibēbēētēē tāmirmirook chēē miyootēch ānkēēyēyē tukuuk chēē mātēē chu chēbo kwōng'utut!’ ²³ Yooto + māāmwoochi :anii bichoo kule, ‘Kibng'ōōkisiisyēchu, -māānkētōok :anii! Ōng'ēētyēē yu.’”^a

Tēēkiik āyēēng'

(Luuka 6:47-49)

²⁴ Kutas taay :Yēēsu kumwooy kule. “Chii ake tukul nyēē kakas ng'aleekyuu anku-rub kukerkeey chii nyēē ng'oom nyēē kitēēkyi kōōnyii kitaweet. ²⁵ Yoo kārōōbēn :roobta kooyiin :āynōōsyēk kutwoor keyy :bēēko ānkōōsoonkiiy :wusōōnēēt kōyooto, māluulē :kōyoo, kuuyu /kikēētēēkyi yēbo kitaweet. ²⁶ Nto chii ake tukul nyoo kakas ng'aleekyuu amarub, kukerkeey chii nyēē berber nyēē kitēēkyi kōōnyii yēbo ng'aayneet. ²⁷ Yoo kārōōbēn :roobta, kooyiin :āynōōsyēk kutwaarta ng'aayneet ānkōōsoonkiiy :wusōōnēēt kōōtkēy, kuluulē :kōōt!”

Kāāmuukēywēēkaab Yēēsu

²⁸ Yu keewaany :Yēēsu kumwooy ng'aleechaa, koolat :biiko ²⁹ kuuyu kimēēnēētisiyē kuu kāānēētikaab kīruutēk, nteenee kiinēētisiyē ām kāāmuukēywēēk.^b

Kiisooob :Yēēsu chii nyēbo makereen

(Māārko 1:40-45; Luuka 5:12-16)

8 Yu kārēkunēē :Yēēsu lekem barak, kurub :biiko chēē chaang'. ² Yooto kuchō :chiito ake nyēē kiboonto makereen ānkukutunyēē taayeetaab Yēēsu ānkumwooy kule, “Mokoryoontēēt, yoo ichāmē, isooboo sāātililiitu kuuyu ānkētē kule imuuchē.” ³ Yooto nanyuun kuchuul :Yēēsu āwunyii kutiiny chiichoo ānkumwooy kule, “Āchāmē, kunyi itililiitu!” Kusob :chiichoo areet akeenke. ⁴ Nto mii yoo kumwoochi :Yēēsu chiichoo kule, “-Mēētēbii kut imwoochi chii ng'aleechu, nteenee wēēboorchi keyy kibkōōrōs ānkiikoochi tukuuk chēē kabeelee kōrōsēēk kurub kuu yoo kimwooyē *:Muusa sukōōboor yooto kule 'kēētililiitu.’”^c

^x7:18 Mat. 12:33 ^y7:19 Mat. 3:10; Luuka 3:9; Yoowa. 15:2, 6

^z7:21 Mat. 21:28-31; 25:11; Room. 2:13; Yāāk. 1:22-25; 2:14-26

^a7:23 Mat. 25:12; 2Tēm. 2:19 ^b7:29 Māārko 1:22

^c8:4 Laawi. 14:2-32; Māārko 5:43; Luuka 17:14

Kiikoosēē keey Yēesu :chii nyēē kimā Yuutāyiin

(Luuka 7:1-10)

⁵ Yu kayit :Yēesu Kaabernaam, kuchō :chiito ake nyēē ki kāantōoyiintēetaab lukēetaab booryēt nyēbo Rooma ānkumwoochi Yēesu kule, ⁶ “Mokoryoontēt, miitē :motwooriintēnyuu kaa kusubsubē ām kitiintiri.” ⁷ Kumwoochi :Yēesu chichoo kule, “Imāchē āchōō anii kang'uung' chāasoob?” ⁸⁻⁹ Kuwālchi :kāantōoyiintoonoo Yēesu kule, “Mokoryoontēt, ānkētē anii kule māyēmāktōōs iwut :inyiing' kōong'waanii. Āmiitē :anii ng'wēnyuutaab kāamuukēyweēk ānkāabāytooy biikaab lukēt. Yoo kāamwoochi chii nyēē mii ng'wēnyuunyuu kule, ‘Wē’ kuwēēti, nto yoo kāamwoochi ake kule, ‘Chōō’ kuchōōni. Yoo kāamwoochi motwooriintēnyuu kule, ‘Yey kiy’ kuyēyē. Kunyoo, imwaay baateey ng'ālyoo, yotoo mākusob :motwooriintēng'waanii.”

¹⁰ Yu kakas :Yēesu ng'aleekaab chiichoo, koolat ānkumwoochi bichoo kirubootē inee kule, “!Kāamwoowook, kubooyit man manaakas yēt ake *Isrāyēēliin nyēē ikoosēēnoo keey kuu chiichi. ¹¹ Kālēēnchook makukwaanee :biiko chēē chaang' koong'asiis āk tinkey ānkubokwoomchiin ākoo *Abraam, Isaka ākoo Yāākōbō ām Kaab Yēyiin.^d ¹² Nteenee + /mākēētōorchī mēēnān :biiko choo bēre nyeeng'waa :Yēyiin bokuriirunee ng'wēny.”^e

¹³ Yu keewaany :Yēesu kumwooy kuu nyooto, kumwoochi kāantōoyiintoonoo kibo lukēt kule, “Iyey kaa. Kaakuyeyakay kuu wōloo 'kēmāktooy kuuyu 'kēēkoosēēnoo keey.” Nto yotoo bakeenke kusob :motwooriintēetaab kāantōoyiintoonoo.^f

Kiisoob :Yēesu biiko chēē chaang'

(Māārko 1:29-34; Luuka 4:38-41)

¹⁴ Nto yu kāwo :Yēesu kaytaab Bētērō, kukas cheebyoosyeetaab biikooy nyēbo Bētērō kukāru ānkumnyoonē. ¹⁵ Yu kātiiny :Yēesu āwutaab cheebyoosyaanaa, kusob ānkubāyiis.

¹⁶ Nto miitē bēsyoonoto kosolēny kukararakta :asiista, /kiimutyi Yēesu biiko chēē chaang' chēē kiboonto tāmirmirook chēē miyootēch. Kyaankung'alaal :Yēesu, kung'eētyēē :tāmirmiroochoo biiko. Kiisoob mbo biiko tukul chēē kimnyoontōōs.

¹⁷ Kuyityiin :yotoo ākoo kiyoo kimwooyē *:wōrkooyoontēetaab Yēyiin *Isaaya kule, “Kikalābwēēch nyāliluutēkyoo ānkōomuuktoowēēch tānkuusyēēnyoo.”[†]

Wuuy :kēēltaab Yēesu

(Luuka 9:57-62)

¹⁸ Nto mii bēsyēēt ake, yu kēeruruukyi keey :biiko Yēesu, kumwoochi rubiikyii kule, “Okany kyaay tōōliilēēt keebe biitoniin.” ¹⁹ Nteenee kuchō :kānēētiintēt ake nyēbo kiruutēk ānkumwoochi Yēesu kule, “Kānēētiintēt, ārubiiing' :anii ānkoo 'kēwē ānō.” ²⁰ Kukētyi :Yēesu kule, “Boonto :kimōkōyiinēk ng'wēēnoonik chēē

^d8:11 Tyēēn. 107:3; Isa. 49:12; Luuka 13:29 ^e8:12 Mat. 13:42, 50; 22:13; 24:51; 25:30; Luuka 13:28 ^f8:13 Mat. 9:22, 29; 15:28; Luuka 7:50 [†]8:17 Isaaya 53:4

minyē, kuboonto :tāriitēk kooriikwaa, nteenee māboonto *:Wēritaab Chii wōlēē imuunyēe.”^g

²¹ Kumwoochi subak :chiito ake Yēesu kule, “Mokoryoontēēt, kany kut amuy baaba, nto ārubiiing’.” ²² Nteenee kukētyi :Yēesu chiichoo kule, “Ikany kumuy keey :muuswēk, ankiirubwaa.”^h

Kiyey :Yēesu kuteeman :wusōōnēēt āk bēeko

(Māārkō 4:35-41; Luuka 8:22-25)

²³ Yooto nanyuun, kulaany :Yēesu mwēēnkēēt āk rubiikyii ankuba. ²⁴ Kumii tōōliil kwēen, kuchō :wusōōnēēt ānkōsoonkiyy mwēēnkēēt. Yooto tukul kumii :Yēesu kāruchi keey. ²⁵ Koong’et :rubiiik Yēesu kule, “Mokoryoontēēt, ntēē kākēēbēku, sār wēech!” ²⁶ Kumwoochi :Yēesu kule, “Ntēē kōōmuuyē nyēē tēē nyi? Ākoo -mōōkoosēēnoo keey kuyem?” Kung’et ānkōōburyoong’to wusōōnēēt ākoo bēeko. Yooto, kuteeman :wusōōnēēt āk bēeko.ⁱ ²⁷ Koolat :rubiiichoo ankuteebēe keey kule, “Chii nee :chiito nyi kāsyinē mbo :wusōōnēēt āk bēy?”

Kiisoob :Yēesu chii nyēē kiboonto tāmirmirook chēē miyootēch

(Māārkō 5:1-20; Luuka 8:26-39)

²⁸ Nto yu kāwokuyit :Yēesu biitēēt nyiin ake nyēbo tōōliilēēt ām rōōrōōkēē-taab Kataara,* kuchuwunee :biiko alake āyēēnku kochonkoosyek chēē /kēēmuchinē biiko ānkutākyi keey Yēesu. Kiboonto :bichoo tāmirmirook chēē miyootēch ānkikōrkōrēch miisin nyēē kimāmii :chii nyēē kiimuuchē kumur yooto. ²⁹ Kubōlchi :tāmirmiroochoo miyootēch Yēesu kule, “Imāchēēnēēch nee oō, Lakwataab Yēyiin? Kēēchōō cheenyaliileech acheek kutoombo kuyitu :bēsyēēt nyoo /kiikeekwey?”^j ³⁰ Kilēēkitēē yooto :ākwootiitaab tōōrōōk chēē kyookēētē. ³¹ Kusoom :tāmirmiroochoo miyootēch Yēesu kule, “Yoo ‘keekweteech, ikōōnēēch bokiiwut tōōrōōchuut.” ³² Kumwoochi :Yēesu kule, “Obe.” Kuchuwu :tāmirmiroochoo miyootēch bakeenke ānkubokōōwutē tōōrōōchoo. Kōōwutē kuu nyooto, kōōtuultēē keey :tōōrōōchoo tukul lekem kusoor tōōliil ānkubokutōōrchi keey āriit ānkubēk!

³³ Kukāsē :biiko chēē kyookooy tōōrōōchoo ng’aleechaa, kumwēyē ākoy kiriring’ ānkwoomchinē biiko ng’aleekaab tōōrōōk āk chēbo bichoo kiboonto tāmirmirook chēē miyootēch. ³⁴ Kukāsē :biikaab kiriinkoonoo ng’aleechaa, kung’ēētōōs :tukul bokukas Yēesu. Kunyōōru, kusaaysaay kule kung’ēete saang’waa.

Kāāmuukēywēēkaab Yēesu kunyōōchi biiko kaat

(Māārkō 2:1-12; Luuka 5:17-26)

9 Yooto kulaany :Yēesu mwēēng’ ankwaay āk rubiikyii kooyeey Kaabernaam. ² Kuyitē, /kiimutyi chiito ake nyēē kisōnkōchoot /kēēkālāboonunēē tiirbeet. Nto bērē kukas :Yēesu kule kiikoosēē keey :bichooto inee, kumwoochi chiichoo kule, “Wēnyoo, kimkim, /kāākēēnyōōwuung’ kaat ām choolwookātēng’uung’.”^k

***8:28** Mwooyē :siruutēk alake kule ‘Kerkeesa’ nto ‘Keraasa’.

§**8:20** 2Kōōr. 8:9

^h**8:22** Mat. 4:20, 22; 9:9; 19:21; Luuka 5:11; Yoowa. 1:43; 21:19-22

ⁱ**8:26** Tyēēn. 65:7; 89:9; 107:29; Mat. 14:30-32

^j**8:29** Māārkō 3:11; 1Kōōr. 15:24 ^k**9:2** Tyēēn. 103:3; Māārkō 2:5

³Yooto, kumwoochi keey :käänēetikaab kiruutēk kule, “Kāākōōwuuytēē keey :chiichi Yēyiin.” ⁴Kōōnkēt :Yēesu kiyēē kimiitē kōōsōōtē :bichoo ānkumwooy kule, “Ām nee yu ōsōōtēē moo ng'al chēē miyootēch? ⁵Kuskus /kēēmwooy kule, ‘/Kāākēēnyōōwuung' kaat ng'ōōkiswookikuuk' nto /kēēmwooy kule, ‘Ng'eet ānki-iwēēsyt'?’ ⁶Ōkāsē ra kule āboontē :anii, *Wēritaab Chii, kāmūukēywēēk ām kōōrooni chēē āmuuchēē ānyōōchi biiko kaat.” Yooto bakeenke kumwoochi chichoo kisōnkōchoot kule, “Yooony ankiinam tiirbeeng'uung', ānkiwēēchi keey kaa.”¹ ⁷Kung'eet :chiichooto kisōnkōchoot bakeenke ānkuwēēchi keey kaa. ⁸Yu kakas :biiko chēē kimii yooto ng'aleechaa, kumuuyo ānkusilto Yēyiin nyi kiikoochinē chii kāmūukēy chēē wuu choo.

Chāmē :Yēesu mbo choo -/mākiiriiku

(Māārko 2:13-17; Luuka 5:27-32)

⁹Yu katas taay :Yēesu āk baannyii, kukas chiito ake nyēē /kikēēkuurēē Mataayo kumii kēēbuur kēryō kōōruruuchē *syuruut. Yooto, kumwoochi :Yēesu chiichoo kule, “Rubwaa.” Kung'ēētē bakeenke ānkurubē Yēesu.^m

¹⁰Nto yu miitē :Yēesu kwoomiisyē ām kaab Mataayo, kukwa :kāāruruukikaab syuruut chēē chaang' ākoo biiko alak chēē -/kimākiiriiku bokwoomiis āk Yēesu kuboono keey rubiikyii.ⁿ ¹¹Nto yu kakas *:Farisaayek kuu nyoo, kuteebee rubi-ikaab Yēesu kule, “Ntēē āmiisyē :käänēētiintēng'woong' āk kāruruukikaab syuruut ākoo biich chēē -/mākiiriiku?” ¹²Kukētyi :Yēesu kule, “Chēēng'ootē :biiko choo imnyoontōs kāānyooyiintēt. Māchēēng'ootē :choo sobchootiin. ¹³Ibooru nee :ng'aleechu /kikeesir: ‘Ākāykooyē chamateet kusiir kōrōsēēk.’† Kyāachōōnchinē :anii biiko choo choolwookēnootiin, āmēēbērē choo isōōtē kule churtootiin.”^o

Käänēētiisyēetaab Yēesu nyēē lēēl

(Māārko 2:18-22; Luuka 5:33-39)

¹⁴Kimii :yēē kikwa :rubiikaab Yoowaana ankuteebee Yēesu kule, “Ām nee yu kēēkirē :acheek āk *Farisaayek āmiisyēēt āmākirē :rubiikuuk?” ¹⁵Kukētyi :Yēesu kule, “-Mēērukuutē keey :chōōrōōnuutēkaab saanteetaab leekwa ām saakweetaab kooyēy yoo boonto keey saanteetaab leekwa. Makuyit :bēsyyēt nyēē +/mākiinēmunēē saantaanaa wōlēē mii chōōrōōnuutēkyii, kunyi yooto :yēē makoorkuut keey :chōōrōōnuutēkyii.”^p

¹⁶Kitas taay :Yēesu kumwooy kule, “-/Mākēētīlē ankeet nyēē tākulēēl /ānkēēkinēē sireet nyēē yoos. Yoo /kakeeyey kuu nyooto kusirinyāktōōs :ankaanaa ānkung'ētī yooto kubarayit :koong'ta miisin. ¹⁷-/Mākēēroonkyinē mbo kibkeetiis choo /kātākēēyēyē wōōnkit nyēē yoos. Yoo /kakeeyey kuu nyooto, kōōtōlē :wōōnkit kuwasta keey :kibkeetiisyeek. Nteenee /kēēroonkyinē kibkeetiisyeek choo /kātākēēyēyē wōōnkit nyēē lēēl, nto yooto kumoomē :kiy tukuuchoo :tukwaay.”

^{19:6} Tān. 7:13-14; Yoowa. 5:36 ^{m9:9} Mat. 8:21-22

^{n9:10} Mat. 11:19; Luuka 15:1-2; 19:7 ^{†9:13} Oseeya 6:6 ^{o9:13} Mat. 12:7

^{p9:15} Mat. 25:10; Yoowa. 3:29; Yēyūut. 13:2-3; 14:23; Ng'oong'. 19:7

Sobē :chii nyoo ikoosēē keye Yēesu

(Māārko 5:21-43; Luuka 8:40-56)

¹⁸ Kutākung'āloolē :Yēesu, kuchō :kāāntōōyiintēēt ake ānkukutunyēē taayeenyii ānkumwooy kule, “Kaakume :chēēbnyuu! Ichōō chēētiinyēē āwung'uung' sukusob.”

¹⁹ Yooto, kuwēeto keye :Yēesu chiichoo kuboonto keye rubiikiyii.

²⁰ Kirubaat lēt Yēesu :cheebyoosyeet ake nyēē kikiikunam bōorto ake nyēē kisāyē :korotiik ām kēnyiisyēk taman āk āyēēng'. Yu kāākuriikiyi Yēesu, kutiiny *maaseekaab kotootyēētaab sireetaab Yēesu.^q ²¹ Kiisōotoonu :cheebyoosyaanaa kule, “Yoo kāātiiny buch sireenyii āsobē.” ²² Yooto kuweech keye :Yēesu kukas cheebyoosyeetkēy ānkumwoochi kule, “Chēē, kimkim! /Kāākiisooibiing' kuuyu 'ikoosēēnoo keye.” Kisob :cheebyoosyaanaa bakeenke.^f

²³ Nto yu kēewut :Yēesu kōōtaab kāāntōōyiintoonoo kunyōōr biiko chēē chaang' chēē kimēēysē. Kikuutē :alake kurēeruunēk, kōōnchōōytōōs :chuut. ²⁴ Kumwoochi bichoo kule, “Obe saang'. Manaame :chēēbi nteenee kāruchi keye.” Kuroorichi :bichoo Yēesu.^s ²⁵ Nto yu kaakuba :bichoo saang', kuwo :Yēesu kisēēnkēētaab lakwanaa, kunam āwut ankoong'et kōōyyo.^t ²⁶ Kiyestee :ng'aleechaa yēēmoonoo tukul.

Kiisob :Yēesu cheebkoraatiisyek āyēēng'

²⁷ Nto yu kang'etee :Yēesu yooto, kurub lēt :cheebkoraatiisyek alake āyēēnku. Kikuurchinootē :bichoo barak kumwooyē kule, “Iriireeneech oō, *Mōchōkōrēē-taab Tāwuti.” ²⁸ Nto yu kāwokōōwut :Yēesu kō, kuba :nkicheek cheebkoraatiisyechaa kō. Yooto kuteebē :Yēesu icheek kule, “Ara ōyēnchinē kule āmuuchē :anii āsoobook?” Kuwālchi kule, “Kiyyēnchinē oō, Mokoryoontēēt.” ²⁹ Kutabtab :Yēesu koonyekwaa ānkumwoochi kule, “Kuu yoo kōōkoosēēnoo keye, kuyeyakay kuu nyooto.”^u ³⁰ Kukās :cheebkoraatiisyechaa. Yooto nanyuun, kōōkālōonchi :Yēesu bichoo kule, “-Mābōōmwoochi chii ake tukul ng'aleechu.”^{vw} ³¹ Ānkoo kuwuu nyooto, kibokumwaaytaat :bichoo ng'aleechaa kiyēyē :Yēesu kuyem kōōroonooto kumukuul.^x

Kiityaach :Yēesu ng'elyebtaab chii

³² Nto yu miitē kubēēchinē keye :mbo Yēesu, /kiimutyi Yēesu chiito ake nyēē ki-boonto *tāmirmiryēēt nyēē miyaat. Kikiyey :tāmirmiryoonoo chiichoo kukwiilakay :ng'elyeb nyēē -mēēmuuchē kung'alaal. ³³ Nto yu /kākiibēbēeto tāmirmiryoonoo miyaat kung'etee chiichoo, kootyaak :ng'elyebta kung'alaal :chiichooto. Kiilat :bichoo kimiitē yooto kumwooyē kule, “Yyē! Manaakeekas bēsyēēt ake ng'alyoo nyēē tēē nyi ām *Isrāyēēl.” ³⁴ Nteenee kumwooy *:Farisaayeeek kule, “Yyōōch! Yēyiisyēē :chiichi bāytooyiintēētaab tāmirmirook chēē miyootēch sukōōbēbēeto tāmirmirook chuut.”^y

^q9:20 Laawi. 15:25-27; Mat. 14:36; Luuka 6:19 ^r9:22 Mat. 8:13; Luuka 7:50

^s9:24 Yoowa. 11:11-13 ^t9:25 Māārko 5:41 ^u9:29 Mat. 8:13

^v9:30 Mat. 20:29-34 ^w9:30 Māārko 5:43 ^x9:31 Māārko 7:36

^y9:34 Mat. 10:25; 12:24, 27; Yoowa. 8:48

Wōō :kēsiisyēēt, nteenee ng'ēri :kēsiik

³⁵ Kiwēesyētēē :Yēesu kiriinkōōsyēk āk soong'wēk tukul. Kiinēētiisyootēē koori-ikaab saayēt kwoomtootē lōkōōywēk chēē kāroomēch kurubta keyy āk bāytooyi-isyēētaab Yēyiin ānkōōsoobē biiko chēē kiboonto bōōrwoonik chēē makerkeyy āk tānkusyo ake tukul.^z ³⁶ Nto yu kakas :Yēesu biiko chēē chaang', kukāsyi kiisayta kuuyu /kikiisomsoomē ānkunyāliltōōs kuu kēēchiir chēē kābotyi :ākiintō.^a ³⁷ Yooto, kumwoochi rubiikyii kule, “Wōō :kēsiisyēēt, nteenee ng'ēri :kēsiik. ³⁸ Kunyoo, ōsoom kutās :Chiitaab yiisyēēt kēsiik alak.”

Kiiyookto :Yēesu lēbkēyikyii taman āk āyēēng'

(Māārko 3:13-19; Luuka 6:12-16)

10 Kikuur :Yēesu rubiikyii taman āk āyēēng' ānkōōkoochi kāamuukēywēēk kōōbēbēētooy tāmirmirook chēē miyootēch ānkōōsoobē biiko choo tinyē bōōrwoon alak tukul.

² Lēbkēyichooto ku chu: Simōōni (nyoo kaayneenyii ake ku Bētērō), ng'ēetaabkaamet Antereeya, Yāākōbō araab Sebetaayo kuboonto keyy ng'ēetaabkaamet Yoowaana.^b ³ Filibō ākoo Baatolomaayo, Toomaas ākoo Mataayo kāāruruukiintonoo kibo *syuuruut, Yāākōbō araab Alfaayo ākoo Taataayo, ⁴ Simōōni Kananaayo[†] ākoo Yuuta Iskaryoot nyoo kichokuchoomtooy Yēesu.^c

⁵ Yooto, kumwoochi kule, “-Moobe wōlēē miitē :biiko choo mā Yuutayeeek āmōōwut kiriinkēēt ake tukul nyēbo biikaab *Samaaryaa,^d ⁶ nteenee obe wōlēē mitē :biikaab Isrāyēēl choo kiikubootyo kuu kēēchiir.^e ⁷ Ō-āmtootē kule, ‘Kaakuyit :bāytooyiisyēētaab Yēyiin.^f ⁸ Ōsoobootē choo mnyoontōōs, ōng'ēētootēē meet choo kiikubēk, ōsoobē choo boonto *makereenik, ānkōōbēbēētootē tāmirmirook chēē miyootēch. /Kākēēkōōnook kāamuukēywēēchu buch, kunyi ōkooytooy :nkakweek buch. ⁹ Manamaat :chii *ta-aabuut mbo kisich, *feetaanik nto ku beesaan alak tukul ām mbsinyeenyii. ¹⁰ Manam mbo lool nto ku sira nyēē iliiktēē keyy, kwēyōōn nto mbo kirōk, kuuyu yēmē chii nyoo kāākubirto nkuruukyii /kēēkwēchi kiy.^g

¹¹ Yoo kōōwut kiriing' nto ku saang'ta ake tukul, ocheeng' kaytaab chii nyēē sikēn ānkōōbuur kayaata ākoy yoo ōbēēchinē keyy. ¹² Yoo kōōwut kaab chii, ōsoomchi bēnur. ¹³ Nto yoo nyoolchinē /kiibēruur, kunyōōr kaalyeet. Nto yoo mānyoolchinē /kiibēruur, kutēbi.^h ¹⁴ Yoo kamataachaak :chii nto kumakas ng'aleekwook, olelekte tēertit ām kērēēnkōōkwook yoo ōng'ēētyēē kayaata nto kiriinkoonoto kōōboorchi kule tākōōbuurtooy ng'ōōkisng'waa.ⁱ ¹⁵ Lēyyē, !kāāmwoowook, + /mākiing'woonchi bichoo bo kiriinkoonoto miisin kusiir ng'wooninto nyēē nyōōru :biikaab Komoora āk Sōtōm bēsyoonoo itilchinē :Yēyiin ng'aleek biiko ām kōōrēēt.”^j^k

[†]10:4 Ibooru :kaaynaani ām kuutiitaab Yuutayeeek kule 'nyēē kāng'unoot'.

^z9:35 Mat. 4:23 ^a9:36 Kāāyit. 27:17; 1Bāy. 22:17; 2Tēt. 18:16; Ēsēk. 34:5; Seka.

10:2; Māārko 8:2 ^b10:2 Luuka 6:13 ^c10:4 Yoowa. 1:40-44; Yēyuut. 1:13

^d10:5 Luuka 10:33 ^e10:6 Cherem. 50:6; Mat. 15:24; Yēyuut. 13:46

^f10:7 Mat. 4:17 ^g10:10 1Kōōr. 9:14; 1Tēm. 5:18 ^h10:13 Luuka 2:14

ⁱ10:14 Yēyuut. 13:51 ^j10:15 Luuka 10:4-12

^k10:15 Toowu. 18:20; 19:1-29; Mat. 11:24; Luuka 10:12

Nyāliluutēk āk wusiisyēēt

(Māārko 13:9-13; Luuka 21:12-17; 12:2-9, 51-53; 14:26-27)

¹⁶ Kitas taay :Yēesu kumwooy kule, “Āyooktook :anii bōōyēiisyootē okerkeeye kēēchiir chēē miitē suuyiik kwēēn. Kunyoo ōkāsu ānkōōyibē keey ng'wēny.¹ ¹⁷ Ōriib keey, kuuyu mākōōyoyong'tēēnook :biiko kōōk ānkubirook ām wōloo bo kooriik-waa bo saayēet.^m ¹⁸ + /Makiimutaak taayeetaab bāytooyik kubo anii. Okany kuyēk :nyooto bārooyinto nyēē kōōmwoochinēē bichooto ākoo choo mā Yuutayēek kiyēē ōyēnchinē. ¹⁹ -Mookany kooyiimaak mētēwoy :kiyēē ōmwooyē nto wōlēē ōmwooy-tooy kiyooto. + /Mākiiboorwook yooto kiyēē ōmwooyē ²⁰ kuuyu mēēbērē akweek :chēē + mōōng'āloolē, nteenee Tāmirmiryēetaab Baaba :nyēē mākung'āloolē kubun-tēēnook.ⁿ

²¹ Makuchaamta :chii ng'etaabkaamet /keebakach, kuchaamta :chii lakwanyii ānkuwēēkyi keey :lēēkōōk sikiikwaa kuyey /keebakach.^o ²² Mākuwēchook :bi-iko kubo anii. Nteenee chiito nyoo kamuyta ankookaaseenaa keey ākoy tabanta, + /makiiraraach.^p ²³ Yoo /kākēēwusēēnook *kiriinkēēt ake, ōmwēchi ake. !Kāām-woowook, -mōōmuutu kiriinkōōsyēkaab Isrāyēēl tukul kumānāyitu *:Wēritaab Chii.”^r

²⁴ Kitas taay :Yēesu kumwooy kule, “Mā wōō :rubiintēēt kusiir kāānēētiintēēnyii āmā wōō :motwooriintō kusiir mokoryoontēēnyii. ²⁵ Nyoolchinē /kēēyēchi rubiintēēt kiyēē /kēēyēchinē kāāntōōyiintēēnyii, ānku ākoy /kēēyēchi motwooriin kiyēē /kēēyēchinē mokoryoontēēnyii. Yoo /kēēkuurēēnoo anii *Bēēlsēbuul ānkāyēku chiitaab kayta ii, kucham nee biiko choo mii kanyuu?st

²⁶ -Mōōmuyēē choo wusook. + /Makeeng'aany kiy ake tukul nyēē iyēēnoot ānku + /mākiiboor kiy ake tukul nyēē wunyaat.^u ²⁷ Ōbāroostoooy ng'aleechu ā-āmwook kumākāsē :chii /keekas kāroomin. Nto kiyēē /kēēchoomwook, ōkuurtē kukas :biiko tukul. ²⁸ -Mōōmuyēē choo bākāchē bōōrto āmēēmuuchē kubakach tāmirmiryēēt. Nteenee ōmuyēē nyoo imuuchē koo-armuusee bōōrto āk tāmirmiryēēt maataab kibchuulyo.^v ²⁹ /Kyooltēē oob kootiitiyēēnik āyēēng' beesan chēē mābo laa? Ānkoo kuwuu nyooto, -mēēsuuwu mbo :akeenke yoo manaacham :Baaba Yēyiin. ³⁰ Ntēē inkētē mbo :Yēyiin wōlēē tēē :buutēēk ām mētitaab chiito.^w ³¹ Kunyoo, -mōōmuuyē, kuuyu chāmook akweek :Yēyiin miisin kusiir kootiitiyēēn chēē chaang'.

³² Chii nyoo kachamta ām taayeetaab biiko kule chāmo, + maachamte :nkanii chiichooto ām taayeetaab Baaba. ³³ Nto nyoo katayeenaa taayeetaab biiko, + maatayee :nkanii taayeetaab Baaba.”^x

³⁴ Kitas taay :Yēesu kumwoochi rubiikyii kule, “-Moosoot kule kyāāchōōntoooy :anii tāloosyēēt kōōrēēt, nteenee kyāāyibu ng'ot, ³⁵ kuuyu kichāāwuulyē biiko. Tooytōōs :wēēro ākoo kwaan, kutooyo :chēēbto āk kaamet ānkutooyo :koorkēē-

¹10:16 Luuka 10:3 ^m10:17 Yēyuut. 5:40; 2Kōōr. 11:24

ⁿ10:20 Luuka 12:11-12 ^o10:21 Mat. 10:35; Māārko 13:12; Luuka 21:16

^p10:22 Mat. 24:9-14; Yoowa. 16:1-4 ^q10:22 Luuka 6:22; Yoowa. 15:18-19

^r10:23 Yēyuut. 8:1 ^s10:25 Yoowa. 13:16 ^t10:25 Mat. 9:34

^u10:26 Māārko 4:22; Luuka 8:17 ^v10:28 Tyēēn. 56:4

^w10:30 Luuka 21:18 ^x10:33 Māārko 8:38; 2Tēm. 2:12

taab wēeriit ākoo cheebyoosyeetaab biikooy.^y ³⁶Mākuwēchē keyy :biich chēē tilyōōnuut.^z

³⁷Chii nyoo chāmē kwaan nto kaamet kusiir wōlēē chāmtoo anii, māyēmē :nyoo kuyēk rubiintēenyuu. Nto nyoo chāmē wērinyii nto ku chēēbnyii kusiir wōlēē chāmtoo anii, māyēmē :nkinee kuyēk rubiintēenyuu.^a ³⁸Nto chii nyoo kamachamta soboonnyii[‡] kubo anii sukuruba, māyēmē :nkinee kuyēk rubiintēenyuu. ³⁹Nyoo kāyēētyi keyy soboontaab kōōroni, mākōōboot soboonnyii bo kibchuulyo. Nto nyoo kēēkooyto soboonnyii ām kōōroni kubo anii, mākunyōōr *soboontaab kibchuulyo.^b

⁴⁰Chiito nyoo kataachaak kaakutaacha nkanii, nto nyoo kataacha anii kaakutaach Yēyiin nyoo kiyyookwoo.^c ⁴¹Chii nyoo tōrōōchē *wōōrkooyoontēetaab Yēyiin kuyūy wōōrkooyoo, kunyōōru kiyēē /kēētuwēnēē wōōrkooyoontēēt. Nto chii nyoo tōrōōchē chiito nyoo churtaat kuuyu churtaat kunyōōru kiyēē /kēētuwēnēē :chichooto churtaat. ⁴²Kāāmwoowook, chii nyoo kārāmchi mbo bēy rubiintēenyuu ānkoo kumātōokunoot :rubiintonoo, + /mākēētuwēn chichoo.”

Kiititiir :Yēesu Yoowaana

(Luuka 7:18-23)

11 Yu keewaany :Yēesu kumwoochi rubiikyii taman āk āyēēng' ng'aleechaa, kung'eetee yooto ānkuwokōōnēētiisyoot kwaamtaat lōkōōywēk ām kiringkōōsyēkaab wōlooto. ²⁻³Yu kakas :Bātisāniintēēt Yoowaana nyēē kirataat ng'aleek chēē kimii kuyēyē *Kāārārōokiintēēt, kumwoochi rubiikyii āyēēng' kule, “Obe wōlēē mii :Yēesu ankooteebēe yoo inee man :Kāārārōokiintēēt nyoo /kōkēēbērē mākuchō, nto tākumii :ake nyēē kēēkānyoonu.”^d ⁴Yu /kabokeeteebēe Yēesu kuu nyooto, kuwālchi rubiichoo kule, “Oyeey ānkubōōmwoochi Yoowaana kiyēē kookas. ⁵Kāstooy ra :cheebkoraatiisyeek, bēēsytēē ra :choo kisōnkōchootiin, kōōkusobcho :choo bo makereenik, kāsē ra :cheemiinyiisyeek ng'aleek, /kookiing'eetee meet choo kikiikuba *kāābkwoombiich /ānkōōkyoomchi mbo nkicheek bānoonik lōkōōywēk chēē kāroomēch.^e ⁶Kunyi, bōōkiimchi Yoowaana kule ibēruuroot :chii ake tukul nyoo mānēētuukyoo batay.”

Kiyēē kimwooy :Yēesu kurubta keyy Yoowaana

(Luuka 7:24-28)

⁷Yu kāākubēēchi keyy :rubiichoo kiyyooktooy :Yoowaana, kumwoochi :Yēesu biiko kule, “Kyōōbēētii bōōkāse nee ām kōōr nyēē suurkwēēn? Ara ki tōōywoo nyēē kiimuuchē kōōsooyēn :yoomat yoo kāwus? ⁸Ara ki chii nyēē kikiilaach sirooy chēē kāroorānēch? Acha, /kēēnyōōrchinē chēē iloochē sirooy chēbo barak kaab

[‡]**10:38** Mwooyē :yuutēyu kule 'kamakalab murtooywoontēenyii' yoo /kākēēwēkyiin ng'alyoo āk ng'alyoo. Ām bēsyōōsyēchooto, ki yoo kakalabaat :chiito *murtooywoontēēt kōōbooru kule miitē /bokēēbākāchē.

^y**10:35** Mat. 10:21; 24:10; Māārko 13:12; Luuka 12:52-53 ^z**10:36** Miika 7:6

^a**10:37** Mat. 19:29 ^b**10:39** Mat. 16:24-25; Luuka 17:33; Yoowa. 12:25-26

^c**10:40** Mat. 18:5; Yoowa. 13:20; Kala. 4:14

^d**11:2-3** Mat. 3:11-12; 8:1—9:34; 14:3; Yoowa. 1:15, 27; 3:31; 11:27

^e**11:5** Isa. 35:4-6; 61:1; Luuka 4:18

bāytooyik. ⁹Ara kyōōbēētii bōōkāsē ng'oo nanyuun? Ara ki *wōōrkooyoontēē-taab Yēyiin :nyi kibōōnyōōru? Kubooyiit man, kyōōnyōōru wōōrkooyoontēēt nyēē wōō kusiir wōōrkooyoo ake tukul. ¹⁰Inee :nyoo ng'āloolēē :Yēyiin ām yoo /ki-keesir kule, ' + Māāyooktē kiiyookiintēēnyuu koonto wokuyēytoowuung' kēēlto. ^{†f}
¹¹!Kāāmwoowook, māmii :chii kōōrooni nyēē wōō kusiir Yoowaana, nteenee wōō :nyoo mātookunoot nyēbo laat ām bāytooyiisyēētaab Yēyiin kusiir inee."

Kitay :biiko chēē chang' Yoowaana āk Yēesu

(Luuka 7:30-35)

¹²Kitas taay :Yēesu kumwooy kule, "Nto kuchakee yoo kitoowu :Bātisāniintēēt Yoowaana kwoomtooy lōkōōywēk ākoy kura, kiyōōt :bāytooyiisyēētaab Yēyiin ām wusiisyēēt ānkusyēēmē :biiko chēbo wōōrōoryēēt kōōsōrto. ¹³King'alaalee ng'aleechu *:wōōrkooyik tukul ākoo siruutēkaab *Muusa ākoy mbo nkinee Yoowaana. ¹⁴Nto yoo ōmuuchē ōyēnchi, inee ku *Eliiya nyoo /kikēēng'āloolē kule mākuchō. [§] ¹⁵Nyoo yēbē yiit kukas.

¹⁶Kunyooy, + maakerkeeyee nee biich chēē wuu chu? Kerkeey lēēkōōy chēē mii wōlēē chang' :biich āmāchāmē ng'aleekaab chuut yoo /kēēkuurchinē kule, ¹⁷'Yoo kakeekuutwaak kurēēruut

-mōōtuumē,
 kēēlē kēēriiryē,
 otay ōmēēysē.'

¹⁸Wuu nyooto wōlēē kiyibto :biiko Yoowaana āk anii. Kimoomē :Yoowaana āmit chēbo leles nto kuyyēē *tifaayiin. Yooto /kēēmwooy kule, 'Boonto *tāmirmiryēēt nyēē miyaat. ^h ¹⁹Kuchō *:Wēritaab Chii nyēē kyoomiis ānkuyyēē tifaayiiik /kēēlē, 'Kimoorong'nyaa, kibōōkityoo ānku choorweetaab kāāruruukikaab *syuuruut āk biich choo -/mākiiriiku.' Nteenee inkētē :chii kiyēē yibu :ng'oomnān yoo karub kāānēētēyweēkyuu. ^{†i}

Ng'wooninto nyēē mākunyōōr kiriinkōōsyēk choo kitay Yēesu

(Luuka 10:13-15)

²⁰Yooto kung'alaalee :Yēesu nyēē miyaat kiriinkōōsyēk choo mēēbērē kiweeksee miyootyēēt ānkoo kikiikuyeyee :inee wōlooto ng'al chēbo kwōng'uut. ²¹Kimwooyē kule, "Wuusyō, wēē, kiriinkoonēēb Koorasiin āk Beetsaayta! Tyaa, :ng'woonin nyēē mii kukānyoonwook akweek choo kyookas ng'al chēbo nkoolat choo kyāāyēyē. Nto ki biikaab Tiirō nto ku chēbo Sitōōn chēē kyāāyēchinē ng'aleechu bo nkoolat, nto kiloochē sirookaab mēēysō ānkōōbuurēē aryaanteet kōōboor kule kaakuweeksee miyootyēēt. ^j ²²Kiriinkōōsyēchu, !kāāmwoowook, mākunyōōr :biikwook ng'wooninto nyēē siirē nyoo nyōōru :biikaab Tiirō ākoo Sitōōn bēsyoonoo itilichinē :Yēyiin biiko ng'aleek. ²³Biikaab Kaabernaam, ōbērē :nkakweek + moobe kibkōōnkōy? Achicha, ōbēētii kāābkwombiich! Nto /kikikeeyeyee Sōtōm ng'al chēbo nkoolat, choo /kikēēyēwook akweek, nto manaakarbus. ^k ²⁴!Kāāmwoowook, ōnyōōru :ak-

[†]11:10 Mal. 3:1 ^f11:10 Luuka 1:76 [§]11:14 Mal. 4:5-6; Mat. 17:10-13; Luuka

1:17; Yoowa. 1:21 ^h11:18 Mat. 3:4; Luuka 1:15 ⁱ11:19 Mat. 9:10-11

^j11:21 Isa. 23:1-18; Ēsēk. 26:1—28:26; Chōōw. 3:4; Āmōōs 1:9; Yoona 3:6-9; Seka.

9:2-4 ^k11:23 Isa. 14:13-15; Toowu. 19:24-28

week biikaab Kaabernaam ng'woonin nyēē siirē nyoo mākunyoōr :biikaab Sōtōm bēsyoonoo itiiilchinē :Yēyiin biiko ng'al.¹

Imuunkyinē biich :Yēēsu

(Luuka 10:21-22)

²⁵ Nto miitē yoo, kumwooy :Yēēsu kule, “Āsiltiing' inyiing' Baaba Yēyiin, nyoo ibāwu barak āk ng'wēny, kuuyu 'kwēēboorchī biiko choo yibē keey ng'wēny kiyēē iwunyēē biiko choo isōōtē kule ng'oomēch.^m ²⁶ Kōōnkōy, Baaba, kuuyu wuu nyooto :wōlēē imāktooy :inyiing'.

²⁷ Kikōōno :Baaba kiy ake tukul nyēē āboontē. Baaba nkit :nyēē inkētē wōlēē āwuyē :anii, āmēēbērē mii subak :chii nyēē inkētē wōlēē wuu :Baaba, nteenee lakwanyii nkit ākoo biiko choo kyaakwey āboorchī.^m ²⁸ Kitas taay :Yēēsu kumwooy kule, “Okwaa wōlēē āmiitē :anii akweek tukul choo ochoosyootiin ānkōōng'irook :tukun sāamuung'wook.^o ²⁹ Āyēku tala ānkāāyibē keey ng'wēny. Kunyi, ōrookēē keey muchōōkiinyuu ankookany aneetaak. Yoo kooyey kuu nyooto, + mōōmuung'iisyē.^p ³⁰ Mānyikisyinē biich :muchōōkiinyuu ānku kuskus :yiisyēēnyuu.”^q

Bāwu :Yēēsu bēsyēētaab Sabaato

(Māārko 2:23-28; Luuka 6:1-5)

12 Nto mii bēsyēēt ake yēē ki *Sabaato, kumur :Yēēsu ākoo rubiikyii mba-reet ake nyēē kibo nkoonuuk. Kyoomootiin rubiikyii :kēmēy yooto, kutoo kuswech mētēwookaab nkoonuuk ankwaam.^r ² Nto bērē kukas *:Farisaay-eeek kuu nyoo, kumwoochi Yēēsu kule, “Kas, ntēē miitē :rubiikuuk kwiiryēē kiruutyēēt nyoo māchāmu /kēēkēsiis yēē bēsyēētaab Sabaato.”^s ³ Kukētyi :Yēēsu kule, “Manoosuman :akweek, kiyēē kiyey :Bāytooyiintēt Tāwuti yoo kyoomē :kēmēwuut ākoo lukēēnyii? ⁴ Kiwo *Kōōtaab Yēyiin /ānkiikoochi mukaatiinek choo /kikēēchāmchinē mbo *kibkōrōs nkit kwaam. Kyaam :Tāwuti mukaatiinechaa ānkōōkoochi nkicheek biikaab lukēēnyii kwaam.^t ⁵ Nto mbo subak ii, manoosuman :akweek ām siruutēkaab *Muusa kule iryēē kiruutēk :mbo kibkōrōs yoo yēyi-isyēē Kōōtaab Yēyiin ām bēsyēētaab *Sabaato -/āmākēēyibē kule kaleel?^u ⁶ !Kāā-woowook, miitē yu :chii nyēē wōō kubiir Kōōtaab Yēyiin.

⁷ Nto ōnkētē kiyēē kiibooru :Yēyiin yoo kimwooyē ām siruutēk kule, ‘Ākāykooyē chamateet kusiir kōrōsēek,[†] nto kāmōōng'āloolēē nyēē miyaat biich chēē māboonto lēēlis.^v ⁸ Bāwu *:Wēritaab Chii bēsyēētaab Sabaato.”

Kiisooibiis :Yēēsu ām bēsyēētaab Sabaato

(Māārko 3:1-6; Luuka 6:6-11)

⁹ Kutas taay :Yēēsu ākoo rubiikyii ākoy kōōto ake nyēbo saayeeet. ¹⁰ Kimiitē kōyooto :chiito ake nyēē kisōnkōchoot :āwut. Yooto kuteebee *:Farisaayeeek chēē

¹11:24 Mat. 10:15; Luuka 10:12 ^m11:25 Isa. 29:14; 1Kōōr. 1:18-29

ⁿ11:27 Yoowa. 1:18; 3:35; 10:15

^o11:28 Mat. 23:4; Yoowa. 7:37; Ibu. 4:1-11 ^p11:29 Isa. 28:12; Cherem. 6:16

^q11:30 1Yoowa. 5:3 ^r12:1 Kiruu. 23:24-25 ^s12:2 Chuy. 20:8-10

^t12:4 Laawi. 24:5-9; 1Sām. 21:1-6 ^u12:5 Kāāyit. 28:9-10 [†]12:7 Osee. 6:6

^v12:7 Mat. 9:13

kimii kōyooto Yēesu kule, “Ara chāmweēch :kiruutēk /kiisooobso yēē bēsyēētaab *Sabaato?” Kitēēbē :bichoo kuu nyooto kutēchē Yēesu subokōōyooong'tēē kōōk.
¹¹ Yooto kumwoochi :Yēesu bichoo kule, “Yoo boonto :chii ām akweek kēēchi-iryēēnyii ānkōōsuuchi :kēēchiiryoonoo ng'wēēn yēē bēsyēētaab Sabaato, ichuutu oob bakeenke ām ng'wēēn?”^w ¹² Bo koomānuut :chii miisin kusiir kēēchiir. Kunyoo, chāmweēch :kiruutēk keeyey kiy nyēē karaam bēsyēētaab Sabaato.”^x

¹³ Yu keewaany Yēesu kumwooy ng'aleechaa, kumwoochi chiichoo kisōnkō-choot :āwut kule, “Chuul āwut.” Yu kachuul, kukaramiit kuu nyiin ake. ¹⁴ Kukāsē :Farisaayeechaa kuu nyooto, kuchuytooy saang' ānkubokuyēchinē Yēesu ruuru-muut koowaang'ta.^y ¹⁵ Nto yu kēēnkēt :Yēesu ng'aleek chēē kimii :bichoo kuchōbē, kung'eetee yooto.

Kiyibchi :Yēesu biiko manta

Kirub :biiko chēē chaang' Yēesu ānkōōsooboot bōōrwoonik chēē kiboonto :bi-iko wōlēē wōō. ¹⁶ Nto yooto kōōkāloonchi :Yēesu bichooto, kumāmwoochi chii kiy kurubta keyy āk :inee.^z ¹⁷ Kiyityiin :yooto āk yoo kimwooyē :Yēyiin kubununēē wōōrkooyoontēēt *Isaaya kule,

¹⁸ “Chiinyuu nyēbo yiisyēēt :nyi nyēē kyaakwey.

Āchāmē ānkāāng'ērēkyinē.

+ Māāng'oobchi Tāmirmiryēēnyuu

ānku inee :nyēē mākuyibchi bōōryōōsyēk tukul manta.^a

¹⁹ Mēēbērē mākuwookuutyēē chii nto kubōloot,

āmēēbērē /mākēēkāsyi kēēltaab too kubōlootē.

²⁰ Mākoy kwiiri tōōywoo nyēē ng'asng'as,

nto kōōmiis nōmōryoo nyēē meeymeeyaat,

ākoy kukas kule kēēbēliis :manta.

²¹ Mākōōkoosēē keyy inee :biiko tukul ām kōōrēēt kumukuul.”[†]

-Mēēntosuur :chii Tāmirmiryēētaab Yēyiin

(Māārkō 3:20-30; Luuka 11:14-23; 12:10; 6:43-45)

²² Nto mii yoo /kiimutyi Yēesu chiito ake nyēē kiboonto tāmirmirook chēē miyootēch ankukoraat āmēēmuuchē kung'alaal. Yooto kōōsoob :Yēesu chiichoo kukasta ankoootyaak kung'alaal. ²³ Yu kakas :biiko tukul chēē kimii yooto kiyēē kiyeyakay, kumuuyo miisin ānkumwooy kule, “Ara *Kāārārōokiintēēt :chiichi nyoo kōkēēkānyoonu?”^b ²⁴ Nteenee yu kakas *:Farisaayee ng'aleechaa, kumwooy kule, “Māwuu nyoo, ntēē yēyiisyēē :chiichi *Bēēlsēbuul nyoo bāytooyiintēētaab tāmirmiroochooto yoo ibēbēētooy tāmirmiroochu miyootēch.”^c ²⁵ Kuuyu kiinkētē :Yēesu kiyēē kiisōōtē :bichoo, kumwooy kule, “Yoo kaakubar keyy :lukēētaab booryēēt nyēbo kōōrēēt ake, kuburyētē :kōōroonoo. Nto yoo kaakukwiil keyy :nkinee mbo kiriing' nto ku kayta ake, kuburyētē. ²⁶ Kunyi, yoo ākoo miitē :Kibrōkōsyooontēēt kubooryēē keyy nkit ii, kōōyooonyē man :bāytooyiisyēēnyii? ²⁷ Nto yoo āyēyiisyēē :anii *Bēēlsēbuul ābēbēētēē tāmirmirook chēē miyootēch, kuyēyiisyēē ng'oo :rubiikwook yoo ibēbēē-

^w12:11 Luuka 14:5 ^x12:12 Luuka 13:15-16

^y12:14 Māārkō 11:18; Yoowa. 7:1 ^z12:16 Māārkō 5:43 ^a12:18 Mat. 3:17

[†]12:21 Isaaya 42:1-4 ^b12:23 Mat. 20:30-31 ^c12:24 Mat. 9:34

tooy tāmirmirook chēē miyootēch? Oteebee, baa, akweek kumwooy chēbo man. ²⁸Nteenee yoo āyēyiisyēē Tāmirmiryēētaab Yēyiin ābēbēetooy tāmirmirook chēē miyootēch kōoobooru kule kōokuyityook :bāytooyiisyēētaab Yēyiin.

²⁹Nto subak ii, imuuchāksē kule nee kutur :chiito ake kaytaab murēnēēt ake nyēē tinyē nkuruuk ānkōōnēm tukuukaab chiichooto? Yoo kamarat chiitaab kayta, mā-turē kōōto.”^d

³⁰Kutas taay :Yēēsu kumwoochi biiko kule, “Chii ake tukul nyoo māmii kosnosnyuu, ku nyooto :nyēē miitē kubāloo. Nto chii ake tukul nyoo māyēetyēē-choo kiiruruukiisyē, ku nyooto :nyēē isērēētē.”^e ³¹Kitas taay :Yēēsu kumwooy kule, “Kāamwoowook, /kēenyōōchinē kaat chiito ām ng’ōōki ake tukul āk kōchōōng’nat ake tukul, nteenee -/mākēenyōōchinē kaat nyoo intosuure Tāmirmiryēētaab Yēyiin. ³²Chii ake tukul nyoo kang’alaalee *Wēritaab Chii nyēē miyaat, /kēenyōōchinē kaat, nteenee chii ake tukul nyoo koobuch Tāmirmiryēētaab Yēyiin, ku -/mākēenyōōchinē nyoo kaat ra nto mbo ām bēsyōōsyēk choo kwoonii.”^f

³³Kimwooy subak :Yēēsu kule, “Yoo karaam :kēētīt ku kārōomēch :nkicheek lokoyeekyii nto yoo miyaat :kēētīt ku miyootēch :nkicheek lokoyeekyii. Kunyi /ki-inkētēē kārōomnyēētaab kēētīt lokoyeekyii.”^g ³⁴Ōyēku sōō ng’oomng’ook nyēē tyaa! Choolwookichu, ōmuuchē :akweek omwaay ng’ālyoo nyēē karaam bēsyō? Kiyēē chōōnēē kuutiitaab chii ku nyēē mii mētinyii.”^h ³⁵Yoo karaam :mētitaab chii kuyēyē tukuuk chēē kārōomēch, nto yoo miyaat :mētīt kuyēyē tukuuk chēē miyootēch. ³⁶Kāamwoowook, makukwaanee chii kubo ng’ālyoo nyēē mayemaat nyēē kiikumwooy, yoo /kiitiilchinē biiko ng’aleek. ³⁷Kunyi, mākubēēr :ng’aleekuuk yoo ibēēr keyy nto yēmē /kiiruustiing’.”ⁱ

+ /Mākiing’woonchi biiko choo tāyē Yēēsu

(Luuka 11:29-32)

³⁸Yooto kumwoochi *:Farisaayeeek alake ākoo kāānēētikaab kiruutēk Yēēsu kule, “Kāānēētiintēēt, kēēmāchē iyēwēēch kiy nyēbo kwōng’uut nyēē iboorunēēnēch kule iboontē kāamuukēyweēk chēē kwoonēē kibkōōnkōy.”^j ³⁹Kuwālchi :Yēēsu bi-choo kule, “Kibrōkōsiis āk choo chuunnyēē Yēyiin :chēē tēēbē /kiiboorchī kiy nyēbo kwōng’uut. Ng’al baateey chēbo kwōng’uut chēē +/mākiiboorchī ku choo kibo wōōrkooyoontēēt Yoona.”^k ⁴⁰Kuu yoo kibēēnyēē :Yoona mooyēētaab tyoony bo araaray bēsyōōsyēk sōmōk, mākubēēni :nkīnee *Wēritaab Chii ng’wēny bēsyōōsyēk sōmōk.”^l ⁴¹Mākōōyyoong’iis :biikaab Ninaawi bēsyoonoo /kiitiilchinē biiko ng’aleek ankooruusta biiko chēē wuu chutēchu, kuuyu kiweek :icheek yoo kyoomchinē :Yoona lōkōōywēk. Nteenee mii yu ra :nyēē wōō kusiir Yoona.”^m ⁴²Mākōōyyo :chee-byoosya nyēē kibāytooy kōōrēētaab Sōōy bēsyoonoo /kiitiilchinē biiko ng’aleek. Makooruusta biiko chēē wuu chutēchu, kuuyu kichōōnēē :inee lōōyin chokuyēbchinē yiit ng’aleekaab ng’omnān choo kimwoowu :Sōlōmōōn. Nteenee mii yu ra :nyēē wōō kubiir Sōlōmōōn.”ⁿ

^d12:29 Isa. 49:24-25 ^e12:30 Māarkō 9:40 ^f12:32 Mat. 12:24

^g12:33 Mat. 7:16-18 ^h12:34 Mat. 3:7

ⁱ12:37 Yāāk. 3:6-10 ^j12:38 Yoowa. 6:30 ^k12:39 Mat. 16:1-4 ^l12:40 Yoona 1:17; Mat. 16:21; 27:63 ^m12:41 Yoona 3:5-10 ⁿ12:42 1Bāy. 10:1-10

Imuuchē kōōyēēchi :tāmirmiryēēt nyēē miyaat chiito*(Luuka 11:24-26)*

⁴³ Kitas taay :Yēesu kumwooy kule, “Yoo /kāākiibēbēeto *tāmirmiryēēt nyēē miyaat kuchuwunee chiito, makoombakaatee suurkwēēnēēt nyēē kilay :asiis kuchēēng'ē wōlēē kēēmuunyēē. Nto yoo kāmānyōōr wōlēē kāmīny, ⁴⁴ kumwooyē kule, ‘Kaykay ayeey wōloo kyāāminyē.’ Yoo kēēyēēw, kunyōōru wōlooto kumasaat ankuyeytaat nyēē karaam. ⁴⁵ Yooto, kōōyēēyē ānkuwokuchōōntooy keey tāmirmirook alak tisab chēē miyootēch kusīr inee ānkōōwut :tukul chiichooto. Kunyi, miyāitiitu :chiichoo kusīr yoo kibo taay. Kunyoo mākuwuuyiit nyooto ām wōlēē miitē :biiko choo kiikuchunnyēē Yēyiin.”^o

Tuubchēēt Yēesu nyēbo man*(Māārko 3:31-35; Luuka 8:19-21)*

⁴⁶ Nto yu tākumiitē :Yēesu kung'āloolchinē biiko chēē chaang', chokōōyooonyēē :kaamet ākoo mbo ng'eetaabkaamet saang' kumāchē kung'āloolchi. ⁴⁷ Kumwoochi :chiito ake Yēesu kule, “Mii :koomēt saang' ākoo mbo ng'eetaabkoomēt kumāchē kung'āloolung'.” ⁴⁸ Kuwāl :Yēesu kule, “Ng'oo nyēē moomo anii ānku ng'oo :chēē mbo ng'eetaabiya?” ⁴⁹ Yooto koong'welyeel rubiikyii ānkumwooy kule, “Bichu kēē-boontē keey :chēē mbo ng'eetaabiya ānku mbo moomo. ⁵⁰ Chii ake tukul nyoo yēyē ng'aleek choo māchē :Baaba ām kibkōōnkōy, nyēē ng'eetaabiya anii, cheebiya anii ānku moomo anii.”^p

Makerkeey :teng'eeek*(Māārko 4:1-9; Luuka 8:4-8)*

13 Nto ām bēyoonooto kung'eetee :Yēesu kō ānkuwokutēbēē sakaramteetaab Tōōliilēetaab Kalilaaya. ² Yu kēēruruukyi keey inee :biiko chēē chaang', kulaany mwēēnkēēt nteenee kiiyoong'iis :biiko chuut tukul sakaramteetaab tōōliilēēt. ³ Koonet :Yēesu bichoo ng'aleek chēē choong'ēch ām tyoonkōōchoy kule, “Ki-wokuyis :kāābātiintēēt ake nkoonuuk. ⁴ Yu kāyis nkoonuuchoo, kōōsuuchi :alake kēēltaab too. Nto tēē yoo kukwa :tāriitēk ankukwey. ⁵ Kōōsuuchi :alake kitaweet wōlēē kitewerer :teng'nyaanteet. Kubiityo :choo areet akenke. ⁶ Nteenee yu kalay :asiista kōōsiis nkoonuuchoo kuuyu kimāmii wōlēē kikwērtoochinē keey :tiiki-itēk. ⁷ Kōōsuuchi :alake wōlēē miitē :kātook. Yu kābiityo :kātoochoo kōōrēēwoon nkoonuuk kut kumanaayey āmit. ⁸ Kōōsuuchi :alake teng'eeek chēē kāroomēch. Kibiityo :choo nyēē karaam. Kiyey :alake āmiik chēē ng'eri, kuyey :alake chēē kāykāyēch, nto alak kuyey chēē choong'ēch. ⁹ Nyoo yēbē yiit, kukas.”

Kiibāng'boonkyi :Yēesu rubiikyii ng'aleek*(Māārko 4:10-12; Luuka 8:9-10)*

¹⁰ Nto mii lētuunoo, kukwoonchi :rubiik Yēesu ankuteebēē kule, “Ām nee siing'āloolchinēē :inyiing' biiko tyoonkōōchoy?” ¹¹ Kuwālchi :Yēesu kule, “/Kookeek-weyaak akweek ōnkēt kiyēē iyeelaat kurubta keey bāytooyiisyēetaab Yēyiin, nteenee /mānāākiiboorchī alak.^q ¹² Chiito nyoo yēyiisyēē kiyēē inkēt +/mākēētāsyi

ake. Nto nyoo māyēyiisyēē, + /mākiibootēē mbo nyoo kāboonto.^r ¹³ Āmwoowunēē ng'aleek tyoonkōochoy kuuyu ānkoo kakasee koong', mākāsē kiy, nto yoo kāyēbchi yiit, kumēēnkētē kiy. ¹⁴ Yityiintōōs ām bichu :kiyoo kimwooyē :wōōrkooyootēē-taab Yēyiin Isaaya kule,

‘ + Mōōyēbchinē yiit,

āmōōnkētē kiy.

+ Mōōkāsēē koong',

āmōōkāsē kiy.

¹⁵ Kuuyu kiyoomcho bichu :mētēwoy,

kiimiiny :bichoo yiitin

ānkiimiis koonyay.

Nto kōmāwuu nyoo,

nto kāsēē koonyekwaa,

kuyēbchinēē yiit yiitiikwaa

ānkōōnkētēē mētēwookwaa ānkuwēēkiis

ānkāāsoob icheek.[†]

¹⁶ Nteenee ōbēruurootiin sōō, :akweek nyēē tyaa chu kāstooy :koonyekwook ānkuyēbiitē :yiitiikwook. ¹⁷ !Kāāmwwook, kiikukanyaan *:wōōrkooyikaab Yēyiin chēē chaang' āk biiko chēē chaang' choo churtootiin, kule nto kas kiyēē ōmiitē :akweek ōkāsē nteenee maneemuuch. Kukanyaan kule kuyēbchi yiit kiyēē kyookas :akweek nteenee mānēēnkēt kiyooto.^s

Kiibāng'boonyi :Yēesu rubiikyii tyoonkōōchoonoo

(Māārko 4:13-20; Luuka 8:11-15)

¹⁸ “Kunyi okany baa ābāng'boong'wook tyoonkōōchoonēēb kāābātiintooni kiy-isē nkoonu. ¹⁹ Kerkey :biiko alake āk kēēltaab too. Kāsē ng'ālyoontēēt nyēē rubtooy keye bāytooyiisyēēetaab Yēyiin āmēēnkēt kiyēē mwooyē :lōkōōywēchoo. Yoo kāchō :Kibrōkōsyoontēēt kusārē. ²⁰ Kukerkey :alake āk kitawee. Kāsē ng'ālyoontēēt ankutorooch areet akeenke kukāng'erēkyi. ²¹ Nteenee māchutitēē icheek :ng'ālyoontoonoo, ibuurtooy nto nyēē mā tyaa, yoo /kākēēwēch /ānkēēwus kubo ng'ālyoontēēt, koochuchuy keye. ²² Kerkey :biiko alake teng'eek chēē kibi-itee :kātōok. Kāsē ng'ālyoontēēt, nteenee bēng'tēē tukuukaab kōōroni āk muchas-taab bāyiti. Irēewoonē :tukuuchoo ng'ālyoontēēetaab Yēyiin kumayey kiy.[†] ²³ Kerkey :biiko alake teng'eek choo kāroomēch. Kāsē ng'ālyoontēēt ānkukiilchi. Yēy-isyēē :alake ng'ālyoontēēetaab Yēyiin kuyi keye kisich, kuyi keye ām alak kukaykay, nto alak kuyi keye miisin.”

Tyoonkōōchēēetaab suswoo ām mbar

²⁴ Nto mii yoo kumwoochi :Yēesu biiko tyoonkōōchēēt ake subak kule, “King'eet :chiito ake kuchaan kēbuswēēk chēē kāroomēch mbareenyi. ²⁵ Nto mii kwēemooy kukāruuyo :biiko, kuchō :buunyoontēēt ānkuyis suswoontēēt ake nyēē wuu nkoon-nyoontēēt wōlooto bo mbareen ānkuwēēchi keye. ²⁶ Kibiityiin :nkoonuuchoo āk suswēchoo ankuyey mētēwook. ²⁷ Nto miitē yoo, kumwoochi :motwoorik chi-

^r13:12 Mat. 25:29 [†]13:15 Isaaya 6:9-10 ^s13:17 1Bēt. 1:10-12

[†]13:22 1Tēm. 6:9-10

itaab mbareet kule, 'Mokoryoontēēt, 'kiichaan oob :inyiing' kēbuswēēk chēē kā-roomēch mbareen? So, kokwaanee ānō :suuswēk?' ²⁸ Kuwālchi :chiitaab mbareet kule, 'Buunyoontēēt :nyooto koyey ng'aleechaa.' Kumwoochi :motwoorikyii kule, 'Ara keebe :acheek bokiitutu suuswēchoo?' ²⁹ Kukētyi motwoorik kule, 'Acha. Yoo kōōlē boong'ey, ōmuuchē ong'eyte nkoonuuk. ³⁰ Kunyi okany kubiityiin kuu nyooto ākoy yoo /kēēkēsiisyē. Nto yooto + māāmwoochi biiko choo kēsiisyē kulēkwēl suuswēk ankurat /sikebeel, nto yityo kōōruruuch nkoonuuk ānkuyib kukwa chookē.'"^u

Wōlēē nērtooy :bāytooyiisyēētaab Yēyiin

(*Māārko 4:30-32; Luuka 13:18-21*)

³¹ Kumwooy :Yēēsu tyoonkōōchēēt ake kurubta keyy āk bāytooyiisyēētaab Yēyiin kule, "Kichaan :chiito ake mbareenyii kēbuswoontēēt ake nyēē /kikēēkuurēē *ari-taaliit.^v ³² Ānko ku kēbuswoo nyēē mining' ām kēbus alak tukul chēē /kēēchoonē, biitē ku wōōyiit kusiir keetiik chuut ānkuyēyē sokonaak chēē tēēkyinē :tāriitēk kooriikwaa."

³³ Kimwooy subak :Yēēsu kule, "Kerkeyy :bāytooyiisyēētaab Yēyiin tukun choo yoo /kakeetankwarta bus kuchututēē busyeeek tukul kukuut."

Kiyēyiisyēē :Yēēsu tyoonkōōchoy ām wōlēē mii :biiko alake

(*Māārko 4:33*)

³⁴ Kiyēyiisyootēē :Yēēsu tyoonkōōchoy yoo king'āloolchinootēē biiko. ³⁵ Kiyiyiin yooto :kiyoo kimwooyē *:wōōrkooyoontēēt ake kule, "Āmiitē wāāmwoowunēē ng'aleek tyoonkōōchoy, ābooru ng'al chēē kiyyēēlōotiin kung'eetee /kakeeyey kōōrēēt."[†]

Kiibanybaany :Yēēsu tyoonkōōchoonoo kibo suuswoontēēt

³⁶ Yooto, kubakaakta :Yēēsu bichoo ki chaang' ānkuwo kō. Nto tēē yoo kōōnookyi :rubiikyii ankuteebēe inee kule, "Mwoowēēch, ibooru nee :tyoonkōōchoonoo bo suuswoontēēt?" ³⁷ Kuwālchi :Yēēsu kule, "Chiichoo kichoonē kēbuswēēchoo kā-roomēch ku *Wēritaab Chii. ³⁸ Mbareet ku kōōrēēt, nto nkoonuuk ku biikaab bāytooyiisyēētaab Yēyiin. Nto suuswoontēēt ku biikaab Kibrōkōsyoontēēt. ³⁹ Nto :nyēē kichoonē suuswoontoonoto ku *Kēniintēēt. Kiyēē +/makeekes ku biiko chēē +/mākiitiilchi ng'aleek ām bēsyēētaab tabanta. Nto kēsiik ku malayikaanik. ⁴⁰ Kuu yoo /kēētilē suuswoontoonoo miitē mbareen /ankeebēlee maata, kuwuuyi-itu nyooto ām tabantaab kōōrēēt. ⁴¹ Mākōōyook *:Wēritaab Chii malayikaanikyii chokōōnēmto ām Bāytooyiisyēēnyii :biiko tukul choo tēwēchootē biiko alak āk kibng'ōōkisiis alak tukul.^w ⁴² Mākutōōrchi bichoo maata nyēē irikitiitē, wōlēē mābokung'woonchi ankuriirunee ng'wēny.^x ⁴³ Mākōōluuw :choo churtootiin kuu asi-ista ām Kaab Kwaan. Nyoo yēbē yiit kukas."^y

^u13:30 Mat. 3:12 ^v13:31 Mat. 17:20; Luuka 17:6 [†]13:35 Tyēēn. 78:2

^w13:41 Mat. 24:31 ^x13:42 Mat. 8:12 ^y13:43 Tān. 12:3

Karaaran :Kaab Yēyiin

⁴⁴ Kitas taay :Yēesu kumwooy kule, “Kerkeey :bāytooyiisyēetaab Yēyiin yoo /ka-keewunyee tukun chēbo koomānuut mbareen nto tēē yoo kunyōōr :chiito ake ānkōōyēēn subak. Wēētii :chiichoo ām ng'erekweek ānkuwokwaalta tukuukyii tukul chēē boonto ankwaal mbaraanaata.”^z

⁴⁵ Kimwooy :Yēesu subak kule, “Kerkeey :bāytooyiisyēetaab Yēyiin āk yoo chēēng'ē :chiito ake sanayeeek chēē kāroorānēch, ⁴⁶ nto yoo kānyōōr sanayaan-teet akeenke nyēbo koomānuut wokwaalta kiy ake tukul nyēē boonto ankwaal sanayaantaanaata.”

Tyoonkōochēetaab lēkwēlēēt

⁴⁷ Kimwooy subak :Yēesu kule, “Kerkeey :bāytooyiisyēetaab Yēyiin yoo keeluumta :biiko alake nēētiit tōōliilēēt āriit ankunam *burburiinēk chēē chaang' chēē makerkeey. ⁴⁸ Yoo kaakunyiiy :burburiinēk nēētiit, kōōchuut :tēkiik kuchō sakaramteet. Nto yityo kōōbuur ng'wēny ānkulēkwēl burburiinēk choo kāroomēch ānkōōkoochi kērēb ānkumēto choo miyootēch. ⁴⁹ Wuu nyooto ām bēsyēetaab tabantaab kōōrooni! Makukwa :malayikaanik ānkulēkwēlunēē biiko choo miyootēch wōlēē mii :choo churtootiin. ⁵⁰ +/Mākēētōōrchi biiko choo miyootēch wōlēē bo maat nyēē irikitiitē wōlēē mākung'woonchi :soboon ankuriirunee ng'wēny.”

Kānēētiisyēēt nyēē lēl āk nyoo kibo kēny

⁵¹ Yu kēēwoong' :Yēesu kumwooy ng'aleechaa, kuteebee rubiikyii kule, “Ōkāsē ng'aleechuutēchu?” Kukēt rubiikēy kule, “Ēē, kēēkāsē.” ⁵² Yooto nanyuun kumwoochi icheek kule, “Kunyoo, kānēētiin ake tukul nyēē /kiikiineet kurubta keey bāytooyiisyēetaab Yēyiin, kukerkeey chii nyēē inēmu ām chookēenyii tukuuk chēē leelach āk chēē yōōsēch.”

Kitay Yēesu :biikaab saang'nyii

(Māārko 6:1-6)

⁵³ Yu keewaany :Yēesu kōōnēētiisyēē tyoonkōōchoochoo, kung'eetee yooto. ⁵⁴ Nto lētuunoo kuyit Nāāsārēēt wōloo kinērēē. Yooto kōōnēētiis ām *kōōtaab saayeeet. Yu kakas :biiko wōlēē kiinēētitooy, koolat ankuteebee keey kule, “Wōlēē kinyōōrtooy :chiichi ng'oomnātooni āk kāāmukēywēechu bo kwōng'ut ku ānō?^a ⁵⁵ So! Mābo nee :wēēriitēnyii kāātoong'iintonoo? Mā kaamet nyoo /kēēkuurēē Maaryaa ānku ng'ēetaabkaamet oob Yāākōbō, Yōōsēēf, Simōōni ākoo Yuuta?^b ⁵⁶ Kēēboontē keey oob mbo cheebkaamet tukul? Kunyi ii, konyoorta ānō :chiichi ng'aleechu tukul?” ⁵⁷ Kitay :bichoo Yēesu.

Nto tēē yoo kumwoochi :Yēesu bichooto kule, “-/Mākēēkoonyitē *wōōrkooyoo ām saang'nyii nto kōōng'waa, nteenee koonyitē :biikaab saang'ta ake.”^c

⁵⁸ Manaayeyee wōlooto :Yēesu ng'aleek chēē chaang' chēbo kwōng'ut kuuyu kimēēkoosēē keey :biiko inee.

^z13:44 Mat. 19:21; Filib. 3:7-14

^a13:54 Yoowa. 7:15

^b13:55 Yoowa. 6:42

^c13:57 Yoowa. 4:44

Ki ng'oo man :Yēesu?*(Māārko 6:14-29; Luuka 9:7-9)*

14 Kikas :Bāytooyiintēet *Ērōōtē /kyoomtooy Yēesu. ²Kumwoochi mot-woorikyii kule, “Bātisāniintēet Yoowaana :nyooto nyēē kookung'eetee meet! Kiyooto nyi ōkāsē kuyēyiisyēē kāamuukēywēēchoo bo kwōng'uut.”^d

³⁻⁴Kimiitē yēē kichoomnyo :Ērōōtē āk Erootyaa koorkēetaab ng'eetaabkaamet nyēē /kikēekuureē Filibō. Kimwoochinē :Yoowaana Ērōōtē kule, “Makaraam 'intii ng'eetaabkoomēt kusobē.” Yooto kōowuruur :Erootyaa Ērōōtē kukerta Yoowaana kōōtaab kibratiiyek.^e ⁵Kimāchē yooto :Ērōōtē kubakach Yoowaana nteenee kiiy-vey biiko, kuuyu kichāmtooy :bichoo kule *wōorkooyoontēet :Yoowaana.^f

⁶Nto miitē yēē /kikyoomē saakweet nyēē king'ērēkyinēē :Ērōōtē bēsyēet nyēē /kikēēsichēē, chokutuumēē :chēēbtaab Erootyaa taayeetaab biiko. Yooto kung'erech :Ērōōtē kut ⁷kōowoolchi keyy chēēbooto kule ikoochinē kiyēē kateeb. ⁸Wokuteebee :chēēboo kaamet nto tēē yoo chokumwoochi Ērōōtē kule, “Āmāchē mēti-taab Yoowaana /kēēyibunēēnoo kibseesweet!”⁹ Yooto kwoorookēn :Bāytooyiintēet, nteenee kuuyu kikiikōowoolchi keyy chēēboo ām taayeetaab tāyēēkyii, kumwaayta /kēēyēchi kiyooto kitēēbē. ¹⁰Kunyoo /kibokeechwenta mēti-taab Yoowaana ām kāābrātiisyō ¹¹nto yityo /kēēyibchinēē chēēbkēy kibseesweet. Kunam :chēēboo mētooto ānkuyibchi kaamet. ¹²Lētuunoo bokumuy Yoowaana :rubiikyii nto yityo bokumwoochi Yēesu.

Kibay :Yēesu biiko chēē kikēēytēē kisyēērōōk muut*(Māārko 6:30-44; Luuka 9:10-17; Yoowaana 6:1-13)*

¹³Yu /kābokyoomchi Yēesu ng'aleechaa, kung'ēētyēē wōlooto kimii ānkwooyyēē mwēēnkēēt kumāchē kuba yēē kimālēēkit :chii. Nto kukāsē :biiko kuu nyooto, koosaab sakaramteetaab tōōliilēēt kwaalach Yēesu. ¹⁴Kurēkunēē :Yēesu mwēēng', ankukas biiko chēē ki chaang' miisin, kukāsyi kiisayta ānkōosoobchi bōōrwēk.⁸

¹⁵Nto kwiimēnē :kōōrēēt, kōōnookyi :rubiik ānkumwoochi kule, “Ntēē kāāk-wiimēnē :kōōrēēt ānku suurkwēēnyoo :wōli! Mwoochi bichu simkuroot subok-waalaat āmiik chēē kāriibēē moonikwaa.” ¹⁶Kuwāl :Yēesu kule, “Mēērook kuba. Ōkoochi :akweek kiyēē kaam.” ¹⁷Kukētyi :rubiik Yēesu kule, “Ntēē mukaatiinek muut āk *burburiinēk āyēēng' baateey chēē kēēboontē!” ¹⁸Kumwoochi :Yēesu kule, “Ōkōōnoo baa āmiichooto.” ¹⁹Kumwooy :Yēesu kule kōōbuur :biiko yoo bo saaty-eet. Nto miitē yoo kunam mukaatiinekēy muut āk burburiinēkēy āyēēng' ankukas barak kubirchi Yēyiin kōōnkōy. Nto yityo kubcheyaabchey ānkōōkoochi rubiikyii kubchēchinoot biiko. ²⁰Kyoomiis :bichoo tukul kut kubiyoonng'iis. Nto bērē kōōru-ruuchoot :rubiik āmiik chēē /kikiituuchaat, kunyiy kērēboonik taman āk āyēēng'. ²¹Biiko chēē kyaam āmiichu ku murēnik kisyēērōōk muut /kumānāākiyyiitito chēēbyōōsōōk āk lēēkōōk.^h

^d14:2 Mat. 16:14 ^e14:3-4 Luuka 3:19-20; Chuy. 20:14; Laawi. 18:16; 20:21

^f14:5 Mat. 21:26 ^g14:14 Māārko 8:2 ^h14:21 Mat. 15:32-39

Kiwēesyētēē :Yēesu bēeko barak

(Māarkō 6:45-52; Yoowaana 6:15-21)

²² Yooto bakeenke, kōōkiimchi :Yēesu rubiikyii kulaany mwēenkēēt simkoonto kutākumii :inee kōō-āmiisē biiko. ²³ Nto yu kāākōō-āmiis bichoo, kootooch nki-tyō lekemeet ake barak wokusaay. Kwiimēnē :kōōrēēt kutākumii :inee wōlooto nkityō.¹ ²⁴ Yooto tukul, kikiikuwo :mwēenkēēt tōōliil kwēen ānkimiitē kōosooyēnē :wusōōnēēt. ²⁵ Nto yu kāng'ēeyēn :kōōrēēt, kuwēesyētēē :Yēesu bēeko barak ākoy wōlē kimii :rubiikyii.^j ²⁶ Nto bēre kukas :rubiikyii kuwēesyētoonunēē tōōliilēēt, kumuuyo miisin ānkumwooy kule, “Chii ēē, nto āyiin!” Kumwooyē kuu nyooto kōōnchōōytōos bakeenke nyēē kāākubōōtoon.^k ²⁷ Yooto kumwoochi :Yēesu rubi-ichoo kule, “-Mōōmuuyē! Nto yu anii nyoo.” ²⁸ Kukāsē :Bētērō kuu nyoo, kumwooyē kule, “Yoo inyiyng' ii, Mokoryoontēēt, imwoowoo āwēesyētēē bēeko barak ākoy wōloo imiitē.” ²⁹ Kuwālchi :Yēesu Bētērō kule, “Chōō naas.” Kurēkunēē :Bētērō mwēng' ankootaar bēeko barak ānkutākyi keye Yēesu. ³⁰ Yu kakas wusōōnēēt, kunyokorii ānkutoow kuling'taat. Yooto kutooree kāānchōōyto kule, “Wōōy, ānkiisār-woo wē, Mokoryoontēēt!” ³¹ Kōōyokooyto :Yēesu āwut ankunam Bētērō. Nto tēē yoo kumwoochi kule, “So, ntēē iyābē kuu nyi? -Mēēkoosēēnoo keye?”^l ³² Nto yu kaaku-laany :tukwaay mwēng', kuteeman :wusōōnēēt. ³³ Kukutunkyi :biiko choo kimiitē mwēng' Yēesu kumwooyē kule, “Kubooyiit man, inyiyng' Lakwataab Yēyiin.”^m

Kiisob :Yēesu biikaab Kenesareet

(Māarkō 6:53-56)

³⁴ Nto yu kaakwaay, bokōōyooonyēē yēē /kikēēkuurēē Kenesareet. ³⁵ Yu kēenkēt :biikaab wōlooto kule ki Yēesu :nyooto, kukuurootēē biiko soong'wēk chēē ki laatoos. Kikiimutyi Yēesu biiko tukul chēē kimnyoontōos. ³⁶ Kusoom :bichooto kimnyoontōos Yēesu kule, “Ichāmwēēch kēētiiny buch maaseekaab kotootookaab sireng'uung'.” Kisob :chii ake tukul nyēē kitiiny maaseechna.ⁿ

Tooytoochiintōos :mākuutēkaab Yēyiin āk kiruutēkaab Farisaayek

(Māarkō 7:1-13)

15 Nto mii bēsyēēt ake, kukwaanee *:Farisaayek alake āk kāānēētikaab kiru-utēk Yēerusālēm ankuteebee Yēesu kule, ² “Ām nee yu mārūbē :rubi-ikuuk ntāsimuutēkaab mbo kuuko? Ntēē -mēētāsiimē :icheek āwunnyēk nto āmi-isyē?”^o ³ Kuwālchi :Yēesu kule, “Ntēē ōkwētyinē akweek mākuutēkaab Yēyiin ankoorub ātēbutēkaab mbo kuukoong?” ⁴ Kimwooy oob :Yēyiin kule, ‘Iywey kōōn āk koomēt?’[†] Chii nyoo chubē kwaan nto kaamet, kunyoolchinē :meet.’[†] ⁵ Nteenee ōmwooyē :akweek kule yoo kāmwoochi :chii kaamet nto kwaan kule, ‘Kiito ake tukul nyoo kātāākōōnook, kukyaasat kubo Yēyiin,’ ⁶ nto yooto mēēbērē māchāk-tōos kooywey sikiikyii. Ōmōōntooy :akweek kuu nyiitēnyi ng'ālyoontēētaab Yēyiin

ⁱ14:23 Luuka 5:16 ^j14:25 Āyub 9:8 ^k14:26 Luuka 24:37 ^l14:31 Mat. 6:30;

8:26; 16:8; 17:20 ^m14:33 Mat. 16:16; 27:54; Māarkō 15:39; Yoowa. 1:34

ⁿ14:36 Mat. 9:20 ^o15:2 Luuka 11:38 [†]15:4 Chuy. 20:12; Kiruu. 5:16

[†]15:4 Chuy. 21:17; Laawi. 20:9

ankoorub ātēbuutēkwook nkit. ⁷ Ōyēyē keyy sōo kutyyaa kule ōchurtootiin! Kibēēr :wōōrkooyoontō bo Yēyiin *Isaaya yoo kimwooyē kule:

⁸ *Kooniyitēēnoo :bichoo kuutuwa, āmāboontēēnoo moo.

⁹ Ānkoo kasaaya :bichoo, -māākāsyinē,

kuuyu chōōnēē :kāānēētiisyēēng'waa wōlēē mii :biich buch.*†”

Nee :nyēē yēyē chiito kumātililiit ām wōlēē mii :Yēyiin?

(*Māārko 7:14-23*)

¹⁰ Nto miitē yoo, kumwoochi :Yēēsu biiko kuyisyi keyy inee nto yityo kumwoochi kule, “Okas baa ng'ālyoontooni: ¹¹ Mēēbērē kiyēē iwutē kuutiitaab chii :nyēē yēyē chiichoo kumātililiit, nteenee nyēē yēyē kumātililiit ku kiyoo chōōnēē kuutiinyii.”

¹² Yu keewaany :Yēēsu kumwooy kuu nyooto, kōōnookyi :rubiikyii, ānkumwoochi kule, “Kēēnkēt :inyiing' kule kāng'woonchi *Farisaayeeek :ng'aleechaa 'kēēmwooyē?”

¹³ Kuwālchi :Yēēsu kule, “+ /Makeeng'eyta keet ake tukul nyēē kimāchoonē :Baaba nyoo mii kibkōōnkōy. ¹⁴ Kunyi -mooyiimee keyy :akweek Farisaayeechaa. Kōryootiin :bichoo. Nto yoo kēēntōōchi :cheebkoraatyaanteet ake ake, kōōsuuchinē :tukwaay ng'wēēn.”^p

¹⁵ Yooto kumwooy :Bētērō kule, “Iboorwēēch ng'aleechaa bo tiliilinto.”

¹⁶ Kuwālchi :Yēēsu kule, “So, ākoo mānōōnkēt kura? ¹⁷ -Mōōnkēt :akweek kule kiy ake tukul nyoo wēētēē kuut kuwēētii moo ānkuwokuwo saang? ¹⁸ Nto ng'aleek choo kwoonēē kuut kukwoonēē :choo mēt ānku chooto chēē yēyē chiito kumātililiit.

¹⁹ Kiyēē chōōnēē mēt ku kāāsōōtēywēēk chēē miyootēch kuu chēbo rumiisyēēt, mar-taayeeet, sikornateet, chōōrsēēt, mōlōlchinooyēētaab ng'al āk ng'ōōmsēēt.^q ²⁰ Tukuuk chooto chēē yēyē chiito kumātililiit. Nteenee yoo koomiis :chiito kumaneentasiim āwut, māyēyē :yooto kumātililiit :chiichoo ām wōlēē mii :Yēyiin.”

Kiyēētyēēchi :Yēēsu cheebyoosya nyēē kimā Cheebyuutayaa

(*Māārko 7:24-30*)

²¹ Yu kang'eetee :Yēēsu yooto ākoo rubiikyii, kuwo ākoy kōōrēētaab kiriinkēē-taab Tiirō āk Sitōōn. ²² Yooto kuchōōnchi :cheebyoosyeet ake nyēē kimā Cheebyuutayaa. Kibōloobōl kumwooyē kule, “Mokoryoontēēt, *Mōchōkōrēētaab Tāwuti, ankiiriirenaa! Mii kōōyiyimē chēēbnyuu :tāmirmiryēēt nyēē miyaat.”^r

²³ Mānāwālchi :Yēēsu cheebyoosyaanaa ng'ālyoo ām baanaa. Yooto kubēēchi :rubiik Yēēsu ankusaaysaay kule, “Mwoochi, naas, kuwēēchi keyy ntēē kābōloobōloot kuu nyi.”

²⁴ Kuwālchi :Yēēsu cheebyoosyaanaa kule, “Cheebyoos, /kikiyookwoo anii baatey wōlēē miitē :biikaab *Isrāyēēl choo kēēchiir chēē kiikubootyo.”^s ²⁵ Kōōnookyi :cheebyoosyeet Yēēsu, kukutunyēē taayeenyii ānkumwoochi kule, “Ānkiiyētyēē-choo ōō, Mokoryoontēēt!” ²⁶ Kulēēnchi :Yēēsu, “Makaraam /kiinēm āmnyoontēē-taab lēēkōōk /ānkēēmētyi ng'ōōkin.” ²⁷ Kuwālchi :cheebyoosyaanaa kule, “Wuu nyooto sinee ōō, Mokoryoontēēt, ntēē āmē mbo :ng'ōōkin seeserik yoo āmiisyē :biik-waa.” ²⁸ Yu kāmwooy :cheebyoosyaanaa kuu nyooto, kuwālchi :Yēēsu kule, “Chee-

†15:9 Isaaya 29:13 p15:14 Mat. 23:16, 24; Luuka 6:39; Room. 2:19

q15:19 Kala. 5:19-21 r15:22 Mat. 20:30-31 s15:24 Mat. 10:6; Room. 15:8

byoos, kuuyu 'ikoosēēnoo keyy miisin, /kāākēēchāmuung' kuu wōloo 'kēēmāktooy.'[†]
Kumwooyē :Yēesu kuu nyooto kusobē bakeenke :chēēbtaab cheebyoosyaanaa.[†]

Kiisooob :Yēesu biich chēē chaang' chēē kimā Yuutayeeek

(Māārko 7:31-37)

²⁹Nto tēē yoo kung'eetee :Yēesu yooto kumur sakaramteetaab Tōoliilēētaab Kalilaaya, kiitooch yēē tōrōōr ānkōōbuur ng'wēny sukōōnēētiis.^u ³⁰/Kikiimutyi biiko chēē chunkutootiin, chēē kōryootiin, chēē sōnkōchootiin, chēē kirātākiiis :ng'ēlyēēbik āk alak chēē chaang' /ānkiikoochi taayeetaab Yēesu. Kōosoob :Yēesu bichooto tukul. ³¹Yu kakas :biiko kung'āloolē :choo kikirātākiiis :ng'ēlyēēbik, kāsobcho :choo kisōnkōchootiin, kubesyet :choo kichunkutootiin ankukasta :choo kikōryootiin, koolat ānkusilto Yēyiintēētaab *Isrāyēēl.

Kibay :Yēesu biiko chēē kikēēytēē kisyēērōōk ang'wan

(Māārko 8:1-10)

³²Nto miitē yoo kukuur :Yēesu rubiikyii ānkumwoochi kule, “Ntēē kaariiree bichu. Kōōkiibuurtē keyy bēsyōōsyēk sōmōk āmāmii :kiyēē āmē! Mēēbērē + māāmwoochi kuba kumanaa-am kiy kuuyu imuuchē kōōmiistoochi :kēmēwuut kēēltaab too.”^v

³³Kuwāl :rubiikyii kule, “Nto wōlēē sikeenyoorte āmit chēē yēmē biich chēē tēē chu ām suurkwēēnooni ku ānō?” ³⁴Kuteebee :Yēesu kule, “Ōboontē mukaatiinek ata?” Kuwālchi :rubiik kule, “Kēēboontē tisab āk *burburiinēk chēē ng'ēri.”

³⁵Yooto, kumwoochi biiko kōōbuur ng'wēny nyēē katet keyy. ³⁶Nto tēē yoo kumam mukaatiinechaa tisab āk burburiinēk, nto yu kāākubirchi Yēyiin kōōnkōy, kubcheyaabchey ānkōōkoochi rubiik kubchēchinoot biiko. ³⁷Kwoomiis :biiko tukul kut kubiyoong'iis. Nto yu kēēruruuchoot :rubiik āmiik chēē king'ēt, koonyiit kērēboonik tisab. ³⁸Nto laatitaab biiko chēē kyoomiis, ki kisyēērōōk ang'wan /kumānāākiiyiitito chēēbyōōsōōk āk lēēkōōk.

³⁹Nto mii yoo nanyuun, kōō-āmiis :Yēesu biiko kubēēchi keyy ankulaany :inee mwēēnkēēt ākoo rubiikyii ānkuwo ākoy saang'ta ake nyēē /kikēēkuurēē Makataan.^w

Kitay :Farisaayeeek kōōyēnchi Yēesu

(Māārko 8:11-13; Luuka 12:54-56; 11:29)

16 Nto miitē bēsyēēt ake, kukwoonchi *:Farisaayeeek ākoo *Satukaayeeek Yēesu kumāchē kutyem. Kimwoochi kuyēchi icheck kiy nyēbo kwōng'uut sukōōnkētēē kule boonto :inee kāāmuukēywēēk chēē kwoonēē kibkōōnkōy. ²Ntee-nee kuwālchi :Yēesu kule, “Yoo imēnē, ōmwooyē :akweek kule, 'Mākumusēs tuun :kōōrēēt, kuuyu arraa :wōliin bo barak.' ³Nto yoo bo kōōrōōn, ōmwooyē kule, 'Yi-iwoot ra, kuuyu kaarraniit :wōliin bo barak ānkutuuluunkēnoot.' Ōnkētē :akweek kiyēē ibooru :wōliin bo barak yoo kaarraniit -āmōōnkētē kiyēē ibooru :ng'aleek chu ōkāsē kuyēyāktōōs. ⁴Biich chēē miyootēch choo kiikutēwēchākiiis :chēē tēēbē /kēēyēchi kiy nyēbo kwōng'uut. Ng'aleek baatey chēbo kwōng'uut chēē + /mākii-boorchi ku choo kibo Yoona.”

[†]15:28 Mat. 8:13; 9:22

^u15:29 Mat. 5:1

^v15:32 Māārko 9:36

^w15:39 Mat. 14:13-21

Yooto kubakaakta :Yēesu bichooto ānkuwēētēē mwēēnkēēt āk rubiikyii.^x

Ōriibēē keey kiyēē bāyēēnook :Farisaayeeek āk *Satukaayeeek

(Māārko 8:14-21)

⁵Nto yu kayit tōoliilēēt biitooniin, koosoot :rubiik kule kikiikuwuutyēē mukaati-inek. ⁶Kumwoochi :Yēesu kule, “Ōriibēē keey kiyēē bāyēēnook :Farisaayeeek āk *Satukaayeeek.”^y ⁷Kung’alaalee :rubiichoo ng’aleechaa ānkumwooy kule, “Kāmwooy kuu nyooto kuuyu manaakeenamaanu mukaatiinek.” ⁸Nto yu kēēnkēt :Yēesu kiyēē king’aloolēē :rubiikyii, kuteebēē kule, “-Mōōkoosēēnoo keey kāroomin? Ām nee yu ōmiitē ōmwooyē kule manoonamaanu mukaatiinek?^z ⁹Mānōōnkēt kiy ākoy kura? -Mōōsōōtē mukaatiinechaa ki muut choo kyoomē :biiko kisyēērōōk muutu āk kaatuukanik choo kyōōruruuchē kunyiy kērēboonichoo?^{ab} ¹⁰Nto mbo naas mukaatiinechaa ko tisab choo kwoomē :biiko kisyēērōōk ang’wanu āk kaatuukanik choo kwōōruruuchē kunyiy kērēboonichoo?^c ¹¹Ām nee simōōnkēt kule kāmāāng’aloolwook kurubta keey āmiik? !Kāāmwoowook, ōriibēē keey kiyēē bāyēēnook :Farisaayeechaa āk Satukaayeechaa!” ¹²Yooto nanyuun, kōōnkēt :rubiichoo kule mēēbērē kimwoochinē icheek :Yēesu kuriibēē keey āmiik nteenee kimwoochinē kuriibēē keey kānēētutēkaab Farisaayeeek āk chēbo *Satukaayeeek.

King’oonkyi :Yēyiin Bētērō kule ki ng’oo :Yēesu

(Māārko 8:27-30; Luuka 9:18-21)

¹³Yu kāwokuyit :Yēesu ākoo rubiik rōōrōōkēētaab *kiriinkēētaab Kayisareeya Filiibi, kuteebēē rubiikyii kule, “Mwooyē :biiko kule *Wēritaab Chii, ku ng’oo?” ¹⁴Kuwālchi :rubiik kule, “Mwooyē :alake kule inying’ Bātisāniintēēt Yoowaana, kubērē :alake *Eliiya, nto alak kumwooyē kule Cheremnyaa nto ku ake ām *wōōrkooyikaab Yēyiin nyēē kaakung’eetee *kāābkwoombiich.”^d ¹⁵Kulēēnchi Yēesu, “Nto akweek, ōbērē anii ku ng’oo?” ¹⁶Kumwooy :Simōōni Bētērō kule, “Inying’ *Kāārārōokiintēēt, Lakwataab Yēyiin.”^e

¹⁷Yooto kumwooy :Yēesu kule, “Simōōni araab Yoona, ibēruuroot. Mā chii :nyēē kāng’oong’uung’ ng’aleechu, nteenee Baaba anii nyoo miitē kibkōōnkōy. ¹⁸Kunyi, +māākuuring’ kule Bētērō^f ānku +māātēēkyi kitawaani kōōnyuu nyēē -mēēbēlē :Buunyoontēēt.^f ¹⁹+Māākōōniing’ kāāmuukēyewēēk chēbo Bāytooyiisyēētaab Yēyiin. Kiy ake tukul nyēē ikērē ām kōōrooni, +/makeeker ām kibkōōnkōy. Nto nyēē iyootē ām kōōrooni, +/makeeyaāt ām kibkōōnkōy.”^g ²⁰Yu keewaany :Yēesu kumwooy kuu nyooto, kōōkiimchi rubiikyii masimkumwaaytaat kule inee :Kāārārōokiintēēt.^h

^x16:18 Ibooru :kaaynaani kule kitaweeet.

^y16:4 Mat. 12:38; Luuka 11:16; Yoowa. 6:30 ^y16:6 Luuka 12:1

^z16:8 Mat. 14:31 ^a16:9 Māārko 6:52 ^b16:9 Mat. 14:20

^c16:10 Mat. 15:37 ^d16:14 Mat. 14:2; 17:10-13; 21:11

^e16:16 Mat. 4:3; 14:33; Yoowa. 6:69; Yēyuut. 14:15

^f16:18 Luuka 22:32; Yoowa. 1:42; 21:15-17; Kala. 2:6-9; Ēfēēs. 2:20

^g16:19 Mat. 18:18; Luuka 11:52; Yoowa. 20:23 ^h16:20 Māārko 8:30; 9:9

King'alaalee :Yēesu meenyii āk ng'eteenyii bo meet

(Māārko 8:31-33; Luuka 9:22)

²¹ Kuchakee yooto kuwo taay kutoow :Yēesu kumwoochinē rubiikyii kule ākoy kuwo :inee Yēerusālēm ānkubuntēē nyāliluutēk chēē chaang' ām āwunnyēkaab booyik, mbo *kibkōrōs chēē wōōyēch āk kāānēētikaab kiruutēk. Kimwooy mbo subak kule ākoy /keebakach inee nto miitē bēsyyēetaab sōmōk /kiing'etee meet.

²² Yooto kuwēeto :Bētērō Yēesu komos ānkumwoochi kule, “Acha oō, Mokoryoon-tēt! Mēerook kuyēyākiiis :ng'ala chēē wuu choo ām wōlēē imiitē!”

²³ Yooto kōōtuukyi Bētērō batay ānkumwoochi kule, “Sateenaa keye wē, Syee-taani! -Mēyēku kāānakuut ām wōlēē āmiitē. 'Isōōtē kuu wōlēē isōōtitooy :biiko, āmēēberē kuu wōloo māktooy :Yēyiin.”

Wuuyinto nyēē buntēē :rubiintēētaab Yēesu

(Māārko 8:34—9:1; Luuka 9:23-27)

²⁴ Nto tēē yoo kumwoochi :Yēesu rubiikyii kule, “Chii ake tukul nyoo mächē kurub ng'aleekyuu, kutay kiyēē mächē :mooyēenyii amanyokorii meet.[§] Yoo kaakucham kuyey kuu nyooto, kuruba.ⁱ ²⁵ Nyoo kāyēētyi keye soboontaab kōōrooni, mākōōboot soboonyii bo kibchuulyo. Nto nyoo kēēkooyto soboonyii ām kōōrooni kubo anii, mākunyōōr *soboontaab kibchuulyo.^j ²⁶ Kāroomnyo nee nyēē nyōōru :chii yoo kēētukuulchi keye tukuukaab kōōrooni ānkōōboot soboonyii bo kibchuulyo? Nto kiy nee nyēē imuuchē :chii kuwalee soboonoto? ²⁷ Āmiitē :anii, *Wēritaab Chii wāāchōōnii ām Lēbkēēyyēetaab Baaba āk malayikaanikyii, ānkuchāyēchi chii ake tukul kurubta keye kiyēē kiikuyey.^k ²⁸ !Kāāmwoowook, mii :biiko alake yu chēē mābēku kumanaakas Wēritaab Chii kuyibu bāytooyiisyēenyii.”

Kiweek :eertaab Yēesu

(Māārko 9:2-8; Luuka 9:28-36)

17 Nto yu kakeeyta :bēsyyōōsyēk lo, kulaang'ta :Yēesu ākoy tulwēēt ake barak, kuboontotē keye Bētērō, Yāākōbō āk Yoowaana ng'etaabkaametiitaab Yāākōbō.¹ ² Kumiitē wōlooto, kuweek :eertaab Yēesu kukāsē rubiik, koolekecheech kuu asiista. Kileelakiitu :nkicheek sirookyii kule mang'! ³ Yooto kukas :rubiichoo *Muusa āk *Eliiya kwoomē lōkōōy āk Yēesu. ⁴ Kulēēnchi :Bētērō Yēesu, “Mokoryoontēt, karaam nyēē tyaa kēēmiitē yuutēyu. Kany ateech keryōōnik sōmōk, nyēeng'uung', nyēbo Muusa ākoo nyēbo *Eliiya.”

⁵ Kutākung'āloolē :Bētērō, kuchō :boolteet nyēē ki lebkeye miisin ankoolaambuch icheek ānkuchōōnēē :kuutiit booltaanaata kumwooyē kule, “Lakwanyuu :nyi nyēē āchāmē ānkāāng'erēkyinē. Kunyoo, ōkāsyinē kiyēē mwooyē.”^m

§16:24 Yoo /kākēēwēēkyiin yuutēyu ng'alyoo āk ng'alyoo kumwooyē kule 'ankunam murtooywoontēenyii'. Am bēsyyōōsyēchooto, ki yoo kanamaat :chiito murtooywoontēt kōōbooru kule miitē /bokēēbākāchē.

ⁱ16:24 Mat. 10:38-39; Luuka 14:27; 1Bēt. 2:21

^j16:25 Luuka 17:33; Yoowa. 12:25 ^k16:27 Tyēēn. 62:12; Cherem. 17:10; Mat. 13:41-42; 25:31-46; Yoowa. 5:29; Room. 2:6; Ng'oong'. 22:12

^l17:1 Mat. 26:37; Māārko 5:37; 13:3 ^m17:5 Kiruu. 18:15; Mat. 3:17

⁶Yu kakas :rubiichoo kuutiinaa, kumuuyo ānkōōbutyi ng'wēny kukubuy kuut. ⁷Kuwo :Yēesu yooto ankutabtab icheek kumwoochinē kule, “-Mōōmuuyē, ōng'ēētyē.” ⁸Nto yu kēētōrōōr :rubiichoo mētēwook, māmiitē :chii ake tukul nteenee Yēesu nkit.¹¹

⁹Yu kimii kurēkunēē lekem, kōōkiimchi :Yēesu rubiichoo kule, “-Mōōmwoochi chii kiyēē kookas, ākoy yoo /kaakiing'eetee *Wēritaab Chii meet.”

Kiineet :Yēesu wōlēē kiwuu :chōōnēētaab *Eliiya

(Māārkō 9:11-13)

¹⁰Kuteebēē :mbo Bētērō Yēesu kule, “Ām nee naas, sukumwooyē :kāānēētikaab kiruutēk kule māchāktōōs kōōyēēw *:Eliiya kurook, nto chōōnii *:Kāārārōokiintēēt?”

¹¹Kuwālchi :Yēesu kule, “Mwooyē :bichoo man. Intōōwu :Eliiya sukukaramiit :kiy ake tukul.^o ¹²!Kāāmwoowook, kiikuchō Eliiya ānkimēēnkētē :bichoo, nteenee kiyeyee kiy ake tukul nyēē kimāchē. Nto ām kēēlto nyēē wuu nyooto, makunyalil *:Wēritaab Chii ām āwunnyēkaab bichooto.” ¹³Yooto nanyuum kōōnkēt :rubiichoo kule kimiitē :Yēesu kung'āloolēē Bātisāniintēēt Yoowaana.^p

Imuuchāktōōs :kiy ake tukul ām chii nyoo ikoosēē keye Yēyiin

(Māārkō 9:14-29; Luuka 9:37-43a)

¹⁴Yu kāākūrēk :Yēesu āk rubiichoo, kuba ākoy yoo kimiitē :rubiik chuut alake ku-boonto keye biiko chēē kichoong'ēch chēē kikiikōōruruuch keye. Yooto, kuchō :chii-ito ake ānkukutunyēē taayeetaab Yēesu ¹⁵ānkumwoochi kule, “Mokoryoontēēt, ri-iree wērinyuu nyēē boonto mēwuunkook. Iyiimē :bōōroo miisin kutōōrchinē kwaak mā nto ku bēēko. ¹⁶Kāāmutyi rubiikuuk nteenee manaakoomuuch.”

¹⁷Yooto kumwooy :Yēesu kule, “Kunuurēch sōō, :biiko alake nyēē tyaa. Nto yu manookaaseena keye! +Māābuurtook ākoy āyu? +Māāmuytoochook ākoy āyu? Omutwaa anii wēēroo.” ¹⁸Kōōbēbēēto :Yēesu tāmirmiryoonoo miyaat kung'eetee wēēroo. Yooto, kusob :wēēroo bakeenke.

¹⁹Nto miitē yoo kuboonto keye Yēesu āk rubiikyii, kuteebēē :rubiik kule, “So, ām nee simakiimuuch :acheek tāmirmiryoonoo miyaat?” ²⁰Kuwālchi :Yēesu kule, “Kuuyu -mōōkoosēēnoo keye kāroomin. Kāāmwoowook, nto oboontē kaakaaseet nyēē mining' nyēē tēē kēbuswoontēētaab *aritaaliit, nto ōmuuchē ōmwoochi tulwooni kule, 'Ng'eetee yu ānkiiwē yuun' kung'ēētē. Māmii :kiy nyēē ibēlook.^q ²¹Mēēmuuchāktōōs :tāmirmiryēēt nyēē wuu nyooto, yoo manoosaay ānkōōkir āmi-isyēēt.”^{**}

King'alaalee :Yēesu subak meenyii āk ng'eeteetaab meet

(Māārkō 9:30-32; Luuka 9:43b-45)

²²Nto yēē kimiitē kubēēsytēē :tukul ām Kalilaaya, kumwoochi :Yēesu rubiikyii kule, “Mii /bokiiyoochinē *Wēritaab Chii āwunnyēkaab biikaab kōōrooni.

^{**}17:21 Mātinyē :siruutēk alake kērēywoontēētaab 21.

^o17:8 2Bēt. 1:16-18; Ng'oong'. 1:16 ^o17:11 Mal. 4:5-6; Mat. 16:14

^p17:13 Mat. 11:14 ^q17:20 Mat. 13:31; 14:31; 21:21

²³ + /Makeebakachaa nto miitē bēsyēētaab sōmōk /kiing'eeteena meet." Kiyey :yooto kwoorookēniis :rubiik miisin.[†]

Kikweyta :Yēesu syuuruutaab Kōōtaab Yēyiin

²⁴ Yu kayit :Yēesu āk rubiikiyi Kaabernaam, kukwa :kāaruruukikaab *syuuruutaab *Kōōtaab Yēyiin ankuteebē Bētērō kule, "Mākwēyē :kāānēētiintēēng'woong' syuuruut nyēbo Kōōtaab Yēyiin?"[‡] ²⁵ Kuwālchi :Bētērō kule, "Kwēyē." Kuwo :Bētērō kō, nto baanta nyooto mächē kung'alaal, kumwoochi :Yēesu kule, "Ikāsē :inyiing' kule nee oō, Simōōni? Ng'oo :nyēē kwēchinē bāytooyikaab kōōroni syuuruut? Lōkōkwaa nto biiko alak?" ²⁶ Kuwālchi :Bētērō kule, "Kwēchinē :biiko alake." Kumwoochi :Yēesu kule, "Ākoo tookunoot kule mākwēyē kiy :lēēkōy. ²⁷ Nteenee yoo simākēēkustoochi bichu, iwē ākoy tōōliil ānkiiwiirchi ntawaaniit bēēko. Nto *burburyoontēēt nyoo bo taayta inam, ing'aany kuutiinyii. + Meenyoorthe āriit beesyaanteet nyēē yēmē kukweytee :biiko āyēēnku syuuruut. Iyibchi bichoo kubo syuuruut nyeenyuu ākoo nyeeng'uung'."

Ng'oo :nyēē wōō?

(Māārko 9:33-37; Luuka 9:46-48)

18 Nto mii bēsyēēt ake, kuteebē :rubiik Yēesu kule, "Ng'oo :nyēē wōō ām bāytooyiisyēētaab Yēyiin?"[†] ² Kukuur :Yēesu leekwa nyēē mining' kōōyoyong'to keyy rubiik ³ ānkulē, "!Kāāmwoowook, yoo kamooweekse oōbuur kuu wōloo wuunto :lēēkōy chēē minkēēch, mākyō kōōwut :chii ām akweek bāytooyiisyēētaab Yēyiin."[‡] ⁴ Kunyi, nyoo yibē keyy ng'wēny kuu leekwa, ku wōō :nyooto miisin ām bāytooyiisyēētaab Yēyiin.^v ⁵ Nto nyoo tōrōochē chii nyēē wuu lakwani ām kaayneenyuu, kukaakutoroochaa anii.^w

Ōriibēē keyy kentaayeet

(Māārko 9:42-48; Luuka 17:1-2)

⁶ Chii nyoo kaken ake nyēē takukuskus ām kāāyēnēēt, kumisiyinē /kēērātyi rwaā nyēē wōō kaat /ānkēētōorchī araaray kuling'ta. ⁷ Tyaa sōō :ng'wooninto nyēē mākunyoōr :biiko choo kēntooy biich. Mii :biiko chēē makuken biiko alak kutaya, nteenee mākung'woonchi sōō kule nee chiichoo kēnē ake.

⁸ Yoo kēēsākyiing' :āwung'uung' nto kereenkeeng'uung' itayaa, itilte! Kaykay in-yōōru *soboontaab kibchuulyo iboontē āwut akeenke nto ku kereeng' akeenke kusiir iboontē āwunnyēk tukwaay nto ku kērēēnkōōk tukwaay /ānkēētōorchīing' wōlēē bo maataab kibchuulyo. ⁹ Yoo kēēsākyiing' koong'uung' itayaa, ilōōtu! Kaykay in-yōōru *soboontaab kibchuulyo iyuu kimekoong'nyaa kusiir iboontē koonyek tukwaay /ānkēētōorchīing' wōlēē bo maataab kibchuulyo."^x

Māmāchē :Yēyiin kubot :chii ake tukul

(Luuka 15:3-7)

¹⁰ Kitas taay :Yēesu kumwoochi rubiikiyi kule, "Ōriibē keyy! -Mōōmōōntooy ake tukul ām chu tākung'ārng'ār. Kubooyiit man, tinyē :icheek malayikaanikwaa

[†]17:23 Mat. 28:6; Māārko 8:31 [‡]17:24 Chuy. 30:13-14 [†]18:1 Luuka 22:24

[‡]18:3 Mat. 19:14 ^v18:4 Mat. 23:12 ^w18:5 Mat. 10:40 ^x18:9 Mat. 5:29-30

chēē boonto keey Baaba ām kibkōōnkōy ākookoy.^{††} ¹²Yoo boonto :chii kēēchi-irēkyii bokol ānkubot :akeenke ii, kuyēyē kule nee? Bākooktooy oob chuut tāmān-wookik sokool āk sokool ankuwokucheeng'aat nyoo kābotē? ¹³Kubooyiit man, ng'ērēchē miisin kubo nyooto akeenke kusiir chuut alak. ¹⁴Ām kēēlto nyēē wuu nyooto, māchāmē :kōōn nyoo mii kibkōōnkōy kubot mbo :akeenke ām bichooto tākung'ārng'ār."^{yz}

Choolwookātēēt ākoo nyooyeetaab kaat

(Luuka 17:3-4; Mataayo 16:19)

¹⁵ Kitas taay :Yēēsu kumwooy kule, “Yoo kāchoolwookēnchiing' :ng'eeetaabkoomēt iwēētē komos ānkuwēēboorchi lēēluutyēenyii. Nto yoo kākāsuung', 'kukēēyisu inee.^a ¹⁶Nteenee yoo kāmākāsuung', iwēētē keey chiito ake nto ku biich āyēēng', sukumiitē :biiko āyēēnku nto sōmōku :chēē chāmchiintōōs kule wuu nyooto /sikiitiil ng'alyoo.^b ¹⁷Nto yoo kāmākāsyi bichoo, ōmwoochi booyikaab kanisa ng'aleek tukul. Nto yoo kāmākāsyi booyichoo, ōyib inee kuu wōloo /kēēyibtooy chii nyoo -mēēnkētē Yēyiin nto kuu kāāruruukiintēetaab *syuuruut.”^c

¹⁸ Kitas taay :Yēēsu kumwooy kule, “Kiy ake tukul nyēē ōkērē ām kōōrooni, +/makeeker ām kibkōōnkōy. Nto kiyēē ōyootē ām kōōrooni, +/makeeyaat ām kibkōōnkōy.^d

¹⁹ Āmwoowook subak kule, yoo kākāsyiin :biiko āyēēnku ām kōōrooni yoo sooyē kumāchē kiito ake, kuyēchinē :Baaba nyoo mii kibkōōnkōy kuu wōlēē kāmāktooy.^e

²⁰ Yoo kātuuyo :biiko āyēēnku nto ku sōmōk kuyēyiisyēē kaayneenyuu, āboontē keey āk icheek.”

/Kēēnyōōchinē keey kaat

²¹ Nto miitē yoo kuteebēē :Bētērō Yēēsu kule, “Mokoryoontēēt, māchāktōōs ānyōōchi kaat ng'eeetaabiya areet ata yoo kāchoolwookēnchoo? Ara, ākoy areet tisab?” ²²Kukētyi :Yēēsu kule, “-Mēēnyōōchinē kaat areet tisab baateey, nteenee kunyil tāmānwookik tisab āk tisab.”^f

²³ Yooto kumwooy :Yēēsu kule, “Wuu nyi :bāytooyiisyēēetaab Yēyiin: Kimwoochi :bāytooyiintēēt wootwookikyii kukwa /bokeeng'alaalee wōlēē kiwuu :yiisyōōnutēkwaa.^g ²⁴Kiiboonto :wootwookiintēēt nyēē kibo taay bēsēnto nyēē wōō miisin.^{‡‡}

²⁵ Nto kuuyu ki wōō :bēsēnoo nyēē kimeēmuuchē kuyaakta, kumwooy :mokoryoontēēt kule /kyaalta wootwookiintonoo āk kanyii tukul kunam wōlēē mii :chee-byoosyeenyii, lōkōkyii āk kiy ake tukul nyēē kiboonto /keeyaaktee bēsēnooto.

²⁶ Kukutunyēē :wootwookiintonoo taayeetaab mokoryoontēēnyii ankuriiree keey kule, 'Lēyyē, mokoryoontēēt, tēēkōōnoo sōō bārooyinto sāāyookuung' bēsēng'uung'

^{††}18:10 Tinyē :sirurutēk alake kērēywoontēetaab 11: Kichōōnii :Wēritaab Chii chokōōrāroochē choo kiikubootyo.

^{‡‡}18:24 Kiyēmē :beesaanichu kwaan tuuka kisyērōōk konom.

^y18:14 Yoowa. 10:11-15 ^z18:14 Luuka 3:6; Room. 15:16; Ibu. 5:9; 2Bēt. 3:9

^a18:15 Laawi. 19:17; Kala. 6:1

^b18:16 Kiruu. 19:15; Yoowa. 8:17; 2Kōōr. 13:1; 1Tēm. 5:19; Ibu. 10:28

^c18:17 Room. 16:17; 1Kōōr. 6:1-6; 2Kōōr. 6:17; Tiitō 3:9-11 ^d18:18 Mat. 16:19;

Yoowa. 20:23 ^e18:19 Mat. 7:7 ^f18:22 Toowu. 4:24 ^g18:23 Mat. 25:19

tukul.’²⁷ Kuriiree :mokoryoontoonoo chiichoo ānkōōmiisiyi bēsēnooto kootyaak-taayakay.^h

²⁸ Nto yu chuytooy :wootwookiintonoo saang’ kutuuyēē wootwookiintēt nyiin ake. Kiboonto :nyoo bēsēntaab nyiitēnyi nyēē mābo laat.[¶] Yooto kutēryēky-inē nyiin kumāchē kookeet ānkubērē, ‘Yookwoo bēsēnnyuu!’²⁹ Kukutuny :nyiin ankusaaysaay murēētkēy kule, ‘Murooni, tēēkōōnnoo bārooyinto ēē, wē, sāayooku-ung’ bēsēnng’uung.’³⁰ Nteenee kitāyiis :chiichoo ānkukwēr nyiin ākoy kōōk woku-rat ākoy bēsēyēt nyēē kayaaktee bēsēnoo!³¹ Nto yu kakas :wootwookik chuut alake kiyēē kayeyakay, kunērēēkiis miisin ānkubokumwoochi mokoryoontēng’waa kiyēē kiyeyakay.

³² Yu kakas :mokoryoontēt ng’aleechaa, kukuur wootwookiintonoo ānkum-woochi kule, ‘Iyēku sikoran. Yu kwēēriirēē keye :inyiing’ āmiisuung’ anii bēsēnoo kwēēboontē tukul.’³³ So, kwaaming’ :nee simeeriiree :nkinyiing’ wootwookiin-tēt nyiin ake?’ⁱ ³⁴ Kinyēēr :mokoryoontoonoo ankunam chiichoo kukerta kō kung’woonchi ākoy kuyaakta bēsēntaab biich tukul.’^j

³⁵ Kunyi, mākuyēwook :Baaba nyoo mii kibkōōnkōy kuu nyooto yoo -mōōnyōōchinē keye kaat.”^k

Kiineet :Yēesu kule miyaat :bareetaab kooyēy

(Māārko 10:1-12)

19 Yu keewaany :Yēesu kumwooy ng’aleechaa, kung’etee Kalilaaya ānkutākyyi keye yēmēētaab Yuuteeya. Kisyēbunēē biitēētaab koong’asiis nyēbo āynēētaab Yoortaan.² Kurub ām wōlooto :biiko chēē chaang’ ānkōōsoob choo kimnyoontōōs.

³ Nto tēē yoo, kukwoonchi *:Farisaayeeek alake Yēesu kumāchē kutyem, ankutee-bee kule, “Chām wēēch :kiruutēk kukwet :chii koorkeēnyii kubo ng’ālyoo ake tukul?”

⁴ Kuwālchi :Yēesu kule, “Manoosuman :akweek siruutēk yoo mwooyē kule, yu ki-toowu :Yēyiin kuyēyē kōōrēēt, ‘Kiyey murēn āk koorke,’[†] ⁵ ānkumwooy kule, ‘Kiy-ooto nyēē yēyē murēn kung’etee kōōtaab kwaan āk kaamet ankoomut koorkeēnyii ānkunoomnyo :tukwaay kuyēk kiy akeenke.’^{†1} ⁶ Mēēbērē tāku biich āyēēng’, nteenee kākuyēk kiy akeenke. Kunyoo -mēēbēēsyo :chii kiyēē kiikōōnoomnyo :Yēyiin.”

⁷ Kuteeb subak :Farisaayeechaa kule, “Ām nee sukumwooy *:Muusa kule, kusirch-inē :saanteet koorkeēt barweet nyēē bārēē kooyēyto nto kwētē koorkeēt?”^m ⁸ Kukē-tyi :Yēesu kule, “Kichāmwook akweek :Muusa ōkwētē kooruukwook kuuyu wuuyēch :mukuulēywēkwook. Nteenee kimāwuu nyoo yu kibo taay.⁹ !Kāāmwoowook, chii nyoo kwētē koorkeēnyii ām ng’aleek chēē māmāmē keye āk martaayeet, ānkulē keemut koorkeēt ake, kukaakumarta :chiichoo.”ⁿ

¹⁰ Yooto kumwoochi :rubiik Yēesu kule, “Yoo ākoo wuu chu :ng’aleek ām wōlēē miitē :murēno āk koorkeēnyii kukaykay kumēēmutiis :chii.”¹¹ Kuwālchi :Yēesu ru-biikyii kule, “-Mēēmuuchē :chii ake tukul kucham ng’aleechu, nteenee choo ki-

¶^{18:28} Kiyēmē keye :bēsēnoo āk tuch āyēēng’ baateey.

^h18:27 Luuka 7:42 ⁱ18:33 Mat. 5:7 ^j18:34 Mat. 5:26

^k18:35 Mat. 6:14-15; Ēfēēs. 4:32; Kolos. 3:13; Yāāk. 2:13 [†]19:4 Toowu. 1:27

[†]19:5 Toowu. 2:24 ¹19:5 Ēfēēs. 5:31 ^m19:7 Kiruu. 24:1-4; Mat. 5:31

ⁿ19:9 Mat. 5:32; 1Kōōr. 7:10-11

ikung'oonkyi :Yēyiin. ¹² Choong'ēch :ng'aleek chēē yēyē biiko kumākēēsyo. Miitē :alake chēē /kikēēsichē kumēēmuuchē kusich, kukilātē alak :biiko nto alak, kitay kēēsyeēt kubo bāytooyiisyēetaab Yēyiin. Nyoo imuuchē kucham, kucham.”

Biiko chēē iwutē bāytooyiisyēetaab Yēyiin?

(Māārko 10:13-16; Luuka 18:15-17)

¹³ Nto miitē yoo, /kiimutyi Yēesu lēekōōk kule kutiinyēē āwunnyēk kōōbēruur. Nteenee kiiburyoong'to :rubiikaab Yēesu bichoo. ¹⁴ Kumwoochi :Yēesu kule, “-Mooraany, nteenee ōbāroochi lōkōchu minkēēch kukwa wōlēē āmiitē, kuuyu biiko chēē wuu chuutēchu :chēē iwutē bāytooyiisyēetaab Yēyiin.”^o ¹⁵ Yooto, kōōbēruur lōkōchoo, nto yityo kuwēēchi keey.

Wuuy kōōwut :chii nyēē boonto bāytit Kaab Yēyiin

(Māārko 10:17-27; Luuka 18:18-27)

¹⁶ Nto miitē bēsyēēt ake kuchō :chiito ake ankuteebēe Yēesu kule, “Kāānēētiin-tēēt, nee :nyēē karaam nyēē māchāktōōs ayey sāānyōōru *soboontaab kibchuu-lyo?” ¹⁷ Kuwālchi :Yēesu kule, “Ām nee yu 'keetebeenaa kurubta keey kiy nyēē karaam? Yēyiin baateey :nyēē karaam. Nto yoo imāchē siiminy nyēē karaam, iriib kiruutēkaab Yēyiin.” ¹⁸ Kuteebēe :chiichoo Yēesu kule, “Imwooyē kiruutēk nkōchō?” Kulēēnchi :Yēesu, “-Meebakach chii, -meemarte, -mēēchōōrsē, -mēērātyi chii ng'wiinyan, ¹⁹ iywey kōōn āk koomēt ankiicham laatyēeng'uung' kuu wōloo ichāmtooy keey.”^{†pq} ²⁰ Kumwooy :chiichoo kule, “Ntēē ārūbē kiruutēchu tukul. Ara nee nyēē taakustaat?” ²¹ Kuwālchi :Yēesu kule, “Yoo imāchē siichurte, wee-alte kiy ake tukul nyēē iboontē ānkiikoochi bānoonik kiyēē 'kēēnyōōru. Yoo 'keeyey kuu nyooto, irubwaa. +Mēēnyōōru bāytit nyēbo man ām Kaab Yēyiin.”^r ²² Yu kakas :chiichoo kuu nyoo, kusimikta nyēē kāng'woonchi, kuuyu ki wōō :bāytit nyēē ki-boonto.^s

²³ Nto tēē yoo kumwoochi :Yēesu rubiikyii kule, “Wuuy sōō kule nee kucham :chiito nyēē boonto bāytit bāytooyiisyēetaab Yēyiin. ²⁴ !Kāāmwoowook, nyumnyum kōōwut *:tembes koong'taab sintaanit kusiir kōōwut :chii nyēē boonto bāytit Kaab Yēyiin.” ²⁵ Yu kakas :rubiik ng'aleechaa, kumuuyo miisin ānkumwooy kule, “Ara ng'oo, naas, :nyēē imuuchē /kiiraraach?” ²⁶ Yooto kōōrōotoot :Yēesu rubiichoo ānkumwooy kule, “Mēēmuuchāktōōs :ng'aleechu ām wōlēē mii :chiito, nteenee imuuchāktōōs :kiy tukul ām wōlēē mii :Yēyiin.”^t

Kiyēē nyōōru :biiko choo kaakurub Yēesu

(Māārko 10:28-31; Luuka 18:28-30)

²⁷ Yooto, kumwooy :Bētērō kule, “Kēēnyōōru nee :acheek chu kookeebakaakte kiy ake tukul ankeerubiing'?” ²⁸ Kumwoochi :Yēesu kule, “!Kāāmwoowook, yoo bāytooyiisyē *:Wēritaab Chii āk Yēyiin ām kōōrēēt nyoo lēēl, +mōōbāytooyiisyē :ak-

^o19:14 Mat. 18:3

[†]19:19 Chuytaayeet 20:12-16; Kiruutēk 5:16-20; Laawiik 19:18

^p19:19 Chuy. 20:12-16; Laawi. 19:18 ^q19:19 Māārko 12:31

^r19:21 Mat. 8:21-22; Luuka 12:33 ^s19:22 Tyēēn. 62:10

^t19:26 Toowu. 18:14; Āyub 42:2; Cherem. 32:17; Luuka 1:37; 18:27

week rubiikyuu tamanu āk āyēēng'. + Mōōtilchinē ng'aleek ārootunwēēk taman āk āyēēng' chēbo Isrāyēēl.^u ²⁹ Nto chii ake tukul nyēē kaakubakaakta koorin nto mbo ng'eetaabkaamet nto mbo cheebkaamet nto kwaan nto kaamet nto lēēkōōk nto ku mbareenik kubo anii, mākunyōōr tukuuchoo kunyil bokol nto miisin, mākunyōōr *soboontaab kibchuulyo.^v ³⁰ Nteenee biiko choo yibē keey barak ām kōōrooni māku-booyiit lēt ām Kaab Yēyiin, nto choo yibē keey ng'wēny ām kōōrooni māku-booyiit taayta ām Kaab Yēyiin."^w

Biikaab yiisyēēt ām mbareetaab musābiibuunēk

20 Kitas taay :Yēesu kumwooy tyoonkōōchēēt ake kule, “Wuu nyi :bāytooyi-isyēetaab Yēyiin. Kimii :chiito ake nyēē kiboonto mbareenyii nyēbo *musābi-ibuunēk. Kimusta :chiichoo bēsyēēt ake kōōrōon wokucheeng' biiko chēē kāyēchi yiisyēēt ām mbaraanaa. ² Yooto kukāsyiin :chiichoo āk biikaab yiisyēēt kule mākwēchi bichoo to beesaanik chēē /kikēēyēyiisyēē ām bēsyēēt akeenke. Yooto nanyuun kukwēr bichoo mbareen.

³ Nto yēē ki āsiiswēk sōmōk chēbo kōōrōon, kuwo :chiichoo wōlēē kiiruruukyine keey :biiko kumāchē yiisyēēt. ⁴ Kumwoochi chiichoo bichoo kule, ‘Obe :nkakweek bōōyēyiisyē mbareng'waanii, sākākwēwook kiyēē yemaat.’ ⁵ Kuba :bichoo.

Kiyyeey :chiichoo yooto āsiiswēk chēē kimāchē kuyitē lo āk yēē kimii āsiiswēk sokool wokukwēr biiko alak. ⁶ Chokuwo subak yēē kimāchē kumii :asiista taman āk akeenke. Kunyōōr subak biiko alak chēē kimii kēēyōong'iis. Kuteebee choo kule, ‘Ām nee yu sōōyōonyēē :akweek yu kwiimēn?’ ⁷ Yooto kuwāl :bichoo kule, ‘Kēēmitē yu kuuyu māmii :chii nyēē kaakusireech kēēyēchi yiisyēēt.’ Kumwoochi :chiichoo bichoo kule, ‘Okwaa :nkakweek bōōyēyiisyē ām mbareng'waanii.’

⁸ Nto yu kararakta :asiista, kumwoochi :chiichoo kibo mbaraanaa chiinyii nyēē kiyyoonkyinē yiisyēēt kule, ‘Kuur biikaab yiisyēēt tukul ānkiikwēchi beesaanikwaa choo kāyēyiisyēē. Itoowunēē choo /kākēēsirē lēt ankiitas taay ākoy choo /kākēēsirē taay.’^x ⁹ Yooto nanyuun, kukwa :biikaab yiisyēēt choo /kikēēsirē asiistaab taman āk akeenke /ānkēēkwēchi beesaanik chēē /kikēēyēyiisyēē bēsyēēt akeenke. ¹⁰ Nto yu kakwa :choo /kikēēnyōōyēē /kēēsirē, kubērē tōōs + /mākēēkwēchi chēē chaang' kusiir chuut, nteenee /kikēēkwēchi icheck tukul beesaanik chēē /kikēēyēyiisyēē bēsyēēt akeenke. ¹¹ Kutoow :akeenke kuwookuutyēē chiitaab mbareet ¹² kumwoochinē kule, ‘So, ntēē kāyēyiis :bichu /kātākēēsirē asiista akeenke buch, ānkii-āyēēchēēnēēch acheck chu kakyaaamee keey yiisyēēt ānkēēyōōtu asiistaab bēēt?’

¹³ Kuwālchi :chiitaab mbareet chiichoo to kule, ‘Lēyyē, tilyaani, nee :nyēē miyaat? Kākēēkāsyiinē oob kule + /mākēēkwēwuung' beesaanik chēbo bēsyēēt akeenke?

¹⁴ Wēēchi keey! Kaacham ākwēchi chiito nyoo kākōōonii lēt beesaanik chēē tēē cheekuuk. ¹⁵ Ākoo -māāboontē :anii kāmūukēywēēk ayeyee beesaanikyuu kiyēē āmāchē ayeyee? Nto katuuyiitiing' keey :moo kubo mooyēnyuu nyēē lēēl oō?”

¹⁶ Yooto kooteryeech :Yēesu kule, “Nteenee biiko choo yibē keey ng'wēny māku-booyiit taayta, nto choo yibē keey barak māku-booyiit lēt.”^y

^u19:28 Mat. 25:31; Luuka 22:30; 1Kōōr. 6:2; Ng'oong'. 3:21

^v19:29 Mat. 6:33; 10:37; 25:46 ^w19:30 Mat. 20:16

^x20:8 Laawi. 19:13; Kiruu. 24:15 ^y20:16 Mat. 19:30; Luuka 13:30

Nyēbo sōmōk kung'āloolēē :Yēesu meenyii āk ng'eteenyii

(Māārkō 10:32-34; Luuka 18:31-34)

¹⁷Nto yu kimitē :Yēesu kōōtōōchē Yēerusālēēm kuwēeto rubiikyii taman āk āyēēng' komos ānkumwoochi kule, ¹⁸“!Kookas, kēēmiitē kēēbēētii ākoy Yēerusālēēm. +/Mābokiiyokoochi *Wēritaab Chii mbo kibkōrōs chēē wōōyēch ākoo kāānēētikaab kiruutēk. Makooruustaa /keebakachaa ¹⁹ānkōōyokoochoo biikaab Rooma. Mākōōntosuuroo :choo ānkubirsēētoo kulālchoo ānkukwērtoochoo *murtooywoontēt. Nto miitē bēsūyēetaab sōmōk +/makiing'eteena meet.”^{za}

Wōō :ng'oo ām biikaab Kiriistō

(Māārkō 10:35-45; Luuka 22:24-27)

²⁰Nto miitē yoo, kuchōōnto :cheebyoosyeetaab Sebetaayo wērikyii ānkukutun-yēē taayeetaab Yēesu kumāchē kusoomso. ²¹Kuteebēē :Yēesu kule, “Imāchē nee?” Kuwāl :cheebyoosyaanaa kule, “Chāmwoo kōōbuurunēēning' :wērinyuu ake āwutaab taay kōōbuurunēē :ake āwutaab kaataam ām Bāytooyiisūyēēng'uung' nyoo chōōonii.”^b ²²Kumwoochi :Yēesu kule, “-Mōōnkētē kiyēē ōsoomē. Ōmuuchē :akweek ocham ōbuntēē nyāliluutēk chēē + māānyōōru :anii?” Kuwālchi :bichoo Yēesu kule, “Kiimuuchē.”^c ²³Kumwoochi :Yēesu kule, “+ Mōōnyāliilchē sinee kuu anii, ānkoo kuwuu nyooto, -māāboontē kāāmuukēywēēk ākōōnook ātēbto nyēbo āwutaab taay nto ku nyēbo kaataam. Baaba Yēyiin :nyēē yēytoochinē biiko bārooyinwēchoo.”^d

²⁴Yu kakas :rubiik chuut alake tamanu ng'aleechaa, kunyēērchi murēchooto āyēēng'. ²⁵Yooto kukuur :Yēesu rubiichoo tukul ānkumwoochi kule, “Ōnkētē kule bāytooyik chēē mii kōōrooni kumāchē kōōboorchi biiko alak kule icheck :chēē bāytooyiisūyēē ānkuboonto kāāmuukēywēēk kubiir chuut. ²⁶Nteenee -mookany kuwuyiit nyooto ām wōlēē ōmiitē :akweek. Kunyoo yoo māchē :chii ām akweek kuyēk nyēē wōō, kumāchāktōōs kuyēētyēēchinē chuut. ²⁷Nto nyoo māchē kubāytooyiis, kumāchāktōōs kuyēchinē chuut yiisūyēt.”^e ²⁸Kyāāchōōonii *Wēritaab Chii sichāāyēchi biiko yiisūyēt, āmēēbērē kyāāchōōonii /subokēyēwoo. Kichāākooytē so-boonnyuu sukusobcho :biiko chēē chaang'.”

Kiisooob :Yēesu cheebkoraatiisyeek āyēēng'

(Māārkō 10:46-52; Luuka 18:35-43)

²⁹Nto yu ng'ēētēē :Yēesu Yēerikō ākoo rubiikyii, kurub lēt :biiko chēē chaang'. ³⁰Kimii :biiko alake āyēēnku chēē kikōryootiin kēēbuurēē kēēlto komos. Yu kēēnkēt kule ki Yēesu :nyi kimii kukēyētooy, kukuurchi barak kule, “*Mōchōkōrēēetaab Tāwuti, iriireeneech, ankiiriireeneech!” ³¹Kōōburyoong'to :biiko kule, “Ōsiisūyē!” Nteenee kukuurchi barak :bichoo miisin kule, “Mōchōkōrēēetaab Tāwuti, ankiiriireeneech!”^f ³²Kōōyyo :Yēesu ankuteebēē cheebkoraatiisyechaa kule, “Ōmāchē āyēwook nee?” ³³Kuwālchi kule, “Mokoryoontēt, kēēmāchē keekaste.” ³⁴Kukāsūyē

^z20:19 Māārkō 8:31 ^a20:19 Mat. 27:26-31; 28:6 ^b20:21 Mat. 19:28

^c20:22 Mat. 26:39; Yoowa. 18:11 ^d20:23 Yēyuut. 12:2 ^e20:27 Mat. 23:11

^f20:31 Mat. 1:1; 9:27; 12:23; 15:22; 21:9, 15; 22:41-46; Māārkō 11:10; Luuka 1:32, 69; 2:11; Yoowa. 7:42; Ng'oong'. 5:5

:Yēesu bichoo kiisayta ānkutiiny koonyekwaa. Kukasta :bichoo areet akeenke ankurub Yēesu.⁸

/Kikeetoroch Yēesu ām Yēerusālēm kuu Bāytooyiin

(Māarkō 11:1-11; Luuka 19:28-38; Yoowaana 12:12-19)

21 Nto yu kariikta :Yēesu āk rubiikyii saang'ta ake nyēē /kikēekuureē Beetfaaka ām Lekemeetaab *Musēytuuniinēk, ²kumwoochi rubiikyii āyēēng' kule, “Obe ākoy saang'iin. + Mābōōnyōōru sikiryo nyēē siirwaak nyēē boonto keey kaamet. Otyaach tukwaay ānkōōkwēwoo. ³Nto yoo kateebeenaak :chii ng'alyoo, olēenchi mächē :Mokoryoontēt ānkumākukēt areet akeenke.”

⁴Kiityiich :ng'aleechu kiyoo kimwooyē *:wōōrkooyoontēt ake kule,

⁵“Ōmwoochi biikaab Yēerusālēm kule.

Ong'nyoo bāytooyiintēng'woong'.

Miitē kuchōōnii wōlēē ōmiitē.

Yiboot keey ng'wēny

ānkuchōōnēē sikiryo nyēē siirwaak.”^h

⁶Yooto nanyuun kuba :rubiichoo āyēēnku ankubokuyey kuu yoo kimwoochinē :Yēesu. ⁷Kibokoootyaach ānkukwēr siirwaakaanā bo sikiryo āk kaamet. Yu kayit, kwaalyaktee sikiroochoo tukwaay sirookwaa chēē /kiiliiktēē keey, nto tēē yoo kutēbēē :Yēesu nyoo ki siirwaak. ⁸Yooto kōōyiitoochinoot :biiko chēē chaang' sirookwaa kēēltaab too, nto alak kubutoot sokēēkaab sōōsik kōōkoochinoot kēēlooto kōōboor kooniyit.ⁱ ⁹Kityēēnchinootē barak :biiko chēē kimii taay āk chēē kimii lēt kumwooyē kule,

“Kutōrōriit *:Mōchōkōrēetaab Tāwuti!

Ibēruuroot :nyi chōōnii ām kaayneetaab Yēyiin!

Kutōrōriit :Yēyiin ām kibkōōnkōy!”^j

¹⁰Kuyitu Yēerusālēm, kōōwāwooytōōs :biiko tukul ānkutēēbē kule, “So, ng'oo :nyi?” ¹¹Kuwāl :bichoo kikwoontooy keey Yēesu kule, “Wōōrkooyoontēt Yēesu :nyi, nyoo bo Nāāsārēt ām Kalilaaya.”^{kl}

Nyēbo āyēēng' kukwētēē :Yēesu biiko biiwuutaab Kōōtaab Yēyiin

(Māarkō 11:15-19; Luuka 19:45-46; Yoowaana 2:13-22)

¹²Nto tēē yoo, kōōwut :Yēesu biiwuutaab *Kōōtaab Yēyiin. Kimii yooto :biiko chēē kiwālāng'tooy beesaanik āk alak chēē kyooltooy chēēbtuukēēnikaab kōrōsēēk āk cheemung'aariisyeek alak. Kuwunukto :Yēesu meesoosyekaab bichoo kiwālāng'tooy beesaanik kōōtyēēlākiiis. Kiityeel mbo nkicheek ng'ēchērōōkaab choo kyooltooy chēēbtuukēēnik ankukwet bichoo tukul kuba saang'. ¹³Kimwoochinē :Yēesu bichoo kule, “Mwooyē :siruutēk kule, ‘Bo :Kōōnyuu saayeet,’[†] nteenee kyooweek :akweek ‘kuyēk kēbēnyoo nyēbo sāsiik.’[†]”

¹⁴Yooto /kiimutyi Yēesu cheebkoraatiisyeek āk chēē kichunkutootiin. Kōōsoob :Yēesu bichoo.^m ¹⁵Kinyēēr :mbo *kibkōrōs chēē wōōyēch āk kāānēētikaab kiru-

§20:34 Mat. 9:27-30 †21:5 Seka. 9:9 ^h21:5 Mat. 5:5 ⁱ21:8 2Bāy. 9:13

†21:9 Tyēēnwookik 118:26 ^j21:9 Mat. 20:30-31 ^k21:11 1Bāy. 1:38-40

^l21:11 Kiruu. 18:15; Mat. 16:14; 21:46; 26:68; Luuka 7:16; Yoowa. 1:21, 25; 6:14;

7:40 †21:13 Isa. 56:7 †21:13 Cherem. 7:11 ^m21:14 Mat. 11:5-6; 15:29-31

utēk miisin yu kakas ng'aleek chēbo kwōng'uut chēē kiyey :Yēesu āk wōlēē ki-tyēentooy :lēēkōōk ām biiwuutaab *Kōōtaab Yēyiin kōōkoostoo Yēyiin kule, “/Ki-ikaasta *Mōchōkōrēetaab Tāwuti!”¹⁶ Yooto, kumwoochi :bichoo Yēesu kule, “Imiitē ikāsē kiyēē mwooyē :lōkōchu ēē?” Kulēēnchi :Yēesu, “Ēē, ākāsē. Manoosuman :ak-week yēēt ake ām siruutēk yoo mwooyē kule, ‘Kiiyey :inyiing' Yēyiin kookaastiing' :lēēkōōy āk chēērērōōk?’^{†n}”

¹⁷ Kung'eetee :Yēesu Yēerusālēm ānkuwokurwoowunēē *kiriinkēetaab Beetannyyaa.

Mutiiniit nyēē kimaayey āmit

(Māārko 11:12-14, 20-24)

¹⁸ Nto yu kāyēēkunēē kumiitē :Yēesu kōōyēyē Yēerusālēm, kwaam :kēmēy.
¹⁹ Kukas kēētit ake nyēē /kēēkuurēē *mutiiniit nyēē kimii kēēlto komos, kuwo yooto. Kimanaayey :kēētoo lokoyeek nteenee kitinyē sokēēk chēē kituumtuumēn kityō. Kuchub :Yēesu kēētooto kule, “-Mataweeyey lokoyeek yēēt ake!” Kumwooyē kuu nyooto kuyoomē :kēētoo bakeenke.^o

²⁰ Kukāsē :rubiik ng'aleechu kumuuyo ankuteebē key kule, “So, keeyaaam :nee mutiiniini areet akeenke?”

²¹ Kumwoochi :Yēesu rubiichoo kule, “!Kāāmwoowook, yoo ōkoosēē key Yēyiin ām mooyēēt akeenke, ōmuuchē oyey kiyēē kāāyēchi :anii mutiiniini, āmēēbērē nyooto sōō, baatey, nteenee ōmuuchē mbo ōmwoochi lekemeet kule, ‘Ng'et ānkuwēēwirchi key araaray,’ kuyēyē :lekemaanaa kuu nyooto.^p ²² Yoo ōkoosēēnoo key, ōnyōōru kiy ake tukul nyoo ōsooyē.”^q

Kāantōoyikaab Yuutayeeek chēē ki kāwōōt

(Māārko 11:27-33; Luuka 20:1-8)

²³ Nto yu kēēyēēw :Yēesu biiwuutaab *Kōōtaab Yēyiin, kutoow kōōnēētiis. Yooto kukwa :mbo *kibkōrōs chēē wōōyēch āk booyik ankuteebē key kule, “Kāāmuukēy nee chēē iyēyēē :inyiing' ng'aleechu? Anku ng'oo :nyēē kōōniing' kāāmuukēywēechooto?”

²⁴ Kuwālchi :Yēesu bichoo kule, “+ Maateebēnaak :nkani tēēbutyēēt akeenke. Yoo kōōwālwoo, + māāmwoowook chiichēē kikōōnoo kāāmuukēywēēk ayey ng'aleechu. ²⁵ Ātēēbē kule ii, kikwoonēē ānō :kāāmuukēywēēk choo kiibātisāniisyēē :Yoowaana? Ara kikwoonēē wōlēē mii :Yēyiin nto wōlēē mii :biich?” Kulēēnchi key :bichoo nkityōōniin, “Yoo kakeemwaay kule kikwoonēē :kāāmuukēywēēkyii wōlēē miitē :Yēyiin kutēēbēnēēch kule, ‘Ntēē simōōyēnchi?’ ²⁶ Nteenee kēēnyōkōōrēch keemwaay kule kikwoonēē wōlēē mii :biiko, kuuyu chāmchiintōōs :biiko tukul kule ki *wōōrkooyōontēetaab Yēyiin :Yoowaana.”^r

²⁷ Yooto kuwālchi :bichoo Yēesu kule, “-Māāmwōowook :nkani chiichēē kikōōnoo kāāmuukēywēēk ayey ng'aleechu.”

[†]21:16 Tyēēnwookik 8:2 ⁿ21:16 Mat. 11:25

^o21:19 Cherem. 8:13; Luuka 13:6 ^p21:21 Mat. 17:20; Luuka 17:6; 1Kōōr. 13:2; Yāāk. 1:6 ^q21:22 Mat. 7:7 ^r21:26 Mat. 11:9; 14:5

Tyoonkōochēetaab wēerin āyēng'

²⁸ Kumwoochi :Yēesu bichoo kule, “Mii yu :ng'alyoo. Kimii yēet ake :chiito ake nyēē kiboonto wērikyii āyēng'. Nto tēē yoo, kumwoochi :kwaan wēeriit nyēē wōō kule, ‘Wēnyoo, iwē ra mbareetaab *musābiibuunēk wēyēyiisyē.’ ²⁹ Kulēenchi :wēeroo kwaan, ‘-Māāmāchē.’ Nto nyēē mā tyaa, kuweech kāāsōōtēyewēkyii ānkuwo.

³⁰ Kuwēēchi :boontoonoo wēeriit nyēē mining' ānkumwoochi nkinee kuu yoo kāmwoochinē nyiin. Kumwooy :nyoo kule, ‘Āwēētii oō, āboonyuu,’ āmāwo.

³¹ Nkōnō ām wērichoo :nyēē kiyey kiyēē kimāchē :kwaan?”

Yu kateeb :Yēesu kuu nyooto, kuwālchi :bichoo kule, “Nyoo ki wōō.” Kumwoochi :Yēesu bichoo kule, “!Kāāmwoowook, imuuchāktōos kuba Kaab Yēyiin :kāāruruukikaab *syuuruut ākoo chēēmurēniisiyēk tōōmiitē :akweek.^s ³² Āmwooyē kuu nyooto kuuyu kichokōōboorwook :Bātisāniintētēet Yoowaana kēēlto nyēbo churtaayeet ankootay :akweek oḃyēnchi, nteenee kiyyēnchi :kāāruruukikaab syuuruut ākoo chēēmurēniisiyēk. Ānkoo mbo yu kabookas kēēyēnchi :bichoo, manooweeksee ng'ōōkiswookikwook ānkōōyēnchi.”^t

Kiisyoor :Yēesu miyootyēētaab kāāntōōyikaab Yuutayek

(Māārko 12:1-12; Luuka 20:9-19)

³³ Kimwoochi subak :Yēesu bichoo kule, “Oḃyēbchi yiit subak tyoonkōōchooni: King'et :chiito ake kuchaan *musābiibuunēk mbareenyii ankuker. Nto yityo kubal ng'wēēnēt nyēē sukurōōtyinē :muumēēkaab lokoyeekaab kēētoo yoo /kakiireem. Kiteech mbo kēryēēt nyēē sukuriibēē :chiito mbaraanaa. Nto tēē yoo, kumwoochi biiko alak bokuriibchi mbaraanaa si yoo kāākururyo :musābiibuunēchoo kubchēchiin. Nto kāākuyityo, kuruuto :chiitaab mbareet.^u ³⁴ Yu kābokururyo :lokoyeechaa, kōōyook :chiitaab mbareet motwoorikyii bokuyibchi inee kereeryaanteet nyeenyii nyēbo musābiibuunēk. ³⁵ Yu kayit, kunam :bichoo kiriibē mbaraanaa motwooriintēt akeenke ānkubirsēt. Kibakach ake nto nyiin ake, kuwiiraatee rwoontōōk.^v ³⁶ Kōōyookto subak :chiichoo motwoorik alak chēē kēēytēē choo kibo taay. Nteenee /kibokēyēchi nkicheek ng'aleek chēē wuu choo /kikēyēchinē chuut. ³⁷ Nto nyēbo lēt kutukul kōōyookto :chiichoo wēriinyii kuwo mbaraanaa kubērē tōōs makooywey :bichooto. ³⁸ Nteenee kukāsē :bichoo wēritaab chiichoo, kukuurē key bakeenke kule, ‘Murēchu, ong'nyi lakwataab chiichiito! Okany keebakach sikēyibchi key mbaraani.’ ³⁹ Kunam :bichoo wēeroo ānkukwēryoot kuwo tuuyta saang' ankubakach!^w

⁴⁰ Kunyoo, yoo chōōnii :chiitaab mbareet ii, chokuyēyēē nee bichooto kiriibē mbareenyii?” ⁴¹ Kuwāl :biiko kule, “Bākāchē kibng'ōōkisiisiyēchoo ānkōōkoochi mbaraanaa biiko alak chēē imuuchē kuriibchi sukōōkoochinē inee kereeryaanteet nyeenyii.”^x

⁴² Yooto kumwoochi :Yēesu bichoo kule, “Kyoosuman oob ām siruutēkaab Yēyiin yoo mwooyē kule,

‘Rwaanteet nyoo kitāyē :biiko kuteekta

^s21:31 Mat. 7:21 ^t21:32 Luuka 7:29-30 ^u21:33 Isa. 5:1-7

^v21:35 Mat. 22:6 ^w21:39 Ibu. 13:12 ^x21:41 Mat. 22:7

:nyēē kōōkuyēk tiyēywoontēētaab kōōto.

Kōkōōnu :Yēyiin tiyēywoontooni

ānkubo kwōng'uut sōō nyēē tyaa yoo kēēkāsē![†]

⁴³ Kunyoo āmwoowook kule +/mākiinēmuneēnook bāytooyiisyēētaab Yēyiin /ānkiikoochi biiko choo makuyey ng'aleek chēē chāmē :Yēyiin. ⁴⁴ Chii ake tukul nyēē karyaach rwaantaanaa, makutirtir. Nto nyoo kēēsuuchi :rwaantaanaata, kururumē.”^{§§y}

⁴⁵ Nto yu kakas :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch ākoo *Farisaayeek tyoonkōōchoonoo, kōōnkēt kule king'āloolēē :Yēesu icheek. ⁴⁶ Yooto kucheeng' kēēlto nyēē kanamee Yēesu, nteenee kinyōkōriitu biiko chēē ki chaang' ām yooto kuuyu ki-yēnchiintōs :bichooto kule *wōōrkooyoontēētaab Yēyiin :Yēesu.^z

Tyoonkōōchēētaab saakweetaab kooyēyto

(Luuka 14:15-24)

22 Kitas taay :Yēesu kumwoochi biiko tyoonkōōchēēt ake subak kule, ² “Wōlēē wuu :bāytooyiisyēētaab Yēyiin kumii kule: Kimii :bāytooyiintēt ake nyēē kiyēytoochi wērinyii saakweetaab kooyēyto.^a ³ Nto tēē yoo, kōōyookto motwoorikyii bokukuuroot tāyēēk chēē kimāchāktōōs kukwa saakweet. Nteenee kutay :tāyēēchoo kukwa. ⁴ Kōōyookto subak motwoorikyii alak kule, ‘Bōōmwoochi-nootē tāyēēchooto kule kaayeeny yeeyiik āk wuunōōk chēē lumlumēch. Ōkwoonchi keey kyaam saakweenyoo kuuyu kāāchōb :anii kiy ake tukul.’ ⁵ Nteenee kitay :bichoo ng'aleechaa ānkubēēchi keey. Kiwokuyēyiis :ake ām mbareenyii nto ake kuwo mung'aareenyii. ⁶ Kunam :choo king'ētu motwoorikaab chiichoo, koonyaliilset ankubakach alak.^b ⁷ Yooto kunyēēr :bāytooyiintonoo ānkōōyookto biikyii bo lukēt bokwaraanta rumiichoo ankubeel kiriinkēēng'waa.^c ⁸ Nto tēē yoo kumwoochi motwoorikyii kule, ‘Kāākuchōbākoy :saakwaanēēb kooyēēy. Nteenee kāmēētākunyool-unoot kukwa :biiko choo kwāākuurē. ⁹ Kunyoo, obe wōloo bo sachaaraan bōōmwoochi chii ake tukul nyēē kōōnyōōru kuchō saakwaani.^d ¹⁰ Kubeetaat :motwoorichoo bokōōruruuch biiko tukul chēē kiimuuch kunyōōr nyēē mātiny kule ng'oo. Kiwool keey :tāyēēk kut kunyiy :kōōtaab saakwa.

¹¹ Nteenee yu kāwokuchō :bāytooyiintēt chokukas tāyēēk, kukas chiito ake nyēē kimaneelaach sirook chēbo saakweetaab kooyēyto choo /kikiikiikoochi. ¹² Kuteebē :boontēētaab saakwa chiichoo kule, ‘Nto ii, tilyeenyuu, 'kēēchōō :inyiing' kule nee kō āmā sirookaab saakweetaab kooyēyto?’ Kusiis :chiichoo āmā ng'alyoo. ¹³ Nto tēē yoo kumwoochi :bāytooyiintēt motwoorikyii kule, ‘Orat chiichi āwun-nyēk ākoo kērēēnkōōk ānkōōwiirchi saang' wōliin bo mēēnānēēt wokung'woonchi :soboon ankuriirunee ng'wēny.’^e ¹⁴ Kiiwoong' :Yēesu tyoonkōōchoonoo kumwooyē kule, “Chaang' :biiko chēē kuurootiin nteenee churtooy :chēē ng'eri.”

§§21:44 Mātinyē :siruutēk alake kērēywoontooni.

†21:42 Tyēēnwookik 118:22-23 †21:44 Isa. 8:14-15

^z21:46 Mat. 21:11; 26:4-5 ^a22:2 Mat. 9:15 ^b22:6 Mat. 21:35; 23:37

^c22:7 Mat. 21:41 ^d22:9 Mat. 28:18-20 ^e22:13 Mat. 8:12

Kibokutech :kāāntōoyik alake Yēesu*(Māārko 12:13-17; Luuka 20:20-26)*

¹⁵ Kikwaany keey :moonikaab *Farisaayeeek nto yooto, bokung'alaalee kiyēē makutechee Yēesu sukunam. ¹⁶ Yooto, kōōyookto :bichoo biikwaa āk chēbo *Ērōōtē kubēēchi Yēesu. Kuyitē kumwoochinē Yēesu kule, “Kāānēētiintēēt, kiinkētē kule 'ibooyē manta ānkiinēētē biiko ām kēēlto nyēbo man kōōnkēt kiyēē mächē :Yēyiin. Māwēēchiing' :chii ānkoo ku inee ku ng'oo. ¹⁷ Kunyi ii, mwoowēech, baa, kāāsōōtēyewēekuuk, ara karaam kēēkwēchinē bāytooyiintēētaab Rooma *syuuruut nto miyaat?” ¹⁸ Nto kuuyu kiinkētē :Yēesu ruurumuung'waa, kumwoochi kule, “Ōyēku sōō, kiblembechiis nyēē tyaa! Kābōōtēkyoo nee? ¹⁹ Ōbooru baa, :akweek beesyaantaanaata /kēēkwēytēē syuuruut.” /Kiiboorchii beesyaanteetkēy. ²⁰ Kuteebee bichoo kule, “Bo ng'oo :mēti āk kaaynaani mii beesyaantaani?” ²¹ Kuwāl :biikēy kule, “Bo bāytooyiintēētaab Rooma.” Yooto nanyuun, kumwoochi :Yēesu bichoo kule, “Māchāktōōs ōkoochi bāytooyiintonoo kiinyii, nto Yēyiin, ōkoochi nyēē nyeenyii.”^f

²² Yu kakas :bichoo ng'aleechaa, koolat, nto tēē yoo kubēēchi keey.

Ng'eteetaab meet*(Māārko 12:18-27; Luuka 20:27-40)*

²³ Nteenee kukwoonchi subak Yēesu *:Satukaayeeek alake bēsyoonooto. Kiyēchinē :bichoo kule yoo kaakume :chiito, kukaakume kutukul nyēē mēēbērē wokung'ēētēē meet bēsyēēt ake.

²⁴ Yooto, kuteebee :bichooto Yēesu kule, “Kāānēētiintēēt, mwooyē :kiruutēkaab Yēyiin choo kikōōnu *:Muusa kule yoo kame :chiito āmānāāsikiyiin leekwa ākoo koorkēenyii, kōōntiyyē :ng'eteetaabkaametiitaab chiichooto koorkoonoo, sukusikiyi nyiin lēēkōōk chēē /sikēēkuurtēē.^g ²⁵ Kunyoo ii, ntēē kimii :chiito ake kēny nyēē kiboonto wērikyii tisab. Nto yu kāwokuwōōyit :wēēriit kibooreetyeet, kukēesyoo. Nto mii yoo, kumēēchi keey nyēē mānāāsikiyi :koorkoonoo leekwa. ²⁶ Kōōntiyyiis :wēēriit nyēē kirubu nyooto kimēē. Kiibuurchiin :nkinee ākoo koorkoonoo ankume āmānāāsikiyiin āk koorkoonoo leekwa. Kōōntiyyiis :wēēriit nyēē kibo sōmōk. Kōōbuurto keey :nyoo nkinee koorkoonoo, nto mii yoo, kume :nkinee nyēē mānāānyōōr leekwa. Kiyeyakay kuu nyooto kut kubēk :wērichoo tukul āmā lēēkōōy. ²⁷ Nto mii lētuunoo, kume :nkinee koorkoonoo. ²⁸ Kunyoo, kēēmāchē imwoowēech: Māku-booyit ng'oo :koorkoonoo kōōyyiin kāng'ēētyēē :bichooto tukul meet, kuuyu ku-booyit man, kiikoomut :bichoo tukul koorkoonoo?”

²⁹ Kuwālchi :Yēesu kule, “Ōkustootiin kuuyu -mōōnkētē :akweek kiyēē ibooru :siruutēkaab Yēyiin āk wōlēē wuu :kāāmuukēywēēkyii. ³⁰ Yoo kāākung'ēētyēē :biiko meet, mēēbērē tākōōmutē keey subak. Ibuurē kuu :malayikaanikaab Yēyiin. ³¹ Nteenee kurubta keey ng'eteetaab meet nyēbo biiko choo kiikubēk ii, mwoowook nee :Yēyiin ³² yoo mwooyē kule, ‘Anii Yēyiintēētaab *Abraam, Isaka ākoo Yāākōbō’[†] Yoo /kakeemwa kule bo :Yēyiin anum, kōōbooru :yooto kule tākusoboot :chiichooto ānkoo kiikume kēny.”

³³ Yu kakas :bichoo ng'aleechaa, koolat wōlēē kiinēētitooy :Yēesu.

Kiruutyēēt nkōnō :nyēē wōō?*(Māārko 12:28-34)*

³⁴ Nto yu kakas *:Farisaayeeek kule kaakoomuukta :Yēesu *Satukaayeeek, kōōru-ruuch keyy. ³⁵ Nto tēē yoo, kutyem :kāānēētiintēēt ake nyēbo kiruutēk Yēesu, kuteebee kule, ³⁶ “Nto ii, kāānēētiintēēt, kiruutyēēt nkōnō :nyēē wōō ām kiruutēkaab *Muusa?” ³⁷ Kuwālchi :Yēesu kule, “Mwooyē :siruutēk kule, ‘Icham Yēyiintēēng’uung’ ām mooyēēng’uung’ tukul, soboonng’uung’ tukul, āk kāāsōōtēyweēkuuk tukul.”[†]

³⁸ Kiruutyēēt :nyiitēnyi nyēbo koomānuut ānku wōō ām tukul. ³⁹ Nto nyēbo āyēēng’ kōōrōōbērē nyiin kumwooyē kule, ‘Icham laatyēēng’uung’ kuu wōloo ichāmtooy keyy.’[†] ⁴⁰ Iyūmē :kiruutēchuutēchu āyēēnku kiruutēkaab Muusa tukul ākoo siruutēkaab *wōōrkooyik.”^h

Ng’oo :Kāārārōokiintēēt?*(Māārko 12:35-37; Luuka 20:41-44)*

⁴¹ Kumiiitē *:Farisaayeeek kukēēruuruuch keyy, kuteebee :Yēesu kule, ⁴² “Ōsōōtē nee :akweek kurubta keyy *Kāārārōokiintēēt nyoo ōkānyoonu? Chōōnēē kōōtaab ng’oo?” Kuwāl :bichoo kule, “Kōōtaab *Tāwuti.” ⁴³ Kukētyi :Yēesu kule, “Ām nee, naas, sukumwoochi :Tāmirmiryēētaab Yēyiin Tāwuti kukuur Kāārārōokiintēēt kule ‘Mokoryoontēēt’? Kimwooy oob :Tāwuti kule, ⁴⁴ ‘Kimwoochi :Yēyiin Mokoryoontēēnyuu kule: Ibuurunēē āwunyuu nyēbo taay ākoy yoo kaayeyiing’ itēbēē buunikuuk.”^{†i}

⁴⁵ Kunyi, yoo kuurē :Tāwuti Kāārārōokiintēēt kule ‘Mokoryoontēēnyuu’ kōōmuuchāktōos kule nee kuchōōnēē :Kāārārōokiintēēt kōōtaab Tāwuti?” ⁴⁶ Mānāākēt :chii ake tukul ng’ālyoo amanaatakukany :bichoo kuteebee Yēesu tēēbuut ake tukul kung’etee yooto kuwo taay.^{jk}

Kiikiimchi :Yēesu biiko kumarub ātēbuutēkaab Farisaayeeek*(Māārko 12:38-40; Luuka 20:45-47)*

23 Nto miitē yoo, kumwoochi :Yēesu rubiikyii ākoo biiko chēē kimii yooto kule, ² “Yibē keyy *:Farisaayeeek āk kāānēētikaab kiruutēk kule icheek chēē inkētē koobanybaany siruutēkaab *Muusa. ³ Ōkāse sinee kiy ake tukul nyēē mwoowook, nteenee -moorub yēyuutēkwaa kuuyu māyēyē :icheek kiyēē inēētē.^{1 4} Ing’irēē biich :bichu tukuuk chēē nyikiisēch āmāmāchē :icheek mbo kut kutiiny tukuuchooto.

⁵ Yēyē kiy ake tukul kumāchē kule sukukas :biiko kule kiikōōnēmchi keyy :icheek Yēyiin. Iwōōyitē tukuuk chēē mii :siruutēkaab Yēyiin ānkuryooyi keyy tokoch āk wōlēēb āwuun. Ikōōyitē mbo maasekaab sirookwaa kusiir chēbo biiko alak

[†]22:37 Kiruu. 6:5 [†]22:39 Laawi. 19:18 ^h22:40 Mat. 7:12

[†]22:44 Tyēēn. 110:1 ⁱ22:44 Māārko 12:36 ^j22:46 Mat. 20:30-31

^k22:46 Māārko 12:34; Luuka 20:40 ^l23:3 Room. 2:21-23

/sikēebērē tōōs sooyē :icheek miisin!^{m 6} Kicham :bichoo kutēbēē wōloo /kēekoonyitē ām sookwoonuut āk ng'ēchērōōk choo bo taay ām kooriikaab saayēt.^{n 7} Kicham /kiisuboooyotē nyēbo koonyit ām wōlēē chaang' :biich ankicham /kēekuūrē ām koonyit kule 'Mokoryoontēt'.

⁸ -Mookany kukuurook :chii kule 'Mokoryoontēt' kuuyu Mokoryoontēt ku akeenke baateey ānkōōtuubchē :akweek tukul.^{o 9} Āmōōtōrōōr chii ām kōōrooni kule 'Baaba,' kuuyu ōboontē Kōōn akeenke ānkumiitē kibkōōnkōy. ¹⁰ -Moocham kukuurook :chii kule 'Kāāntōōyiin nyēē wōō' kuuyu ōboontē Kāāntōōyiintēt nyēē wōō akeenke nto nyooto ku *Kāārārōokiintēt. ¹¹ Nyēē wōō miisin ām akweek ku nyoo yēētyēechinē chuut.^{p 12} Chii nyoo yibē keyy barak + /makiichuchuuk nto nyoo yibē keyy ng'wēny, + /mākiitōrōōr."^q

Kiiburyoong'to :Yēesu kiblembechiis

(Luuka 11:42-52)

¹³ Kitas taay :Yēesu kumwooy kule, "Ōmiitē sōō, nyēē miyaat kule nee :akweek kāānēētikaab kiruutēk ākoo *Farisaayeeek, kiblembechiisyechu! Ōkērēē keyy kurkeet nyēē wēētii Kaab Yēyiin nyēē -mōōbārōochinē biiko alak kōōwut āmēebērē ōwutē :akweek mbo nkityō.*

¹⁵ Ōmiitē sōō, nyēē miyaat kule nee :akweek kāānēētikaab kiruutēk āk Farisaayeeek, kiblembechiisyechu! Ōmbākootēē tōōliiloon āk rōōrōōkiis ōmāchē ōnyōōru chiito akeenke nyēē karubaak. Nto yoo kōōnyōōru, oyey bichoo koolaambuuch :ng'ōōkistaab Kibrōkōsyoontēt kusiurook.

¹⁶ Ōmiitē sōō, nyēē miyaat kule nee :akweek cheebkoraatiis choo ōrēētootē alak! Ōnēētē kule, 'Yoo keewaalee keyy :chii *Kōōtaab Yēyiin, māmii :ng'ālyoo, nteenee yoo keewaalee keyy *ta-aabuutaab Kōōtaab Yēyiin kunāmē muumeekyii.' ¹⁷ Cheebkoraatiisyechu, ōbērbērēch sōō, nyēē tyaa. Nkōnō nyēbo koomānuut kubiir ake: ta-aabuut nto Kōōtaab Yēyiin nyoo itiliilē ta-aabuut? ¹⁸ Ōmwooyē mbo subak kule, 'Yoo keewaalee keyy :chii *kāābkōrōs ām Kōōtaab Yēyiin, kumāmii :ng'ālyoo, nteenee yoo keewaalee keyy kiyēē tuwēntooy kubo kōrōsēēk, kunāmē :muumeekyii.'

¹⁹ Ōkōryootiin sōō, nyēē tyaa. Nkōnō nyēbo koomānuut kusiir ake: kōrōsēēk nto kāābkōrōs nyoo itiliilē kōrōsēēk? ²⁰ Kunyoo, yoo keewaalee keyy :chii kāābkōrōs, kaakoowaalee keyy nkinee kiito nyoo /kākēesooytooy ām kāābkōrōs. ²¹ Nto nyoo iwoolēē keyy Kōōtaab Yēyiin, kaakoowaalee keyy Kōyooto ākoo nyoo minyē āriit.^s ²² Nto nyoo iwoolēē keyy kibkōōnkōy, kaakoowaalee keyy ng'echeretaab bāytooyiisyyēt bo Yēyiin ākoo nyoo ibuurēē ng'echeraanaata."^t

²³ Kitas taay :Yēesu kumwooy kule, "Ōmiitē sōō, nyēē miyaat kule nee :akweek kāānēētikaab kiruutēk ākoo *Farisaayeeek, kiblembechiisyechu! Ōkoochinē

***23:13** Tinyē :siruutēk alake kērēywoontēetaab 14: Ōmiitē sōō, nyēē miyaat kule nee :akweek kāānēētikaab kiruutēk āk Farisaayeeek! Kiblembechiisyechu! Ōlātu koor chēē musuuk ōyibēē tukuukwaa, ānkōōsooyē miisin ōyēyē keyy kule ōchurtootiin. Mākōōng'woonchook :Yēyiin miisin kusiir chii ake tukul nyēē kiikukusta.

^m**23:5** Chuy. 13:9; Kiruu. 6:8; 22:12; Mat. 6:1 ⁿ**23:6** Luuka 14:7

^o**23:8** Yoowa. 13:13 ^p**23:11** Mat. 20:26-27; Māārko 9:35; Luuka 9:48

^q**23:12** 1Sām. 2:8; Tyēēn. 18:27; Kāālēw. 3:34; Isa. 57:15; Mat. 18:4; Luuka 1:52;

14:11; 18:14 ^r**23:16** Mat. 15:14 ^s**23:21** 1Bāy. 8:13 ^t**23:22** Mat. 5:33-37

Yēyiin akeenke ām taman nyēbo tukuuchoo /kiitōōyēē āmiik. Nteenee kyookweeste ng'aleekaab koomānuut ām Mākuutēkaab Yēyiin. Chooto ku manta, kiisayta ākoo kaakaaseet. Karaam ōkoochinē Yēyiin ng'ooluutyēēng'woong' nteenee karaam miisin ōyēyē ng'aleechaa alak.^u ²⁴ Cheebkoraatiisyechu irēētootē biich! Ōyiimēē keey tukun chēē minkēēch ankoobakaakte tukun chēbo koomānuut.^v ²⁵ Ōmiitē sōō, nyēē miyaat kule nee :akweek kāānēētikaab kiruutēk ākoo Farisaayeek! Kiblembechiisyechu! Okerkeeye tērēkōōy chēē /kiiwuunē wōlēēb saang' nto wōliin bo āriit kutuuryootiin.^w ²⁶ Ōkōryootiin :Farisaayeek! Ōwuunē kurook terekyeet āriit nto kākuyityo mākutililiit :nkinee wōlēēb saang'.^x

²⁷ Ōmiitē sōō, nyēē miyaat kule nee :akweek kāānēētikaab kiruutēk āk Farisaayeek, kiblembechiisyechu! Okerkeeye mbēērōos chēē /kikeemas kulelakiiitu wōlēēb barak nto wōliin bo āriit kunyiyaat :koyikaab muuswēk āk kiy ake tukul nyēē mā tiliil.[†] ²⁸ Okerkeeye :akweek mbēērōōsyēchoo kuuyu ōboorunēē wōlēēb saang' kule ōchurtootiin nteenee ām āriit, kyoowung'te keey ng'ōōki ānkōōyēku kiblembechiis miisin.^{†y}

²⁹ Kitas taay :Yēēsu kumwooy kule, “Ōmiitē sōō, nyēē miyaat kule nee :akweek kāānēētikaab kiruutēk āk Farisaayeek, kiblembechiisyechu! Ōtēēkyinē *wōōrkooyikaab kēny tukuuk chēē /kiisōōtēē ānkōōkārorānē mbēērōōsyēkaab biiko choo churtootiin,³⁰ sōōmwooyē kule, ‘Nto kikeēmiitē kōōrēēt ām bēsyōōsyēkaab mbo kuuko, nto kimākēēwāstooy korotiikaab wōōrkooyichu kuu wōloo kiyēytooy :biikyoō chēbo kēny.^z ³¹ Nto kuuyu ōkuurē bichu kule mbo kuuko, ōchāmchi-intōōsii nkityō kule okerkeeye mbo kuukoong'. ³² Kunyi, otas taay naas, ōyēyē ng'ōōkistaab mbo kuukoong! ³³ Ng'oomng'ookichu! Ōmuuchē kule nee ochilil -/makiiruusteenaak maataab kibchuulyo?^a ³⁴ Āmiitē āyookwook wōōrkooyik, biiko chēē boonto kiirnātēēt āk kāānēētik. + Mōōkwērtōochi alak murtooywōōsyēk obakach, nto alak + mōōbir ām kooriikwook bo saayeet ankookwetaatee kiringkōōsyēk.^b ³⁵ Kunyoo + /mākiing'woonchook kubo biiko tukul choo /kikeebakach buch, koonamee Ābēl ākoy Sekaryaa Araab Berekyaa nyoo kyōōbākākyinē kwēēnutaab Kōōtaab Yēyiin ākoo *kāābkōrōs.^c ³⁶ !Kāāmwoowook, biiko chēē wuu chutēchu :chēē nyōōru ng'woonino tukul.”

Kāwōōtyoontiitaab Yēērusālēēm

(Luuka 13:34-35)

³⁷ Kibōlchi :Yēēsu Yēērusālēēm kumwoochinē kule, “Wōōy, wēē, Yēērusālēēm, wē, Yēērusālēēm! Irumē wōōrkooyik ānkiiwiirēē rwoontōōk biiko choo iyooku :Yēyiin kule kuyisuung! Kyaasyeem kunyil areet chēē chaang' kule āyisu biikuuk kuu wōloo yisuntooy :nkokya kinyiinyiyyēēnik kōōwut kebebaakyii, ntee-

[†]23:27 /Kikiyiilēē chookayit nyēē lēēl kochonkoosyechaa /kikēēmuchinē biiko simātiiny :chii kumēēnkētē. /Kikēēyibē chiito nyoo kātiiny muusyoontēēt nto kochonkoosyechaa kule mā tiliil. Nto yooto nanyuun kimāyēmāksē wokusaay āk Yututayeek chuut.

^u23:23 Laawi. 27:30; Miika 6:8; Seka. 7:8-10; Mat. 9:13; 12:7; 22:34-40; Luuka 18:12 ^v23:24 Mat. 15:14 ^w23:25 Māārko 7:4 ^x23:26 Yoowa. 9:40

^y23:28 Luuka 16:15 ^z23:30 Mat. 5:12 ^a23:33 Mat. 3:7

^b23:34 Mat. 13:52; 1Tēēs. 2:15 ^c23:35 Toowu. 4:8-10; 2Tēt. 24:21

nee mǎnēēkōōnoo kut ayey kuu nyooto.^{d 38} Kunyi mākuyoochiin :Kōōtaab Yēyiin.^e
³⁹!Kāāmwoowook kuchakee raat kuwo taay mātābōōkāsoo subak, ākoy omwaay
 kule, ‘Ibēruuroot :nyoo chōōnii ām kaayneetaab Yēyiin.’^f”

+ /Mākiiturbuub Kōōtaab Yēyiin

(Māārko 13:1-2; Luuka 21:5-6)

24 Nto yu miitē :Yēesu kuwēechinē keyy kukang’eteet *Kōōtaab Yēyiin,
 kōōnookyi :rubiikyii ānkōōboorchi inee wōlēē /kikeeteekta Kōōtaab Yēyiin.
² Yooto kumwoochi :Yēesu rubiichoo kule, “-Mōōbēng’tēē ōchōrōkyinē tukuuk tukul
 chēē wuu chu. Kāāmwoowook, + /mākiiturbuub tukuuchu tukul nyēē māmii :rwa
 mbo akeenke nyēē ng’etu kookemeeraat keyy ake.”^f

Nyāliluutēk āk wusiisyēt

(Māārko 13:3-13; Luuka 21:7-19)

³ Nto yu mii :Yēesu kēēbuurēē Lekemeetaab *Musēytuuniinēk āk rubiikyii nkit,
 kuteebēe :rubiik kule, “Mwoowēēch, āyu yēē yēyāktōōs :ng’aleechaa ‘kēēmwooyē?
 Kiy nee :nyēē + makeekasee yēē iyēēwunēē :inyiing’ āk yēē yitu :tabantaab
 kōōrēēt?”

⁴ Kumwoochi :Yēesu kule, “Ōriib keyy! -Mookany /kiiberbeeraak. ⁵ Choong’ēch
 :biiko chēē makukwaanaat ankuyey keyy :ake tukul kule inee ku kāārārōokiin-
 tēt. Mākōōbotbootoot :bichoo biiko chēē chaang’.^{8 6} + Mookas kubārē keyy :bi-
 iko ām kōōrēēt /ānkuyoomu ng’al chēbo booryoot, nteenee -mōōmuuyē. Māsimmuy-
 itu :tabantaab kōōrēēt ānkoo kāyēyākiis :tukuuchoo. ⁷ Mākubooryo :bōrōryēt ake
 āk ake, kubooryo :kōōrēēt ake āk ake. Mākuchō :kēmēwuut ānkutookunootēē :kib-
 ring’ring’nyēēt komoswookik chēē chaang’. ⁸ Ng’wooninto nyēē kāāmūnēē moroon-
 toon :nyoo nto yitu :kōōrēēt nyēē lēēl.

⁹ + /Makeechaamtaak, /kēēwusook, /keebakachaak /ānkēēwēchook ām
 kōōrōōsyēk tukul kuuyu ōyēnwoo.^{h 10} Makoochuchuyee keyy :biich chēē chaang’
 kaakaaset ankuchaamtaat keyy āmēēkōōriiku keyy.^{i 11} Makuyey keyy :biiko
 chēē chaang’ kuyēk *wōōrkooyikaab Yēyiin ānkutēwēch biiko chēē chaang’.^j
¹² Mākuwōōyiyit :ng’ōōkisto kut kubot :chamateet.^{k 13} Nteenee + /makiiraraach
 chiito nyoo kamuyta ākoy tabanta.^{l 14} Nto subak, + /makyaamtee Lōkōōyēwēchu
 Kāroomēch bo Kaab Yēyiin kōōrēēt kumukuul kukas :biikaab yēēmōōsyēk tukul,
 nto yitu :tabanta.”^{mn}

Wōlēē + /makiiserweetita Yēērusālēm

(Māārko 13:14-20; Luuka 21:20-24)

¹⁵⁻¹⁶ Kimwooy :Yēesu subak kule, “Yoo kookas ‘kiyoo -mēēriiku :Yēyiin’[†] nyoo
 king’ālōolēē :wōōrkooyoontēt Tānnyēēl kukēēyooonyēē Kōōtaab Yēyiin, māchāk-

^d23:37 Mat. 22:6; 5:12 ^e23:38 1Bāy. 9:7-8; Cherem. 22:5

[†]23:39 Tyēēn. 118:26 ^f24:2 Luuka 19:44

^g24:5 Mat. 24:24; 2Tēēs. 2:9-10; 1Yoowa. 2:18 ^h24:9 Luuka 6:22

ⁱ24:10 Mat. 10:35; 1Tēm. 4:1 ^j24:11 Mat. 7:15 ^k24:12 2Tēm. 3:1-5

^l24:13 Mat. 10:22; Ng’oong’. 14:12 ^m24:14 Mat. 10:17-22; Yoowa. 16:1-4

ⁿ24:14 Mat. 28:19 [†]24:15-16 Tānnyēēl 9:27; 11:31; 12:11

tōōs kumwēchi :biiko choo miitē Yuuteeya lekem. (Kuyeb yiit :chii nyoo sumānē ng'aleechu.)¹⁷ Nto yoo kanyoorta :ng'aleechu chii kumii kōōnyii barak, -mēēwut kō kule kōōnēm kiy ake tukul nyēē sukumwēyto,¹⁸ ameeyey :chii nyoo miitē mba-reen kaa kule wokunam sireet nyēē iliiktēē keey.^o ¹⁹Lēyyē, mākuwuuyiityi sōō kule nee ām bēsyōōsyēchooto kooruuk choo kōōyootiin āk choo irēēriisyē! ²⁰Os-aay Yēyiin kule māyēyākiis :ng'aleechu yoo yiiwoot nto ku bēsyēētaab *Sabaato. ²¹Mākuwōōyiit :ng'woonintaab bēsyōōsyēchooto kusiir ng'woonin ake tukul nyēē kiikutook kuchakee kayey :Yēyiin kōōrēēt, āmākoy kutook :ng'woonin ake nyēē tēē nyoo bēsyēēt ake.^p ²²Nteenee kiikoonwaakiit :Yēyiin bēsyōōsyēchooto kuuyu mii :biikyii chēē kiikukwey nyēē nto kimanaakoonwaakiit, nto māmii :chii nyēē kātāwokusobē.

Kāārārookik chēē mābo man

(Māārko 13:21-23; Luuka 17:23-24)

²³ Yoo kāmwoowook :chii ake tukul kule ong'nyi *Kāārārookiintēēt nto ong'nyiin, -mōōyēnchi, ²⁴kuuyu makukwa :biiko chēē makuyey keey kuyēk kāārārookik āk *wōōrkooyikaab Yēyiin. Makuyey :bichu ng'al chēbo kwōng'uut sukung'eet, yoo imuuchāktōōs, kutēwēch biikaab Kiriistō choo kwēyootiin.^q ²⁵Kāsimāsōōwook, kookas?

²⁶ Kunyoo, yoo kāmwoowook :chiito ake kule, 'Ong'nyiin Kāārārookiintēēt mi-itē suurkwēēn,' -moobe wōlooto, nto kumwoowook kule, 'Ong'nyi kawunyeey keey kisēēnkē', -moocham. ²⁷Kuu yoo iwēchēē koong'asiis /bokeekasee tinkey, kukērkēyiitu nyooto :wōlēē chōōntooy *:Wēritaab Chii.^r ²⁸Wōloo mii :mōtōōng'wēk, kumii yooto :muuswēk."^s

Kiyēē ibooru chōōnēētaab Yēēsu

(Māārko 13:24-27; Luuka 21:25-28)

²⁹ Kitas taay :Yēēsu kumwooy kule, "Yoo bēku :nyāliluluutēchoo bo bēsyōōsyēchooto, 'Mākumis :asiista, āmēētākōōluuwu :araaweet. Mākōōtimtiimākoy :wōliin bo barak ānkōōsuuw :kookeelik."^t

³⁰ Yooto +māābooru keey *:Wēritaab Chii ām barak. Mākuriiryoo :biikaab kōōrooni tukul yoo kakasa āchōōnēē boolik barak ām kāāmuukēywēēk āk lēbkēēyyēētaab Yēyiin.^u ³¹Yoo /kēēkuutē koontiit kuchēchi barak, +māāyooktē malayikaanikyuu kuba komosta ake tukul nyēbo kōōrēēt bokōōroruukoot biiko choo kwēyootiin."^v

^o24:18 Luuka 17:31 ^p24:21 Ēsēk. 5:9

^q24:24 Mat. 7:15; 24:5; 2Tēēs. 2:1-12 ^r24:27 Luuka 17:24; 1Tēēs. 5:1-3; Yāāk. 5:7-8 ^s24:28 Luuka 17:37 ^t24:29 Isa. 13:10; 34:4 ^u24:29 Isa. 13:10; 34:4;

Chōōw. 2:10; Akaay 2:6, 21 ^v24:30 Seka. 12:10-14; Māārko 13:26

^v24:31 Mat. 13:41; 1Kōōr. 15:52; 1Tēēs. 4:16

Běsyěēt nyoo iyěēwu :Yěesu*(Māārko 13:28-32; Luuka 21:29-33)*

³² Kumwooy subak :Yěesu kule, “Yoo inkātu :kēetoo /kēekuureē *mutiiniit, kōo-booru kule kaakuriik kumusēs. ³³ Ām kēelto nyēē wuu nyooto, yoo okāsē kuyēyāk-tōōs :tukuuchoo tukul, ōnkēt kule kaakuriik :běsyěēt nyoo āyēewunēē. ³⁴ !Kāāmwoowook, mābootōōs :biikyuu choo kyaakwey ānkoo kāyēyākiiis :tukuuchoo tukul. ³⁵ Mākubot :barak āk ng'wēny, nteenee mābotē :ng'alyoontēenyuu. ³⁶ Māmii :chii nyēē inkētē běsyěēt nyēē āyēewunēē. -Mēenkētē :malayikaanik āmāankētē mbo :nkanii, nteenee Baaba nkit :nyēē inkētē.^w

Ōchōb keey*(Māārko 13:35; Luuka 17:26-36; 12:39-40)*

³⁷ Kērkeyyiitu :yoo kariik āyēewunēē :anii *Wēritaab Chii āk běsyōōsyēchoo kibo Noowa. ³⁸ Kutoombo kuchōōnii yooto :taambiliilyeet, kyoomiisyē :biiko, kuyyēesyē, kōōmutiisyē /ānkiimutē chuut ākoy běsyoonoo kiiwutē :Noowa mwēēng'. ³⁹ Kimēenkēt :bichoo kiyēē kimii wokuyēyāktōōs ākoy yoo kichōōnii :taambiliilyeet ankubakach bichoo tukul. Makukerkeyiit nyooto běsyoonoo chōōnii :Wēritaab Chii.^x ⁴⁰ Yoo mii :murēnik āyēēnku mbareen, + /mākēēyib akeenke /keebakaakta ake. ⁴¹ Nto yoo mii :kooru āyēēnku kung'ooysēē rwaanteet, + /mākēēyib akeenke /keebakaakta ake. ⁴² Kunyi, ōriib keey kuuyu -mōōnkētē běsyěēt nyēē chōōnēē :Mokoryoontēēng'woong'. ⁴³ Ōrōotootē ng'alyoontooni: Nto inkētē :chiitaab kayta āsiiswēk chēē chōōnēē :chōōriintēēt, nto riibsē -/mākēēbut kanyii.^y ⁴⁴ Kunyoo mākāktōōs ōchōbootiin :nakweek, kuuyu mākuchō *:Wēritaab Chii ām āsiiswēk chēē -mōōmoonkyinē.^z

Motwooriin nyēē /kiikoosēē keey*(Luuka 12:41-46)*

⁴⁵ Ara ng'oo nanyuun nyēē motwooriin nyēē /kiikoosēē keey ānku ng'oom? Nyēē kiikoosēē keey ku nyoo itōōrchinē :mokoryoontēēt biikaab kanyii kubāyē nyēē māmii :wuuyin. ⁴⁶ Ibēruuroot :chiichoo yoo kānyōōr :mokoryoontēenyii kuyēyē yi-isyoonoo nyēē karaam! ⁴⁷ !Kāāmwoowook, mākōōkoochi :mokoryoontoonoo motwooriintonoo kōōyyoonkyi tukuukyii tukul chēē boonto.^a

⁴⁸ Nteenee yoo miyaat :motwooriintonoo, mākumwooy kule, 'Lōō yēē chōōnii :mokoryoontēenyuu.^b ⁴⁹ Yooto mākubirsēēt motwoorik chuut ānkung'āsyānchi keey kwoomiis ānkuyyēesyō ākoo kibōōkitiis. ⁵⁰ Nto yoo kākō :mokoryoontēenyii ām běsyěēt nyēē -mēēmoonkyinē :motwooriintonoo, ⁵¹ mākōōng'woonchi motwooriintonoo ānkutōōrchi wōlēē mii :kiblembechiisyeek chuut, wokuriirunee ng'wēny."^c

^w24:36 Yēyuut. 1:7 ^x24:39 Toowu. 6:11-13; 7:7-13; 2Bēt. 3:6

^y24:43 1Tēēs. 5:2; 2Bēt. 3:10; Ng'oong'. 3:3 ^z24:44 Mat. 25:13

^a24:47 Mat. 25:21-23 ^b24:48 2Bēt. 3:4 ^c24:51 Mat. 8:12

Tyoonkōochēetaab tiibiik taman

25 Kitas taay :Yēesu kumwooy kule, “Okany āmwoowook wōlēē wuu :chōōnēetaab bāytooyiisyēetaab Yēyiin nyēē lēēl. King'eet :tiibiik alake tamanu kuman taariinekwaab bokutorooch saanteet nyēē mākiisyē.^d ² Kibērbērēch :muutu kung'oomēch :chuut muutu. ³ Kinam :choo kibērbērēch taariinek cheekwaab amanaanamtaat keey mwaaniinek. ⁴ Nteenee kinamtaat keey :choo king'oomēch mwaaniinek. ⁵ Yooto wokooliiny :saanteetkēy. Kukās :tibichoo kut kōōnuukiis ānkuruuyo.

⁶ Nto miitē kwēemooy kwēēn, /kēēkuur kule, 'Kaakuyit :saanteet! Nyoo, okwaa baa, otorooch!' ⁷ Kung'ēetyo :tibichoo tukul ankuyeyta taariinekwaab. ⁸ Yooto kumwoochi :chu kibērbērēch chu king'oomēch kule, 'Ntēē miitē kumistōōs :taariinekyoo acheek, ōroong'wēēch mwaaniinek.' ⁹ Kukētyi :choo king'oomēch kule, 'Acha. Nto nyuun kurārchēēch acheek. Boo-al chēekwook.' ¹⁰ Kung'ēetyo bokwooliis. Nto kumiitē kēēltaab too kubēēti, kuyitu :saanteet. Yooto kōōwutē :choo kichōbootiin kōōtaab saakweet āk saanteet /ānkēēkērē kurkeet.

¹¹ Nto tēē yoo kuyit :nkicheek chu kibēēti mwaanik ānkōōng'ēētiis kule, 'Iyootwēēch! Iyootwēēch! Yootwēēch kurkeet!' ¹² Nteenee kuwālchi :chiichoo kule, 'Māānkētōok :anii.'^{ef}

¹³ Kiiwoong' :Yēesu tyoonkōochoonoo kule, “Kunyoo, ōriib keey naas, kuuyo -mōōnkētē bēsyēēt nto ku āsiiswēk chēē āyēēwunēē anii.”^g

Ikaaman kiyēē /kākēēkōōning'

(Luuka 19:11-27)

¹⁴ Kitas taay :Yēesu kumwooy tyoonkōochēēt ake kurubta keey bāytooyiisyēetaab Yēyiin kule, “Kimii :chii nyēē kimāchē kuwo ruutooy, kukuur motwoorikyii ānkōōtōōrchi chii tukuuk chēē kiimuuchē kuriib. ¹⁵ Kiitōōrchi nyēbo taay beesaanik kisyēērōōk konom, kōōtōōrchi ake kisyēērōōk tibtem nto ake kōōtōōrchi nyoo kisyēērōōk taman. Nto kākuyityo, kuruuto.^{hi} ¹⁶ Kiwokuyēiisyēē :nyoo /kikiitōōrchinē kisyēērōōk konom beesaanichaa areet akeenke kubāsunēē alak kisyēērōōk konom. ¹⁷ Kunyōōr :nkinee nyoo /kikiitōōrchinē kisyēērōōk tibtem kisyēērōōk alak tibtem. ¹⁸ Nteenee kiwokubal :nyoo /kikiitōōrchinē kisyēērōōk taman ng'wēēnēt ankukonor beesaanikaab mokoryoontēenyii.

¹⁹ Nto kaakukeeyta bēsyōōsyēk chēē chaang', kōōyēēwunēē :mokoryoontoonoo ruutooy. Kikuur ake tukul ām motwoorichoo chokumwooy wōlēē kibeeta :ng'aleekaab beesaanichaa.^j ²⁰ Kuchō :nyoo /kikiikoochinē kisyēērōōk konom ānkumwooy kule, 'Mokoryoontēēt, 'kikiitōōrwoo beesaanik kisyēērōōk konom, kunyi kas, baa, mii :kisyēērōōk alake konomu barak.' ²¹ Kuwālchi :mokoryoontēenyii motwooriintonoo kule, 'Kweeyey nyēē karaam /ānkiikoosēēniing' keey! Kuu yoo 'kweemuuch ikaaman tukuuk chēē ng'eri kut kubās keey, + māākōōniing' ibāwu tukuuk chēē choong'ēch. Chōōnchi keey keetankas :tukwaay!' ²² Nto tēē yoo kuchō :nkinee nyoo /kikiikoochinē kisyēērōōk tibtem, ānkumwooy kule, 'Mokoryo-

^d25:1 Luuka 12:35-36 ^e25:12 Luuka 13:25 ^f25:12 Mat. 7:23

^g25:13 Mat. 24:42, 44, 50; Māārko 13:33, 35; Luuka 21:34-36

^h25:15 Māārko 13:34 ⁱ25:15 Room. 12:6 ^j25:19 Mat. 18:23

oontēet, 'kikiitōorwoo beesaanik kisyēērōok tibtem, kunyi kas, baa, kōokutāsyi keey :kisyēērōok tibtemu.' ²³ Kuwālchi :mokoryoontēet kule, 'Kweeyey nyēē karaam, /ānkiikoosēēniing' keey! Kuu yoo 'kweemuuch ikaaman tukuuk chēē ng'eri kut kubās keey, + māākōōniing' ibāwu tukuuk chēē choong'ech. Chōonchi keey keetankas :tukwaay!'^k

²⁴ Nto mii yoo, kuchō :nyoo /kikiikoochinē kisyēērōok taman, ānkumwoochi mokoryoontēet kule, 'Mokoryoontēet, kwāānkētē kule iyēku chii nyēē kōrōom nyēē kiicham ikēsē kiyēē kimēēchoonē ānkiiruruuchēē wōlēē mānēēyis kēbus. ²⁵ Kwaanyokoriitu, kunyoo kiwāābālchi beesaanikuuk ng'wēny akonor. Neennyi, onkyu beesaanikuuk.' ²⁶ Kuwālchi :mokoryoontēet kule, 'Imiyaat ānkiiburēn! Ākoo kiinkētē :inyiing' kule ākēsēē :anii āmiik wōlēē manaachaan ānkāaruruuchēē wōlēē mānāāyis ee? ²⁷ Karaam, nto kiikonoree lēnkunēk wōloo bāsu keey, nto kāchāānyōoru kōokutāsyi keey. ²⁸ Ōnēmūnēē nyi beesaanichaa ānkōōkoochi chiito nyoo kāboonto beesaanik kisyēērōok bokol. ²⁹ Chiito nyoo kāyēyiisyē kiyēē /kākiikoochi, + /mākēētāsyi. Nto nyoo kāmāyēyiisyē /kiimēmūnēē mbo nyooto /kākiikoochinē.¹ ³⁰ Nto motwooriintooni kēwēyiin, ōwiirchi saang' wōliin bo mēēnānēt wokung'woonchi :soboon ankuriirunee ng'wēny.'"^m

Mākōōtilchi :Yēesu biiko ng'aleek

³¹ Kitas taay :Yēesu kumwooy kule, "Yoo chōōnii *:Wēritaab Chii ām wōōyinnyii kuu bāytooyiin kuboontoonu keey malayikaanik tukul, mākōōbuurēē ng'echereenyii bo bāytooyiisyēēt.ⁿ ³² + /Mākiiruruukyi biiko tukul taayeenyii. Yooto, mākōōbēēsyo biiko kuu yoo ibēēstōōs :ākiintēet kēēchiirēk ākoo ng'oroorik. ³³ Mākutēbunēē :kēēchiirēk āwutaab taay kutēbunēē :ng'oroorik āwutaab kaataam. ³⁴ Mākumwoochi yooto choo miitē āwutaab taay kule, 'Okwaa :choo kiikōōbēruurook :Baaba. Onam bārooyinng'woong' ām Kaab Yēyiin nyoo /kisimkēēchōbwook kuchakee /kakeeyey kōōrēēt. ³⁵ Ki yoo kaama :kēmēy, ōbāyoo, nto yoo kaama :melel, ōkōōnoo bēy chēē kaayee nto yoo kāāruutoochook, ōtoochoo. ³⁶ Ki yoo māātinyē sira, ōloochoo, nto yoo kaamnyaan, ōrwoomoo, nto yoo /kikēērāto, bookasaa.^o

³⁷ Yooto mākukētyi :choo churtootiin kule, 'Āyu yēē kyoomiing' inyiing' :kēmēy ankeebayiing' :acheek ōō, Mokoryoontēet, ku āyu yēē kyoomiing' :melel ānkēēkōōniing' bēy chēē 'keeyee? ³⁸ Ki āyu yēē 'kiirutoochēēch ankeetaachiing' :acheek, ku āyu yēē kimēētinyē sira ankiilaachiing'? ³⁹ Āyu yēē 'kiimnyoonē :inyiing' ku āyu yēē 'kiirataat ankubokiirwaamiing' :acheek?' ⁴⁰ Mākukēt yooto kule, 'Kāāmwoowook, kiyēē kyōōyēchi ake tukul ām mbo ng'eetaabiya choo kuskus, kyōōyēwoo anii.'

⁴¹ Nto tēē yoo kumwoochi choo miitē āwutaab kaataam kule, 'Ōng'ēētyēē yu :chu ōruustooyootiin bōōkārbusyi wōlēē bo maataab kibchuulyo nyoo /kikēēyētyoochi Kibrōkōsyoontēēt ākoo tāmirmirookyyi bo rōkōs.^p ⁴² Kyaama :kēmēy, -amoobayaa, kwaama :melel, -āmōōkōōnoo bēy. ⁴³ Āruutoochook, -amootaachaa. Āwē āmā sira, amanoolaachaa, amnyaan, amaboorwaamaa /ankeerata amabookasaa.' ⁴⁴ Mākum-

^k25:23 Mat. 24:45-47; Luuka 16:10

^l25:29 Mat. 13:12; Māārko 4:25; Luuka 8:18 ^m25:30 Mat. 8:12

ⁿ25:31 Mat. 16:27; Yoowa. 5:22; Yuuta 14-15 ^o25:36 Isa. 58:7

^p25:41 Ng'oong'. 19:20; 12:7, 9

woochi yooto :nkicheek bichooto kule, 'Āyu yēē kyaaming' :kēmēy, meel, nto iruu-toochēech, nto yēē kimēētinyē sira, nto yēē kiimnyoonē, nto kiirataat, āmākēyēē-tyēēchiing' ōō, Mokoryoontēt?' ⁴⁵ Nto yooto māukēt kule, 'Kāamwoowook, yoo mánōōyēchi kiy biikyuu choo kuskus, mēēbērē kyōōyēwoo anii kiy.' ^q ⁴⁶ Yooto nanyuun + /makiimut bichooto wōlēē wokung'woonchinē :soboon ākookoy /ankiimut choo churtootiin kuba wōlēē bo *soboontaab kibchuulyo." ^{rs}

Kicheeng' :buunikaab Yēēsu wōlēē makunamta inee

(Māārko 14:1-2; Luuka 22:1-2)

26 Yu kēēwoong' :Yēēsu kumwooy ng'aleechu tukul, kumwoochi rubiikyii kule, ² "Kuu yoo ōnkētē, kāakung'ēt :bēsyoōsyēk āyēēnku /kyaam *Saakweetaab Keeytaayeet, nto yooto + /mākiiyokooytoo anii, *Wēritaab Chii, /bokēēkwertoo-choo murtooywoontēt." ^t

³ Kiiruruukyi keye :mbo *kibkōrōs chēē wōōyēch ākoo booyikaab Yuutayeek kaytaab *kibkōrōs nyēē wōō nyēē /kikēēkuurēē Kayaafa. ^u ⁴ Yooto kuchōb wōlēē makunamta Yēēsu /subokeebakach. ⁵ Kimwooy kule, "Mookany keenam chiichi /kyoomē Saakweetaab Keeytaayeet, kuuyu imuuchē :biiko kuyey wōōrōōryēt." ^v

Kiraang'tee :koorkēēt ake Yēēsu mwaayta mēt

(Māārko 14:3-9)

⁶ Nto yu miitē :Yēēsu Beetannyya ām kaab Simōōni chiichoo kikiikunāmē *:makereenik, ⁷ kuchō :koorkēēt ake nyēē kiboontoonu mwaay nyēē kiboong'u nyēē anyiny nyēbo beesaan chēē chaang' miisin. Nto kumiitē :Yēēsu kāmūrēē keye yēē /kyoomiisyēē, chokuraang'tee :koorkoonoo mētinyii mwaayaa. ⁸ Bērē kukas :rubiikaab Yēēsu kuu nyoo, kung'woonchi ānkumwooy kule, "Ntēē sukunyarta :koorkooni mwaay kuu nyi? ⁹ /Kātākyooltēē mwaayi beesaan chēē chaang' /ānkikoochi bānoonik."

¹⁰ Kiinkēt :Yēēsu kiyēē kimii kumwooyē :icheek. Yooto, kumwoochi rubiikyii kule, "Ōmāchēē nee :akweek koorkooni? Ntēē kāākuyēwoo anii ng'alyoo nyēē karaam. ¹¹ Kookas, ōboontē keye :akweek bānoonik ākookoy, nteenee mēēbērē ōboontē keye anii ākookoy. ^w ¹² Yoo kāroong'tēē :koorkoonoo mwaayi mēt, kāmiiitē kuyēyto /subokeemuya. ¹³ !Kāamwoowook, -/mākēēwuutyēē koorkooni ām kiyēē kaakuyey yoo /kyoomtooy lōkōōywēk chēē kāroomēch ām kōōrēt tukul."

Kiinēm keye :Yuuta kuchaamta Yēēsu

(Māārko 14:10-11; Luuka 22:3-6)

¹⁴ Nto miitē yoo kung'eet :Yuuta Iskaryoot nyoo ki akeenke ām rubiikaab Yēēsu taman āk āyēēng' ānkuwo wōlēē kimiitē :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch. ¹⁵ Kiwokuteebee bichoo kule, "Kiy nee :nyēē ōkōōnoo yoo kāāchōbwook kēēlto onam chiichi?"

^q25:45 Kāālēw. 14:21; Mat. 10:40, 42 ^r25:46 Mat. 16:27

^s25:46 Tān. 12:2; Yoowa. 5:29; Room. 2:8; Yāāk. 2:13 ^t26:2 Māārko 8:31

^u26:3 Luuka 3:2; Yoowa. 11:49; 18:13, 24; Yēyuut. 4:6 ^v26:5 Mat. 21:46

^w26:11 Kiruu. 15:11

/Kēechāmchi *feetaanik sosom.^{‡x} 16 Nto kuchakee yooto kuwo taay kucheeng' :Yu-uta bārooyinto nyēē kachaamtee Yēēsu.^y

/Kikeeyeyta wōlēē /kyoomēē Saakweetaab Keeytaayeet

(Māārko 14:12-16; Luuka 22:7-13)

¹⁷ Nto yēē ki bēsyēētaab taayta nyēbo Saakweetaab mukaatiin chēē māku-utunootiin, kōōnookyi :rubiik yēē kimii :Yēēsu ankuteebē kule, “Anō wōlēē imāchē keeyeyte /sikyamee *Saakweetaab Keeytaayeet?” ¹⁸ Kuwālchi :Yēēsu kule, “Boocheeng'aate chii ām kiriring' ānkōōmwoochi kule, 'Kāmwooy :Kāānēētiintēet kule: Kaakuyit :bēsyōōsyekyuu. Kunyi, āmiitē āk rubiikyuu, chāā-āmēē Saakweetaab Keeytaayeet kōōng'uung'.” ¹⁹ Bokuyeyta :rubiichoo saakwaanaa kuu wōloo kāmwooytoochinē :Yēēsu.

Kiiboor :Yēēsu chiito nyēē kimii wokuchoomtooy

(Māārko 14:17-21; Luuka 22:21-23; Yoowaana 13:21-30)

²⁰ Nto kumii kurātoorātē :kōōrēēt, kōōbuur ng'wēny :Yēēsu ākoo rubiikyii taman āk āyēēng' kwoomiis. ²¹ Kumii kwoomiisyē, kumwooy :Yēēsu kule, “!Kāāmwoowook, mii :akeenke ām akweek nyēē makuchaamtaa.” ²² Kung'woonchi :rubiichoo ānkutoow :ake tukul kuteeb kule, “Ara anii oō, Mokoryoontēēt?” ²³ Kuwāl :Yēēsu kule, “Nyoo kiilābloobtooy :tukwaay mukaatiit terekyeet akeenke :nyēē makuchaamtaa.^z ²⁴ Makume *:Wēritaab Chii kuu yoo siraat. Nteenee mākung'woonchi sōō kule nee :chiito nyoo makuchaamtaa! Kaykay nto /kimākēēsich chiichoo.”^a ²⁵ Kumwooy :Yuuta kule, “Anii mbonō oob oō, Mokoryoontēēt?” Kuwālchi :Yēēsu kule, “Ēē, inyiing'.”^b

Kitoow :Yēēsu saakweet nyēē lēēl

(Māārko 14:22-26; Luuka 22:19-20; 1 Kōōriintēēk 11:23-25)

²⁶ Nto mii yoo, kunam :Yēēsu mukaatiit ānkubirchi Yēyiin kōōnkōy ankubetes nto yityo kōōkoochi rubiikyii kumwoochinē kule, “Bōōrnyuu :nyi, o-am.”

²⁷ Kunam terekyeet nyēē kimiitē *:tifaayiik ānkubirchi Yēyiin kōōnkōy ānkōōkoochi rubiikyii kumwooyē kule, “Oyyee :akweek tukul. ²⁸ Korotiikyuu :chu chēbo *kiirootyēet nyēē lēēl^f chēē + /makiitaata /sikēenyōōchi kaat biiko chēē chaang' kubo ng'ōōkiswookik.^{cd} ²⁹ !Kāāmwoowook, -māwāāyēē subak tifaayiichu ākoy bēsyoonoo āyēē āk akweek tifaayiik chēē leelach ām Kaab Baaba.”

³⁰ Nto tēē yoo, kutyēēn kōōkoostoooy Yēyiin, ākung'ēētyo kutākyi keey Lekemeetaab *Musēytuuniinēk.^e

^{‡26:15} Ki laatitaab beesaanik :chu chēē kinyōōru :wootwookiintō nyēē kāyēyiis yi-isyēētaab ārook ang'wan. Ki tēē nyooto mbo :laatit nyēē /kikyooltēē motwooriin nto /keekweyee mēt.

^{f26:28} Mātinyē :siruutēk alake ng'ālyoontēēt 'nyēē lēēl'.

^{x26:15} Chuy. 21:32; Seka. 11:12 ^{y26:16} Yoowa. 11:57; 13:2

^{z26:23} Tyēēn. 41:9 ^{a26:24} Isa. 53:8-9; Mat. 18:7; Luuka 24:26-27

^{b26:25} Yoowa. 13:2, 21-30 ^{c26:28} 1Kōōr. 10:16; 11:23-26

^{d26:28} Chuy. 24:6-8; Seka. 9:11; Māārko 14:24; Ibu. 9:20; 10:29; 13:20

^{e26:30} Luuka 22:39

Kiiboor :Yēesu kule makutuuch keey :Bētērō*(Māārko 14:27-31; Luuka 22:31-34; Yoowaana 13:36-38)*

³¹ Kumiitē kēeltaab too, kumwoochi :Yēesu rubiikyii kule, “Ōmiitē :akweek tukul bōomwēyēēnoo kwēēmowuuniitēnyi, kuu yoo mwooyē :siruuṭēk kule, ‘ + Maabakach ākiintēt kusērēt :kēēchiirēk.”^f ³² Nto yoo kaang'eetee meet, + maantooy Kalilaaya.”^g ³³ Kuwālchi :Bētērō kule, “Ānkoo kām wēyēēning' :chuut tukul mākoy abakaaktiing' :anii.”

³⁴ Kukētyi :Yēesu Bētērō kule, “Kāāmwoowuung', ām kwēēmowuuni, kutoombo kōoturkuuchē :kirkōōnkiit, + meetuuch keey :inyiing' areet sōmōk kule -mēenkēto.” ³⁵ Kuwāl :Bētērō kule, “Mākoy atuuch keey kule -māānkētiing'. Yoo kābo meet kēēbēku :tukwaay.” Kōorumchi :nkicheek rubiik chuut tukul kuu nyooto.^h

Kiwokusaayee :Yēesu Ketesemaane*(Māārko 14:32-42; Luuka 22:39-46)*

³⁶ Yu kayit :Yēesu ākoo rubiikyii yēē /kēēkuurēē Ketesemaane, kumwoochi kule, “Okanyaa yuutēyu, āwē :anii yuun waasaay.” ³⁷ Kuwēēto keey Bētērō ākoo wēri-choo āyēēng' bo Sebetaayo. Kyaam :ng'uusng'uus Yēesu kut kulōōklōōkēn. ³⁸ Nto tēē yoo, kumwoochi mbo Bētērō kule, “Kāāmuy :anii kut wuu nyēē + maameey. Kunyi, ōng'ētunēē yuutēyu ānkōōkāsu.” ³⁹ Yooto koonakta taay kisich ānkukutuny ānkuyim kutiiny tokochta ng'wēny kusaay kule, “Baaba, yoo imuuchāktōōs, inēmtoowoo nyalili. Nteenee kuyeyakay kuu wōloo imāktooy, mēēbērē wōloo āmāktooy :anii.”ⁱ

⁴⁰ Nto yu keeyey wōloo kimii :rubiikyii sōmōku kunyōōr kuruuytōōs. Kumwoochi Bētērō kule, “Kāmōōmuuchē kēēkāsu tukul mbo asiista akeenke? ⁴¹ Māchāktōōs ōkāsu ānkōōsooyē simōō-āsyi keey tyēmiisyēt. Ōbērē nto oyey, āmāmii :nkuruuk.”^j

⁴² Yooto kooyey subak ankusaay kule, “Lēyyē, Baaba, yoo mēēmuuchāktōōs /kinēmtoowoo nyalili, kuyeyakay kuu wōloo imāktooy.”^k

⁴³ Yu kēēyēēw :Yēesu nyēbo āyēēng', kunyōōr mbo Bētērō kāruuyo subak, kuuyu kiboono rwoonik chēē nyikiisēch. ⁴⁴ Kubakaakta rubiichoo ankuwokusaay nyēbo sōmōk kumwooyē kuu yoo kābo taay.^l ⁴⁵ Nto tēē yoo kooyey wōloo kimiitē :rubiik ānkumwoochi kule, “Ākoo tōōbēng'tēē rwoonik? Okas, kaakuyit :āsiiswēk /ki-iyokoochi *Wēritaab Chii āwunnyēkaab kibng'ōōkisiis!^m ⁴⁶ Ong'nyiin choomtooyi-intēt kākuchō! Ōng'ēētyē bokēētuuyē.”ⁿ

/Kikeenam Yēesu nteenee kitay /kēēsār*(Māārko 14:43-50; Luuka 22:47-53; Yoowaana 18:3-11)*

⁴⁷ Kutākumii :Yēesu kung'āloolē, kuyitu :Yuuta nyoo ki akeenke ām rubiikaab Yēesu taman āk āyēēng'. Kiboontoonu keey biiko chēē chaang' chēē kitinyē

^f26:31 Seka. 13:7 ^f26:31 Mat. 26:56; Yoowa. 16:32

^g26:32 Mat. 28:7, 10, 16 ^h26:35 Luuka 22:34-35; Yoowa. 13:36-38

ⁱ26:39 Mat. 6:10; 20:22; Yoowa. 18:11; Ibu. 10:9 ^j26:41 Mat. 6:13; Ēfēēs. 6:18;

1Bēt. 5:8 ^k26:42 Mat. 6:10 ^l26:44 2Kōōr. 12:8

^m26:45 Yoowa. 12:23; 13:1; 17:1 ⁿ26:46 Luuka 5:16; Ibu. 5:7-8

chōōkiinēk ākoo syaariinek chēē kiiyooku :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch ākoo booyik. ⁴⁸ Kikiisimkumwoochinē :Yuuta bichoo kule, “Nyoo ōkāsē ātōrōōchē, ōnāmē nyooto.” ⁴⁹ Kutākūyīnē keyy :Yuuta Yēesu bakeenke ānkutōrōōchē kumwooyē kule, “Aase, Mokoryoontēēt.” ⁵⁰ Kukētyi :Yēesu kule, “Kāchēētōrōōchoo man ōō, murooni?” Kutēryēkyinē :bichoo Yēesu bakeenke.

⁵¹ Kukāsē :rubiintēēt ake nyēbo Yēesu kuu nyoo, kung'usu chōōkiit nto bēre kuyeb motwooriintēētaab *kibkōrōs nyēē wōō, kuchwenta yitit kōōsuuyto. ⁵² Kumwoochi :Yēesu rubiintonoonyii kule, “Kētyi chōōkiing'uung' kiraaru, kuuyu iwoong'tooy :chōōkiit chii nyoo kicham chōōki. ⁵³ -Mōōnkētē kule āmuuchē :anii ākuur Baaba kuyētyēēchoo areet akeenke ānkōōmuuchē kōōyookwoo lukōōsyēk taman āk āyēēng' chēbo malayikaanik? ⁵⁴ Kāyityiin :ng'aleechu āk siruutēkaab Yēyiin.”

⁵⁵ Kuwēēkyi keyy :Yēesu bichoo ānkumwoochi kule, “Ōbērē āntōōchinē :anii lukēēt nyēē māchē kuweech kōōrēēt sookwaante chōōkiinēk āk syaariinek boona-maa? Ntēē kwāāboontē keyy :anii akweek kwaak ām biiwuutaab *Kōōtaab Yēyiin ānēētiisyē. Kwaamaak :nee simoonamaa yooto? ⁵⁶ Nteenee ityīichē :ng'aleechu tukul siruutēkaab *wōōrkooyik.” Kimwēyēē :rubiik Yēesu!

Kumii :Yēesu taayeetaab kōōkwēēt nyēē wōō nyēbo Yuutayeek

(Māārko 14:53-65; Luuka 22:54-55, 63-71; Yoowaana 18:13-14, 19-24)

⁵⁷ Nto mii yoo kukwēryoot :bichooto Yēesu kaab Kayaafa, kibkōrōs nyoo wōō. Kikiikōōruruukyi keyy wōlooto :kāānēētikaab kiruutēk ākoo booyik. ⁵⁸ Kiinaamaat :Bētērō Yēesu ākoy kiyēnkuutaab kaytaab chiichoo bo kōrōs ānkōōbuur āk riibiikaab kayaata sukukas kiyēē makuyeyakay.

⁵⁹ Kimach *:kōōkwēētaab Yuutayeek tukul kōōyyoonkyinē :mbo *kibkōrōs chēē wōōyēch, kule kunyōōr ng'ālyoo nyēē miyaat nyēē nāmē Yēesu /sikiitiilchi meet. ⁶⁰ Nteenee mānāānyōōr ng'ālyoo ānkoo kisyēem :biich chēē chaang' kumōlōlchi Yēesu ng'al. Nto yityo kōōnēm keyy :biiko alake āyēēnku ⁶¹ ānkumwooy kule, “Kimwooyē :chiichi kule imuuchē kōōturbuub Kōōtaab Yēyiin ankuteechee bēsyoōsyēk sōmōk.” ⁶² Kōōyyo *:kibkōrōs nyēē wōō ankuteebee Yēesu kule, “Itinyē wōlēē ituuktooy keyy ām ng'aleechu mwooyē :bichu?” ⁶³ Kusiiysi keyy :Yēesu. Kumwoochi subak :kibkōrōs nyoo wōō Yēesu kule, “Ātēēbēēniing' ām taayeetaab Yēyiin kule ii, 'Inyiing' man *Kāārārookiintēēt, Lakwataab Yēyiin?” ⁶⁴ Kuwāl :Yēesu kule, “Ēē, wuu nyooto, 'keemwaay. Nteenee āmwoowook akweek tukul kule: +Mookas *Wērītaab Chii kōōbuurunēē āwutaab taay nyēbo Nyoo bo Kāāmuukēy ankookas kuchōōnēē boolik.”^q

⁶⁵ Kikwaany keyy :moo chiichoo wōō bo kōrōs kut kubaach sirookyii ānkumwooy kule, “!Kookas, kaakookerkeeyee keyy :chiichi Yēyiin! Nee ake :nyēē /tākēēmwoowēēch kurubta keyy āk chiichi? Kookas oob wōlēē kāākōōntosuurto Yēyiin?”^r ⁶⁶ Ōbērē nee :akweek?”

^q26:56 Mat. 26:31; Luuka 24:44 P26:61 Yoowa. 2:19

^r26:64 Tān. 7:13; Māārko 12:36; 13:26

^r26:65 Laawi. 24:16; Chōōw. 2:13; Yoowa. 10:33; 19:7

/Kēēlēenchi, “Misyinē :meet.” ⁶⁷ King'utyinē :alake koonyek ānkōōtuluuchē, kusyēēchē :alake^s ⁶⁸ sukumwoochinē kule, “Kāārārōokiintooni, ng'oo :nyoo kābir-ing'?”^t

Kituuch keey :Bētērō

(Māārō 14:66-72; Luuka 22:56-62; Yoowaana 18:15-18, 25-27)

⁶⁹ Yooto kumiitē :Bētērō yoo kibo biyy, kuchō :chēēbto ake nyēē ki motwooriin ānkumwoochi kule, “Kwēēboontootē keey :nkinyiing' Yēesu nyēbo Kalilaaya.” ⁷⁰ Nteenee kutuuch keey :Bētērō ām taayeetaab biiko tukul kule, “-Māānkētē kiyēē imiitē imwooyē.” ⁷¹ Nto tēē yoo kōōnookyi :Bētērō yēbo oreet nyēē wēētii kayaata. Bērē kukas :chēēbto ake, kumwoochi biiko kule, “Kiboontootē keey :chichi Yēesu nyēbo Nāāsārēt.” ⁷² Kutuuch keey subak :Bētērō kut kuchubchinē keey kule, “-Māānkētē :anii chiichi!” ⁷³ Nto nyēē mā tyaa kōōnookyi Bētērō :biiko chēē kikiyyoonyēē yooto ānkumwoochi kule, “Kubooyiit man, inyiing' :ake. Kerkey :ng'elyebng'uung' nyēbo chiichi.” ⁷⁴ Kuchubchi keey :Bētērō kule, “-Māānkētē :anii chiichi!” Kubēkunēē :ng'aleechaa kuutiinyii, kōōturkuuchē :kirkōōnkiit bakeenke.

⁷⁵ Yooto nanyuun koosoot :Bētērō yoo kimwooyē :Yēesu kule, “Kutoombo kōōturkuuchē :kirkōōnkiit, + meetuuch keey :inyiing' areet sōmōk kule -mēēnkētoo.” Yooto kuwo saang' ānkuwokuriir nyēē ng'waa miisin.^u

/Kikēēkwērchi Yēesu Bilaato

(Māārō 15:1; Luuka 23:1; Yoowaana 18:28)

27 Nto yu kāmwook :asiista, kootiil mbo kibkōrōs chēē wōōyēch tukul āk booyikaab Yuutayek kule /keebakach Yēesu. ² Yooto, /keerat :Yēesu /ānkēēkwērchi *:Bilaato nyoo kāāyoyong'iintēetaab Rooma.

Kiriirunee :Yuuta ng'wēny

(Yēyuuṭēk 1:18-19)

³ Nto yu kakas :Yuuta nyoo kichoomtooy Yēesu kule /kaakiiruusta Yēesu, kuriirunee ng'wēny. Kikētyi feetaanichaa ki sosom mbo kibkōrōs choo wōōyēch āk booyik.^v ⁴ Kimwoochi kule, “Kwaayey ng'ōōki achaamte chii nyēē bēērē keey.” Yooto kukētyi :bichoo kule, “Kukwaaneening'!”

⁵ Yooto nanyuun kuwiriichi :Yuuta feetaanichaa *Kōōtaab Yēyiin ānkuwokookeet keey. ⁶ Yu kānyōōr :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch feetaanichaa kumwooy kule, “Sālōotiin :beesaanichu koroti, kunyi mēērook /kiikoochi lēnkuutaab Kōōtaab Yēyiin.” ⁷ Kung'alaal :bichoo nto mii yoo, kootiil kule /bokyaalee mbareet nyēē /sikēēmuchinē biich chēē sobooy. /Kikēēkuurēē mbaraanaa Mbaraab Kibtērēēn.

⁸ Kiyooto nyēē kiyey /kēēkuurē wōloto ākoy kura kule, “Mbaraab Koroti.”^w

⁹ Kuyityiin :yooto āk kiyēē kimwooyē *:wōōrkooyoontēēt Cheremnyaa kule, “/Keenam betekik sosom chēbo feeteet choo kyooltēē inee *:Isrāyēēliik ¹⁰ ankwaalee mbaraab kibtērēēn kuu wōloo kimwooytoowoo :Yēyiin.”[†]

^s26:67 Isa. 50:6; 53:5; Mat. 27:30 ^t26:68 Mat. 21:11 ^u26:75 Mat. 26:34

^v27:3 Mat. 26:15 ^w27:8 Yēyuuṭ. 1:18-19

[†]27:10 Sekaryaa 11:12-13; Cheremnyaa 19:1-13; 32:6-9

Kumii :Yēesu taayeetaab Bilaato

(Māārko 15:2-5; Luuka 23:3-5; Yoowaana 18:33-38)

¹¹ Nto kumii :Yēesu taayeetaab *Bilaato, kuteebēe :bāytooyiintonoo kule, “Inyi-ing' :bāytooyiintēetaab Yuutayeek?” Kukētyi :Yēesu kule, “Wuu nyooto sinee.”^x

¹² Nto yu keeteeyee keey :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch āk booyikaab Yuutayeek kurubta keey Yēesu, kusiisiyi keey. ¹³ Kuteebēe :Bilaato kule, “-Mēekāsē wōlēē tēē :ng'aleek chēē mwooyē :bichu kule !kiiyey?” ¹⁴ Mānāākēt :Yēesu ng'ālyoo mbo kisich. Kubotyī :tonkoy bāytooyiintonoo.^y

Kiisimchi :kāāntōōyikaab Yuutayeek Bilaato kubakach Yēesu

(Māārko 15:6-15; Luuka 23:13-25; Yoowaana 18:39—19:16)

¹⁵ Kiityooktooy :bāytooyiintētēē ām kēnyīit ake tukul kibratyaanteet akeenke nyoo kaakutool :biiko. /Kikēēyēyē kuu nyooto yoo /kyoomē *Saakweetaab Keeytaaeyet. ¹⁶ Kimii ām bēsyoōsyēchooto chiito ake nyēē kikiikuchiis miisin kut /kikiikeerat. /Kikēēkuurēē chiichoo Baraaba. ¹⁷ Kunyoo, kuteebēe :Bilaato biiko chēē kikiiru-ruukyī keey yooto kule, “Ng'oo :nyēē ōmāchē :akweek ātyooktoowook, Baraaba nto Yēesu nyoo /kēēbērē *Kāārārookiintētēē?” ¹⁸ Kimwooyē :bāytooyiintonoo kuu nyooto kōōnkētē kule kiituyiityi :icheek Yēesu moo.

¹⁹ Kutākumiitē :Bilaato kēēbuurēē ng'echereenyī bo bāytooyiisyēēt, kōōyookyī :koorkēenyī ng'ālyoo kule, “Kweeyiimaa :kiirwootik kuyyēech kubo chiichoo. Kunyi, -meeyeyee kiy kuuyu bēērē keey.”^z ²⁰ Kutēē yooto tukul, kitas taay :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch āk booyikaab Yuutayeek kōōwuruur bichoo kumwaayta /kiityaakta Baraaba /ankeebakach Yēesu. ²¹ Kuteeb subak :bāytooyiintonoo kule, “Nkōnō ām bichu āyēēng' nyēē ōmāchē :akweek ātyooktoowook :anii?” Kulē, “Baraaba.” ²² Kuteeb subak :Bilaato kule, “Ayeeyee nee Yēesu nyoo /kēēbērē *Kāārārookiintētēē?” Kōōruumchi :bichoo tukul kule, “/Keebakach!” ²³ Kumwooy :bāytooyiintonoo kule, “Rōkōs nee :nyēē koyey :chiichi?” Kubōloobōl :bichoo kumwooyē kule, “/Keebakach! /Keebakach!”

²⁴ Yu kakas :Bilaato kule kāmēētākōōmuuchē bichoo ānkiimuuchē koong'etng'et wōōrōoryēt, kuram bēēko ānkōōwuunēē āwunnyēk taayeetaab bichoo kumwooyē kule, “Kukwaaneenaak :korotiikaab chiichi, ābēērē keey :anii.”^a ²⁵ Yooto, kuwāl :bichoo tukul kule, “Kany kwaameech acheek :korotiikaab chiichi āk lōkōkyoo!”^b

²⁶ Yooto kōōtyooktoochi :Bilaato bichoo Baraaba ānkōōkoochi /kiityōōlsēt Yēesu nto tēē yoo kōōyokooyto /bokēēkwērtoochi murtooywoontētēē.

Kiintosuur :biikaab lukēēt Yēesu

(Māārko 15:16-20; Yoowaana 19:2-3)

²⁷ Kukwēryoot :biikaab lukēēt Yēesu kaytaab bāytooyiintētēē *Bilaato nto tēē yoo, kōōruuukyī keey :lukēetaab booryēt tukul Yēesu. ²⁸ Kubuutēē Yēesu sirook ānkōōlookyī sireet nyēē arraa,^c ²⁹ kutaay kuutwēetaab kātōok ānkōōkēmēērchi

^x27:11 Mat. 2:2; 27:29, 37, 42; Yoowa. 1:49; 12:13 ^y27:14 Māārko 14:61

^z27:19 Luuka 23:47 ^a27:24 Kiruu. 21:6-8

^b27:25 Choos. 2:19; Cherem. 26:15; Mat. 21:37-41; 22:7; Yēyuut. 5:28

^c27:28 Luuka 23:11; Yoowa. 19:2

mēt kuyey wuu nyēē bāytooyiin. /Kikiikoochi kunamee kirōkto āwunyii nyēbo taay ānkubokukutunyēē :bichoo taayeenyii kuyey keey wuu nyēē kākoonyit Yēesu kumwoochinē kule, “Kimkim! Bāytooyiintēetaab Yuutayee!”^{d 30} Kung'utyi ānkōōsōrunēē kirōkoo kimii āwut ānkōōkōryōōnyēē mēt.^{e 31} Yu /kāākiintosuur, /ki-irēekunēē siraanaa arraa /ānkiilookyi sirookyii choo kōbo kwaak nto tēē yoo, /kee-beeta /subokēēkwērtoochi murtooywoontēēt.^f

/Kikēēkwērtoochi Yēesu murtooywoontēēt /ānkiinchuruur

(Māārko 15:21-32; Luuka 23:26-43; Yoowaana 19:17-27)

³² Kumii /kēēbēetooy, /kēētuyyēē chiito ake nyēē kibo Kurēēn nyēē /kikēēkuurēē Simōōni. /Kēēkērchinē nyoo koong' bakenke kukalab murtooywoontēetaab Yēesu. ³³ Nto yu /kakeeyit yēē /kikēēkuurēē Kolkoota (kaayneet nyēē ibooru kule 'Rōkyēetaab Mēt') ³⁴ /kiikoochi Yēesu *tifaayiiik chēē /kikiiketasee saakityee^g alak kule kuyye. Nto bēē kuchamcham, kutay kuyye.^g

³⁵ Nto yu kāākukwērtoochi :bichoo Yēesu murtooywoontēēt, kubar *sēkēeryēēt sukōōnkētēē kule ng'oo :nyēē mākuyib sireet nkōō.^{h 36} Nto kāākuyityo, kutēbēē :bichoo yooto kuriib Yēesu. ³⁷ /Kikiikēēsirchi kiito ake ng'aleek chēē kiyey /sikiiti-ilchi Yēesu meet chēē kimwooyē kule: YĒĒSU :NYI NYOO BĀYTOOYIINTĒETAAB YUUTAYEEK. /Kikēēkwērtoochi kiyooto yoo bo mētitaab Yēesu barak ām murtooywoontēēt.^{i 38} /Kikēēkwērtoochi nkicheek kibng'ōōkisiisi āyēēng' murtooywōōsyēk-waa. /Kikiyyoong'to ake kutābān āwutaab Yēesu nyēbo taay /ānkiyyoong'to ake komostaab kaataam.^{j 39} Kiinchuruurē :biiko chēē kimurē yooto Yēesu ānkukwērtooy mētewook^{k 40} kumwoochinē kule, “Ntēē kwēēbērē + mēēturbuub *Kōōtaab Yēyiin ankiitechee bēsyoōsyēk sōmōk? Iraraach keey, naas. Yoo inyiiing' :Lakwataab Yēyiin, irēkunēē murtooywoontoonoo!”^l

⁴¹ Kiinchuruur Yēesu :nkicheek mbo kibkōrōs chēē wōōyēch, kāānēetikaab kiru-utēk ākoo booyik. ⁴² Kimwooyē kule, “Kiisoobē :chiichi biiko alak, ntēē -mēesoob keey naas. Mā inee :bāytooyiintēetaab *Isrāyēēl? Yoo keemuuch kurēkunēē murtooywoontooni, + mākiiyēnchi.^{m 43} Kwēēkoosēē keey oob :chiichi Yēyiin ānkumwooyē kule, ‘Āyēku Lakwataab Yēyiin?’ Kany kusār naas :Yēyiin yoo chāmē.”^{n 44} Kiinchuruur :nkicheek kibng'ōōkisiisyēchoo /kikēēkwērtoochinē murtooywoontēēt āk inee.

Kime :Yēesu

(Māārko 15:33-41; Luuka 23:44-49; Yoowaana 19:28-30)

⁴⁵ Kichō :mēēnānēēt bēēt nyēē kiker kōōrēēt tukul, kung'etee āsiiswēk lo ākoy āsiiswēk sokool.^{o 46} Yu kayit āsiiswēk sokool, kōōnchō :Yēesu kule, “Yēyiintēenyuu, Yēyiintēenyuu, ntēē 'keebakaaktaa anii!’”[†] (Kimwooyē yooto ām kuutiinyii kule, “Ēli, ēli, lema sabaktani?”)

§27:34 /Kikēēyēyiisyē saakityeechaa kōōboot ng'wooninto.

^d27:29 Mat. 27:11 ^e27:30 Mat. 26:67 ^f27:31 Mat. 20:19

^g27:34 Tyēēn. 69:21 ^h27:35 Tyēēn. 22:18 ⁱ27:37 Mat. 27:11

^j27:38 Isa. 53:12 ^k27:39 Tyēēn. 22:7; 109:25

^l27:40 Māārko 15:39; Yoowa. 2:19 ^m27:42 Mat. 27:11

ⁿ27:43 Tyēēn. 22:8; Māārko 15:39 ^o27:45 Āmōōs 8:9 [†]27:46 Tyēēn. 22:1

⁴⁷ Yu kakas :biikaab lukēet chēē kimii yooto, kulē, “Miitē kukuurē *Eliiya.”
⁴⁸ Yooto kulabatee :akeenke ām icheek kiroonkuryēet ankooluumta *tifaayiik
 chēē ki tāytāy ānkurutyi kiroonkuryoonoo kēētīt nto yityo kōōyokoochi kuu-
 tiitaab Yēesu.^p ⁴⁹ Kimwooyē :alake kule, “Okany keekas yoo mākuchō :Eliiya
 chokooraraach!”

⁵⁰ Kiinchō :Yēesu ankung'et.

⁵¹ Yooto bakeenke, kukērēerunēē keey āyēēng' kuchakee barak ākoy ng'wēny
 :ankeet nyēē ki rikimim nyoo /kikiyēēlēē Kitōōkiitaab *Kōōtaab Yēyiin. Kiitimi-
 imākoy :kōōrēēt ānkōōtēēsiis :rwoontōōk.^q ⁵² Kiitēēsiis :kochonkoosyek kuyootākiis
 ānkung'ēetyo :biiko chēē chaang' choo kikiikubēk ānki churtootiin. ⁵³ King'ēētyēē
 :bichoo kochonkoosyek, nto yu /kaakiing'eetee Yēesu meet, kuba Yēerusālēm
 ānkōōboorchi keey biiko chēē chaang'.

⁵⁴ Yu kakas :nyēē wōō nyēbo lukēēt āk biikyii choo kiriibē Yēesu kib-
 ring'ring'nyoonoo ākoo ng'aleek tukul chēē kiyēyākiis, kumuuyo ānkumwooy kule,
 “Kubooyiit man, ākoo Lakwataab Yēyiin :chiichi!”^r

⁵⁵ Kikiyyoong'iis :chēēbyōōsōōk alake chēē chaang' yēē lōō kutoobēnē kiyēē
 kiyēyāktōōs. Chēēbyōōsōōchooto :choo kibooontōōtē keey Yēesu kuchakee Kalilaaya
 kuyēētyēēchinootē. ⁵⁶ Alak ām chooto ku Maaryaa nyēbo Maktaala, Maaryaa
 kaametiitaab Yāākōbō āk Yōōsēēf ākoo kaametiitaab wērīchoo kibo Sebetaayo.^s

Wōlēē /kikeemuyta Yēesu

(Māārko 15:42-47; Luuka 23:50-56; Yoowaana 19:38-42)

⁵⁷ Nto yu kēēmēn :kōōrēēt, kuchō :chiito ake nyēē ki rubiintēetaab Yēesu ānki-
 boonto bāytīt nyēē wōō. Kibo *kiriinkēēt ake nyēē /kikēēkuurēē Arimataaya nto
 kaayneenyii ku Yōōsēēf. ⁵⁸ Kiwo :chiichoo wōlēē kimii :Bilaato ānkusoom /ki-
 ikoochi bōōrtaab Yēesu. Kuchāmchi :Bilaato /kiikoochi.^t ⁵⁹ Kimwaayta :Yōōsēēf /ki-
 irēēkunēē bōōrtaab Yēesu murtooywoontēēt /ankeeratee ankeet nyēē tiliil. ⁶⁰ Nto
 tēē yoo, wokōōkoochi kochonkeenyyii nyēē kitākōōwōrē /ānkimānāākēēmuchi chii.
 Yooto kuwunukyi rwaanteet nyēē wōō kuker kurkeetaab kochonkaanaa ānkuwēēchi
 keey. ⁶¹ Kikiibuurēē :Maaryaa nyēbo Maktaala ākoo Maaryaa nyiin ake yooto kukas
 kochonkaanaa.

/Kikēēriib wōloo /kikēēmuchinē Yēesu

⁶² Nto yu kāyyēēkunēē, yēē ki bēsyēētaab *Sabaato, kubēēchi :mbo kibkōrōs
 ākoo *Farisaayeeek *Bilaato ānkumwoochi kule, ⁶³ “Mokoryoontēēt, kimwooyē
 :ng'wiintonoo bo chii yooto kitākusoboot kule, ‘ +Maang'eetee meet yoo kaaku-
 keeyta :bēsyōōsyēk sōmōku,^u ⁶⁴ kunyi mwaayte /kēēriib kochonkaanaa ākoy bēsy-
 oonoo bo sōmōk. Nto buch, imuuchē :rubiikyii bokuchoor muusto nto tēē yoo kum-
 woochi biiko kule /kookiing'eetee meet. Makumiyatiit yooto :ng'wiynaneet nyi-
 itēnyii bo lēt kusiir nyoo kibo taay.”^v ⁶⁵ Kuwālchi :Bilaato kule, “Obeete riibiik alak
 bōōriib kochonkaanaa kuriibākoy kuu wōloo ōmuuktooy.”

^p27:48 Tyēēn. 69:21 ^q27:51 Chuy. 26:31-33; Ibu. 10:19-20

^r27:54 Mat. 14:33; 26:63 ^s27:56 Luuka 8:2-3 ^t27:58 Kiruu. 21:22-23

^u27:63 Mat. 12:40 ^v27:64 Mat. 28:13

⁶⁶ Kuba :bichoo ānkubokōōtiiny kurkeetaab kochonkaanaa kāroomin kumoolchi rwaantaanaa yooto ānkōōkoochi riibiichoo kuriib.^w

King'eetee :Yēesu meet

(Māārko 16:1-8; Luuka 24:1-12; Yoowaana 20:1)

28 Yu kēerir :kōōrēet kukookukeeyta :bēsyēetaab *Sabaato, kuwo :Maaryaa nyēbo Maktaala ākoo Maaryaa nyiin ake bokoorwaam kochonkaanaa. ² Yooto, kōōring'riing' :kōōrēet miisin kuuyu kikiikur'ekunēē *:malayikeetaab Yēyiin barak, kiwo ākoy kochonkaanaa ānkuwunukto rwaanteet ānkōōbuurēē barak. ³ Kilēkēchēchē :malayikaanaa kuu yoo keewech :kōōrēet anki leelach :sirookyii kuu kweyaanteet. ⁴ Yooto kumuuyo :riibiichoo kimii yooto ānkubōōtoon kut wuu nyēē mākubēk.

⁵ Kumwoochi :malayikeet chēēbyōōsōōchoo kule, “-Mōōmuuyē, ānkētē :anii kule ōchēng'ē :akweek Yēesu nyoo /kōkēēkwertoochinē murtooywoontēēt. ⁶ Māmiitē yu nteenee kaakung'eetee meet kuu yoo kimwooyē. Okwaa bookas wōloo kōmiitē^x ⁷ ankoobe areet akeenke bōōmwoochi rubiikyii kule, 'Kaakung'eetee :Yēesu meet ankumakoonto Kalilaaya wōlēē bōōnyōōrchinē.' Kookas oob?”^y

⁸ Yooto kung'ēetyo :chēēbyōōsōōchoo areet akeenke ankulabat bokumwoochi rubiikaab Yēesu ng'aleechaa. Kitinyē bōōtoonik chēē katasta keey ng'erekweek chēē chaang'. ⁹ Kumii tākulābātē, kutuuyēē Yēesu. Kootaakwees icheek :Yēesu nto yityo kukutuny kukōōb kērēēnkōōkaab Yēesu nyēē kākutunkyi. ¹⁰ Nto tēē yoo, kumwoochi :Yēesu kule, “-Mōōmuuyē. Bōōmwoochi mbo ng'etaabiya kuba Kalilaaya bokēēnyōōryē wōlooto.”^z

Kiyēē kimwooy :riibiik

¹¹ Kumiitē :chēēbyōōsōōchoo kubēētii, kikiikung'ēetyo :riibiik alake ankuba kiring' bokumwoochi mbo kibkōrōs chēē wōōyēch kiy ake tukul nyēē kaakuyeyakay. ¹² Nto yu kāākutuuuyo :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch ākoo booyik kuchōb ng'aleek. Kiikoochi riibiichoo beesanik chēē chaang' ¹³ ānkumwoochi kule, “Omwaay kule, 'Kokwa :rubiikaab Yēesu kwēēmooy ankuchoor muustaab Yēesu kukākēēruuyē!^a ¹⁴ Nto yoo kāyityi :ng'aleechu bāytooyiintēēt, +mākēēmwoochi :acheek kāroomin āmēēbērē makunamaak akweek :ng'ala.” ¹⁵ Kunam :riibiichoo beesanichaa ankuyey kuu yoo /kākēēmwoochinē. /Kikyaamtaatee ng'aleechaa kimwooyē :riibiichoo wōlēē miitē :Yuutayee ākoy kura.

Ng'aleekaab lētuut chēē kiikiimchi :Yēesu rubiikyii

(Māārko 16:15-18)

¹⁶ Kiba :rubiichoo ki taman āk akeenke lekem ām Kalilaaya wōloo kimwoochinē :Yēesu kule kuba.^b ¹⁷ Nto yu kakas :rubiichoo Yēesu, kukutunkyi. Nteenee man-aacham :alake kule ki Yēesu :nyooto.^c ¹⁸ Yooto kumwoochi :Yēesu rubiichoo kule, “/Kōōkēēkōōno anii kāāmuukēyewēk tukul chēē miitē kibkōōnkōy āk chēē miitē

^w27:66 Tān. 6:17 ^x28:6 Mat. 12:40; 16:21; 17:23; 20:19

^y28:7 Mat. 26:32; Māārko 14:28 ^z28:10 Mat. 12:50; Yoowa. 20:17

^a28:13 Mat. 27:64 ^b28:16 Mat. 26:32 ^c28:17 Mat. 14:31

ng'wēny.^{d 19} Kunyoo obeetaate bōrōryōōsyēk tukul ankooyey biiko kuyēk rubiikyuu. Ōbātisānē ām kaayneetaab Baaba, nyēbo Leekweet ākoo nyēbo Tāmirmiryēētaab Yēyiin.^{e 20} Ōnēētē bichooto kooywey kiy ake tukul nyēē kāāmwoowook. Nto ku-booyiit man, āboontē keey akweek ākoy tabantaab kōōrēt.”^f

^d28:18 Tān. 7:13-14; Yoowa. 3:35

^e28:19 Mat. 24:14; Māārkō 16:15-16; Luuka 24:47; Yēyuut. 1:8; 2:38; 8:16; Room. 6:3-4; 1Kōōr. 1:13-16; 10:2; 2Kōōr. 1:13; Kala. 3:27; Ēfēēs. 4:5

^f28:20 Yoowa. 14:26; Yēyuut. 2:42; 18:10

Määrkō

Taayta

Siriintēt, yēē /kikēesirē āk wōlēē /kikēesirēē: /Kiisōotyinē kule kisirē :Määrkō lōkōoywēchu bo soboontaab Yēesu āk yiisyēenyii. Ku āybeeryoo :Määrkō, kinyōōr bārooyinto nyēē kikas Yēesu ānkuyēbchi yit ng'aleekyii ām Yēerusālēm ānkōoyēnchi. Nto lētuunoo, chokunoomnyo :Määrkō āk Bāwulō ākoo Barnaaba ām baanta nyēē kyoomtootē ng'ālyoontēetaab Yēyiin. Kiyēetyēechinoot :inee Bētērō ām bēsyōosyēk chēē chaang' nyēē /kiisōotyinē kule ng'aleek chēē chaang' chēē kisir ku rubta key āk Yēesu ku chēē kirārchinē :Bētērō.

/Kikēēsirchinē kitaabuuni biikaab Kiriistō choo kimā Yuutayek. Mēēnkētāktōōs :kēnyiit nyēē /kikēesirēē nteenee /kiisōotyinē kule imuuchē ku kwēēnuutaab kēnyiitaab 45 ākoy 55 KK. -/Mākiinkētē mbo kubooyiit man yoo /kikēesirē kitaabuuni bo Määrkō /kumanaakesir nyēbo Mataayo nto /kikiikesir. /Kēēbērē kitinyē man :booyik choo kisimkunam ng'ālyoontēetaab Yēyiin yoo kimwoowēch kule kitaabuutaab Mataayo :nyēbo taay /kesir. Yoo /kākikiyukuuchiin kitaabuunechu tukwaay, tookunoot kule kiinkētē :Määrkō kiyēē mii kitaabuutaab Mataayo ānkiyēyisyēē ng'aleek alak chēbo kitaabuunaata. Manaatwech :Määrkō komoswookik choo māmāmē key āk biiko choo mā Yuutayek. Ibānyboonyē komoswookik choo nāmē key āk ātēbuutēkaab Yuutayek choo kitōsōsyinē bichoo kōōnkēt.

Kiyēē mii āriit āk nyēē āmu: Ng'ālōolēē :Määrkō miisin *kiyēē kiyey* :Yēesu kusiir *kiyēē kimwa*. Ikiimē kurubta key āk kāamuukēywēēkaab Yēesu kooraraach, kootyaakta ānkōōsoob biich. Ikwēnyē miisin kule Yēesu ku Motwooriintēetaab Yēyiin ānku Lakwanyii. Ibooru :tukuukaab kwōng'uut, kāasoobsēēt, kaatyaaktaay-eetaab biiko ām wōlēē mii :tāmirmirook chēē miyootēch, kāamuukēywēēkyii kunyōōchi biiko kaat choolwookātēēng'waa, kule inee ku lakwataab Yēyiin.

Toowunēē :kitaabuuni lōkōoywēkaab yiisyēetaab Yēesu ām wōlēē mii :biiko yoo kyoomu kule kākuchō :bāytooyiisyēetaab Yēyiin kōōrēēt. Twēchē :Määrkō kunyil chēē chaang' kule /kikēēkwērtoochi Yēesu *murtooywoontēēt kuyēk kēēlto nyēē kēēchoomnyo Yēyiin āk biiko. /Kikiing'woonchi Yēesu kubo ng'ōōkiswookikyoo (kas kur. 8:31; 9:31; 10:33-34, 45). /Kikiibanybaany miisin ng'aleekaab wiikiit nyēbo lētuut nyoo /kikēēkwērtoochinē Yēesu murtooywoontēēt /ankiiteryeechee ng'eteenyii bo meet āk yoo /kikēēyibē kuwo barak.

Kāroōmēch :lōkōoywēchu ām wōlēē mii :biiko tukul ām kōōrēēt āmēēbērē Yuutayek baateey. Ibooru :ng'ālyoontēēt 'Kiriistōōs' ām kuutiitaab Kirikiik āk ng'ālyoontēēt 'Maasyaak' (Meesaaya) ām kuutiitaab Iburaneek kule 'nyēē ng'aabaat', ānkwoorōōru chiito nyēē kiikuchōb :Yēyiintēēt ānkōōkoochi yiisyēēt nyēē kikitūōlchi. /Kēēyēyiisyēē kaaynaani kurubta key āk nyoo ityooktooy biich āk bāytooyiintēēt nyoo kiikukanyaana :Yuutayek ām kēnyiis chēē chaang' ānku nyoo twekaat miisin ām kiyēē kimwoowu :wōōrkooyikaab Yēyiin ām Kiirootyeet nyoo bo Kēny. Ibooru :komoswookik chēē chaang' choo twēchē :Kiirootyeet nyoo Lēēl nyoo bo Kēny kule mēēbērē kimuru buch :chōōnēetaab Kiriistō, nteenee kimiitē chōbuutēkaab Yēyiintēēt kung'eetee kēnyiis āk kēnyiis. /Kēēyēyiisyēē ng'ālyoontēēt 'wēritaab' ām kuutiitaab Iburaneek ām kēēlto nyēē baraay āmā baateey lak-

wataab anum ām yyootēēt. I-ārōoru kērkēeyinto ām ātēbutēk ām kwēenuutaab ‘wēeriit’ āk ‘kwaan’. Mii mbo :kērkēeyinto nyēē wuu nyooto yoo /kākēlē ‘leek-weet’ kuuyu kēyēku :tukul lōkōkaab Yēyiin kubo kule inee :nyēē kiyēyēēch ankeekerkeeye āk inee ām kēelto ake. Yēku :biiko tukul lōkōkaab Yēyiin ām tāmirmiryēēt yoo kēyēnchi Yēēsu, ng’ālyoo nyēē ibooru kule /kiikēenyōōchi kaat choolwookātēng’waa ānkōōkōōwut bāytooyiisyēetaab Yēyiin.

Kiyeyta :Yoowaana kēēltaab Yēēsu

(Mataayo 3:1-12; Luuka 3:1-18; Yoowaana 1:19-28)

1 Lōkōōywēk :chu chēē kāroomēch chēbo Lakwataab Yēyiin, Yēēsu *Kiriistō.⁸
²Kikiikumwooy :Yēyiin kēny kubununēē wōorkooyoontēēt Isaaya** kule,
 “+ Māayooktē kiiyookiintēenyuu
 koonto wokuyēytoowuung’ kēelto.”^{†h}

³/Kikeesir subak kule,

“Miitē :kuut nyēē kuuru ām suurkwēēn kule,

‘Ōchōb keyy,

ānkōōchuulchi Mokoryoontēēt kēelto.”[†]

⁴Kiiyookiintonoo ku Bātisāniintēēt Yoowaana. Kyoomtooy ām kōōr nyēē suurkwēēn kule māchāktōōs :biiko kuweek ām miyootyēēt /ankeebatisan, sukunyōōchi :Yēyiin kaat. ⁵King’ēetyēē :biiko chēē chaang’ Yēērusālēm ākoo komoswookik tukul chēbo Yēēmēetaab Yuuteeya bokukas lōkōōywēchoo bo Yoowaana. Nto yu kābokumwooy choolwookātēng’waa /keebatisanee āynēetaab Yoortaan.

⁶Kikiilaach :Yoowaana sireet nyēē /kikiikwoorunēē sabureekaab *tembes, anku-mootee keyy anweetaab suwe. Kyoomē taalamik ākoo kimnyeteet.[†] ⁷Kimwoochi-nootē biiko kule, “Yoo kaawaany kāānēētiisyēenyuu, mākuchō :chiito ake nyēē boonto kāāmuukēywēēk kubiira nyēē -maayemaat ārēēkyi kwēyōōnik. ⁸Kaabatisaneenaak :anii bēēko, nteenee makubatisaneenaak :inee Tāmirmiryēetaab Yēyiin.”^{†j}

/Kikeebatisan Yēēsu

(Mataayo 3:13-17; Luuka 3:21-22)

⁹Nto mii bēsyēēt ake, kuchōōnēē :Yēēsu Nāāsārēēt ām Yēēmēetaab Kalilaaya ankubatisanee :Yoowaana āynēetaab Yoortaan. ¹⁰Yu kāloong’unēē bēēko, kukas barak kuyootāktōōs ānkurēkyi :Tāmirmiryēetaab Yēyiin nyēē wuu chēēbtuukē. ¹¹Yooto, kumwooy :Yēyiin ām barak kule, “Inyiing’ lakwanyuu nyēē āchāmē, ānkāng’ērēkyinē.”^{†k}

/Kikeetyem Yēēsu ām suurkwēēn

(Mataayo 4:1-11; Luuka 4:1-13)

¹²⁻¹³Kukwēryoot bakeenke :Tāmirmiryēetaab Yēyiin Yēēsu ākoy suurkwēēn, wōlēē kimii :nkicheek tyoong’iikaab wuuyēēt. Kiibuur :Yēēsu wōlooto bēsyōōsyēk

**1:2 Mwooyē :sirutēk alake kule ‘wōorkooyik’.

8:1 Määrkō 3:11; 14:61; 15:39; Yēyuut. 10:37-40; Ibu. 2:3 †1:2 Mal. 3:1

†1:2 Luuka 1:76 †1:3 Isa. 40:3 †1:6 2Bāy. 1:8 †1:8 Tyēēn. 51:7, 10-12

†1:11 Toowu. 22:2; Tyēēn. 2:7; Isa. 42:1; Määrkō 9:7; 12:6; 2Bēt. 1:17

artam āmāmii :kiy nyēē kyoomē. Kutyem *:Kēniintēēt, kumii wōlooto. Yu kāwēēchi keyy :Kēniintēēt, kukwa :malayikaanikaab Yēyiin ānkuyētyēēchi.¹

Kitoow :Yēesu kwaamtaat lōkōōywēkaab Yēyiin

(Mataayo 4:12-17; Luuka 4:14-15)

¹⁴Nto mii bēsyēēt ake yu /kabokeerat Yoowaana, kooyeey :Yēesu Yēēmēē-taab Kalilaaya kwaamtaat lōkōōywēk chēē kāroomēch chēē kikwoonēē wōlēē mii :Yēyiin.^m ¹⁵Kimwooyē kule, “Kaakuyit :bēsyēēt! Kāakuyityook :bāytooyi-isyēētaab Yēyiin! Oweeksee choolwookātēēng'woong' ānkōōyēnchi Lōkōōywechu Kāroomēch.”

Rubiikaab Yēesu chēbo taay

(Mataayo 4:18-22; Luuka 5:1-11)

¹⁶Nto mii bēsyēēt ake, kumii :Yēesu kuwēēsytōotēē sakaramteetaab Tōōli-ilēētaab Kalilaaya, kukas biiko āyēēng' chēē kimii kuwiirchinē nēētiinēk bēēko kunāmē *burburiinēk. Bichooto ku Simōōni ākoo ng'etaabkaamet Antereeya.

¹⁷Kukuur :Yēesu icheek kule, “Orubwaa! +Maaneetaak wōlēē oysisuntooy biiko.”

¹⁸Kubākooktooy bakeenke nēētiinēkwaa bo burburiinēk ānkurubē Yēesu.

¹⁹Yu keenaata :Yēesu taay kisich, kukas biiko alak āyēēng' kumii mwēēnkēēng'waa kuyēytooy nēētiinēkwaa. Bichooto ku Yāākōbō ākoo ng'etaabkaamet, Yoowaana wērichoo bo Sebetaayo. ²⁰Kukuur :Yēesu nkicheek. Kukāsē kuu nyooto, kubākookyinē kwaan mwēēng' āk biiko chēē kimii kuyēchinē yiisyēēt ankurub Yēesu.

Kāamuukēywēkaab Yēesu

(Luuka 4:31-37)

²¹Kiwo :Yēesu ākoo rubiikyii Kaabernaam. Nto mii bēsyēētaab *Sabaato, kōōwut :tukul *kōōtaab saayeeet ankooneet :Yēesu biiko ng'ālyoontēētaab Yēyiin. ²²Kiilat :biiko wōlēē kiinēētitooy :Yēesu. Kimēēnēētē kuu wōloo kiinēētitooy :kāānēētikaab kiruutēk, nteenee kiinēētē ām kāamuukēywēk.ⁿ

²³Kimii kōyooto bo saayeeet :chiito ake nyēē kiiyimē *:tāmirmiryēēt nyēē miyaat.

²⁴Kubōlchi :tāmirmiryoonoo Yēesu kule, “Imāchēēnēēch nee oō, Yēesu nyēbo Nāāsārēēt? Imāchē ibakacheech? Ntēē ānkētiing'! Inyiing' :nyoo ichurtaat ānkii-boontē kāamuukēywēkaab Yēyiin.”^o ²⁵Kōōburyoong'to :Yēesu kule, “Siis, anki-ichuwunee chiichi!” ²⁶Yu kāmwooy kuu nyooto, kōōsimsiim :tāmirmiryoonoo miyaat chiichoo. Kōōnchō ankuchuwunee chiichoo. ²⁷Kiilat :biiko tukul /ankee-teebee keyy kule, “Ng'al nee :chu? Boonto :Yēesu kāamuukēywēk chēē imuuchē kōōnēētiisyēē ām kēēlto nyēē lēēl, āk chēē ibēbēētēē tāmirmirook chēē miyootēch ānkukāsyi!”

²⁸/Kikyaamtaatee ng'alechaa Yēēmēētaab Kalilaaya kumukuul.

¹1:12-13 Chuy. 24:18; Tyēēn. 91:11-13; Ibu. 4:15 ^m1:14 Määrkō 6:17-18

ⁿ1:22 Mat. 7:28-29; Yoowa. 7:46 ^o1:24 Mat. 8:29; Määrkō 3:11

Kiisob :Yēesu biiko chēē chaang'*(Mataayo 8:14-17; Luuka 4:38-41)*

²⁹ Yu kang'eetee :Yēesu ākoo rubiikyii *kōōtaab saayeet, kuba kaab Simōōni.
³⁰ Kimnyoonē :cheebyoosyeetaab biikooy bo Simōōni. Yu /kākēemwoochi Yēesu kule mnyoonē :cheebyoosyaanaa, ³¹ kuwo ankunam āwut kōōyyo. Kusob :cheebyoosyeet ānkubāyiis.^p

³² Yu kararkta :asiista, kukāākubēk :āsiiswēkaab *Sabaato, kōōmutyi :biiko Yēesu biiko tukul chēē kimnyoontōos āk chēē kiyyimē :tāmirmirook chēē miyootēch. ³³ Kibokōōruruukyi keye :biiko chēē chaang' kurkat saang' ām kōyooto kimii :Yēesu.
³⁴ Kiisob :Yēesu biiko chēē chaang' chēē kiboonto bōōrwoonik chēē kimakerkeye ānkōōbēbēeto tāmirmirook chēē chaang' chēē miyootēch. Kiker koong' :Yēesu tāmirmiroochoo kuuyu kiinkētē :icheek wōlēē wuu :inee.

Kyaamtaatee :Yēesu lōkōōywēk Kalilaaya tukul*(Mataayo 4:23-25; Luuka 4:42-44)*

³⁵ Yu kāng'ēēyēn :kōōrēēt, kung'et :Yēesu ānkuwo wōlēē kimālēēkitēē :chii wokusaay Yēyiin.^q ³⁶ Nto bērē kusēw mbo :Simōōni kule mēēkumii :Yēesu, kucheeng'aat. ³⁷ Yu kunyōōr, kumwoochi kule, “Mii kuchēēng'ing' :biiko.” ³⁸ Kulē :Yēesu, “Māchāktōōs keebe komosta ake waa-amte lōkōōywēkaab Yēyiin, kuuyu chooto :chēē kyāāchōōnchinē.”

³⁹ Kyaamtaatee :Yēesu lōkōōywēk kooriikaab saayeet ām Kalilaaya tukul, ānkōōbēbēetootē tāmirmirook chēē miyootēch kung'ēētyēē biiko.^r

Kiisob :Yēesu chii nyēē kiboonto makereen*(Mataayo 8:1-4; Luuka 5:12-16)*

⁴⁰ Kichōōnchi :chiito ake Yēesu bēsyēēt ake :nyēē kiboonto *makereenik. Kuku-tunyēē taayeetaab Yēesu ānkumwoochi kule, “Mokoryoontēēt, yoo ichāmē, isoo-boo sāātilliliitu kuuyu ānkētē kule imuuchē.” ⁴¹ Kuriiree :Yēesu. Yooto, kōōyokooyto āwut kutiiny chiichoo ānkulēēnchi, “Āchāmē. Kunyi, itililiitu!” ⁴² Kusob :chiichoo bakeenke. ⁴³ Yu kāsob, kōōkālōonchi :Yēesu kule, ⁴⁴ “-Mēēmwoochi chii ake tukul ng'aleechu. Nteenee iwē ānkuwēēboorchi keye *kibkōrōs kukasing', siitooku kule 'kēētililiitu. Iyib tukuuk chēē ibirchinēē Yēyiin kōōnkōy /sikēēyēwuung' kōrōsēēk kuu wōloo kimwooytooy *:Muusa ām kiruutēk.”^s

⁴⁵ Ānkoo kuwuu nyooto, kiwo :chiichoo ankwaamtaat lōkōōywēchoo. Ki yoo kēēwut :Yēesu kiriing' ake tukul, kōōruruukyiniē keye :biiko, kumāchē /kiisob. Kiyey :ng'aleechaa kut mēēkōōwutē :Yēesu kiriinkōōsyēchoo kukāsē :biiko. Ānkoo kiibuurchinē keye :Yēesu taban wōlēē mālēēkitēē :chii, kitākukwoonchinē :biiko ām komoswookik tukul.^t

^p1:31 Määrkō 5:41 ^q1:35 Luuka 5:16 ^r1:39 Mat. 4:23

^s1:44 Laawi. 14:2-32; Määrkō 5:43; Luuka 17:14 ^t1:45 Määrkō 7:36

Tinyē :Yēesu kāamuukēy kunyōōchi biiko kaat

(Mataayo 9:1-8; Luuka 5:17-26)

2 Nto mii bēsyēēt ake, kooyeey :Yēesu Kaabernaam. Nyēē mā tyaa, kukas :biiko kule kāākuchō. ² Kukwa :biiko chēē chaang' ānkōōruuukyī keey kō ākoy saang' kut kimāmii wōlēē kiisiirē :chii kereeng'. Kwoomchi :Yēesu biiko ng'ālyoontēētaab Yēyiin.

³ Kutākwoomtooy :Yēesu lōkōōywēchoo, koomut :biiko alake ang'wanu chiito ake nyēē kichunkutoot. ⁴ Nto kuuyu kimāmii :bārooyinto nyēē kiimuuchē :bi-choo kukasee Yēesu, kubeeta chiichoo ākoy kōoto barak ānkubut kēsyeēkuut kutook yēē kiimuuchē kōōyokooytēē chiichooto. Kōōyokooyto chiichoo kumii tiirbeet ākoy yēē kimii :Yēesu. ⁵ Yu kakas :Yēesu kule kiikoosēē keey :bichoo inee, kumwoochi chiichoo kichunkutoot kule, “Wēnyoo, /kāākēenyōōwuung' kaat ām choolwookātēēng'uung'.”^u

⁶ Kimii yooto :kāānēētikaab kiruutēk alake chēē kiing'unyng'uung'tōōs kumwooyē kule, ⁷ “Ām nee yu ng'āloolē :chiichi kuu nyi? Kāyib keey kule inee ku Yēyiin sōō? Ng'oo :nyēē imuuchē kunyōōchi biiko kaat ām choolwookātēēng'waa, yoo mā Yēyiin nkit?”

⁸ Nteenee kōōnkēt :Yēesu ām tāmirmiryēenyii kiyēē kimii kōōsōōtē :kāānēētichoo. Kumwoochi kule, “Ām nee soosoot :akweek kuu nyooto? ⁹ Kuskus nkōnō? Āmwoochi chiichi chunkutoot kule, /Kākēenyōōwuung' kaat,' nto kule, 'Ng'eet, anki-inam tiirbeeng'uung', ānkiiwēēsyeēt’? ¹⁰ + Mookas raat kule āboontē :anii, *Wēritaab Chii, kāamuukēywēēk ām kōōrooni chēē āmuuchēē ānyōōchi biiko kaat ām choolwookātēēt.”^v ¹¹ Yooto bakeenke kumwoochi :Yēesu chiichoo kule, “Yyoony, anki-inam tiirbeeng'uung', ānkiiwēēchi keey kaa.”

¹² /Kēēmwoochinē chiichooto kichunkutoot kuu nyooto, kung'eētē ānkunāmē tirbeenyii ānkuwēēchinē keey, kukāsē :biiko tukul. Kiilat :biiko ankookaasta Yēyiin, kuuyu ki ng'al :choo chēē kimānāyēyākiis bēsyēēt ake.

Chāmē :Yēesu mbo biiko chēē -/mākiiriiku

(Mataayo 9:9-13; Luuka 5:27-32)

¹³ Nto mii bēsyēēt ake, kuwo :Yēesu subak sakaramteetaab Tōōliilēētaab Kalilaaya. Kirub :biiko chēē chaang' ankoonet :inee ng'ālyoontēētaab Yēyiin.

¹⁴ Kutākumii kuwēēsyeētōotē, kukas chiito ake nyēē kimii kēēbuur kēryō kōōruuchē *syuuruut. /Kikēēkuurēē chiichoo Laawi araab Alfaayo. Kumwoochi :Yēesu kule, “Rubwaa!” Kung'eet :Laawi ankurub.

¹⁵ Kuwēētō keey :Yēesu lētuunoo rubiikyii, kāāruruukikaab syuuruut chēē chaang' ākoo mbo biiko chēē /kikeetay choo kiboontōotē keey tukul ānkubokwoomiis kaab Laawi. ¹⁶ Yu kakas *:Farisayeeek alake chēē ki kāānēētikaab kiruutēk kuu nyooto, kumwoochi rubiikaab Yēesu kule, “Ām nee yu āmiisyē :chiichi ākoo kāāruruukichu bo syuuruut ākoo mbo alak chēē -/mākiiriiku?”

¹⁷ Kumwoochi :Yēesu kāānēētichoo bo kiruutēk kule, “Chēēng'ootē :biiko choo imnyoontōōs kāānyooyiintēēt. Nteenee māchēēng'ootē :choo sobchootiin. Kyāāchōōnii

:anii chāakuurē biiko choo choolwookēnootiin, mēēbērē choo isōōtē kule churtootiin.^w

Kāanēētiisyēētaab Yēesu nyēē lēēl

(Mataayo 9:14-17; Luuka 5:33-39)

¹⁸ Kikirē ām bēsyoōsyēchooto :rubiikaab Bātisāniintēēt Yoowaana ākoo Farisaay-
eek āmiisyēēt. Nto mii yoo, kukwoonchi :biiko Yēesu ankuteebee kule, “Ām nee
yu kirē :rubiikaab Yoowaana ākoo choo bo Farisaayeeek āmiisyēēt, āmēēbērē kirē
:cheekuuk?”^x

¹⁹ Kukētyinēē :Yēesu bichoo tyoonkōōchēēt kule, “-Mēerukuutē keye :chōōrōōnu-
utēkaab saanteetaab leekwa ām saakweetaab kooyēy yoo mii :saanteetaab leekwa.^y
²⁰ Makuyit :bēsyeēt nyēē +/mākinēmunēē saantaanaa wōlēē mii chōōrōōnu-
utēkyii. Ku yooto :yēē makoorkuut keye :chōōrōōnuutēkyii.” ²¹ Kumwoochi
subak tyoonkōōchēēt ake kule, “-/Mākēētilē ankeet nyēē tākulēēl /ānkēēkinēē
sireet nyēē yoos. Yoo /akeeyey kuu nyooto, kusirinyāktōōs :ankaanaa ānkung'ēti
yooto kubarayiit :koong'ta miisin. ²² Nto subak -/mākēēroonkyinē kibkeetiis chēē
/kātākēēyēyē wōōnkit nyēē yoos, kuuyu yoo kakuut :kibkeetiisyechaa, kung'ētyēē
wōōnkoo kuwasta keye *:tifaayik. Nteenee mākāktōōs /kēēroonkyinē tifaayik
choo /kātākēēyēyē wōōnkit nyēē lēēl.”

Bāwu :Yēesu bēsyeētaab Sabaato

(Mataayo 12:1-8; Luuka 6:1-5)

²³ Nto mii bēsyeēt nyēē ki *Sabaato, kumur :Yēesu ākoo rubiikyii mbareetaab
nkoonuuk. Kumii kumurē yooto, kuswech :rubiikyii mētewookaab nkoonuuk, ku-
biiriir ankwaam.^z ²⁴ Yu kakas *:Farisaayeeek alake chēē kimiitē yooto kiyēē kayey
:rubiichoo, kumwoochi Yēesu kule, “Kas! Ām nee yu mii :rubiikuuk kwiiryēē kiruu-
tyēēt nyoo yēētē /kēēkēsiis ām bēsyeētaab Sabaato.”^a

²⁵ Kukētyi :Yēesu Farisaayeechaa kule, “Manoosuman :akweek, yoo ki-iryēē :Bāy-
tooyiintēēt *Tāwuti kiruutēk, yoo kyoomē :kēmēwuut ākoo biiko choo kiboonto
keye? ²⁶ Yoo ki *kibkōrōs nyēē wōō :Abyataar, kuwo :Tāwuti *Kōōtaab Yēyiin /ānki-
ikoochi mukaatiinek choo /kikēēchāmchinē mbo *kibkōrōs nkit. Kyaam :Tāwuti
mukaatiinechaa ānkōōkoochi nkicheek biiko choo kiboonto keye.^b

²⁷ Kunyoo, bāwu :chiito Sabaato āmēēbērē bāwu :Sabaato chiito.^c ²⁸ Kunyi, bāwu
*:Wēritaab Chii bēsyeētaab Sabaato.”^d

Kiisooibiis :Yēesu ām bēsyeētaab Sabaato

(Mataayo 12:9-14; Luuka 6:6-11)

3 Nto mii bēsyeēt ake, kōōwut subak :Yēesu *kōōtaab saayeeet. Kimii :chiito ake
kōyooto nyēē kisōnkōchoot :āwut. ² Kimii yooto :nkicheek *Farisaayeeek chēē
kimāchē kukas yoo kēēsoobiis :Yēesu ām bēsyeētaab *Sabaato subokōōyyoong'tēē
kōōk. ³ Yu kakas :Yēesu chiichoo kisōnkōchoot :āwut, kukuur kuchō taay. Nto yi-

^w2:17 Luuka 19:10; 1Tēm. 1:15 ^x2:18 Mat. 6:16-17; 11:18-19; Yēyuut. 13:2

^y2:19 Mat. 9:15 ^z2:23 Kiruu. 23:24-25 ^a2:24 Chuy. 20:8-10

^b2:26 Laawi. 24:5-9; 1Sām. 21:1-6 ^c2:27 Kiruu. 5:14

^d2:28 Luuka 13:10-17; 14:1-6; Yoowa. 5:1-18; 7:21-24; 9:1-16

tyo, ⁴kuteebē bichoo kule, “Chāmweēch :kiruutēkyoo /keeyey kiy nyēē karaam ām bēsyēetaab Sabaato, nto nyēē miyaat? /Kiisoobiis, nto /kēēbākakiis?” Kisiisyo :bichoo. ⁵Kōōrōotoot :Yēesu bichoo nyēē kāng'woonchi, kuuyu kimātinyē :icheek kiisayta. Kumwoochi chiichoo kisōnkōchoot :āwut kule, “Chuul āwut.” Kuchuulē kuu nyooto, kukārāmiitu :āwut. ⁶Kukāsē :Farisaayeechaa kuu nyooto, kung'ēētōōs, bokutuuytōōs ākoo biikaab *Ērōtē kusat koowaang'ta Yēesu.^e

Kikwoonchi :biiko chēē chaang' Yēesu

⁷Nto mii yoo, kuwo :Yēesu ākoo rubiikyii ākoy Tōōliilēetaab Kalilaaya. Kirub :biko chēē chaang' chēē kikwoonēē komoswookik alak chēbo yēmēetaab Kalilaaya. ⁸Kībo :alake chēē chaang' *kiriinkēetaab Yēerusālēm ām yēmēetaab Yuuteeya ākoo komoswookik alak chēbo yēmōonooto. Kikwoonēē :alake yēmēetaab Itumeeya, kukwoonēē :alake yēmōōsyēk chēē kimii biitēetaab āynēetaab Yoortaan. Nto alak kibo yēmēetaab Tiirō ākoo Sitōōn. Kikwoonii :bichoo bokukāsē kiyēē kimii :Yēesu kuyēyē.

⁹Nto kuuyu kikiikuchaang'iit :biiko ānkimii kāwunuk keey kut kāākuriikyii :Yēesu sakaramteetaab tōōliilēēt, kōōyookto :Yēesu rubiikyii bokuyib mwēēnkēēt sukung'et kōōnēētiis kumii kēēbuur mwēēng' ām tōōliil. ¹⁰Kiwunuk keey :biiko chēē kimnyoontōōs sukutiiny Yēesu, kuuyu kikiikōōsoob :inee biiko chēē chaang'. ¹¹Kimii :biiko chēē kiyyimē :tāmirmirook chēē miyootēch. Ki yoo kakas :tāmirmiroochoo Yēesu, kuyēyē bichoo kukutuny ām taayeetaab Yēesu ānkōōnchōōyis kule, “Inyīng' Lakwataab Yēyiin!”^f ¹²Kiker koong' :Yēesu tāmirmiroochoo miyootēch -mēēboor wōlēē kiwuu :inee.^g

Kikwey :Yēesu lēbkēeyik taman āk āyēēng'

(Mataayo 10:1-4; Luuka 6:12-16)

¹³Nto mii bēsyēēt ake, kukwey :Yēesu biikyii ānkuwēeto lekem. ¹⁴Bichooto ku taman āk āyēēng' ānkukuurēē chooto *lēbkēeyik. Kimāchē kule kōōbuurtooy keey sukōōyooktooy bokwoomtootē lōkōōywēk chēē kāroomēch ¹⁵ānkōōkoochi mbo kāāmuukēywēk chēē ibēbēētēē tāmirmirook chēē miyootēch kung'ēetyēē biiko.^h

¹⁶Lēbkēeyichoo taman āk āyēēng' choo kikwēyē :Yēesu ku: Simōōni nyēē kitoochi :Yēesu kaayneet ake kule Bētērō, ¹⁷Yāākōbō araab Sebetaayo ākoo ng'ēetaabkaamet Yoowaana. Kikuur :Yēesu bichoo tukwaay kule 'Bōnēērkē'. (Kaayna nyēē ibooru kule murēnēetaab iileet.) ¹⁸Chuut alak ku Antereeya, Filibō, Baatolomaayo, Mataayo, Toomaas, Yāākōbō araab Alfaayo, Taataayo, Simōōni Kananaayo, (kiibooru kaaynaani bo Kananaayo kule ki murēn nyēbo booryēt) ¹⁹ākoo Yuuta Iskaryoot nyoo kichokuchoomtooy Yēesu lētuunoo.ⁱ

/Kikiisōōtē kule kiikubun :mēt Yēesu

(Mataayo 12:24-32; Luuka 11:15-23; 12:10)

²⁰Yu kang'eetee :Yēesu lekem, kooyey Kaabernaam. Kirub :biiko chēē chaang' subak kut kimēēmuuchē :inee ākoo rubiikyii kwoomiis. ²¹Yu kāyityi kaamet ākoo

^e3:6 Yoowa. 7:1 ^f3:11 Māarkō 1:1, 24; 5:7; Luuka 4:41 ^g3:12 Māarkō 1:34

^h3:15 Māarkō 6:12-13; 16:17 ⁱ3:19 Yoowa. 1:40-44; Yēyut. 1:13

mbo ng'etaabkaamet :ng'aleechaa, kuba kumächē bokukwēryoon kuchō kaa, kuuyu /kikēemwooyē kule kiikubun :mēt.^j

²² Kimii :kānēetikaab kiruutēk alake chēē kikwoonēē Yēerusālēem bokukāsē kiyēē kiinētē :Yēesu. Kimwooyē :kānēētichoo kule, “Kookunam chiichi :Bēel-sēbuul nyoo kāāyooong'iintēetaab tāmirmirook chēē miyootēch. Nyoto :nyēē miitē kōōkoochinē nkuruuk chēē kwētēē tāmirmirook chēē miyootēch.”^k ²³ Yu kakas :Yēesu kuu nyoto, kukuur kāānēētichoo ānkōōboorchinēē ng'al tyoonkōōchoy. Kitebee keye, “Imuuchē :Kibrōkōsyoontētēē kukwet tāmirmirookyii?” ²⁴ Yoo kaakubchey keye :lukēetaab booryētēē nyēbo kōōrētēē ake, ankubar keye nkit, iburtooy ānō :kōōroonoo? Māburyētē? ²⁵ Nto kubo kwaak yoo kāākutooytoochiin :kayta ake, mābotē :kayaa? ²⁶ Kunyoo, yoo kāākukōōno :Kibrōkōsyoontētēē kāamuukēyweēk chēē ākwētēē lukēenyii, mābotē :bāytooyiisyēenyii? ²⁷ Mii :ng'oo nyēē imuuchē kōōwut kaytaab chii nyēbo nkur ānkōōnēmuneē tukuukyii? Yoo kamarat chiichoo, mākyō kōōnēmuneē tukuukyii.¹ ²⁸ Kāāmwoowook, imuuchāktōōs kunyōōchi :Yēyiin kaat chii ām choolwookātēenyii tukul āk mbo kōchōōng'nāt ake tukul. ²⁹ Nteenee -/mākēenyōōchinē kaat chii nyoo kōchōōnkyinē Tāmirmiryēetaab Yēyiin. Kunyoo, kiikurat chiichoo :choolwookātētēē ākookoy.”^m ³⁰ Kimwooyē :Yēesu ng'aleechu, kuuyu kiintosuur :bichoo Tāmirmiryēetaab Yēyiin kumwooyē kule boonto :Yēesu *tāmirmiryētēē nyēē miyaat.

Ng'oo man :nyēē tuubchēē Yēesu?

(Mataayo 12:46-50; Luuka 8:19-21)

³¹⁻³² Kimii :biiko chēē chaang' kēeruruukyi keye Yēesu. Yotoo, kuyit :kaamet ākoo mbo ng'etaabkaamet ānkōōyookto /kēēkuurchi Yēesu kuchō saang', kuuyu kimāmii :bārooyinto wōlēē kiimuuchē kukasee inee. /Kēēmwoochi Yēesu kule, “Mii kukuuring' :koomēt ākoo mbo ng'etaabkoomēt ām saang'.”ⁿ ³³ Kukētyi :Yēesu kule, “Moomo anii :ng'oo ānku mbo ng'etaabiya anii :ng'oo?” ³⁴ Kukasaakasta ānkulē, “Bichu kēēboontē keye :chēē mbo ng'etaabiya ānku moomo. ³⁵ Chii ake tukul nyoo yēyē ng'aleek choo mächē :Yēyiin, ku nyotoo :nyēē ng'etaabiya anii, cheebiya anii ānku moomo anii.”^o

Makerkeye :teng'eeK

(Mataayo 13:1-9; Luuka 8:4-8)

4 Nto mii bēsyētēē ake, kuwo :Yēesu subak sakaramteetaab Tōōliilēetaab Kalilaaya. Kiiruruukyi keye :biiko chēē chaang'. Kunyoo, kōōwut mwēēnkēēt ake ānkōōbuur ng'wēny nto yityo, kooneet bichoo kikiyyoong'iis ām sakaramteetaab tōōliilēēt.^p ² Kiineet biiko ng'aleek chēē chaang' kubuntēē tyoonkōōchoy.

³ Kimwooy kule, “King'eet :kāābātiintētēē ake kuyis nkoonuuk. ⁴ Yu kāyis, kōōsuuchi :alake kēēltaab too. Yotoo kukwa :tāriitēk ānkukwēchi keye. ⁵ Kōōsuuchi :alake kitaweet wōlēē kitewerer :teng'nyanteet. Kubiityo :choo areet akeenke, ⁶ nteenee

j3:21 Yoowa. 7:5; 8:48

k3:22 Mat. 9:34 **l3:27** Isa. 49:24-25 **m3:29** Luuka 12:10 **n3:31-32** Määrkō 3:21 **o3:35** Mat. 6:10; Yoowa. 7:17; Yēyuut. 20:25; Room. 2:17-21; 8:27; 2Kōōr. 8:5; Ēfēēs. 6:6; Kolos. 1:9; 4:12; 1Tēēs. 5:18; Ibu. 10:36

p4:1 Määrkō 3:7-9; Luuka 5:1-3

yu kalay :asiista kubeel kusisyo kuuyu kimāmii wōlēē kinērchinē :tiikiitēk. ⁷ Kōōsu-uchi :alake wōlēē miitē :kātōok. Kubiityiin :choo āk kātōochoo kookiich keey kut kumayey :nkoonuuk āmit. ⁸ Nteenee kōōsuuchi :alake teng'eeek chēē kāroomēch. Kibiityo :choo ankuyey āmiik. Kiyeyaatee āmiik chēē ng'eri, chēē kāykāyēch, āk chēē choong'ēch.” ⁹ Yu keewaany :Yēēsu tyoonkōōchoonoo, kumwooy kule, “Nyoo yēbē yiit, kukas.”

Kiiboorchinē :Yēēsu rubiikyii ng'aleek choo iyēēlōotiin

(Mataayo 13:10-17; Luuka 8:9-10)

¹⁰ Kuboonto keey :Yēēsu rubiikyii taman āk āyēēng' ākoo rubiik chuut alak, kuteebee :rubiichoo Yēēsu kōōboorchi tyoonkōōchoonoo. ¹¹ Kumwoochi :Yēēsu kule, “/Kookeekweyaak akweek ōnkēt kiyēē iyeelaat kurubta keey āk wōlēē wuu :bāytooyiisyēētaab Yēyiin. Nteenee māukāsēē :alake ng'aleek tukul tyoonkōōchoy.⁹

¹² Kuu yoo siraat kule,

'Nto yoo kakasee koong',

mākāsē kiy.

Nto yoo kāyēbchi yiit,

-mēēnkētē kiy.

Nto kikas :icheek ānkōōnkēt,

nto kiikuweek ām miyootyēēng'waa,

sukung'eet :Yēyiin,

kunyōōchi kaat.^{†††††}

Kirārchi :Yēēsu rubiikyii kiyēē ibooru :tyoonkōōchoonoo bo teng'eeek

(Mataayo 13:18-23; Luuka 8:11-15)

¹³ Nto kurubta keey āk tyoonkōōchēētaab nkoonuuchoo, kumwoochi :Yēēsu rubiichoo kule, “Ākoo mānōōnkēt kiyēē mwooyē :tyoonkōōchooni? Yoo mānōōnkēt mbo nyiitēnyi ii, + mōōnkētēē nee, naas, chuut tukul?”

¹⁴ Okany āboorwook. /Kikiikerkeeyee ng'ālyoontēētaab Yēyiin kēbuswēēchoo /kikēēyisē. ¹⁵ Kerkeey :biiko alake kēēltaab too. Kāsē ng'ālyoontēēt, nteenee chōōnii :Syeetaani areet akeenke ankusaree ng'ālyoontoonoo. ¹⁶ Kuckerkeey :alake kitaweeet. Toochē ng'ālyoontēēt ām ng'erekweek, ¹⁷ nteenee chutitēē :ng'ālyoontoonoo kisich. Nto yoo /kākēēwēch /ānkēēwus, kubo ng'ālyoontēētaab Yēyiin, koochuchuy keey. ¹⁸ Kerkeey :alake teng'eeek chēē kibityēē :kātōok. Kāsē ng'ālyoontēēt, ¹⁹ nteenee bēng'tēē tukuukaab kōōrooni āk muchastaab bāytit. Irēewoonē :tukuuchoo ng'ālyoontēētaab Yēyiin kumayey kiy.^s ²⁰ Kuckerkeey :biiko alake teng'eeek chēē kāroomēch. Kāsē ng'ālyoontēēt ānkukiilchi. Yēyiisyēē :alake ng'ālyoontēētaab Yēyiin kuyi keey kisich, kuyi keey ām alak kukaykay, nto ām alak kuyi keey miisin.”

Okany kutook :lēbkēēyyēēng'woong'

(Luuka 8:16-18)

²¹ Kutas taay :Yēēsu kumwoochi rubiikyii kule, “Māmii :chii nyēē tābē taariit ānkōōkubuyēē kērēbēēt, nto kōōkoochi kurērē, nteenee /kiikoochinē taariit yēē

⁹4:11 Mat. 11:25 [†]4:12 Isaya 6:9-10

[†]4:12 Yoowa. 12:40; Yēyuut. 28:26-27 ^s4:19 1Tēm. 6:9-10

itōrōōroot sukoolebkeey kōoto.^t ²² Kunooy, kiyēē wunyaat, mākutook. Nto kiyēē iyēēnoot, + /makeeng'aany.^u ²³ Yoo yēbē yiit :chii, kukas.”

²⁴ Kumwoochi :Yēesu subak kule, “Māchē ōyēbē yiit, ānkōōrōotootē kiyēē /kēemwoowook. Yoo kōōkoochi biiko alak lēbkēēyyēetaab ng'ālyoontēetaab Yēyiin, mākukōōnook :Yēyiin lēbkēēyyēēt nyēē wuu nyooto, ānkumākutāswook ake.^v ²⁵ Nyoo yēyiisyēē kiyēē boonto, + /mākēētāsyi ake, nto nyoo māyēyiisyēē, + /mākinēmuneē mbo kiyēē boonto.”^w

Wōlēē nērtooy :bāytooyiisyēetaab Yēyiin

(Mataayo 13:31-32; Luuka 13:18-21)

²⁶ Kitas taay :Yēesu kumwoochi biiko tyoonkōōchēēt ake subak nyēē kiikerkeeyee bāytooyiisyēetaab Yēyiin. Kimwoochi kule, “Yisē :kābātiintēēt nkoonuuk mbareen. ²⁷ Rwēē kwēemooy ānkukāsu bēēt. Nteenee kumii :kēbuswēēk kubiitōōs kutēē yooto tukul āmēēnkētē :inee wōlēē biititooy. ²⁸ Bārbāru :kēbuswēēchoo ankuyey kiriintōōk nto mii yoo kuyey mētēwook chēē ām lētuunoo kuyēchi āmiik. Teng'eek nkit :chēē inēērē kēbuswēēk kut kuyey āmiik. ²⁹ Nto yoo kāākururyo :nkoonuuchoo, wokukēsiiis :chiitaab mbareet.”^x

³⁰ Kumwoochi :Yēesu bichoo subak kule, “ + Maakerkeeyee nee bāytooyiisyēetaab Yēyiin? Nto tyoonkōōch nee :nyēē sāāboorunēē?

³¹ Ōyēbchi yiit, baa. Miitē :kēbuswoontēēt ake nyēē /kēēkuurēē *aritaaliit. Min-ing' :kēbuswoontooni ām kēbus alak tukul choo /kēēchoonē. ³² Nteenee yoo kabiit, kukēēytēē keet alak tukul choo /kēēchoonē mbareen. Yēyē sokonaak chēē wōōyēch chēē tēēkyinē :tāriitēk kiyōōnchōōkwaa kuuyu iyēēlē :sokonaachaa ānkuyēchinē wuurwēēt.”

Kiinēētēē :Yēesu biiko chuut alak tyoonkōōchoy

(Mataayo 13:34)

³³ Kyoomchi Yēesu biiko ng'ālyoontēetaab Yēyiin kubuntēē tyoonkōōchook chēē wuu chuutēchu kurubta keey āk wōlēē kitēēnto :ng'oornātēēng'waa. ³⁴ Kimwoochinēē choo kimā rubiikyii ng'aleek tyoonkōōchēēt. Nto yoo kiboonto keey :inee rubiikyii nkit, kōōboorchinē choo ng'aleek tukul.

Kiyey :Yēesu kuteeman :wusōōnēēt āk bēēko

(Mataayo 8:23-27; Luuka 8:22-25)

³⁵ Nto mii bēsyoonooto kosolēny, yu kaakoowaany :Yēesu kōōnēētiiis, kumwoochi rubiikyii kule, “Okany kyaay tōōliilēēt kebe biitooniin.” ³⁶ Kiwēētēē :Yēesu mwēēnkēēt āk rubiikyii ankurub :nkicheek mwēēnkōōsyēk alake chēē kimii yooto. ³⁷ Kumiitē tōōliil kwēēn, kuchō :wusōōnēēt nyēē wōō ānkōōsooyēn mwēēnkēēt kusyōōlchi :bēēko mwēēng' kut kitanyiy. ³⁸ Yooto tukul, kimii :Yēesu rwoo ām mwēēng' lēt. Bokoong'et :rubiikyii kule, “Kāānēētiintēēt! -Mēēkāsē :inyiing' kule kākēēbēku?” ³⁹ Kung'et :Yēesu ānkōōburyoong'to wusōōnēēt āk bēēko. Yu kayey kuu nyooto, kusiis :wusōōnēēt ānkutēēmoon :bēēko.^y

^t4:21 Mat. 5:15 ^u4:22 Mat. 10:26 ^v4:24 Mat. 7:2 ^w4:25 Mat. 25:29

^x4:29 Chōōw. 3:13; Ng'oong'. 14:14-15 ^y4:39 Tyēēn. 89:9; Määrkō 6:51

⁴⁰ Yooto, kumwoochi :Yēesu rubiikyii kule, “Ntēē kōomuuyē nyēē tēē nyi? Ākoo -mōokoosēēnoo keey?” ⁴¹ Kiiywey :icheek Yēesu miisin, ānkulē, “Chii nee :chiito nyi kāsyinē mbo :wusōōnētēē āk bēēko?”

Kiisoob :Yēesu chii nyēbo tāmirmiroy chēē miyootēch

(Mataayo 8:28-34; Luuka 8:26-39)

5 Nto mii yoo, kuyit :Yēesu ākoo rubiikyii saang'taab Keraasa ām biitētēē ake nyēbo tōōliilēt. ²⁻³ Yu kāloong'unēē :Yēesu mwēēng', kuchuwunee :chiito ake nyēē kiboonto *tāmirmirook chēē miyootēch kochonkoosyek wōlēē /kikēēmuchinē bi-iko. Kimāmii :chii nyēē kitākōōmuuchē chiichoo ākoo /kakeeratee nyōrōōrōōnik. ⁴ Ki yoo /kakeeratee biinkōōnik āwunnyēk /ankeeratee nyōrōōrōōnik kērēēnkōōk kung'ētyēē choo. ⁵ Kiinchōōyootēē wōloo bo kochonkoosyek ākoo wōloo bo leke-moosyek kwiimēn āk kuyyeech ānkuboochēē keey rwoontōōk.

⁶ Yu kākāsyi :chiichoo Yēesu yēē lōō, kulābātyi ānkukutunkyi. ⁷⁻⁸ Kumwoochi :Yēesu tāmirmiroonoo miyaat nyi kiiyimē chiichoo kule, “Chuwu!” Kubōloobōl :chiichoo kumwooyē kule, “Imāchēēnoo nee oō, Yēesu Lakwataab Yēyiin, nyoo Iyweyaat. Āsooyiing' ām kaayneetaab Yēyiin kule -'meenyalilaa.”^z ⁹ Kuteebee :Yēesu kule, “/Kēēkuurēēniing' ng'oo?” Kulē, “/Kēēkuurēēnoo 'Lukētē,' kuuyu kēē-choong'ēch.” ¹⁰ Kisaaysaay :tāmirmiroochoo Yēesu kut kukētyinē keey kumakeek-wetee icheek saang'aata.

¹¹ Kimiitē :ākwootiitaab tōōrōōk kwookētēē yēbo lekemeet nyēē kilēēkitēē yooto. ¹² Kusoom :tāmirmiroochoo Yēesu kule, “Ichām wēēch kiiwut tōōrōōchuut.” ¹³ Kuchāmchi :Yēesu. Kuchuwu bakeenke ānkōōwutē tōōrōōchoo. Kiitiroomiis :tōōrōōchoo kiyitē kisyēērōōk āyēēng' bokōōtuultēē keey lekem ānkōōsuuchi tōōliil kubēk.

¹⁴ Kimii :biiko alake chēē kiriibē tōōrōōchoo. Yu kakas kiyēē kiyeyakay, kula-bat bokwoomchi biikaab saang'aa tukul. Kukwa :biiko bokukas kiyēē kayeyakay. ¹⁵⁻¹⁶ Bērē kuyit yēē kimii :Yēesu, /kēēmwoochi kiyēē kiyeyakay ām wōlēē mii :chi-ichoo kiboonto tāmirmirook chēē miyootēch ākoo kiyēē kyaam tōōrōōk. Yooto, kukas chiichoo kukaakukaramiit ānkēēbuur ng'wēny koolaakaat. Kiiywey :bichoo Yēesu, ¹⁷ ānkumwoochi kule, “Ng'etee kōōrēnyoo.”

¹⁸ Kumii :Yēesu kuloonyē mwēēng', kusoom :chiichoo /kikiisoobē kule, “Kany kee-beete keey tukwaay.” ¹⁹ Kumwoochi :Yēesu kule, “Iwē kaa ānkuwēēmwoochi biik-wook kiyēē kāākuyēwuung' :Yēyiin kubo kiisaynyii.” ²⁰ Kunyoo, kyaamtaatee :chi-ichoo yēēmoonoo bo Teekabooli kiyēē kiyēchi :Yēesu. Kiilat :biiko tukul ng'aleechaa.

Sobē :chii nyoo ikoosēē keey Yēesu

(Mataayo 9:18-26; Luuka 8:40-56)

²¹ Kiiyeyee :Yēesu mwēēnkētēē ākoo rubiikyii ākoy biitōonoo kikwoonēē. Yu kayit, kukwa :biiko chēē chaang' ānkōōruruukyi keey. Kutākumii sakaramteetaab tōōliilēt, ²² kuchō :kāāntōōyiintētēē ake nyēbo *kōōtaab saayee nyēē /kikēēku-urēē Chāyirō. Yu kayit yēē kimii :Yēesu, kukutuny. ²³ Yooto, kuriirchi Yēesu kule, “Ātynyē chēēbnyuu nyēē imnyoonē ankaakulalakay miisin. Chōō, baa, chēētiinyēē āwung'uung' nto anyuun kusob :lakwanyuu.” ²⁴ Kucham :Yēesu ānkuwēēto keey.

Kirub :biiko chēē chaang' miisin kut kōōkiichootē keey. ²⁵ Kimii yooto :koorkēēt ake nyēē kikiikumnyaan kēnyiiisyēk taman āk āyēēng' kusāyē :korotiik. ^a ²⁶ Kikiikōo-bootyī tukuuk tukul chēē kiboonto cheebsaakitiis chēē chaang' āmāsobē. Kitāsē taay :bōorto kumiyātiitu miisin. ²⁷⁻²⁸ Kikiikukas /kyoomtooy Yēesu. Yooto kumwoochi keey kule, “Yoo kāātiiny mbo sireenyii baateey, kāāsob.” Yu keesoot kuu nyooto, kuchō ām lēt ānkutiiny sireetaab Yēesu. ²⁹ Kōōyyoong'iis :korotiik. Kukas ām bōornyii kule kāākusob.

³⁰ Yu kēenkēt :Yēesu ām tāmirmiryēēt kule kāākōosoobiis :kāāmuukēyewēkyii, kuweech keey ankuteeb kule, “Ng'oo :nyēē kāākutiiny sireenyuu?” ³¹ Kumwoochi :rubiikyii kule, “-Mēēkāsē kule chaang' :biiko yoo imiitē ānkiitēēbē kule ng'oo :nyi kātiinying?” ³² Kukasta :Yēesu kumāchē kōōnkēt chiichooto kātiinyē sireenyii. ³³ Kuuyu kiinkēt :koorkoonoo kiyēē kaakuyeyakay ām bōornyii, kuchō nyēē kaakubootan ānkukutunyēē taayetaab Yēesu ānkumwoochi kiyēē kaakuyeyakay ām soboonnyii. ³⁴ Kumwoochi :Yēesu kule, “Chēē, 'kēēsob kuuyu 'kēēkoosēēnoo keey! Mākoy tawokooyiimiing' :bōōroo subak. Iwētēē bāybooyyēt.”^b

³⁵ Kutākumii :Yēesu kung'āloolē, kukwaanee :biiko alake kaab kāāntōōyiintonoo bo *kōōtaab saayeet ānkumwoochi kule, “Kaakume :lakwang'uung'. -Mateemakee kiy kāānēētiintēt.” ³⁶ Kisiil yiit Yēesu :ng'aleechaa. Yooto kulēēnchi kāāntōōyiintonoo, “-Mēēmuy, ikaaseenaa keey.” ³⁷ Mānāāwēēto :Yēesu biiko tukul nteenee kichāmchi baateey Bētērō, Yāākōbō āk Yoowaana nyoo ki ng'eetaabkaametiitaab Yāākōbō.

³⁸ Yu kayit kukas kāānchōōytaab biiko chēē kibirtooy keey, kuriirtōōs ānkwoomē mbuy. ³⁹ Kuwo kō ānkulē, “Kiy nee nyēē ōbirtoochinē keey? Ōnchōōchinē nee? So, ōbērē kaakume :leekweet? Ntēē mii kāruchi keey baateey.”^c ⁴⁰ Yu kamwa :Yēesu kuu nyooto, kuroorchi :biiko. Kukwet :Yēesu biiko tukul kuba saang' ānkukuur sikiikaab leekweet ākoo rubiichoo ki sōmōk ankuba :tukul yēē kimii :leekweet. ⁴¹ Kunam :Yēesu lakwanaa āwut ānkulē, “Ng'eet, baa ōō, chēē!”^d ⁴² Kung'eet bakeenke :chēēboo ānkuwēēsytē. Kiboonto lakwanaa kēnyiiisyēk taman āk āyēēng'. Kinam biich kuut. ⁴³ Kiikiimchi :Yēesu bichoo mabokwaamtaat ng'aleechaa ānkumwoochi sikiik kubay leekweet.^e

Kitay Yēesu :biikaab saang'nyii

(Mataayo 13:53-58)

6 Nto lētuunoo, kung'eetee :Yēesu yooto ākoo rubiikyii ankooyeey Nāāsārēēt wōloo kinērēē. ² Yu ki bēsytēētaab *Sabaato, kuwo *kōōtaab saayeet ānkōōnēētiis. Kiilat :biiko tukul chēē kiyēbchi yiit ng'aleechaa ānkulē, “Kinyoorta ānō :chiichi ng'aleechu? Ng'oomnān nee :nyēē /kikiikoochi chiichi? Kāāmuukēy nee :chēē boonto :inee sukuyēyē ng'al chēbo kwōng'uut?”^f ³ Ntēē kiinkētē chiichi! Mā kāātoong'iintētēē wēēroo bo Maaryaa? Mbo ng'eetaabkaamet oob :Yāākōbō, Yōōsē, Yuuta ākoo Simōōni? Mā mbo cheebkaamet chu kēēboontē keey ām yu?” Kunyoo, kitay :bichoo ng'aleekaab Yēesu.^g ⁴ Kumwoochi :Yēesu kule, “/Kēēkoonyitē

^a5:25 Laawi. 15:25-27 ^b5:34 Luuka 7:50

^c5:39 Yoowa. 11:11-13 ^d5:41 Määrkō 1:31; 9:27; Yēyuut. 9:41 ^e5:43 Määrkō 1:44; 3:12; 7:36; 9:9; Luuka 8:56 ^f6:2 Yoowa. 7:15 ^g6:3 Yoowa. 6:42

*wōorkooyoontēetaab Yēyiin, nteenee -/mākēekoonyitēē saang'nyii amākoonyitē :tilyōōnuutēkyii ākoo mbo biikaab kōōng'waa."^h

⁵⁻⁶ Kiilat :Yēesu, kuuyu kitay :bichoo kōōyēnchi ng'aleekyii. Manaayey ng'al chēē tyaa chēbo kwōng'uut. Kitiinyēē biiko chēē ng'eri chēē kimnyoontōōs āwunnyēk ānkōōsoob. Yooto, kuwo soong'wēk alak wokōōnēētiis.

Kiiyookto :Yēesu rubiikyii taman āk āyēēng'

(Mataayo 10:5-15; Luuka 9:1-6)

⁷ Nto mii bēsyēēt ake, kukuur :Yēesu rubiichoo ki taman āk āyēēng' kumāchē kōōyookto kubeetaatee āyēēng' āyēēng', bokwaamtaat ng'alyoontēetaab Yēyiin. Kumanaaba, kumwoochi :Yēesu kule, “Kāākōōnook kāamuukēyēwēk obebēētē tāmirmirook chēē miyootēch kung'ēētyēē biiko.” ⁸⁻⁹ Kumwoochi subak kule, “Kunam :chii kirōknyii. -Moonam āmnyoo, lool, beesyaa, sira nto mbo kwēyōōn. ¹⁰ Yoo kataachaak :chiito ake am kanyii, ōbuur kayaata ākoy ōng'ēētyēē saang'aata. ¹¹ Nto yoo koobe saang'ta ake amataachaak :biiko ankutay kukas kiyēē ōmwooyē, olelekte tēertit am kwēyōōnikwook kōōboorchi kule tākōōbuurto ng'ōōkisng'waa, nto yityo, ōbēēchi keey.”

¹² Kibokwoomchinoot :rubiichoo biiko kuweeksee miyootyēēt. ¹³ Kiiibēbēeto tāmirmirook chēē miyootēch chēē chaang', ankooyiilee mwaayta biiko chēē chaang' choo kimnyoontōōs ānkōōsoob.ⁱ

Kyaam mēt :Ērōōtē kule ki ng'oo :Yēesu

(Mataayo 14:1-12; Luuka 9:7-9)

¹⁴ King'alaalee :biiko chēē chaang' Yēesu kut kuyityi Bāytooyiintēēt *Ērōōtē :ng'aleechaa. Kimwooyē :biiko alake kule, “Kaakung'eetee :Bātisāniintēēt Yoowaana meet, suku inee :nyi mii kuyēyē ng'aleechu /kiilātē tukul.” ¹⁵ Kulē :alake, “Acha! Wōorkooyoontēēt *Eliiya :nyi nyēē kāākōōyēēw.” Nto alak kumwooyē kule, “Wōorkooyoontēetaab Yēyiin :nyi nyēē kerkeey āk *wōorkooyik choo kibo kēny.”^{jk}

¹⁶ Yu kakas :Ērōōtē kuu nyooto, kumwooy kule, “Ākoo kookung'eetee :Yoowaana meet, chiichoo kyāachwēntooy mētiti!” ¹⁷⁻¹⁸ Kimwooy :Ērōōtē kuu nyooto, kuuyu ki inee :nyi kibākāchē Yoowaana. Nto wōlēē kichōōnto :meetaab Yoowaana kimii kule: Kiboonto :Ērōōtē ng'eetaabkaamet nyēē /kikēēkuurēē Filibō. Kitinyē :Filibō koorkēēt nyēē /kikēēkuurēē Erootyaa. Kung'eet :Ērōōtē koomut koorkoonoo kutākusobē :Filibō. Yu kakas :Yoowaana kiyēē kiyey :Ērōōtē, kutuukyi kule, “Makaraam kōōnti :chii koorkēetaab ng'eetaabkaamet, yoo tākusobē :nyiin.” Yu kāmwooy :Yoowaana kuu nyooto, kunam :Ērōōtē ankukerta kō.¹⁹ ¹⁹ Kiwēch :Erootyaa Yoowaana kut kumach mbo kule /keebakach nteenee kimēēmuuchāktōōs. ²⁰ Kiiy-wēyē :Ērōōtē Yoowaana, kuuyu ki chii :Yoowaana nyēbo man, ānki churtaat. Ānko kiiyiimē mēt Ērōōtē :ng'aleekaab Yoowaana, kitākuyēchinē yiit kiyēē kimwooyē.

²¹ Nto mii bēsyēēt ake, kunyākyi Erootyaa :bārooyinto. Kiyey :Ērōōtē saakweet nyēē king'ērēkyinēē bēsyēēt nyēē /kikēēsichēē. Kikuur :Ērōōtē biikyii chēē wōōyēch. Kikuur mbo kāāntōōyikaab lukēetaab booryēēt ākoo biiko alak chēē kitookunootiin am Kalilaaya.

^h6:4 Yoowa. 4:44 ⁱ6:13 Yāāk. 5:14 ^j6:15 Määrkō 8:28

^k6:15 Luuka 7:16 ^l6:17-18 Luuka 3:19-20; Chuy. 20:14; Laawi. 18:16; 20:21

22-23 Kichō :chēēbtaab Erootyaa ānkutumēē yoto koong'ereech Ērōōtē āk tāyēēkyii. Kōōwoolchi keey :Ērōōtē kule, “Ātuwēnēēniing' kiy ake tukul nyēē imāchē kubo ng'erekweekyuu ām wōlēē kēētuumtē! Ānkoō yoo imāchē kereeryaanteetaab tukuuk tukul chēē āboontē, ākōōniing!”^m

24 Yu kakas :chēēboo kuu nyoo, kuwo wōlēē mii :kaamet ankuteebēē kule, “Moomo, waamwaayte /kēētuwēnēēnoo nee?” Kukētyi :kaamet kule, “/Kēēkōōning' mētitaab Bātisāniintēēt Yoowaana.”²⁵ Kooyeey :chēēbi areet akeenke wōlēē mii :Ērōōtē ānkumwooy kule, “Āmāchē ikōōnoo mētitaab Yoowaana /kēēyibunēē kibseesweet aret akeenke!”²⁶ Kuteryekta :mukuulēytaaĀ Ērōōtē. Nteenee kuuyu kikiikoowaal keey ām taayeetaab tāyēēkyii, kuchāmchiin.²⁷ Kōōyookto :Ērōōtē ri-ibiintēenyii kuwo wōloo /kikeekerta Yoowaana wokuchwen kaatit ānkuyib mētīt.²⁸ Kuyibunēē :nyoo mētoō kibseesweet ānkōōkoochi chēēbi. Kunam :chēēboo ānkuy-ibchi kaamet.

29 Yu kakas :rubiikaab Yoowaana kule kaakume, bokumuy.

Kibay :Yēēsu biiko chēē kikēēyētēē kisyēērōōk muut

(Mataayo 14:13-21; Luuka 9:10-17; Yoowaana 6:1-13)

30 Yu kēēyēēw :lēbkēēyichoo ki taman āk āyēēng' choo kiiyooktooy :Yēēsu, kumwoochi inee kiyēē kibokuyey āk nyēē kiineet.ⁿ

31 Yooto tukul kiiliichinē keey biiko chēē chaang' Yēēsu kut kimāmii :bārooyinto nyēē kyoomiisyēē āk rubiikyii. Kumwoochi rubiikyii kule, “Keebe wōlēē mālēēkitēē :chii, subōōmuuny kisich.”³² Kung'ēētyo ankubeetee mwēēnkēēng'waa kutākyinē keey wōlēē kimālēēkitēē :chii.

33 Nto yu kakas :biiko kuwēētii :Yēēsu, kulabat koosaab sakaramteetaab tōōliilēēt kwoolāk taay. Kumii :bichoo kubēētii, kutuuytōōs ākoo biiko alak chēē kiminyē kiriinkōōsyēk choo kimurē :icheek. Kulumchinē :nkicheek baanaa.

34 Nto yu kāwokuyit :Yēēsu ākoo rubiikyii komosta nyi kimāchē bokōōmuunyēē, kurēkunēē mwēēng'. Bērē kukas :Yēēsu bichoo kēēruruuch keey kumii kukānyiiyē, kuriiree, kuuyu kikerkeey kēēchiir chēē māboonto ākiin. Kooneet bichooto ng'aleek chēē chaang'.^o

35 Kumii kwiimēnē :kōōrēēt, kubēēchi Yēēsu :rubiikyii, ānkumwoochi kule, “Nto yu kākwiimēn, ānkēēmiitē suurkwēēn.³⁶ Mwoochi bichu kuroot bokucheeng'aat kiyēē kaal sukwaam.”³⁷ Kukētyi :Yēēsu kule, “Īkoochi :akweek kiyēē kaam.” Kuwēēkyi :rubiikyii kule, “Imwooyē kule bokyaal mukaatiinek chēē yēmē bichu tukul? Chaang' :beesaanik choo miisin!”³⁸ Kuteebēē :Yēēsu kule, “Āta mukaatiinek chēē ōboontē? Obe bookas.” Bērē bokukas :rubiichoo, kunyōōr mukaatiinek muut āk *burburiinēk āyēēng' baateey.³⁹ Kumwoochi :Yēēsu rubiikyii kumwoochi biiko kutetaatee keey lukōōsyēk ānkutēbēē ng'wēny yēbo saatyēē.⁴⁰ Kutetaatee keey konom konom ām tētutētēk bokol.⁴¹ Kunam :Yēēsu mukaatiinechaa ki muut ākoo burburiinēk āyēēng', kukas barak, ānkubirchi Yēyiin kōōnkōy. Nto yityo, kubcheyaabchey mukaatiinechaa ānkōōkoochi rubiikyii kōōkoochinoot biiko. Kubcheyaabchey nkicheek burburiinēchoo āyēēng' ānkōōkoochi biiko.⁴² Kyoomiis :biiko tukul kut kubiyoon'giis.⁴³ Nto mii yoo, kōōruruuch :rubiik kaatuukanik

^m6:22-23 Eesta 5:3 ⁿ6:30 Luuka 10:17

^o6:34 Kāāyit. 27:17; 1Bāy. 22:17; Ēsēk. 34:5; Määrkō 8:2

koonyiit kērēboonik taman āk āyēēng'.⁴⁴ Biiko chēē kyaam āmiichu ku :murēnik kisyēērōōk muut.^p

Kiwēēsyētēē :Yēesu bēēko barak

(Mataayo 14:22-33; Yoowaana 6:15-21)

⁴⁵ Yu keewaany :rubiik kōōruruuch kaatuukanik, kumwoochi :Yēesu kulaany mwēēnkēēt koonto Beetsaayta, kutākōō-āmiisē :inee biiko. ⁴⁶ Yu kaakuba :biiko, kuwo :Yēesu lekem ankuwokusaay Yēyiin.^q

⁴⁷ Kutuuyiitu :kōōrēēt, kitākumii :mwēēnkēēt baan, nteenee kimii :Yēesu nkit lekem. ⁴⁸ Kiwusē :yoomet nyēē nyikiis kuchōōnēē taay. Kiinkētē :Yēesu kule kimii kāwuuyiiti rubiikyii kukwaany bēēko. Nto yu kāng'ēēyēn :kōōrēēt, kuwēēsyētēē bēēko barak kutākyyi keey rubiik. ⁴⁹ Kukaakuriik :Yēesu, kukas :rubiik. Yooto kulē, “Chii ēē, nto āyiin?”^r ⁵⁰ Kumuuyo :tukul. Yooto, bakeenke kumwoochi :Yēesu rubiichoo kule, “-Mōōmuuyē! Ōkāng'u! Nto yu anii nyoo.” ⁵¹ Kulaany :nkinee mwēēnkēēt. Yu kalaany, kuteeman :yoomet. Kiilat :rubiik miisin,^s ⁵² kōōboor kule ānkoo kikiikukas :icheek bāyiisyonoo bo biiko kisyēērōōk muut, manaakoomuuch kubēēr Yēesu, ng'ālyoo nyēē tookunoot kule kiwuuyēch :mētēwookwaa.^t

Kiisob :Yēesu biiko ām Keneesareet

(Mataayo 14:34-36)

⁵³ Kumii :Yēesu ākoo rubiikyii mwēēnkēēt, kutākyyi keey Keneesareet. Yu kayit wōlooto, /kiyyoong'to mwēēnkēēt /ankeerat simeenaata. ⁵⁴ Yu kārēkunēē mwēēnkoonoo, kōōnkēt :biikaab kōōroonooto Yēesu areet akeenke. ⁵⁵ Kulabataatee kōōroonooto tukul kumwaaytaat kule kāākuchō :Yēesu. Yu kakas :biiko ng'aleechu, /keekalabaan biiko choo kimnyoontōōs ām tiirboosyek kukwa wōlēē kimii :Yēesu. ⁵⁶ /Kikiimut choo kimnyoontōōs kukwa sōkōōniinēk ām soong'wēchoo āk kiri-inkōōsyēchoo kiwēēsyētēē :Yēesu. Kisaay :biiko Yēesu kutiiny :bichoo kimnyoontōōs *maaseek chēbo kotootookaab sireenyii sukusobcho. Kisob :chii ake tukul nyēē kitiiny maaseehaa.^u

Tooytoochiintōōs :Mākuutēkaab Yēyiin ākoo kiruutēkaab Farisaayek

(Mataayo 15:1-9)

7 Nto mii bēsyyēt ake, kōōruruukyi keey Yēesu *:Farisaayek alake ākoo kāānēetik alak chēbo kiruutēk. Kikwoonēē :bichu Yēerusālēm bokukāsē kiyēē kiyēyē :Yēesu. ² Nyēē mā tyaa, kukas :bichoo rubiik alak chēbo Yēesu kwoomiisyēē āwun-nyēk chēē /kimanaakiintasiim kuu yoo mwooyē :kiruutēkwaa. ³ Ām Farisaayek āk Yuutayek alak, kimāāmiisyē :chii ake tukul yoo mānāākōōtiliil āwunnyēk kuu yoo kimwooyē :booyikaab kēny. ⁴ Ki yoo kakwaanee :bichu kōōkwēēt ake, kimāāmiisyē yoo mānāākōōtiliil keey. Kirubē kiruutēk alak chēē chaang' chēbo booyikaab kēny chēē /kiintāsiimē tērēkōōkwaa.^v

⁵ Kubōlchi :Farisaayeeehaa ākoo kāānēētichoo bo kiruutēk Yēesu kule, “Nto yu āmiisyē :rubiikuuk, āmēēbērē itiliilē āwunnyēk kuu yoo mwooyē :kiruutēk?” ⁶ Kum-

^p6:44 Määrkō 8:1-10 ^q6:46 Luuka 5:16 ^r6:49 Luuka 24:37

^s6:51 Määrkō 4:39 ^t6:52 Määrkō 8:16-21 ^u6:56 Mat. 9:20

^v7:4 Mat. 23:25; Luuka 11:38-39; Kolos. 2:21-22

woochi :Yēesu kule, “Kibēēr *:Isaaya yoo king'āloolē kurubta keey akweek choo ōyēyē keey kule ōchurtootiin ām yoo siraat kule:

‘Kooniyitēēnoo :bichoo kuutu, w,
āmāboontēēnoo moo.

⁷ Ānkoo kasaaya, -māākāsyinē,

kuuyu chōōnēē :kāānēētiisyēēng'waa wōlēē mii :biich buch.”†

⁸ Kutas taay :Yēesu kumwoochi kule, “Ākoo karaam akweek sōō, yu kyoobakaakte mākuutēkaab Yēyiin ānkōōriib kiruutēkaab biiko? ⁹ Ōboontē ng'oomnātēēt ake nyēē ōsātyinē Mākuutēkaab Yēyiin komos soorub kiruutēkwook. ¹⁰ Kimwooy :siruutēkaab Muusa kule, ‘Iywey kōōn āk koomēt.”† Kumwooy subak kule, ‘Chii nyoo chubē kwaan nto kaamet, kunyoolchinē :meet.”† ¹¹ Nto akweek ōmwooyē kule, ‘Karaam yoo kēēkoochi :chii Yēyiin kiinyii kubo kōrōsēēk ām *Kōōtaab Yēyiin, kusiir yoo kātāyēētyēēchinēē kiyooto kwaan nto kaamet.’ ¹² Kiy :nyoo nyēē kyooyeeteē chiichoo kuyēētyēēchi kwaan nto kaamet. ¹³ Kēēlto ake :nyi nyēē kyōōtub kiyēē kimwooyē :Yēyiin ankookeeree kiruutēkwook ānkōōtāsē ōyēyē ng'aleek alak chēē chaang' chēē wuu chooto.”

Tukun nee chēē yēyē chiito kumātililiit ām taayeetaab Yēyiin?

(Mataayo 15:10-20)

¹⁴ Nto mii yoo, kukuur :Yēesu biiko chēē chaang' ānkumwoochi kule, “Ōyēbchi yiit ānkōōsōōtyēēchi kiyēē āmwooyē: ¹⁵ Māyēyē chii :tukuuk choo iwutē moo kumātililiit, nteeneē yēyē :choo kwoonēē moo.”††w

¹⁷ Yooto kubakaakta :Yēesu bichoo ankubeeta keey rubiikyii kayta nyēē kitēbunēē. Yu kayit wōlooto, kuteebee :rubiikyii Yēesu kōōboorchi kiyēē kāmwoochinē biiko. ¹⁸ Kuwālchi :Yēesu kule, “Ākoo manookas :nkakweek kiyēē kāāmwooyē! -Mōōnkētē :akweek kule kiyēē kēēwut mooyēētaab chiito kuchōōnēē saang', āmāyēyē chii kumātililiit? ¹⁹ Āmiik choo āmē :chiito mēēbērē iwutē mētinyii, nteeneē iwutē mooyēēnyii nyēē makuwasta tukuuchoto kuba saang'.” (Kumwooyē :Yēesu kuu nyooto, kiibooru kule tiliilēch :āmiik tukul.)

²⁰ Kumwooy subak kule, “Tukuuk chēē kwoonēē āriinyii :chēē yēyē kumātililiit. ²¹ Kwoonēē :kāāsōōtyēwēēk chēē miyootēch mētitaab chiito. Yēyē chiito kumarta, kuchōōrso, kurumiis, ²² kumoorong'nan, kusikorakay, kōōbērbēēriis, kuyēk kimuchasyaa, kuyey tuuyintaab moo, kuyeyaat seemseemnyeet, kukāsē keey āk ng'al alak tukul chēbo bēērbēēryo.”^x ²³ Kunyoo, yēyūutēchu miyootēch tukul chēē yēyē chiito kumātililiit ām taayeetaab Yēyiin.”

Kiyēētyēēchi :Yēesu cheebyoosya nyēē kimā Cheebyuutayaa

(Mataayo 15:21-28)

²⁴ Nto mii yoo, kung'eeteē :Yēesu Kalilaaya ānkuwo ākoy saang'taab Tiirō ām kōōrēētaab Fōyiniikē ānkōōwut kōōto ake. Kimāchē kule nto -mēēnkēt :chii ake tukul kule kāākuchō :inee. Nteeneē kimēēmuuchē kut kuwuny keey. ²⁵⁻²⁶ Kimii :cheebyoosyeet ake nyēē kibo kōōroonooto bo Fōyiniikē nyēē kimā Cheebyuu-

††7:15 Tāsyinē :siruutēk alake kērēywoontooni 16: Yoo yēbē yiit :chii, kukas.

†7:7 Isa. 29:13 †7:10 Chuy. 20:12; Kiruu. 5:16 †7:10 Chuy. 21:17; Laawi. 20:9

✱7:15 Yēyūut. 10:15; 1Tēm. 4:4; Tiitō 1:15 ✱7:22 Kala. 5:19-21

tayaa. Kiboonto :cheebyoosyaani chēebnyii nyēē kiiyiimē *:tāmirmiryēēt nyēē miyaat. Yu kēēnkēt :cheebyoosyaanaa kule kāākuchō :Yēēsu, kuwo ānkukutun-yēē taayeenyii ānkusoom wokōōbēbēeto tāmirmiryēēt nyēē miyaat kung'eetee chēebnyii. ²⁷ Kukētyi :Yēēsu kule, “Kany kwoomiis :lōkōkyuu kurook. Makaraam /kiinēm āmnyoontēetaab lēēkōōk /ānkēēmētyi ng'ōōkin.” ²⁸ Kulē :cheebyoosyeet, “Wuu nyooto oō, Mokoryoontēēt. Ntēē imuuchē mbo :ng'ōōkiik kukwey āmiik choo isuuytooy, yoo mii kwoomiisyē :lēēkōōk.” ²⁹ Kumwoochi :Yēēsu kule, “Kuyuy 'kēēkoosēēnoo keey, kāāyēwuung' kuu wōloo 'kēēmāktooy. Kunyi, wēēchi keey, wēēnyōōru chēēbng'uung' kukaakung'eetee :tāmirmiryoonoo miyaat.” ³⁰ Kuwo :cheebyoosyaanaa kaa. Kiwokunyōōr lakwanyii kukaakukaramiit ānkimii kāru ām kitiintiriit.

Kiisooob :Yēēsu chiito ake nyēē kimiing'aat ankubalyaat

³¹ Yu kang'eetee :Yēēsu saang'taab Tiirō, kumur *kiriinkēētaab Sitōōn ānkuwo ākoy Yēēmēētaab Teekabooli koong'asiis yēbo Tōōliilēētaab Kalilaaya. ³² Yu kāwokuyit wōlooto, kōōmutyi :biiko cheemiinyaanteet ake nyēē kibalyaat. Kisoom :bichoo Yēēsu kutiiny chiiichoo sukusob. ³³ Kunam :Yēēsu cheemiinyaantaanaa ankootabaanee wōlēē kimii :biiko. Nto yityo, kōōwutēē mooriik yiitiikaab chiiichoo ānkung'utyi moorineenyii ānkutiinyēē ng'elyebtaab chiiichoo.^y ³⁴ Kukas barak ānkulēēnchi chiiichoo, “Iyaatakse ankiityaakse!” ³⁵ Yu kāmwooy kuu nyooto, kuyootākiis :yiitiik, kootyaak :ng'elyebta koochuurta ng'aleek.

³⁶⁻³⁷ Ānkoo kiikiimchi :Yēēsu biiko kule mamwaaytaat ng'aleechaa, kiilat :bichoo miisin ankwaamtaat kiyēē kikas. Kimwooyē kule, “Nto yu kaakuyey :Yēēsu kiy ake tukul kukaramiit. Yēyē biiko choo miinkyootiin kukas ng'aleek ākoo choo bālyootēch kung'alaal nyēē karaam.”^z

Kibay :Yēēsu biiko chēē kikēēytēē kisyēērōōk ang'wan

(Mataayo 15:32-39)

8 Kimii :bēsyēēt ake subak yēē kiiruruukyi keey :biiko chēē chaang' Yēēsu. Yu kaakoowaany :Yēēsu kwoomchi bichoo lōkōōywēk, kukuur rubiikyii ānkulēēnchi, ² “Ntēē kaariiree bichu. Kōōkiibuurtē keey bēsyōōsyēk sōmōk, āmāmii :kiyēē amē.^a ³ Kwoonēē :bichu alake lōōyin. Yoo kāmwoochi kuba amēēbērē kāāchēēnkyi kiyēē kaam, ākoy kōōmiistoot alak :kēmēwuut am kēēltaab too.” ⁴ Kumwooy :rubiikyii kule, “Ara nyōōrchinē ānō :chii mukaatiin am suurkwēēnooni chēē /kakeebayee bichu tēē chu?” ⁵ Kuteebēē :Yēēsu rubiichoo kule, “Ōboontē mukaatiinek ata?” Kulē :rubiik, “Tisab.”

⁶ Kumwoochi :Yēēsu biiko kōōbuur ng'wēny. Kunam mukaatiinechaa tisab, kubirchi Yēyiin kōōnkōy ankubcheyaabchey ānkōōkoochi rubiikyii kōōkoochinoot biiiko. ⁷ Kiboonto *burburiinēk chēē ng'ēri. Kunam :Yēēsu burburiinēchoo, kubirchi Yēyiin kōōnkōy ānkōōkoochi rubiikyii kubcheytaat.

⁸⁻⁹ Kyoomiis :biiko chēē kiyitē wōloo bo kisyēērōōk ang'wan kut kubiyoong'iis. Yu /kāākyoomiis kubēk, kōōruruuch :rubiik kaatuukanik koonyiit kērēboonik tisab.

^{y7:33} Määrkō 8:23 ^{z7:36-37} Mat. 9:31; Määrkō 5:43; 1:45; Isa. 35:5-6

^{a8:2} Mat. 9:36; Määrkō 6:34

Lētuunoo, kumwoochi :Yēesu biiko kubēēchi keey ¹⁰ ankulaany :inee mwēeng' ākoo rubiikyii kutākyi keey saang'taab Talmanuuta.^b

Kitay :Farisaayek kōōyēnchi Yēesu

(Mataayo 16:1-4; Luuka 12:54-56; 11:29)

¹¹ Nto miitē bēsyēēt ake, kukwoonchi Yēesu *:Farisaayek alake chēē kimāchē kukwiil ānkumwoochi kuyēchi kiy nyēbo kwōng'uut nyēē kēēboorchinēē kule boonto :inee kāamuukēywēēk chēē kwoonēē kibkōōnkōy. Kimiitē yoto kutyēmē.^c

¹² King'woonchi Yēesu, ānkulē, “Lēyyē! Ām nee yu mächē :biiko alake kiy nyēbo kwōng'uut? !Kāamwoowook, māmii :kiy nyēē +/mākiiboorchii biiko chēē wuu chooto.”^d ¹³ Kubakaakta :Yēesu bichoo ankooyeey wōlēē kimii :mwēēnkēēt kumāchē kuba ākoo rubiikyii komosta ake.

Ōriibēē keey kiyēē bāyēēnook :Farisaayek āk Ērōōtē

(Mataayo 16:5-12)

¹⁴ Kikiwuutyēē :rubiik kunam mukaatiinek ām wōloo kikwoonēē nteenee ki mukaatiit akeenke baateey nyēē kimii mwēeng'. ¹⁵ Yoto kōōkālōonchi :Yēesu rubiikyii kule, “Ōriibēē keey kiyēē bāyēēnook *:Farisaayek āk *Ērōōtē.”^e ¹⁶ Kiisōōtē :rubiichoo kule king'ālōolēē :Yēesu mukaatiinek. Kuteebee keey kule, “Kamwaaytee nee :Yēesu ng'aleechaa? Kuuyu -mākēēboontē mukaatiinek?” ¹⁷ Kiinkēt :Yēesu kiyēē kimwooyē :rubiik. Yoto kuteebee kule, “Ām nee yu ōmwooyē kule -mōōboontē mukaatiinek? So, mānōōsēwu kura? Ākoo tākuwuuyēch :mētēwookwook. ¹⁸ Bo nee :koonyek chu ōboontē? Ānku bo nee :yiitiik?^f ¹⁹ Kyōōwuutyēē mbo yoo kyāābāyēē mukaatiinechaa muut biiko kisyēērōōk muut? Kiinyiit :kaatuukanik kērēboonik ata?” Kulē :rubiik, “Taman āk āyēēng'.”^g ²⁰ Kuteebee :Yēesu subak kule, “Nto yoo kwāābāyēē mukaatiinechaa tisab biiko kisyēērōōk ang'wan, konyiy :kaatuukanik kērēboonik ata?” Kulē :rubiik, “Tisab.”^h ²¹ Kumwoochi :Yēesu rubiikyii kule, “-Mōōkāsēē mbo chooto?”

Kiyey :Yēesu kukasta :chii nyēē kikoraat

²² Nto mii yoo, kuyit :Yēesu ākoo rubiikyii Beetsaayta. Yoto, kōōmutyi :biko alake cheebkoraatyanteet ake. Kisoom :bichoo Yēesu kutiiny chiichoo suku-sob. ²³ Kunam :Yēesu āwutaab cheebkoraatyantaanaa ānkukweryoot ākoy wōlēē kimālēēkitēē :chii. King'utyi koonyekaab chiichoo ankutabtab. Yu kēēnēm āwun-nyēk, kuteebee kule, “Ikāsē kiy?”ⁱ ²⁴ Kukasta :chiichoo ānkulē, “Ākāsē biiko, nteenee wuu keet chēē bēesyētē.” ²⁵ Kutabtab subak koonyekaab chiichoo. Yoto, kukās :koonyekaab chiichoo nyēē karaam. ²⁶ Kumwoochi :Yēesu kule, “Iwē kaa, nteenee -maweemwaaytaate kiyēē kāyēwuung'.”

^b8:10 Māarkō 6:32-44 ^c8:11 Yoowa. 6:30 ^d8:12 Mat. 12:38-40

^e8:15 Luuka 12:1 ^f8:18 Māarkō 6:52 ^g8:19 Māarkō 6:43

^h8:20 Māarkō 8:8 ⁱ8:23 Māarkō 7:33; Yoowa. 9:6

King'oonkyi :Yēyiin Bētērō kōōnkēt wōlēē kiwuu :Yēēsu

(Mataayo 16:13-20; Luuka 9:18-21)

²⁷ Nto mii yoo, kuwēeto keey :Yēēsu rubiikyii soong'wēk chēē kilēēkitēē *kiri-inkēētaab Kayisareeya Filiibi. Kumii kēēltaab too, kuteebēē rubiikyii kule, “Mwooyē :biiko kule anii ng'oo?” ²⁸ Kukētyi :rubiik kule, “Mwooyē :biiko alake kule inyiing' Bātisāniintēēt Yoowaana, kubērē :alake *Eliiya, nto alak kumwooyē kule akenke am *wōōrkooyikaab Yēyiin.”^j ²⁹ Yooto kuteebēē :Yēēsu icheck kule, “Nto ak-week obērē anii ng'oo?” Kulē :Bētērō, “Inyiing' *Kāārārōokiintēēt nyoo kikēēkānyē kuchōōnēē Kaab Yēyiin.”^k ³⁰ Kulē :Yēēsu, “Wuu nyooto! Nteenee masimomwaay-taate.”^l

King'alaalee :Yēēsu meenyii ākoo bēsyēēt nyēē makung'eetee meet

(Mataayo 16:21-23; Luuka 9:22)

³¹ Nto mii yoo, kutoow :Yēēsu kumwoochi rubiikyii kule, “Ākoy kubuntēē *:Wēritaab Chii nyāliluutēk chēē chaang'. Makutay :booyik, mbo *kibkōrōs chēē wōōyēch ākoo kāānēētikaab kiruutēk. +/Makeebakach nto miitē bēsyēētaab sōmōk /king'eetee meet.”^m ³² Kimwooy :Yēēsu ng'aleechaa kutook. Yu kakas :Bētērō kuu nyoo, kuwēeto Yēēsu komos ankootaayee ng'aleechaata kāmwooyē. ³³ Nteenee kōō-tuukyi :Yēēsu Bētērō batay ānkōōburyoong'to Bētērō kule, “Sateena keey, Syee-taani! Bo :kāāsōōtēywēēkuuk biich buch nyēē -mēēnkētē wōlēē māktooy :Yēyiin.”

Wuuyinto nyēē buntēē :rubiintēētaab Yēēsu

(Mataayo 16:24-28; Luuka 9:23-27)

³⁴ Kukuur :Yēēsu biiko choo kiboontotē keey rubiikyii ānkumwoochi kule, “Chii ake tukul nyoo mächē kurub ng'aleekyuu, manyokoriit meet^{††} ankusaa-nee keey kiyēē mächē :mooyēenyii. Yoo kaakucham kuyey kuu nyooto, kuruba.”ⁿ ³⁵ Nyoo kāyēētyi keey soboontaab kōōrooni, mākōōboot soboonnyii bo kibchuulyo. Nto nyoo kēēkooyto soboonnyii am kōōrooni kubo anii ākoo kāānēētēywēēkyuu, mākunyōōr *soboontaab kibchuulyo.^o ³⁶ Kāroomnyo nee :nyēē nyōōru :chii yoo kēē-tukuulchi keey tukuukaab kōōrooni ānkōōboot soboonnyii bo kibchuulyo? ³⁷ Nto kiy nee :nyēē imuuchē :chii kuwalee soboonoto? ³⁸ Chii ake tukul nyoo kataya āk ng'aleekyuu am kōōroonēēb kibng'ōōkisiisyēchu, + maatay :nkanii, *Wēritaab Chii, bēsyoonoo āchōōntooy keey malayikaanik am lēbkēēyyēētaab Baaba.”^p

9 Kimwoochi :Yēēsu subak kule, “!Kāāmwoowook, kumānāābēk :biiko alake chēē mii yu, makukas bāytooyiisyēētaab Yēyiin nyēē chōōntooy kāāmuukēywēēk.”

^{††}8:34 Yoo /kākēēwēēkyiini ng'ālyoo āk ng'ālyoo kumwooyē kule 'ankunam murtooywoontēenyii'. Am bēsyōōsyēchooto, ki yoo kanamaat :chiito murtooywoontēēt kōōbooru kule miitē /bokēēbākāchē.

^j8:28 Määrkō 6:14-15; 9:11-12; Luuka 7:16

^k8:29 Mat. 14:33; Yoowa. 1:49; 10:24-25; 11:27 ^l8:30 Määrkō 9:9

^m8:31 Mat. 12:40; Määrkō 9:30-32; 10:32-34 ⁿ8:34 Mat. 10:38; 1Bēt. 2:21

^o8:35 Mat. 10:39; Yoowa. 12:25 ^p8:38 Mat. 10:33

Kiweek :eertaab Yēesu

(Mataayo 17:1-8; Luuka 9:28-36)

²Yu kakeeyta :bēsyoōsyēk lo, kuwēeto keey :Yēesu Bētērō, Yāākōbō ākoo Yoowaana tulwēēt ake nyēē ki suurkwēennyoo. Kumii wōlooto kukas :rubiik kukaakuweek :eertaab Yēesu. ³Kiweek :nkicheek sirookyii kuleelakiitu kut kōōlekēchēechtōōs. Ki leelach lēelinto ake nyēē -mēēmuuchē :chii bēsyēēt ake kōōlēēliit sira nyēē lēēl kuu nyooto! ⁴Kukas :rubiik *Eliiya ākoo *Muusa kung'āloolē ākoo Yēesu. ⁵Yooto, kumwoochi :Bētērō Yēesu kule, “Kāānēētiintēēt, karaam kule nee kēēmiitē yu. Kany keeyeyte kēryōōsyēk sōmōk, nyeeng'uung', nyēbo Muusa ākoo nyēbo Eliiya.” ⁶Kimēēnkēt :Bētērō kiyēē kimwooyē. Kiiywēyiis :rubiichoo miisin ām kiyēē kiyeyakay.

⁷Nyēē mā tyaa, kōōyuung' :boolteet, ankoolaambuuch icheek tukul choo kimii yooto. Kumwooy :Yēyiin ām booltaanaa āriit kule, “Lakwanyuu :nyi nyēē āchāmē. Kunyoo, ōkāsyi kiyēē mwooyē.”^q ⁸Kukasta :rubiichoo nto bēre kule, kumākāsē chii, nteenee ki Yēesu nkit.

⁹Yu kimii kurēkunēē lekem, kōōkiimchi :Yēesu rubiichoo kule, “-Mōōmwoochi chii ake tukul kiyēē kookas ākoy bēsyēēt nyēē kaakung'etee *:Wēritaab Chii meet.”^r ¹⁰Kisiista :rubiichoo ng'aleechaa ankuteebēe keey kule, “Ibooru nee :ng'ālyoontooni bo ng'eteetaab meet?”

Kiineet :Yēesu wōlēē kiwuu :chōōnēētaab Eliiya

(Mataayo 17:10-13)

¹¹Nto mii yoo, kuteebēe :rubiichoo Yēesu kule, “Ntēē mwooyē :kāānēētikaab kirutēk kule māchāktōōs kōōntōōw :Eliiya ām Kāārārōokiintēēt?”¹²⁻¹³ Kukētyi :Yēesu kule, “Man, sinee intōōwu :Eliiya sukukaramiit :kiy ake tukul. Kāāmwoowook, kisimkuchō :Eliiya /ānkiikēēyēchi kiy ake tukul nyēē kimāchē :biich kuu wōloo mwooytooy :siruutēk. Yoo ākoo kiikukaramiit :kiy ake tukul, ām nee /sikeesir ām kitaabuutaab Yēyiin kule makunyalilee :Wēritaab Chii tukuuk chēē chaang' ānku + /mākiintosuur?”st

Imuuchāktōōs :kiy ake tukul ām chii nyoo ikoosēē keey Yēyiin

(Mataayo 17:14-21; Luuka 9:37-43a)

¹⁴Yu kārēkunēē :Yēesu lekem ākoo rubiichoo ki sōmōk, kunyōōr rubiik choo kibākooktooy kukēēruuukyi keey :biiko chēē chaang'. Kimii :nkicheek kāānēētikaab kiruutēk alake kukwiilē keey ākoo rubiichoo. ¹⁵Yu kakas :biiko Yēesu, kung'ērēkyi ankutorooch bokoosubaay. ¹⁶Kuteeb :Yēesu kule, “Ōmiitē ōkwiilēē keey nee?” ¹⁷Kumwooy :chiito ake ām kwēēnuutaab bichoo kule, “Kāānēētiintēēt, kātāāmutu lakwanyuu nyēē boonto *tāmirmiryēēt nyēē miyaat nyēē kiikuyey kuratakay :ng'elyebta. ¹⁸Yoo kātēryēkyi :tāmirmiryoonoo leekweet, kōōryookyinē ng'wēny kukabus, nyiyē keelek, ankukwiilakay :bōōrto tukul. Kāāmwoochi rubiikuuk kōōbēbēeto tāmirmiryooni miyaat, nteenee maneemuuch.” ¹⁹Kumwooy :Yēesu kule, “Wuu nee :mētēwookwook ēē! Manookaaseena keey! Sāābuurtook

99:7 Kiruu. 18:15; Määrkō 1:11 19:9 Määrkō 8:30; 5:43

99:12-13 Mal. 4:5; Määrkō 8:28 19:12-13 Mat. 11:14; Luuka 1:17

ākoy āyu? Nto +māmuytoochook ākoy āyu? Omutwaa wēeroo.”²⁰ /Kiimutyi. Yu kakas :tāmirmiryoonoo Yēesu, kōōsimsiim wēeroo ānkōōryookyi ng'wēny. Koomilmiil kut kukabus.²¹ Kuteebēe :Yēesu kwaaniitaab wēeroo kule, “Kung'eetee āyu :yēē kiwuu nyiitēnyi :wēeri?” Kulē :kwaan, “Kung'eetee leekwaanti.²² Kikusyeeem :tāmirmiryoonoo ām bēsyoōsyēk chēē chaang' kule kubakach wēeri. Kiwunukyinē mā, nto kutōorchinē bēeko. Wuusyō! Iriireeneech, ānkiisārweēch ēē, wē, yoo 'imuuchē!”²³ Kumwoochi :Yēesu kule, “Keemwaayte ānō kule yoo āmuuchē? Imuuchāktōōs :kiy ake tukul ām chii nyoo ikoosēē key Yēyiin.”²⁴ Kuriiree key :kwaaniitaab wēeroo kule, “Ākoosēē key sinee :anii Yēyiin, nteenee akuskus ām kaakaaset. Ititiroo saakaasee key Yēyiin miisin.”

²⁵ Yu kakas :Yēesu biiko kālābāt ānkōōruruukyi key yooto, kōōbēbēto tāmirmiryoonoo miyaat nyēē kiyey wēeri kumiiny ankuratakay :ng'elyeb kule, “Chuwunee wēeri āmāwēēkētyi key subak.”²⁶ Kōōnchō :tāmirmiryoonoo ānkōōsimsiim wēeroo ankuchuyta! Kulyelta :wēeroo wuu nyēē kame. Kulē :biiko, “Kaakume!”²⁷ Kunam :Yēesu āwutaab wēerooto ankoong'et kōōyyo. Kukaramiit :wēeroo.^v

²⁸ Yu kiboonto key :Yēesu rubiikyii ām kō, kuteebēe :rubiik Yēesu kule, “Ām nee yu kāmākiimuuchē :acheek kiibēbēētē tāmirmiryoonoo?”²⁹ Kumwoochi :Yēesu kule, “Mēēmuuchāktōōs :tāmirmiryēēt nyēē wuu nyoo yoo manoosaay āmānōōkir āmiisyēēt.”[¶]

King'alaalee :Yēesu subak meenyii āk ng'eeteetaab meet

(Mataayo 17:22-23; Luuka 9:43b-45)

³⁰⁻³¹ King'eetee :Yēesu yooto ākoo rubiikyii ānkubēēchi key. Kibeesyetaatee Yēēmēetaab Kalilaaya nto kuuyu kimii kōōnētootē rubiikyii, manaamach kule kōōnkēt :chii ake tukul wōlēē kimii :icheek. Kimwoochi rubiichoo kule, “+ /Mākiyokoochi *Wēritaab Chii biiko. + /Makeebakach, nto mii bēsyeēetaab sōmōk, + /makiing'eetee meet.”³² Kimēēnkēt :rubiik kiyēē kimwooyē :Yēesu nteenee kiywey kuteebēe.^w

Ng'oo :nyēē wōō?

(Mataayo 18:1-5; Luuka 9:46-48)

³³ Nto mii yoo, kuyit :Yēesu ākoo rubiikyii Kaabernaam. Kumii kō, kuteebēe :Yēesu rubiikyii kule, “Kiy nee nyi kōōkwiilonunēē key ām kēēltaab too?”³⁴ Mānāāwāl kiy :rubiik, kuuyu kimii kukwiilēē key kule ng'oo :nyēē wōō.^x ³⁵ Kōōbuurto :Yēesu rubiikyii ānkumwoochi kule, “Nyoo mächē kōōntōōchi alak, kuyib key ng'wēny, ānkuchāmē kuyētyēēchinē chuut.”^y ³⁶ Yooto, kukuur :Yēesu leekweet ake ānkōōyyoong'tēē taayeetaab rubiik ānkōōmuuryēē lakwanaa āwunyii ānkulē,³⁷ “Chii ake tukul nyēē toochē chii nyēē wuu lakwani ām kaayneenyuu, kaakutaacha, nto nyoo kataacha, kaakutaach Yēyiin nyoo kiiyookwoo.”^z

[¶]9:29 Māmiitē :ng'aleek 'āmānōōkir āmiisyēēt' ām siruutēk alak.

^u9:23 Āyub 42:2 ^v9:27 Määrkō 5:41 ^w9:32 Määrkō 8:31

^x9:34 Luuka 22:24 ^y9:35 Määrkō 10:43-44

^z9:37 Mat. 10:40; Luuka 10:16; Yoowa. 13:20

Nyoo mākwiilēech ku nyēenyoo

(Luuka 9:49-50)

³⁸ Yu keewaany :Yēesu kumwooy kuu nyotoo, kumwoochi :Yoowaana kule, “Kāanēetiintēēt, kikeekas chiito ake nyēē kiibēbēētooy tāmirmirook chēē miyootēch kuyēyiisyēē kaayneeng'uung'. Kikeeyeetee, kuuyu kimā rubiintēēng'uung' ake.” ³⁹ Kumwooy :Yēesu kule, “-Mooyeetee. Yoo mii :chiito nyēē yēyē ng'aleek chēē /kiilātē ām kaayneenyuu, mēēbērē makung'alaaleena nyēē miyaat. ⁴⁰ Nyoo mākwiilēech ku nyēenyoo.^a

⁴¹ !Kāamwoowook kule, chii nyoo kāyēētyēēchook bēēko chēē kooyee, kuuyu ōyēku cheechuu, ku ākoy /kēētuwēn.

Ōriibēē keyy kentaayeet

(Mataayo 18:6-9; Luuka 17:1-2)

⁴² Chiito nyoo kaken chii nyēē takung'arng'ar ām choo iyēnwoo kutaya, kumisiyinē nyoo /kēērātyi kaat rwaa nyēē /kēēng'ooyseē /ānkēētōorchichi araaray kuling'ta.

⁴³ Yoo kēēsākyiing' :āwung'uung' itayaa, itilte, kuuyu kaykay inyōōru *soboontaab kibchuulyo iboontē āwut akeenke kusiir iboontē āwunnyēk tukwaay /ānkēētōorchiching' wōlēē bo maataab kibchuulyo.^{§§b}

⁴⁵ Yoo kēēsākyiing' :kereenkeeng'uung' itayaa, itilte, kuuyu kaykay ing'waalee kereenkeet akeenke ānkiinyōōru soboontaab kibchuulyo kusiir iboontē kērēēnkōōk tukwaay /ānkēētōorchiching' wōlēē bo maataab kibchuulyo.*

⁴⁷ Nto yoo kēēsākyiing' :koong'uung' itayaa, ilōōtu. Kaykay iwē Kaab Yēyiin iyēku kimekoong'nyaa, kusiir iboontē koonyek tukwaay ānku /bokēētōorchiching'^c ⁴⁸ wōlēē 'Mābēku :mōkiik, āmāmisē :ma kēnyii.[†]

⁴⁹ Chii nyoo rubiintēenyuu mākubuntēē ng'wooninto sukutililiit.^d

⁵⁰ Karaam yoo 'kēēnēmchi keyy yiisyēētaab Yēyiin. Nto yoo 'keechuchuyee keyy yiisyoonoo, + 'meeyey kule nee sitēyēchi Yēyiin yiisyēēt. Kunyoo, ōnēmchinē keyy yiisyēētaab Yēyiin ānkōōchoomtōōsii.^{”e}

Kiineet :Yēesu kule miyaat :bareetaab kooyēy

(Mataayo 19:1-12; Luuka 16:18)

10 Nto mii yoo, kung'eetee :Yēesu yooto, kwaay āynēētaab Yoortaan ānkutākyi keyy Yēēmēētaab Yuuteeya. Kiiruruukyinootē keyy :biiko chēē chaang' kutēē yooto tukul. Kooneet :Yēesu biiko ng'ālyoontēētaab Yēyiin kuu yoo kwēēnēētē kwaak.

² Yooto, kukwoonchi *:Farisaayeeek alake chēē kimāchē kutyem, ankuteebē kule, “/Kēēchāmē ām kiruutēkyoo kukwet :chii koorkēēnyii?” ³ Kukētyi :Yēesu ām tēēbu-

§§9:43 Tāsyinē :siruutēk alake kērēywoontēētaab 44: Mābēku :mōkiik, āmāmisē :ma kēnyii.

*9:45 Tāsyinē :siruutēk alake kērēywoontooni 46: Mābēku :mōkiik, āmāmisē :ma kēnyii.

^a9:40 Mat. 12:30; Luuka 11:23 ^b9:43 Mat. 5:30 ^c9:47 Mat. 5:29

[†]9:48 Isa. 66:24 ^d9:49 Laawi. 2:13; Ēsēk. 43:24

^e9:50 Mat. 5:13; Luuka 14:34, 35; 1Kōōr. 7:15; Kolos. 3:15; 1Tēēs. 5:13

utyēēt kule, “Kimwoochi nee *:Muusa mbo kuukoong?”⁴ Kumwooy :bichoo kule, “Kichāmchi :Muusa saanteet kusirchi barweet nyēē bārēē kooyēyto.”^f⁵ Kumwoochi :Yēesu Farisaayeechaa kule, “Kichām :Muusa barwaanaa, kuuyu wuuyēch :mukuulēywēkaab biiko. ⁶ Yu kitoowu :Yēyiin kuyēyē kōōrēēt, ‘Kiyey murēn āk koorko.’[†] ⁷ ‘Kunyoo, kiyooto nyēē yēyē murēn kung’eetee kōōtaab kwaan āk kaamet ankoomut koorkēenyii ⁸ ānkunoomnyo :tukwaay kuyēk kiy akeenke.’[†] Mēēbērē tāku biich āyēēng’, nteenee kāākuyēk kiy akeenke. ⁹ Kunyi, mēēbēesyō :chii kiyēē kiikōōnoomcho :Yēyiin.”

¹⁰ Kumii kō, kuteebee :rubiik Yēesu kōōboorchi ng’ālyoontoonoo. ¹¹ Kumwoochi kule, “Chii nyoo kakwet koorkēenyii ankoomut ake, kāākuchoolwookēnchi koorkoonoo kākwētē. ¹² Nto nkinee koorkēēt nyoo katay saanteenyii ankoomut keey ākoo chiito ake, kāākuchoolwookēnchi saantaanaa kātāyē.”^g

Biiko chēē iwutē bāytooyiisyēētaab Yēyiin

(Mataayo 19:13-15; Luuka 18:15-17)

¹³ Kimii :biiko alake chēē kiimutyi Yēesu lēēkōōk sukutiinyēē āwunnyēk kōōbēruur, nteenee kiiburyoong’to :rubiik bichoo.

¹⁴ Yu kakas :Yēesu kiyēē kiyey :rubiik kukōrōmchi kule, “Ōbāroochi lōkōchoo minkēēch kukwa wōlēē āmiitē! -Mooraany kuuyu biiko chēē wuu chuutēchu :chēē iwutē bāytooyiisyēētaab Yēyiin. ¹⁵ !Kāāmwoowook, chii nyoo -mēēkoosēē keey Yēyiin kuu wōloo yēytooy :lōkōchoo, -mēēwutē :nyoo Kaab Yēyiin.”^h ¹⁶ Kutorooch :Yēesu lōkōchoo ānkutiiny āwunnyēk ankusaay Yēyiin kōōbēruur.

Wuuy kōōwut Kaab Yēyiin :chii nyēē boonto bāytit

(Mataayo 19:16-26; Luuka 18:18-27)

¹⁷ Yu katas taay :Yēesu ākoo baannyii, kulābāt :chiito ake ānkukutunyēē taayeenyii ānkulē, “Kāānēētiintēēt! Ikaraam :inyiing’. +Maayey nee sāānyōōru *so-boontaab kibchuulyo?” ¹⁸ Kukētyi :Yēesu kule, “Ām nee siikuroo kule āwuu karaam? Yēyiin nkit :nyēē karaam. ¹⁹ Ābērē ‘inkētē kiruutēkaab Yēyiin choo kimwooyē *:Muusa kuu: ‘-Meebakach chii, -meemarte, -mēēchōōrsē, -mēērātyi chii ng’wiinyan, -mēēlātu chii, iywey kōōn āk koomēt.’[†]” ²⁰ Kumwooy :chiichoo kule, “Kāānēētiintēēt, kyāākir ng’aleechaa kung’eetee āmining’.” ²¹ Kōōrōōtoot :Yēesu chiichoo. Kung’ērēkyi ānkumwoochi kule, “Botuung’ :kiito akeenke. Wee-alte kiy ake tukul nyēē iboontē, ‘ānkisārūnēē bānoonik. Yoo ‘keeyey kuu nyooto, irubwaa. +Mēēnyōōru bāytit nyēbo man ām Kaab Yēyiin.”ⁱ ²² Kuteryekta :mukuulēnyii ankusimikta nyēē kāng’woonchi, kuuyu kiboonto bāytit nyēē wōō.^j

²³ Kōōrōōtoot :Yēesu rubiikyii ānkumwooy kule, “Wuuy sōō nyēē tyaa kucham :biich chēē mokorēēn bāytooyiisyēētaab Yēyiin.” ²⁴ Kiilat :rubiik ng’aleechaa. Kiikiimchi :Yēesu subak kule, “Biikyuu, wuuy sōō kule nee kōōwut :chii nyēē wuu nyoo Kaab Yēyiin. ²⁵ Nyumnyum mbo kōōwut :tembes koong’taab sintaaniit kusiir kōōwut :chii nyēē boonto bāytit Kaab Yēyiin.” ²⁶ Kiilat :rubiik subak miisin ankuteebee keey

^f10:4 Kiruu. 24:1-4 [†]10:6 Toowu. 1:27 [†]10:8 Toowu. 2:24

^g10:12 Mat. 5:32; 1Kōōr. 7:10-11 ^h10:15 Mat. 18:3

[†]10:19 Chuytaayee 20:12-16; Kiruutēk 5:16-20

ⁱ10:21 Mat. 6:20; Luuka 12:33 ^j10:22 Tyēēn. 62:10

kule, “Ara ng'oo, naas, :nyēē imuuchē /kiiraraach?” ²⁷ Kōōrōotoot :Yēēsu rubiichoo, ānkulē, “Mēēmuuchāktōōs sinee ām wōlēē mii :chiito, nteenee, imuuchāktōōs ām wōlēē mii :Yēyiin, kuuyu māmii :kiy nyēē biirē Yēyiin.”^k

Kiyēē nyōōru :biiko choo karub Yēēsu

(Mataayo 19:27-30; Luuka 18:28-30)

²⁸ Nto mii yoo, kuteebee :Bētērō Yēēsu kule, “Kas kookeebakaakte :acheek kiy ake tukul ankeerubiing?” ²⁹⁻³⁰ Kukētyi :Yēēsu kule, “!Kāāmwoowook, chii ake tukul nyēē kaakubakaakta tukuukyyi tukul sukuruba kwoomtootē ng'aleekaab Yēyiin, + /mākēēkētyi tukuuchoo ām bēsyōōsyēchu kusiir choo kiboonto. Yoo ki mbareet nto kooriik chēē kibakaakta, mākunyōōr. Nto yoo ki tuubchōōsyēk chēē kibakaakta, mākunyōōr. Yoo ki kwaan nto kaamet nto lēēkōōk chēē kibakaakta, mākunyōōr nkicheek. Nto subak, + /mākēēwus ām kōōrooni nteenee mākunyōōr *soboontaab kibchuulyo ām kōōrēēt nyoo chōōnii.¹ ³¹ Biiko chēē chaang' choo tookunootiin ām soboontaab kōōrooni, mākubooyiit lēt ām Kaab Yēyiin. Nto biiko chēē chaang' choo mātookunootiin ām soboontaab kōōrooni, mākubooyiit taay ām Kaab Yēyiin.”^m

King'alaalee :Yēēsu areet nyēbo sōmōk meenyii ākoo ng'eteenyii

(Mataayo 20:17-19; Luuka 18:31-34)

³² Kutāsē taay Yēēsu āk rubiikyii ām baanaa bo Yēērusālēēm, kimii :Yēēsu ku-keentooy ānkurubu :rubiik ām lēt muut kwoomoonu mēt :kiyēē kimwooy :Yēēsu. Kikumuyoo mbo :biiko alake choo kimii :nkicheek kurubē Yēēsu. Yooto, kukuur :Yēēsu rubiichoo taman āk āyēēng', ānkumwoochi kule, ³³ “!Kookas, kēēmiitē kēēbēētii ākoy Yēērusālēēm. + /Mābokiiyokoochi *Wēritaab Chii mbo *kibkōrōs chēē wōōyēch ākoo kāānēētikaab kiruutēk. Makooruusta :bichoo Wēritaab Chii /keebakach ānkōōyokoochi biikaab Rooma. ³⁴ Mākōōntosuur :choo, kung'utyi, ku-birsēēt kulālchi ankubakach. Nto mii bēsyēētaab sōmōk, makung'etee meet.”^{no}

Wōō :ng'oo ām biikaab Kiriistō

(Mataayo 20:20-28; Luuka 22:24-27)

³⁵ Nto mii yoo, kuwēēchi :Yoowaana ākoo Yāākōbō, choo ki :wērikaab Sebetaayo, Yēēsu ankuteebee kule, “Kāānēētiintēēt, mii :kiito ake nyēē kēēmāchē iyēwēēch.” ³⁶ Kuteebee :Yēēsu kule, “Nee :nyooto?” ³⁷ Kukētyi :rubiichoo kule, “Kākēēmāchē :acheek ichām wēēch kōōbuurunēēning' :ake āwutaab taay, kōōbuurunēēning' :ake nyēbo kaataam bēsyoonoo ibāytooyiisyē ām lēbkēēyyēētaab Yēyiin.” ³⁸ Kumwoochi :Yēēsu kule, “-Mōōnkētē kiyēē oōsomē. Ōmuuchē :akweek okalab nyālilutēk chēē + maakalab :anii nto ōmuuchē ōbuntēē nyālilutēk chēē + māābuntēē :anii?”^p ³⁹ Kumwooy :rubiichoo kule, “Kiimuuchē.” Kumwoochi :Yēēsu kule, “+ Mōōnyōōru nyālilutēk chēē + māānyōōru :anii, ānku + mōōbuntēē nyālilutēk chēē + māābuntēē :anii.^q ⁴⁰ Ānkoo kuwuu nyooto, -māāboontē kāāmuukēy-wēēk chēē āmuuchē ākoochi chii kōōbuurunēēnoo āwunyuu nyēbo taay nto nyēbo kaataam. Yēyiin nkit :nyēē kiikukwey chēē mākōōkoochi bārooyinooto.”

^k10:27 Āyub 42:2 ^l10:29-30 Mat. 10:37 ^m10:31 Mat. 20:16; Luuka 13:30

ⁿ10:34 Määrkō 8:31 ^o10:34 Määrkō 15:15-20

^p10:38 Määrkō 14:36; Luuka 12:50; Yoowa. 18:11 ^q10:39 Yēyut. 12:2

⁴¹ Yu kēenkēt :rubiik chuut tamanu kiyēē kimāchē :Yāākōbō ākoo Yoowaana, kun-yēerchi murēchooto. ⁴² Kukuur :Yēesu rubiik tukul, ānkumwoochi kule, “Tookunoot kule mächē :bāytooyik chēē mii kōōroni kōōboorchi biiko alak kule icheek :chēē bāytooyiisyē ānkuboonto kāāmuukēywēēk kubiiir chuut. ⁴³ Nteenee -māmāchāktōōs kuwuyiit nyoo ām wōlēē ōmiitē :akweek. Yoo mächē :chii ām akweek kuyēk nyēē wōō, kumisiyinē kuyibē keey ng'wēny. ⁴⁴ Nto nyoo mächē kubāytooyiis, kumāchāktōōs kuyēētyēēchinē chuut.^r ⁴⁵ Kyāāchōō :anii *Wēritaab Chii, sichāāyēētyēēchi bi-iko, āmēēberē kyāāchōōnii /subokēēyēētyēēchoo. Chāākooytooy soboonnyuu suku-sobcho :biiko chēē chaang'.”^s

KiisooB :Yēesu Bartimaayo nyēē kikoraat

(Mataayo 20:29-34; Luuka 18:35-43)

⁴⁶ Nto mii yoo, kuyit :Yēesu ākoo rubiikyii *kiriinkēētaab Yēerikō. Nto kumii kung'ēētōōs, kurub :biiko chēē chaang'. Kimii :cheebkoraatyaanteet ake nyēē kiki-ibuur kēēlto komos kusoomsē. /Kikēēkuurēē chiichoo Bartimaayo (Araab Timaayo). ⁴⁷ Yu kakas :chiichoo kule Yēesu nyēbo Nāāsārēēt :nyēē kimii kukēēytooy, kukuurso kule, “Yēesu, inyiing' *Mōchōkōrēētaab Tāwuti, iriireenaa!” ⁴⁸ Kōōburyoong'to :bi-iko chēē chaang' kule, “Siis!” Nteenee kikuurchi :chiichoo barak kule, “Mōchōkōrēē-taab Tāwuti, ankiiriireenaa!”^t ⁴⁹ Kōōyyo :Yēesu, ānkumwoochi biiko kule, “Ōm-woochi kuchō.” /Kēēmwoochi kule, “Ing'erech, ānkiiyyoony, kuuriing' :Yēesu.” ⁵⁰ Kukāsē kuu nyooto, kung'ēētē bakeenke ānkumētooy sireet nyēē kikiiliiktēē keey, /ānkiiirēētoot ākoy yēē kimii :Yēesu. ⁵¹ Kuteebēe :Yēesu kule, “Imächē āyēwung' nee?” Kukētyi :chiichoo kule, “Mokoryoontēēt, āmāchē akaste.” ⁵² Kumwoochi :Yēesu kule, “/Kāākēēyēwung' kiyēē 'kēēmāchē, kuuyu 'kēēkoosēēnoo keey.” Yu kāmwooy :Yēesu kuu nyooto, kukasta :chiichoo ānkuwēeto keey Yēesu.^u

/Kikeetoroch Yēesu ām Yēerusālēēm kuu Bāytooyiin

(Mataayo 21:1-11; Luuka 19:28-38; Yoowaana 12:12-19)

11 Yu kikiikuriik :Yēesu ākoo rubiikyii Yēerusālēēm, kumur *kiriinkēētaab Beetannyya yēē kilēēkitēē Lekemeetaab *Musēytuuniinēk. Nto mii kēēltaab too, kukēē-āyēēchēē keey saang'taab Beetfaaka, ² kumwoochi rubiikyii āyēēng' kule, “Obe ākoy saang'iin. Yoo kooyit wōlooto, +mōōnyōōru sikiryoo nyēē siirwaak kurataat amanaakesen chii bēsyyēt ake. Otyaach ānkōōkwēru. ³ Nto yoo kateebenaak :chii kule ōmāchēē nee, ōlēēnchi mächē :Mokoryoontēēt ānkumākukēt areet akeenke.”

⁴ Kuba :rubiichoo ānkubokunyōōr sikiryoonoo /kākēērātyi kurkat saang' ankootyach. ⁵ Nto bēerē kukas :biiko alake chēē kimii yooto, kuteebēe rubiichoo kule, “Ōtyookyinē nee sikiryēēt?” ⁶ Kukētyi :rubiichoo kuu wōloo kimwooytoochinē :Yēesu. /Kēēchāmchi kubeeta sikiryēēt. ⁷ Kukwēr :rubiichoo sikiryoonoo ākoy yēē kimii :Yēesu.

Yu kayit yooto, kōōrēēk kāāliikoonikwaa ankwaalyaktee bataytaab sikiryoonooto sukōōbuurēē :Yēesu. Kōōbuurēē :Yēesu bataytaab sikiryoonoo ankutas taay āk

^r10:44 Mat. 23:11

^s10:45 Isa. 53:12; 1Kōōr. 6:20; 7:23; Kala. 1:4; 1Bēt. 1:18-19

^t10:48 Mat. 20:30-31 ^u10:52 Luuka 7:50

baanta. ⁸Kiirēek :biiko chēē chaang' chēē kimii yooto kāāliikoonikwaa ānkōōyi-ito kēēltaab too. Kubut :alake sokēēk ānkōōyiito nkicheek. ^v ⁹Kityēēnchinootē barak :biiko chēbo taay ākoo chēbo lēt kumwooyē kule, “Kutōrōriit :Yēyiin!

Ibēruuroot :nyi chōōnii ām kaayneetaab Yēyiin!†

¹⁰ Ibēruuroot *:Mōchōkōrēētaab Tāwuti!

Kutōrōriit :Yēyiin ām kibkōōnkōy!”^w

¹¹ Nto mii yoo, kuyit :Yēesu Yēerusālēm ānkōōwut biiwuutaab *Kōōtaab Yēyiin. Kumarar wōlēē kiwuu :kiy ake tukul. Nto mii yoo, kooyeey ākoo rubiikyii tukul choo ki taman āk āyēēng' ākoy Beetannyyaa, kuuyu kimii kwiimēnē :kōōrēēt.

Tiliil, āmāmii :kiy āriit

(Mataayo 21:18-19)

¹² Nto yu kāyyēekunēē, kung'eetee :Yēesu ākoo rubiikyii Beetannyyaa ankooyeey Yēerusālēm. Kwaam Yēesu :kēmēwuut. ¹³ Nto yu kimii kubēētii, kutoobēnchi kēētit ake nyēē /kēēkuurēē *mutiiniit wōlēē lōō. Kiboonto :kēētoo sokēēk chēē nyāliilēch nyēē kibērē :chii tōōs kiikuyey lokoy. Nto bērē kuyit yooto, koosyaach kēētoo kubērē nto nyōōr lokoyeek. Nteenee kuuyu kimā bēsyoōsyēk :chooto chēē kiyēyē :kēētoo lokoyeek, mānāānyōōr :inee lokoyaa ake tukul.^x ¹⁴ Yooto, kuchub :Yēesu kēētoo kukāsē :rubiik kule, “Mēērook /kyaameeniing' kiy bēsyoōt ake.”

Nyēbo āyēēng' kukwētēē :Yēesu biiko biiwuutaab Kōōtaab Yēyiin

(Mataayo 21:12-17; Luuka 19:45-46)

¹⁵ Yu kayit :Yēesu ākoo rubiikyii Yēerusālēm, kōōwut biiwuutaab *Kōōtaab Yēyiin. Kimii yooto :biiko chēē kiwālāng'tooy beesaanik āk alak chēē kyooltooy chēēbtuukēēnik chēē /sikēēbēēlēē kōrōsēēk. Kimiitē :nkicheek cheemung'aariisyek alake yooto. Yooto, kootyeelaat :Yēesu meesoosyekaab bichoo kiwālāng'tooy beesaanik āk ng'ēchērōōkaab choo kyooltooy chēēbtuukēēnik ankukwet bichoo tukul kuba saang'. ¹⁶ Mānāāchāmchi mbo chii nyēē kiboontootē kiy ake tukul nyēē kyooltooy kubuntēē biiwuutaab *Kōōtaab Yēyiin. ¹⁷ Kimwooy kule, “Mwooyē :Yēyiin ām siruutēk kule, ‘Bo :Kōōnyuu saayeet wōlēē mākusooyēē :biikaab kōōrōosyēk tukul.’† Nteenee kyooweech :akweek kuyēk kēbēnyoo nyēē wunyēē keey :sāsiik!†”

¹⁸ Yu kakas :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch ākoo kāānēētikaab kiruutēk kiyēē kiyey :Yēesu, kung'woonchi. Yooto, bokusat wōlēē sukubakakta inee kuuyu kiilātē :biiko kubo kāāmuukēywēēk chēē kiboonto.^y

¹⁹ Yu kāākwiimēn :kōōrēēt, kung'eetee :Yēesu ākoo rubiikyii kiriinkoonoo ānkubēēchi keey wōlto ake.

^v11:8 2Bāy. 9:13 †11:9 Tyēēnwookik 118:25-26

^w11:10 Tyēēn. 148:1; Mat. 20:30-31 ^x11:13 Luuka 13:6 †11:17 Isa. 56:7

†11:17 Cherem. 7:11 ^y11:18 Māarkō 12:12; 14:1-2

Mächē ikoosēē keey Yēyiin yoo isooyē

(Mataayo 21:20-22)

²⁰ Yu kāyyēekunēē, kooyeey :Yēesu ākoo rubiikyii Yēerusālēm. Kumii kubēētii, kukas :icheek kēētoo kōchubē :Yēesu. ²¹ Kumwoochi :Bētērō Yēesu kule, “Mokoryoontēēt, kas, ntēē kookuyaam :kēētikoonye kwēēchubē!” ²² Kumwoochi :Yēesu kule, “Mächē ōkoosēē keey Yēyiin. ²³ Kāāmwoowook yoo ikoosēē keey :chii Yēyiin ām mooyēēt akeenke, kōomuuchē kumwoochi lekemeet wokōosuuchi araray ankuyeyakay.” ²⁴ Kuniy, yoo ōtēēbē kiito ake ām saayeet ānkōōchāmtooy kule kaakukas :Yēyiin, ōnyōōru.^a ²⁵ Nto yoo isooyē Yēyiin ānkumii :kiyēē miyaat nyēē kiikuyēwuung’ :chiito ake, inyōōchi chiichoo kaat kurook sukung’eeet kunyōōwuung’ nkinyiing’ :Yēyiin kaat ām choolwookātēēng’uung’.^b ²⁶ Nto yoo -mōōyēyē kuu nyooto kumānyōōwook :Yēyiin kaat.”[†]

Kāāntōōyikaab Yuutayeek chēē ki kāwōōt

(Mataayo 21:23-27; Luuka 20:1-8)

²⁷ Yu kayit :Yēesu ākoo rubiikyii subak Yēerusālēm, kōōwut biiwuutaab *Kōō-taab Yēyiin. Kumii kuwēēsyētēē wōlooto, kukwoonchi :mbo *kibkōrōs chēē wōōyēch āk kāānēētikaab kiruutēk āk booyik ²⁸ ankuteebee kule, “Ng’oo :nyēē kikōōniing’ kāāmuukēywēēk iyey ng’aleechu?” ²⁹ Kuwālchi :Yēesu bichoo kule, “Kany ateebeenaak :nkaniī tēēbuutyēēt nto yoo kōōkētwoo, + māmwoowook chichēē kikōōnoo kāāmuukēywēēk ayey ng’aleechu. ³⁰ Ātēēbēēnook kule ii, yoo ki-ibātisāniisyē :Yoowaana, kikwoonēē :kāāmuukēywēēkyii wōlēē mii :Yēyiin, nto wōlēē mii :biiko?”

³¹ Kwaam mēt bichoo ānkumwoochi keey kule, “Yoo kakeemwaay kule kikwoonēē :kāāmuukēywēēkyii wōlēē mii :Yēyiin, makuteebeeenech kule ām nee simākiiyēnchi. ³² Nto yoo kākēēlē, ‘Wōlēē mii :biiko.’ Achicha!” Kiiywey kumwooy, kuuyu kiinkētē kule kichāmchiintōōs :biiko tukul kule ki *wōōrkooyoontēētaab Yēyiin :Yoowaana.^c

³³ Yooto kuwālchi Yēesu kule, “-Mākiinkētē.” Kumwoochi nkinee :Yēesu kule, “Yoo wuu nyooto, -māmwoowook :nkaniī chiichēē kikōōnoo kāāmuukēywēēk ayey ng’aleechu.”

Kiisyoor :Yēesu miyootyēētaab kāāntōōyikaab Yuutayeek

(Mataayo 21:33-46; Luuka 20:9-19)

12 Kumwoochinēē :Yēesu kāāntōōyichoo bo Yuutayeek tyoonkōōch kule, “King’eeet :chiito ake kēny kuchaan *musābiibuunēk mbareenyii ankuker. Kibal ng’wēēnēēt nyēē sukurōōtyinē :bēēkaab lokoyeeakaab kēētoo yoo /kakiiru-ruuny ankuteech kēryēēt nyēē /sikēēriibēē mbaraanaa. Nto yityo, kumwoochi bi-iko alak bokuriibchi mbaraanaa sukubchēchiin lokoyeek. Yooto, kuwo ruutooy.^d ² Yu kāruryo :lokoyeechaa, kōōyoookto :chiichoo motwooriintēēnyii wokuyibchi kereeryaanteet nyeenyii. ³ Yu kayit :motwooriintonoo wōlooto, kunam :bichoo

[†]11:26 Mātinyē :siruutēk alake kēreywoontooni.

^a11:23 Luuka 17:6

^a11:24 Mat. 7:7

^b11:25 Mat. 7:1

^c11:32 Mat. 14:5

^d12:1 Isa. 5:1-7

ānkubir ankukwet amēēkoochi kiy. ⁴ Kōōyookto subak :chiichoo motwooriintēenyii ake. /Kēēbir nkinee nyoo /keelal /kiitaatee /ānkiintosuur. ⁵ Kōōyookto subak motwooriintētē nyēbo sōmōk. Yu kayit :nyoo, /keebakach. Kōōyookto subak alak kurub keey. Kuyitē :nkicheek choo wōlooto, /kēēbirē alak /kiinyāliilē, nto alak /kēēbākāchē. ⁶ Nteenee kiboonto :chiichoo kibo mbareet wēriinyii akeenke nyēē kichāmē miisin. Kōōyookto wēeroontonyii kubērē tōos makooywey :bichoo. ^e ⁷ Kuyitē :nyoo, kukuurē keey :bichoo kule, 'Murēchu, ong'nyi lakwataab murooniito! Okany keebakach sukuyēk :mbaraani nyēenyoo.' ⁸ Kunam :bichoo wēeroo ankubakach nto yityo bokumētyi tuuyta saang'.

⁹ Yoo koosoot ii, kiy nee :nyēē kichokuyēchi :chiitaab mbareet bichoo? Okany amwoowook, machokubakach bichoo tukul ānkōōkoochi biiko alak kuriib mbaraanaa."

¹⁰ Kumwoochi :Yēesu subak kule, "Āberē kyoosuman siruutēkaab Yēyiin yoo mwooyē kule,

'Rwaanteet nyoo kitāyē :biiko kuteekta :nyēē kōōkuyēk tiyēywoontēetaab kōōto.

¹¹ Kōkōōnu :Yēyiin tiyēywoontooni ānkubo kwōng'utut sōō nyēē tyaa yoo kēēkāsē!'"

¹² Yooto, kumach :kāāntōōyichoo bo Yuutayeeek kule kunam Yēesu ankukerta kō, kuuyu kiinkētē kule kimii kung'āloolēē icheek am tyoonkōōchoonoo. Nteenee kibakaakta :bichoo Yēesu ānkubēēchi keey kuuyu ki chaang' :biiko yooto.^f

Kibokutech :kāāntōōyik alake Yēesu sukunam

(Mataayo 22:15-22; Luuka 20:20-26)

¹³ Kibokōōyook :kāāntōōyichoo bo Yuutayeeek lētuunoo *Farisaayeeek alak āk biikaab *Ērōōtē bokutech Yēesu /sikeenam.

¹⁴ Yu kayit :bichoo wōlēē mii :Yēesu, kumwoochi kule, "Kāānēētiintētē! Kiinkētē kule ibooyē manta amāwēēchiing' :chii kuuyu am inying', mātiny kule ng'oo :ng'oo. Inēētē biiko am kēelto nyēbo man kōōnkēt kiyēē mächē :Yēyiin. Kunyoo ii, ara karaam kēēkwēchinē *syuurut bāytooyiintēetaab Rooma ¹⁵ nto mēerook kēēkwēyē?"

Yooto kōōnkēt :Yēesu miyootyēt nyēē kiisōōtē :bichoo ānkumwoochi kule, "Kōōkwoonii bōōtēchoo? Kōōbooru baa :chii beesyaanteet nyēē boonto." ¹⁶ Yu /kākiiiboorchī, kuteebē bichoo kule, "Bo ng'oo :mēti āk kaaynaani mii beesyaantaani?" Kukētyi :bichoo kule, "Bo bāytooyiintētē nyēē wōō nyēbo Rooma."

¹⁷ Kumwoochi :Yēesu kule, "Ōkoochi bāytooyiintoonoo kiinyii, nto Yēyiin, ōkoochi nyeenyii." Kiilat :bichoo am kiyēē kimwooy :Yēesu.^g

Ng'eteetaab meet

(Mataayo 22:23-33; Luuka 20:27-40)

¹⁸ Nto mii yoo, kukwoonchi subak Yēesu :biiko alake chēē /kikēēkuurēē *Satukaayeeek. Kiiyēchinē :bichoo kule yoo kaakume :chiito, kaakume kudukul nyēē māwokung'ēētēē meet bēsyēēt ake. Kuteebē :bichooto Yēesu kule,^h

¹⁹ "Kāānēētiintētē, kisirweech *:Muusa kiruutyētēē nyēē mwooyē kule yoo keemut

^e12:6 Määrkō 1:11 [†]12:11 Tyēenwookik 118:22-23 ^f12:12 Määrkō 11:18

^g12:17 Room. 13:7 ^h12:18 Yēyuut. 4:1; 23:8; 1Kōōr. 15:12

:chii koorkeēnyii ankume :chiichoo āmānāāsiky :koorkoonoo leekwa, kōöntiyyē :ng'etaabkaametiitaab chiichoo koorkoonoo sukusiky nyiin lēekōōk chēē /sikēeku-urtēē.ⁱ ²⁰ Kimii :biiko alake chēē tisabu chēē kituubcho mooyēēt akeenke. Kimutiis :nyēē ki wōō ankusimkume kumānāāsiky :koorkoonoo leekwa. ²¹ Kōöntiyyiis :nyēē kirubē chiichoo. Kume :nkinee nyoo, āmānāāsiky :koorkoonoo leekwa. Kōöntiyyiis subak :nyēē kibo sōmōk ankume :nkinee āmānāāsikyin āk koorkoonoo leekwa. ²² Kiyeyakay kuu nyooto ākoy chiito nyēē kibo tisab. Kibēk :bichoo tukul āmā leekwa. Nto mii yoo, kume nkinee :koorkoonoo. ²³ Kunyoo, kēēmāchē imwoowēēch, mākubooyiit ng'oo :koorkoonoo kōōyyiin kāng'ēētyēē :bichoo tukul meet āk koorkoonoo?"

²⁴ Kukētyi :Yēesu kule, "Ōsōōtyēēchinē nyēē miyaat, kuuyu -mōōnkētē :akweek kiyēē ibooru :sirutēkaab Yēyiin āk wōlēē wuu :kāamuukēyweēkyii. ²⁵ Yoo kāākung'ēētyēē :biiko meet, mēēbērē tākōōmutē keyy subak. Ibuurē kuu :malayikaanik ām barak. ²⁶ Nto kurubta keyy ng'eteetaab meet, ābērē kyoosuman sirutēkaab *Muusa yoo kimwoochinē :Yēyiin ām sōntiinoo kilāyē kule, 'Anii Yēyiintēetaab *Abraam āk Isaka ākoo Yāākōbō.'[†] ²⁷ Yoo /kakeemwa kule bo :Yēyiin anum, kōōbooru :yooto kule tākusoboot :chiichooto ānkoo kiikume kēny. Ōsōōtē bebe!"

Kiruutyēēt :nkōnō nyēē wōō?

(Mataayo 22:34-40)

²⁸ Kimii yooto :kāānēētiintēēt ake nyēbo kiruutēk nyēē kimii kuyēbchinē yiit kiyēē king'āloolēē :Yēesu ākoo Satukaayeechaa. Kikas :kāānēētiintoonoo bo kiruutēk kule kikētyi :Yēesu bichoo kiyēē kiteebēē ām kēlto nyēē karaam.

Yooto, kuteebēē Yēesu kule, "Ām kiruutēk tukul choo kikōōnu :Yēyiin, nkōnō :nyēē wōō?" ²⁹ Kukētyi :Yēesu kule, "Siraat kule,

'Oyeb yiit ōō, biikaab Isrāyēēl:

Yēyiin nkit :nyēē /kēēkutunkyinē ānku Yēyiin ku akeenke.

³⁰ Icham Yēyiintēēng'uung'

ām mooyēēng'uung' tukul

soboonng'uung' tukul,

kāāsōōtēyweēkuuk tukul,

āk nkuruukuuk tukul."[†]

Kiruutyēēt :nyooto nyēē wōō. ³¹ Nto ake kumwooyē kule:

'Icham laatyēēng'uung'

kuu wōloo ichāmtooy keyy."[†]

Māmii subak :kiruutēk alake chēē siirē chu."^j

³² Yu keewaany :Yēesu kumwooy kuu nyooto, kulēēnchi :chiichoo, "Kōōnkōy, Kāānēētiintēēt, 'keemwaay man kule Yēyiin ku akeenke, māmiiitē :ake.^k ³³ Kunyi, karaam yoo kacham :chii Yēyiin ām mooyēēnyii tukul ānkumāchē mbo kōōsōōtē Yēyiin kwaak ānkuyēyē yiisyēētaab Yēyiin ām nkuruukyii tukul ankucham

ⁱ12:19 Toowu. 38:8; Kiruu. 25:5-6

[†]12:26 Chuy. 3:6 [†]12:30 Kiruutēk 6:4-5 [†]12:31 Laawi. 19:18 ^j12:31 Mat. 5:43; 19:19; Room. 13:9; Kala. 5:14; Yāāk. 2:8 ^k12:32 Kiruu. 4:35; Luuka 20:39

laatyenyii kuu wōloo chāmtooy keey. Karaam /keerub ng'aleechu kusiir yoo /kātākēyēyootē kōrōs choo /kēēbēlē kutukul āk alak tukul.¹

³⁴ Yu kakas :Yēesu kule kākēt :chiichoo nyēē karaam, kumwoochi kule, “Kāmēēlōō ām bāytooyiisyēētaab Yēyiin.”

Kung'eetee yooto, māmii :chii nyēē kitākukāng' kuteebēe Yēesu ng'ālyoo kumāchē kutech.^m

Ng'oo :Kāārārōokiintēēt?

(Mataayo 22:41-46; Luuka 20:41-44)

³⁵ Nto tēē yoo, kumii :Yēesu kōōnēētē biiko ām biiwuutaab *Kōōtaab Yēyiin, kumwooy kule, “Imuuchē kule nee kumwooy :kāānēētikaab kiruutēk kule chōōnēē *:Kāārārōokiintēēt kōōtaab Tāwuti? ³⁶ Nto yu kiyey :Tāmirmiryēētaab Yēyiin Tāwuti kumwooy kule,

'Kimwoochi :Yēyiin Mokoryoontēenyuu kule:

Ibuurunēē āwunyuu nyēbo taay

ākoy yoo kaayeyiing' itēbēē buunikuuk.^{†n}

³⁷ Kunyi, yoo kuurē :Tāwuti Kāārārōokiintēēt kule 'Mokoryoontēenyuu' ii, kōōmuuchāktōōs kule nee kuchōōnēē :Kāārārōokiintēēt kōōtaab Tāwuti?"

Kiyēbchi yiit :biiko ng'aleechaa bo Yēesu ām ng'erekweek.^o

Kichuur :Yēesu kiblembechiisyek

(Mataayo 23:1-12; Luuka 20:45-47)

³⁸ Kutas taay :Yēesu kumwoochi bichoo kule, “Ōriibēē keey :kāānēētichoo bo kiruutēk, āmōōrubē ātēbuutēkwaa. Kicham :bichu kōōloochē sirook chēē yoo /kakeekas /simkiinkētē kule icheek kiirwookik. Bēēsytōotēē wōlēē chaang' :biiko /sikiisub-ooyootē nyēē /kākēēkoonyit. ³⁹ Lēkwēlootē ng'ēchērōōk chēē mii taay yoo /kēēmii kooriikaab saayēt. Mbo yoo /kēēmii saakwa ake tukul, kōōmoymooyē :bichu ng'ēchērōōk chēbo taay.^p ⁴⁰ Lātunootē koor chēē musuuk kuyibēē tukuukwaa ānku-sooyē miisin kuyēyē keey kule churtootiin. + /Mākiing'woonchi miisin biich chēē wuu chuutēchu kusiir chii ake tukul nyēē kiikukusta.”

Ng'oo :nyēē kiinēm chēē chaang'?

(Luuka 21:1-4)

⁴¹ Kumii :Yēesu kēēbuur ng'wēny ām *Kōōtaab Yēyiin yēē kilēēkitēē :looloonik chēē /kikiiruruukyine beesaanik chēbo yiisyēētaab Yēyiin, kukas wōlēē ki-ikoochintooy :biiko beesaanik looloonichoo. Kiikoochinē :biiko chēē ki mokorēēnik beesaanik chēē chaang' looloonichoo.^q ⁴² Nto mii yoo, kuchō :cheebyoosyeet ake nyēē ki musuk ankubanan. Kiinēm :nyoo beesaanikyii chēē ng'ēri anku tukul chēē kiboonto.

⁴³ Kukuur :Yēesu rubiikyii ānkumwoochi kule, “!Kāāmwoowook, cheebyoosyaani musuk :nyēē kēēnēm beesaanik laatit nyēē wōō kusiir chuut tukul. ⁴⁴ Kāng'ōmōōrunēē

¹12:33 Isa. 1:10-20 ^m12:34 Mat. 22:46; Luuka 20:40

[†]12:36 Tyēēnwookik 110:1 ⁿ12:36 Tān. 7:13-14; Yēyuu. 2:33-35; 1Kōōr. 15:24, 27; Ibu. 8:1 ^o12:37 Mat. 20:30-31 ^p12:39 Luuka 11:43 ^q12:41 2Bāy. 12:9

:mokorēēnik laatit nyoo kēēkooytooy wōlēē bo chēē boonto, nteenee kābār :chee-byoosyaanaa loolēēnyii tukul.”^r

+ /Mākiiturbuub Kōōtaab Yēyiin

(Mataayo 24:1-2; Luuka 21:5-6)

13 Kumii :Yēesu ākoo rubiikyii kung'ēētyēē yoto kibo biiwuutaab *Kōōtaab Yēyiin, kumwoochi :rubiintēēnyii ake kule, “Kāānēētiintēēt, wōōyēch :rwoontōōchu /kikeetechee Kōyi bo Yēyiin ānku kāroorānēch nyēē tyaa!”² Kukētyi :Yēesu kule, “Kookas, kāroorānēch :kooiichu, nteenee + /mākiiturbuub tukuuchu tukul nyēē māmii :rwaa mbo akeenke nyēē ng'ētu kookemeeraat keey ake.”^s

Nyāliluutēk āk wusiisyēt

(Mataayo 24:3-14; Luuka 21:7-19)

³Nto mii yoo, kuyit :Yēesu ākoo rubiikyii biitēēt nyēē kibo Lekemeetaab *Musēy-tuuniinēk yēē kitoobēnē keey ākoo Kōōtaab Yēyiin ānkōōbuur ng'wēny.

⁴Kuteebē :Bētērō, Yāākōbō, Yoowaana āk Antereeya Yēesu kule, “Āyu yēē yēyāk-tōōs :ng'aleechaa kātēēmwooyē ānku kiy nee :nyēē + makeekasee yoo yityiintōōs :ng'aleechaa?”

⁵Kumwoochi :Yēesu kule, “Ōriib keey! -Mookany /kiiberbeeraak. ⁶Choong'ēch :biiko chēē makukwaanaat ankuyey keey :ake tukul kule inee ku kāārārōokiintēēt. Mākōōbotbootoot :bichoo biiko chēē chaang'.

⁷+ Mookas kubārē keey :biiko ām kōōrēēt /ānkyoomu booryoot, nteenee -mōōmuuyē. Ākoy kuyēyākiiis :tukuuchoo, nto yitu :tabanta. ⁸Mākubooryo :bōrōryēēt ake āk ake, kubooryo :kōōrēēt ake āk ake. Mākōōring'riing'oot :komooswookik chēē chaang' ām kōōrēēt ānkuchō :kēmēwuut. Ng'wooninto nyēē kāāmunēē moroontoon :nyoo nto yitu :kōōrēēt nyēē lēēl.”

⁹Kumwoochi :Yēesu kule, “Ōriib keey. + /Makeenamaak /ānkiyyoong'tēēnook kōōk ām kooiikaab saayeet /ānkēēbirook ām wōlooto. + /Makiimutaak taayeetaab bāytooyik kubo anii. Bārooyinto :nyooto nyēē + mōōmwoochinēē bichooto kiyēē ōyēnchinē. ¹⁰/Kyoomtooy kurook lōkōōywēk chēē kāroomēch kukas :biiko tukul ām kōōrēēt kumukuul nto yitu :tabantaab kōōrēēt.

¹¹Yoo /kaakeenamaak /ānkiyyoong'tēēnook kōōk, -mookany kooyiimaak mēt :kiyēē + moomwaay. + /Mākiiboorwook yoto kiyēē ōmwooyē kuuyu mēēbērē akweek chēē + mōōng'ālōolē nteenee :Tāmirmiryēētaab Yēyiin nyēē mākung'ālōolē.^t

¹²Mākung'ōmto :chii ng'eetaabkaamet /keebakach ānkung'ōmto :kwaan lakwanyii /keebakach. Makutay :lēēkōōk mbo kwaan āk mbo kaamet ānkung'ōmto /keebakach.^u

¹³Kunyi, mākuwēchook :biiko, kuuyu ōyēnwoo. Nteenee chiito nyēē kamuyta ākoy tabanta :nyēē makooraach :Yēyiin.”^{wv}

^r12:44 2Kōōr. 8:12 ^s13:2 Luuka 19:44 ^t13:11 Luuka 12:11-12

^u13:12 Mat. 10:35 ^v13:13 Mat. 10:17-22 ^w13:13 Yoowa. 15:21

Wōlēē + /makiiserweetita Yēerusālēēm*(Mataayo 24:15-25; Luuka 21:20-24)*

¹⁴ Kumwoochi :Yēesu rubiikyii kule, “Yoo kookas ‘kiyoo -mēeriiku :Yēyiin”† kukēeyoonyēē yēē -/mākēēmākyyinē, ōmwēy :biikaab Yuuteeya ākoy lekem barak. (Kuyēbchi yīit :chii nyoo sumānē ng’aleechu.) ¹⁵ Yoo kanyoorta :ng’aleechu chii kumii kōōnyii barak, -mēēwut kō kule kōōnēm kiy ake tukul nyēē sukumwēyto, ¹⁶ ameeyeyey :chii nyoo miitē mbareen kaa kule wokunam sireet nyēē iliiktēē keey.^x ¹⁷ Lēyyē, mākuwuuyiityi sōō kule nee ām bēsyōōsyēchooto kooruuk choo kōōyootiin āk choo irēeriisyē! ¹⁸ Osaay Yēyiin kule māyēyākiis :ng’aleechu yoo yiiwoot. ¹⁹ Mākuwōōyīit :ng’woonintaab bēsyōōsyēchooto kusir ng’woonin ake tukul nyēē kiikutook kuchakee kayey :Yēyiin kōōrēēt, āmēēbērē mākutook :ng’wooninto ake nyēē tēē nyoo bēsyēēt ake.^y ²⁰ Nteenee kiikoonwaakiit :Yēyiin bēsyōōsyēchooto kuyuu mii :biikyii chēē kiikukwey nyēē nto kimanaakoonwaakiit, nto māmii :chii nyēē kātāwokusobē.

Kāārārōokik chēē mābo man*(Mataayo 24:23-28; Luuka 17:23-24)*

²¹ Yoo kāmwoowook :chii ake tukul kule ong’nyi *Kāārārōokiintēēt nto ong’nyiin, -mōōyēnchi, ²² kuuyu makukwa :biiko chēē makuyey keey kuyēk kāārārōokik āk *wōōrkooyikaab Yēyiin. Makuyey :bichu ng’al chēbo kwōng’uut sukung’eet, yoo imuuchāktōōs, kutēwēch biikaab Kiriistō choo kwēyootiin.^z

²³ Kunyoo, ōriib keey. !Kāāsīm āmwoowook tukul kumanaayit :bēsyēēt.”

Kiyēē ibooru chōōnēētaab Yēesu*(Mataayo 24:29-31; Luuka 21:25-28)*

²⁴ Kutas taay :Yēesu kumwoochi rubiikyii kule, “Yoo bēku :nyāliluutēchoo bo bēsyōōsyēchooto
‘Mākumis :asiista āmēētākōōluuwu :araawēt.

²⁵ Mākōōtimtiimākoy :wōliin bo barak kōōsuuw :kookeelik.”†a

²⁶ + /Makeekasa anii, *Wēritaab Chii, āchōōnēē boolik ām kāāmuukēywēēk āk lēbkēēyyēetaab Yēyiin.^b ²⁷ + Māayooktē malayikaanikyuu kōōruruukoot biiko choo kwēyootiin kung’eetee kōōrēēt komosta ake ākoy ake.”^c

Bēsyēēt nyoo iyēēwu :Yēesu*(Mataayo 24:32-36; Luuka 21:29-33)*

²⁸ Kumwoochi subak kule, “Yoo kēēnkāt :kēētoo /kēēkuurēē *mutiiniit, kōōbooru kule kaakuriik kumusēs. ²⁹ Ām kēēlto nyēē wuu nyooto, yoo ōkāsē kuyēyāktōōs :tukuuchoo, ōnkēt kule kaakuriik :bēsyēēt nyoo āyēēwunēē.

³⁰ !Kāāmwoowook, mābootōōs :biikyuu choo kyaakwey ānkoo kāyēyākiis :tukuuchoo tukul. ³¹ Mākubot :barak āk ng’wēny, nteenee mābotē :ng’ālyoontēēnyuu.

†13:14 Tān. 9:27; 11:31; 12:11 x13:16 Luuka 17:31 y13:19 Tān. 12:1

z13:22 Mat. 7:15; 24:24; 2Tēēs. 2:9-10 †13:25 Isaaya 13:10; 34:4 a13:25 Mat.

24:29 b13:26 Tān. 7:13; Mat. 24:27; 26:64; 1Kōōr. 15:23; 1Tēēs. 4:15-16; 2Tēēs.

2:1; Ng’oong’. 1:7 c13:27 Seka. 13:7; Mat. 13:41

³²Māmii :chii nyēē inkētē bēsyēēt nyēē āyēēwunēē. -Mēēnkētē :malayikaanik āmāānkētē mbo nkani, nteenee inkētē :Baaba.^d

Ōchōb keey

(Mataayo 24:42-44; Luuka 12:35-40)

³³Ōriib keey ankooyeyte keey, kuuyu -mōōnkētē yēē yitu :bēsyoonoto.

³⁴Kerkeey yoo mächē :chii nyēbo kanyii kuwo ruutooy. Bākookyinē motwoorikyii yīisyēēt nyēē makuyey ankutool ake kuriib kayta. ³⁵Ōriib keey, kuuyu -mōōnkētē yēē rōōtunēē :chiitaab kayta. Imuuchē kuyit kukararakta :asiista, kwēemooy kwēēn, kumānēērir :kōōrēt nto kumānāamwook :asiista.^e ³⁶Yoo kächō, mächāktōōs kun-yōōrwook ōkāsu.

³⁷Okas ng'aleechu! Mā akweek nkit chēē āmiitē āmwoowook ng'aleechu, nteenee mächāktōōs kuyeyta keey :biiko tukul.”

Kicheeng' :buunikaab Yēēsu wōlēē makunamta inee

(Mataayo 26:1-5; Luuka 22:1-2)

14 Kikiikung'ēt :bēsyōōsyēk āyēēnku kuyit :bēsyēēt nyēē kyoomēē :Yuutay-
eek *Saakweetaab Keeytaayeet ākoo Saakweetaab mukaatiin chēē māku-
utunootiin. Kimii kuchēēng'ē :mbo *kibkōrōs ākoo kāānēētikaab kiruutēk wōlēē
makunamta Yēēsu kumākāsē :chii sukubakach. ²Kimwooy kule, “-Mookany keeyey
ng'aleechu yoo bo *Saakweetaab Keeytaayeet, kuuyu imuuchē :biiko kuyey
wōōrōōryēēt.”^f

Kiraang'tee :koorkēēt ake Yēēsu mwaayta mēt

(Mataayo 26:6-13)

³Kimii :yēē kyoomiisyē :Yēēsu ām Beetannyya kumiitē kaab Simōōni, chiichoo
kikiikunāmē *:makereenik. Yooto, kuchō :koorkēēt ake kō nyēē kiboonto mwaay
nyēē kiboong'u nyēē anyiny /ānkikyooltēē beesaan chēē chaang' miisin. Yooto, ku-
raang'tee :koorkoonoo Yēēsu mwaayaa mēt.

⁴⁻⁵Yu kakas :biiko alake chēē kimii yooto kiyēē kayey :koorkoonoo, kum-
wooy nyēē kāng'woonchi kule, “Nto yu sukunyarta :koorkooni mwaay nyēē ālē
beesaan chēē chaang' miisin kuu nyi! Nto yu /kātākyooltooy /ānkiikoochi bānoonik
beesaanik.” Kinyēērchi :bichoo koorkoonoo miisin.

⁶Kumwoochi :Yēēsu bichoo kule, “-Moomakee kiy koorkoonoo. Ntēē kāākuyē-
woo anii ng'ālyoo nyēē karaam. ⁷Ōboontē keey :akweek bānoonik ākookoy
ānku + mōōyēētyēēchinē kuu wōlēē ōchāmtooy. Nteenee -mōōboontē keey
anii ākookoy.⁸ ⁸Kaakuyey :koorkooni kuu wōlēē kēēmuuktooy kuroonkyi
mwaayaa mētinyuu kuyeytaa nto yitu :yēē /kēēmuyēēnoo. ⁹!Kāāmwōowook,
-/mākēēwuutyēē koorkooni ām kiyēē kaakuyey yoo /kyoomtooy lōkōōywēk chēē
kāroomēch ām kōōrēt tukul.”

^d13:32 Yēyuut. 1:7 ^e13:35 Mat. 25:13-15 ^f14:2 Määrkō 11:18

⁸14:7 Kiruu. 15:11

Kiinēm keey :Yuuta kuchaamta Yēesu

(Mataayo 26:14-16; Luuka 22:3-6)

¹⁰ Nto mii yoo, kuwo :Yuuta Iskaryoot nyoo ki akeenke ām rubiikaab Yēesu choo ki taman āk āyēēng', wōlēē kimii :mbo *kibkōrōs chēē wōōyēch wokuchaamta Yēesu.^h

¹¹ Yu kayit wōlooto /kēēng'ērēkyi. /Kikēēmwoochi kule, “Yoo kēēyēwēēch kēēlto wōlēē + makeenamte Yēesu, kēēkōōniing' beesaanik.” Kuwo :Yuuta wokucheeng' wōlēē /sikeenamta Yēesu.

/Kikeeyeyta wōlēē /kyoomēē Saakweetaab Keeytaaeyet

(Mataayo 26:17-19; Luuka 22:7-13)

¹² Ām bēsyeētaab taayta nyēbo Saakweetaab mukaatiin chēē mākuutunootiin, kiyeēnyē :Yuutayeek mēēnkit nyēē sukwaam bēsyoontoo.

Yu kayit :bēsyooni, kuteebēē :rubiik Yēesu kule, “Ānō wōlēē + mawee-amee *Saakweetaab Keeytaaeyet bokēēyēytoowuung’?”ⁱ ¹³ Kumwoochi :Yēesu rubiikyii āyēēng' kule, “Obe ākoy Yēerusālēm. + Mōōtuuyēē murēn nyēē boontoonu tērēē-taab bēēko. Orub chiichoo lēt ākoy kōōto nyēē kēēwut. ¹⁴ Yoo kooyit kōyooto, omwoochi chiitaab kōōto kule mächē :Kāānēētiintēēt wōlēē sukwoomiisyēē ākoo rubiikyii ām Saakweetaab Keeytaaeyet. ¹⁵ Mākōōboorwook :chiichoo kisēēnkēēt nyēē wōō nyēbo koroofa nyēē mii :tukuuk tukul chēbo ātēbto. Ōyēytoowēēch āmiik.”

¹⁶ Yu keewaany :Yēesu kumwoochi rubiichoo kuu nyooto, kuba ākoy Yēerusālēm ānkubokunyōōr ng'aleek tukul kuu wōloo kāmwooytooy :Yēesu. Kuyeyta āmiikaab saakwaanaa.

Kiiboor :Yēesu chiito nyēē kimii wokuchoomtooy

(Mataayo 26:20-25; Luuka 22:21-23; Yoowaana 13:21-30)

¹⁷ Kumii kurātoorātē :kōōrēēt, kuwo :Yēesu ākoo rubiikyii taman āk āyēēng' ākoy kōyooto ānkutoow kwaam saakweet.

¹⁸ Kumii kwoomiisyē, kumwooy :Yēesu kule, “!Kāāmwoowook, mii :akeenke ām akweek nyēē kēēmiitē kyoomiisyē :tukul nyēē makuchaamtaa.”^j ¹⁹ Kung'woonchi rubiik ankuteebēē :ake tukul Yēesu kule, “Ara anii?” ²⁰ Kukētyi :Yēesu kule, “Nyoo kiilābloobtooy :tukwaay mukaatiit terekyeet akeenke nyēē makuchaamtaa. ²¹ Makume *:Wēritaab Chii kuu yoo /kikeesir kurubta keey āk inee. Ntee-nee mākung'woonchi sōō kule nee :chiito nyoo makuchaamtaa. Kaykay nto /kimākēēsich chiichoo.”^k

Kitoow :Yēesu saakweet nyēē lēēl

(Mataayo 26:26-30; Luuka 22:19-20; 1 Kōōriintēēk 11:23-25)

²² Yu kimii kwoomiisyē, kunam :Yēesu mukaatiit ānkubirchi Yēyiin kōōnkōy. Nto tēē yoo kubetes mukaatiinaa ānkōōkoochi rubiikyii kōōnēmunooot. Kimwoochi kule, “Bōōrnnyuu :nyi. Kunyi, o-am.” ²³ Kunam subak terekyeet nyēē kimii *:tifaayik ānkubirchi Yēyiin kōōnkōy ānkōōkoochi rubiichoo kumōōsoot. ²⁴ Kimwoochi kule, “Ko-

^h14:10 Māarkō 3:19; Yoowa. 12:4 ⁱ14:12 Chuy. 12:1-20

^j14:18 Tyēēn. 41:9 ^k14:21 Yoowa. 13:2, 21-30

rotiikyuu :chu chēbo *kiirootyēet nyēē lēēl.‡ + /Makiitaata sukusobcho :biiko chēē chaang'.^{lm 25} !Kāāmwoowook, -māwāyyēē subak tifaayyik ākoy bēsyoonoo wāyyēē chēē leelach ām Kaab Yēyiin.”

²⁶ Nto tēē yoo, kutyēēn :bichoo kōokoostoo Yēyiin ānkung'ēētyo kutākyi keey Lekemeetaab *Musēytuuniinēk.ⁿ

Kiiboor :Yēēsu kule makutuuch keey :Bētērō

(Mataayo 26:31-35; Luuka 22:31-34; Yoowaana 13:36-38)

²⁷ Kumii kēēltaab too, kumwoochi :Yēēsu rubiikyii kule, “ + Mōōmwēyēēnoo :akweek tukul kuu yoo mwooyē :siruutēk kule, ‘ + Maabakach ākiintēēt kusērēt :kēēchiirēk.’^{†o} ²⁸ Nteenee yoo कांग'ēeteē meet, + maantoo Kalilaaya.”^p ²⁹ Kumwoochi :Bētērō Yēēsu kule, “Ānkoo kāmwēyēēniing' :chuut tukul, -māābākooktiing' :anii.” ³⁰ Kumwoochi :Yēēsu kule, “Bētērō! Kāāmwoowuung', kumānēēturkuuchē :kirkōonkiit nyēbo āyēēng' kwēēmowuuni, + meetuuch keey :inyiing' areet sōmōk kule -mēēnkēto.” ³¹ Kumwoochi :Bētērō Yēēsu subak kule, “Mākoy atuuch keey! Yoo kābo meet kēēbēku :tukwaay.” Kōōruumchi :nkicheek rubiik chuut kuu nyooto.^q

Kiwokusaayee :Yēēsu Ketesemaane

(Mataayo 26:36-46; Luuka 22:39-46)

³² Yu kayit :Yēēsu ākoo rubiikyii yēē /kēēkuurēē Ketesemaane, kumwoochi kule, “Ōbuurēē yu, waasaay :anii.” ³³ Koonata kisich ākoo Bētērō, Yāākōbō ākoo Yoowaana. Kwaam :ng'uusng'uus Yēēsu kut kulōōklōōkēn. ³⁴ Kumwoochi rubiichooto sōmōk kule, “Kāāmuy :anii kut wuu nyēē + maameey. Ōng'ētunēē yuutēyū ānkōōkāsu!”

³⁵⁻³⁶ Yooto koonata :inee kisich kukutuny ānkuyim kutiiny :tokochta ng'wēny ankusaay kule, “Baaba! Imuuchāktōōs :tukuuk tukul ām wōlēē imiitē. Inēmtoowoo nyalili. Nteenee kuyeyakay kuu wōloo imāktooy :inyiing' mēēbērē kuu wōloo āmāktooy :anii.”^r

³⁷ Yu kēēyēēwunēē :Yēēsu wōloo kāwokusooyēē, kunyōōr rubiik choo sōmōk kuruytōōs. Kumwoochi Bētērō kule, “Simōōni, ākoo kēēru? 'Kāmēēmuuchē mbo ikāsu ām asiista akeenke? ³⁸ Ōkāsu ankoosaay simōō-āsyi keey tyēmiisyēēt. Ōbērē nto oyey, āmāmii :nkuruuk.”^s ³⁹ Kooyeey :Yēēsu subak ankuwokusaay kuu yoo kābo taay. ⁴⁰ Nto iyēēwu nyēbo āyēēng', kunyōōr mbo Bētērō kuruytōōs subak, kuuyu kichoosyootiin miisin. Kuchusyo :rubiichoo. ⁴¹ Kiiyeey :Yēēsu subak ankuwokusaay nyēbo sōmōk, nto yu kaweech keey, kumwoochi rubiichoo kule, “Ākoo tōōbēng'tēē rwoonik? Kaakuyem. Okas kaakuyit :āsiiswēk /kiiyokoochi *Wēritaab Chii āwun-

‡14:24 Māmwooyē :siruutēk alake kule 'nyēē lēēl'.

^l14:24 1Kōōr. 10:16; 11:23-25

^m14:24 Chuy. 24:8; Cherem. 31:31; Ibu. 7:22; 9:15-20 ⁿ14:26 Luuka 22:39

[†]14:27 Sekaryaa 13:7 ^o14:27 Määrkō 14:50-52; Yoowa. 16:32

^p14:28 Määrkō 16:7 ^q14:31 Luuka 22:33-34; Yoowa. 13:36-38

^r14:35-36 Yoowa. 12:27; Mat. 6:10; Määrkō 10:38; Room. 8:15; Ibu. 10:9

^s14:38 Mat. 25:13; Ēfēēs. 6:18; Ibu. 2:18

nyēkaab kibng'ōōkisiisi. ⁴² Ong'nyiin choomtooyiintēēt kāākuchō! Ōng'ēetyē bokēē-tuuyē. ”^t

/Kikeenam Yēesu nteenee kitay /kēēsār

(Mataayo 26:47-56; Luuka 22:47-53; Yoowaana 18:3-11)

⁴³ Kutākumii :Yēesu kung'āloolē, kuyitu :Yuuta nyoo ki akeenke ām rubiichoo ki taman āk āyēēng'. Kiboontoonu keyy biiko chēē chaang' chēē kitinyē chōōki-inēk ākoo syaariinek chēē kiiyooku :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch ākoo booyik. ⁴⁴ Kikiisimkumwoochinē :Yuuta bichoo kule, “Nyoo ōkāsē ātōrōochē, ōnāmē nyooto ānkōōriibootē simāmwyē.” ⁴⁵ Kuyitu :Yuuta, kutōrōochē Yēesu kule, “Aase, Moko-ryoontēēt!” ⁴⁶ Kutēryēkyinē :bichoo Yēesu bakeenke.

⁴⁷ Kukāsē :rubiintēēt ake kuu nyooto, kung'usu chōōkiit, nto bērē kuyeb motwoori-intēētaab kibkōrōs nyēē wōō, kuchwenta yiitit kōōsuuyto.

⁴⁸ Yooto, kumwoochi :Yēesu bichoo kināmē inee kule, “Ōbērē āntōōchinē :anii lukēēt nyēē mächē kuweech kōōrēēt sookwaante chōōkiinēk āk syaariinek boonamaa? ⁴⁹ Ntēē kwāāboontē keyy :anii akweek kwaak ām biiwuutaab *Kōōtaab Yēyiin ānēētiisyē. Kwaamaak :nee simoonamaa yooto? Nteenee ityiichē :ng'aleechu tukul siruutēkaab Yēyiin.”^u

⁵⁰ Yu kāmwooy :Yēesu kuu nyooto, kumwēchi keyy :rubiikyii.^v ⁵¹ Kimii :murēno nyēē kiinoomootē Yēesu nyēē kikyalyaktee keyy ankeet baateey. Nto yu kibērē /keenam, ⁵² kuchiwit kuchururchi ankaanaa yooto ānkumwēchi keyy kibchuraat.

Kumii :Yēesu taayeetaab kōōkwēēt nyēē wōō nyēbo Yuutayeeek

(Mataayo 26:57-68; Luuka 22:54-55, 63-71; Yoowaana 18:13-14, 19-24)

⁵³ /Kikēēkweryoot Yēesu ākoy kaytaab *kibkōrōs nyēē wōō. Kikiiruruukyi keyy wōlooto :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch, booyik ākoo kāānēētikaab kiruutēk. ⁵⁴ Kinaamaat :Bētērō Yēesu ākoy kuyit kiyēnkuutaab kaytaab bichoo bo kōrōs. Kumii wōlooto kōōbuur :nkinee ng'wēny kuyu maata nyēē kimii kuywēē :biiko chēē kiriibē kayaa.

⁵⁵ Kimach *:kōōkwēētaab Yuutayeeek tukul kōōyyoonkyinē :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch, kule kunyōōr ng'ālyoo nyēē miyaat nyēē nāmē Yēesu /sikiitiilchi meet. Nteenee mānāānyōōr ng'ālyoo. ⁵⁶ Ānkoo kimōlōlchi :biiko chēē chaang' Yēesu ng'al, kichuunchuun :ng'aleekwaa.^w ⁵⁷ Kimwooy :alake subak kule, ⁵⁸ “Kikeekas :acheek kumwooyē :chiichi kule mākōōturbuub *Kōōtaab Yēyiin nyoo kitēēchē :biiko anku-teech ake nyēē mēēbērē tēēchē :biiko. Kālē makuteechee nyooto bēsyōōs sōmōk.”^x ⁵⁹ Kichuunchuun :nkicheek ng'aleekaab bichoo. ⁶⁰ Yooto kōōyyo :chiichoo wōō bo kōrōs ankuteebēe Yēesu kule, “Itinyē wōlēē ituuktooy keyy ām ng'aleechu mwooyē :bichu?” ⁶¹ Kusiiysi keyy :Yēesu. Kumwoochi subak :chiichoo wōō bo kōrōsēēk Yēesu kule, “Inyiing' man *Kāārārōokiintēēt, Lakwataab Nyoo Tōrōōr?”^y ⁶² Kumwoochi :Yēesu kule: “Anii :nyooto anku + mookas *Wērītaab Chii kōōbuurunēē āwu-taab taay nyēbo Nyoo bo Kāāmuukēy ankookas kuchōōnēē boolik.”^z ⁶³ Kikwaany keyy :moo chiichoo wōō bo kōrōs kut kubaach sirookyii ānkumwooy kule, “Nee ake

^t14:42 Luuka 5:16; Ibu. 5:7-8 ^u14:49 Luuka 24:46 ^v14:50 Määrkō 14:27

^w14:56 Kiruu. 19:15; Tyēēn. 35:11 ^x14:58 Yoowa. 2:19

^y14:61 Isa. 53:7; Määrkō 15:3-5, 39; Yoowa. 19:9 ^z14:62 Määrkō 12:36; 13:26

:nyēē /tākēēmwoowēēch kurubta keey āk chiichi? ⁶⁴Kookas oob wōlēē kāākōōn-tosuurto Yēyiin? Kunyi, ōbērē nee akweek?” Kōōruumchi :kiirwookik tukul kule, “Misyinē kume.”^a ⁶⁵Kung'utyi :kiirwookik alake Yēēsu ankurat koonyek. Kurātootiin :koonyek, /kiituluuksēt /ankeeteebee kule, “Mwoowu, baa, ng'oo :nyi kēētuluuchi-ing!” Yooto, koorabaakset :bichoo kiriibē kayaata.^b

Kituuch keey :Bētērō

(Mataayo 26:69-75; Luuka 22:56-62; Yoowaana 18:15-18, 25-27)

⁶⁶Kumii :Bētērō kēēbuur biyi, chokumur yooto :chēēbto ake nyēē kiyēchinē kibkōrōs nyēē wōō yiisyēēt. ⁶⁷Kōōrōotoot :chēēbooto Bētērō ānkulē, “Kwēēboontootē keey :nkiyiying' oob chiichi bo Nāāsārēēt!” ⁶⁸Kutuuch keey :Bētērō. Kimwooy kule, “-Māānkētē kiyēē imwooyē.” Kōōnookyi :Bētērō yēbo oreet nyēē wētii kayaata. Yooto, kooturkuuch kirkōōnkiit. ⁶⁹Kutākumiitē :Bētērō yooto bo oreet, kukas :chēēbkēy subak, ānkumwoochi biiko chēē kimii yooto kule, “Lēyyē! Rubiintēētaab Yēēsu :chiichi!” ⁷⁰Kutuuch keey :Bētērō subak. Nyēē mā tyaa, kumwoochi :biiko chēē kimii yooto kule, “Kubooyiit man! Inyiying' rubiintēētaab Yēēsu kuuyi isālu Kalilaaya.” ⁷¹Kuchubchi keey :Bētērō kule, “-Māānkētē chiichi ōmiitē ōng'ālōolēē.” ⁷²Yooto, kooturkuuch :kirkōōnkiit nyēbo āyēēng'. Koosoot :Bētērō yoo kāmwoochinē :Yēēsu kule, “Kumaneeturkuuch :kirkōōnkiit nyēbo āyēēng', + meetuuch keey :inyiying' areet sōmōk kule -'mēēnkētoo.”

Kuriir :Bētērō nyēē ng'waa.^c

Kumii :Yēēsu taayeetaab Bilaato

(Mataayo 27:1-2, 11-14; Luuka 23:1-5; Yoowaana 18:28-38)

15 Nto yu kāmwook :asiista, kootiil *:kōōkwēētaab Yuutayeek tukul kunam wōlēē mii :mbo *kibkōrōs chēē wōōyēch, booyik āk kāānēētikaab kiruutēk kurat Yēēsu ānkukwēryoot ākoy kaab *Bilaato.

²Yu /kakiyiyitita kaab Bilaato, kuteebēe :nyoo Yēēsu kule, “Inyiying' :bāytooyiintēētaab Yuutayeek?” Kumwoochi :Yēēsu kule: “Wuu nyooto, sinee.” ³Kiiteeyee keey :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch kule kiikuyey :Yēēsu ng'al chēē chaang'. ⁴Kuteebēe :Bilaato Yēēsu kule, “Māmii :kiyēē 'ikētu kurubta keey ng'aleechu mwooyē :bichu kule !kiiyey?” ⁵Māānkētē :Yēēsu ng'alyoo. Kuboty :tonkoy Bilaato.^d

Kiisimchi :kāāntōōyikaab Yuutayeek Bilaato kubakach Yēēsu

(Mataayo 27:15-26; Luuka 23:13-25; Yoowaana 18:39—19:16)

⁶Kiityooktooy :bāytooyiintēēt ām kēnyiit ake tukul kibratyaanteet akeenke nyoo kaakutool :biiko. /Kikēyēyē kuu nyooto yoo /kyoomē *Saakweetaab Keeytaayēet. ⁷Kimii ām bēsyōōsyēchooto :biiko alake chēē kikwiilē bāytooyiisyēētaab Bilaato ānkikiikubākākiis kut /kikiikeerat. Akeenke ām bichooto ku nyēē /kikēēkuurēē Baraaba. ⁸Yooto kōōruruukyey keey :biiko chēē chaang' kaytaab Bilaato. Kusoom :bichoo Bilaato kōōtyooktoochi chiito akeenke nyēē rataat kuu yoo kwēētyooktoochinē kwaak yoo mii :saakwaanaa. ⁹Kuteeb :Bilaato kule, “Ōmāchē ātyooktoowook bāytooyiintēētaab Yuutayeek?” ¹⁰Kitēēbēē :Bilaato bichoo kuu nyooto kōōnkētē kule

^a14:64 Mat. 26:65 ^b14:65 Isa. 50:6; 53:5; Luuka 7:16

^c14:72 Määrkō 14:30 ^d15:5 Määrkō 14:61

kēetuuyiityi :mbo kibkōrōs Yēesu moo. ¹¹ Nteenee kōōwuruur :mbo kibkōrōs biiko tukul kumwoochi Bilaato kootyaakta Baraaba yoo kātēetyooktooy Yēesu. ¹² Kuteeb :Bilaato kule, “Kunyi, ōmāchē ayeyee nee naas chiichi ōbērē bāytooyiintēetaab Yuutayeek?” ¹³ Kōōruumchi :biiko tukul kule, “Ibakach!” ¹⁴ Kumwoochi :Bilaato biiko kule, “Ara koleel nee :chiichi?” Kubōloobōl :biiko kule, “Obakach! Obakach!” ¹⁵ Nto kuuyu kimāmāchē :Bilaato kunyēēr :biiko, kōōtyooktoochi Baraaba. /Kikiityōōlsēt Yēesu, nto tēē yoo kōōyokooyto /bokēēkwērtoochi *murtooywoontēēt.

Kiintosuur :biikaab lukēēt Yēesu

(Mataayo 27:27-31; Yoowaana 19:2-3)

¹⁶ Kubeeta :biikaab lukēēt Yēesu ākoy kaytaab *Bilaato āriit ānkukuur lukēetaab booryēēt tukul.

¹⁷ Kōōlookyi sireet nyēē arraa ankutaay kuutwēetaab kātōok ankookemeer mētiniyi wuu nyēē kāyēk bāytooyiintēēt. ^e ¹⁸ Yu /kāākiilookyi tukuuchoo, /kēetoow /keeyey keye kule /kākēēsilto Yēesu /kēēmwooyē kule, “Kimkim! Bāytooyiintēetaab Yuutayeek!” ¹⁹ Kiikōryōōnyēē :bichoo Yēesu kirōkto mēt ānkung’utyinē kibta-man ānkukutunyēē taayeenyii kuyēyē keye kule kākoonyit. ^f

²⁰ Yu /kāākiintosuur, /kiirēēkunēē siraanaa arraa /ānkiilookyi sirookyii choo bo kwaak nto tēē yoo, /kēēkwēryoot /bokēēkwērtoochi murtooywoontēēt.

/Kikēēkwērtoochi Yēesu murtooywoontēēt /ānkiinchuruur

(Mataayo 27:32-44; Luuka 23:26-43; Yoowaana 19:17-27)

²¹ /Kēēmii /kēebēetooy /kēetuuyyēē chiito ake nyēē kibo kōōrēetaab Kurēēn. /Kikēēkuurēē chiichoo Simōōni nyēē ki kwaaniitaab Alekisaanta ākoo Ruufō. /Kēetuuyyēē kuu nyooto, /kēēkērchinē koong’ kukalab murtooywoontēetaab Yēesu. ^g

²² Kikwēryoot :bichoo Yēesu ākoy yēē /kēēkuurēē Kolkoota, (kaayneet nyēē ibooru kule ‘Rōkyēetaab Mēt’). ²³ Nto bērē kōōkoochi :bichoo Yēesu *tifaayiik chēē /kikeetasee saakityeek^h alak, kutay kuyye.

²⁴ Kukwērtoochi :bichoo Yēesu murtooywoontēēt. Nto yu mākubchēchi keye sirookyii, kubar *sēkēeryyēt sukōōnkētēē kule ng’oo :nyēē mākuyib sireet nkōnō. ^h

²⁵ Ki asiistaab sōmōk nyēbo kōōrōōn, yu /kikēēkwērtoochinē Yēesu murtooywoontēēt. ²⁶ /Kikiikēsirchi kiito ake ng’aleek chēē kiyey /sikiitiilchi Yēesu meet chēē kimwooyē kule: BĀYTOOYIINTĒĒTAAB YUUTAYEEK. ⁱ

²⁷ /Kikēēkwērtoochi nkicheek kibng’ōōkisiis āyēēng’ murtooywōōsyēkwaa. /Kiki-yyoong’tēē ake āwutaab taay nyēbo Yēesu /ānkiyyoong’to ake nyēbo kaataam. ^{§j}

²⁹ Kiinchuruurē :biiko chēē kimurē yooto Yēesu ānkukwērtooy mētēwook kumwoochinē kule, “Ntēē kwēēbērē :inyiing’ + mēēturbuub *Kōōtaab Yēyiin ankiiteechee subak bēsyoōsyēk sōmōk? ^k ³⁰ Iraraach keye naas. Irēkunēē murtooywoontoonoo!”

[†]15:23 /Kikēēyēyiisyē saakityeechaa kōōboot ng’wooninto.

§15:27 Tāsyinē :siruutēk alake kērēywoontooni 28: Kiityiich :yuutēyū siruutēkaab Yēyiin choo mwooyē kule, /Kikeetasta kibng’ōōkisiis. [’]

^e15:17 Luuka 23:11 ^f15:19 Määrkō 14:65 ^g15:21 Room. 16:13

^h15:24 Tyēēn. 22:18 ⁱ15:26 Mat. 27:11 ^j15:27 Isa. 53:12

^k15:29 Yoowa. 2:19; Määrkō 14:58; Yoowa. 2:19

³¹ Kiinchuruur :nkicheek mbo kibkōrōs chēē wōōyēch ākoo kāānēētikaab kiru-utēk Yēesu kumwoochinē keey kule, “Kiisoobē :chiichi biiko alak, ntēē -mēesoob keey naas. ³² Kēēmāchē keekas ra kāārārōokiintooni kuurē keey kule bāytooyiintēē-taab *Isrāyēēliik. Yoo keemuuch kurēkunēē murtooywoontooni, + mākiiyēnchi.” Kiinchuruur :nkicheek kibng’ōōkisiisyēchoo kimii murtooywōōsyēkwaa.¹

Meetaab Yēesu

(Mataayo 27:45-56; Luuka 23:44-49; Yoowaana 19:28-30)

³³ Kichō :mēēnānēēt bēēt nyēē kiker kōōrēēt tukul, kung’etee āsiiswēk lo ākoy āsiiswēk sokool.^m ³⁴ Yu kayit āsiiswēk sokool kōōnchō :Yēesu kule, “Yēyiintēenyuu, Yēyiintēenyuu, ntēē ’keebakaaktaa!’”† (Kimwooyē yooto ām kuutiinyii kule, “Ēlōōy, Ēlōōy, lema sabaktani?”)

³⁵ Yu kakas :biikaab lukēēt chēē kimii yooto, kulē, “Okas, miitē kukuurē *Eliiya.”
³⁶ Kulabatee :chiito ake kiroonkuryēēt ankooluumta *tifaayik chēē tāytāy. Kurutyi kiroonkuryoonoo kēētīt ānkōōyokoochi kuutiitaab Yēesu ānkulē, “Okany keekas yoo mākuchō :Eliiya chokōōrēēkunēē murtooywoontooni!”ⁿ

³⁷ Kiinchō :Yēesu ankung’et.

³⁸ Yooto bakeenke, kukērēerunēē keey āyēēng’ kuchakee barak ākoy ng’wēny :an-keet nyēē ki rikimim nyoo /kikiyēēlēē Kitōōkiitaab *Kōōtaab Yēyiin.^o

³⁹ Yu kakas :chiito nyēē wōō nyēbo lukēētaab booryēt** wōlēē kameeta :Yēesu, kumwooy kule, “Kubooyit man, ākoo Lakwataab Yēyiin :chiichi.”^p

⁴⁰ Kikiyyoong’iis :chēēbyōōsōōk alake yēē lōō kutoobēnē kiyēē kiyēyāktōōs. Chēēbyōōsōōchoo alak ku Maaryaa nyēbo Maktaala, Sālōōmē ākoo Maaryaa kaametiitaab Yōōsē āk Yāākōbō nyoo mining’.⁴¹ Kirubootē ānkiyēētyēechinootē :chēēbyōōsōōchoo Yēesu, yoo kimii Kalilaaya. Kimii :nkicheek chēēbyōōsōōk alake yooto chēē chaang’ chēē kiinaam Yēesu ākoy Yēerusālēm.^q

Wōlēē /kikeemuyta Yēesu

(Mataayo 27:57-61; Luuka 23:50-56; Yoowaana 19:38-42)

⁴²⁻⁴³ Ki bēsyeēt :nyooto nyēē kichōbēē keey :Yuutayee kukānyoonu bēsyeētaab *Sabaato. Kimii :boontēēt ake nyēē /kikēēkuurēē Yōōsēēf nyēbo *kiriinkēētaab Ari-mataaya nyēē ki kiirwookiin nyēē kitookunoot ām *kōōkwēētaab Yuutayee. Kiki-ikōōyēnchi :boontoonoo kule kichōōnēē :Yēesu Kaab Yēyiin chokuyēk Bāytooyi-intēēt nyoo /kikēēmii /kēēkānyē. Yu kakas :boontoonoo kule kaakuriik :āsiiswēk chēē toowu :bēsyeētaab *Sabaato ānkutākumii :Yēesu murtooywoontēēt, kukāng’ ānkuwo kaab *Bilaato wokusoom /kēēchāmchi kōōnēm muustaab Yēesu sukumuy, kumanaarataarat :kōōrēēt.⁴⁴ Kiilat :Bilaato yu kakas kule kaakume :Yēesu. Kikuur chiito nyēē wōō nyēbo lukēēt ankuteebē kule, “Kaakume :Yēesu, man?”⁴⁵ Kum-woochi :nyoo kule, “Kaakume.” Kuchāmchi Yōōsēēf wokuyib muustaab Yēesu.⁴⁶ Ki-wokwaal :Yōōsēēf ankeet ānkuwokōōrēēk muustaab Yēesu ām murtooywoontēēt

** 15:39 Tāsyinē :siruutēk alake kule ‘wōlēē kiinchōōyto āk’.

¹15:32 Tyēēn. 22:7; 109:25 ^m15:33 Āmōōs 8:9 [†]15:34 Tyēēn. 22:1

[†]15:36 Tyēēn. 69:21 ^o15:38 Chuy. 26:31-33; 2Tēt. 3:14; Ibu. 10:19-20

^p15:39 Mat. 27:11; Määrkō 1:1, 11 ^q15:41 Luuka 8:2-3

ankuratee ankaanaata. Kunam muusto ānuwokōōtōōr kochonkeet ake nyēē /kiki-ikiwōr. Nto yityo, kuwunukyi rwaanteet nyēē wōō kuker kochonkaanaa.

⁴⁷ Kikāsē :Maaryaa nyēbo Maktaala ākoo Maaryaa, kaametiitaab Yōōsē, yēē /ki-keekonoree Yēesu.

King'etee :Yēesu meet

(Mataayo 28:1-8; Luuka 24:1-12; Yoowaana 20:1)

16 Yu kāākubēk :bēsyeētaab *Sabaato kukararakta :asiista, kuwo :Maaryaa nyēbo Maktaala, Sālōōmē, ākoo Maaryaa kaametiitaab Yāākōbō, wokwaal mwaanik chēē boong'u nyēē anyiny subokooyiilee muustaab Yēesu.

² Yu kēērir :kōōrēēt, kubeeta mwaanichaa ākoy wōloo /kikēēmuchinē Yēesu. ³⁻⁴ Kumii kēēlto, kutēēbootēē keye kule, “Ng'oo :nyēē wokuwunuktoowēēch rwaantaanaa tēē nyoo ēē?” Yu kayit, kukasta, nto bērē kulē, /kiikēēwunukto rwaanteet kuyaatakay :kochonkeet. ⁵ Kōōwut kochong'. Yooto, kukas murēn nyēē kiki-ibuur āwutaab taay ām kochong'. Kikiilaach sireet nyēē lēēl anku kooy nyēē kiilēkēchēēchē miisin. Kumuyoo :chēēbyōōsōōchoo miisin yu kakas chiichoo. ⁶ Kumwoochi :chiichoo kule, “-Mōōmuuyē! Ānkētē kule kōōmāchē Yēesu nyēbo Nāāsārēēt nyoo /kōkēēkwērtoochinē murtooywoontēēt. Kaakung'etee meet, neen-nyi māmii yu. -Mōōkāsē yu /kikiitōōrē! ⁷ Bōōmwoochi Bētērō ākoo rubiik chuut kule, ‘Makoonto :Yēesu Kalilaaya wōlēē + mābōōnyōōrchi kuu wōloo kimwooytoowook.’”^s ⁸ Kichuwunee :chēēbyōōsōōchoo kochonkaanaa nyēē kābōōtoon. Kilabat āmānāng'ālōolchi chii ake tukul ām kēēltaab too.

Kiiboorchi keye :Yēesu Maaryaa nyēbo Maktaala

(Mataayo 28:9-10; Yoowaana 20:11-18)

⁹ King'ēētēē :Yēesu meet kukāng'ēēyēn :kōōrēēt ām bēsyeēt nyēē kirubē bēsyeētaab *Sabaato. Nto chiito nyēbo taay kōōboorchi keye :inee ku Maaryaa nyēbo Maktaala, nyoo kiibēbēētoochinē tāmirmirook chēē miyootēch tisab. ¹⁰⁻¹¹ Kuwo :Maaryaa nyi bo Maktaala ākoy wōlēē kimii kuriiryēē :rubiikaab Yēesu ānkumwoochi kule, “!Kaakas Yēesu! Soboot!” Kuchweesta :rubiichoo ng'aleekyii.^{tu}

Kiiboorchi keye :Yēesu rubiikyii āyēēng'

(Luuka 24:13-35)

¹² Kikiikuwalak :eertaab Yēesu kōōboorchinē keye rubiikyii āyēēng' chēē kimii kēēltaab too kukwoonēē Yēerusālēēm. ¹³ Yooto, kooyeey :rubiichoo Yēerusālēēm bokumwoochi chuut kule, “!Kaakeekas Yēesu.” Kuchweesta :chuut ng'aleekwaa subak.^v

Kiiboorchi keye :Yēesu rubiik choo ki taman āk akeenke

¹⁴ Ām lētuunoo, kōōboorchi keye :Yēesu rubiik choo ki taman āk akeenke kumii kwoomiisyē. Kibōlchi :Yēesu rubiichoo, kuuyu kitay kōōyēnchi kule kiimuuchē :inee kung'etee meet ākoo mbo subak kule kichwees ng'aleekaab biiko choo kimwooy kule kiikukas inee ānkusoboot.

^r16:6 Määrkō 8:31 ^s16:7 Määrkō 14:28 ^t16:10-11 Yoowa. 20:14-18

^u16:10-11 Luuka 24:9-11 ^v16:13 Luuka 24:13-35

Kimwoochi :Yēesu rubiikyii bokwaamta lōkōōywēk chēē kāroomēch

¹⁵ Nto mii yoo, kumwoochi rubiikyii kule, “Obe kōōrōōsyēk tukul bōō-āmchinootē biiko tukul lōkōōywēk chēē kāroomēch. ¹⁶ Chii ake tukul nyēē kēēyēnwoo /an-keebatisan, makooraraach :Yēyiin. Nto nyoo kāmēyēnwoo, + /makiiruusta.^{wxy} ¹⁷ + /Mākiikoochi biiko choo kēēyēnwoo kāmūukēywēēk chēē imuuchē kuyey kiy nyēē -mēēmuuchē :chii ām nkuruukyii. Imuuchē ām kaayneenyuu, kōōbēbē-tooy tāmirmirook chēē miyootēch kung'ēētyēē biiko. Makung'alaal ng'ēlyēēbik chēē -mēēnkētē.^z ¹⁸ Yoo kanam eereen māyēyēē kiy, nto yoo kayye mbo ng'woonēt mābākāchē. Yoo kātiinyēē chii nyēē imnyoonē āwunnyēk ankusaay Yēyiin, kusobē :chiichoo.”^a

/Kikēēyib Yēesu kuwo kibkōōnkōy

(Luuka 24:50-51; Yēyuutēk 1:9)

¹⁹ Yu kaakoowaany :Mokoryoontēēt Yēesu kung'āloolchi rubiikyii, /kēēyib kuwo Kaab Yēyiin wokōōbuurēē āwutaab taay nyēbo Yēyiin.^b

Kyaamtaat :rubiik lōkōōywēk chēē kāroomēch

²⁰ Kiba :rubiik kōōrēēt tukul bokwaamta ng'aleekaab Yēesu. Yu kyoomtooy ng'aleechaa, kiyēyē ām kāmūukēywēēkaab Yēesu tukuuk chēē -mēēmuuchē :chii kuyey. Tukuuchoto chēē kiyey biiko chēē chaang' kucham kule bo man :lōkōōy-wēchooto.]^c

^w16:16 Luuka 24:36-49; Yoowa. 20:19-23 ^x16:16 Mat. 28:19 ^y16:16 Yēyuut.

2:38 ^z16:17 Yēyuut. 2:4; 8:7; 10:46; 16:18; 19:6; 1Kōōr. 12:10; 14:1-40

^a16:18 Tyēēn. 91:13; Luuka 10:19; Yēyuut. 4:30; 5:16; 8:7; 28:5; Yāāk. 5:14-15

^b16:19 Määrkō 12:36; Luuka 24:50-51; Yēyuut. 1:9 ^c16:20 Ibu. 2:4

Luuka

Taayta

Siriintēet, yēē /kikēēsirē āk wōlēē kiwuunto :ng'aleek ām taay: Kisirē :Kiriki-intēet Luuka lōkōōywēchu kāroomēch. Ki musookiin nyēbo kiirnān ānki toorētiin-tēetaab Bāwulō nyēē /kiikoosēē keyy ām booniinēkyii alak. Mātookunoot nyēē tyaa kule /kikēēsirē āyu kitaabuuni nteenee /kiisōōtyinē kule imuuchē ku kēnyiiitaab 50 KK nto ku 63 KK ām kōōrēetaab Rooma, Ēfēēsō nto ku Kayisareeya.

Kiyēē mii āriit: Kisabsab :Luuka siruutēk tukul ām keel nyēbo kiirnān āk ng'aleek tukul choo /kiikēērār kurubta keyy āk soboontaab Yēēsu, meenyii āk ng'eeteetaab meet kumanaasir kitaabuuninyii. Kuuyu ki Kirikiin, kitet siruutēkyii kurōōb keyy, ng'ālyoo nyēē tēerchiintōōs āk biiko choo kisālu Iburaneek choo mākāsē yēēt kiy yoo /kāmākēētēt siruut ām kēēlooto. I-ārōōru :Luuka kule Yēēsu ku *Wēritaab Chii nyēē kiyibchi biiko tukul lōkōōywēk chēē kāroomēch. Ibooru :inee mbo lōkōōywēk alak chēē maneemuuch :siriik chuut alake kutwech ām siruutēkwaa.

Kiyēē āmu: Yoo ikiimē :Mataayo kule Kāārārōokiintēetaab Yuutayeek :Yēēsu ānkwoorōōru :Māārō kule yēchinē :Yēēsu Yēyiin yiisyēēt, kumāchē :Luuka kōōboor kule Yēēsu ku Yēyiintēet nto subak, ku chii nyēē chōōnēē siintaaryeetaab Aatam (kur. 3:23-38). Ibooru :Luuka ām yuutēyu kule Yēēsu :nyēē bāwu kiy ake tukul ām kōōrēēt.

Ārōōrunēet

1 Boontēet nyēē koonyitoot Tēyōfiilō, kiikusir :biiko chēē chaang' ng'aleek chēē kiikuyēyākiiis ām wōlēē kēēmiitē. ² Kisir kuu wōloo kimwooytoowēech :biiko choo kikāsē ng'aleechaata rubtooy keyy āk Yēēsu. Bichooto mbo :chēē kibokwaam-taat ng'aleechaa. ³ Boontēet nyēē koonyitoot, kuuyu kwāārōōtootē tukuuchoo tukul kung'eetee wōlēē kitoowunēē, kaasoot kule karaam asiruung' ām kēēlto nyēē chōboot^d ⁴ siinkēt kule man :kiy ake tukul nyoo /kiikiineetiing'.

Kiiboor :malayikeet kule + /mākēēsich Bātisāniintēet Yoowaana

⁵ Yu kibāytooy *Ērōōtē kōōrēetaab Yuutayeek kumukuul, kimii *kibkōrōs ake nyēē /kikēēkuurēē Sekaryaa nyēē kichōōnēē sokonnyeet nyēbo mbo *kibkōrōs nyēbo Abiiya. Nto cheebyoosyeenyii ku Ēliisābēēt nyēē kibo kōōtaab *Āārōn nyoo kiyootu mbo kibkōrōs.^e ⁶ Kiiywēyē :Sekaryaa āk cheebyoosyeenyii Yēyiin ānkirubē kiruutēk tukul kuu wōlēē māktooy :Yēyiin. ⁷ Kikiikōōbuurchiin :tukwaay nyēē lōō āmānāānyōōr lēēkōōy, kuuyu ki sōōn :Ēliisābēēt.^f

⁸ Kimii :yēē kiyēyiisyē :Sekaryaa ām *Kōōtaab Yēyiin, kuuyu kibo kōōng'waa :bārooyinto kuyēyiis.^g ⁹ /Keekwey inee ām bareetaab *sēkēēryēēt, kuu wōloo /kikēēyēytooy kwaak, kōōwut Kōōtaab Yēyiin wōloo kiiwutē :mbo kibkōrōs nkit wokōōtuskēēn kiito ake nyēē boong'u nyēē anyiny.^h ¹⁰ Kisooyē :biiko chuut tukul ām saang' ku tēē yooto tukul.

^d1:3 Yēyuut. 1:1

^e1:5 1Tēt. 24:7-18

^f1:7 Toowu. 25:21; Kāāyit. 8:23-26

^g1:8 1Tēt. 24:19

^h1:9 Chuy. 30:7-8

¹¹ Kutākumii kō, kuchōōnchi *:malayikeet ake ānkōōyooonyēē āwunyii nyēbo taay ām yoo kiituskēēnēē kiyoo. ¹² Kuteryekta keey :mukuulēy Sekaryaa ānku-muy miisin.ⁱ ¹³ Nteenee kumwoochi :malayikaanaa kule, “Sekaryaa, -mēēmuy! Kaakukas :Yēyiin saayeeng'uung'. Kunyoo, mākusikuung' :cheebyoosyeeng'uung' leekweet nyēē wēēriit ānku + mēēkuurēē lakwanaata Yoowaana.^j ¹⁴ + Meeng'erech ānku mākung'erēkiis :nkicheek biiko chēē chaang' kubo ng'ālyoontooni. ¹⁵ Mākuyēk :Yoowaana chii nyēē wōō ām taayeetaab Yēyiin. Mēēbērē makuyye *tifaayiik nto tukuuk alak tukul chēē ibōōkiitē biich. Mākōōnyiityi :Yēyiin Tāmirmiryēēnyii ānko kutākumiitē mooyēetaab kaamet.^k ¹⁶ Makuweech biikaab *Isrāyēēl chēē chaang' kucham Yēyiintēng'waa. ¹⁷ Makoonto :inee taayeetaab Mokoryoontēēt ām tāmirmiryēēt āk kāamuukēy chēē wuu choo kibo *Eliiya. Mākōōchoomnyo lēēkōōk ākoo sikiikwaa, makuweech biiko choo kāwōōt kukas ng'aleekaab choo churtootiin ankuyeyta biiko kutorooch Mokoryoontēēt.”^{lm}

¹⁸ Kumwoochi :Sekaryaa malayikaanaa kule, “Ntēē kōōkēēwōōyēkiitu :tukwaay. + Māānkētēē nee kule man :ng'aleechu?”ⁿ

¹⁹ Kukētyi :malayikaanaa kule, “Ntēē :anii Kāāburyēēl, nyoo ālēēkiityiintōōsii āk Yēyiin! /Kāākiiyookwoo āyibuung' lōkōōywēchu kāroomēch.^o ²⁰ Kas! Mākuyēyākiis :ng'aleechu ām bēsyeēt nyēē kiikukwey :Yēyiin. Nteenee kuuyu maneecham kiyēē kāāmwoowuung', makunaming' keey :kuut ākoy kuyityiin :bēsyoonooto.”

²¹ Kikānyiiis :biiko choo kimii saang' kut kulē, “So! Nto yu keekaay keey ra :Sekaryaa ām kō kuu nyi ēē?” ²² Yu kāwokuchuw saang', kikiikunamakay :kuutiit nyēē kimēēmuuchē kut kung'alaal. King'āloolchinēē biiko āwunnyēk baateey. Kōōnkēt yooto :biiko kule kikiikutookyi Sekaryaa :ng'ālyoo kuchōōnēē wōlēē mii :Yēyiin.

²³ Kitas taay :Sekaryaa kuyēyiisyē ām *Kōōtaab Yēyiin ākoy kubēk :bēsyoōsyēkyii. Nto mii yoo, kuwēēchi keey kaa.

²⁴ Nyēē mā tyaa, kunam :mooyēēt Ēliisābēēt. Kuwunyee keey kō ārook muut. Kumwoochi keey yooto kule,^p ²⁵ “Kaakuriireenaa :Yēyiin kōōnēmtoowoo kāānchuurēetaab biiko kuuyu mānāsich.”^q

Kiiboor :malayikeet wōlēē + /mākēēsikto Yēēsu

²⁶ Ām araaweetaab lo kung'etee kukānyikisiit :Ēliisābēēt, kōōyookto :Yēyiin malayikeet Kāāburyēēl kuwo ākoy Nāāsārēēt ām yēēmēetaab Kalilaaya.^r

²⁷ Kimii *:ārung'oonoyontēēt ake wōlooto nyēē /kikēēkuurēē Maaryaa. /Kikiikēēmākyi chiito ake nyēē /kikēēkuurēē Yōōsēēf nyēē kichōōnēē kōōtaab Bāytooyi-intēēt *Tāwuti.^s

²⁸ Kiwo :malayikaanaata ākoy yēē kimii :Maaryaa ānkumwoochi kule, “Ichāmu nee oō, Maaryaa? Sērē, ichamaat ām taayeetaab Yēyiin.”^t ²⁹ Kiboty :Maaryaa kiyēē mākumwooy, yu kakas ng'aleechaa. Kiteebēē keey kityō kule, “Ng'al nee :chu ēē?”

ⁱ1:12 Kiir. 6:22-23; 13:22; Tān. 8:17; Luuka 2:9

^j1:13 Tān. 10:12, 19; Luuka 1:30; 2:10 ^k1:15 Kāāyiyiit. 6:3-4; Luuka 7:33

^l1:17 Kiir. 13:3-5 ^m1:17 Mal. 3:1; 4:5-6; Mat. 11:14; 17:10-11

ⁿ1:18 Toowu. 17:17; 18:11-12; Luuka 1:34 ^o1:19 Tān. 8:16

^p1:24 Toowu. 21:1-2; 1Sām. 1:19-20 ^q1:25 Toowu. 21:6-7; 30:23

^r1:26 Tān. 8:16 ^s1:27 Mat. 1:16 ^t1:28 Kiir. 6:12; Ruut 2:4

³⁰ Kumwoochi *:malayikeet kule, “-Mēemuy! Kāākōōbēruuring' :Yēyiin!^u
³¹ Kunyi, imiitē wēēnyikisiitu ānku + mēēsich leekweet nyēē wēēro ānku
+ mēēkuurēē lakwanaa Yēesu.^v ³² Mākuyēk chii nyēē iyweyaat ānku Lakwataab
Yēyiin. Mākōōkoochi :Yēyiin kāāmuukēywēēk kubāytooyiis kuu Tāwuti.^w
³³ Makubayta biikaab *Isrāyēēl ām kēnyiisyēk chēē mābēku.”^x

³⁴ Kuteebēē :Maaryaa malayikaanaa kule, “Āmuuchē :anii ānyōōru leekweet kule
nee? Ntēē atiimaat.”^y

³⁵ Kukētyi :malayikaanaa kule, “Mākuchōōnchiing' :Tāmirmiryēētaab Yēyiin
ankoolaambuuchiing' :kāāmuukēywēēkyii. Churtaat :leekweet nyēē + mēēsich
/ānkumākēēkuurēē lakwataab Yēyiin.^z ³⁶ Nto subak, ānkoo kimwooyē :biiko kule
ki sōōn :tilyeeng'uung' Ēliisābēēt ānkimii kukēēytēē kēnyiisyēkaab yyootēēt, boonto
ra mooyēēt nyēbo ārook lo. ³⁷ Māmiitē :kiy nyēē mēēmuuchāksē ām wōlēē mii
:Yēyiin.”^a

³⁸ Kumwooy :Maaryaa kule, “Āchāmē kiy ake tukul nyēē mākwoo :Yēyiin. Kunyoo,
kany kuyeyakay kuu wōloo 'keemwaayte.”

Yooto, kuwēēchi keyy *:malayikeet.

Kiruutoochi :Maaryaa Ēliisābēēt

³⁹⁻⁴⁰ Yooto bakeenke, kuruutoochi :Maaryaa Ēliisābēēt āk boontēēnyii Sekaryaa
chēē kiminyē *kiriinkēēt ake ām mosoobēytaab yēēmēētaab Yuuteeya.

Kuyitē kayaata ⁴¹ ānkōōtookwēēsē Ēliisābēēt, kwoorēērēnē :lakwataab Ēliisābēēt
ām moo. Kōōnyiiityi :Yēyiin Ēliisābēēt tāmirmiryēēt ⁴² kukuurchi barak kum-
woochinē Maaryaa kule, “Ibēruuroot kusiir kooruuk alak tukul! Ibēruuroot mbo
:leekweet nyēē + mēēsich. ⁴³ Ng'alyoo nyēbo koonyit sōō, kule nee kuchō :kaameti-
itaab Mokoryoontēēnyuu kut chokukasa. ⁴⁴ Yooto 'kēēchōōnii kō ānkiitookwēēsoo,
kwoorēērēnē :leekweet ām moo kubo ng'erekweek. ⁴⁵ Ibēruuroot :inyiing' nyoo 'ki-
iyēnchi kule makuyeyakay :kiyēē kiikumwooy :Yēyiin!”^b

Tyēēntaab Maaryaa

⁴⁶ Nto mii yoo, kutyēēn :Maaryaa kule,
“Āsiltooy Yēyiin ām mooyēēnyuu tukul.

⁴⁷ Baybay :tāmirmiryēēnyuu
kubo Kāārārookiintēēnyuu Yēyiin.^c

⁴⁸ Kaakoosoot kōōbēruuroo,
motwooriintēēnyii nyēē mining'.

Kung'eetee raat kuwo taay,
+ /mākēēkuuro kule 'nyēē kiikōōbēruur :Yēyiin'.

⁴⁹ Kāākuyēwoo :Yēyiin ng'alyoo nyēē wōō miisin.
Lēyyē, kusilākoy :inee.

⁵⁰ Riirēē :Yēyiin biiko tukul choo iywēyē inee

^u1:30 Luuka 1:13

^v1:31 Toowu. 16:11; 17:19; Kiir. 13:3; Isa. 7:14; Mat. 1:21; Luuka 1:59; 2:21

^w1:32 2Sām. 7:16; Isa. 9:7; Mat. 20:30-31 ^x1:33 Tān. 2:44

^y1:34 Luuka 1:18 ^z1:35 Mat. 1:18 ^a1:37 Āyub 42:2 ^b1:45 Toowu. 15:6

^c1:47 Isa. 43:3; Aabak. 3:18

kung'eetee binuut āk binuut.^d

⁵¹ Kāākōōboor kāāmuukēywēēkyii

ānkōōsērweētē choo ng'āsē keey.^e

⁵² Ichuchuukunēē bāytooyik ng'ēchērōōkwaa

ānkōōloong'tēē choo yibē keey ng'wēny.^f

⁵³ Ibiyoonyēē biiko choo āmē :kēmēwuut

tukuuk tukul chēē kāroomēch

ānkukwētē choo mokorēēn

āmēēkoochi kiy.^g

⁵⁴⁻⁵⁵ Kiikuyēētyēēchēēch acheck

biikaab *Isrāyēēl choo motwoorikyii.

Lēyyē! Kaakoosoot ra :Yēyiin kiyēē kimwooyē

kule makuriiree kōyoo bo *Abraam kēnyiiis āk kēnyiiis.

Ng'aleechuutēchu :choo kimwoochinē biikyooy

choo kibo taay.^{hi}

⁵⁶ Kiibuurto keey :Maaryaa Ēliisābēēt ārook chēē mächē kuyitē sōmōk nto iyēēyē kaa.

Wōlēē /kikēēsikto Bātisāniintēēt Yoowaana

⁵⁷ Nto mii yoo, kusich Ēliisābēēt leekweet nyēē wēēriit. ⁵⁸ Yu kakas :laatoosyek āk tilyōōnuutēk kiisayta nyēē kiiboorchii :Yēyiin Ēliisābēēt, kung'erēkiis :tukul.

⁵⁹ Kutinyē :lakwanaa bēsyoōsyēk sisiit kuba :laatoosyek āk tilyōōnuutēk saak-weet nyēē */kikiimurootānēē lakwanaa. Kimāchē :bichoo kule nto /kēēku-urtēē leekweet kaayneetaab kwaan kule Sekaryaa.^j ⁶⁰ Nteene kutāyis :kaamet.

Kimwooy kule, “+ /Mākēēkuurēē Yoowaana.” ⁶¹ Kumwooy :biiko kule, “O, ntēē māmii :chii ām kōōng'woong' nyēē /kēēkuurēē kuu nyoo!” ⁶² /Keeteabee

Sekaryaa /kēēng'āloolchinēē āwunnyēk kōōboor wōlēē + /mākēēkuurto leekweet.

⁶³ Kumwaayta /kiikoochi kiyēē kasir. Yu kasir kule, “+ /Mākēēkuurēē lakwani Yoowaana,” koolat :biiko.^k

⁶⁴ Kootyaak :ng'elyebtaab Sekaryaa bakeenke ānkusilto Yēyiin.^l

⁶⁵ Kimuuyo :laatoosyek miisin. /Kikyaamtaat ng'aleechaa kuyit komoswookik tukul chēbo mosoobēytaa Yuuteeya. ⁶⁶ Kiteebēē keey :chii ake tukul kule, “Ara mächokuyēk nee :lakwani?” Kitookunoot :lakwanaa kule tinyē kāāmuukēywēēkaab Yēyiin.

Tyēēntaab Sekaryaa

⁶⁷ Nto mii yoo, kōōnyiiiti :Yēyiin Sekaryaa tāmirmiryēēt kutyēēn kule,

⁶⁸ “Kutōōriit :Yēyiintēēntaab *Isrāyēēl,

kuuyu kachokooraraach biikyii.^m

⁶⁹ Mii kōōyookwēēch Kāārārookiintēēt

^d1:50 Tyēēn. 103:8, 17 ^e1:51 Kiruu. 5:15; 26:8 ^f1:52 Tyēēn. 75:7; Mat. 23:12; Yāāk. 4:6, 10 ^g1:53 Tyēēn. 107:9; 34:10; Luuka 6:21

^h1:54-55 1Sām. 2:1-10 ⁱ1:54-55 Toowu. 17:7; Tyēēn. 98:3; Miika 7:20

^j1:59 Toowu. 17:12-13 ^k1:63 Luuka 1:13 ^l1:64 Luuka 1:20

^m1:68 Tyēēn. 41:13; 72:18; 111:9; Luuka 4:18-21; 7:16; 19:44

kuchōōnēē kōōtaab *Tāwuti,
 nyēē boonto kāāmuukēyēwēēk miisin,ⁿ
⁷⁰ kuu wōloo kimwooytooy :Yēyiin kēny
 kubununēē wōōrkooyikyii.^o
⁷¹ Makooraraacheech ām wōlēē mii :buunikyoo
 āko mbo ām wōlēē mii :biiko chēē wēchēēch.^p
⁷²⁻⁷³ Kaakuriiree :Yēyiin man mbo kuuko
 kootyich *kiirootyeeet nyoo kimwoochinē *Abraam.^q
⁷⁴ Mākukōōnēēch mbo bārooyinto
 nyēē kēyēchinē yiisyēenyii nyēē -mākēēmuuytōōsii.
 Mākūsāruneēnēēch wōlēē mii :buunikyoo
⁷⁵ ankuyeeech kēētililiitu
 ankeechurte ākookoy ām taayeetaab Yēyiin.^r
⁷⁶ Nto inying' ii, lakwanyuu,
 + mēēyēku *wōōrkooyoontēētaab Yēyiin.
 + 'Meentooy wēyēytoochi Mokoryoontēēt kēēlto.^s
⁷⁷ + Māwēēboorchi biiko kōōnkēt wōlēē /kiirārooktooy
 yoo kāsoom /kēēnyōōchi kaat.^t
⁷⁸ Riirēēnēēch :Yēyiin
 ām mooyēenyii nyēē lēēl.
 Mākōōyook lēbkēēyyēēt kuchōōnēē kibkōōnkōy^u
⁷⁹ chokōōluuchi biiko choo kiikoolaambuuch
 :mēēnānēētaab mēēyinto.
 Mākōōrēētootēēch :lēbkēēyyooni
 kēēnyōōru tāloosyēēt.^v

⁸⁰ Kinerta :Yoowaana ng'ālyoontēētaab Yēyiin ām nkuruukyii tukul. Kiminyootē suurkwēēn ākoy bēsyēēt nyēē kichokōōboorchi keey biikaab *Isrāyēēl.^w

Wōlēē /kikēēsikto Yēēsu

(Mataayo 1:18-25)

2 Kimii :bāytooyiintēēt ake ām bēsyōōsyēchooto nyēē kibāytooy Rooma ākoo kōōrōōsyēk alak chēē chang'. /Kikēēkuurēē bāytooyiintonoo *Kayisaar Āku-ustō. Kimwaayta :kāāntōōyiintonoo /kiiyiit biiko tukul ām kōōrōōsyēchooto. ² Kibo taay :kāāyiitiisyoonoo ām nyoo kichokuyēyāktōōs kubāytooy *.Kirēēnnyō kōōrēētaab Siirya. ³ /Kikēēmwooy kule /bokiiyiitēē :chii wōlēē /kikēēsikyinē.

⁴ Nto kuuyu kibo :Yōōsēēf kōōtaab Tāwuti, king'eetee Nāāsārēēt ām yēēmēētaab Kalilaaya ānkuwo kiriinkēēng'waa Bēētēlēyēēm ām yēēmēētaab Yuuteeya wōloo /kikēēsikyinē Bāytooyiintēēt *Tāwuti. ⁵ Kiwēēto keey Maaryaa nyi kimāchē kule sukoomut ānkoo kikiikuriik kucham keey.

^m1:69 Tyēēn. 132:17; Mat. 20:30-31 ^o1:70 Isa. 9:2-7; Miika 5:2-4; Room. 1:2

^p1:71 Tyēēn. 106:10

^q1:72-73 Laawi. 26:42; Tyēēn. 105:8-9; 106:45; Toowu. 22:16-18; Miika 7:20

^r1:75 Tiitō 2:12, 14 ^s1:76 Mal. 3:1; Mat. 11:10; Māārko 1:2

^t1:77 Cherem. 31:34 ^u1:78 Chuy. 34:6; Mal. 4:2 ^v1:79 Isa. 9:2, 6; 42:6-7; Mat.

4:16; Luuka 2:14 ^w1:80 Kiir. 13:24-25; 1Sām. 2:26; Luuka 2:40, 52

⁶Kumii wōlooto, kwaam Maaryaa :mooyēēt. ⁷Nyēē mā tyaa kutwaat wēēriit. Kōōyēēn leekweet ānkōōmukoonchi mwēēnkēēt nyēē /kiing'ēēng'sēē ām mchoor, kuuyu kimāmii :bārooyinto kōōtaab tāyēēk.^x

Malayikaanik ākoo ākiik

⁸Kimii :ākiik alake kwēēmowuunooto chēē kyookooy kēēchiirēk ām yeecheyta nyēē kilēēkitēē Bēētēlēyēēm.

⁹Kuchōōnchi *:malayikeet ākiichoo ām lēbkeēyēyēetaab Yēyiin ankookweny icheek. Kinam bichoo :muyātēēt kut kubōōtoon.^y ¹⁰Nteenee kumwoochi :malayikaanaa kule, “-Mōōmuuyē! Āyibwook :anii lōkōōywēk chēē makuyey biiko tukul ām kōōrēēt kung'ērēkiis miisin.^z ¹¹/Kāākēēsikwook raat ām Bēētēlēyēēm *Kāārārookiintēēt nyoo kwōōkānyoону. Nyooto ku Mokoryoontēēng'woong'.^a ¹²Yoo sōōnyōōru lakwanaa, +mookas /kāākiiyēēnēē sirook /ānkiimukoonchi mwēēnkēēt nyēē /kiing'ēēng'sēē.”

¹³Nyēē mā tyaa, kurēkunēē :lukēētaab malayikaanik kibkōōnkōy, kuyēmo āk nyiin ānkutyēēn :tukul kōōkoostoo Yēyiin kule,

¹⁴“Wōō :Yēyiin ām kibkōōnkōy!

Mii kuchōōnchinē :tāloosyēēt biiko,
choo makuchamta :Yēyiin,
kule churtootiin.”^b

¹⁵Yu keeyeey :malayikaanichaa kibkōōnkōy, kumwooy :ākiik kule, “Murēchu, okany keebe Bēētēlēyēēm bokeekas ng'ālyoontooni kāākōōboorwēēch :Yēyiin.”

¹⁶Yu kāmwooy kuu nyooto, kulabat ākoy wōlooto ānkubokunyōōr Maaryaa, Yōōsēēf āk leekweet nyēē /kāākiimukoonchi mwēēnkēēt. ¹⁷Yooto, kumwoochi :ākiichoo biiko ng'aleekaab malayikaanaa chēē kirubtooy keey lakwanaa. ¹⁸Kiilat :biiko tukul ng'aleechaa kyoomu :ākiik nteenee ¹⁹kinamtaat :Maaryaa mēt.^c

²⁰Kiikoostootē :ākiichoo Yēyiin kumii kōōyēyē wōloo kimii :kēēchiirēk kubo lōkōōywēk chēē kinyōōr. Kikas leekweet kuu wōloo /kikēēmwooytoochinē.

/Kikiimuraatan Yēēsu /ānkēētoochi kaayneet

²¹Nto mii bēsyyēetaab sisiit kung'eetee /kākēēsich lakwanaa, /keeyeey saakweet nyēē */kikiimurootānēē /ānkēētoochinēē kaayneet. Yu /kaakiimuraatan /kēētoochi kaayneet kule Yēēsu, kaaynaanaa kisimkutoochinē *:malayikeet /kumanaakeem-anach.^d

/Kibokiitāboonchi Yēēsu Yēyiin

²²⁻²⁴/Kikeesir ām kiruutēkaab Yēyiin choo kikōōnu *:Muusa kule ibuurē :koorko nyēē kāsich wēēro bēsyyōōsyēk artam nto /kēēlābchinē. Nto yoo /sikēēlābchi, kimāchāktōōs kuwēētooy chēēbtuukēēnik āyēēng' chēē wōōyēch nto āyēēng' chēē minkēēch /bokēēyēchinēē ntāsimuutēk. /Kikeesir mbo subak kule, leekwa ake tukul

^x2:7 Mat. 2:1; Yoowa. 7:42 ^y2:9 Luuka 1:12 ^z2:10 Luuka 1:13

^a2:11 Mat. 20:30-31; Luuka 22:67; Yoowa. 4:42; Yēyuut. 5:31; 13:23; 2Bēt. 1:11; 1Yoowa. 4:14 ^b2:14 Isa. 9:6; 52:7; 57:19; Luuka 1:79; 10:5-6; 12:51; 19:38, 42; 24:36; Yoowa. 14:27; Yēyuut. 10:36 ^c2:19 Luuka 2:51 ^d2:21 Luuka 1:31

nyēē /kākēēsich nyēē kibooreetyeet ānku wēero, /kiitāboonē nyoo kubo yiisyēetaab Yēyiin.

Kunyoo, yu kikiikukeeyta :bēsyoōsyēchoo bo tōmōnoontiit, kuwēeto keyy :Maaryaa Yōōsēēf kuboontootē leekweet Yēesu. Kiba ākoy *Kōōtaab Yēyiin nyēē kimii Yēerusālēēm. Kimāchē /bokēēyēchi ntāsimumutēk ām wōlooto kuu wōloo mwooytooy :kiruutēk ānkubokōōkooyto Yēesu kubo yiisyēetaab Yēyiin.^e

²⁵ Kimii :chiito ake Yēerusālēēm nyēē /kikēēkuurēē Simiyōōn nyēē ki lēēl :moo ankichamaat ng'ālyoontēetaab Yēyiin miisin. /Kikikiinyiityi Tāmirmiryēetaab Yēyiin ānkikānyoonu *Kāārārookiintēēt kuchō. ²⁶ Kikiikōōboorchi :Tāmirmiryēetaab Yēyiin kule kumanaame :inee, makukas Kāārārookiintēēt nyoo mākōoyook :Yēyiin.^f

²⁷ Kikiikōōrēetoot :Tāmirmiryēetaab Yēyiin bēsyoonooto Simiyōōn kuwo *Kōōtaab Yēyiin. Kuyitē :Yōōsēēf āk Maaryaa wōlooto, ²⁸ kunāmē :Simiyōōn leekweet ankookaasta Yēyiin kule, ²⁹⁻³¹ “Bāytooyiintēenyuu Yēyiin, yoo kaameey ra, māmii ng'ālyoo, kuuyu kaakas leekweet kuu yoo 'kwēēmwoowu. Kaakas *Kāārārookiintēetaab kōōrēēt nyoo 'kiikuurtoowēēch kukāsē :biiko tukul.^g ³² Mākuyēk lēbkēēyyēetaab bōrōryōōsyēk tukul ankuyey /kēēkoonyit biikaab *Isrāyēēl tukul.”^h ³³ Kiiyyo :Yōōsēēf ākoo Maaryaa yooto kōōlātē kiyēē kimii :Simiyōōn kumwooyē kurubta keyy Yēesu.

³⁴ Kōōbēruur :Simiyōōn icheek tukwaay ānkumwoochi Maaryaa kule, “Makuyey :lakwani /kiiraraach biikaab Isrāyēēl alak nto alak mākubootyo. Mākōōboor kāāmuukēywēēkaab Yēyiin ām Isrāyēēl, nteenee makukwiil :biiko chēē chaang’.ⁱ ³⁵ Yooto, mākōōboor keyy :miyootyēēt nyēē kiwung'ta keyy :bi-choo. Mākung'woonchiing' :ng'aleechaa miisin kukerkeyiit nyēē /kākēērutēēning' chōōkiit kubun.”^j

³⁶ Kimii :nkinee cheebyoosyeet ake *Kōōtaab Yēyiin bēsyoonooto nyēē /kikēēkuurēē Ana. Kikiikuyoosiit miisin ānki *wōōrkooyoo nyēbo Yēyiin. Ki lakwataab boontēēt ake nyēē /kikēēkuurēē Fānwēēl nyēē kibo kōōtaab Asyeer. Kiming'to keyy saanteenyii kēnyiiisyeēk tisab nto yityo kume :saanteet. ³⁷ Kōōbuur ku musuk ākoy yēē kibonto kēnyiiisyeēk tāmānwookik sisiit āk ang'wan. Kiwēētii :cheebyoosyaanaa Kōōtaab Yēyiin ku tēē yooto tukul wokukutunkynē Yēyiin bēēt nto kwēemooy ānkukirē āmiik kibtaman.^k

³⁸ Kiwo :cheebyoosyaanaa yoo king'aloolchinēē :Simiyōōn Maaryaa ākoo Yōōsēēf. Kubirchi :nkinee Yēyiin kōōnkōy ānkumwoochi chii ake tukul nyēē kimii kukānyoonu kooraraach :Yēyiin Yēerusālēēm kule, “Kaakuyit *Kāārārookiintēēt!”^l

³⁹ Yu /kākāēyēchi ntāsimumutēchoo kuu wōloo māktooy :kiruutēkaab Yēyiin, kooyeey :Yōōsēēf āk Maaryaa *kiriinkēēng'waa Nāāsārēēt ām yēēmēetaab Kalilaaya. ⁴⁰ Kineree :Yēesu wōlooto kut kukich. /Kikiibēruur /ānkiikoochi kiirnātēēt nyēē wōō.^m

^e2:22-24 Laawi. 12:1-4, 7-8; Chuy. 13:2, 12

^f2:26 Luuka 2:11 ^g2:29-31 Luuka 10:23-24 ^h2:32 Isa. 42:6; 49:6 ⁱ2:34 Isa. 28:16; 1Bēt. 2:8; Room. 9:33 ^j2:35 Yoowa. 19:25 ^k2:37 Mat. 6:16-18; 1Tēm. 5:5 ^l2:38 Luuka 2:25; 23:51; 24:21 ^m2:40 Luuka 1:80

Nyēbo taayta kōōwut :Yēesu Kōōtaab Yēyiin

⁴¹ Ām kēnyiit ake tukul, kibēētii sikiikaab Yēesu Yēerusālēem bokwoomē *Saakweetaab Keeytaayeeet.ⁿ ⁴² Yu kiboonto :Yēesu kēnyiisyēk taman āk āyēēng', /keebeeta saakwaanaa.

⁴³ Yu kābēk :saakweet, kung'ēētyo :sikiikyii kooyeey kaa. Nteenee king'ētunēē :Yēesu Yēerusālēem kumēēnkētē :sikiik. ⁴⁴ Kibērē :sikiik tōos tākuboontoonu keye :inee chōōrōōnuutēkyii nto tilyōōnuutēk. Nto mii kosolēny, wokucheeng'aatee :kwaan āk kaamet wōlēē mii :chōōrōōnuutēk āk tilyōōnuutēk, ⁴⁵ nteenee mānāānyōōr. Kooyeey yu kāyyēēkunēē akoy Yēerusālēem bokucheeng'aat.

⁴⁶ Nto mii bēsyēētaab sōmōk bokunyōōr kumii kiirwookēētaab kānēētikaab kiruutēk ām *Kōōtaab Yēyiin kukāsē kiyēē /kikēēmwooyē ānkukiirē ng'al. ⁴⁷ Kiilat :chii ake tukul nyēē kikāsē kiirnātēēt nyēē kiboonto :Yēesu āk wōlēē kiwāluntooy kiyēē /kikēētēēbēē. ⁴⁸ Kinam kuut kwaan āk kaamet. Kulēēnchi :kaamet, "Baaba, ng'alyoo nee :nyi 'kēyēwēēch! Ntēē siikōōnēēch keeluyaatee wōli tukul?" ⁴⁹ Kukētyi :Yēesu kule, "Ām :nee soocheeng'aateenaa wōloo tukul? -Mōōnkētē :akweek kule māchāk-tōos āmiitē :anii kōyi bo Baaba āyēyē ng'aleek chēē mākwoo :Baaba?"^o

⁵⁰⁻⁵¹ Mānēēnkētē :sikiik kiyēē kiibooru :ng'aleechaa kimwooyē :Yēesu, nteenee kinamtaat :Maaryaa mēt. Kicham :Yēesu kuwēēto keye kwaan āk kaamet. Kiwokukoonyit sikiikyii.^p

⁵² Yooto tukul kumii kunērē :Yēesu, kutāsynē keye :ng'oornānēēnyii ānkuchāmē :Yēyiin āk biiko.

Yoowaana, yēytooyiintēētaab kēēltaab Yēesu

(Mataayo 3:1-12; Māārko 1:1-8; Yoowaana 1:19-28)

3 Ki kēnyiitaab taman āk muut kubāytooy :Tibēēryō kōōrēētaab Rooma kumukuul. Ām bēsyōōsyēchooto, kibāytooy :Bōōntyō *Bilaato yēēmēētaab Yuuteeya, kubāytooy *:Ērōōtē Antibaas^{††} yēēmēētaab Kalilaaya, nto ng'ēetaabkaamet Filibō, kubāytooy :nyoo yēēmōōsyēk āyēēng': nyēbo Itureeya ākoo nyēbo Traakoniit. Kibāytooy :Lusaannya yēēmēētaab Abileen. ² Nto mbo *kibkōrōs chēē wōōyēch ām bēsyōōsyēchooto ku *Anaas ākoo *Kayaafa. Ki yooto mbo yēē kiiyookyinē :Yēyiin Yoowaana Araab Sekaryaa lōkōōywēk kumii suurkwēēn.^q ³ Kunyoo, kyaamtaatee :Yoowaana lōkōōywēk biitōōsyēk tukwaay chēbo āynēētaab Yoortaan kumwoochinootē biiko kuweeksee miyootyēēt nyoo kiikuyey /ankeebatisan sukunyōōchi :Yēyiin kaat.^r ⁴ Kiityiich kuu yoo siraat ām kitaabuutaab *wōōrkooyoontēētaab Yēyiin *Isaaya kule,

"Miitē :chiito ake kukuuru ām kōōr nyēē suurkwēēn kule,

'Oyeyte keye,

ānkōōbāroochi Mokoryoontēēt kēēlto.

⁵ /Keeyeb tulōōntōōk

/ānkēēsisinēē tuybēyōōsyēk.

^{††} **3:1** Ērōōtē nyiitēnyii ku wēritaab Ērōōtē nyoo kimwooytooy /keebakach wēēriik.

ⁿ **2:41** Chuy. 12:1-20 ^o **2:49** Yoowa. 2:16

^p **2:50-51** Luuka 2:19; Ēfēēs. 6:1; Filib. 2:6-8; Kolos. 3:20; Ibu. 5:8

^q **3:2** Luuka 1:80 ^r **3:3** Luuka 24:47; Yēyuu. 13:24; 19:4

/Keechuul kēelwookik choo moosootiin
/ānkiirōor choo sing'iirēch.

⁶ Māchāktōos :biiko tukul kōōnkētē kule
māchē :Yēyiin kooraraach icheek.”[†]

⁷ Kimwoochi :Yoowaana biiko chēē kimāchē /keebatisan kule,
“Ng'oomng'ookichu! Ng'oo :nyēē kāmwoowook ōmwēyēē ng'woonintaab Yēyiin
nyoo mākuchōōnchook?”^s ⁸ Ōboorunēē yēyuutēkwook kule kooweeksee miyootyēēt,
āmōōkwērtē keyy ōmwooyē kule, ‘Ntēē kēēbooyē Abraam.’ Āmwoowook man kule
imuuchē :Yēyiin kuyey rwoontōochu kuyēk lōkōkaab *Abraam.”^{‡†} ⁹ Itōrōoroot
:āywēēt. Kunyi, keet ake tukul nyoo kamayey lokoyeek chēē kāroomēch,
/kiiluultooy /ānkēētōorchī ma.”^u

¹⁰ Kuteebē :biiko Yoowaana kule, “Kiy nee :nyēē + mākiiboorunēē kule kookee-
bakaakte miyootyēēt?” ¹¹ Kumwoochi :Yoowaana kule, “Yoo boonto :chii sirooy
āyēēng', kubchēchi nyoo mātinyē sira. Nyoo boonto āmiik, kubchēchi nkinee nyoo
mātinyē.”

¹² Kikwa :nkicheek kāāruruukikaab *syuuruut kumāchē kule /keebatisan ānkum-
woochi Yoowaana kule, “Kāānēētiintēēt! Nto nkacheek, mākwēēch kule kēēyēyē
nee?” ¹³ Kukētyi :Yoowaana kule, “Boosaan ōtāsyinē laait ake barak ām syuuruut
nyoo /kikiitiilwook kule ōruruuchēē biiko.”

¹⁴ Kukwa :nkicheek chēē riibē tāloosyēēt ankuteebē kule, “Nto nkacheek, mā-
kwēēch keyyey nee?” Kukētyi :Yoowaana kule, “-Mōō-āmchi chii ng'ōōki ām kiyēē
manaayey, āmōōsāsunēē chii tukuukyī. Oteeree beesaanik choo /kēēkwēwook ām
yiisyēēng'woong'.”

¹⁵ Kikānyoonu :chii ake tukul kuyit *:Kāārārōokiintēēt ām lēēkitō. Kyoome
mēt kumwooyē kule, “Ara nyuun Kāārārōokiintēēt ku Yoowaana?” ¹⁶ Kum-
wooy :Yoowaana kule, “Ābātisānēēnook :anii bēēko baateey, nteenee mākuchō
:chiito nyēē boonto kāāmuukēywēēk kubiira, nyēē -māāyēmē mbo ārēēkyi
kwēyōōnik. + Machokubatisaneenaak :inee Tāmirmiryēētaab Yēyiin āk maata.”^v

¹⁷ Machokuseesta mōōrōryēēk kung'ēt :nkoonuuk ankubeelee mōōrōryēēchoo
maataab kibchuulyo. Nto nkoonuuk, kukonoree choo chookē.”

¹⁸ Kitas taay :Yoowaana kwoomchinē biiko lōkōoywēk chēē kāroomēch
ānkōōkālōonchinē kutayee keyy ng'ōōki.

¹⁹ Kiiburyoong'to :Yoowaana Bāytooyiintēēt *Ērōōtē kuuyu kyoobuch
ng'eetaabkaamet kōōnēmūnēē koorkeēnyī Erootyaa. Kiiburyoong'to mbo subak
kubo ng'al alak chēē chaang' chēē miyootēch. ²⁰ Yooto, kunam :Ērōōtē ankukerta
kō. Kiinyikiis :ng'ālyoontooni miyootyēētaab Ērōōtē miisin.”^w

[‡]**3:8** Ibooru 'lōkōkaab Abraam' biiko chēē kāsyinē Yēyiin kuu Abraam.

[†]**3:6** Isaaya 40:3-5 ^s**3:7** Mat. 3:7; Luuka 21:5-36 ^t**3:8** Mat. 3:9; Luuka 13:16;
19:9; Yoowa. 8:33-47; Room. 4:12, 16-17; Kala. 3:7, 29 ^u**3:9** Mat. 7:19

^v**3:16** Yoowa. 1:26-27, 33; Luuka 4:18; Yēyuut. 1:5; 2:3; 11:16; 13:25; 19:2-4

^w**3:20** Māārkō 6:17-18

/Kikeebatisanee Yēesu bēeko āk Tāmirmiryēt

(Mataayo 3:13-17; Māarkō 1:9-11)

²¹ Yu kitākubātisāniisyootē :Yoowaana, kuchō :nkinee Yēesu /ankeebatisan. Nto kumii :Yēesu kusooyē Yēyiin, kuyaatakay :kibkōōnkōy^x ²² ānkurekyi :Tāmirmiryēetaab Yēyiin nyēē wuu chēēbtuukē. Kukuur :Yēyiin ām barak kule, “Inyiing’ lakwanyuu nyēē āchāmē ānkāang’ērēkyinē.”^y

Siintaaryeet wōlēē kichōōnēē :Yēesu

(Mataayo 1:1-17)

²³ Kitinyē :Yēesu kēnyiisyēk chēē kimāchē kukēēyētēē sosom kutoowu yiisyēenyii. Kikuurē :biiko Yēesu kule araab Yōōsēēf ānkoo kimābo Yōōsēēf. Kichōōnēē kōōtaab Ēēli.^z ²⁴ Ēēli nyoo ki araab Maatat. Maatat araab Laawi, Laawi nyoo ki araab Mēlki, Mēlki nyoo kibo Yanaay, Yanaay nyoo ki araab Yōōsēēf. ²⁵ Yōōsēēf araab Matatyaa nyoo ki araab Āmōōs. Kibo :Āmōōs Nāwuum nyoo ki araab Ēsli, Ēsli araab Nakaay. ²⁶ Nakaay araab Mayaat nyoo ki araab Matatyaa araab Sēmēyiin nyoo kibo Yōōsēk. Kibo :Yōōsēk Yoota ²⁷ nyoo ki araab Yowanaan nyoo ki araab Reesa, nyoo kibo Sērubbābēēl, araab Syeeltyeel nyoo kibo Nēēri. ²⁸ Kibo :Nēēri Mēlki, nyoo ki araab Aati, nyoo kibo Koosam araab ²⁹ Eer nyoo kibo Chooswa araab Elyeeser, nyoo kibo Yōōriim, nyoo ki araab Maatat. Kibo :Maatat Laawi, ³⁰ nyoo ki araab Simiyōōn nyoo kibo Yuuta, Yuuta araab Yōōsēēf nyoo kibo Yoonam araab Elyaakim. ³¹ Elyaakim araab Meleeya nyoo kibo Meena, Meena nyoo ki araab Mataata. Kibo :Mataata Naasan, nyoo ki araab Tāwuti.^a ³² Tāwuti nyoo kibo Yēēsē araab Ōbēēt nyoo ki kwaan ku Boowaas, Boowaas araab Sālmōōn nyoo kibo Nāāsyōōn, ³³ nyoo ki araab Aminataab, nyoo ki araab Raam nyoo ki araab Ēsrōōn nyoo ki kwaan ku Bērēēs, nyoo kibo Yuuta.^b ³⁴ Kibo :Yuuta Yāākōbō nyoo ki araab Isaka nyoo kibo *Abraam araab Teera. Kibo :Teera Nayoor, ³⁵ nyoo ki araab Sērūk, Sērūk araab Rēēwu nyoo kibo Belek nyoo ki kwaan ku Eber araab Syeela. ³⁶ Kibo :Syeela Kaynaan nyoo ki araab Arfaksaat, araab Syēēm, nyoo kibo Noowa. Kwaaniitaab Noowa ku Lameek, ³⁷ nyoo ki araab Metuseela araab Enok nyoo kibo Chāārēēt araab Maalaleel nyoo kibo Kaynaan. ³⁸ Kibo :Kaynaan Ēnōs nyoo ki araab Sēēt. Kibo :Sēēt Aatam, nyoo kiyēyē :Yēyiin.^c

/Kikeetyem Yēesu ām suurkwēēn

(Mataayo 4:1-11; Māarkō 1:12-13)

4 Yu /kābokiinyiiti Yēesu Tāmirmiryēetaab Yēyiin, kung’etee komosaa kibo āynēetaab Yoortaan ānkōōrēētoot :Tāmirmiryoonoo ākoy suurkwēēn. ² Kiibuur wōlooto bēsyoōsyēk artam kukirē āmiisyēēt. Yu kābēk :bēsyoōsyēchoo artamu, kwaam :kēmēwuut miisin. Kutākumii :Yēesu wōlooto, kuchōōnchi *:Kēniintēēt kumāchē kutyem.^d ³ Kimwoochi kule, “Yoo inyiing’ man ku Lakwataab Yēyiin ii,

^x3:21 Mat. 3:16; Luuka 5:16 ^y3:22 Mat. 3:17; Luuka 4:18^z3:23 Toowu. 41:46; Kāāyit. 4:3; 2Sām. 5:4 ^a3:31 2Sām. 5:14^b3:33 Ruut 4:18-22; 1Tēt. 2:1-14^c3:38 Toowu. 5:1-32; 11:10-20; 25:19-26; 29:35 ^d4:2 Luuka 4:18; Ibu. 4:15

imwoochi rwaantaani kuyĕk āmnyoontĕēt.” ⁴ Kukĕtyi :Yĕĕsu kule, “Ntĕĕ mwooyĕ :siruutĕkaab Yĕyiin kule, ‘Māsobĕĕ :chiito āmit baatey.’”[†]

⁵ Kuwĕeto :Kĕniintĕēt Yĕĕsu ākoy lekemeet ake barak ākung'oonkyi kukas kiri-inkōōsyĕk tukul ām kōōrĕēt. ⁶⁻⁷ Kumwoochi Yĕĕsu kule, “Yoo 'kĕĕkutung'woo, + māākōōniing' kāmūukĕywĕĕk ibayte kiriinkōōsyĕchuut tukul kārōorānĕch kut kōōtĕnyĕtĕnyĕ, kuuyu anii :nyĕĕ āboontĕ kāmūukĕywĕĕk ākoochi chii ake tukul nyoo kaacham.”^e ⁸ Kukĕtyi :Yĕĕsu kule, “Ntĕĕ mwooyĕ :siruutĕkaab Yĕyiin kule māchāktōōs /kĕĕkutunkynĕ Yĕyiin /ānkiiywĕyĕ inee nkit.”^{†f}

⁹ Nto mii yoo, kuwĕeto subak :Kĕniintonoo Yĕĕsu ākoy Yĕĕrusālĕēm ānkōōkoochi kōōyyoonyĕĕ yĕĕ kotootyĕēt ām barakuutaab tōōtĕĕtaab *Kōōtaab Yĕyiin.^{†g} Yooto, kumwoochi :Kĕniintĕēt kule, “Yoo inyiing' man Lakwataab Yĕyiin ii, iraantee baa, yuutĕyu ¹⁰kuuyu mwooyĕ :siruutĕkaab Yĕyiin kule, ‘Mākōōyook :Yĕyiin malayikaanikyii bokuriibing'. ¹¹ Makutaaching' malayikaanichaa ānkōōrĕĕ-tootiing' simeenachiing' :rwa.”[†] ¹² Kukĕtyi :Yĕĕsu kule, “Mwooyĕ :siruutĕkaab Yĕyiin kule, ‘Meetyem Yĕyiintĕĕng'uung'.”[†]

¹³ Yu kaakutyem :Kibrōkōsyoontĕēt Yĕĕsu, kubakaakta ānkuwĕĕchi keey ākoy bĕsyĕēt ake.

Kitoowunĕĕ :Yĕĕsu yiisyĕenyii yĕĕmĕĕtaab Kalilaaya

(Mataayo 4:12-17; Māārō 1:14-15)

¹⁴ Yu kāwokunyōōr :Yĕĕsu kāmūukĕywĕĕkaab Tāmirmiryĕēt, kooyeey yĕĕmĕĕtaab Kalilaaya ankuyey tukuuk chĕĕ chaang' chĕĕ /kiilātĕ. Kitookunĕĕ :kaayneenyii yĕĕmoonooto tukul.^g ¹⁵ Kiikoostoo :chii ake tukul wōlĕĕ kiinĕĕtitooy ām *koori-ikaab saayĕt.

/Kikeetay Yĕĕsu ām saang'nyii

¹⁶ Nto mii yoo, kooyeey :Yĕĕsu Nāāsārĕēt wōloo kinĕrĕĕ. Nto mii bĕsyĕĕtaab *Sabaato, kōōwut *kōōtaab saayĕt kuu kwaak. Kumii kō, kungĕet kumāchĕ kusuman ng'ālyoontĕĕtaab Yĕyiin. ¹⁷ /Kiiyokoochi lōkōōywĕk chĕĕ kisir :wōōrkooy-oontĕĕtaab Yĕyiin *Isaaya. Kung'aany yĕĕ kimāchĕ ankusuman kule,

¹⁸ “Āboontĕ Tāmirmiryĕĕtaab Yĕyiin,

kuuyu kikweya :Yĕyiin

ā-āmchinootĕ bānoonik

lōkōōywĕk chĕĕ kārōomĕch.

Kiiyookwoo :Yĕyiin chāāmwoochi biiko

kule + /makiityaakta choo rātootiin

ām choolwookātĕēt.

Nto choo kōryootiin,

+ /mākĕĕng'oonkyi koonyek kukasta.

Nto choo kiikōōtiiny :biiko alake ām bāytooyiisyĕēt,

[†]**4:9** Yuutĕyu yĕĕ kiitōrōoroot ām tōōtĕĕtaab Kōōtaab Yĕyiin yĕĕ kicham kuku-utĕĕ :mbo kibkōrōs aryeembuut kumāchĕ kōōbārōostoochĭ biikaab Yĕĕrusālĕēm ng'aleek.

[†]**4:4** Kiruu. 8:3 ^e**4:6-7** Mat. 28:18 [†]**4:8** Kiruu. 6:13 ^f**4:8** Kiruu. 5:9 [†]**4:11**

Tyĕĕnwookik 91:11-12 [†]**4:12** Kiruu. 6:16 ⁸**4:14** Luuka 4:18; Yĕyuut. 1:8

mākubāw keey.^h

¹⁹ Kiiyookwoo :Yēyiin chāmwoochi biiko kule
bēsyoōsyēk :chu chēē makuchamee :Yēyiin icheek.”^{†i}

²⁰ Yu keewaany :Yēesu kusuman siruutēchoo, kukētyi chiito nyēē kiiyoonkyinē saayeet ānkōōbuur ng'wēny sukoobanybaany ng'aleechaa. Kiirōōtoot :biiko tukul Yēesu miisin. ²¹ Kimwoochi bichoo kule, “Kāākuyityiin :bēsyooni āk kiyēē mwooyē :siruutēchu.” ²² King'erēkyi :biiko tukul chēē kimii yooto Yēesu ankoolat miisin ām wōlēē king'ālooltooy, kuuyu ki kāroomēch :ng'aleekyii.

Nteenee kimwooy :biiko alake kule, “Māchē :chiichi kumwooy kule inee ku *Kāārōokiintēt? Acha ēē, wē, ntēē araab Yōōsēēf.”^{†j} ²³ Kukētyi :Yēesu kule, “Ānkēt kule ōmuuchē ōmwoowoo ng'ālyoontoonoo kimwooy :booyoo nyēbo kēny kule, 'Isoob keey kurook :kāānyooyiintēt.' Ōmiitē ōmwooyē kule ntēē -māāyēyē :anii ng'al chēbo kwōng'uut ām saang'nyuu kuu yoo kyāāyēyē ām Kaabernaam. ²⁴ !Kāāmwoowook, -/mākēēchāmē *wōōrkooyoontēētaab Yēyiin ām saang'nyii.”^k

²⁵⁻²⁶ Kumwoochi :Yēesu subak kule, “Osoot yoo kiyēyē :Yēyiin kuwo :roobta kēnyisyeēk sōmōk āk ārook lo. Kichō :kēmēwuut kōōrēēt /ānkiiyookto wōōrkooyoontēētaab Yēyiin *Eliiya kuwo ākoy *kiriinkēēt ake nyēē /kikēēkuurēē Sarefaat ām kōōrēētaab Sitōōn wōlēē kimii :koorko nyēē ki musuk nyēē mēēbērē ki Cheebyuutayaa. Ntēē kimii naas, :koooruk alake chēē chaang' chēē ki Cheebyuutayis āmēēbērē /kikiyookto Eliiya kuwēēchi icheek?^{†l} ²⁷ Okas, baa, mbo yoo kiisooobē :wōōrkooyoontēētaab Yēyiin Eliisya Naaman nyoo kikinam *:makereenik ānkibo kōōrēētaab Siirya. Ntēē kimii :biiko chēē chaang' chēē ki Yuutayeeēk chēē kiboonto makereenik āmēēbērē /kikiisooob?”^m

²⁸ King'woonchi :ng'aleechaa bichoo ām kōyooto bo saayeet. ²⁹ Kung'eētyo ānkukwēryoot Yēesu kumāchē kule wokuwunuktēē kēēbēeryēēt ake nyēē kilēēkitēē yooto.

³⁰ Nteenee kibotēē :Yēesu yooto ānkuwēēchi keey.ⁿ

Kāāmuukēywēēkaab Yēesu

(Māārko 1:21-28)

³¹ Kiwēēchi keey ākoy Kaabernaam. Kyoomchi biiko ng'ālyoontēētaab Yēyiin ām *kōōtaab saayeet yēē ki bēsyoēētaab *Sabaato.^o ³² Kiilat :biiko ām wōlēē kiinēētitooy :Yēesu, kuuyu king'āloolē ām kāāmuukēywēēk.^p

³³ Kimii :chiito ake kōyooto nyēē kiiyiimē *:tāmirmiryēēt nyēē miyaat. Kubōlchi Yēesu :tāmirmiryoonoo kule, ³⁴ “Ō! Yēesu nyēbo Nāāsārēēt, imāchēēnēēch nee? Imāchē iwaang'teech? Ntēē ānkētiing' :anii. Inyiing' nyoo ichurtaat ānkiichōōnēē Kaab Yēyiin.”^q ³⁵ Kōōburyoong'to :Yēesu tāmirmiryoonoo kule, “Siis ankiichuwunee chiichi.” Kōōryookyine :tāmirmiryoonoo miyaat chiichoo ng'wēny kukāsē :biiko tukul ānkuchuwu nyēē manaayeyee chiichoo kij. ³⁶ Kiilat :biiko tukul ankuteebee keey kule, “Ng'al nee :chu! Ntēē boonto :chiichi kāāmuukēywēēk chēē ibēbēētēē tāmirmirook chēē miyootēch ānkukāsya?”

^h4:18 Luuka 1:35; 3:16, 22; 4:1, 14; 10:21; 24:49; Yēyuut. 1:2, 5, 8; 2:4, 17, 18, 33, 38

[†]4:19 Isaaya 61:1-2 ⁱ4:19 Luuka 7:22 ^j4:22 Yoowa. 6:42

^k4:24 Yoowa. 4:44 ^l4:25-26 1Bāy. 17:1, 8-16 ^m4:27 2Bāy. 5:1-14

ⁿ4:30 Yoowa. 7:30; 10:39 ^o4:31 Mat. 4:13 ^p4:32 Mat. 7:28-29

^q4:34 Māārko 3:11

³⁷ Kiisambaakta :ng'aleechaa kut kuyit yēemoonooto tukul.

Kiisob :Yēesu biiko chēē chaang'

(Mataayo 8:14-17; Māārko 1:29-34)

³⁸ Yu kang'eetee :Yēesu *kōōtaab saayeeet bēsyoonooto, kuwo ākoy kaab Simōōni. Kiimnyoonē cheebyoosyeetaab biikooy bo Simōōni miisin. /Keesaaysaay Yēesu kule, "Isoob cheebyoosyaani." ³⁹ Wokōōyoonnyēē :Yēesu yēē kimii :cheebyoosyeet ānkōōbēbēeto bōorto. Kusob :cheebyoosyaanaa areet akeenke ānkubāyiis.

⁴⁰ Yu kararakta :asiista bēsyoonooto kukāākubēk :āsiiswēkaab *Sabaato, kōōmutyī :biiko Yēesu biiko chēē chaang' chēē kitinyē bōorwoonik chēē makerkey. Yu kātiinyēē :Yēesu bichoo āwunnyēk, kusobcho. ⁴¹ Kiibēbēetooy mbo tāmirmirook chēē miyootēch chēē chaang' chēē kiiyimē biiko. Yu chuwu :tāmirmiroochoo, kuwookyinē barak kumwoochinē Yēesu kule, "Inyīing' ku Lakwataab Yēyiin!" Nteenee kuuyu kiinkētē :tāmirmiroochoo miyootēch kule *Kāārārookiintētē :Yēesu, kibōlchinē :Yēesu kusiisyo.

Kyaamtaat :Yēesu lōkōōywēk chēē kāroomēch ām kooriikaab saayeeet

(Mataayo 4:23-25; Māārko 1:35-39)

⁴² Yu kāyyēekunēē, kuwēēchi keyy :Yēesu wōlēē kimālēēkitēē :chii. Kicheeng'aat :biiko ām wōlto ake tukul. Nto yu /kābokēēnyōōr, /keesaaysaay kule tākōōbuur kiriinkoonooto bo Kaabernaam. ⁴³ Nteenee kumwoochi :Yēesu kule, "Māchāktōōs āwē kiriinkōōsyēk alak waa-amtaate lōkōōywēk chēē kāroomēch chēbo Bāytooyi-isyēētaab Yēyiin, kuuyu chooto :chēē kiyey /kiiyookwoo āchōō kōōrooni." ^r

⁴⁴ Kutas taay :Yēesu kwoomchinoot biiko ng'ālyoontēētaab Yēyiin ām kooriikaab saayeeet ām kōōrēētaab Yuutayeeek.

Tēkiisyyēētaab burburiinēk nyēē /kiilātē

5 Nto mii bēsyēēt ake, kumii :Yēesu kwoomchinē biiko ng'ālyoontēētaab Yēyiin ām sakaramteetaab Tōōliilēētaab Keneesareet, ^{§§} kōōruruukyī keyy :biiko chēē chaang'. Kiwunuk keyy :bichoo kut kuriich Yēesu miisin. ² Yooto, kukas :Yēesu mwēēnkōōsyēk alak āyēēng' chēē /kikiiyyoong'tēē tōōliil taban. Kimii :biikaab mwēēnkōōsyēchoo kōōwuunē ānkuyēytooy nēētiinēk ām mwēēnkōōsyēchooto taban. ³ Yu kakas :Yēesu bichooto, kukuur nyēē /kikēēkuurēē Simōōni nyi ki nyeenyii :mwēēnkēēt ake. Kulaany :Yēesu mwēēnkoonoo ānkumwoochi Simōōni kuwunukto takonaata kisich kuwo bēēko sukunyōōr :inee bārooyinto nyēē koomchinēē biiko ng'ālyoontēētaab Yēyiin. Kiwunukto mbo :Simōōni mwēēnkoonooto ankulaany :nkicheek āriit. Kōōbuur :Yēesu ng'wēny ām mwēēnkoonoo ānkwoomchi biiko ng'ālyoontēētaab Yēyiin.

⁴ Yu keewaany kumwoochi Simōōni kule, "Obe, baa, yuun chaang' bēēko bōōwirchi nēētiinēk bēēko onam *burburiinēk." ⁵ Kukētyi :Simōōni kule, "Mokoryoontētēē, kokyaam booryēēt kuyyeech āmākēēnāmē kiy mbo kisich. Nteenee kuuyu 'keemwaay, +makeesyem." ^s

§§5:1 /Keēkuurēē Tōōliilēētaab Kalilaaya ām āsiiswēk alak kule Tōōliilēētaab Keneesareet.

^r4:43 Mat. 4:17 ^s5:5 Yoowa. 21:3

⁶Nto bēre kusyeem, kunam burburiinēk chēe chaang' miisin kut wuu nyēe mākung'ētyo :nēētiinēk.^t ⁷Yu kakas :Simōōni kuu nyooto, kukuurēe āwut chōōrōonuutēkwaa chēe kināmiisyootē tukul bokuyēētyēchi kukalāb burburiinēchoo. Kubeeta :choo mwēenkēēng'waa. /Kikiinēm burburiinēk chēe kiinyiit mwēenkōōsyēk tukwaay kut wuu nyēe makuling'ta. ⁸Yu kēenkēt :Simōōni kiyēe kaakuyeyakay, kukutunyēe taayeetaab Yēesu ānkumwoochi kule, "Ibakaaktaa oō, mokoryoontēēt, ntēe ākoo āchoolwookēnoot nyēe mēerooko mbo ālēēkitēēning'."^u ⁹Kimwooy :Simōōni kuu nyooto, kuuyu kiilat :inee miisin āk biiko choo kiboonto keyy ām burburiinēk chēe kinam. ¹⁰Kiilat :nkicheek Yāākōbō ākoo Yoowaana wēri-choo kibo Sebetaayo, choo kiyēyiisyootē āk Simōōni. Kumwoochi :Yēesu Simōōni kule, "Mēemuy! Kāmētēēnāmootē burburiinēk kung'etee raat ānkuwo taay, nteenee + mēēyisunootē biiko."^v ¹¹Yu /kākēēmwoochi kuu nyooto, kukwaanee mwēenkōōsyēkwaa ākoy sakaramteet ānkubākookyi tukuuk tukul yooto sukuyēk rubiikaab Yēesu.^v

Kiisob :Yēesu chii nyēe kiboonto makereenik

(Mataayo 8:1-4; Māārko 1:40-45)

¹²Nto mii bēsyēēt ake, kuruutoochi :Yēesu *kiriinkēēt ake. Kichō :chiito ake nyēe kiboonto *makereenik.

Yu kakas :chiichoo Yēesu, kōōryookyi keyy ng'wēny ānkumwoochi kule, "Mokoryoontēēt! Ānkētē kule 'imuuchē isooboo. Kunyoo, yoo ichāmē, itiliiloo ām bōōri."

¹³Kuchuul :Yēesu āwunyii kutiiny chiichoo ānkumwoochi kule, "Āchāmē! Kunyi, itililiitu." Yu kāmwooy :Yēesu kuu nyooto, kusob :chiichoo areet akeenke. ¹⁴Yu kākūsob, kōōkiimchi :Yēesu kule, "Mēēmwoochi chii ng'aleechu, nteenee wēboorchi keyy kibkōrōs sukuyēwuung' kōrōsēek kuu yoo kimwooyē *:Muusa ām kiruutēk, siitooku ām taayeetaab biiko kule 'kēētililiitu."^w

¹⁵Nteenee /kikiibaraastaat ng'aleechaa miisin kuyit komoswookik tukul chēbo kōōroonooto. Yu kakas :biiko ng'aleechaa, kuwoolchi Yēesu bokuyēbchi yiit /ānkiisob.^x ¹⁶Kichāmē :Yēesu kuwēētii wōlēe mālēēkitēe :chii wokusooyē.^y

Kāamuukēywēēkaab Yēesu kunyōōchi biiko kaat

(Mataayo 9:1-8; Māārko 2:1-12)

¹⁷Nto mii bēsyēēt ake, kumii :Yēesu kōōnēētiisyē, kimii *:Farisaayeeek alake ākoo kāānēētikaab kiruutēk yooto. Kikwoonēe :bichoo Yēērusālēēm ākoo saang'ta ake tukul ām yēmēētaab Kalilaaya ākoo yēmēētaab Yuuteeya. Kiyēyiisyē :Yēesu kāamuukēywēēk kukwaanee wōlēe mii Yēyiin kōōsoobēe biiko.

¹⁸Yooto, kuyit :biiko alake chēe kiimutu chiito ake nyēe kisōnkōchoot kukalāboonunēe tiirbeet. Kisyeeem :bichoo kule kubilbil biiko choo kikiiruruukyi keyy yooto sukunyōōr Yēesu, ¹⁹nteenee maneemuuch. Kunyoo, kulaany kōōto barak ānkubut tukuuk chēe /kikeesyeebe kutook :koong'ta nyēe kēyokooytēē chiichoo kumii tiirbeet ākoy yēē kimii :Yēesu.

^t5:6 Yoowa. 21:6 ^u5:8 Luuka 18:13 ^v5:11 Mat. 8:21-22

^w5:14 Laawi. 14:2-32; Māārko 5:43; Luuka 17:14 ^x5:15 Māārko 7:36

^y5:16 Māārko 1:35; 6:46; Luuka 3:21; 6:12; 9:18, 28-29; 11:1; 22:39-46; Yēyuut. 12:5

²⁰ Yu kēenkēt :Yēesu kule kēekoosēē keey inee :bichoo, kumwoochi chiichoo kisōnkōchoot kule, “Wēnyoo, /kākēēnyōōwuung' kaat ām choolwookātēēng'uung'.”^z
²¹ Kukāsē :Fariisaayeechaa ākoo :kāānēētichoo bo kiruutēk kuu nyooto, kumwaayee moo kule, “Yibē keey :chiichi kule inee ku ng'oo ēē? Bērē tōōs inee ku Yēyiin? Ng'oo :ake nyēē imuuchē kunyōōchi biiko kaat ām choolwookātēēt yoo mā Yēyiin nkit?”^a ²² Kiinkētē :Yēesu kiyēē kimii :bichoo kōōsōōtē. Yooto, kuteebee kule, “Ām nee soosoot :akweek kuu nyooto? ²³ Nkōnō :nyēē kuskus, āmwoochi chiichi kule, '/Kākēēnyōōwuung' kaat,' nto āmwoochi kule, 'Ng'eet, ānkiiwēēsyt'?” ²⁴ Okāsē ra kule āboontē anii, *Wēritaab Chii, kāāmuukēy ām kōōroni ānyōōchi biiko kaat ām choolwookātēēt.” Yooto, kumwoochi chiichoo kisōnkōchoot kule, “Yyoony anki-inam tiirbeeng'uung' ānkiiwēēchi keey kaa.”^b ²⁵ Kung'eet :chiichoo areet akeenke kukāsē :biiko tukul ankunam tiirbeenyii ānkuwēēchi keey kaa. Kiikaastaat :chiichoo Yēyiin miisin.

²⁶ Kiilat :chii ake tukul nyēē kimii yooto ānkumuy miisin. Nto tēē yoo, kookaastaat Yēyiin kut kōōyēēchinē kumwooyē kule, “Kaakeekas ra ng'alyoo nyēē -/mākyoomu.”

Chāmē :Yēesu mbo biiko chēē -/mākiiriiku

(Mataayo 9:9-13; Māārko 2:13-17)

²⁷ Kumii :Yēesu ākoo rubiikyii kung'ēētyēē kiriinkoonooto, kukas chiito ake nyēē /kikēēkuurēē Laawi* kumii kēryō kōōruruuchē *syuuruut. Kumwoochi :Yēesu chiichoo kule, “Irubwaa!” ²⁸ Kubākooktooy :nyoo kāāruruukiisyonoo bo syuuruut ānkurubē Yēesu.^c ²⁹ Nto yityo kumwoochi :Laawi Yēesu kule kuruutoochi ām kanyii. Kucham :Yēesu.

Yu kayit :Yēesu ākoo rubiikyii kaab Laawi, kuyēchi :Laawi saakweet. Kimii nkicheek :kāāruruukikaab *syuuruut alake yooto ākoo tāyēēk alak chēē kyoomiis ākoo Yēesu.^d

³⁰ Nteenee kiing'unyng'uunkyī *Fariisaayeeek āk kāānēētikaab kiruutēk rubiikaab Yēesu kule, “Ntēē ō-āmchiintōōsii āk kāāruruukichu bo syuuruut ākoo mbo alak chēē -/mākiiriiku!” ³¹ Kukētyi :Yēesu kule, “Chēēng'ootē :biiko choo imnyoontōōs kāānyooyiintēēt āmēēbērē chēēng'ootē :choo sobchootiin. ³² Kichāākuurē :anii biiko choo choolwookēnootiin āmā choo isōōtē kule churtootiin.”^e

Kāānēētiisyēētaab Yēesu nyēē lēēl

(Mataayo 9:14-17; Māārko 2:18-22)

³³ Nto mii yoo, kōōng'unyng'uunyīis :biiko alake kumwoochinē Yēesu kule, “Ntēē *kirē :rubiikaab Bātisāniintēēt Yoowaana ākoo chēbo Fariisaayeeek āmiisyēēt ānku-sooyē āmākirē :cheekuuk?”^f ³⁴ Kukētyi :Yēesu kule, “-Mēērukuutē keey :chōōrōōnu-utēkaab saanteetaab leekwa ām saakweetaab kooyēy yoo boonto keey saanteet. ³⁵ Nteenee yitu :bēsytēē nyēē + /mākiinēmuneē saantaanaa wōlēē mii :chōōrōōnu-utēkyii. Yooto nanyuun :yēē makoorkuut keey :chōōrōōnuutēkyii.”

*5:27 /Kikēēkuurē Laawi ām kaayneet ake kule Mataayo.

^z5:20 Māārko 2:5 ^a5:21 Tyēēn. 130:4; Isa. 43:25 ^b5:24 Yoowa. 5:36

^c5:28 Mat. 8:21-22 ^d5:29 Mat. 9:10 ^e5:32 Luuka 19:10

^f5:33 Mat. 6:16-17; 11:18-19

³⁶ Kōōboorchinēē :Yēesu bichoo tyoonkōōchēēt kule, “/Mākēētilē ankeet nyēē tākulēēl /ānkēēkinēē sireet nyēē yoo. Yoo /kakeeyey kuu nyooto kusirinyāk-tōōs :ankaanaa ānkung'ēti yooto kubarayit :koong'ta miisin. ³⁷ -/Mākēēroonkyinē mbo kibkeetiis choo /kātākēēyēyē wōōnkit nyēē yoo. Yoo /kakeeyey kuu nyooto, kōōtōlē :wōōnkit kuwasta keey :kibkeetiisyek. ³⁸ Māchāktōōs /kēēroonkyinē kibkeetiisyek choo /kātākēēyēyē wōōnkit nyēē lēēl. ³⁹ Yoo kiikunooyēē :chii ātēbutēkyii choo bo kēny, mēēbērē chāmē kurub kāānēētiisyēēt nyēē lēēl, kuuyu isōō-yēēchinē kule tōōs kāroomēch :ātēbuutēchoochii.”

Bāwu :Yēesu Sabaato

(Mataayo 12:1-8; Māārko 2:23-28)

6 Nto mii yēē ki *Sabaato, kumur :Yēesu ākoo rubiikyii mbareet ake nyēbo nkoonuuk. Yooto, kuswech :rubiikyii mētēwookaab nkoonuuk ankubiiriir ānkulākyyi kuut.⁸

² Nto bērē kukas *:Farisaayeeek alake chēē kimii yooto, kumwooy kule, “Ntēē ōmii tēē ō-iryēē kiruutyēēt nyoo yēētē /kēēkēsiiis ām bēsyeētaab Sabaato.”^h

³ Kumwoochi :Yēesu kule, “Manoosuman :akweek, yoo ki-iryēē :Bāytooyiintēēt *Tāwuti kiruutēk, yoo kyoomē kēmēwuut ākoo biiko choo kiboonto keey? ⁴ Kiwo :Tāwuti *Kōōtaab Yēyiin /ānkiikoochi mukaatiinek choo /kikēēchāmchinē mbo *kibkōrōs nkit kwaam. Kyaam :Tāwuti mukaatiinechaa ānkōōkoochi nkicheek biiko choo kiboonto keey kwaam.”ⁱ ⁵ Yu keewaany :Yēesu kumwoochi Farisaayeechaa kuu nyooto, kumwooy kule, “Bāwu *:Wēritaab Chii bēsyeētaab *Sabaato.”

Kiisooibiis :Yēesu yēē ki Sabaato

(Mataayo 12:9-14; Māārko 3:1-6)

⁶ Kiwo :Yēesu subak ām bēsyeēt ake nyēbo *Sabaato kōōto ake nyēbo saayeet ānkōōnēētiis. Kimii kōyooto :chiito ake nyēē kisōnkōchoot :āwutaab taay ⁷ ānkimii :nkicheek *Farisaayeeek alake yooto ākoo kāānēētik alak chēbo kiruutēk. Kimāchē :bichoo kukas yoo kēēsoobso ām bēsyeētaab Sabaato, subokōōyoyong'tēē kōōk.

⁸ Kiinkētē :Yēesu kiyēē kimii kōōsōōtē :bichoo. Yooto, kumwoochi chiichoo kisōnkōchoot :āwut kule, “Chōō, baa, chēēyoyonyēē yu bo taay.” Kuwo :chiichoo.

⁹ Kukēēyyo :chiichoo yooto, kuteebēē :Yēesu Farisaayeechaa āk kāānēētichoo bo kiruutēk kule, “Chāmwēēch :kiruutēkyoo /keeyey kiy nyēē karaam ām bēsyeētaab Sabaato, nto nyēē miyaat? /Kiisooibiis nto /kēēbākākiis?” ¹⁰ Kiirōōtoot :Yēesu chii ake tukul. Nto mii yoo, kumwoochi chiichoo kisōnkōchoot :āwut kule, “Chuul āwut.” Kuchuulē āwunoo, kukārāmiitu.

¹¹ Yu kakas :Farisaayeechaa āk kāānēētichoo bo kiruutēk kuu nyooto, kunyēēr miisin ānkutoow kusat kiyēē makuyeyee Yēesu.^j

Kwēyiisyēētaab lēbkēēyikaab Yēesu taman āk āyēēng'

(Mataayo 10:1-4; Māārko 3:13-19)

¹² Nto mii bēsyeēt ake, kuwo :Yēesu ākoy lekemeet ake wokusaay Yēyiin kuyyeech.^k

⁸6:1 Kiruu. 23:24-25 ^h6:2 Chuy. 20:8-10

ⁱ6:4 Laawi. 24:5-9; 1Sām. 21:1-6 ^j6:11 Yoowa. 7:1 ^k6:12 Luuka 5:16

¹³ Yu kayyeesh :kōōrēēt, kukuur rubiikyii, kukwey chēē kiyitē taman āk āyēēng' ānkukuur chooto kule *lēbkēēyik.¹

¹⁴ Kikwey Simōōni nyēē kitoochi kaayneet ake kule Bētērō, Antereeya nyēē ki ng'etaabkaametiitaab Bētērō, Yāākōbō, Yoowaana, Filibō, Baatolomaayo, ¹⁵ Mataayo, Toomaas, Yāākōbō araab Alfaayo, Simōōni nyēē kāng'unoot, ¹⁶ Yuuta† araab Yāākōbō ākoo Yuuta Iskaryoot nyoo kichokuchoomtooy Yēesu lētuunoo.^m

Kiisooob :Yēesu biiko chēē chaang'

¹⁷ Yu kārēkunēē lekem, kōōruruukyi keye :rubiik āk biiko alak chēē chaang' chēē kikwoonēē Yēerusālēem, yēmēētaab Yuuteeya tukul, yēmēētaab Tiirō ākoo nyēbo Sitōōn chēē kimii sakaramteetaab araarayta. ¹⁸ Kikwoonii :bichoo bokuyēbchinē yiit kiyēē kiinēētē :Yēesu ānkimāchē mbo kule /kiisooob. Kiisooob :Yēesu mbo alak chēē kiboonto tāmirmirook chēē miyootēch. ¹⁹ Kimāchē :bichoo tukul kule kutiiny Yēesu, kuuyu kiboonto :Yēesu kāamuukēywēēk chēē kyāānkutiiny :chiito, kusobē.ⁿ

Ng'erekweek āk nyalilta

(Mataayo 5:1-12)

²⁰ Nto mii yoo, kuweech keye :Yēesu ānkōōrōōtoot rubiikyii ānkumwoochi kule, “Ōmiitē sōō, nyēē karaam kule nee :akweek choo ōmoong'tēē keye Yēyiin, kuuyu nyēēng'woong'

:Bāytooyiisyēētaab Yēyiin.

²¹ Ōmiitē sōō, nyēē karaam kule nee

:akweek choo -mōōboontē kiy, kuuyu + /mākēēkōōnook ām lētuunoo.

Ōmiitē sōō, nyēē karaam kule nee

:akweek choo ōbuntēē wuuyin,

kuuyu + moong'erech lētuunoo.^o

²² Ōbēruurootiin :akweek sōō kule nee yoo keenkwelaak :biiko alake ankutayaak ānkuchubook ānkung'ōōmook, kuuyu ōyēnchinē *Wēritaab Chii.^p ²³ Yoo kāyēwook kuu nyooto, ōtyēēn ankooraan kubo ng'erekweek, kuuyu mii :kiito nyēē wōō nyēē mākutuwēnēenook :Yēyiin ām kibkōōnkōy. Ōmuytoochi kuuyu /kikiikēēyēchinoon nkicheek *wōōrkooyikaab Yēyiin choo kibo taay kuu nyooto.^q

²⁴ Mii sōō, nyēē miyaat kule nee

:biiko choo mēēntōōs,

kuuyu makung'etee :ng'erekweekwaa

kōōrooni.^s

²⁵ Mii sōō, nyēē miyaat kule nee

:biiko choo isōōtē kule boonto kiy ake tukul,

†**6:16** /Kikēēkuurē Yuuta araab Yāākōbō ām kaayneet ake kule Taataayo.

¹**6:13** Luuka 9:10; 11:49; 17:5; 22:14; 24:10; Yēyuut. 1:2, 21-22, 26; 2:42

^m**6:16** Yoowa. 1:40-44; Yēyuut. 1:13 ⁿ**6:19** Mat. 9:20

^o**6:21** Tyēēn. 126:5; Isa. 61:3

^p**6:22** Mat. 10:22; 24:9; Yoowa. 15:18-19; 16:2; Yēyuut. 5:41; 1Bēt. 4:14 ^q**6:23**

Mat. 5:2-12 ^r**6:23** 2Tēt. 36:16; Yēyuut. 7:52 ^s**6:24** Mat. 19:23-24; Yāāk. 5:1

kuuyu mākuboty :tukuuchooto
ām lētuunoo.

Mii sōō, nyēē miyaat kule nee
:biiko choo mii kung'ērēktōōs,
kuuyu mākuriiryo

ānkubuntēē ng'woonin lētuunoo.^t

²⁶ Mii sōō, nyēē miyaat kule nee
:biiko choo /kēēng'āloolēē nyēē karaam kibtaman.

Kuuyu, /kiikeeng'alaalaanunee *wōōrkooyikaab lembech
choo kibo kēny kuu nyooto."^u

Icham chii ake tukul ānkoo mbo nyēē buunyoo

(Mataayo 5:38-48)

²⁷ Kitas taay :Yēēsu kumwooy kule, "Kāāmwoowook akweek choo ōkāswoō kule
ōchāmē buunikwook. Ōyēchi chii nyoo wēchook tukuuk chēē kāroomēch. ²⁸ Ōsooyē
Yēyiin kōōbēruur choo kāchubook ānkōōsoochinē choo yēwook ng'aleek chēē miy-
ootēch.^v ²⁹ Yoo kasyeeching' :chiito kwermetuut komosta ake, iwēēkyi ake. Yoo ka-
mach :chiito kābuutiing'uung', imuytoochi mbo kaansuut.^w ³⁰ Yoo kāsooming' :chii
kiy, ikoochi. Nto, yoo kāyib :chii kiing'uung', -mēēmwoochi kukētuing'. ³¹ Ōyēchinē
biiko alak wuu wōloo ōmāktooy akweek /kēēyēytoowook.^x

³² Kiy nee :nyēē + mōōnyōōru yoo koocham baatey biiko choo chāmook? Ntēē
yēyē mbo :biiko choo -mēēnkētē Yēyiin kuu nyooto.

³³ Kiy nee :nyēē + mōōnyōōru, yoo kōōyēchi nyēē karaam biiko choo yēwook
nyēē karaam? Yēyē nkicheek mbo :biiko choo -mēēnkētē Yēyiin kuu nyooto.

³⁴ Kiy nee :nyēē + mōōnyōōru, yoo kōōbēsēēnchi biiko choo ōnkētē kule yook-
wook? Ntēē ibēsēēnchinē keey mbo :biiko choo -mēēnkētē Yēyiin ānkumāchē
:nkicheek kule /kēēyookyi tukul.^y

³⁵ Nteenee kāāmwoowook, ōchāmē buunikwook ānkōōyēchinē ng'al chēē kā-
roomēch. Ōyētyēēchinē mbo biiko choo māchāmē kuyētyēēchook. Yoo kooyey
kuu nyooto, mākutuwēnook :Yēyiin miisin ānku + mōōyēyē tukuuk kuu wōloo yēy-
tooy :Yēyiin, kuuyu yēchinē :Yēyiin biiko tukuuk chēē kāroomēch ānkoo mbo choo
māng'ērēkyinē kiyēē /kākēyēchi āk mbo choo sooy.^z ³⁶ Māchāktōōs ōriirēē biiko
kuu wōloo yēytooy :Baaba.

Masiming'alaalee chii nyēē miyaat

(Mataayo 7:1-2)

³⁷ -Mēēmwoochi chii kule miyaat :kiyēē kayey kumānēērōōtootē, /simākēyēwu-
ung' nkinyiing' kuu nyooto. -Meeruuste chii /simakiiruustiing' nkinyiing'. Yoo
kāyēwuung' :chii kiy nyēē miyaat, māchāktōōs inyōōchi kaat /sikēēnyōōwuung'
nkinyiing' kaat.^a ³⁸ Yoo 'kēēkooytē kiyēē iboontē ām mooyēēt nyēē lēēl, māukūōōn-
ing' nkinyiing' :Yēyiin alak ānkurisuung'. Chēē 'kēēkooytē, /kēēkētuing' chēē tēē
chooto."^b

^t6:25 1Kōōr. 4:8 ^u6:26 Cherem. 5:31; Yāāk. 4:4 ^v6:28 Mat. 5:44

^w6:29 Room. 12:17 ^x6:31 Mat. 7:12 ^y6:34 Luuka 14:12-13

^z6:35 Laawi. 25:35-37 ^a6:37 Mat. 6:14-15 ^b6:38 Māārkō 4:24

Ng'oo :nyēē yēmē kōōntōōchi chuut?

³⁹ Kimwooy :Yēesu chēbo tyoonkōōchēēt kule, “Imuuchē man :cheebkoraatyaaanteet ake kōōrēētoot ake? Yoo kātēbi kut kuyey kuu nyooto, kōōsuuchinē :tukwaay ng'wēēn.^c ⁴⁰ Mābiirē :ng'oomnānēētaab mang'an nyēbo boonwookēēt, nteenee yoo kātītir nyoo ka mang'an kooneet keey mākunyōōr ng'oomnātēēt kukerkeyiit boonwookēēt.”^d

⁴¹ Kitas taay :Yēesu kumwooy kule, “Ām nee siikāsē :inyiing' sikitityaa nyēē miitē koong'taab ng'eetaabkoomēt ameeakas musukyēēt nyēē miitē koong'ta nyeeng'uung'? ⁴² Imuuchē kule nee imwoochi ng'eetaabkoomēt kule, 'Kany ānēmuung' sikitityaa ām koong'ta,' nto kutēē yooto tukul kumiitē :musukyēēt koong'uung' nkityō? Kiblembechaantaani! Māchāktōōs inēmu kurook musukyēēt nyoo mii koong'uung' nkityō siikaste kāroomin siinēmchi ng'eetaabkoomēt sikitityaanteet ām koong'nyii.”

/Kiinkētēē chiito ātēbuutēkyii

⁴³ Kimwoochi subak :Yēesu kule, “-Mēēmuuchē :kēētīt nyēē karaam kuyey lokoyeek chēē miyootēch, nto kuyey :kēētīt nyēē miyaat lokoyeek chēē kāroomēch. ⁴⁴ /Kiinkētēē kēētīt lokoyeek chēē yēyē. Māyēyē :kateet mbuuniik āmāyēyē :siikoowēēt lamayeek. ⁴⁵ Yēyē :chiito nyēē karaam tukuuk chēē kāroomēch, nto nyoo miyaat kuyēyē :nyoo tukuuk chēē miyootēch. Kuuyu ng'aleek alak tukul choo isōōtē :chito, kukwoonēē kuutiinyii.”

Rubiintēētaab Yēesu nyēbo man

(Mataayo 7:24-27)

⁴⁶ Kitas taay :Yēesu kumwooy kule, “Ām nee sukukuuroo :biiko alake kule, 'Mokoryoontēēt,' āmāyēyē kuu wōlēē āmāktooy.^e ⁴⁷ Rubiintēēt nyēbo man ku nyoo kāsē kiyēē āmwooyē ānkuyēyē kuu wōlēē āmāktooy. ⁴⁸ Kerkeey :rubiintonooto āk chii nyēē bālē yēē mächē kutēēkyi kōōto kut wokunyōōr kitawēt nyēē kāsinsinchi kōōto. Yoo keeyiin :āynōōsyēk ānkutwoor keey :bēēko, -mēēmuuchē kōōsimsiimākoy :kōyooto mbo kisich, kuuyu /kikēētēkyi yēē kiimoot. ⁴⁹ Nteenee rubiintēēt nyēē mābo man ku nyoo kāsē kiyēē āmwooyē, āmāyēyē kuu wōlēē āmāktooy. Kerkeey :nyooto chii nyēē tēēkyinē kōōto yēē ng'āsng'āsēch :teng'eek. Yoo keeyiin :āynōōsyēk ānkutwoor keey :bēēko, kōōturbuubē kōyooto kule syō!”^f

Kiikoosēē keey Yēesu :chii nyēē kimā Yuutāyiin

(Mataayo 8:5-13)

7 Yu keewaany :Yēesu kwoomchi biiko ng'aleechaa, kuwo ākoo rubiikyii ākoy Kaabernaam. ² Kimii ām bēsyoōsyēchooto :kāāntōōyiintēēt ake nyēbo lukēētaab booryēēt nyēē mēēbērē ki Yuutāyiin. Kiboonto :chiichoo motwooriintēēnyii nyēē kichāmē miisin.

Nto mii yoo, kumnyaan :motwooriintonoo miisin. ³ Yu kakas :kāāntōōyiintonoo /kyoomtooy Yēesu, kōōyookto booyik alak chēbo Yuutayeeek bokung'āloolchi Yēesu chokōōsoobchi motwooriintēēnyii.

^c6:39 Mat. 15:14 ^d6:40 Mat. 10:24-25; 23:8-10; Yoowa. 13:13-16

^e6:46 Mal. 1:6 ^f6:49 Mat. 7:21

⁴ Yu kayit :booyichoo yēē kimii :Yēesu, kusaaysaay kule, “Yoo mii :chii nyēē mächē /kēyēētyēēchi, ku chiichoo, lēyyē, ⁵ kuuyu kichameech acheek Yuutayeek miisin kut kiikutēēkwēēch *kōōtaab saayeet.” ⁶ Kucham :Yēesu kuwēeto keyy booyichoo.

Kumānāyitē kaab chiichooto, kōōyooku :kāāntōōyiintonoo biiko alak kutōrōōk mbo Yēesu. Kutuuyēē Yēesu kēēltaab too, kumwoochinē kule kālē :kāāntōōyiintonoo, “Mokoryoontēēt, -'meeyiim keyy ichōō kanyuu kuuyu mayemaat. ⁷ Nto subak, manaamuuch :anii nkit ātōrōōkuung', kuuyu māāyēmē ayey kuu nyooto. Nteenee ing'alaal baateey ām yoo imiitē, mākusob :motwooriintēenyuu. ⁸ /Kēēbāy-too ānkumii :biiko chēē ābāytooy :nkanii. Yoo kāāmwoochi biikyuu kuyey kiyēē bērē nto nyēē bērē, kuyēyē. Nto mbo yoo kāāmwoochi motwooriintēenyuu kuyey kiyēē bērē, kuyēyē. Kunyoo, yoo 'keemwaay buch kule kusob :motwooriintēenyuu, kusobē.” ⁹ Kiilat :Yēesu miisin yu kakas ng'aleechaa! Kōōrōōtoot biiko chēē kimii yooto ānkulē, “Manaakas bēsyeēt ake ām Yuutayeek tukul chii nyēē ikoosēēnoo keyy kuu chiichi.”

¹⁰ Yu keeyeey :bichoo /kikiyooktooy, bokunyōōr motwooriintonoo kimnyoonē kukāākusob.

Kiing'etee :Yēesu meet lakwataab cheebyoosya nyēē ki musuk

¹¹ Yu kāyyēēkunēē kutākyi keyy :Yēesu āk rubiikyii *kiriinkēētaab Nayiin ānkirubootē :biiko chēē chaang'.

¹² Yu makuyit oreetaab biiwuutaab kiriinkoonoo, kutuuyēē biiko alak kukālā-boonu muustaab wēēro, kuboontoonu keyy biiko chēē chaang' chēē kimēēysē. Ki leekwa akeenke baateey nyēbo cheebyoosya nyēē musuk. ¹³ Kikāsyi :Yēesu cheebyoosyaanaa kiisayta ānkumwoochi kule, “Cheebyoos, -mateeriir!” ¹⁴ Kuwo :Yēesu ankunam tiirbeet nyoo kimii :muusyoontēēt. Yu kanam, kōōyyoong'iis :bichoo. Yooto, kung'āloolchi :inee muusyoontoonoo kule, “Wēnyoo, ng'et baa!”

¹⁵ Kumwooyē kuu nyooto, kung'ēētē :wēritkēy areet akeenke ānkōōbuurē ng'wēny ānkōōkoo. Nto mii yoo, kōōmutyi :Yēesu lakwanaa kaamet.

¹⁶ Kimuuyo :biiko tukul miisin choo kimii yooto ānkumwooy kule, “Wōō :Yēyiin, lēyyē! Kāākutook ra *:wōōrkooyoontēēt nyēē wōō ām kwēenuunyoo. Kāākōōboorwēēch ra :Yēyiin kāāmuukēyewēkyii.”⁸

¹⁷ /Kikyaamtaatee ng'aleechaa kōōrēētaab Yuutayeek kumukuul ākoy mbo kōōrōōsyēk choo ki laatoosyeyyii.

Kiititiir :Yēesu Yoowaana

(Mataayo 11:2-6)

¹⁸ Nto mii yoo, kuba :rubiikaab Bātisāniintēēt Yoowaana wōlēē /kikēērātyi Yoowaana ānkubokumwoochi ng'aleek tukul chēē kiikuyeyaan :Yēesu. ¹⁹ Kumwoochi :Yoowaana rubiikyii āyēēng' kule, “Booteebēe Yēesu yoo inee man ku *Kāārārōōkiintēēt nyoo /kōkēēbērē mā kuchō, nto mii :ake nyēē tākēēkānyoonu.”

²⁰⁻²¹ Kuyitē :rubiichooto wōlooto, kimii :Yēesu kōōsoobē biiko chēē kiboonto bōōrwoonik chēē kimakerkeyy ānkōōbēbēētooy tāmirmirook chēē miyootēch kung'ēētyēē biiko ānkōōsoobē cheebkoraatiisyeek. Yooto, kumwoochi Yēesu kule,

“Kēēyookwēēch :Bātisāniintēēt Yoowaana bokeetebeeniing' yoo inyiating' man ku Kāārārōokiintēēt nyoo /kōkēēbērē mā kuchō, nto mii :ake nyēē tākēēkānyoону.”

²² Kumwoochi :Yēesu kule, “Oyeey ānkubōōmwoochi Yoowaana kiyēē kookas: Kāstooy ra :cheebkoraatiisyek, bēēsyētē :choo kichunkutootiin, kōōkusobcho :choo kikiikwaam *:makareenik, kāsē ra mbo ng'aleek :choo kikiikumiinkyo, kōōkung'ēētyēē meet mbo :choo kikiikubēk /ānkōōkyoomchi lōkōōywēk chēē kā-roomēch choo imoong'tēē keey Yēyiin. ²³ Kunyi, bōōmwoochi kule ibēruuroot :chii ake tukul nyoo tākōōkoosēēnoo keey.”

Kiyēē kimwooy :Yēesu kurubta keey Yoowaana

(Mataayo 11:7-11)

²⁴ Yu kāākubēēchi keey :rubiichoo kiyooktooy :Yoowaana, kumwoochi :Yēesu biiko kule, “Kyōōbēētii bōōkāšē nee ām kōōr nyēē suurkwēēn? Ara ki tōōywooy nyēē kiimuuchē kōōsooyēn :yoomat yoo kāwus? ²⁵ Ara ki chii nyēē kikiilaach sirooy chēē kārorānēch? Acha, chēē chāmē leles ānkōōloochē sirooy chēē ālē beesaan chēē chaang' kuminyē kaab bāytooyik. ²⁶ Ara kyōōbēētii bōōkāšē ng'oo nanyuun? Ara ki *wōōrkooyoontēētaab Yēyiin :nyi kibōōnyōōru? Kubooyiit man, kyōōnyōōru wōōrkooyoontēēt nyēē wōō kusiir wōōrkooyoo ake tukul. ²⁷ Inee :nyoo ng'āloolēē :Yēyiin ām yoo /kikeesir kule, ‘ + Māāyooktē kiyookiintēēnyuu koonto wokuyēytoowuung' kēēlto. ^{†h} ²⁸ !Kāāmwoowook, māmii :chii kōōrooni nyēē wōō kusiir Yoowaana, nteenee wōō :nyoo mātookunoot nyēbo laat ām bāytooyiisyēētaab Yēyiin kusiir inee.”

Kitay :biiko chēē chaang' Yoowaana āk Yēesu

(Mataayo 11:12-19)

²⁹ Kitas taay :Yēesu kumwooy kule, “Biiko chēē chaang' choo kikas kāānēētiisyēētaab Yoowaana ānkōōyēnchi Yēyiin, kubatisan :Yoowaana ākoy mbo choo ki kāāru-ruukikaab syuuruut. ⁱ ³⁰ Nteenee kitay *:Farisaayek ākoo kāānēētikaab kiruutēk mākuutēkaab Yēyiin āk bātisāniisyēēt. ^j

³¹ Kunyoo, + maakerkeeyee nee biich chēē wuu chu oō, lēyyē? ³² Kerkeey lēēkōōy chēē mii wōlēē chaang' :biich āmāchāmē ng'aleekaab chuut yoo /kēēkuurchinē kule, 'Kakeekuutwaak kurēeruut

āmōōtum,
kēēlē kēēriiryē,
otay ōmēēysē.'

³³ Wuu nyooto wōlēē kiyibto :biiko Yoowaana āk anii. Kimoomē :Yoowaana āmit chēbo leles nto kuyyēē tifaayiin. Yooto /kēēmwooy kule, 'Boonto *tāmirmiryēēt nyēē miyaat. ^k ³⁴ Kuchō *:Wēritaab Chii kwoomiisyē ānkuyyēē tifaayiik, yooto omwaay kule, 'Kimooroong'nyaa, kibōōkityoo ānku choorweetaab kāāruruukikaab *syuuruut āk biich choo -/mākiiriiku. ^{lm} ³⁵ Nteenee biiko choo rubē ng'aleekyuu :chēē inkētē kule ng'oomnān :nyooto.”

ⁱ7:27 Mal. 3:1 ^h7:27 Luuka 1:76 ⁱ7:29 Luuka 3:7, 12 ^j7:30 Mat. 21:32

^k7:33 Luuka 1:15 ^l7:34 Mat. 9:14 ^m7:34 Mat. 9:10; Luuka 5:29-30; 15:1-2

Baybay :chii miisin yoo /kākēnyōochi kaat ng'ōōki nyēē wōō

³⁶ Nto mii yoo, kumwoochi :akeenke ām *Farisaayek Yēesu kule bokwoomiis ām kanyii. Kucham :Yēesu.ⁿ

³⁷ Yu kēenkēt :koorkēt ake nyēbo kiriinkoonoto nyēē ki chēmurennyoo kule kimii :Yēesu kwoomiisyē ām kaab *Fārisooyiintonoo, kuchōōnto mwaayta nyēē kiboong'u nyēē anyiny. ³⁸ Kuyitē kōyoto, kōōyoonnyēē Yēesu komos kuriikiyi kērēenkōōkyii ankuriir. Kitēchi :lōōkik kērēenkōōkaab Yēesu kut koonuun. Nto mii yoo, kumasee buutēek lōōkik choo kitēchinē kērēenkōōkaab Yēesu. Kuuyu kimāchē :koorkoonoo kōōboor kule kākooniyit Yēesu, kuchuuchun kērēenkōōk ankooyiilee mwaayaa.

³⁹ Yu kakas :Fārisooyiintonoo kibo :kayta kuu nyooto, kumwaayee moo kule, “Nto kātinyē :chiichi kāmūukēywēek kukwaanee wōlēē mii :Yēyiin, nto kākōōnkēt ng'ōōkistaab koorkooni.”^o ⁴⁰ Kumwoochi :Yēesu chiichoo kule, “Simōōni! Mii :kiyēē āmāchē āmwoowuung'.” Kumwooy :Simōōni kule, “Kāānēētiintēēt, imāchē imwoowo nee?” ⁴¹ Kumwoochinēē :Yēesu tyoonkōōchēēt kule, “King'et :chiito ake, kōōbēsēēnchi biiko alak āyēēng' beesaanik. Kiibēsēēnchi ake chēē chaang' miisin, nto ake kōōbēsēēnchi chēē ng'eri. ⁴² Nto yu kabiir kibēsēēniisyēchoo tukwaay kuyook beesaanichaa, kunyōōchi kaat :chiichoo kutēērchi bēsēnoo. Kunyi ātēēbē kule ii, ng'oo ām bichooto tukwaay :nyēē kibaybayiit miisin?”^p ⁴³ Kukētyi :Simōōni kule, “Ām kāsōōtēywēkyuu, nyēē king'erech miisin ku :nyoo kitinyē bēsēnto nyēē wōō.” Kulēēnchi :Yēesu, “Keemwaay man!” ⁴⁴ Kuweech key :Yēesu ankukas koorkoonoo, ānkumwoochi Simōōni kule, “Keekas koorkooni miitē yu? Kākōōwuunēē lōōkikyii kērēenkōōkyuu ankumasee buutēkyii. Āyitu kang'uung', maneemuuch :inyiing' mbo ikōōnoo bēeko chēē /kākiiwuuntoowunēēnoo tēertit ām kērēenkōōkyuu.^q ⁴⁵⁻⁴⁶ Maneemuuch :inyiing' itoroochaa kuu wōloo /kēētōrōōktooy tāyēek, nto iyiil mētinyuu. Nteenee kākukooniyitoo :koorkooni kut koomuuch kooyiil kērēenkōōkyuu.

⁴⁷ Kunyoo, chamateet nyēē wōō nyi kākōōboorwoo :koorkooni, kōōbooru kule /kōōkēnyōochi kaat ng'ōōkisto nyēē wōō. Nto chii nyoo kōtinyē ng'ōōkisto nyēē mining' /ānkēnyōochi kaat, mā tyaa :chamateet nyēē ibooru.”

⁴⁸ Kumwoochi :Yēesu koorkoonoo kule, “Kāānyōōwuung' kaat ām choolwookātēng'uung'.”^r

⁴⁹ Yu kakas :biiko chēē kimii kwoomiisyē ākoo Yēesu ng'aleechaa, kuteebē key kule, “Ng'oo :chiichi ēē, nyi imuuchē kunyōōchi biiko kaat ām choolwookātēt?”

⁵⁰ Yooto, kumwoochi :Yēesu koorkoonoo kule, “Iwēētē kaalyet. /Kaakiiraraaching', kuuyu 'kēēkoosēēnoo key.”^s

Chēēbyōōsōōk chēē kiyēētyēēchinootē Yēesu

8 Nto mii yoo, kuwēēsyētootēē :Yēesu kiriinkōōsyēk āk soong'wēk chēē chaang' āk rubiikiyii. Kyoomtootē lōkōōywēk chēē kāroomēch chēbo Bāytooyiisyēētaab Yēyiin. ² Kiboontootē key chēēbyōōsōōk alak ām baanaa. Kimii ām chēēbyōōsōō-

^{17:36} Luuka 11:37; 14:1 ^{17:39} Luuka 7:16 ^{17:42} Mat. 18:27

^{17:44} Toowu. 18:4; 1Tēm. 5:10 ^{17:48} Māārko 2:5

^{17:50} Mat. 8:13; Luuka 8:48; 17:19; 18:42; Yēyuut. 3:16

choo :chēē kikiikōōbēbēētoochi :Yēesu *tāmirmirook chēē miyootēch ākoo alak chēē kikiikōōsoobchi bōōrwoonik chēē kiboonto. Alak ām chēēbyōōsōōchooto ku Maaryaa nyēbo *kiriinkēētaab Maktaala, nyoo kikiikōōbēbēētoochi :Yēesu tāmirmirook chēē miyootēch tisab. ³Nto ake ku Choowaan, cheebyoosyeetaab Kuusa nyoo kiiyyoonkyinē kaab Ērōōtē. Kikēēkuurē ake Susaana āk alak chēē chaang' chēē kiyēētyēechinootēē Yēesu ākoo rubiikyii tukuukwaa chēē kiboonto.^t

Makerkeyy :teng'eek

(Mataayo 13:1-9; Māārko 4:1-9)

⁴ Kikwaanaateē :biiko kiriinkōōsyēk ku chaang' ānkōōruruukyi keyy Yēesu. Kumwoochi :Yēesu bichoo tyoonkōōchēēt ake kule, ⁵“King'eet :kāabātiintēēt ake kuyis nkoonuuk. Kōōsuuchi :alake kēēltaab too. Kootartaar choo :biiko chēē kibēētēē kēēlooto ankukwey alak :tāriitēk. ⁶ Kōōsuuchi :alake kitaweet. Kubiityo :choo. Nto mii yoo, kuisyio ānkubēk, kuuyu kitēwērēr :teng'eek. ⁷ Kōōsuuchi :alake wōlēē miitē :kātook. Yooto kubiityo :kātoochoo ānkōōrēēwoon nkoonuuk kut kumanaayey āmit. ⁸ Kōōsuuchi :alake teng'eek chēē kāroomēch. Kubiityo :choo nyēē karaam ankuyey āmiik chēē chaang'.” Yu keewaany :Yēesu kurār tyoonkōōchoonoo, kumwooy kule, “Nyoo yēbē yiit, kukas.”

/Kiibāng'boonkyinē rubiik nkit ng'aleek

(Mataayo 13:10-17; Māārko 4:10-12)

⁹ Nto mii yoo, kuteebēē :rubiik Yēesu kumwoochi kiyēē ibooru :tyoonkōōchoonoo. ¹⁰ Kumwoochi :Yēesu rubiichoo kule, “/Kookeekweyaak akweek ōnkēt kiyēē iyee-laal kurubta keyy :Bāytooyiisyēētaab Yēyiin. Nteeneē mākukāsēē :biiko chuut alake ng'aleek tukul tyoonkōōchoy. Kuu yoo siraat kule, ' + Mōōyēbchinē yiit, āmōōnkētē kiy. + Mōōkāsēē koong', āmōōkāsē kiy.”^{†u}

Kirārchi :Yēesu rubiikyii kiyēē ibooru :tyoonkōōchoonoo bo teng'eek

(Mataayo 13:18-23; Māārko 4:13-20)

¹¹ Okany āboorwook tyoonkōōchooni. /Kikiikerkeyyēē ng'ālyoontēētaab Yēyiin kēbuswēēchoo. ¹² Kerkeyy :biiko alake kēēltaab too. Kāsē ng'ālyoontēētaab Yēyiin, nteeneē chōōnii *:Kēniintēēt areet akenke ankusaree ng'ālyoontoonoo simēyēnchi /ankiiraraach. ¹³ Kokerkeyy :biiko alake yēbo kitaweet. Kāsē ng'ālyoontēēt anku-torooch ām ng'erekweek, nteeneē, māchutitooy :ng'ālyoontoonoo mētēwookwaa. Nto yoo kakwa :tyēmuutēk koochuchuy keyy. ¹⁴ Kerkeyy :biiko alake teng'eek chēē kibiityēē :kātook. Kāsē ng'ālyoontēēt, nteeneē, bēng'tēē tukuukaab kōōrooni, bāyitit āk muchastaab tukuuk chēbo leles. Irēēwoonē :tukuuchoo tukul ng'ālyoontēētaab Yēyiin kumayey kiy.^v ¹⁵ Kerkeyy :alake teng'eek chēē kāroomēch. Kāsē ng'ālyoontēēt

^t8:3 Mat. 27:55, 56; Māārko 15:40, 41; 16:1; Luuka 23:49, 55-56; 24:10; Yoowa. 19:25; Yēyuut. 1:14 [†]8:10 Isaaya 6:9 ^u8:10 Māārko 4:12

^v8:14 1Tēm. 6:9-10

ānkukiilchi ām manta āk mooyēēt nyēē lēēl. Yēyiisyēē ng'ālyoontoonoo ām muyaayeet sukuyi keyy.”

Kōōnu :Yēesu lēbkēyyēēt

(Māārko 4:21-25)

¹⁶ Kitas taay :Yēesu kumwoochi rubiikyii subak kule, “Māmii :chii bēsyēēt ake nyēē tābē taariit ankuwunyeē tēr, nto kurērē. Nteeneē /kēētābē taariit /ānkiikoochi yēē tōrōōr sukulēbkēchi biiko choo kwoonii kō,^w ¹⁷ kuuyu, kiyēē wunyaat, māku-took, nto nyoo iyēēnoot, + /makeeng'aany.^x ¹⁸ Kunyi, mächē öyēbchinē yit ng'aleek ām kēēlto nyēē karaam, kuuyu nyoo yēyiisyēē kiyēē boonto, + /mākēētāsyi ake, nto nyoo māyēyiisyēē, + /mākiinēmuneē mbo kiyēē isōōtē kule boonto.”^y

Ng'oo :nyēē tuubchēē Yēesu nyēbo man?

(Mataayo 12:46-50; Māārko 3:31-35)

¹⁹ Nto mii bēsyēēt ake, kumii :Yēesu kwoomchinē biiko lōkōōywēk, kuyit :kaamet ākoo mbo ng'eetaabkaamet. Nteeneē kimēēmuuchē kut kuba kō wōloo kimii :Yēesu kuuyu kikiikiich keyy :biiko miisin. ²⁰ Yooto, /kēēmwoochi Yēesu kule, “Mii :koomēt āk mbo ng'eetaabkoomēt kukuuriing' ām saang' kumächē kukasing'.” ²¹ Kukētyi :Yēesu bichoo kule, “Chii ake tukul nyoo kāsē ng'ālyoontēētaab Yēyiin ankuyey kuu wōloo māktooy :Yēyiin nyēē moomo nto ku ng'eetaabiya.”^z

Kiyey :Yēesu kuteeman :wusōōnēēt āk bēēko

(Mataayo 8:23-27; Māārko 4:35-41)

²² Nto mii bēsyēēt ake, kulaany :Yēesu ākoo rubiikyii mwēēnkēēt ānkumwoochi rubiik kutākyi mwēēnkēēt biitēēt nyiin ake. ²³ Kumii kwooytōōs, kunam Yēesu :rwoonik. Kutākumii rwoo, kuchō :wusōōnēēt nyēē nyikiis ānkuwus bēēko kusyōōlchi mwēēng' kut kimii :mwēēnkēēt wokuling'tooy. ²⁴ Yu kakas :rubiik kuu nyooto, kuba yēē kimii :Yēesu ankoong'eet kule, “Mokoryoontēēt, Mokoryoontēēt, ing'eet! Ntēē kākēēbēku!” Kung'eet :Yēesu ānkōōburyoong'to wusōōnēēt āk bēēko. Kuteeman :wusōōnēēt āk bēēko areet akenke.^a

²⁵ Yooto, kumwoochi :Yēesu rubiikyii kule, “-Mōōkoosēēnoo keyy?” Kinam kuut rubiik ānkumuuyo miisin ankuteebee keyy kule, “Chii nee :chiito nyi iburyoong'tooy mbo wusōōnēēt āk bēēko ānkukāsyinē?”^b

Kiisoob :Yēesu chii nyēbo tāmirmiroy chēē miyootēch

(Mataayo 8:28-34; Māārko 5:1-20)

²⁶ Kuyit :Yēesu biitēēt nyiin ake nyēbo yēēmēētaab Kataara,[‡] ²⁷ Yu kāloong'unēē :Yēesu mwēēng', kuchō :chiito ake nyēē kimii kibchuraat nyēē kikiikooyiimaan *:tāmirmirook chēē miyootēch ām bēsyōōs chēē chaang'. Kiminyootē :chiichoo kochonkoos chēē /kikēēmuchinē biiko. ²⁸ Yu kayit yēē kimii :Yēesu, kōōnchō ānkōōryookyi keyy ng'wēny, ānkubōloobōl kule, “Imächēēnoo nee oō, Yēesu Lakwataab

[‡]8:26 Mwooyē :siruutēk alake kule, 'Kerkeesa' nto 'Keraasa'.

^w8:16 Mat. 5:15; Luuka 11:33 ^x8:17 Mat. 10:26; Luuka 12:2

^y8:18 Mat. 25:29; Luuka 19:26 ^z8:21 Luuka 11:28 ^a8:24 Tyēēn. 89:9

^b8:25 Mat. 14:31

Yēyiin nyoo Iyweyaat? Āsooyiing' kule '-meenyalilaa.'^c 29 Kimwooyē :chiichoo kuu nyooto, kuuyu kimii :Yēesu kōōbēbēetooy tāmirmirook chēē miyootēch choo kiki-ikooyimset. /Kikiikeeratee chiichoo nyōrōōrōōnik ākoo tiinkēēnik kule simāmwēy, nteenee king'ētyēē tukul ankusoor suurkwēēn.

³⁰ Kuteebēē :Yēesu chiichooto kule, “/Kēēkuurēēniing' ng'oo?” Kumwooy kule, “/Kēēkuurēēnoo 'Lukēēt.” Kimwooy kuu nyooto, kuuyu kiboonto lukēētaab tāmirmirook chēē miyootēch. ³¹ Kisaaysaay :tāmirmiroochoo Yēesu kumakwet icheek kuba wōlēē + mābokunyāliil kibchuulyo.

³² Kimii :ākwootiit nyēbo tōōrōōk yēbo lekemeet ake nyēē kilēēkitēē yooto. Kusoomb :tāmirmiroochoo Yēesu kuchāmchi icheek bokōōwut tōōrōōchoo. Kuchāmchi :Yēesu. ³³ Kuchuwunee :tāmirmiroochoo chiichoo ānkōōwut tōōrōōchoo. Yooto, kōōtiiris :tōōrōōchoo kōōtuultēē key lekem ānkubokutōōrchi key tōōliil kuliny :bēēko ānkubēk! ³⁴ Kukāsē :biiko chēē kirilibē tōōrōōchoo kuu nyooto, kumwēy ānkubokwaamtaat kiyēē kiyeyakay ām rōōrōōkiisyēk tukul āk kiriiing'.

³⁵ Kuba :biiko yooto bokukas kiyēē kaakuyeyakay. Kuyitē, kunyōōru chiichoo kiki-ikooyimset :tāmirmirook chēē miyootēch kukaakukaramiit ankoolaakaat ānkumii kēēbuurto key Yēesu. Kimuuyo :bichoo miisin yu kakas kiyēē kiyeyakay.

³⁶ /Kēērārchī bichoo wōlēē /kākiisoobto chiichoo. ³⁷ Yu kakas :bichoo kuu nyooto, kumwoochi Yēesu kung'eetee saang'aata, kuuyu kikiikumuyoo miisin. Kung'eet :Yēesu ākoo rubiikiyii kumāchē kooyeey biitēēt nyoo kākwoonēē. ³⁸ Nto baanta nyoo kāng'ēētyo, kusaaysaay :chiichoo /kākiisoobē kule kubeeta key tukul. Nteenee kimwoochi :Yēesu kule, ³⁹ “Iwē kang'uung' ankuweemwaayte kiyēē kāākuyēwung' :Yēyiin.” Nto mii yoo, kung'ēētyo ankuba. Kiwo :chiichoo ankuwokwaamtaat ng'aleechaa ām wōlooto tukul.

Sobē :chii nyoo ikoosēē key Yēesu

(Mataayo 9:18-26; Māārko 5:21-43)

⁴⁰ Yu kayit :Yēesu ākoo rubiikiyii biitōonoto kibēētii, kutorooch :biiko chēē kimii kukānyiiisye. ⁴¹⁻⁴² Kimii :chiito ake yooto nyēē /kikēēkuurēē Chāyirō nyēē ki kāāntōōyiintēētaab *kōōtaab saayeet. Kiboonto :boontoonoo chēēbnii nyēbo kēnyiiisyēk taman āk āyēēng'. Ki lakwanyii :nyooto baateey. Kimnyaanaat :lakwanaa nyēē kiki-ikukasakay miisin. Kikutunyēē :boontoonoo taayeetaab Yēesu ānkuriirchi kuwēeto key kanyii. Kucham :Yēesu.

Kikiikiichaat :biiko Yēesu miisin yooto kubēētii. ⁴³ Kimii :nkinee koorkeēt ake baanaa nyēē kikiikumnyaan ām kēnyiiisyēk taman āk āyēēng' kusāyē :korotiik. Kiki-ikōōbootyi tukuukyii tukul cheebsaakitiisyek āmāsobē. ⁴⁴ Kuchōōnēē :koorkoonoo lēt ānkutiiny *maaseekaab kotootyēētaab sireetaab Yēesu. Yu kātiiny maaseechaa, kōōyyoong'iis :korotiik!

⁴⁵ Yooto kumwooy :Yēesu kule, “Ng'oo nyi kāākutiinyo?” Kutuuch key :chii ake tukul. Kumwoochi :Bētērō Yēesu kule, “Mokoryoontēēt, ikāsē oob kule keekiich key :biiko ām yēē imiitē?” ⁴⁶ Kukētyi :Yēesu kule, “Ānkētē man kule kāākutiinyo :chii, kuuyu kāākuyēyis :kāāmuukēywēēkyuu.”^d

⁴⁷ Yu kakas :koorkoonoo kule kāākōōnkēt :Yēesu kiyēē kaakuyeyakay, kumuy kut kubōōtānē. Kuwo ānkukutunyēē taayeetaab Yēesu ānkumwoochi kiyēē keesach

sukutiiny siraanaa āk wōlēē kāsobto areet akeenke. ⁴⁸ Kumwoochi :Yēesu kule, “Kuyuu 'kēekoosēēnoo keye ii, chēē, 'kēēsob. Kunyoo, iwēētē bāybooyyēt.”^e

⁴⁹ Kutākumii :Yēesu kung'āloolē, kuyitu :chiito ake nyēē kichōōnēē kaab Chāyirō ānkumwoochi Chāyirō kule, “Boontētē, -mateeyiim kāānēētiintētē, ntēē kaakung'et :lakwang'uung'!” ⁵⁰ Kisiil yit Yēesu :ng'aleechaa. Yooto, kumwoochi kwaaniitaab lakwanaa kule, “-Mēemuy, nteenee ikaaseenaa keye baateey. Mākusob :leekweet.”

⁵¹ Yu kabokuyit :icheek tukul kaab Chāyirō, kumwooy :Yēesu kule, “-Mēewut :chii ake tukul kōyi mii :lakwani. Amāchē baateey Bētērō, Yoowaana, Yāākōbō āk siki-ikaab leekweet.” ⁵² Ki chaang' :biiko kayaata chēē kiriirtōōs ānkōōnchōōytōōs. Kumwoochi :Yēesu bichooto kule, “-Mātōōriiryē! Manaame :lakwani nteenee mii kāruchi keye.” ⁵³ Kiroorchi :bichoo Yēesu kuuyu kiinkētē :icheek kule kaakume man :leekweet. ⁵⁴ Kuwo :Yēesu yēē kimii :lakwanaa ankunam āwut ānkukuur kule, “Chēēmin-ing', ing'eat!” ⁵⁵ Yooto bakeenke kusob :chēēboo. Kung'et kōōyyo. Kumwaayta :Yēesu /keebay lakwanaa. ⁵⁶ Kiilat :kwaan āk kaamet. Nteenee kiichiich :Yēesu icheek kumāmwoochi chii ake tukul kiyēē kaakuyeyakay.

Kiiyookto :Yēesu rubiikyii taman āk āyēēng'

(Mataayo 10:5-15; Māārko 6:7-13)

9 Nto mii bēsyyēt ake, kukuur :Yēesu rubiikyii taman āk āyēēng' ānkumwoochi kule, “Kāākōōnook kāāmuukēywēēk chēē ōbēbēētēē *tāmirmirook tukul chēē miyootēch ānkōōsoob biiko chēē mnyoontōōs. ² Kunyoo, boo-amtaate lōkōōywēkaab Bāytooyiisyēētaab Yēyiin ānkōōsoobootē biiko.”

³ Kumanaaba :rubiichoo, kōō-āmiisēē :Yēesu ng'aleechu kule, “-Moonamaate kiy ake tukul ām baani. Manam :chii kirōk, lool, āmnyoo, beesaan nto ku sira.^f ⁴ Yoo kōōruutoochi kayta ake, ōbuur yooto kut ōng'ēētyēē saang'aa. ⁵ Nto yoo kooyit saang'ta ake, amatoroochaak :biikaab saang'aa, olelekte tēertit ām kwēyōōnikwook ānkōōbēēchi keye kōōboor kule tākōōburto ng'ōōkisng'waa.”^g

⁶ Yu keewaany :Yēesu kōō-āmiisēē rubiikyii ng'aleechaa, kubeesyetaatee soong'wēkaab kōōroonooto kwoomtootē lōkōōywēk chēē kāroomēch ānkōōsoobootē biiko chēē mnyoontōōs.^h

Kyaam mēt :Ērōōtē kule ki ng'oo Yēesu?

(Mataayo 14:1-2; Māārko 6:14-16)

⁷ Kiyityi Bāytooyiintētē *Ērōōtē :ng'aleek chēē kimii :Yēesu kuyēyē. Kimwooyē :biko alake kule ki Bātisāniintētē Yoowaana :Yēesu nyēē kaakung'eete meet. ⁸ Kimwooyē :alake kule *Eliiya :nyoo, nto alak, kumwooyē kule, “Wōōrkooyoontētē ake :nyoo nyēē wuu *wōōrkooyik choo kibo kēny nyēē kāākōōyēēw.”^{ij}

⁹ Kumwooy :Ērōōtē kule, “Ntēē kyāābērē kyaachwente mētitaab Yoowaana. So, ng'oo :ake subak nyi mii kuyēyē ng'aleechu tukul?” Kiboty :tonkoy. Yooto, kumach kule kōōnkēt chiichooto.^k

^e8:48 Luuka 7:50 ^f9:3 Luuka 22:35 ^g9:5 Yēyuu. 13:51

^h9:6 Luuka 10:1-12 ⁱ9:8 Māārko 8:28 ^j9:8 Mat. 16:14 ^k9:9 Luuka 23:8

Kibay :Yēesu biiko chēē kikēēytēē kisyēērōōk muut*(Mataayo 14:13-21; Māārko 6:30-44; Yoowaana 6:1-13)*

¹⁰ Yu kēēyēew :lēbkēēyichoo /kikiyooktooy, kumwoochi Yēesu kiyēē kibokuyey. Kung'eet :Yēesu ākoo rubiikyii kumāchē kuba yēē kimālēēkitēē :chii ake tukul. Kibeetee mwēēnkēt kutākyi keey *kiriinkēētaab Beetsaayta.¹

¹¹ Yu kēēnkēt :biiko kule kāākuwo :Yēesu, kurub inee koosaab sakaramteetaab tōōliilēēt. Yu kayit :Yēesu sakaramteet, kooneet bichooto kiyēē rubtooy keey āk Bāytooyiisyēētaab Yēyiin ānkōōsoob choo kimāchē /kiisoob.

¹² Kumii :kōōrēt wokwiimēnē, kubēēchi :rubiik ānkumwoochi kule, “Mwoochi bichu bokucheeng'aat kiyēē kaam āk wōlēē mākuruyoo kwēēmowuuni ām soong'wēchu lēēkitēē yuutēyu. Kuuyu, māmii kiyēē imuuchē kwaam ām suurkwēēnooni.” ¹³ Kukētyi :Yēesu rubiichoo kule, “Ōkoochi :akweek kiyēē kaam.” Kumwooy :rubiik kule, “Imiitē imwooyē nee? Ntēē kēēboontē mukaatiinek muut āk *burburiinēk āyēēng' baateey. Māyēmē :choo /keebayee bichu. Kyoolēē nee āmit chēē sukuyem biich chēē tēē chu?” ¹⁴ Ki chaang' :bichooto miisin nyēē kikēēytēē kisyēērōōk muut. Kumwoochi :Yēesu kule, “Otet kōōbuurootēē konom.” ¹⁵ Kutet :rubiik biiko kōōbuuroot kuu nyooto. ¹⁶ Kunam :Yēesu mukaatiinechaa āk burburiinēchoo, kukas barak ānkubirchi Yēyiin kōōnkōy. Nto yityo, kubcheyaabchey mukaatiinek ākoo burburiinēk ānkōōkoochi rubiik kubchēchinoot bichoo. ¹⁷ Kyoomiis :biiko kut kubiyoong'iis. /Kikiiruruuch āmiik chēē king'ēt koonyiit kērēbōōsyēk taman āk āyēēng'.^m

King'oonkyi :Yēyiin Bētērō kule ki ng'oo :Yēesu*(Mataayo 16:13-20; Māārko 8:27-31)*

¹⁸ Kimii :yēē kisaay :Yēesu kuboonto keey ākoo rubiikyii nkit. Nto mii yoo, kuteebē rubiik kule, “Mwooyē :biiko kule anii ku ng'oo?”ⁿ ¹⁹ Kukētyi :rubiik kule, “Mwooyē :biiko alake kule inyiing' Bātisāniintēēt Yoowaana nto *Eliiya. Nto alak kumwooyē kule inyiing' akenke ām *wōōrkooyik choo kikiikubēk nyēē kaakung'eetee meet.”^o

²⁰ Kulēēnchi :Yēesu rubiik, “Nto akweek ōbērē anii ku ng'oo?” Kulēēnchi :Bētērō, “Inyiing' ku *Kāārārookiintēēt nyēē kāākōōyookwēēch :Yēyiin.”^p ²¹ Yu kāmwooy :Bētērō kuu nyooto, kōōkiimchi :Yēesu icheek masimkumwaaytaat ng'aleechaa.^q ²² Kumwoochi subak kule, “Ākoy kubuntēē *:Wērītaab Chii nyāliluitēk chēē chaang'. Makutay :booyik, mbo *kibkōrōs chēē wōōyēēch ākoo kāānēētikaab kiruitēk. Nto subak + /makeebakach nto miitē bēsyeētaab sōmōk /kiing'eetee meet.”^r

Wuuyinto nyēē buntēē :rubiintēētaab Yēesu*(Mataayo 16:24-28; Māārko 8:34—9:1)*

²³ Kutas taay :Yēesu kumwoochi rubiichoo āk biiko chēē kimii yooto kule, “Chii ake tukul nyoo māchē kurub ng'aleekyuu, kutay kiyēē māchē :mooyēēnyii

¹9:10 Luuka 6:13; 10:17 ^m9:17 Luuka 15:32-39 ^p9:18 Luuka 5:16

^o9:19 Mat. 14:1-2; Māārko 6:14-15; Luuka 9:7-8

^q9:20 Luuka 22:67; Yoowa. 6:68-69 ^r9:21 Māārko 9:9

^r9:22 Luuka 17:25; 24:6-7

āmānyōkōriitu meet^f ākookoy. Yoo kaakucham kuyey kuu nyooto, kuruba.^{s 24} Nyoo kāyēētyi keey soboontaab kōōroni, mākōōboot soboonnyii bo kibchuulyo. Nto nyoo kēēkooyto soboonnyii ām kōōroni kubo anii, mākunyōōr *soboontaab kibchuulyo.^{t 25} Kāroomnyo nee nyēē nyōōru :chii yoo kēētukuulchi keey tukuuk tukul ām kōōrēēt ānkōōboot soboonnyii bo kibchuulyo?”

²⁶ Kimwoochi subak :Yēesu biiko kule, “Chii ake tukul nyoo kataya āk ng'aleekyuu, + maatay :nkanii, *Wēritaab Chii, bēsyoonoo āchōōnii ām lēbkēēyyēenyuu āk nyēbo Baaba ākoo nyēbo malayikaanikyii.^{u 27} !Kāamwoowook, mii :biiko alake yu chēē mābēku kumanaakas Bāytooyiisyēetaab Yēyiin.”

Kiweek :eertaab Yēesu

(Mataayo 17:1-8; Māārko 9:2-8)

²⁸ Nto yu kābēk :bēsyōōsyēk chēē māchē kuyitē sisiit kukāmwooy :Yēesu ng'aleechaa, kukuur rubiikyii sōmōk: Bētērō, Yoowaana ākoo Yāākōbō. Kuwēeto keey rubiichoo ākoy tulwēēt ake barak wokusaay. ²⁹ Kumii :Yēesu kusooyē, kuweek :eernyii koolekecheech miisin. Kuwēēkiis :nkicheek sirook chēē kiiloochē kuleelaki-itu kule mang!^v

³⁰⁻³¹ Kutook *Muusa ākoo *Eliiya ām lēbkēēyyēetaab Yēyiin ankung'alaal :tukwaay āk Yēesu. King'āloolēē ruutoonyii nyēē kimii wokuyityiintōōs ām Yēerusālēm.^w

³² Yu king'āloolē :Yēesu ākoo mbo Muusa, kikiikunam :rwoonik Bētērō āk ru-biik chuut āyēēng'. Nto bērē kukās, kukas Yēesu kukeelaambuuch :lēbkēēyyēēt ānkiboonto keey mbo Muusa.^{x 33} Yu keeteryeech :Muusa ākoo Eliiya ng'aleekwaa kumāchē kuba, kumwoochi :Bētērō Yēesu kule, “Mokoryoontēēt, karaam yu kēēmitē yu. Kany keeyte kēryōōsyēk sōmōk, nyeeng'uung', nyēbo Muusa ākoo nyēbo Eliiya.” Kimēēnkēt :Bētērō kiyēē kimwooyē.

³⁴ Kutākumii :Bētērō kung'āloolē, koolaambuuch nkicheek :boolteet. Kimuuyyo :icheek miisin. ³⁵ Yooto, kuchōōnēē :kuutiit booltaanaa nyēē mwooyē kule, “Lakwanyuu :nyi nyēē āchāmē.[§] Kunyoo, ōkāsyi kiyēē mwooyē.”^y

³⁶ Yu bēku :ng'aleechaa, ki Yēesu nkit āk rubiichoo chēē kimii yooto. Kisiista :rubiichoo ng'aleechaa kiyēyāktōōs nyēē mānāātwekyi chii ake tukul ākoy bēsyēēt ake.^{zā}

Imuuchāktōōs :kiy ake tukul ām chii nyoo ikoosēē keey Yēyiin

(Mataayo 17:14-18; Māārko 9:14-27)

³⁷ Yu kāyyēekunēē, kukāākurekunēē :Yēesu ākoo rubiichoo ki sōmōk lekem, kutōrōōk :biiko chēē chaang'.

9:23 Yoo /kākēewēēkyiin yuutēyu ng'ālyoo āk ng'ālyoo kumwooyē kule 'ankunam murtooywoontēenyii'. Am bēsyōōsyēchooto, ki yoo kanamaat :chiito murtooywoontēēt kōōbooru kule miitē /bokēēbākāchē.

9:35 Mwooyē :siruutēk alake kule 'nyēē kyaakwey'.

9:23 1Bēt. 2:21 **9:24** Mat. 10:38-39; Luuka 14:27

9:26 Luuka 12:9; 2Tēm. 1:8; 2:12 **9:29** Luuka 5:16

9:30-31 Luuka 24:25-27, 44-46; Yēyuut. 26:22-23 **9:32** Yoowa. 1:14

9:35 Kiruu. 18:15; Isa. 42:1; Mat. 3:17; 12:18; Māārko 1:11; Luuka 3:22

9:36 2Bēt. 1:16-18 **9:36** Luuka 9:21

³⁸ Kooteeyee keey :chiito ake ām kwēnuutaab bichooto kule, “Kāānēētiintēēt, mii yu :wērinyuu anku lakwanyuu nyooto baateey. ³⁹ Tēryēkyinē *:tāmirmiryēēt nyēē miyaat kwaak. Yoo kātēryēkyi, kōōnchōōyē, kōōsōrsēētē ānkukābusē. Ryooksētē nyēē miyaat āmāwuntooy areet akeenke. ⁴⁰ !Kwāātēēchi rubiikuuk kōōbēbēētoochi tāmirmiryoonoo, nteenee maneemuuch.”

⁴¹ Yooto, kumwooy :Yēesu kule, “Kunuurēch sōō, :biiko alake nyēē tyaa. Nto yu manookaaseenaa keey! + Māābuurtok ānkāamuytoochok ākoy āyu?” Yooto, kumwoochi kwaaniitaab wēerooto kule, “Imutu baa wēerooto.”

⁴² Kumii /kiimutu wēeriit, kutēryēkyi :tāmirmiryoonoo ānkōōsōrsēēt. Kōōbēbēēto :Yēesu tāmirmiryoonoo miyaat kung'etee wēeroo. Yooto, kusob :wēeroo bakeenke /ānkēkētyi kwaan.

⁴³ Kiilat :biiko tukul choo kimii yooto, yu kakas wōlēē kiwuu :kāāmuukēywēēkaab Yēyiin.

King'alaalee :Yēesu subak meenyii āk ng'eteetaab meet

(Mataayo 17:22-23; Māārkō 9:30-32)

Kumii :biiko tākōōlātē tukuuk chēē kiikuyeyaan :Yēesu, kumwoochi :Yēesu rubiikyii kule, ⁴⁴ “Āmāchē ōyēbchi yiit kiyēē āmiitē wāāmwoowook ānkōōnāmtooy mēt. Mii /bokiiyokoochinē *Wēritaab Chii āwunnyēkaab biikaab kōōrooni.” ⁴⁵ Mānēēnkēt :rubiik kiyēē kimii kumwooyē :Yēesu. Kiiyeelaat, nteenee kinyōkōriitu kuteebee Yēesu.^{bc}

Ng'oo :nyēē wōō?

(Mataayo 18:1-5; Māārkō 9:33-37)

⁴⁶ Kutoow :rubiik kumooyo wōōyinto. ⁴⁷ Nteenee kōōnkēt :Yēesu kiyēē kimii kumooytōōs :icheek. Yooto, kōōyyoong'tēē leekweet ake yēē kimii :inee ānkumwoochi rubiikyii kule, ⁴⁸ “Chii ake tukul nyoo kataach leekwa kuuyu nyeenyuu :lakwanaa, kaakutaacha anii. Nto yoo kataacha, kaakutaach Yēyiin nyoo kiiyookwoo. Wuu nyooto, nyoo yibē keey ng'wēny ām akweek, ku nyooto :nyēē wōō.”^{de}

Nyoo mākwilook ku nyēēng'woong'

(Māārkō 9:38-40)

⁴⁹ Kimwoochi :Yoowaana Yēesu kule, “Mokoryoontēēt, kimii :chiito ake nyēē ki-keekas kōōbēbēētooy *tāmirmirook chēē miyootēch kuyēyiisyēē kaayneeng'uung'. Yooto, keeyeetee chiichoo kuyey kuu nyooto, kuuyu kimā rubiintēng'uung' ake.” ⁵⁰ Kukētyi :Yēesu kule, “-Mooyeetee, kuuyu chii nyoo mākwilook ku nyēēng'woong'.”^f

Mēerook /kēēyookunēē miyootyēēt ake, ake

⁵¹ Yu kikiikuriiky Yēesu :bēsyoōsyēkyii chēē + /mākēēyibēē kuwo kibkōōnkōy, kuwo ākoo rubiikyii nyēē kaakurat moo kutākyinē keey Yēerusālēm.^g

^b9:45 Luuka 9:21-22 ^c9:45 Luuka 18:34 ^d9:48 Luuka 22:24-26

^e9:48 Mat. 10:40; 22:26 ^f9:50 Mat. 12:30; Luuka 11:23

^g9:51 Māārkō 10:1; Luuka 9:31; 24:50-51; Yēyuut. 9:1, 22

⁵² Kumii kwiimēnē :kōōrēēt kikiikuriich :Yēesu ākoo rubiichoo saang'ta ake ām kōōrēetaab *Samaaryaa. Kōōyookto biiko alak kuba ākoy saang'aa bokukāsyi bārooyinto wōlēē sukōōmuunyēē.^h ⁵³ Nto yu kayit :bichoo wōlooto, kutay :biikaab saang'aata kutorooch, kuuyu kimii kuwēētii *Kōōtaab Yēyiin ām Yēerusālēm.

⁵⁴ Yu kāmwooy :bichoo /kākiiyooktooy kule kātāyiis :biikaab saang'aa, kumwoochi :Yāākōbō ākoo Yoowaana Yēesu kule, “Mokoryoontēēt, +makeeyeyee nee bichoo ēē? Ara kēēmwoochi Yēyiin kutōōrchi iileet kōōmukuus ēē, nto nee?”ⁱ ⁵⁵ Kuweech keey :Yēesu ānkōōburyoong'to rubiichoo āyēēng'. ⁵⁶ Nto mii yoo, kutākyi keey saang'ta ake.

Wuuy :kēēltaab Yēesu

(Mataayo 8:19-22)

⁵⁷ Nto mii bēsyēēt ake, kumii kēēltaab too kubēētii, kumwoochi :chiito ake Yēesu kule, “Ārubiiing' :anii ānkoo 'kēēwē ānō!” ⁵⁸ Kukētyi :Yēesu chiichoo kule, “Boonto kimōkōyiniēk wōlēē minyē ānkuboonto nkicheek :tāriitēk wōlēē minyē, nteenee mā-boonto *:Wēritaab Chii wōlēē imuunyēē.”

⁵⁹ Kukuur :Yēesu chiito ake chokuyēk rubiintēenyii ake, nteenee kumwoochi :chiichoo Yēesu kule, “Mokoryoontēēt, kany kut amuy baaba, nto ārubiiing'.” ⁶⁰ Kukētyi :Yēesu chiichoo kule, “Ikany kumuy keey :muuswēk ankiirubwaa, nteenee ichōō :inyiing' chee-amtaate lōkōōywēkaab Bāytooyiisyēētaab Yēyiin.”^j

⁶¹ Kumwoochi :nkinee chiito ake subak Yēesu kule, “Āwēy, Mokoryoontēēt, āmiitē :nkaniī āchōōnii, nteenee kany kurook wāā-āmiis biiko ām kaa.” ⁶² Kukētyi :Yēesu nyoo kule, “Chii nyoo tēbēnē mōkōōnkē ānkukusē lēt, kumānyoolchinē Bāytooyiisyēētaab Yēyiin.”^k

Kiiyookto :Yēesu rubiikyii alak tāmānwookik tisab

10 Nto mii yoo, kukwey :Mokoryoontēēt Yēesu rubiik alak chēē kiyitē tāmānwookik tisab** kumāchē kōōyookto simkoonto. Kimāchē kule kubeetaate āyēēng' āyēēng' ākoy kiriinkōōsyēk āk soong'wēk tukul chēē kikiikuchōb :inee kurutoochi lētuunoo.

² Kumānāāng'ēetyo :rubiik, kōō-āmiisēē :Yēesu ng'aleechu, “Wōō :kēsiisyēēt, nteenee ng'eri :kēsiik. Kunyoo, osoom kutās :chiitaab yiisyēēt biiko alak.^l

³ Ōnkēt kule okerkeeye kēēchiir chēē iwēērē suuyiik kwēēn.^m ⁴ Manam :chii beesyaa nto lool nto mbo kwēyōōnik alak, amookaayaate keey ām kēēltaab too.ⁿ

⁵ Yoo kōōwut kayta ake tukul, ōmwoochi biikaab kayaata kule, ‘Ōnyōōru bērurto!’ ⁶ Yoo yēmāktōōs kunyōōr :bichoo bēruuro, mākunyōōr. Nto yoo māyēmāktōōs, mākōōyēēchook :bēruuro.^o

⁷⁻⁸ Nto yoo kōōwut saang'ta ake /ankeetoroochaak ām kayta ake, -mōōlumootēē koorin chēē chaang'. Ō-āmē ānkōōyyēē kiyēē kākōōnook :biikaab kayaata kuuyu

** 10:1 Tāsyinē :siruutēk alake ng'aleechu 'āk āyēēng'.

^h9:52 Luuka 10:33 ⁱ9:54 2Bāy. 1:9-16 ^j9:60 Mat. 8:21-22

^k9:62 Filib. 3:13 ^l10:2 Mat. 9:37-38 ^m10:3 Mat. 10:16

ⁿ10:4 2Bāy. 4:29; Luuka 22:35 ^o10:6 Luuka 2:14

yēmē :chii nyoo kāākubirto nkuruukyii /kiikoochi kiy.^p ⁹ Ōsoob chēē mnyoontōos ānkōōmwoochinē biiko kule, 'Kāākuyityook :Bāytooyiisyēētaab Yēyiin.'

¹⁰ Nteenee yoo katay :biikaab *kiriinkēēt ake kutoroochaak, ōng'ēētyē ānkōōbēēchi keey. Ōmwoochi biikaab kiriinkoonoo kule, ¹¹ 'Kiibuukwook tēertitaab kiriinkēēng'woong' nyi mii kērēēnkōōkyoo sōōsōōtēē keey, nteenee māchāktōōs ōnkētē kule kaakuriik :Bāytooyiisyēētaab Yēyiin.'^q ¹² !Kāāmwoowook, + /mākiing'woonchi biikaab kiriinkoonoto miisin kusiir mbo ng'wooninto nyēē mākunyoōr :biikaab *kiriinkēētaab Sōtōm ām bēsyoōnoo itilchinē :Yēyiin ng'aleek biiko ām kōōrēēt."^{rs}

Ng'wooninto nyēē mākunyoōr :kiriinkōōsyēk choo kitay Yēesu

(Mataayo 11:20-24)

¹³ Kutas taay :Yēesu kumwooy kule, "Kiriinkōōsyēkaab Koorasiin ākoo Beet-saayta, wuusyō! Tyaa sōō, :ng'wooninto nyēē mii kukānyoonwook akweek choo kyāāyēwook ng'al chēbo kwōng'ut. Nto ki biikaab Tiirō nto ku chēbo Sitōōn :chēē /kikēēyēchinē ng'aleechaa bo kwōng'ut, nto kiikōōbuurēē ayaanteet ankoolaach sirook chēē ibooru kule kookuweek ām miyootyēēt nyēē kōboonto. ¹⁴ Lēyyē, mākunyoōr :biikwook ng'wooninto nyēē siirē nyoo mākunyoōr :biikaab Tiirō ākoo Sitōōn bēsyoōnoo itilchinē :Yēyiin biiko ng'al ām kōōrēēt.^t ¹⁵ Nto akweek biikaab Kaabernaam ii, ōbērē + moobe :nkakweek kibkōōnkōy ēē? Acha, + moobe ng'wēny!^u

¹⁶ Chii ake tukul nyoo kākāswook kukāākukāswoo. Nto nyoo katayaak, kukaakutaya. Nto nyoo kaakutaya, kukaakutay Yēyiin nyoo kiiyookwoo."^v

Kiyēē māchāktōōs koong'ereech rubiik

¹⁷ Nto yu kābokōōyēēw :rubiichoo ki tāmānwookik tisab, kumwoochi Yēesu ām ng'erekweek kule, "Mokoryoontēēt! Kāsweēch ra :tāmirmirook chēē miyootech, yoo kāākēēyēyiisyēē kaayneeng'uang'.^w ¹⁸ Kukētyi :Yēesu kule, "Man sinee kāswook. Kwaakas /kēēwunuku Syeetaani kōōsuuwunēē barak kuu ilat nyēē kārārāk.^x

¹⁹ Kāākōōnook kāāmuukēyweēk chēē ōtoortooreē ēērēēnōōk āk kēnyēiisyēk ānkōōsyēētēē kāāmuukēyweēk tukul chēbo Syeetaani.^y ²⁰ !Kāāmwoowook, -mōōng'ērēēkiisyē kule kāswook :tāmirmirook chēē miyootech, nteenee ōng'ērēēkiisyē, kuuyu sirootiin :kooynōōkwook ām Kaab Yēyiin."^z

Ibēruurootiin :choo kōōkōōnkēt wōlēē wuu :Yēyiin

(Mataayo 11:25-27; 13:16-17)

²¹ Yooto kōōnyiiityi :Tāmirmiryēētaab Yēyiin Yēesu ng'erekweek. Kusilto Yēyiin kumwooyē kule, "Āchāmtiing' inyiiing' Baaba Yēyiin, nyoo ibāwu barak āk ng'wēny, kuuyu 'kwēēboorchii biiko choo yibē keey ng'wēny kiyēē iwunyēē biiko choo isōōtē kule inkētē chēē chaang' ānkung'oomēch. Kōōnkōy, Baaba, kuuyu wuu nyooto

^p10:7-8 1Kōōr. 9:6-14; 1Tēm. 5:18 ^q10:11 Yēyuut. 13:51

^r10:12 Luuka 9:1-6 ^s10:12 Toowu. 19:24-28; Mat. 10:15

^t10:14 Isa. 23:1-16 ^u10:15 Isa. 14:13-15 ^v10:16 Mat. 10:40

^w10:17 Luuka 9:10 ^x10:18 Isa. 14:12; Yoowa. 12:31; Ng'oong'. 12:9

^y10:19 Kiruu. 8:15; Māārko 16:18 ^z10:20 Ng'oong'. 3:5; 20:12

:wōlēē imāktooy :inyiing'.^a ²² Kikōōnoo :Baaba kiy ake tukul nyēē āboontē. Baaba nkit :nyēē inkētē wōlēē wuu :lakwanyii, āmēēbērē mii subak :chii nyēē inkētē wōlēē wuu :Baaba, nteenee anii nkit ākoo biiko choo kyaakwey āboorchi :chēē inkētē.”^b

²³ Nto mii yoo, kuwēēkyi keey :Yēesu rubiikyii ānkulēenchi, “Ōbēruurootiin ām wōlēē mii :Yēyiin ām kiyēē kookas! ²⁴ !Kāāmwoowook, kiikukanyaan *:wōōrkooyikaab Yēyiin chēē chaang' āk bāytooyik kule nto kas ānkuyēbchi yiit kiyēē ōmiitē :akweek ōkāsē ānkōōyēbchinē yiit amanaakas.”^c

Chiitaab Samaaryaa nyēē kilēēl :moo

²⁵ Nto mii yoo, chokutyem Yēesu :kāānēētiintēt ake nyēbo kiruutēk. Kiteebēe kule, “Kāānēētiintēt, māchāktōōs ayey nee sāānyōōru *soboontaab kibchuulyo?”^d

²⁶ Kukētyi :Yēesu kule, “Mwooyē nee :kiruutēkaab Yēyiin choo kikōōnu *:Muusa?”

²⁷ Kukētyi :chiichoo kule, “Mwooyē kule icham Mokoryoontēt Yēyiintēng'uung' ām mooyēēt akeenke, soboonng'uung' tukul, nkuruukuuk tukul āk kāāsōōtēy-wēēkuuk tukul.† Māchāktōōs mbo icham laatyēng'uung' kuu wōloo ichāmtooy keey.”† ²⁸ Kukētyi :Yēesu chiichoo kule, “Wuu nyooto! Kunyi, yoo 'keeyey kuu nyooto, + mēēnyōōru soboonto.”^e

²⁹ Kimāchē :chiichoo kōōboorchi biiko alak kule kichurtaat :inee. Kunyoo, kuteebēe Yēesu kule, “Ng'oo :laatyēnyuu ēē?”

³⁰ Kōōboorchinēē :Yēesu chiichoo tyoonkōōchēēt kule, “Kimii bēsyēēt ake :chii ito ake nyēē ki Yuutāyiin nyēē kiwēētēē Yēērusālēm kurektooy Yēērikō. Kumii kēēltaab too kutuchi :sāsiik alake. Kibuutēē :sāsiichoo sirookyii ānkubirsēēt nyēē kitabakach ānkubākookyi kēēlto komos kukalyelta.

³¹ Kuchō *:kibkōrōs ake. Nto bēre kukas chiichoo kimii kāru kēēlto komos, kumur taban ankukeyta.

³² Kuchō subak :chiito ake nyēē kiyēētyēēchinē yiisyēēt ām *Kōōtaab Yēyiin. Yu kakas :nkinee nyoo chiitkēy, kumur taban.

³³ Nto yityo, kuchō :chii nyēbo kōōrēetaab *Samaaryaa, nyēē kichōōnēē sikiryēēt. Nto bēre kukas chiichoo kuriiree.^f ³⁴ Kuwo yēē kimii ānkumāsyi ng'woowōōk, koonyaay ānkurātyi. Yu keewaany, kukālābchi sikiryēēt. Kikweryoot ākoy kayta nyēē /kikiimuuchē /kyaalee kiyēē /kyoomē āk rwoonto ānkōōbuurto keey.

³⁵ Yu kāyyēekunēē, kōōnēm :chiichooto beesaanik ānkōōkoochi chiitaab kayta. Kimwoochi kule, 'Iriibwoo, baa, chiichi ākoy āyēēwu. Nto yoo kakeeytee :beesaanik chēē 'kēēriibēē chu kāākōōning', + māchāātāsuung' laatit nyēē imāchē yoo kāāchōō.”

³⁶ Yu keewaany :Yēesu kurār tyoonkōōchoonoo, kuteebēe kāānēētiintonoo bo kiruutēk kule, “Yoo 'keekas ii, ng'oo ām bichuutēchu sōmōk :nyēē ki laatyēetaab

^a10:21 Luuka 4:18; 1Kōōr. 1:26-29

^b10:22 Mat. 11:27; 28:18; Yoowa. 1:18; 3:35; Yoowa. 10:15

^c10:24 Luuka 2:30-31; 1Bēt. 1:10-12 ^d10:25 Luuka 18:18

[†]10:27 Kiruu. 6:5 [†]10:27 Laawi. 19:18

^e10:28 Laawi. 18:5; Mat. 19:17; Yoowa. 13:17; Room. 10:5

^f10:33 Mat. 10:5; Luuka 9:52; 17:11, 16; Yoowa. 4:9, 39-40; Yēyuut. 1:8; 8:1, 5, 14-17, 28; 9:31

chiichoo kibirē :sāsiik?” ³⁷ Kukēt :chiichoo kule, “Nyoo kiriiree.” Kulēēnchi :Yēesu chiichoo, “Man! Kunyoo, wēēbooru :nkinyiing' kiisayta nyēē wuu nyooto.”

Yēesu, Maariita āk Maaryaa

³⁸ Kitas taay :Yēesu ākoo rubiikyii ām baanng'waa ākoy saang'ta nyēē kiminyē :cheebyoosyeet ake nyēē /kikēēkuurēē Maariita. Yu kayit, kutorooch :cheebyoosyaanaa kuba kōōnyii.^g ³⁹ Kiboonto keey :Maariita cheebkaamet nyēē /kikēēkuurēē Maaryaa. Kwoomu :Yēesu lōkōōywēk, kimii :Maaryaa yēbo kērēēnkōōkyii kuyēbchinē yiit kiyēē kiinēētē.^h

⁴⁰ Nteenee kimii :Maariita kusuuyusuuyēē ng'aleekaab āmiik. Nto tēē yoo, kuwo yēē kimii :Yēesu ānkulēēnchi, “Mokoryoontēēt! Nto yu kānyikisyoo :yiisyēētaab āmiik, kany chokuyēētyēēchoo :Maaryaa.”ⁱ ⁴¹ Kukētyi :Yēesu kule, “Maariita, ntēē imiitē iyiiimēē keey tukuuk chēē chaang', ⁴² nteenee, mii :kiito akeenke nyēē māchāktōōs /keeyey. Kaakukwey :Maaryaa kiy nyēē karaam nyēē mēēbērē /tākiinēmunē.”^j

Kiineet :Yēesu rubiikyii wōlēē /kēēsooytooy

(Mataayo 6:9-13; 7:7-11)

11 Kimii bēsyēēt ake yēē kisooyē :Yēesu. Yu keewaany, kuwēēchi :rubiintēēnyii ake ānkumwoochi kule, “Mokoryoontēēt, kēēmāchē 'ineetech wōlēē /kēēsooytooy kuu wōloo kiinēētitooy :Bātisāniintēēt Yoowaana rubiik cheechii.”^k

² Kumwoochi :Yēesu rubiikyii kule, “Osooyē kule,

'Baaba Yēyiin,

kutōrōriit :kaayneeng'uung',

kuyit :bāytooyiisyēēng'uung'.

³ Ikōōnēēch kiyēē kyoomē ām bēsyēēt ake tukul.

⁴ Inyōōwēēch kaat ām choolwookātēēnyoo,

kuu yoo kēēnyōōchinē kaat :nkacheek chii ake tukul nyoo choolwookēnchēēch.

Itiyyēēch /simakeekentech.”^l

⁵⁻⁶ Kutas taay :Yēesu takooneet rubiikyii kurubta keey ākoo saayeet kule, “Yoo kāchōōnchiing' :toontēēt kwēēmooy, imuuchē wēēng'ēētiisyē kule, 'Laatya, kāānyōōru toontēēt ēē, wē, āmāmii āmnyoo nyēē kaam. Kōōnoo, baa, mukaati-inek sōmōk.’ ⁷ Imuuchē :laatyaanaang'uung' kukuuruung' ām kō kule, 'Kāākēēruuyē ākoo lēēkōōk kunyoo, -mēēmuuchē :chii takuyaat kurkeet kwēēmooy ku tēē nyi. Kunyi, māmii :wōlēē āyēētyēēchintiing'.”^m ⁸ Yu keewaany :Yēesu tyoonkōōchoonoo, kumwoochi rubiikyii kule, “!Kāāmwoowook, ānkoo ku choorweeng'uung' :chiichoo, mēēbērē makung'eet areet akeenke ānkukōōning' kiyēē 'kēēmāchē. Nteenee yoo 'keetas taay ing'ēētiisyē, mākuuyootuung' kurkeet ām lētuunoo ānkukōōning' kiyēē 'kēēmāchē kuuyu !kēēmuytoochi.”^m

⁹ Kunyoo, soomsē, /kēēkōōning', cheeng', inyōōru, ānkiing'ēētiisyē /kēēyootuung'.ⁿ ¹⁰ Chii nyoo soomsē, /kiikoochinē, nyoo chēēng'sē, kunyōōru, nto nyoo ing'ēētiisyē, /kēēyootyine.”

^g10:38 Yoowa. 11:1-2; 12:1-3 ^h10:39 Luuka 11:28; Yēyuut. 16:14

ⁱ10:40 Luuka 12:22, 29-31 ^j10:42 Tyēēn. 27:4 ^k11:1 Luuka 5:16

^l11:4 Mat. 26:41; Māārko 14:38; Luuka 20:40, 46; 1Tēm. 6:9

^m11:8 Luuka 18:5 ⁿ11:9 Mat. 7:7

¹¹ Yu keewaany :Yēesu, kumwoochi rubiikyii kule, “Ātēbēē chii ake tukul nyoo boonto leekwa kule ii, yoo kateeb :lakwanaa *burburyoontēēt, ikoochi eereen? ¹²Nto yoo kateeb mēkēyoo, ikoochi kēnēyoo? ¹³Kunyi, yoo ōchāmē :akweek choo -mōochurtootiin ōkoochi lōkōkwook tukuuk chēē kāroomēch ii, /keemwa nee nanyuun Kōon nyoo mii kibkōōnkōy? Inēmu keyy :nyoo miisin kukōōnook Tāmirmiryēnyii, yoo kōōsoom.”

Yēesu āk Syeetaani

(Mataayo 12:22-30; Māārko 3:22-27)

¹⁴ Nto mii bēsyeēt ake, kōōbēbēeto :Yēesu *tāmirmiryēēt nyēē miyaat nyēē kiki-ikuyey chiito ake kunamakay :kuut. Yu kēēbēbēeto tāmirmiryoonoo, kukaramiit :chiichoo ankung'alaal nyēē karaam. Kiilat :biiko ¹⁵ nteenee kumwooy :alake kule, “Ānkoo sinee imuuchē kōōbēbēeto tāmirmirook chēē miyootēch, kwoonēē :kāamuukēywēekyii wōlēē mii :Bēēlsēbuul nyoo kāāyooong'iintēetaab tāmirmirook chēē miyootēch.”^{op}

¹⁶ Yooto kuteebee :alake Yēesu kumāchē kutyem kule, “Kiy nee :nyēbo kwōng'uut nyēē + meeyey siiboornēēnēēch kule iboontē kāāmuukēywēek chēē kwoonēē kibkōōnkōy?”^q ¹⁷ Kuuyu kiinkētē :Yēesu kiyēē kimii :bichoo kōōsōōtē, kumwooy kule, “Yoo kaakubar keyy :lukēetaab booryēēt nyēbo kōōrēēt ake, kuburyētē :kōōroonoo. Nto yoo kaakukwiil keyy :kayta ake tukul, kuburyētē. ¹⁸ Ōmwooyē kule kikōōno anii :Bēēlsēbuul kāāmuukēywēek chēē ākwētēē lukēēnyii. Nto kiki-ikukōōno, nto mii kubooryēē keyy nkit. Nto yēē kāākubooryēē keyy nkit, kuburyētē :bāytooyiisyēnyii. ¹⁹ Nto yoo ākoo kāākukōōno anii :Bēēlsēbuul kāāmuukēywēek, kukiikoochinē :ng'oo nkicheek rubiikwook kāāmuukēywēek choo ibēbēētēē tāmirmirook chēē miyootēch? Oteebee, baa, akweek kumwooy. ²⁰ Nteenee yēē ākoo ābēbēetooy :anii tāmirmirook chēē miyootēch ānku Yēyiin nyēē kōōnoo kāāmuukēywēek chēē āyēyiisyēē, kōōbooru :yooto kule kāākuyityook :bāytooyiisyēetaab Yēyiin. ²¹ Yoo mii :chii kanyii ānkukiimoot ānkutinyē kariikaab booryēēt chēē yēmootiin, kumāmii :chii nyēē imuuchē kubooryēē kut kōōnēmūnēē tukuukyii.^f ²² Nto yoo kāchō :ake nyēē kiimoot miisin ānkuboonto kariikaab booryēēt chēē kōlkōlēch, kōōsyēēntooy chiichoo ānkōōnēmūnēē kariikaab booryēēt tukul choo kāyētēē keyy ankubcheyta tukuuchoo kābāru.

²³ Chiito nyēē bāloo ku nyoo māmii komosnyuu. Nto chii ake tukul nyoo māyēētyēēchoo kiiruruuch tukuuk, ku inee :nyēē isērēētē.”^s

Iyēēchinē chiito :tāmirmiryēēt nyēē miyaat

(Mataayo 12:43-45)

²⁴ Kimwooy Yēesu subak kule, “Yoo /kāākiibēbēeto *tāmirmiryēēt nyēē miyaat kuchuwunee chiito, makoombakaatee suurkwēēnēēt nyēē kilay :asiis kuchēēng'ē wōlēē kēēmuunyēē. Nto yoo kāmānyōōr, kumwooyē kule, ‘Kaykay ayeey wōloo kyāāminyē.’ ²⁵ Nto yoo kēēyēw, kunyōōru wōlooto kumasaat ankuyeytaat nyēē karaam. ²⁶ Kuwēētii ānkuwokuchōōntooy keyy tāmirmirook alak tisab chēē miy-

^o11:15 Mat. 9:32-34 ^p11:15 Mat. 9:34

^q11:16 Mat. 12:38-39; Yoowa. 6:30 ^r11:21 Isa. 49:24

^s11:23 Māārko 9:40; Luuka 9:50

ootēch kusiir inee ānkubokōōwut :tukul chiichooto. Kunyi, miyātiitu :chiichoo kusiir yoo kibo taay.”^t

Ibēruurootiin :biiko choo Yēyē kiyēē mächē :Yēyiin

²⁷ Kutākumii :Yēesu kung'āloolē, kukuurchi :cheebyoosyeet ake nyēē kimii yooto kikiiruruukyi keey :biiko kule, “Ibēruuroot :koomēt nyoo kisiching' ānkōōrēerying'.” ²⁸ Kukētyi :Yēesu cheebyoosyaanaa kule, “Man, nteenee chēē ibēruurootiin misin ku biiko tukul choo kāsē ng'ālyoontēētaab Yēyiin ankuyey kuu wōlēē /kēmāk-tooy.”^u

Mākunyōōr ng'wooninto :biiko chēē tāyē Yēesu

(Mataayo 12:38-42)

²⁹ Yu kachaang'it :biiko miisin ām yēē kimii :Yēesu, kumwoochi :Yēesu kule, “Miyootēch sōō, kule nee :biiko alake chēē mii yuutēyu. Mächē kule /kiiboorchki kiy nyēbo kwōng'uut. Ng'aleek baateey chēbo kwōng'uut chēē + /mākiiboorchki ku choo kibo Yoona. ³⁰ Kuu yoo kyoomchinē :Yoona biiko chēbo *kiriinkēētaab Ninaawi kule kuweek ām miyootyēēt nyēē kiboonto, mii :nkinee *:Wēritaab Chii kwoomchinē biiko kuu nyooto.”^{vw}

³¹ Kutas taay :Yēesu kumwooy kule, “Mākōōyyo :cheebyoosya nyēē kibāytooy kōōrēētaab Sōōy bēsyoonoo /kiitiilchinē biiko ng'aleek. Makooruusta biiko chēē wuu chuutēchu, kuuyu kichōōnēē :cheebyoosyaanaa lōōyin chokuyēbchinē yit ng'aleekaab ng'oomnātēēt chēē kimwoowu :Sōlōmōōn. Nteenee miitē yu raat :nyēē wōō kubiir Sōlōmōōn.^x ³² Mākōōyyoong'iis :nkicheek biikaab Ninaawi bēsyoonoo /kiitiilchinē biiko ng'aleek. Makooruusta biiko chēē wuu chuutēchu, kuuyu kikuwēēkiis :icheek kurubta keey ākoo āmtooyiisyēētaab Yoona ānkumii yu ra :nyēē wōō kusiir Yoona.”^y

Kōōnu :kānēētēywēēkaab Yēesu lēbkēēyyēēt

(Mataayo 5:15; Māārko 4:21)

³³ Kutas taay :Yēesu kumwooy kule, “Māmii :chii nyēē tābē taariit ankuwuny, nto kōōkubuuyēē kērēbēēt. Nteenee /kiikoochinē yēē itōrōōroot sukulēbkēchi chii ake tukul nyoo chōōnii kō.”^z

Ing'oonkyinē keey lēbkēēyyēētaab Yēesu

(Mataayo 6:22-23)

³⁴ Kutas taay :Yēesu kumwooy kule, “Koong'uung' :nyēē ikoochinē bōōrng'uung' lēbkēēyyēēt. Yoo kāstooy :koong'uung' nyēē karaam, iboontē lēbkēēyyēēt. Nto yoo mākāstooy nyēē karaam, imiitē mēēnān nyēē mā mining'.^a ³⁵ Kunyoo, ōriib keey -mookany ōbērē tōōs ōboontē lēbkēēyyēēt ākoo mēēnānēēt.^b ³⁶ Yoo kēēng'oonkyi bōōrng'uung' tukul lēbkēēyyēēt nyēē māmii wōlēē kāng'ēt, kōōloombuuchiing'

^t11:26 2Bēt. 2:20 ^u11:28 Luuka 8:19-21

^v11:30 Mat. 12:38; 16:4; Māārko 8:12; Yoowa. 6:30 ^w11:30 Yoona 3:1-4

^x11:31 1Bāy. 10:1-10 ^y11:32 Yoona 3:5-10 ^z11:33 Luuka 8:16

^a11:34 Yēyuut. 26:18; 2Kōōr. 4:6 ^b11:35 2Kōōr. 6:14; Ēfēēs. 5:8, 14; 1Tēēs. 5:5

:lēbkēyyoonoo. Kerkeey ākoo yoo keekwenyiing' :taariit nyēē māmii :kiyēē kak-
ereka, lēbkēyiitu :bōōrng'uung' tukul.”

Kichuur :Yēēsu Farisaayek

(Mataayo 23:23-27)

³⁷ Kutākumii :Yēēsu kung'āloolē, kumwoochi *:Fārisooyiintēēt ake kubeeta keey
inee kanyii bokwoomiis. Kucham :Yēēsu.^c

³⁸ Yu kayit, /kiikoochi āmiik. Kwoomiis :Yēēsu amaneentasiim āwunnyēk kuu
wōlēē kiwuu ātēbuutēkaab Yuutayek. Kiilat :chiitaab kayta miisin.

³⁹ Yu kakas :Yēēsu kule kinam kuut Fārisooyiintonoo :kiyēē kiyeyakay,
kulēēnchi, “Ōchāmē :akweek *Farisaayek otiliilē bōōrwoonikwook saang', ntee-
nee ōbākooktooy āriit kutuur. Ōsāsunooteē biich tukuuk ānkōōyēyē ng'al chēē miy-
ootēch.^d ⁴⁰ Ōbērbērech sōō nyēē tyaa! -Mōōnkētē :akweek kule Yēyiin :nyēē kiyēyē
bōōrtaab chiito saang' ākoy āriit? ⁴¹ Ōkoochinē biiko choo bānoon kiyēē ōboontē
kusiir yoo kātōōsāsunēē. Yoo !kooyey kuu nyooto, mākutililiit :kiy ake tukul ām
wōlēē ōmiitē.^e

⁴² Ōmiitē sōō nyēē miyaat kule nee *:Farisaayek! -Mōōkustooy ōnēmchi Yēyiin
akeenke ām taman nyēbo kiy ake tukul nyēē ōnyōōru ānkoo ku mining' nyēē tyaa.
Nteenee -mōōkāsē tukuuk chēē wōōyēch. Tukuuchotoo ku ōyēchi chii ng'alyoo
nyēbo man āk kule ocham Yēyiin. Māchāktōōs nto kyōōyēyē tukuuchuutēchu
wōōyēch -āmōōwuutyēē nkicheek choo minkēēch.^f

⁴³ Ōmiitē sōō nyēē miyaat kule nee, :Farisaayek! Kyoocham ōkwēyē ng'ēchērōōk
choo bo taay ām *kooiriikaab saayee. Ōchāmē mbo /kiisuboooyotook nyēbo kooniyit
ām wōlēē chaang' :biich.^g

⁴⁴ Ōmiitē sōō mbo subak nyēē miyaat kule nee! Okerkeeye kiy nyēē tiliil ām
saang' ankununaat :wōliin bo āriit nyēē yoo kāsiir :chii yēē ōmiitē, -mēēnkētē kule
ōnuunnyootiin.”

Kichuur :Yēēsu nkicheek kānēētikaab kiruutēk

(Mataayo 23:4, 13, 29-36)

⁴⁵ Kumwoochi :kānēētiintēēt ake nyēbo kiruutēk Yēēsu kule, “Kānēētiintēēt,
yoo 'keeng'alaal kuu nyooto, imiitē intosuureēch nkacheek.”

⁴⁶ Kumwoochi :Yēēsu nyoo kule, “Ōmiitē sōō :nkakweek kānēētikaab kiru-
utēk nyēē miyaat kule nee! Kyoocham ōng'irēē biiko alak tukuuk chēē nyikiisēch
āmōōmāchē :akweek kut ōtiiny.^h

⁴⁷ Ōmiitē nyēē miyaat kule nee! Kibākāchē mbo :kuukoong' *wōōrkooyik choo
kibo kēny ānkōōmiitē :akweek ōtēēkyinē tukuuk chēē /sikiisōōtēē /kēēkoony-
itē. ⁴⁸ Yoo ōmiitē ōtēēchē tukuuchoo, ōchāmchiintōōsii kule karaam :kiyēē kiyey
mbo :kuukoong'. Kibakach :icheek wōōrkooyik ānkōōmiitē :akweek ōtāsē taay
ōnoomēē yooto kibākookyinyē :icheek.ⁱ ⁴⁹ Ākoo man yoo kimwooyē :Yēyiin kule,
' +Māāyooktē wōōrkooyikyuu āk *lēbkēyikyuu. +/Makeebakach alak nto alak
+/mākēēwus.' ⁵⁰ Kunyoo, +/mākiing'woonchook akweek kānēētikaab kiruutēk
āk biiko alak choo kiikuyey kuu nyooto kuuyu kyoobakachaanu biikaab Yēyiin

^c11:37 Luuka 7:36 ^d11:39 Māārko 7:2-4 ^e11:41 Luuka 12:33 ^f11:42 Mat.
23:23 ^g11:43 Luuka 20:46 ^h11:46 Yēyuut. 15:10-11 ⁱ11:48 Mat. 5:12

kung'eetee yēē /kikeeyeyee kōōrēēt. ⁵¹ /Kikiinaamee yoo /kikēēbākāchē Ābēl ākoy yoo /kikēēbākākyinē Sekaryaa yoo kibo kwēenuutaab *kāābkōrōs āk *Kōōtaab Yēyiin. Man, +/mākiing'woonchi bichoo tukul :choo yēyē ng'aleechaa miyootēch.^j

⁵² Ōmiitē :akweek kāānēētikaab kiruutēk nyēē miyaat kule nee! Ōbērē oboontē ng'oomnānēēt nyēē wōō kurubta keey ākoo Yēyiin. Nteenee kyootay orub kiyēē mākwōok :Yēyiin kule oyey. Ōkērēktooy mbo biiko alak kuyey kiyēē mākyinē icheek :Yēyiin.”^k

⁵³ Yu kang'eetee :Yēesu yooto ākoo rubiikyii, kwoowēsyi :kāānēētichoo bo kiruutēk āk *Farisaayeeek ānkutoow kuteebaatee tēebuutēk chēē chaang'. ⁵⁴ Kimāchē :bichoo kule kutech Yēesu ām kiyēē mākwōwooy /sikeenam.^l

-Mookerkeyiitu :nkakweek Farisaayeeek

(Mataayo 10:26-27)

12 Kikwa :biiko ānkōōruruukyi keey yēē kimii :Yēesu kut kukuunykuuny :mētē-wook. Yooto, kung'āloolchi :Yēesu rubiikyii kule, “Ōriibēē keey ng'aleekaab Farisaayeeek, kuuyu yēyē keey :bichu kule kāroomēch, nteenee māwuu nyoo.^m ² Kiy nyēē iyēēnoot +/mākiiboor, nto kiy nyēē wunyaat ākoy kutook bēsyēēt ake.ⁿ ³ Kiy nto ng'ālyoo ake tukul nyēē mwooyē :chiito kōōsōōtē kule tōōs mēēbērē /makeekas, kusyooru keey :ng'ālyoontoonoo bēsyēēt ake. Nto yoo kāchoomchi :chii ake ng'al ku-miitē kōōto nyēē maalaat, ākoy /kēēkāsunnēē ng'aleechaa saang'.”

Ōkēnēē keey Yēyiin

(Mataayo 10:28-31)

⁴ Kutas taay :Yēesu kumwoochi rubiikyii kule, “Biikyuu, -mōōmuyēē biiko choo boonto kāāmuukēywēēk kubakach bōōrwoonikwook, nteenee māboonto kāāmuukēywēēk kusiir yooto. ⁵ Mii :nyēē māchāktōōs ōmuyēē! Boonto :nyooto kāāmuukēywēēk kutōōrchook wōlēē bo maataab kibchuulyo, yoo kōōbēku.^o

⁶ /Kyooltēē oob kootiitiyēēnik muut beesaan chēē mābo laa? Ānkoo kuwuu nyooto, mēēbērē mākuwuutyēē :Yēyiin ake tukul. ⁷ Ntēē inkētē mbo :Yēyiin wōlēē tēē :buutēēk ām mētitaab chiito. Kunyoo, -mōōmuuyē, kuuyu isōōtook akweek :Yēyiin miisin kusiir kootiitiyēēn chēē chaang'.”^p

Ōkiilchi Yēesu

(Mataayo 10:32-33; 12:32; 10:19-20)

⁸ Kutas taay :Yēesu kumwoochi rubiichoo kule, “Yoo kāchāmchiin :chii ām taayeetaab biiko kule chāmo, + maacham :nkani, *Wēritaab Chii, chiichoo ām taayeetaab *malayikaanikaab Yēyiin kule chiinyuu. ⁹ Nteenee nyoo kataya ām taayeetaab biiko, + maatay :nkani ām taayeetaab malayikaanichaa.^q

¹⁰ +/Mākēēnyōōchi kaat biiko choo ng'āloolēēnōo nyēē miyaat, nteenee -/mākēēnyōōchinē kaat biiko choo chubē Tāmirmiryēētaab Yēyiin.^r

^j11:51 Toowu. 4:8-10; 2Tēt. 24:21 ^k11:52 Mat. 16:19; 23:13

^l11:54 Luuka 20:20 ^m12:1 Mat. 16:6; Māārkō 8:15

ⁿ12:2 Māārkō 4:22; Luuka 8:17 ^o12:5 Ibu. 10:31 ^p12:7 Luuka 21:18

^q12:9 Luuka 9:26 ^r12:10 Mat. 12:31-32; Māārkō 3:28-29; 1Yooowa. 5:16

¹¹ Yoo /kākiiyyoong'tēēnook kōōk ām kōōkwōōsyēkaab Yuutayeeek āk chēbo bāy-tooyik alak, -mookany kooyiimaak mēt :kiyēē +moomwaay nyēē ōtuuchēē keey.
¹² Mākukōōnook yooto :Tāmirmiryēētaab Yēyiin ng'aleek chēē +moomwaay.”^s

Berber :nyēē tiyēē mēt bāytitaab kōōrooni

¹³ Yu keewaany :Yēēsu ng'aleechaa, kumwooy :chiito ake ām biiko kwēēn kule, “Mokoryoontēēt, mwoochinoowoo baa ng'etaabiya kubchēwoo tukuukaab baaba.”

¹⁴ Kukētyi :Yēēsu chiichoo kule, “Mānāmoō :ng'ala chēē wuu choo.”

¹⁵ Kumwoochi :Yēēsu biiko kule, “Ōriib keey! Māmāchāktōōs ōtukuulchinē keey tukuuk ām kōōrooni, kuuyu mārubtooy keey :soboonto nyēbo man āk bāytit nyēē boonto :chii.”^t

¹⁶ Kutas taay :Yēēsu kurār tyoonkōōchēēt ake kule, “Kimi :chiito ake nyēē kiboonto mbareenyi nyēē wōō. Kiyey :āmiik ām mbaraanaa miisin. ¹⁷ Yooto, kumwaayee moo kule, ‘ +Maayey kule nee? Ākōnōrēē ānō āmiichu tēē chu tukul?’

¹⁸ Kumwooy kule, ‘Kiito nyēē miitē, +maaburyeet chookēēnik choo kōbo kwaak ankaateech chēē wōōyēch. Mākukōōno :chooto bārooyinto wōlēē +maakonoree āmiikyuu tukul āk tukuukyuu tukul. ¹⁹ Yoo kaakonor, āmwoochi keey kule: Kany atankas ankaabaybayiitu kuuyu kaakonor āmiik chēē yēmoo ām kēnyisyēk chēē chaang' choo kwoonii.’ ²⁰ Nteenee kumwoochi :Yēyiin chiichoo kule, ‘Iberber sōō kule nee! Mii /bokiinēmunēēniing' soboonng'uung' kwēēmowuuni. Kunyi ii, māku-booyiit ng'oo :tukuuchoo 'keekonor?’^u

²¹ Kunyoo, berber :chii nyoo itukuulchinē keey bāytit ām kōōrooni āmātinyē bāytit ām wōlēē mii :Yēyiin.”^v

Ikoosēē keey Yēyiin

(Mataayo 6:25-34, 19-21)

²² Yooto, kumwoochi :Yēēsu rubiikyii kule, “Kunyoo, āmwoowook kule -mooyiimee keey kule ō-āmē nee, nto kule ōloochē nee. ²³ Wōō :soboon kusiir āmit nto sirooy. ²⁴ Māchē ōkāsēē tāriitēk. Māchoonsē, mākēsiisyē āmātinyē mbo chookēēn, nteenee tākubāyē :Yēyiin. Ntēē ōbooyē :akweek koomānuut ām wōlēē mii :Yēyiin kusiir tāriit!^w ²⁵ Mātāsyinē keey :bēsyēēt mbo akeenke yoo keeyiimee keey :chii soboontaab kōōrooni. ²⁶ Nto yēē ākoo -mēēmuuchē :yooto kuyēētyēēchook kiy mbo kisich ii, nyēbo nee kooyiimaak :tukun mētēwoy?”

²⁷ Kutas taay :Yēēsu tākumwooy kule, “Okas baa, wōlēē wuu :taabta ake tukul ām wuyyēēt. Māchiiryootē āmāyēchinē keey sirooy. !Kāāmwoowook, ānkoo kiboonto :Sōlōmōōn bāytit nyēē tyaa, kimāboonto sirooy chēē kāroorānēch kuu :toobtōō-choo.^x ²⁸ Nto akweek chu -mōōkoosēēnoo keey kuyem ii, yoo imuuchē :Yēyiin kookaraaran toobtōōy choo lēēltōōs raat nto nyēē mā tyaa kurarach, kucham nee wōlēē makoolaaktaak akweek?^y

²⁹ -Mooyiimee keey ng'aleekaab āmiik nto ng'al alak tukul. ³⁰ Biiko choo -mēēnkētē Yēyiin :chēē wuulyootēē tukuuchoo tukul, nteenee inkētē :Kōōn kule

^s12:12 Mat. 10:19-20; Māārko 13:11; Luuka 21:14-15; Yēyuut. 4:8

^t12:15 Luuka 18:22-25; 1Tēm. 6:9-10 ^u12:20 Tyēēn. 49:10-20 ^v12:21 Luuka 12:33 ^w12:24 Tyēēn. 147:9 ^x12:27 1Bāy. 10:1-29 ^y12:28 Mat. 14:31

ōmāchē :akweek tukuuchoo. ³¹ Kuchamta :chii kurook bāytooyiisyēetaab Yēyiin. Yooto, mākurōōrōōt :tukuuk chuut alake.

³² -Mōōmuuyē :akweek, biikyuu choo ōng'ērīnēch, kuuyu kōōkuchāmwook :Yēyiin kule ōwut Bāytooyiisyēenyii.^z ³³ -Mōōtukuulchi keey tukuuk chēē ōboontē, nteenee ōyēētyēēchinēē choo boonto nyalilta. Yoo kooyey kuu nyooto, + mōōnyōōru bāytit nyēē mābēku ām Kaab Yēyiin. Māmii wōlooto :chōōriin āmāmii :kuutya nyēē makunyeeree.^a ³⁴ Tiiyēē :chii mēt wōloo miitē :bāytinyii.”

Ōchōb keey

(Mataayo 24:42-44; Māārkhō 13:33-37)

³⁵ Kutas taay :Yēēsu subak kumwooy kule, “Oyeyte keey nyēē karaam obakaakte taariinek kulāytōōs. ³⁶ Okerkeyiitu motwoorik chēē mii kukānyē mokoryoontēēng'waa kōōyēēwunēē saakweetaab kooyēēy. Yoo ōchōbootiin, + mōōyootyi mokoryoontēēt kurkeet areet akeenke, yoo kēēng'ēētiis.^{bc} ³⁷ +/Mākiibēruur motwoorik choo /kākēēnyōōr kukāsu. !Kāāmwoowook, mākuyēytoochi :mokoryoontēēt motwoorichoo āmiik ankubay :inee nkityō.

³⁸ Imuuchē :mokoryoontēēt kuyit ām āsiiswēk alak tukul. Imuuchē ku kwēēmooy kwēēn nto kumānēērī :kōōrēēt. Nteenee ām asiista ake tukul nyēē kayit, +/mākiibēruur motwoorik choo kānyōōr kuchōbootiin.

³⁹ Māchāktōōs ōrōōtootē ng'ālyoontooni: Nto inkētē :chii āsiiswēk chēē isābunēē :chōōriin, nto riibē kayta -/mākēēbut. ⁴⁰ Kunyoo, ōchōbē keey :nkakweek, kuuyu makucheeraak *:Wēritaab Chii.”^d

Motwooriin nyēē /kiikoosēē keey

(Mataayo 24:45-51)

⁴¹ Yooto, kuteebee :Bētērō Yēēsu kule, “Mokoryoontēēt, acheek nkit :chēē imiitē imwoowēēch ng'aleechu, nto chii ake tukul?”

⁴² Kukētyi :Yēēsu kule, “Motwooriin :nyēē ikochinē :mokoryoontēēnyii kōōyyoonkyi chuut ku nyēē /kiikoosēē keey ānku ng'oom. ⁴³⁻⁴⁴ !Kāāmwoowook, yoo karub :motwooriintonoo kuu wōlēē māktooy :mokoryoontēēnyii, kōōbēruuroot. +/Mākiilaang'tee kōōyyoonkyi tukuuk tukul chēbo kayta.^e

⁴⁵ Imuuchē koosoot :motwooriintonoo kule lōō yēē wokōōyēēwunēē :mokoryoontēēt. Yooto mākubirsēēt motwoorik chuut kusiir yēē kātāyibē nyēē karaam ānkōōbootyi āsiiswēkyii āmiisyēēt āk yyēēsyēēt. ⁴⁶ Nto yoo kayit :mokoryoontēēt kumēēnkētē :motwooriintonoo /ānkēēnyōōr kumiitē kuyēyē kuu nyooto, +/mākēēlālchi /ānkēēwēēkyi komosta nyoo bo choo -/mākiikoosēē keey.^f ⁴⁷ +/Mākiing'woonchi chiichoo miisin, kuuyu kēēnkētē kiyēē /kākēēmākyinē kule kuyey āmēēbērē kayey kuu nyooto.^g ⁴⁸ Nteenee chii ake tukul nyēē -mēēnkētē kiyēē /kēēmākyinē kule kuyey āmēēbērē kayey, mēēbērē nyōōru :nyoo ng'wooninto nyēē wōō kuu nyoo inkētē. Chii nyoo /kākiikoochi bārooyinto nyēē wōō kuyeyee ki-

^z12:32 Mat. 14:27; 25:34; Luuka 22:29

^a12:33 Mat. 6:20; Luuka 11:41; 18:22; Yēyuut. 2:45; 4:32-37; Yāāk. 5:2

^b12:36 Mat. 25:1-4 ^c12:36 Ng'oong'. 3:20 ^d12:40 Mat. 24:42-44; 25:13

^e12:43-44 Luuka 19:17-19; 16:10 ^f12:46 Ng'oong'. 21:8 ^g12:47 Yāāk. 4:17

ito ake, + /makeemakee kiy nyēē wōō. Nto yoo /kākiikoochi ake kāāmuukēywēēk kusiir chēbo ake, + /makeemakee kiy nyēē wōō kusiir nyēbo nyiin.”

Kicham :biiko alake Yēesu, nteenee kitay :alake

(Mataayo 10:34-36)

⁴⁹ Kumwooy :Yēesu subak kule, “Kichāātoowu maata nyēē mākōōtiliil biiko ām kōōrēēt. Lēyyē, ābērē nto /kaakiinaam mayi kuwōōyit. ⁵⁰ Nteenee + /mākiibuun-tēēnoo nyāliluutēk ām bēsyōōsyēk choo kwoonii ankaakukinyaataa :ng’aleechu ākoy bēsyēēt nyoo mākubēkunēē.^h

⁵¹ Ōsōōtē akweek kule āchōōntooy tāloosyēēt kōōrooni? Acha! Āyibu nyalilta ākoo bcheyateet. ⁵² Makubchey keey :biikaab kayta ake. Yoo kā muut :bichoo, makuchama :sōmōku ankutaya :chuut āyēēnku, nto mā nyoo, kuchama :āyēēnku ankutaya :sōmōku. ⁵³ Makuchama :wēēriit kutaya :kwaan, nto kutaya :wēēriit kuchama :kwaan. Mākuchuunchuun :chēēbto āk kaamet. Mākuyil :kooniyit nyēē kō-boontēē keey :koorkēētaab wēēriit āk cheebyoosyeetaab biikooy.”^{ij}

Mākuyōōt :choo katay Yēesu

(Mataayo 16:2-3; 5:25-26)

⁵⁴ Yooto, kuwēēkyi keey :Yēesu biiko ānkumwoochi kule, “Yoo kookas boolteet kuloong’unēē tinkeey, ōmwooyē kule, ‘Mākūrōōbēn ra,’ kuyeyakay kuu nyooto. ⁵⁵ Nto yoo kāwusunēē :yoomeet komostaab sōōy, ōmwooyē kule, ‘Makulay ra :asi-ista,’ kuyeyakay kuu nyooto. ⁵⁶ Ōbērbērēch! Ōbērē tōōs ōnkētē chēē chaang’. Ōnkēt ōmwoowu kiyēē ibooru :wōliin bo barak āk ng’wēny -āmōōnkētē kiyēē mii kuyēyāk-tōōs bēsyōōsyēchu.

⁵⁷ Ām nee yu simōōnkētē :akweek kiyēē bo man? ⁵⁸ Yoo mii :chiito ake wokōōyy-oong’tēēniing’ kōōk, kumāchāktōōs isyeem simōkāsyyinē āk chiichoo kutoombo kōōyititiing’ kōōk. Yoo kameeyey kuu nyooto, kōōmuuchē :chiichoo wokurating’.^k ⁵⁹ Nto yoo /kaakeerating’, mēēbērē /makiityaaktiing’ ākoy yoo ‘keeyaakte bēsēntaab biich.”

Oweeksee miyootyēēt

13 Yooto, kukwoonchi :biiko alake Yēesu ānkumwoochi kule, “Kibakach *:Bi-laato Yuutayeek alak chēbo Kalilaaya yoo kiyibu tukuuk /kēēbēelchinēē kōrōsēēk ām *Kōōtaab Yēyiin.” ² Kuteebēē :Yēesu bichooto kule, “Ōbērē :akweek kiboono :bichoo ng’ōōkisto nyēē wōō kusiir Yuutayeek alak? Ara :kiyooto sōō nyēē kiyey /sikeebakach? ³ Acha! Māwuu nyoo. Nteenee yoo kamooweeke ām miyootyēēt nyēē ōboontē + mōōbēku :nkakweek kutukul.¹ ⁴ Nto yoo kiturbubchinē :kiyoo ki kooy miisin ām Siloowaam biiko taman āk sisiit kubēk ii, ōbērē :akweek kiboono :bichoo ng’ōōki nyēē wōō kusiir biiko tukul ām Yēerusālēm? ⁵ Māwuu nyoo, nteenee yoo kamoobakaakte ng’ōōkiswookikwook + mōōbēku :nkakweek kutukul.”

^h12:50 Māārko 10:38 ⁱ12:53 Luuka 14:26; 21:16 ^j12:53 Miika 7:6

^k12:58 Mat. 18:34 ^l13:3 Tyēēn. 7:12

⁶Nto mii yoo, kōo boorunē :Yēesu tyoonkōochēēt kule, “Kiboonto :chiito ake mbareetaab *musābiibuunēk. Kimii :kēētīt ake mbaraanaa nyēē /kikēēkuurēē *mutiiniit. Kiirwoomē :chiichoo kēētooto kwaak ānkōōsyoochē amānyōōru lokoyaa.”^m

⁷Kinyit :kēētoō chiichooto yotoo, kumwoochi nyēē kiyēytooy mbareet kule, ‘Kēnyītaab sōmōk :nyi ārwoomē kēēti amānyōōru kiy! Ntēē kaker mbareet buch. Kunyi, iluultē!’ ⁸Kukētyi :chiichoo kule, ‘Mokoryoontēēt, kany tākēēriibēē kēnyīniitēnyi baateey! Amāchē ayepte am kēēlto nyēē karaam kusiir kwaak āroonkyinē buurēēsik. ⁹Yoo kātēbi kut kuyey lokoyeek, ku karaam, nto yoo kamayey, iluultē!’^m

Kiiburyoong'to :Yēesu kāāyooong'iintēētaab kōōtaab saayeet

¹⁰Yu ki bēsyēētaab *Sabaato kōōnēētiis :Yēesu am kōōto ake nyēbo saayeet.

¹¹Kimii :cheebyoosyeet ake kōyooto nyēē kikuuykuuyoot :suweet am kēnyīisyēk taman āk sisiit.

¹²Yu kakas :Yēesu cheebyoosyaanaa, kukuur kuchō taay ānkumwoochi kule, “Cheebyoos, kaatyaaktiing!” ¹³Kutiinyēē :Yēesu cheebyoosyeet āwunnyēk. Yotoo, kuchuulakay :suweetaab cheebyoosyaanaa bakeenke ānkusilto Yēyiin kubirchinē kōōnkōy. ¹⁴Nteenee kinyēer :kāāyooong'iintēētaab kōōtaab saayeet kuuyu kiisoobiis :Yēesu yēē ki *Sabaato.

Kimwoochi biiko kule, “Mii :bēsyōōsyēk lo chēē /kēēyēyēē yiisyēēt. Chooto :chēē māchāktōōs ōkwoonii /bokiisoobook amēēbērē bēsyēētaab *Sabaato.”^o ¹⁵Yotoo kulē :Yēesu, “Kiblembechiisyechu! Ntēē ōyēyiisyē :nkakweek yēē Sabaato! Ōmāchē ōmwoowo kule -mōōtyoochē tany nto ku sikiryō ānkōōkwēr wokuyye bēēko yēē bēsyēētaab Sabaato? ¹⁶Kikiikurat :Kibrōkōsyoontēēt cheebyoosyaani kēnyīisyēk taman āk sisiit. Nteenee kēēkoosēē keey Yēyiin kuu *Abraam. Ara kaayey :anii ng'alyoo nyēē miyaat atyaaktee nyalili am bēsyēētaab Sabaato?”^{pq}

¹⁷Kichusyo :buunikaab Yēesu, nteenee king'erēkiis :biiko alake kubo tukuuk chēē /kiilātē chēē kiyey :Yēesu.^r

Wōlēē nērtooy :Bāytooyiisyēētaab Yēyiin

(Mataayo 13:31-33; Māārko 4:30-32)

¹⁸Kiineet :Yēesu ng'alyoo kurubta keey āk Bāytooyiisyēētaab Yēyiin. Kiteebē biiko kule, “Wuu nee :Bāytooyiisyēētaab Yēyiin? Nto + /mākiiboorunēē nee? ¹⁹Okany amwoowook, kerkeey kēbuswoontēēt ake nyēē mining' nyēē /kēēkuurēē *aritaaliit. Yoo kabiit :kēbuswoontooni, kuwōōyiitu ankusabach kut koomuuch kuminy :tāritēk.”^s

²⁰Kimwoochi subak :Yēesu biiko kule, “Kerkeey :Bāytooyiisyēētaab Yēyiin ²¹yoo kanam :cheebyoosya tukun choo ikuutu bus ankutankwarta busyēek chēē chaang' kut kukuut miisin.”

^m13:6 Kāalēw. 27:18; Isa. 5:1-7; Mat. 21:19; Māārko 11:13

ⁿ13:9 2Bēt. 3:9, 15 ^o13:14 Chuy. 20:9-10 ^p13:16 Luuka 14:5 ^q13:16 Mat. 3:9; Luuka 3:8; 19:9; Yoowa. 8:33-47; Room. 4:12, 16-17; Kala. 3:7, 29

^r13:17 Māārko 2:27-28 ^s13:19 Ēsēk. 17:22-24; Mat. 13:31-32

Kurkeet nyēē mariich

(Mataayo 7:13-14, 21-23)

²² Nto mii yoo, kumur :Yēesu kiriinkōōsyēk āk soong'wēk kōōnēētiisyootē yooto tukul kutākyinē keye Yēerusālēm.^t

²³ Yooto, kuteebee :chiito ake kule, “Mokoryoontēēt, makooraach :Yēyiin biko chēē ng'eri sōō baateey?” Kukētyi :Yēesu kule, ²⁴⁻²⁵ “Mariich :kurkeetaab Kaab Yēyiin. Kunyoo, kōōkiil keye :chii sukōōwut kutakuyaataat :kurkeet, kuyu yoo kākūtēmēl :chiitaab kōōto makusyem :biiko chēē chaang' kule kōōwut, nteenee mēemuukāksē. Nto choo /kaakeekerta saang' ānkōōkōnykōōny kurkeet /kēēyootyi, kumwoochinē choo :Mokoryoontēēt kule, ‘-Māānkētook.’^u ²⁶ Makuriiree keye :bichoo kule, ‘Ntēē kikyoomiisyootē tukul ānkiinēētiisyootēē soong'wēkyoo!’^v ²⁷ Mākumwooy :Mokoryoontēēt kule, ‘-Māānkētook, āmēēbērē + mōōwut kōyi kubo miyootyēēt nyoo oboontē. Kunyoo, obēēchi keye!’^v ²⁸ + Mabokuriirunee :biiko chēē chaang' ng'wēny kule nto kisimkusyeem kōōwut /kumanaakeeker kurkeet. Kumii kēēyooong'iis saang', mākukāsē *Abraam, Isaka, Yāākōbō ākoo *wōōrkooyikaab Yēyiin tukul choo mii kibkōōnkōy. ²⁹ Makukwaanee :biiko komoswookik tukul ām kōōrēēt kumukuul ānkunyōōr ātēbng'waa ām Kaab Yēyiin. ³⁰ Nteenee ōrōōtootē ng'ālyoontooni: Mākubooyiit lēt :choo yibē keye barak, nto choo yibē keye ng'wēny, makoonto.”^w

Kāwōōtyoontiitaab Yēerusālēm

(Mataayo 23:37-39)

³¹ Kikwoonchi yooto *:Farisaayek alake Yēesu ānkumwoochi kule, “Yoo imāchē isob, ing'etee yu, kuuyu mii *:Ērōōtē kuchēēng'iing' kumāchē kubakachiing'.”

³² Kukētyi :Yēesu Farisaayeechaa kule, “Obe bōōmwoochi kimōkōyiinoo kule tāātāsē :anii taay ābēbēētootē tāmirmirook chēē miyootēch ānkāāmiitē āsoobootē biiko raat āk tuun, nteenee + māāyiyi tabanta ām bēsyēetaab sōmōk. ³³ Man sinee kule + māāwēesyētē raat, tuun āk kōōyiyi. Māyēmāktōōs kumēēchi *:wōōrkooyoontēetaab Yēyiin wōlto ake tukul yoo mā Yēerusālēm.

³⁴ Wōōy, wēē, Yēerusālēm, wē, Yēerusālēm! Irumē wōōrkooyik ānkiwiirēē rwoontōōk biiko choo iyooku :Yēyiin kule kuyisuung'! Kyaasyeem kunyil areet chēē chaang' kule āyisu biikuuk kuu wōloo yisuntooy :nkokya kinyiinyiyēēnik kōōwut kebebaakyii, nteenee mānēēkōōnoo kut ayey kuu nyooto. ³⁵ Kunyi kuyoochiin :kāng'woong'. !Kāāmwoowook, kuchakee raat kuwo taay mātābōōkāsoo, ākoy omwaay kule, 'Ibēruuroot :nyoo chōōnii ām kaayneetaab Yēyiin.’[†]^x

Kinyikisiit :kwiilateet

14 Nto mii bēsyēēt ake, yēē ki bēsyēētaab *Sabaato, kuwo :Yēesu kaytaab chi-ito ake nyēē ki akeenke ām *Farisaayek chēē ki wōōyēch. Kimii nkicheek :Farisaayek alake kayaata. Kimii kuchēēng'ē kukas yoo makuchwees :Yēesu bēsyēē-

^t13:22 Luuka 9:51 ^u13:24-25 Māārko 7:13-14; 1Kōōr. 9:25; Kolos. 1:29; 1Tēm.

6:12; Mat. 25:10-12 ^v13:27 Mat. 7:23; 2Tēm. 2:19

^w13:30 Mat. 19:30; 20:16 [†]13:35 Tyēēn. 118:26 ^x13:35 Cherem. 22:5

taab *Sabaato.^y ² Kimii :nkinee chiito ake yooto nyēē kiikwaanaat :bōorto. ³ Kutee-bee :Yēesu Farisaayeechaa āk kānēētikaab kiruutēk kule, “Chāmweēch :kiruutēk /kiisooob chii yēē bēsyēētaab *Sabaato, nto acha?” ⁴ Mānāwāl kiy :bichoo. Yooto, kunam :Yēesu chiichoo āwut ānkōosoob nto yityo, kumwoochi kuwēēchi keey.

⁵ Nto mii yoo, kuwēēkyi keey :Yēesu Farisaayeechaa ānkumwoochi kule, “Yoo kēē-suuchi :lakwang'uung' nto ku teeng'uung' ng'wēēn yēē *Sabaato, ichuutunēē ng'wēēn oob areet akenke?”^z ⁶ Mānāwāl kiy :bichoo.^a

Ōyibē keey ng'wēny

⁷ Yu kakas :Yēesu wōlēē kimii :tāyēēk kulēkweltooy ātēbto /kēēmāchē /kyoomiis, kumwoochi kule,^b ⁸ “Yoo /kākēēkuurook obe saakwa ake tukul, -mōomoymooyē ng'ēchērōōk chēbo koonyit. Āmwooyē kuu nyooto, kuuyu imuuchē kuyit :toon-tēetaab kayaata nyēē koonyitoot kusiiring'. ⁹ Mākukwēryoon :chiitaab kayta toon-toonoo ankuchokoong'eeteeniing' yoo 'kēēbuurēē ankookeering' :toontoonoo. Yooto, + mēēchus ankiicheeng' ng'echer ake tukul nyēē kākēluung'. ¹⁰ Nto kiyēē mächāktōōs ōyēyē ku nyi: Ōtēbēē ng'ēchērōōk choo bo lēt. Inkētē :ng'oo yoo kāchō :chiitaab kayta ankukasing' imiitē 'kēēbuurēē yooto, makoong'eetiing' wēētēbēē ng'echereet nyēbo taay. Yooto, + /mākēēkoonyitiing' ām taayeetaab tāyēēk chuut.^c

¹¹ Kunyoo, chii ake tukul nyoo yibē keey barak + /makiichuchuuk. Nto nyoo yibē keey ng'wēny, + /mākiitōrōōr.”^d

-Mēēyēyē kiy imāchē kule /kēēyookuung'

¹² Nto mii yoo, kukētyi keey :Yēesu chiitaab kayta ānkumwoochi kule, “Yoo 'keeyey saakweet, māmāchāktōōs ikuurē baateey chōōrōōnuutēkuuk, mbo ng'eetaabkoomēt, tilyōōnuutēkuuk nto laatoosyēkuuk choo mokorēēn, choo inkētē kule mākukuuring' nkinyiing' bēsyēēt ake. ¹³ Nteenee mächāktōōs ikuurē bānoonik, choo ing'wooltōōs, choo sōnkōchootiin āk cheebkoraatiisyek^e ¹⁴ choo -mēēmuuchē kukuuring' bēsyēēt ake. Yooto, mākōōbēruuriing' :Yēyiin ānkutuwēniing' ām bēsyoonoo ing'ēētēē meet biiko choo churtootiin.”

Saakweet nyēē wōō

(Mataayo 22:1-10)

¹⁵ Yu kakas :chiito ake nyēē kyoomiisyē ākoo Yēesu ng'aleechaa, kumwooy kule, “Ibēruurootiin sōō, kule nee :biiko choo + mābokwoomiis ām saakweet nyoo bo Kaab Yēyiin.”^f

¹⁶ Kukētyi :Yēesu chiichoo kule, “King'eet :chiito ake kuyey saakweet nyēē wōō ānkukuur biiko chēē chaang' kukwa saakwaanaa. ¹⁷ Yu kayit :bēsyēēt nyēē /kikyoomēē saakweet, kōōyookto motwooriintēnyii wokumwoochinoot bichoo kukwa. ¹⁸ Nteenee kitoow :ake tukul ām bichooto kusoom nyoooyeetaab kaat kuuyu kimēēmuuchē kuchō. Kimwooy :ake kule tākumiitē kumārārē mbareet nyēē kitākwoolē.

^y14:1 Luuka 7:36 ^z14:5 Mat. 12:11; Luuka 13:15-16

^a14:6 Māarkō 2:27-28 ^b14:7 Luuka 20:46 ^c14:10 Kāālēw. 25:6-7

^d14:11 Mat. 23:12 ^e14:13 Kāālēw. 14:21; Luuka 6:32-34

^f14:15 Luuka 13:29; Ng'oong'. 19:9

¹⁹ Kulē :ake kitākwoolē yeeyiikyii taman kunyoo, kimii wokusyēemtooy. ²⁰ Nto ake kumwooy :nyoo kule kitākōomutiisyē kunyoo, kimēemuuchē kut kuchō.

²¹ Yu keeyeey :motwooriintonoo kaa, wokumwaayta riirikaab bichoo. Yu kakas :chiitaab kayta kuu nyooto, kunyēēr. Kōōyookto motwooriintēētkēy kubuntootēē kēēlwookik choo wōōyēch āk choo minkēēch ām *kiriinkēēng'waa wokukuuroot chii ake tukul nyēē banan nto nyēē sōnkōchoot nto nyēē ing'woolē ākoo nyēē ko-raat.⁸ ²² Ānkoo kiyey :chiichooto kuu nyooto, kitakubaraay :kōōto. ²³ Kumwoochi :chiichoo motwooriintēētkēynyii subak kule, 'Āmāchē tāwēēkuurootēē biiko alak kukwaanaateē rōōrōōkiisyēk tukul chēbo yēēmoonī. Kany kuchō :chii ake tukul nyēē 'kēētuyēē nto anyuun kooniyit kōyi.' ²⁴ Māmii :chii mbo akeenē ām bichoo /kōsimkēēkuur nyēē makucharee kiy mbo kisich nyoo /kōōkēēyēytoochi.^h

Yoo sukuyēk :chii rubiintēētaab Yēēsu

(Mataayo 10:37-39; 5:13; Māārko 9:50)

²⁵ Yooto tukul, kimii kurubootē :biiko chēē chaang' Yēēsu. Kuweech keye :Yēēsu kukas bichoo ānkumwoochi kule, ²⁶ "Chii ake tukul nyoo māchē kuruba, kumāchāktōōs kuchama kusiir wōlēē chāmtooy kwaan, kaamet, koorkeēnyii, lōkōkyii, mbo ng'ēetaabkaamet nto mbo cheebkaamet ankuchamta mbo soboonnyii kubo anii. Yoo māwuu nyoo, māyēku rubiintēēnyuu.ⁱ ²⁷ Māmii :chii nyēē imuuchē kuyēk rubiintēēnyuu yoo kamamuyta ng'wooninto nyēē mākunyōōr kubo anii.^j

²⁸ Ng'oo ām akweek :nyēē imuuchē kuteech kōōto yoo mānēēbuur ng'wēny ānkōōyiyit tukuuk chēē boonto yoo yēmē kutēēksēē? ²⁹ Yoo -kāmēēyiyit, kōōmuuchē kutoow tēēksēēt nto mii kwēēn āk kwēēn, kurār :tukuuk. Yooto, mākuroorchi :bi-iko kule, ³⁰ 'Kookas murooniin, kosyeem kutēēkso, nteenee kōsimkurārchi :tukuuk kumanaayit :kōōto tekēt.'

³¹ Nto, māmii :bāytooyiintō nyēē imuuchē kurat keye kule kuwo booryēēt, yoo mānēēbuur ng'wēny āk biikaab kōōkwēēnyii. Mākyiintōōs kukas yoo imuuchē :lukēēnyii nyēbo murēnik kisyēērōōk taman, kōōbēl buunik kisyēērōōk tibtm. ³² Yoo kāsē kule mēēmuuchāktōōs, kumāchāktōōs kōōyookto alamaalyeet wokung'āloolchi buunik kutākumii wōlēē lōō sukung'eeet kōōchoomnyo keye.

³³ Kunyoo, chii nyoo māchē kuyēk rubiintēēnyuu, māmachāktōōs kuyētyi keye soboontaab kōōrooni.^k ³⁴ Karaam :muunyeet.^{††} Nteenee yoo kaakumiyatiit, mēēbērē tākumii wōlēē /kēēyēytooy sitakukaramiit. ³⁵ Muunyeet nyoo -meekukaraam, mēēbērē /tākēēyēyēē kiy. -/Mākiisēērēē mbo mbareen kule sukooneer āmiik. Yoo kaakumiyatiit :muunyaanaa kumāchāktōōs /kēēlulukto. Nyoo yēbē yiyit, kukas."

Kēēchiiryo nyēē kibot

(Mataayo 18:12-14)

15 Kimii :yēē kikwoonchinē Yēēsu :kāāruruukikaab *syuuruut chēē chaang' āk biiko alak chēē kiyēyootē ng'al chēē miyootēch. Kibokuyēbchinē yiyit :bichoo

^{††}14:34 Iyyoonkyinē :ng'ālyoontooni bo 'muunyeet' kule /kiinēmchi keye yiisyēē-taab Yēyiin.

⁸14:21 Luuka 14:13 ^h14:24 Mat. 21:43; Yēyuut. 13:46

ⁱ14:26 Mat. 10:37; Luuka 12:51-53; 18:29 ^j14:27 Mat. 10:38-39

^k14:33 Luuka 9:62

kiyēē kiinēētē :Yēesu. ²Yooto kōōng'unyng'uunyis *:Farisaayek āk kānēētikaab kiruutēk kumwooyē kule, “Ntēē toochē :chiichi biich chēē kibng'ōōkisiis ānkwoomi-isyē :tukul?”¹

³Kumwoochi :Yēesu bichoo kule, ⁴“Yoo iboontē kēechiirēkuuk bokol ānkubot :akeenke, ibākookyinē oob chuut tāmānwookik sokool āk sokool yeechey ankuweecheeng'aate nyoo kābotē?^m ⁵Nto yoo 'kēēnyōōru, ikālābchinē oob buuy ānkiichōōntē kaa ām ng'erekweek? ⁶Yoo 'keeyit kaa ii, ikuurē oob chōōrōōnuutēkuuk āk laatoosyekuuk ānkubōōng'ērēkiisyē :tukul kuuyu 'kēēnyōōru kēechiiryoonoo?

⁷Ām kēēlto nyēē wuu nyiitēnyi, mākung'erech :nkinee Yēyiin kubo choolwooki-intēēt akeenke nyoo kākēt keey kusir biiko tāmānwookik sokool āk sokool choo kuurē keey kule churtootiin āmāmāchē kule kuweek.ⁿ

Beesyaa nyēē kiisuuyto

⁸Nto yoo boonto :cheebyoosya beesaanikyii chēbo koomānuut ānkōōsuuyto :akeenke, tābē oob taariit ānkōōbuuch kōōto tukul kuchēēng'so kut kunyōōr beesyaantaanaa? ⁹Ara yoo kāākunyōōr ii, kuurē oob chōōrōōnuutēkyii āk laatoosyekyii ānkubokung'ērēkiis tukul?

¹⁰Ām kēēlto nyēē wuu nyiitēnyi, mākung'ērēkiis *:malayikaanik, yoo kaweeek :choolwookiintēēt akeenke.”

Wēero nyēē kibot

¹¹Kitas taay :Yēesu kumwooy kule, “Kimii :chiito ake nyēē kiboonto wērikyii āyēēng'.^o ¹²Kimii :yēē kimwoochi :wēēriit nyēē mining' kwaan kule, ‘Abayya, āmāchē irōōbwoo tukuuk chēē cheechuu.’ Kucham kwaan. Kunyoo, kirōōbchi wēēriit nyēē wōō cheechii ānkurōōbchi nkinee nyēē mining' cheechii.

¹³Yu kakeeyta :bēsyoōsyēk chēē ng'ēri, kunam :wēēriit nyi ki mining' cheechii ānkuwēēchi keey kōōr nyēē lōō. Kiwokwaamee tukuuchoo tukul keelat.^p

¹⁴Kichō :kēmēwuut kōōroonooto nyēē /kikēēbālē keey keelat. Kyaam wēēroo :kēmēwuut. ¹⁵Kunyoo, kuwo kaytaab chiito ake ām kōōroonooto ankuwokusaaysay kule kōōbuurto keey sukuyēchinē yiisyō ake tukul. Kōōkoochi :chiichoo kuriibē tōōrōōk. ¹⁶Māmii :chii nyēē kiikoochi kiyēē kaam kunyoo, kilal :kēmēwuut kut kuriik kwaam āmiikaab tōōrōōk. ¹⁷Koosotee keey ānkulē, ‘Ntēē nyōōru :motwoorikaab baabaanii āmiik chēē yēmē kwaam kut kung'ēt :alake. Ām nee sukubakachaa :kēmēy ām wōli? ¹⁸Kaykay ayeey kaa ānkuwāamwoochi baaba kule: Kyāāchoolwookēnchi Yēyiin ākoo inyiyng'. ¹⁹Māyēmāktōōs tāāyēku lakwang'uung', nteenee iyiboo kuu motwooriintēēng'uung' ake tukul.’

²⁰Yu keewaany :wēēroo koosoot kuu nyooto, kunam baanta kooyeey kang'waa. Yu makuyit kaa, kutoobēn :kwaan. Kōōnkēt kule ākoo ki wēēroonyii. Kukāsyi kisayta ankulabat wokutorooch. ²¹Nteenee kumwoochi :wēēroo kwaan kule, ‘Baaba, kyāāchoolwookēnchi Yēyiin ānkāāchoolwookēnchiing'. Māyēmāktōōs tāāyēku lakwang'uung'.

¹15:2 Mat. 9:10; Luuka 5:29-30 ^m15:4 Ēsēk. 34:11-16

ⁿ15:7 Yoowa. 10:11-15 ^o15:11 Mat. 21:28 ^p15:13 Kāālēw. 29:3

²² Kumwoochi :kwaan motwoorikyii kule, 'Ōyibu areet akeenke sireet nyoo karaam ām tukul, kimoorineet āk kwēyōōnik ānkōōlookyi wēeri. ²³ Ōkwēru wuunweet nyoo neraat kēēyēēnkyi. Māchāktōōs kēēng'ērēkyi ²⁴ kuuyu ākoo tākusoboot :wērinyuu nyi kyāābērē kiikume. Kikiikubot, neennyi kāākōōyēēw.' Nto yityo, /kēētoow /kyaam saakweet.¹

²⁵ Yooto tukul kimiitē :wēēriit nyēē wōō mbareen kuyēyīsyē. Nto yu rōōtu kaa, kukas kutyēēntōōs :biiko. ²⁶ Kukuur motwooriintēēt ake ankuteebee kule, 'Nee :nyi mii kutyēēnchinē :biiko?' ²⁷ Kukētyi :motwooriintonoo kule, 'Kāākōōyēēw :ng'eetaabkoomēt kuchāmē keey, kunyoo kayeeny :kōōn wuunwaanaa koneraat kwaam :biiko kung'ērēkiis.' ²⁸ King'woonchi wēeroo ki wōō kut kutay kōōwut kō. Kuchō :kwaan saang' ankuchokusaaysaay kule kuwo kō. ²⁹ Nteenee kumwoochi kwaan kule, 'So, abayya! Kwāāyēwuung' :anii yiisyēēt ām kēnyīsyēk chēē chaang' nyēē mānāākēwēnyoon āmēēbērē 'kiikōōnoo mbo kwesta abaybaayee keey :nkaniī āk chōōrōōnuutēkyuu. ³⁰ Nto yu kēēyēēw :wēering'uung' :nyi kiwokwaamee tukuukuuk keelat kōōbootyi chēmurēniis, neennyi kāchēēyēēnkyi wuunwa nyēē kōnāmē :koong'ta ām biiy ing'ērēkyi.'

³¹ Kukētyi :kwaan kule, 'Wēnyoo, kēēboontē keey :acheek āk inying' kwaak, anku nyeeng'uung' :kiy ake tukul nyēē āboontē :anii. ³² Āboontē man ayey saakwaani, kuuyu kikēēbērē kiikume :ng'eetaabkoomēt, neennyi ākoo tākusoboot. Kikiikubot, neennyi kāākōōyēēw.'"

Kāāyooong'iin nyēē ki ng'oomng'ook

16 Nto mii yoo, kumwoochi :Yēēsu rubiikyii subak kule, "Kimii :chiito ake nyēē ki mokoryoo nyēē kiboonto chiinyii nyēē kiiyyoonkyinē komosta nyēbo beesaanik. Kiyityi chiitaab kayta :ng'aleek kule kimii :chiichoo kwoomēē tukuuk keelat. ² Kukuur :chiitaab kayta chiichooto kuwo kō ānkumwoochi kule, 'Kwaakas ng'al chēē mā kāroomēch ām wōlēē imiitē. Kunyoo, āmāchē ichōb kiy ake tukul nyēē karaam, kuuyu āmiitē wāāyooong'tiing' ām yiisyēēt.'

³ Koosootee keey :chiichoo yu /kābokēēmwoochi kuu nyooto ānkulē, 'Kāāboot yiisyēēnyuu! +Maayey nee? Ntēē -māāboontē nkur chēē sitaayeyaatee yiisyōōnuut chēē nyikiisēch -āmāariiku soomsēt. ⁴ Aay, kāānkēt wōlēē āyēytooy yoo sāānyōōru chōōrōōnuutēk chēē sukuriibo yoo kāāboot yiisyooni.' ⁵ Kikuur biiko choo kiboonto bēsēntaab mokoryoontonoo. Yooto, kuteebee nyēē kibo taay kule, '/Kēēyoochiing' ata?' ⁶ Kulē :nyoo, 'Mwaaytaab *musēytuuniit wōōnkiichēk bokol.' Kulē :kāāyooong'iintonoo, 'Man, kunyoo, isir kule konom.' ⁷ Kuteebee nyēē kiikēērē kule, 'Ntēē inying' /kēēyoochiing' ata?' Kulē :nyoo, 'Nkoonuuk kuniyaanik bokol.' Kumwoochi nyoo nkinee kule, 'Isir kule tāmānwookik sisiit.'

⁸ Kumwooy :mokoryoontonoo kule, 'Ntēē ākoo ng'oomng'ook man :chiichi.'"

Kunyoo, kumwooy :Yēēsu kule, "Inkētē keey :biikaab kōōrooni ām wōlēē yēytooy tukuukwaa kusiir wōlēē inkētitooy icheek :biiko choo kiikunyōōr lēbkēēyēētaab Yēyiin."r

Mächäktōos /kēēyēiisyēē beesaanik ām kēēlto nyēē karaam

⁹Yooto, kumwooy :Yēesu kule, “Ōyisunēē beesaanik chōōrōōnuutēk chēē ām lētu-unoo, yoo kāākuyēk buch :beesaanik, + mabokutaachaak ōminy kooriikaab kibchulyo ām Kaab Yēyiin.^s ¹⁰Chii nyoo /kiikoosēē keey ānkuriibē tukuuk chēē ng'eri, kuriibē nkicheek chēē chaang'. Nto nyoo -/mākiikoosēē keey āmāriibē tukuuk chēē ng'eri, kumāriibē mbo tukuuk chēē chaang'.^t ¹¹Nto yoo -mōōriibē tukuuk chēbo mokornoontiitaab kōōroni, ku ng'oo :nyēē mākuchāmwook ōriib mokornoontiitaab soboontaab Tāmirmiryēēt.^u ¹²Nto yoo -mōōmuuchē ōriibchi biiko alak beesaanikwaa kubo nee /kēēkōōnook chēēkwook?

¹³Māmii :chii nyēē imuuchē kōōmēlchiin kirōkōōn āyēēng' kuuyu ākoy kulay :ake. Kunyoo, meēmuuchäktōos /kiinoomnyo yiisyēetaab Yēyiin āk muchastaab beesaan.^v

Ng'aleek alak subak chēē kimwooy :Yēesu

(Mataayo 11:12-13; 5:31-32; Māārko 10:11-12)

¹⁴Yu kakas *:Farisaayeeek alake kiyēē kimwooy :Yēesu, kuroorchi, kuuyu kicham :icheek beesaan miisin. ¹⁵Nteenee kumwoochi :Yēesu kule, “Ōyēyē keey :akweek kule ōchurtootiin ām taayeetaab biiko, nteenee inkētē :Yēyiin tuuyintaab moo nyēē kyoowung'te keey. Kiyēē yibē :biiko kule bo koomānuut, ku buch ām wōlēē mii :Yēyiin.^w

¹⁶Kumanaachokwaamtaat :Bātisāniintēēt Yoowaana lōkōōywēk, ki siruutēk choo kikōōnu *:Muusa āk lōkōōywēk choo kiyibu *wōōrkooyik :chēē /kikyoomu. Kung'eetee kāchō :Yoowaana ākoy ra, lōkōōywēk chēē /kyoomtootē ku chēbo Bāytooyiisyēetaab Yēyiin. Nteenee mii :biiko chēē chaang' kukwiilē.^x ¹⁷Imuuchē kubot :barak āk ng'wēny nteenee mābotē :ng'ālyoontēēt mbo akeenke ām siruutēchoo. ¹⁸Chii ake tukul nyoo kakwet koorkeēnyii ankoomut ake, kaakubar kooyēyto. Nto nyoo keemut koorko nyēē kaakukwet :saanteenyii kāākōōntosuur :nyoo kooyēyoo.^y

Lasaaro āk chii nyēē kiboonto bāytit

¹⁹Kutas taay :Yēesu kumwooy kule, “Kimii :chiito ake nyēē kiilochē sirooy chēē kāroorānēch chēbo āliisyō nyēbo barak. Kikicham :chiichi kuyēyē sookwoonuut āk tukuuk chēbo leles. ²⁰Nteenee kimii :ake nyēē /kikēēkuurēē Lasaaro nyēē kisyēnunoot ām ng'woowōōk miisin. /Kikikiimukoonchi kaytaab mokoryoontoonoo kurkat. ²¹Kumii yooto bo kurkat kubērē nto nyōōr mbo seeserik, kukwoonii :ng'ōōkiik bokumēēlē ng'woowōōk.

²²Nto mii lētuunoo chokume :Lasaaro. Kuyib *:malayikaanik wokōōbuurto keey *Abraam. Nyēē mā tyaa, chokume :nkinee chiichoo kiboonto bāytit. /Keemuy, ²³nteenee /kibokēētōōrchi tāmirmiryēēnyii wōlēē mii :maata nyēē māmīsē. Kumii wōlooto, kutoobēn Lasaaro kuboonto keey Abraam.

^s16:9 Luuka 12:33 ^t16:10 Luuka 19:17-19 ^u16:11 Luuka 12:42, 48 ^v16:13 Mat. 6:24 ^w16:15 Mat. 23:28; Ng'oong'. 2:23 ^x16:16 Mat. 11:12, 13
^y16:18 Mat. 5:31-32; 19:9; Māārko 10:11; 1Kōōr. 7:10-11

²⁴ Kukuurso :chiichoo kule, 'Baaba Abraam! Ntēē keewaang'taa :maata! Iriireenaa ānkiiyooku Lasaaro chokōōwutēē moorineet bēēko kutiswoo ng'elyebta.' ²⁵ Nteenee kumwoochi :Abraam kule, 'Wēnyoo, māchāktōōs inkēt kule yoo kitēēsoboot, kiinyōōru tukuukuuk chēē kāroomēch chēē 'kiimāchē, nteenee kimii :Lasaaro ng'woonin. Kunyi, miitoochi keey ra :Lasaaro wōlēē nusaat, ānkiimiitē :inyiing' ng'woonin.' ²⁶ Nto subak, mii :nkōriit nyēē wōō miisin kwēēnuunyoo nyēē yoo kālē :chii ake tukul nyēē mii wōli kuchō komosaa, mēēmuuchāktōōs. Māmii mbo subak :chii nyēē imuuchē kuchōōnēē komosta nyoo imiitē kuchō komosi.' ²⁷ Kumwooy :chiichoo kule, 'Baaba Abraam, mwoochinoowoo naas Lasaaro kuwo kanyoo acheek ²⁸ wokumwoochi mbo ng'eetaabiya muut kule kuriib keey /simākēētōōrchi nkicheek wōli tēē nyi :ng'woonin kōōyyiin kābēk.' ²⁹ Nteenee kukētyi :Abraam kule, 'Kany kuyēbchi yiit siruutēkaab Yēyiin choo kikōōnu *:Muusa āk *wōōrkooyik.' ³⁰ Kukētyi :nkinee chiichoo Abraam kule, 'Baaba, māyēmē kuu nyoo baateey, nteenee kaykay yoo /kāākkiiyookto chiito ake nyēē kiikume. Imuuchē kuwēēkiis ām miyootyēēt nyēē kiikuyey.' ³¹ /Kēēkētyi chiichoo subak kule, 'Yoo māmāchē raat mbo :ng'eetaabkoomēt kukas kiyēē kimwooyē :Muusa ākoo wōōrkooyik, ku mākoy kukāsyi chii ake tukul nyēē kang'eetee meet.'"

Kentaayeet āk nyooyeetaab kaat

(Mataayo 18:6-7, 15, 21-22; Māārko 9:42)

17 Nto mii yoo, kumwoochi :Yēēsu rubiiyki kule, "Mii :biiko chēē makuken biiko alak kutaya, nteenee mākung'woonchi sōō kule nee chii nyoo kakenta ake. ² Misyinē /kēērātyi chiichoo rwaa nyēē wōō kaat /ānkēētōōrchi araaray kul-ing'ta, kusiir yoo kātākēnē biikyuu choo tākukuskus ām kāāyēnēēt. ³ Kunyoo, ōriib keey!

Yoo kāyēwuung' :ng'eetaabkoomēt ng'ālyoo nyēē miyaat, iburyoong'tē. Nto yoo kāchokusooming' nyooyeetaab kaat, inyōōchi kaat. ⁴ Ānkoo kāyēwuung' nyēē miyaat kunyil areet tisab ām bēsyēēt ānkuchōōnii yooto tukul chokusoomē nyooyeetaab kaat, inyōōchinē."

/Kiikoosēē keey Yēyiin /ānkēēkāsyinē

⁵ Nto mii yoo, kumwoochi *:lēbkēēyik Yēēsu kule, "Mokoryoontēēt, teeyeyeek kiikaasee keey Yēyiin miisin." ⁶ Kukētyi :Yēēsu kule, "Nto ōtinyē mbo kaakaaseet nyēē kisich nyēē tēē kēbuswoontēētaab *aritaaliit, nto imuuchē kukāswook mbo :mōkōywooni, yoo kōōmwoochi kung'ēēwunēē keey tiikiit ankuwokuchaan keey araaray.^c

⁷ Imuuchē :chiito kuboonto motwooriintēenyi nyēē ākiisyē nto nyēē ibātisiyē. Nto yoo kārōōt kaa, māchāmchinē :mokoryoontēenyi simkwoomiis, ⁸ nteenee māchāktōōs kubay mokoryoontoonoo kurook. Yoo kaakoowaany :mokoryoontēēt āmisiyēēt, mākwoomiis :motwooriintēēt. ⁹ /Mākēēbirchinē kōōnkōy kuuyu kayey kiyēē /kākēēmākyinē. ¹⁰ Kunyoo, yoo kooyey :akweek kiy ake tukul kuu wōloo /kēēmāktooy, ōmwooyē kule, 'Yiisyēenyoo :nyooto.'"^d

^a16:25 Luuka 1:51-53; 6:20-21, 24-25 ^a16:29 2Tēm. 3:16 ^b17:5 Mat. 14:31; Luuka 6:13 ^c17:6 Māārko 11:23; 4:31 ^d17:10 1Kōōr. 9:16-17

/Kiirāroochē chii nyoo ikoosēē keey Yēyiin

¹¹ Yu katas taay :Yēesu ākoo rubiikyii kumii kutākyinē keey Yēerusālēem, kuyit yēē kibo kiyōōtēetaab yēmēetaab Kalilaaya ākoo kōōrēetaab *Samaaryaa.^e

¹² Yu kayit saang'ta ake nyēē kimii yooto, kukas biiko alak taman chēē kiboonto *makereenik. Kimāmāchē :bichoo kulēekityi Yēesu.^f¹³ Kukuur Yēesu kule, “Mokoryoontētē Yēesu, ankiiriireeneech.” ¹⁴ Kumwoochi :Yēesu bichooto kule, “Bōōboorchi keey kibkōrōs.” Kuba :bichoo. Nto kumii kēēltaab too, kukas keey kule kāākusobcho!^g

¹⁵ Kooyeey :akeenke wōloo kimii :Yēesu ānkusilto Yēyiin kukuurchinē barak. ¹⁶ Kukutuny ānkuyim kutiiny :tokochta ng'wēny ānkubirchi Yēesu kōōnkōy ānkoo kibo kōōrēetaab *Samaaryaa :chiichi. ¹⁷ Kumwooy :Yēesu kule, “Kāmā taman :bichoo kāāsoobē? Mii ānō :chuut sokoolu? ¹⁸ Ntēē sukōōyēēw naas nyi :soboyiintō akeenke chokubirchi Yēyiin kōōnkōy?”

¹⁹ Kumwoochi :Yēesu chiichoo kule, “Ing'eet ānkiiwēēchi keey. 'Kēēsob kuchurta kuuyu 'kēēkoosēēnoo keey.”^h

Wōlēē chōōntooy :bāytooyiisyēetaab Yēyiin

²⁰ Nto mii yoo, kuteebee *Farisaayeek alake Yēesu kule, “Chōōnii āyu :bāytooyiisyēetaab Yēyiin?” Kukētyi :Yēesu kule, “Māmii :kiyēē ibooru yēē chōōnii :bāytooyiisyoonoo kuu wōloo ōsōōtitooy :akweek. ²¹ Māmii mbo :chii nyēē māikumwooy kule, ‘Ong'nyiin' nto ‘Ong'nyi. Ntēē ōboontē keey kēny Bāytooyiisyēetaab Yēyiin.”ⁱ

Kurubta keey āk yoo iyēēwu :Yēesu

(Mataayo 24:26-27, 37-41)

²² Kutas taay :Yēesu kumwoochi rubiikyii kule, “Makukwa :bēsyoōsyēk chēē +moomwaay kule nto āyēēwu :anii, *Wēritaab Chii. Nteenee -mōōkāsoo. ²³ +Mōōkāsē /kēēmwooyē kule, ‘Kāākōōyēēw! Ong'nyiin mii yuun!’ nto ‘Ong'nyi mii yu!’ -Moobe kule boocheeng'aataa,^j ²⁴ kuuyu mābotwook yoo kāāchōō. Makukerkeyiit yoo keewech kulebkeyiit :kōōrēt tukul. ²⁵ Nteenee +maanyalil kurook nyēē -/mākyoomu ankutaya :biiko choo -mēēyēnwoo.^k

²⁶ Makukerkeyiit mbo :yoo kariik kōōyēēwunēē :Wēritaab Chii āk bēsyoōsyēchoo kibo Noowa. ²⁷ Kyoomiisyē yooto :biich ānkuyyēēsēē ānkōōmutiisyē ākoy bēsyoonoo kiwutē :Noowa āk biikyii mwēēnkēēt. Nto mii yoo, kuchō :taambiliilyeet kōōrēt tukul nyēē kiimukuus biich.

²⁸ Makukerkeyiit mbo subak ākoo bēsyoōsyēchoo kibo Lōōt. Kiwuulyootēē :biiko yiisyōōnuutēkwaa kuu kwaak kwoomiisyē ānkuyyēēsēē, kiyēyē mung'aareng'waa, kichoosē ānkutēēchē kooriikwaa ²⁹ ākoy bēsyoēt nyoo kibākooktooy :Lōōt Sōtōm. Yooto, kuroong' :Yēyiin ayaanteet ake nyēē layaat ām barak nyēē wuu roob. Kiimukuus biiko tukul.^l ³⁰ Makunyach biich nkinee *Wēritaab Chii ām kēēlto nyēē wuu nyooto.

^e17:11 Luuka 13:22 ^f17:12 Laawi. 13:45-46

^g17:14 Laawi. 14:1-32; Luuka 5:14 ^h17:19 Luuka 7:50

ⁱ17:21 Mat. 4:17, 23; 5:3, 20; 6:33; 7:21; 10:7; 13:11; 23:13

^j17:23 Māārko 13:21 ^k17:25 Luuka 9:21-22 ^l17:29 Toowu. 19:24-25

³¹ Yoo kanyoorta :ng'aleechu chii saang', -meeyey kō wokōōruruuch tukuukyii ameeeyey kaa mbo :choo mii mbareen.^m ³² Okasee kiyēē kiyeyakay ām wōlēē mii :cheebyoosyeetaab Lōōt.ⁿ ³³ Nyoo kāyēētyi keey soboontaab kōōrooni, mākōōboot soboonnnyii bo kibchuulyo. Nto nyoo kēēkooyto soboonnnyii ām kōōrooni, mākun-yōōr *soboontaab kibchuulyo.^o

³⁴ Yoo mii :biiko āyēēnku kuruytōōs yēēt akeenke, +/mākēēyib akeenke /keebakaakta ake. ³⁵ Nto yoo mii :kooru āyēēnku kung'oosyē ām yēēt akeenke, +/mākēēyib akeenke /keebakaakta ake.^{‡‡}

³⁷ Kuteebēe :rubiik Yēesu kule, “Mokoryoontēēt, + makeenyoorthing' ānō?” Kukētyi :Yēesu kule, “Yoo mii :mōtōong'wēk, kumii yooto :muuswēk.”

Muytaayeet :kirkit

18 Nyēē mā lōō, kumwoochi :Yēesu rubiikyii wōlēē kimāchāktōōs kusooytooy ākookoy ānkumuytooy.^p

² Kimwoochi kule, “Kimii :chiito ake kiriinkēēt ake nyēē kiitilē ng'al ām kōōk. Kimēēywyē :chiichoo Yēyiin āmākoonyitē biiko. ³ Kimii :nkinee cheebyoosyeet ake kiriinkoonoto nyēē ki musuk. Kiwēētii :cheebyoosyaanaa wōlēē mii :chiichoo kib-taman kumāchē kule /kēēyēytoochi ng'aleekyii.

⁴ Kikwētyi ng'aleekaab cheebyoosyaanaa nyēē lōō. Nto mii lētuunoo kumwaayee moo kule, ‘Ānko -māāywyē :anii Yēyiin nto chii ake tukul, ⁵ + māāyēchi cheebyoosyaani manta, kuuyu kaakootaaraa kōōyiimsētoo mēt.”^q

⁶ Kumwoochi :Yēesu rubiikyii kule, “Yoo imuuchē :choolwookiintō nyēē wuu nyoo kuyēchi cheebyoosyaanaa manta ii, ⁷ /bokeemwa nee Yēyiin? Muytoochinē kut kukas kule kāyēchi manta biikyii choo sooyē inee kibtaman. ⁸ !Kāāmwoowook, yoo kāākuyityiin, mākuyēchi biikyii manta areet akeenke. Nteenee kany atee-beenaak: Ata :biiko chēē makumuyta kut ayitu :anii *Wēritaab Chii, ānkāānyōōru kōōkoosēēnoo keey?”

Māyib keey :chii barak

⁹ Nto mii yoo, kurārchi Yēesu ng'alyoo biiko alak chēē kikuurē keey kule churtootiin ānkimōōntooy biich. Kimwoochi kule, ¹⁰ “Kimii :biiko alake āyēēnku chēē kibokusaay ām *Kōōtaab Yēyiin. Ki *Fārisooyiin :ake, nto ake ku kāruruukiin bo *syuuru. ¹¹ Kichō :Fārisooyiintonoo taay ankusaay kule, ‘Yēyiin, ābiruung' kōōnkōy, kuuyu -māāyēku choolwookiin kuu wōloo wuunto :sāsiik, kibrōkōsiis, choo mārtootē āk mbo kāruruukiintoniin bo syuuruut. ¹² *Ākirē āmiisyēēt areet āyēēng' ām wiikiit ānkāākooytooy akeenke ām taman nyēbo kiy ake tukul nyēē ānyōōru.”^r

‡‡17:35 Tāsyinē :siruutēk alake kērywoontooni 36: Nto yoo mii :murēn āyēēnku kuyēyisyyē ām mbareen, +/mākēēyib ake /ankeebakaakta ake.

^m17:31 Māarkō 13:15-16 ⁿ17:32 Toowu. 19:26 ^o17:33 Mat. 10:38-39

^p18:1 Room. 12:12; Ēfēēs. 6:18; Filib. 4:6; Kolos. 4:2; 1Tēēs. 5:17

^q18:5 Luuka 11:7-8 ^r18:12 Mat. 6:16-17; Luuka 11:42

¹³Nteenee kikiyyo :kääruruukiintonoo bo syuuruut wōliin bo lēt. Maneemuuch kukas barak, kusooyē, nteenee kinam keye kwermet ankuriiree keye ām wōlēē mii :Yēyiin kumwoochinē kule, ‘Baaba Yēyiin, iriireenaa anii nyi kyāāchoolwookēn.’^s

¹⁴!Kāāmwoowook, chiito nyēē kiyeey kaa /kukāākēenyōōchi kaat ku kääruruukiintonoo bo syuuruut nyoo kiyibē keye ng’wēny āmēēbērē Fārisooyiintonoo. Kunyoo, chii nyoo yibē keye barak +/makiichuchuu, nto nyoo yibē keye ng’wēny, +/mākiitōrōr.”^t

Ng’oo :nyēē nyoolchinē bāytooyiisyēetaab Yēyiin?

(Mataayo 19:13-15; Māārko 10:13-16)

¹⁵Nto mii bēsyēēt ake, kōōmutyi :biiko alake Yēesu lēēkōōk chēē minkēech kumāchē kule kutiinyēē āwunnyēk ānkōōbēruur. Yu kakas :rubiik bichoo, kōōburyoong’to. ¹⁶Nteenee kimwooy :Yēesu kule, “Ōbāroochi lēēkōōy kukwa wōlēē āmitē, kuuyu biiko chēē wuu chuutēchu :chēē nyoolchinē Bāytooyiisyēetaab Yēyiin. ¹⁷!Kāāmwoowook, mākooy kōōwut Bāytooyiisyēetaab Yēyiin :chii nyoo māchāmtooy Bāytooyiisyonoo kuu lōkōchoo.”^u

Wuuy kōōwut :chii nyēē boonto bāytit Kaab Yēyiin

(Mataayo 19:16-26; Māārko 10:17-27)

¹⁸Yooto, kuchōōnchi :kāāntōōyiintēēt ake nyēbo Yuutayeek Yēesu ānkumwoochi kule, “Kāānēētiin iyēku chii nyēē karaam! +Maayey kule nee sāānyōōru *soboon-taab kibchuulyo?”^v ¹⁹Kukētyi :Yēesu kule, “Kēēsōōtyēēchoo nee siimwaay kule akaraam :anii? Ntēē Yēyiin nkit :nyēē karaam! ²⁰Ābērē kiisuman kiruutēkaab Yēyiin choo kikōōnu :Muusa choo mwooyē kule, ‘-Meemarte, -mēērumiisyē, -mēēchōōrsē, -mēēmōlōlchi chii ng’ālyoo. Koonyit kōōn āk koomēt.’[†]” ²¹Kumwooy :chiichoo kule, “Ānkētē tukul choo ‘keemwaay. Kyāākir kung’eetee āmining.’” ²²Kumwoochi :Yēesu chiichoo kule, “Botuung’ :kiito akeenke. Wee-alte kiy ake tukul nyēē iboontē ānki-iyētyēēchinēē bānoonik. Yoo ‘keeyey kuu nyooto, irubwaa. +Mēēnyōōru bāytit nyēbo man ām Kaab Yēyiin.”^w ²³King’woonchi :ng’aleechaa chiichoo, kuuyu ki-boonto bāytit nyēē wōō. ²⁴Yu kakas :Yēesu wōlēē kāwēeto :chiichoo, kumwooy kule, “Wuuy sōō kule nee kucham :biiko choo boonto bāytit Bāytooyiisyēetaab Yēyiin. ²⁵Nyumnyum mbo kubuntēē *:tembes koong’taab sintaaniit kusiir kōōwut :chiito nyēē boonto bāytit Kaab Yēyiin.”

²⁶Kumwooy :biiko chēē kikas ng’aleechaa kule, “Ara ng’oo, naas, :nyēē imuuchē /kiiraraach?” ²⁷Kukētyi :Yēesu bichoo kule, “Kiyēē mēēmuuchāktōōs ām wōlēē mii :biiko, kōōmuuchāktōōs ām wōlēē mii :Yēyiin.”^x

Kiyēē nyōōru :biiko choo kaakurub Yēesu

(Mataayo 19:27-30; Māārko 10:28-31)

²⁸Kuteebēē :Bētērō Yēesu kule, “Kas kookeebakaakte :acheek tukuukyoo tukul ankeerubiing’?” ²⁹Kumwoochi :Yēesu kule, “!Kāāmwoowook, chii ake tukul nyēē

^s18:13 Cherem. 31:19; Luuka 5:32; 23:48

[†]18:14 Mat. 23:12; Luuka 14:11; Yāāk. 4:6 ^u18:17 Mat. 18:3

^v18:18 Luuka 10:25 [†]18:20 Chuytaayēet 20:12-16; Kiruutēk 5:16-20

^w18:22 Mat. 8:21-22; Luuka 12:33 ^x18:27 Āyub 42:2

kaakubakaakta kooriikyii, koorkeēnyii, mbo ng'eetaabkaamet, kwaan āk kaamet nto lōkōkyii kubo yiisyēetaab Yēyiin,^y ³⁰ mākōōkoochi :Yēyiin chēē chaang' raat kusiir choo kōboonto. Mākunyōōr mbo *soboontaab kibchuulyo ām kōōrēēt nyoo chōōnii.”

Nyēbo sōmōk kung'āloolēē :Yēesu meenyii āk ng'eteenyii

(Mataayo 20:17-19; Māārō 10:32-34)

³¹ Kuwēeto :Yēesu rubiikyii choo ki taman āk āyēēng' komos ānkumwoochi kule, “!Kookas, kēēmiitē kēēbēēti Yēerusālēm. Yoo kakeeyit wōlooto, mākuyityiin man kuu wōloo kikiikung'oorta :wōōrkooyikaab Yēyiin kēny kurubta keey ākoo *Wēri-taab Chii.^z ³² + /Makeenam /ānkiiyokoochi biikaab Rooma chēē mākōōntosuur, kung'utyi, ³³ kubirsēēt kulālchi ankubakach. Nto mii bēsyeētaab sōmōk, kung'eetee meet.”

³⁴ Maneemuuch :rubiik kōōnkēt kiyēē kimii :Yēesu kung'āloolēē. Kiiyeelaat :ng'alyoontēēt.^{ab}

Kiisooob :Yēesu cheebkoraatyaa

(Mataayo 20:29-34; Māārō 10:46-52)

³⁵ Yu kikiikuriik kuyit :icheek *kiriinkēētaab Yēērikō, kunyōōr cheebkoraatyaan-teet ake nyēē kisoomsē ām kēēlto komos. ³⁶ Yu kakas :cheebkoraatyaantaanaa bōlātēētaab biiko chēē chaang' chēē kikēēytooy, kumwooy kule, “Ng'oo :bichu mii kung'āloolootē ēē?” ³⁷ /Kēēmwoochi kule Yēesu nyēbo Nāāsārēēt nyēē kimii kumurē yooto. ³⁸ Kukuurchinē :chiichoo barak bakeenke kule, “Yēesu, *Mōchōkōrēētaab Tāwuti, iriireenaa!” ³⁹ Kōōburyoong'to :biiko chēē kimii taay kule kusiis. Nteenee kikuurchi barak miisin kule, “Mōchōkōrēētaab Tāwuti, ankiiriireenaa!” ⁴⁰ Kōōyyo :Yēesu ānkumwoochi biiko kule, “Ōrēētoonuu baa chiichoo kuchō yu.” Yu /kakiyyiit, kuteebee :Yēesu kule, ⁴¹ “Imāchē āyēwuung' nee?” Kulē :chiichoo, “Mokoryoontēēt, āmāchē akaste.” ⁴² Kulēēnchi :Yēesu, “/Kāākiisooobiing', kuuyu 'kēētinyē kaakaaseet. Kunyoo, ikaste.”^c ⁴³ Kumwooyē :Yēesu kuu nyooto, kukāstooy :chiichooto bakeenke ānkuwēeto keey Yēesu kusiltootē Yēyiin. Kisilto nkicheek :biiko tukul Yēyiin choo kikāsē ng'aleechaa.

Yēesu ākoo Sakaayo

19 Kitas taay :Yēesu āk rubiikyii ankuyit Yēērikō. ² Kimii :chiito ake wōlooto nyēē /kikēēkuurēē Sakaayo. Ki kāāruruukiintēētaab *syuuruut nyēē wōō ānkiboonto bāytit nyēē wōō miisin. ³ Kisyem :Sakaayo kule kukas Yēesu, nteenee kimēēmuuchē, kuuyu ki chaang' :biiko, nto subak kibar :nwookinto. ⁴ Yu kakas kuu nyooto, kulabat taay ankuwokulaany mōkōywēēt ake sukukas Yēesu nyēē karaam. ⁵ Yu kayit :Yēesu yooto, kukas barak ānkumwooy kule, “Sakaayo, rēku baa areet akeenke, kuuyu āyēku ra toontēēng'uung'.” ⁶ Kukāsē :Sakaayo kuu nyooto, kurēku areet akeenke ānkuwēeto keey Yēesu ākoy kanyii nyēē kabaybayiit miisin. ⁷ Nteenee mānāāng'ērēkyi :biiko alake ng'aleechaa. Kiing'unyng'uunyis kule, “Nto yu kāruutoochi :Yēesu chii nyēē tinyē ng'ōōki kuu nyi?”^d

^y18:29 Luuka 9:59-62; 14:26 ^z18:31 Luuka 9:51 ^a18:34 Luuka 9:21-22

^b18:34 Luuka 9:45; 24:45; Yoowa. 20:9 ^c18:42 Luuka 7:50 ^d19:7 Mat. 9:10

⁸/Kēēmii /kyoomiisyē, kōōyyo :Sakaayo ānkumwooy kule, “Mokoryoontēēt, + määnēmu kisiincheetaab beesaanikyuu ānkāākoochi bānoonik. Nto yēē ākoo mii :chii nyēē kyāānēmūnēē cheechii chēē chaang' kusiir chēē /kikēēmāchēē āruru-uchootē syuuruut, + māāyookyi kunyil ang'wan ām choo kyaa-am.”^e ⁹Kumwooy :Yēesu kule, “/Kaakiiraraach ra kayi, kuuyu kēēkoosēē keey :chiichi Yēyiin kuu Abraam.^f ¹⁰Kyāāchōōnii :anii, *Wēritaab Chii, chāāchēēng'ootē ānku chāārāroo-chootē biiko chēē kiikubootoy.”^g

Iyēyiisyēē nyēē karaam kiyēē /kākēēkōōning'

(Mataayo 25:14-30)

¹¹Kibērē :biiko chēē chaang' tōōs mākubāytooyiis :Yēesu yoo kayit Yēērusālēm. Nteenee mēēbērē kimii wokuyēyāktōōs kuu wōloo kiisōōtitooy :icheek. Nto kumii :Yēesu tākōōmuunyē, kumwoochi biiko kule,^h ¹²“Kimii :mokoryoontēēt ake nyēē kimāchē kuwo kōōrēēt ake nyēē kilōō, /bokēēng'oobchi kāmūukēywēēkaab bāytooyiisyēēt sichokubayta kōōrēenyii. ¹³Kumānāāwo, kukuur motwoorikyii taman ānkōōkoochinoot chii ake tukul beesaanik chēē tēē chēbo ake. Kimwoochi chii kuyēyiisyēē laatit nyeenyii kubās keey ākoy bēsyēēt nyēē kēēyēwunēē :inee.ⁱ ¹⁴Nteenee kitay :biikyii. /Kikiiyookto biiko alak wokumwaayta kule māmāchē :icheek bāytooyiintonoo.^j

¹⁵Yu kēēyēēw :chiichoo ām ruutooy /kukaakeeng'aab kuyēk bāytooyiintēēt, kukuur motwoorikyii taman choo kiikoochinootē beesaanik chokōōboor :chii ake tukul laatit nyeenyii nyēē kiikunyōōr. ¹⁶Kumwooy :nyēbo taay kule kibās keey :cheechii kunyil taman. ¹⁷Kulēēnchi nyoo :bāytooyiintēēt, 'Kuu yoo kwēēriib tuku-uchoo kō ng'eri nyēē karaam, + maayeyiing' ibayte kiriinkōōsyēk taman.'

¹⁸Kumwooy :nyēbo āyēēng' kule, 'Mokoryoontēēt, kookunyil :cheechuu muut.'^k ¹⁹/Kēēmwoochi nyoo kule, '+ Meebayte :inyiing' kiriinkōōsyēk muut.^k

²⁰Kookeer :ake kumwoochi bāytooyiintonoo kule, 'Beesaanikuuk :chu. Kyaaratee ankeet ankaakonor nyēē māmii :kiy nyēē kitwa. ²¹Kyaakas kule iwuuy 'anki-icham ibirtooy biich ikēsē kiyēē kimēēchoonē ānkiiruruuchēē wōlēē mānēēyis.' ²²Yooto, kulē :bāytooyiintēēt, 'Imiyaat. Kubaring' :ng'aleekuuk nkityō. Yoo ākoo inkētē :inyiing' kule āwuuy :anii ankyaacham ābirtooy biich ākēsē kiyēē kimāā-choonē ānkāāruruuchēē wōlēē mānāāyis ii, ²³kwaaming' :nee simeekonoree beesaanikyuu lēnkuut sukubāsu keey? Nto 'kiiyey kuu nyooto, nto kāchāānyōōru beesaanichaa kukāākutāsyi keey :kiy barak.'

²⁴Kuweech keey :bāytooyiintonoo ānkumwoochi motwoorik alak kule, 'Ōnē-munēē nyi beesaanichaa ānkōōkoochi chiito nyoo kōtāsyi keey :cheechii miisin kusiir chēbo chuut tukul.' ²⁵Nteenee kimwooy :choo kule, 'Mokoryoontēēt, ntēē chaang' :chēē boonto :nyoo, bo nee /kēētāsyi alak?' ²⁶Kumwoochi :bāytooyiintonoo kule, 'Kātāwuu nyooto sinee, nteenee chiito nyoo kāyēyiisyēē kiyēē /kāki-koochi, /kēētāsyinē ake, nto nyoo māyēyiisyēē, /kiinēmūnēē mbo nyooto kā-

^e19:8 Chuy. 22:1; Ēsēk. 33:14-16

^f19:9 Mat. 3:9; Luuka 3:8; 13:16; Yoowa. 8:33-47; Yēyuut. 16:31; Room. 4:12, 16-17; Kala. 3:7, 29 ^g19:10 Luuka 5:32; 1Tēm. 1:15

^h19:11 Luuka 11:2; 24:21 ⁱ19:13 Māārko 13:34; Yēyuut. 1:11; 2:33-36

^j19:14 Yēyuut. 4:17; 5:28; 13:44-46; 28:25-28 ^k19:19 Luuka 12:42-44; 16:10

boonto.¹²⁷ Nteenee kurubta keey ākoo buunichoo kāākuwēēkyoo keey, ōkwēru choo ankuboobakach ākāšē.”

/Kikeetoroch Yēesu ām Yēerusālēem kuu Bāytooyiin

(Mataayo 21:1-11; Māārko 11:1-11; Yoowaana 12:12-19)

²⁸ Yu kāyyēekunēē, kutas taay :Yēesu āk baanaa. Kimiitē :Yēesu taay kutēē yooto tukul kutākyinē keey Yēerusālēem. Nto yityo bokurwoowunēē Beetannyyaa.

²⁹ Yu kāng'ēētyēē Beetannyyaa, kuba nto yu kēē-āyēēchēē keey Beetfaaka ām yēē kibo Lekemeetaab *Musēytuuniinēk, kumwoochi :Yēesu rubiikyii āyēēng' kule,
³⁰ “Obe ākoy saang'iin. Yoo kooyit yooto, + mōonyōoru sikiryō nyēē tāku siirwaak kurataat amanaakesen chii bēsyēēt ake. Otyaach ānkōōkwērwoo.^m ³¹ Nto yoo ka-teebeenaak :chii kule ōtyoogyinē nee sikiryēt, ōlēenchi 'Māchē :Mokoryoontēēt.”

³² Kiba :rubiichoo ānkubokunyōōr sikiryoonoo kuu wōloo kimwooytoochinē :Yēesu. ³³ Kumii kōōtyoochē, kuteabee :biikaab sikiryēt kule, “Ōtyoogyinē nee sikiryoonoo?” ³⁴ Kukētyi :rubiichoo bichoo kule, “Māchē :Mokoryoontēēt.” ³⁵ Kukwaanta sikiryoonoo ākoy yoo kimii :Yēesu. Kuyitu, kōōrēeku sirookwaa chēē kikiiliiktēē keey ānkwoolyāktēē bataytaab sikiryēt sukutēbēē :Yēesu.

³⁶ Kumii :Yēesu kuwēētii, kōōrēekunoot :biiko alake sirookwaa chēē kikiiliiktēē keey ānkōōyitoot kēēltaab too.ⁿ ³⁷ Yu kayit :icheek yēē kyoobuksēē :kēēlto ām Lekemeetaab *Musēytuuniinēk, kutoow :biiko kusilto Yēyiin ām ng'erekweek. Kityēēnootē yooto :tukul kubo tukuuk chēbo kwōng'uut chēē kiikuyeyaan :Yēesu.^o

³⁸ Kikuurchinootē :bichoo barak kumwooyē kule,

“Ibēruuroot :Bāytooyiintēēt nyi chōōnii ām kaayneetaab Yēyiin.

Chōōnēē :tāloosyēēt kibkōōnkōy.

Wōō :Yēyiin, lēyyē.”^{pq}

³⁹ Nteenee kimwoochi *:Farisaayeeek alake chēē kimii yooto Yēesu kule, “Kāānēēti-intēēt, ānkiiburyoong'tē bichukuuk kumātākumwooy ng'aleechu.” ⁴⁰ Kukētyi :Yēesu Farisaayeechaa kule, “Kāāmwoowook, yoo kāsiisyo :bichu, kung'ālōolē :rwoontōōk.”^r

Kiriiree :Yēesu biikaab Yēerusālēem

⁴¹ Yu kātoobēn Yēerusālēem, kuriiree biikaab kiriinkoonoto kut kutēy :lōōkik.^s ⁴² Kimwooyē kule, “Ābērē nto ōnkētē kiyēē māchāktōōs oyey sōōnyōōru tāloosyēēt. Nteenee ōmiitē mēēnān.^t ⁴³ Mii :bēsyēēt nyēē mākusēētyook :buunik ānkōōkwēnkwēēnook nyēē māmii wōlēē ōchiirtēē. ⁴⁴ + /Mākiimukuus kiriinkooni āk biikyii tukul nyēē māng'ētu mbo :rwaā kukeekemeer keey ake, kuuyu kyoomoonte bārooyinto nyēē kikiikukōōnook :Yēyiin.”^{uv}

¹19:26 Mat. 25:29 ^m19:30 Luuka 23:53 ⁿ19:36 2Bāy. 9:13

^o19:37 Luuka 2:20; 24:52-53

^p19:38 1Bāy. 1:38-40 ^q19:38 Tyēēn. 118:26; Luuka 2:14 ^r19:40 Aabak. 2:11;

Luuka 19:44; 21:5-6, 20-24 ^s19:41 Isa. 22:4 ^t19:42 Kiruu. 32:28-29; Yēyuu.

28:26-27; Room. 11:8, 10 ^u19:44 Luuka 21:20-24 ^v19:44 Luuka 21:6; 1:68

Nyēbo āyēng' kukwētēē :Yēesu biiko biiwuutaab Kōōtaab Yēyiin

(Mataayo 21:12-17; Māārko 11:15-19)

⁴⁵ Yu kayit :Yēesu Yēerusālēm, kōowut biiwuutaab *Kōōtaab Yēyiin ānkutoow kukwet biiko chēē kimii kwooltooy tukuukwaa ām yooto, ⁴⁶ kumwoochinē kule, “Mwooyē :Yēyiin ām siruutēk kule, ‘Bo :kanyuu saayeet,’ nteenee kyooweech :akweek kuyēk kēbennyoo wōlēē wunyēē keey :sāsiik.”^w

Kiyēbchi yiit :biiko chēē chaang' Yēesu

⁴⁷ Kiinēētiisyē :Yēesu kwaak ām *Kōōtaab Yēyiin ām bēsyoōsyēk chēē ng'eri chēē kimii kukwoonni. Kimii :mbo kibkōrōs chēē wōoyēch āk kānēētikaab kiruutēk ākoo kāāntōōyik alak kuchēng'ē kule kubakach Yēesu.^x ⁴⁸ Nteenee kimēēmuuchē kuuyu kiwoolchinē Yēesu :biiko chēē chaang' kwaak chēē kibokuyēbchinē yiit ng'aleekyii.^y

Kāāntōōyikaab Yuutayeek chēē ki kāwōōt

(Mataayo 21:23-27; Māārko 11:27-33)

20 Nto mii bēsyoēt ake, kumii :Yēesu kōōnēētiisyē ānkwoomchinē biiko lōkōōy-wēk chēē kāroomēch ām biiwuutaab *Kōōtaab Yēyiin, kukwoonchi :mbo *kibkōrōs chēē wōoyēch, kānēētikaab kiruutēk ākoo booyik. ² Kuteebēē :bichooto Yēesu kule, “Mwoowēech, baa, ng'oo :nyēē kikōōniing' kāāmuukēywēēk iyey ng'aleechu?” ³ Kuwālchi :Yēesu kule, “Kany ateebeenaak :nkanii tēēbuutyēēt. Ōmwoowo, baa, ⁴ yoo kiibātisāniisyē :Yoowaana, kikwoonēē :kāāmuukēywēēkyii wōlēē mii :Yēyiin, nto wōlēē mii :biiko?”

⁵ Yooto kuteebēē keey :bichoo kule, “Yoo kakeemwaay kule kikwoonēē :kāāmuukēywēēkyii wōlēē mii :Yēyiin, makuteebēēneech kule ām nee simākiiyēnchi.

⁶ Nto yoo kakeemwaay kule kikwoonēē wōlēē mii :biiko, makuwiireeneech :bichu tēē chu rwoontōōk kēēbēku, kuuyu kiikōōyēnchi :icheek kule ki *wōōrkooyoontēētaab Yēyiin :Yoowaana.”^z

⁷ Yooto kulēēnchi Yēesu, “-Mākiinkētē.” ⁸ Kumwoochi :Yēesu bichoo kule, “-Māāmwoowook :nkanii chiichēē kikōōnoo kāāmuukēywēēk ayey ng'aleechu.”

Kiisyoor :Yēesu miyootyēētaab kāāntōōyikaab Yuutayeek

(Mataayo 21:33-46; Māārko 12:1-12)

⁹⁻¹⁰ Kutas taay :Yēesu kumwoochi biiko kule, “King'eet :chiito ake kuchaan *musābiibuunēk mbareenyii. Yu kaakuchaan, kukāsyiin āk biiko alak kule kuyēytoochi inee mbaraanaa sukubchēchiin āmiik kōōyyiin yoo kāruryo. Nto mii yoo, kuruuto kuyēk kēny. Yu kāwokururyo :āmiik, kōōyookto :chiichoo kibo mba-reet motwooriintēenyii akeenke wokuyibchi kereeryaanteet nyēē ki nyeenyii. Yu kayit :motwooriintonoo wōlooto kibo mbareen, kubir :bichoo /kikiikoochinē kuyeyta mbaraanaa ankukwet āmā kiy.^a ¹¹ Kōōyookto subak :chiichoo motwoori-intēēt ake. /Kēēbir nkinee nyoo /kiintosuur /ankeekwet āmā kiy. ¹² Kōōyookto subak ake nyēbo sōmōk. /Kēēbir nyoo, /kiikōōtēn /ānkiichuutoot ākoy tuuyta

^w19:46 Luuka 2:49 ^x19:47 Mat. 26:55; Māārko 11:18; Luuka 21:37; Yoowa. 7:1; 18:20 ^y19:48 Luuka 20:19; 21:38; 22:2 ^z20:6 Mat. 14:5 ^a20:9-10 Isa. 5:1-7

saang'.^b ¹³ Koosoot :chiitaab mbareet ānkulē, 'Saaley nee?' Nto mii yoo, kulē, 'Mii :kiyēē + maaley. + Māayooktē wērinyuu nyi āchāmē. Tōōs imuuchē kooywey ra nyiitēnyi.' Kōōyookto.^c ¹⁴ Kuyitē :lakwanaa wōlooto, kukuur keyy :bichooto kule, 'Murēchu, ong'nyi :lakwataab murooniito! Okany keebakach sukuyēk :mbaraani nyēenyoo.' ¹⁵ Yooto, kunam :bichoo wēeroo ānkukwēryoot kuwo tuuyta saang' ankubakach.

Kunyoo ii, yoo koosoot :akweek chokuyēchinē nee :chiitaab mbareet bichoo?¹⁶ Okany āmwoowook, machokubakach bichooto tukul ānkōōkoochi biiko alak kuri-ibchi mbaraanaata." Yu kāmwooy :Yēesu kuu nyooto, kumwoochi :bichoo kule, "Bērē nto māyēyākiis :ng'ala chēē wuu choo." ¹⁷ Kōōrōōtoot :Yēesu ānkumwoochi kule, "Ibooru nee :siruutēkaab Yēyiin ām yoo /kikeesir kule, "Tolochta nyoo kitāyē :biiko nyēē kōōkuyēk tiyēywoontētaab kōōto."[†]

¹⁸ Chii ake tukul nyēē karyaach rwaantaanaa, + /makeetirtir. Nto nyoo kāluulchi :rwaantaanaata, kuruurumē."^d

¹⁹ Yu kakas :kāānēētikaab kiruutēk ākoo mbo *kibkōrōs chēē wōōyēch ng'aleechaa kimwooyē :Yēesu, kōōnkēt kule kimii buch :Yēesu kukwērē ng'aleechaa liimō, nteenee king'aloolēē icheek. Kukwaany keyy :moo bichooto ankumach kule kunam Yēesu, nteenee kinyōkōriitu, kuuyu ki chaang' :biiko yooto.^e

Kibokutech :kāāntōōyik alake Yēesu sukunam

(Mataayo 22:15-22; Māārko 12:13-17)

²⁰ Kiiyookto :bichoo yōōtiik kuba wōloo kimii :Yēesu, wokuyey keyy kule churtootiin. Kimāchē kunyōōr ng'alyoo nyēē keechiwiit :inee sukunam ānkōōyokoochi bāytooyiisyēētaab Rooma.^f

²¹ Kikwēeskwēēsānchi :yōōtiichoo Yēesu kule, "Kāānēētiintētē, kiinkētē kule imwooyē manta, iyibē biiko tukul kwooyēēch ānkiinētēē biiko kōōnkēt kiyēē māchē :Yēyiin ām kēēlto nyēbo man. ²² Mwoowēēch baa ng'alyoontooni: Karaam kēēk-wēchinē bāytooyiintētaab Rooma *syuuruut nto miyaat?"

²³ Yooto kōōnkēt :Yēesu kule kimii :bichoo kutēchē inee. Kumwoochi kule, ²⁴ "Oboorwoo baa beesyaanteet." Kuteebēē yōōtiichoo kule, "Bo ng'oo :mēti āk kaaynaani mii beesyaantaani?" ²⁵ Kulē :bichoo, "Bo bāytooyiintētē nyēē wōō nyēbo Rooma." Kumwoochi :Yēesu kule, "ōkoochi bāytooyiintonoo kiinyii, nto Yēyiin, ōkoochi nyeenyii."^g

²⁶ Kinam kuut bichoo :kiyēē kimwooy :Yēesu. Kunyoo, kubotyī :wōlēē makunamta Yēesu kukāsē :biiko.

Ng'eeteetaab meet

(Mataayo 22:23-33; Māārko 12:18-27)

²⁷ Nto mii yoo, kukwoonchi subak Yēesu :biiko alake chēē /kikēēkuurēē *Satukaayēek. Kiiyēchinē :bichoo kule yoo kaakume :chiito, kaakume kutukul nyēē mēēbērē wokung'ētētēē meet bēsytētēē ake.

^b20:12 2Tēt. 36:15-16 ^c20:13 Luuka 3:22 [†]20:17 Tyēēn. 118:22

^d20:18 Isa. 8:14; Tān. 2:34-35, 44-45; 1Bēt. 2:8 ^e20:19 Luuka 19:48

^f20:20 Luuka 11:53-54 ^g20:25 Room. 13:7

Kimwoochi :bichoo Yēesu^h 28 kule, “Kāānēētiintēēt, kisirweech *:Muusa kiruutyēēt nyēē mwooyē kule yoo kame :chiito āmānāāsikyiiin leekwa ākoo koorkēenyii, kōōntiyyē :ng'eetaabkaamet koorkoonoo, sukusikyii nyiin lēēkōōk chēē sukuroobta kōōnyii.ⁱ 29 Kimii :chiito ake kēny nyēē kiboonto wērikyii tisab. Yu kāwokuwōōyiyit :kibooreetyeet, kukēēsyoo. Nto mii yoo, kumēēchi keey nyēē mānāāsikyii :koorkoonoo leekwa. 30 Kōōntiyyiis :wēēriit nyēē kirubu nyoo kimēē. Kōōbuurchiin :nkinee ākoo koorkoonoo ankume āmānāāsikyiiin āk koorkoonoo leekwa. 31 Kookeer :wēēriit nyēbo sōmōk. Kōōbuurto keey :nyoo nkinee koorkoonoo ankume :nkinee āmā leekwa. Kiyeyakay kuu nyooto kut kubēk :wērichoo tukul āmā lēēkōōy. 32 Nto mii lētuunoo, kume :nkinee koorkoonoo. 33 Kunyoo, imwoowēēch: Booyiitu ng'oo :koorkoonoo kōōyiyiin kāng'ēētyēē :bichooto tukul meet.”

³⁴ Kukētyi :Yēesu bichoo kule, “Ng'ētēē :kāāmutiisyēēt kōōroni. 35 Yoo /kaaking'eetee chii meet ānkuwo Kaab Yēyiin, mēēbērē tākōōmutiisyē nto /tābokiimutē subak, 36 kuuyu māmēē subak. Makukerkeyiitu malayikaanik ānku lōkōkaab Yēyiin kuuyu kookoong'eetee :Yēyiin meet.†

³⁷ Nto kurubta keey ākoo ng'eeteetaab meet, kiichuurta *:Muusa ām sōntiinoo kilāyē yoo kimwooyē kule, 'Yēyiintēētaab *Abraam, Isaka ākoo Yāākōbō.^k 38 Yoo /kakeemwa kule bo :Yēyiin anum, kōōbooru :yooto kule tākusoboot :chiichooto ānkoo kikiikume kēny. Kunyoo, kurubta keey ākoo Yēyiin, sobchootiin :biiko tukul ānkoo mbo choo kiikubēk.”

³⁹ Kulē :kāānēētikaab kiruutēk alake, “Kēēkētū nyēē karaam, kāānēētiintēēt.”[†]
⁴⁰ Manaatakukany :biiko kuteebaatee Yēesu subak ng'al alak kutēchē.^m

Ng'oo :Kāārārookiintēēt?

(Mataayo 22:41-46; Māārko 12:35-37)

⁴¹ Nto mii yoo, kuteebēē :Yēesu bichooto kikwiilē inee kule, “Ām nee yu /kēēmwooyē kule chōōnēē *:Kāārārookiintēēt kōōtaab *Tāwuti? 42 Yoo wuu nyooto ii, kwaam :nee sukusir :Tāwuti ām kitaabuutaab Tyēēnwookik kule, 'Kimwoochi :Yēyiin Mokoryoontēenyuu kule:

'Itēbunēē āwunyuu nyēbo taay

⁴³ kēēbāytooyiisyē tukwaay

ānku + maawaang'te buunikuuk.'

⁴⁴ Kunyi, yoo kuurē :Tāwuti Kāārārookiintēēt kule 'Mokoryoontēenyuu' ii, kōōmuuchāktōōs kule nee kuyēk muchōkōrēenyii?''ⁿ

Kiiburyoong'to :Yēesu kiblembechiis

(Mataayo 23:1-12; Māārko 12:38-40)

⁴⁵ Kumii tākuyēbchinē yiit :biiko kiyēē kimii :Yēesu kumwooyē, kuwēēkyi keey :Yēesu rubiikyii ānkumwoochi kule, ⁴⁶ “Ōriibēē keey kāānēētichoo bo kiruutēk, -amoorub ātēbuutēkwaa. Kicham :bichu kōōloochē sirooy chēē yoo /kakeekas, /simkiinkētē kule icheek kiirwookik. Kicham mbo subak kubēēsyētootēē wōlēē

^h20:27 Mat. 3:7; 16:1, 6, 11-12; 22:23; Yēyuut. 4:1-2; 5:17; 23:6-8

ⁱ20:28 Toowu. 38:8; Kiruu. 25:5-6 ^j20:36 1Yoowa. 3:1-2

^k20:37 Chuy. 3:2, 6 ^l20:39 Māārko 12:32 ^m20:40 Mat. 22:46

ⁿ20:44 Mat. 20:30-31

chaang' :biich /sikiisuboooyotē nyēē /kākēekoonyit. Kicham subak kulēkwēlē ng'ēchērōōk choo bo taay ām kooriikaab saayēt ānkōōmoymooyē mbo ng'ēchērōōk chēbo taay ām kaab saakwa ake tukul.^o 47 Lātunootē mbo koor chēē musuuk sukuy-ibēē tukuukwaa. Sooyē miisin kuyēyē key kule churtootiin. Biich chēē wuu chutēchu chēē māku'yēchi :Yēyiin ng'al chēē bichi'yēch kusiir choolwookiin ake tukul."

Ng'oo nyēē kiinēm chēē chaang'?

(Māārko 12:41-44)

21 Kutākumii :Yēesu *Kōōtaab Yēyiin, kukas wōlēē kiikoochintoooy :biiko chēē ki mokorēen beesaanik loolēēt nyēē /kikiiruruukyine beesaanik kubo yi-isyēetaab Yēyiin.^p 2 Yooto, kuchō :cheebyoosya nyēē ki musuk anki banan. Kibār :nyoo beesaanikyii chēē ki ng'eri.

³Kumwoochi :Yēesu rubiikyii kule, "!'Kāāmwoowook, cheebyoosyaani musuk :nyēē kēēnēm beesaanik laatit nyēē wōō kusiir chuut tukul. ⁴Kāng'ōmōrunēē :bichoo mokorēen laatit nyoo kēēkooytooy wōlēē bo chēē boonto, nteenee kābār :cheebyoosyaanaa loolēēnyii tukul."^q

+ /Mākiiturbuub Kōōtaab Yēyiin

(Mataayo 24:1-2; Māārko 13:1-2)

⁵Yooto, kutoow :rubiik kung'alaalee *Kōōtaab Yēyiin. Kimwooyē kule, "Kārorānēch nyēē tyaa :rwoontōochu /kikeetechee Kōyi bo Yēyiin! Kārorānēch mbo nkicheek nyēē tyaa :tukuuk chu /kikēēkōōnu /kiikaraanee kōyi!" Nteenee kumwoochi :Yēesu rubiichoo kule, ⁶"Mii :bēsyēēt nyēē + /mākiiturbuub tukuuchu ōchōrōkyinē. + /Mākiiturbuub nyēē māmii :rwaa mbo akeenke nyēē ng'ētu kukeekemeer key ake."^r

Nyāliluutēk āk wusiisyēēt

(Mataayo 24:3-14; Māārko 13:3-13)

⁷Yooto, kuteebe :rubiik Yēesu kule, "Mokoryoontēēt, yēyāktōōs āyu :ng'ālyoontoonoo ānkumākōōboor :nee?"

⁸Kukētyi :Yēesu kule, "Ōriib key - /makiiberbeeraak. Choong'ēch :biiko chēē makukwaanaat ankuyey key :ake tukul kule inee ku kāārārookiintēēt. Mākumwoowook :alake kule, 'Kaakuriik :Mokoryoontēēt.' Yoo kāmwooy, -mōōyēnchi. ⁹+ Mookas kubārē key :biiko ām kōōrēēt ānkukwiilē :alake bāytooyiisyēetaab kōōrēēng'waa, nteenee -mōōmuuyē. Māsimkuyitu :tabantaab kōōrēēt ānkoo kāyēyākiis :tukuuchoo.

¹⁰Mākubooryo :bōrōryēēt ake āk ake, kubooryo :kōōrēēt ake āk ake. ¹¹Mākutookunootēē :kibring'ring'nyēēt kōōrēēt. Mākutookunootēē :kēmēwuut nyēē wōō komoswookik chēē chaang' ām kōōrēēt ankukwaanaat :bōrwoonik chēē miyootēch. Mākutook :tukun ām wōliin bo barak chēē - /mākūyoomu. ¹²Nto kumānāyēyāktōōs :ng'aleechaa tukul, + /mākēēwusook /ānkiiyoong'tēēnook kōōk ām kooriikaab saayēt /ankeerataak kubo anii. Nto subak, + /mākiiyoong'tēēnook taayetaab bāytooyik kubo anii.^s ¹³Bārooyinto :nyooto nyēē + mōōmwoochinēē bichooto

^o20:46 Luuka 11:43; 14:7 ^p21:1 2Bāy. 12:9 ^q21:4 2Kōōr. 8:12

^r21:6 Luuka 19:44 ^s21:12 Yēyuut. 12:1-4; 18:12-17

kiyēē ōyēnchinē. ¹⁴ Kunyoo, -mookany kwaamaak mēt kule bōomwooyē nee ām kōōk nyēē ōyēētēē keey. ¹⁵ + Māāboorwook :anii kiyēē bōomwooyē nyēē mākooy kukētwook :chii ng'alyoo.^t

¹⁶ Makuchaamtaak :sikiikwook, tuubchōōsyēkwook, tilyōōnuutēkwook ākoo chōōrōōnuutēkwook /keenam alak ām akweek /ankeerat, nto alak /keebakach.^u
¹⁷ Mākuwēchook :biiko kuuyu ōyēnwoo ¹⁸ nteenee -mā-āstook :Yēyiin mbo kisich!^v
¹⁹ Yoo kōōmuytoochi ng'aleechaa, + mōōnyōōru soboonto nyēbo man ām lētu-unoo."^{wx}

Wōlēē + /makiiserweetita Yēērusālēm

(Mataayo 24:15-24; Māārko 13:14-20)

²⁰ Kimwoochi :Yēēsu subak kule, “Yoo ōkāsē kōōkwēnkwēēnē :buunik Yēērusālēm, ōnkēt kule kaakuriik :bēsyeēt nyēē sērweētēē :Yēērusālēm.
²¹ Māchāktōōs :biikaab Yuuteeya kumwēchi lekem ānkumwēy :nkicheek choo mii Yēērusālēm. Nto choo kanyoorta :ng'aleechu saang', kumeeyey kiriing'. ²² Kuu wōloo mwooytooy :siruutēk, ku bēsyoōsyēchuutēchu :chēē mākōōng'woonchinēē :Yēyiin biiko choo kiikuchoolwookēn.^y ²³ Lēyyē, mākuwuuyiityi bēsyoōsyēchooto sōō kule nee kooruuk choo kōōyootiin āk choo irēēriisyē! Mākuchō :wuuyinto nyēē wōō kōōrēēt ānku mākōōng'woonchi :Yēyiin biiko choo mārubē ng'aleekyii.
²⁴ + /Makeebakach alak /ankeenam alak bokuyēkunoot motwoor ām kōōrōōsyēk tukul. Mākuminy :bōrōyōōsyēk alake Yēērusālēm ākoy yēē bēkunēē :bēsyoōsyēkwaa.”^{zab}

Kiyēē ibooru chōōnēētaab Yēēsu

(Mataayo 24:29-31; Māārko 13:24-27)

²⁵ Kimwoochi subak :Yēēsu rubiikyii kule, “+ /Makeekasee mēēyintaab kōōrēēt wōlēē mākōōbuurto :asiista, araawēt āk kookeelik. Mākumuuyo :biiko ām kōōrēēt ānkubotyī :tonkoy kule tākyinē keey ānō, kumwēyēē kaaruumeetaab bēēkaab araarayta.^c ²⁶ Mākōōtimtiimākooy :wōliin bo barak ānkumuuyo :biiko chēē chaang' kubo kiyēē mii wokuyēyāktōōs ām kōōrēēt, kut wuu nyēē mākubēk.

²⁷ Yooto, makukas :biiko āyēēwu :anii, *Wēritaab Chii, ām boolteet ām kāāmuukēywēēk āk lēbkēēyēētaab Yēyiin.^d ²⁸ Yoo ōkāsē kutoowu keey :tukuuchoo tukul, ōng'ērēkiisyē, kuuyu, ōmiitē bōōbēēti kōōrēēt nyēē lēēl.”

Bēsyeēt nyoo iyēēwu :Yēēsu

(Mataayo 24:32-36; Māārko 13:28-32)

²⁹ Yooto subak, kumwoochi :Yēēsu rubiikyii kule, “Māchē ōkāsēē *mutiiniit āk keetiik alak. ³⁰ Yoo inkātu :sokēēkaab keetiichoo, ōnkēt kule kaakuriik kumusēs.

^t21:15 Luuka 12:11-12; Yēyuut. 6:10 ^u21:16 Mat. 10:35

^v21:18 1Sām. 14:45; Luuka 12:7

^w21:19 Mat. 10:17-22 ^x21:19 Mat. 10:22; Luuka 17:33 ^y21:22 Kiruu. 32:35; Cherem. 5:29; Ēsēk. 9:1; Tān. 9:26; Osee. 9:7; Miiika 3:12; Luuka 11:49-51

^z21:24 Luuka 17:22-24 ^a21:24 Luuka 19:41-44 ^b21:24 Isa. 5:5; Isa. 63:18

^c21:25 Mat. 24:29 ^d21:27 Mat. 26:64; Māārko 13:26; 14:62

³¹ Ām kēelto nyēē wuu nyotoo, yoo ōkāse kuyēyāktōōs :tukuuchoo, ōnkēt kule kaakuriik :Bāytooyiisyēētaab Yēyiin.

³² !Kāamwoowook, mābootōōs :biikyuu choo kyaakwey ānkoo kāyēyākiis :tukuuchoo tukul. ³³ Mākubot :barak āk ng'wēny, nteenee mābotē :ng'alyoontēenyuu.”

Ōriib keyy

³⁴ Kitas taay :Yēēsu kumwoochi rubiikyii kule, “Ōriib keyy! -Mookany ānyōōrwook ōbēng'tēē sookwoonuutēk ōyyēēsye. -Mookany mbo kōōbootook :kāasōōtēy-wēēk chēbo wōlēē + moonyoorte mokornoontiit. Yoo kooyey kuu nyotoo, makucheeraak :bēsyoonoo āyēēwunēē. ³⁵ Makucheer :ng'aleechu biiko ām wōlto ake tukul.^e ³⁶ Māchē ōriibē keyy kwaak. Ōsooyē sōōtitir ōbununēē ng'aleechaa soomuuch bōōyyoonyēē taayeetaab *Wēritaab Chii.”^f

Kiyēbchi yiit :biiko chēē chaang' Yēēsu ām Kōōtaab Yēyiin

³⁷ Kiinēētiisyē :Yēēsu ām *Kōōtaab Yēyiin yoo bo bēēt, nto mii kwēēmooy wokuruchinē keyy wōliin bo Lekemeetaab *Musēytuuniinēk.^g ³⁸ Kuyyēēchē :kōōrēēt, kōōyēyē Kōōtaab Yēyiin wokōōnēētiisyē. Kimustooy :nkicheek biiko chēē chaang' bokukāsē kiyēē kiinēētē :Yēēsu.

Kicheeng' :buunikaab Yēēsu wōlēē makunamta

(Mataayo 26:1-5; Māārko 14:1-2)

22 Kikiikuriik :Saakweetaab mukaatiin chēē mākuutunootiin. Saakwaani ku *Saakweetaab Keeytaayeet.^h ² Kimii :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch āk kāānēētikaab kiruutēk kuchēēng'ē wōlēē makunamta Yēēsu /subokeebakach. Nteenee kinyōkōriitu kuuyu ki chaang' :biiko yotoo.ⁱ

Kiinēm keyy :Yuuta kuchaamta Yēēsu

(Mataayo 26:14-16; Māārko 14:10-11)

³ Yotoo, kutamar :Kibrōkōsyoontētēē Yuuta Iskaryoot nyoo ki akeenke ām rubiichoo ki taman āk āyēēng'.^j ⁴ Kiwo :Yuuta wōlēē kimii :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch ākoo biiko alak chēē ki wōōyēch chēē kiriibē Kōōtaab Yēyiin. Kiwokusat wōlēē + /makeenamta Yēēsu. ⁵ King'ērēkyi :bichoo Yuuta ānkuchāmchiin kule mākōōkoochi :icheek beesaanik, yoo kayey kuu nyotoo. ⁶ Kucham :Yuuta ng'aleechaa ankucheeng' bārooyinto nyēē /kiimuuchē /keenamee Yēēsu kumākāsē :biiko.

/Kikeeyeyta kiyēē /kyoomē ām Saakweetaab Keeytaayeet

(Mataayo 26:17-19; Māārko 14:12-16)

⁷ Nyēē mā tyaa, kuyit :bēsyeēt nyēē /kēēyēenyēē mēēnkitaab kōrōsēēkaab Saakweetaab mukaatiin chēē mākuutunootiin.^k

⁸ Kumwoochi :Yēēsu Bētērō ākoo Yoowaana kule, “Bōōyēytoowēēch saakweet kyaam.” ⁹ Kuteebēē :icheek Yēēsu kule, “Imāchē bokeeyeytee ānō?” ¹⁰ Kukētyi

^e21:35 Luuka 17:26-30; 1Tēēs. 5:1-3 ^f21:36 Mat. 25:13 ^g21:37 Luuka 19:47;

22:39 ^h22:1 Chuy. 12:15-20 ⁱ22:2 Māārko 11:18; Luuka 19:47-48

^j22:3 Luuka 4:13; 10:18; 22:31, 53; Yoowa. 12:4 ^k22:7 Chuy. 12:6

:Yēesu kule, “Obe, nto yoo kōōwut Yēerusālēēm, + mōōtuuyēē chiito ake nyēē boon-toonu tērēetaab bēeko. Orub chiichoo ākoy kōōto nyēē kēewut. ¹¹ Ōmwoochi chi-itaab kayta kule, ‘Māchē :Mokoryoontētēt kisēēnkēetaab tāyēēk nyēē sukwaamee *Saakweetaab Keeytaayeet āk rubiikyii.’ ¹² Mākōōboorwook kisēēnkētēt nyēē wōō nyēē mii nyiin barak nyēē boonto tukuuk tukul. Yooto, oyeyte āmiik.”

¹³ Kiba :rubiichoo āyēēnku ānkubokunyōōr kiy ake tukul kuu wōloo kimwooy-toochinē :Yēesu. Nto mii yoo, kuyeyta āmiik.

Āmiikaab lētuut

¹⁴ Yu kāākuchōbākoy kiy ake tukul, kuchōōnto keey :Yēesu *lēbkēeyik ānkwoomiis.¹ ¹⁵ Kumwoochi :Yēesu lēbkēeyichoo kule, “Kyaamachaanu kule kyaam tukul āmiichu bo Keeytaayeet kumanaanyalil. ¹⁶ !Kāāmwoowook, -mēētāwāā-āmē saakweet ake subak nyēē wuu nyi ākoy bēsyēēt nyēē /kakiikeeree nyēē lēl nyēē bi-irē nyi ām Kaab Yēyiin.” ¹⁷ Kunam terekyeet nyēē kimii *:tifaayiik. Kubirchi Yēyiin kōōnkōy ānkumwoochi lēbkēeyik kule, “Ōmōōsootē tifaayiichu. ¹⁸ !Kāāmwoowook, -māwāāyyēē subak tifaayiin ākoy bēsyēēt nyoo + mawaayyee ām Kaab Yēyiin.”

Kitoow :Yēesu saakweet nyēē lēl

(Mataayo 26:26-39; Māārko 14:22-25; 1 Kōōriintēk 11:23-25)

¹⁹ Kunam nkinee mukaatiit ānkubirchi Yēyiin kōōnkōy. Kubetes ānkōōkoochi-noot *lēbkēeyik kumwoochinē kule, “Bōōrnyuu :nyi nyēē /kāākēēkōōn kubo akweek. O-am sōōsōōtēēnoo.” ²⁰ Yu kāākwoomiis kubēk, kunam terekyeet nyēē kimii :tifaayiik ānkumwooy kule, “*Kirootyeeet :nyi nyēē lēl kubununēē :korotiikyuu chēē + /makiitaata kubo akweek.”^m

Kiboor :Yēesu chiito nyēē kimii wokuchoomtooy

(Mataayo 26:20-24; Māārko 14:18-21; Yoowaana 13:21-30)

²¹ Kumwooy :Yēesu kule, “Ānkoo kēēmiitē kyoomiisyē :tukul, miitē :akeenke ām akweek wokuchoomtoo. ²² Makume *:Wēritaab Chii kuu wōloo kiikusatita :Yēyiin, nteenee + /mākiing'woonchi chii nyoo kachaamta.” ²³ Kuteebēē keey :rubiik yooto kule, “Ara ng'oo ām acheek :nyēē mii wokuchoomtooy Yēesu?”ⁿ

Ng'oo :nyēē wōō?

(Mataayo 20:25-28; Māārko 10:41-45)

²⁴ Kutoow :rubiik kumooyo wōōyinto. ²⁵ Kumwoochi :Yēesu kule, “Bāytooyik chēē mii kōōrooni kumāchē kōōboorchi biiko alak kule ichēek :chēē bāytooyiisyē ānku ichēek :chēē inkētē kuyēētyēēchi biiko alak kusiir chuut. ²⁶ Māmāchāktōōs oyey :akweek kuu nyooto. Nteenee nyoo kāāntōōyiin ām akweek kuyib keey ng'wēny, nto nyoo māchē kuyēk kāāntōōyiin kumāchāktōōs kuyēētyēēchinē chuut.^{op} ²⁷ Ng'oo :nyēē wōō ām chiito nyoo āmiisyē āk nyoo bāyiisyē? Chiito nyēē wōō ku nyoo āmi-isyē, nteenee āboontē keey akweek āyēētyēēchook.^q

¹22:14 Luuka 6:13

^m22:20 Chuy. 24:6-8; Cherem. 31:31-34; Room. 11:27; 1Kōōr. 11:25; 2Kōōr. 3:6; Kala. 4:24; Ibu. 8:6 ⁿ22:23 Tyēēn. 41:9; Yoowa. 13:2, 21-30

^o22:26 Luuka 9:46-48 ^p22:26 Mat. 23:11 ^q22:27 Yoowa. 13:4-5, 12-17

²⁸ Kwōomuytoochi :akweek tyēmuutēk chēē kōōkēenyōōru. ²⁹ Kuu yoo ki-
ikukōōno :Baaba kāāmuukēywēēk ābāytooyiisyē, + māākōōnook :nkaniī kāā-
muukēywēēchoo.^r ³⁰ + Mākiibuurtē keey :tukul āk akweek ām Kaab Yēyiin kyoomi-
isyē ānkōōtilchinē ng'aleek biiko tukul chēbo mooyēetaab *Isrāyēēl.^s

Kiiboor :Yēēsu kule makutuuch keey :Bētērō

(*Mataayo 26:31-35; Māārko 14:27-31; Yoowaana 13:36-38*)

³¹ Kumwoochi :Yēēsu Bētērō kule, “Simōōni wē, Simōōni! /Kāākiikoochi Sy-
eetaani kāāmuukēywēēk kutyemaak.^t ³² Nteenee kāāsoowuung' anii kumēēboot
kaakaaset. Yoo 'keeweekse ichōō wōlēē āmiitē, + mēētitiir rubiik chuut.”^u ³³ Kum-
woochi :Bētērō Yēēsu kule, “Mokoryoontēt, kaachamte keey :anii. Yoo kābo rāti-
isyō, /keerateech tukwaay, nto yoo kābo meet, kēēbēku :tukwaay.” ³⁴ Kuketyi :Yēēsu
kule, “Bētērō, kāāmwoowuung', kutoombo kōōturkuuchē :kirkōōnkiit kwēēmowu-
uni + meetuuch keey areet sōmōk.”^{wv}

Ōchōb keey, mii :wuuyinto kuchōōniī

³⁵ Kumwoochi :Yēēsu rubiikyī kule, “Yoo kyāāyooktook obeetaate āmā beesyaa
nto ku lool nto kwēyōōn, ara kibotwook :kiy ake tukul?” Kumwooy :rubiik kule,
“Māmii :kiy nyēē kibotwēēch.”^x ³⁶ Kumwoochi :Yēēsu kule, “Nteenee raat, yoo
boonto :chii beesanikyī nto loolēenyī, kunamaat. Nto nyoo mātinyē chōōkiit,
kwaalta kābuutiinyī ankwaal nyeenyī.^y ³⁷ Mākuyityiīn :siruutēchu bo Yēyiin ku-
rubta keey āk anii ām yoo mwooyē kule, ' /Kikeetasta kibng'ōōkisiis. [†] Kuu wōloo /ki-
keesirta kurubta keey āk anii, makuyeyakay kuu nyooto.” ³⁸ Kumwooy :rubiik kule,
“Mokoryoontēt, nto chu chōōkiinēk āyēēng'.” Kumwoochi :Yēēsu kule, “Kutēēniit
choo!”

Kiwokusaayee :Yēēsu Ketesemaane

(*Mataayo 26:36-46; Māārko 14:32-42*)

³⁹ Nto mii yoo, kuchuwunee :Yēēsu kōyooto kimii kwoomiisyēē āk rubiikyī
ānkutākyi keey Lekemeetaab *Musēytuuniinēk kuu kwaak.^z ⁴⁰ Kumii wōlooto, kum-
woochi rubiikyī kule, “Māchāktōōs ōsooyē simōō-āsyi keey tyēmuutēk.”

⁴¹ Kung'eetee :Yēēsu yēē kimii :rubiikyī ankoonaata yēē lōō kisich. Kukutuny
ankusaay kule, ⁴² “Baaba, yoo ichāmē, inēmtoowoo nyalili. Nteenee kuyeyakay kuu
wōloo imāktooy, āmēēbērē kuu wōloo āmāktooy anii.”^a ⁴³ Yu keewaany :Yēēsu
kusaay kuu nyooto, kuchō * :malayikeet ānkōōtitiir. ⁴⁴ Kisaay subak nyēē ng'waa
miisin kut kooyot. Kikerkeyiitu :kiyootichaa korotiik chēē /kakiitaata.[¶]

^{¶¶}22:44 Kimāmiitē :kērēywēēchu tukwaay siruutēk alak nteenee /kibokēētāsyinē
lētuunoo.

^r22:29 Luuka 12:32 ^s22:30 Mat. 19:28

^t22:31 Āyub 1:6-12; 2:1-6; Luuka 22:3

^u22:32 Mat. 16:18; Luuka 22:62; 24:34 ^v22:34 Māārko 14:30-31

^w22:34 Luuka 22:61 ^x22:35 Luuka 9:3; 10:4 ^y22:36 Mat. 10:34

[†]22:37 Isa. 53:12 ^z22:39 Mat. 26:30; Luuka 21:37; Yoowa. 18:1-2

^a22:42 Mat. 6:10; Māārko 10:38; Yoowa. 12:27-28

⁴⁵ Kung'eetee :Yēesu yooto kāsooyēē, ānkuwo yoo kimii :rubiik. Nteenee kinyōōr rubiichoo kuruuytōōs kubo chaasikaab ng'uusng'uusyēēt. ⁴⁶ Kumwoochi :Yēesu rubiichooto kule, “Tōōruuytōōsii? Ōng'ēētyē ankoosaay simōō-āsyi keey tyēmuutēk.”^b

/Kikeenam Yēesu nteenee kitay /kēēsār

(Mataayo 26:47-56; Māārko 14:43-50; Yoowaana 18:3-11)

⁴⁷ Kutākumii :Yēesu kung'āloolē, kuyit :Yuuta nyoo ki akeenke ām rubiikaab Yēesu taman āk āyēēng', kuboontoonu keey biiko chēē chaang'. Kuwo yēē kimii :Yēesu kumāchē kutorooch. ⁴⁸ Kumwoochi :Yēesu kule, “Yuuta! Imāchē man ing'ōmtē *Wēritaab Chii ām toroocheet?”

⁴⁹ Yu kakas :rubiik chuut kiyēē kimii wokuyēyāktōōs, kumwooy kule, “Mokoryoontēēt! Keyeybaayeb?” ⁵⁰ /Kēēmwooyē kuu nyooto, kuchwēntooy :akeenke yi-itaab taay nyēbo motwooriintēētaab kibkōrōs nyēē wōō. ⁵¹ Nteenee kumwoochi :Yēesu rubiikiyii kule, “Ōbāroochi kuyey!” Yooto, kunam yiititaab chiichoo ānkukētyi yooto.

⁵² Bichoo kikwoontooy keey Yuuta ku mbo kibkōrōs chēē wōōyēch, booyik ākoo biiko alak chēē wōōyēch ām chēē kiriiibē *Kōōtaab Yēyiin. Kumwoochi :Yēesu bichooto kule, “Ntēē sookwaante chōōkiinēk āk syaariinek? Ōbērē āntōōchinē :anii lukēēt nyēē māchē kuweech kōōrēēt?” ⁵³ Ntēē kwāāmiitē :anii kwaak biiwuutaab Kōōtaab Yēyiin amoonamaa? Nteenee bēsyēēng'woong' :nyi ra āk kāāmuukēy-wēēkaab mēēnānēēt.”^c

Kituuch keey :Bētērō

(Mataayo 26:57-58, 69-75; Māārko 14:53-54, 66-72; Yoowaana 18:12-18, 25-27)

⁵⁴ /Keenam Yēesu yooto /ānkēēkweryoot ākoy kaytaab *kibkōrōs nyēē wōō. Koonamaat :Bētērō Yēesu ākoy biiwuutaab kayaa.

⁵⁵ Kikiikoolaay :riibiik maat kiyēng' ānkimii :biiko kuywēē maata. Kiwokuyu :nkinēē Bētērō mayaata. ⁵⁶ Nto bēre kukas :chēēbto ake nyēē kiyēyiisyē kayaata Bētērō kukataal :maata, kōōrōotoot ānkulē, “Ntēē kiboontootē keey :chiichi Yēesu!” ⁵⁷ Kuituuch keey :Bētērō kule, “Chēē, -māānkētē chiichoo!”

⁵⁸ Kukas :chiito ake subak Bētērō ānkumwooy kule, “Inyiing' :ake ām bichu.” Kumwooy :Bētērō kule, “Lēyyē, ābēērē keey!”

⁵⁹ Yu kakeeyta :asiista akeenke, kumwooy subak :chiito ake ām yooto kule, “Kubooiyit man, kiboontootē keey :chiichi Yēesu, kuuyu sālu Kalilaaya.” ⁶⁰ Kuituuch keey :Bētērō kule, “Kubooiyit man, -māānkētē kiyēē imiitē imwooyē.” Kōōturkuuchē :kirkōōnkiit bakeenke. ⁶¹ Kuweech keey :Yēesu ānkōōrōotoot Bētērō. Koosoot :Bētērō yoo kāmwoochinē :Yēesu kule, “Kutoombo kōōturkuuchē :kirkōōnkiit kwēēmowuuni + meetuuch keey areet sōmōk.”^d ⁶² Kuchuyta :Bētērō saang' ānkuwokuriir nyēē kāng'woonchi miisin.

^b22:46 Luuka 5:16 ^c22:53 Luuka 19:47; 22:3

^d22:61 Māārko 14:30; Luuka 22:34

/Kikiintosuur Yēesu /ānkēēbir

(Mataayo 26:67-68; Māārko 14:65)

⁶³ Kiintosuuroot Yēesu :biiko choo kimii kuriibootē ankoonyaliilaat. ⁶⁴ Kiiyēēnē koonyek, ānkubirsēētē, sukutēēbootēē kule, “Mwoowu baa, ng'oo :nyi kābiring’?”^e
⁶⁵ Kiinchōchēē mbo subak :bichooto Yēesu ng'aleek alak chēē chaang’.

Kumii :Yēesu taayeetaab kōōkwēēt nyēē wōō nyēbo Yuutayek

(Mataayo 26:59-66; Māārko 14:55-64; Yoowaana 18:19-24)

⁶⁶ Yu yyēēchē :kōōrēēt, kikiikōōruruuch keyy :kōōkwēēt nyēē wōō nyēbo Yuutayek: Booyik, mbo kibkōrōs chēē wōōyēch āk kāānēētikaab kiruutēk. /Kikēēkweryoot Yēesu ākoy kōōk.

⁶⁷ Kumii kōōk, /keeteebee kule, “Inyiing’ man *:Kāārārōokiintēēt?” Nteenee kukētyi :Yēesu kule, “Ānkoo kāāmwoowook, mēēbērē + moochamte,^f ⁶⁸ nto subak, yoo kaateebeenaak :nkanii ng’alyoo, mēēbērē + mōōkētu. ⁶⁹ Nteenee kung’eetee raat kuwo taay, + māwāābuurunēē :anii, *Wēritaab Chii, āwutaab taay nyēbo Yēyiin kēēbāytooyiisyē :tukwaay.”^g ⁷⁰ Kuteebēē :bichoo tukul kule, “Imāchē imwaay kule inyiing’ Lakwataab Yēyiin?” Kukētyi kule, “Wuu nyooto.”^h

⁷¹ Yu kāmwooy :Yēesu kuu nyooto, kōōruumchi :bichoo kule, “Nee ake :nyēē /tākēēmwoowēēch kurubta keyy āk chiichi, ntēē kaakeekas kuchāmchiintōōs nkit.”

Kumii :Yēesu taayeetaab Bilaato

(Mataayo 27:1-2, 11-14; Māārko 15:1-5; Yoowaana 18:28-38)

23 Yooto, kung’eet :kōōkwoonooto tukul bo Yuutayek ānkukweryoot Yēesu ākoy Kaab *Bilaato. ² Kumwoochi :bichooto Bilaato kule, “Kikēēnyōōru chichi kutēwēchootē kāāsōōtēywēēkaab biikyoo kule kumākwēchi bāytooyiintēēt nyēbo Rooma *syuuruut. Kimwooytootē mbo subak kule inee ku kāārārōokiintēēt nyēē māchē kubayta biikyoo.”ⁱ

³ Kuteebēē :Bilaato Yēesu kule, “Inyiing’ :bāytooyiintēētaab Yuutayek?” Kukētyi :Yēesu kule, “Wuu nyooto, sinee.”^j ⁴ Yu /kābokiiikum Yēesu, kumwoochi :Bilaato mbo kibkōrōs chēē wōōyēch āk biiko chēē kimii yooto kule, “Ntēē -māākāsē lēēlis nyēē boonto :chiichi.” ⁵ Kōōwuruur :mbo kibkōrōs choo wōōyēch Bilaato kumwoochinē kule, “Inee :nyēē mii kutēwēchootē biiko ām kōōrēenyoo kumukuul kubuntēē kāānēētiisyēenyii. Kitoowunēē ng’aleechaa Kalilaaya, neennyi kookuyit wōli.”

/Kikiirēkēērchi Yēesu Ērōōtē

⁶ Yu kakas :Bilaato ng’aleechaa, kumach kōōnkēt yoo kibo :Yēesu yēēmēētaab Kalilaaya. ⁷ Yu kāwokōōnkēt, kōōrēkēērchi Yēesu Ērōōtē nyoo kikiikuruutoon Yēerusālēēm bēsyoōsyēchooto, kuuyu ki bāytooyiintēētaab Kalilaaya.^k

^e22:64 Luuka 7:16^f22:67 Māārko 8:29; Luuka 9:20; Yoowa. 4:25; Yēyuut. 5:42^g22:69 Māārko 12:36 ^h22:70 Mat. 14:33; Luuka 1:32, 35ⁱ23:2 Luuka 20:20-26 ^j23:3 Mat. 27:11 ^k23:7 Luuka 3:1

⁸ Bērē kukas :Ērōōtē Yēesu, kung'erech miisin, kuuyu kikiikumachaan nyi kooy kule nto kas inee kuuyu /kikiikyaamta Yēesu miisin. Kimāchē kule nto yey :Yēesu kiy nyēē /kiilātē.¹ ⁹ Kuteebē :Ērōōtē Yēesu ng'al chēē chaang', nteenee mānāākētyi :Yēesu ng'alyoo.

¹⁰ Yooto, kung'ēētyo :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch āk kānēētikaab kiruutēk ānkumwoochi Ērōōtē kule, “So, ntēē kiikuyey :chiichi ng'aleek chēē miyootēch misin!”¹¹ Nto mii yoo, kuyēchi :Ērōōtē āk riibiikyii Yēesu ng'al chēbo kāantosuurāt ankoonyaliil. Kiilookyi sireet nyēē kibo bāytooyiisyēt /ankeeketita kuwo wōlēē kimii :Bilaato.^m

¹² Kiyey :yooto kuchoomnyo :Ērōōtē āk Bilaato bēsyoonoo kusiir yu kibo taay yoo ki buunyoo :chii ām wōlēē mii :ake.

Kiisimchi :kāntōōyikaab YuutayeeK Bilaato kubakach Yēesu

(Mataayo 27:15-26; Māārko 15:6-15; Yoowaana 18:39—19:16)

¹³ Kōōruruuch :Bilaato mbo *kibkōrōs chēē wōōyēch āk kāntōōyik āk biikaab yēēmēēt ¹⁴ ānkumwoochi kule, “Kōōkwērwo chiiichi ānkōōmwoowoo kule kōtēwēchootē biiko. Kāābērē ākuumu ām taayeng'woong' ku -māākāsē lēēlis nyēē boonto, ¹⁵ āmānyōōr :nkinee Ērōōtē lēēlis ake tukul. Kayey :yooto kukētweēch. Nto subak, māmii :kiy nyēē kiikuyey sukōōsākyyi /keebakach. ¹⁶ Kunyi, +/makeebas /ankeebakaakta kuwēēchi keey.”^{§§}

¹⁸ Kōōrumchi :biiko kule, “Iwaang'te chiiichi ankiityaakte Baraaba.” ¹⁹ Baraaba ku chii nyēē /kikiikeerat nyēē kimāchē kuweech kōōrēēt ānkikiikubākākiis.

²⁰ Kumwoochi :Bilaato subak bichoo kule, “Ntēē irooko /kiityaakta Yēesu.”
²¹ Nteenee kubōloobōl :biiko kule, “Obakach! Obakach!”

²² Kumwoochi :Bilaato bichoo nyēbo sōmōk kule, “Ara, koleel nee :chiichi? Māmisyinē /keebakach. Kunyi, +/makeebas /ankiityaakta.” ²³ Nteenee kiiwuruur :biiko Bilaato kukuurchinē barak kule, “Māchāktōōs /keebakach chiiichi!” Kōōbēliis :kwiilateetaab bichoo ²⁴ ānkuyēchi kuu wōloo kāmāktooy. ²⁵ Kiityaakta Baraaba ankuchamta /bokeebakach Yēesu.ⁿ

/Kikēēkwērtoochi Yēesu murtooywoontēēt /ānkiinchuruur

(Mataayo 27:32-44; Māārko 15:21-32; Yoowaana 19:17-27)

²⁶ Yu /kikēēmii /kēēkweryootē Yēesu, /kēētuyēē chiito ake nyēē kimii kuwēēti Yēerusālēm. /Kikēēkuurēē chiichoo Simōōni nyēē kibo kōōrēetaab Kurēēn. /Kēēnāmē nyoo /ānkēēkērchinē koong' kukalabaat murtooywoontoonoo kurubē Yēesu lēt. ²⁷ Kiinaamaat :biiko chēē chaang' kuboontotē keey chēēbyōōsōōk chēē kyoomoonte mbuy kuriirēē Yēesu. ²⁸ Kuweech keey :Yēesu kukas chēēbyōōsōōchoo ānkulēēnchi, “Tibikaab Yēerusālēm, -mooriireenaa, nteenee oriiree keey āk lōkōkwook.^o ²⁹ Mii kukwoonii :bēsyōōsyēk chēē māikumwooy :biiko kule, ‘Mii nyēē karaam :koorko nyoo mānāāsich leekwa.’^p ³⁰ Māikumwooyē :biiko yooto kule,

§§23:16 Kitāsyi :siruutēk alake kērēywoontēetaab 17: /Kikiityooktooy chiito akeenke yēē /kikyoomē Saakweetaab Keeytaayeet ām kēnyit ake tukul.

^l23:8 Luuka 9:9; 13:31-33 ^m23:11 Māārko 15:17 ⁿ23:25 Yēyuut. 3:13-14

^o23:28 Luuka 19:41-44 ^p23:29 Cherem. 16:1-4; Luuka 21:23

'Kaykay kuturbubchēech :tulōontōōk ānkutubēech :lekemoosyek."^q 31 Kitas taay kumwooy kule, "Yoo imuuchē raat /kēēyēchi kēēti ataa ng'al chēē wuu chu ii, /bokeemwa nee nyēē yaamaat?"^r

³² /Kikeebeeta nkicheek biiko alak āyēēng' chēē kirātootiin kubo ng'al chēē kikyey kule /bokeebakach ākoo Yēesu. ³³ Yu kayit yēēt ake yēē /kikēēkuurēē 'Rōkyēētaab Mēt,' /kēēkwērtoochi Yēesu murtooywoontēenyii. /Kikēēkwērtoochi ake tukul ām bichoo murtooywoontēenyii /ānkiiyyoong'tēē ake āwutaab taay /kiyyoong'tēē ake āwutaab kaataam, kōōkwēēnchi Yēesu kwēēn.^s ³⁴ Kimwooy :Yēesu ām yooto kule, "Baaba, inyōōchi kaat bichu kuuyu -mēēnkētē kiyēē mii kuyēyē."

Kibar :riibiichoo *sēkēēryēēt yu kimāchē kubchēchiin sirookaab Yēesu sukōōnkēt kule ng'oo :nyēē mākuuyib sireet nkōō.^t

³⁵ Kiiyyoong'iis yooto :biiko kukāsē kiyēē kimii kuyēyāktōōs. Kiinchuruursēt :kāāntōōyikaab Yuutayeek Yēesu kule, "Kiisoobootē :chiichi biiko alak. Kany kōōsoob keyy naas yoo inee man *Kāārārōokiintēēt nyēē chōōnēē Kaab Yēyiin."

³⁶ Kiinchuruur :nkicheek riibiik Yēesu. Kikwaanta *tifaayik chēē tāytāyēch ānkōōyokoochi Yēesu^{uv} ³⁷ ānkumwoochi kule, "Yoo inying', man, :bāytooyiintēētaab Yuutayeek, isoob keyy, naas."

³⁸ /Kikiikēēsirchi kiito ake ng'aleek chēē kiyey /sikiitiilchi Yēesu meet chēē kimwooyē kule: BĀYTOOYIINTĒĒTAAB YUUTAYEEK :NYI.^w

³⁹ Kimwoochi Yēesu :chiito akeenke ām bichoo āyēēng' choo kimii murtooywōōsyēkwaa kule, "Ikuurē keyy inying' oob kule Kāārārōokiintēēt? Iraraach keyy ankiiraraacheech nkacheek!"^x ⁴⁰ Nteenee kōōburyoong'to :nyiin ake kule, "Yyōōch! -Mēēywēyē :inyiing' Yēyiin siimwooyē ng'al chēē wuu chu ānkēēmiitē kēēnyōōru āk chiichi ng'wooninto nyēē kerkey?" ⁴¹ Misyyēch acheek kubo lēēlisto nyēē kēēboontē. Nteenee /kakyaam chiichi buch." ⁴² Yooto, kumwoochi :chiichoo Yēesu kule, "Isootaa, yoo 'kēēwut Kaab Yēyiin." ⁴³ Kumwoochi :Yēesu kule, "Kāāmwoowuung', bokiibuurē ra āk inying' kibkōōnkōy."^{*}

Kime :Yēesu

(Mataayo 27:45-56; Māārkō 15:33-41; Yoowaana 19:28-30)

⁴⁴⁻⁴⁵ Ku āsiiswēk lo, kuker :kiito ake asiista kutuuyiit :kōōrēēt. Kiichuulyo :mēēnānoonoo ākoy āsiiswēk sokool. Kukērēerunēē keyy :ankeet āyēēng' nyēē kirikimim nyēē /kikiyyēlēē Kitōōkiitaab *Kōōtaab Yēyiin.^y ⁴⁶ Yooto kōōnchō :Yēesu kule, "Baaba Yēyiin! Kāāyokoowuung' tāmirmiryēenyuu!" Kōōtēryēēchē ng'aleechaa, kung'ētē bakeenke!^z

⁴⁷ Kisilto kāāyyoong'iintēēt ake nyēbo lukēēt nyēē kimii yooto Yēyiin. Kimwooy kule, "Kubooyiit man, ākoo kochurtaat :chiichi ām taayeetaab Yēyiin."^a

⁴⁸ King'woonchi biiko chēē kimii yooto yu kakas kiyēē kayeyakay. Yooto nanyuun kooyey kaa nyēē kanamaat keyy kwērmētōōk.

*23:43 Nto "Kāāmwoowuung' ra, bokiibuurē āk inying' kibkōōnkōy."

^q23:30 Ng'oong'. 6:16 ^r23:31 1Bēt. 4:17 ^s23:33 Isa. 53:12

^t23:34 Tyēēn. 22:18; Yēyuut. 7:60 ^u23:36 Tyēēn. 22:7; 109:3-5

^v23:36 Tyēēn. 69:21 ^w23:38 Mat. 27:11 ^x23:39 Luuka 2:11

^y23:44-45 Mat. 24:29; 27:51 ^z23:46 Tyēēn. 31:5; Yēyuut. 7:59

^a23:47 Yēyuut. 3:14

⁴⁹ Kiiyyoong'iis :chōōrōōnuutēkaab Yēēsu āk chēēbyōōsōōk alak chēē kikiikuru-
baan Yēēsu kung'eetee Kalilaaya, kutoobēnē kiyēē kimii kuyēyāktōōs.^b

Wōlēē /kikeemuyta Yēēsu

(Mataayo 27:57-61; Māārkō 15:42-47; Yoowaana 19:38-42)

⁵⁰⁻⁵¹ Kimii :chiito ake nyēē /kikēēkuurēē Yōōsēēf nyēē kiminyē *kiriinkēētaab
Arimataaya ām yēēmēētaab Yuuteeya. Kikiikunam ng'ālyoontēētaab Yēyiin mi-
isin ānkimii kukānyoonu Bāytooyiisyēētaab Yēyiin. Ki inee :akeenke ām kōōk-
wēēt nyēē wōō nyēbo Yuutayeeek nteenee kimachamaat ng'aleekaab chuut ām
kōōkwoonoo.^c ⁵² Kiwo :chiichoo Kaab *Bilaato wokusoom /kēēchāmchi wokōōnēm
muustaab Yēēsu. Kuchāmchi :Bilaato. ⁵³ Wokōōrēēk muusyoonoonoo ankuratee
ankeet ānkuwokōōkoochi kochonkeet ake. Kiiwōroot :kochonkaanaa /āmānāāki-
ikoochi muusyoo bēsyēēt ake.^d

⁵⁴ Ki bēsyēēt :nyooto nyēē kimii :Yuutayeeek kuyēytēē keey kukātoow keey :bēsyēē-
taab *Sabaato. ⁵⁵ Kiinaam :chēēbyōōsōōchoo kikwoontooy keey Yēēsu ām Kalilaaya
Yōōsēēf ākoy kochonkaanaa bokukas wōlēē /kikeekonorta. ⁵⁶ Nto mii yoo, kooyeey
ankubokuyeyta mwaanik chēē boong'u nyēē anyiny. Nteenee kiimuuny ām bēsyēē-
taab *Sabaato kuu wōlēē mwooytooy :mākuutēk.^e

King'eetee :Yēēsu meet

(Mataayo 28:1-8; Māārkō 16:1-8; Yoowaana 20:1)

24 Ām bēsyēētaab taayta, nyēē kirubē bēsyēētaab *Sabaato, kumusta
:chēēbyōōsōōchoo kukēērir :kōōrēēt ākoy kochonkaanaa /kikēēkōnōrēē
Yēēsu. Kibeeta mwaanichaa kiboong'u nyēē anyiny choo kikiikuyeyta.

² Kuyitē, kunyōōru /kāākēēwunukto rwaantaanaa /kikikeekeree kochonkeet. ³ Yu
kēēwut kochong', kukas kule kimāmii :muustaab Mokoryoontēēt Yēēsu.

⁴ Kutākōōlātē ām kiyēē kayeyakay, kutook :biiko alake āyēēnku chēē kēēyy-
oong'iis taayeeng'waa. Kikiilaach sirooy chēē kileelach kut kōōwirwiirtōōs.

⁵ Kimuuyo :chēēbyōōsōōchoo ankukas ng'wēny. Yooto, kumwoochi :bichoo kule,
“Ām nee yu ōchēēng'ēē chii nyēē soboot *kāābkwōombiich? ⁶ Māmii wōli! Ntee-
nee kaakung'eetee meet. Māchāktōōs ōsōōtē wōlēē kimwooytoowook yoo kitāku-
miitē Kalilaaya.^f ⁷ Kimwooy kule, '+ /Mākiyyokoochi *Wēritaab Chii biich chēē
kibng'ōōkisiis chēē mākukwērtōochi *murtooywoontēēt. Nto mii bēsyēētaab sōmōk
kung'eetee meet.”^g ⁸ Kisēw :chēēbyōōsōōchoo.

⁹ Kooyeey :chēēbyōōsōōchoo wōloo kikwoonēē ānkubokwoomchi ng'aleecharu-
biik choo ki taman āk akeenke āk chuut alak. ¹⁰ Chēēbyōōsōōchoo ku Maaryaa
nyēbo Maktaala, Choowaan, Maaryaa kaametiitaab Yāākōbō āk chēēbyōōsōōk alak
chēē kiboontootē keey tukul.^h

¹¹ Kichweesta :rubiiichoo chēēbyōōsōōchoo.ⁱ ¹² Ānkoo kuwuu nyooto, king'eet
:Bētērō ankulabat wōlooto kibo kochonkaanaa /kikēēmuchinē Yēēsu. Kōōkōōyto
āriit, nto bēērē kulē, kukas sirookaab Yēēsu baateey āmāmii :bōōrto. Kooyeey :Bētērō
kaa kōōlātootē ām kiyēē kiyeyakay.

^b23:49 Luuka 8:2-3 ^c23:50-51 Luuka 2:25 ^d23:53 Luuka 19:30

^e23:56 Chuy. 20:8-10 ^f24:6 Yēyuut. 1:10-11 ^g24:7 Luuka 9:21-22

^h24:10 Luuka 8:2-3; 6:13 ⁱ24:11 Māārkō 16:10-11

Kiiboorchii keey :Yēesu rubiik āyēēng' chēē kibēētii Emaawu

(Māārko 16:12-13)

¹³ Kimii :rubiik alake āyēēnku chēbo Yēesu bēsyoonoto kubēētii saang'taab Emaawu. Kiyibē :lōōyinnyii āsiiswēk āyēēng' kuwēētēē :chiito Yēerusālēēm.

¹⁴ Kubēētii, kung'āloolootēē tukuuk tukul chēē kikiikuyēyākiis.

¹⁵ Kutākumii kwoomootē lōkōōy, kulumchi :Yēesu baanng'waa ankutas taay :tukul ¹⁶ kumānēēnkēt :rubiik kule ki inee.¹ ¹⁷ Kumwoochi :Yēesu kule, “Nee nyi ōng'āloolootēē ēē?” Kōōyyoong'iis ānkukās nyēē kāsāng'utiitu. ¹⁸ Kumwoochi :rubiitētēt nyēē /kikēekuureē Kileeyoba Yēesu kule, “Imāchē imwoowēēch kule in-ying' baateey ām Yēerusālēēm nyēē -meēnkētē kiyēē kookuyeyakay?” ¹⁹ Kuteebee :Yēesu chiichoo kule, “Nee :nyēē kookuyeyakay?” Kulē, “Ng'ālyoo kurubta keey āk Yēesu nyēbo Nāāsārēt. Ki *wōōrkooyoontēētaab Yēyiin nyēē kiboonto kāamuukēy-wēēk ām wōlēē king'ālooltooy ānkuyēyē ng'al chēbo kwōng'uut ām taayetaab Yēyiin āk biiko.^k ²⁰ Kiiyokooyto :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch āk kāāntōōyikyoo /bo-keebakach. /Kikēekwērtoochi murtooywoontēt. ²¹ Kōkiimoong'tēē keey :acheek kule inee :nyēē + machokootyaakta biikaab *Isrāyēēl. Bēsyēetaab sōmōk :nyi ra kung'eetee kōyēyākiis :ng'aleechu.¹ ²² Nto subak, kākōōnēēch :chēēbyōōsōōk alake kunameech :tonkoy. Kamusta ākoy kochong' wōloo /kikiitōōrē, ²³ nteenee, mānāānyōōr bōōrnyii. Kāmwoowēēch kule kakas malayikaan alak chēē kāmwoochi icheck kule soboot :Yēesu. ²⁴ Kaakuba :alake ām acheek wōlooto ānkubokunyōōr kuwuu nyooto.”^m

²⁵ Kumwoochi :Yēesu bichooto kule, “Kyōōbuuswookēn sōō nyēē tyaa, ānku wuyyēch mētēwookwook kule nee! Ākoo mānōōyēnchi tukuuk tukul choo kikiikumwooy *:wōōrkooyikaab Yēyiin. ²⁶ -Mōōnkētē :akweek kule kimisyinē kunyalil *:Kāārārōokiintēt ām tukuuchoo nto /kiitōōrē?”ⁿ ²⁷ Yooto, kōōbāng'boonkyi :Yēesu bichoo ām siruutēkaab Yēyiin kutoowunēē choo bo *Muusa ākoy chēbo wōōrkooyik tukul kurubta keey āk inee.^o

²⁸ Yu makuyit saang'aa kibēētii, kuyey keey :Yēesu wuu nyēē kimāchē takutas taay āk baanaa. ²⁹ Nteenee kiket :bichoo kule kōōbuurto keey :icheek, kuuyu, kiki-ikwiimēn :kōōrēt. Kucham :Yēesu kōōbuurto keey tukul. ³⁰ Kumāchē kwoomiis, kumnam :Yēesu mukaatiit ānkubirchi Yēyiin kōōnkōy. Kubetes ānkōōkoochi bichooto.^p ³¹ Kusēw :bichoo kule ākoo ki Yēesu :nyooto. Kusēwu kuu nyooto, kubotē :Yēesu kule bil!

³² Kumwooy :bichooto kule, “Kākāākēēng'ērēkiisyē sōō nyēē tyaa, yoo kāmii :Yēesu kumwoowunoonwēēch ng'aleek kurubta keey āk kiyēē mwooyē :siruutēkaab Yēyiin.” ³³ Kung'ēētyo :bichooto areet akeenke ankooyeey Yēerusālēēm. Kibokunyōōr rubiichoo ki taman āk akeenke āk rubiik alak kumii yēēt akeenke. ³⁴ /Kēēmwoochi bichooto tukwaay kule, “Kookung'eetee man :Mokoryoontēt meet ānku kāākōōboorchii keey Simōōni.”^q ³⁵ Kumwoochinē :bichooto kikwoonēē Emaawu

^j24:16 Yoowa. 20:14-15; 21:4 ^k24:19 Luuka 7:16; Yēyuut. 2:22

^l24:21 Luuka 1:68; 2:38; 19:11 ^m24:24 Luuka 24:12; Yoowa. 20:3-10

ⁿ24:26 Yēyuut. 14:22 ^o24:27 Luuka 24:44 ^p24:30 Luuka 9:16; 22:19

^q24:34 1Kōōr. 15:5

chuut kiyēē kiyeyakay ām kēēltaab too āk subak wōlēē kiinkētito :icheek Yēesu, yu kāwokubetes mukaatiit.^f

Kichōnchi :Yēesu rubiikyii ām bēsyooni kaakung'etee meet

(Māarkō 16:14; Yoowaana 20:19-23)

³⁶ Kutākumii :bichoo kwoomchinē chuut lōkōōywēchoo, kutookunēē :Yēesu kōy-otoo ānkumwoochi kule, “Ōnyōōru tāloosyēēt.”³⁷ Kimuuyo :bichoo, ānkubōōtoon kubērē tōos āyiintēēt :nyooto.³⁸ Nteenee kumwoochi :Yēesu kule, “Ām nee yu kōōmuuyē ankooyiimaak mēt -moochamte kule anii :nyiiitēnyī? ³⁹ Okas baa mbo āwunnyēkyuu āk kērēēnkōōk. Otabtab sookas, kuuyu, ōmiitē ōbērē tōos anii ku āyiintēēt. Mātinyē :āyiintō bōōr.”^t ⁴⁰ Kōōboorchi āwunnyēk āk kērēēnkōōk.^u ⁴¹ Kīilat :rubiik ānkung'ērēkiis, nteenee wuu nyēē kimā manta. Kuteebēē :Yēesu kule, “Ōboontē āmnyoo?”⁴² /Kiikoochi *burburyoontēēt nyēē kiwaatanaat ⁴³ ankwaam kukāsē :rubiik.^v ⁴⁴ Kumwoochi rubiikyii kule, “Ōsōōtyēēchi kiyoo kyāāmwoowook yoo kitākēēboontootē keye. Kyāāmwoowook kule misyīnē kuyēyākīis :tukuuk tukul kuu wōloo mwooytooy :kitaabuunekaab *Muusa āk chēbo *wōōrkooyikaab Yēyiin āk choo bo kitaabuutaab Tyēēnwookik kurubta keye anii.”^w

⁴⁵ Nto mii yoo, kung'oonkyi :Yēesu rubiikyii kōōnkēt kiyēē kimwooyē :siruutēkaab Yēyiin.^x ⁴⁶ Kimwoochi kule, “Siraat kule makunyaliil :Kāārārōokiintēēt anku makung'etee meet ām bēsyēētaab sōmōk.^y ⁴⁷⁻⁴⁸ +/Makyaamtaat ām kōōrootunwēēk tukul kubuntēē kaayneenyii kule kuweek :biiko ām miyootyēēt nyoo kiikuyey /sikēēnyōōchi kaat. Kookas :akweek kuyēyāktōōs ng'aleechu. Kunyoo, o-amtaate lōkōōywēchu ōtoowunēē Yēerusālēēm.^z ⁴⁹ Kookas, āmiitē wāāyookwook kiyēē kikuurtoowook :Baaba. Nteenee ōkāng'iisyē yuutēyū bo kiriinkooni kut /kiilumeenaak kāāmuukēywēēk kukwaanee kibkōōnkōy.”^{ab}

/Kikēyib Yēesu kuwo kibkōōnkōy

(Māarkō 16:19; Yēyuutēk 1:9)

⁵⁰ Nto mii bēsyēēt ake, kuwēēto keye :Yēesu rubiichoo kung'etee Yēerusālēēm kutākyinē keye Beetannyya. Yu kariikta, kōōtōrōōr :Yēesu āwunnyēk ankusaay Yēyiin kōōbēruur rubiichoo. ⁵¹ Kutākumii kusooyē, /kēyib kuwo kibkōōnkōy.^c ⁵² Kukutunkyi :rubiichoo Yēesu ankooyeey Yēerusālēēm kung'ērēkootiin miisin.^d ⁵³ Kibēētii :rubiichoo *Kōōtaab Yēyiin kibtaman kōōkoostoy Yēyiin.^e

^f24:35 Māarkō 16:12-13

³24:37 Māarkō 6:49 ^t24:39 Māarkō 16:14-16 ^u24:40 Yoowa. 20:20 ^v24:43

Luuka 24:30-31; Yoowa. 21:5, 10; Yēyuut. 10:41 ^w24:44 Tyēēn. 22:1, 7-8, 15, 18; 69:4, 9, 21; Isa. 52:13—53:12; Luuka 24:27; Yoowa. 5:46

^x24:45 Luuka 24:27, 32

^y24:46 Māarkō 14:49; Luuka 22:67; Yēyuut. 3:18; 17:2-3; 28:23; 1Kōōr. 15:3-4

^z24:47-48 Yēyuut. 1:8; 2:38; 5:31; 11:18; 17:30-31; 20:21; Room. 15:19; Yēyuut.

1:8 ^a24:49 Yoowa. 15:26-27; Yēyuut. 5:32 ^b24:49 Luuka 4:18

^c24:51 Māarkō 16:19; Luuka 9:51; Yēyuut. 1:9; 3:21 ^d24:52 Yēyuut. 1:12

^e24:53 Yēyuut. 2:46; 5:12

Yoowaana

Taayta

Siriintēēt, yēē /kikēēsirē āk wōlēē /kikēēsirēē: Kisirē :lēbkēēyiintēēt Yoowaana kitaabuuni. Kisir kiyēē kikāsēē koonyekyii nkit. /Kiisōōtyinē kule kisirēē Ēfēēsō ām kēnyiitaab 90-96 KK.

Kiyēē mii āriit: Kurubta keyy āk kiyēē kimwooy :Yoowaana nkit, kisirē kitaabuuni sukung'eet kōōyēnchi :biiko kule Kāārārōokiintēēt :Yēēsu ānku lakwataab Yēyiin, sukunyōōr :icheek soboontaab kibchuulyo yoo keekaasee keyy inee (kur. 20:31). Toowu :kitaabuuni wuu nyēē tyēēn kung'āloolēē Yēēsu kule Ng'ālyoontēēt, nyēē kirōōrōōtunēē :soboonto ām kibkōōnkōy /kumanaakeeyey kiy ake tukul. Ibooru mbo :Yoowaana kwōng'uutēk tukul chēē kiyey :Yēēsu āk wōlēē kikwiilta keyy āk Yuutayeek alak choo kimātinyē kāāyēnēēt. Ng'āloolēē :kurkeetaab 13-17 tilyaanateet nyēē kiboontēē keyy :Yēēsu āk rubiikyii āk kiyēē kimwoochi kwēē-mowuunoo /kumānāākēēnāmē.

Kiyēē āmu: Kōōkiimē :Mataayo kule Kāārārōokiintēētaab Yuutayeek :Yēēsu, ānkwoorōōru :Māārko āk Luuka kule yēchinē :Yēēsu Yēyiin yiisyēēt ānku chii, ikiimē :Yoowaana kule Yēēsu ku Yēyiin ānkwoorōōr yiisyēēnyii āk soboonnyii tukul kōōyyoong'unēē yooto. Ng'āloolēē :Yoowaana Yēēsu kōōboorunēē kitōōntōyēēn. Kururē kule lēbkēēyyēēt, āmnyoontēēt, bēēko, kurkeet, ākiintēēt, musābiibuut, chama-teet āk alak chēē chaang'. Māchē :Yoowaana kule nto ris kiyēē āmu :kitaabuunek chuut alake choo bo taay ām Kiirootyaani Lēēl. Kunyoo, twēchē tukuuk chēē mang'alaalee :chuut. Nto subak, -mēēyēēchinē ng'aleek chēē kiikutwech :siriik chuut alake bo lōkōōywēk chēē kāroomēch. /Kēēmwooyē kule imukuulē Yoowaana 3:16 Biibilyaa tukul kuuyu ibooru :kērēywoontooni ng'aleekaab Kiriistō kule, “Kicham :Yēyiin kōōrooni miisin kut kukōōn lakwanyii nyooto akeenke baateey sukung'eet :chii ake tukul nyoo ikoosēē keyy lakwanaa mēēbērē mākubot, nteenee mākunyōōr soboontaab kibchuulyo.”

Kichokōōboor :Yēēsu wōlēē wuu :Yēyiin

1 Ām taayta, kimiitē :Ng'ālyoontēēt. Kiboonto keyy :Ng'ālyoontoonoo āk Yēyiin. Ki Yēyiin :Ng'ālyoontoonoo, ² ānkiboonto keyy āk Yēyiin.^f
³ /Kikeeyey kiy ake tukul kubununēē inee. Nto kimā inee, nto mānāātōok :kiy ake tukul nyoo kiikutōok.^g ⁴ Chōōnēē :soboonto wōlēē mii :inee. Kiyibchi :soboontiitēnyii biiko lēbkēēyyēēt.^h ⁵ Ikwēnyē :lēbkēēyyoonoo mēēnānēēt, āmālukuyē :mēēnānēēt lēbkēēyyēēt.

⁶ Kichō :chiito ake nyēē kiiyook :Yēyiin. /Kikēēkuurēē chiichoo Yoowaana.ⁱ
⁷ Kichokōōboorchinē :Yoowaana biiko lēbkēēyyoonoo, sukung'eet kōōyēnchi. ⁸ Kichokōōboorchinē :Yoowaana biiko kurubta keyy āk lēbkēēyyoonooto āmēēbērē ki

^f1:2 Toowu. 1:1—2:4; Yoowa. 17:5; Filib. 2:6; 1Yoowa. 1:1-2

^g1:3 Yoowa. 1:10; 1Kōōr. 8:6; Kolos. 1:16-17; Ibu. 1:2

^h1:4 Yoowa. 5:26; 8:12 ⁱ1:6 Mat. 3:1; Māārko 1:4

inee :lēbkēēyoonoo.^j ⁹ Kichōōnii :lēbkēēyoonoo kōōrēēt sukulēbkēēchi chii ake tukul.^k

¹⁰ Kichō :Ng'ālyoontoonoo kōōrēēt nyoo /kikēēyēyē kubununēē inee, nteenee kimēēnkētē :kōōrēēt kule ki ng'oo :inee.¹ ¹¹ Kichō kōōrēenyii nteenee kitay :biiko kutaach ¹² nteenee mii :biiko alake chēē kitaach inee ankookaasee keye. Kichāmchi bichooto kuyēk lōkōkaab Yēyiin.^m ¹³ Mānāāyēk :bichoo lōkōkaab Yēyiin kuu wōloo māktooy :chii leekwa nto kuu yoo sichē :chii leekwa, nteenee Yēyiin nkit :nyēē yēyē bichoo kuyēk lōkōkyii.ⁿ

¹⁴ Kichokuyēk :Ng'ālyoontoonoo chii, kēēming'tē keye ankeekas wōōyinnyii, wōōyin nyoo nyōōrtooy :wēero nyēē akeenke baateey wōlēē mii kwaan. Kichāmē biich kuchurta ānkiyib manta.^o

¹⁵ Inee :nyoo kyoontooy :Yoowaana kukuurchinē barak kule, “Inee nyoo kyāāmwooyē kule mā kuchō ām lētuunyu nyēē boonto kāamuukēywēēk kubiira, kuuyu kimii /kumānāākēēsichoo.”^p ¹⁶ /Kikiiberuurēēch acheek tukul kōōliikto kubo chamateet tukul nyēē boontēnēēch :chiichoo. ¹⁷ Kikōōnēēch *:Muusa kiruutēk, kuyibwēēch :Kāārārookiintēt Yēesu chamateet āk manta.^q ¹⁸ Māmii :chii nyēē kiikukas Yēyiin, nteenee lakwaniitēnyi sālu Yēyiin :nyēē kiikukas. Kiboonto keye Kwaan ānkiikōōboorwēēch wōlēē wuu :Yēyiin.^f

Yēytooyiintētaab kēēltaab Yēesu

(Mataayo 3:1-12; Māārko 1:1-8; Luuka 3:1-18)

¹⁹ Nto mii bēsyēēt ake kōōyookto :kāāntōōyikaab Yuutayee k mbo kibkōrōs āk biiko alak choo kibo kōōtaab Laawi kuba wōlēē kimii :Yoowaana bokuteebēe kule inee ku ng'oo. ²⁰ Kiichuurta kule, “Mā anii *Kāārārookiintēt.” ²¹ Yooto kuteebēe :bichoo kule, “Ara, inyiing' ku *Eliiya?” Kumwooy kule, “Acha.” /Keeteebēe subak kule, “Ara inyiing' ku *wōōrkooyoontoonoo bo Yēyiin nyoo king'āloolēē :Muusa.”^r Kulē, “Anii mbonō.”^s ²² Nto mii yoo nanyuun, kumwooy :bichoo kule, “Ānkiimwoowēēch, inyiing' ku ng'oo? Imwoowēēch subokiiboorchii biiko choo kēēyookwēēch. Imāchē bokiibaartiing' kule inyiing' ku ng'oo naas?” ²³ Kuwālchi :Yoowaana bichoo kule: Anii nyoo king'āloolēēnoo *:Isaaya kumwooyē kule, “Miitē :kuut nyēē kuuru ām suurkwēēn kule, ‘Ōchuulchi Mokoryoontēt kēēlto.”

²⁴ Ki Farisaayee k :bichoo kiiyooktooyiisyē. ²⁵ Kiteebēe :bichoo /kikiiyooktooy Yoowaana kule, “Yoo mā inyiing' Kāārārookiintēt āmēēbērē inyiing' ku Eliiya, nto ku wōōrkooyoontoonoo bo Yēyiin, ām nee yu ibātisāniisyē?” ²⁶ Kuwālchi :Yoowaana bichooto kule, “Ābātisāniisyēē :anii bēēko, nteenee miitē :chii nyēē ōboontē keye āmōōnkētē. ²⁷ Inee :nyēē āmiitē āyēytoochinē kēēlto ānku wōō nyēē -māāyēmē mbo

^r1:21 Kikānyoonu :Yuutayee kuchō :wōōrkooyoontēt nyēē wuu Muusa. Kas Kiruutēk 18:15 āk nyēbo Malaki 4:5.

^j1:8 Yoowa. 1:20 ^k1:9 Yoowa. 8:12 ^l1:10 Yoowa. 17:25 ^m1:12 Kala. 3:26; 4:5; Ēfēēs. 1:5; 1Yoowa. 3:1 ⁿ1:13 Yoowa. 3:5-6; 1Bēt. 1:23 ^o1:14 Chuy. 34:6; Kala. 4:4; Filib. 2:7; 1Tēm. 3:16; Ibu. 2:14; 1Yoowa. 4:2; 1:1-3

^p1:15 Yoowa. 1:30 ^q1:17 Chuy. 31:18; Yoowa. 7:19

^r1:18 Chuy. 33:20; Mat. 11:27; Yoowa. 6:46; 14:8-9; 1Tēm. 6:16; 1Yoowa. 4:12

^s1:21 Mat. 11:14; Yoowa. 6:14

kut ārēkyi kwēyōōnik.”²⁸ Kiyēyāksēē :ng'aleechu tukul Beetannyaa ām biitēēt ake nyēbo āynēetaab Yoortaan, wōlēē kimii :Yoowaana kōōbātisāniisyēē.^t

Mēēnkit :Yēesu nyēbo Yēyiin

²⁹ Yu kāyyēēkunēē, kukas :Yoowaana Yēesu kuchōōnii. Yooto kumwooy kule, “Ong'nyiin *Mēēnkit nyēbo Yēyiin nyēē inēmtooy ng'ōōkiswookikaab kōōrēēt.^u ³⁰ Inee :nyoo kyāāmwooyē kule, ‘Miitē kuchōōnii :chii nyēē boonto kāāmuukēy-wēēk kubiira, kuuyu kimii :inee /kumānāākēēsichoo.’^v ³¹ Kōmāānkētē :anii chichoo, nteenee kichāābātisānēē biiko bēēko sukōōnkēt :biikaab *Isrāyēēl.” ³² Nto mii yoo, kumwooy :Yoowaana kule: “Kaakas kurēku :Tāmirmiryēetaab Yēyiin nyēē wuu chēēbtuukē ānkōōbutyi Yēesu.”^w ³³ Nto kōmēēboorwoo :Yēyiin, nto kōmāānkētē inee. Kōōyookwoo :Yēyiin chāābātisāniisyēē bēēko, kimwoowoo kule, ‘Yoo keekas chii nyēē kēēbutyi :Tāmirmiryēenyuu, ku nyooto :nyēē mākubātisāniisyēē Tāmirmiryēēt.’³⁴ Manta kyaakas ng'aleechu ānkāāmwoowoo kule Lakwataab Yēyiin :chichooto.”^x

Rubiikaab Yēesu chēbo taayta

³⁵ Yu kāyyēēkunēē, kimii :Yoowaana kukēēyoo subak ākoo rubiik āyēēng'. ³⁶ Kumii :Yēesu kumurē yooto, kumwooy :Yoowaana kule, “Ong'nyiin *Mēēnkit nyēbo Yēyiin!”^y ³⁷ Yu kakas :rubiichoo bo Yoowaana kuu nyooto kubakaakta inee ankurub Yēesu. ³⁸ Kuweech key :Yēesu ankuteebee kule, “Ōchēēng'ē nee ēē?” Kulēēnchi :bichoo Yēesu, “Iminyē ānō :inyiing' ōō, Kāānēētiintēēt?” ³⁹ Kumwoochi :Yēesu kule, “Okwaa bookas.” Kimii :asiista ang'wan nyēbo kōōrrōōn.^z Kibeeta key wōlēē kiminyē nto yityo, kōōbuurto key bēsyoonooto.

⁴⁰ Akeenke ām bichoo āyēēng' ku Antereeya nyoo ki ng'etaabkaametiitaab Simōōni. ⁴¹ Kiwokucheeng'aat :Antereeya ng'etaabkaamet Simōōni nto yu nyōōru kumwoochi kule, “Kookeekas Meesaaya.” (Kerkey :kaaynaani bo ‘Meesaaya’ yoo /kakeemwa ām kuutiitaab Kirikiik kule *Kiriistō, (nyēē ng'aabaat) kōōbooru kule Kāārārōokiintēēt.)² ⁴² Yooto kuwēeto :Antereeya ng'etaabkaam Simōōni wōlēē mii :Yēesu. Kōōrōotoot :Yēesu Simōōni ānkumwooy kule, “Inyiing' ku Simōōni araab Yoowaana nteenee + /mākēēkuurēēniing' Keefa.” (Ibooru kaaynaani bo ‘Keefa’ ām kuutiitaab Kirikiik kule Bētērō, nyēē ibooru kule Rwaa.)^{ab}

Kikuur :Yēesu Filibō ākoo Nāātānyēēl

⁴³ Yooto kāyyēēkunēē, kumach :Yēesu kuwo Kalilaaya. Yu kātuuyēē Filibō kumwoochi kule, “Irubwaa.” ⁴⁴ Kibo :nkinee Filibō *kiriinkēetaab Beetsaayta wōloo kiminyē :Antereeya ākoo Bētērō. ⁴⁵ Kicheeng' :Filibō Nāātānyēēl nto nyōōru kumwoochinē kule, “Kookeekas Kāārārōokiintoonoo king'ālōolēē *Muusa

^{†1:39} Kiyēyiisyēē :Yoowaana kāāyiitiisyēetaab āsiiswēk kurubē nyēbo Rooma. Asiistaab taman ām icheek ku nyēbo ang'wan ām acheek.

^{†1:28} Yoowa. 10:40

^{u1:29} Isa. 53:6-7; Yoowa. 1:36; 1Bēt. 1:19; 1Yoowa. 2:2; Ng'oong'. 5:6

^{v1:30} Yoowa. 1:15 ^{w1:32} Māārkō 1:10 ^{x1:34} Mat. 3:17; 27:54; Yoowa. 1:49; 5:19-23; 10:36; 11:27; 20:31; 5:18; Yēyuut. 9:20 ^{y1:36} Yoowa. 1:29

^{z1:41} Yoowa. 4:25 ^{a1:42} Māārkō 1:16-18 ^{b1:42} Mat. 10:2; 16:18

ankung'alaalee nkicheek *:wōor'kooyikaab Yēyiin. Chiichooto ku Yēesu арааб Yōosēef nyēbo *kiriinkēetaab Nāāsārēēt.”^c ⁴⁶ Yooto kuteeb :Nāātānnyēel kule, “Kēelē nee oō! Mii nkinee :kiy nyēē karaam Nāāsārēēt?” Kumwoochi :Filibō Nāātānnyēel kule, “Chōō cheekas.” ⁴⁷ Yu kakas :Yēesu Nāātānnyēel kuchōōnii, kung'alaalee kule, “*Isrāyēēliintēēt nyi nanyuun :nyēē sikēn āmātinyē lembech.” ⁴⁸ Kuteebēe :Nāātānnyēel Yēesu kule, “Kēenkētēēnoo nee?” Yooto kuwālchi :Yēesu kule, “Kāākāsyiing' *mutiiniit keel kutoombo kukuuring' :Filibō.” ⁴⁹ Yooto kumwooy :Nāātānnyēel kule, “Kāānēētiintēēt, inyiing' Lakwataab Yēyiin, Bāytooyiintēetaab *Isrāyēēliik.”^d ⁵⁰ Kumwoochi :Yēesu kule, “!Keechamtaa kuuyu kāāmwoowuung' kule kāākāsyiing' mutiiniit keel. + Meekas chēē chaang' chēē wōōyēch kusiir chutēchu. ⁵¹ !Kāāmwoowook, + mookas barak kuyootāktōos. + Mookas kurēkyoo anii *Wēritaab Chii, :malayikaanikaab Yēyiin ānkuloong'tooy.”^e

Kiitaab kwōng'uut nyēbo taay nyēē kiyey :Yēesu

2 ¹⁻² Ām bēsyeētaab sōmōk kuchakee yooto, kimii :saakweetaab kooyēy nyēē /kikeyeyee saang'taab Kaana ām Kalilaaya. Kimii :Yēesu saakwaanaata āk kaamet kuboonto keye rubiikyii. ³ Kikyaam saakweet nto mii kwēēn āk kwēēn, kurār *:tifaayiik. Kumwoochi :kaamet Yēesu kule, “Kāmēēkuboonto naas :bichu tifaayiik.” ⁴ Kumwoochi :Yēesu kaamet kule, “Imāchēēnoo nee? Ntēē mānāyityiin asiisnyuu.”^f ⁵ Kuwēēkyi keye :kaamet motwoorik ānkumwoochi kule, “Oyey kiyēē māikumwoowook.”

⁶ Ām ātēbutēkaab Yuutayeeek, kimii :ntasimnyeeet nyēē /kikiitiliilēē keye. Kurubta keye āk yooto, kimii :tērēēnik lo chēbo bēēko. Kiyibē :tērēēt akeenke bēēko chēē kiimuuchē kuyit liitaanik 80.^g ⁷ Yooto kumwoochi :Yēesu motwoorik kule, “Onyit bēēko tērēēnichoo.” Koonyit :motwoorichoo bēēko tērēēnichoo kule bak. ⁸ Nto yityo kumwoochi kule, “Oram bēēchooto alak ānkōōyibchi chiito nyoo iyoonkyinē saakweet.” Kurub :motwoorichoo kuu nyooto. ⁹ Nto bērē :boontoonoo kuchamcham, koolat miisin kuuyu kikiikuweek kuyēk tifaayiin. Kimēēnkētē :boontoonoo wōlēē kikwoonēē :tifaayiichaa nteenee kiinkēt :motwoorichoo wōlēē kirāmēē bēēko. Kukuur :chiichoo saanteet kuwo komos ¹⁰ ānkumwoochi kule, “!kooytooy :biiko kwaak tifaayiik choo kāroomēch yoo toowu :saakweet, nto yoo wuu nyēē kābiyoong'iis :biiko /kēyib choo tāytāy. Ntēē siikonor :inyiing' tifaayiik chēē ānyinyēch miisin ānkuchēēkoochi biiko kumii :saakweet wokubēku?”

¹¹ Ng'ālyoontēetaab kwōng'uut :nyitēnyē nyēbo taay kuyey :Yēesu ānkiyēyāksēē saang'taab Kaana ām Kalilaaya. Yooto nanyuun, kōōboorunēē :Yēesu wōōyinnyii ng'aleechaata ankookaasee keye :rubiikyii.^h

¹² Yu kāākubēk nanyuun, kuwo :Yēesu Kaabernaam, kuboontotē keye kaamet, mbo ng'eetaabkaamet ākoo rubiikyii. Kibēēni wōlooto bēsyoōs chēē ng'ēri.ⁱ

^c1:45 Kiruu. 18:15, 18; Isa. 9:6; 42:1-4; Ēsēk. 34:23; Miika 5:2-4 ^d1:49 Yoowa.

1:34; 12:13 ^e1:51 Mat. 3:16 ^f2:4 Yoowa. 7:6, 30; 8:20; 12:23; 13:1; 17:1

^g2:6 Māārko 7:3-4 ^h2:11 Yoowa. 2:23; 3:2; 4:54; 6:26; 11:47-48; 20:30; Yēyuut.

2:22; Room. 15:19 ⁱ2:12 Mat. 4:13

Nyēbo taayta kukwetee :Yēesu biiko biiwuutaab Kōōtaab Yēyiin

¹³ Yu kaakuriik *:Saakweetaab Keeytaayeet nyēbo Yuutayeek, kuwo :Yēesu Yēerusālēem.^j ¹⁴ Yu kayit wōlooto, kukas biiko ām biiwuutaab *Kōōtaab Yēyiin kwooltooy tuuka, kēēchiirēk āk chēēbtuukēēnik. Kimii :nkicheek chēē kiwālāng'tooy beesaanik. ¹⁵ Yooto, kōōkwoor :Yēesu bōrōōk kuyey musyāritiit kukwetee kēēchiirēk āk tuuka tukul chēē kimii yooto. Nto yityo, kululukto beesaanikaab bichoo ankooteyel meesoosyekwaa. ¹⁶ Kimwoochi biiko choo kyooltooy chēēbtuukēēnik kule, “Onēmuneē yu tukuuchu! Ām nee yu kyooweech Kōōtaab Baaba kuyēk wōlēē /kyooltooyiisyēe?”^k ¹⁷ Yu kakas :rubiikyii ng'aleechaa, koosoot yoo mwooyē ām siruutēkaab Yēyiin kule, “Iwoong'too :chamateet nyēē āboontēē Kōōng'uung'.”[†]

¹⁸ Kuwāl :kāāntōōyikaab Yuutayeek kule, “Ng'oo :nyēē kākōōning' kāāmuukēy-wēēk ikwetee biiko kōyi bo Yēyiin? Nto subak, ng'alyoo nee nyēbo kwōng'uut nyēē imuuchē iyey iboorunēē kule iboontē kāāmuukēy?” ¹⁹ Kuwālchi :Yēesu kule, “Ōturbuub kōyi bo Yēyiin ānku + maatechee :anii bēsyōōsyēk sōmōk.”[†] ²⁰ Kukētyi :bichoo Yēesu kule, “Kiyib :kōyi bo Yēyiin kēnyiisyēk artam āk lo sukuteechakay. Imwooyē :inyiing' kule + meetechee bēsyōōsyēk sōmōk?” ²¹ Nteenee king'āloolēē :Yēesu bōōrnii nkit mēēbērē *Kōōtaab Yēyiin. ²² Nto yu /kabokiing'etee Yēesu meet lētuunoo, kusēw :rubiikyii kule kikiikumwooy :Yēesu ng'aleechaa. Yooto nanyuun, kōōyēnchi :rubiichoo siruutēkaab Yēyiin āk kiyēē kimwooyē :Yēesu.^m

²³ Kuyey :Yēesu ng'al chēē chaang' chēbo kwōng'uut kumii saakwaanaa bo Keeytaayeet ām Yēerusālēem. Yooto kōōyēnchi inee :biiko chēē chaang'.ⁿ ²⁴ Ānko kiwuu nyooto, manaachamta :Yēesu bichoo kuuyu kiinkētē wōlēē wuu :chiito ake tukul ²⁵ amēēbērē kimāchē /kēēmwoochi wōlēē wuu :chiito.

Yēesu ākoo Nikōtēēmō

3 Kimii :kāāntōōyiintēt ake nyēē ki *Fārisooyiin nyēē kibo *kōōkwēetaab Yuutayeek nyēē /kikēēkuurēē Nikōtēēmō.^o ² Kiwo :chiichoo bēsyēet ake kwēemooy wōlēē kimii :Yēesu ānkumwoochi kule, “Boontēt, kiinkētē kule inying' kāānēētiintēt nyēē kiyoookung' :Yēyiin. Māmii :chii nyēē imuuchē kuyey ng'al chēbo kwōng'uut kuu yoo iyēyē :inyiing', yoo mēēbērē boonto kāāmuukēy-wēēkaab :Yēyiin.”^p ³ Kuwālchi :Yēesu kule, “!Kāāmwoowung', māmii :chii nyēē makukas bāytooyiisyēetaab Yēyiin yoo /mānāākēēsich subak.”^q ⁴ Yooto kumwooy :Nikōtēēmō kule, “So, /kēēsichē kule nee subak chii nyēē kiikuwōōyit? Mākoy kōōwut mooyēetaab kaamet /ānkēēsich subak.” ⁵ Kulēēnchi :Yēesu, “!Kāāmwoowung', māmii :chii nyēē iwutē Kaab Yēyiin yoo /mānāākēēsich ām bēēko[†] āk Tāmirmiryēetaab Yēyiin. ⁶ Sichē chiito :kwaan āk kaamet, nteenee yoo sukuyēk lak-
3:5 Imuuchāktōōs kōōbooru :ng'alyoontooni bo 'bēēko' 'sichēetaab leekwa' kuuyu intōōwu :kwootēk nto ikēērē :leekweet. Kōōsōōtyēēchinē :biiko alake kule ibooru :ng'alyoontooni 'batisaneet'.

^j2:13 Chuy. 12:1-14; Yoowa. 6:4; 11:55; 12:1, 12 ^k2:16 Luuka 2:49

[†]2:17 Tyēēn. 69:9 ^l2:19 Māārko 14:58; 15:29; Yēyuut. 6:14

^m2:22 Luuka 24:6-8, 27; Yoowa. 12:16; 14:26; 20:9

ⁿ2:23 Yoowa. 2:11; 4:41, 53; 7:31; 8:30; 10:42; 11:45; 12:11, 42

^o3:1 Yoowa. 7:50; 19:39 ^p3:2 Māārko 12:14; Yoowa. 2:11 ^q3:3 Yoowa. 1:13

wataab Yēyiin kusichē :Tāmirmiryēēt.^r ⁷ -Meekany kunaming' kuut yoo kāāmwoowuung' kule, 'Māchāktōōs /kēēsich chii subak.' ⁸ Wusē :yoomeet amēenkētē :chii wōlēē chōōnēē nto wōlēē wēētii. Wuu nyooto wōlēē siktooy :Tāmirmiryēētaab Yēyiin chiito." ⁹ Kuteeb :Nikōtēēmō kule, "Yēyāktōōs :yooto kule nee?" ¹⁰ Kuwālchi :Yēesu kule, "Iyēku oob kāānēētiin am kōōrēētaab *Isrāyēēl, so, -mēenkētē ng'aleechu? ¹¹ Ānkētē kiyēē amiitē amwoowuung', ānkāāraru kiyēē kyaakas. Ānkoo kuwuu nyooto, -mōōchāmē ng'aleekyuu.^s ¹² Kwāāmwoowook ng'aleekaab kōōrooni, amōōyēnooto. Kunyi ii, omuuchē raat kule nee oyēnchi ng'al chēē rubtooy keyy ak Kaab Yēyiin?" ¹³ Māmii :chii am kōōrooni nyēē kiikuwo Kaab Yēyiin, nteenee *Wēritaab Chii nkit :nyēē kichōōnēē wōlooto.^u ¹⁴ Kuu yoo kiitōōrchinē * :Muusa barak eereenaanaa[§] am suurkwēēn, am kēelto nyēē wuu nyooto, + /mākiitōōr Wēritaab Chii,^v ¹⁵ si yoo keekaaseena keyy :chii kunyōōru *soboontaab kibchuulyo."^w

Soboontaab kibchuulyo

¹⁶ Kicham :Yēyiin kōōrooni miisin kut kukōōn lakwanyii nyooto akeenke baateey sukung'et :chii ake tukul nyoo ikoosēē keyy lakwanaa mēēbērē mākubot, nteenee mākunyōōr *soboontaab kibchuulyo.^x ¹⁷ Kimēēyooku :Yēyiin lakwanyii chokooru-usta biiko nteenee chokooraraach.^y ¹⁸ -/Mākiiruustooy chii nyoo keekaasee keyy lakwanaa. Nteenee iruustaayaat :nyoo -mēēkoosēē keyy, kuuyu kitay kookaasee keyy lakwani akeenke baateey bo Yēyiin.^z ¹⁹ Nto yoo /sikiiruusta chii kumii kule: Kiikuchō :lēbkēēyyēēt kōōrēēt, nteenee kucham :biiko mēēnānēēt kubo ng'ōōkisto nyēē yēyē.^a ²⁰ Chii ake tukul nyoo yēyē ng'ōōkisto kuwēchē lēbkēēyyēēt kuuyu imuuchē kutook :ng'ōōkisnyii.^b ²¹ Nteenee chiito nyoo yēyē ng'aleekaab manta, kuchōōnii wōlēē mii :lēbkēēyyēēt sukutook kule kiyēē yēyē, kuwuu wōlēē mātooy :Yēyiin.

Māchāktōōs kutōōriit :Kāārārookiintēēt

²² Yu kang'etee :Yēesu ākoo rubiikyii Yēērusālēm bokubēēnyoot yēēmēētaab Yuuteeya ānkubātisāniis. ²³ Kimii :nkinee Yoowaana kubātisāniisyē am yēē /kikēēkuurēē Aynoon yēē kilēēkitēē Salim wōloo ki chaang' :bēēko. Kibēētii :bi-iko kwaak wōlooto /bokēēbātisānē. ²⁴ (Kiyēyāktōōs :ng'aleechu kutoombo /keekerta Yoowaana kāābrātiisyō.)^c

²⁵ Kikwiilē keyy :rubiik alake chēbo Yoowaana ākoo Yuutāyiintēēt ake kubo ntāsimuutēkaab kāātīlīlēt kurubta keyy ākoo atēbuutēkaab Yuutayeeek. ²⁶ Kunyoo, kubēēchi :rubiichooto Yoowaana ānkumwoochi kule, "Kāānēētiintēēt, tēēsōōtē chiichoo kyōōboontē keyy am biitēēt ake nyēbo aynēētaab Yoortaan, chiichoo 'kiing'ālōolēē? Mii :chiichooto kōōbātisāniisyē kuu nyiitēnyi, ānkāākōōwuyēēnēēch biiko tukul."^d ²⁷ Kuwālchi :Yoowaana kule, "Māmii :chii nyēē nyōōru kiy yoo mānāākōōkoochi :Yēyiin. ²⁸ Kyōōkāsē amwooyē nkityō kule, 'Anii

§3:14 /Kikēēyēwunēē eereenaanaa karneet. Yu kēērōotoot :biiko kiyoo, kusobcho.

^r3:6 Yoowa. 6:63 ^s3:11 Yoowa. 3:32; 8:26 ^t3:12 Yoowa. 14:1-5

^u3:13 Tān. 7:13-14 ^v3:14 Kāāyīit. 21:9; Yoowa. 12:32-34

^w3:15 Yoowa. 20:31 ^x3:16 Yoowa. 3:36; 5:24; Room. 8:32; 1Yoowa. 4:9-10

^y3:17 Yoowa. 12:47 ^z3:18 Yoowa. 5:22 ^a3:19 Yoowa. 8:12

^b3:20 Ēfēēs. 5:11-13 ^c3:24 Māārko 1:14; 6:17 ^d3:26 Yoowa. 1:29-34

mbonō *Kāārārōokiintēēt, nteenee kisimāntōowu ām inee.^e 29 Ām saakweetaab kooyēyto, bo :murereet saanteet. Nteenee kāng'iisyē :choorweetaab saantaanaa ām kaab kooyēy nto yoo kāse kung'ālooloonu :choorweenyii kung'ērēchē. Kunyi kaakuchurta :ng'erekweekyuu.^f 30 Māchāktōōs kutōrōriit :Kāārārōokiintēēt ānkāārēku :anii.”

Chiitaab kibkōōnkōy

³¹ Boonto :chii nyoo chōōnēē kibkōōnkōy kāāmuukēywēēk kubiir chii ake tukul. Nto nyoo bo ng'wēny kubo kōōrooni ānkung'āloolē ng'aleek chēē rubtooy keey āk ng'wēnyuuni. Wōō :nyoo bo kibkōōnkōy kubiir chii ake tukul.^g 32 Mwoowu :chichoo bo kibkōōnkōy kiyēē kiikukasee koonyekyii āk yiitiikyii, -/āmākēēkāsyinē ng'aleechaa.^h 33 Nto nyoo kāsyinē ng'aleekyii kōōkiimē kule bo man :Yēyiin. 34 Mwoowu :chiichoo /kikiyookunēē kibkōōnkōy ng'aleekaab Yēyiin, kuuyu ikoochinē :Yēyiin Tāmirmiryēnyii kuyem. 35 Chāmē :Yēyiin lakwanyii ānki-ikurōōbchi kiy ake tukul.ⁱ 36 Chii nyoo ikoosēē keey lakwanaa kunyōōru *soboon-taab kibchuulyo. Nto nyoo māchāmē, mākōōng'woonchi :Yēyiin nyēē mānyōōru soboonoo.^j

Kiiboorchii keey :Kāārārōokiintēēt *Samaaryayeeek

4 Nto mii yoo, kukas *Farisaayeeek kule kimii :Yēēsu kōōyumē ānkōōbātisānē biiko chēē chaang' kubiir Yoowaana. ² Kubooyiit man maneebatisan :Yēēsu chii, nteenee ki rubiikyii :chēē kiibātisāniisyē.^k ³ Yu kakas :Yēēsu kule kāākōōnkēt :Farisaayeeek ng'aleechaa, kung'eeete Yuuteeya ānkutākyyi keey Kalilaaya. ⁴ Nteenee ki ākoy kumur kōōrēētaab *Samaaryaa.

⁵ Kumii Samaaryaa, kuba ākoy *kiriinkēēt ake nyēē /kikēēkuurēē Sikaar yēē kilēekitēē mbaraanaa kiikoochinē :Yāākōbō wērinyii Yōōsēēf.¹ ⁶ Kimii :riibkēētaab Yāākōbō yooto. Kuyitē :Yēēsu riibkoonoo, kikiikuriikta :asiista taman āk āyēēng',** kōōbuur ng'wēny, kuuyu kikiikuchaas.

⁷ Yooto kuchō :koorkēēt ake nyēbo *Samaaryaa. Kumwoochi :Yēēsu koorkoonoo kule, “Ikōōnoo bēēko ayye.” ⁸ Kikiikuba :rubiikyii bokwaal āmiik ām kiriinkoonoo. ⁹ Kumwoochi :koorkoonoo Yēēsu kule, “Āyēku anii chēēbsāmooryāyiin, iyēku :inyiing' Yuutāyiin. So, imuuchāktōōs kule nee ārāmuung' bēy?” Kimwooy :koorkoonoo kuu nyooto kuuyu kimākāsyiintōōs :Yuutayeeek āk *Samaaryayeeek.^m ¹⁰ Kuwālchi :Yēēsu kule, “Nto 'kēēnkētē kiyēē kōōnu :Yēyiin, ānkiinkētē chiichi soomiing' bēy, nto 'kēēmwoochinē kukōōning' bēēkaab soboon.”ⁿ ¹¹ Kumwoochi :koorkoonoo Yēēsu kule, “Mokoryoontēēt, irāmēē nee bēēchoo -āmēēboontē terekyeet. Nto subak, kooy :riibkēēt. Kunyi ii, inyōōrchinē ānō :inyiing' bēēchooto bo soboon? ¹² Kikōōnēēch :kuuko acheek Yāākōbō riibkooni. Kiyiyēē :inee bēēkaab riibkooni

** 4:6 Kiyēyiisyēē :Yoowaana kāāyiitiisyēētaab āsiiswēk kurubē nyēbo Rooma. Asiistaab lo ām icheek ku asiistaab taman āk āyēēng' ām acheek.

^e3:28 Yoowa. 1:20 ^f3:29 Mat. 9:15; Māārko 2:19

^g3:31 Yoowa. 8:23; 1Yoowa. 4:5 ^h3:32 Yoowa. 3:11

ⁱ3:35 Mat. 11:27; 28:18; Yoowa. 5:20; 10:17; 13:3; 14:10; 17:2

^j3:36 Yoowa. 3:16 ^k4:2 Yoowa. 3:22 ^l4:5 Toowu. 33:14; 48:22

^m4:9 Luuka 10:33 ⁿ4:10 Yoowa. 7:37

āk lōkōkyii kuboonto key boroobikyii. Imāchē iyib key :inyiing' kule ibiirē Yāākōbō?"^o ¹³Yooto kuwālchi :Yēesu kule, "Āmē :melelta subak chii ake tukul nyēē yyēē bēēkaab riibkooni, ¹⁴nto nyoo kayye bēēko chēē ākoochinē :anii, mākoy kwaam nyoo :melelta subak. Mākukoosunēē chiichoo :bēēkaab soboon ākookoy." ^p ¹⁵Kumwoochi :koorkoonoo Yēesu kule, "Mokoryoontēēt, ānkiikōōnoo bēēchooto ōō, lēyyē, simaama :melelta subak, amatachaaram bēy." ^q

¹⁶Kumwoochi :Yēesu kule, "Wēēkuur saanteeng'uung' ankookwaante key ākoy yu." ¹⁷Kuwālchi :koorkoonoo Yēesu kule, "-Māaboontē :anii saannyya." Kumwoochi :Yēesu kule, "Man. -Mēēboontē saannyya. ¹⁸Kiikoomutiing' :murēnik muutu, āmā saanteeng'uung' mbo :chiichoo ōboontē key kuu nyi. Man :kiyyē 'keemwaay."

¹⁹Yooto, kumwoochi :koorkoonoo Yēesu kule, "Ntēē iyēku wōōrkooyoo!" ^r ²⁰Kikutunkyninē mbo :kuuko Yēyiin lekemaani. Ām nee sōōmwooyē :akweek Yuutayeeek kule wōlēē yemaat /kēēkutunkyninē Yēyiin ku Yēerusālēēm?" ^s ²¹Kimwoochi :Yēesu kule, "Kas kiyēē āmwooyē, makuyit :bēsyyēt nyēē mākoy kukutunkyninē :biiko Baaba Yēyiin lekemaani nto ku Yēerusālēēm. ²²Ōkutunkyninē :akweek Samaaryayeeek kiyēē -mōōnkētē, nto acheek kiinkētē kiyēē kēēkutunkyninē kuuyu bununēē :kaararaacheet Yuutayeeek. ^t ²³Nteenee makuyit :bēsyyēt, ankookuyit mbo kēny, yēē mākukutunkyninē :biiko Baaba ām Tāmirmiryēēt āk manta. Biiko chēē sooyē kuu nyooto chēē māchē :Baaba. ²⁴Yēyiin ku tāmirmiryō. Kunyoo mākāktōōs /kēēkutunkyninē ām Tāmirmiryēēt āk manta." ^u ²⁵Kumwooy :koorkoonoo kule, "Ānkētē kule mākuchō *Kāārārōokiintēēt, nto yoo kāchō, mākōōboorwēēch kiy ake tukul." ^v

²⁶Kuwālchi :Yēesu kule, "Ntēē nyiitēnyi ng'ālooluuung!" ^w

²⁷Ām āsiiswēchooto kōōyēēw :rubiikaab Yēesu. Kiilat miisin kukas kumii kung'āloolē :Yēesu āk koorko. Nteenee māmii :nyēē kikany kuteebee koorkoonoo kule, "Imāchē nee?" nto kulēēnchi Yēesu, "Ōmwooyē nee āk koorkooni?"

²⁸Kubakaakta :koorkoonoo tērēētaab bēēko ankooyeey areet akeenke ākoy kirring' ānkumwoochi biiko ām wōlooto kule, ²⁹"Biikyoo, ankookwaa bookas chii nyēē kāmwoowoo kiy ake tukul nyēē kyaayey! Kut ku mā inee *Kāārārōokiintēēt?"

³⁰Kung'ēētyo :biikaab kiriinkoonooto ānkutākyi key wōlēē kimii :Yēesu.

³¹Kuwēētii koorkoonoo, kusaaysaay :rubiik Yēesu kule kwoomiis. ³²Nteenee kumwoochi :Yēesu kule, "Āboontē āmnyoo nyēē -mōōnkētē :akweek." ³³Kwaam rubiik mēt ankuteebee key kule, "Ara mii :chii nyēē kākuyibchi āmnyoo?" ³⁴Kumwoochi :Yēesu rubiichooto kule, "Āmnyoontēenyuu ku ayey mākuutēkaab Baaba nyoo kiiyookwoo ānkāāwoong'u yiisyyēt nyēē kimākwoo chaayey." ^x ³⁵Ōmwooyē sōō nee kule, 'Kāākung'ēt :ārōok ang'wanu /kēēkēsiiis'? Kāāmwoowook kule, ōrōotootē mbareenichuut. Kaakulelakaiitu nyēē kaakuyem /keekes. ^y ³⁶Kāākutoow :kēsiiisyyēt kēny /ānkāākiibēruur kēsiiintēēt. Mii kukēsē āmnyoontēētaab *soboontaab kibchulyo sukung'erech :nyoo choonsē āk nyoo kēsiiisyyē. ³⁷Man ng'ālyoontoonoo /kēēm-

^o4:12 Yoowa. 8:53 ^p4:14 Yoowa. 7:37; 6:35 ^q4:15 Yoowa. 6:34

^r4:19 Kiruu. 18:18; Mat. 21:11, 46; Yoowa. 9:17 ^s4:20 Kiruu. 12:5-14

^t4:22 Room. 9:4

^u4:24 Yoowa. 3:3-8; Yēyuut. 2:11; 10:44-46; 2Kōōr. 3:17; Filib. 3:3

^v4:25 Luuka 22:67; Yoowa. 1:41; 7:26, 31; 10:24; 11:27 ^w4:26 Yoowa. 9:37

^x4:34 Yoowa. 6:38; 8:28; 10:18; 12:49-50; 14:31; 15:10; 17:4 ^y4:35 Mat. 9:37

wooyē kule, 'Choonē :ake, kukes :ake.' ³⁸ Kāāyooktook bōōkēsiisyē ām mbar nyēē manooey yiisyō. Kitoowu :alake yiisyēēt nteene boowaang'te :akweek."

³⁹ Kicham :biikaab Samaaryaa chēē chaang' ām kiriinkoonoo *Kāārārōokiintēēt, yu kāwokumwoochi :koorkoonoo kiy ake tukul nyēē kimwoochi :Yēesu. ⁴⁰ Nto yu kabokukwa :bichoo bo Samaaryaa yooto kimii :Yēesu, kusaaysaay Yēesu kōōbuurto keey icheek. Kucham :Yēesu kōōbuur wōlooto bēsyoōsyēk āyēēng'. ⁴¹ Kiikaasee keey :biiko alake subak chēē chaang' inee kubo kiyēē kimwooy.z ⁴² Kimwoochi :bichoo koorkoonoo kule, "Mēēbērē kakiikaasee keey Yēesu kuuyu 'kēēmwoowēēch, nteene kuuyu kaakeekas :acheek nkit kiyēē mwooyē. Kāākiinkēt kule inee ku Kāārārōokiintēēt man nyēbo biiko tukul."^a

Kiisoob :Yēesu wēritaab kāāntōoyiin

⁴³ Nto yu kāākubēēni :Yēesu wōlooto bēsyoōs āyēēng', kutas taay āk baan-yii ākoy Kalilaaya. ⁴⁴ Mānāāwokuminy :Yēesu kiriinkēēng'waa Nāāsārēēt ku-yu kikiikumwooy :inee nkit kule, -/mākēēkoonyitē *wōōrkooyoontēētaab Yēyiin ām kōōrēenyii.^b ⁴⁵ Nto yu kayit Kalilaaya, kutorooch :biiko kuuyu kikiikukas :icheek kiyēē kiyey :Yēesu ām Yēerusālēm yoo kibēētii bokwoomē saakwaanaa bo Keeytaayeet.

⁴⁶ Nto mii yoo kuwo kiriinkēētaab Kaana wōloo kiwēēchēē bēēko kuyēk tifaayii. Kimii :kāāntōoyiintēēt ake kaab bāytooyiintēēt ām kiriinkēētaab Kaabernaam nyēē kiboonto wērinyyi nyēē kimnyoonē.^c ⁴⁷ Yu kawokukas :kāāntōoyiintonoo kule kāākuchōōnēē :Yēesu Yuuteeya, wokusaaysaay kuchō Kaabernaam chokōōsoobchi wērinyyi nyēē ki lalaat miisin. ⁴⁸ Yu kayit, kumwooy :Yēesu kule, "Ām nee yu mächē :biiko alake ayey kiy nyēbo kwōng'uut nto iyēnchinē ng'aleekyuu?"^d ⁴⁹ Kumwoochi :kāāntōoyiintonoo Yēesu kule, "Keebe oō, mokoryoontēēt, kumanaang'et :leek-weet." ⁵⁰ Yooto kuwālchi :Yēesu kule, "Wēēchi keey kaa, kāākusob :lakwang'uung'." Kiiyēnchi :chiichoo kiyēē kimwoochi :Yēesu.

⁵¹ Nto lētuunoo kumii :kāāntōoyiintonoo kōōyēēyē, kutuuyēē motwoorikyii kēēlto. Kumwoochi :choo kule, "Kāākusob :wēring'uung'!" ⁵² Kuteebēē :kāāntōoyi-intonoo bichooto kule, "Ko tyaa :asiista kukāykāyiitu :wēēriit?" /Kēēlēnchi, "Kō asiista akeenke lang'at kosolēny."^{††} ⁵³ Kusēw :kwaan kule kō tēē yooto :asiista kumwoochinē :Yēesu kule, kāākusob :leekweet. Kunyoo, kiikaasee keey :chiichoo āk kanyii tukul Yēesu.^{ef} ⁵⁴ Ki kwōng'uutyēētaab āyēēng' :nyiiitēnyi kuyēyē :Yēesu kucha-kee kēēyēēwunēē Yuuteeya kuchō Kalilaaya.^g

Kiisoob :Yēesu chii ām Kibōōytaab Beteesta

5 Kuwo :Yēesu lētuunoo Yēerusālēm wōlēē kimii kuyēyēē :Yuutayēek saak-weet. ² Kimii :kibōōyto ake nyēē kilēēkitēē yēbo Oreetaab Kēēchiirēk nyēē kikiimuut :kēēlwookik muutu chēē kitinyē wuurwēēt. /Kēēkuurē yooto ām kuu-
††4:52 Kiyēyiisyēē :Yoowaana kāāyiitiisyēētaab āsiiswēk kurubē nyēbo Rooma. Asi-istaab tisab ām icheek ku asiistaab akeenke ām acheek.

^z4:41 Yoowa. 2:23 ^a4:42 Luuka 2:11 ^b4:44 Māārko 6:4

^c4:46 Yoowa. 2:1-11

^d4:48 Mat. 12:38-39; Māārko 8:11-12; Luuka 11:29; Yoowa. 6:30

^e4:53 Mat. 8:5-13 ^f4:53 Yoowa. 2:23 ^g4:54 Yoowa. 2:11

tiitaab Yuutayeek kule Beteesta. ³ Kimii :biiko chēē kimnyoontōōs chēē kimurēē keey ng'wēny ām kēryōōsyēchooto. Kikōryootiin :alake, kusōnkōchootiin alake āk chēē kichunkutootiin. ⁴ ⁵ Kikiikusyēn :akeenke ām bichoo kēnyīisyēk sosom āk sisiit. ⁶ Yu kakas :Yēesu chiichooto kukārintit ām yooto kōōnkēt kule kikiikusyēn kēnyīisyēk chēē chaang'. Kuteebee chiichooto kule, “Imāchē isob?” ⁷ Kuwālchi :chiichoo kule, “Mokoryoontēt, māmii :chii nyēē kawīira kibōōyoo yoo wērwerē keey :bēeko. Yoo kātāāsyēēmē, kāsīmkōōwut :ake kēny.” ⁸ Kumwoochi :Yēesu kule, “Ng'eet ankinam kisyēereeng'uung' ānkiiwēēsyt.” ⁹ Kusob :chiichooto bakeenke. Kinam kisyēereenyii ānkuwēēchi keey!^{hi}

Kikwiil :kāāntōōyikaab Yuutayeek Yēesu

Kuyēyāktōōs :ng'aleechu, ki bēsyēētaab Sabaato. ¹⁰ Kunyoo, kumwoochi :kāāntōōyikaab Yuutayeek chiichoo /kākiisoobē kule, “Inkēt kule bēsyēētaab *Sabaato ra? Māchāmuung' :kiruutēkyoo inamaate kisyēereet.”^j ¹¹ Kuwālchi :chiichoo kule, “Chiichoo kēēsooboo :nyēē kāmwoowoo anam kisyēereenyuu ānkāāwēēsyt.” ¹² Kuteebee :bichoo kule, “Chii ng'oo :nyooto kāmwoowuung' inam kisyēereeng'uung' ānkiiwēēsyt?” ¹³ Kimēēnkēt :chiichoo /kikiisoobē kule ki ng'oo :nyooto, kuuyu kikiikuboty :Yēesu wōlēē kimii :biiko chēē chaang'.^k ¹⁴ Nto yityo, chokunyōōrchi :Yēesu chiichooto biiwuutaab *Kōōtaab Yēyiin. Kimwoochi kule, “Kēēsob oob? 'Keekas, -mataweeyey ng'ōōki kuuyu imuuchē kuchōōnchiing' :mnyaat.”^l

¹⁵ Kiwokumwoochi :chiichoo kāāntōōyichoo bo Yuutayeek kule Yēesu nyi kiisoobē inee. ¹⁶ Yooto, kutoow kāāntōōyichoo bo Yuutayeek kuwus Yēesu kuuyu kiisoobiis ām bēsyēētaab *Sabaato. ¹⁷ Kumwoochi :Yēesu kāāntōōyichoo kule, “Tākuyēyiisyē :Baaba anii, kunyoo āyēyiisyē :nkanii.” ¹⁸ Kiyey :ng'aleechaata kusyēem :kāāntōōyichoo kubakach Yēesu. Kimāmāchē baateey kubakach kuuyu kiisoobiis ām bēsyēētaab Sabaato, nteenee kuuyu kimwooy kule kwaan :Yēyiin, ng'ālyoo nyēē ibooru kule kii-āyēēchēē keey :inee Yēyiin.^m

Nyōōrtooy :Leekweet kāāmuukēywēēk wōlēē mii :Kwaan

¹⁹ Kunyi, kimwoochi :Yēesu bichoo kule, “!Kāāmwōowook, māyēyēē keey :Leekweet ng'al nkit, nteenee kāsēē Kwaan. Kunyoo, kiyēē yēyē :Kwaan, kuyēyē :nkinee Leekweet kiyooto.”ⁿ ²⁰ Chāmē :Kwaan Lakwanyii ānkōōboorchinē kiy ake tukul nyēē yēyē :inee. Mākōōboorchii mbo tukuuk chēē biirē chēbo ra anku-moolat :akweek tukul ng'aleechaata.^o ²¹ Kuu yoo ing'ēētē :Kwaan chii nyoo kaakume ānkōōkoochi soboonto, kōōkoochinē :nkinee Lakwanyii biiko soboonto choo

^{5:3} /Kikēētāsī ām siruutēk alak ng'aleechu: ānkikānyē kuwērwerē keey :bēeko. /Kikēētāsī ām siruutēk alak subak kērywoontēētaab 4: Kicham kurēku :malayikeetaab Yēyiin kibtaman ānkuwērwerē bēeko. Nto chiito nyoo kāsīmkōōwut kibōōyoo yoo kāwērwerākīis :bēechoo, kusobēē bōōr ake tukul nyēē kōboonto.

^{h5:9} Māārko 2:10-11 ^{i5:9} Māārko 2:27-28; Yoowa. 5:16, 18; 7:21-22; 9:14

^{j5:10} Chuy. 20:8-10; Cherem. 17:21-22

^{k5:13} Mat. 8:18; 13:36; Yoowa. 6:15; 11:54; 12:36

^{l5:14} Mat. 12:45; Yoowa. 8:11; Yāāk. 5:16

^{m5:18} Yoowa. 1:34; 3:35; 7:1; 8:16, 19; 10:17-18, 29-38; 14:8-11, 20, 28; 15:9-10; 16:27-28; 17:1-26 ^{n5:19} Yoowa. 1:34 ^{o5:20} Yoowa. 3:35

kaakucham kōōkoochi.^{p 22} -Mēētilchinē :Kwaan chii ng'al. Nteenee kiikōōkoochi Lakwanyii kāāmuukēyweēk tukul kōōtilchi biiko ng'al,^{q 23} sukung'eet kukoonyit :biiko tukul Leekweet kuu wōloo koonyititooy Kwaan. Nto chii nyoo mākoonyitē Leekweet kumākoonyitē nkinee Kwaan nyoo kiiyooku.^r

²⁴ !Kāāmwoowook, chii nyoo kāsē ng'aleekyuu ānkōōkoosēē key Baaba nyoo ki-yookwoo, kunyōōru :chiichoo *soboontaab kibchuulyo. Kiikusiirtēē meet ānkun-yōōr soboonto nyēē -/mēēkiitiilchinē ng'al.^{s 25} !Kāāmwoowook, mii kuyitu :bēsyēēt, ankookuyit :bēsyoonoto yēē makukas :biiko choo kiikubootyo kiyēē mwooyē :Lak-wataab Yēyiin. Nyōōru soboonto :biiko choo kēyēnchi ng'aleechaa. ²⁶ Kuu yoo chōōnēē :soboonto wōlēē mii :Kwaan, kiikuyey :Kwaan kuchōōnēē :soboonto wōlēē mii :Leekweet.^{t 27} Kiikōōkoochi :Kwaan kāāmuukēyweēk kōōtilchi chii ng'al, kuuyu *Wēritaab Chii :inee. ²⁸ -Moolat ng'aleechu. Makuyit :bēsyēēt nyēē makukas :biiko tukul choo kiikubēk kuutiinyuu, ²⁹ nto yooto makukwaanee mbēērōōsyēkwaa. Choo kiikuyey ng'aleek chēē kāroomēch mākunyōōr soboonto nyēē lēēl. Nteenee māku-bootyo :choo kiikuyey ng'aleek chēē miyootēch. ³⁰ -Māāyēyēē key kiy, nteenee ātililē baateey kiyēē mwoowoo :Baaba ānkubo man, kuuyu -māāyēyē kiyēē āmāchē, nteenee āyēyē kiyēē māchē :nyoo kiiyookwoo.^u

Tukuuk chēē ibooru kule Lakwataab Yēyiin :Yēesu

³¹ Nto kaang'alaalee key, nto kaayey kiy nyēē māchāmē :biiko. ³² Nteenee mii :ake nyēē ng'āloolēēnoo anii ānkāānkētē kule kiyēē mwoowu kurubta key anii kubo man. ³³ !Kyōōyooktē :akweek biiko kuba wōlēē mii :Yoowaana ānkiikumwoowook ng'aleek chēbo man kurubta key āk anii. ³⁴ -Māāmoong'tēē key kiyēē mwooyē :biiko kurubta key āk anii, nteenee āmwooyē kuu nyooto /sikiiraraachaak.^{v 35} Ki nōmōryoo :Yoowaana nyēē kiikoochinē biiko lēbkeēyyēēt ānyōōng'ērēkyi :akweek lēbkeēyyoonoto kibo bēsyōōs chēē ng'eri. ³⁶ Nteenee mii :tukuuk chēē nyikiisēch kusiir ng'aleek choo kimwoowu :Yoowaana. Chooto ku tukuukaab kwōng'uut choo kiikōōtōōrwoo :Baaba kule ayey. Ibooru :chooto kule Baaba :nyēē kiiyookwoo.^{w 37} Kiikumwooy :nkinee Baaba wōlēē āwuuyē :anii. Manookas kuutiinyii amanookas eernyii,^{x 38} amēēbērē kyonam ng'ālyoontēenyii kuuyu -mōōyēnchinē nyi kiiyooku :inee.^{y 39} Kyoocham ōrōotootē siruutēk miisin ōbērē tōōs yoo kooyey kuu nyooto + mōōnyōōru *soboontaab kibchuulyo. Nteē mwoowu :siruutēchuutēchu wōlēē āwuuyē :anii,^{z 40} ānkoo kuwuu nyooto, -mōōchāmē okwaa wōlēē āmiitē sōōnyōōru soboontaab kibchuulyo.

⁴¹ -Māāmoong'tēē key kule kusilo :biiko,^{a 42} nteenee ānkētook wōlēē ōwuuyē. Ānkētē kule -mōōboontē chamateetaab Yēyiin ām moonikwook. ⁴³ Kyāāchōō wōlēē ōmiitē ām kaayneetaab Baaba, nteenee otay otaachaa. Nto yoo kāchō :chiito ake ām kaayneenyii nkit, ōchāmē :akweek nyooto. ⁴⁴ Ōmuuchē raat ōyēnwoo kule nee

^{p5:21} Yoowa. 11:25 ^{q5:22} Yoowa. 3:18; 5:27, 30; 9:39; 12:47-48; Yēyuut. 10:42; 1Yoowa. 2:28; Yuuta 14-15

^{r5:23} Filib. 2:10-11 ^{s5:24} Yoowa. 3:16; 5:22; 8:51; 10:28; 11:25-26; 14:6; 17:2; 20:31; 1Yoowa. 2:25; 3:14; 5:11 ^{t5:26} Yoowa. 1:4 ^{u5:30} Yoowa. 4:34

^{v5:34} Yoowa. 1:15, 19, 34 ^{w5:36} Yoowa. 4:34; 10:25, 38; 14:10-11; 15:24

^{x5:37} Chuy. 20:19; Kiruu. 4:12 ^{y5:38} Mat. 22:29; Yoowa. 16:9

^{z5:39} Luuka 24:27, 44; 2Tēm. 3:15-16; 1Bēt. 1:10-11 ^{a5:41} Yoowa. 7:18

yoo bēre :chii ām akweek nto /kēsil kusiir yēē kātōōchēng'ē kusilook :Yēyiin?^b
⁴⁵-Moosoot naas kule +maamwaaytaak :anii ām wōlēē mii :Baaba. Nteenee chi-
 ito nyēē mwooytook ku *Muusa nyoo ōyēlchinē ām kāāsōōtēywēekwook. ⁴⁶Nto
 kyōōyēnchi Muusa, nto kōōyēnwoo kuuyu kisir :Muusa ng'aleek kurubta keey āk
 anii.^c ⁴⁷Nteenee yoo -mōōyēnchinē kiyēē kisirē :Muusa ii, ōyēnchi kule nee kiyēē
 āmwooyē :anii?"^d

Kibay :Yēesu biiko chēē kikēēytēē kisyēērōōk muut

(Mataayo 14:13-21; Māārko 6:30-44; Luuka 9:10-17)

6 Nto mii bēsyēt ake, kwoochi :Yēesu komosta nyiin ake bo Tōōliilēetaab
 Kalilaaya. /Kēekuure tōōliiloonoo kaayneet ake kule Tibeerya. ²Yooto koosaab
 :biiko chēē chaang' sakaramteet kurub inee kuuyu kikiikukas ng'aleek chēbo
 kwōng'uut chēē kiyēchi :inee biiko choo kimnyoontōōs.^e ³Yu kayit biitooonoto,
 kootooch āk rubiikyii ākoy lekem ānkuwokōōbuurto ng'wēny.^f ⁴Kikiikuriik yooto
 :bēsyōōsyēk chēē āmēē :Yuutayeek *Saakweetaab Keeytaayeet.^g

⁵Yu kakas :Yēesu kukwoonchinē :biiko chēē chaang', kuteebēē Filibō kule,
 "Kēēnyōōrchinē ānō āmiik chēē kēēbāyēē bichu tukul?" ⁶Kitēēbēē :Yēesu Filibō
 ng'aleechaa buch kutyēmē. Kiinkētē :inee kiyēē kimakuyey. ⁷Kuwālchi :Filibō Yēesu
 kule, "Ānkoo nto /kakyaalta kiy ake tukul nyēē /kēēboonto, -/mākēēnyōōru beesaan
 chēē yēmē kyoolchinēē bichu āmnyoo kisich nyēē kaam." ⁸Kumwooy :Antereeya
 nyoo ki rubiintēetaab Yēesu ānkutuubcho āk Simōōni Bētērō kule,^h ⁹"Mii yu :wēero
 nyēē boonto mukaatiin muut āk *burburiinēk āyēēng' chēē minkēēch, ara yēmē
 :chooto keebayee bichu tēē chu tukul?" ¹⁰Kumwoochi :Yēesu rubiikyii kuyey bi-
 iko kōōbuur ng'wēny ām yēbo keewet. Kimāchē kuyitē :bichu murēnik kisyēērōōk
 muut.

¹¹Kunam :Yēesu mukaatiinechaa ānkubirchi Yēyiin kōōnkōy, nto yityo,
 /kēēbchēchinoot bichoo. Kiyey nkicheek burburiinēchooto kuu nyooto. Kiyem
 :biiko tukul.ⁱ ¹²Nto mii yoo, kumwoochi :Yēesu rubiikyii kule, "Ōruruuch choo
 kāng'ēt." ¹³Kōōruruuch :rubiik koonyiit kēreboonik taman āk āyēēng'. ¹⁴Yu
 kabokukas :biiko ng'ālyoontooni bo kwōng'uut kiyey :Yēesu, kumwooy kule,
 "Kubooyiit man, *wōōrkooyoontēetaab Yēyiin :chiichi nyoo /kikēēmwooyē kule
 mākuchō kōōrēt."^j ¹⁵Kiinkētē :Yēesu kule kimāchē :bichoo bokunam inee kukērchi
 koong' kuyēk bāytooyiintēt. Yooto koosikta kuwo lekem.^k

Kiwēesyētēē :Yēesu bēēko barak

(Mataayo 14:22-33; Māārko 6:45-52)

¹⁶Yu kāākwiimēn, kurēkto :rubiikaab Yēesu ākoy tōōliil. ¹⁷Kulaany mwēēnkēt
 ānkutākyi keey *kiriinkēetaab Kaabernaam. Kināmchi :mēēnānēt bichoo wōlooto
 kumāboonto keey Yēesu. ¹⁸Kichō :wusōōnēt ankusyool bēēko. ¹⁹Yu kikiikuba
 :rubiichoo ām lōōyinto nyēē kiyitē kiilomiitanik muut nto ku lo, kukas Yēesu

^b5:44 Yoowa. 12:43 ^c5:46 Kiruu. 18:15, 18; Luuka 24:27, 44; Yēyuut. 3:22, 26;
 7:37; 13:32-33 ^d5:47 Luuka 16:31 ^e6:2 Yoowa. 2:23 ^f6:3 Mat. 5:1 ^g6:4
 Yoowa. 2:13 ^h6:8 Māārko 1:16; 13:3; Yoowa. 1:40; 12:22 ⁱ6:11 Yoowa. 21:9,
 13 ^j6:14 Kiruu. 18:15, 18; Luuka 7:16; Yoowa. 1:21; 4:19; 7:40; 9:17; Yēyuut.
 7:37; 13:32 ^k6:15 Yoowa. 5:13

kumii kuwēesyētoonunēē bēeko barak kutākyinē keey mwēenkoonooto. Kimuuyo :rubiichoo miisin. ²⁰Yooto, kumwoochi :Yēesu kule, “-Mōōmuuyē, nto yu anii :nyoo!” ²¹Kutaach :rubiik Yēesu kuchō mwēēng’. Yooto, kuchaakta :mwēenkēēt ākoy sakaramteet wōlēē /kikēēmākyinē wokōōyoonnyēē.

Āmnyoo :Yēesu nyēbo soboonto

²²Yu kāwokuyyeech :kōōrēēt, kōōnkēt :biiko choo king’ētunēē komosta nyiin ake bo tōōliiloonoo kule ki mwēenkēēt akeenke baateey nyēē kimii yooto. Kiinkētē :bi-choo kule kimanaabeeta keey :rubiik Yēesu. ²³Yooto, kukwaanee :mwēenkōōsyēk alake *kiriinkēētaab Tibeerya ānkubokōōyoonnyēē yēē kilēekitēē :yoo kyoomi-isyēē :biiko.¹ ²⁴Bērē kukas :biiko kule kāmēētākumii :Yēesu āk rubiikyii, kulaany mwēenkōōsyēchoo kuba *kiriinkēētaab Kaabernaam bokucheeng’aat Yēesu.

²⁵Yu kābokunyōōrchi Yēesu wōlooto, kuteebee kule, “Kāānēētintēēt, ‘kēēy-itu wōli kutyaa?” ²⁶Kuwālchi :Yēesu kule, “!Kāāmwoowook, ōchēēng’ootoo ku-uyu kwōōbiyoong’iisyēē āmēēbērē kuuyu kwookas kāāmuukēywēēkaab Yēyiin.^m ²⁷-Mōōbēng’tēē chēēng’sēētaab āmit chēē bēku, nteenee ōnēmchi keey ōchēēng’ē āmnyoontēētaab kibchuulyo. Āmnyoontoonoo ku nyoo kōōnook *:Wēritaab Chii, kuuyu inee :nyēē kiikōōkoochi :Baaba Yēyiin kāāmuukēywēēk kuyey kuu nyooto.”

²⁸Kuteebee :biiko Yēesu kule, “Ara, kēēyēyē kule nee sikiinēmchi keey yiisyēē-taab Yēyiin?” ²⁹Kuwālchi :Yēesu kule, “/Kiinēmchi keey yiisyēētaab Yēyiin /kuki-ikaasee keey chiito nyoo kiiyooku :inee.” ³⁰Kuteebee :bichooto Yēesu kule, “Kiy nee nyēbo kwōng’uut nyēē + meeyey sikiikaaseeniing’ keey?ⁿ ³¹Kyaam :biikyoo choo kibo kēny maana ām kōōr nyēē suurkwēēn, kuu yoo mwōoyē :siruutēkaab Yēyiin kule, ‘Kiikoochi kwaam āmnyoontēēt nyēē chōōnēē barak.’^{†no} ³²Kumwoochi :Yēesu nanyuun bichoo kule, “!Kāāmwoowook, -moosoot sōō baateey kule kikōōnook

*:Muusa āmnyoontoonoo kichōōnēē barak, nteenee ōsōōtē kule kōōnook :Baaba āmnyoontēētaab man kuchōōnēē kibkōōnkōy. ³³Āmnyoontēētaab Yēyiin ku nyoo chōōnēē kibkōōnkōy ānkuyibchinēē biich soboonto.” ³⁴Yooto, kumwoochi :bichoo Yēesu kule, “!kōōnēēch kwaak āmnyoontoonooto.”^p ³⁵Kumwooy :Yēesu kule, “Anii :āmnyoontoonooto bo soboon. Moomē :kēmēy chiito nyoo kāchō wōlēē āmiitē. Nto nyoo keekaaseena keey kumoomē :melel.^q ³⁶Kuu yoo kātāāmwoowook, kookasaa -āmōōkoosēēnoo keey.^r ³⁷Chii ake tukul nyoo kākōōno :Baaba, kuyēku nyeenyuu nyēē mākyoy akwet bēsyēēt ake.^s ³⁸Kyāāchōōnēē kibkōōnkōy sichaayey kiyēē mächē :Baaba nyoo kiiyookwoo mēēbērē kyāāchōōnii chaayey kiyēē āmächē.^t ³⁹Mākwoo :Baaba kule -māāboot chii mbo akeenke ām choo kiikukōōno, nteenee + maang’et ake tukul bēsyēētaab tabanta.^u ⁴⁰Man, mākyinē :Baaba *soboonntaab kibchuulyo bi-iko tukul choo ikoosēēnoo keey.”^v

⁴¹Yooto kutoow :kāāntōōyikaab Yuutayeeek koong’unynng’uuny kuuyu kimwooy :Yēesu kule, inee ku āmnyoontēēt nyēē chōōnēē kibkōōnkōy. ⁴²Kimwooy :bichoo

¹6:23 Yoowa. 6:11 ^m6:26 Yoowa. 2:11 ⁿ6:30 Mat. 12:38; Māārko 8:11; 13:22; Yoowa. 4:48; 1Kōōr. 1:22 [†]6:31 Tyēēnwookik 78:24

^o6:31 Chuy. 16:4, 15; Kāāyit. 11:7-9; Neem. 9:15; Tyēēn. 78:24

^p6:34 Yoowa. 4:15 ^q6:35 Yoowa. 4:13-14; 6:48-58; 7:37 ^r6:36 Yoowa. 20:29; 16:9 ^s6:37 Yoowa. 17:2, 24 ^t6:38 Māārko 14:36; Yoowa. 4:34

^u6:39 Yoowa. 10:28; 17:12; 18:9 ^v6:40 Yoowa. 5:24

kule, “So, mā wēritaab Yōōsēēf :chiichi? Ntēē kiinkēt kwaan āk kaamet. Ām nee sukumwooy raat kule chōōnēē :inee kibkōōnkōy?”^w 43 Kumwoochi :Yēēsu bichoo kule, “-Moong'unyng'uuny. 44 Māmii :chii nyēē imuuchē kuchō wōlēē āmiitē yoo kāmāyis :Baaba nyoo kiiyookwoo. Yoo kāākuchō, + maang'eetee meet bēsyoonoo bo tabanta. 45 /Kikeesir ām siruutēkaab *wōōrkooyikaab Yēyiin kule, ‘Makooneet :Yēyiin biiko tukul.’† Chii nyoo kaakukas kāānēētiisyonoo ānkusēw, kuchōōnii wōlēē āmiitē. 46 Mēēbērē kaamwaay yooto kule kiikukas :chii Baaba nteenee anii nkit nyoo āchōōnēē wōlēē mii :inee nyēē kyaakas.^x 47 !Kāāmwoowook, chii ake tukul nyoo ikoosēēnoo keey kuboonto :nyoo kēny *soboontaab kibchuulyo. 48 Anii :āmnyoontēetaab soboonto.^y 49 Kyaam :biikyoo choo kibo kēny maana ām kōōr nyēē suurkwēen nteenee kiikubēk :bichoo tukul. 50 Nteenee mābotē :chii nyoo kaam āmnyoontooni chōōnēē kibkōōnkōy. 51 Anii :āmnyoontoonooto chōōnēē kibkōōnkōy. Yoo kaam :chii mākunyōōr soboontaab kibchuulyo. + Māākōōnu bōōrnyuu kuyēk āmnyoontētēē nyēē sukōōsoob kōōrēt.”

⁵² Kiyey :ng'aleechu kukōōromiitu :kāāntōōyichoo bo Yuutayee k miisin. Kimwooy kule, “So, imuuchē kule nee :chiichi kukōōnēēch bōōrnyii kyaam?” ⁵³ Kumwoochi :Yēēsu kule, “!Kāāmwoowook, yoo kamoo-am bōōrtaab *Wēritaab Chii ankooyee korotiikyii, mākooy ōnyōōru soboon. 54 Chii nyoo kaam bōōrnyuu ankuyee korotiikyuu, kunyōōru :chiichoo *soboontaab kibchuulyo. + Maang'eetee chiichoo meet ām bēsyēētaab tabanta. 55 Āmnyoo nyēbo man :bōōrnyuu ānkubo koomānuut :korotiikyuu. 56 Chii nyoo kaam bōōrnyuu ankuyee korotiikyuu, mākunoomnyo āk anii ānkāānoomnyē āk inee.^z 57 Kuu yoo āminyēē kāāmuukēywēēkaab Baaba nyoo ki-yookwoo, mākuminyēē :nkinee chiito nyoo kaam bōōrnyuu kāāmuukēywēēkyuu. 58 Anii :āmnyoontoonooto kichōōnēē kibkōōnkōy. Makerkeey :āmnyoontoonoo āk nyoo kyoomē :biikyoo choo kibo kēny, ānkoo kyaam, kibēk. Chiito nyoo kaam āmnyoontooni kunyōōru soboontaab kibchuulyo.”^a 59 Kimwooyē :Yēēsu ng'aleechaa kumii kōōnēētiisyē ām *kōōtaab saayee ām Kaabernaam.

Kiichuchuyee keey :rubiik chēē chaang' wōlēē mii :Yēēsu

⁶⁰ Yooto kakas :rubiikaab Yēēsu ng'aleechu, kumwooy :wōlēē wōō kule, “Māku nkoolat :ng'aleechu! Ng'oo :nyēē sukoomuuch!” ⁶¹ Kiinkēt :Yēēsu kiyēē kimii kōōyiyimē rubiik. Yooto, kumwoochi kule, “So, kāyēk kāānakuut :ng'aleekyuu? ⁶² /Keemwa baa, kule nto kookas *Wēritaab Chii kōōyēyē kibkōōnkōy, nto kāwuyiitu nee? ⁶³ Kōōnu :Tāmirmiryēētaab Yēyiin soboonto nyēē mākōōnu :kāāmuukēywēēkaab chii. Kōōnu :ng'aleek choo kāāmwoowook soboonto kuuyu kwoonēē wōlēē mii :Tāmirmiryēētaab Yēyiin.^b 64 Ānkoo kuwuu nyooto, mii :alake ām akweek chēē -mēēkoosēēnoo keey.” Kiinkēt :Yēēsu kung'eetee kēny kule ki mbo ng'oo :chēē kimēēkoosēē keey inee ānku ng'oo :nyēē kimakuchaamta inee.^c 65 Kitas taay :Yēēsu kumwooy kule, “Ki ng'ālyoontoonooto :nyoo kyāāmwooytēē kule, māmii :chii nyēē chōōnii wōlēē āmiitē yoo kāmāyis :Baaba.”^d

^w6:42 Māārkō 6:3 †6:45 Isa. 54:13

^x6:46 Yoowa. 1:18 ^y6:48 Yoowa. 6:35 ^z6:56 Yoowa. 15:4-5 ^a6:58 Māārkō 14:22-24; 1Kōōr. 10:16 ^b6:63 Yoowa. 3:5-8; 1Kōōr. 15:45; 2Kōōr. 3:6

^c6:64 Yoowa. 13:11; 16:9 ^d6:65 Yoowa. 6:44

⁶⁶ Kiichuchuu yee keye Yēesu :biiko chēē chaang' kung'eetee yooto. ⁶⁷ Yooto kutee-bee :Yēesu rubiichoo ki taman āk āyēēng' kule, “Ōmāchē :nkakweek obakaaktaa?” ⁶⁸ Kuwālchi :Simōōni Bētērō kule, “Keebe ānō ōō, Mokoryoontēt? Ntēē iboontē :inyiing' lōkōōy chēbo soboontaab kibchuulyo. ⁶⁹ Kiikoosēēniing' keye ānkēēchāmē kule inyiing' *Kāārārōokiintēt nyēē chōōnēē wōlēē mii :Yēyiin.”^{ef} ⁷⁰ Yooto kumwoochi :Yēesu kule, “Akweek oob rubiik taman āk āyēēng' chēē kyāāk wēyook anii? Nteenee mii :nyēē kibrōkōsyoo ām akweek.” ⁷¹ Kumwooyē :Yēesu kuu nyooto, king'ālōolēē Yuuta Iskaryoot nyēē kimii wokuchoomtooy inee.⁸

Kitāchiin :Yēesu āk ng'aleekaab mbo ng'etaabkaamet

7 Yu kāakuyityo, kōōnēētiisootēē :Yēesu Kalilaaya. Kimāmāchē kuwēēsye-tootēē Yuuteeya kuuyu kimāchē :kāāntōōyikaab Yuutayeeek kubakach.^h ² Yooto, kikiikuriik :Yuutayeeek kwaam *Saakweetaab Kēryōōsyēk.ⁱ ³ Kumwoochi mbo :ng'etaabkaamet Yēesu kule, “Ing'eetee yu ānkiiwē Yuuteeya sukukas rubiikuuk chēbo wōlooto tukuuchu bo kwōng'uut chu iyēyē. ⁴ Māchāktōōs ibooru keye nyēē karaam siitooku. Kunyoo, kany kutookunēē kōōrēēt :ng'aleechu bo kwōng'uut.” ⁵ Kimēēkoosēē keye mbo :ng'etaabkaamet Yēesu.^j ⁶ Yooto kumwoochi :Yēesu icheek kule, “Manaayit :bārooyinnyuu nyēē yemaat nteenee oyeyaate :akweek kiyēē ōmāchē.^k ⁷ Mā akweek chēē wēchook :biikaab kōōrooni, nteenee wēchoo anii kuuyu āburyoong'tooy icheek kubo rōkōs nyēē yēyē.^l ⁸ Obe :akweek saakwaanaa kuuyu manaayit :bārooyinnyuu.” ⁹ Yooto kung'ētunēē :Yēesu Kalilaaya.

Kichuunchuun :Yēesu āk kāāntōōyikaab Yuutayeeek

¹⁰ Nto yu kaakuba mbo :ng'etaabkaamet, kuwaayta keye Yēesu ākoy Yēerusālēm. ¹¹ Kimii :kāāntōōyikaab Yuutayeeek kuchēēng'ēē Yēesu wōlooto. Kitēēbootē kule, “Mii ānō :chiichoo ōō?”^m ¹²⁻¹³ Kichoomootē :biiko wōlēē wōō kung'ālōolēē Yēesu kuuyu kiyywēyē kāāntōōyikaab Yuutayeeek. Kimwooyē :bichoo alake kule, “Karaam :chiichoo.” Kumwooyē :alake kule, “Buryo, ibērbēerootē biich.”ⁿ

¹⁴ /Kikyaam saakwaanaa nto miitē kwēēn āk kwēēn, kuwo :Yēesu *Kōōtaab Yēyiin ānkutoow kōōnēētiis. ¹⁵ King'woonchi kāāntōōyikaab Yuutayeeek :wōlēē kinēētitooy :Yēesu kut kumwooy kule, “Kēēnkētēē nee :nkinee nyi siruutēkaab Yēyiin āmēbērē kiikusumānchi?”^o ¹⁶ Kumwoochi :Yēesu bichoo kule, “Ng'aleek chēē ānēetook mēēbērē cheechuu, nteenee kwoonēē wōlēē mii :Yēyiin nyoo kiyyookwoo.^p ¹⁷ Chii nyoo kakwey kuyey kiyēē māchē :Yēyiin, mākōōnkēt yoo kwoonēē :ng'aleekyuu wōlēē mii :Yēyiin, nto cheechuu nkit. ¹⁸ Chiito nyoo ng'ālōolēē ām kāāmuukēywēkyii, kumāchē :nyoo kule /kēēkoonyit. Nteenee āmāchē anii kunyōōr koonyit :nyoo kiyyookwoo. Achurtaat ānkāāyooong'unēē manta.^q ¹⁹ Kikōōnook *:Muusa kiruutēk āmāmii :chii mbo akenke ām akweek nyēē riibē kiruutēchoo.

^e6:69 Māārko 8:27-30 ^f6:69 Māārko 1:24 ^g6:71 Yoowa. 12:4

^h7:1 Māārko 3:6; 6:19; Yoowa. 5:18; 7:19-20, 25; 8:37, 40; 11:53

ⁱ7:2 Chuy. 23:16; Laawi. 23:33-43; Kiruu. 16:13-15 ^j7:5 Yoowa. 16:9

^k7:6 Yoowa. 2:4 ^l7:7 Yoowa. 15:18-19 ^m7:11 Yoowa. 11:56

ⁿ7:12-13 Yoowa. 9:22 ^o7:15 Māārko 6:2; Luuka 2:47

^p7:16 Yoowa. 12:49; 14:10 ^q7:18 Yoowa. 5:41; 8:50; 12:43

So, omāchē obākākyoo nee?"^r 20 Kumwoochi :biiko kule, "Kiikubunuung' :mēt ēē? So, ng'oo :nyēē māchē kubakachiing'?"^s 21 Koomiiny :Yēesu mēt ankutas taay kule, "Kyaayey kiy akeenke baateey nyēbo kwōng'uut am Sabaato. King'woonchook akweek tukul :kiyooto. 22 Mwooyē :siruutēkaab Muusa kule omurootānē wēeriik am bēsyēetaab sisiit. (Kubooyiit man mēēbērē Muusa nyēē kimwooyē, nteenee mbo kuukoong' chuut kibo taay.) Kōōnook :yooto omurootānē wēeriit am bēsyēetaab Sabaato yoo /kikēēsichē yēē Sabaato.^t 23 Kunyoo, yoo ākoo /kiimurootānē wēero bēsyēetaab Sabaato otiltooy kiy kisich buch, /simākyiiri kiruutyoonoo bo Muusa ii, kubo nee onyēerchoo anii yoo kāāsoob chiito kumukuul am bēsyēetaab Sabaato? 24 -Mōotuchinē ng'al buch kukōōkāsunēē saang', nteenee mächaktōos olyēbē oyyoong'unēē manta."

Kicham :biiko chuut alake kule Kāārārookiintēt :Yēesu

25 Kimwooyē :biikaab Yēerusālēm alake kule, "Mā chiichi nyoo /kēmāchē /kebakach?^u 26 Nto yu inee :nyi mii kung'āloolēē taayeetaab biiko amēēbērē mwoochinē :kāāntōōyikyoo kiy." Kulē :alake "Ara kāākōōnkēt kule *Kāārārookiintēt :chiichi?"^v 27 Kumwooyē :chuut alake kule, "Ntēē kiinkētē yēē chōōnēē :chiichi. Nteenee māmii :chii nyēē inkētē bēsyēēt nyoo chōōnēē :Kāārārookiintēt."^w

28 Yooto kumwooy :Yēesu kukas :biiko tukul kule, "Man, kōōlē onkēto ānkōōnkētē subak wōlēē āchōōnēē? Mēēbērē kyāāchōōnēē keyy. Bo man :nyoo kiiyookwoo, amōōnkētē :akweek inee. 29 Nteenee anii :nyēē ānkētē, kuuyu kyāāchōōnēē wōlooto ānku inee :nyēē kiiyookwoo."^x 30 Yu kāmwooy :Yēesu kuu nyooto, kumach :kāāntōōyikaab Yuutayeek kule kunam nteenee māmii :chii nyēē kitiiny kuuyu ki-toombo kuyityiin :wōlēē kiikuchōbto :Yēyiin.^y 31 Ānkoo kiwuu nyooto, kiikaasee keyy :biiko chēē chaang' inee. Kimwooy :bichooto kule, "Ara, yoo kāchō :Kāārārookiintēt, makuyey ng'aleek chēbo kwōng'uut kubiir chēē yēyē :chiichi?"^z

Kimach :Farisaayeeek kunam Yēesu

32 Yu kukas *:Farisaayeeek ākoo mbo kibkōrōs chēē wōōyēch kuchoomootē :biiko kung'āloolēē Yēesu nyēē karaam, kōōyookto riibiikaab Kōōtaab Yēyiin kule bokunam Yēesu. 33 Kutas taay :Yēesu kumwooy kule, " + Mākēēboontē keyy akweek am bēsyōōsyēk chēē ng'eri baateey, nto yoo kāākuyityo, ayeey wōloo mii :nyoo kiiyookwoo.^a 34 Yooto + moocheeng'aa, nteenee -mōōnyōōrwoo, amōōmuuchē okwaa wōloo !kāāwē."^b 35 Kuteebē keyy :kāāntōōyikaab Yuutayeek nkit kule, "So, māchē :chiichi kuwo ānō wōlēē -mābokēēnyōōrchinē :acheek? Ara, mākuwo kōōrōōsyēchoo kiisērētyi keyy :biikyoo wokooneet bichooto? 36 Ibooru nee :ng'aleechaa kāmwooyē kule, ' + Moocheeng'aa nteenee -mōōnyōōrwoo amōōmuuchē okwaa wōloo !kāāwē?"

^r7:19 Yoowa. 1:17; Room. 2:17-24 ^s7:20 Yoowa. 8:48 ^t7:22 Toowu. 17:9-14;

Laawi. 12:3 ^u7:25 Yoowa. 7:1 ^v7:26 Yoowa. 4:25 ^w7:27 Yoowa. 9:29

^x7:29 Yoowa. 8:14, 55; 17:8, 25 ^y7:30 Yoowa. 7:44; 2:4

^z7:31 Yoowa. 2:23; 4:25 ^a7:33 Yoowa. 13:33 ^b7:34 Yoowa. 8:21; 13:36

Mākurōōtunēē chii :bēēkaab soboonto

³⁷ Ām bēsyēētaab lētuut nyēbo saakweet, kuchō :Yēesu ānkukuurchi barak kule, “Chii nyoo āmē :melelta, kuchō wōlēē āmiitē.^c ³⁸ Kuu yoo mwooyē :siruutēkaab Yēyiin kule, chii nyoo keekaaseena keey, mākurōōtunēē chiichoo :bēēkaab soboonto.” ³⁹ Kumwooyē :Yēesu kuu nyooto kiibooru Tāmirmiryēētaab Yēyiin nyēē nyōōru :chii ake tukul nyoo keekaasee keey inee. /Kimānāākiyook Tāmirmiryēētaab Yēyiin kuuyu /kimānāākiitōrōōr Yēesu.^d

Kikwaanykwaany biiko :soboontaab Yēesu

⁴⁰ Yu kakas :biiko ng'aleechaa kimwooyē :Yēesu, kumwooy :bichooto alake kule, “Man wōōrkooyoontoonoo bo Yēyiin :chiichi.”^e ⁴¹ Nto alak kumwooy :choo kule, “Kāārārōokiintēēt :chiichi.” Kulē :alake, “Buryo! Mēēmuuchāksē kuchōōnēē :Kāārārōokiintēēt Kalilaaya. ⁴² Mwooyē :siruutēkaab Yēyiin kule mā kuchōōnēē :Kāārārōokiintēēt kōōtaab *Tāwuti ām *kiriinkēētaab Bēētēlēyēēm wōloo kiminyē :Tāwuti.”^f ⁴³ Kuchuunchuun :biiko kurubta keey āk Yēesu. ⁴⁴ Kimāchē :biiko alake kule kunam Yēesu, nteenee māmii :chii mbo nyēē kisyeem kunam.^g

Kiyēet :Nikōtēēmō Yēesu -/makiiruusta

⁴⁵ Yu kāākuyityo nanyuun, kooyeey :riibiichoo kibo Kōōtaab Yēyiin wōlēē kimii :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch āk *Farisaayēek. Yooto kuteebee :choo riibiichoo kule, “So, ntēē kookwaa buch, kāmōōnāmē?” ⁴⁶ Kuwālchi :riibiichoo kule, “Māmii :chii nyēē kiikung'alaal bēsyēēt ake kuu :chiichoo.” ⁴⁷ Kuteebee :Farisaayēek riibiichooto kule, “So, omāchē omwaay kule /kaakiiberbeeraak nkakweek? ⁴⁸ Ara ōnkēt mbo kāāntōōyiin ake tukul nyēē kaakookaasee keey chiichoo, nto kumii mbo *Fārisooyiin nyēē kaakucham ng'aleechaata mwooyē :chiichooto? ⁴⁹ Chubootiin :bichu -mēēnkēt kiruutēkaab :Muusa.” ⁵⁰ Ām kāāntōōyichoo, kimii :Nikōtēēmō nyoo kikiiwokukas Yēesu. Kumwoochi :nyoo kāāntōōyichoo kule,^h ⁵¹ “Kurubta keey āk kiruutēkyoo, māmii :chii nyēē /kiiruustooy yoo /manaakeekas kiyēē mwooyē :chiichooto nto /kiinkēt kiyēē kaakuyey.”ⁱ ⁵² /Kēēmwoochi kule, “So, ichōōnēē :nkinyiing' Kalilaaya? Weesuman siruutēkaab Yēyiin, + meekas ām yooto kule māmii *wōōrkooyoontō nyēē imuuchē kuchōōnēē Kalilaaya.” ⁵³ Nto mii yoo, kooyeey :chii ake tukul kaa,

8

nteenee kuwo :Yēesu ākoy Lekemeetaab *Musēytuuniinēk.

Koorko nyēē kikōchōng'iit

² Yu kāwokuyyēech, kumusta :Yēesu kooyeey biiwuutaab *Kōōtaab Yēyiin. Kukwa :biiko ānkōōruurukyi keey inee. Kōōbuur :Yēesu ng'wēny ankooneet bichoo. ³ Yooto koomut :kāānēētikaab kiruutēk āk *Farisaayēek koorko nyēē /kikeenyoota chiito ake ānkōōyyoong'tēē yooto bo taayeetaab Yēesu. ⁴ Kumwoochi :bichoo Yēesu kule, “Kāānēētiintēēt, /kokeenyoota koorkooni chiito ake. ⁵ Kimwooy *Muusa ām kiruutēkyoo kule, irooko :chii nyēē wuu nyooto /kēēwiirēē rwoon-

^{7:37} Laawi. 23:36; Yoowa. 4:10, 14; Ng'oong'. 22:17 ^{d7:39} Yoowa. 14:16

^{7:40} Kiruu. 18:15, 18; Yoowa. 6:14 ^{f7:42} Isa. 11:1; Miika 5:2; Mat. 20:30-31

^{87:44} Yoowa. 7:30 ^{h7:50} Yoowa. 3:1 ^{i7:51} Kiruu. 1:16-17; 17:6

tōōk kume. Kunyoo ii, imwooyē nee :inyiing'?"^j ⁶Kimwooyē :bichoo ng'aleechaa kutēchēē Yēesu sukōōyooong'tēē kōōk. Kuyim :Yēesu ankusir yēbo teng'eek ām moorineenyii.^k ⁷Kitēēbēē :bichooto Yēesu ng'aleek kutēē yooto tukul. Kōōtōrōōr keey :Yēesu ānkumwoochi bichoo kule, “Yoo mii ām akweek :nyēē mānāāchoolwookēn, kutoow :nyooto kuwiiree koorcooni rwoontōōk.”^l ⁸Yu kāmwooy :Yēesu kuu nyooto, kuyim subak ānkusiriiis. ⁹Yu kabokukas :bichoo ng'aleechaata kimwooyē :Yēesu kubeetaatee akeenke akeenke. Kiba kurook :choo ki yōōsēch kut wokung'ēt :Yēesu nkit āk koorcoonoo kuboonto keey biiko alak. ¹⁰Yooto kōōtōrōōr keey :Yēesu ankuteebee koorcoonoo kule, “Kaba ānō :biikēy oō, cheebyoos? Māmii mbo :akeenke nyēē kāng'ēt kooruustiing'?” ¹¹Kuwāl kule, “Māmii mbo :akeenke oō, Mokoryoontēēt.” Yooto kumwoochi koorcoonoo kule, “-Māaruustiing' :anii nteenee -mātāwēēchoolwookēn subak.”^m

Lēbkēēyyēētaab kōōrēēt :Yēesu

¹²Kitas taay :Yēesu kumwoochi bichoo kule, “Anii lēbkēēyyēētaab kōōrēēt. Chiito nyoo karub ng'aleekyuu kunyōōru lēbkēēyyēētaab soboonto nyēē mākooy kuwēēsyētēē mēēnān.”ⁿ

¹³Kumwoochi *:Fariisaayeeek Yēesu kule, “Nto yu imiitē ing'āloolēē keey :inyiing' nkit, mābo man :ng'aleekuuk.”^o ¹⁴Kuwālchi :Yēesu bichoo kule, “Ānkoo āng'āloolēē keey :anii nkit, kiyēē āmwooyē kubo man kuuyu ānkētē wōlēē kyāāchōōnēē ākoo wōlēē āwēētii. Nteenee -mōōnkētē :akweek.^p ¹⁵Ōtiilē :akweek ng'al baateey orub kuu wōloo isōōtitooy :biiko, nteenee -māātiilchinē :anii chii ng'al. ¹⁶Nto yoo kāālē ātiilchi chii ng'al, āyooong'unēē manta kuuyu mēēbērē anii nkit nteenee āboontē keey Baaba nyoo kiiyookwoo. ¹⁷/Kikeesir ām kiruutēkwook kule yoo kaakuroob :biich āyēēnku ng'ālyoo, ku man :kiyooto.^q ¹⁸Āng'āloolēē keey :anii, nto ake nyēē rōōboo ku Baaba nyoo kiiyookwoo.”^r ¹⁹Kuteebee :Fariisaayeechaa Yēesu kule, “Mii ānō :kōōn?” Kuwālchi :Yēesu kule, “-Mōōnkētoo anii, āmōōnkētē nkinee Baaba. Nto kyōōnkētoo, nto ōnkētē Baaba.”^s ²⁰Kimwooyē :Yēesu ng'aleechu tukul yooto kimii kōōnēētē biiko ām yēē kimii :looloonik choo /kikiiruruukyineē beesaanik ām *Kōōtaab Yēyiin. Yooto kimāmii mbo :chii nyēē kinam Yēesu kuuyu kimānāāyiyiin :chōbuutēkaab Yēyiin.^t

²¹Yooto kumwoochi :Yēesu kāāntōōyichoo subak kule, “+Māāwēēchi keey anku +moocheeng'aataa, nteenee +moomeeyte ng'ōōkiswookikwook -āmōōmuuchē obe wōlēē āwēētii :anii.”^u ²²Kuteebee keey :kāāntōōyichoo kule, “Ibooru nee :chiichi yoo mwooyē kule -mākēēbēētii wōlēē mākuwo :inee? Ara, makubar keey :chiichi nkit ēē?” ²³Nteenee kitas taay :Yēesu kumwooy kule, “Ōbooyē :akweek ng'wēnyuuni, nteenee āchōōnēē :anii kibkōōnkōy. Nyēēng'woong' :kōōrooni nteenee mā nyeenyuu anii :kōōrooni.”^v ²⁴Kiyooto nyēē āmwoowook kule +moomeeyte

“8:11 Mātinyē :siruutēk alake kērēywēēchu (7:53—8:11).

ᵶ8:5 Laawi. 20:10; Kiruu. 22:22-24 **ᵶ8:6** Māarkō 12:13

ᵶ8:7 Kiruu. 13:9; 17:7 **ᵶ8:11** Yoowa. 5:14 **ᵶ8:12** Isa. 49:6; Yoowa. 1:5, 9-10; 3:19; 9:4-5; 11:9-10; 12:35-36, 46; Ēfēēs. 5:8-14; 1Yoowa. 1:5-7; 2:8

ᵶ8:13 Yoowa. 5:31-32 **ᵶ8:14** Yoowa. 7:28-29 **ᵶ8:17** Kiruu. 17:6; 19:15; Mat. 18:16 **ᵶ8:18** Yoowa. 5:36-37; 1Yoowa. 5:9 **ᵶ8:19** Yoowa. 5:18

ᵶ8:20 Yoowa. 2:4 **ᵶ8:21** Yoowa. 7:33-34 **ᵶ8:23** Yoowa. 3:31

ng'ōōkiswookikwook. Makurataak :ng'ōōkiswookichoo ākoy yoo kookaasee keyy kule anii :nyooto.”^w

²⁵ Kuteebee :bichoo Yēesu kule, “Inyiing' ng'oo naas?” Kuwālchi kule, “Nyooto kyāāmwoowunoonwook.^{§§ 26} Chaang' :ng'ala chēē kātāāmwoowook ānkāātiilchook ng'al, nteenee bo man :Baaba nyoo kiiyookwoo. Kiyēē āmwoochinē biiko ku nyēē kyāākāsēē inee.”^{x 27} Kimēēnkēt :bichoo kule kimii :Yēesu kung'āloolēē Kwaan ām kibkōōnkōy. ²⁸ Yooto nanyuun kumwooy :Yēesu kule, “Bēsyoonoo otōrōōrē *Wēri-taab Chii, ku yooto yēē + mōōnkēt kule anii :nyooto āmāyēyēē keyy kiy. Yooto nanyuun yēē + mōōnkēt kule kiyēē āmwooyē ku nyēē kiinēētoo :Baaba.”^{y 29} Kēē-boontē keyy :nyoo kiiyookwoo. Manaabakaaktaa āng'ētu nkit bēsyēēt ake kuuyu āyēyē ākookoy kiyēē ing'erēēchē inee.”

Kiiyēnchi :biiko kereeryaanto Yēesu

³⁰ Yu kāmwooy :Yēesu kuu nyooto, kōōyēnchi :biiko chēē chaang'.^{z 31} Kumwoochi :Yēesu chooto kiiyēnchinē inee kule, “Yoo kōōkiilchi kiyēē ānēētē, ōyēku man rubi-ikyuu.^{a 32} + Mōōnkēt yooto nanyuun manta anku + /makiityaaktaa.”

Kinyikisiit :kwiilateetaab kāāntōōyikaab Yuutayek

³³ Kumwoochi :kāāntōōyichoo Yēesu kule, “So, nto yu kēēbooyē :acheek *Abraam, āmānāākēyēyēku motwoor bēsyēēt ake! Kunyi, /kiityaakteech ām nee?”^{b 34} Kuwālchi :Yēesu kule, “!Kāāmwoowook, motwooriintēetaab ng'ōōkisto :chii nyoo kiikōōtiiny :ng'ōōkisto.^{c 35} Minyē :leekwa kang'waa ākookoy nteenee imōkōnyōōnyoot :motwooriintō.^{d 36} Nto yoo kālē kootyaaktaa :Leekweet ōtyooktooyāktōōsii kuchurta.^{e 37} Ānkētē sinee kule ōbooyē :akweek Abraam. Nteenee ōmāchē obara kuuyu kiyoomcho :mētēwookwook nyēē -mēēwutē :ng'ālyoontēēnyuu. ³⁸ Āng'āloolēē :anii kiyēē kimii kaab Baaba, nto akweek ōyēyē kiyēē mwoowook :kōōn.” ³⁹ Kukētyi :bichooto Yēesu kule, “Abraam ku baaba acheek.” Yooto kuwālchi :Yēesu kule, “Nto ki kōōn :Abraam, nto kyōōyēyē kiyēē kiyey. ⁴⁰ Ōmāchē :akweek obara ānkoo kāāmwoowook kiyēē bo man nyēē chōōnēē wōlēē mii :Yēyiin, ng'ālyoo nyēē kimēēmuuchē kuyey :Abraam.^{f 41} Ōyēyē :akweek yiisyēetaab :kōōn.” Kuwālchi :bichooto Yēesu kule, “Kēēboontē Baaba akeenke, nyooto ku Yēyiin, ānkēyēyēku lōkōkyii chēbo man.”

⁴² Yooto kumwoochi :Yēesu bichooto kule, “Nto ki kōōn akweek :Yēyiin nto ōchā-moo kuuyu kyāāchōōnēē wōlēē mii :Yēyiin ānkāamiitē raat yu. Mānāachōōnēē keyy. Nteenee inee :nyēē kiiyookwoo.^{g 43} -Mōōkāsē kiyēē āmwoowook kuuyu wuu nyēē kyoomaalee tēmēnik yiitiikwook. ⁴⁴ Kōōn akweek :Kibrōkōsyoontēēt ānkōōrubē kiyēē māchē :inee. Rumiin :inee kung'eetee kēny āmāmii :bēsyēēt nyēē kiikōōyy-oong'unēē wōlēē mii :manta kuuyu mātinyē manta. Yoo ibērbēēriisyē, ku cheechii :choo nkit kuuyu, ng'wiin :inee ānku :mētitaab ng'wiynaneet tukul.^{h 45} Āmwoowu :anii manta ng'ālyoo :nyēē yēyē simōōyēnwoo. ⁴⁶ Ara, mii ām akweek :nyēē imuuchē

§§8:25 Imuuchē /keewechee mbo kule, “So, manookas kiyēē kāāmwoowook?”

w8:24 Yoowa. 13:19 **x8:26** Yoowa. 3:17; 8:15; 12:47 **y8:28** Yoowa. 12:32-34;

4:34 **z8:30** Yoowa. 2:23 **a8:31** Yoowa. 15:8; 14:15 **b8:33** Mat. 3:9

c8:34 Room. 6:16, 20; 2Bēt. 2:19 **d8:35** Chuy. 21:2; Kala. 4:30

e8:36 2Kōōr. 3:17 **f8:40** Yoowa. 7:1 **g8:42** 1Yoowa. 5:1

h8:44 Toowu. 3:1-5; 1Yoowa. 3:2; 2:4

kōooboor kule āboontē :anii ng'ōōkisto? Nto yoo bo man :ng'aleek chēē āmwooyē ii, kwaamaak :nee simōōyēnwoo?ⁱ 47 Chii nyoo bo :Yēyiin kukāsē ng'aleekyii. Nteenee -mōōkāswoo kuuyu -mōōbooyē Yēyiin.”^j

48 Yooto kumwoochi :kāāntōōyichoo bo Yuutayeeek Yēesu kule, “Ābērē + mākēēkustooyootiin yoo kakeemwaay kule inyiing' Sāmooryāyiin ānkiiboontē *tāmirmiryēēt nyēē miyaat.”^k 49 Kuwālchi :Yēesu kule, “-Māāboontē tāmirmiryēēt nyēē miyaat. Āywēyē Baaba āmōōkoonyitoo anii :akweek. 50 -Māāchēēnkyinē keye :anii koonyit, nteenee mii :nyēē chēēng'woo anku inee :nyēē itiiilē kiy ake tukul.^l 51 Āmwoowook manta kule, mākooy kume :chiito nyoo rubē ng'aleekyuu.”^m

52 Kumwoochi :bichoo Yēesu kule, “Kāākiinkēt nanyuun man kule iboontē tāmirmiryēēt nyēē miyaat! Kiikume *:Abraam ānkiikubēk *:wōōrkooyikaab Yēyiin ānkiimwooyē kule, nyoo rubē ng'ālyoontēēng'uung' mēēbērē makume? 53 Imwooyē :inyiing' kule iwōō kusiiir Abraam? Kiikume :inee ānkiikubēk mbo :nkicheek wōōrkooyikaab Yēyiin. Isōōtē kule inyiing' ku ng'oo ēē?”ⁿ 54 Yooto kuwālchi :Yēesu kule, “Yoo āmiitē ātōōrōrē keye ku buch. Nteenee nyēē itōōrōroo ku :Baaba nyoo ōbērē :akweek Yēyiintēēng'woong'. 55 -Mōōnkētē :akweek Yēyiin, nteenee anii :nyēē ānkētē. Nto kāālē amwaay kule -māānkētē, nto kāāyēku ng'wiin kuu akweek. Nteenee ānkētē inee ānkāāriibē ng'ālyoontēēnyii.^o 56 Kikiikumachaan :kōōn Abraam kule nto kas bēsyēenyuu, kunyoo yu kachokukas, kung'erech.” 57 Yooto, kumwoochi :bichoo Yēesu kule, “Nto yu maneeyit mbo kēnyiiyēk konom ānkiimwooyē kule 'kiikas Abraam!” 58 Kuwālchi :Yēesu kule, “!Kāāmwoowook, kyāāmiitē kutoombo /kēēsich Abraam.”^p 59 Yooto kukwey :bichooto rwoontōōk kule kuwiiree Yēesu, nteenee kuchuut :Yēesu biiko ankung'eetee yooto kibo *Kōōtaab Yēyiin.^q

Kiisooob :Yēesu chii nyēē /kikēēsich kukoraat

9 Kimii yēē kiwēēsytōotē :Yēesu ākoo rubiikyii, yooto kukas chiito ake nyēē /kikēēsich kukoraat. 2 Kuteebē :rubiikyii Yēesu kule, “Kāānēētiintēēt, nee :nyēē kiyey chiichiin kukor? Ara ng'ōōkisnyii nto nyēbo sikiikyii?”^r 3 Kuwālchi :Yēesu kule, “Mā ng'ōōkistaab chiichoo nto nyēbo sikiikyii :nyēē kiyey kukor, nteenee mākutook :kāāmuukēywēēkaab Yēyiin kubo inee.^s 4 Māchāktōōs /kēēyēyē yiisyēētaab Baaba nyoo kiiyookwoo yoo tāku lebkeye nteenee mii wokutuuyiitu :kōōrēt nyēē -mēēmuuchē :chii tākuyēyis.^t 5 Yoo tāāmiitē kōōrēt, āyēku lebkeēyyēētaab kōōrēt.”^u 6 Yu keewaany :Yēesu kumwooy ng'alechaa kung'tutyi ng'wēny. Koomitmiit mēnēēt ankoonyiinyee koonyekaab chiichooto,^v 7 ānkumwoochi kule, “Wēēwuunēē koonyekuuk kibōōytaab Siloowaam.” (Kerkeye kaaynaani bo 'Siloowaam' ākoo yoo /kakeemwa kule /kikiyookto.) Kuwo :chiichoo ānkōōwuun koonyekyii ānkōōyēēw kukaakukasta.

^l8:46 2Kōōr. 5:21; 1Yoowa. 3:5 ^j8:47 Yoowa. 10:27; 18:37

^k8:48 Māārkō 3:21-22; Yoowa. 4:9; 7:20; 10:20 ^l8:50 Yoowa. 7:18

^m8:51 Yoowa. 5:24 ⁿ8:53 Yoowa. 4:12 ^o8:55 Yoowa. 7:28-29; 4:34

^p8:58 Yoowa. 1:1-2; 17:5 ^q8:59 Yoowa. 11:8

^r9:2 Chuy. 20:5; Ēsēk. 18:20; Luuka 13:2, 4 ^s9:3 Yoowa. 11:4

^t9:4 Yoowa. 5:17; 11:9-10 ^u9:5 Yoowa. 8:12 ^v9:6 Māārkō 8:23

⁸Yooto, kutoow :laatoosyekaab chiichoo āk choo kikiikukas kusoomsē kumwooy kule, “So, mā :chiichi nee nyoo kwēēbuurē sukusoomsē kityō?”^w ⁹Kumwooy :alake kule, “Inee :nyooto” nto alak kule, “Buryo! Mā :inee, nteenee kerkeey inee.” Kumwooy :inee nkit kule, “Lēyyē, ntēē anii :nyooto.” ¹⁰Yooto nanyuun kuteeb :bichooto kule, “Nee :nyēē kiyeying' ikaste?” ¹¹Kuwālchi :chiichoo kule, “Kiimitmiit :chiichoo /kēēkuurēē Yēesu mēnēēt ankoonyiinyeena koonyek ānkumwoowoo wāwuunēē kibōōytaab Siloowaam. Kunyoo yu kāwāāwuun akaste bakeenke!” ¹²Kuteebēē :bichooto kule, “Miitē ānō raat :chiichooto?” Kuwālchi kule, “-Māānkētē.”

Kikiirso :Farisaayek

¹³Yooto, /keenam chiichoo /kikēēng'oonkyinē koonyek /ānkiimutyi *Farisaayek. ¹⁴King'oonkyinē :Yēesu chiichoo koonyek yēē ki bēsyēētaab *Sabaato.^x ¹⁵Kuteebēē :nkicheek Farisaayeechaa chiichoo wōlēē kiyeyta kut kukasta. Kumwoochi kule, “Kinam :chiito ake mēnēēt ankoonyiinyeena koonyek, nto yu kāwāāwuun, akaste.” ¹⁶Kumwooy :Farisaayek alake kule, “Māchōōnēē :chiichi wōlēē mii :Yēyiin kuuyu -mēēywēyē kiruutyēētaab Sabaato.” Kumwooy :alake kule, “So, imuuchē kule nee kuyey :chii nyēē choolwookiin tukuuk chēbo kwōng'uut chēē wuu choo?” Kuchunchuun :Farisaayeechaa ām kāāsōōtēywēēkwaa.^y ¹⁷Yooto nanyuun kuwēēkyi keyy :Farisaayeechaa chiichoo kikoraat ankuteebēē kule, “Imwooyē nee :inyiing' kurubta keyy āk chiichooto kāyēyiing' ikaste?” Kuwāl kule, “Wōōrkooyoontēētaab Yēyiin :chiichooto.”^z

¹⁸Kimāchāmchiintōōs :kāāntōōyikaab Yuutayek kule kikoraat :chiichoo man ankaakukasta. Yooto kukuur sikiikaab chiichoo ¹⁹ankuteebēē kule, “Nyēēng'woong' :lakwani ōmwooyē kule /kikēēsichē kukoraat? Ntēē kāstooy raat?” ²⁰Kumwooy :sikiik kule, “Kiinkētē kule lakwanyoo ānkiinkētē kule kikēēsichē kukoraat. ²¹Nteenee -mākiinkētē kule kayeyakay kule nee sukukasta. -Mākiinkētē mbo chiichēē kāng'oonkyi koonyek. Nto yu chii :inee nyēē wōō nyēē imuuchē kuwāl, oteebee baa, :akweek kumwoowook nkit.” ²²Kimwooy :sikiikaab wēēroo kuu nyooto kuuyu kinyōkōōrēch kāāntōōyichoo bo Yuutayek. Kikiikumwooy :kāāntōōyichoo kule chii ake tukul nyoo kang'alaalee kule Kāārārookiintēēt :Yēesu, + /makeekwetee chiichoo *kōōtaab saayee.^a ²³Kiyooto :nyēē kiyey sikiikaab lakwanaa kumwooy kule, “Nto yu chii :inee nyēē wōō, oteebee baa, :akweek.”

²⁴Yooto kukuur :bichoo subak chiichoo kikoraat ānkumwoochi kule, “Itōrōōr Yēyiin ankiimwaay chēbo man! Kiinkētē :acheek kule choolwookiin :chiichi kāng'oong'uung' koonyek.” ²⁵Kuwālchi :chiichoo bichoo kule, “-Māānkētē :anii kule choolwookiin :chiichoo nto kumā choolwookiin. Nteenee kiy akeenke kityō nyēē ānkētē. Nyooto ku kule kyaakoraat neennyi, ākāstooy raat!” ²⁶Kuteebēē :bichoo kule, “King'aang'ta ānō koonyekuuk?” ²⁷Kuwālchi :chiichoo kule, “Nto yu kāāmwoowook āmēēbērē ōkāšē. Ōmāchē okas subak nyēbo nee? Ara, ōmāchē :nkakweek ōyēku rubiikiyi?” ²⁸Kōōburyoong'to :bichoo kule, “Yyōōch! Inyiing' :nyēē rubiintēētaab chiichooto nteenee kēēbooyē :acheek *Muusa. ²⁹Kiinkētē kule king'ālōolchi :Yēyiin Muusa, nto chiichi ku ng'oo?”^b ³⁰Kulēēnchi :chiichoo, “So, māku nkoolat

^w9:8 Yēyuut. 3:10 ^x9:14 Yoowa. 5:9 ^y9:16 Yoowa. 7:43; 10:19

^z9:17 Yoowa. 6:14 ^a9:22 Yoowa. 7:13; 12:42; 19:38; 20:19; 16:2

^b9:29 Yoowa. 7:27

ōō! Kōōlē -mōōnkētē wōlēē kichōōnēē :chiichoo ānkāākung'oong'woo koonyekyuu?
³¹ Kiinkētē kule mākāsyinē :Yēyiin chii nyēē yēyē rōkōs, nteenee kāsyinē biiko choo
 iywēyē inee ānkuyēyē kiyēē mākyinē :inee.^c ³² /Manaakeekas chii bēsyēēt ake nyēē
 kiikung'aany koonyay chēbo chii nyēē /kikēēsichē kukoraat! ³³ Ākoy kuchōōnēē
 :chiichoo wōlēē mii :Yēyiin nto buch, nto kāmēēmuuchē kuyey kiy nyēē wuu
 nyi."^d ³⁴ Kuwālchi :kāāntōōyichoo chiichoo kule, "Kēēlē, 'kēēyēku :nkinyiing' nyi
 /kikēēsiktiing' ng'ōōkiswookik, kāānēētiintēt ām wōlēē kēēmiitē :acheek?" Kuk-
 wetee :bichoo chiichoo *kōōtaab saayeeet.

Kōryootiin :choo bērē kāstooy

³⁵ Yooto kukas :Yēēsu kule /kikiikeekwetee chiichoo *kōōtaab saayeeet. Kunyōōr
 :Yēēsu chiichooto ankuteebē kule, "Ikoosēē keye :inyiing' *Wēritaab Chii?" ³⁶ Ku-
 teebee :chiichoo Yēēsu kule, "Ng'oo :nyooto ōō, mokoryoontētē, saakaasee keye?"
³⁷ Kumwoochi :Yēēsu kule, "Keekas ra, nto yu inee :nyi ōmiitē ōng'ālōolē tukwaay."^e
³⁸ Yu kakas :chiichoo ng'ālyoontoonoo, kukutuny ām taayeetaab Yēēsu ānkumwooy
 kule, "Mokoryoontētē, kaakaaseeniing' keye."

³⁹ Kumwooy :Yēēsu kule, "Kyāāchōōnii kōōrooni sukubchēyākiis :ng'ala.
 Makukasta :cheebkoraatiisyek ānkukōryō :biiko choo kāstooy."^f ⁴⁰ Kimii kēēyy-
 oong'iis *Farisaayeeek alake yooto. Yu kakas ng'aleechaa kimwooyē :Yēēsu, kum-
 wooy kule, "Ibooru ām wōlēē 'keemwaayte sōō, kule, kēēkōryootiin :acheek?"^g
⁴¹ Kuwālchi :Yēēsu bichoo kule, "Nto kōōkōryootiin nto mēēbērē ōchool-
 wookēnootiin, nteenee kuuyu ōmwooyē kule ōkāstooy, +mōōng'ētū ōchool-
 wookēnootiin."^h

Ākiintētē nyēē karaam

10 Yooto, kumwoochi :Yēēsu kāāntōōyichoo bo Yuutayeeek kule, "Āmwoowook
 manta kule chii nyoo māwēētēē kurkeet nyoo bēētēē :kēēchiirēk kō
 ankuwaaytee keye wōlto ake buch, ku chōōriin. ² Nteenee nyoo buntēē kurkeet
 ku ākiintēētaab kēēchiirēchooto ³ ānkumākuyootyi :riibiintētē kurkeet. Makukas
 :kēēchiirēchoo kuutiinyii yoo kākuur ake tukul ām kaayneenyii. Nto yooto nanyuun
 mākuwēryoot kēēchiirēchoo kuba saang'. ⁴ Makoonto :inee ankurub :kēēchiirē-
 choo, kuuyu inkētē kuutiinyii.ⁱ ⁵ Mārūbē :kēēchiirēchoo soboyiin nteenee mwēyēē
 kuuyu -mēēnkētē kuutiitaab chiichooto."⁶ Kimii :Yēēsu kōō-ārōōru ng'ālyoo, nteenee
 māmii :chii ām bichoo nyēē kiinkētē kiyēē kiilbooru :ng'aleechaata.^j

⁷ Yooto kumwooy :Yēēsu subak kule, "Kāāmwoowook, anii :kurkeetaab kēēchi-
 irēchoo. ⁸ Ki chōōr :biiko tukul choo kisimkukwa. Kikuur kēēchiirēchoo, ntee-
 nee mānāākāsyi :kēēchiirēchooto.^k ⁹ Anii :kurkeet. Chiito nyoo kābuntēēnoo
 anii +/makiiraraach. Mākuwēētii yeechey ānkurōōtu.^l ¹⁰ Yoo chōōnii :sāsiin-
 tētē, kumāchē kuchōōrso, kubākākāiis ānkōōmukuusiis. Nteenee kyāāchōō :anii
 sukung'eeet kunyōōr :biiko soboonto nyēbo man. ¹¹ Anii :ākiintētē nyēē karaam.

^c9:31 Tyēēn. 66:18; Kāālēw. 15:29; Isa. 1:15 ^d9:33 Yoowa. 3:2

^e9:37 Yoowa. 4:26 ^f9:39 Yoowa. 5:22 ^g9:40 Mat. 15:14

^h9:41 Yoowa. 15:22; Room. 2:19-24 ⁱ10:4 Yoowa. 10:27

^j10:6 Yoowa. 16:25 ^k10:8 Cherem. 23:1-2

^l10:9 Tyēēn. 23:2; Ēsēk. 34:14; Yoowa. 14:6

Mēechinē :ākiintō kēechiirēkyii taay.^m 12-13 Nteenee nyoomēechinē :chiito nyoo /kikeesir kēechiirēchoo kuuyu ma cheechii. Yoo kāchō :suuyoontēet kumwēyē. Yooto, makusankatan :suuyoontoonoo kēechiirēk alak ankoosereet chuut. 14-15 Anii :ākiintēet nyēē karaam ānkyāānēmu keyy āmēēchi kēechiirēkyuu. Inkētoo :Baaba ānkāānkētē nkinee. Ānkētē kēechiirēkyuu ānkōōnkētoo :nkicheek.ⁿ 16 Māchāktōōs wāākuur kēechiirēkyuu alak chēē māmii ākwootiini. Makukas kuutiinyuu ankurubwaa bokuyēk ākwootiit akeenke āk chuut, sukwookooy :ākiintēet akeenke.^o 17-18 Māmii :chii nyēē mākōōnēmūnēēnoo soboonnyuu, nteenee āchāmtooy nkit ameeey. Chāmoo :Baaba kuuyu kyāānēmu keyy ameeey, nto yityo ānyōōru subak soboonnyuu. Āboontē kāamuukēywēēk ākooytē soboonnyuu ānkāāboontē kāamuukēywēēk ākētu. Kiyiitēnyii :nyēē kimwoowoo :Baaba kule māchāktōōs ayey.”^p

¹⁹ Kiyey :ng'aleechuutēchu kuchuunchuun subak :kāāntōōyikaab Yuutayeeek.^q ²⁰ Kimwooy :chēē chaang' kule, “Boonto :chiichi *tāmirmiryēet nyēē miyaat! Kōōkubun :mēt chiichi! Nyēbo nee ōkāsyinē chiichi ng'aleekyii ēē?”^r ²¹ Nteenee kulē :alake, “O, -mēēmuuchē :chii nyēē boonto tāmirmiryō kung'alalaal kuu chiichi. Imuuchē man :tāmirmiryēet nyēē miyaat kuyey kukasta chii nyēē koraat?”

Kitay :kāāntōōyikaab Yuutayeeek kule Lakwataab Yēyiin :Yēēsu

²² Kiyit :bēsyyēet nyēē kibo Saakweetaab Kāātiliilēētaab *Kōōtaab Yēyiin* ām Yēērusālēm. ²³ Ki yiiwoot :kōōrēet ānkimii :Yēēsu kuwēēsyyētēē Kōōtaab Yēyiin yēē /kikēēkuurēē Kēēltaab Sōlōmōōn nyēē tinyē wuurwēet.^s ²⁴ Kukwoonchi :kāāntōōyikaab Yuutayeeek Yēēsu ankuteebēe kule, “Yoo inyiyng' *Kāārārōokiintēet, ichurtoowēech bakeenke.”^t ²⁵ Kumwoochi :Yēēsu kule, “Kyāāmwoowook āmōōyēnchinē. Kiyēē āyēyē ām kāamuukēywēēkaab Baaba kōōbooru wōlēē āwuuyē.”^u ²⁶ Nteenee -mōōchāmoo :akweek kuuyu -mōōyēku kēechiirēkyuu.^v ²⁷ Ānkētē kēechiirēkyuu ānkukāsē kuutiinyuu. Yoo kāākuur kuruboo.^w ²⁸⁻²⁹ Ākoochinē *soboontaab kibchulyo āmābootōōs. Māmii :chii nyēē mākōōnēmūnēēnoo āmāmii :chii nyēē imuuchē kōōnēmūnēē Baaba kēechiirēchu. Wōō :Baaba nyoo kīkōōnoo kēechiirēchoo kusiir chii ake tukul.^x ³⁰ Ayēku :anii akeenke āk Baaba.”^y

³¹ Yooto, kukwey :kāāntōōyichoo subak rwoontōōk kule kuwiiree Yēēsu.^z ³² Nteenee kumwoochi :Yēēsu bichoo kule, “Kyookas :akweek tukuuk chēē chaang' chēē kāroomēch chēē kyaayey :anii ām kāamuukēywēēkaab Baaba. Kiito nkōnō ām chooto kyaayey :nyēē kayeyaak omach owiireenaa rwoontōōk?” ³³ Kuwālchi :bichoo kule, “-Mākēēmāchē keewiiring' ām tukuuchoo kāroomēch choo 'kiiyēyē, nteenee kēewiiriing' kubo ng'aleek choo ichubē Yēyiin. Iyēku chii buch, nteenee imiitē iyibē keyy *10:22 Wiikiit :nyi nyēē kiitabaanaat kubo saakweet nyēē isōōtēē :Yuutayeeek bēsyyēet nyēē /kikiitiliilēē Kōōtaab Yēyiin nyoo kinyēērēē :biiko chēē kimā Yuutayeeek.

^m10:11 Tyēēn. 23:1; Mat. 18:12-14; Yoowa. 15:13; Ibu. 13:20; Ng'oong'. 7:17

ⁿ10:14-15 Yoowa. 10:27; 2Tēm. 2:19; Mat. 11:27; Luuka 10:22

^o10:16 Isa. 56:8; 66:18-19; Ēsēk. 34:23-24; Yoowa. 11:52; 1Bēt. 2:25

^p10:17-18 Yoowa. 3:35; 4:34; 5:18 ^q10:19 Yoowa. 9:16

^r10:20 Yoowa. 8:48 ^s10:23 Yēyuu. 3:11 ^t10:24 Yoowa. 4:25

^u10:25 Yoowa. 5:36 ^v10:26 Yoowa. 16:9 ^w10:27 Yoowa. 10:3, 14; 8:47

^x10:28-29 Yoowa. 5:24; 6:39 ^y10:30 Yoowa. 5:18; 17:21 ^z10:31 Yoowa. 8:59

wuu nyēē iyēku Yēyiin.”^a ³⁴Yooto kuwālchi :Yēesu bichoo kule, “Mwooyē :Yēyiin ām siruutēchoo osumānē kule, ‘Kyaamwaay kule āyibook :anii kule keekerkeeye.”[†] ³⁵Kiinkētē kule bo man :siruutēkaab Yēyiin ākookoy. Kikuur :Yēyiin bichoo kikiikutool kule icheek ku inee. ³⁶Kitoola :Baaba ānkōoyookwoo āchōō kōorooni. Kwaa-maak :nee soomwaay kule kāā-ābuch Yēyiin, yoo kaamwaay kule anii :Lakwataab Yēyiin?^b ³⁷Yoo ākoo -māāmiitē āyēyē yiisyēētaab Baaba -moochamte ng’aleekyuu. ³⁸Nto yoo āyēyē yiisyēēnyii, ānkoo -mōōmuuchē ōyēnwoo, ocham naas tukuuk chēbo kwōng’uut choo kyaayey soomuuch ōnkēt kuchurta kule āsōochiintōōsii āk :Baaba.”³⁹ Kusyeem :kāāntōōyichoo subak kule kunam Yēesu, nteenee kubotēē taay-eeng’waa.^c

Kiikaasee keye :biiko chēē chaang’ Yēesu

⁴⁰Kinam :Yēesu baanta kut wokwaay āynēētaab Yoortaan. Kitas taay ākoy wōloo kiibātisāniisyēē :Yoowaana. Kumiitē wōlooto,^d ⁴¹kukwoonchi :biiko chēē chaang’. Kimwooyē :bichoo kule, “Manaayey :Yoowaana ng’aleek chēbo kwōng’uut, nteenee ng’aleek tukul chēē kimwooy kurubta keye āk chiichi, kubo manta.”^e ⁴²Kiikaasee keye :biiko chēē chaang’ Yēesu ām wōlooto.^f

Meetaab Lasaaro

11 ¹⁻²Kimii :chiito nyēē /kikēēkuurēē Lasaaro nyēē kiminyē *kiriinkēētaab Bee-tannyya āk mbo cheebkaamet āyēēng’, Maaryaa āk Maariita. Ki Maaryaa nyiitēnyii :nyoo kiroonkyinē kērēēnkōōkaab Yēesu mwaayta nyēē kiboong’u nyēē anyiny ankumasee buutēēkyii. Kimii :yēē kichokumnyaan :Lasaaro.^g ³Yooto kōōyookyi :koooruuchoo Yēesu ng’ālyoo /kēēmwooyē kule lalaat miisin :choorweenyii nyoo choomtōōs. ⁴Yu kakas :Yēesu, kumwooy kule, “Ānkoo kame, māng’ētunēē *kāābkwoombiich. Kāyēyākiis buch :ng’aleechu sukutōōriiti :Yēyiin āk Lakwanyii.”^h ⁵Kichāmē :Yēesu Maariita, Maaryaa āk Lasaaro.

⁶Kibēēni :Yēesu bēsyōōsyēk āyēēng’ kung’eetee kānyōōr lōkōōywēchoo. ⁷Nto mii yoo, kumwoochi rubiikyii kule, “Okany kiyeey Yuuteeya.” ⁸Nteenee kulēēnchi :rubikyii, “So, Kāānēētiintēēt, imāchē kiyeey wōlooto, ānkōmāchē :kāāntōōyichoo bo Yuutayeek kuwiireeniing’ rwoontōōk?”ⁱ ⁹Kuwālchi :Yēesu rubiikyii kule, “Boonto sōō nee :bēētuum āsiiswēk taman āk āyēēng’ chēē /kēēyēyiisyēē? Yoo kāwēēsyt :chii bēēt, -/mākiināchē kuuyu irēētootē :lēbkēēyyēētaab kōōrēēt.”^j ¹⁰Nteenee yoo kāwēēsytēē mēēnānēēt, +/makiinach kuuyu mātinyē lēbkēēyyēēt.”^k ¹¹Yu kee-waany :Yēesu kumwooy kuu nyooto, kumwoochi bichoo kule, “Kāruchi keye :choorweenyoo Lasaaro nteenee mawaang’et.”^l ¹²Kumwoochi :rubiik Yēesu kule, “Mokoryoontēēt, yoo ākoo kāruchi keye :Lasaaro naas ii, mākusob.”¹³ King’āloolēē :Yēesu meetaab Lasaaro, kubērē :rubiik tōōs kārū. ¹⁴Yooto nanyuun, kōōchuurtoochi :Yēesu rubiichoo bakeenke kule, “Kookume :Lasaaro. ¹⁵Nteenee ang’erekaat, kuuyu

^a10:33 Laawi. 24:16; Mat. 26:63-66; Māārkō 14:64; Yoowa. 5:18

[†]10:34 Tyēēn. 82:6 ^b10:36 Yoowa. 1:34 ^c10:39 Yoowa. 7:30; 8:20, 59

^d10:40 Yoowa. 1:28 ^e10:41 Yoowa. 1:29-34; 3:27-28 ^f10:42 Yoowa. 2:23

^g11:1-2 Luuka 10:38-39; Yoowa. 12:1-3 ^h11:4 Yoowa. 9:3; 17:1

ⁱ11:8 Yoowa. 8:59; 10:31 ^j11:9 Yoowa. 9:4

^k11:10 Yoowa. 12:35-36; 8:12 ^l11:11 Māārkō 5:39

kāmākēēboontē keye chiichoo. Kaamwaay kuu nyooto kubo akweek, sookaaseenaa keye, kunyi keebe.”¹⁶ Kumwoochi :Toomaas nyoo ki sārāmiin rubiik chuut kule, “Okany bokēēbēkyi :tukul wōlooto.”^m

Kimwooy :Maariita kule ikoosē keye Yēesu

¹⁷ Kuyitu :Yēesu, kōōnkēt kule ki bēsyōōsyēk ang'wan kuchakee /kokeekonor Lasaaro. ¹⁸ Kilēekityiin :Beetannyaa āk Yēerusālēem nyēē kimāchē kuyitē kiilomi-itaanik sōmōk. ¹⁹ Kunyoo, kikiikukwa :biiko chēē chaang' bokuriiree Lasaaro ankusaaysaay Maaryaa āk Maariita. ²⁰ Yu kakas :Maariita kule kāākuchō :Yēesu, kutorookta nteenee kung'ētunēē :Maaryaa kō. ²¹ Yooto kumwoochi :Maariita Yēesu kule, “Lēyyē Mokoryoontēt, nto 'kwēemiitē nto kōmāmēē :ng'eetaabiya. ²² Ānkoo kuwuu nyooto, ānkētē kule imuuchē :Yēyiin kuu nyiitēnyī, kuyēwuung' kiy ake tukul nyēē 'keeteeb.” ²³ Kumwoochi :Yēesu Maariita kule, “Makung'eet :ng'eetaabkoomēt.” ²⁴ Kuwālchi :Maariita kule, “Ānkētē sinee kule makung'eet bēsyoonoo bo lētut.”ⁿ ²⁵ Kumwoochi :Yēesu kule, “Anii :nyēē āng'ēētēē biiko meet ānkāākōōnu soboonto. Chiito nyoo keekaaseenaa keye, mākunyōōr *soboontaab kibchuulyo ānkoo kame.^o ²⁶ Nto chiito nyoo ikoosēēnoo keye mābotē bēsyēēt ake. Ara, ichāmchiintōōsii āk ng'aleechu?” ²⁷ Kulēēnchi :Maariita, “Āyēnchinē oō, Mokoryoontēt kule inyīing' ku *Kāārārookiintēt, Lakwataab Yēyiin nyoo kimākuchō kōōrooni.”^p

Kiriir :Yēesu

²⁸ Yu keewaany :Maariita kumwooy ng'aleechaa, kooyeey kaa ānkukuur chee-bkaamet kuwo komos ānkumwoochi kule, “Mii :kāānēētiintēt kutēēbiing'.”²⁹⁻³⁰ Kutākumii :Yēesu wōloo kinyōōrtooy :Maariita, kung'ēētē :Maaryaa areet akenke wokutuuyēē. ³¹ Yu kakas :biiko chu kimii kusooysooyē Maaryaa ām kō kule kātuyto :Maaryaa saang', kurub lēt. Kiisōōtē :bichoo kule tōōs kimāchē wokuriiree wōloo /kikiikeekonoree ng'eetaabkaamet. ³² Yu kayit :Maaryaa yēē kimii :Yēesu kōōbutyi kērēēnkōōkyii kumwoochinē kule, “Mokoryoontēt, nto 'kwēemiitē nto kōmāmēē :ng'eetaabiya.” ³³ Yu kakas :Yēesu kuriirē :Maaryaa āk bichoo kārubē lēt, kung'woonchi. ³⁴ Kuteeb kule, “Kwookonoree ānō?” /Kēēwālchi kule, “Chōō cheekas oō, Mokoryoontēt!” ³⁵ Kuriir :Yēesu. ³⁶ Kimwooy :biiko kule, “Lēyyē, ākoo kōchāmē chiichi miisin!” ³⁷ Nteenee kumwooy :alake kule, “So, kōmākērēktooy naas :chiichi meetaab Lasaaro yoo ākoo inee :nyoo kiyēyē kukasta :kibkoraatyaan-taanaa?”^q

Kiing'etee :Yēesu Lasaaro meet

³⁸ Kiinyaliil Yēesu :ng'aleekaab bichoo. Nteenee kiwo ākoy kochong' wōloo /kikiikeekonoree chiito /ankikikeekeree rwaanteet nyēē wōō kurkat.^r ³⁹ Kumwoochi :Yēesu biiko ām yooto kule, “Ōnēmu rwaantaani.” Kuwālchi :Maariita kule, “Mokoryoontēt, boong'u miisin kuuyu bēsyēētaab ang'wan :nyi kuchakee kame.” ⁴⁰ Kulēēnchi :Yēesu, “Kyāāmwoowuung' oob kule yoo 'keekaaseenaa keye

^m11:16 Māārko 14:31; Yoowa. 20:24 ⁿ11:24 Tān. 12:2; Yoowa. 5:29

^o11:25 Yoowa. 5:21, 24; 8:51 ^p11:27 Yoowa. 4:25; 1:34

^q11:37 Yoowa. 9:6-7 ^r11:38 Māārko 15:46; Yoowa. 20:1

+ meekas wōōyintaab Yēyiin?”⁴¹ Kōōnēm :bichoo rwaanteet. Kukas :Yēesu barak ānkulē, “Baaba, ābiruung’ kōōnkōy kuuyu, ’kēēkāswoo.⁴² Ānkētē kule ikāswoo kwaak. Āmwooyē kuu nyooto sukung’et kukas :bichu kēēboontē keey ānkōōyēn-woo kule inyiing’ :nyēē ’kiiyookwoo.”^s ⁴³ Yu keewaany :Yēesu kumwooy kuu nyooto, kukuurso kule, “Ichuwu saang’, wē, Lasaaro!”⁴⁴ Kuchuw! Kirātootiin :āwunnyēk āk kērēenkōōk siroochoo /kikēemuytooy. Kiiyēenootiin mbo :nkicheek koonyek. Yooto, kumwoochi :Yēesu bichoo kule, “Otyaachee siroochoo sukuwēēsyt.”^t

Kicheeng’ :buunikaab Yēesu wōlēē makunamta

(Mataayo 26:1-5; Māārko 14:1-2; Luuka 22:1-2)

⁴⁵ Kiikaasee keey Yēesu :biiko chēē chaang’ ām choo kirubē Maaryaa lēt yu kakas kiyēē kiyey :Yēesu.^u ⁴⁶ Nteenee kiba :alake ānkubokumwoochi *Farisaayek kiyēē kiyeyakay. ⁴⁷ Yooto kukuur :Farisaayek āk mbo kibkōrōs chēē wōōyēch *kōōkwēē-taab Yuutayek. Kimwoochi kōōkwēēt kule, “+ Makeeyey nee? Nto yu mii :chiichi kuyēyē ng’aleechu chaang’ chēbo kwōng’uut!”⁴⁸ Yoo kākēēbākookyi kutas taay :chi-ichi ām kēēli, makookaasee keey :chii ake tukul. Yooto makukwa :biikaab Rooma ānkuyibēēnēēch kōōrēēt ankookarbuus biikyoo!”^v

⁴⁹ Kimii yooto :chiito ake nyēē /kikēēkuurēē Kayaafa ānki *kibkōrōs nyēē wōō kēnyiinooto. Kimwooy :chiichoo kule, “Kaamaak :nee ēē? ⁵⁰ -Mōōnkētē :akweek kule kaykay kume :chii akeenke kusiir kumis :kōōrēēt tukul.”^w ⁵¹ Kubooyiit man, kimii mbonō :chiichoo bo kōrōs kumwooyē kuu nyooto kubo kāāsōōtēyewēkyii nkit, nteenee kuuyu ki inee :nyēē ki kibkōrōs nyēē wōō ām kēnyiinooto ānkiimutyoonu :ng’aleekyii kule makume :Yēesu sukusobcho :Yuutayek. ⁵² Kimābo Yuutayek nkit nteenee kibo kule /sikiiruruuch :lōkōkaab Yēyiin choo kisērētyinoot kōōrōōsyēk kuyēk kiito akeenke.^x ⁵³ Kitoow :kāāntōōyikaab Yuutayek kuchakee bēsyoonoto kuwo taay, kucheeng’ wōlēē makunamta Yēesu.^y ⁵⁴ Kunyoo manaatakutaaltaat keey :Yēesu ām yēēmoonoo bo Yuuteeya. Kiwo āk rubiikyii *kiriinkēēt ake nyēē /kikēēkuurēē Efrayim yēē kilēekitēē suurkwēēnēēt ānkubokōōbuur wōlooto.^z

⁵⁵ Ām bēsyōōsyēchooto kikiikulēekitiit kwaam :Yuutayek *Saakweetaab Keey-taayēet. Kunyoo kikiikuba :biiko chēē chaang’ Yēerusālēm bokōōtiliil keey, kutoombo kuyitu :saakwaanaa.^a ⁵⁶ Yooto tukul kimii :bichoo kuchēēng’ē Yēesu. Kiteēbēē keey ām *Kōōtaab Yēyiin kule, “Ara chōōnii man :chiichoo saakwaani?”^b ⁵⁷ Kikiisimkumwoochi :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch ākoo *Farisaayek biiko kule yoo kakas :chii wōlēē mii :Yēesu kumwooy /sikeenam.

Kiiyiil :Maaryaa kērēenkōōkaab Yēesu

12 Ām bēsyōōsyēk lo kumanaayit *:Saakweetaab Keeytaayēet, kuwo :Yēesu Bee-tannyya wōloo kiminyē :Lasaaro, chiichoo kiing’ēētēē :Yēesu meet. ² Kibay :Maariita Yēesu āk rubiikyii ām wōlooto kuboonto keey Lasaaro.^c ³ Nto mii yoo kunam :Maaryaa mwaayta laaleet akeenke nyēē kiboong’u nyēē anyiny /ānkyyoolēē beesaan chēē chaang’. Kiroonkyi :Maaryaa mwaayaa kērēenkōōkaab Yēesu, nto yi-

^s11:42 Yoowa. 12:30 ^t11:44 Yoowa. 20:6-7 ^u11:45 Yoowa. 2:23

^v11:48 Māārko 14:1-2; Yoowa. 2:11; Yēyuut. 4:16 ^w11:50 Yoowa. 18:14

^x11:52 Yoowa. 10:16 ^y11:53 Yoowa. 7:1 ^z11:54 Yoowa. 5:13

^a11:55 2Tēt. 30:17-18; Yoowa. 2:13 ^b11:56 Yoowa. 7:11 ^c12:2 Luuka 10:40

tyo, kumasee buutēkyii. Kiboong' :mwaayaa kuker kōōt tukul.^d ⁴Nteenee kimwooy :Yuuta Iskaryoot nyoo ki akeenke ām rubiichoo bo Yēesu (nyoo kimii wokuchoomtooy inee) kule,^e ⁵“So, ntēē /kāmākyooltēē mwaayi beesaan chēē chaang'[†] /ānkiikoochi beesaanichaa bānoonik?” ⁶Kimāmwooyē :chiichoo ng'aleechaa kuriirēē bānoonik, nteenee kuuyu ki kōnōriintēēt ānkisobēē beesaanichaa kubētēchēē kisich, kisich. ⁷Nteenee kimwooy :Yēesu kule, “-Meemakee kiy. Kany kukonor mwaayaa kubo bēsyoonoo + /makeemuya.^f ⁸+ Mōōboontē keyy :akweek bānoonik kwaak nteenee mēēbērē ōboontē keyy anii kwaak.”^g

⁹Yu kakas :biiko chēē chaang' kule kimii :Yēesu Beetannyya bokukas. Kimā Yēesu nkit nyēē kibokukasē nteenee kimāchē kukas nkinee Lasaaro nyoo kiing'ēētēē :Yēesu meet. ¹⁰Kichōb :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch kubakach nkinee Lasaaro ¹¹kuuyu, kiyey :ng'eeteenyii bo meet kumwēyēē :biiko chēē chaang' kāāntōōyichoo bo Yuutayeek ānkuyēlchi Yēesu ankookaasee keyy inee.^h

/Kikeetorooh Yēesu ām Yēerusālēm kuu bāytooyiin

(Mataayo 21:1-11; Māārko 11:1-11; Luuka 19:28-40)

¹²Yu kayyeek, kukas :biiko chēē chaang' choo kikiikukwa *Saakwaanaa bo Keeytaayeet kule kimii :Yēesu kuchōōnii Yēerusālēm. ¹³Yooto kunam sokēēkaab sōōsik ankutorookta Yēesu. Kityēēnchinootē :bichoo barak kule, “Kutōrōriit :Yēyiin!

Ibēruuroot :nyi chōōnii ām kaayneetaab Yēyiin.

Ibēruuroot :bāytooyiintēētaab *Isrāyēēl.”ⁱ

¹⁴Kikalabaan Yēesu :sikiryēēt nyēē ki siirwaak, kootyiich yoo mwooyē :sirurutēkaab Yēyiin kule,

¹⁵“-Mōōmuuyē, wē, :biikaab Sāāyōōn.”[‡]

Ong'nyi chōōnii :bāytooyiintēēng'woong'.

Kālāboonu :sikiryō nyēē siirwaak.”[†]

¹⁶Mānāāsimmkōōnkēt :rubiik kule kiyēē /kikēēmiitē /kēēyēchinē Yēesu kimii kōōtyiichē sirurutēkaab Yēyiin. Nteenee yu kiyyēyē :Yēesu kibkōōnkōy, kōōsōōtyi kiyoo kikiikumwooy :sirurutēk kurubta keyy āk Yēesu.^j

¹⁷Kikiikwaamtaat :biiko choo kikāsē kōōng'ēētēē :Yēesu Lasaaro meet ng'aleechaata. ¹⁸Kunyoo, kiyey :yooto kutorookta :bichoo chaang' Yēesu kuuyu ki ng'alyoo :nyoo nyēē manaayeyakay bēsyēēt ake! ¹⁹Yooto kukōrōmchi keyy *:Farisayeeek kule, “Kookas oob kule buch :kiyēē ōmiitē ōyēyē! Okas, ntēē kāākuwuuchi :kōōrēt tukul chiichiito!”^k

[†]12:5 Mwooyē :yuutēyu kule *feetaanik betekik 300. Kiyēmē keyy :feeteet akeenke āk yiisyēētaab bēsyēēt akeenke.

[‡]12:15 /Kikēēkuurē biikaab Yēerusālēm kule biikaab Sāāyōōn kuuyu /kikēētēēkyi Kōōtaab Yēyiin lekemeetaab Sāāyōōn.

^d12:3 Yoowa. 11:1-2 ^e12:4 Yoowa. 6:71; 13:2, 27; 18:2

^f12:7 Yoowa. 19:40 ^g12:8 Kiruu. 15:11 ^h12:11 Yoowa. 11:43, 45; 2:23

[†]12:13 Tyēēnwookik 118:25-26 ⁱ12:13 Mat. 27:11; Yoowa. 1:49; 6:15

[‡]12:15 Seka. 9:9 ^j12:16 Yoowa. 2:22; 7:39; 17:1 ^k12:19 Yoowa. 11:48

Lēbkēchinē :Yēesu biiko tukul

²⁰ Kimii :nkicheek Kirikiik alake chēē kikikwa Yēerusālēm bokwaam saakwaana. ²¹ Kiba :Kirikiichoo ākoy wōlēē kimii :Filibō nyoo kibo Beetsaaya am Kalilaaya ānkumwoochi Filibō kule, “Boontēēt, kēēmāchē keekas Yēesu.”¹ ²² Kumwoochi :Filibō Antereeya, nto yityo kuyibchi :tukwaay Yēesu lōkōōywechoo. ²³ Yooto kumwoochi :Yēesu icheek kule, “Kāākuyityi nanyuun yēē + /mākiitōrōōr *Wēritaab Chii.^m ²⁴ !Kāāmwoowook, yoo kāmēesuuchi :kēbuswoontēēt ng'wēny ankume, kung'ētu ku inee key. Nteenee yoo kame, makuyey āmiik chēē chaang'. ²⁵ Chiito nyoo kāyēētyi key soboonnyii, mākōōboot. Nto nyoo kēēkooyto soboonnyii am kōōrooni, mākunyōōr *sobootaab kibchuulyo.ⁿ ²⁶ Chiito nyoo mächē kuyēwoo yiisyēēt kumächāktōōs kuruba ānkēēboontotē key āk inee. Mākukoonyit :Baaba chiichooto yēwoo yiisyēēt.^o

²⁷ Kaakwaama :ng'uusng'uus. Lēyyē, + maamwaay nee? Ara + māāmwoochi Baaba kōōnēmwooo nyalili mii kuchōōnchoo? Acha, nto yu ki ākoy kuyityiin kuu nyooto.^p ²⁸ Baaba, itōrōōr kaayneeng'tuung'." Yooto, kuchōōnēē :bōlātēēt barak nyēē kimwooyē kule, “Kyāātōrōōr, ānku + māātōrōōr subak.”^q ²⁹ Yu kakas :biiko choo kikiyyoong'iis yooto bōlātōonoo, kumwooy :bichoo alake kule, “Kātul :kōōrēēt.” Kulē :alake, “Kāng'āloolchi *:malayikeet chiichi.” ³⁰ Kumwoochi :Yēesu bichoo kule, “Kātōok :bōlātōonoo kubo akweek mēēbērē anii.^r ³¹ Kāākuyityiin yēē + /mākiitiilchi biikaab kōōrēēt ng'aleek. + /Makeekwet Bāytooyiintōonoo bo kōōrooni.^s ³² Nteenee yoo /kiitōrōōroo, + māāyisu biiko tukul kukwa wōlēē āmiitē.” ³³ Yooto kimwooyē :Yēesu kuu nyooto, kiibooru meet nyēē kimii kuchōōnchinē. ³⁴ Kulēēnchi :biiko Yēesu, “Mwoowēch :kiruutēkyoo kule ming'iisyē *:Kāārārōokiintēēt ākookoy. So ku ānō wōli imwooyē kule /kiitōrōōrē *Wēritaab Chii? Ng'oo :chiichi /kēēbērē Wēritaab Chii?”^{tu} ³⁵ Kumwoochi :Yēesu bichoo kule, “ + Mōōboontē key lēbkēēyyēēt bēsyōōs chēē ng'eri. Nto yoo tōōboontē lēbkēēyyēēt, obēēsyētōotēē simalukuyaak :mēēnānēēt. -Mēēnkētē :chii nyoo mii mēēnān wōlēē wēētii. ³⁶ Yoo tōōboontē key lēbkēēyyooni kumächāktōōs okaasee key sōōbooyiitu lēbkēēyyēēt.” Yu keewaany :Yēesu kumwooy ng'aleechaata kubotēē yooto.^{vw}

Kiikaasee key :biiko alake Yēesu kutay :alake

³⁷ Ānkoo kikiikuyey :Yēesu ng'aleek chēē chaang' chēbo kwōng'uut am taayeetaab bichoo, manaakookaasee key :bichoo inee.^x ³⁸ Kiyeyakay :yooto kootyiich yoo kimwooyē :wōōrkooyoontēētaab Yēyiin *Isaaya kule, “Ara mii :chii nyēē kiiyēnchi lōkōōywekyoo oō, Yēyiin,

¹12:21 Yoowa. 1:44 ^m12:23 Yoowa. 2:4

ⁿ12:25 Mat. 10:38-39; 16:25; Māārkō 8:35; Luuka 9:24; 17:33

^o12:26 Mat. 10:24-25; Māārkō 10:44-45; Yoowa. 13:13-17

^p12:27 Māārkō 14:34-36; Yoowa. 12:23

^q12:28 Māārkō 1:11; 9:7; Yoowa. 17:1 ^r12:30 Yoowa. 11:42

^s12:31 Yoowa. 14:30; 16:11 ^t12:34 Yoowa. 3:14; 8:28; 18:32

^u12:34 Tyēēn. 89:36; 110:4; Isa. 9:7; Ēsēk. 37:25; Tān. 7:14

^v12:36 Yoowa. 7:33; 8:12 ^w12:36 Yoowa. 5:13

^x12:37 Mat. 12:39-42; 16:4; 17:17; Māārkō 9:19; Yoowa. 16:9; Ibu. 3:7-11

nto nyēē kiikōōnkēt kāāmuukēywēēkuuk?”†y

³⁹ Manaakookaasee keye :bichoo Yēēsu, kurub kuu yoo kisirē *:Isaaya kumwooyē kule,

⁴⁰ “Kiker :Yēyiin koonyekwaa ankuyey kuyoomcho :mētēwook simakas kiy. Kunyoo, -mēēmuuchē kukas kiy amēēmuuchē kusēw :mētēwookwaa, nto yooto, kumāwēēktōōs kukwa wōlēē āmiitē sukung'eet āsoob icheck.”†z

⁴¹ Kimwooy *:Isaaya ng'aleechu kuuyu kikiikukas wōōyintaab Yēēsu ankiki-ikung'alaalee.^a ⁴² Ānkoo kiwuu nyooto, kiikaasee keye :biiko chēē chaang' Yēēsu ākoo mbo kāāntōōyik alak chēbo Yuutayeeek. Nteenee kuuyu kinyōkōōrēch *:Farisaayeeek, kimāng'āloolēē :icheck ng'aleechaa kutook /simakeekwetee *kōōtaab saayeeet.^b ⁴³ Kiyey :kāāntōōyichoo kuu nyooto kuuyu kichāmē yoo kāsīl icheck :biiko mēēbērē yoo kāsīl :Yēyiin.^c

Chiito nyoo kameekaasee keye Yēēsu + /mākiitiilchi ng'al

⁴⁴ Kikuurchi :Yēēsu biiko kule, “Chii nyoo keekaaseenaa keye, kumii kōōkoosēē keye Baaba anii nyoo kiiyookwoo. ⁴⁵ Chiito nyoo kaakukasa, kaakukas nkinee Baaba nyoo kiiyookwoo.^d ⁴⁶ Kyāāchōō kōōrooni chāākōōnu lēbkeēyyēēt sukung'eet :chii ake tukul nyoo ikoosēēnoo keye mēēbērē ng'ētunēē mēēnān.^e ⁴⁷ -Māātiilchinē chii ng'al nyoo kāsē ng'aleekyuu amākoonyitē kuuyu kimāāchōōnii chāātiilchinē biikaab kōōrēēt ng'al nteenee kichāārāroochē.^f ⁴⁸ Nto chii nyoo kataya ankutay ng'aleekyuu, makooruusta :ng'aleechaa nkit bēsyoonoo bo tabanta kuuyu kichuun-nyēē. ⁴⁹ Ng'aleek chēē amwooyē mākwoonēē wōlēē āmiitē, nteenee Baaba nyoo ki-iyookwoo :nyēē kimwoowoo kule amwoowu.^g ⁵⁰ Ānkētē kule kiyēē mwooyē :Baaba kuyibu *soboontaab kibchuulyo. Kunyoo, kiy ake tukul nyoo amwooyē ku nyēē kimwoowoo :Baaba.”^h

Kiiwuunchi :Yēēsu rubiikyii kērēēnkōōk

13 Yooto kikiikuriik /kyaam *Saakweetaab Keeytaayeeet. Kiinkēt :Yēēsu kule kikiikuyityi :bārooyinnyii kung'eetee kōōrooni ānkuwo wōlēē mii :Kwaan. Kichāmē kutukul biikyii choo kiboonto keye.ⁱ ² Yu kimii :Yēēsu wokwoomiisyē āk rubiikyii, kikiikuyey :Kibrōkōsyooontēt Yuuta Iskaryoot kuchaamta Yēēsu.^j ³ Kiinkēt :Yēēsu kule kikiikōōtōōrchi inee :Kwaan kāāmuukēywēēk tukul. Kiinkētē subak kule kichōōnēē :inee wōlēē mii :Yēyiin ankimakoooyey wōlooto.^k

⁴ Kiyyo :Yēēsu ānkōōrēēk kābuutiinyii nto yityo kumootee keye ankeet nyēē abuus. ⁵ Kiroonkyi bēēko karaayit ānkutoow kōōwuunoot kērēēnkōōkaab rubi-ikyii. Kimāsēē kērēēnkōōchoo ankaanaa.^l ⁶ Nto yu kayit yēē kimii :Simōōni Bētērō,

†12:38 Isa. 53:1 †12:38 Room. 10:16 †12:40 Isa. 6:10

z12:40 Māārko 4:12 a12:41 Isa. 6:1-3 b12:42 Yoowa. 2:23; 9:22

c12:43 Yoowa. 7:18; Room. 2:29; Kala. 1:10 d12:45 Yoowa. 14:9

e12:46 Yoowa. 1:4; 8:12 f12:47 Yoowa. 3:17; 5:22

g12:49 Yoowa. 7:16-17 h12:50 Yoowa. 4:34 i13:1 Yoowa. 2:4

j13:2 Luuka 22:3; Yoowa. 12:4 k13:3 Yoowa. 3:35 l13:5 Luuka 12:37

kulēenchi :nyoo, “So, Mokoryoontēēt! Imāchē iwuunwoo kērēenkōōk?” ⁷ Kuwālchi :Yēesu kule, “-Mēenkētē kiyēē āmiitē āyēyē kuu nyi, nteenee + mēenkēt lētuunoo.” ⁸ Kutāyiis :Bētērō ānkumwooy kule, “Acha! Mākoy iwuunwoo kērēenkōōk.” Kumwoochi :Yēesu Bētērō kule, “Yoo kāmāawuunuung’, māyēmāktōōs tākiibuurtē keey.” ⁹ Kumwoochi :Bētērō kule, “Yoo wuu nyooto nanyuun ii, Mokoryoontēēt, iwuunwoo mbo nkinee mētit āk āwunnyēk.” ¹⁰ Kuwālchi :Yēesu kule, “Chii nyoo kāākōōwuun keey kumāchāktōōs baateey kuchururta kērēenkōōk. Ōtiliilēch :akweek tukul nteenee mii :akeenke ām akweek nyēē mā tiliil.”^m ¹¹ Kimwooy :Yēesu kuu nyooto kuuyu kikiikōōnkēt chiichēē kimii wokuchoomtooy inee.ⁿ

¹² Yu keewaany :Yēesu kōōwuun kērēenkōōkaab rubiichoo, koolaach kābuutiinoo ānkuwokōōbuur ng’wēny wokwoomiis. Yooto kumwoochi :Yēesu rubiikyii kule, “Ibooru nee :kiyoo kātāāyēyē? ¹³ Ōkuuroo kule, ‘Kāānēētiintēēt’ nto kule ‘Mokoryoontēēt.’ Man āwuuyē nyooto. ¹⁴ Ānkoo āyēku :anii Mokoryoontēēng’woong’ āk kāānēētiintēēng’woong’, kāāwuunwook kērēenkōōk. Kunyoo māchāktōōs :nkakweek ōwuunchinē keey kērēenkōōk^o ¹⁵ kuu yoo kātāāboorwook :anii.^p ¹⁶ !Kāāmwoowook, mā wōō :motwooriintō kusiir mokoryoontēēnyii āmā wōō :kiyookiintō kusiir kāāyooktooyiintēēt.^q ¹⁷ Yoo koorub ng’aleechu kātāāmwoowook, mākōōbēruurook :Yēyiin!

¹⁸ -Māāng’aloolēēnook akweek tukul kuuyu ānkētē soboonwēkaab choo kyaakwey. Nteenee māchāktōōs kuyityiin :siruutēkaab Yēyiin :yēē mwooyē kule, ‘Kiwēēkyoo keey :chiito nyoo kikyoomiisyē :tukwaay.’^r ¹⁹ Kāsimāmwoowook ng’aleechu kumānāāyēyākiis, si yoo yēyāktōōs, + mookaasee keey kule anii nyooto.^s ²⁰ !Kāāmwoowook, nyoo toochē chiichēē kāāyooktē, kaakutaacha. Nto nyoo kaakutaacha, kaakutaach nkinee nyoo kiyyookwoo.”^t

Kiiboor :Yēesu chiito nyēē kimii wokuchoomtooy

(Mataayo 26:20-25; Māārko 14:17-21; Luuka 22:21-23)

²¹ Kiiyiimset :yooto Yēesu mēt kut kulē, “!Kāāmwoowook, mii :akeenke ām akweek nyēē makuchaamta.” ²² Kukas keey :rubiik nyēē kanam kuut kule ng’oo :nyooto /kēēmwooyē. ²³ Kikitiiing’to Yēesu :rubiintonoo kichāmē.^u ²⁴ Yooto kubutēē :Bētērō rubiintonoo koong’ta kuteebēe Yēesu kule ki ng’oo :nyooto kimii :inee kung’aloolēē. ²⁵ Kōōtōrōōr :rubiintonoo mētinyii ankuteebēe Yēesu kule, “Ng’oo :nyooto ōō, Mokoryoontēēt?” ²⁶ Kumwoochi :Yēesu kule, “Nyoo kāākoochi mukaatiit nyēē kaalablaabte, ku chiito :nyooto.” Kunam :Yēesu mukaatiit ankoolablaabta suutēēk nto yityo kōōyokoochi Yuuta Iskaryoot. ²⁷ Kunāmē :Yuuta mukaatiinaa kōōloombuuchē :Kibrōkōsyoontēēt bakeenke. Kumwoochi :Yēesu kule, “Ānkiisārchi kiyēē imāchē iyey.”^v ²⁸ Kimēēnkētē :rubiik chuut alake kiyēē kiibooru :ng’aleechaa bo Yēesu. ²⁹ Kiisōōtē :rubiik alake kule tōōs kāmwoochi :Yēesu inee wokwaal tukuukaab saakweet nto kule kōōkoochi biiko choo bānoon kiy kuuyu ki

^m13:10 Yoowa. 15:3 ⁿ13:11 Yoowa. 6:64, 70-71

^o13:14 Mat. 23:8-12; Māārko 10:41-45; Luuka 22:27; 1Tēm. 5:10 ^p13:15 Filib. 2:5

^q13:16 Mat. 10:24-25; Luuka 6:40; Yoowa. 15:20 ^r13:18 Tyēēn. 41:9

^s13:18 Yoowa. 17:12 ^t13:19 Yoowa. 14:29; 16:4; 8:24

^u13:20 Māārko 9:37 ^v13:23 Yoowa. 19:26; 20:2; 21:7, 20 ^v13:27 Yoowa. 12:4

kōnōriintēetaab beesaanik.^w ³⁰ Yu kaakunam :Yuuta mukaatiinaa, kuchuyta. Kiki-
ikutuuyiit yooto :kōōrēt.

Mākuutyēēt nyēē lēēl

³¹ Yu kaakuchuyta :Yuuta, kumwooy :Yēesu kule, “Mākōōtōrōōrākoy ra *:Wēri-
taab Chii ānkōōtōrōōrākoy :Yēyiin kubununēē inee. ³² Kuu yoo itōrōōrē :Yēyiin
Wēritaab Chii, mākōōtōrōōr :nkinee Yēyiin ānkuyēyāktōōs areet akeenke.^x ³³ Kun-
yoo ii, lōkōkyuu, -mēētākiibuurtōoy keey akweek nyēē lōō. + Moocheeng'aa ntee-
nee, āmwoowook kule, ‘-Mōōbēētii wōloo + māāwē’, kuu yoo kyāāmwoochinē
kāāntōōyichoo bo Yuutayeeek.^y ³⁴ Āmiitē wāākōōnook mākuutyēēt nyēē lēēl, nto
nyooto ku nyi: Ōchoomtōōsii kuu yoo kyāāchāmook :anii.^z ³⁵ Yoo ōchoomtōōsii,
mākōōnkēt :biiko tukul kule ōyēku rubiikyuu.”^a

Kiiboor :Yēesu kule makutuuch keey :Bētērō

(Mataayo 26:31-35; Māārko 14:27-31; Luuka 22:31-34)

³⁶ Nto tēē yoo, kuteebēē :Bētērō Yēesu kule, “Imāchē iwē ānō ōō, Mokoryoon-
tēēt?” Kuwālchi :Yēesu kule, “-Mākēēbēētooy keey kuu nyi, nteenee + meerubwaa
lētuunoo.”^b ³⁷ Kuteebēē :Bētērō Yēesu kule, “Ām nee simakeebēēte keey raat ōō,
Mokoryoontēēt? Yoo kābo nee, kēēbēku :tukwaay!” ³⁸ Kuwālchi :Yēesu kule, “Kule
kēēbēku :tukwaay? !Kāāmwoowuung’, kutoombo kooturkuuch :kirkōōnkiit, + mee-
tuuch keey areet sōmōk.”^c

Kēēlto :Yēesu nyēbo Kaab Baaba

14 Kumwoochi :Yēesu rubiikyii subak kule, “-Matookany kubēk :moonik.
Okaasee keey Yēyiin ankookaaseena keey. ² Mii :kooiik chēē chaang’ Kaab
Baaba wōlēē + māwāāyēytoowook ming’ātēēt. Nto kāmāwuu nyoo, nto kāmāā-
woowook kuu nyooto. ³ Yoo kāwāāyēytoowook ming’ātoonoo, + māāyēēwu cha-
mutaak subokiibuurtē keey.^d ⁴ Ōnkētē :akweek kēēlto nyēē wēētii wōlēē + māāwē
anii.” ⁵ Yooto kumwoochi :Toomaas Yēesu kule, “Yoo -mākiinkētē raat mbo wōlēē
iwēētii ii, Mokoryoontēēt, bokiinkētē nee kēēlto nyi imwooyē?”^e ⁶ Kuwālchi :Yēesu
kule, “Anii :kēēlto. Anii :manta ānku anii :soboonto. Māmii :chii nyēē wēētii Kaab
Baaba yoo kāmābuntēēnoo.^f ⁷ Nto kōōnkēto, nto kōōnkētē nkinee Baaba. Ntee-
nee ōmiitē bōōnkētē ām lēēkitō kule ng’oo :Baaba ankukookasee koonyekwook mbo
kēny.” ⁸ Kumwoochi :Filibō Yēesu kule, “Mokoryoontēēt, ng’oo :Kōōn. Kiyooto :nyēē
kēēmāchē kityō.” ⁹ Kuwālchi :Yēesu kule, “So, Filibō, kōōkiibuurtē keey nyi kooy
āmānēēnkēto. Chiito nyoo kaakukasa kaakukas Baaba. Imuuchē kule nee itee-
beenaa kule ng’oo :Baaba anii?^g ¹⁰ So, -mēēchāmtooy :inyiing’ kule, anii āk Baaba
ku kiy akeenke? Ng’aleek choo āmwoowook kumā cheechuu nteenee bo Baaba nyoo
inee ku anii ānkuyēyiisyēēnoo.^h ¹¹ Ochamtaa yoo āmwooyē kule anii āk Baaba ku

^w13:29 Yoowa. 12:6 ^x13:32 Yoowa. 17:1

^y13:33 Yoowa. 7:33-36 ^z13:34 Yoowa. 15:12, 17; 1Yoowa. 2:7-8; 3:11, 23; 4:11,

21; 2Yoowa. 5-6 ^a13:35 1Yoowa. 3:14 ^b13:36 Yoowa. 8:14; 21:19 ^c13:38

Yoowa. 18:27 ^d14:3 Yoowa. 12:26 ^e14:5 Yoowa. 11:16 ^f14:6 Yoowa. 1:4,

14; 10:9; Ibu. 10:20 ^g14:9 Yoowa. 12:45; 1:18; Kolos. 1:15; Ibu. 1:3

^h14:10 Yoowa. 3:35; 10:38; 17:21

kiy akeenke. Nto yoo māwuu nyoo, ochamtaa naas kubo ng'aleechaa bo kwōng'uut choo kyaayey.^{i 12} !Kāāmwoowook, chii nyoo ikoosēēnoo keyy makuyey tukuukaab kwōng'uut chēē wuu choo kyaayey :anii ankumakuyey mbo chēē chaang' kusiir chu, kuuyu -māāmiitē. ¹³⁻¹⁴ Kiy ake tukul nyēē kootēēb ām kaayneenyuu, + maayey, sukutōrōriit :Baaba kubununēē Lakwanyii.”^j

Kii-āmiis :Yēēsu rubiikyii kule mākunyōōr Tāmirmiryēētaab Yēyiin

¹⁵ Kitas taay :Yēēsu kumwoochi rubiikyii kule, “Yoo ōchāmo, ōriib māku-utēkyuu.^{k 16} + Maateebē Baaba kukōōnook Tāmirmiryēēnyii nyēē makuyēētyēē-chook kuu wōloo kwāāyēytooy :anii.^{l 17} Bo manta :Tāmirmiryoonoo ānku + mōōbu-urtē keyy ākookoy. Mānyōōru :chii nyēbo kōōroni kuuyu mēēbērē makukas Tāmirmiryoonoo nto kōōnkēt. Nteenee + mōōnkētē :akweek Tāmirmiryoonooto kuuyu mii wōlēē ōmiitē ānku + mōōbuurtē keyy.^{m 18} + Māāwē, nteenee -mōōng'ētu kuu bānoon. + Māāyēewu wōlēē ōmiitē. ¹⁹ Lēēkit ang'eetee kōōrēēt nyēē mākoy kukasa :biikaab kōōroni subak, nteenee + mookasaa :akweek. Nto kuuyu āboontē :anii soboonto, + mōōnyōōru soboonto.^{n 20} Yoo kookasaa yooto, + mōōnkēt kule āyēku :anii akeenke āk Baaba ānkāāyēku akeenke āk akweek. ²¹ Chiito nyoo kāsē māku-utēkyuu ānkuriibē, kuchāmo. Makucham :Baaba chii nyoo chāmo ankaacham :nkani ānkāāboorchi keyy.”

²² Yooto kumwoochi :Yuuta nyiin ake Yēēsu kule, “Mokoryoontēēt, ām nee yu imāchē iboorwēēch keyy āmēēmāchē iboorchi keyy biikaab kōōroni?” ²³ Kuwālchi :Yēēsu kule, “Chii nyoo chāmo, kukoonyitē ng'aleek choo ānēētē. Makucham :Baaba chiichoo ānku + māāchōōntē keyy Baaba ānkubokēēming'tē keyy.^{o 24} Chii nyoo māchāmo, mākoonyitē kiyēē ānēētē. Mākwoonēē :ng'aleechu kookas wōlēē āmiitē, nteenee bo Baaba nyoo kiiyookwoo.^p

²⁵ Amwoowook ng'aleechu kuuyu tākēēboontē keyy. ²⁶ Nteenee makuyēētyēē-chook :Tāmirmiryēētaab Yēyiin nyoo mākōōyook :Baaba. Mākōōnēētook ānkōōsōōt-wook ng'aleek tukul choo kyāāmwoowook.^{q 27} Lēyyē, ōbuurtē kaalyeenyuu. Mak-erkeyy :kaalyaani ākōōnook nyoo kōōnook :biikaab kōōroni. -Mookany kubēk :moonikwook, āmōōmuuyē.^{r 28} Kookas oob yoo kāmwoowook kule, ‘ + Māāwē ānku + māāyēewu wōlēē ōmiitē.’ Yoo ōchāmo, ong'erech kubo kule āmiitē āwēētii Kaab Baaba nyoo wōō kubiira. ²⁹ Kāsimāmwoowook ng'aleechu kumānāyēyākiis, si yoo kāyēyākiis + mōōyēnchi.^{s 30} Kāmāng'ālōolē āk akweek nyēē lōō kuuyu mii kuchōōnii :bāytooyiintēētaab kōōroni. Māboonto :bāytooyiintonoo kāmūukēy kubāwoo,^{t 31} nteenee kāyēyākiis :ng'aleechu sukōōnkēt :biiko tukul kule āchāmē Baaba kuuyu āyēyē kiyēē mwoowoo kule ayey. Lēyyē, kēēng'ēētyēē yu.”^u

ⁱ14:11 Yoowa. 5:18, 36 ^j14:13-14 Yoowa. 15:16; 17:1 ^k14:15 Yoowa. 14:21, 23; 15:10; 1Yoowa. 5:3; 2Yoowa. 6

^l14:16 Yoowa. 7:39; 14:26; 15:26; 16:7, 13; 20:22; Yēyut. 1:4; 2:4; 1Yoowa. 3:24; 4:13 ^m14:17 1Kōōr. 2:10-16

ⁿ14:19 Yoowa. 16:16 ^o14:23 Ng'oong'. 3:20 ^p14:24 Yoowa. 7:16

^q14:26 Yoowa. 14:16; 16:13; 1Yoowa. 2:20, 27

^r14:27 Luuka 2:14; Yoowa. 16:33; Filib. 4:7; Kolos. 3:15

^s14:29 Yoowa. 13:19 ^t14:30 Yoowa. 12:31 ^u14:31 Yoowa. 4:34; 10:18; 12:49

Musābiiboot ākoo sokonaakyii

15 Kitas taay :Yēesu kumwoochi rubiikyii kule, “Anii *musābiiboot nyēbo man nto Baaba ku chiitaab mbareet.^v ²Tiltooy :Baaba sokonnyeenyuu ake tukul nyoo māyēyē āmnyoo, ānkubulē sokonnyet nyoo kiyey lokoyek sukuyey lokoyeek chēē chaang’.^w ³Kōōtililiitu mbo :akweek kēny ām lōkōōywēk choo kwāāmwoowok.^x ⁴Yoo kōōkiilchoo, ākiilchook. Māyēyē :sokonnyeetaab musābiiboot lokoy yoo mēēbērē kānoomchi musābiiboot. Wuu nyooto ām wōlēē ōmiitē :nkakweek. -Mōōyēyē kiy nyēē karaam yoo kāmōōkiilchoo. ⁵Anii :musābiiboot, akweek :sokonaak. Yoo kākiilchoo :chii ānkāākiilchi :nkani, kuyēyē tukuuk chēē chaang’ chēē kāroomēch. Kunyoo, -mōōyēyē kiy yoo kāmōōkiilchoo.^{yz} ⁶/Kiinēmtooy biiko choo kāmākiilchoo kuu sokonaachaa /kēētiltooy. Kuu yoo mākuyoomcho :sokonaachaa, nto mii yoo /kiiruruuch /ānkēēwiirchi ma kulāyo, +/mākiinēmto nkicheek biiko choo kāmākiilchoo /ānkēētōorchii maataab kibchuulyo.^a ⁷Yoo kōōkiilchoo ānkōōbuurtē ng’ālyoontēenyuu, ankooteeb kiy ake tukul nyēē ōmāchē, /kēēkōōnook.^b ⁸Yoo kooyey lokoyeek chēē chaang’ ānkōōyēku man rubiikyuu, + mōōtōrōr Baaba.^c

Kiikiim :Yēesu chamateet

⁹Āchāmook :anii kuu wōloo chāmtooy :Baaba. Kunyoo, ōbuurtē :nkakweek chamateenyuu.^d ¹⁰Yoo kōōriib mākūutēkyuu, + mōōbuurtē chamateenyuu, kuu yoo kyāāriib :nkani mākūutēkaab Baaba ānkāābuurtē chamateenyii.^e ¹¹Āmwoowok ng’aleechu sōōbuurtē ng’erekweekyuu, si nto yityo, kuchurta :ng’erekweekwook.^f ¹²Mākuutyēenyuu nyi: Ōchoomnyē kuu yoo āchāmook :anii.^g ¹³Māmii :chamateet nyēē wōō kusiir yoo kēēnēm keey :chiito kume kubo chōōrōōnuutēkyii.^h ¹⁴Yoo kooyey kiyēē kāāmwoowok, ōyēku chōōrōōnuutēkyuu. ¹⁵-Mātāākuurook subak kule motwoorik kuuyu -mēēnkēt :motwooriintēēt kiyēē yēyē :mokoryoontēenyii. Nteenee ākuurēēnook ra chōōrōōnuutēkyuu kuuyu kāāmwoowok :anii kiy ake tukul nyēē kyāākāsēē Baaba. ¹⁶Kimōōkwēyoo anii :akweek kule āyēku mokoryoontēng’woong’. Anii :nyēē kyāākwēyook ōyēku rubiikyuu. Kyaatoolak kukiil :so-boong’woong’ bo tāmirmiryēt sukung’eet kukōōnook :Baaba kiy ake tukul nyoo kooteeb ām kaayneenyuu.ⁱ ¹⁷Kunyoo, mākuutyēenyuu nyi: Ōchoomnyē.”^j

Mākuwēch :biikaab kōōroni rubiikaab Yēesu

¹⁸Kumwoochi :Yēesu rubiikyii subak kule, “Yoo kāwēchook :biikaab kōōroni ōnkēt kule kisimkuwēcho anii. ¹⁹Nto kyōōbooyē kōōroni nto kichāmook :biikaab kōōroni. Nteenee kyaakweyaak :anii ōyēku cheechuu, kunyi -mōōbooyē kōōrēēt.

^v15:1 Tyēēn. 80:8-16; Isa. 5:1-7; Cherem. 2:21 ^w15:2 Mat. 3:10 ^x15:3 Yoowa. 13:10; Ēfēēs. 5:26 ^y15:5 Yoowa. 15:7, 10; 6:56; 1Yoowa. 2:6, 28; 3:6, 24
^z15:5 2Kōōr. 3:5; 4:7 ^a15:6 Mat. 3:10; 7:19 ^b15:7 Yoowa. 15:16
^c15:8 Yoowa. 17:1 ^d15:9 Yoowa. 5:18 ^e15:10 Yoowa. 14:15; 4:34
^f15:11 Yoowa. 16:22, 24; 17:13; 20:20; 1Yoowa. 1:4 ^g15:12 Yoowa. 13:34
^h15:13 Yoowa. 10:11; Room. 5:8; 1Yoowa. 3:16 ⁱ15:16 Mat. 7:7; Yoowa. 14:13; 15:7; 16:23-24; 1Yoowa. 3:22; 5:14-15 ^j15:17 Yoowa. 13:34

Kiyooto :nyēē wēchēēnook :biikaab kōōrooni.^k ²⁰ Osoot yoo kāāmwoowook kule, 'Mā wōō :motwooriintō kusiir mokoryoontēēnyii.' Kuu yoo /kiinyāliiloo, + /makiinyaliilaak nkakweek. Nto yoo /kēēkoonyitē kiyēē kwaaneet :anii, + /mākēēkoonyit kiyēē + mooneet :nkakweek.¹ ²¹ Mākuyēwook :biikaab kōōrooni ng'aleechu tukul kuuyu ōyēku cheechuu āk subak kuuyu -mēēnkētē :bichoo nyoo kiiyookwoo.^m ²² Nto kimānāāchōō ānkāāng'āloolchi bichoo, nto /kimākiitiilchinē kule kiikuchoolwookēn. Nteenee kuuyu kyāāchōō, māmii :wōlēē makutuukta keyy :chii ām choolwookātēēt nyēē kiikuyey.ⁿ ²³ Chiito nyoo wēchoo, kuwēchē nkinee Baaba.^o ²⁴ Nto kimanaayey tukuuk chēbo kwōng'uut ām wōlēē mii :bichoo, nto /kāmākiitiilchinē bichoo ng'al. Ānkoo kookukas :bichoo tukuuchoo bo kwōng'uut choo kwāāyēyē, tākuwēchoo ānkuwēchē nkinee Baaba.^p ²⁵ Nteenee ityiichē :yuutēyu siruutyēētaab Yēyiin :yoo mwooyē kule, ' /Kikēēwēcho buch.'^{†q}

²⁶ Lēyēyē, ōnkētē kule yoo kāāwē :anii Kaab Baaba, + māwāāyooku Tāmirmiryēētaab Yēyiin nyēē mākuyēētyēēchook. Mākōōboorchi biiko manta āk wōlēē āwuuyē :anii.^r ²⁷ Mēēbērē Tāmirmiryēētaab Yēyiin nkit nyēē mākōōboortoo nteenee ōboortoo :nkakweek kuuyu kikēēboontotē keyy tukul kuchakee kēny.^s

16 Āmwoowook ng'aleechu simōōchuunnyēē kiyēē kyōōyēnchi. ² Makukweeteenaak :bichoo kooriikaab saayēt. Makuyit :bēsēyēt nyēē yoo kabakachaak :chii kōōsōōtē kule kayey kiyēē mächē :Yēyiin.^t ³ Yēyē kuu nyooto kubērē tōōs kayey chēē kāroomēch, nteenee yēyē kuuyu -mēēnkētē Baaba āmēēnkētoo.^u ⁴ Kāsīmāmwoowook ng'aleechu si yoo kayit :yooto kōōsōōtwook ng'aleechaa kyāāmwoowook.^v

Yiisyēētaab Tāmirmiryēētaab Yēyiin

Kimānāāsīmāmwoowook ng'aleechu kuuyu kitākēēboontē keyy. ⁵ Nteenee āmitē wāāyēyē Kaab Baaba nyoo kiiyookwoo āchōō kōōrooni, amateebeenaa :chii ām akweek wōlēē āwēētii. ⁶ Ānkētē kule kāākung'woonchook :ng'aleechu. ⁷ Nteenee āmwoowook manta kule karaam ām wōlēē ōmiitē yoo kāāwē suwāāyooku Tāmirmiryēēt kuchō wōlēē ōmiitē, kuuyu yoo kāmāāwē, mächōōnii :Tāmirmiryēēt chokuyēētyēēchook.^w ⁸ Yoo kächō :Tāmirmiryēēt, mākōōboorchi biiko kule kustooyootiin ām wōlēē kāstooy :icheek ng'ōōkisto, churtaayēt āk kiyēē itilē :Yēyiin.^x ⁹ Kurubta keyy āk ng'ōōkisto, ku kule -mēēkoosēēnoo keyy,^y ¹⁰ churtaayēt ku kule, āmiitē āyēyē :anii Kaab Baaba āmātōōkāsoo ¹¹ nto kiyēē itilē :Yēyiin ku kule, /kāākiitiilchi ng'aleek bāytooyiintēētaab kōōrooni.^z

¹² Āboontē ng'aleek chēē chaang' chēē ābērē nto tāāmwoowook nteenee nyikisyook miisin. ¹³ Nteenee yoo kächō :Tāmirmiryoonoo bo manta, mākwoorōorwook ōnkēt manta kutukul. -Māmwoowu kiyēē chōōnēē kāāsōōtēyēwēkyii nteenee mākumwoowu nyēē /kēēmwoochinē āk tukuuk chēē makukwa.^a ¹⁴ Mākōōtōrōoro

^k15:19 Yoowa. 7:7; 16:32-33; 17:14; 1Yoowa. 3:13 ^l15:20 Yoowa. 13:16

^m15:21 Yoowa. 16:3 ⁿ15:22 Yoowa. 9:41

^o15:23 Luuka 10:16; Yoowa. 5:23 ^p15:24 Yoowa. 5:36

[†]15:25 Tyēēn. 35:19 ^q15:25 Tyēēn. 69:4; 35:19 ^r15:26 Yoowa. 14:16

^s15:27 Yoowa. 1:14; Yēyuut. 1:8; 1Yoowa. 1:2; 4:14 ^t16:2 Yoowa. 9:22; Yēyuut.

26:9-11 ^u16:3 Yoowa. 15:21 ^v16:4 Yoowa. 13:19 ^w16:7 Yoowa. 14:16

^x16:8 Yēyuut. 24:25 ^y16:9 Yoowa. 5:38; 6:36, 64; 7:5; 10:26; 12:37

^z16:11 Yoowa. 12:31 ^a16:13 Yoowa. 14:16; 1Yoowa. 2:27

:Tāmirmiryoonoo kuuyu mākunyoōru ng'aleekyuu ānkumwoowook.^b ¹⁵ Kiy ake tukul nyēbo Baaba ku nyeenyuu. Kiyooto :nyēē āmwooytēē kule mākunyoōru :Tāmirmiryoonoo ng'aleekyuu ānkumwoowook.^c

Makuweek :ng'wooninto kuyēk ng'erekweek

¹⁶ Kāmēētābōōkāsoo ām lēēkitō, nto nyēē mā tyaa ātooku subak.”^d ¹⁷ Kimwooy :rubiichoo alake kule, “So, ibooru nee :ng'aleechu? Kālē, ‘Kāmēētābōōkāsoo ām lēēkitō nto nyēē mā tyaa ātooku subak.’ Ānkulē subak, ‘Āmiitē āyēyē :anii Kaab Baaba.’ ¹⁸ Ibooru nee :ng'aleechu bo ‘Ām lēēkitō?’ -Mākiinkētē kiyēē mii kung'āloolēē!”

¹⁹ Yooto kōōnkēt :Yēesu kule kimāchē :rubiichoo sukuteebee inee ng'aleechaata. Kunyoo kuteebee rubiichooto kule, “So, ōmiitē ōtēēbēē key kiyēē ibooru :yoo kāāmwooyē kule, ‘Ām lēēkitō, -mātōōkāsoo, nto nyēē mā tyaa ātooku subak.’? ²⁰ !Kāāmwoowook, + mōōriiryē ānkōōmēēysē nto yooto kumii :biikaab kōōrooni kung'ērēktōōs. Mākung'woonchook nteenee makuweek :ng'wooninng'woong' kuyēk ng'erekweek. ²¹ Yoo sichē :koorko kung'woonchinē, nto yoo kāākusich lakwanyii kuwuutyēē ng'wooninoo kubo ng'erekweekaab leekweet. ²² Kunyoo, wuu nyooto ām wōlēē ōmiitē akweek. Mākung'woonchook sinee kuu nyiitēnyi, nteenee yoo ka-keekas key subak + moong'erech ng'erekweek chēē mākooy kōōnēmūnēēnook :chii.^e ²³ Māmii :kiy nyēē + mooteebeenaa kuuyu mākukōōnook :Baaba kiy ake tukul nyēē kooteeb ām kaayneenyuu.^f ²⁴ Māmii :kiy nyēē kyooteeb ām kaayneenyuu. Kunyi, oteebee Baaba kiyēē ōmāchē sukuyitita :ng'erekweekwook.

Kiikōōbēl :Yēesu kōōrēēt

²⁵ Kāāmwoowunēēnook ng'aleechu keel nyēē iyeelaat, nteenee makuyit :bēsyoōsyēk chēē + māāng'ooong'wook wōlēē wuu :ng'aleekaab Baaba.^g ²⁶ + Mooteeb bēsyoonooto kiy ām kaayneenyuu nyēē mā anii nyēē ātēēbwook. ²⁷ Chāmook :Baaba, kuuyu kyoochamaa ānkōōchāmchiintōōsii kule kyāāchōōnēē :anii wōlēē mii :inee.^h ²⁸ Āchōōnii kōōrooni, kyāāchōōnēē wōlēē mii :Baaba, nteenee āmiitē āng'ēētēē kōōrooni āyēyē Kaab Baaba.”

²⁹ Yooto kumwoochi :rubiik Yēesu kule, “Kēēmwoowu ra ng'aleek kutook nyēē -mēyēēlē. ³⁰ Kāākiinkēt nanyuun ra kule inkētē kiy ake tukul nyēē mēerook /tākēēkiiring'. Yēyēch :yooto kiiyēnchi kule ichōōnēē Kaab Yēyiin.” ³¹ Kiwālchi :Yēesu rubiichoo ām yooto kule, “Kōōyēnchi sōō? ³² Kaakuyit mbo :bēsyoēt nyēē + mōōsērēētyē :akweek tukul kut wāāng'ētū :anii nkit. Ānkoo kuwuu nyooto, kēēboontē key Baaba.ⁱ ³³ Kāāmwoowook ng'aleechu si yoo kōōnoomnyē āk anii ōnyōōru kaalyeet. + Mootang'any ām kōōrooni. Nteenee ōkimimiitu kuuyu kwāābēl kōōrēēt.”^j

^b16:14 Yoowa. 17:1 ^c16:15 Yoowa. 17:10 ^d16:16 Yoowa. 14:19

^e16:22 Yoowa. 15:11 ^f16:23 Yoowa. 15:16 ^g16:25 Mat. 13:34

^h16:27 Yoowa. 14:21 ⁱ16:32 Seka. 13:7; Māārko 14:27, 50

^j16:33 Yoowa. 14:27; 1Yoowa. 5:4

Kisaay :Yēesu Yēyiin

17 Yu kaakoowaany :Yēesu kumwooy ng'aleechaa, kukas barak ānkumwooy kule, “Baaba, kaakuyit :bārooyinto. Itōrōoro sikkētōrōriitu :tukwaay.^{k 2} Inyiing' :nyēē 'kiikōōnoo kāāmuukēywēēk ām wōlēē mii :biiko tukul sākoochi biiko choo 'kiikōōnoo *soboontaab kibchuulyo.¹³ Soboontaab kibchuulyo nanyuun ku yoo inkētiing' :biiko Yēyiin nyoo bo man ānkōōnkētoo nkani Kāārārookiintoonoo kiiyooku.^{m 4} Kwāātōrōoring' awaang'te yiisoonoo kiiyookwo chaayey.^{n 5} Kunyoo ii, Baaba, kany āchōō bokiibuurtē keyy :tukwaay kēyēmtooy wōōyinto kuu kēny, kutoombo /keeyey kōōrēēt.^o

⁶ Kyāaboorchii bichoo kiikōōnoo kāāmuukēywēēkuuk. Ki cheekuuk :bichoo nteenee ikōōnoo. Kookunam :bichooto ng'ālyoontēng'uung' kuchō āwut. ⁷ Kāākōōnkēt :bichoo kule kiy ake tukul nyoo kyaayey kuchōōnēē wōlēē imiitē. ⁸ Kyāā-āmchi bichoo lōkōōywēchoo 'kiimwoowo ankiikutaach. Inkēt nanyuun :bichoo kule āchōōnēē man wōlēē imiitē ānkōōyēnchinē kule inyiing' nyēē kiiyookwo.

⁹ -Māāsoochinē biikaab kōōrooni, nteenee āsoochinē choo 'kiikōōnoo, kuuyu cheekuuk :chooto. ¹⁰ Chēē āboontē ku cheekuuk nto choo cheekuuk ku cheechuu. Ātōrōoroot kubo bichoo.^{p 11} Āmiitē āchōōnii wōloo imiitē nyēē -mēētāābuurē :anii kōōrēēt, nteenee tākumii :bichooto. Wōōy, wēē, Baaba nyēē tiliil! Iriib bichoo ām kāāmuukēywēēk chēē wuu choo 'kiikōōnoo, sukung'eet kunoomnyo :bichooto kuyēk akeenke kuu yoo āyēku akeenke āk inyiing'.^{q 12} Yoo kyāāboontē keyy bichoo, kyāāriib ām kāāmuukēywēēkuuk nyēē mānāābootyo, nteenee kibot :akeenke baateey, nto nyooto ku kāāmukuusiintētē. Kiyityiin :siruutēk ām kēēlooto.^{r 13} Baaba, āmiitē āchōōnii wōlēē imiitē. Nteenee āmwooyē ng'aleechu yoo tāāmiitē kōōrēēt sukunyōōr :bichooto ng'erekwekyuu kuchurta.^{s 14} Kyāā-āmchi bichoo ng'ālyoontēng'uung'. Kōōkuwēch :biikaab kōōrooni kuuyu mēēbērē bo :icheek kōōrooni, kuu yoo -māābooyē :anii kōōrooni.^{t 15} -Māāsooyiing' kule inēmu bichoo ām kōōrēēt nteenee āsooyiing' kule iriib bichoo kumaaraanta :Kibrōkōsooyontēt.^{u 16} Kubooyiit man, mābo :bichoo kōōrēēt kuu yoo -māābooyē :nkani. ¹⁷ Itiliil bichoo kōōbuurto manta. Ng'ālyoontēng'uung' ku manta. ¹⁸ Kuu yoo kiiyookwo :inyiing' āchōō kōōrēēt, + māāyooktē :nkani bichooto bokuyey yiisyēng'uung' ām kōōrēēt.^{v 19} Kāānēmu keyy kubo icheek sukung'eet kōōnēmchi keyy :nkicheek ng'aleekaab manta.^w

²⁰ -Māāsoochinē rubiik baateey, nteenee āsoochinē biiko choo mākōōyēnwo kubununēē lōkōōywēkaab rubiichoo. ²¹ Baaba āsooyē kule kuyēk :icheek tukul akeenke ku yoo kēyēku :acheek tukwaay akeenke. Āsooyē mbo subak kule kuyēk :nkicheek akeenke āk acheek, sukung'eet kōōyēnchi :biiko tukul kule kiiyookwo. ²² Kyāākoochi bichoo lēbkēyoonoo 'kiikōōnoo sukuyēk :icheek akeenke, kuu yoo

^k17:1 Yoowa. 2:4; 11:4; 12:16, 23, 41; 13:31-32; 14:13; 15:8; 16:14; 17:10, 22, 24 ^l17:2 Mat. 28:18; Yoowa. 3:35; 5:24 ^m17:3 1Yoowa. 5:20

ⁿ17:4 Yoowa. 4:34; 19:30 ^o17:5 Yoowa. 1:1-2; 8:58; 17:24

^p17:10 Yoowa. 16:15 ^q17:11 Yoowa. 10:30; 17:21-23; Kala. 3:28

^r17:12 Yoowa. 6:39; 13:18 ^s17:13 Yoowa. 15:11 ^t17:14 Yoowa. 15:18-19

^u17:15 Mat. 6:13; 2Tēēs. 3:3; 1Yoowa. 5:18 ^v17:18 Yoowa. 20:21

^w17:19 Ibu. 10:10

āyēku akeenke āk inyīng'. ²³Yoo āyēku :anii akeenke āk icheek ānku inyīng' ku anii kuchurtooy :kibakeenkeenyooy, sukōōnkēt :biiko tukul kule 'kiiyookwooy :inyīng' ānkiichāmē icheek kuu yoo 'kiichamaa anii.^x

²⁴Baaba! Ābērē nto kākwoonii :bichoo wōloo āchōōnii anii sukung'eeet kukas kule ātōrōōroot tōrōōrinto nyoo 'kiikōōnoo, kuuyu kisimichamaa kutoombo /keeyey kōōrēēt.^y ²⁵Baaba nyēē churtaat! Kimēēnkētiing' :kōōrēēt, nteenee kyāānkētiing' :anii. Kunyi kāākōōnkēt :bichu kule 'kiiyookwooy.^z ²⁶Kyaayey bichu kōōnkētiing', anku +maatā āyēyē kuu nyooto sukung'eeet kunam :nkicheek chamateet nyoo iboontēēnoo ānkāabuurtē keye :nkani icheek.”

/Kikeenam Yēesu nteenee kitay /kēēsār

(Mataayo 26:47-56; Māārko 14:43-50; Luuka 22:47-53)

18 Yu keewaany :Yēesu kusaay, kwooyyo āk rubiikyii tuybēyēēt ake nyēē wōlooto. ²Kiinkēt :nkinee Yuuta nyoo kichoomtooy Yēesu mbaraanaa, kuuyu kicham :Yēesu kōōmuunyēē wōlooto āk rubiikyii.^{ab} ³Yooto, kuwēēto keye :Yuuta biikaab lukēēt nyēē mining' nyēbo Rooma kutākyinē keye mbaraanaa. Kiboontootē keye mbo riibiikaab kaab *kibkōrōs nyēē wōō ākoo *Farisaayeeek. Kikirat keye :bichoo kuyem. Kinamaat kariikwaa, taariinek āk nōmōryēēk. ⁴Kiinkētē :Yēesu kiy ake tukul nyēē kimii wokuyēyāktōōs. Kuchō taay ankuteebee bichooto kule, “So, ōchēēng'ē ng'oo?” ⁵Kulē :bichoo, “Yēesu nyēbo Nāāsārēēt.” Kumwoochi :Yēesu kule, “Ntēē anii :nyi.” Kimii :Yuuta nyoo kichoomtooy Yēesu kukēēyoy āk bichooto. ⁶Kumwoochinē :Yēesu bichoo kule, “Anii :nyooto” kōōtuuytuuy :bichoo ānkōōryookyi keye ng'wēny. ⁷Kuteebee :Yēesu subak bichoo kule, “So, ōchēēng'ē ng'oo?” Kuwāl :bichoo kule, “Yēesu nyēbo Nāāsārēēt.” ⁸Kumwoochi :Yēesu kule, “Nto yu kāāmwoowook kule anii :nyooto. Yoo ākoo anii :nyēē ōchēēng'ē, kany kubēēchi keye :murēchu āboontē keye.” ⁹Kumwooyē :Yēesu kuu nyooto kuyityiin :yoo kimwooyē kule māmii :rubiintēēnyii mbo akeenke nyēē mākubot.^c

¹⁰Yooto, kung'us :Bētērō chōōkiit nyēē kiboonto ankuchwen yititaab taay nyēbo motwooriintēetaab kibkōrōs nyēē wōō. (/Kikēekuureē motwooriintonoo Māālkō.)^d

¹¹Nteenee kumwoochi :Yēesu Bētērō kule, “Ibērē :inyīng' tōōs -māāchāmē :anii nyalilta nyēē kaakuyeyta :Baaba kule ānyōōru? Ikētyi chōōkiing'tuung' kiraaru!”^e

¹²Kumwoochi :nyēē wōō nyēbo lukēēt biikyii bo lukēēt āk riibiichoo kibo *Kōōtaab Yēyiin kule kunam Yēesu ankurat.

¹³Yu kaakunam :bichoo Yēesu kōōmutyi kurook *Anaas nyoo ki boontēetaab biikooy bo Kayaafa. Kayaafa :nyēē ki kibkōrōs nyēē wōō ām kēnyiinooto.^f ¹⁴Ki inee :nyēē kiirwookyinē kāāntōōyikaab Yuutayeeek kule kaykay kume :chiito akeenke sukusobcho :biiko.^g

^x17:23 Yoowa. 17:11; 5:18 ^y17:24 Yoowa. 12:26; 17:5

^z17:25 Mat. 11:25-27; Yoowa. 8:55 ^a18:2 Māārko 14:32; Luuka 22:39

^b18:2 Yoowa. 12:4 ^c18:9 Yoowa. 6:39 ^d18:10 Luuka 22:36, 38

^e18:11 Māārko 10:38; 14:36; Yoowa. 12:27 ^f18:13 Luuka 3:2; Yoowa. 18:24

^g18:14 Yoowa. 11:49-50

Kituuch keey :Bētērō nyēbo taayta

(Mataayo 26:69-70; Māārko 14:66-68; Luuka 22:55-57)

¹⁵ Yooto koonaamaat :Simōōni Bētērō ākoo rubiintēēt ake, Yēesu. /Kiinkētoot rubiintonoo ake ām wōlēē kimii :chiichoo wōō bo kōrōs. Kunyoo, kiiwut :inee kayaata. ¹⁶ Nteenee king'ētunēē :Bētērō saang' yēbo oreetaab tuuytaab kayaata. Kiiyeey lēt :rubiintonoo ānkumwoochi chēēbto nyēē kiriibē oreet kule koomut Bētērō kuchō āriit.^h ¹⁷ Kumwoochi :chēēboo Bētērō ām yooto bo oraanaa kule, “Inyiing' oob :rubiintēēt ake nyēbo chiichi?” Kulē :Bētērō, “Ābēērē keey!” ¹⁸ Kikaytit :kwēēmowuunooto ānkimii :riibiik alake ākoo motwoorik alak chēbo kayaata kuywēē āng'oong'tiit kukeēyyoong'iis. Kiwokōyyoonyēē :nkinee Bētērō yooto ānkuyu āng'oong'tiinoo.

Kiteebē :Anaas Yēesu ng'aleek

¹⁹ Yooto kulēēnchi *:kibkōrōs nyēē wōō^f Yēesu, “Mwoowoo baa kurubta keey rubiikuuk āk kāānēētiisyēng'uung'.” ²⁰ Kumwoochi :Yēesu kule, “Kyāāmwoowu ng'aleechu kukas :chii ake tukul. Māmii :kiy nyēē kyaawuny ām kāānēētiisyēnyuu. Kyaaneet biiko ām kooriikaab saayeet āk *Kōōtaab Yēyiin wōlēē kiiruruukyine keey :Yuutayeek tukul.ⁱ ²¹ Itēēbēēnoo nyēbo nee? Iteebee biiko choo kikāsē kiyēē kyāāmwooyē. Kubooyit man, inkēt :bichoo kiyēē kyaamwaay.”

²² Koorabaach :riibiintēēt kumwoochinē kule, “Ing'āloolē kuu nyooto ām taayee-taab *kibkōrōs nyēē wōō?”^j ²³ Kulēēnchi :Yēesu, “Yoo ākoo mii :kiyēē kaamwaay nyēē miyaat imwoowu. Nto yoo ākoo bo man ii, irābookyoo nee?” ²⁴ Kumwooy :Anaas kule /kiimut Yēesu kurataat ākoy kaab Kayaafa, kibkōrōs nyoo wōō.

Kituuch keey :Bētērō nyēbo āyēēng' āk sōmōk

(Mataayo 26:71-75; Māārko 14:69-72; Luuka 22:58-62)

²⁵ Kumii :Bētērō kuywēē mayaa, /keeteebē kule, “Inyiing' oob rubiintēēt ake nyēbo chiichiin?” Kutuuch keey :Bētērō kule, “Ābēērē keey.” ²⁶ Kimii :chiito ake nyēē ki motwooriintēetaab kibkōrōs nyēē wōō. Kibo :chiichooto areetaab muroonoo kichwēnē :Bētērō yiitit. Kuteebē :motwooriintonoo Bētērō kule, “So, mā inyiing' :nyoo kēēboontē keey Yēesu ām mbaraanaa?”^k ²⁷ Kulē :Bētērō subak, “Ābēērē keey.” Kooturkuuch :kirkōōnkiit yooto bakeenke.

Kiisimchi :kāāntōōyikaab Yuutayeek Bilaato kule kubakach Yēesu

(Mataayo 27:1-2, 11-31; Māārko 15:1-20; Luuka 23:1-5, 13-25)

²⁸ Yu kāyyēēkunēē /kiimuustee Yēesu kaab *Kayaafa, /ānkiirēkēērchi bāytooyiintēēt nyēbo kōōrēetaab Rooma. /Kikēēkuurēē bāytooyiintonoo *Bilaato. Manaacham :kāāntōōyichoo bo Yuutayeek kōōwut kaytaab bāytooyiintonoo bo Rooma, kuriib tiliiling'waa sukutas taay āk *Saakweetaab Keeytaayeet. ²⁹ Kunyoo, kuchuyta :Bilaato saang' sukung'āloolchi kāāntōōyichoo. Kuteebē kule, “Nee :nyēē

^f18:19 Kasee Luuka 3:2. /Kitākēēkuurē Anaas kule kibkōrōs nyēē wōō ānkoo ki Kayaafa :nyēē kimii yiisyēēt yooto.

^h18:16 Māārko 14:54 ⁱ18:20 Mat. 4:23; Māārko 14:49; Yoowa. 7:14, 26; 6:59; Yēyuut. 26:26 ^j18:22 Yoowa. 19:3; Yēyuut. 23:2 ^k18:26 Yoowa. 18:10

koleel :chiichi?" ³⁰ Kuwāl :bichoo kule, "Nto kamaleelaat nto kāmākiimutuung'." ³¹ Kumwoochi :Bilaato bichoo kule, "Bōōkuumu :akweek nkityō kurubta key kuru-utēkwook." Kulē, "Ntēē -/mākēēchāmweēch kēētilchi chii meet." ³² Kiyityiin ām kēēliitēnyī, :kiyoo kimwooyē :Yēēsu kurubta key āk wōlēē kimakumeeta.¹

³³ Yooto, kooyeyē :Bilaato kō. Kukuur Yēēsu ankuteebee kule, "Inyiing' :bāytooyi-intēētaab Yuutayeeek?" ³⁴ Kuwālchi :Yēēsu kule, "Wōlēē isōōtitooy :inyiing' nkit nto wōlēē mwooytoowuung' :biiko?" ³⁵ Kuwālchi :Bilaato Yēēsu kule, "Yoo 'keekas, āyēku :anii Yuutāyiin sōō? Māku biikwook āk mbo kibkōrōs :chēē kākweruung' ichōō wōli āmiitē. Kiy nee nyēē 'kweeyey :inyiing'?" ³⁶ Yooto, kumwooyē :Yēēsu kule, "Mābo :bāytooyiisyēēnyuu kōōroni. Nto kābo kōōroni, nto kookwaam :rubiikeyuu booryēēt kuyeeta simanama :kāāntōōyichoo bo Yuutayeeek. Māchōōnēē :bāytooyi-isyēēnyuu kōōroni!"^m ³⁷ Kuteebee :Bilaato Yēēsu kule, "Kunyi ākoo iyēku sōō, bāytooyiin?" Kulēēnchi :Yēēsu, "Inyiing' :nyēē 'keemwaay. /Kikēēsicho kule chaaneet biiko ng'ālyoontēētaab man nyēbo Yēyiin. Kiyooto :nyēē kiyeya sāāchōō kōōroni. Chii nyēbo man kukāswo."ⁿ ³⁸ Kuteeb :Bilaato kule, "Manta :nee?"

Yooto, kung'eet :Bilaato ānkuwo saang' subak wōlēē kimii :Yuutayeechaa ānkumwoochi kule, "Lēyyē, ntēē -māākāsē lēēlis nyēē boonto :chiichi! ³⁹ Nteenee kurubta key ākoo ātēbutēkwook, kwāātyooktoowook kwaak kibratyaa akeenke ām kēnyiiit yoo ōmiitē saakweeng'woong' bo Keeytaayeeet. Ara ōmāchē ātyooktoowook bāytooyiintooni bo Yuutayeeek?" ⁴⁰ Kubōloobōlchi :bichoo barak kule, "Ityaakte Baraaba." /Kikikeenam Baraaba /ankeerat kuuyu ki :chii nyēē ki kāwōōtyoo.

19 Yooto nanyuun kōōkooyto *:Bilaato Yēēsu /kēēbirsēēt. ² Kitaay :bikaab lukēēt nkwaatyetaab kātook kookerkeeyee nyoo bo bāytooyiisyēēt ānkōōlookyi mētitaab Yēēsu. Kōōlookyi subak sireet nyēē arraa kookerkeeyee nyoo bo bāytooyiisyēēt. ³ Yu kāākuyityo, kōōliichi key :bichoo bo lukēēt Yēēsu sukumwoochinē kule, "Kimkim, bāytooyiintēētaab Yuutayeeek!" Kimwoochinē kuu nyooto ānkōōrāboochē.

⁴ Kiwo :Bilaato saang' subak wōloo kimii :Yuutayeechaa ānkumwoochi kule, "+ Māākwēryoonu chiichi kuchō saang', sōōnkēt kule māmii :kiy nyēē miyaat nyēē ākāsē kule koyey."^o ⁵ /Kēēkwēryoon Yēēsu kuchō saang' wōlēē kimii :bichoo. /Kiki-lookyi nkwaatyanaa bo kātook mēt āk siraanaa ki arraa. Kumwoochi :Bilaato bichoo kule, "Ong'nyi chiing'woong'." ⁶ Yu kakas :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch āk ri-ibiikaab *Kōōtaab Yēyiin Yēēsu, kubōloobōl kule, "Obakach! Ōkwērtoochi *murtooywoontēēt. Obakach." Kutay :Bilaato. Kimwoochi kule, "Obeete :akweek nkit bōōkwērtoochi murtooywoontēēt. -Māākāsē :anii kiy nyēē miyaat nyēē kookuyey :chiichi."^p ⁷ Kōōkiimchi :Yuutayeechaa kumwooyē kule, "Kikuur key :chiichi kule inee ku Lakwataab Yēyiin, ng'ālyoo nyēē mwooyē :kiruutēkyoo kule nyoolchinē chii nyēē kayey kuu nyoo kume."^q

⁸ Kiinyokoorta :yooto Bilaato miisin. ⁹ Kuketita Yēēsu kuwo kō ankuteebee kule, "Ibooyē ānō :inyiing'?" Kusiiysi key :Yēēsu.^r ¹⁰ Kumwoochi :Bilaato Yēēsu kule,

¹18:32 Mat. 20:19; Yoowa. 3:14; 8:28; 12:32-33 ^m18:36 Yoowa. 6:15

ⁿ18:37 Yoowa. 3:32-33; 8:47; 19:12; 1Tēm. 6:13; 1Yoowa. 4:6

^o19:4 Luuka 23:4; Yoowa. 18:38 ^p19:6 Yoowa. 18:31

^q19:7 Laawi. 24:16; Māārkō 14:61-64; Yoowa. 5:18

^r19:9 Māārkō 14:60-61; 15:5

“-Mēēmāchē ing'āloolwoo? -Mēēnkētē kule āboontē kāāmuukēywēēk atyaaktiing' nto āmwoochi biikyuu bo lukēēt kubākākyiing' murtooywoontēēt?” ¹¹ Kuwālchi :Yēesu kule, “Kāmēēboontē kāāmuukēy ibakachaa nto kāmānāākōōning' :Yēyiin. Kunyoo, chiito nyēē kēyokoowoo āchōō wōlēē imiitē :nyēē leelaat kusiiring'.” ¹² Yooto, kusyeem :Bilaato kēēlto nyēē keetyaaktee Yēesu nteenee kubōloobōl :biko kule, “Yoo 'keetyaakte chiichoo, kōōbooru kule -mēēkāsyiintōōsii āk bāytooyiintēēt nyēē wōō. Chii nyēē yēyē keye kule inee bāytooyiintēēt kukwiilē bāytooyiintōono.”^s

¹³ Yu kakas :Bilaato ng'aleechaa, kumwoochi biikyii bo lukēēt kukwēryoot Yēesu saang' subak ānkōōbuurēē ng'echereenyii nyēē irwoochēē ām yēē /kikēēkuurēē Rwaanteet Komos. (Ām kuutiitaab Yuutayeek /kēēkuurē kule 'Kabaata.) ¹⁴ Kimii :taman āk āyēēng' nyēbo kōrrōōn.[§] Ki bēsyeētaab chōbātēētaab Sabaato :nyooto kutāsē taay *:Saakweetaab Keeytaayeet. Yooto kumwoochi :Bilaato bichoo kule, “Ong'nyoo bāytooyiintēēng'woong'.”^t ¹⁵ Nteenee kubōloobōl :bichoo subak kumwooyē kule, “Owaang'te, obakach, obakach.” Kuteebēē :Bilaato bichooto kule, “Ākwērtoochi bāytooyiintēēng'woong' murtooywoontēēt?” Kulē :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch, “Bāytooyiintēēnyoo acheek ku nyoo bo Rooma nkit āmāmiitē :ake!” ¹⁶ Yooto kōōyokoochi :Bilaato bichoo Yēesu, /subokēēbākākyi murtooywoontēēt.

/Kikēēkwērtoochi Yēesu murtooywoontēēt

(*Mataayo 27:32-44; Māārko 15:21-32; Luuka 23:26-43*)

¹⁷ Yooto nanyuun, /kēēriiboot Yēesu. /Kikēēkērchi koong' Yēesu kukalab murtooywoontēēt, /ankeebeeta ākoy yēēt ake yēē /kikēēkuurēē 'Rōkyēētaab mēt'. (Ām kuutiitaab Yuutayeek /kikēēkuurē kule 'Kolkoota'.) ¹⁸ /Kibokēēkwērtoochi Yēesu murtooywoontēēt. /Kikēēkwērtoochi nkicheek sāsiik alak āyēēng' murtooywōōsyēkwaa ānkiiyoong'tēē ake āwutaab taay nyēbo Yēesu nto nyiin ake kiiyyoong'tēē nyēbo kaataam. ¹⁹ Kimwooy :Bilaato kule /kēēsirchi ng'aleek baawuut /ānkēēkwērtoochi baawuunaa murtooywoontēētaab Yēesu yoo bo barak. Kimwooyē kule: YĒĒSU :NYĒBO NĀASĀRĒĒT BĀYTOOYIINTĒĒTAAB YUUTAYEEK. ²⁰ /Kikeesiree ng'aleechaa kuutuweek sōmōk. Kuutiit nyēbo Yuutayeek, nyēbo biikaab Rooma āk nyēbo Kirikiik. Kisuman :biiko chēē chaang' ng'aleechaa kuuyu kilēēkitēē Yēerusālēm :yooto /kikēēkwērtoochinē Yēesu. ²¹ Kimwoochi :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch Bilaato kule, “-/Makeesir kule 'Bāytooyiintēētaab Yuutayeek' nteenee /keesir kule 'Chiichi nkit :nyēē kikuur keye kule inee bāytooyiintēētaab Yuutayeek'.” ²² Kulē :Bilaato, “Kiyēē kaasir, kukaasir!”

²³ Yu kāākukwērtoochi :biikaab lukēēt Yēesu murtooywoontēēt, kubchēchi keye sirookaab Yēesu chuut ang'wan. Nteenee kibakaakta sireet nyoo kibo āriit nyēē ki ankeet akeenke. ²⁴ Nto yityo, kumwoochi keye kule, “-Mookany keekereer siraani.

^{§19:14} Kimēēmūchāktōōs :yuutēyu kuyēk asiistaab lo nyēbo bēēt kuuyu /kikēēkwērtoochinē Yēesu murtooywoontēēt kumii :asiista sōmōk ām wōlēē mwooytooy :siriik alake chēbo kitaabuunekaab lōkōōywēk chēē kāroomēch. Kiyēyiisyēē :Yoowaana kāāyiitiisyēētaab āsiiswēk kurubē nyēbo Rooma. Asiistaab taman āk āyēēng' ām acheek ku nyēbo lo ām icheek.

^{§19:12} Luuka 23:2; Yoowa. 18:37; Yēyuut. 17:7

^{t19:14} Māārko 15:42; Luuka 23:54; Yoowa. 19:31, 42

Kaykay /keebar *sēkēeryēēt sukutook kule ng'oo :nyēē mākuchurtoochi.” Kiyityiin :yooto āk yoo /kikeesir ām siruutēk kule, “Kibchēchiin sirookyuu ānkubārchi kābuutiinyuu sēkēeryēēt sukōōnkēt chiito nyēē mākuyib.”†

Kumii :bichoo bo lukēēt kumooytōōs siroochoo bo Yēesu, ²⁵ kimii :kaametiitaab Yēesu kēeyyoonyēē yēē kilēēkitēē murtooywoontēēt ānkiboonto keey cheebkaamet. Kimii :nkinee Maaryaa cheebyoosyeetaab Kilooba ākoo Maaryaa nyēbo *kiriinkēetaab Maktaala.^u ²⁶ Kuweech keey :Yēesu kukas kaamet ankukas subak rubiintēenyii nyoo kichāmē ānkumwoochi kaamet kule, “Moomo, wēring'uum' :nyoo.”^v ²⁷ Kumwoochi nkinee rubiintonoo kule, “Murooni, koomēt :nyoo.” Kung'eetee yooto kiwokōobuurto keey :rubiintonoo cheebyoosyaanaa.

Kime :Yēesu

(Mataayo 27:45-56; Māārko 15:33-41; Luuka 23:44-49)

²⁸ Kōōnkēt :Yēesu kule kikiikoowaany kiy ake tukul nyoo kimākyinē :Yēyiin kule chokuyey. Yooto, kumwooy kule, “Kaakwaama :melela.” Kiityiich :yooto subak siruutyēēt ake. ²⁹ Kimii yooto :kiy nyēē kimii *:tifaayiik chēē tāytāy. Kunyoo /keenam kiroonkuryēēt /ankiiluumta tifaayiichaa, nto yityo /kēēnoonkuchi kēēt it ake /ānkiiyokooyto kutiiny kuutiinyii.^w ³⁰ Yu kachuuchun :Yēesu tifaayiichaa, kumwooy kule, “Kaawaany.” Yooto nanyuun, kurankach :kaatit ankung'et.

³¹ Ki bēsyēēt nyooto nyēē /kikēēyēytēē keey kubo bēsyēēt nyēē wōō bo *Sabaato. Kunyoo, kimāmāchē :kāāntōōyikaab Yuutayeek kule kōōkārtootākiis :bichoo ām murtooywōōsyēchoo ākoy bēsyēetaab Sabaato. Yooto kusoom :kāāntōōyichoo Bilaato kumwaayta /kyiiri kēreēnkōōkaab bichoo sukubēk areet akeenke /ānkiiirēēk ām murtooywōōsyēchoo.^x ³² Yooto kuba :biikaab lukēēt ānkwiiri kēreēnkōōkaab chiitaab taayta āk chēbo nyiin ake, choo /kikēēkwērtoochinē murtooywōōsyēk āk Yēesu. ³³ Nteenee yu kāyityi :bichoo Yēesu ankukas kule kaakume, mānāā-iri kēreēnkōōk. ³⁴ Kunam :chiito ake nyēbo lukēēt ng'otinyii ānkubusuyēē Yēesu mooyēēt komos. Kikwaanee yooto :korotiik āk bēeko.^y

³⁵ Chiito nyēē rāru ng'aleechu, ku :nyēē kikāsē kuyēyāktōōs ānkōōnkētē kule bo man. Rāru ng'aleechu sukung'eet ochamte :nkakweek.^z ³⁶ Kiyey :yooto kuyityiin :sirutyēēt nyoo mwooyē kule, “Māmii :koowēenyii mbo akeenke nyēē + /mākēeri.”†^a ³⁷ Kiyityiin subak ām siruutēkaab Yēyiin :yēē mwooyē kule, “Makukas :biiko chiichi /kākēebusuy.”†^b

Wōlēē /kikeemuyta Yēesu

(Mataayo 27:57-61; Māārko 15:42-47; Luuka 23:50-56)

³⁸ Kimii :chiito ake nyēē /kikēēkuurēē :Yōōsēēf nyēbo Arimataaya. Ānkoo ki rubiintēetaab Yēesu :chiichoo, kiyyēlēē keey kōōywēyē kāāntōōyikaab Yuutayeek. Kiwokusoom :chiichoo Bilaato kuchāmchi kuyib muustaab Yēesu. Kuchāmchi :Bilaato wokōōnēm muustaab Yēesu.^c ³⁹ Kiwēeto keey Nikōtēēmō nyoo kichokukāsē

†19:24 Tyēēn. 22:18 ^u19:25 Māārko 15:40-41; Luuka 8:2-3

^v19:26 Yoowa. 13:23 ^w19:29 Tyēēn. 22:15; 69:21

^x19:31 Kiruu. 21:22-23 ^y19:34 1Yoowa. 5:6 ^z19:35 Yoowa. 21:24

†19:36 Chuy. 12:46 ^a19:36 Kāāyiyit. 9:12 †19:37 Sekaryaa 12:10

^b19:37 Tyēēn. 22:16; Ng'oong'. 1:7 ^c19:38 Yoowa. 9:22

Yēesu kwēemowuut ake. Kikinamaat :Nikōtēemō tukuuk chēē boong'u nyēē anyiny chēē kiyitē kiilōōnik sosom.^d ⁴⁰ Kibeeta :bichoo āyēēnku ankeet ankuratee muustaab Yēesu kumii :tukuuchoo boong'u nyēē anyiny, kurub kuu wōloo kiyēytooy :Yuutayeeek yoo /kēemuyē chiito.^e ⁴¹ Kimii :kochonkeet nyēē /kikēēmuchinē biiko yooto /kikēēbākākyinē Yēesu nyēē /kimānāākēēmuchi chii. ⁴² /Kikēēmuchi Yēesu kochonkaanaata kuuyu kilēēkitēē yooto /kēēsārchinē simānyōōryo āk bēsyēētaab *Sabaato nyēē kimii kuyitu.

King'eetee :Yēesu meet

(Mataayo 28:1-10; Māārko 16:1-11; Luuka 24:1-12)

20 Ām bēsyēētaab taayta, nyēē kirubē bēsyēētaab *Sabaato, kumusta :Maaryaa nyēbo Maktaala kukeērir :kōōrēēt ānuwo ākoy kochonkaanaa. Bērē kulē, /kikiikēewunukto rwaantaanaa /kikiikeekeree kurkeetaab kochonkaanaa. ² Yu kakas kule kimāmii :muustaab Yēesu yooto, kooyeey areet akeenke. Kiwokun-yōōr Simōōni Bētērō ākoo rubiintonoo kichāmē :Yēesu ānkumwoochi kule, “Tōōbērē :akweek, /kōōkēēyib muustaab Mokoryoontēēt ām kochong' āmākiinkētē wōlēē /kōkēēyib.”^f ³ Yooto kulabat :Bētērō āk rubiintonoo ake kutākyi keey kochonkaanaa. ⁴ Koong'weentee :rubiintēēt nyiin ake Bētērō ānkuyēk nyēbo taay kuyit kochong'. ⁵ Yu kayit yooto kuyim, nto bēērē kulē, kukāsyi kochong' ankaanaa /kiki-keeratee Yēesu, nteenee mānāākōōwut kochong'. ⁶ Kuyitu :Bētērō ānkuchokukēēytooy ākoy kochong'. Yooto, kukas :nkinee ankaanaa āmāmii :bōōrto. ⁷ Kikas mbo ankeet nyoo /kikikeeratee mētitaab Yēesu kukakyaaruny ānkiikoochi komos yēē kimālēēkitēē :nyiin ake.^g ⁸ Kuwo kochong' :nkinee rubiintonoo kisimkuyitu yooto. Kukas ankoosyechaa ānkōōyēnchi kule ākoo man kaakung'eetee :Yēesu meet. ⁹ (Ākoy yooto kitoombo kōōnkēt :bichoo kiy ām yoo kimwooyē :siruutēk kule makung'eetee :Yēesu meet.)^h ¹⁰ Yu kāākuyityo, kooyeey :rubiichoo kaa.

¹¹ Nteenee kikiikooyeey :Maaryaa ākoy kochong' ānkimii kēēyyo saang' kuri-irē ānkuyimē kōōkōōytooy kochong'. ¹² Nto bēērē kulē, kukāsyi malayikaanik āyēēng' kochong' chēē kikiilaach sirook chēē kileelach kule mang'. Kikiibuurēē :ake mētēw ām yoo kimii :muustaab Yēesu kōōbuurēē :nyiin ake kāābkeēlyē. ¹³ Yooto, kuteebee :malayikaanichaa cheebyoosyaanaa kule, “Iriirchinē nee oō, cheebyoos?” Kulē, “Kaakubeeta :biiko alake Mokoryoontēēnyuu āmānkētē wōlēē kābokōōkoochi!” ¹⁴ Nto bēērē kuweech keey, kukas Yēesu nyēē kēēyyoonyēē yooto, nteenee kimēēnkētē kule ki inee :nyooto.ⁱ ¹⁵ Kuteebee :Yēesu kule, “Iriirchinē nee oō, cheebyoos? Ānku ng'oo :nyēē imiitē ichēēng'ē?” Kibērē :cheebyoosyaanaa tōōs ki :chiitaab mbareet :nyooto. Yooto, kumwoochi kule, “Boontēēt, yoo ākoo inying' nyēē 'kēēnēmu, imwoowu wōlēē kāwēēkoochi siwāāyib.” ¹⁶ Kulēēnchi :Yēesu, “Maaryaa.” Kiirōōtoot :cheebyoosyaanaa Yēesu ānkumwooy ām kuutiitaab Yuutayeeek kule, “Rābōōni!” (Kerkeey :yooto ākoo yoo /kakeemwa kule 'Kāānēētiintēēt'.) ¹⁷ Kimwoochi :Yēesu cheebyoosyaanaa kule, “Keekas ii, chēē, -mēēyētyoo keey, kuuyu tāku toombo āwē Kaab Baaba. Kiyēē + meeyey ku iwē wōlēē mii :rubiikyuu ānkiimwoochi kule, āmiitē āyēēyē wōlēē mii :Baaba nyoo Kwaan nkicheek. Yēyi-

^d19:39 Yoowa. 3:1 ^e19:40 Yoowa. 11:44 ^f20:2 Yoowa. 13:23

^g20:7 Yoowa. 19:40; 11:44 ^h20:9 Luuka 24:46; Yoowa. 2:22; 1Kōōr. 15:4

ⁱ20:14 Luuka 24:16; Yoowa. 21:4

intēenyuu ānku Yēyiintēēng'waa nkicheek.”^j ¹⁸ Kuwo :Maaryaa kuu yoo /kākēēm-woochinē ānkumwoochi rubiik kule, “!Kaakas :anii Mokoryoontēēt!” Yooto kumwoochi icheek kiy ake tukul nyoo kāmwoochinē inee :Mokoryoontēēt.

Kiiboorchchi keey :Yēesu rubiikyii nyēbo taay

¹⁹ Nto bēsyoonooto kosolēny, kōōruruuch keey :rubiikaab Yēesu ankukerta keey kō, kuuyu kitākunyōkōōrēch kāāntōōyikaab Yuutayeek. Kutookunēē :Yēesu areet akeenke yooto kimii :icheek ānkulēēnchi, “Ōbuurtē kaalyeet.”^k ²⁰ Nto yityo, kōo-boorchchi bichoo āwunnyēk wōloo kichutē :musumaariit ākoo mooyēēt komos wōloo /kikēēbusuyē. King'ērēkiis :rubiik miisin yu kēēnkēt kule ākoo ki Yēesu.^l ²¹ Yooto kumwoochi subak kule, “Ōbuurtē kaalyeet. Kuu yoo kiyookwoo :Baaba, āyooktook :nkani.”^m ²² Kōōbuusyi rubiichoo muuyēēt kumwoochi kule, “Ōnyōōru Tāmirmiryēetaab Yēyiin.”ⁿ ²³ Yoo kōōnyōōchi biiko kaat ām ng'ōōki nyēē kiikuyey, kunyōōchinē :Yēyiin bichoo kaat, nto yoo kāmōōnyōōchi kaat, -/mākēēnyōōchinē kaat.”^o

Kiiboorchchi keey :Yēesu Toomaas

(Māārkō 16:14; Luuka 24:36-49)

²⁴ Kunyōōru :Yēesu rubiik chuut alak, kimāmii :Toomaas, (nyēē /kikēēkuurē ām kaayneet ake kule Kibsārāmiin).^p ²⁵ Yu kāwokuchō :Toomaas, kumwoochi :rubiik chuut kule, “!Kaakeekas :acheek Mokoryoontēēt.” Nteenee kimwoochi icheek kule, “Ākoy akas yoo /kikiilōōtunēē musumaariinechaa nto āchāmē. Nto subak, ākoy ātiinyēē āwut yoo bo mooyēēnyii komos saacham.”

²⁶ Yu kakeeyta :bēsyoōsyēk sisiitu, kōōruruukyi keey :rubiichoo kōyoo kikaayi ku-boonto keey Toomaas. Ānkoo kikēerootiin :kurkootik /kibokiyyiinēē kāākōōyyoonyēē :Yēesu yooto. Kimwoochi kule, “Ōbuurtē kaalyeet.” ²⁷ Nto mii yoo kuwēēkyi keey Toomaas ānkumwoochi kule, “Toomaas, chēētiinyēē moorineeng'uung' āwunnyēk ānkiitiinyēē mooyēēnyuu komos āwung'uung'. -Mātēēwiiywii nteenee iyēnchi.” ²⁸ Kumwoochi :Toomaas kule, “Lēyyē, inying' :Mokoryoontēenyuu ānku inying' :Yēyiintēenyuu.” ²⁹ Kumwoochi :Yēesu kule, “So, Toomaas, ākoy ikasaa siikaaseenaa keey? Ibēruurootiin kule nee sōō :biich choo ikoosēēnoo keey ānkoo manaakasa!”^q

Yibu :kāāyēnchinooyēēt soboon

³⁰ Kiyey :Yēesu ng'al alak chēē chaang' chēbo kwōng'uut kuboonto keey rubiikyii. Māsirootiin :ng'aleechaata ām kitaabuuni.^r ³¹ Nteenee /kikesir ng'aleechu, soochamte kule *Kāārārookiintēēt :Yēesu anku Lakwataab Yēyiin, nyēē yoo kookaasee keey, + mōōnyōōru soboontaab kibchuulyo.^s

^j20:17 Ibu. 2:11 ^k20:19 Yoowa. 9:22; 14:27 ^l20:20 Yoowa. 15:11

^m20:21 Yoowa. 17:18 ⁿ20:22 Yoowa. 14:16 ^o20:23 Mat. 16:19

^p20:24 Yoowa. 11:16; 14:5; 20:26-28; 21:2 ^q20:29 1Bēt. 1:8

^r20:30 Yoowa. 2:11; 1:14 ^s20:31 Yoowa. 1:34; 3:15; 1Yoowa. 5:13

Tēkiisyēetaab burburiinēk nyēbo āyēēng' nyēbo kwōng'uut

21 Nto mii yoo, kōoBoorchii key :Yēesu subak rubiikyii alak chēē kimii yoo bo Tōōliilēetaab Tibeerya.** ²Rubiichooto ku: Simōōni nyoo /kikēeku-urēē Bētērō, Toomaas Kibsārāmiin, Nāātānnyēēl nyoo bo Kaana ām Kalilaaya, wērikaab Sebeteaayo āk rubiik alak āyēēng'.^t ³Kumwoochi :Bētērō chuut kule, “Murēchu, +mawaatechaate :anii burburiinēk.” Kulē :chuut, “Keebeete keyy tukul.” Yooto kulaany :bichoo mwēēnkēēt ānkubokutēkiis. Nteenee manaanam kiy kwēmowuunooto.

⁴Nto yu mākuumook :asiista, kimii :Yēesu kēēyooonyēē sakaramteet, nteenee kimēēnkētē :rubiik kule ki inee :nyooto.^u ⁵Yooto kukuurchi :Yēesu bichoo kule, “Wērikēy, manoonam burburyoo?” Kuwāl :chuut kule, “Wooneet!” ⁶Kumwoochi :Yēesu kule, “Ōwiirchi nēētiit kusyeb āwutaab taay nyēbo mwēēnkēēt. +Moonamee yooto burburiinēk.” Yooto kuwiirchi :bichoo nēētiit tōōliil. Nto bēre kōōchuut, kimēētākōōmuuchē kuuyu kikiikunam burburiinēk chēē chaang' miisin.^v ⁷⁻⁸Yooto, kumwoochi :rubiintonoo kichāmē :Yēesu Bētērō kule, “Mokoryoontēēt :nyooto!” Kusirinyē :Bētērō sireenyii bakeenke ankumootee keyy kābuutiit ānkōōronchinē tōōliil sukuriiboot nēētiit. Kimā lōō :yooto ām sakaramteet nteenee kimāchē kuyitē miitaanik bokol akeenke.^{††} /Kikiirēētoot mwēēnkēēt ākoy sakaramteet kōōchutootē nēētiit nyēē kikiinyiy :burburiinēk.^w ⁹Yu kāng'ēētyēē :bichoo tōōliil, kukas āng'oong'tiit nyēē king'āsyānē. Kimii :mukaatiinek yooto ākoo burburyoontēēt nyēē kiwaatanaat. ¹⁰Kumwoochi :Yēesu bichoo kule, “Ōyibu baa, burburiinēchoo alak choo kātōōnāmē.” ¹¹Kōōchuutoon :Bētērō nēētiinoo kikiikunyyiy :burburiinēk chēē wōōyēch ākoy sakaramteet. Kiyitē :burburiinēchoo bokol akeenke āk konom āk sōmōk. Ānkoo ki chaang' :burburiinēchoo nyēē tyaa, mānāāng'ēti nēētiit. ¹²Kumwoochi :Yēesu rubiichoo kule, “Boochur kuut.” Kisēw :rubiik kule ki Mokoryoontēēt. Kinyōkōriitu kuteebee kule inee ku ng'oo. ¹³Yu kāākōōbuur, kōōnēm :Yēesu mukaatiinek āk burburyoontoonoo ānkubchēchinoot rubiichooto.^x

¹⁴Nyēbo sōmōk :nyitēnyi kōoBoorchinē keyy :Yēesu rubiikyii kuchakee yoo king'ēētēē meet.

Kikuur :Yēesu Bētērō subak kurub inee

¹⁵Yu kāākwoomiis, kuwēeto :Yēesu Bētērō komos^{‡‡} ankuteebee kule, “Simōōni araab Yoowaana, ichāmoo :inyiing' man kusiir wōlēē chāntoo :chuut?” Kuwālchi :Simōōni Yēesu kule, “Inkēt :inyiing' oō, Mokoryoontēēt kule āchāmiing' :anii.” Kumwoochi :Yēesu kule, “Ikēēmē kuuchiikyuu.” ¹⁶Kumwoochi :Yēesu Bētērō nyēbo āyēēng' kule, “Simōōni araab Yoowaana, ichāmoo :inyiing' man?” Kuwālchi :Bētērō kule, “Inkēt :inyiing' oō, Mokoryoontēēt kule āchāmiing' :anii.” Kumwoochi :Yēesu kule, “Iriib kēēchiirēkyuu.” ¹⁷Kumwoochi :Yēesu subak Bētērō nyēbo sōmōk kule,

**21:1 /Kikēeku-urēē subak Tōōliilēetaab Tibeerya kule Tōōliilēetaab Kalilaaya.

††21:7-8 Imuuchāktōōs kōoBooru :yuutēyu kule kimā chaang' bēēko.

‡‡21:15 I-ārōoru :kērēywoontēetaab tibtem yuutēyu nyēē karaam.

^t21:2 Māarkō 1:19-20; Yoowa. 1:41-42; 20:24; 1:45-46

^u21:4 Luuka 24:16; Yoowa. 20:14 ^v21:6 Luuka 5:4-7

^w21:7-8 Mat. 14:29; Yoowa. 13:23 ^x21:13 Māarkō 6:41; 8:6; Yoowa. 6:11

“Simōōni araab Yoowaana, ichāmoo :inyiing?” Yooto kung'woonchi :Bētērō kuuyu kateeb :Yēesu areet sōmōk kule, “Ichāmoo :inyiing?” Kiwālchi :Bētērō Yēesu kule, “Mokoryoontēēt, nto yu inkētē :inyiing' kiy ake tukul. Inkētē kule āchāmiing' :anii.” Kuwālchi :Yēesu kule, “I-ake kēēchiirēkyuu.^y ¹⁸!Kāāmwoowuung', yoo kiiminig', 'kiisirinyē sireeng'uung' ankiimoot keey ānkiiwē wōlēē 'keecham. Nteenee yoo 'keey-ooosiitu, + /mākēēkērchiing' koong' itōrōōr āwunnyēk, kusiring'uung' :chiito ake sireeng'uung' ānkumōōtuung', nto yityo kuyibing' wōlēē -mēēmāchē.”^z ¹⁹ Kimwooy :Yēesu kuu nyooto kōōbooru meet nyēē kimākunyōōr :Bētērō sukōōtōrōōrākoy :Yēyiin. Nto mii yoo, kumwoochi :Yēesu Bētērō kule, “Irubwaa.”^a

Yēesu ākoo rubiintēēt nyiin ake

²⁰ Nto bērē kulē :Bētērō, kumii :rubiintonoo kichāmē :Yēesu kuwēētii wōlēē mi-itē :icheek. Rubiintonoo nyoo kitiing'tooy keey Yēesu ām bēsyoonoo /kikyoomiisyē sukutēēbēē Yēesu kule, “Mokoryoontēēt, ng'oo :nyēē makuchaamtiing'?”^b ²¹ Yooto kuteebee :Bētērō Yēesu kule, “Mokoryoontēēt, nto murooni?” ²² Kuwālchi :Yēesu kule, “Yēētyēēchiing' nee nto kāālē :anii kuminy :murooniitēnyi ākoy bēsyēēt nyēē āchōōnēē :anii? Irubwaa :inyiing' kityō.” ²³ Lētunoo kuyityi :ng'aleek wōlēē kimii :biikaab Kiriistō, kule ng'aleechaa kimwooyē :Yēesu kiibooru kule mēēbērē makume :rubiintonoo kichāmē :Yēesu. Nteenee mēēbērē kikimwooy :Yēesu kule māmēē :chi-ichoo. Kimwooy buch kule, “Yēētyēēchiing' nee nto kāālē :anii kuminy :murooni-itēnyi ākoy bēsyēēt nyēē āchōōnēē :anii?”

Ng'ālyoo nyēē /kikēētāsyi

²⁴ Rubiintoniitēnyi nyoo kimwoowu ng'aleechu, ānku inee :nyi kisirē ng'aleechu. Kiinkētē :acheek kule bo man :kiyēē kimwooy.^c ²⁵ Lēyyē, chaang' :ng'aleek miisin chēē kiyey :Yēesu. Nto /kikikeesir ng'aleechaa tukul, nto kiinyiitē :kitaabuun kōōr kumukuul!^d

^y21:17 Mat. 26:33-35; Yoowa. 13:37-38; Yēyuut. 20:28; 1Bēt. 5:2

^z21:18 2Bēt. 1:14 ^a21:19 Yoowa. 13:36 ^b21:20 Yoowa. 13:23

^c21:24 Yoowa. 19:35 ^d21:25 Yoowa. 20:30

Yëyuutëkaab lëbkëeyik

Taayta

Siriintëet, yëe /kikëesirë ak wölëe /kikëesirëe: Kisirë :Luuka kitaabuuni kōorōobērëe kitaabuunyii nyoo kibo taay. Mātookunoot kule /kikëesirëe ānō, nteenee /kikëesirchinë chii nyëe kitookunoot, nyooto ku boontëet Tëyōfiilō, kuu kitaabuunyii nyoo kibo taay. Isōōtë :biiko alake kule /kikëesirë kënyiitaab 63 KK kubërë :alake kukaākubëk :kënyiitaab 70 KK.

Kiyëe mii āriit: Inoomëe :kitaabuuni yoo king'etyinë :nyoo bo lōkōoywëk chëe kārōomëch yoo /kikëeyibë Yëesu kuwo kibkōōnkōy. Nto yityo, kwoorōor wölëe kibuurto :rubiik Yëerusālëem kukānyë kuyiyiin :kiyoo kikuurtoochinë :Yëesu icheek. Nto yëe ki bësüyëetaab Bëentëkōōst ku bësüōōsyëk taman kung'eetee /kākëeyib Yëesu kuwo kibkōōnkōy, kuchōōnchi icheek :Tāmirmiryëetaab Yëyiin ānkōōnyiiyti kāmūukëywëek. Kung'eetee yooto kuwo taay, kiitichakay :lukëetaab biikaab Kiriistō areet akeenke kung'eetee Yëerusālëem, Samaaryaa ākoy komoswookik tukul chëbo kōōrëet (kur. 1:8).

Ikwënyë :komosta nyoo bo taay nyëbo kitaabuuni soboontaab Bëtërō ak kaniseetaab Yëerusālëem. Kung'eetee kurkeetaab sokool kutas taay, kōōrābchinë soboontaab Bāwulō ak ruutooywëkyii sōmōk ām chooto ki ang'wan choo kiwëesyëtootëe kōōrëetaab Rooma kumukuul ak yoo /kibokiiyooong'tëe kōōk ām kiriinkëetaab Rooma.

Kiyëe āmu: I-ārōōru :kitaabuuni bo Yëyuutëk wölëe kiikomkoomunto keey :biikaab Kiriistō ak wölëe kiwuunto :wölëe kinërëe, wölëe kiitikta keey ak kiyëe kiyey :kāmūukëywëekaab Tāmirmiryëetaab Yëyiin ām wölëe mii :biikaab Kiriistō kumukuul ak wölëe mii :chii ake tukul nyoo kiikōōyënchi Kiriistō.

Ārōōrunëet

1 Boontëet Tëyōfiilō, ām kitaabuunyuu nyoo kibo taay, kyaasir ng'aleek tukul chëe rubtooy keey ākoo kiyëe kitoow :Yëesu kuyey ankooneet^e 2 ākoy bësüyëet nyoo /kikëeyibëe kuwo kibkōōnkōy. Kiirwookyinë *lëbkëeyikyii choo kikiikukwey ām kāmūukëywëekaab Tāmirmiryëetaab Yëyiin, yooto kumānāawëeti kibkōōnkōy.^f 3 Yu kāwokung'eetee meet, chokōōboorchi keey lëbkëeyikyii ānkōōbuur ām bësüōōsyëk artam. Kiiboorchi tukuuk chëe chaang' chëe sukuyey lëbkëeyichoo kuchamta kule kisoboot :inee. King'alaalee tukuuk chëe rubtooy keey ākoo bāytooyiisüyëetaab Kaab Yëyiin.^g

Chōōnëetaab Tāmirmiryëet ak bāytooyiisüyëetaab Yëyiin

⁴Nto mii bësüyëet ake, kumii :Yëesu kwoomë lōkōōy ākoo lëbkëeyichoo, kōōkālōonchi icheek kule, “-Moong'eetee Yëerusālëem, nteenee okany ākoy /këerōōbwook Tāmirmiryëetaab Yëyiin kuu yoo kikiikukuurto :Baaba. Kikyāā-āmwook ng'ālyoontoonoo.^h ⁵Kiibātisāniisüyëe :Yoowaana bēeko, nteenee ām

^e1:1 Luuka 1:1-4 ^f1:2 Luuka 24:44-51 ^g1:3 Luuka 24:13-52

^h1:4 Yoowa. 14:16; Luuka 24:49; Yëyuut. 2:4, 33; 11:16; Kala. 3:14; Ēfëes. 1:13

bēsyoōsyēk chēē ng'eri + /makeebatisaneenaak akweek Tāmirmiryēetaab Yēyiin.”ⁱ
⁶ Kubaonto keey :Yēesu lēbkēyichoo, kuteebēē :lēbkēyik kule, “Mokoryoontēēt, ara imiitē sōō, ra wēētyooktēēch acheek biikaab *Isrāyēel ankiibayteech?”^j ⁷ Kukētyi :Yēesu kule, “Yēyiin nkit :nyēē bāwu ng'aleechaa. Māmākyook ōnkēt kule mākyūēk āyu.”^k ⁸ Nteenee, + mōōnyōōru kāamuukēywēēk yoo kāchōōnchook :Tāmirmiryēetaab Yēyiin. + Mōōmwoowu ng'aleek chēē rubtooy keey āk anii ām Yēērusālēm, Yuuteeya, Samaaryaa ākoy komoswookik tukul chēbo kōōrēt.”^l

/Kikēyib Yēesu kuwo kibkōōnkōy

⁹ Yu keewaany :Yēesu kumwooy ng'aleechu, /kēyib kuwo kibkōōnkōy kukāsē :lēbkēyik. Kiker :bootteet Yēesu kōōtōochootē kut wokoong'irta.”^m ¹⁰ Kimii :lēbkēyichoo kōōnyālē barak kubērē nto kas Yēesu, nto bērē kuweech keey kukas biiko alak āyēēng'. Kikiilaach :bichoo sirook chēē leelach ānkēyioonyēē komos ām yoo kimii :icheek. ¹¹ Kumwoochi :bichoo lēbkēyichoo kule, “Murēchu bo Kalilaaya, ntēē kōōyooong'iisyē yu ōkāsē barak? Mākōōyēēw :Yēesu ām kēēlto nyēē wuu nyoo /kākēyibēē.”ⁿ

Noomnyēēt ām saayeet

¹² Nto mii yoo, kung'eetee *:lēbkēyichoo yēē kibo Lekemeetaab *Musēytuuni-inēk ankooyeey ākoy Yēērusālēm. Kitēē :baani nyēē /kēēchāmu /keebeesyēt ām bēsyoēetaab *Sabaato.”^o

¹³ Yu kayit wōlooto, kuba koroofa wōloo kiibuurunēē. Lēbkēyichooto ku: Bētērō, Yoowaana, Yāākōbō, Antereeya, Filibō, Toomaas, Baatolomaayo, Mataayo, Yāākōbō araab Alfaayo, Simōōni nyēē kāng'unoot ākoo Yuuta araab Yāākōbō.”^p ¹⁴ Kituuytōōs kibtaman ām wōlooto kusooyē :tukul ku kiito akeenke. Kiboonto keey āk chēēbyōōsōōk alak āk Maaryaa kaametiitaab Yēesu āk mbo ng'ēetaabkaamet.”^q

/Kikeekwey nyēē kiikeer Yuuta Iskaryoot

¹⁵ Nto mii bēsyoēt ake kung'ēt :Bētērō ām kwēēnuutaab rubiik bokol akeenke āk tibtēm ¹⁶ ānkumwoochi kule, “Mbo ng'ēetaabiya, ki ākoy kuyityiin :siruutēchu bo Yēyiin kuu yoo kimwooyē :Tāmirmiryēetaab Yēyiin kubununēē *Tāwuti, kurubta keey Yuuta nyoo kikwēryoonu biiko bokunam Yēesu.”^r ¹⁷ Ki Yuuta akeenke ām acheek ānkikēyēyisyoōtē tukul. ¹⁸⁻²⁰ /Kikeesir ām Kitaabuutaab Tyēēnwookik kule, ‘Kumuskēn :kanyii ānkuyēk kiraatyaa!’” (Boontēēt Tēyōfiilō, kinyōōr :Yuuta beesaanik ām rōkōsoo kiyēyē. /Kikyaalee beesaanichaa mbareet. Wōlooto bo mbaraanaata :wōlēē kiryoooktoochinē keey kuwēētēē mēt ānkōōtōl :mooyēt kuruuyo :kosurēēkyii saang'. Kikas :chii ake tukul ām Yēērusālēm ng'aleechu. Kunyoo, /kikēēkuurēē mbaraanaa 'Ākēl Taama' nyēē ibooru kule 'Mbaraab ko-
^o1:12 Ki lōōyinto :nyitēnyī nyēē kimāchē kuyitē kiilomiitēet akeenke.

ⁱ1:5 Luuka 3:16 ^j1:6 Māārko 11:10; Luuka 24:21; Yoowa. 12:13 ^k1:7 Māārko 13:32 ^l1:8 Luuka 24:48; Yoowa. 15:27; Yēyuut. 1:21-22; 2:32; 3:15; 4:33; 5:32; 8:14-19; 10:39-47 ^m1:9 Māārko 16:19; Luuka 24:51; 1Bēt. 3:22

ⁿ1:11 Mat. 24:30; 26:54; Luuka 21:27; Ng'oong'. 1:7

^o1:12 Luuka 6:13; 24:52 ^p1:13 Luuka 6:14-16 ^q1:14 Luuka 8:2-3

^r1:16 Tyēēn. 41:9 [†]1:18-20 Tyēēnwookik 69:25

roti'.) Kitas taay :Bētērō kumwooy kule, “/Kikeesir mbo subak kule, ‘Kookeer :chi-ito ake bārooyintaab chiichoo.^{†s} 21 Kunyoo, mächāktōōs /keekwey nyēē keekeer inee. Nto nyooto ku nyoo kikēēboontootē keey tukul kēēmiitē āk Mokoryoontētē Yēēsu, 22 kutoowunēē yoo kibātisānē :Yoowaana Yēēsu ākoy yoo /kibokēēyibē kuwo kibkōōnkōy. Mākuchutēēch :chiichoo sikiiboornootē :tukul kule kookung'etee :Yēēsu meet.”[†]

23 Yooto, /keetwech biiko āyēēng': Yōōsēēf Barsaaba, nto kaayneenyii ake ku Yuustō. Nto nyiin ake ku Matyaa. 24 Yooto /keesaay Yēyiin kule, “Mokoryoontētē, 'inkētē inyiing' wōlēē wuu :kāāsōōtēyweēkaab biiko. Kunyoo, iboorwēēch ām bichu āyēēng' kule nkōnō :nyēē lkeekwey 25 kuyey yiisyooni bo *lēbkēēyik nyi kibākooktooy :Yuuta sukuwēētii wōloo kiyēmāktōōs kuwo kubo rōkōsnyii.” 26 /Keabar *sēkēeryēēt. Yooto kunam Matyaa. Kung'etee yooto kuwo taay, kutas keey āk lēbkēēyik chuut ki taman āk akeenke.^u

Kichōōnchi :Tāmirmiryēēt biikaab Kiriistō

2 Yu kayit bēsyēēt nyēbo *Bēētēkōōst kōōruruukyi keey :rubiichoo tukul yēēt akeenke.^v 2 Nyēē mā tyaa, kuchōōnēē :bōlātētēē barak nyēē kāmooryēn wuu kibuybuy. Kiker :bōlātoonoo kōōto tukul. 3 Kiisuuchi rubiichoo tukuuk chēē wuu ālōolātēētaab maat ānkutēbootēē mētēwoy. 4 /Kikiinyiityi chii ake tukul ām yooto Tāmirmiryēēt ānkutoow :ake tukul kung'alaal ām kuutiit nyēē -mēēnkētē. Kibo :kāamuukēyweēchoo Tāmirmiryēētaab Yēyiin.^{wx}

5 Kimii :YuutayeeK Yēērusālēm chēē kiikōōnēmchi keey Yēyiin. Kikwoonootēē yēēmōōsyēk chēē tēērchiin ām kōōrēēt. 6 Yu kakas bōlātoonoo, kōōruruuch keey. Nto yu kakas :chii ake tukul ām icheek /kēēng'ālōolēē kuutiinyii kunam kuut. 7 Yooto kulē :bichoo, “Māku nkoolat oō! So, mā KalilaayeeK :bichu tukul? 8 Ntēē kāsē :ake tukul ām acheek kung'ālōolē :bichu kuutiinyii! 9 Kēēbooyē :alake Baarti, Meetya āk Eelam. Nto alak kubo Meesobotaamnya, kōōrēētaab YuutayeeK, Kabatookya, Bōōntō ākoo Eesya. 10 Bo :alake Fruukya, Bamfulyaa, Miisir, rōōrōōkiisyēkaab Li-ibya chēē lēēkitēē Kurēēn nto alak kubo Rooma 11 chēē YuutayeeK āk chēē /kikeeweech kurub ātēbutēkaab YuutayeeK. Kwoonēē :alake Kērēētē ākoo Areebya. Ng'ālōolē :bichu kuutuweekyoo kōōbooru tukuuk chēbo kwōng'ut chēē rubtooy keey āk Yēyiin!” 12 Kutākōōlātē :bichoo, kuteebēē keey kule, “Ng'al nee :chu ēē?” 13 Nteeneē kiichaaseē keey :alake kumwooyē kule, “Bōōkityootiin :chu!”^y

Kiyēē kimwoochi :Bētērō biiko

14 Nto mii yoo, kōōyyo :Bētērō taay ānkung'ālōolchi biiko choo kikiiruruukyi keey yooto. Kimii yooto :nkicheek *lēbkēēyik chuut tamanu āk akeenke. Kikuurchi :Bētērō barak kule, “Āmwoowook ii, kāābkōōnyoo āk akweek tukul choo ōminyē Yēērusālēm, ōyēbchi yit kāroomin kiyēē āmiitē wāāmwoowook. 15 Kookas, tāku :āsiiswēk sōmōk chēbo kōōrōōn. Mābōōkityootiin :bichu kuu wōloo ōsōōtitooy

[†]1:18-20 Tyēēnwookik 109:8 ^s1:18-20 2Tēt. 21:15; Mat. 27:3-8

[†]1:22 Luuka 1:2; 3:21; 24:51; Yoowa. 15:27 ^u1:26 Kāālēw. 16:33; Luuka 1:9

^v2:1 Chuy. 23:16 ^w2:4 Luuka 3:16 ^x2:4 Yēyūut. 4:31; 8:17; 10:44-46; 11:15; 15:8; 19:2-6; 1Kōōr. 12:10; 14:1-39 ^y2:13 1Kōōr. 14:23

:akweek. ¹⁶ Ityiichē :yuutēyu kiyēē kikiikumwooy *wōōrkooyoontēētaab Yēyiin Chōōwēēl kule:

Mwooyē :Yēyiin kule,

¹⁷ ‘Ām bēsyōōsyēkaab lētuut

+ māāng'oobchi Tāmirmiryēēnyuu biiko tukul.

Mākung'ōorso yooto :tibikwook āk wērikwook.

Mākukāsē :āybēērikwook kitōōntōyēēn ām ng'oong'uutēk

ānkumākunyōōru :booyikwook kiirwootik.

¹⁸ + Māāng'oobchi mbo Tāmirmiryēēnyuu ām bēsyōōsyēchooto

motwoorikyuu ānku murēn nto koor.

Mākung'ālooltoowoo ām kāāmuukēyewēkyuu.

¹⁹ + Maayey kutook tukuuk chēē -/mākyoomu

ām wōliin bo barak āk wōlēēb ng'wēny.

+ /Makiitaata koroti,

kuchō :maata ānkutuskēn :kōōrēēt.

²⁰ Mākumis :asiista ankusalakay :araawēet

nto yitu :bēsyēēt nyoo wōō bo Yēyiin ānkubo kwōng'uut.^z

²¹ + /Makiiraraach chii ake tukul nyoo riirchinē Yēyiin.^{†a}

²² Mooyēētaab *Isrāyēēl, ōyēbchi yiit ng'aleechu: Yēesu nyēbo Nāāsārēēt ku

chii nyēē kiiboorunēē :Yēyiin ng'al chēbo kwōng'uut kuu wōloo ōnkētitooy :ak-

week.^b ²³ /Kikiiyokoowook chiichi sooyeyee kiyēē ōmāchē ām kēēlto nyēē kikiikusat

:Yēyiin ām ng'oornānēēnyii. Kyoong'et :akweek āk biikaab Rooma, obakach ōk-

wērtoochi murtooywoontēēt.^c ²⁴ Nteenee kiing'eetee :Yēyiin meet kootyaakta ām

nyalil ake tukul, kuuyu mēēbērē kiimuuchē :meet kukiilchi inee.^d ²⁵ Kimwooy

:Tāwuti ng'al chēē wuu nyēē kiing'wēlyēēlē Mokoryoontēēt kule,

'Intōōwoo :Yēyiin kibtaman.

Miitē :Yēyiin āwunyuu nyēbo taay,

kunyoo, māmii :kiy nyēē makutwaaya.

²⁶ Ng'erechaat :mooyēēnyuu

ankaabaybay.

Mākōōbuur :bōōrnyuu kuboonto kāākēnēēt,

²⁷ kuuyu mēēbērē + mēēbākookyi bōōrnyuu *kāābkwōombiich,

nto ibakaakte kunun :chiing'uung' nyoo churtaat.

²⁸ Kwēēboorwoo kēēlwookik chēbo soboonto,

anku + meeng'erechaa kuyitita ām taayeeng'uung'.[†]

²⁹ Mbo ng'ēetaabiya, okany āchuurtoowook: Kime *:Tāwuti /ankeemuy. Tāki-

inkētē mbo raat wōloo /kikēēmuchinē.^e ³⁰ Ki *wōōrkooyoontēētaab Yēyiin :Tāwuti

ānkiinkētē :inee kiyēē kikiikukuurtoochi :Yēyiin. Kiiwoolchi keye :Yēyiin kule maku-

tool chii nyēbo mooyēēnyii kuyēk bāytooyiintēēt.^f ³¹ Kukāsē kiyēē kimii taay,

^z2:20 Luuka 21:10-11, 25-26 [†]2:21 Chōōwēēl 2:28-32

^a2:21 Yēyuut. 2:36; 9:14, 21; 22:16; Room. 10:13; Filib. 2:11

^b2:22 Luuka 24:19; Yoowa. 2:11 ^c2:23 Yēyuut. 4:28

^d2:24 Luuka 24:5-6; Yēyuut. 4:2 [†]2:28 Tyēēnwookik 16:8-11

^e2:29 1Bāy. 2:10; Yēyuut. 13:36 ^f2:30 2Sām. 7:12-13, 16

king'āloolēē ng'eeeteetaab meet nyēbo *Kāārārookiintēēt. Kimwooy kule mēēbērē + /mākēēbākookyī kāābkwoombiich, nto mbo kunun :bōōrnyīi.^g

³² Kookoong'eeete :Yēyiin Yēēsu meet ankookeekas :acheek kule man.^{h 33} /Kōōki-ikoochi kōōbuurunēē āwutaab taay nyēbo Yēyiin. Kōōkunyōōr Tāmirmiryēēt kuu yoo kikiikukuurto :Yēyiin, ānku kāākūrōōbwēēch Tāmirmiryoonoo. Kunyi, kookas :akweek kuyēyāktōōs :tukuuchoo bēsyooniitēnyī.ⁱ

³⁴ Mānāāwo *:Tāwuti barak, nteenee kimwooy kule,
'Kimwoochi :Yēyiin Mokoryoontēnyuu kule:
Ibuurunēē āwunyuu nyēbo taay

³⁵ ākoy yoo kaayeyiing' itēbēē buunikuuk.[†]

³⁶ Kunyoo, kukas :biikaab *Isrāyēēl tukul ng'ālyoontooni: Kiyey :Yēyiin Yēēsu nyiitēnyī kyōōkwērtōochi :akweek murtooywoontēēt kuyēk Mokoryoontēnyoo ānkuyēk mbo subak Kāārārookiintēnyoo."^j

³⁷ Yu kakas :bichoo ng'aleechaa kimwooyē :Bētērō, kung'woonchi miisin ām kiyēē kikiikuyeyakay. Kimwoochi :bichoo Bētērō āk *lēbkēēyik chuut alak kule, "Mbo ng'eeetaabiya, ara keeyey nee?"^j

³⁸ Kukētyi :Bētērō bichoo kule, "Oweekse ām miyootyēēt /ankeebatisan chii ake tukul ām akweek ām kaayneetaab Yēēsu *Kiriistō sukung'leet /kēēnyōōwook kaat. Nto mii yoo, + /mākēērōōbwook Tāmirmiryēēetaab Yēyiin.^{k 39} Kiyooto :nyēē kōōkukuurtoowook :Yēyiin āk lōkōkwook ākoo mbo nkicheek alak choo lōōyēch chēē mākukuur :Yēyiin."^l

⁴⁰ Ām ng'aleechuutēchu āk alak chēē chaang', kiikāloonchi :Bētērō biiko kumwoochinē kule, "Osatee keey wōlēē mii :biich chēē moosootiin. Yoo kooyey kuu nyooto, kōōsāru soboonwēkwook."^{m 41} /Kikeebatisan biiko choo kicham ng'aleekaab Bētērō. Kitāsyi keey bēsyoonooto :biiko alake chēē kiyitē kisyēērōōk sōmōk.ⁿ

Wōlēē kiibuurtooy :biikaab Kiriistō chēbo taay

⁴² Kiinēmu keey :bichoo /kikēēbātisānē kuriib kāānēētiisyēetaab *lēbkēēyik. Kiibuurchiintōōs ānkuyētyēēchinē keey. Kyoomchiintōōs āmiik ānkusooyē :tukul Yēyiin. ⁴³ Kiyey :lēbkēēyik ng'aleek chēē chaang' chēē /kiilātē, ng'ālyoo nyēē kiywey icheek :biiko tukul. ⁴⁴ Kiibuurē :biikaab Kiriistō tukul yēēt akeenke ānkuyētyēēchinē keey ām keel ake tukul. ⁴⁵ Kyooltooy tukuukwaa ānkuyētyēēchinēē chii ake tukul nyoo kābotyi :kiy.^{o 46} Kibēētii :bichoo kwaak bokutuuytōōs yēbo biiwuutaab *Kōōtaab Yēyiin. Kyoomchiintōōs ām bāybooyyēēt āmiik ām kooriikwaa.^{p 47} Kiikoostoy Yēyiin ānkung'ērēkyinē icheek :biikaab kiriinkoonoo. Kitāsu :Mokoryoontēēt biiko alak chēē kimii /kiirāroochē ām bēsyō ake tukul.

^g2:31 Tyēēn. 16:10; Luuka 22:67

^h2:32 Yēyūut. 1:8 ⁱ2:33 Māārō 12:36; 14:62; 16:19; Yēyūut. 2:17-18; 5:31-32; 7:55-56; 10:45; Room. 5:5; 8:34; Ēfēēs. 1:20; Kolos. 3:1; Tiitō 3:6

[†]2:35 Tyēēn. 110:1 ^j2:37 Luuka 3:10, 12, 14; Yēyūut. 16:30

^k2:38 Mat. 28:19; Luuka 3:3; Yēyūut. 3:19

^l2:39 Isa. 44:3; Yēyūut. 10:45; Ēfēēs. 2:17 ^m2:40 Kīruu. 32:5; Yēyūut. 2:21

ⁿ2:41 Yēyūut. 2:47; 4:4; 5:14; 6:7; 11:21, 24; 12:24; 14:1; 16:5; 21:20

^o2:45 Luuka 12:33 ^p2:46 Luuka 24:53

Kiisoob :Bētērō chii nyēē kichunkutoot

3 Nto mii bēsēyēt ake, kuwo :Bētērō ākoo Yoowaana *Kōōtaab Yēyiin yēē ki āsi-
iswēkaab saayeet. Kubēētii, kimii :asiista sokool bēēt.^q ² Yu makuyit, kukas /ki-
imutu chiito ake nyēē kichunkutootiin :kērēēnkōōk kung'eetee /kākēēsich, kuwo
yēbo oreet nyēē /kikēēkuurē kule 'Oreet nyēē karaaran'. /Kikiikoochinē chiichoo
yooto bo oreet kwaak sukusoomē kōōkoochi kiy :biiko choo iwutē biiwuutaab *Kōō-
taab Yēyiin.^r ³ Yu kakas :chiichoo kichunkutoot kule kikiikuriik :Bētērō āk Yoowaana
kōōwut biiy, kusoom beesaanik. ⁴ Kōōrōotoot :Bētērō āk Yoowaana chiichoo nto yi-
tyo kumwoochi :Bētērō kule, "Ikaseech!" ⁵ Koonyal :chiichoo icheek kukānyē kule
/kēmētyi kiy. ⁶ Kumwoochi :Bētērō chiichooto kule, "-Māāboontē beesyaa ntee-
nee mii :kiyēē āboontē ānku + māākōōniing' nyooto. Āmwoowuung' ām kaaynee-
taab Yēēsu *Kiriistō nyēbo Nāāsārēēt, kule ing'eet ānkiiwēēsyt!"^s ⁷ Kunam :Bētērō
āwutaab chiichoo nyēbo taay ānkuyēētyēēchi kōōyyo. Kunyōōr :kērēēnkōōkaab chi-
ichoo nkuruuk areet akeenke. ⁸ Kōōyyo ānkuwēēsytōot! Kuwēēto keey :chiichooto
mbo Bētērō kōōroonchinootē :inee barak kōōkoostoo Yēyiin ākoy biiy.^t ⁹ Yu kakas
:biiko kuwēēsytōotē :chiichoo ānkōōkoostootē Yēyiin, ¹⁰ kōōnkēt kule ki nyoo ki-
ibuurē oraanaa komos. Kiilat :bichoo ankunam kuut :kiyēē kiyeyakay ām wōlēē mii
:chiichoo.

Kiirwookyi :Bētērō biiko

¹¹ Kumii :chiichoo kāyēētyi keey wōlēē kimii :Bētērō ākoo Yoowaana ām yēē
/kikēēkuurēē Kēēltaab Sōlōmōōn nyēē kitinyē wuurwēēt. Koolat :biiko ankula-
bat ākoy yooto.^u ¹² Yu kakas :Bētērō kuu nyooto, kumwoochi biiko kule, "Biikaab
*Isrāyēēl! Ām nee yu soolat ām kiyēē kayeyakay? Ōbērē akweek kakeeyey chi-
ichi kuwēēsytē ām kāāmuukēywēēkyoo nto kule kuuyu kēēchurtootiin? ¹³ Acha!
Yēyiintēētaab *Abraam, Isaka āk Yāākōbō, Yēyiintēētaab mbo kuuko :nyēē kayey
ng'aleechaa. Kāākōōtōrōōr :Yēyiin motwooriintēēnyii Yēēsu nyoo kyōōtāyē :ak-
week ām taayeetaab *Bilaato ānkōōrēkēertē /bokeebakach, ānkoo kikiikumach
kule kootyaakta.^v ¹⁴ Kyootay chii nyēē kichōōnēē wōlēē mii :Yēyiin nyēē churtaat
ankoomach kule /kiityooktoowook chii nyēē sikoran.^w ¹⁵ Kyoobakach chii nyēē ki-
chokuyaat kēēltaab soboonto, nteenee kiing'eetee :Yēyiin meet. Kikeekas :acheek
kuyēyāktōōs :kiyi.^x

¹⁶ Kānyōōr :chiichi ōnkētē :akweek nkuruuk kuwēēsytē kubo kaakaaseet. Kāsob
:inee ām kāāmuukēywēēkaab Yēēsu.^y

¹⁷ Kunyoo ii, biikyoo, ōyēyē :akweek ng'aleechu, kimōōnkētē ānkimēēnkētē
:nkicheek kāāntōōyikwook.^z ¹⁸ Nteenee kēēliitēnyii :nyēē kaakuyey :Yēyiin sukuy-
ityiini kuu yoo kimwoowu kubununēē wōlēē mii *:wōōrkooyikaab Yēyiin. Kimwooy

q3:1 Luuka 22:8; Yēyūut. 4:1-23; 8:14; 10:3, 30 **r3:2** Yēyūut. 14:8

s3:6 Yēyūut. 3:16; 4:7, 10; 8:12; 16:18; 19:13

t3:8 Yoowa. 5:9; Yēyūut. 14:10 **u3:11** Yoowa. 10:23; Yēyūut. 5:12

v3:13 Chuy. 3:15; Luuka 23:1-5, 13-25; Yoowa. 17:1; Yēyūut. 7:32

w3:14 Isa. 53:11; Mat. 27:19; Luuka 1:35; 23:47; Yēyūut. 7:52; 22:14; 1Bēt. 3:18;

1Yoowa. 2:1 **x3:15** Yēyūut. 1:8 **y3:16** Luuka 7:50

z3:17 Luuka 23:34; 1Tēm. 1:13

:Yēyiin kule makunyalil *:Kāārārōokiintēēt.^a ¹⁹ Kunyi, oweeksee choolwookātēēt ānkōōyisyi keey Yēyiin /sikēmētoowook ng'ōōkiswookikwook.^b ²⁰ Oyey kuu nyooto, sukung'et onyōōru tāloosyēēt kuchōōnēē wōlēē mii :Yēyiin ānkumākōōyook subak Yēēsu nyoo kisimkutool kuyēk Kāārārōokiintēēng'woong'. ²¹ Yēmāk-tōōs kung'ētunēē :Yēēsu kibkōōnkōy ākoy kut kuyit :bēsyeēt nyēē kētyinēē :Yēyiin kiy ake tukul kukaramiit kuu yoo kibo toowunēēt. Kikiikumwooy :Yēyiin ng'aleechu kubununēē wōōrkooyikyii choo kibo kēny.^c ²² Kimwooyē *:Muusa kule, 'Mākukōōnook :Yēyiintēēng'woong' wōōrkooyoontēēt ake kuchōōnēē wōlēē mii :bikwook nyēē wuu anii. Māchāktōōs ōkāsyi kiy ake tukul nyēē mwoowook. ²³ Chii ake tukul nyēē kāmākāsyi, mākung'ētītēē wōlēē mii :biikaab Yēyiin.'^d

²⁴ Kubooyiit man, kiikung'ooraan *:wōōrkooyikaab Yēyiin tukul bēsyoōsyēchu, kung'eetee Sāmwēēl ākoy alak choo kibo lētunoo. ²⁵ Mii kuyityiintōōs ām wōlēē ōmiitē :ng'aleekaab wōōrkooyichoo āk kiyoo kikuurtoochinē :Yēyiin mbo kuukoong'. Kimwoochi Abraam kule, 'Mākunyōōr :biikaab kōōrōōsyēk tukul kāābēruurēētaab Yēyiin kubununēē chii nyēē mākuchōōnēē mooyēēng'uung'.[†] ²⁶ Yoo kikōōnu :Yēyiin motwooriintēēnyii Yēēsu, kiiyook kurook simkuchō wōlēē ōmiitē :akweek chokōōbēruurook, kuwēēchēē ake tukul ām akweek wōlēē mii :miyootyēēng'woong'."

Kumii :Bētērō āk Yoowaana taayeetaab kōōkwēētaab Yuutayeek

4 Kutākumii :Bētērō āk Yoowaana tākung'ālōolchinē biiko, kukwoonchi :mbo kibkōōrōs āk nyēē kiyyoonkyinē riibiikaab *Kōōtaab Yēyiin āk *Satukaayeek. ² Manaakas :bichu nyēē karaam, yu kimii *:lēbkēēyik kōōnēētiisyē ānkwoomchinē biiko kule imuuchē :chii kung'eetee meet kubununēē Yēēsu.^{ef} ³ Kinam :bichoo Bētērō āk Yoowaana, nteenee kuuyu kikiikwiimēn :kōōrēēt, /keekerta kō ākoy kuyyeech. ⁴ Ānkoo kuwuu nyooto, kichamta :biiko chēē chaang' Yēēsu choo kikas ng'aleechaa kyoomu :mbo Bētērō. Kitas taay :biiko chēē kikiikōōyēnchi ng'ālyoontēētaab Yēyiin kubās keey kut kimāchē kuriichē kisyēērōōk muut.⁸

⁵ Yu kāyyēekunēē, kutuuyo :kāāntōōyik, booyik āk kāānēētikaab kiruutēk Yēērusālēm. ⁶ Kāāntōōyichoo ku: *Anaas nyoo ki kibkōōrōs nyēē wōō, *Kayaafa, Yoowaana, Alekisaanta āk biiko alak chēē kibo kōōtaab mbo kibkōōrōs chēē wōōyēch. ⁷ /Kikēēkweryoot Bētērō āk Yoowaana kōōkwoonoo. Yooto, kutoow :kāāntōōyichoo kuteebēe mbo Bētērō kule, "Kākōōnook :ng'oo kāāmuukēyweēk oyey ng'aleechu?"^h ⁸ Kumwoochi :Bētērō ām kāāmuukēyweēkaab Tāmirmiryēētaab Yēyiin kule, "Kāāntōōyik āk booyikaab yēēmēēt,ⁱ ⁹ yēē ākoo /kēēmiitē bēsyooni /kēētēēbēēnēēch ng'al chēē rubtooy keey ākoo ng'ālyoo nyēē karaam nyēē /kōōkēēyēchi chiichi kōchunkutoot ākoo wōlēē /kōkiisoobto, ¹⁰ kumāchāktōōs kōōnkēt :biikaab *Isrāyēēl tukul kule kōsob :chiichi ām kāāmuukēyweēkaab *Kāārārōokiintēēt Yēēsu nyēbo Nāāsārēēt. Inee :nyoo kyōōkwertoochinē murtooywoontēēt, nteenee koong'eetee :Yēyiin meet.^j ¹¹ Yēēsu :nyiiitēnyii ku rwaanteet nyoo

^a3:18 Isa. 53:7-8; Tyēēn. 2:1-2; Tyēēn. 22:1; Luuka 22:67; 24:44 ^b3:19 Yēyūut. 2:38 ^c3:21 1Kōōr. 15:25 [†]3:23 Kiruutēk 18:15, 18-19 ^d3:23 Yēyūut. 7:37; 13:32 [†]3:25 Toowu. 22:18; 26:4 ^e4:2 Luuka 20:27 ^f4:2 Yēyūut. 2:24; 3:15, 26; 4:33; 13:30-31; 17:18; 23:6-9; 26:8, 23 ⁸4:4 Luuka 9:14; Yēyūut. 2:41 ^h4:7 Luuka 20:2 ⁱ4:8 Luuka 1:67; Yēyūut. 4:31; 13:9 ^j4:10 Yēyūut. 3:6

kyōōtāyē oteekte, :nyēē tiyēywoontēētaab kōōto.^k 12 Māmii :kēēlto ake nyēbo kaararaacheet :nyēē kiikōōkoochi :Yēyiin biiko nteenee Yēēsu nkit.[†]

¹³ Kiilat :kōōkwoonoo bo Yuutayeek ām kāng'unātēēt nyēē kiboonto :Bētērō āk Yoowaana ānkoo kut ki biich chēē kimāsumānootiin. Nteenee kisēw kule ki ru-biikaab Yēēsu :icheek.^m ¹⁴ Nto kuuyu kitākubootōotē keye :chiichoo /kikiisoobē mbo Bētērō, kibotyī :wōlēē kikwiilta icheek. ¹⁵ Kunyoo, kumwoochi :bichoo mbo Bētērō kule, “Obe saang”. Nto mii yoo, kōōrwooch.ⁿ ¹⁶ Kiteebē keye :bichooto kule, “ + Makeeyeyee nee bichu ēē? Ntēē kāākōōnkēt :chii ake tukul ām Yēērusālēm kule kaakuyey :bichu ng'alyoontooni -/mākyoomu. Kunyi, māmii :wōlēē kēētuo-
tooy.^o ¹⁷ Nteenee yēē simātākutistēē :ng'alyoontooni biiko, + makeeker koong' bichu kumātākwoomchinē biiko lōkōōywēk kuyēyiisyēē kaaynaani.”

¹⁸ Yooto, /kēēkuur mbo Bētērō kooyey kō /ānkēēmwoochi kusaan tākōōnēētiisyoot kurubta keye āk Yēēsu. ¹⁹ Nteenee kimwoochi :Bētērō ākoo Yoowaana bichooto kule, “Karaam /kiyweyaak nto /kiywey Yēyiin? ²⁰ -Mākiimuuchē :acheek keesiiste kiyēē kiikeekasee koonyek āk yiitiik.”

²¹⁻²² Kimāmii :kiyēē kiimuuchē :bichoo kuyeyee mbo Bētērō kuuyu kiikoostoo :biiko tukul Yēyiin kubo chiichoo kiboonto kēnyiyisyēk chēē kikēēytēē artam, nyoo /kikiisoobē ām kēēloo bo kwōng'uut. Nto subak, kiimuuchē :bichooto koong'et wōōrōryēēt. Kunyoo, kibōlchi subak ankubakaakta kubēēchi keye.

Kisaay :biikaab Kiriistō kunyōōr nyikanateet

²³ Yu /kabokiityaakta Bētērō ākoo Yoowaana, kooyey wōloo kimii :biikwaa ānkubokumwoochi ng'aleek chēē kimwooy :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch āk booyik.

²⁴ Yu kakas :bichoo ng'aleechaa kusaay kukuurchinē barak kule, “Mokoryoontēēt Yēyiin nyoo 'kiyēyē barak āk ng'wēny, bēēkaab araaray āk tukuuk tukul chēē mii kōōrēēt.^p ²⁵ King'āloolchinē :Tāmirmiryēēng'uung' kuuko *Tāwuti, kule, 'Ām nee sukunyēkēriitu :bōrōryōōsyēk alake, ānkōōbootyinē :Isrāyēēl āsiiswēk ng'al chēē māyitē wuy?

²⁶ Chōbē keye :bāytooyikwaa kuyey booryēēt ānkukāākōōruruuch keye :nkicheek kāāntōōyik sukubooryēē Yēyiin āk chiinyii nyoo ng'aabaat.[†]

²⁷ Kubooyiit man, kituuyo yu bo kiriinkooni *:Ērōōtē āk Bōōntyō *Bilaato ākoo biiko choo mābo kōōrēētaab Isrāyēēl āk choo bo Isrāyēēl. Kiyēchi ruurumuut motwooriintēēng'uung' Yēēsu, nyoo 'kiing'aab kuyēk Kāārārookiintēēt.^q ²⁸ Kiyey kiyēē kikiisim-itiil kēny ām kāāmuukēywēēkuuk kule makuyeyakay.^r ²⁹ Kunyi ii, Mokoryoontēēt, ikas wōlēē kāākōōmuuytēēch ānkiikōōnēēch acheek motwoorikuuk nyikanateet kyaamte ng'alyoontēēng'uung' nyēē māmii :muyāt. ³⁰ Ikōōnu kāāmuukēywēēkuuk kōōsoobiis ankiiyey tukuuk chēē /kiilātē āk chēē -/mākyoomu ām kaayneetaab motwooriintēēng'uung' Yēēsu nyoo itabaanaat kubo yiisyēēng'uung'.”

^k4:11 Tyēēn. 118:22; Luuka 20:17; 1Bēt. 2:4-7

^l4:12 Mat. 1:21; Yoowa. 14:6; 1Kōōr. 3:11; 1Tēm. 2:5 ^m4:13 Luuka 21:15

ⁿ4:15 Yēyuut. 5:34-35 ^o4:16 Yoowa. 11:47 ^p4:24 Tyēēn. 146:6

[†]4:26 Tyēēnwookik 2:1-2 ^q4:27 Luuka 23:6-12 ^r4:28 Yēyuut. 2:23

³¹ Yu keewaany :bichoo kusaay, kōōtimtiimākoy :kōyooto kāmiiṭē :icheek ku-sooyēē /ānkiinyiitiyi icheek tukul Tāmirmiryēētaab Yēyiin. Yooto, kwaamtaat ng'ālyoontēētaab Yēyiin ām nyikanateet nyēē māmii :muyātēēt.

Kiibuurchiintōōs :biikaab Kiriistō kuu kiy akeenke

³² Kikinoomnyo :biiko choo kikiikuchamta ng'ālyoontēētaab Yēyiin kuyēk kiito akeenke. Māmii :chii nyēē kiitukuulchinē keyy tukuuk nteenee kibchēchiintōōs āk chuut. ³³ Kiiboor *:lēbkēēyik ām kāamuukēyewēēk kule king'etee :Mokoryoontēēt Yēēsu meet. Kiibēruur :Yēyiin lēbkēēyichoo tukul ām yiisyēēng'waa.^s ³⁴ Kimāmii :chii ām icheek nyēē kibotyinē :kiy, kuuyu kyooltooy :alake mbareenik nto kooriik^t ³⁵ /ānkubokiikoochi beesaanichaa kōōyyoong'unēē āwunnyēkaab lēbkēēyik sukung'et /kēyēētyēēchinēē choo boonto nyalilta.

³⁶ Kimii :chiito ake nyēē /kikēēkuurēē Yōōsēēf nyēbo kōōtaab Laawi ānkibo kōōrēētaab Kubrō, nyēē kitoochi :lēbkēēyik kaayneet ake kule 'Barnaaba'. (Ibooru :kaaynaani kule murēn nyēē ikiimē chuut.) ³⁷ Ki inee :akeenke ām choo kyaalta mbareenikwaa ānkōōkooyto beesaanik kōōyyoong'unēē āwunnyēkaab lēbkēēyik.^{uv}

Anannyya āk cheebyoosyeenyii Safiira

5 King'et :chiito ake nyēē /kikēēkuurēē Anannyya āk cheebyoosyeenyii Safiira kwaalta mbareng'waa. ² Yu kaakwaalta, kukāsyiin āk cheebyoosyeenyii kung'aal beesaanik kereeryaa ankukonor. Nto yityo, kuyib :Anannyya beesaanik chuut bokōōyyoong'unēē āwunnyēkaab *lēbkēēyik.^w

³ Yu kāyib, kumwoochi :Bētērō Anannyya kule, “Ntēē siicham kutōōrchiing' :Kibrōkōsyoontēēt ng'ōōki kut neennyi 'keeberbeer Tāmirmiryēētaab Yēyiin kule beesaanik tukul :chuutēchu? Ām nee sii-am chuut alak?^x ⁴ So, ki nyeeng'uung' oob :mbareet kumanee-alte? Nto subak kāmātāku cheekuuk :beesaanichu kwēē-āltēē mbareet? Kunyi, mā chii :nyēē 'keeberbeer, nteenee Yēyiin!” ⁵ Kukāsē :Anannyya ng'aleechaa, kōōryookyinē keyy ng'wēny ānkumēē! Kimuuyo miisin :biiko tukul chēē kikas kiyēē kiyeyakay. ⁶ Yooto, kukwoonii :āybēēriik bakeenke ānkubokurātēē ankeet ānkubokumuyē.

⁷ Yu kakeeyta :āsiiswēk sōmōku, kuyitu :cheebyoosyeetaab Anannyya āmēēbērē kiinkētē kiyēē kikiikuyeyakay. ⁸ Kuteebēē :Bētērō kule, “Cheebyoos, beesaanik tukul :chuutēchu choo kōbo mbareet?” Kulē :cheebyoosyeet, “Eē, chooto.” ⁹ Kumwoochi :Bētērō kule, “Ntēē sōōkāsyiinē osyem Tāmirmiryēētaab Yēyiin? 'Keekas, mii kuyitu :biiko chēē kātākumuyē boontēēng'uung' ānkumii bokumuyiing' nkinyiing'.”^y ¹⁰ Kōōryookyinē keyy bakeenke :cheebyoosyeet kērēēnkōōkaab Bētērō ānkumēē. Kuyitu :bichoo kātākumuyē Anannyya ankukalab cheebyoosyaanaa ānkubokumuchi kochonkeet nyoo kimii :boontēēnyii.

¹¹ Kinam kuut kaniseet tukul āk mbo biiko chēē kiyityi :ng'aleechaa lētuunoo.

Kiisoob :lēbkēēyik biiko chēē chaang'

¹² Kiituuyēēchinē keyy *:lēbkēēyik tukul yoo bo Kēēloo bo Sōlōmōōn sukōōnēētē biiko lōkōōywēk kurubta keyy Yēēsu. Kiyēyē mbo subak ng'al chēē chaang' chēē

^s4:33 Yēyuut. 1:8 ^t4:34 Kiruu. 15:4 ^u4:37 Luuka 12:33; 14:33

^v4:37 Yēyuut. 9:27 ^w5:2 Yēyuut. 4:35 ^x5:3 Yoowa. 13:2 ^y5:9 1Kōōr. 10:9

/kiilātē.^z ¹³ Kinyōkōriitu :rubiik chuut alake kulumchi lēbkēyichoo kubo kān-tōōyikaab Yuutayeek. Ānkoo kuwuu nyooto, kitākōōkoostoo :biiko lēbkēyichoo. ¹⁴ Kitas taay :murēnik āk chēēbyōōsōōk kuchamta Mokoryoontēēt miisin kusiir yoo kibo taay.^a ¹⁵ Kiyey :ng'aleechaa /kiilātē /kiimut biiko chēē kimnyoontōōs ām tiir-boosyek āk kisyēērōōk si yoo kātiiny :kitōōntōyēētaab Bētērō, kusobtōōs. ¹⁶ Kiiru-ruukoonunēē keey :biiko kiriinkōōsyēk alak chēē kilēēkitēē Yēērusālēēm, kōōmutu biikwaa chēē kimnyoontōōs āk chēē kiyyiimē :tāmirmirook chēē miyootēch. /Kiki-soob bichoo tukul.^b

/Kikēēwus lēbkēyik

¹⁷ Kimēēchi :moo *kibkōrōs nyēē wōō āk biikyii chēē ki *Satukaayeek ām kiyēē kiyeyakay.^c ¹⁸ Yooto kunam :icheek *lēbkēyichoo ankukerta kō.

¹⁹ Nto mii kwēēmooy, kuchō *:malayikeet ānkuchokuyoot. Kimwoochi :malayikaanaa bichooto kule,^d ²⁰ “Obe ākoy biiwuutaab *Kōōtaab Yēyiin ānkubōōmwoochi biiko ng'aleek tukul kurubta keey sobooni lēl.”

²¹ Yu kayyeech, kuba :lēbkēyichoo ākoy biiwuutaab Kōōtaab Yēyiin kuu wōloo /kikēēmwooytoochinē ānkutoow kōōnēētis.

Kikuur :kibkōrōs nyēē wōō āk biikyii *kōōkwēētaab Yuutayeek kumukuul. Yooto, kōōyookto /bokēēkwērūnēē lēbkēyichoo wōloo /kikēēkērtooy. ²² Nto bērē kuyit :riibiikaab *Kōōtaab Yēyiin wōlooto /kikēēkērtooy lēbkēyichoo, mānānyōōr chii. Kōōyēyē bakeenke ²³ ānkubokumwooyē kule, “Ntēē kābokēēnyōōru tēmēloot :kōōto ānkumii :riibiik kuriibse kurkat. Nto bērē keeyaat kurkootik, mii ānō :chii kō!” ²⁴ Yu kakas :kāāyooong'iintēētaab riibiikaab Kōōtaab Yēyiin āk nkicheek mbo kibkōrōs chēē wōōyēch ng'aleechaa, kunam kuut miisin kule mii kuwēētii ānō :kōōrēt.^e

²⁵ Nto mii yoo, kuchō :chiito ake ānkuchokumwooy kule, “Kookas, miitē kōōnēēti-isyēē :bichoo kwōōkērtooy kō biiwuutaab Kōōtaab Yēyiin.” ²⁶ Kukāsē :kāāyooong'iintonoo bo riibiik kuu nyooto, kuwēētooy biikyii ānkubokukwoontoo lēbkēyik nyēē mānākērchi koong', kuuyu kinyōkōriitu kule imuuchē kuwiirēē :bi-iko rwoontōōk.^f

²⁷ Yu /kābokēēkweryoon lēbkēyichoo, /kiimutyi kōōkwēētaab Yuutayeek ānkukōrōmchi *:kibkōrōs nyēē wōō, ²⁸ kumwoochinē kule, “Kikiikāloonwook kule -mātōōnēētiisyootēē kaaynaani bo chiichi! Nteenee kookoolaambuuch :kāānēēti-isyēēng'woong' Yēērusālēēm kumukuul, ōmwooyē kule acheek :chēē kikeēbākāchē chiichi.”^g ²⁹ Kukētyi :Bētērō āk lēbkēyik alak kule, “Māchāktōōs kiyywēyē Yēyiin kusiir yēē kātākiyywēyē biiko.^h ³⁰ Kiing'eete :Yēyiintēētaab mbo kuuko Yēēsu meet nyoo kyōōbākāchē ōkwērtoochinē keet barak. ³¹ Kōōkukweryoot :Yēyiin kuwo kibkōōnkōy ānkumii āwunyii nyēbo taay kubāytooyiisyē anku *Kāārārooki-intēēt, sukung'eet kuwēēkiis :biikaab Isrāyēēl /ānkēēnyōōchi kaat ām chool-wookātēēng'waa.ⁱ ³² Kyoomtooy :acheek ng'aleechu ānkwoomtooy mbo :nkineē Tāmirmiryēētaab Yēyiin nyoo kiikōōkoochi :Yēyiin biiko choo kāsyinē inee.”^j

^z5:12 Yēyūut. 2:43; 3:11 ^a5:14 Yēyūut. 2:41 ^b5:16 Yēyūut. 19:11-12

^c5:17 Luuka 20:27 ^d5:19 Yēyūut. 12:7-10 ^e5:24 Yēyūut. 12:18-19

^f5:26 Luuka 20:19; 22:2 ^g5:28 Mat. 27:25 ^h5:29 Yēyūut. 4:17-19

ⁱ5:31 Luuka 2:11; Yēyūut. 2:33 ^j5:32 Yēyūut. 1:8

³³ Yu kakas :kōōkwoonoo kuu nyooto, kung'woonchi miisin. Yooto, kumach kule kubakach lēbkēēyichoo. ³⁴ Nteenee kimii *:Fārisooyiintēēt ake ām kōōkwoonoo nyēē /kikēēkuurēē Kāmālyēēl. Ki kāānēētiintēētaab kiruutēk nyēē kikoonyitē :bi-iko tukul. Kimwooy kule, “Ōkwēryootē, baa, bichu kuba saang' kisich.”^k

³⁵ Nto mii yoo, kōōrwookyī kōōkwoonoo kumwoochinē kule, “Kāābkōōnyoo, māchāktōōs ōrōōtootē kiyēē ōmāchē ōyēchi bichu. ³⁶ Ām kēnyīsyēk chēē ng'ēri choo kookukeeyta, kōchō :ake nyēē /kikēēkuurēē Teewuuta nyēē kiyey keey kule inee ku chiito ake nyēē wōō. Kuroob inee :biiko chēē kimāchē kuyitē bokolwookik ang'wan. Nteenee /keebakach /ankiisereet biikyīi tukul ankung'etee yoo :ng'aleekyīi.¹ ³⁷ Yooto subak, kookeer :Yuuta nyēbo Kalilaaya ām bēsyōōsyēkaab kāāyīitiisyēēt nyēē wōō nyoo kibo biiko. Kiroob :nkinee biiko chēē chaang', nteenee /kīiwaang'ta inee /ankiisereet biikyīi.^m ³⁸ Kunyoo, ām ng'ālyoontooni, āmwoowook kule obakaakte rubiichu bo Yēesu kubēēchi keyy kuuyu yēē ākoo chōōnēē :kiyēē mwooyē :bichu wōlēē mii :biiko, kumāyēyē kiy. ³⁹ Nto yēē ākoo chōōnēē wōlēē mitē :Yēyiin, -mōōmuuchē kut okerekte bichu, nteenee, imuuchē bōōyīinēē ōmiitē ōbooryēē Yēyiin.”

Kiyis :ng'aleechaa kāāsōōtēywēēkaab bichooto. ⁴⁰ Yooto, /kēēkuur lēbkēēyichoo kuba kō /ankeebas. Nto mii yoo, /kēēmwoochi bokusaanee keyy kung'āloolootēē kaayneetaab Yēesu. Yooto, /keebakaakta kubēēchi keyy.ⁿ

⁴¹ King'ēētyēē :lēbkēēyichoo yooto kibo kōōkwoonooto nyēē ng'ērēkootiin, kuuyu ki ng'ālyoo :nyoo nyēbo koonyit miisin kuchamta icheek :Yēyiin kule kunyālīil ām kaayneetaab Yēesu.^o ⁴² Kitas taay :lēbkēēyichoo kutēē yēē tēē :bēsyōōsyēk kōōnēētiisyē ānkwoomtootē lōkōōywēk chēē kāroomēch ām biuwuutaab *Kōōtaab Yēyiin āk mbo kung'etee kōōto ake ākoy ake, kumwooyootē kule *Kāārārookiintēēt :Yēesu nyoo kimākōōyook :Yēyiin.^p

/Kikeekwey toorētik tisab

6 Ām bēsyōōsyēchooto yu kimii kuwōōyīitu :laatitaab biikaab Kiriistō, kooteeyee keyy :Yuutayeeek chēē king'āloolē kuutiitaab Kirikiik kule /kikēēbulbulē chēēbyōōsōōk choo ki Iburaneek /ānkēēsāsē chēēbyōōsōōkwaā chēē ki musuk ām wōlēē /kikēēbchēwuntooy āmiik.^q ² Yooto, kōōruruuch *:lēbkēēyichoo ki taman āk āyēēng' bichooto tukul ānkumwooy kule, “Mēēbērē ng'ālyoo nyēbo man, yoo kakeebakaakte kyaamte ng'ālyoontēētaab Yēyiin ānkēēs wēē ng'aleekaab āmit kityō. ³ Kunyoo ii, mbo ng'eetaabiya, okwey biiko tisab chēē tookunootiin kule /kiikiinyiityi Tāmirmiryēētaab Yēyiin ānkung'oomēch. Mākuwuulyēē :bichooto ng'aleechuutēchu.^r ⁴ Nteenee + mākēēwuulyēē :acheek saayeeet āk ng'ālyoontēētaab Yēyiin.”

⁵ King'ērēkyi :biiko tukul ng'aleechaa. Yooto, /keekwey Steefaan (kiikoosēē keyy :inee Yēyiin miisin anku /kikiinyiityi Tāmirmiryēēt), Filibō, Burokoro, Nikanoor, Timoon, Barneena ākoo Nikolaawo (nyēē kibo *kiriinkēētaab Antyoorkya nyēē

^k5:34 Yēyuut. 22:3 ^l5:36 Yēyuut. 21:38 ^m5:37 Luuka 2:2; 13:1-2

ⁿ5:40 Mat. 10:17; Yēyuut. 4:18; 5:28 ^o5:41 Luuka 6:22-23; 1Bēt. 4:13

^p5:42 Luuka 22:67; Yēyuut. 2:31; 3:18; 8:5; 9:22; 17:3; 18:5, 28; 26:23

^q6:1 Yēyuut. 2:45; 4:35 ^r6:3 1Tēm. 3:8-13

kikiikuweech keyy kusaay Yēyiintēetaab Yuutayeek). ⁶Yooto, /kēekwērchi bichoo lēbkēeyik kusoochi ānkutiinyēē āwunnyēk.^s

⁷/Kikyaamtaat ng'ālyoontēetaab Yēyiin kuyēstoochi kōōrēēt. Kitas taay :laatitaab biikaab Kiriistō kuwōōyiit ām Yēērusālēm ankuchamta :mbo *kibkōrōs wōlēē wōō Yēēsu.^t

/Kikeenam Steefaan

⁸Kiibēruuroot :Steefaan ānkiboonto kāamuukēywēēk miisin. Kiyey :chiichoo ng'al chēbo kwōng'uut ānkōōboor tukuuk chēē /kiilatē ām wōlēē mii :biiko. ⁹Kimii :Yuu-tayeek alake chēē kikuurē keyy kule 'Biikaab *kōōtaab saayeet chēē /kiikiityaakta' ānkibo kōōrēetaab Kurēēn āk Alekisaantrya āk mbo yēēmōōsyēkaab Kiliikya āk Eesya. Kikwiil :bichoo Steefaan. ¹⁰Nteenee kimēēmuuchē kuyityi ng'oomnānēetaab Steefaan āk mbo Tāmirmiryēēt nyēē kiikoochinē kāamuukēywēēk ām wōlēē king'ālooltooy.^u ¹¹Yooto, kumwoochi :bichoo biiko chuut alak kumwaayaat kule ki-ikukas Steefaan kung'āloolēē *Muusa āk Yēyiin nyēē miyaat. ¹²Kiiwuruur :bichooto biiko chuut kunam wōlēē mii :booyik āk kāānēētikaab kiruutēk. Yooto, /keenam Steefaan /ānkēekweryoot ākoy kōōk, ¹³/ānkubokēēmōlōlchi ng'al chēē manaayey. Kimwooy :bichooto kule, "Mākustēē :chiichi kung'āloolēē *Kōōtaab Yēyiin nyēē miyaat āk mbo nkicheek kiruutēk.^v ¹⁴Kookeekas kumwooyē kule makooburyeet :chiichi /kēēbērē Yēēsu nyēbo Nāāsārēēt kōyi bo Yēyiin ankuweech ātēbutēk choo kirōōbwēēch *:Muusa."^w ¹⁵Kiirōōtoot :kōōkwoonoo tukul Steefaan. Yooto, kukas kule kerkeyy :eernyii āk nyēbo *malayikeet.

Kiyēē kimwooy :Steefaan kuyēētēē keyy

7 Nto mii yoo, kuteebēē *:kibkōrōs nyēē wōō Steefaan kule, "Man :ng'aleechu /kēēmwooyē kurubta keyy āk inyīng?" ²Yooto, kukēt :Steefaan kule, "Mbo araaba āk mbo baaba. Ōyēbchi yiit baa kiyēē āmiitē wāāmwoowook. Kichōōnchi :Yēyiin nyoo tōrōōr baaba Abraam, yoo kitākumiitē Meesobotaamnya kutākutoombo wokuminyē Araan. ³Kimwoochi :Yēyiin Abraam kule, 'Ibakaakte biikwook āk kōōrēēng'uung' 'ānkiiwē ākoy kōōrēēt nyēē + māābooruung'.^{†x} ⁴Kunyoo, kung'eetee :Abraam kōōrēetaab Kaltaayeek ānkuwuuchi *kiriinkēetaab Araan. Yu kāwokume :kwaan, kung'eetee :Abraam kiriinkoonoo bo Araan ānkōōwuuw :Yēyiin kuchō kōōrooniitēnyi ōminyē :akweek.^y ⁵Mēēbērē kirōōbchi :Yēyiin Abraam kiy mbo akeenke ām kōōrooniitēnyi kule kuyēk nyeenyii ānkoo mbo kētiin nyēbo mbar. Nteenee kikuurtoochi :Yēyiin Abraam āk biikiyii chēē makookeer inee kule mākuyēk nyeeng'waa :kōōroonooto ānkoo kimānānyōōr :Abraam leekwa yooto.^z ⁶Kimwoochi :Yēyiin Abraam kule, 'Makuba :biikaab mooyēng'uung' bokuminyoot kōōrēetaab biiko alak ānkuyēkunoot motwoor. Mākunyāliil kēnyiisyēk bokolwookik

^s6:6 Yēyuut. 9:17; 13:2-3; 14:23; 1Tēm. 4:14; 5:22; 2Tēm. 1:6

^t6:7 Yēyuut. 2:41 ^u6:10 Luuka 21:15; Yēyuut. 6:3

^v6:13 Māārko 14:55-59; Yēyuut. 21:28

^w6:14 Yoowa. 2:19; Yēyuut. 15:1-2; 21:21 ^{†x}7:3 Toowunēēt 12:1

^y7:3 Ibu. 11:8-10 ^y7:4 Toowu. 11:31; 12:4 ^z7:5 Toowu. 12:7

ang'wan. ⁷Nteenee + māāng'woonchi biiko chēē kayey icheek kuyēk motwoor. Nto yityo, mākuwuuwunēē kōōroonoto ānkubokukutung'woo ām yuutēyu.^{7a}

⁸Nto mii yoo, kōōkoochi :Yēyiin Abraam kiirootyeetaab *kāmurootāniisyēēt. Yooto kunyōōr Abraam wērinyii Isaka. /Kiimuraatan wēeroo kutinyē bēsyōōsyēk sisiit kuchakee /kākēēsich. Nto mii yoo, chokunyōōr :Isaka Yāākōbō. Kichokusich :nkinee Yāākōbō mbo kuuko taman āk āyēēng'.^b ⁹Kiituuyiityi mbo :kuuko chuut Yōōsēēf moo. Yooto, kwooltoochi kōōrēetaab Miisir wokuyēk motwooriin. Nteenee kiyēētyēēchi :Yēyiin Yōōsēēf kumii wōlooto^c ¹⁰ām wuuyin ake tukul nyēē kinyōōr. Kiikoochi mbo subak ng'oomnānēēt ankuyey bāytooyiintēetaab Miisir kung'ērēkyi Yōōsēēf kut kuyey inee kubayta kōōroonoto ānkōōyoonkyi kiy ake tukul ām kanyii.^d

¹¹Nto mii yoo nanyuun, kuchō :kēmēwuut Miisir kumukuul nyēē wōō miisin ākoy mbo kwoochi kōōrēetaab Kanaan. Kilal :kēmēwuunoo biiko nyēē -/mākyoomu. Kimāmii wōlēē kiimuuchē kunyoorta mbo kuuko kiyēē kaam. ¹²Yu kawokukas :Yāākōbō kule kimiitē :āmiik Miisir kōōyookto kāābkōōnyoo chuut kuba wōlooto nyēbo taay.^e ¹³Ām baanta nyēbo āyēēng', kōōboorchi keey :Yōōsēēf murēchuutēchu. Yooto, kōōnkēt * :Faraawo biikaab mbo Yōōsēēf.^f ¹⁴Yu kāākuyēyākiis :ng'aleechu, kōōyookto :Yōōsēēf /bokēēkuurchi kwaan āk biikaab kōōng'waa tukul. Kiyitē :kayaa tukul biiko tāmānwookik tisab āk muut. ¹⁵Yooto, kuwēeto :Yāākōbō kāābkōōnyoo tukul Miisir. Kiminy :icheek wōlooto ākoy kubēk :biiko tukul choo kibo taay.^g ¹⁶Ānkoo kuwuu nyooto, /kikeeketita bōōrwēkwaa ām lētuunoo /ānkubokiitōōr wōlēē bo kochonkeet nyēē kikiikusimkwaalee :Abraam wērikaab Amoor ām Syēkēm ām laatitaab beesaanik.^h

¹⁷Yu kimii kuriiku :bēsyōōsyēk, kootyīich :Yēyiin kuu yoo kikiikukuurtoochi Abraam, kuyēk :biikyoo sērē ām Miisir. ¹⁸Yooto, kubāytooyiis :chiito ake nyēē kimēēnkētē kiy ake tukul kurubta keey ākoo Yōōsēēf.ⁱ ¹⁹Kwoowēsyi :bāytooyiintoonoo biikyoo ankoonyaliil. Kimāchē kule kumētooy :biiko lēēkōōk chēē /kātāki-ibuutu sukubēk.^j

²⁰/Kikēēsichē *Muusa ām bēsyōōsyēchooto ānkiibēruuroot ām wōlēē mii :Yēyiin. /Kikeebayee kang'waa kō ām ārook sōmōk. ²¹Yu /kabokiichuuw kuchō saang' /kēēmāchē /kēēmēto, kunam :chēēbtaab Faraawo Muusa ankuyey kuyēk lakwanyii.^k ²²/Kikiineet Muusa ng'oomnān ake tukul ām Miisir kuyem. Kikōrōom :Muusa ām wōlēē king'ālooltooy āk wōlēē kiyēytooy yiisyēenyii.

²³Yu kiboonto :Muusa kēnyiisyēk artam koosoot kuruutoochi biikyii bo Isrāyēēl. ²⁴Yooto, kukas chiinyii ake nyēē kimii kōōnyāliilē :chiitaab Miisir. Kuwo :Muusa bakeenke ankubakach chiichoo kibo Miisir kusār chiinyii. ²⁵Kiisōōtē :Muusa kule tōōs kiimuuchē kōōnkēt :biikwaa kule kimii :Yēyiin kuyēyiisyēē inee kootyaakta icheek, nteenee kimēēnkētē :biikyii. ²⁶Yu kāyyēēkunēē, kukas :Muusa biikaab Isrāyēēl alak āyēēng' chēē kimii kuboortōōs. Kusyeem kumwoochi kule, 'Murēchu,

⁷:7 Toowunēēt 15:13-14 ^a7:7 Chuy. 3:12

^b7:8 Toowu. 17:9-14; 21:2-3; 25:26; 29:31—30:24; 35:16-18

^c7:9 Toowu. 37:11, 28; 39:2, 21 ^d7:10 Toowu. 41:37-44 ^e7:12 Toowu. 41:54; 42:1-2, 5 ^f7:13 Toowu. 45:1, 3, 16 ^g7:15 Toowu. 45:9-10, 18; 46:6-7, 27

^h7:16 Toowu. 23:3-16; 33:19; 49:29-30; 50:13; Choos. 24:32; Ibu. 11:22

ⁱ7:18 Chuy. 1:7-8 ^j7:19 Chuy. 1:15-19, 22 ^k7:21 Chuy. 2:2-10; Ibu. 11:23

nto yu koo-am keey nkosyur ānkōo-booyē mooyēēt akeenke!' ²⁷ Nteenee kuwunukto Muusa :chiito nyēē kikiikulālchi nyiin ānkumwoochi kule, 'Ng'oo :nyēē katooling' ibayteech? Inyiing' :kētiintēēt? ²⁸ Imāchē ibara kuu wōloo 'kwēēbākāktooy Miisiri-intēēt?'[†] ²⁹ Yu kakas :Muusa ng'aleechaa, kumwēy. Kimwēchi kōōrēētaab Miityaan. Kiibuur wōlooto kut kunyōōr wērikyii āyēēng'.^{lm}

³⁰ Yu kāwokukeeyta :kēnyiisyēk artamu, kuchōōnchi *:Malayikeetaab Yēyiin Muusa ām suurkwēēnēt yēē kōōrikitiitēē :maata ām sōntiit ake. Kilēēkitēē :yooto Tulwēētaab Sinaay. ³¹ Nto bēre kukas :Muusa kiyooto, kwaam mēt. Kōōnookyi kule kukas nyēē karaam. Yooto, kukas kuutiitaab Yēyiin nyēē kimii kukuuru ³² kule, 'Anii :Yēyiintēētaab mbo kuukoong', Yēyiintēētaab Abraam, Isaka ākoo Yāākōbō.[†] Ki-bootan :Muusa ām muyāteēt kut manaamach takukas yooto subak. ³³ Yooto, kumwoochi :Yēyiin Muusa kule, 'Irēēku kwēyōōnik, kuuyu imiitē iyyoonyēē yēē tiliil. ³⁴ Kaakas kubooiyit man wōlēē /kēēmii /kiitiing'tooy biikyuu ām Miisir āk wōlēē mii kōōtēēytooy. Kāārēku :anii chaatyaakte kunyi, āmiitē wāāyooktiing' ākoy Miisir.'ⁿ

³⁵ Ki Muusa nyiitēnyi :nyooto /kikēētāyē /kēēmwoochinē kule, 'Ng'oo nyēē kākōōning' kāāmuukēywēēkaab bāytooyiisyēēt āk chēbo kētiisyēēt?' Inee mbo subak :nyooto kiiyooktooy :Yēyiin wokubayta ānkusār biikaab Isrāyēēl. Kikwēryootē Muusa :Malayikeetaab Yēyiin nyoo kichōōnchinē ām yoo kibo sōntiino.^o ³⁶ Kikwēryoon :Muusa bichoo kung'ēētyēē Miisir kukaakuyey ng'al chēbo kwōng'uut ām wōlooto āk yoo kibo Araarayta nyēē Arraa āk mbo ām kēnyiisyēk artam choo kimii :biikyoo suurkwēēn.^p ³⁷ Ki Muusa :nyiitēnyi nyoo kimwoochinē biikaab Isrāyēēl kule, 'Mākukōōnook :Yēyiin *wōōrkooyoontēēt nyēē wuu anii kuchōōnēē wōlēē mitē :biikwook.'^{†q}

³⁸ Kiboonto keey :Muusa āk biikyoo ām wōlooto bo kōōr nyēē suurkwēēn. Kiboonto keey mbo kuuko ākoo mbo Malayikeetaab Yēyiin nyoo king'āloolchinē inee ām yoo kibo Tulwēētaab Sinaay. Kinyōōr yooto :Muusa ng'al chēbo so-boon chēē kirōōbwēēch.^r ³⁹ Nteenee kichuunnyēē mbo :kuuko ng'aleekaab Muusa ankookaykaay kooyeey Miisir. Kitay :icheek Muusa^s ⁴⁰ ānkumwoochi *Aārōn kule, 'So, kāwokwaam :nee Muusa nyi kiirētoonunēēnēēch Miisir? Kunyoo, chēēyēwēēch āynātēēt nyēē sukōōrēētootēēch.'[†] ⁴¹ Yooto yēē sukuyey :bichooto kiito nyēē kerkey mooyta. Kiyibu tukuuk chēē /kibokēēsooytooy ānkuyēyē sookwoonuutēk ānkung'ērēkyinē kiyēē kiyēyēē āwunnyēkwaa.^t ⁴² Yooto, kōōtuukyū :Yēyiin batay kukutunkyinē icheek asiista, araawēt ākoo kookeelik. Tooku :yuutēyū ām yoo /ki-keesir ām kitaabuutaab *wōōrkooyik kule, 'Kāālē ii, kōōtaab Isrāyēēl, ara kyōōkwērwoo tyoony bo kōrōs āk tuwēnuutēk ām kēnyiisyēk artam choo kyōōmiitē suurkwēēn?'

†7:28 Chuy. 2:14 †7:29 Chuy. 2:11-15; Ibu. 11:24-27

m7:29 Chuy. 2:15, 21-22; 18:4 †7:32 Chuy. 3:6 m7:34 Chuy. 3:1-10

o7:35 Chuy. 3:2; 2:14

p7:36 Chuy. 7:3; 14:21-29; 15:25; 16:1—17:13; Kāāyit. 20:2-11; 14:33

†7:37 Kiruutēk 18:15 o7:37 Kiruu. 18:15, 18; Yēyuut. 3:22-26; 13:32

†7:38 Chuy. 19:1—20:17; Yēyuut. 7:53 o7:39 Kāāyit. 14:3-4; Neem. 9:17

†7:40 Chuy. 32:1 †7:41 Chuy. 32:1-8

⁴³ Acha! Kyoong'et, okalab kēryēētaab *Moolek
 āk kookeelyeetaab āynātēēt Reefaan
 tukuuchoo kyōōyēyē kule sōōkutunkynē.
 Kunyoo, + maakwetaak bookeeytee kiriinkēētaab Bābulōōn
 kut booyit kōōr nyēē mā nyēēng'woong'.[†]

⁴⁴ Kiboonto mbo :kuuko *Kēryēētaab Yēyiin ām wōlooto bo suurkwēēn. Kikiyey
 :Muusa kēryoonoo kuu wōlēē kimwooytoochi :Yēyiin āk wōlēē kikiikōōboorchinto.^u

⁴⁵ Yu kābokunyōōr mbo :kuuko kēryoonoo, kukwaanta kōōntōōchinē :Chooswa. Kik-
 waanta kēryoonooto yu kibokunāmē kōōrēētaab biiko choo kikwētē :Yēyiin kukāsē
 mbo :kuuko. Kiibuur :kēryoonoo kuu nyooto ākoy bēsyōōsyēk choo kichokubāy-
 tooyiisyē *:Tāwuti^v ⁴⁶ nyoo king'erēkyi :Yēyiin. Kimwooy :Tāwuti kule mākyūyē-
 toochi :inee Yēyiintēētaab Yāākōbō wōlēē mākuminy.^w ⁴⁷ Nteenee ki Sōlōmōōn
 nyēē kichokuteēkyi Yēyiin Kōōto.^x ⁴⁸ Ānkoo kuwuu nyooto, mēēbērē minyē :Yēyiin
 koorin chēē tēēchē :biiko. Kuu yoo mwooyē *:wōōrkooyoontēētaab Yēyiin kule,^y

⁴⁹ 'Mwooyē :Yēyiin kule:

Ābāytooyiisyooowunēē barak
 ānkuyitu :kērēēnkōōkyuu ng'wēny.

Kunyoo, kō nyēē wuu nee :nyēē ōmāchē ōtēēkwoō?

Nto ānō :wōlēē ōmwooyē kule āmuunyēē?

⁵⁰ Mā anii :nyēē kyāāyēyē tukuuchu tukul?[†]

⁵¹ Kunyoo ii, wuuyēch sōō mētēwookwook nyēē tyaa nyēē -mōōkāsē ng'al! Oker-
 keeye mbo kuukoong' :akweek chu ōkwilē Tāmirmiryēētaab Yēyiin kwaak.^z ⁵² Mii
 *:wōōrkooyoontēētaab Yēyiin nyēē mānāāwus mbo :kuukoong'? Kibakach mbo
 choo king'ōōrē kule mākuchō :Chii nyēē Churtaat. Ānkoo mbo raat kuu nyiitēnyi
 koochaamte ankoobakach :akweek Nyooto Churtaat.^a ⁵³ Kyōōnyōōru kiruutēkaab
 Yēyiin kubununēē malayikaanikyii, āmēēbērē ōrubē!^b

/Kikeebakach Steefaan

⁵⁴ Yu kabokukas :bichoo ng'aleechaa kimwoochinē :Steefaan, kunyēērchi ankun-
 yiy mooriik nyēē kāng'woonchi. ⁵⁵ /Kiinyiityi Steefaan Tāmirmiryēētaab Yēyiin
 ankukas barak. Kukas lēbkēēyyēētaab Yēyiin ankukas Yēēsu nyēē kimii kēēyy-
 oonyēē āwutaab taay nyēbo Yēyiin. ⁵⁶ Kumwooy :Steefaan kule, "Okas baa,
 kaakuyaatakay :wōliin bo barak. Miitē *:Wēritaab Chii kēēyyoonyēē āwutaab taay
 nyēbo Yēyiin."^c ⁵⁷ Yooto, kuker :bichoo yiitiikwaa kukatay ng'aleekaab Steefaan
 ānkubōlchi barak miisin. Kutuchinē :bichooto tukul Steefaan ⁵⁸ /ānkiichuutootē
 ākoy kirring' saang'. Kiirēēk :bichoo kāāliikoonikwaa ānkōōtōōrchi āybēēryoontēēt
 ake nyēē /kikēēkuurēē Sāwulō kuriib. Nto yityo, kutoow kuwiiree Steefaan rwoon-
 tōōk.^d

[†]7:43 Āmōōs 5:25-27 ^u7:44 Chuy. 25:9 ^v7:45 Choos. 3:14-17; 18:1; 2Tēt. 1:3;

5:5 ^w7:46 2Sām. 7:1-2; Tyēēn. 132:1-5 ^x7:47 2Sām. 7:5-7; 1Bāy. 6:1-38

^y7:48 Yēyūut. 17:24 ^z7:50 Isaaya 66:1-2

^a7:51 Chuy. 32:9; 33:5; Cherem. 4:4; Ēsēk. 2:2-5; Room. 2:28-29

^b7:52 Mat. 5:12; Yēyūut. 3:14 ^c7:53 Yēyūut. 7:38; Kala. 3:19; Ibu. 2:2

^d7:56 Mat. 3:16; Luuka 12:8-9 ^e7:58 Yēyūut. 22:20

⁵⁹ Kitas taay :bichoo kuwiir Steefaan nto yityo, kusaay :Steeffaan kule, “Mokoryoontēēt Yēesu, itaach tāmirmiryēenyuu.”^e ⁶⁰ Kikutuny ānkukuurchi barak kule, “Mokoryoontēēt, -’meenaamte bichu ng’ōōki!” Kubēkunēē :ng’aleechaa kuutiinyii kung’ētē.^f

8 Kichamta :Sāwulō meetaab Steefaan.^g

/Kikēewus biikaab Kiriistō kusērēēt

Ām bēsyoonooto, /kēewus kaniseetaab Yēerusālēm nyēē -/mākyoomu. Kiserētyi :biiko chēē chaang’ yēēmēetaab Yuuteeya āk nyēbo Samaaryaa. Nteenee king’ētunēē *:lēbkēeyik Yēerusālēm. ² Kimii :biiko alake chēē kikoonyitē Yēyiin. Kiriiree :bichoo Steefaan miisin nto yityo bokumuy. ³ Yooto, kutoow :Sāwulō kwaaraantaat biikaab Kiriistō nyēē -/mākyoomu. Kiwēetootēē kō ake tukul kunāmootē murēnik āk chēēbyōōsōōk wokukērtooy kō.^h

Kumii :Filibō kōōrēetaab Samaaryaa

⁴ Kyaamtaatee :bichoo kisērēētōōs ng’ālyoontēetaab Yēyiin wōlto ake tukul wōlo kiba. ⁵ Kiwo :nkinee Filibō ākoy *Samaaryaa ankuwokwaamtee wōlooto lōkōōy-wēk chēē rubtooy keyy āk *Kāārārōokiintēēt.ⁱ ⁶ Yu kawokukas :biiko ng’aleek chēē kyoom :Filibō āk tukuuk chēē /kiilātē chēē kiyey, kuyēbchi yit ām kēēlto nyēē karaam. ⁷ /Kikiibēbēeto tāmirmirook chēē miyootēch kung’ētyēē biiko wōlēē wōō. Kiwookyinē barak yu ng’ēetyēē bichoo. /Kikiisoob mbo chēē kisōnkōchootiin āk chēē kiing’wooltōōs.^j ⁸ Kunyoo, king’ērēkiis :biiko ām kiriinkoonooto kumukuul.

Kiweek :chēebsookēyoontēēt /ankeebatisan

⁹ Kimii :chēebsookēyoontēēt ake kiriinkoonooto nyēē /kikēēkuurēē Simōōni nyēē kiyēyē mosoonkoyeenikyii. Kiyey :chiichoo kuu nyooto kut kikiikoolat :biiko miisin ām *Samaaryaa. King’āsē keyy kule inee ku chii nyēē wōō miisin. ¹⁰ Kunyoo, kiiywēyē :biiko tukul chiichi kunam wōlēē mii :chēē wōōyēch ām komostaab bāytooyiisyēēt āk mbo chēē minkēēch. Kiyēbchi yit kārōomin ānkumwooy kule, “Boonto :chiichi kāamuukēyewēk kukwaanee wōlēē mii :Yēyiin.” ¹¹ /Kikēerubootē chiichooto, kuuyu kikiikuyey ng’al chēbo kwōng’uut kunyil chēē chaang’ ām mosoonkoyeenikyii.

¹² Nto yu koom :Filibō lōkōōywēk chēē kārōomēch chēē rubtooy keyy āk bāytooyi-isyēetaab Yēyiin āk chēbo Yēesu *Kiriistō, kōōyēnchi :bichoo lōkōōywēchoo /ankeebatisan. /Kikeebatisan bichoo tukul kunam wōlēē miitē :booyik āk chēēbyōōsōōk.^k ¹³ Kiiyēnchi :nkinee Simōōni Yēesu /ankeebatisan. Yooto, kurubaat :Simōōni Filibō ām wōlto ake tukul. Kiimuuy miisin :tukuuk chēē kikas kuyēyāktōōs.

Kinyōōr :biikaab Samaaryaa Tāmirmiryēēt

¹⁴ Yu kabokukas *:lēbkēeyik ām Yēerusālēm kule kaakuchamta :biikaab *Samaaryaa ng’ālyoontēetaab Yēyiin, kōōyookto Bētērō ākoo Yoowaana kuba

¶7:59 Tyēēn. 31:5; Luuka 23:46 ¶7:60 Luuka 23:34; 6:28 ¶8:1 Yēyuut. 8:4-5; 11:19 ¶8:3 Yēyuut. 9:1-2, 13, 21; 22:4-5; 26:9-11; 1Kōōr. 15:9; Kala. 1:13; Filib.

3:6; 1Tēm. 1:13 ¶8:5 Yēyuut. 6:5; 5:42 ¶8:7 Māārko 16:17; Luuka 9:1

¶8:12 Yēyuut. 28:23; 3:6

wōlooto.¹ ¹⁵ Yu kabokuyit :icheek, kusoochi kule kunyōōr bichoo Tāmirmiryēētaab Yēyiin. Kisaay kuu nyooto,^m ¹⁶ kuuyu kitākutoombo kut kurārākyi bichooto :Tāmirmiryēētaab Yēyiin. /Kikiikeebatisan baateey ām kaayneetaab Mokoryoontēēt Yēesu. ¹⁷ Kitiinyēē :Bētērō āk Yoowaana bichoo āwunnyēk. Yooto, kuchōōnchi bichooto :Tāmirmiryēēt.ⁿ

¹⁸ Nto yu kawokukas :Simōōni kule kinyōōru :biiko Tāmirmiryēēt yoo kātiinyēē :lēbkēeyichoo āwunnyēk, kumwoochi kule,^o ¹⁹ “+ Māākweewook beesaanik, yoo kōōkōōnoo kāamuukēywēēchu sukung’et yoo kāātiinyēē :nkanii chii ake tukul āwunnyēkyuu, kunyōōr Tāmirmiryēētaab Yēyiin.” ²⁰ Kukētyi :Bētērō :chiichooto kule, “Iwē kut wee-aran āk beesaanichaakuuk! Isōōtē kule /kiimuuchē /kyaalee rōōbtooywoontēētaab Yēyiin beesaan? ²¹ -Meeyemaat iyey yiisyooni, kuyuu -meechuulaat ām wōlēē mii :Yēyiin. ²² Kunyi, iweekse ām miyootyooni ankiisaay Yēyiin. Imuuchē kunyōōwuung’ :Yēyiin kaat ām kāsōōtēywēēkuuk choo miyootēch. ²³ Ākāsē tuuyintaab moo nyēē iboontē anku kiikoolaambuuchiing’ :choolwookātēēt.” ²⁴ Kumwooy :Simōōni kule, “Lēyyē, ānkōōsoowoo sukung’et māyēyākiis :ng’aleechaa kōōmwooyē ām wōlēē āmiitē.”^p

²⁵ Yu kāākōōrwooky :Bētērō āk Yoowaana biiko ām *kiriinkēētaab Samaaryaa, kwoomchinē ng’ālyoontēētaab Yēyiin, kooyeey Yēerusālēm. Kyaamtaatee lōkōōywēchu kāroomēch soong’wēk chēē chaang’ ām yēmēētaab Samaaryaa.

Filibō āk chiito ake nyēbo Etyoobyaa

²⁶ Nto mii yoo, kumwoochi *:malayikeet Filibō kule, “Iwē komostaab cheeronko kut inyōōru kēēlto nyēē baraay ām suurkwēēnēēt, nyēē rēktēē Yēerusālēm ākoy *kiriinkēētaab Kaasa.” ²⁷ Kunam :Filibō baanta nto kēchinē kēēloo baraay, kukas chiito ake nyēbo kōōrēētaab Etyoobyaa kumii kōrōkōchēenyii kuchōōnēē kusooyē Yēyiin ām Yēerusālēm. Ki chii nyēē wōō ām kōōrēēng’waa /ānkikiikoosēē keey. Kiiyyoonyinē lēnkuutaab beesaanik chēbo cheebyoosyeet ake nyēē /kikēēkuurēē Kantaake nyēē ki bāytooyiintēētaab kōōroonooto.^q ²⁸ Kimii :chiichoo kusumānchinē barak kitaabuutaab *wōōrkooyoontēētaab Yēyiin *Isaaya.

²⁹ Yooto, kumwoochi :Tāmirmiryēētaab Yēyiin Filibō kule, “Iwē baa, yuun mii :kōrōkōchooniin bo chiichiin.” ³⁰ Kulabat :Filibō ākoy yooto ankukas chiichoo kusumānē lōkōōywēk chēbo kitaabuutaab Isaaya. Kuteebēē :Filibō kule, “Ikāsē man kiyēē āmu :lōkōōywēchoo?” ³¹ Kukēt :chiichoo kule, “Ānkētēē nee yēē māmii :chii nyēē kēēbāng’boong’woo? Ānkiichōō naas oō, murooni chēēbuurēē yu.”

³² Kimiitē :chiichooto kusumānē yēē mwooyē kule, “/Kikēēkweryoot kuu kēēchiir ākoy yēē /bokēētilēē, kuu kuuchoo nyēē -mēēyitē yoo /kēētilchinē sabureekyii, mēēbērē king’aany kuutiinyii.

³³ /Kikeemoonta /ānkēētāchi manta.

Mātinyē biich chēbo siintaaryeenyii,

kuuyu /kikiinēm soboonnyii ām kōōrooni.”[†]

¹8:14 Yēyuut. 3:1 ^m8:15 Yēyuut. 2:3-4; 10:44-47 ⁿ8:17 Yēyuut. 19:1-6

^o8:18 Yēyuut. 6:6 ^p8:24 Chuy. 9:27-28

^q8:27 Tyēēn. 68:31; 87:4; Sefa. 3:10; Isa. 53:3-8 [†]8:33 Isaaya 53:7-8

³⁴ Yooto, kumwoochi :chiichooto kibo Etyoobya Filibō kule, “Murooni, mwoowoo baa, :inyiing', mii kung'āloolēē keey *:wōrkooyoontooni nto ng'āloolēē chiito ake?”

³⁵ Koonamee :Filibō yooto bakeenke ānkwoomchi chiichooto lōkōōywēk chēē kāroomēch chēē rubtooy keey āk Yēesu.^r

³⁶ Kumii :tukwaay kubēētii ām kēēltaab too, kuyit yēē kimii :bēēko. Yooto, kumwoochi :chiichooto Filibō kule, “Kas, nto yu bēēko :chu. Nee ake :nyēē tākumāchāktōōs /sikeebatisanaa?”^{§§s} ³⁸ Yooto bakeenke, kōōyyoong'to :chiichooto kōrōkōchoonoo. Kurēk :tukwaay ānkurēkto āyno ankubatisan :Filibō. ³⁹ Yu kāboku-loong'unēē āyno, kusar :Tāmirmiryēētaab Yēyiin Filibō areet akeenke ānkuwēeto. Manaawokukas :chiichoo Filibō subak, nteenee kitas taay āk baannyii ām ng'erekweek.^t ⁴⁰ /Kibokēēkāsyi Filibō *kiriinkēēt ake nyēē /kikēēkuurēē Asooto. Kiwēēsyētootēē kiriinkōōsyēk tukul ām yēēmoonoo kwoomtootē lōkōōywēk chēē kāroomēch ākoy wokuyit *kiriinkēētaab Kayisareeya.^u

Kiweek :Sāwulō

9 Kitākumii :Sāwulō kwoorētānē kumāchē koonyokoorta ankubakach rubiikaab Yēesu. Kuwo ākoy kaab kibkōrōs nyēē wōō^v ² ānkuwokusoom kōōkoochi bārōōnōōk chēē /kikēēsirchi kāāyyoong'ikaab kooriikaab saayeeet ām Tamaasko. Kimāchē bārōōnōōchoo sukuchāmchi kunam chii ake tukul nyēē kiikurub kēēltaab Yēesu, anku murēn nto koorko sukukwēryoot Yēerusālēm.

³ Yu kariikta Tamaasko, koowech :lēbkēēyyēēt ake nyēē kichōōnēē barak ankoolaambuuch Sāwulō.^w ⁴ Kōōryookyi keey ng'wēny nto yityo kukuur :kuutiit ake kule, “Sāwulō, wē, Sāwulō, 'kēē-āmchoo nee?”^x ⁵ Kulē :Sāwulō, “Inyiing' ku ng'oo oō, mokoryoontēēt?” /Kēēmwoochi kule, “Anii ku Yēesu nyooto imiitē ibārē. ⁶ Kunyi, ng'eeet ānkiiwē ākoy wōliin bo kiriinkēēt ankuweeyey kiyēē + /mābokiiboourung'.”

⁷ Kiboontootē keey :Sāwulō biiko alak ām baanaa. Kinam kuut baateey bichoo :kiyēē kiyeyakay. Kikāsē :bichoo baateey /kēēkuuru ng'aleechaa, āmēēbērē kiinkētē kule kikwoonēē wōlēē mii :ng'oo ānkimwooyē nee. ⁸ Yooto, kung'eeet :Sāwulō. Nto bērē kung'aany koonyek, kumākāstooy. /Keenamaat āwut /ānkiirētoot ākoy Tamaasko. ⁹ Kiibuur wōlooto bēsyoōsyēk sōmōk nyēē mākāstooy āmēēbērē kyoomē nto kuyye kiy ake tukul.

¹⁰ Kimii :rubiinteēt ake nyēbo Yēesu wōlooto bo Tamaasko nyēē /kikēēkuurēē Anannyya. Kukuurchi :Mokoryoontēēt ām ng'oong'uutyēēt kule, “Anannyya!” Kōōyēn kule, “Wōōy, Mokoryoontēēt!” ¹¹ Kumwoochi :Mokoryoontēēt kule, “Iwē ākoy kaytaab chiito ake nyēē /kēēkuurēē Yuuta ām yēbo kēēloo /kēēkuurē kule 'Nyēē Rootaat'. Yoo keeyit kayaata, iteeb chiito ake nyēē /kēēkuurēē Sāwulō nyoo bo Taarso. Miitē :chiichi kusooyē ām wōlooto. ¹² Kāāboorchii ām ng'oong'uutyēēt kule mii kuchōōnii :chiito ake nyēē /kēēkuurēē Anannyya nyēē mii wokutiinyēē inee āwunnyēk sukukasta subak.” ¹³ Kukēt :Anannyya kule, “Mokoryoontēēt! Nto

^{§§8:36} Kitāsyi :siruutēk alake kērēywoontēētaab 37: Yooto, kumwoochi :Filibō chiichoo kule, “Yoo !keechamte ām mooyēēng'uung' tukul, kōōmuuchāktōōs.” Kumwooy :chiichooto kule, “Achāmtooy kule Lakwataab Yēyiin :Yēesu.”

^r8:35 Luuka 24:27 ^s8:36 Mat. 28:19 ^t8:39 1Bāy. 18:12

^u8:40 Yēyuut. 21:8 ^v9:1 Yēyuut. 8:3 ^w9:3 1Kōōr. 15:8-9; Kala. 1:16

^x9:4 Ēsēk. 1:28

yu kyaakas ng'aleek chēē chaang' chēē rubtooy keyy āk chiichi. Kyaakas mbo tāng'āng'uutēk chēē kiikuyibchi :chiichi biikuuk ām Yēērusālēēm. ¹⁴ Kwēēkoochi :mbo *kibkōrōs chēē wōōyēch kāāmuukēyēwēk kuchō wōli chokunam chii ake tukul nyēē kiikōōyēnuung' ām wōliitēnyi bo Tamaasko.” ¹⁵ Nteenee kimwoochi :Mokoryoontēēt Anannyya kule, “Iwē ankuweeyey kuu wōloo āmwooytoowuung'. Kāākuyēk :chiichi kēēlnyuu nyēē /kaakeekwey sukuyityinēē :lōkōōywēk biiko chēbo kōōrōōsyēk alak āk mbo nkicheek bāytooyikwaa āk biikaab Isrāyēēl.” ¹⁶ + Māā-boorchi :anii kule makutang'any miisin, kuuyu makwaamtaat lōkōōywēk kurubta keyy ākoo anii.”^z

¹⁷ Nto mii yoo, kuwo :Anannyya ānkuwokōōwut kōyooto. Kitiinyēē Sāwulō āwun-nyēk kumwoochinē kule, “Araaba Sāwulō, kāākōōyookwoo :Mokoryoontēēt Yēēsu nyoo kichōōnchiing' imiitē ichōōnii wōliitēnyi. Kēēyookwoo sukung'eet ikaste kuu kwaak /ānkiinyiituung' Tāmirmiryēētaab Yēyiin.”^a ¹⁸ Ām aret akeenke, kōōsu-uwunēē :tukuuk alake koonyekaab Sāwulō chēē wuu kebeemberik ankukasta. /Kikeebatisan, ¹⁹ nto mii yoo, /keebay. Yooto, kukēt keyy :nkuruukyii.

Kyaamtaatee :Sāwulō lōkōōywēk Tamaasko

Kiibuur :Sāwulō Tamaasko āk rubiik chuut ām bēsyōōsyēk chēē ng'ēri. ²⁰ Nyēē mā tyaa, kutoow kwaamtaat lōkōōywēk ām kooriikaab saayēt kumwoochinootē biiko kule, “Lakwataab Yēyiin :Yēēsu.”^b ²¹ Kiilat :biiko tukul chēē kikas ng'aleechaa /ankeeteabee keyy kule, “So! Mā chiichi :nyoo kimāchē koowaang'ta biiko choo kikiikōōyēnchi Yēēsu ām Yēērusālēēm? Mēēbērē kāmii kuchōōnii wōli chokunāmē bichooto sukukwēryoot kurātootiin ākoy wōlēē mii :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch?”^c

²² Kyaamta :Sāwulō ng'ālyoontēētaab Yēyiin ām kiirnatēēt miisin nyēē māmii :kiyēē kiimuuchē :icheek kuwāl. Kimwoochinē Yuutayēk chēē kiminyē Tamaasko ām kēēlto nyēē yemaat kule *Kāārārookiintēēt :Yēēsu nyēē chōōnēē wōlēē mii :Yēyiin.^{de}

²³ Yu kabokukeeyta :bēsyōōsyēk chēē chaang', kōōruruuch keyy :Yuutayēk ankubokusat wōlēē makubakakta Sāwulō. ²⁴ Nteenee kiinkēt :Sāwulō kiyēē kimii :bichooto kuchōbē. Kikēēyānootē :bichoo Sāwulō bēēt āk kwēēmooy kukāsē orootun-wēēk tukul chēbo kiriinkoonoto, kumāchē kule nto kas wōlēē kachuwunee suku-nam ankubakach. ²⁵ Nto mii bēsyēēt ake kwēēmooy, kunam :biikyii kumii mōōnti ānkōōyokooytēē tiriisyeet nyēē kimii tōōtēētaab kiriinkoonoo.^f

Kiruutoochi :Sāwulō Yēērusālēēm

²⁶ Yu kāwokuyit :Sāwulō Yēērusālēēm, kusyeem kule kōōyoomo keyy ākoo rubiikaab Yēēsu. Nteenee kiing'ōōyēnēē keyy :rubiik inee kuuyu kimanaachamta kule kikiikuyēk :Sāwulō rubiintēēt. ²⁷ Kinam :Barnaaba Sāwulō ānkukwēryoot ākoy wōlēē kimiitē *lēbkēēyik. Kirāchi :Barnaaba lēbkēēyichoo wōlēē kikasta :Sāwulō Mokoryoontēēt kumii kēēltaab too kuwēētii Tamaasko. Kimwooy mbo subak kule king'āloolchi :Mokoryoontēēt Sāwulō. Kiiboorchi wōlēē kyoomtoochin-

^y9:15 Yēyuut. 22:21; 23:11; 26:1; 27:24; Room. 1:5 ^z9:16 Luuka 21:12; Yēyuut. 20:23; 2Kōōr. 11:23-28 ^a9:17 Māārko 6:5; 16:18; Yēyuut. 8:15-17; 19:6 ^b9:20 Luuka 22:70; Yēyuut. 17:2 ^c9:21 Yēyuut. 8:1; 9:13-14 ^d9:22 Yēyuut. 22:5-16; 26:12-28; Kala. 1:15-16 ^e9:22 Yēyuut. 5:42 ^f9:25 2Kōōr. 11:32-33

tooy :Sāwulō biiko lōkōōywēk ām Tamaasko kuyēyiisyēē kaayneetaab Yēesu nyēē kimā nyokoor.^{gh}

²⁸ Kunyoo, kōōbuurto keyy :Sāwulō lēbkēeyichoo kubēesyētootē :tukul nyēē kimēēng'ōōyēnē keyy. Kiwēesyētootēē Yēerusālēm kwoomtootē lōkōōywēk ām nkuruuk tukul kuyēyiisyēē kaayneetaab Mokoryoontēēt.

²⁹ Yooto, kukwiil keyy :Sāwulō āk Yuutayeech chēē king'ālōolē kuutiitaab Kirikiik. Kimii :bichoo kuchōbē kule kubakach Sāwulō.ⁱ ³⁰ Yu kēēnkēt :rubiik chuut kuu nyotoo, kuwaayta Sāwulō kurēkto Kayisareeya ānkumwoochi kuwo kang'waa Taarso.^j

³¹ Kunyoo, kikoolyoon kisich :kanisoosyek tukul chēbo Yuuteeya, Kalilaaya āk Samaaryaa. Kumii :icheek kōōywēyē Yēyiin, kuyētyēēchinē :Tāmirmiryēētaab Yēyiin kukiiltōōs ānkutāsyinē keyy kuchoong'ēkiitu.

Kiisoob :Bētērō Ayineeya ankoong'etee Tabiita meet

³² Kiwēesyētootēē :Bētērō wōlooto tukul. Kiimuuch chokunyōōryo āk biikaab Kiriistō chēē kiminyē *kiriinkēētaab Luuta. ³³ Kimii wōlooto :chiito ake nyēē /kikēēkuurēē Ayineeya nyēē kichunkutoot ānkikiikuru kitiintiri kēnyiisyēk sisiit. ³⁴ Yooto, kukuur :Bētērō chiichoo kule, “Ayineeya, kāākōōsoobiing' :Yēesu *Kiriistō. Kunyoo, ing'et ankiiriiny tukuukuuk.” Kung'et :Ayineeya areet akeenke. ³⁵ Yu kakas :biikaab Luuta āk chēbo Syāārōōn Ayineeya, kōōyēnchi :tukul Mokoryoontēēt.

³⁶ Kimii :rubiintēēt ake nyēē ki cheebyoosya nyēē kibo *kiriinkēētaab Yooba. /Kikēēkuurēē cheebyoosyaanaa Tabiita* (Nto ām kuutiitaab Kirikiik ku Toorkaas.) Kilēēl :moo cheebyoosyaani ānkīyētyēēchinē mbo biich chēē bānoon. ³⁷ Nto mii yoo, kumnyaan :cheebyoosyaanaa ankume. /Kikiiwuun bōōrnyii /ānkubokiitōōr koroofa.

³⁸ Kilēēkityiin :kiriinkoonoo bo Luuta āk nyoo kibo Yooba. Kunyoo, yu kabokukas :rubiik chuut kule mii :Bētērō Luuta, /kiiyookto biiko alak āyēēng' bokumwoochi Bētērō kule, “Boontēēt, /kēēmākyiing' wōliin areet akeenke.” ³⁹ Kuwēeto keyy :Bētērō bichooto. Yu kabokuyit, /kēēkweryoot koroofa. Kiiruruukyi keyy Bētērō, :chēēbyōōsōōk chēē chaang' chēē ki musuuk chēē kimii kuriirēē Tabiita. Kiiboorchhi :chēēbyōōsōōchoo Bētērō sirook chēē chaang' chēē kinābē :Tabiita yoo kitākusobē. ⁴⁰ Kumwoochi :Bētērō chēēbyōōsōōchoo kuba saang'. Nto mii yoo, kukutuny ankusaay. Yu keewaany saayeet, kuwo yoo kimii :muusyooontēēt ānkulēēnchi, “Tabiita, ng'et baa oō, chēē!” Yooto, kung'aany :Tabiita koonyek. Nto bēē kukasta, kukas Bētērō. Kōōbuur ng'wēny.^k ⁴¹ Kunam :Bētērō āwut ānkuyētyēēchi kōōyyo. Nto mii yoo, kukuur biikaab Kiriistō āk chēēbyōōsōōchoo ki musuuk ānkōōboorchhi cheebyoosyaanaa kukāākusob.

⁴² /Kikeekasee ng'ālyoontooni kiriinkoonooto bo Yooba kumukuul. Kunyoo, ki iyēnchi :biiko chēē chaang' Mokoryoontēēt. ⁴³ Kiibuurto keyy :Bētērō ām Yooba chito ake nyēē /kikēēkuurēē Simōōni nyēē ki kuutiin nyēbo mwēēnik.^l

*9:36 Ibooru :kaaynaani kule Cheeboon.

89:27 Kala. 1:18 ^h9:27 Yēyuut. 4:36-37; 11:22-26, 30; 12:25; 13:1-4, 7, 43-51; 14:12, 20; 15:2-12, 22, 35-39; 1Kōōr. 9:6 ⁱ9:29 Yēyuut. 6:9

^j9:30 Yēyuut. 9:11; 11:25; Kala. 1:21 ^k9:40 Māārko 5:40-41

^l9:43 Yēyuut. 10:6, 32

Kinyōōr :Kōrnēēlyō ng'oong'uutyēēt

10 Kimii :chiito ake *kiriinkēētaab Kayisareeya nyēē /kikēēkuurēē Kōrnēē-lyō. Ki kāāntōōyiintēētaab lukēētaab booryēēt :chiichi nyēbo lukēēt nyēē /kikēēkuurē kule Itaalya. ² Kikiikōōnēmchi keey :Kōrnēēlyō āk biikaab kanyii tukul Yēyiin kuchurta. Kiikooytooy tukuuk ām mooyēēt nyēē lēēl, kōōkoochinē Yuutay-eeek choo kiyēmē /kēēyēētyēēchi. Kisooyē Yēyiin kibtaman.^m

³ Nto mii bēsyēēt ake, yēē ki asiistaab sokool nyēbo bēēt, kuchōōnchi :ng'oong'uutyēēt Kōrnēēlyō. Kikas *malayikeet ake nyēē kikuurchi inee kule, “Kōrnēēlyō!”ⁿ ⁴ Kiirōōtoot :Kōrnēēlyō malayikaanaa nyēē kāmuy, nto mii yoo, kōōyēn kule, “Wōōy.” Kumwoochi :malayikaanaa kule, “Kookuchamta :Yēyiin wōlēē isooytooy āk wōlēē imiitē iyēētyēēchintoooy bānoonik ām tukuuk choo ikoochinē. ⁵ Kunyi, iyooktē biiko kuba ākoy Yooba bokukwēryoon chiito ake nyēē /kēēkuurēē Simōōni nto kaayneet ake ku Bētērō. ⁶ Mii kaab chiito ake nyēē /kēēkuurēē Simōōni nyēē yēytooy mwēēnik ānkuminyē yēbo tabantaab araarayta.”^o

⁷ Yu kāākuwēēchi keey :malayikaanaa, kukuur :Kōrnēēlyō motwoorikyii alak āyēēng' āk chiinyii ake nyēbo komostaab lukēēt nyēē kikiikōōnēmchi keey ng'ālyoontēētaab Yēyiin. ⁸ Kimwoochi bichooto kiy ake tukul nyēē kiyeyakay ānkōōyookto kuba Yooba.

Kinyōōr :Bētērō ng'oong'uutyēēt

⁹ Yu kāyēēkunēē, kumakuyit asiistaab lo nyēbo bēēt, kikiikuriik kuyit :bichooto Yooba. Kimii yooto :Bētērō kuloong'tēē nkaasiit kuwēētii kōōto barak wokusooyē. ¹⁰ Kyaam :kēmēwuut kut kumach kwaam kiy. Nto /tākēēmii /kēēyēyē āmiik, kuchōōnchi :ng'oong'uutyēēt ānkubootyo :kāāsōōtēywēēk.^p ¹¹ Kikas wōliin bo barak kuyootāktōōs /ānkiirēēk ankeet ake nyēē tebees /kukakeenamaan kotootook tukul ang'wan.^q ¹² Kimii ankaanaa :tyoong'iik tukul choo bēēsytēēē kērēēnkōōk ang'wan āk tukul choo ichuutootēē keey ng'wēny āk mbo nkicheek tāriitēk. ¹³ /Kēēkuurchi kule, “Bētērō, ibakach tyoong'iichoo ankii-am.” ¹⁴ Kukētyi :Bētērō kule, “Mokory-oontēēt, kubooiyit man, acha. Ntēē manaa-am bēsyēēt ake kiy nto tukuuk chēē mā *lubkoobēch.”^r ¹⁵ /Kēēmwoochi kule, “-Mēēkuur kiy ake tukul nyēē kiyēyē :Yēyiin kutililiit kule mā lubkoob.”^s ¹⁶ Kiyeyakay kuu nyooto areet sōmōk, nto mii yoo, /keesar ankaanaa areet akeenke kooyey barak.

¹⁷ Kumii :Bētērō tākōōlātē kiyēē kiibooru :ng'oong'uutyoonoo, kunyōōr :bichoo /kikiiyooku kaytaab chiichoo /kikēēkuurēē Simōōni. Kiyyoong'iis yēbo oreetaab tu-uyta ¹⁸ ānkukuurso nto yityo kuteeb chiito ake nyēē /kikēēkuurēē Bētērō. ¹⁹ Kutāku-miitē :Bētērō kōōsōōtyēēchinē kiyēē kichōōnchi, kumwoochi :Tāmirmiryēētaab Yēyiin kule, “Simōōni, mii :biiko alake sōmōku kuchēēng'ing'.^t ²⁰ Kunyoo, ing'eetee yuutēy bo kōōto barak ānkiirēktē ng'wēny. -Mēētōmōch, nteenee iwēētē keey bi-choo kuuyu anii :nyēē kāāyooku icheek.”

^m10:2 Yēyuut. 27:1, 3 ⁿ10:3 Yēyuut. 3:1 ^o10:6 Yēyuut. 9:43

^p10:10 Yēyuut. 2:17; 22:17 ^q10:11 Mat. 3:16

^r10:14 Laawi. 11:1-47; Ēsēk. 4:14 ^s10:15 Māārko 7:15

^t10:19 Yēyuut. 8:29; 10:9-16; 11:12

²¹ Yooto, kurēkto :Bētērō ānuwokumwoochi bichooto kule, “Anii :nyooto ōmitē ōchēng'ē. Kunyi, ōmāchē nee?” ²² Kukētyi :bichooto kule, “Kwēēyookwēēch :Kōrnēēlyō nyoo kāantōōyiintēetaab lukēetaab booryēet. Churtaat :chiichoo ānkōōy-wēyē Yēyiin. Koonyitē :Yuutayeek tukul chiichi. Kōchōōnchi *:malayikeet ake ānkumwoochi kule iwē :inyiing' kanyii sukung'eeet kukas kiyēē + meemwaay.” ²³ Yooto, kutaach :Bētērō bichoo kuyēk tāyēkyii.

Kiirwooch :Bētērō ām kaab Kōrnēēlyō

Yu kāyēēkunēē, kuwēeto keey :Bētērō bichooto. Kitas :biikaab Kiriistō alake ām Yooba ankubeeta keey.

²⁴ Nto mii bēsyēet nyēē kiikēērē, kuyit :inee āk bichoo Kayisareeya. Kimii :Kōrnēēlyō kukānyiiisye kaa ānkikiikukuur tilyōōnuutēk āk chōōrōōnuutēk choo kyoomchi-intōōs :tukul.

²⁵ Yu kayit :Bētērō, kutorooch :Kōrnēēlyō kukutunyēē yēbo kērēenkōōkyii kukākoonyit. ²⁶ Nteenee kumwoochi :Bētērō kule, “Ng'eeet, nto yu akerkeeye :anii āk chiī ake tukul.”^u ²⁷ Kyaamaat :Bētērō āk Kōrnēēlyō lōkōōy kumii kubēētii tukwaay kō. Yu kayit kō, kunyōōr biiko chēē chaang'. ²⁸ Yooto, kumwoochi :Bētērō bichooto kule, “Ābērē ōnkētē :akweek kule -/mākēēchāmu ām kiruutēkyoo kule kuyēmo :Yuutāyiintō āk biiko chēē mā Yuutayeek. Nteenee kāākōōboorwoo :Yēyiin kule māyēmāktōōs ākuur chiī ake tukul kule mā tiliil.^v ²⁹ Kunyoo, yoo /kibokēēkuuroo, āchōō nyēē mānāātōmōch. Kunyi ii, nee :nyēē kēēkuurchoo?”

³⁰ Kukētyi :Kōrnēēlyō Bētērō kule, “Ām bēsyōōsyēk ang'wan choo kookukeeyta, āmiitē āsooyē ām kanyuu ām āsiiswēk chēē wuu chuutēchu, ku asiistaab sokool nyēbo bēēt, chokōōyyoonyēē :chiito ake taayeenyuu nyēē boonto sirooy chēē ilēkēchēēchtōōs.^w ³¹ Kikuuro :chiichoo kule, ‘Kōrnēēlyō, kaakukas :Yēyiin wōlēē isooytooy ankaakukas wōlēē iyēētyēēchintooy choo bānoon. ³² Kunyoo, iyooktē biiko alak kuba Yooba bokukuur chiito ake nyēē /kēēkuurēē Simōōni, nto Bētērō ām kaayneet ake. Kōruutoochi :inee chiito ake nyēē /kēēkuurē kule Simōōni nyēē yēytooy mwēēnik. Minyē :chiichoo tabantaab araarayta.’ ³³ Kwāāyooko /kēēkuuring' areet akeenke. Kunyi, karaam yu kēēchōō. Kēēmiitē :tukul yu ām taayetaab Yēyiin kēēmāchē kēēyēbchi yit kiy ake tukul nyēē kōōkumwoowuung' :Yēyiin kule i-ām wēēch.”

³⁴ Yooto, kutoow :Bētērō kumwooy kule, “Kāānkēt ra kule ākoo -mēēnkwlēē :Yēyiin chiī ake tukul. Māchāmē alak kusir alak.^x ³⁵ Nteenee chāmē :Yēyiin biikaab yēēmēēt ake tukul choo iywēyē inee ānkuyēyē kiy nyēbo man. ³⁶ Kiiyookyi :Yēyiin biikaab Isrāyēēl lōkōōywēk chēē kāroomēch kurubta keey āk kaalyeet kubununēē Yēēsu *Kiriistō nyoo bāwu kiy ake tukul.^y

³⁷ Ābērē ōnkētē kiyēē kiikuyeyakay ām kōōrēētaab Yuutayeek kutoowunēē Kalilaaya, yu katoow :Yoowaana kwaamta ng'aleekaab batisaneet.^z ³⁸ Ānkāābērē kyookas kule king'oobchi :Yēyiin Yēēsu nyēbo Nāāsārēēt Tāmirmiryēēnyii āk kāāmuukēywēēk. Kyōōnkēt oob kule kiwēēsyētootēē yēēmōōsyēk kuyēyootē tukuuk

^u10:26 Yēyuut. 14:13-15; Ng'oong'. 19:10 ^v10:28 Yēyuut. 10:15; Kala. 2:12

^w10:30 Luuka 24:4; Yēyuut. 3:1; 1:10 ^x10:34 Room. 2:11; Kala. 2:6; Ēfēēs. 6:9;

Kolos. 3:25; Yāāk. 2:1; 1Bēt. 1:17 ^y10:36 Luuka 2:14; Room. 3:25-26; 5:1; 2Kōōr.

5:18-20; Ēfēēs. 2:14-17; Kolos. 1:20 ^z10:37 Luuka 4:44

chēē kāroomēch? Kiityooktooy mbo chēē kikiikōōtiiny :Kibrōkōsyoontēēt. Kiyēyē chooto tukul, kuuyu kiboonto kāamuukēy kukwaanee wōlēē mii :Yēyiin.^a

³⁹ Kikeekasee :acheek koonyekyoo kiy ake tukul nyēē kiyēyē :Yēesu ām kōōrēē-taab Yuutayeeek āk mbo ām Yēerusālēm. /Kikēēwuuytoochi Yēesu kēētīt /ankeebakach.^b ⁴⁰ Nteenee kiing'etee :Yēyiin meet ām bēsyēētaab sōmōk kuchakee /ka-keebakachee ankuyey kukas :biiko. ⁴¹ Mēēbērē kikas :biiko tukul, nteenee kikeekas :acheek choo kikiisimkukweyeech :Yēyiin choo kikyoomiisyootē āk inee yooto kiki-ikung'etee meet.^c ⁴² Kiikāloonwēēch kule kyoomchinootē biiko ānkiiboorchinootē kule inee :nyooto kiikukwey :Yēyiin nyēē mākōōtilchi choo sobtōōs āk choo kiki-kubēk ng'aleek.^d ⁴³ Yēesu nyiitēnyi :nyooto ng'ālōolēē *:wōōrkooyikaab Yēyiin tukul, yoo mwooyē kule chii ake tukul nyoo kēēyēnchi + /mākēēnyōōchi kaat ām choolwookātēēnyii.^e

⁴⁴ Kutākumii :Bētērō kōōrwoochē, kōōsuuchi :Tāmirmiryēētaab Yēyiin chii ake tukul nyēē kiyēbchi yiit ng'aleechaa. ⁴⁵⁻⁴⁶ Kutoow :bichoo kung'alaal kuutuweek chēē kimēēnkētē kōōkoostoooy Yēyiin. Yu kakas :Yuutayeeek choo kikwoontooy keey Bētērō chēē kikiikōōyēnchi Yēyiin kule /kikēēng'ooobchi Tāmirmiryēētaab Yēyiin mbo biiko chēē mā Yuutayeeek, koolat.

Yooto, kumwoochi :Bētērō kule,^{fg} ⁴⁷ “Nee :nyēē tākukērēktooy bichu /keebatisanee bēēko? Ntēē kāākunyōōr :nkicheek Tāmirmiryēētaab Yēyiin kuu yoo kikēēnyōōru :acheek!”^h ⁴⁸ Yooto, kumwooy :Bētērō kule /keebatisan bichoo ām kaayneetaab Yēesu *Kiriistō. Kisaaysaay :bichoo Bētērō kule tākōōbuurto keey icheck ām bēsyōōsyēk chēē ng'ēri.

Kiyēē kimwoochi :Bētērō kaniseetaab Yēerusālēm kuyēētē keey

11 Nto mii yoo, kukas *:lēbkeēyik āk biikaab Kiriistō ām yēēmēētaab Yu-uteeya kumukuul kule kookutorooch mbo :biiko choo mā Yuutayeeek ng'ālyoontēētaab Yēyiin. ² Kunyoo, yu keetooch :Bētērō Yēerusālēm, kuwokuu-tyēē :Yuutayeeek chēē kikiikōōyēnchi Yēyiin. ³ Kimwoochi kule, “So, Bētērō, ntēē siwēē-āmiisyē āk biich chēē mā Yuutayeeek?”ⁱ

⁴ Kurārchi :Bētērō bichooto kiy ake tukul ām kēēlto nyēē rootaat ⁵ kule, “Kimii yēē kyāasooyē ām Yooba nto tāābērē, kuchōōnchoo :ng'ooong'uutyēēt. Kyaakas an-keet nyēē tebees nyēē /kikiirēēk kuchōōnēē barak /kukakeenamaan kotootook tukul ang'wan, ākoy yēē kyāāmiitē. ⁶ Nto bērē ārōōtootē, akas tyoong'in choo /kēēbāyē, tyoong'iikaab wuuyēēt, choo ichuutēē keey ng'wēny āk tāriitēk. ⁷ Yooto, /kēēku-urwoo kule, ‘Bētērō, ibakach tyoong'iichoo ankii-am.’ ⁸ Yooto, āwālu kule, ‘Kubooiyit man ii, Mokoryoontēēt, acha! Manaa-am bēsyēēt ake kiy nyēē mā *lubkoob.’ ⁹ /Kēēkētwoo kule, ‘Mēēkuur kiy ake tukul nyēē kiyēyē :Yēyiin kutililiit kule mā

^a10:38 Luuka 4:18; 13:16; Yoowa. 3:2 ^b10:39 Yēyuut. 1:8

^c10:41 Luuka 24:41-43 ^d10:42 Yoowa. 5:22; Yēyuut. 17:31; Room. 14:9; 2Kōōr. 5:10; 2Tēm. 4:1; 1Bēt. 4:5

^e10:43 Isa. 53:11; Cherem. 31:31-34; Luuka 1:77; 24:44; Yēyuut. 13:38; 26:18

^f10:45-46 Yēyuut. 2:4; 8:15-17; 19:6

^g10:45-46 Yēyuut. 2:4, 11, 33; 19:6; 1Kōōr. 14:2-6 ^h10:47 Yēyuut. 2:38-39

ⁱ11:3 Yēyuut. 10:28

lubkoob.' ¹⁰ Kiyeyakay kuu nyiitēnyi areet sōmōk, nto mii yoo, /keesar ankaanaa kooyeey barak.

¹¹ Yooto bakeenke, kukwa :biiko alake sōmōku chēē /kikiyookunēē Kayisareeya ānkubokōōyooong'iis saang' ām kayaata kyāāmiitē. ¹² Kumwoowoo :Tāmirmiryēetaab Yēyiin kule -māātōmōch āwēētē keey bichooto. Kikeebeete keey mbo ng'eetaabiya lo chu kēēboontē keey ām yu ākoy kaytaab chiichoo. ¹³ Kimwoowēech :chiichooto wōlēē kichōōnchinto :malayikeet ām kanyii ānkumwoochi kule, 'Iyooktē biiko kuba ākoy Yooba bokokuur chiito ake nyēē /kēēkuurēē Simōōni, ¹⁴ nto kule Bētērō ām kaayneet ake. Mākuyibuung' :chiichoo lōkōōywēk chēē makooraachiing' ankooraraach mbo nkicheek biiko tukul ām kang'uung'.^j

¹⁵ Nto baanta nyooto kāātowu ang'alaal, kōōsuuchi :Tāmirmiryēetaab Yēyiin bichooto kuu wōloo kiisuuchintēēch nkacheek ām taay.^k ¹⁶ Yooto, asoot kiyēē kikiikumwoowēech :Mokoryoontēēt kule, 'Kiibātisāniisyēē :Yoowaana bēēko, nteenee + /makeebatisaneenaak akweek Tāmirmiryēetaab Yēyiin.^l ¹⁷ Kunyoo ii, yēē ākoo kiimuuchē :Yēyiin kung'oobchi bichooto Tāmirmiryēēt kuu wōloo king'oobtēēch acheek yoo kikiiyēnchinē Mokoryoontēēt Yēesu Kiriistō ii, ku anii ng'oo saasoot akwiil Yēyiin?"

¹⁸ Yu kabokukas :bichoo ām Yēerusālēēm ng'aleechaa, manaatakukwiil ng'alyoo ake tukul. Kunyoo, kisilto Yēesu kumwooyē kule, "Ākoo kāākōōkoochi :Yēyiin nkicheek biiko choo mā Yuutayeek bārooyinto nyēē imuuchē kuweeksee choolwookātēēng'waa sukunyōōr soboonto."^m

Kaniseetaab Antyookya

¹⁹ Kiba :biiko choo kiisereet :wusiisyēēt kubo ng'aleekaab Steefaan ākoy Fōyinikē, Kubrō ākoo Antyookya. Kyoomchinootē lōkōōywēk Yuutayeek nkit.ⁿ ²⁰ Kikwa Antyookya :Yuutayeek chēē kibo Kubrō āk Kurēēn ānking'āloolē kuutiitaab Kirikiik. Kitoow :bichu kwoomchi Kirikiik lōkōōywēk chēē kāroomēch kurubta keey Mokoryoontēēt Yēesu. ²¹ Kiboonto :bichoo kāāmuukēywēēk kukwaanee wōlēē mii :Yēyiin. Yooto, kuweek :biiko chēē chaang' kōōyēnchi Yēesu.^o

²² Kiyityi :ng'aleechaa kaniseetaab Yēerusālēēm. Yooto, /kiiyookto Barnaaba kuwo Antyookya.^p ²³ Yu kāwokuyit wōlooto, ankukas kiyēē kikiikuyey :Yēyiin ām kāāmuukēywēēkyii, kung'erēkyi. Yooto kōōkiim bichooto tukul kōōburto Mokoryoontēēt ām mooyēēt akeenke.^q ²⁴ Kilēēl :moo chiichi. Kiboonto :chiichoo Tāmirmiryēēt kuyem ānkōōkoosēē keey Yēyiin miisin. Kiyis keey yooto :biiko chēē chaang' kukwa komostaab Mokoryoontēēt.

²⁵ Nto mii yoo, kuwo Barnaaba ākoy Taarso wokucheeng'aat Sāwulō.^r ²⁶ Yu kāwokunyōōr kuwēeto keey ākoy Antyookya. Kunyoo, ām kēnyit akeenke, kiinēētē :Barnaaba āk Sāwulō biikaab Kiriistō chēē chaang'. Antyookya :wōlēē /kikēēkuurē rubiik nyēbo taay kule 'Biikaab Kiriistō'.

^j11:14 Yēyuut. 16:31 ^k11:15 Yēyuut. 2:4; 10:44 ^l11:16 Yēyuut. 1:5

^m11:18 Yēyuut. 13:48; 14:15, 27; 15:4, 12, 22-29; 17:12; 18:5-11; 19:8-10; 20:21; 21:19; 26:20 ⁿ11:19 Yēyuut. 8:1-4 ^o11:21 Yēyuut. 2:41

^p11:22 Yēyuut. 9:27

^q11:23 Yēyuut. 13:43; 14:22; 15:32; 16:40; 18:23; 20:1, 28-31

^r11:25 Yēyuut. 9:30

²⁷ Kimii ām bēsyōōsyēchooto yēē king'ēētyēē *:wōōrkooyikaab Yēyiin alake Yēērusālēēm kurēkto Antyoorkya. ²⁸ Ake ām wōōrkooyichoo ku nyēē /kikēēkuurē urēē Akaabo. King'oor ām Tāmirmiryēētaab Yēyiin kule mākuchō :kēmēwuut nyēē ng'waa miisin kōōrēētaab Rooma kumukuul. (Kichōōnii :kēmēwuuni yu kibāytooyi-isyēē :Kilaawutiyo.)^s ²⁹ Kunyoo, kisyēem :rubiintēēt ake tukul wōlēē kiimuuktooy kōōruruuch beesaanik kuyēētyēēchi mbo ng'eetaabkaamet ām Yuuteeya. ³⁰ /Kiki-iyookto Barnaaba āk Sāwulō kuyib tukuuchoo bokutēbunēē āwunnyēkaab booyik chēbo kaniseetaab Yēērusālēēm.^t

Kiwaaytee keey :Bētērō wōloo /kikēērātyinē ām kēēlto nyēē -/mākyoomu

12 Nto mii yoo, kunam :bāytooyiintēēt *Ērōōtē nyoo /kikēēkuurē kule Akiri-iba, biikaab Kiriistō alak ankoonyaliil. ² Kibakachee :Ērōōtē Yāākōbō nyoo ki ng'eetaabkaametiitaab Yoowaana chōōkiit.^u

³ Yu kawokukas :Ērōōtē kule kiing'ereech :ng'ālyoontoonoo Yuutayeek, kutas taay ankunam nkinee Bētērō. Kiyēyāksē :ng'ālyoontoonoo /kyoomē Saakweetaab mukaatiin chēē mākuutunootiin. ⁴ Yu /kabokeenam Bētērō, /keekerta kāābēērit. /Kikiikoochi bokuriib :lukēēt nyēbo biiko taman āk lo chēē kibēētootēē ang'wan ang'wan kubārchinē keey bēsyō. Kimāchē :Ērōōtē kule yoo kāākubēk :āsiiswēkaab *Saakweetaab Keeytaayee, /kēēkweryoot Bētērō /bokiikum kukāsē :biiko tukul.^v

⁵ Kiibuur :Bētērō kāābēērit, nteenee kisoochinē :kaniseet miisin.^w ⁶ Nto ām kwēē-mowuut nyi kimāchē :Ērōōtē kule /sikēēkweryoot Bētērō yoo kayyeech /boki-ikum, kimii :Bētērō kāru kwēēnuutaab riibiik āyēēng' ankirataat nyōrōōrōōnik āyēēng'. Kimiitē :riibiik alake āyēēnku kuriisē kurkat saang'. ⁷ Yooto, kutook :malayikeet ake areet akeenke kulebkeyiit :kōyooto kimiitē :Bētērō. Kooluchlu-uch :malayikaanaa Bētērō kumwoochinē kule, “Ng'eet areet akeenke.” Kōōtyookiis :nyōrōōrōōnik ām āwunnyēkaab Bētērō. ⁸ Kōōtyooktōōs, kumwoochinē :malayikeet Bētērō kule, “Siriny kaansuung'uung' ankiimoot nto yityo ilaach kwēyōōnik.” Kuyey :Bētērō kuu nyooto. Nto mii yoo kumwoochi kule, “Ilaach kābutiing'uung' ankiirub-waa.” ⁹ Kirub :Bētērō malayikaanaa kut kuchuyta saang' ām wōloo /kikēērātyinē. Yooto tukul, kibērē :Bētērō ki kiirwoot :kiyēē kimii :malayikeet kuyēyē. ¹⁰ Kikeey-tee :tukwaay riibiik chēbo taayta āk chēbo āyēēng'. Nto kuyitē oreet nyēbo karneet nyēē /kēēchuchinēē kiriinkēēt, kuyootāktōōs :nyoo nkityō. Kuchuyta :icheek anku-tas taay āk baang'waa. Nto kumānāyitē wuy, kubot :malayikeet.^x

¹¹ Kusēw :Bētērō ankumwaayee mooyēenyii kule, “Kāānkēt man kule ākoo kā Yēyiin :nyēē kēēyooku malayikaani kule chokootyaakteenaa āwunnyēkaab Ērōōtē āk kiyēē kimāchē :Yuutayeek kuyeyeenaa.” ¹² Yooto, kuwo :Bētērō kōōtaab cheeby-oosyeet ake nyēē /kikēēkuurēē Maaryaa, kaametiitaab Yoowaana nyēē /kikēēkuurē ām kaayneet ake kule Māārko. Kikiikōōruruukyi keey :biiko chēē chaang' kōyooto chēē kimii kusooyē.^y ¹³ Kukuurso :Bētērō ām oreetaab tuuyta. Kiwokukas :chēēbto ake nyēē ki motwooriin nyēē /kikēēkuurēē Roota kule ki ng'oo :nyoo kikuursē.

^s11:28 Yēyuut. 21:10 ^t11:30 Yēyuut. 12:25; Room. 15:26; Kala. 2:10

^u12:2 Māārko 10:35-40 ^v12:4 Yēyuut. 4:3; 5:18

^w12:5 Yēyuut. 1:14; 2:42; 6:4; Yāāk. 5:16

^x12:10 Yēyuut. 5:19 ^y12:12 Yēyuut. 12:25; 13:5, 13; 15:37; Kolos. 4:10; 2Tēm. 4:11; Filēm. 24; 1Bēt. 5:13

¹⁴ Yu kēenkēt kule bo :kuutiit Bētērō, kung'erech nyēē -/mākyoomu. Kumānāy-ootyinē oreet, kuweech keey kulabat ānkuwukumwoochi chuut kule, “Kookas, ntēē kāākuchō :Bētērō!” ¹⁵ Kēēlēenchi, “Karaam :mēting'uung' man ēē?” Kulē :chēēboo, “Biikyoo, ankookas ng'aleekyuu!” Kiyey kuu nyooto kut /kēēmwooy kule, “Ākoy ku malayikeetaab Bētērō :nyooto.” ¹⁶ Yooto tukul, kimii :Bētērō kutāsē taay kukuursē ām yooto bo oreet. Yu /kakeeya oreet, /kēēlē, “Māku Bētērō :nyi!” Kinam kuut bi-iko miisin. ¹⁷ Yooto, kumwechee :Bētērō biiko āwut kule kusiisyo ānkurāchi wōlēē kiityaakta inee :Yēyiin. Kimwooy mbo subak kule, “Bōōmwoochi Yāākōbō ākoo mbo ng'ēetaabiya alak ng'ālyoontooni.” Yu kāmwooy kuu nyooto, kuwo yēēt ake.

¹⁸ Yu kayyeech :kōōrēēt, kwoorokēniis :riibiik yu kakas kule māmii :Bētērō kuuyu kimēēnkētē kiyēē koyeyakay. ¹⁹ Yu kamach *:Ērōōtē Bētērō āmēēbērē kimii wōloo /kikēēkērtooy, kukuur riibiichoo /bokiikum. Nto kuuyu kimēēmuuchē :riibiichoo kurār wōlēē kibeeata :ng'aleek, /keebakach. Nto mii yoo, kung'eetee :Ērōōtē Yuuteeya ānkuwo ākoy Kayisareeya ānkōōbuur wōlooto.^z

Meetaab Ērōōtē

²⁰ Kikiikuchunchuun *:Ērōōtē āk biikaab Tiirō āk chēbo Sitōōn. Kuuyu kiikoosēē keey :kōōrōōsyēchooto kōōrēētaab Ērōōtē kubo āmiik, /keekwey alamaalyeet nyēē kiruutoochi Ērōōtē. Kisimbokung'āloolchi chiito ake nyēē /kikēēkuurēē Blaasto nyēē kiyyoonkyinē kaytaab bāytooyiintonoo. Kibokusoomē :bichoo bāytooyiintēēt Ērōōtē kule kuchō :kaalyeet.

²¹ Nto yu kayit :bēsyēēt nyēē /kikiikeekwey kubooyiit tuuyēēt, koolaach :Ērōōtē sirookyii chēbo bāytooyiisyēēt. Kiibuurēē ng'echereenyii bo bāytooyiisyēēt ānkung'āloolchi biiko chēē kikiiruruukyi keey yooto. ²² Yooto kulē :biiko, “Ntēē ng'āloolē kut wuu nyēē kāākuyēk Yēyiin oō, lēyyē!”^a ²³ Kuuyu king'erēkyi :Ērōōtē kiyēē kimwooy :biiko āmēēbērē kiywey Yēyiin, kuchō *:malayikeetaab Yēyiin areet akeenke ānkukwēr Ērōōtē kumilta! Kyaam :kuutyek kut chokume lētuunoo.

Kiiyey :Barnaaba āk Sāwulō Antyookya

²⁴ Yooto tukul kuyesta :ng'ālyoontēetaab Yēyiin kuyityi biiko chēē chaang'.^b

²⁵ Yu kaakoowaany :Barnaaba āk Sāwulō yiisyonoo kibēēchinē Yēerusālēm, kooyey Antyookya. Kibeeta Yoowaana nyoo /kikēēkuurē ām kaayneet ake kule Māarkō.^c

/Kikiiyookto Barnaaba āk Sāwulō

13 Kimii ām kaniseetaab Antyookya :biiko chēē *wōōrkooyik āk kāānēētik. Bi-chooto ku: Barnaaba, Simiyōōn nyēē /kikēēkuurē ām kaayneet ake kule Kib-tuuy, Lukiiyō nyēbo kōōrēētaab Kurēēn, Māānāyēēn nyoo kinērē ākoo *Ērōōtē Antibaas, nto ake ku Sāwulō.^d

² Nto mii bēsyēēt ake, kumii :bichooto tukul kusiltooy Yēyiin ānkukirē kwoomiis, kumwooy :Tāmirmiryēetaab Yēyiin kubununēē wōōrkooyoontēēt ake kule, “Ōtā-

^z12:19 Yēyuut. 5:22-24 ^a12:22 Ēsēk. 28:2 ^b12:24 Yēyuut. 2:41

^c12:25 Yēyuut. 9:27; 11:29-30; 12:12

^d13:1 Ēfēēs. 4:11; 1Kōōr. 12:10, 28-29; 14:1-6, 29-32

boonwoo Barnaaba āk Sāwulō kubo yiisyēēt nyēē !kāākwēchi icheek.”^e ³ Kunyoo, kumii :bichoo kukirē kwoomiis ānkusooyē, kutiinyēē Barnaaba āk Sāwulō āwun-nyēk ānkōoyookto.^f

Kumii :Barnaaba āk Sāwulō Kubrō

⁴ Yu kāākōoyookto :Tāmirmiryēētaab Yēyiin mbo Barnaaba, kuba ākoy Selewukyaa. Kibeetee mwēēnkēēt ām wōlooto ākoy kuyit Kubrō. ⁵ Yu kayit *kiriinkēēt ake nyēē /kikēēkuurēē Salaami ām Kubrō, kwaamtaat ng'ālyoontēētaab Yēyiin ām kooriikaab saayeet bo Yuutayeek. Kiboontootē keey Yoowaana nyoo kiyēētyēēchi-nootē icheek.^g

⁶ Kibeesyetaatee :icheek komosaata bo Kubrō tukul ākoy yēēt ake yēē /kikēēkuurēē Bāāfō. Kinyoorta wōlooto chēēbsookēyoontēēt ake nyēē ki Yuutāyiin nyēē /kikēēkuurēē Araab Yēēsu. Kiyibē keey :chiichoo kule *wōōrkooyoo. ⁷ Kiyēētyēēchinē :chiichi bāytooyiintēētaab yēēmoonotoo nyēē /kikēēkuurēē Sērkiiyō Bāwulō. Ki ng'oom :bāytooyiintoonoo miisin. Kimwaayta /bokēēkuurchi Barnaaba āk Sāwulō kuuyu kimāchē kule kuyēbchi yit ng'ālyoontēētaab Yēyiin. ⁸ Kaayneetaab chēēbsookēyoontoonoo nyēbo Kirikiik ku Elimaas. Kikwiil :Elimaas Barnaaba āk Sāwulō ankusyeem kumaas kāāsōōtēywēēkaab bāytooyiintoonoo simēyēnchi ng'aleekwaa.^h ⁹ /Kikiinyiityi Sāwulō (nyoo /kibokēēkuur lētuunoo kule Bāwulō) Tāmirmiryēētaab Yēyiin, ānkōōrōotoot Elimaas. ¹⁰ Yooto, kumwoochi kule, “Ibooyē :inyiing' Kibrōkōsyoontēēt! Iyēku buunyoo ām wōlēē mii :kiy ake tukul nyēbo manta! Ibērbēēriisyē 'ankiicham imoosē biiko. Ām nee yu 'kiicham i-ābuchē ng'ālyoontēētaab Yēyiin? ¹¹ Makooraachiing' :kāāmuukēywēēkaab Yēyiin ikor.” Ām areet akeenke, kuker chiichoo :chēēbkēēruut āk mēēnānēēt. Kutorobēnoot kule nto nyōōr chii nyēē kanam āwut sukōōrēētoot. ¹² Yooto, kōōyēnchi :bāytooyiintoonoo Yēyiin, yu kawokukas kiyēē kiyeyakay ām wōlēē mii :chēēbsookēyoontēēt. Kiilat miisin ām kāāmuukēywēēk kurubta keey āk Mokoryoontēēt.

Kumii :icheek Antyookya ām yēēmēētaab Bisiitya

¹³ Nto mii yoo, kuwēētēē :Bāwulō mwēēnkēēt kung'eetee Bāāfō kuboontootē keey chōōrōonuutēkyii ankuba ākoy Beerka ām yēēmēētaab Bamfulyaa. Kibakaaktee icheek :Yoowaana yooto ankooyeey Yēērusālēm.ⁱ ¹⁴ Yu kāng'ēētyēē :icheek Beerka, kuba ākoy Antyookya ām yēēmēētaab Bisiitya. Nto mii yēē ki bēsyēētaab *Sabaato, kōōwut :icheek *kōōtaab saayeet nyēbo Yuutayeek ānkōōbuur ng'wēny. ¹⁵ Yooto, /keesuman ng'aleek kukwaanee :kitaabuunekaab Muusa āk chēbo *wōōrkooyikaab Yēyiin. Nto mii yoo, kumwoochi :biiko chēē kiyyoonyinē kōyooto bo saayeet chiito ake wokuteebēē Bāwulō āk Barnaaba, yoo mii :ng'ālyoo nyēē māchē :icheek kōōki-imēē biiko.^j

¹⁶ Yooto, kung'eat :Bāwulō ānkōōtōrōōr āwut. Nto yityo, kumwoochi kule, “Bikyyoo bo *Isrāyēēl āk akweek Kirikiik choo oyyēnchinē Yēyiin, oyeb yit. ¹⁷ Kikwey :Yēyiintēētaab Isrāyēēl mbo kuuko ankuyey kuyēk sērē yoo kitākumii Mi-

^e13:2 Yēyuut. 2:17; 8:29; 10:19; 16:6-7; 20:23; 21:4, 11

^f13:3 Mat. 6:16-17; Yēyuut. 6:6 ^g13:5 Yēyuut. 13:14; 14:1; 17:1-2, 10, 17; 18:4, 19; 18:26; 19:8; 12:12 ^h13:8 2Tēm. 3:8

ⁱ13:13 Yēyuut. 12:12, 25; 13:5; 15:37, 39 ^j13:15 Yēyuut. 15:21

isir ankoong'eetee wōlooto ām kāāmuukēywēēkyii.^k ¹⁸ Kimuytoochi ng'aleekaab bi-choo kumii suurkwēēnēēt ām kēnyiisyēk chēē kimāchē kuyitē artam.^l ¹⁹ Kiikarbuus :Yēyiin bōrōryōōsyēk tisab chēē kiminyē Kanaan ānkurōōbchi biikyii kōōroonooto.^m ²⁰ Kiyib :ng'aleechea tukul kēnyiisyēk chēē yitē bokolwookik ang'wan āk konom. Yu kāwokukeyta :yoo, kukōōn :Yēyiin kubāytooyiis :kiirwookik. Kibāytooyiis :ake kōōkēērē :ake ākoy bēsyēēt nyēē kichokubāytooyiisyē *wōōrkooyoontēēt Sāmweēl.ⁿ ²¹ Kimākyyi keyy :biiko bāytooyiintēēt nyēē nyeeng'waa. Yooto, /kiki-koochi bichooto Sāwulō arab Kiis nyoo kichōōnēē kōōtaab Beenchamiin. Kibāytooyiis :Sāwulō kēnyiisyēk artam.^o ²² Yu /kābokiinēm Sāwulō ām bāytooyiisyēēt, kookeeree :Yēyiin *Tāwuti. King'alaalee :Yēyiin Tāwuti nyēē karaam kumwooyē kule, 'Kaakwey Tāwuti arab Yēēsē, kuuyu chii nyēē chāmē :mooyēenyuu. Makuyey kiy ake tukul kuu wōlēē āmāktooy.^p ²³ Kiyey :Yēyiin kurutunēē *Kāārārōokiintēēt kōōtaab Tāwuti sukooraraach Isrāyēēl kuu yoo kikiikukuurtoowēēch. Nyooto ku Yēēsu.^q ²⁴ Kisimkwoomchi :Yoowaana biikaab Isrāyēēl kutēē yēē tēē, kumānāāchō :Yēēsu, kule kuweek :tukul ām miyootyēēt /ankeebatisan.^r ²⁵ Nto kumiitē :Yoowaana kōōwoong'tooy yiisyēēnyii, kumwoochi biiko kule, 'Osōōtē :akweek kule anii ku ng'oo? Mā :anii Kāārārōokiintonoo, nteenee, mii kuchōōnii :nyēē -māyēmē mbo ārēēkyi kwēyōōnik.^s

²⁶ Mbo ng'eetaabiya, kēyibwook :acheek lōkōōywēchu bo kaararaacheet ak-week keseniisyekaab Abraam āk choo mā Yuutayeeek choo oyywēyē Yēyiin. ²⁷ Manaachamta :biikaab Yēērusālēēm āk bāytooyikwaa kule *Kāārārōokiintēēt :Yēēsu, yooto kōōtiilchi meet. Nteenee kiityiich :yuutēyu ng'aleekaab *wōōrkooyikaab Yēyiin choo /kikēēsūmānē *Sabaato ake tukul.^t ²⁸ Ānkoo kimāmii :lēēlis nyēē ki-imuuchē kuyey /kiitiilchi Yēēsu meet, kiikiimchi :bichoo *Bilaato kule kubakach Yēēsu.^u ²⁹ Yu keewaany :icheek kuyeyee Yēēsu kiy ake tukul kuu wōloo kimwooytooy :siruutēk, /bokiirēekunēē kēētoō /kikēēwuuytoochinē /ānkubokiitōōr kochong'.^v ³⁰ Nteenee koong'eetee :Yēyiin Yēēsu meet.^w ³¹ Kikas :biiko ām bēsyōōsyēk chēē chaang' :choo kibēēsytōōtē tukul kung'eetee Kalilaaya ākoy Yēērusālēēm. Bichooto :chēē mii kumwoochinē biiko kurubta keyy āk inee.^x

³²⁻³³ Kiyēē kēemiitē kyoomwook ku lōkōōywēk chēē kāroomēch kule kaakootyich :Yēyiin ām wōlēē kēemiitē :acheek keseniisyek, kiyēē kikiikukuurtoochi mbo kuuko kule mākōōyook wōōrkooyoontēēt nyēē wuu Muusa. Nto nyooto ku Yēēsu. /Kēēng'ālōolēē mbo yuutēyu ām kitaabuutaab Tyēēnwookik kurkeetaab āyēēng' yoo mwooyē kule, 'Inyiing' lakwanyuu. Kāāyēku :anii kōōn ra.^y

^k13:17 Chuy. 1:7; 6:6-7; Kiruu. 5:15; 7:6-8

^l13:18 Chuy. 16:35; Kāāyit. 14:26-35; Kiruu. 1:24-40; Tyēēn. 95:10; Ibu. 3:3-19

^m13:19 Kiruu. 7:1; Choos. 14:1; Tyēēn. 78:55 ⁿ13:20 Kiir. 2:16; 1Sām. 3:20

^o13:21 1Sām. 8:5, 19; 10:21-24; 11:15 ^p13:22 1Sām. 16:1, 12; 13:14

^q13:23 Isa. 11:1; Cherem. 23:5; Mat. 1:1; Luuka 2:11 ^r13:24 Luuka 3:3

^s13:25 Luuka 3:15-16, 19-20 ^t13:27 Yēyuut. 3:17-18

^u13:28 Luuka 23:4, 14-15, 21-23, 47 ^v13:29 Luuka 23:50-56; 24:44

^w13:30 Yēyuut. 4:2 ^x13:31 Yēyuut. 1:8 [†]13:32-33 Tyēēnwookik 2:7

^y13:32-33 Kiruu. 18:15-18; Yēyuut. 3:22-26; 7:37

³⁴Nto kurubta keey āk ng'eeeteetaab meet bo Yēesu nyēē mākooy kunun :bōornyii, mwooyē :Yēyiin kule,

‘ + Maayey kuyityiin :ng'aleechaa /kiikoosēē keey choo kyāākuurtoochinē *Tāwuti.’[†]

³⁵Mwooyē mbo :siruutēk ām yēēt ake subak kule, ‘-Mēē-āsynē chiing'uung' nyoo churtaat kunun.’[†]

³⁶Kunyoo, yu keewaany :Tāwuti kuyey kiyēē kimākyinē :Yēyiin ām bēsyōōsyēkyii, kume. Yooto /kēēmuchi wōloo /kikēēmuchi mbo kuukaanyii. Kinunchi :bōornyii wōlooto.^z ³⁷Nteenee manaanun :bōortaab nyoo kiing'eeete :Yēyiin meet. ³⁸⁻³⁹Kunyoo ii, mbo ng'eetaabiya, āmāchē āboorwook kule /kēēnyōōwook kaat ām choolwookātēeng'woong' kubununēē Yēesu. Yoo kēēyēnchi :chii ake tukul Yēesu, kuchurtooy ām taayeetaab Yēyiin, ng'alyoo nyēē mēemuuchāktōōs /keeyey kubununēē kiruutēkaab Muusa.^a

⁴⁰Ōriib keey ām kiyēē kiikung'oor *:wōōrkooyikaab Yēyiin sukung'eet māyēyākiiis :ng'aleechaa ām wōlēē ōmiitē. /Kikēēmwooy kule,

⁴¹'Okaste baa, :akweek choo ōmōōntooyiisyē.

Kookas ng'aleechu ankoolat, ānku + mōōbootyē, kuuyu -mōōchāmtooy kiyēē āyēyē kutōōmiitē kōōrēēt ānkoo /kākēērārwook.’[†]”

⁴²Yu kimii :Bāwulō ākoo Barnaaba kung'ēētyēē *kōōtaab saayeeet, /kēēmwoochi kule, “Tookwaa *Sabaato nyi chōōnii, bōō-ām wēēch ng'aleechu.”

⁴³Kiiyēnchi :Yuutayeeek chēē chaang' āk Kirikiik Yēesu ankurub mbo Bāwulō. Kirwookyinoot :Bāwulō āk Barnaaba bichoo kōōkiimchinē kōōkēnēē keey chamateetaab Yēyiin.^b

⁴⁴Nto yitu :Sabaato nyoo kiikēērē, kōōruruuch keey :biikaab *kiriinkēēt tukul bokuyēbchi yit ng'alyoontēetaab Yēyiin.^c ⁴⁵Yu kakas :kāāntōōyikaab Yuutayeeek kuu nyooto, kōōtuuyiityi moo. Kikwiil kiyēē kimii :Bāwulō kumwooyē.

⁴⁶Yooto, kumwoochi :Bāwulō ākoo Barnaaba bichooto ām nyikanateet kule, “Ki nyēēng'woong' akweek ng'alyoontēetaab Yēyiin. Nteenee kuuyu kootay :akweek ra ānkōōyibē keey kule mānyoolchook *:soboontaab kibchuulyo, kēēwēēkyi kāāsōōtēy wēēkyoo wōlēē mii :bichu mā Yuutayeeek.^d ⁴⁷Kimwooy :Yēyiin kule, ‘Kaayeyiing' iyibchi biiko choo mā Yuutayeeek lēbkēēyyēēt

sukung'eet /kiimuuch /kiiraraach biiko ām komoswookik tukul chēbo kōōrēēt.’[†]”

⁴⁸Nto bēērē kukas :biiko choo kimā Yuutayeeek ng'aleechaa kibo Bāwulō, kung'ērēkiis miisin. Kikoonyit ng'alyoontēetaab Yēyiin ankookaasee keey Yēesu :tukul choo /kikiikeetool kunyōōr soboontaab kibchuulyo.^e

⁴⁹Kiyestee :ng'alyoontēetaab Yēyiin yēēmoonooto kumukuul. ⁵⁰Nteenee kiiwu-ruur :Yuutayeeek chēēbyōōsōōkaab Kirikiik chēē kitookunootiin chēē kikiikurub ng'aleekaab Yuutayeeek āk booyik chēē kitookunootiin ām kiriinkoonoo. Kiyey :bichoo wōōrōōryēēt kut /keekwetee Bāwulō ākoo Barnaaba yēēmoonooto. ⁵¹Kiitaarta

[†]13:34 Isa. 53:3 [†]13:35 Tyēēn. 16:10 ^z13:36 Yēyuut. 2:29

^a13:38-39 Luuka 24:47; Yēyuut. 2:38; 10:43; Room. 3:28; 5:1; 7:5-6; 10:1-13

[†]13:41 Aabak. 1:5 ^b13:43 Yēyuut. 11:23; 14:22; Room. 3:24; Kala. 1:6; 5:1

^c13:44 Yēyuut. 17:2 ^d13:46 Yēyuut. 3:26; 18:6; Room. 1:16; 2:9

[†]13:47 Isa. 49:6 ^e13:48 Yēyuut. 11:18

:icheek tēertit ām kērēenkōōkwaa sukōōsōōtēē keey :bichoo ānkutākyi keey *kiriinkēēt ake nyēē /kikēēkuurēē Ikonnyaa.^{f 52} Nteenee king'ērēkiis :choo kiiyēnchi Kiriistō /ānkiinyiityi Tāmirmiryēetaab Yēyiin.

Kumii :Bāwulō ākoo Barnaaba Ikonnyaa

14 Yu kimii :Bāwulō āk Barnaaba Ikonnyaa, kuba *kōōtaab saayeet nyēbo Yuutayee kuu kwaak. Kyaamta ng'ālyoontēetaab Yēyiin nyēē kōrōom miisin kut kōōyēnchi :Yuutayee āk Kirikiik chēē chaang' Yēesu. ²Nteenee kōōwuruur :Yuutayee choo kitay kuchamta Yēesu Kirikiik kukwiil mbo ng'eeetaabiya. ³Kiwoonkyi :Bāwulō āk Barnaaba bēsyoōs chēē chaang' wōlooto kung'āloolē nyēē kimānyōkōōrēch mbo kisich, kurubta keey chamateetaab Yēesu. Kiiboor :Mokoryoontēēt kule kibo man :lōkōōywēchoo yoo kiikoochinē icheek kāmūukēywēek kuyeyee ng'al chēbo kwōng'ut. ⁴Kichuunchuunootiin :biikaab kiriinkoonoo. Kichoomtōōs :alake āk kāntōōyikaab Yuutayee kuchoomtōōs :alake ākoo lēbkēēyik. ⁵Nteenee kinoomnyo :Yuutayee āk Kirikiik kuboonto keey kāntōōyikwaa ānkuchōb koonyaliil lēbkēēyik ankuwiiree rwoontōōk kubakach.⁸ ⁶Kisimkōōnkēt mbo :Bāwulō ng'aleechaa. Kumwēy kutākyi keey yēmēēt ake nyēē /kikēēkuurēē Lukawoonnya wōlēē kimii :kiriinkēēt nyēē /kikēēkuurēē Luustra āk Tēērbē āk mbo soong'wēk alak chēē kilēēkitēē yooto.^{h 7} ⁷Kitas taay :icheek kwaamtaat lōkōōywēk chēē kāroomēch ām wōlooto.

Kumiitē :Bāwulō āk Barnaaba Luustra āk Tēērbē

⁸Kimiitē :chiito ake kiriinkoonoo bo Luustra nyēē kikiikuchunkuut :kērēenkōōk kung'etee leekwaanti āmānāawēesyēt bēsyeēt ake. Kimii :chiichoo kukeēbuur ng'wēny^{i 9} kuyēbchinē yiit wōlēē kimii kung'ālooltooy :Bāwulō. Yooto, kōōrōotoot :Bāwulō chiichooto ānkōōnkēt kule kiikoosēē keey :chiichoo Yēyiin nyēē yēmāktōōs /kiisoob. ¹⁰Kukuurchi :Bāwulō chiichoo kule, “Ing'et ānkiyyoony.” Kung'et :chiichoo areet akeenke ānkuwēesyētoot.

¹¹Yu kakas :biiko ng'aleechaa, kumwooy ām kuutiing'waa kule, “Nto yu kākūrārākyēech ra āynātōōs chēē wuu biich.”^{j 12} Kikuurēē :bichooto Barnaaba *Sēēwus, kukuurēē Bāwulō *Eēmē, kuuyu ki inee nyēē ki ng'āloliintēēt nyēē wōō. ¹³Kimii :kōoto ake nyēē /kikēēsooyēē Sēēwus nyēē kilēēkitēē yēē kibo oreet nyēē iwutē kiriring'. Yooto kukweryoon :kibkōrōs nyēē kiyyoonkyinē kōyooto wuunōōk āk toobtōōk ākoy oreetaab kiriinkoonoo. Kimāchē :inee āk biiko chuut kule kuyēchi mbo Bāwulō kōrōsēēk. ¹⁴Nteenee yu kakas :Barnaaba āk Bāwulō ng'aleechaa, kukereer sirookwaa kōōboor kule katay ng'aleechaa. Kulabat wōlēē kikiiruruukyi keey :biiko ānkubōlchi kule, ¹⁵“Murēchu! Ām nee yu sooyey ng'al chēē tēē chu? Ntēē keekerkeeye acheek āk akweek. Kēēmiitē kēēyibwook lōkōōywēk chēē kāroomēch. Oweeksee mosoonkoyeenichu māsāru kiy ānkōōyēnchi Yēyiintēetaab manta, nyoo kiyēyē barak āk ng'wēny, araarayta āk tukuuk tukul choo mii wōlto.”^{k l}

^f13:51 Luuka 9:5; Yēyuut. 18:6 ^g14:5 Yēyuut. 14:19; 2Tēm. 3:11

^h14:6 Mat. 10:23 ⁱ14:8 Yēyuut. 3:2 ^j14:11 Yēyuut. 8:10; 12:21-22; 28:6

^k14:15 Tān. 2:46; Yēyuut. 10:25-26 ^l14:15 Tyēēn. 96:5; 1Kōōr. 8:4-6

¹⁶ Ām bēsyoōsyēk choo kibo taay kyoosyi :Yēyiin kōōrootunwēēk kurub ātēbutēkwaa.^m ¹⁷ Nteenee tukuuk chēē kāroomēch choo kikōōnook :Yēyiin kōōbooru :yooto wōlēē wuu :inee. Kikōōnook roobta ānkuyēyē kubiityo :āmiik ām bēsyoōsyēk chēē kiikuchōbchi. Kōōnook āmiik chēē chaang' ānkuyēyook ong'erech.ⁿ ¹⁸ Kimā kuskus kukerekta :mbo Bāwulō bichoo kumayey kōrōsēēchoo ānkoo sinee kiimuukta.

¹⁹ Nto mii yoo, kukwaanee :Yuutayeeek alake Antyoorkya ākoo Ikonnyaa ānkubokutēwēch biiko kutayee keye mbo Bāwulō ānkōōyēnchi ng'aleekwaa icheek. Kuwiiree :bichooto Bāwulō rwoontōōk ānkōōng'irtiitoot kuwo kiriinkoonoto saang' kubērē tōōs kaakume.^o ²⁰ Nteenee kukwa :biikaab Kiriistō ānkōōruruukyey keye Bāwulō. Kung'eet :Bāwulō ankooyeey ākoy kiriinkoonoo. Nto yu kāyyēēkunēē, kung'eetee Luustra ākoo Barnaaba ānkutākyi keye Tēērbē.

Kiyyeey :Bāwulō āk Barnaaba Antyoorkya nyēbo Siirya

²¹ Yu kabokuyit :icheek Tēērbē, kwaamta lōkōōywēk chēē kāroomēch ām wōlooto ānkōōyēnchi :biiko chēē chaang'. Nto mii lētuumoo, kooyeey kaa. Kibuntēē Luustra, Ikonnyaa ākoo Antyoorkya nyēbo Bisiitya. ²² Kiititiitootē biikaab Kiriistō kutēē yooto tukul kutas taay kukiilchi ng'ālyoontēētaab manta. Kimwoochinootē biiko kule, “Ākoy kēēbuntēē nyāliluutēk chēē chaang' ām baani bo Kaab Yēyiin.”^p ²³ Kiyēētyēēchi :Bāwulō ākoo Barnaaba kanisoosyek ām wōlto ake tukul kukwey booyik. Kikir :icheek kwoomiis ānkusoochi booyichoo. Nto mii yoo, kōōyokoochi bichooto Mokoryoontēēt nyoo kikiikookaasee keye.

²⁴ Yu kāwokumur :Bāwulō ākoo Barnaaba yēēmēētaab Bisiitya, kuyit nyēbo Bamfulyaa ²⁵ ankwaamta ng'ālyoontēētaab Yēyiin ām kiriinkēētaab Beerka. Nto yityo, kurekto ākoy kiriinkēēt nyēbo Atalyaa.

²⁶ Nto mii yoo, kubeetee mwēēnkēēt kung'eetee Atalyaa kooyeey Antyoorkya wōloo /kikiikiiyiilchi icheek ām chamateetaab Yēyiin kubo yiisyēēt nyooto kikiikoowaany.^q ²⁷ Yu kabokuyit Antyoorkya, kukuur biikaab Kiriistō. Kirārchi bichooto kiy ake tukul nyēē kikiikuyey :Yēyiin kubuntēē icheek āk wōlēē /kikeeyaatita kēēlto kookaasee keye :biiko choo mā Yuutayeeek Yēyiin.^r ²⁸ Kiibuurto keye :Bāwulō āk Barnaaba bichoo bo Kiriistō ām bēsyoōsyēk chēē chaang'.

Tuuyēēt nyēē kimii Yēērusālēm

15 Nto yēē kitākumiitē :Bāwulō ākoo Barnaaba Antyoorkya, kukwaanee :biiko alake Yuuteeya ankuba wōlooto. Kibokooneet :bichoo mbo ng'eetaabiya. Kimwooyē kule, “-/Mākiirāroochook, yoo /kamakiimuraatanaak kuu wōloo mwooytooy :sirutēkaab *Muusa.”² Kiyey :ng'ālyoontoonoo Bāwulō ākoo Barnaaba kukwiil keye āk bichooto kut kuchuunchuun. Nto mii yoo, /kēēmwooy kule kuwo :Bāwulō ākoo Barnaaba kuboonto keye āk mbo ng'eetaabiya alak Yēērusālēm. /Kikēēmākyinē bokunyōōryo ākoo *lēbkēēyik chuut āk booyik kurubta keye āk ng'ālyoontooni.^s ³ Yooto, kōō-āmiisoot icheek :kaniseet. Nto yu kimii kumurē

^m14:16 Yēyuut. 17:30 ⁿ14:17 Tyēēn. 147:8; Cherem. 5:24

^o14:19 Yēyuut. 13:50; 14:5; 17:13; 2Kōōr. 11:25

^p14:22 Yēyuut. 11:23; 1Tēēs. 3:3-4 ^q14:26 Yēyuut. 13:1-2

^r14:27 Yēyuut. 11:18 ^s15:2 Kala. 2:1-10; 5:2-12

Fōyinikē āk Samaaryaa kumwoochi :icheek mbo ng'eetaabiya ām wōlooto kule kiikōōyēnchi :biiko choo mā Yuutayeeek Yēesu. Kiing'ereech :lōkōōywēchoo mbo ng'eetaabiya miisin.

⁴ Yu kabokuyit mbo :Bāwulō Yēerusālēm, kutorooch icheek :lēbkēēyik, booyik āk biikaab Kiriistō chuut alak. Kiiboorchī bichooto kiyēē kiikuyey :Yēyiin kubuntēē icheek. ⁵ Nteenee king'ēētyo *:Farisaayeeek alake chēē kikiikuchamta Yēesu ānkumwooy kule, “Māchāktōōs */kiimuraatan biiko choo mā Yuutayeeek ānkumākyinē mbo kooywey kiruutēkaab *Muusa.”

⁶ Yooto, kukuur keey *:lēbkēēyik ākoo booyik bokoolyeb ng'ālyoontoonoo. ⁷ Yu kabokung'alaalee ām kōōyinto, kung'et :Bētērō ānkumwooy kule, “Mbo ng'eetaabiya, ābērē ōnkēt kule kisimkutoola :Yēyiin kēny ām wōlēē ōmiitē :akweek, ā-āmchi biiko choo mā Yuutayeeek lōkōōywēk chēē kāroomēch kukas ānkōōyēnchi. ⁸ Kiiboorunēē :Yēyiin nyoo inkētē wōlēē wuu :kāāsōōtēywēēkaab biiko kule kichāmē biiko choo mā Yuutayeeek yoo kiikoochinē icheek Tāmirmiryēēt kuu yoo kikōōnēēch acheek.^t ⁹ Kuuyu kiikoosēē keey :bichoo Yēyiin, /kiitilil. Kunyi, -mākēēyēku teer ām wōlēē mii :bichoo.^u ¹⁰ Kunyoo ii, ām nee yu ōmāchē okwiil Yēyiin ōkoochinē mbo ng'eetaabiya kukalab muchōōkiit nyēē -mākiimuuchē :acheek keekalab, āmēēbērē kiimuuch :mbo kuuko?^v ¹¹ Mēērook oyey kuu nyooto. /Kikiiraraacheech acheek, yu kāwokunyōōwēēch :Mokoryoontēēt Yēesu kaat, ānkuwuu nyooto ām wōlēē miitē :nkicheek.”^w

¹² Kisiisyo :biiko tukul kule much! Kiyēbchi yit nkinee Barnaaba ākoo Bāwulō kumii kōōbooru tukuuk chēē /kiilātē chēē kikiikuyey :Yēyiin ām wōlēē mii :Kirikiik kubuntēē icheek.

¹³ Yu keewaany, kumwooy :Yāākōbō kule, “Mbo ng'eetaabiya, oyeb yit baa. ¹⁴ Kāākūrār wēēch :Simōōni wōlēē kichāmtooy :Yēyiin choo mā Yuutayeeek ām taay, kuyēk cheechi. ¹⁵ Mii :ng'aleekaab *wōōrkooyik chēē ityiichē yuutēyū ām yoo /ki-keesir kule,

¹⁶ ‘Yoo kāākubēk :ng'aleechu, + māāyēēwu ānkuchāāyooong'tē subak kōōtaab *Tāwuti nyoo kikiikuluul.
+ Maateech subak wōloo kikiikuburyet
kut ākētyi kōōbuur kuu yoo kiwuu,

¹⁷ sukung'et kucheeng'aat :biiko choo kiikung'ēt Mokoryoontēēt āk choo mā Yuutayeeek choo kyaakwey kule kuyēk cheechu.
Yēyiin :nyēē kiiboor ng'aleechu ānku inee :nyēē makuyey.[†]

¹⁸ Tookunoot kuu nyooto kung'etee kēny kule mākulumchi :choo mā Yuutayeeek biikaab Yēyiin. ¹⁹ Kunyoo, kaatiil :anii kule -mookany keeyey kunyikisiy choo mā Yuutayeeek yoo mii kuyisu keey kukwoonii wōlēē mii :Yēyiin.^x ²⁰ Yoo kātāwuu nyoo, okany kēēsirchi barweet kēēmwoochinē kule kutayee keey kwoomē āmit choo /kākēēsooytoochi āynātōōs ankusaan martaayeet. Kutayee keey mbo subak kwoomē

^t15:8 Yēyuut. 10:44-45 ^u15:9 Yēyuut. 10:34-35

^v15:10 Mat. 11:28-30; Luuka 11:46; Yēyuut. 15:19; Kala. 5:1

^w15:11 Yēyuut. 13:38; Kala. 2:16; 3:10-12; Ēfēēs. 2:5-8

[†]15:17 Āmōōs 9:11-12 ^x15:19 Kala. 5:3

bany chēbo tyoong'in chēē /kakeekul ankutayee keey kwoomē kiisēēnik.†y 21 Nteenee yoo mächē :chii kuyēk Yuutāyiin, kōōnkētē kiyēē /kēēmākyinē kule kuyey, kuuyu /kiikesumanaan kiruutēkaab *Muusa ām kiriing' ake tukul ām bēsyōōsyēk choo kibo taay /ānkutākēēsumānē mbo lōkōōywēchoo ām kooriikaab saayēt ām bēsyēēt ake tukul nyēbo *Sabaato.”z

Kisirchi :booyik barwa biikaab Kiriistō choo kimā Yuutayeeek

²²Nto mii yoo, kootiil *:lēbkēēyik āk booyik kuboonto keey āk biikaab Kiriistō chuut alak kukwey biiko alak ām biikwaa /sikiiyookto kubeeta keey Bāwulō āk Barnaaba Antyookya. /Kikeekwey Yuuta nyoo /kikēēkuurē ām kaayneet ake kule Barsaaba ākoo Siila. Kitookunootiin :bichoo ām wōlēē mii mbo ng'etaabiya.^a

²³Kibeeta :bichuutēchu barweet nyēē mwooyē kule:

Kiisubooyook :acheek lēbkēēyik ākoo booyik.

Kēēmāchē kuyityi :lōkōōywēchu biiko choo mā Yuutayeeek choo mii Antyookya, Siiryā ākoo Kiliikya choo kiikuchamta Yēēsu.

²⁴Kookeekas kule kookukwa wōloo ōmiitē :biiko alake chēē mānāākēēchām-chi :acheek ankubokooyiimaak mētēwoy ām ng'al chēē kyoomwook :acheek.^b

²⁵Kunyoo, kookiisoot :acheek tukul kule keekwey biiko ānkiiyooku kukwa wōloo ōmiitē. Makukwaanta keey Barnaaba ākoo Bāwulō, choo chamanikyoo,

²⁶choo kookuchamta soboonwēkwaa kubo kaayneetaab Mokoryoontēnyoo, Yēēsu Kiriistō. ²⁷Kunyi, kākiiyooku Yuuta ākoo Siila kutāsyi nyikiisinto

:ng'aleechu sirootiin. ²⁸Kookootiil :Tāmirmiryēētaab Yēyiin ankiitiil :nkacheek kule -/makiing'ireenaak kiruut chēē chaang'. Nteenee ²⁹osaanee keey āmit choo /kākēēsooytoochi āynātōōs ankootayee keey bany bo tyoong'in chēē /kēēkulē, kiisēēn āk martaayēt. Karaam yoo kooyey kuu nyooto. Chameetaab keey.^c

³⁰Kunam :bichoo baanta kurēkto ākoy Antyookya. Kikuur kaniseet tukul ānkōōkoochi barwaanaa. ³¹Yu /kakeesuman lōkōōywēchoo, /kēēng'ērēkyi kuuyu kiikiimē biich. ³²Kiititiirēē :Yuuta ākoo Siila choo ki *wōōrkooyikaab Yēyiin biiko ng'al chēē chaang'.^d ³³Yu kāākubēēni :bichoo /kikiiyooktooy wōlooto bēsyōōsyēk chēē ng'eri, kung'ēētyo kumāchē kooyeey wōloo /kikiiyookunēē. Kii-āmiis :mbo ng'etaabiya kule kubeeta tāloosyēt.^z ³⁵Kunyoo, kiibuur :Bāwulō ākoo Barnaaba Antyookya, kōōnētē ānkwoomtooy ng'ālyoontētaab Yēyiin kuboonto keey āk biiko alak chēē chaang'.

Kikwey :Bāwulō Siila, kuwēeto :Barnaaba Māārko

³⁶Yu kaakukeeyta :bēsyōōs, kumwoochi :Bāwulō Barnaaba kule, “Murooni, ikany baa, kēēruutoochinootē mbo ng'etaabiya ām kiriinkōōsyēk tukul choo kiikyaam-

†15:20 /Kikēēmākyinē biiko choo mā Yuutayeeek ānkuming'tooy keey Yuutayeeek kule kukir tukuuk ang'wan choo /kēēng'ālōolēē ām Laawiik 17:8-14 ākoo 18:6-18.

*15:33 Tinyē :siruutēk alake kērēywoontētaab 34: Nteenee kiitiil :Siila kule kung'ētunēē wōlooto.

y15:20 Laawi. 18:6-18; 17:10-15; Yēyuut. 15:29; 21:25; 1Kōōr. 8:1-13; 10:23-33

z15:21 Yēyuut. 13:15; 2Kōōr. 3:14-18

a15:22 Yēyuut. 15:40; 16:19; 17:4, 10, 14-15; 18:5; 1Tēēs. 1:1

b15:24 Kala. 1:7; 5:10 c15:29 Yēyuut. 15:20 d15:32 Yēyuut. 11:23, 27

taatee ng'ālyoontēetaab Yēyiin. Māchāktōos kiinkēt wōlēē wuu :soboonwēkwaa.”
³⁷ Kimāchē :Barnaaba kule /keebeeta Yoowaana nyoo /kikēekuurē am kaayneet
 ake kule Māārkō.^e ³⁸ Nteenee kiisoot :Bāwulō kule kimayemaat kabeeta Yoowaana,
 kuuyu kibetyenyee Bamfulyaa koochuchuuyee keey yiisyoonoo.^f ³⁹ Kichuunchuun
 :Bāwulō ak Barnaaba nyēē kōrōom kut kubchey keey. Kiwēeto :Barnaaba Māārkō am
 mwēēnkēēt kutākyi keey Kubrō.⁴⁰ Nteenee kikwey :Bāwulō Siila kule kuwēeto keey.
 Kisaay :mbo ng'eetaabiya kōōbēruur icheek :Yēyiin, nto mii yoo, kuba.^g ⁴¹ Kiwēesyē-
 tootēē :Bāwulō yēmēetaab Siirya ākoo nyēbo Kiliikya kōōkiimootē kanisoosyek.

Kiiyum :Bāwulō Tēmētēewō

16 Nto mii yoo, kuyit :Bāwulō ākoo Siila Tēerbē ankukeyta ākoy Luustra
 wōlēē kiminyē :chiitaab Kiriistō nyēē /kikēekuurē Tēmētēewō. Ki lak-
 wataab cheebyoosya nyēē ki Cheebyuutayaa nyēē kikiikōōyēnchi Yēesu. Nto kwaan
 ku Kirikiin.^h ² King'āloolēē :mbo ng'eetaabiya Tēmētēewō am Luustra ākoo Ikon-
 nyaa nyēē karaam.ⁱ ³ Yooto, kumach :Bāwulō kule kuwēeto keey Tēmētēewō. Kun-
 yoo, /kikiimuraatan kubo Yuutayeeek chēē kiminyē wōlooto, kuuyu kiinkētē :bi-
 iko tukul kule ki Kirikiin :kwaan. ⁴ Kibuntootēē kiriinkōōsyēk kwoomtootē ng'aleek
 kutēē yooto tukul. Kikiikootiil *lēbkēēyik ak booyik am Yēērusālēm kule kooywey
 :biiko ng'aleechaata.^j ⁵ Kunyoo, kikumimiitu :kanisoosyek am kiriinkōōsyēchooto
 ankookaasee keey Yēesu miisin. Kitāsyinē keey :laating'waa bēsyo ake tukul.^k

⁶ Kiwēeto keey :Bāwulō bichoo āyēēng' kuwēesyētootēē yēmēetaab Fruukya
 āk nyēbo Kalatya, kuuyu kimānāachāmchi :Tāmirmiryēetaab Yēyiin kwaamta
 ng'ālyoontēēt am yēmēetaab Eesya.^l ⁷ Yu kabokuyit kiyōōtēetaab Misiya, kusy-
 eem kule kuba yēmēetaab Biitunnya, nteenee mānāachāmchi :Tāmirmiryēetaab
 Yēesu. ⁸ Yooto, kukeeytee Misiya ānkutākyi keey *kiriinkēetaab Turoowa.

Kinyōor :Bāwulō ng'oong'uutyēt am Turoowa

⁹ Yu kayit kwēemooy, kuchōnchi :ng'oong'uutyēt Bāwulō. Kikas chiito ake
 nyēbo Maketoonnya kukēeyyo ānkumii kusoomē inee kule, “Bāwulō, ānkiichōō
 Maketoonnya chēyēetyēchēchē.” ¹⁰ Yu kēēnkēt :Bāwulō ng'oong'uutyoonoo,
 keeyete keey areet akeenke keebe Maketoonnya, kiiwoonkyinē kule kākukuru-
 urēch :Yēyiin bokyoomchi bichoo lōkōōywēk chēē kāroomēch.

Kiweek :cheebyoosyee ake am Filiibi nyēē /kikēekuurē Liitya

¹¹ Yooto, kēēng'ēetyēē Turoowa ankeebeete mwēēnkēēt ākoy Samooturake. Nto
 mii bēsyeēt nyēē kirubē keeyit Neeyabooli. ¹² Nto yityo kēēng'ēetyēē yooto ankee-
 beete kērēēnkōōk ākoy Filiibi. Ki wōō *kiriinkooni am yēmēetaab Maketoonnya
 ankikiikunam :kōōrēetaab Rooma ānkubāw. Kikēēbēēnii wōlooto.

¹³ Nto mii yēē ki bēsyeetaab *Sabaato, keechuyte kiriing' saang' ankeebe ākoy
 yēē kibo āynēēt wōlēē kikeenyoorte yēē kisooyēē :Yuutayeeek. Kiibuur ng'wēny
 ānkēetoowu kēēng'āloolchi chēēbyōōsōōk chēē kikiiruruukyi keey yooto. ¹⁴ Kimii
 :cheebyoosyee ake yooto nyēē /kikēekuurē Liitya nyēē kyooltootē sirooy chēē ki

^e15:37 Yēyuut. 12:12 ^f15:38 Yēyuut. 13:13 ^g15:40 Yēyuut. 15:22; 14:26

^h16:1 Yēyuut. 14:6; 17:14-15; 18:5; 19:22; 20:4; 1Kōōr. 4:17 ⁱ16:2 Filib. 2:20,
 22 ^j16:4 Yēyuut. 15:20-29 ^k16:5 Yēyuut. 2:41 ^l16:6 Yēyuut. 18:23; 10:19

ārroonēch chēbo āliisiyēet nyēbo barak miisin. Kichōōnēē :cheebyoosyaanaa kiri-inkēet ake nyēē /kikēēkuurēē Tyaatiira ānkikutunkyninē Yēyiin. Kiyey :Yēyiin chee-byoosyaanaa kōōyēnchi ng'aleekaab Bāwulō.^m ¹⁵ Yu /kabokeepatisan āk biikyii, kumwoowēech kule, “Yoo ōchāmē kule āyēnchinē :anii Mokoryoontēet, okwaa bōōbēēnii kōōnyuu.” Yooto, keecham keebe.ⁿ

Kiiburyoong'to :Bāwulō tāmirmiryēet kung'eetee chēēbto ake

¹⁶ Nto mii bēsyēet ake, yēē kikēēmiitē kēēbēētii yēē /kikēēsooyēē, kutuuyēēnēech :chēēbto ake nyēē ki motwooriin ānkiboonto *tāmirmiryēet nyēē miyaat nyēē kiyeyē chēēbooto kuyey sookēyēek. Kiyibchinē :chēēbi biikyii choo kiyēchinē yi-isyēet beesaanik chēē chaang' chēē kinyōōrtooy sookēyēēchoo.^o ¹⁷ Kiinoomootēech :chēēboo kukuurchinootē barak kule, “Yēchinē :bichu yiisyēet Yēyiin nyoo mii kibkōōnkōy ānkumii bokōōboorwook wōlēē + /makiiraraaktaak.”^p ¹⁸ Kimwaayaat kuu nyooto ām bēsyōōsyēk chēē chaang' kut kooyiim Bāwulō :ng'aleekyii. Yooto, kuweech keye :Bāwulō ānkōōburyoong'to tāmirmiryoonoo kule, “Āmwoowuung' ām kaayneetaab Yēēsu *Kiriistō kule ichuwunee chēēbi.” Kuchuwunee :tāmirmiryoonoo chēēboo areet akeenke.^q

/Kikiiraraach riibiintēet āk biikaab kanyii

¹⁹ Yu kakas :biiko choo kiyēchinē :chēēboo yiisyēet kule kāākubot :kēēlng'waa nyēē kōnyōōrunēē beesaanik, kunam Bāwulō āk Siila ānkukwēryoot ākoy kōōk wōlēē /kibokiikum. ²⁰ /Kikēēmwoochi kōōkwēet kule, “Yuutayeeek :bichu! Mii kuyibu wōōrōōryēet kiriinkēēnyoo.^r ²¹ Inēētē biikyoo kurub ātēbuutēk chēē mānyoolchēēch acheek biikaab Rooma.” ²² Yu kākēēmwooy kuu nyooto, kōōrōōbēr :bi-iko chēē kikiiruruukyi keye yooto. Kumwooy :kiirwookichoo kule, “Ōbuutēē sirook ānkōōbir!” ²³ Yu /kāākēēbir, /bokeekerta kō. /Kikiikāloonchi riibiintēētaab kōyooto kuriibso nyēē karaam.^s ²⁴ Kiwēeto :riibiintonoo Bāwulō āk Siila ankuwokukerta kisēēnkēet nyēē kibo āriit /ankiikiichee kērēēnkōōkwaa musukook /ankeekwiiliilee musukoochoo nyōrōōrōōnik.

²⁵ Nto yu makuyit kwēēmooy kwēēn, kumii :Bāwulō ākoo Siila kusooyē ānku-tyēēnchinē Yēyiin kōōkoostoo, kimii :kibratiisyek chuut alake kuyēbchinē yiit.

²⁶ Nto nyēē mā tyaa, kuchō :kibring'ring'nyēet ankooluchluuch kōōto ng'wēny kut kuyootākiis :kurkootik tukul kule bōt! Kōōtyookiis :nyōrōōrōōnik choo /kiki-keeratee chii ake tukul. ²⁷ Yooto, kukās :chiito nyoo kiriibsē. Nto bērē kukas kuyootootiin :kurkootik, kung'us chōōkiinyii kumāchē kule kubusuy keye kubērē tōōs kāākumwēy :kibratiisyek.^t ²⁸ Nteenee kubōlchi :Bāwulō kule, “So! Imāchē i-āmchi keye nee? Ntēē acheek :chu kēēmiitē :tukul yu.” ²⁹ Kumwooy :riibiin-toonoo kule, “Ōkwēng'woo, baa, maata!” Kuryaakta ām bōōtoonik ānkuwokōōbutyi kērēēnkōōkaab Bāwulō ākoo Siila. ³⁰ Yooto, koomut :chiichooto mbo Bāwulō kukwa saang' ānkumwoochi kule, “Murēchu, + maayey :anii kule nee /sikiiraraachaa?” ³¹ /Kēēkētyi kule, “Māchāktōōs iyēnchi Mokoryoontēet Yēēsu. Yoo !keeyey kuu

^m16:14 Yēyuut. 17:4 ⁿ16:15 Yēyuut. 8:36; 16:33; 18:8; 19:5 ^o16:16 Yēyuut.

19:24 ^p16:17 Luuka 4:34, 41; Yēyuut. 19:15 ^q16:18 Yēyuut. 3:6

^r16:20 Yēyuut. 17:6 ^s16:23 2Kōōr. 11:25; 1Tēēs. 2:2 ^t16:27 Yēyuut. 12:18-19

nyooto, + /makiiraraachiing' āk kang'uung' kumukuul.^u ³² Yooto, /kyoomchi chi-ichooto ng'ālyoontēetaab Yēyiin āk biikaab kanyii. ³³ Kiwēeto :chiichooto icheek kwēemowuunooto ākoy kanyii ānkōōnyoochi ng'woowōōk. Yooto /keebatisan chiichoo āk biikaab kanyii tukul.^v ³⁴ Kikwēryoot Bāwulō āk Siila kō ankubay. King'ērēkiis :biikyii kutēē yēē tēē, kuuyu kikiikōōyēnchi :icheek Yēyiin.

³⁵ Yu kayyeech, kōōyookto :kiirwookichoo biiko kuba kaab riibiintonoo. Nto yitē, kumwoochinē kule, “/Kākēemwooy kule ityaakte bichoo.” ³⁶ Yooto, kumwoochi :riibiintonoo Bāwulō kule, “Kāākumwooy :kiirwookichoo kule /kiityaaktaak. Kunyoo, obeete kaalyeet.” ³⁷ Nteenee kumwoochi :Bāwulō bichoo /kiki-iyooku kule, “Kōbirēēnēech :kiirwookichoo wōlēē chaang' :biich āmānyōōr kiy nyēē kikeeleel ānkēyēku sinee :nkacheek biikaab Rooma. Kokerteech mbo subak kāābēērit. Kunyoo ii, ām nee yu mächē :icheek kootyaakteech kibchamumu? -Māwuu nyoo mbo kisich! Bōōmwoochi kukwa :icheek nkit bokōō-āmiisootēēch keechuyte.”^w

³⁸ Kibokumwaayta :bichoo ng'aleehaa. Nto yu kēēnkēt :kiirwookichoo kule kibo :Bāwulō ākoo Siila kōōrēetaab Rooma, kunam kuut. ³⁹ Kukwa ānkusoom mbo Bāwulō nyooeetaab kaat. Nto mii yoo, kuyoot ānkōō-āmiisoot kung'ēētyēē kōyooto ankusaaysaay kule kung'ēētyēē :icheek kiriinkoonooto.

⁴⁰ Yu /kābokēyoot Bāwulō ākoo Siila, kuba ākoy kōōtaab Liitya. Kinyoorta mbo ng'eetaabiya wōlooto. Kiititiir icheek, nto mii yoo, kubēēchi keey.^x

Kumiitē :Bāwulō āk Siila Tēēsālōōnikē

17 Nto mii yoo kumur :mbo Bāwulō *kiriinkēetaab Āmfibōōli āk nyēbo Aboloonnya nto yityo, kuyit *kiriinkēetaab Tēēsālōōnikē. Kimii wōlooto *:kōōtaab saayeet nyēbo Yuutayee. ² Kwoomchi :icheek Yuutayeech chēē kimii wōlooto ng'ālyoontēetaab Yēyiin kuu wōloo kwōōyēytooy kwaak. Kiirwookyinēē biiko *kōōtaab saayeet ām bēsyoōsyēkaab *Sabaato sōmōk, kurubta keey āk siru-utēkaab Yēyiin.^y ³ Kirārchi :Bāwulō biiko ng'aleek kōōboorchinē kule kiyēmāktōōs kunyalil *:Kāārārookiintēēt ankung'eetee meet. Kimwooy kule, “Yēēsu nyiitēnyi āmiitē ā-āmwook :nyēē Kāārārookiintēēt nyoo kikēēkānyoonu.”^z ⁴ Kichāmchiin :Yuutayeech kereeryaanto ng'aleekaab Bāwulō ānkuris icheek. Kiyēnchi nkicheek :Kirikiik wōlēē wōō Yēyiin ākoo chēēbyōōsōōy chēē chaang' chēē kitookunootiin.^a

⁵ Nteenee kimēēchi :moo Yuutayeech alak. Kibokōōruruukootēē biich chēē kāwōōt wōlēē chaang' :biiko ānkutoow wōōrōōryēēt ām kiriinkoonooto. Kiba :bichoo areet akenke ākoy kaab chiito ake nyēē /kikēēkuurēē Chāāsōōn bokucheeng'ee Bāwulō ākoo Siila wōlooto, sukukwēryoot ākoy kōōk.^b ⁶ Nto yu kimānānyōōr, kunam Chāāsōōn āk mbo ng'eetaabiya alak ankoobarbaartaat ākoy taayeetaab kāāntōōyikaab kiriinkoonooto. Kibōloobōl :bichoo kule, “Kookutankwar :bichu kōōrēēt kumukuul neennyi kookukwa ākoy wōli.^c ⁷ Yu kabokukwa wōli, kutaach :Chāāsōōn ām kanyii. Chwēēsē :bichu mākuutēk tukul chēbo *Kayisaar kumwooyē kule mii

^u16:31 Yoowa. 6:28-29; Yēyuut. 2:37; 11:14; Room. 10:9-13

^v16:33 Yēyuut. 16:15 ^w16:37 Yēyuut. 22:25-29; 23:27

^x16:40 Yēyuut. 11:23 ^y17:2 Yēyuut. 9:20; 13:5, 14, 44; 14:1; 16:13; 17:10, 17; 18:5, 26; 19:8-9; 28:17 ^z17:3 Luuka 24:44; Yēyuut. 5:42 ^a17:4 Yēyuut. 13:50; 16:14; 17:17 ^b17:5 Room. 16:21 ^c17:6 Yēyuut. 16:19-20

:bāytooyiintēēt nkinee ake nyēē kālē /kēēkuurē kule Yēesu.”^d ⁸Yu kabokukas :bi-iko ākoo kāāntōōyikaab kiriinkoonoo kuu nyoo, kuchēy :taariiryeet. ⁹Nto mii yoo, /kēēmwoochi Chāāsōōn āk alak kule kukwey beesaanik chēē keetyaaktee key /an-keebakaakta kuba.^e

Kumiitē :mbo Bāwulō Bereeya

¹⁰Yu katuuyiit :kōōrēēt, kumwoochi :mbo ng'etaabiya Bāwulō ākoo Siila kule kuba ākoy Bereeya. Kumii :icheek wōlooto, kōōwut *kōōtaab saayeet nyēbo Yuutayeek.

¹¹Ki kāroomēch :ātēbutēkaab Yuutayeekaab Bereeya kusiir chēbo choo bo Tēēsālōōnikē. Kiityookootiin :moonikwaa kumāchē kule kuyēbchi yiit ng'ālyoontēēt. Kiirōotootē siruutēk ām bēsyo ake tukul kukas kule ki man :kiyēē kimwooyē :Bāwulō.^f ¹²Kiyyēnchi :Yuutayeek ku chaang'. Kiyyēnchi :nkicheek Kirikiik chēē kitookunootiin chēē chaang', booyik āk chēēbyōōsōōk.⁸

¹³Nto yu kēēnkēt :Yuutayeek choo kimiitē Tēēsālōōnikē kule kimii :Bāwulō kwoomtēē ng'ālyoontēēt Bereeya, kuba wōlooto bokōōwuruur biiko.^h ¹⁴Yooto, kukweryoot :mbo ng'etaabiya alake Bāwulō kuwo komosta nyēē kibo tabantaab araarayta. Nteenee kung'ētunēē :Siila ākoo Tēmētēēwō Bereeya. ¹⁵Kii-āmiisoot Bāwulō ākoy *kiriinkēetaab Aaten. Nto mii yoo, kooyey āk ng'ālyoo nyēē kiyibchi Siila āk Tēmētēēwō kule kimāchāktōōs :icheek kusarta key areet akeenke bokutu-uyo āk Bāwulō.

Kumiitē Aaten

¹⁶Nto kutākumiitē :Bāwulō kukānyisiyē ām Aaten, kung'woonchi yu kawokukas kule kiboontootē :biikaab kiriinkoonoto āynātōōs chēē chaang' chēē /kēēkutunkyinē. ¹⁷Yooto, kōōrwookyī :inee Yuutayeek ām *kōōtaab saayeet yēē ki Sabaato kunnam wōlēē miitē :Kirikiik chēē kiyywēyē Yēyiin. Kiirwoochē mbo subak bēsyo ake tukul ām wōloo chaang' :biiko āk Kirikiik chēē kanyoorta wōlooto.ⁱ ¹⁸Kikwiil :biiko alake Bāwulō chēē kimwooyē kule ibēliisyē :ng'erekweek ām kōōrēēt tukul, ankukwiil mbo :alake chēē kiikoosēē key kiirnatēēng'waa /ānkimākēēwēēchē. Kiteebē key :alake kule, “Chokwooltumoonchinē ng'oo :nyi ēē?” Kimwooy :nkicheek alake ām yooto kule, “Nto yu wuu nyēē māchē kule kōōrēēchēch kule kēēkutunkyī āynāt nyēē mā nyēēnyoo.” Kimwooy :bichooto kuu nyooto, kuuyu kimii :Bāwulō kwoomchinē biiko kurubta key āk Yēesu āk ng'eteetaab meet.^j ¹⁹Nto mii yoo, /kēēkweryoot Bāwulō ākoy yēē kibo lekemeet ake nyēē /kikēēkuurēē Areeyobaako yēē kibo kāābkiirwook. Nto yityo /keeteebē kule, “Mwoowēēch, baa, inētēē nee :ng'aleechu imwooyē?” ²⁰Imiitē iyibwēēch ng'al chēē leelach kule keekas. Kunyoo, kēēmāchē kiinkēt kule ibooru nee.” ²¹Kikicham :biikaab Aaten ākoo biiko alak kōōwoonkyinē āsiiswēkwaa kuyēbchinē yiit ng'al chēē leelach.

²²Yooto, kōōyoo :Bāwulō ām kōōkwoonoo bo Areeyobaako ānkumwooy kule, “Lēyyē, biikaab Aaten! Ānkētē sinee kule ām kēēlto ake tukul kyoocham osooyē. ²³Kāānkāābērē āwēesyētootēē wōlto ake tukul, ānyōōru tukuukwook chēē ōku-

^d17:7 Luuka 23:2; Yoowa. 19:12 ^e17:9 1Tēēs. 2:1-2 ^f17:11 Yoowa. 5:39

⁸17:12 Yēyuut. 11:18 ^h17:13 Yēyuut. 14:5, 19; 1Tēēs. 2:14-16

ⁱ17:17 Yēyuut. 17:2, 4 ^j17:18 Yēyuut. 4:2; 1Kōōr. 1:22

tunkyinē. !Kaakas mbo yēēt ake yēē /kikeesir kule: YĒYIIN NYĒĒ -/MĀKIINKĒTĒ. Kunyi, nee :kiyoo kyōōkutunkyninē āmēēbērē kyōōnkētē? Kiyooto nanyuun nyi āmiitē wāā-āmwook.

²⁴ Yēyiin nyoo kiyēyē kōōrēēt āk kiy ake tukul nyoo mii āriit, ku Mokoryoon-tēētaab barak āk ng'wēny nyēē mēēbērē minyootē koorin chēē tēēkyinootē :bi-ich.^k ²⁵ Māmāchē kiy ake tukul nyēē imuuchē :biiko kōōkoochi, kuuyu inee :nyēē ikoochinē chii ake tukul soboonto ākoo kiy ake tukul.^l ²⁶ Kiyey :Yēyiin chiito akeenke kurook. Nto mii yoo, chokuroōbunēē keey :biiko mooyēētaab chiichoo sukung'eet kuminy kōōrēēt. Kisat mbo subak :Yēyiin bēsyoōsyēk chēē mākiminyēē :bōōryōōsyēk kōōrēēt āk wōlēē mābokuminyoot.^m ²⁷ Kiyey kuu nyooto sukung'eet kutorobēnoot :biiko nto anyuun kunyōōr inee, ānkoo sinee mēēbērē kiilōōyiityi keye chii ake tukul ām acheek.ⁿ ²⁸ Nto kimāmiitē :inee, nto -mākēētinyē soboonto. Kuu yoo kisirē :siriikwook alake kule, 'Kēēyēku :nkacheek cheechii.' ²⁹ Kunyoo, kuuyu kēēbooyē Yēyiin, keekerkeeye āk inee. Māmāchāktōōs kiisōōtē kule kerkeey :Yēyiin āk tukuuk chēē kiyēyiisyēē :biiko ng'oomnānēēt ankung'ulunee *ta-aabuut, *feeteet nto rwaanteet.^o ³⁰ Ām taay, kikiimiiny :Yēyiin mēt ām bēērbēeryo nyēē wuu nyoo, nteenee mwoochinē ra chii ake tukul kule māchāktōōs :chii kureeny keey.^p ³¹ Kikuchōb :Yēyiin bēsyoōt nyēē ikuumunēē biich ām kēēlto nyēē rootaat kubununēē chii nyēē kiikutool. Kiikōōboorchinēē :Yēyiin biiko tukul ng'ālyoontoonoo, yoo king'ēētēē chiichooto meet."^q

³² Yu kabokukas :bichoo ng'aleek chēbo ng'eteetaab meet, kuroorchi :alake Bāwulō, nto alak kumwooy :choo kule, "Tēēchōō subak tāchēē-āmwēēch ng'aleechaa ēē, wē."³³ Yooto, kubakaakta :Bāwulō bichoo. ³⁴ Nteenee kikiilchi :alake Bāwulō ānkōōyēnchi ng'ālyoontēēt. Ām bichooto kiyyēnchinē, kimii :akeenke nyēē /kikēēkuurēē Tyoonisyō nyēē ki akeenke nyēē kibo kōōkwēētaab Areeyobaako ākoo mbo nkinee cheebyoosya nyēē /kikēēkuurēē Tamaari āk nkicheek biiko alak.

Kumiitē :Bāwulō Kōōriintō

18 Yu kāwokubēk :ng'aleechaa, kung'eetee :Bāwulō Aaten ānkuwo ākoy Kōōriintō. ² Kinyoorta wōlooto Yuutāyiintēēt ake nyēē /kikēēkuurēē Akiila. Kibo :chiichi kōōrēēt ake nyēē /kikēēkuurēē Bōontō. Kitākuchōōnēē :chiichooto kōōrēētaab Itaalya kuboontoonu keye cheebyoosyeenyii nyēē /kikēēkuurēē Brisila. King'ēētyēē :bichoo Itaalya, kuuyu kimwooy :Kilaawutiyo nyēē ki bāytooyiintēētaab wōlooto kule kung'ēētyēē :Yuutayeek tukul Rooma.^r ³ Nto kuuyu kiyēytooy :Bāwulō kēryōōsyēk kuyēwunēē mwēēnik, yiisyēēt nyēē kiyēyē :nkicheek chuut, kuwo wokutēbto keye sukuyēyiisyē :tukul.^s ⁴ Kiwēēti :Bāwulō wokōōrwoochē āk biiko ām *kōōtaab saayēt bēsyoō ake tukul nyēbo *Sabaato. Kisyēēmē :Bāwulō kule nto yis Yuutayeek āk Kirikiik.

⁵ Yooto, kuchōōnēē :Siila ākoo Tēmētēēwō Maketoonnya, kunyōōru Bāwulō kōōkiilchinē keye amtaayeetaab ng'ālyoontēēt kumwoochinē Yuutayeek kule Yēesu

^k17:24 1Bāy. 8:27; Yēyuut. 7:48 ^l17:25 Tyēēn. 50:9-13 ^m17:26 Kiruu. 32:8; Āyub 12:23 ⁿ17:27 Cherem. 23:23-24 ^o17:29 Isa. 44:9-20; Yēyuut. 19:26

^p17:30 Yēyuut. 14:16; Room. 2:4; 3:25 ^q17:31 Yēyuut. 10:42

^r18:2 Yēyuut. 18:18, 26; Room. 16:3; 1Kōōr. 16:19; 2Tēm. 4:19

^s18:3 Yēyuut. 20:33-34; 1Kōōr. 4:12; 9:12-18; 1Tēēs. 2:9; 2Tēēs. 3:7-9

ku *Kāārārōokiintēet nyoo /kikēēkānyoonu.^t ⁶Nteenee kikwiil :Yuutayeechaa Bāwulō ānkuchubsēēt. Nto mii yoo, kōōrēek :Bāwulō kābuutiinyii ānkubirto kulēlēkyi keey :tēertit bichooto kukatay ng'aleekwaa, ānkumwoochi kule, “Kwaa-maak :korotiikwook nkityō. Ābēērē keey :anii. Kunyi, kung'eetee raat ānkuwo taay, + māāwēētii wōlēē mii :biiko choo mā Yuutayee.”^u

⁷Yooto, kung'eetee :Bāwulō kōyoo bo saayeet ānkuwo kayta ake nyēē kilēēkitēē yooto nyēbo chiito ake nyēē /kikēēkuurēē Tiitō Yuustō nyēē kikutunkyninē Yēyiin.

⁸Kimii :chiito ake nyēē kiiyoonkyninē kōyooto bo saayeet nyēē /kikēēkuurēē Kiri-
isbō. Yooto kuchamta :chiichoo āk biikaab kanyii Yēesu. Kiiyēnchi mbo nkicheek :biiko alake chēē kibo Kōōriintō Mokoryoontēēt /ankeebatisan.^v

⁹Nto mii kwēemowuut ake, kukuurchi :Yēyiin Bāwulō ām ng'oong'uutyēēt kule, “Bāwulō, -mēēmuy. Itas taay i-amte lōkōōywēk, ¹⁰kuuyu kēēboontē keey :tukwaay nyēē mākyoy kuyeyeeniing' :chii kiy. Āboontē biikyuu chēē chaang' ām kiriinkooni.”^w

¹¹Kunyoo, kiibuur :Bāwulō wōlooto ām kēnyiiit akeenke āk ārook lo kōōnēētē biiko ng'ālyoontēetaab Yēyiin.

¹²Yu kitākōōyyoonkyninē :chiito ake nyēē /kikēēkuurēē Kāliiyō yēēmēētaab Akaaya, kōōyoomo keey :Yuutayeeek ānkubooryēē Bāwulō ānkukwēryoot ākoy kōōk.

¹³Yu /kakiyyiitita, kumwooy :bichooto kule, “Mii :chiichi kuwēēchē biiko kule kuku-
tunkyi Yēyiin ām kēēlto nyēē mānāmē keey āk wōlēē mwooytooy :kiruutēkyoo.”^x

¹⁴Nto baanta nyooto māchē kutwēk :Bāwulō, kumwoochi :Kāliiyō Yuutayeeek kule, “Nto kōōng'unyng'uunkyninē :akweek ng'ālyoo nyēē miyaat nto nyēbo ng'ōōki nyēē /kakeeyey, nto kāāyēbchinē yiiit. ¹⁵Kukwaaneenaak wōlēē + moosatite, kuuyu rubtooy keey :riirikwook āk ng'al, kooyōōk āk kiruutēkwook. Māmii :kiyēē āti-
ilē :anii kurubta keey āk ng'al chēē wuu choo.”^y ¹⁶Kunyoo, kukwet bichooto kuba saang'. ¹⁷Yooto, kuwēēkyi keey :bichooto Sōōstēēn chiichoo kiiyyoonkyninē *kōō-
taab saayeet. /Kēēbir kukāsē :biiko ām kōōk, nteenee manaakas :Kāliiyō yēēt kiy.

Kiiyeeey :Bāwulō Antyookya

¹⁸Kibēēni :Bāwulō Kōōriintō bēsyōōs chēē mā tyaa. Nto mii yoo, kubakaakta mbo ng'eetaabiya kumāchē kule kuwēētēē mwēēnkēēt kutākyyi keey Siirya. Kiboonto keey Bisiila ākoo Akiila. Nto kumii yēēt ake yēē /kikēēkuurēē Keenkereeya kutākukānyē kuwo, /kēērwookyī buutēēk kuuyu kikiikoowaal keey kōōtāboonchi keey Yēyiin.

¹⁹Yu /kaakeerwaach, kunam baanta. Nto yu kabokuyit wōlēē /kikēēkuurēē Ēfēēsō, kubakaakta :Bāwulō Bisiila ākoo Akiila. Kiwo ku inee keey ānkōōwut *kōōtaab saayeet ānkutoow kōōrwooch āk Yuutayeeek. ²⁰Kisaaysaay :bichooto Bāwulō kule tākōōbuurto keey tukul, nteenee kitāyiyi. ²¹Nto yu kimii kung'ēētēē yooto kumāchē kuwēēchi keey, kukuurtoochi kule, “Yoo kacham :Yēyiin, + māāyēēwu.” Yooto, kung'eetee Ēfēēsō.^z

²²Yu kāwokuyit :Bāwulō Kayisareeya, kutas taay āk baannyii wokoosubaay kaniseetaab Yēērusālēm. Yu kābēk :bēsyōōs chēē ng'eri, kurēkto Antyookya.

²³Kibēēni nkinee wōlooto bēsyōōsyēk chēē mā tyaa. Nto yityo, kuwēēsyētōotēē

^t18:5 Yēyuut. 5:42 ^u18:6 Yēyuut. 13:46, 51; 20:26 ^v18:8 Yēyuut. 16:15

^w18:10 Isa. 41:10; Cherem. 1:8; 1Kōōr. 2:3-4 ^x18:13 Yēyuut. 21:28

^y18:15 Yoowa. 18:31; Yēyuut. 23:29; 25:18-20 ^z18:21 Yāāk. 4:15

komoswookik chēē chaang' chēbo yēēmēētaab Kalatyaa āk nyēbo Fruukya kōōti-tirootē biikaab Kiriistō kutēē yooto tukul.^a

Kitoow :Ābōōlō yiisyēenyii

²⁴ Kimii :Yuutāyiintētēē ake nyēē /kikēēkuurēē Ābōōlō nyēē kibo *kiriinkēētaab Aleksaantrya. Ki chii nyēē ki kibsumannyyaa ānkīboonto kiirnātēēt nyēē wōō miisin ām komostaab siruutēkaab Yēyiin. Kiwo :chiichoo Ēfēēsō.^b ²⁵ /Kikiikiineet kunam kēēltaab Mokoryoontētēē ānking'āloolēē Yēesu ām mooyēēt akeenke, kōōnētēē ām kēēlto nyēē karaam kurubta keyy āk Yēesu, nteenee, kiinkētēē baateey kurubta keyy āk bātisāniisyēētaab Yoowaana.^c ²⁶ Kitoow :chiichooto kung'alaal nyēbo nyikanat ām *kōōtaab saayeet. Yu kāwokuyēbchi yit :Brisiila āk Akiila ng'aleekaab Ābōōlō, kukuur kuwo kōōng'waa ānkubokurārchi ām kēēlto nyēē yemaat kurubta keyy āk kēēltaab Yēyiin.^d

²⁷ Yu kimāchē :Ābōōlō kuwo Akaaya, kōōkimkiim inee :mbo ng'eetaabiya /ānkēēsirchi biikaab Kiriistō chēē kimii yēēmēētaab Akaaya kule kutaach inee. Nto kuyitē, kuyēētyēēchi :Yēyiin kōōtitiir biiko choo kikiikōōyēnchi Yēesu kubununēē chamateetaab Yēyiin. ²⁸ Wuu nyooto, kuuyu kiibēl :inee kwiilateetaab Yuutayeeek ām nkuruuk tukul kukāsē :biiko. Kōōboorunēē siruutēk kule *Kāārārookiintētēē :Yēesu.^e

Kumiitē :Bāwulō Ēfēēsō

19 Nto yu kitākumiitē :Ābōōlō Kōōriintō, kunam :Bāwulō baanta kumur kēēl-taab rōōrōōk ākoy Ēfēēsō. Kiwokunyoorta wōlooto rubiik alak. ² Yooto, kuteebee :inee bichooto kule, “Ara kyōōnyōōru Tāmirmiryēētaab Yēyiin, yu kābōōyēnchi, nto nee?” /Kēēkētyi Bāwulō kule, “Acha, ntēē manaakeekas mbo kule ākoo mii :Tāmirmiryēētaab Yēyiin.”^f ³ Kuteebee subak :Bāwulō icheek kule, “Nto ii, bātisāniisyēēt nyēē wuu nee nyēē kyōōnyōōru akweek?” /Kēēkētyi kule, “Kikēēnyōōru nyoo kibo Yoowaana.” ⁴ Yooto, kumwoochi :Bāwulō kule, “Kibo :bātisāniisyēētaab Yoowaana kule kuweek :biiko. Kimwoochinē :Yoowaana biiko kule kōōyēnchi chiito nyēē kimākuchō ām lētuunyii. Nto chiichooto ku Yēesu.”^g ⁵ Yu kakas :bichoo kuu nyooto, /keebatisan bakeenke ām kaayneetaab Mokoryoontētēē Yēesu. ⁶ Yu kātiinyēē :Bāwulō bichooto āwunnyēk, kōōsuuchi :Tāmirmiryēē-taab Yēyiin. Yooto, kung'alaal :alake kuutuweek chēē kimeēnkētēē ankwaamta :alake kiyēē kiiboorchī :Tāmirmiryēētaab Yēyiin ām kuutiit nyēē kiinkētē.^h ⁷ Kimāchē kuyitē :laatitaab bichooto tukul taman āk āyēēng'.

⁸ Kiiwutē :Bāwulō *kōōtaab saayeet ānkwoomtooy lōkōōywēk ām nyikanateet. Kyaamta lōkōōywēchoo ārook sōmōk kōōrwoochē āk biiko kumāchē kule nto yis kurubta keyy āk wōlēē wuu :bāytooyiisyēētaab Yēyiin.ⁱ ⁹ Nteenee kiyaam :biiko alake mētēwoy. Kimwooy mbo ām taayeetaab biiko ng'al chēbo rōkōs kurubta keyy āk 'kēēltaab Yēesu.' Kunyoo, kubakaakta :Bāwulō bichoo ānkuwēto keyy bi-

^a18:23 Yēyuut. 11:23

^b18:24 Yēyuut. 19:1; 1Kōōr. 1:12; 3:4-6; 4:6; 16:12; Tiitō 3:13

^c18:25 Yēyuut. 19:3-4 ^d18:26 Yēyuut. 17:2; 18:2 ^e18:28 Yēyuut. 5:42

^f19:2 Yēyuut. 8:16; 2:38 ^g19:4 Luuka 3:3-4, 16-17; Yēyuut. 18:25

^h19:6 Yēyuut. 2:4, 17-18; 8:14-19; 9:17; 10:44-46 ⁱ19:8 Yēyuut. 28:23

iko choo kikiikuchamta Yēesu. Kiirwookyinēē kaniseetaab bēsyō ake tukul kōōtaab kāānēētiisyēēt nyēē kiiyoonkyinē :chiito ake nyēē /kikēēkuurēē Turaano.^j ¹⁰ Kitas taay :inee kuu nyooto kēnyiiisyēk āyēēng' kut koomuuch kukas :biiko tukul chēē kiminyē yēēmēētaab Eesya ng'ālyoontēētaab Yēyiin, kunam wōlēē mii :Yuutayeeek ākoo Kirikiik.

¹¹ Kiyey :Yēyiin tukuuk chēē /kiilātē kubuntēē Bāwulō. ¹² /Kyāānkēēyib mbo ankoosyēk āk sirook chēē kikiikutiiny :Bāwulō kuba wōlēē mii :biiko chēē kimnyoontōs kusobtōs ānkuchuwunēē :tāmirmirook chēē miyootēch.^k

¹³ Kimii :Yuutayeeek alake chēē kibērē nto ibēbēeto tāmirmirook chēē miyootēch kung'ēētyēē biiko. Kisyēēmē kule nto yēyiisyēē kaayneetaab Mokoryoontēēt Yēesu ām choo kikiikunam :tāmirmirook chēē miyootēch. Kiimuuchē kumwooy kule, “Āmwoowook ām kaayneetaab Yēesu nyoo āmtootē :Bāwulō kule ochuwu!”^l ¹⁴ Biiko alak ām chooto ku wēērin tisab chēbo boontēēt ake nyēē /kikēēkuurēē Sikeefa nyēē ki kibkōrōs nyēē wōō. Yu kāmwoochi :bichooto *tāmirmiryēēt nyēē miyaat kuu nyooto, ¹⁵ kukētyi :tāmirmiryoonoo kule, “Ānkēt :anii Yēesu ānkāānkētē ng'ālyoo kurubta keyy āk Bāwulō, nto akweek ku ng'oo?”^m ¹⁶ Kutēryēkyi :chiichoo kibonto tāmirmiryoonoo miyaat bichoo ankooluukset nyēē -/mākyoomu kut kunyulee ng'wēny. Kīryaakta :bichooto kuba saang' kōōbēēnootē /ankaakeesaksakanee sirook kule tōng'!

¹⁷ Yu kābokuyityi :ng'aleechaa Yuutayeeek ākoo Kirikiik chēē kiminyē Ēfēēsō, kumuuyo :tukul. /Kikiikaasta kaayneetaab Mokoryoontēēt Yēesu miisin. ¹⁸ Kikwa :biiko chēē chaang' choo kikiikuchamta Yēesu ānkumwooy choolwookātēēng'waa. ¹⁹ Kukwa mbo :nkicheek alake chēē kiyēyootē mosoonkoyeenik ankubokubeel kitaabuunekwaa kukāsē :biiko. Nto bērē kōōyit :bichooto tukuuk chēē kyooroon, kiyitē beesaan chēē mātēē chu. ²⁰ Ām kēēliitēnyī kuchamta :biiko chēē chaang' Yēesu. Kiyesta :ng'ālyoontēētaab Yēyiin ānkunyōōr nkuruuk.ⁿ

²¹ Yu kāākuyēyākīis :ng'aleechu tukul, koosoot :Bāwulō kule kuwo Yēerusālēēm kumāchē kule kubuntēē Maketoonnya āk Akaaya. Kimwooy kule, “Yoo kāābuur wōlooto, + māāruutoochi Rooma nkinee.”^o ²² Yooto, kōōyookto Tēmētēewō ākoo Eraasto chēē kiyēētyēēchinootē kuba Maketoonnya, nteenee king'ētunēē :inee yēēmēētaab Eesya bēsyōōsyēk chēē ng'eri.^p

²³ Kitoow keyy :wōōrōoryēēt ām Eesya nyēē mā mining' kurubta keyy āk kēēltaab Yēesu.^q ²⁴ Kimii :kiitoong'iintēēt ake nyēbo karin nyēē /kikēēkuurēē Tēmētēeryō. Kiitoonyē :chiichi kiy nyēē kiikerkeeyee kōōtaab *Ārtēmiis nyēē āynāt koorko kung'ulunēē *feeteet. Kiboor :biiko miisin chēē kiyēyē yiisyoono. ²⁵ Yooto, kukuur :Tēmētēeryō bichooto āk alak chēē kiyēyē yiisyēēt nyēē wuu nyooto ānkumwoochi tukul kule, “Murēchu, ōnkētē kule kēēboorē :acheek miisin ām yiisyooni. ²⁶ Kookasee mbo koonyekwook āk yiitiik kule kookuweech :chiichi /kēēbērē Bāwulō biiko ku chaang' ām wōli bo Ēfēēsō āk yēēmēētaab Eesya kumukuul. Mwooyē :chiichi kule ng'al chēbo bēērbēeryo /kēēkutunkyinootē tukuuk chēē yēyootē :biich ām āwunnyēkwaa.^r ²⁷ Mii :miyootyēēt nyēē mākutook āmēēbērē baatey kule +/ma-

^j19:9 Yēyuut. 9:2 ^k19:12 Luuka 6:19; Yēyuut. 5:15

^l19:13 Luuka 9:49-50; Yēyuut. 3:6 ^m19:15 Yēyuut. 16:17

ⁿ19:20 Yēyuut. 2:41 ^o19:21 Yēyuut. 23:11; Room. 1:10-11, 13; 15:22-24

^p19:22 2Tēm. 4:20 ^q19:23 Yēyuut. 9:2; 2Kōōr. 1:8 ^r19:26 Yēyuut. 17:29

keeniyil yiisyoonyoo, nteenee makuchwees :biiko kōōtaab Ārtēmiis. Inee :nyoo /kēēkutunkyninē am yēmēētaab Eesya tukul āk kōōrēēt kumukuul. Yoo karubta yu-utēyu, mākuobot :wōōyinto nyoo boonto.”

²⁸ Yu kakas :bichooto ng'aleechaa, kunyēēr ānkubōloobōl kule, “Wōō *:Ārtēmiis nyoo bo biikaab Ēfēēsō!” ²⁹ Kuchēy :taariiryeeet am *kiriinkēēt kumukuul. Kunam :bi-iko chiito ake nyēē /kikēēkuurēē Kāyō ākoo ake nyēē /kikēēkuurēē Aristaarko chēē kibo :tukwaay Maketoonnya ānkiboontootē keey Bāwulō am baannyii. /Kikeesar bi-chooto ākoy yēēt ake nyēē /kikēēkāsēē ārēērōōsyēk.^s ³⁰ Kimach :Bāwulō kule kuwo wōlooto kimii :bichoo, nteenee kuket :rubiik. ³¹ Kiisōōw Bāwulō :chōōrōōnuutēkyii alake chēē ki biich chēē ki wōōyēch am yēmēēt kule māwo wōlooto.

³² Kichuunchuun :biiko tukul am yooto. Kimwooyē :alake chu, kumwooyē :alake choo. Kimēēnkētē mbo :biiko chēē chaang' kiyēē kibēēchinē wōlooto. ³³ Yooto, kuwunukto :Yuutayeek Alekisaanta kuwo taay /ānkēēbōloobōlchi kung'alaal. Kumwechee biiko āwunnyēk kule kusiiyo sukung'eet kumwooy am taayeetaab bi-iko ng'alyoo nyēē tuuchēē ng'aleechaa. ³⁴ Nto yu kābokōōnkēt :biiko kule ākoo ki Yuutāyiin :Alekisaanta, kōōchuulyo am āsiiswēk āyēēng' kukuurchinē barak kumwooyē kule, “Wōō :Ārtēmiis nyoo bo biikaab Ēfēēsō.”

³⁵ Yooto, koosiis icheek :chiito nyēē wōō nyēbo kiriinkoonooto, nto mii yoo, kumwoochi kule, “Murēchu bo Ēfēēsō! -/Mākiinkētē am kōōrēēt kumukuul kule *kiri-inkēētaab Ēfēēsō nyēē riibē kōōtaab Ārtēmiis nyoo wōō āk mbo kitōōntōyēēnyii nyoo /kikiirārooku kuchōōnēē barak? ³⁶ Kunyoo, kuuyu -/mākēētūuchē ng'aleechu bo man, kumāchāktōōs ōsiisyē amōōtēēltēēlēnē. ³⁷ Kōōkwēru bichu kukwa yu, amēēbērē kang'alaalee Ārtēmiis nyēē miyaat, nto mēēbērē mbo kābut kōōnyii kuchoor kiy. ³⁸ Yoo ākoo boonto :Tēmētēeryō āk biikyii choo yēchinē inee yiisyeēt ng'alyoo nyēē ng'woonchinē am wōlēē mii :chii, kuyootootiin :kōōkwōōsyēk ānkumii :booyikaab yēmēēt chēē wōōyēch. Imuuchē :icheek kuyib riirikwaa wōlooto. ³⁹ Nto yēē kātākumii :ng'alyoo nyēē kātōōmāchē tōōmwoowu, kumāchāktōōs /ki-ilyeb am kōōk. ⁴⁰ Kuu wōloo wuu kuu nyiitēny, kēēmiitē :acheek yēē mii :chii, kuuyu /kiimuuchē /kēēmwooy kule acheek :chēē kākēēyibu wōōrōōryooni am ng'aleechu kāyēyākiis. Māmii :wōlēē kēētūuktooy keey am ng'aleechu.” ⁴¹ Yooto, koochecheey bichoo kubēēchi keey.

Kiruutoochi :Bāwulō kanisoosyekaab Maketoonnya āk Akaaya

20 Yu kikiikubēk :taariiryanaa, kōōyookto :Bāwulō /bokēēkuurchi rubiik. Nto yu kikiikōōkimkiim, kubirchi chameetaab keey ānkuwēēchi keey :inee Make-
toonnya.^t ² Kiwēēsyeētootēē komosaata kōōkiimootēē biiko ng'aleek chēē chaang'.
Nto mii yoo, kuyit yēmēētaab Kiriki.^f ³ Kibēēni wōlooto ārook sōmōk.

Kumii kuyēytooy keey kumāchē kuwēētēē mwēēnkēēt ākoy Siirya, kusēw kule kikiikuyey :Yuutayeek ruurumuut kule /keebakach inee. Kunyoo, koosoot kule kooyey kumur Maketoonnya. ⁴ Kiwēeto keey chiito ake nyēē /kikēēku-urēē Sobaatiro araab Biiro nyēbo *kiriinkēētaab Bereeya, Aristaarko āk Sēku-untō chēē kibo :tukwaay Tēēsālōōnikē, Kāyō nyēē kibo Tēērbē, Tēmētēēwō, Tuki-

^f20:2 Ki kaayneet ake nyēbo yēmēētaab Akaaya. Kitēbunēē :Bāwulō *kiriinkēētaab Kōōriintō am Akaaya.

ikō ākoo Turōfiimō chēē kibo :tukwaay yēmēētaab Eesya.^u ⁵ Kisimkoonto :bi-chooto ankubokukanyeech Turoowa. ⁶ Yu kāākubēk :Saakweetaab mukaatiin chēē mākuutunootiin, kēēng'ēētyēē :acheek Filiibi keebeete mwēēnkēēt. Yu kakeeyta :bēsyoōsyēk muutu, kiyyoomē keey āk biiko chuut ām Turoowa ānkēēbēēnii wōlooto bēsyoōsyēk tisab.

Kiineet :Bāwulō kaniseetaab Turoowa

⁷ Ām bēsyeētaab taayta nyēbo wiikiit, keekwaa :tukul yēēt akeenke sikyoomchiinē āmiik. Kyoomchi :Bāwulō biiko ng'alyoontēēt ākoy kwēemooy kwēēn kuuyu kimāchē sukuwo yu kāyyēēkunēē.^v ⁸ Ki chaang' :taariinek chēē kilāytōōs ām koroofa wōli kikēētuuytōōsii nyēē king'etu :maat. ⁹ Kimii :āybēeryoontēēt ake nyēē /kikēēkuurēē Ēwutukō nyēē kimii kukēēbuur yēē kibo tiriisya. Kinam āybēeryoontoonoo :rwoonik chēē nyikiisēch kumii :Bāwulō kutāsē taay kwoomu lōkōōywēk. Yu kikiikōōnuuch kutukul, kōōsuuwunēē koroofet nyēē kibo sōmōk ānkukwēr ng'wēny kule mbum. Nto bēre /bokeenam, kukaakume. ¹⁰ Yooto kurēkto :Bāwulō ankuwokwaamut chiichooto ānkumwoochi biiko kule, “-Mōōmuuyē, nto yu tākusoboot.”^w ¹¹ Kooyeey :tukul koroofa. Kubetes :Bāwulō mukaatiit kwoomiis :tukul ankutas taay kung'alaal kuyyeech. Nto yu kayyeech, kuwēēchi keey. ¹² Yooto, /kiimut āybēeryoontoonoo kuwo kaa kukāākusob. Kibāybāyiitu :bichooto miisin.

Kibirchi :Bāwulō kāāntōōyikaab kaniseetaab Ēfēēsō chameetaab keey

¹³ King'artam :Bāwulō kēēlto kutākyi keey kiriinkēētaab Aaso nteenee kikeebeete a cheek mwēēnkēēt ākoy wōlooto. ¹⁴ Yu kāwokunyōōrchēēch :Bāwulō Aaso, kēētākyi keey Mituleen nyoo kiikwēēn :bēēko. ¹⁵ Nto mii yu kāyyēēkunēē, kēēng'ēētyēē yooto ām mwēēnkēēt ankeebe ākoy Kiiyoos. Nto bēsyeēt nyēē kiikēērē, kyaay ākoy yēēt ake yēē /kikēēkuurēē Sāāmō. Nto yu kāyyēēkunēē, keeyit kiriinkēētaab Milēētō. ¹⁶ Kikiikootiil :Bāwulō kule kukeeyta kumur Ēfēēsō simēēboot āsiiswēk ām yēmēētaab Eesya. Kimii kusārtooy keey kumāchē kule yoo keemuuk, kuyit Yēerusālēm yēē bēsyeētaab *Bēēntēkōōst.

¹⁷ Kumii :Bāwulō Milēētō, kōōyookto /bokēēkuurchi booyik chēbo kaniseetaab Ēfēēsō.^x ¹⁸ Yu kayit :booyichooto, kumwoochi kule, “Ōnkētē wōlēē kyāābuurtooy āk akweek kuchakee kēēboontē keey bēsyeētaab taayta nyoo kyāāyitunēē yēmēētaab Eesya.^y ¹⁹ Kyāāyibē keey ng'wēny ānkāāmuytooy āyēchinē Mokoryoontēēt yiisyeēt ānkāāmāsē lōōkik kutēē yooto tukul ānkumii :Yuutayeek kuyēwoo ruurumuunēk. ²⁰ Ōnkētē mbo subak kule mēēbērē kyāāyēēyē lēt ā-āmwook kiy nyēē mākyūētyēēhook, ntēē kyāānēētē biiko tukul ām yēēt akeenke nto subak aneetaate ām koorin. ²¹ Kyāāboorchi Yuutayeek āk Kirikiik kule māchāktōōs :icheek kuweek ām choolwookātēēng'waa ānkuyēēlchi komostaab Yēyiin ankookaasee keey Mokoryoontēēt Yēesu.^z ²² Ām yu raat, kāākukērchoo koong' :Tāmirmiryēētaab Yēyiin kule āwē Yēerusālēm āmāānkētē kiyēē mawokuyeyakay ām wōlēē āmiitē yoo kaayit. ²³ Ānkētē kityō kule ām kiriing' ake tukul, mwoowoo :Tāmirmiryēētaab Yēyiin

^u20:4 Yēyuut. 16:1; 19:29; 21:29; Ēfēēs. 6:21

^v20:7 Yēyuut. 2:42, 46; 1Kōōr. 16:2; Ng'oong'. 1:10 ^w20:10 1Bāy. 17:21

^x20:17 Yēyuut. 18:21 ^y20:18 Yēyuut. 18:19-20; 19:10

^z20:21 Yēyuut. 11:18; 16:31; 26:18; 1Tēēs. 1:9-10

kule kānyoonwoo :rātiisyēēt āk nyāliluutēk.^a ²⁴ Nteenee buch :soboonnyuu yoo ka-maawaany labateetaab yiisyēēt nyoo kōokukōōno :Mokoryoontēēt Yēesu. Yiisyooni, ku ābooru lōkōōywēk chēē kāroomēch chēbo chamateetaab Yēyiin.^b

²⁵ Ānkētē mbo raat kule māmii :chii ām akweek choo kookebeetaate :tukul kyoomtootē lōkōōywēk kurubta keyy āk bāytooyiisyēetaab Yēyiin, :nyēē mawokukasa subak.^c ²⁶ Kunyoo, āboorwook raat kule mariireena :chii ake tukul yoo kēēboot soboonnyii.^d ²⁷ Mēēbērē kyāamuuny mbo bēsyēēt akeenke ā-āmwook tukuuk tukul chēē wāchē :Yēyiin kule oyey. ²⁸ Ōriib keyy ānkōōriib mbo nkicheek biiko choo kikikēwēchook :Tāmirmiryēetaab Yēyiin kule ōriibē. Akweek chēē ō-ākooy biikaab Kiriistō choo kiwālāng'unēē korotiikyii.^e ²⁹ Ānkētē kule yoo kāāwēēchi keyy :anii, makukwa :suuyiik chēē kōrōomēch miisin chēē makusankatan kēēchiirēk nyēē māsooyēē.^f ³⁰ Makoobetyeenyee keyy :alake wōlēē ōmiitē ānkōōbotboot ng'aleekaab man sukung'et kōōsōrto biiko kurub icheek.^g ³¹ Kunyoo, ōriib keyy, wē, murēchu. Māchē mbo ōsōōtē kule ām kēnyiiisyēk sōmōk choo kookukeeyta, kyāātāsē taay ānēētē chii ake tukul ām akweek bēēt āk kwēemooy kut kutēwu :lōōkik.^{hi}

³² Kunyoo, kāātōorook āwunnyēkaab Yēyiin āk mbo wōlēē mii :ng'ālyoontēēt nyēbo chamateenyii. Mākōōtitiirōok :ng'ālyoontoonoo ānkōōbēruurook tukul choo kiikootabaanaak ōyēku cheechii.^j ³³ Manaamach mbo beesyaa nto sira nyēbo chii ake tukul. ³⁴ Ōnkētē :akweek kubooyiit man kule kyāāyēyēē āwunnyēkyuu kiy ake tukul nyēē kyāāmāchē āk mbo chēē kimāchē :chōōrōōnuutēkyuu.^k ³⁵ Ām kiy ake tukul nyēē kyāāyēyē, kyāāboorwook kule ām yiisyō nyēē kyāātitchinē ām kēēlitēny, mākwēēch kēyēyētyēchinē choo kuskusēch kiisōōtē ng'aleekaab Mokoryoontēēt Yēesu choo kimwooyē kule, 'Ibēruuroot :nyoo ikooytooy kusiir nyoo /kikoochinē."^l

³⁶ Yu keewaany :Bāwulō kumwooy ng'aleechu, kukutuny āk bichoo tukul ankusaay. ³⁷ Yooto kumoot :icheek Bāwulō ānkuriirtōōs kutēē yooto tukul kubirchinē chameetaab keyy. ³⁸ Kiyēē king'woonchi bichooto miisin ku yu kimwooyē :Bāwulō kule mēēbērē tābokukāsē :icheek inee subak. Yooto, kōō-āmiis ākoy yēē kimii :mwēēnkēēt.^m

Kiwo :Bāwulō Yēērusālēm

21 Yu kikiikeebchey keyy āk bichoo, keebe ankubokeelaany mwēēnkēēt ankechuul ākoy Kōōs. Nto mii yu kāyyēēkunēē, keenam baanta ākoy Rōōtō. Yu kākēēng'ēētyēē yooto keyyit Bataara. ² Kibokeenyoorte mwēēnkēēt wōlooto nyēē kimii kwooytōōs ākoy Fōyinikē. Keelaany ankeebe. ³ Kikeebe, nto yu kābokēētoobēn Kubrō, kēēmur komostaab cheeronko kēētākyi keyy Siirya. Yooto, wokōōyoonyēē :mwēēnkēēt Tiirō, kuuyu kimāchāktōōs /kiinēm tērēkōōk chēē kimii mwēēnkoonoto. ⁴ Kikēēnyōōru biikaab Kiriistō ām wōlooto ānkiibuurtē keyy bēsyōōsyēk tisab. Kimwoochi :bichoo Bāwulō kubununēē Tāmīr-

^a20:23 Yēyuut. 21:4, 11; 9:16 ^b20:24 Yēyuut. 21:13; Filib. 1:21; 2Tēm. 4:7

^c20:25 Yēyuut. 28:23 ^d20:26 Yēyuut. 18:6 ^e20:28 1Bēt. 2:25; 5:2

^f20:29 Mat. 7:15; Yoowa. 10:12 ^g20:30 Kala. 4:17; 1Yoowa. 2:19

^h20:31 Yēyuut. 11:23 ⁱ20:31 Yēyuut. 19:8, 10; 2Kōōr. 11:28; 1Tēēs. 2:11-12

^j20:32 Yēyuut. 26:18; 1Tēēs. 5:23-24; 2Tēēs. 1:11-12 ^k20:34 Yēyuut. 18:3

^l20:35 Mat. 10:8 ^m20:38 Yēyuut. 20:25

miryēetaab Yēyiin kule māwo Yēerusālēem.ⁿ ⁵ Yu kikiikubēk :bēsyoōsyēkyoo ām wōlooto, kēēng'ētyē ankeetas taay āk baannyoo. Kitaseech :mbo ng'eetaabiya tukul kuboonto keyy kooruukwaa āk lēekōōk. Kikeebe ānkubokēēkutunyēē yēbo sakaramteetaab araarayta ankeesaay.^o ⁶ Yu kāākēēbirchi keyy chameetaab keyy, kēēsērētyē ankubokeelaany :acheek mwēēnkēētkēnyoo ankooyeey :chuut tukul kēēstoonikwaa.

⁷ Kikeetas taay :acheek āk baannyoo, kung'eetee Tiirō kut bokeyit Tolemay. Kikiisubaay mbo ng'eetaabiya ām wōlooto ānkēēbēēni bēsyeēt akeenke. ⁸ Nto yu kāyyēekunēē, keenam baanta ākoy Kayisareeya. Kitaacheech :amtooyiintēēt Filibō nyoo ki akeenke ām choo ki tisab choo /kikēekwēyē ām Yēerusālēem.^p ⁹ Kiboonto :chiichoo tibikyii ang'wan chēē kimanaaba koorin. King'āloolē ng'al chēē kiiboorchinē :Tāmiriryēetaab Yēyiin.^q

¹⁰ Yu kābokēēbēēni wōlooto bēsyoōsyēk chēē mā tyaa, kuchōōnēē *:wōōrkooyoontēēt ake Yuuteeya nyēē /kikēēkuurēē Akaabo.^r ¹¹ Kinam anweetaab suwe nyēbo Bāwulō ankuratee keyy bakeenke āwunnyēk āk kērēēnkōōk ānkumwooy kule, “Mwooyē :Tāmiriryēetaab Yēyiin kule, ‘Makurat :Yuutayeekaab Yēerusālēem chitaab :anwaani ām kēēliitēnyi, nto mii yoo kiyyokoochi biiko choo mā Yuutayeek.”^s

¹² Kēēkāsē ng'aleechaa kibo chiichoo, keesaaysaay :acheek Bāwulō kēēboontē keyy āk biiko chēē kimii yooto, kule māwo Yēerusālēem. ¹³ Yooto, kukētweēch :Bāwulō kule, “Ām nee yu ōriirēēnoo ānkōōyēyē mooyēnyuu kunwaakan? Mēēbērē ayeytaat /keerata baateey, nteenee achamaat mbo kule āmēēchi Yēerusālēem kubo kaayneetaab Mokoryoontēēt Yēesu.”^t ¹⁴ Kuuyu kimēētākiimuuchē takesaaysaay, keemwaay kule, “Kubāw :Yēyiin.”

¹⁵ Keerat keyy ankeebe Yēerusālēem. ¹⁶ Kitaseech :rubiik alake ām Kayisareeya ānkukwērēch ākoy kaytaab chiito nyēē /kikēēkuurēē Munāāsōōn wōlēē kikēeruuyē kwēēmowuunooto. Kibo :chiichi Kubrō ānku inee akeenke ām choo kisimkōōyēnchi Yēesu.

Kiruutoochi :Bāwulō kāāntōōyikaab kaniseetaab Yēerusālēem

¹⁷ Nto yu kabokeyit Yēerusālēem, kutaacheech :mbo ng'eetaabiya ām ng'erekweek chēē chaang'. ¹⁸ Kikēeruuyē wōlooto, nto yu kāyyēekunēē, bokeekas Yāākōbō. Kimii :booyik tukul wōlooto.^u ¹⁹ Yooto koosubaay :Bāwulō booyichoo ānkurārchī ng'alyoo ake tukul nyēē kiikuyēchi :Yēesu biiko choo mā Yuutayeek kubuntēē inee.^v

²⁰ Yu kakas :bichooto ng'aleechaa, kookaasta Yēyiin. Nto mii yoo, kumwoochi Bāwulō kule, “Ng'eetaabiya, miitē :Yuutayeek Yēerusālēem chēē yitē kisyēērōōk chēē chaang' chēē kiikuchamta Yēesu nteenee tākuriibē kiruutēkwaa nyēē kōrōōm miisin. ²¹ /Kōōkēēmwoochi kule 'kwēēnēētē Yuutayeek tukul choo kiikuburuch keyy āk choo mā Yuutayeek kule kuweeksee ng'aleekaab *Muusa ameemuraatan lēēkōōk amarub ātēbuutēkaab Yuutayeek.^w ²² Ntēē ākoy kukas :bichoo areet akeenke kule

ⁿ21:4 Yēyuut. 20:23; 21:11 ^o21:5 Yēyuut. 20:36

^p21:8 Yēyuut. 6:5; 8:5-13, 26-40 ^q21:9 Yēyuut. 2:17; Room. 12:6; 1Kōōr. 11:5;

12:10, 28; 14:1-6 ^r21:10 Yēyuut. 11:28 ^s21:11 Yēyuut. 10:19; 20:23; 21:33;

Room. 15:31 ^t21:13 Yēyuut. 20:24 ^u21:18 Yēyuut. 12:17; 15:13; Kala. 1:19;

Yāāk. 1:1 ^v21:19 Yēyuut. 11:18 ^w21:21 Kala. 3:23-28; 5:1-12

'kēechōō. Kunyi keeyey nee? ²³ Kiito nyēē miitē, ku iyey kuu wōlēē + mākēēmwooy-toowuung' :acheek. Kēēboontē biiko alak ang'wan chēē kiikōōtāboonchi keey Yēyiin āmarwoochē buutēēk. ²⁴ Iwēētē keey bichu ānkiitiliil keey :nkinyiing' nto iwutē *Kōōtaab Yēyiin. Nto yityo, ikweyte kiy ake tukul nyēē rubtooy keey āk ntasim-nyaanaa sukung'et /kiirēr mētēwookaab bichooto. Mākōōnkētēē :chii ake tukul yooto kule māmii :manta ām tukuuk chēē /kōōkēēmwoochi kurubta keey āk kiyēē iyēyē, nteenee kule imiitē irubē ātēbuutēkyoo.^x ²⁵ Nto kurubta keey āk choo mā Yuutayeek choo kiikuchamta Yēesu, kōōkēēsirchi choo barweet kurubta keey āk kiyēē /kookiitiil kule kutayee keey :icheek kwoomē āmit choo /kākēēsooytoochi āynātōōs. Kutayee keey martaayee, bany chēbo tyoong'in chēē /kakeekul āk kiisēēn."^y

/Kikeenam Bāwulō

²⁶ Yu kāyyēekunēē, kuwēeto keey :Bāwulō bichoo, nto yu kābokōōtiliil keey, kuba *Kōōtaab Yēyiin. Kiilboor bēsyēēt nyēē bēkunēē :bēsyōōsyēk tisabu choo /kiitiliilēē keey āk yēē /kēēbēēlchinēē chii ake tukul kōrōsēēk.^z

²⁷ Yu kikiikuriik kubēk :bēsyōōsyēchoo tisabu, kukas :Yuutayeek alake chēē kibo yēēmēētaab Eesya kumii :Bāwulō Kōōtaab Yēyiin. Kiiwuruur :Yuutayeek alake chēē kibo kunam Bāwulō ²⁸ ānkubōloobōl kule, "Biikyoo bo Isrāyēēl, ānkōōyēētyēēchēēch! In-ēētootē :chiichiitēnyī biiko tukul ām wōlto ake tukul kung'āloolootēē biikyoo nyēē miyaat, ātēbuutēkyoo āk mbo Kōōyitēnyī. Mā chooto baateey, kāākukwēr mbo subak Kirikiik kukwa biiwuutaab Kōōtaab Yēyiin, kōōntosuur mbo yuutēyu churtaat."^a ²⁹ (Kikisimkukas :icheek chiichoo kibo kōōrēētaab Ēfēēsō nyoo /kikēēkuurēē Turōfiimō kuboontootē keey Bāwulō ām kiriing'. Kibērē :icheek tōōs kikiikukweryoot :Bāwulō chiichoo kuwo Kōōtaab Yēyiin.)^b

³⁰ Kuchēyē :taariyeet ām *kiriinkēēt kumukuul, kulābātunēē :biiko komoswookik tukul chēbo kiriinkoonoo /ānkēēnāmē Bāwulō /ānkiichuutootē kung'eeetee Kōyooto bo Yēyiin /ānkēēkērē ōrootunwēkaab biiwuut areet akeenke. ³¹ Kumii :bichoo kusyēēmē kule kubakach Bāwulō, kuyityinē :ng'aleechaa nyēē wōō nyēbo lukēētaab Rooma kule kimā mining' :wōōrōoryēēt *kiriinkēētaab Yēērusālēm tukul. ³² Yooto kuwēetooy :kāāntōōyiintonoo bo lukēēt areet akeenke biiko alak chēbo lukēēt chēē wōōyēch āk chēē minkēēch ākoy wōlooto kimii :wōōrōoryēēt. Nto kukāsē :bichoo kiyēyē wōōrōoryēēt chiichoo bo lukēēt āk biikyii, mānāātākubirsēēt Bāwulō.

³³ Kinam :kāāntōōyiintonoo kibo lukēēt Bāwulō ankumwaayta /keeratee nyōrōōrōōnik āyēēng'. Nto mii yoo, kuteebēē biiko kule, "Ng'oo :chiichi nto subak kayey nee?" ³⁴ Kiwiirunaat :bichoo ng'al. Kimwooyē :chuut chu, kumwooyē :alake alak. Kunyi, maneemuuch :kāāyoyong'iintonoo kunyōōr ng'ālyoontēētaab manta. Kuuyu kibōltōōs :bichoo miisin, kumwooy :chiichoo bo lukēēt kule /kēēkweryoot Bāwulō kuwo kiyēnkuutaab lukēētaab booryēēt. ³⁵ Yu makuyit :Bāwulō yēē /kikēēloong'tēē, kukōrōmiit :wōōrōoryēēt miisin kut kukalabaat :biikaab lukēēt. ³⁶ Kibōlootē :biiko choo kirubootē Bāwulō kumwooyootē kule, "Owaang'te chiichi!"^c

^x21:24 Kāāyit. 6:1-21 ^y21:25 Yēyuut. 15:20 ^z21:26 1Kōōr. 9:19-23

^a21:28 Yēyuut. 6:13; 18:13; 24:6 ^b21:29 Yēyuut. 20:4; 2Tēm. 4:20

^c21:36 Luuka 23:18; Yoowa. 19:15; Yēyuut. 22:22

King'āloolchi :Bāwulō biiko

³⁷ Yu kikiikuriik kooyiitita :bichoo kibo lukēēt Bāwulō kiyēnkuung'waa, kumwoochi :Bāwulō kāāntōōyiintonoo bo lukēēt kule, “Ara imuuchāktōōs āmwoowuung' ng'ālyoo?” Kuteebēe :chiichooto kule, “Ing'āloolē kuutiitaab Kirikiik? ³⁸ Ibooyē :inyiing' oob Miisir ānku inyiing' :nyoo kiwēēkyēēch keey intōōchi kāwōōtik kisyēērōōk ang'wan kuba suurkwēēn ām bēsyoōsyēk chēē ng'eri choo kooku-keeyta?”^d ³⁹ Kukētyi :Bāwulō kule, “Āyēku anii Yuutāyiin nyēbo Taarso ām Kiliikya, chiitaab :kōōrēēt nyēē mābo kiriing' nyēē mātookunoot. Lēyyē, kany baa, āng'āloolchi biiko.”

⁴⁰ Yu /kākēēchāmchi, kōōpyoonyēē barak yēē /kikēēloong'tēē ankumwechee biiko āwunnyēk kusiiiso. Yu kāākusiiiso :bichoo, kumwoochi :Bāwulō Yuutayēek ām kuutiing'waa kule,

22 “Mbo ng'ēetaabiya, okas kiyēē āmwooyē nyēē āyēētē keey.” ² Yu kakas :bichoo kung'āloolchinē icheek :Bāwulō ām kuutiitaab Iburaneek, kusiiiso. Yooto kumwooy :Bāwulō kule, ³ “Anii Yuutāyiin. /Kikēēsikyoo Taarso ām Kiliikya, nteenee kyāānērēē kiriinkooni bo Yēērusālēm. Kiineetaa :Kāmālyēēl ātēbuutēkaab mbo kuuko, ānkyāākiilchi ng'ālyoontēētaab Yēyiin kuu wōloo ōwuuyē :akweek bēsyoōsyēchu.”^e ⁴ Kyāāwusē biiko chēē kirubē kēēltaab Yēēsu kut āmāchē ābākāchē. Kyāānāmootē murēnik āk kooruuk ānkāārātē ākērtooy kō. ⁵ Imuuchē mbo kōōboorwook *:kibkōrōs nyēē wōō āk booyikaab kōōk tukul kule man :ng'aleechu āmwoowook. Kikōōno mbo :kāāntōōyichoo bārōōnōōk āyibchi mbo ng'ēetaabkaamet ām Tamaasko. Kunyoo, kyāāwē wōlooto āmāchē anam biiko sāākweryoonu kukwa Yēērusālēm /bokiing'woonchi.^f

⁶ Yu kikiikuriik kuyit :asiista lo nyēbo bēēt, kukariik ayit Tamaasko, kuchō :lēbkēēyyēetaab Yēyiin ām barak ankoolaambuuchaa. ⁷ Āryookyi keey ng'wēny. Nto mii yoo, akas kuutiit nyēē kikuurwo kule, ‘Sāwulō, wē, Sāwulō, 'kēē-āmchoo nee?’⁸ ⁸ Ākētyi kule, ‘Inyiing' ng'oo ōō, mokoryoontēēt?’ Kukētwoo kule, ‘Anii Yēēsu nyēbo Nāāsārēēt, nyooto imiitē ibārē.’ ⁹ Kikas :chōōrōōnuutēkyuu chēē kikēēboontootē keey lēbkēēyyēēt, āmēebērē kiinkētē kiyēē /kikēēmii /kēēmwoowoo.

¹⁰ Yooto, ateeb kule, ‘Ara ayey nee ōō, mokoryoontēēt?’ Kuwālwoo kule, ‘Ng'eet ānkiwē ākoy Tamaasko. + /Mākiibooruung' ām wōlooto kiyēē + meeyey.’ ¹¹ Kinama :chōōrōōnuutēchooto āwut ānkōōrēētootoo ākoy Tamaasko, kuuyu kikiikutoora :lēbkēēyyoonoo koonyek akor.

¹² Yooto, kuchō :chiito ake ām wōlooto nyēē /kēēkuurēē Anannyaa chokukasa. Kirubē :chiichooto mākuutēkaab Yēyiin miisin ānkikoonyitē inee :Yuutayēek tukul chēē kimiitē wōlooto. ¹³ Kuchō :chiichoo ānkuchokōōpyoonyēēnoo komos ānkumwoowoo kule, ‘Ng'ēetaabiya Sāwulō, ikaste!’ Akaste yooto bakeenke ankaakas inee.

¹⁴ Nto mii yoo, kumwoowoo :chiichooto kule, ‘Kookukweying' :Yēyiintēētaab mbo kuuko kule 'inkēt kiyēē māchē :Yēyiin kuyey 'ankiikas Nyoo Karaam Kuchurta 'ankiikas mbo ng'aleek chēē kwoonēē kuutiinyii.^h ¹⁵ Inyiing' :nyēē + māwēēmwoochi bi-

^d21:38 Yēyuut. 5:36-37 ^e22:3 Yēyuut. 21:39; 5:34; Filib. 3:4-6

^f22:5 Yēyuut. 8:3 ^g22:7 Yēyuut. 9:3 ^h22:14 Yēyuut. 3:14

iko tukul kiyēē !keekasee koonyekuuk āk yiitiikuuk. ¹⁶ Kunyoo ii, tēēkānyē nee? Ng'eet /keebatisaniing' ibuuktē ng'ōōkiswaokikuuk ām kaayneenyi.^{ij}

¹⁷ Yu kawaayeey Yēerusālēēm, nto āmiitē āsooyē ām *Kōōtaab Yēyiin, kuchō :ng'oong'uutyēēt mētinyu.^k ¹⁸ Kyaakas Mokoryoontēēt kung'āloolwoo. Kimwoowoo kule, 'Ng'eetee Yēerusālēēm areet akeenke, kuuyu mēēbērē makucham :bichu kiyēē imwooyē kurubta keey āk anii.'

¹⁹ Yooto, ākētyi kule, 'Mokoryoontēēt, ntēē inkētē :bichuutēchu kule kyāāwēētootē :anii kung'eetee *kōōtaab saayeeet ake ākoy ake ābirootē biiko choo kiiyēnung' ānkāārātē alak ākērtooy kō. ²⁰ Nto mbo bēsoonoo /kikēēbākachē Steefaan sāayyoonyēē :anii yooto āriibē sirookaab biiko choo kimii kurumiisyē ārōōbē icheek kule kikaraam :kiyēē kimii kuyēyē.^l ²¹ Yooto, kumwoowoo :Mokoryoontēēt kule, '+ Māāyooktiing' lōōyin wōlēē mii :biiko choo mā Yuutayeek.'^m

Kiiboor :Bāwulō kule kibo kōōrēetaab Rooma

²² Kiyēbchi yiit :biiko Bāwulō, nto yu kāmwooy ng'aleechu, kubōloobōl :biikēy kumwooyē kule, "Obakach chiichi, māyēmāktōōs /tākēēkāsē."ⁿ ²³ Kumiitē :bichoo tākubōltōōs ānkumētooy sirookwaa chēē kiiliiktēē keey ānkuwurē tēertit, ²⁴ kumwooy :kāāntōōyiintonoo kibo lukēēt /kēēkwēryoot Bāwulō kuwo kiyēnkuutaab bichoo bo lukēēt. Kimwooy mbo subak kule /bokeebas /ānkiikum sukung'eet /ki-inkēt kule kiy nee nyēē kibōlchinē :biiko kurubta keey āk inee.

²⁵ Yu kimiitē kiimukuunkēnē kule /sikeebas, kumwoochi :Bāwulō kāāyyoong'iintēēt ake nyēbo lukēēt nyēē kimii kēēyyo yooto kule, "So, bo man ām wōlēē ōmiitē :akweek /keebas chii nyēbo kōōrēetaab Rooma ānku nyēē /mānāākiinkēt mbo kule boonto lēēlis nto buryo?"^o ²⁶ Kukāsē :chiichoo kibo lukēēt kuu nyooto, wokumwoochinē nyēē wōō nyēbo lukēēt kule, "Imiitē wēyēyē nee? Nto yu ākoo bo :chiichi kōōrēetaab Rooma!"

²⁷ Yooto, kuwo :kāāntōōyiintonoo bo lukēēt wōloo kimii :Bāwulō. Nto yitē, kuteebe kule, "Mwoowu, baa, kālē ibooyē kōōrēetaab Rooma?" Kulē :Bāwulō, "Ēē, ābooyē wōlooto." ²⁸ Kumwooy :kāāntōōyiintonoo kibo lukēēt kule, "Ntēē kyaakweyte :anii beesaan chēē chaang' sāāyēku chiitaab Rooma." Kumwooy :Bāwulō kule, "/Kikēēsichoo āyēku chiitaab Rooma." ²⁹ Kiichuchuuy keey areet akeenke :chēē kimāchē kule kōōkuum Bāwulō. Yooto, kunam kuut kāāntōōyiintonoo, yu kēēnkēt kule ākoo kikiikuratee chii nyēbo kōōrēetaab Rooma nyōrōōrōōnik.

Kumii :Bāwulō taayeetaab kōōkwēetaab Yuutayeek

³⁰ Nto yu kāyyēēkunēē, kimāchē :kāāntōōyiintonoo bo lukēēt kōōnkēt kiyēē kitēēchinē :Yuutayeek kurubta keey āk Bāwulō. Yooto, kootyaakta Bāwulō ānkumwoochi kōōkwēetaab Yuutayeek kōōruruuch keey kumiitē :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch. Nto tēē yoo, /kēēkwēryoon Bāwulō kuchō taayeetaab kōōkwoonoo.

23 Yooto, kōōrōōtoot :Bāwulō booyichooto ānkumwoochi kule, "Mbo ng'eetaabiya, ānkētē kule kyaayey :anii ākoy kura yiisyēenyuu kuyitita kuu wōlēē māktooy :Yēyiin."^p ² Yu kāmwooy :Bāwulō kuu nyooto, kumwoochi

ⁱ22:16 Yēyuut. 9:1-22; 26:12-18 ^j22:16 Yēyuut. 2:21

^k22:17 Yēyuut. 9:26 ^l22:20 Yēyuut. 7:58; 8:1 ^m22:21 Yēyuut. 9:15

ⁿ22:22 Yēyuut. 21:36 ^o22:25 Yēyuut. 16:37 ^p23:1 Yēyuut. 24:16

:Anannyya nyoo *kibkōrōs nyēē wōō, biiko chēē kilēēkitēē Bāwulō kule, “Orabaach kuutiit.”

³Yooto, kumwoochi :nkinee Bāwulō kule, “Makorabaachiing' :Yēyiin inying' nyoo iyibē keye kule itiliil ām wōlēēb saang'. Itiilchoo ng'al kurubta keye āk wōlēē wuu :kiruutēkaab Yēyiin ānkiimiitē i-iryēē kiruutēchoo yoo imwooyē kule /kiirabaachaa.”^q ⁴Kumwoochi :biiko chēē kimii yooto Bāwulō kule, “-Mēētinyē koonyit? Kaaming' :nee yu kēēntosuur kibkōrōs nyēē wōō bo Yēyiin?” ⁵Kukētyi :Bāwulō kule, “Mbo ng'eetaabiya, -māānkētē mbo kule ākoo kā kibkōrōs nyēē wōō kuu yoo mwooyē :siruutēkaab Yēyiin kule, ‘-Meeng'alaal ng'ālyoo nyēē miyaat ām wōlēē mii :bāytooyikaab biikwook.’ⁱ”

⁶Kiinkētē :Bāwulō kule kiiliinyootiin :bichoo. Ki *Satukaayeek :alake, nto alak ku *Fariisaayeek. Yooto, kukuur ām kōōk kule, “Mbo ng'eetaabiya, anii Fārisooyiin ānkāāsālu Fariisaayeek. Āmiitē raat yu /kiikumwoow, kuuyu ātinyē mooyēēt kule ng'ēētyēē :biiko meet choo kiikubēk.”^r ⁷Yu kāmwooy :Bāwulō kuu nyooto, kuchu-unchuun :Fariisaayeek āk *Satukaayeek. Yooto mbo subak kubuntēē keye :kōōk-wēēt. ⁸Mwooyē * :Satukaayeek kule māng'ēētēē :chii meet, māmii :malayikaan āk tāmirmiroy. Nteenee iyēnchinē :Fariisaayeek ng'aleechaa tukul.^s

⁹Kichēy :taariireet nyēē wōō kut kung'ēētyo :kāānēētikaab kiruutēk alake chēē ki Fariisaayeek ānkumwooy kule, “Nto yu ākoo māboonto :chiichi lēēlis. Inkētē :ng'oo, nto nyuun kāng'āloolchi inee :tāmirmiryēēt nto ku *malayikeet.” ¹⁰Kikōrōmiit :wōōrōōryēēt kut koosoot :nyēē wōō nyēbo lukēēt kule imuuchē :bichoo kusankatan Bāwulō kule tōng'! Yooto kōōyookto biikyii alak chēbo lukēēt kurēkto bokōōsōrunēē Bāwulō kwēēnuutaab bichoo ānkukweryoot kuwo kiyēnkuung'waa.

¹¹Nto mii kwēēmooy, kōōnookyi :Mokoryoontēēt Bāwulō ānkulēēnchi, “Bāwulō, -mēēmuy, ikiil. Kuu yoo 'kwēē-āmchi biiko ām Yēērusalēēm kurubta keye āk anii, + maweeyey kuu nyooto ām Rooma.”^t

/Kikeeyey ruurumuut kule /keebakach Bāwulō

¹²Nto mii bēsēyēt nyēē kiikēērē, kōōruruuch keye :Yuutayeek ankuyey ruuru-muut. Kyaam muumeek kule mākooy kwaam nto kuyye kiy kut kukas kurook kule kaakume :Bāwulō.^u ¹³Kikēētyēē :bichoo kiyēyē ruurumuunoo artam. ¹⁴Kiba ākoy wōlēē kimii :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch āk booyikaab kōōk ānkubokumwooy kule, “Kaakyaam :acheek muumeek nyēē -mākiyyēyē lēt kule -mākyoomē āmnyoo ake tukul nto keeyyey kiy ake tukul ākoy kut keekas kule kaakeebakach Bāwulō. ¹⁵Koong'eet :akweek āk booyikaab kōōk ōyookyi nyēē wōō nyēbo lukēēt kuutiit kule /kēēkweryoon chiichi kuchō taayeeng'woong' ōmāchē kule tōōnyōōru ng'aleek chēē yēmootiin kurubta keye āk chiichi. Kēēchōbootiin :acheek keebakach chiichi kumanaayit yuutēyul!”

¹⁶Nteenee yu kawokukas :wēritaab chēēbto nyēbo Bāwulō ruurumuunoo, kuwo ākoy kiyēnkuutaab lukēētaab booryēēt ānkuwokuchiilchi Bāwulō ng'aleechaa. ¹⁷Kukuur :Bāwulō kāāyoyong'iintēēt ake nyēbo lukēēt ānkumwoochi kule, “Kwēry-

¶23:3 Laawi. 19:15; Mat. 23:27-28; Yoowa. 18:22-23 †23:5 Chuy. 22:28 †23:6 Yēyuut. 24:21; 26:5; Kala. 1:14; Filib. 3:5 §23:8 Luuka 20:27; Yēyuut. 4:2 †23:11 Yēyuut. 18:9; 19:21; 27:24; 28:23 ¶23:12 Yēyuut. 9:23

ootē, baa, wēeri kuwo wōlēē mii :nyēē wōō nyēbo lukēēt. Ākāsē kule boonto ng'ālyoo nyēē mächē kumwoochi.”

¹⁸ Yooto, /kēekweryoot wēritkēy ākoy wōlēē mii :nyēē wōō nyēbo lukēēt. Yu kayit, kumwoochi :chiichoo kibo lukēēt nyiin ki wōō kule, “Kēēyookwoo :ki-bratyaantaanaa /kēēbērē Bāwulō kuut. Nto āyitē yēē kāmii, kusoomo kule amutu wēeri kuchō wōlēē imiitē, kuuyu boonto ng'ālyoo nyēē mächē kumwoouung'.”

¹⁹ Kunam :nyēē wōō nyēbo lukēēt wēeroo āwut ānkuwēeto komos sukwaamee lōkōōy. Kiteebēe kule, “Kēēbērē nee?” ²⁰ Kumwoochi :wēritkēy kulos, “Kāākuchām-chiin :Yuutayeeek kule ikweryootē Bāwulō tuun /bokiiyoong'tēē taayeetaab kōōkwēēt /sitākēēbēer ng'aleek chēē yēmootiin kurubta keey āk inee. ²¹ Kunyi ii, boon-tēēt, -mēē-āsyi keey bichoo, kuuyu mii :alake chēē kēēyētē artam chēē mächē kule kuriibchi Bāwulō kēēlto sukubakach. Kaakwaam :bichoo muumeek kule mākyo kwaam āmnyoo nto kuyye kiy mbo kisich, nteenee ākoy kukas kurook kule kaakubakach Bāwulō. Chōbootiin mbo kuu nyiitēnyi kumächē kukas kuutiing'uung' ām ng'ālyoontoonoo mächē kusoomiing'.”

²² Yu keewaany :wēeroo ng'aleechaa, kumwoochi :nyēē wōō nyēbo lukēēt kule kuwēēchi keey, nteenee kiikāloonchi kule -māwokumwoochi chii ake tukul kule kāākumwoochi inee ng'aleechaa.

/Kikiwuuy Bāwulō kuwo Kayisareeya

²³ Nto mii yoo, kukuur :nyēē wōō nyēbo lukēēt kāāyyoong'ikyii āyēēng' chēbo lukēēt ānkumwoochi kule, “Obchey lukēēt nyēbo biiko chēē yitē bokolwookik āyēēng' kuyeyta keey kuba Kayisareeya. Nto yityo, oyeyte lukēēt nyēē bēētēē faraasi-inek nyēbo biiko chēē yitē tāmānwookik tisab āk lukēēt nyēbo ng'otwēēk nyēbo biiko chēē yitē bokolwookik āyēēng' kuba :tukul Kayisareeya kwēēmowuuni ku asiistaab sōmōk. ²⁴ Oyēytoochi nkinee Bāwulō faraasiinek cheechii sukuyitita nyēē karaam wōlēē mii :kāāntōōyiintēt Fēēliikis nyoo iyyoonkyinē yēēmoonoto.”

²⁵ Kisirta :nyēē wōō nyēbo lukēēt barweet kubeeta :bichooto nyēē kimwooyē kule:

²⁶ Kuyityiing' :barwaani inyiing' boontēt nyēē koonyitoot, Fēēliikis. Āsubooyiing'.

²⁷ Āmächē ābooruung' kule kinam :Yuutayeeek chiichoo, nto yu kikiikuriik kubakach, waararaach :anii āk biikyuu kuuyu kyaakas kule ki chii nyēbo kōōrēetaab Rooma.^v ²⁸ Nto kuuyu kyāāmächē ānkēt kule ām nee sukōōtēēyis :bichoo miisin kurubta keey āk chiichoo, ākweryootē ākoy kōōkwēetaab booyik-waa.^w ²⁹ Yooto ānkēt kule ākoo kirubtooy keey :riirikwaa āk ng'ālyoo nyēē nāmē keey āk kiruutēkwaa, nteenee kimāmii mbo :lēēlis nyēē kiyemaat /kiitiilchi kume nto mbo /keerat.^x ³⁰ Yu /kābokēēmwoowo kule /kēēmiitē /kēēyēch-inē ruurumuut kule /keebakach, atil kule āyokoowu kuchō wōlooto imiitē. + Māāmwoochi biiko choo ing'unyng'uung'tōōs kubo inee kule kuyibuung' riirikwaa.

Anii nyoo Kilaawutiyo Lusiiya.

³¹ Kikoonyit :lukoonoo bo booryēt ng'aleekaab nyēē wōō. Kibeeta Bāwulō kwēēmowuunooto ākoy wōlēē /kikēēkuurē Antibaatri. ³² Yu kāyyēēkunēē, /kēēm-

^v23:27 Yēyuut. 21:30-36; 16:37 ^w23:28 Yēyuut. 22:30

^x23:29 Yēyuut. 18:14-15; 26:31; 28:18

woochi lukēēt nyoo kibo faraasiinek kule kutas taay āk Bāwulō ankooyeey :chuut kiyēnkuung'waa. ³³Nto yu kabokuyit :choo Kayisareeya, kōōkoochi kāāntōōyiintonoo kibo wōlooto barwaanaa ānkōōyokoochi nkinee Bāwulō. ³⁴Kisuman :bāytooyiintonoo barwaanaa ankuteeb kule, “Bo :Bāwulō yēēmēēt nkōnō?” Yu kakas kule ākoo kibo Kiliikya, ³⁵kumwoochi kule, “+ Maakas ng'aleekuuk, yoo kaakuyit :biiko choo ing'unyng'uung'tōōs kubo inyiing'.” Nto mii yoo, kumwaayta :bāytooyiintonoo /kēēkweryoot Bāwulō /bokiimiiny kaab *Ērōōtē /ānkēēriib.

Kumii :Bāwulō taayeetaab Fēēliikis

24 Nto mii yoo, yu kaakukeeyta :bēsyoōsyēk muutu kuchakee /kākēēkweryoot Bāwulō, kuwo :kibkōrōs nyoo wōō ākoy Kayisareeya. Kiwēeto keye booyik alak āk chiito ake nyēē /kikēēkuurēē Tērtuulō nyēē kikōrōom ng'alaaleet. Kiyib riirikwaa kuba wōlēē mii :bāytooyiintēētaab yēēmoonooto.^y ²Yu /kābokēēkuur Bāwulō kuwo kō, kōōyyo :Tērtuulō ānkumwoochi Fēēliikis kule, “Boontēēt nyēbo koonyit, kōōkēēng'ērēkyi :acheek bāytooyiisyēēng'uung' nyēbo tāloosyēēt ām bēsyoōsyēk chēē chaang' !Kweeyey nyēē karaam simikas taay ankiiweechweech ng'aleek alak sukung'et kutas taay :kōōrēenyoo. ³Boontēēt nyēē koonyitoot, Fēēliikis, karaam :bāytooyiisyēēng'uung' ām wōlto ake tukul ānkēēng'ērēkyinē ām kēēlto ake tukul kuyitita. ⁴Nteenee ii, nyēē wōō, āsoomiing' kule -meechaas iyēbchi yiit kiyēē kēēmāchē kēēmwoowuung' ām nwookinto.

⁵Boontēēt, mii :chiichi kuyibu nyalilta kōōrooni. Iwuruurootē Yuutayeek ām kōōrēēt kumukuul kuyey wōōrōōryēt. Inee mbo :nyēē intōōchinē biiko choo kiikoo-betyeeny keye ankurub nyoo bo Nāāsārēēt.^z ⁶Kookusyem mbo subak kunyeeree *Kōōtaab Yēyiin. Kiyeyeech :ng'ālyoontoonooto keenam.^{sa} ⁸Kunyi, yoo 'kēēkumu nkit, + meekas kule ākoo man :kiyēē kēēmwooyē :acheek kurubta keye ākoo chiichi.”

⁹Kiirōōbēr :nkicheek Yuutayeek kule ki man :ng'aleechaa.

¹⁰Yu kānyōōr :Bāwulō bārooyinto kung'alaal, kulē, “Ānkētē kule ām kēnyisiyēk chēē chaang' choo kookukeeyta, inyiing' :nyēē kwēētiilchinē biiko ng'aleek ām yēēmoonitēny. Kunyoo, ang'erechaat ayeet keye ām taayeeng'uung'. ¹¹Imuuchē chēēbēeru kule manaakeeyta :bēsyoōsyēk tamanu āk āyēēng' kuchakee kyāāwē :anii Yēērusālēēm wāakutunyki Yēyiin. ¹²Mānāānyōōrwoo mbo :murēchu iyyoong'tēēnoo kōōk ākwiilē keye āk chii ake tukul ām *Kōōtaab Yēyiin nto, mbo āwuruurootē biiko ām kooriikaab saayeet nto, mbo ām wōlto ake tukul ām Yēērusālēēm. ¹³Māmii mbo :kiyēē iboorunēē :murēchu kule man :ng'aleechu mwooyē :icheek kurubta keye āk anii.

¹⁴Ānkoo kuwuu nyooto, āchāmchiintōōsii kule ākutunykiinē Yēyiintēētaab mbo kuuko kuu chii nyēē rubē kēēlooto /kēēmwooyē kule machurtaat. Āyēchinē kiy ake tukul nyoo chāmchiintōōs āk wōlēē wuu :kitaabuutaab kiruutēk ānku

§24:6 Tinyē :siruutēk alake ng'aleechu: Kikēēmāchē kiikumumu inee kurubta keye āk wōlēē mwooytooy :kiruutēkyoo. ⁷Nteenee kichō :Lusiiya nyoo kāāyyoong'iintēēt nyēē wōō nyēbo lukēēt ānkōōmbōrunēēnēch, ^{8a} ānkumwoochi biiko choo kiitēēytōōs kubo inee kule kukwa wōlēē imiitē.

^y24:1 Yēyūut. 23:2

^z24:5 Yēyūut. 17:6

^a24:6 Yēyūut. 21:28

nyoo /kikeesir ām kitaabuutaab *wōor̄kooyik.^b ¹⁵ Āboontē Yēyiin mooyēet kuu wōloo wuu :murēchuutēchu kule mākung'ēetyēē meet :biiko choo churtootiin ākoo choo bo ng'ōōki.^c ¹⁶ Kunyi, ātitirē kwaak āriibē keey ku -maayey ng'ālyoo nyēē -mēēng'ērēechē Yēyiin āk biiko.^d

¹⁷ Kikyaang'eetee Yēerusālēm ānkāaminy saang' ām kēnyiisyēk chēē chaang'. Nto yityo, āchōō Yēerusālēm āyibchi biikyu chēē bānoon tukuuk chēē kāchāyēētyēēchinēē ankuchaabeel kōrōsēēk.^e ¹⁸ Kyāātiliil yu kinyōorwoō :murēchooto ām biwuutaab *Kōōtaab Yēyiin. Kimāāboontē keey biich chēē chaang' ām wōlooto, amēēbērē mbo kyāāmiitē āyēyē wōorōor ake tukul. ¹⁹ Nteenee kimii :Yuutayeeek alake chēbo yēmēetaab Eesya wōlooto. Yoo icheek chēē kimwooyē, kumāchāktōōs kumii taayeeng'uung' raat bokumwooy kiy nyēē boonto kurubta keey āk anii.^f

²⁰ Nto yoo māwuu nyoo, kumwooy :murēchuutēchu mii yuutēyu lēēlisto nyēē kinama, yoo kyāāmiitē taayeetaab booyikaab kōōk. ²¹ Tōōs kiito akeenke baateey nyēē miyaat nyēē kyaayey ku yoo kyāāmwooyē kule, 'Kōōyyoong'tēēnoo sōō, kōōk, kuuyu āboontēē mooyēet kule ng'ēetyēē meet :biiko choo kiikubēk.'"^g

²² Nto mii yoo, kumwooy :Fēēliikis nyoo inkētē kēēliitēnyēēb Yēesu nyēē karaam kule, "Kāāyyoong'tē ng'aleechu ākoy kut kuchōō :Lusiiya nyoo :inee nyēē wōō nyēbo lukēetaab booryēt."^h ²³ Yooto, kumwoochi :Fēēliikis kāāyyoong'iintētēet ake nyēbo lukētē nyēē kimii yooto kule, "Riib Bāwulō amēēbērē miisin. Ibākookyinē bārooyinto kisich nyēē kakasee keey āk chōōrōōnuutēkyii /sikēēyibchinē mbo kiyēē māchē."ⁱ

Kyoomchi :Bāwulō Fēēliikis āk Turusiila kurubta keey āk Yēesu

²⁴ Yu kakeeyta :bēsyoōsyēk chēē ng'eri, kuchōōnto keey :Fēēliikis chebyoosyeenyii Turusiila nyēē ki Cheebyuutayaa. Yooto, kōōyookto /bokēēkuurchi Bāwulō kuchōō yēē kimiitē :inee kumāchē kuyēbchi yiit ng'aleekyii. Nto yitu :Bāwulō, kung'alaalee kule māchē kōōkoosēē keey :biiko *Kāārārōokiiintētēet Yēesu.^j ²⁵ Nto yu kāwokumwooy :Bāwulō kule māchāktōōs kuchurtootiin :biiko, kuriibē keey, anku + /mākiitiilchi ng'al ām bēsyoōsyēet nyēē mākuchōō, kumuy :Fēēliikis. Yooto, kumwoochi Bāwulō kule, "Kutēēniit chooto ra ēē, wē. Imuuchē iwēēchi keey ākoy ākuriing' subak."^k ²⁶ Kiiyooktooy /kibokēēkuurchinē Bāwulō kibtaman chokwoomēē lōkōōy ānkumāchē kule kuyibchi inee :Bāwulō chēēbkiisyoong'.

²⁷ Yu kakeeyta :kēnyiisyēk āyēēnku, kookeer :ake nyēē /kikēēkuurēē Bōrkiyō Fēēstō bāytooyiisyoōtaab yēmōonoo. Nto kuuyu kimāchē :Fēēliikis kule koong'ereech Yuutayeeek kubakaakta Bāwulō kurataat.^l

/Kikēēkwēryoot Bāwulō taayeetaab Fēēstō

25 Yu kakeeyta :bēsyoōsyēk sōmōku kuchakee /kakeetool Fēēstō kōōntōōchi yēmōonooto bo Yuuteeya, kuwo Yēerusālēm. ²⁻³ Nto yu kayit, kukwoonchi :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch āk kāāntōōyikaab Yuutayeeek ānkumwoochi riirikwaa kurubta keey āk Bāwulō. Kisoom mbo kule kōōwu Bāwulō kuwo Yēerusālēm

^b24:14 Yēyuut. 9:2 ^c24:15 Tān. 12:2; Yēyuut. 4:2; 23:6 ^d24:16 Yēyuut. 23:1; 1Kōōr. 4:4; 2Kōōr. 1:12; 2Tēm. 1:3 ^e24:17 Yēyuut. 11:29-30 ^f24:19 Yēyuut. 24:27-28 ^g24:21 Yēyuut. 24:15 ^h24:22 Yēyuut. 23:26 ⁱ24:23 Yēyuut. 27:3; 28:16, 30 ^j24:24 Yēyuut. 9:15 ^k24:25 Yēyuut. 17:32 ^l24:27 Yēyuut. 25:9

sukuriibchi kēēlto ankubakach.^m ⁴Yooto, kukētyi :Fēēstō kule, “Rataat :Bāwulō ām Kayisareeya ānkāamiitē :anii āwēētii wōlooto ām lēēkitō. ⁵Yoo ākoo mii :ng’ālyoo nyēē miyaat nyēē kiikuyey, ōmwoochi biikwook alak kukwa wōlooto bokumwooy riirikwaa kurubta keyy āk inee.”

⁶Yu kākōōbuur :Fēēstō Yēerusālēēm bēsyōōsyēk sisiiti nto taman, kurēkto Kayisareeya. Nto yu kāyyēēkunēē, kukuur kōōkwēēt ankumwaayta /kēēkwēryoon Bāwulō kuchō kōōk. ⁷Yu /kakiyiitita Bāwulō, kōōmuutmuut :Yuutayeeek chēē kikiikukwaa-nee Yēerusālēēm ānkumwooy ng’al chēē chaang’ chēē kimāyēētyēēchinē kiy.ⁿ

⁸Yooto, kutuuch keyy :Bāwulō kule, “Manaayey kiy ake tukul nyēē māchāmē :kiruutēkaab Yuutayeeek, nto anyeeree *Kōōtaab Yēyiin, nto mbo āntosuur *Kayisaar.”

⁹Kuuyu kimāchē :Fēēstō kule koong’ereech Yuutayeeek, kuteebee Bāwulō kule, “Ara iyeytaat keyy iwē Yēerusālēēm suwāyyoong’tēēning’ kōōk ām wōlooto kurubta keyy āk ng’aleechu?”¹⁰ Kukētyi :Bāwulō kule, “Āmiitē :anii raat taayetaab kōōkwēētaab biikaab Rooma yēē yēmāktōōs kule /kiikumunēēnoo. Mānāyēchi Yuutayeeek kiy ake tukul nyēē miyaat kuu wōloo inkētitooy :nkinyiing’. ¹¹Nto yoo ākoo kāmii :kiyēē miyaat nyēē kyaayey nyēē nyoolchoo /keebakachaa, ku -maanyokoor meet. Nto yoo ākoo mwooyē :Yuutayeechu ng’aleek chēē mātinyē manta kurubta keyy āk anii, kumāmii :chii nyēē boonto kāmūukēyewēēk kōōyokoochoo icheek. Āmāchē /kiiyokoochoo *Kayisaar.”

¹²Yooto kōōrwooch :Fēēstō āk kiirwookiyii, nto mii yoo, kumwoochi Bāwulō kule, “Keemwaay kule imāchē /kiiyokoochiing’ Kayisaar, + mēēwē wōlooto.”^p

Kyaam :Fēēstō lōkōōy āk bāytooyiintēēt Akiriiba

¹³Yu kabokukeeyta :bēsyōōsyēk chēē ng’eri, kuwo :bāytooyiintēēt Akiriiba āk chebyoosyeet ake nyēē /kikēēkuurēē Bēērnikē** bokoosubaay Fēēstō. ¹⁴Nto kuuyu kibēēnyēē wōlooto bēsyōōsyēk ku chaang’, kwaam :Fēēstō lōkōōy āk bāytooyiintoonoo kurubta keyy āk ng’aleekaab Bāwulō. Kimwoochi nyiin kule, “Miitē, naas, :chiito ake nyēē kibakaakta :Fēēliikis kurataat.^q ¹⁵Yu kāwāāwē Yēerusālēēm, kukuwoonchoo :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch āk booyik chēbo Yuutayeeek ānkubokumwoowo ng’al chēē itēyēē keyy kurubta keyy āk chiichi kumāchē kule /kiitiilchi ng’al. ¹⁶Yooto, āmwoochi bichoo kule mā ātēbuutēkaab biikaab Rooma /kiiruusta chii kumātuuyo āk nyoo riirēē keyy kubo inee ānkunyōōr bārooyinto nyēē kayeete keyy. ¹⁷Nto yu kabokeekwaante keyy ākoy wōli, manaakaay keyy mbo kisich, nteenee kyāakuur kōōkwēēt kutuuyo ām bēsyēēt nyēē kiikēērē ankaamwaayte /kēēkwēryoon chiichoo kuchō kōōk. ¹⁸Nto yu kāwokung’alala :biiko choo kiyibu riirik, kumāmii mbo :ng’ālyoo nyēē kimwooy kule kiyey :chiichoo kuu wōlēē kyāāsōōti-tooy. ¹⁹Nteenee kimwoowo ng’al chēē kichuunchuunootiin kurubta keyy āk wōlēē kisooytooy :icheek āk subak kurubta keyy āk chii nyēē kiikume nyēē /kēēbērē Yēesu nyēē kimwooy :Bāwulō kule soboot.^r ²⁰Kimāātinyē wōlēē + maakuuyte ng’aleechaa. Kunyoo, ateebee inee yoo chāmē /kēēkwēryoot kuwo Yēerusālēēm /bokiiku-

**25:13 Kituubchēē :Akiriiba kooruuchu: Bēērnikē āk Turusiila.

^m25:2-3 Yēyuut. 23:12-15; 24:1 ⁿ25:7 Yēyuut. 24:5-6, 13

^o25:9 Yēyuut. 24:27 ^p25:12 Yēyuut. 23:11; 25:21, 25; 28:19

^q25:14 Yēyuut. 24:27 ^r25:19 Yēyuut. 18:14-15

umunēē wōlooto kurubta keey āk ng'aleechaa. ²¹ Yu kāwokumwooy :Bāwulō kule /takeekanyee ng'aleechaa *Kayisaar, amwaayte /tākēēriib ākoy /kēēkwēryoot kuwo wōlooto.”

²² Yooto, kukētyi :Akiriiba Fēestō kule, “Āmāchē :anii āyēbchi yiit chiichi.” Kumwoochi :Fēestō kule, “+ Mēēyēbchi yiit tuun.”

Kumiitē :Bāwulō taayeetaab Akiriiba

²³ Nto yu kāyyēēkunēē, kuwo :Akiriiba āk Bēērnikē kuboonto keey biiko alak chēē ki wōōyēch āk chēē kitookunootiin ām kiriinkoonooto ankootentēen :tukul ākoy kōōk. Kōōyookto :Fēestō kuut kule /kēēkwēryoon Bāwulō.^s ²⁴ Yooto, kumwooy :Fēestō kule, “Bāytooyiintēt Akiriiba āk biiko tukul choo ōboontē keey, okas chiichi. Kōōkukwoonchoo :Yuutayeeek kutēē yēē tēē ām Yēērusālēm āk mbo ām wōli bo Kayisareeya kubōlē kule māyēmāktōōs /tākēēkāsē kusoboot. ²⁵ Nto ābērē ārōōtootē, kumāmii :kiy mbo nyēē kiikuyey :chiichi nyēē misyinē /keebakach. Nteenee kuyuy kimāchē :chiichi /kiyyoong'tēē taayeetaab bāytooyiintēt nyēē wōō, amwaayte /kēēkwēryoot kuwo Rooma. ²⁶⁻²⁷ Nto ābērē ālē, kumāmii mbo :kiy nyēē āmuuchē asir kurubta keey āk chiichi nyēē + /mākēēyibchi nyēē wōō. Ākāsē kule mā karaam /kēēkwēryoot chii nyēē rataat /āmākiiboor lēēluutyēēt nyēē boonto. Kunyoo ii, boontēēt, kāākweru kuchō taayeeng'woong' akweek tukul nto miisin kuchō taayeeng'uung' inying' Akiriiba, sukung'eet yoo kātook :kiy ām wōlēē + /makeekuuya, + māānyōōru kiyēē + maasir.”

26 Yooto, kumwoochi :Akiriiba Bāwulō kule, “/Kāākēēyootuung' iyeet keey.”

Kiyeeet keey :Bāwulō ām taayeetaab Akiriiba

Kōōtōrōōr Bāwulō āwut, ānkumwooy kule, ² “Bāytooyiintēt Akiriiba, ang'erechaat ra āyooonyēē taayeeng'uung' āmwooyē ng'aleek chēē āyēētēē keey kurubta keey āk ng'aleek tukul choo mwooyē :Yuutayeeek kurubta keey āk anii. ³ Ang'erechaat kuuyu inkētē :inyiing' nyēē karaam ātēbuutēkaab Yuutayeeek āk mbo kiyēē kēēchuunchuunnyēē. Kunyoo ii, boontēēt, āsooyiing' kule imuyte ānkiiyēbchi yiit kiyēē āmiitē wāāmwooyē.

⁴ Inkēt :Yuutayeeek tukul ām Yēērusālēm wōlēē kiwuu :soboonnyuu kung'eetee āmining'. ⁵ Kiikōōnkētōo bēsyoōsyēk chēē chaang' ānkōōmuuchē mbo kōōboor, yoo chāmē, kule kyāābooyē *Fariisaayeeek choo kikōōrōōmēch miisin ām riibsēētaab kiruutēk.^t ⁶ Neennyi /kākiyyoong'tēēnoo kōōk /kiikumwooy, kuuyu ākēnēē keey kiyēē kikuurtoochi :Yēyiin mbo kuuko. ⁷ Kumii :Yuutayeeek tukul kuyēyē yiisyēētaab Yēyiin bēēt āk kwēēmooy, kōōkēnēē keey kukas kule makuyeyakay kuu yoo /kikēēkuurtoochinē. Boontēēt nyēē wōō, ng'ālyoontooni /kiikēnēē keey :nyēē kayey :Yuutayeeek kōōyyoong'tēēnoo kōōk. ⁸ Kunyoo, ātēēbē kule ām nee yu simōōyēnchinē :akweek kule ing'ēētēē :Yēyiin meet chii nyēē kaakume?^u

⁹ Kyaachamte :nkanii kule asyeem kēēlto ake tukul nyēē kiimuuchāktōōs akwiil Yēēsu nyēbo Nāāsārēēt. ¹⁰ Kyaayey kuu nyooto ām Yēērusālēm. Ām kāāmuukēy-wēēk chēē kikōōno :mbo kibkōōrōs chēē wōōyēch, kyāānāmootē biikaab Yēēsu wōlēē wōō ānkāākērtōoy kō. Nto yoo /kābokiitiilchi kule /keebakach, ku anii akeenke nyēē kyāāyibē āwut barak āchāmchiintōōsii. ¹¹ Kyāāwēēsyeetootēē kooriikaab saay-

^s25:23 Luuka 23:8; 21:12 ^t26:5 Yēyūut. 23:6 ^u26:8 Yēyūut. 4:2; 24:15; 28:20

eet chēē chaang' āng'woonchinootē biiko ānkāasyēmē ākērchi koong' kutayee keey ng'aleekaab Yēesu. Kyāākōrōmiitu miisin kut ā-āchinē mbo kiriinkōosyēk chēbo saang' wāawusē alak chēē kimii wōlooto.^v

¹²Nto mii bēsyēēt ake ām booniinēk chēē wuu chooto, kyāāmiitē āwēētii Tamaasko kukāākukōōno :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch kāāmuukēyewēek kule anam bichu. ¹³Nto makuriik kuyit āsiiswēkaab bēēt, kutāāmiitē kēēltaab too āwēētii ii, mokoryoontēēt, kuchōōnēē :lēbkēēyyēēt barak nyēē kiilēkēchēēchē kusiir asiista. Kikweny yooto kyāāmiitē āk chōōrōōnuutēkyuu. ¹⁴Kikiiryaaakte keey :tukul, nto mii yoo akas :anii /kēekuuru ām kuutiinyuu kule, 'Sāwulō, wē, Sāwulō, 'kēē-āmchoo nee? Nto yu 'kēēlityi keey ng'ot, yoo imiitē iwēēkyoo keey kuu nyooto.'

¹⁵Yooto, ateeb kule, 'Inyiing' ng'oo oō, mokoryoontēēt? /Kēēkētwoo kule, 'Anii Yēesu, nyooto imiitē ibārē. ¹⁶Kunyi, ng'eet. Kāābooruung' keey saakweying' iyēku motwooriintēenyuu ankiimwaaytaate kiyēē 'keekas kurubta keey āk anii āk mbo kiyēē + māābooruung'. ¹⁷+ Māāriibiing' yoo keenyaliliing' :biikuuk āk choo mā Yuutayeeek. Āmiitē wāāyooktiing' ¹⁸isōōwunootē icheek kuweeksee wōlēē mii :mēēnānēēt kukwa wōlēē mii :lēbkēēyyēēt ankung'eetee :rātiisyēētaab Kibrōkōsyooontēēt kukwa wōlēē mii :Yēyiin. Yoo keekaaseenaa keey :bichoo, + māānyōōchi kaat /ānkiyiityi wōlēē mii :choo kyāātiliil.^{wx}

¹⁹Kunyoo ii, bāytooyiintēēt Akiriiba, manaatay :anii āyēnchi ng'oong'uutyoonoo kichōōnēē barak. ²⁰Kyāā-āmchi kurook biiko chēē kimii Tamaasko kule kuweeksee choolwookātēng'waa ankucham Yēyiin ānkōōboorunēē yēyuutēk kule kiikuweek. Nto yityo, chāā-āmchi nkicheek chēbo Yēerusālēm āk chēbo Yuuteeya kumukuul āk mbo bōrōryōōsyēk tukul choo kimā Yuutayeeek.^y ²¹Ng'alyoontoonooto :nyēē kiyey Yuutayeechu kunama āmiitē biiwuutaab *Kōōtaab Yēyiin ankusyeeem kule kubakachaa. ²²Nteenee kiyēētyēēchinsonwoo :Yēyiin ākoy kura. Kunyoo, āmiitē ra kāāyooony yuutēyū ā-āmchinē lōkōōywēchu biiko chēē minkēēch āk chēē wōōyēch. Mēēbērē āmiitē āmwooyē chēē kaatasee kusiir choo kimwooyē *:wōōrkooyikaab Yēyiin āk *Muusa kule makuyeyakay.^z ²³Kimwooy kule makunyalil *:Kāārārōokiintēēt anku inee :nyēē makuyēk nyēbo taayta /kiing'eetee meet kwoorōōrchi Yuutayeeek āk mbo choo mā Yuutayeeek lēbkēēyyēēt.^a

²⁴Yu kāmwooy :Bāwulō ng'aleechaa, kunam kuut :Fēestō ānkulēēnchi, "Kāākubunuung' mēt, wē, Bāwulō! Kaakuyeying' :sumanaanaang'tuung' kooraan :mēt." ²⁵Kukētyi :Bāwulō kule, "Fēestō, boontēēt nyēē wōō, mānāābunwoo :mēt mbo kisich. Kiyēē āmiitē āmwooyē ku kiy nyēē yemaat anku bo manta. ²⁶Inkētē mbo :nkinee bāytooyiintēēt kubooyiit man ng'aleechaa kuuyu mēēbērē kiyēyāksēē wōlēē kimābo laat. Kunyoo, āmuuchē mbo āmwoochi nkinee nyēē māmii :muyātēēt.^b

²⁷Boontēēt, bāytooyiintēēt Akiriiba, iyēnchiintōōsii :inyiing' āk ng'aleekaab *wōōrkooyik? Ābērē iyēnchiintōōsii." ²⁸Kukētyi :Akiriiba kule, "Lēēkit iweechaa āyēku chiitaab Kiriistō."^c ²⁹Kuwālchi :Bāwulō kule, "Yoo kā lēēkit, nto ku lōō,

^v26:11 Yēyuut. 8:3 ^w26:18 Yēyuut. 9:1-22; 22:5-16

^x26:18 Yēyuut. 14:15; 10:43; 1Kōōr. 1:2; 6:11; 2Kōōr. 4:6; Ēfēēs. 5:8; Kolos. 1:13; 1Tēēs. 5:4-5; 1Bēt. 2:9 ^y26:20 Yēyuut. 9:19-20, 28-29; 11:18

^z26:22 Luuka 24:44 ^a26:23 Isa. 49:6; Yēyuut. 5:42; 11:18; 1Kōōr. 15:23

^b26:26 Yoowa. 18:20 ^c26:28 Yēyuut. 11:26

āsooyē Yēyiin kule māyēk inying' baateey :nyēē kaweeek, nteenee chii ake tukul nyēē mii kuyēbchinē yit kiyēē āmwooyē sookerkeyiitu anii, nteenee baateey kēētēerchinē kubo nyōrōōrōōnichu.”

³⁰ Kōōyyo :Fēestō, Akiriiba āk Bēernikē ākoo mbo nkicheek choo kiboonto keey tukul ankuba saang'. ³¹ Kibokumwoochiin kule, “Ntēē māmii :chiichi kuyēyē ng'al chēē yēmāktōōs /keebakach, nto mbo kule /keekerta kō.”^d ³² Yooto, kumwoochi :Akiriiba Fēestō kule, “Nto kāmānāāmwooy :chiichi kule /bokiiyyoong'tēē taayee-taab *Kayisaar, nto /kaakiityaakta.”^e

Kiwēētēē Bāwulō mwēēnkēēt ākoy Rooma

27 Nto mii yu /kikiikiitiil kule keebe kōōrēetaab Itaalya, /kiiyokoochi Bāwulō āk kibratiiisyeek alak chiito ake nyēē /kikēēkuurēē Yuulyō nyēē ki nyēē wōō nyēbo lukēetaab kaab *Kayisaar.

² Yooto, keelaany mwēēnkēēt nyēē kitākyinē keey Atiramiito nyēē kimii woku-murē kiriinkōōsyēk chēē kimii sakaramteet nyēbo yēmēēetaab Eesya. Kikēēboon-tootē keey Aristaarko, chiitaab Maketoonnya nyēē kichōōnēē Tēēsālōōnikē.^f

³ Yu kāyyēēkunēē, keeyit Sitōōn kosolēny. Yooto, kuyēchi :Yuulyō Bāwulō nyēē karaam kuchāmchi kuwo wōlēē mii :chōōrōōnuutēkyii /sikiikoochi kiy nyēē kāyēē-tyēēchinēē keey.^g ⁴ Nto mii bēsyēēt nyēē kiikēērē, kēēng'ēētyēē yooto subak an-keenam baanta ām mwēēng', nto kuuyu kitākyēēch keey :wusōōnēēt nyēē nyikiis, keesyeb komosta nyēē kiiyeelaat nyēbo Kubrō ānkēētākyi keey tō. ⁵ Nto yu kikiikee-beetee mwēēnkēēt keekeeytee sakaramteetaab yēmēēetaab Kiliikya āk nyēbo Bam-fulyaa, keeyit Muura, *kiriinkēēt nyēē kimii yēmēēetaab Lukiiya. ⁶ Kinyoorta yooto :chiichoo ki wōō nyēbo lukēēt mwēēnkēēt ake nyēbo *kiriinkēēetaab Alekisaantria nyēē kimii kuwēētii Itaalya. Yooto, kumwoowēēch kule keelaany mwēēnkoonoo.

⁷ Kiwuuyiityēēch :baanta miisin nto bokēēyitē Niitō. Nto kuuyu kiitaayeenēch :wusōōnēēt keetas taay āk kēēloo, keeweēch keey kēētākyi keey cheeronko ankeerub wōlēē kimāwusunēē :yoomeet ām Kērēētē. Kikēēmur yēēt ake yēē /kikēēkuurēē Salmoone. ⁸ Kinyikisyēēch :wusōōnēēt miisin yu kākēētākyi keey tinkey. Kikeebe ām wuuyinto kut bokeeyit yēēt ake yēē /kikēēkuurēē 'Sakaramteet nyēē Yimu' nyēē kilēēkitēē *kiriinkēēetaab Laseeya.

⁹ Kikiikiiboot āsiiswēk chēē chaang' kubo wusōōnoonoo ānkimii wokumiyāti-itu :baanta kuuyu kimii kuriiku :bēsyōōsyēk chēē kōrōōm :wusōōnēēt.^{††} Yooto, kumwooy :Bāwulō kule, ¹⁰ “Murēchu, nto yu ākāsē kule mii wokumiyātiitu :baani. Yoo katakeetas taay makunyeerakay :mwēēnkēēt ānkubootyo :tukuuchu mii mwēēng' ānkiiboot mbo soboonwēkyoo.”^h ¹¹ Kitay :Yuulyō kiyēē kimwooy :Bāwulō ankucham ng'aleekaab chiitaab :mwēēnkēēt āk chēbo nyēē kiiyyoonyinē mwēēnkēēt. ¹² Nto kuuyu kimāyēmāksē kōōbuur yooto bo sakaramtaanaa kut ku-keeyta :bēsyōōsyēkaab wusōōnēēt, kookaykaay :biiko wōlēē wōō kule keetas taay ākoy Fōyinikē. Ki sakaramteet :nyiiitēnyi ām Kērēētē nyēē kikaraam bokiimuunyēē ānkiimuuchē :chii kuyityi kubununēē tinkēēywōōsyēkaab cheeronko nto nyēbo tō.

††27:9 Mwooyē :yuutēyu kule yoo kaakukeeyta :bēsyēēt nyoo /kēēkirē āmiisyyēēt.

^d26:31 Yēyuut. 23:29 ^e26:32 Yēyuut. 25:11-12 ^f27:2 Yēyuut. 19:29

^g27:3 Yēyuut. 24:23 ^h27:10 1Kōōr. 11:26

¹³ Nto yu kāwus :yoomeet muut nyēbo komostaab cheeronko, koosoot :icheek kule kāākuyityiin :kiyēē kiisōōtē. Kunyoo, kootyaach mwēēnkēēt ankutas āk baanng'waa kung'oosng'oosyootēē sakaramteetaab Kērēētē. ¹⁴ Nyēē mā tyaa, kuchō :wusōōnēt nyēē nyikiis nyoo /kikēēkuurēē 'Tō-koong'asiis' nyēē kiwusunēē Kērēētē. ¹⁵ Kunyoo, kikirkir mwēēnkēēt kut keechamte key /keetwaareech. ¹⁶ Yu kābokēēmur sakaramteetaab kōōr kisich nyēē kiikwēēn :bēy nyēē /kikēēkuurēē Kawuuta, kyaam booryēēt kut kiichuutu mwēēnkēēt nyēē mining' nyoo kiichuutootē :nyoo wōō kuchō nyiin āriit. ¹⁷ Yu /kikiikiichuut kuchō āriit, /keekwiiliil mwēēnkoonoo ki wōō kuyaam kule tetete. Kuuyu kinyōkōriitu :bichoo kule imuuchē koonach :mwēēnkēēt ng'ayneet nyēbo sakaramteetaab Liibya, kuwiirchi araaray kiito ake nyēē kiichuchuyē baantaab mwēēnkēēt ānkubākookyi yoomeet kōōrēetoot mwēēnkēēt. ¹⁸ Kitas taay :wusōōnoonoo nyikiis kuwus. Nto yu kāyēēkunēē, /kēēmēto tukuuk ām mwēēng' kule sukukuskusiit :mwēēnkēēt.ⁱ ¹⁹ Nto bēsyēēt nyēē kiikēērē, /keewiirta mbo tukuuk choo /kikēēkwoonyēē mwēēnkēēt āk tukuuk chuut alak tukul. ²⁰ Kituuluunkēnoot :wōliin bo barak ām bēsyōōsyēk chēē chaang' nyēē /kimākēēkāsē asiista nto mbo kookeelik. Kitas taay yooto tukul :wusōōnēt kwaawesiit, nto yityo, kubēk :moonikyoo kule ākoo -mēētākōōmuuchāktōōs /kiiraraacheech.

²¹ Yu kikiikumisyo :moonik nyēē kimēēmāchē :chii kwoomiis, kōōyyo :Bāwulō ānkulē, “Murēchu, nto kōōkāswoo yoo kāāmwoowook kule -mōōng'ēētyēē Kērēētē, nto kāmāāmook :kiy nto kāmōōbootē kiy. ²² Nteenee āmwoowook kule ōkich, kuuyu māmii :chii nyēē makume, nteenee makuburyet :mwēēnkooni. ²³ Kōchōōn-choo *:malayikeetaab Yēyiintēnyuu nyoo āyēchinē yiisyēēt kwēēmooy ānkumwoowoo kule, ²⁴ 'Bāwulō, -mēēmuy, + /mākiiyyoong'tēēning' taayeetaab *Kayisaar ankaakuriiree :Yēyiin biiko choo ōboontootē key ām mwēēng' nyēē mākooy kubēk.^j ²⁵ Kunyoo ii, murēkyoo, ōkiilyē, kuuyu ākoosēē key Yēyiin kule makuyeyakay kuu yoo kāākumwooytoowoo. ²⁶ Nteenee + /makeetwaareech ākooy kōōrēēt ake nyēē kiikwēēn :bēēko.”^k

²⁷ Kitas taay :wusōōnēt kutwaareech ām Araaraytaab Metitereennya.^{‡‡} Nto mii yu makuriich kwēēmooy kwēēn ām kwēēmowuutaab taman āk ang'wan kukeyiimeech :wusōōnēt, kumach kōōnkēt :biiko choo kimii mwēēng' kule kikiikuriik keyit kōōrēēt. ²⁸ Yooto, kuwiirta kiito ake nyēē nyikiis nyēē /kikiikēērātyi bōrōōwēēt sukukasee wōlēē tēē :bēēko. Nto bērē kulē, kiyitē fuutiinēk bokol āk tibtēm kuwo ng'wēny. Nyēē mā tyaa /kiyyokooyto subak bōrōōwoonoo. Nto bērē /kēēlē, ku fuutiinēk sokool. ²⁹ Kikēēmuuyē kule imuuchē :mwēēnkēēt kuryaach rwoontōōk choo lēēkitēē sakaramteet. Yooto, kiyyokooytē karnaak ang'wan /kiyyoong'tēē mwēēnkēēt ankeesaay kule kuyyēēkyēēch. ³⁰ Kisyeem :biiko choo kimii kōōrēetootē mwēēnkēēt kule kumwēy. Kinam mwēēnkoonoo ki mining' nyoo kimii nyiin āriit ankuyey key kule kimii kōōyokooytooy karnaak alak choo /kiyyoong'tēē mwēēnkēēt, nteenee ākoo kimāchē kule kumwēyēē kiyooto. ³¹ Nto mii yoo, kumwoochi :Bāwulō Yuulyō āk biikyii bo lukēēt kule, “Yoo kāmēēbuur :bichu wōlēēb mwēēnkooni, ku -mōōsobtōōsii.” ³² Yooto, kutil :bichoo bo lukēēt bōrōōk chēē /kikikēērātiisyēē kōōsuuyto :mwēēnkoonoo ki mining'.

^{‡‡}27:27 /Kikēēkuurē kēny kule Araaraytaab Atiriiya.

ⁱ27:18 Yoona 1:5 ^j27:24 Yēyūut. 23:11 ^k27:26 Yēyūut. 28:1

³³Nto yu mākōōrir :kōōrēēt, kumwoochi :Bāwulō biiko kule, “Ām bēsyōōsyēk chēē yitē taman āk ang'wan choo kookukeeyta, kwoobeeteē kuut ānkōōruuyē kuut. ³⁴Kunyi, āmwoowook kule ō-āmiisyē sōōnyōōru nkuruuk sōōsobchē kuuyu māmii :chii mbo akeenke ām akweek nyēē makume.”¹ ³⁵Yu kēēwoong' :Bāwulō ng'aleechu, kunam mukaatiit ānkubirchi Yēyiin kōōnkōy ām taayeetaab bichooto. Nto mii yoo, kubetes ānkutoow kwaam.^m ³⁶Kikimkimiitu :bichoo ānkwoomiis :nkicheek. ³⁷Kikēēyitē :tukul chēē kikēēmiitē mwēēng' biiko bokolwookik āyēēng' tāmānwookik tīsab āk lo. ³⁸Yu kikiikwoomiis :bichooto tukul kut kubiyoong'iis, kumētyi nkoonuuk araray sukukuskusiit :mwēēnkēēt.

³⁹Kuyyēēchē :kōōrēēt, maneemuuch :icheek kōōnkēt kōōrēēt nyēē kikas, nteeneē kikas yēēt ake yēē kiiwulta keyy :bēēko yēē kitinyē ng'aayneet yēē /kikiitiil kule bokōōyyoong'tēē mwēēnkēēt yoo keemuuchakay. ⁴⁰Yooto, kootichtiich karnaak choo /kiiyyoong'tēē mwēēnkēēt ankootyach tukuuk chēē /kēēwēēchwēēchēē mwēēnkēēt. Nto mii yoo, kōōtōrōōr tukuuk chēē toochē yoomēet sukung'ēet kuwusto :yoomēet mwēēnkēēt wokōōyyoonyēē sakaramtee-taab ararayta. ⁴¹Kitākyi mwēēnkēēt koonach ng'aayneet nyēē kikiituulākoy kuki-ilchi :sēruutaab mwēēnkēēt yooto ānkutōōr :wusōōnēēt bēēko kwiiri komostaab saaruuryeet.

⁴²Kichōb :biiko choo kibo lukēēt kule kubakach kibratiiisyeek sukung'ēet mābir bēēko kumwēy. ⁴³Nto kuuyu kimāchē :Yuulyō kule kōōsoob Bāwulō, kuyeeteē bichoo kuyey kuu wōloo kākāākuchōbto. Yooto, kumwoochi chēē kiimuuchē kubir bēēko kule koonto kubiroot bēēko ākoy taban. ⁴⁴Nto choo king'ēt, kimāchāktōōs :choo kubeeteē keetiik choo kibētēkunēē keyy mwēēnkēēt. Kiyit :biiko tukul taban ām kēēlwookichooto tukway nyēē manaam :kiy ake tukul.

Kikeeyit kōōrēētaab Maalta

28 Nto mii yu kabokeyit ararayta taban, kēēbēēru kule ākoo ki Maalta :kōōroonoo kikiikwēēn :bēēko. ²Kitoroocheech :biikaab kōōroonoo nyēē karaam. Nto kuuyu kimii :roobta ānku kaytit :kōōrēēt, kōōloowēēch maata.ⁿ ³Kiwokukweyaat :Bāwulō kweenik alak, nto yu kēēkoochi ma, kusiikunee :eereeneet kweenichaa yu kasyool :maata ānkunooynoochi keyy āwutaab Bāwulō. ⁴Yu kakas :biikaab kōōroonoo kuu nyooto, koosoot kule, “Ākoy ku rumiin :chiichi. Ānkoo kaakoomuuch kuchililee meet nyoo kātānyōōru ām araray, tākurubē :mnyaat.” ⁵Nteeneē kilelekta :Bāwulō eereeneet kōōsuuchi mā nyēē manaam inee :kiy.^o ⁶Kiisōōtē :biiko kule makookwa :āwut nto kule makooryaakta keyy ankume. Kikānyiiis :bichooto kulōōyit kumāchē kukas kiyēē makuyeyakay. Yu kukas kule māmii :kiyēē kaam Bāwulō kulē, “Tōōs āynāt :chiichi.”^p

⁷Kimiitē yooto :mbareetaab chiitaab kōōroonooto. Kitookunoot :chiichoo /ānkikēēkuurēē Bublīyō. Kitaacheech :chiichoo ām mooyēēt nyēē lēēl kebe kanyii ānkuriibēēch nyēē karaam bēsyōōsyēk sōmōk. ⁸Kimnyoonē :kwaaniitaab chiichooto ām kō ānkimii kāru kitiintiri. Kilāyēē :maat ānkōōbuuntooy :mooyēēt. Wokoorwaam :Bāwulō ānkutiinyēē āwunnyēk ānkusoochi. Yooto, kusob :boontoonoo. ⁹Yu kakas :biikaab kōōroonoo chēē kimnyoontōōs, kukwa wōlēē mii :Bāwulō ānkōōsoob.

¹27:34 Luuka 12:7 ^m27:35 Luuka 22:19 ⁿ28:2 2Kōōr. 11:27

^o28:5 Māārkō 16:18 ^p28:6 Yēyuut. 14:11

¹⁰ /Kikēekoonyitēech ām kēelwookik chēē chaang'. Nto yu kikēemiitē kēechōbē keey sikeebe, kukōonootēech :bichoo tukun chēē chaang'.

Kikeebe Rooma

¹¹ Yu kābēk :arook sōmōku, kēetoowu baanta subak. Kikeelaany mwēenkēēt ake nyēbo *kiriinkēetaab Alekisaantria nyēē kikiimuunyēē kōōronooto kule kukeeyta :wusōōnēēt. /Kikēekuureē mwēenkoonoo “Āynātōos saram Kastoor āk Bolukis.”

¹² Kikeebe ākoy yēt ake yēē /kikēekuureē Sirakuusa ānkēebēenii yooto bēsyoōsyēk sōmōk. ¹³ Nto bēsyeēt nyēē kiikēērē, keebe ākoy Rēkiyō. Nto yu kāyyēekunēē, kuwusunēē :yooomeet komostaab sōōy kuchaakteeneech ākoy *kiriinkēetaab Bō-tyōōli. ¹⁴ Kikeenyoorte wōlooto bo kiriinkoonoo mbo ng'eetaabiya alak chēē ki-taacheech kiibuurtē keey ām bēsyoōsyēk tisab. Nto mii yoo nanyuun, keebeeteē kērēenkōōk kēētākyi keey Rooma. ¹⁵ Yu kāwokukas mbo :ng'eetaabiya ām wōlooto bo Rooma kule kikēemiitē kēēkwoonii, kutōrōōkwēech. Kikānyis :alake yēē /kēeku-urē kule “Kooriik sōmōk chēē /kiimuunyēē,” nteenee kikēew :chuut ākoy yēē /kēēkuurē kule “Sōkōōniitaab Ābiyō.” Yu kāwokōōburto keey :Bāwulō bichoo, kubirchi Yēyiin kōōnkōy. Kiyey :yooto inee kukich. ¹⁶ Nto yu kabokeeyit Rooma, /kēechāmchi Bāwulō kōōbuur nkit āk riibiintēēt akeenke.^q

Kyaamtaat :Bāwulō ng'ālyoontēetaab Yēyiin kuriiboot

¹⁷ Yu kakeeyta :bēsyoōsyēk sōmōku kukakeeyit Rooma, kukuur :Bāwulō kāān-tōōyikaab Yuutayeeek. Nto yu kikiikōōruruuch keey, kumwoochi :Bāwulō icheek kule, “Mbo ng'eetaabiya, mānāākōchōnkyi biikyoo nto mbo ātēbuutēkaab mbo kuuko. Nteenee /kikeenama ām Yēērusālēm /ānkiiyokoochoo biikaab Rooma. ¹⁸ Kōōkuumwoo :bichoo ankumach kule kootyaakta kuuyu kimāmii :lēelis ake tukul nyēē kinyoolchoo /keebakachaa.^r ¹⁹ Nto yu kabokukwiil :Yuutayeeek /kiityaak-taa, akas kule kaykay /kiiyoong'tēēnoo taayeetaab *Kayisaar, ānkoo kimāmii :kiy nyēē miyaat nyēē chāāmwooyē kule kiyēwoo :biikyuu.^s ²⁰ Ng'ālyoontooniitēnyi :nyēē kayeya amach kule akasaak oō, booyichu. /Kakeerateenaa nyōrōōrōōnichu kubo nyoo ikēnēē keey :mooyēetaab Isrāyēēl kumukuul.”^t

²¹ Yooto, kukētyi :bichoo Bāwulō kule, “Nto yu mānāākēēnyōōru :acheek ng'ālyoo ake tukul nyēē chōōnēē Yuuteeya nyēē rubtooy keey āk inyiing'. Mānāāmwoowēech :mbo ng'eetaabiya chēē kwoonēē wōlooto kiy ake tukul nyēē miyaat nyēē rubtooy keey āk inyiing'. ²² Nteenee kēēmāchē keekas kule imwooyē nee :inyiing', kuuyu mii :biiko wōlēē wōō kung'āloolē nyēē miyaat kurubta keey āk bichēēb Kiriistō.”^u ²³ Kunyoo, kichōb :bichooto āk Bāwulō bēsyeēt nyēē mākutuuoyo.

Yu kayit :bēsyoonoo, kukwa :biiko chēē chaang' wōlēē kitēbunēē :Bāwulō. Ki-irwookyī :Bāwulō kwiimēn. Kiiboorchī ng'ālyoo kurubta keey āk bāytooyiisyē-taab Yēyiin ānkuyēyiisyēē siruutēkaab *Muusa āk chēbo *wōōrkooyikaab Yēyiin kōōboorchinēē biiko kule ki *Kāārārōokiintēēt :Yēēsu.^v ²⁴ Kichāmchiin :alake āk ng'aleekaab Bāwulō, nto alak kutāchiin. ²⁵ Kibēētii :bichoo kukwiilootē keey kubo ng'aleechaa kikiikukas āk yu kāwokumwoochi :Bāwulō kule, “Kimwoochi :Tāmīr-

^q28:16 Yēyuut. 24:23 ^r28:18 Yēyuut. 23:29 ^s28:19 Yēyuut. 25:11-12

^t28:20 Yēyuut. 23:6; 24:15; 26:6-8 ^u28:22 Yēyuut. 24:14

^v28:23 Luuka 11:2; Yēyuut. 1:3; 8:12; 19:8; 20:25; 28:31

miryēētaab Yēyiin mbo kuukoong' manta, yoo kimwooyē kubununēē wōōrkooyoon-
tēēt *Isaaya kule,

²⁶ 'Iwē wōlēē mii :bichu ānkuwēēmwoochi kule:

Yoo kōōyēbchi yiit,

-mōōkāsē kiy.

Nto yoo kookasee koonyek,

-mōōkāsē kiy kubooyiit man.

²⁷ Kuuyu wuuyēch bichu :mētēwoy,

ānkumoolootiin :yiitin,

ānkināmākiis koonyay.

Nto kiimuuchē :koonyek kukasta,

ānkuyootootiin :yiitiik,

ānkōōnkēt :icheek,

nto kiikuweek kuchama,

saang'eet :anii,

āsoob icheek.^{†w}

²⁸ Kunyi, āmāchē āboorwook kule kookucham :Yēyiin kooraraach biiko choo mā
Yuutayek ānkumākuyēbchi yiit :icheek ng'aleechaa."^{†x}

³⁰ Kiibuur :Bāwulō wōlooto kēnyiisyēk āyēēng' kutēbunēē kōōnyii nyēē kikwēy-
tooy kiy. Kitoochē biiko tukul choo kāruutoon ³¹ ānkwoomchinē ng'ālyoontēēt nyēē
māmuyē kurubta keyy āk bāytooyiisyēētaab Yēyiin, ankooneet mbo kurubta keyy
āk Mokoryoontēēt Yēēsu Kiriistō.^y

[†]28:28 Tinyē :siruutēk alake kērēwoontēētaab 29: Yu keewaany :Bāwulō kum-
wooy ng'aleechaa, kung'ēētyo :Yuutayek ankuba. Kikwiilaat keyy nyēē kōrōōm
miisīn.

[†]28:27 Isaaya 6:9-10 ^w28:27 Mat. 13:15; Māārko 4:12

^x28:28 Luuka 3:6; Yēyuut. 13:46 ^y28:31 Yēyuut. 28:23

*Barweet nyēē kisirchi :Bāwulō***Roomeek****Taayta**

Siriintēēt, yēē /kikēēsirē āk wōlēē /kikēēsirēē: Kisirē :lēbkeēyiintēēt Bāwulō ki-taabuuni bo Rooma ām kēnyit nyēē /kiisōōtyinē kule ki 57 KK yēē kimiitē Kōōriintō nto ku kiriinkēētaab Keenkereeya chēē kitoobēnē keey tukwaay ām sakaramtee-taab araarayta. Kimiitē :Bāwulō yooto kōōtēryēēkootē baannyii nyoo kibo sōmōk kutākyinē keey Yēerusālēm kuyibē beesaanik choo kikiikōōruruuch ām wōlēē mii :biikaab Kiriistō chēbo Kiriki. Kimiitē mbo yooto subak kuyēytoochinē keey baannyii nyoo kibo ang'wan kuwo Sibaannya kumur Rooma. Iboorchinē keey :Bāwulō ām barwaani biikaab Kiriistō chēbo Rooma chēē ki Yuutayeek āk Kirikiik. Kiiwu-ruur yooto :ātēbuutēkaab bichoo kāāling'ēn wōlēē mākuchōbto kāāsōōtēyewēkyii āk ng'alaaleet. Tākyinē keey :ng'aleek alake chēbo barwaani biikaab Kiriistō chēē Kirikiik nto alak kutākyinē keey choo ki Yuutayeek.

Kiyēē mii āriit āk nyēē āmu: Rōōbu :barwaani ām bārōōnōōk tukul chēbo :Bāwulō ām kēēlto nyēē kāsaktōōs, kurubta keey āk wōlēē wuu :kāāyēnēētaab Kiriistō. Ki lōkōōy :chu chēē kiyyēēlootiin ām wōōrkooyoontiit nyēē mii Kirootyeet nyoo bo Kēny nyoo kichokōōboorunēē keey Yēesu, Kāārārōokiintēēt nyoo /kikēēkānyoonu nyoo Ng'aabaneet. Kikikiilchi :Yuutayeek chēē kikiikōōyēnchi Kiriistō ām Rooma, ātēbuutēkwaa bo kēny kuu wōlēē kiwuunto :lukōōsyēk alake. Kirub miisin ntāsimuutēkwaa bo saayeeet kuu wōloo kiyēytooy kumānēyēnchi Kiriistō. Ikiimē :Bāwulō kule mächāksē kuminyē :chiitaab Kiriistō nyēē koonyitē Yēyiin ānkwoosyi keey kōōntōōchi :Tāmirmiryēētaab Yēyiin. Māyēētyēēchinē chii :kiru-utēk koong'ereech Yēyiin nteenee sāru biich :soboonto nyoo intōōchinē :Tāmirmiryēētaab Yēyiin sukung'eeet keerub tukuuk choo nāmē keey āk mākuutēkaab Yēyiin. I-ārōoru :Bāwulō ām kurkeetaab 7 kaatyaaktaayeet nyēbo biikaab Kiriistō choo Yuutayeek ām wōlēē mii :kiruutēkaab kirootyeetaab kēny. Kisir ām kurkeetaab 8 kāābēliisyēēt nyēē nyōōru :chiitaab Kiriistō yoo kāminy kubo Tāmirmiryēēt. Yoo tēēbē :Bāwulō tēēbuutēk ām āsiiswēk alak, kumächē kuchut :nkinee chiito nyoo sumānē siruutēchu amēetaab lōkōōy. Yēyē keey :Bāwulō wuu nyēē chiito ake nyēē tēēbsē. Nto ām āsiiswēk alak kutēēbē :inee ānkuwālu nkityō.

Kyoorōorchi keey :Bāwulō biikaab Rooma ānkumākyi bēnur

1 Anii ku Bāwulō nyoo āyēchinē *Kāārārōokiintēēt Yēesu yiisyēēt. Kitoola :Yēyiin ankootabaanaa āyēku lēbkeēyiintēēt saa-amte lōkōōywēk chēē kā-roomēch.^z ² Kisimkukuurtoowēech :Yēyiin ām siruutēkyii lōkōōywēchoo kubununēē *wōōrkooyikyii.^a ³⁻⁴ Rubtooy keey :lōkōōywēchu āk lakwanyii Yēesu Kiriistō Moko-ryoontēenyoo nyoo /kikēēsich kuu chii kuchōōnēē kōōtaab bāytooyiintēēt *Tāwuti. Nteenee /kikiiboor ām kāāmuukēywēēkaab Tāmirmiryēētaab Yēyiin kule Lak-wataab Yēyiin :inee yoo /kiikiing'ēētēē meet.^b ⁵ Chāmēēch :Yēyiin kubununēē Kiri-

^z1:1 Yēyuut. 9:3-15; 26:16; Kala. 1:15-16; Ēfēēs. 4:11

^a1:2 Yēyuut. 13:32-33; Room. 3:21; Kala. 3:8, 16; 1Bēt. 1:10-12 ^b1:3-4 Mat. 1:1

istō. Kiikukōōnēech keeyey yiisyēetaab *lēbkēēyik kyoomchinootē biiko choo mā Yuutayeeek wōlēē wuu :inee āk kule kōōyēchinē :icheek Yēyiin ānkōōywēyē.^{c 6} Kun-yoo akweek :alake ām bichooto chēē /kiikeekweyaak obooyiitu Yēesu Kiriistō.

⁷ Asubooyook akweek tukul ām Rooma choo chāmook :Yēyiin ankiikootabaanaak ōyēku biikyii chēē tililēch. Kōōbēruurook :Baaba āk Mokoryoontētē Yēesu Kiriistō ānkukōōnook kaalyeet.

Kibērē :Bāwulō nto ruutoochi Rooma

⁸ Ābirchinē kurook Yēyiintēenyuu kōōnkōy kubununēē Yēesu Kiriistō kubo akweek tukul kuuyu /kyoomunēē kōōrōōsyēk chēē chaang' kule ōkoosēē keey Yēyiin miisin.^{d 9} Inkētē :Yēyiin kule ātāsē taay bēsyēt ake tukul āsoowook ākookoy. Āyēchinē inē yiisyēt ām mooyēt akeenke ā-āmtooy lōkōōywēk kurubta keey āk lakwanyii. ¹⁰ Āsooyē kule mākuyootwoo :Yēyiin kēelto ām lēekitō āchōō wōloo ōmiitē.^e ¹¹ Ābērē nto akasaak sāang'oobwook rōōbēywoo nyēbo Tāmirmiryēt kōōkimkimook. ¹² Nto subak, + mākiititiirē keey :tukul ām wōlēē kiiyēchintooy Yēyiin.

¹³ Mbo ng'eetaabiya, māchāktōōs ōnkēt kule kwāāchōboonu keey nyi kooy kule āruutoochoo nteene kookukerektanwaa :ng'ala. Āmāchē kule nto chāātitirook kuu yoo kyāātitiroonu biikaab Kiriistō ām bōrōyōōsyēk alak.^{f 14} Mākwoo ā-āmchi biiko tukul lōkōōywēchu kāroomēch nyēē mātiny kule Kirikiik nto mā Kirikiik, sumānootiin nto māsūmānootiin. ¹⁵ Kiyooto :nyēē yēyoo amach miisin kule ā-āmwook nkakweek choo ōmiitē Rooma lōkōōywēchu.

¹⁶ -Māāmuyoot a-amte lōkōōywēk chēē kāroomēch kuuyu mii āriit :kāāmuukēy-wēēkaab Yēyiin chēē yēyē kooraraachakay :chii ake tukul nyoo kēyēnchi. Māchāktōōs /kyoomchi Yuutayeeek kurook nto yityo, kookeer :choo mā Yuutayeeek.^g ¹⁷ Iboorunēē :Yēyiin lōkōōywēchoo kule churtooy :chiito yoo keekaasee keey inee baateey. Kuu yoo /kikeesir kule, “Nyōōru soboonto :chiito nyoo churtooy kubo kaakaaseenyii.”^h

Mākōōng'woonchi :Yēyiin biiko choo -mēēywēyē inee

¹⁸ Kōōkutākūyī :Yēyiin ng'wooninto biiko choo -mēēywēyē inee āk kibrōkōōsiis choo kiikutubēē rōkōōng'waa ng'ālyoontēetaab manta.^{i 19} Inkēt :biiko wōlēē wuu :Yēyiin, kuuyu kisimkōōboorchī keey :inee icheek ām kēēli: ²⁰ Kiiboorunēē kāāmuukēy-wēēkyii bo kibchuulyo tukuuk choo kiikuyey ānkōōboorunēē tukuuchooto wōlēē wuu :inee, ānkoo -/mākēēkāsēē inee koonyay āk nkicheek kāāmuukēy-wēēkyii. Kun-yoo, māmii :wōlēē tuuktooy keey :chii.^j

²¹ Ānkoo kiinkēt :icheek Yēyiin, mānēētōrōōr nto kubirchi mbo kōōnkōy, nteenee kiyēk buch :ng'oomnātēng'waa ānkutubākūyī :kāāsōōtēywēēkwaa kukabar :bēērbēēryēēng'waa.^{k 22} Yoo kibērē ng'oomēch, kubērbērēch.^{l 23} Kikutunkyinē :bichoo

^c1:5 Yēyuut. 9:15; Room. 11:13; 15:15-19; Kala. 2:7, 9; Ēfēēs. 3:2; 1Tēm. 2:7

^d1:8 Room. 16:19; 1Tēēs. 1:8 ^e1:10 Yēyuut. 19:21; Room. 15:23, 32

^f1:13 Room. 15:22 ^g1:16 Yēyuut. 13:46; 1Kōōr. 1:18, 24; 2Tēm. 1:8

^h1:17 Aabakuuk 2:4 ⁱ1:17 Room. 3:21-30; 4:1-25; 10:4-13; Kala. 3:9-12; Filib. 3:9; Ibu. 10:38 ^j1:18 Room. 2:5, 8; Ēfēēs. 5:6

^k1:20 Āyub 12:7-10; Tyēēn. 19:1-4; Yēyuut. 17:27-28; 1Kōōr. 1:21

^l1:21 Ēfēēs. 4:17-19 ^l1:22 1Kōōr. 1:19-20

āynātōos chēē /kikeekus /kiiwuuytēē biiko nto tāriitēk, tyoong'iik choo bēesyētē āk choo ichuutēē keey ng'wēny kusiir yoo kātākutunkyinē Yēyiin nyoo bo lēbkēyyētē ākookoy.^m

²⁴Kiyooto :nyēē kiyey Yēyiin kwoosyi bichoo kutwaar :muchastaab bōorwoonikwaa sukuyēyē sikornateet ankunyeeree bōorwoonikwaa. ²⁵Kōōkuchuun-nyēē :bichoo manta nyēbo Yēyiin ānkuwēēkyi keey ng'wiinyaneet kukutunkyinē tukuuk chēē kiyēyē :Yēyiin yoo kātākutunkyinē Yēyiin nkit nyoo itōrōoroot ākookoy. ²⁶Kookwaasta :Yēyiin bichoo kubo ng'aleechu tukul kurub muchas nyēē samis :nyēē kookubakaakta mbo :koo ruuk saanikwaa ankoomut keey nkit. ²⁷Kookutay :nkicheek murēnik kooruukwaa ānkwoobukyi keey murēnik alak kusikoraat keey kut neennyi /kōōkiitiilchi kule +/mākiing'woonchi kurubta keey āk rōkōsooto.ⁿ ²⁸Kuu yoo manaacham :biiko kōōnkēt Yēyiin, kōōtuukyi :inee icheek batay kutas taay āk rōkōsng'waa kuyēyootē ng'al chēē māyēmākēsē /kēyēyē. ²⁹Kiikoolaambuuch bichu :choolwookātēēt, muchas āk rōkōs, tuuyintaab moo, rumiisyēēt, wōōrōōryēēt, ng'wiinyaneet, kāwōōtyoontiit, seemseemnyee.^o ³⁰Ng'āloolootēē alak nyēē miyaat, tāyē Yēyiin, āwēēsēch, āng'oonyēch ānkung'āsē keey. Sākāyootē kēelwookik chēē kayeyee rōkōs, kōchōnkyinē sikiikwaa, ³¹bēr-bērēch, -/mākiikoosēē keey, māchāmē chii, āmāriirēē chii. ³²Ānkoo kōōnkētē :icheek kule kiikōōtiilchi :Yēyiin meet chii nyoo yēyē ng'al chēē wuu choo, tākutāsē taay kuyēyē ng'aleechu ānkōōkoostoo yoo mbo alak choo yēyē kuu nyooto.

Ing'woonchinē :Yēyiin mbo nkicheek Yuutayeeek

2 Yoo itiiilchinē :chii alak ng'al, kumiitē kōōruustooy keey nkit nyēē māmii :wōlēē tuuktooy keey kuuyu yēyē :nkinee rōkōs.^p ²Kiinkētē kule yoo itiiilchinē :Yēyiin chii ng'al kubo rōkōs, kōōyyoong'unēē manta. ³Ibērē tōōs + meechililee kiyēē itiiilchinē :Yēyiin biiko alak yoo 'kēētiilchi chiito ake ng'al ānkiiyēyē :inying' ng'aleechaata? ⁴-Mēēru rwoonik ibērbēērē keey kule lēēl :moo Yēyiin ānkumuytoochinē ng'al. Māchāktōōs inkēt kule māchāksē :ātēboo bo Yēyiin kukōōniing' bārooyinto nyēē keereeny keey iweeksee choolwookātēēng'uung'.^q

⁵Yoo iwuuyiitē mēting'uung' itāyē iweeksee choolwookātēēng'uung', imiitē ituulchinē keey ng'al nyēē ākoy kōōng'woonchiing' :Yēyiin bēsyoonoo ing'woonchinē biiko. ⁶Mākōōtiilchi :Yēyiin chii ake tukul ng'al kurubta keey āk kiyēē kii-kuyey.^r ⁷Mākōōkoochi *soboonoos kibchuulyo biiko choo yēyē tukuuk chēē kāroomēch, choo chēēng'ē lēbkēyyēētaab Yēyiin ākoo koonyit ānkumāchē kunyōōr soboonoto bo kibchuulyo. ⁸Nto choo isōōtē keey nkit ānkurubē kēelwookikaab rōkōs ānkutāyē ng'ālyoontēētaab manta, mākōōng'woonchi :Yēyiin. ⁹Makunyalil :chii ake tukul nyoo yēyē rōkōs kutoowunēē Yuutayeeek nto yityo kukēchi choo mā Yuutayeeek. ¹⁰Nteenee +/mākiitōrōōr chii ake tukul nyoo yēyē tukuuk chēē kāroomēch, mākuooniyitākoy ānkunyōōr kaalyeeet. Inoomēē kurook Yuutayeeek nto yityo kookeer choo mā Yuutayeeek. ¹¹Mākwēyē :Yēyiin biiko kule anum :nyi ku anum :nyoo.^s

^m1:23 Kiruu. 4:16-18; Tyēēn. 106:20; Cherem. 2:11 ⁿ1:27 Laawi. 18:22; 20:13; 1Kōōr. 6:9, 18 ^o1:29 Kala. 5:19-21 ^p2:1 Mat. 7:2 ^q2:4 Yēyuut. 17:30; 2Bēt. 3:9, 15 ^r2:6 Tyēēn. 62:12; Kāālēw. 24:12; Mat. 16:27; 2Kōōr. 5:10; Ēfēēs. 6:8 ^s2:11 Yēyuut. 10:34; Ēfēēs. 6:9; Kolos. 3:25; Yāāk. 2:1; 1Bēt. 1:17

¹² Yoo káčhoolwookēn :chii nyoo mánēēnkēt kiruutēkaab Yēyiin, + /makiiruusta nyēē -/mākiiyoong'unēē kiruutēchoo. Nto yoo káčhoolwookēn :chii nyoo inkētē kiruutēk, + /makiiruusta /kiiyoong'unēē kiruutēchooto. ¹³ Mēēbērē biiko choo kāsē kiyēē mwooyē :kiruutēk chēē /kiitiilchinē kule churtootiin ām taayeetaab Yēyiin, nteenee chēē /kiitiilchinē kule churtootiin ku choo rubē kiyēē mwooyē :kiruutēk.^t ¹⁴⁻¹⁵ -Mēēnkētē biiko choo mā Yuutayeek kiruutēkaab Yēyiin. Ānkoo wuu nyooto, yoo yēyē tukuuk chēē miitē kiruutēchoo, kōōbooru kule inkētēē mētewook-waa kiyēē mākyinē :Yēyiin kule kuyey. Inkētē kule karaam :nyi ku miyaat :nyoo. ¹⁶ Yoo itiiilchinē :Yēyiin biiko ng'al bēsyoonoo bo tabanta kubununēē Yēesu Kiristō kuu wōloo mwooytooy :lōkōōywēchu ā-āmtooy, mākōōboor keyy :tukuuk chēē wunyootiin.^u

¹⁷ Iyibē keyy :inyiing' Yuutāyiintō kule ikēnēē keyy kiruutēk ānkiing'āsē keyy kule inkētē Yēyiin.^v ¹⁸ 'Inkētē kiyēē mākyiing' :Yēyiin kule iyēyē ānkiikāsēē kiruutēk kiyēē bo man nyēē mächaktōōs iyēyē. ¹⁹ 'Isōōtē kule itinyē man kule inyiing' nyēē i-ārōōrchinē kēēlto biiko choo kōryootiin ānkiikoochinē mbo subak lēbkeēyyēēt biiko choo mii mēēnān.^w ²⁰ Inēētē :inyiing' mbo subak choo -mēēnkētē kiy nto maanayisyyek 'isōōtē kule 'inkētē ng'aleek tukul āk manta nyēbo kiruutēk. ²¹ Kunyoo ii, yoo 'inēētē :inyiing' alak -'mēēnēētē keyy nkinyiing'? Nto yoo imwoochinē biiko alak kule kutayee keyy chōōrsēēt, kwaaming' :nee -mēēmētē chōōrsēēt?^x ²² Imwooyē kule mächaktōōs kutayee keyy :chii martaayeet, kwaaming' :nee siimārtooy? -Mēēmāchē kule nto iriikyī tukuuchoo /kēēkusē choo /kēēkutunkyinē, nteenee kubērē :mooyēēt nto ichoor kuuyu bo ta-aabuut nto ku syaabeet. ²³ Ing'āsē keyy kule irubē kiruutēk, nteenee intosuurē Yēyiin yoo i-iryēē kiruutēchoo. ²⁴ Ōyēyē kuyityiin :yoo /kikeesir kule, "Kyōōsākyi Yēyiin kōōntosuurākoy ām wōlēē mii :biiko choo mā Yuutayeek."[†]

²⁵ Yoo iyēku Yuutāyiin ānkiinkētē kiruutēk, kukaraam yoo irubē kiruutēchooto. Nto yoo i-iryēē kiruutēchoo, ikerkeeye choo -mēēnkētē kiruutēchooto.^y ²⁶ Nto yoo karub :choo mā Yuutayeek kiyēē irābchinē :kiruutēk, kukāsē oob :Yēyiin bichoo kule churtootiin? ²⁷ Chii nyoo mā Yuutāyiin ānkuyēyē kiyēē mächē :Yēyiin, mākōōtiilching' ng'al yoo 'kēē-irii kiruutēk.

²⁸ Māyēku :chii Yuutāyiin baateey kubuntēē ntāsimumut, nto kuuyu /kikeeyaatiitee *kāāmurootāniisyyēetaab Yuutayeek, kusyēēmē kurub kiyēē mwooyē :kiruutēk choo sirootiin. ²⁹ Nteenee Yuutāyiin nyēbo man ku nyoo boonto Yēyiin ām soboonnyii. Nyōōru :chiito kāāmurootāniisyyēetaab man kubuntēē Tāmirmiryēetaab Yēyiin. Chēēng'ē :chii nyēē wuu nyoo kusilto :Yēyiin āmēēbērē kusilto :biiko.^z

3 Mii :karaamat nee yoo Yuutāyiin :chii ānkuyēyēyēchinē nee :kāāmurootāniisyyēetaab Yuutayeek? ² Man, miitē :karaamateet ām kēēlwookik chēē chang'. Nyēbo taayta, /kiikiitōōrchi Yuutayeek ng'ālyoontēetaab Yēyiin.^a ³ Ānkoo kuwuu nyooto, kichuunnyyē :biiko wōlēē wōō. Ara, ibooru :yooto sōō kule wēēchwēēchē keyy :Yēyiin? ⁴ Achicha! Māwuu nyoo. Iyyoong'unēē :Yēyiin manta ākookoy ānkoo

^t2:13 Mat. 7:21 ^u2:16 1Kōōr. 4:5 ^v2:17 Isa. 48:1; Cherem. 8:8; Room. 9:4

^w2:19 Mat. 15:14 ^x2:21 Mat. 23:3-4; Yoowa. 7:19

[†]2:24 Isa. 52:5; Ēsēk. 36:22 ^y2:25 1Kōōr. 7:19; Kala. 5:3 ^z2:29 Cherem. 4:4; Room. 9:6; Filib. 3:2-3; Kolos. 2:11 ^a3:2 Tyēēn. 147:19-20; Room. 9:4

kicham :biiko ng'wiiynan, kuu yoo mwooyē :siruutēk kule, “Ichurtaat nyēē yoo itilchinē chii ng'al itinyē manta.”†^b

⁵Imuuchē :chii kumwooy kule, “Yēyē :miyootyēēnyoo kutook kule churtaat :Yēyiin miisin. Yēē ākoo wuu yooto ii, kōōng'woonchēēch nyēbo nee?” Wuu nyooto :wōlēē ng'ālooltooy :biiko. ⁶Nto kimēēng'woonchinē biich :Yēyiin, nto kiimuuchē kule nee kōōtiilchi biiko ng'aleek? ⁷Imuuchē :chiito ake kumwooy kule, “Yoo ākoo itōrōōrē :ng'wiiynaneenyoo Yēyiin ānkōōboor kule tinyē manta ii, kubo nee /kēēmwooy kule āyēku anii kibng'ōōkisyoo?” ⁸Imuuchē /kēēlē, “Keeyey rōkōs sukutook :kāroomnyēt.” Mii mbo :biiko alake chēē kōōkōōyinkyoo kule āmwooyē ng'aleechaa. Nteenee nyoolchinē /kiiruusta bichoo.

Choolwookēnoot :chii ake tukul

⁹Ara keemwaay nee? Kēēkāroomēch :acheek Yuutayee kusiir biiko alak? Achicha! Kasimkeemwaay kule kiikuchoolwookēn :chii ake tukul, ānkā Yuutāyiin ee, nto nyēē mā Yuutāyiin. ¹⁰Mwooyē :siruutēk kule, “Māmii :chii mbo akeenke nyēē churtaat. ¹¹Māmii :chii nyēē inkētē Yēyiin āmāmii mbo :akeenke nyēē chēēng'ē inee. ¹²Kookutay :tukul Yēyiin ānkuyēk sōōr. Māmii :chii mbo akeenke nyēē yēyē ng'al chēē kāroomēch.”† ¹³Mwooyē :siruutēk subak kule, “Kiyootākiis :kuutuweekwaa kuu mbēērōōs ānkōōbērbēēriisyē :ng'ēlyēēbikwaa.”† Tāsē taay :siruutēk kumwooyē kule, “Ng'woonēch :kuutuway kuu ng'woonoob eereen.”† ¹⁴Mwooyē mbo subak :siruutēk kule, “Chubiisyē :kuutuweekwaa kōōruutooy biich.”† ¹⁵“Kicham booryoot, ¹⁶ānkunyēērootēē tukun ¹⁷āmāng'ērēkyinē kaalyeet.”† ¹⁸“Mēēywēyē Yēyiin mbo kisich.”†

¹⁹Kāākiinkēt kule kiy ake tukul nyoo siraat, kutiinyē chiito nyoo bāwu :kiruutēchu simāmii :wōlēē chililtooy :chii yoo itilchinē :Yēyiin biiko ng'aleek. ²⁰Kunyoo, -/mākiitiilchinē chii kule churtaat kuuyu syēēmē wōlēē imuuktooy kurub kiruutēk. I-ārōōrwēēch baateey :kiruutēk kule kāākēēchoolwookēn.^c

Yēyē nee :chiito sukuchurta ām taayeetaab Yēyiin?

²¹/Kākiiboowēēch raat kēēlto nyēē teer āk kiruutēkaab *Muusa, nyēē churtēē :chii. /Kisimkyoorōōrunēē kēēli siruutēkaab Muusa āk chēbo *wōōrkooyikaab Yēyiin. ²²Chāmtooy :Yēyiin kule churtaat :chii ake tukul yoo ikoosēē keey Yēēsu Kiriistō nyēē māmii kule ng'oo :ng'oo,^d ²³kuuyu choolwookēnoot :chii ake tukul nyēē -mēēmuuchē kuyityi churtaayeet nyēē mächē :Yēyiin. ²⁴Churtooy :biiko kubo chamateetaab :Yēyiin kubununēē *Kāārārookiintēēt Yēēsu nyoo kiwālāng'unēēnēēch soboonnyii kootyaakteech.^e ²⁵⁻²⁶Kikōōn :Yēyiin Yēēsu /keeyeyee kōrōsēēk sukung'et kōōchoomnyo inee āk biiko yoo kēēyēnchi :chii kule kiwasta :Yēēsu korotiikyii kubo inee. Kumanaame :Yēēsu, mānēēng'woonchi :Yēyiin kōōrētēt kubo ng'ōōkiswaakik choo /kikiikeeyey kuuyu kitinyē kiisayta. Nto raat, /kiitiilch-

†3:4 Tyēēnwookik 51:4 b3:4 Kāāyiit. 23:19; Room. 9:6; 11:29; 2Tēm. 2:13

†3:12 Tyēēnwookik 14:1-3; 53:1-3 †3:13 Tyēēn. 5:9 †3:13 Tyēēn. 140:3

†3:14 Tyēēn. 10:7 †3:17 Isaaya 59:7-8 †3:18 Tyēēn. 36:1

c3:20 Āyub 4:17; Tyēēn. 130:3; Room. 4:15; Kala. 2:16; 3:22

d3:22 Room. 1:17 e3:24 Ēfēēs. 2:8; Tiitō 3:4-7

inē chiito kule churtaat yoo kēēyēnchi Yēesu. Kunyoo, tinyē :Yēyiin manta kuyey kuu nyooto kuuyu kiikooyto :Yēesu soboonnyii kubo biiko tukul.^f

²⁷⁻²⁸ Ara, kēēng'āsyinē keyy nee naas? Māmii :kiy mbo kisich kuuyu chāmtēech :Yēyiin kule kēēchurtootiin kubo kule kiiyēnchinē inee ānkiikoosēē keyy Yēesu āmēēbērē kuuyu kēērübē kiruutēk.^g ²⁹ Ara bo :Yēyiin Yuutayeek nkityō? Achicha, bo nkicheek choo mā Yuutayeek, ³⁰ kuuyu akeenke :Yēyiin ānku inee :nyēē mākōōtilchi Yuutayeek āk choo mā Yuutayeek kule churtootiin yoo keekaasee keyy Yēesu.^h ³¹ Ara yoo kakeeyey kuu nyooto kukākēēmētē siruutēkaab Muusa, kuuyu kiikoosēē keyy Kiriistō? Achicha! Māwuu nyoo, nteenee kēēmiitē kēēyēyē kuyityiin :siruutēchoo.ⁱ

/Kēēkāsēē kaakaaseet wōlēē kiwuunto :soboontaab Abraam

4 Kichamta :Yēyiin kuuko Abraam kule churtaat ām keel nyēē wuu nee? ² Nto /kikeechamta kule churtaat kubo ng'aleek chēē kiyey, nto kimii :kiyēē king'āsēē keyy inee nkit, āmēēbērē ām taayeetaab Yēyiin.^j ³ Mwooyē :siruutēk kule, “Kiiyēnchi :Abraam kiyēē kimwooyē :Yēyiin. Yooto nanyuum kuchamta :Yēyiin kule churtaat.”^k

⁴ Yoo kābirto :chii nkuruukyii kuyemaat /kiikoochi kiyēē kāākuchoosyi, nto yooto, mēēbērē kule /kākēērōōbchi. ⁵ Māyēchinē :chii Yēyiin yiisyō /sikiitiilchi kule churtaat nteenee mākyinē baateey kule /kiiyēnchi inee kuuyu kēēchoolwookēnootiin :tukul ānkēēmāchē nyooyeetaab kaat. ⁶ Kiiboor mbo *:Tāwuti kule ibēruuroot :chiito nyoo chāmtōoy :Yēyiin kule churtaat kubo kāāyēnchinooyēt āmēēbērē kubo kiyēē kayey :chiichooto. ⁷ Mwooyē kule, “Ibēruurootiin :biiko choo /kōōkēenyōōchi kaat ām miyootyēt nyoo kōboonto /ānkēēmētōochi ng'ōōkisto nyoo kikiikuyey.

⁸ Ibēruuroot :chii nyoo kōōkōōbuuktoochi :Yēyiin ng'ōōkiswookikyii.”[†]

⁹ Ara mākōōbēruur :Yēyiin Yuutayeek nkityō choo imurootānootiin āmēēbēruur choo mā Yuutayeek? Kātākēēmwooyē oob kule /kikeechamta Abraam kule churtaat kuuyu kiikoosēē keyy Yēyiin? ¹⁰ /Kikēechāmtōoy āyu Abraam kule churtaat? Ara yoo kitākutoombo */kiimuraatan nto yoo /kikiikiimuraatan? Kubooyiit man ki yoo kitoombo /kiimuraatan. ¹¹ /Kikiimuraatan baateey kuyēk kiy nyēē /kāikiimēē churtaayeet nyoo kikiikusimkunyōōr. Kunyoo, Abraam :nyēē kiyootu biiko tukul choo ikoosēē keyy Yēyiin ānkoo choo /manaakiimuraatan sukung'eat /keechamta nkicheek kule churtootiin.^l ¹² Inee mbo subak :nyēē kwaaniitaab choo /kiimurootānē kātikoo baateey kutinyē :icheek kaakaaseet nyēē wuu nyoo kibo kuuko Abraam /kumanaakiimuraatan.^m

¹³ Kikuurtoochi :Yēyiin Abraam āk muchōkōrōōnikyii kule mākurōōbchi kōōrēēt. Mēēbērē kikuurtoochinē ng'aleechaa kuuyu kirubē kiruutēk nteenee kikuurtoochi kuuyu kiikoosēē keyy inee ankuchurtaat.ⁿ ¹⁴ Nto /kikiikoochinē chii kiy kuuyu rubē

^f3:25-26 Māārko 14:24; Ēfēēs. 1:7; Ibu. 9:12; 1Yoowa. 1:7

^g3:27-28 1Kōōr. 1:29-31; Ēfēēs. 2:8-9; Kala. 2:16 ^h3:30 Kala. 3:20

ⁱ3:31 Mat. 5:17 ^j4:2 Yāāk. 2:21 [†]4:3 Toowu. 15:6

^k4:3 Kala. 3:6; Yāāk. 2:23 [†]4:8 Tyēēnwookik 32:1-2

^l4:11 Toowu. 17:9-14; Room. 2:28-29; Kala. 3:7, 29 ^m4:12 Mat. 3:9; Luuka 3:8; 19:9; Yoowa. 8:33, 39 ⁿ4:13 Toowu. 12:7; 17:4-6; 22:17

kiruutēk, nto ki buch kookaasee key Yēyiin ānku nto kimāmii :kiy nyēē kikuurtooy :Yēyiin.^o ¹⁵ Yēyē :kiruutēk kōōng'woonchi :Yēyiin biiko. Nto kimāmii :kiruutēk nto māmii kiyēē /kēēmwooyē kule kā-iri :chii kiruutyō.^p

¹⁶ Kuurtoochinē :Yēyiin chii nyoo ikoosēē key inee kule mākōōbēruur kuuyu chāmē chiichoo, āmēēbērē kuuyu rubē kiruutēk. Kunyoo, nyōōru :biiko tukul choo rōōbunēē key kaakaaseetaab Abraam bēruuro, āmēēbērē choo bāwu :kiruutēk baateey, nteenee āk nkicheek choo ikoosēē key Yēyiin kuu Abraam nyoo baaba :acheek tukul. ¹⁷ Yoo kimwoochinē :Yēyiin Abraam kule, “Kaayeyiing' iyēku kwaani-itaab bōrōryōōsyēk chēē chaang'”[†] kiyēnchi :Abraam ng'aleechaa ām taayeetaab Yēyiin nyoo kōōnu soboonto nyēē kimāmii ānkung'ālōōlēē tukulu chēē māmii wuu nyēē mītē.^q ¹⁸ Kiikēnēē key :Abraam Yēyiin ānkoo kiwuu nyēē kimēētākōō-muuchāktōōs :kiyēē /kikēēkuurtoochinē. Kunyoo, kichokuyēk :inee kwaaniitaab bōrōryōōsyēk chēē chaang' kuu yoo kimwoochinē :Yēyiin kule, “Tēē chooto :lēēkōōk chēē + mēēnyōōru.”^r ¹⁹ Ānkoo kut kikiikuyōōsiit nyēē /kimēētakiisōōty-inē kule imuuchē kunyōōr leekwa kuuyu, kimāchē kuriichē kēnyisiyēk bokol ānki sōōn :Saara, manaame :moo Abraam, nteenee kitas taay kookaasee key Yēyiin. ²⁰ Mānēēwiywiiy :Abraam yooto tukul ām kiyēē kikiikukuurtoochi :Yēyiin nteenee kititir kookaasee key Yēyiin ānkōōtōrōōrē.^s ²¹ Kichāmchiintōōs kule tinyē man :Yēyiin kāāmuukēywēēk kuyey kiyēē kiikukuurtoochi inee.^t ²² Ng'ālyoontooniitēnyi :nyēē kiyey kuchamta :Yēyiin Abraam kule chii nyēē churtaat.^u ²³ Mēēbērē Abraam baateey :nyēē kichamta :Yēyiin kule churtaat kubo kaakaaseenyii, ²⁴ nteenee chāmteēch nkacheek :Yēyiin kule kēēchurtootiin yoo kakiikaasee key inee nyoo kiing'ēētēē Mokoryoontēnyoo Yēēsu meet. ²⁵ Inee :nyoo /kikiikooytooy kume kubo ng'ōōkiswaakuyoo /ankiing'ēetee meet sikeechurte ām taayeetaab Yēyiin.^v

/Kōōkiichoomnyēēch āk Yēyiin

5 Kunyoo, kuu yoo /kookeechamteech kule kēēchurtootiin kubuntēē kaakaaseet, /kōōkiichoomnyēēch nanyuun āk Yēyiin ām Mokoryoontēnyoo Yēēsu Kiri-istō.^w ² Yēēsu :nyēē yēyēēch kuchameech :Yēyiin ām chamateenyii nkit kuuyu ki-ikoosēē key inee. Kēēng'ērēkootiin kuuyu kiikēnēē key kule mākōōtōrōōrēch :Yēyiin ānkiibuurtē key inee ākookoy.^x ³ Kēēng'ērēkootiin mbo subak kubo nyālilutēchu kēēbuntēē, kuuyu kiinkētē kule kōōnēēch :nyālilulutēchoo muytaayeet. ⁴ Yēyēēch :muytaayeet kēētīr. Yoo kēētīrootiin, kēēboontē kaamaang'taayeet ⁵ nyēē mākoy kēēchusyē kuuyu /kikēēng'oobwēēch Tāmirmiryēetaab Yēyiin nyēē yēyēēch kiinkēt wōlēē chāmteēch :Yēyiin.^{yz}

⁶ Yoo kimākiimuuchē key, kume *:Kāārārookiintēēt ām bārooyinto nyēē kiki-ikuchōb :Yēyiin kubo acheek choo kimākēēchurtootiin.^a ⁷ Matyaa kuchāmtooy key

^o4:14 Kala. 3:18 ^p4:15 Room. 3:20; 5:13, 20; 7:7-24; 1Kōōr. 15:56; 2Kōōr. 3:7;

Kala. 3:10 [†]4:17 Toowu. 17:5 ^q4:17 2Kōōr. 1:9 ^r4:18 Toowu. 15:5

^s4:20 Toowu. 17:1-6; Ibu. 11:11 ^t4:21 Toowu. 18:14; Luuka 1:37

^u4:22 Room. 4:3 ^v4:25 Isa. 53:4-5, 10; Room. 8:32-34; 1Kōōr. 15:17

^w5:1 Yēyuut. 10:36 ^x5:2 Room. 6:14; 8:17-18; 1Kōōr. 2:7; 2Kōōr. 3:18; 4:17; 6:1; 12:9; Kala. 2:21; 3:18; Ēfēēs. 2:5-8; Kolos. 1:27; 3:4; 1Tēēs. 2:12; 2Tēm. 2:10; 1Bēt. 1:7; 4:13-14; 5:10 ^y5:5 Yāāk. 1:2-3, 12; 1Bēt. 1:5-7

^z5:5 Yēyuut. 2:33; Room. 8:39; Ibu. 6:18-19 ^a5:6 1Kōōr. 15:3

:chii kume kubo chiito ake nto sinee imuuchē :chii kuchamta keye kume kubo chii nyēē lēēl :moo.^b ⁸ Nteenee kiiboorwēēch :Yēyiin kule chāmēēch, yoo kimēēwēēch :Kāārārōokiintētē ānkoo kikēēchoolwookēnootiin.^c

⁹ Kunyoo, kuu yoo /kookeechamteech kule kēēchurtootiin kuuyu kiwasta keye :korotiikaab Yēēsu, sār wēēch sōō :Yēyiin nyēē tyaa kubununēē lakwanyii kōōyyiin yoo /kiing'woonchinē biiko! ¹⁰ Ānkoo kikēēyēku buunikaab Yēyiin, /kikiichoomnyēēch āk inee kubuntēē meetaab lakwanyii. Kunyi, kuu yoo /kōōkiichoomnyēēch āk inee kēētinyē man kule kēēnyōōru soboontaab kibchuulyo kuuyu kōōnu :inee soboon! ¹¹ Kunyoo, kēēng'ērēkootiin miisin kuuyu /kiikiichoomnyēēch āk Yēyiin kubununēē Mokoryoontēenyoo Yēēsu Kiriistō.^d

Aatam āk Yēēsu

¹² Kiyib :chiito akeenke ng'ōōkisto kōōrēēt nyēē kiisach kuchō :meet. Kunyoo, kirub :meet biiko kuuyu chooolwookēnootiin :tukul.^e ¹³ Kimii :ng'ōōkisto kōōrēēt /kumānāākēēkōōn kiruutēkaab *Muusa. Nto kimāmii :kiruutēk nto kimāmii :wōlēē /kēēmwooytooy kule kā-iri :chii kiruut.^f ¹⁴ Kiinaam :meet chiito kuchakee Aatam ākoy Muusa ānkoo kimāwuu :choolwookātēēng'waa nyoo kibo Aatam.

Kerkeye :kiyēē kiyey :Aatam āk nyēē kiyey :Yēēsu.^g ¹⁵ Āmwooyē kuu nyooto kubo ng'al chēē kiyey :bichu tukwaay. Kitōōrchi :kēwēynātēētaab ake /kiitiilchi biiko meet, nteenee kiyibchi :koonyitēētaab ake biiko chamateetaab Yēyiin! ¹⁶ Kiyey :ng'ōōkistaab akeenke /kiitiilchi biiko ng'aleek /ankiiruusta. Nteenee kikōōn :Yēyiin lakwanyii ānkoo kikiikuchoolwookēn :biiko chēē chaang' /sikiitiilwēēch kule kēēchurtootiin. ¹⁷ Yoo kiimuuchē :ng'ōōkistaab chiito akeenke kuyibchi biiko tukul meet, kumākunyōōr :biiko tukul soboonto nyoo rōōbchinē :Yēyiin kubununēē chiito akeenke!^h

¹⁸ Kunyoo, kuu yoo kiyēyē :ng'ōōkistaab chiito akeenke /kiiruusta biiko tukul, kuyēyē :kāroomnyēētaab chiito akeenke nyēē churtaat /keechamta biiko tukul kule churtootiin ānkunyōōr soboonto. ¹⁹ Yoo kitāyē :chiito akeenke kukāsyi Yēyiin, kōōsākyi biiko chēē chaang' kuchoolwookēn. Ām kēēlto nyēē wuu nyooto, kikāsyi :chiito akeenke Yēyiin ankuyey biiko chēē chaang' kukāsyi Yēyiin.

²⁰ Yoo /kikēēkōōnu kiruutēk, kuwōōyit :choolwookātēēt. Kuwōōyit :choolwookātēēt, kutāsyinē keye :chamateetaab Yēyiin.ⁱ ²¹ Kuu yoo kikiikutēbēē bich :ng'ōōkisto ānkuyibu meet, kubāwu biich ra :chamateetaab Yēyiin ānkuyibu churtaayēet sikeēnyōōru *soboontaab kibchuulyo kubununēē Yēēsu Kiriistō Mokoryoontēenyoo.

/Kiikiiwaang'ta bāwunātēētaab ng'ōōkisto

6 Kunyoo, ara keyey nee? +Makeetas taay sōō kēēchoolwookēn sukutāsyi keye :chamateetaab Yēyiin?^j ² Achicha, māwuu nyoo mbo kisich. Kuu yoo kōmēēkutēbēēnēēch :ng'ōōkisto, kubo nee keetas taay kēēchoolwookēnē?^k ³ -Mōōnkētē :akweek sōō nee kule wuu nyēē kikēēbēku āk Yēēsu Kiriistō yoo

^b5:7 1Bēt. 3:18 ^c5:8 Yoowa. 3:16 ^d5:11 Room. 5:1

^e5:12 Toowu. 2:17; 3:1-7, 19; Room. 6:23 ^f5:13 Room. 4:15

^g5:14 1Kōōr. 15:21-22, 45-49 ^h5:17 Yoowa. 10:10

ⁱ5:20 Room. 3:20; 7:7-8; Kala. 3:19 ^j6:1 Room. 3:5-8, 31 ^k6:2 Room. 6:6; 7:4

/kikēebātisānēech kēēyēku akeenke āk inee?¹ ⁴ Kunyi, kerkeey nyēē kikēēbēku /ankeemuy soboonnyoo nyoo kibo taay yoo /kikēebātisānēech sukung'eet yoo /kikiing'ēētēē Yēesu meet ām kāāmuukēywēēkaab Yēyiin, kēēnyōōru :nkacheek soboonto nyēē lēēl.^m ⁵ Kuu yoo kikēēyēku akeenke āk Yēesu ām meenyii, ku man kule kēēyēku akeenke āk inee ām ng'eeteenyii bo meet.ⁿ ⁶ Kiinkētē kule /kikēēkwērtoochi soboonwēchoo kibo taay murtooywoontētēē āk *Kāārārōokiintētēē simēēkubāwēech :ng'ōōkisto.^o ⁷ Kunyoo, mēētākubāwu :ng'ōōki biiko choo kāākubuntēē meet.

⁸ Kikēēbēku āk Kāārārōokiintētēē, kunyi kēēchāmchiintōōsii kule kēēsobchootiiin kuu yoo soboot :inee. ⁹ Kiinkētē kule /kikiing'ēetee Kāārārōokiintētēē meet nyēē mākyo takume, kunyi mēēkubāwu inee :meet. ¹⁰ Yoo kimēē *Kāārārōokiintētēē, ki-iwaang'ta kāāmuukēywēēkaab ng'ōōkisto kutukul ānkuminyē raat kōōng'ērēēchē Yēyiin.^p ¹¹ Ām kēēlto nyēē wuu nyooto, mächāktōōs ōyib keey :nkakweek kule /kiikiisyēēnto kāāmuukēywēēkaab ng'ōōkiswookikwook ānkōōminyē ōng'ērēēchē Yēyiin kubununēē Kāārārōokiintētēē Yēesu.^q ¹² Kunyoo, -mookany kubayta :ng'ōōki bōōrwoonikwook choo bēku sukutoortaak :muchas ōyēyē rōkōs. ¹³ -Mookany kuyey :komosta ake tukul nyēbo bōōrng'woong' ng'ōōki, nteenee okany kubāwook :Yēyiin kuuyu, /kikeewecheenaak wōlēē mii :meet ōnyōōru soboonto. Ōyēyiisyēē komosta ake tukul nyēbo bōōrng'woong' kubo tukuuk chēē churtootiiin.^r ¹⁴ Māmächāktōōs kubaytaak :ng'ōōki, kuuyu -mēētākōōtiinyook :kiruutēk, nteenee bāwook :chamateetaab Yēyiin.^s

/Kiikiityaakteenaak ng'ōōki ankookubaytaak :churtaayeet

¹⁵ Ara nee nanyuun? Keetas taay sōō kēēyēyē ng'ōōki, kuuyu -mēēkubāwēech :kiruutēk nto kule bāwēech :chamateetaab Yēyiin? Achicha! ¹⁶ Tookunoot oob kule yoo !keecham iyēku motwooriintēētaab chii, kumächāktōōs irubē kiyēē mwooyē? Yoo keecham kubāwuung' :ng'ōōkisto inyōōru meet. Nteenee yoo 'keeywey Yēyiin, + /makeechamtiing' kule ichurtaat.^t ¹⁷ /Kēēbirchinē raat Yēyiin kōōnkōy, kuuyu ānkoo kikiikuyeyaak :ng'ōōki ōyēku motwoor, kyoocham ām mooyēēt akeenke kiyēē /kikiineetaak.^u ¹⁸ /Kiikiityaakteenaak ng'ōōki ānkōōkubāwook :churtaayeet.^v

¹⁹ Kāāyēyiisyēē kitōōntōyooni nāmē keey āk soboontaab biiko, kuuyu mānōōkich ām soboontaab Kiriistō. Kikyōō-āsyi taay komosta ake tukul nyēbo bōōrng'woong' kutwaar :ng'ala chēē mātiliilēch kutōōrchook ng'ōōki. Nteenee mākyook raat kubāwook :ng'aleekaab churtaayeet āk tiliilinto.

²⁰ Yoo kibāwook :ng'ōōkisto, kimōōnkētē kiyēē rubtooy keey āk churtaayeet. ²¹ Ara soboon nyēē kiyibwook :ng'aleechea? Kitōōrchook tukun chēē yibwook raat muyāt chēē lētuunoo kuyib meet.^w ²² Nteenee kuuyu /kookiityaaktaak ra ōng'ēētyēē bāwunātēētaab ng'ōōki ankookubaytaak :Yēyiin, kōōtililiiti ānkōōnyōōru *soboontaab kibchuulyo. ²³ Kunyoo, kiyēē yibu :ng'ōōki ku meet nto kiyēē rōōbu :Yēyiin ku soboontaab kibchuulyo kubununēē Kāārārōokiintētēē Yēesu Mokoryoontēēnyoo.^x

¹6:3 Mat. 28:19; Yēyuut. 8:16; 19:5; Kala. 3:27; Kolos. 2:12

^m6:4 2Kōōr. 5:14-15, 17; Kala. 6:15; Kolos. 3:1-5, 10 ^o6:5 Filib. 3:10-11

^o6:6 Kala. 5:24 ^p6:10 Ibu. 9:27 ^q6:11 Kala. 2:19; 1Bēt. 2:24

^r6:13 Room. 12:1 ^s6:14 Room. 5:2; Kala. 5:18; 1Yoowa. 3:6

^t6:16 Yoowa. 8:34 ^u6:17 Yoowa. 8:32 ^v6:18 1Bēt. 2:24

^w6:21 Room. 7:5; 8:6, 13; Kala. 6:8; Yāāk. 1:14-15 ^x6:23 Room. 5:21

/Kiikiityaakteeneech kiruutēkaab Muusa

7 Mbo ng'eetaabiya, ōnkētē oob kule bāwu :kiruutēk chii baateey yoo tākusobē? (Āmiitē āng'āloolchinē choo inkētē kiruutēkaab *Muusa.)² Mwooyē :kiruutēk kule māchāktōōs :koorko nyoo imutaat kunoomnyo āk saanteenyii kātikoo tākusoboot saanteet. Nteenee yoo kame :saanteet, kootyaakaat /kiimut subak.^y ³Nto yoo tākusoboot :saanteet ankubeeran :koorkoonoo āk chiito ake, kukāākōōntosuur saanteenyii.

⁴Mbo ng'eetaabiya, ām kēēlto nyēē wuu nyooto, yoo kimēē :Yēēsu /kiityaaktaak ām kiruutēkaab Muusa, sōōbooyiitu nyoo /kikiing'ēētēē meet ānkōōminy ām so-boonto nyēē ing'ērēēchē Yēyiin.^z ⁵Yoo kitākubāwēēch :ātebuutēkyoo choo bo kēny, kiwuruurēēch :kiruutēk kiisuuchi ng'al chēē yibu meet.^a ⁶Nto kuuyu /kookiityaakteeneech raat wōlēē mii :kiruutēchoo, kiimuuchē kēēyēchi Yēyiin yiisyēt ām kēēlto nyēē lēēl nyēbo Tāmirmiryēt, kusiir wōloo kikēēwuuntē kēny yoo kitākēērubē kiruutēk choo sirootiin.^b

-Mēēmuuchē :kiruutēk kōōsyēēnto ng'ōōkisto

⁷Ara nee nanyuun, miyootēch :kiruutēk? Achicha, māwuu nyoo mbo kisich. Nto kimā kiruutēk, nto mānāānkēt kule choolwook ku kiy nee. Nto kimāmwōoyē :kiruutēchoo kule, “-Mēēchōrōkyi tukuukaab chii”, nto kimānāānkēt kule chōrōkyinooyēt :nee.^c ⁸Kinyākyi ng'ōōki :kiruutēk sukoolaambuuchaa kutōōrchoo ng'aleekaab muchas. Nto kimāmii :kiruutēk, nto kimāboonto :ng'ōōki kāamuukēy.^d ⁹Kyaakaraam kēny kumānāānkēt kiruutēk, nto yu kāwāānkēt kiruutēk, koong'etng'et ng'ōōkisto, ¹⁰kutōōrchoo kāwōōtyoonti. Kunyoo, yēē kitāyibu :kiruutēchooto soboonto, kuyib nyalil.^e ¹¹Kinyākyi ng'ōōki :kiruutēchoo sukutēwēchoo kwaaraantaa :rōkōs. ¹²Kunyi, tiliilēch :kiruutēk, bo manta ānku kāroomēch.^f

¹³Nto yēē ākoo ki kāroomēch :kiruutēchooto ii, kwaam :nee sukuyibchoo nyalil nyēē tēē nyi? Bēērē keye :kiruutēk nteenee ng'ōōki :nyēē kiyibchoo nyalili. Nto kuu yoo kiimuuch :ng'ōōkisto kuyēyiisyēē kiyēē karaam kuyib ng'alyoo nyēē miyaat, kutook kule miyaat :ng'ōōkisto nyēē -/mākyoomu.

¹⁴Kwoonēē :kiruutēk wōlēē mii :Yēyiin nteenee yoo taarataat^{§§} ām ātebuutēkyuu choo kibo kēny arataat ām ng'ōōkisto. ¹⁵Kunyi, kaakunama :tonkoy, kuuyu kiyēē ābērē nto ayey, -māamuuchē kut ayey, nto kiyoo -māāmāchē, āyēyē nyooto.⁸ ¹⁶Nto yoo kaayey kiyēē -māāmāchē, āchāmchiintōōsii kule kāroomēch :kiruutēk. ¹⁷Kuu wōloo wuunto, kimēētāku :anii nyēē āmiitē āyēyē kiy nyēē miyaat, nteenee ng'ōōkisto nyoo bāwoo :nyēē miitē kuyēyē. ¹⁸Ānkētē kule yoo taarataat ām ātebuutēkyuu choo kibo kēny, -māamuuchē ayey kiy nyēē karaam, kuuyu ābērē nto ayey kiyēē karaam, nteenee -māamuuchē ayey. ¹⁹Kiyēē āyēyē kumā nyoo karaam nyoo āmāchē ayey, nto mbo tukuuk chēbo rōkōs choo -māāmāchē ayey, ātāsē taay

§§7:14 Mwooyē :Bāwulō ng'aleek kwoorōōrunēē keye inee nkit, nto yooto, kung'āloolēē Yuutayeek choo tākubāwu :kiruutēk kuu wōloo kiwuunto :inee taay.

ʏ7:2 1Kōōr. 7:39 ʒ7:4 Room. 6:4; Kala. 2:19 ʒ7:5 Room. 6:21 ʔ7:6 Room.

8:2-4; 2Kōōr. 3:6 ʔ7:7 Chuy. 20:17; Kiruu. 5:21 ʔ7:8 1Kōōr. 15:56

ʔ7:10 Laawi. 18:5 ʔ7:12 1Tēm. 1:8-10 ʔ7:15 Room. 7:24

āyēyē. ²⁰Nto yoo āyēyē kiyēē -māmāchē ayey, mēētāku :anii nyēē āyēyē, nteenee ng'ōökisto nyoo bāwoo :nyēē yēyē ng'aleechu.

²¹Kunyi, manta :nyi: Yoo āmāchē ayey kiyēē karaam, kuchōonchoo :rōkōs bakeenke. ²²Ām kāāsōōtēywēēkyuu, āng'ērēkyinē kiruutēkaab Yēyiin, ²³ntee-nee ākāsē kuyēyiisyē :kāāmuukēywēēk alake ām bōornyuu kubooryēē kāāsōōtēywēēkyuu. Yēyoo :yooto aratakse ām choolwookātēēt nyoo mii kuyēyiisyēē bōornyuu. ²⁴⁻²⁵Kunyoo, yoo kaarub kāāsōōtēywēēkyuu, kubāwoo :kiruutēkaab Yēyiin, nto yoo kaarub ātēbuutēchu miyootēch chu āyēyē, kubāwoo :ng'ōökisto. Ābotoot sōō nyēē tyaa! Ng'oo :nyēē sukušārūnēēno taankooyi? Nteenee, ābirchinē Yēyiin kōōnkōy kubo Yēēsu Kiriistō Mokoryoontēenyoo.^h

Soboonto nyēē lēēl ām Tāmirmiryēētaab Yēyiin

8 -/Mākiiruustooy chii nyoo bo Kāārārōokiintēēt Yēēsu.ⁱ ²Kookootyaakteeneech :Tāmirmiryēētaab Yēyiin wōlēē mii :ng'ōökisto nyoo kibāytēēch ānkuyibu meet. Kunyoo, kōōkēnyōōru soboonto nyēē lēēl kubununēē Kāārārōokiintēēt Yēēsu.^j ³Kimēēmuuchē :kiruutēkaab *Muusa kukōōn soboonto, kuuyu kiikuskuus :ng'ōökisto nyoo kibāwēēch. Nteenee kikōōn :Yēyiin soboonoto, yu kiiyooku lakwanyii kuu chii kuchō kōōroonēēb ng'ōōki /keeyeyee kōrōsēēk sukōōbuukto ng'ōökisto kutukul.^k ⁴Kiyey kuu nyooto sikiimuuch keeyey man kuu wōlēē māktōoy :kiruutēkaab Muusa, kātikoo kakeerub Tāmirmiryēētaab Yēyiin amakeerub ātēbuutēkaab choolwook.^l ⁵Nto biiko choo tākurubē ātēbuutēk chēbo choolwook, kubāwu :ātēbuutēchooto kāāsōōtēywēēkwaa. Nto choo rubē Tāmirmiryēēt, kubāwu :Tāmirmiryēēt kāāsōōtēywēēkwaa. ⁶Chiito nyoo bāwu :choolwookātēēt, kuchōonchinē :meet, nto nyoo bāwu :Tāmirmiryēēt, kunyōōru soboonto āk kaalyeet.^m ⁷Kunyi yoo bāwu :ng'ōökisto chiito, ku buunyoontēētaab Yēyiin :chichoo. Māchāmchiintōōs :chii nyēē wuu nyoo āk kiyēē māchē :Yēyiin. ⁸Kunyoo, -mēēng'ērēēchē :biiko choo bāwu :ng'ōōki Yēyiin.

⁹Nteenee yoo ōboontē Tāmirmiryēēt, kubāwook :Tāmirmiryoonoo mēēbērē ng'ōōki. Nto yoo mātinyē :chii ām akweek Tāmirmiryēētaab Kiriistō, mābo :chichoo Kiriistō.ⁿ ¹⁰Yoo boonto :chii Kiriistō ām soboonnyii ankume :bōōrto kubo ng'ōökisto, kuwēētii :tāmirmiryēēnyii ākookoy kuuyu kiikuchamta :Yēyiin kule churtaat.^o ¹¹Nto yoo tinyē :chii Tāmirmiryēētaab Yēyiin nyoo inee :nyēē kiing'ēētēē Yēēsu meet, makoong'etee chichoo meet ānkōōkoochi soboonto nyēē lēēl.

¹²Kunyi ii, mbo ng'eetaabiya, kuu yoo mēēkubāwook ng'ōōki, osatee keey ātēbuutēkaab choolwook.^p ¹³Yoo keeruub keey :chii ātēbuutēchoo, kuchōonchinē :meet. Nto yoo kāyēētyēēchook :Tāmirmiryēēt obakaakte ātēbuutēk chēē miyootēch, ōnyōōru soboon.^q

^h7:24-25 Room. 6:6; 1Kōōr. 15:57; 2Kōōr. 2:14 ⁱ8:1 Room. 5:1, 9

^j8:2 Room. 7:4-6 ^k8:3 2Kōōr. 5:21; Kala. 4:4; Filib. 2:7-8

^l8:4 Room. 6:22; Kala. 5:16, 25 ^m8:6 Room. 6:21 ⁿ8:9 1Kōōr. 3:16; 2:16

^o8:10 Kala. 2:20; 1Yoowa. 3:24 ^p8:12 Room. 6:18; Kala. 5:24

^q8:13 Kala. 6:8; Ēfēēs. 4:22-24

Kēyēku lōkōkaab Baaba Yēyiin

¹⁴ Lōkōkaab Yēyiin :biiko choo intōochinē :Tāmirmiryēetaab Yēyiin.^r ¹⁵ Mēebērē kyōōnyōōru Tāmirmiryēēt nyēē kiketitaak ōyēku motwoor ānkōōmuuyē, nteenee kyōōnyōōru nyēē kiyeyaak ōyēku lōkōkaab Yēyiin. Tāmirmiryoonoo :nyēē yēyēēch kēēkuur Yēyiin kule 'Baaba'.^s ¹⁶ Chāmchiintōōs :Tāmirmiryēetaab Yēyiin āk nyēenyoo kule kēyēku man lōkōkaab Yēyiin.

Wōōyinto nyoo + /mābokiiboowēēch

¹⁷ Kuu yoo kēyēku lōkōkaab Yēyiin, kēyēmtooy āk Kiriistō tukuuk choo boonto :Baaba. Yoo kākēenyāliilchē kuu Kiriistō, + mākēenyōōru wōōyinto kuu inee.^t ¹⁸ Ākāsē kule mining' :nyalili kēemiitē kēenyōōru bēsyoōsyēchu ām wōōyinto nyoo + mābokēenyōōru.^u ¹⁹ Mii kukānyē :kiy ake tukul nyēē kiikuyey :Yēyiin ām kōōrēēt, kunyōōr rōōbēywoontēenyii ām bēsyeēt nyoo itōrōōrē :Yēyiin lōkōkyii.^v ²⁰ Minyē :kiy ake tukul ām kōōrēēt nyēē māmii :kiyēē ikēnēē keyy āmēēbērē kule kicham kōōbuur kuu nyooto, nteenee kubo chiichēē kikōchōng'it sukōōng'woonchi biich :Yēyiin. Nteenee /tākiikēnēē keyy kule^w ²¹ + /makiityaaktee kiy ake tukul kāamuukēywēēkaab meet ānkumākunyōōr wōōyintaab lōkōkaab Yēyiin.

²² Kiinkētē kule kiikung'woonchinon kiy ake tukul nyoo miitē kōōrēēt kucha-kee kēny ākoy kura kuu yoo ng'woonchinē :chebyoosya yoo sichē leekwa. ²³ Māwuu nyoo baateey, nteenee mii kung'woonchēēch nkacheek ām āriit, choo /kōōkēēkōōnēēch Tāmirmiryēēt kuu rōōbēywoontēetaab taayta. Yooto tukul kēēmitē kēēkānyoonu miisin /kēēkōōnēēch bōōrwoonik chēē leelach /ankeeyeyeech kēyēku lōkōkaab Yēyiin kuchurta.^x ²⁴ Yoo /kiikiiraraacheech, kikiikēnēē keyy ng'ālyoontoonoo. Nto yoo ikēnēē keyy :chii kiyēē boonto ku buch. -Mēēkēnēē keyy :chii kiyēē kāākunyōōr.^y ²⁵ Nteenee yoo kiikēnēē keyy kiyēē mānāākēenyōōru, kēēkānyoonu ām muytaayeet.^z

²⁶ Yētyēēchēēch :Tāmirmiryēēt yoo kēētinyē kukuusyēēt. Kuu yoo -mākiinkētē wōlēē makeesaayte Yēyiin, kung'ālooltoowēēch :Tāmirmiryēēt kōōtēyēē keyy miisin nyēē māmii :wōlēē /kēēmwooytooy. ²⁷ Nteenee inkētē :Yēyiin nyoo isyoochē soboonwēkyoo kiyēē isōōtē :Tāmirmiryēēt, kuuyu ng'ālooltoochinē :Tāmirmiryēēt biikaab Kiriistō kōōrābchinē kiyēē mächē :Yēyiin.

²⁸ Kiinkētē kule ām kiy ake tukul, yēyē :Yēyiin ng'aleek chēē kāroomēch ām wōlēē mii :choo chāmē inee ānku choo kiikukwey. ²⁹ Nto choo kisimkōōnkēt :Yēyiin, kukiikootabaan sukukerkeyiitu lakwanyii. Yooto, mākuyēk :lakwanaanyii kaabooreet nyēbo chuut chaang'.^a ³⁰ Chooto kisimkootabaan, kukuur. Nto chooto kikuurē, kuyey kuchurta, nto chooto kichurtooy, kōōtōrōōr.^b

^r8:14 1Yoowa. 3:1 ^s8:15 Māārko 14:36; Kala. 4:5-7

^t8:17 Room. 5:2; Kala. 4:7 ^u8:18 2Kōōr. 4:17

^v8:19 Kolos. 3:4; 1Yoowa. 3:2 ^w8:20 Toowu. 3:17-19 ^x8:23 2Kōōr. 1:22

^y8:24 2Kōōr. 5:7; Ibu. 11:1 ^z8:25 2Kōōr. 4:18 ^a8:29 Kolos. 1:18

^b8:30 2Tēēs. 2:13-14

Chamateetaab Yēyiin kubununēē Yēesu Kiriistō

³¹ Ara, keemwaay nee nanyuun? Yoo nyēenyoo Yēyiin, ku ng'oo :nyēē imuuchē kukwiileech? ³² Yoo kirātēē moo lakwanyii ānkukōōn kubo acheek ii, kōōmuuchē kule nee kumākōōnēēch kiy ake tukul ām chamateenyii?^c ³³ Ng'oo :nyēē imuuchē kumwooy kule miyootēch :biiko choo kiikukwey :Yēyiin? Yēyiin nkityōōniin :nyēē itiiilē kule churtaat :chiito. ³⁴ Kunyoo ii, ng'oo :nyēē imuuchē kooruusteech? Māmii :chii, kuuyu kimēēwēēch :Kāārārōokiintēēt Yēesu, nto subak /kikiing'eeete meet ānkutēbunēē raat āwutaab taay nyēbo Yēyiin kung'ālooltoowēēch.^{de} ³⁵ Ara, mii :chii nyēē imuuchē kōōbēesyēnēēch chamateet nyēē boontēnēēch :Kiriistō? Ara nyalilta, ara wuuyinwēēk, ara wusiisyēēt, ara kēmēy, ara yoo kakeebe kibchuraat ara kēwēelyo, ara mnyaat?

³⁶ Mwooyē :siruutēkaab Yēyiin kule, “Kēēmiitē yēē mii :chii kwiimēn kubo inyiing' keekerkeeye kēēchiir chēē mächē /bokeetil.”^f

³⁷ Ānko kākwoonchēēch :tukuuchoo tukul, kēēbiirtooyiisyē kutukul kubununēē inee nyoo chāmēēch.^g ³⁸ Ānkētē kubooyiit man kule yoo ka meet nto kā soboon, nto ku malayikaan nto tāmirmiroy chēē miyootēch, nto tukuuk chēbo ra nto chēbo kōōyyiin nto ku kāmūukēy alak tukul,^h ³⁹ yoo kā kiy nyēē mii barak nto nyēē mii ng'wēny nto kā kiy ake tukul ām choo kiyēyē :Yēyiin, kumēēmuuchē :tukul kōōbēesyēnēēch chamateetaab Yēyiin kubununēē Kāārārōokiintēēt Yēesu nyoo Mokoryoontēenyoo.ⁱ

Ng'ētē :moo Bāwulō kubo Yuutayeek chēē kitay Yēesu

9¹⁻³ Ng'ētē :mooyēenyuu ānkōōyimoo mēt nyēē wuu nyēē mābēku :ng'woonino, akas kule /manaakiiraraach mbo ng'eetaabiya, biikyuu bo Isrāyēēl. Ābērē nto kiimuuchāktōōs, nto /kabokiiruustaa āng'ētītēē wōlēē mii :Kiriistō sukuyēētyēēchi icheek. Man ām kāmūukēywēēkaab Kiriistō kule -māāng'wiinānē ānkōōnkētē mbo :Tāmirmiryēētaab Yēyiin.^j ⁴ Kiyey :Yēyiin biikaab Isrāyēēl kuyēk biikyii anku icheek :chēē kikas kāmūukēywēēkaab Yēyiin. Kiyēchiin *kiirootyēēt āk icheek kunyil, kōōkoochi kiruutēk āk mākuutēk kurubta keyy *Kōōtaab Yēyiin ānkukuurtoochi icheek kule mākōōbēruur.^k ⁵ Inkētē :icheek kiyēē kiyēchi :Yēyiin mbo kuukaanyii, ānku kōōyitēnyī :nyēē chōōnēē *:Kāārārōokiintēēt nyoo bo kāmūukēy. Kusilākoy :Yēyiin ākookoy, kuwuuyiit nyooto.^l

/Kiibēruurē choo iyēnchinē kiyēē /kiikēēkuurtoochi

⁶ Mānāānyōōr :Yuutayeek wōlēē wōō bēruurto nyoo kikiikukuurtoochi :Yēyiin kōō-taab Abraam. Ara ibooru :yooto kule mānāāyityiin :kiyoo kikuurtooy :Yēyiin? Acha,

^c8:32 Yoowa. 3:16; Room. 5:8 ^d8:34 Isa. 50:8-9

^e8:34 Yēyuut. 2:32-33; Room. 4:25; Ibu. 7:25 ^f8:36 Tyēēnwookik 44:22

^g8:36 1Kōōr. 15:30-31; 2Kōōr. 4:11 ^h8:37 1Yoowa. 5:4-5

ⁱ8:38 1Kōōr. 3:22; 15:24; Ēfēēs. 1:21; 1Bēt. 3:22

^j8:39 Yoowa. 3:16; Room. 5:5; Ēfēēs. 1:4; 2:4; 2Tēēs. 2:16

^k9:1-3 Chuy. 32:32 ^l9:4 Toowu. 17:9-10; Chuy. 4:22; 20:1—24:18; 24:8; Laawi.

1:1—9:24; Kiruu. 29:1; Isa. 9:6-7; Cherem. 31:34; Room. 16:7 ^m9:5 Mat. 1:1

māwuu nyoo kuuyu mānāyēēlchi :Yuutayeek tukul komostaab Yēyiin.^m 7 Ānkoo kukwoonēē :Yuutayeek kōōtaab Abraam, manaarub inee kubooyiit man. Mwooyē :siruutēk kule, “Isaka nyēē makuroobta siintaaryeeng'uuung'.”^{†n} 8 Ibooru :yooto kule mēēbērē biiko choo kwoonēē siintaaryeetaab Abraam :chēē lōkōkaab Yēyiin, ntee-nee choo iyēnchinē kiyēē kiikukuurtoochi :Yēyiin :chēē /kiiyiitē kuu lōkōkaab Abraam chēbo man.^o 9 Kikuurto :Yēyiin kule, “+ Māāyēēwu ām bēsyēēt nyēē wuu nyi kēnyiino, nto yooto kuboonto :Saara wēēriit.”[†]

-/Mākēēkwiilē Yēyiin

¹⁰ Mā yooto baateey, nteenee king'alaalee mbo Yēyiin lōkōkaab Rebeeka choo ki kwaan ku Isaka. ¹¹⁻¹² Kimwoochi :Yēyiin Rebeeka kutoombo kusich lōkōkyii ānki-toombo kuyey kiy nyēē karaam nto ku nyēē miyaat kule, “Makubayta :nyēē min-ing' nyēē wōō.”[†] Kunyi, kiiyyoong'unēē :kwyēiisyēētaab Yēyiin wōlēē kimāktooy :inee, mēēbērē kiyēē kiyey :lōkōchoo. ¹³ Kuu yoo siraat kule, “Kyaacham Yāākōbō ankaatay Esaawu.”[†]

¹⁴ Ibooru :yooto kule -mēēyyoong'unēē :Yēyiin manta? Māwuu nyoo. ¹⁵ Kimwoochi :Yēyiin *Muusa kule: “+ Maariiree choo āmāchē ariiree.” ¹⁶ Kunyi, riirēē :Yēyiin biiko choo chāmē ām mooyēnyii mēēbērē kaakwaam :bichoo booryo ake tukul.^p ¹⁷ Kimwoochi :Yēyiin bāytooyiintēētaab Miisir kule, “Kyāāmutuung' ākoy yu sāāboorunēē kāāmuukēywēēkyuu wōlēē imiitē sukung'et /kyaamtaat kaayneenyuu ām kōōrēēt kumukuul.”[†] ¹⁸ Kunyoo riirēē :Yēyiin chii nyoo māchē kule kuriiree ānkōōyoomē mēt chiito nyoo māchē kooyaa.^q

¹⁹ Imuuchē kuteebeenaa :akeenke ām akweek kule, “Ām nee naas sukubērē :Yēyiin kakusta :chii? Ara, ng'oo :nyēē imuuchē kukwiil Yēyiin ām kiyēē māchē?” ²⁰ Inyying' ku ng'oo siikētyi Yēyiin ng'ālyoo? -Mēēmuuchē :kiy nyēē /kikēēyēyē kuteebee chiito nyoo kiyēyē kule, “Ntēē siiyeyaa kuu nyi?”^r ²¹ Ara mākwoonēē nyoo yēyē tērēēnik yoo māchē kookaas tērēēnik alak miisin nto alak kumeekaas?^s ²² Ānkoo kiimuuchē :Yēyiin kōōboor kāāmuukēywēēkyii kōōng'woonchi biiko choo kiikuchoolwookēn choo misyinē /kiikarbuus, kiiruruuny mooyēnyii kubo bichooto. ²³ Kiyey kuu nyooto sukoomuuch kōōboorchii wōōyinnyii choo kiikukwey kule kuriiree.

Biikaab Yēyiin chēbo ra

²⁴ Kookootiil Yēyiin kuriireeneech kēyēku cheechii ānkēyēku Yuutayeek, nto mā Yuutayeek.^t ²⁵ Mwooyē :Yēyiin ām siruutēkaab Oseeya kule, “+ Maariiree '-/Mākēēriirēē' ānkāakuur 'Mā biikyuu' kule 'Biikyuu'.^{†u} ²⁶ Mwooyē :siruutēchoo bo Oseeya mbo subak kule, “Wōloo /kikēēmwoochinēē kule, '-Mōōyēku biikyuu' + /mākēēkuur ām wōlooto kule, 'Akweek lōkōkaab Yēyiin'.”[†]

²⁷ Mwooyē :siruutēkaab *Isaaya kurubta keey āk Isrāyēēl kule, “Ānkoo makuchaang'iit :Isrāyēēliik kuu ng'aayna ām ararayta, + /makiiraraach chēē ng'ēri,

^m9:6 Room. 3:3-4; 2:28-29 [†]9:7 Toowu. 21:12 ⁿ9:7 Mat. 3:9

^o9:8 Kala. 4:23; 3:7 [†]9:9 Toowu. 18:10, 14 [†]9:11-12 Toowu. 25:23 [†]9:13

Mal. 1:2, 3 ^p9:16 Ēfēēs. 2:8 [†]9:17 Chuy. 9:16 ^q9:18 Chuy. 4:21; 7:3; 14:4, 17; 1Bēt. 2:8 ^r9:20 Isa. 29:16; 45:9 ^s9:21 Cherem. 18:4-6; 2Tēm. 2:20

^t9:24 Room. 10:12 [†]9:25 Osee. 2:23 ^u9:25 1Bēt. 2:10 [†]9:26 Osee. 1:10

kuuyu ²⁸ makooruusta :Yēyiin biiko ām kōōrēēt.”† ²⁹ Kerkeey yoo kisimkumwooyē :Isaaya kule, “Nto kimānāābākooktoowēech :Yēyiintēetaab kāāmuukēy kaabkuutek, nto kikērkēyiitu biikaab Sōtōm āk chēbo Komoora chēē /kikiikarbuus.”†

Kitay :Yuutayeek Kāārārōokiintēēt

³⁰ Ara, keemwaay nee naas? /Kookeechamta kule churtootiin :biiko choo mā Yuutayeek kuuyu kiikoosēē keey Mokoryoontēēt, ānkoo kimanaacheeng' churtaayeeet. ³¹ Nteenee māchurtootiin :Yuutayeek choo kichēng'ē /keechamta kule churtootiin kurubē kiruutēk. ³² Kiy nee :nyēē kibur? Kibur nyi manaakookaasee keey Kāārārōokiintēēt nteenee kimoong'tēē keey kiyēē yēyē :icheek. Kiinach 'rwaan-taanaa ināchē biich' ³³ kuu yoo /kikesir kule, “Okas baa, kyāākoochi rwaanteet nyēē kāānakuut wōliin bo *Sāāyōōn ānku rwaā nyēē ināchē biich, nteenee chiito nyoo keekaasee keey, mēēbērē mākuchus.”†v

10 Mbo ng'eetaabiya, kiyēē mächē :mooyēenyuu āk nyēē āsooyē Yēyiin ku kule /kiiraraach Yuutayeek.^w ² Ānkētē kule boontēē :icheek Yēyiin mooyēēt misin nteenee -mēēnkētē kiyēē mächē :Yēyiin. ³ Kuu yoo -mēēnkētē wōlēē yēytooy :Yēyiin chiito kuchurta ānkusyēēmē kuchēēnkyi keey churtaayeeet ām kēēlwookik-waa nkit, manaacham kurub kēēltaab Yēyiin.^x ⁴ Kibēk :kāāmuukēywēēkaab kiruutēkaab *Muusa ām chōōnēetaab *Kāārārōokiintēēt sukuchurta :chii ake tukul nyoo iyēnchinē inee.^y

⁵ Kimwooy :Muusa kurubta keey churtaayeeet nyēē chōōnēē wōlēē miitē :kiruutēk kule, “Chiito nyēē rubē kiruutēk, mākuminyēē kiruutēchoo.”†z ⁶ Keemwaay nee kurubta keey churtaayeeet nyoo nyōōru :chiito nyoo ikoosēē keey Kāārārōokiintēēt? Mēērook /kēēmwooy kule, “Mākuwo :ng'oo kibkōōnkōy?” (sukoomut Kāārārōokiintēēt kuchō ng'wēny), ⁷ nto /kēēmwooy kule, “Mākuwo :ng'oo *kāābkwōombiich?” (sukoong'eetee Kāārārōokiintēēt meet). ⁸ Ara, mächāktōōs /kēēmwooy nee? /Kēēmwooyē kule, “Iboontē keey ng'ālyoontēēt, miitē mēting'uung' ānkumēēng'āloolēē kibtaman.” Ng'ālyoontoonooto ku nyoo kyoomtooy kule mächāksē /kiikaasee keey Kāārārōokiintēēt.^a

⁹ Yoo imwoowunēē kuutiing'uung' kule, “Mokoryoontēenyuu :Yēēsū” ānkiiyēnchinēē mooyēēng'uung' kule kiing'eetee :Yēyiin meet, + /makiiraraachiing'.^b ¹⁰ + /Makēechamtiing' kule ichurtaat yoo 'kēēyēnchinēē mooyēēng'uung', /ankiiraraachiing' yoo imwoowunēē kuutiing'uung' kiyēē 'iyēnchinē. ¹¹ Mwooyē :siruutēk kule, “-Mēēntosuurāktōōs :chii nyoo ikoosēē keey Kāārārōokiintēēt.”†c

¹² Mātiny kule ng'oo :ng'oo. Yēē kā Yuutāyiin nto nyoo mā Yuutāyiin, kuuyu bo biiko tukul :Mokoryoontēēt. Ibēruurē kuyem, biiko tukul choo riirchinē inee,^d ¹³ kuu yoo mwooyē :siruutēk kule, “+ /Makiiraraach chii ake tukul nyoo riirchinē Moko-ryoontēēt.”†

¹⁴ Ara ii, imuuchāksē kule nee /kēēriirchi inee yoo /mānāākiiyēnchi? Imuuchē kule nee /kiiyēnchi yoo /manaakeekas ng'aleek kurubta keey ākoo inee? Nto

†9:28 Isa. 10:22-23 †9:29 Isa. 1:9 †9:33 Isa. 8:14; 28:16

v9:33 Luuka 2:34; 1Bēt. 2:6-8 w10:1 Room. 9:1-3 x10:3 Room. 1:17

y10:4 Room. 7:1-6; Kala. 3:24-25 †10:5 Laawi. 18:5 z10:5 Luuka 10:28; Kala.

3:12 a10:8 Kiruu. 30:12-14 b10:9 1Kōōr. 12:3 †10:11 Isa. 28:16

c10:11 Room. 9:33 d10:12 Room. 3:22, 29-30 †10:13 Chōōw. 2:32

/kēēkāsē nee ng'aleek yoo māmii :chiichēē koomchi biich? ¹⁵/Ānkiimuuchē /bokyaamtaat kule nee yoo mēēbērē /kākiiyookto chii? Mwooyē :siruutēk kule, “Kāroomēch sōo nyēē tyaa :kērēenkōōy choo yibu lōkōōy chēē kāroomēch!”[†]

¹⁶Nteenee mānēēyēnchi :biiko tukul lōkōōywēchooto kāroomēch. Mwooyē *:Isaaya kule, “Mokoryoontēēt, ng'oo :nyēē kiiyēnchi lōkōōywēkyoo?”^{†e}
¹⁷Māchāksē /kyaamta lōkōōywēkaab *Kāārārōokiintēēt sukukas :biiko, kunyi māchāktōōs :biiko kuyēbchi yiit ng'aleechaata sukōōyēnchi.^f

¹⁸Nteenee ātēēbē kule ii, ara manaakas :biikaab Isrāyēēl lōkōōywēchu? Ku-booyiit man, mwooyē :siruutēk kule, “Kiikukas /kyoomtootēē ng'aleechaa kosmwookik tukul chēbo kōōrēēt.”[†] ¹⁹Ātēēbē subak kule, “Kiinkēt oob :bichēēb Isrāyēēl kiyēē mwooyē lōkōōywēchu?” Kimwooy *Muusa kule, “+Maayey kumēē-chook :moo kubo biiko choo mā Yuutayeeek. +Maayeyaak ōnyēeru kubo choo -mēēnkētē ng'al.”^{†g} ²⁰Mwooyē mbo subak *:Isaaya kukāng'unoot kule, “Kinyōōr-woo :choo mēēbērē kicheeng'ataa ānkāāboorchi keyy choo mēēbērē kiteebaataa.”^{†h}
²¹Nto kurubta keyy āk Isrāyēēliik kumwooy kule, “Akuurē icheek kwaak ānkoo ku biich chēē -mēēywēyoo ānku cheemakwiiliis.”[†]

Kiibutiis :Isrāyēēliik wōlēē wōō wokung'ēt :kaabkuutek

11 Kunyoo ātēēbē kule ii, ara kitay :Yēyiin biikyii nkit? Achicha! Āyēku :anii Isrāyēēliintēēt nyēbo kōōtaab Abraam ānkāābooyē areetaab Beenchamiin.ⁱ
²Mātāyē :Yēyiin biikyii chēē kisimkukwey. Osootee keyy baa siruutēk choo ibooru kiyoo kimwooy *:Eliiya yoo kiriirchinē Yēyiin kung'aloolēē biikaab Isrāyēēl nyēē miyaat.^j ³Kimwooy kule, “Mokoryoontēēt, kiikubakach :bichu *wōōrkooyikuuk ankooburyeet kāābkōrōs. Kwāāng'ētu :anii nkit ānkumii kusyēēmē kule kubakachaa nkanii.”⁴ Yooto kukētyi :Yēyiin Eliiya kule, “Kwaatuuch kaabkuutekyuu chēē yitē kisyēērōōk tisab choo mānāākutunkyi *Baal.”^k ⁵Ānkoo ra kuu nyi, mii :kaabku-utekaab Isrāyēēl chēē kiikukwey :Yēyiin ām chamateenyii.^l ⁶Yu kikwēyē :Yēyiin bi-choo ām chamateenyii, ku kiy :nyoo nyēē kirōōbchinē :Yēyiin icheek buch, mēēbērē kituwēnēē kubo kiyēē kiyey. Nto /kikēētuwēnēē, nto mēēbērē ki rōōbēywoo.^m

⁷Kunyi, mānāānyōōr :biikaab Isrāyēēl kiyēē kichēēng'ē. Chēē kinyōōr churtaay-eet ku choo kikwēyootiin, nto chuut alak /keeyey kukōryoⁿ ⁸kuu yoo mwooyē :siruutēk kule, “Kiyey :Yēyiin kuyoomcho :mētēwoy. Tinyē koonyek āmākāstēē, kutinyē yiitiik āmākāsē ng'al ākoy kura.”^{†o} ⁹Mwooyē :nkinee *Tāwuti kule, “Irooko /keetechee sookwoonuutēchookwaa kōōbutiis /ānkiing'woonchi. ¹⁰Irook kutubākiis :koonyekwaa simakas kiy ānkukuuykuuyoot ākookoy.”[†]

[†]10:15 Isa. 52:7 [†]10:16 Isa. 53:1 ^e10:16 Yoowa. 12:38

^f10:17 Yoowa. 17:20; Kala. 3:2, 5 [†]10:18 Tyēēn. 19:4 [†]10:19 Kiruu. 32:21

^g10:19 Room. 11:11, 14 [†]10:20 Isa. 65:1 ^h10:20 Room. 9:30

[†]10:21 Isa. 65:2 ⁱ11:1 Yēyuut. 22:3; 2Kōōr. 11:22; Kala. 1:13-14; Filib. 3:5

^j11:2 Tyēēn. 94:14; Cherem. 31:37; Room. 11:29 ^k11:4 1Bāy. 19:10, 14, 18

^l11:5 Room. 9:27 ^m11:6 Room. 4:4-5; Kala. 3:18 ⁿ11:7 Room. 9:31

[†]11:8 Kiruu. 29:4 ^o11:8 Isa. 29:10; Māārko 4:12 [†]11:10 Isa. 29:10

Kiyēē kichōbchi :Yēyiin Yuutayeek

¹¹ Ātēebēenook subak kule ii, ara kinyōōr :Isrāyēeliik kāānākuut nyēē māko y tābokusyooŋg'? Achicha! Nteenee kuuyu kiikuyey :icheek lēēluut, + /makiiraraach choo mā Yuutayeek sukuchōlyo :Yuutayeek.^p ¹² Yoo kiyēyē :Yuutayeek lēēlisto, /ki-ibēruur choo mā Yuutayeek. Kunyi, tyaa nanyuun :bēruur nyēē mākonyōōr :biiko yoo kēēyēnchi :Yuutayeek Yēesu kuyēk Kāārārōokiintēēng'waa! ¹³ Āmiitē āng'āloolwook akweek choo mā Yuutayeek. /Kiikeeyeya āyēku *lēbkēēyiintēētaab choo mā Yuutayeek. Kunyi, ābirchinē Yēyiin kōōnkōy kubo yiisyoonootonyuu,^q ¹⁴ kuuyu ātinyēē mooyēēt kule ayey biikyuu choo Yuutayeek kuchusyo, nto anyuun /kiiraraach kereeryaa. ¹⁵ Yoo kitāyiisyē :icheek, /kiichoomnyo kōōrēt āk Yēyiin. Nto yoo kākāmiis :icheek, kukērkēyiitu yoo /kakiing'etee meet biiko.

¹⁶ Yoo /kiikiitāboonchi mbo kuuko Yēyiin, kōōtāboonootiin :nkicheek keseni-isyek. Yoo /kakiitabaan tiikiitēk, kōōtāboonootiin :nkicheek sokonaak.^r ¹⁷ Man, /kikeebetech sokonaak alak chēbo *musēytuuniit /ankeeroobtaak akweek kēētooto ānkoo kyōō-ābu kēētitaab wōōk. Neennyi ōmiitē ōchuutē ānyiyēēt nyēē chōōnēē tiikiitēkaab kēētooto.^s ¹⁸ Ānkoo /kikeebetekta sokonaachaa, mēērook ōmōōntooy. Māchē ōnkētē kule mābiitēenook akweek :tiikiitēk, nteenee akweek chēē ōbiitēē tiikiitēk.^t ¹⁹ Ōmuuchē omwaay kule, “/Kikēēbētēktooy sokonaak chuut /sikiikeereeneech.” ²⁰ Man, /kikeechwenta kuuyu kimēēkoosēē keey *Kāārārōokiintēēt. Nteenee /kikeechamaak kuuyu kyōōkoosēē keey inee. Kunyoo, -mōōyib keey barak nteenee māchāktōōs ōriibē keey,^u ²¹ kuuyu yoo -kimēēmuuchē :Yēyiin kootuuch sokonaak choo kibiititooy :kēētii ii, /bokeemwa nee akweek choo /kikēērōōbtook, māchwēntook nkakweek? ²² Kunyi, ōrōotootē wōlēē kirurto Yēyiin :moo āk kōrōōmātēēt nyēē boonto. Kōrōōm ām wōlēē miitē :choo kiikuchuumnyēē ng'alekyii nteenee ru-root :moo ām wōlēē ōmiitē :akweek kātikoo baatey ōtāsē taay ōkoosēē keey inee, nto buch, + /makeechwentaak nkakweek. ²³ Nto nkicheek Yuutayeek, yoo kātēbi kut kumēto ng'alekwaa ānkōōyēnchi Yēyiin, + /mākēēkētyi yoo /kākēēchwēntēē kuuyu tinyē :Yēyiin kāāmuukēywēēk kukētyi yooto. ²⁴ Ara yoo kichāmē :Yēyiin kutaachaak :akweek choo mā Yuutayeek ii, kutoochē oob areet akenke Yuutayeek kuuyu /kisimkiitāboonchi inee?

²⁵ Mbo ng'eetaabiya, māmāchē ōsōōtē kule ōkāroomēch kusiir Yuutayeek. Kunyi āmwoowook ng'ālyoontooni /kikiiboowoo. /Kiikeeyey kuyoomcho :mētēwookaab Yuutayeek alak kut /kokiiraraach biiko choo mā Yuutayeek kuyem chēē māchē :Yēyiin.^v ²⁶ Yooto + /makiiraraach biikaab Isrāyēēl kutēē yēē tēē, kuu yoo /kikesir kule, “Mākuchōōnēē *Kāārārōokiintēēt *Sāāyōōn, ankuyey matakutay :kōōtaab Yāākōbō Yēyiin. ²⁷ + Maayey kiirootyaaniitēnyī āk icheek yoo ābuuktoochinē ng'ōōkiswookikwaa.”^{†w}

²⁸ Kurubta keey āk lōkōōywēk chēē kāroomēch, buun :Yuutayeek ām wōlēē mii :Yēyiin. Yooto, /kēēkōōnook akweek lōkōōywēchoo. Nto kurubta keey āk kwēyiisyēēt, tākuchāmē :Yēyiin bichoo, kuuyu kisimkukwey :inee mbo kuukaanyii.

^p11:11 Yēyuut. 13:46; Room. 9:32; 10:19 ^q11:13 Room. 1:5

^r11:16 Kāāyīit. 15:18-21 ^s11:17 Ēfēēs. 2:11-13 ^t11:18 Yoowa. 4:22

^u11:20 1Kōōr. 10:12 ^v11:25 Mat. 13:11; Room. 16:25; 1Kōōr. 4:1; Ēfēēs. 3:3-9;

Yoowa. 10:16 [†]11:27 Isaaya 59:20-21; 27:9 ^w11:27 Cherem. 31:33-35

²⁹Māwēechwēechē :Yēyiin kāāsōōtēywēēkyii kurubta keyy kiyēē rōōbchinē biiko āk kiyēē kuurchinē.^x ³⁰Kikyōōchuunnyēē :akweek Yēyiin yu kibo taay nteenee yoo kitāyē :Yuutayeeek Yēēsu, ōnyōōru :akweek kiisaytaab Yēyiin. ³¹Ām kēēlto nyēē wuu nyooto kōōkuchuunnyēē :nkicheek Yēēsu kunyoo, mākunyōōr :icheek kiisayaata. ³²Chāmchinē :Yēyiin biiko tukul kutēwēchākiis sukoomuuch kuriiree chii ake tukul.^y

³³Wōō :Yēyiin lēyyē! Tyaa sōō :bēurnyii anku baraay :mēt nyēē tyaa! Mākoy kusabsab :chii kāātilēywēēkyii! Māmii :chii nyēē imuuchē kut kōōnkēt kēēlwookikyii!^z ³⁴Mwooyē :siruutēk kule, “Ng’oo :nyēē kiikōōnkēt kiyēē isōōtē :Yēyiin? Nto kule ng’oo :nyēē kiikōōrwookyii Yēyiin?”^{†a} ³⁵Mwooyē mbo subak :siruutēk kule, “Ng’oo :nyēē kiikōōkoochi Yēyiin kiy sukumāchē kuyookyi :Yēyiin?”[†] ³⁶Kwoonēē :tukuuk tukul wōlēē miitē :Yēyiin, kiyēyē kiy ake tukul nyoo miitē kōōrēēt ānku cheechii :tukuuchooto tukul. Kunyoo, kutōōriit :Yēyiin ākookoy. Kuwuuyiit nyooto!^b

Ōyēchinē Yēyiin yiisyēēt ām mooyēēt akeenke

12 Kunyi ii, mbo ng'eetaabiya, kuuyu kiriireenaak :Yēyiin, āsooyook kule ōkooytē keyy /keyeyeenaak kōōsēēk ōsobchootiin. Māchāktōōs ōtiliilēch ānkōōng'ērēēchē Yēyiin. Yooto, ōmiitē ōyēchinē Yēyiin yiisyēēt ām kēēlto nyēbo manta.^c ²Matoorub tukuuk chēbo soboontaab kōōrooni, nteenee oweech keyy ankoosoot tukuuk chēē leelach. Yoo kooyey kuu nyooto, + mōōbēēru kiyēē māchē :Yēyiin: kiyēē karaam, kiyēē chantaat āk nyēē churtaat.^d

³Kuu yoo ōnkētē :akweek kule kikōōno :Yēyiin ām chamateenyii āyēchi yiisyēenyii, āmwoochinē ake tukul ām akweek kule -mēyib keyy barak nteenee iye-makse ām wōloo iwuuyē. Kikōōkoochi :Yēyiin chii ake tukul yiisyēēt nyēē yēchinē kōōkoosēē keyy inee.^e ⁴Kuu yoo boonto :bōōrtaab chiito komoswookik chēē chaang' ānkuyēyē :komosta ake tukul yiisyēenyii, ⁵kuwuu nyooto ām wōlēē kēēmitē :acheek biikaab Kiriistō. Ānkoo kēēchoong'ēch, kēēyēku :tukul akeenke ām Kiriistō kēēyētyēēchinē keyy.^f

⁶Boonto :chii rōōbēywoontēēt nyēē teer ām wōlēē miitē :ake kurubta keyy āk bēer nyēē kiikurōōbwēech :Yēyiin. Yoo /kikēērōōbchi ake kuyēk *wōōrkooyoon-tēētaab Yēyiin, kumāchāktōōs kuyēyiisyēē kurubta keyy āk wōlēē tēēnto :kāāyēnchi-nooyēenyii. ⁷Nto yoo /kikēērōōbchi kule kuyētyēēchinē biiko, kuyētyēēchi, nto yoo /kikēērōōbchi kooneet biiko, kōōnēētiis. ⁸Nto yoo /kikēērōōbchi kōōtitiirōōtē biiko, kōōtitiiriis. Nto yoo /kikēērōōbchi mooyēēt nyēē lēēl, kuyētyēēchinē chuut. Nto yoo /kikēērōōbchi kōōntōōchi biiko, kuyey ām mooyēēt akeenke. Nto yoo /kikēērōōbchi kiisayta, kōōboor ām ng'erekweek.^g

⁹Māchāktōōs ōchāmē keyy ām mooyēēt akeenke, otayee keyy rōkōs ānkōōkilchi karaamateet.^h ¹⁰Ōchoomtōōsii kuu biich chēē tuubcho ānkōōkoonyitē biiko

^x11:29 Room. 11:2; 3:3-4 ^y11:32 Room. 3:22-24; Kala. 3:22

^z11:33 Āyub 11:7; Tyēēn. 139:6, 17 [†]11:34 Isa. 40:13

^a11:34 Āyub 15:8 [†]11:35 Kas Āyub 35:7 āk 41:11 ^b11:36 1Kōōr. 8:6 ^c12:1 Room. 6:13; 1Bēt. 2:5 ^d12:2 1Kōōr. 1:20; Ēfēēs. 4:22-24; 5:17; 1Tēēs. 5:21; 1Bēt. 1:14; 1Yoowa. 2:15 ^e12:3 Māārko 10:43; 1Kōōr. 12:11, 28; Ēfēēs. 4:7

^f12:5 1Kōōr. 12:27 ^g12:8 1Kōōr. 12:4-11; 14:12; 1Bēt. 4:10

^h12:9 1Kōōr. 13:4-7; 2Kōōr. 6:6; 8:24; 1Tēm. 1:5; 1Bēt. 1:22

alak kusiir wōloo ōkoonyititooy keey nkityō.ⁱ ¹¹ Ōyēchinē Mokoryoontēēt yiisyēēt ām mooyēēt akeenke nyēē -mōōchoostōōsii ānkōōnēmchinē keey Yēyiin kutukul. ¹² Ōng'ērēchē, kuuyu ōkēnēē keey Mokoryoontēēt. Ōmuytoochinē yoo kākwoonchook :nyāliluutēk ankootas taay ōsooyē Yēyiin.^j ¹³ Ōyēetyēēchinē biikaab Kiriistō chuut ām kiyy nyēē mächē ānkōōtoochē tāyēēk.^k

¹⁴ Yoo kāwusook :chii, -mōōchub nteenee osaay Yēyiin kōōbēruur chiichooto.^l ¹⁵ Ōng'ērēkiisyē āk choo ng'ērēchē, ānkōōriiryē āk choo riirtōōs.^m ¹⁶ Ōminyē ām kaalyeet āmōōng'āsē keey, nteenee ōchāmē ōtēbchēē āk mbo biiko choo bo ng'wēny -āmōōyibē keey kule ōng'oomēch.ⁿ

¹⁷ Yoo kāyēwook :chiito ake ng'al chēē miyootēch, -mōōyēchi nkinee chēē miyootēch. Ōriibē keey okas kule kooyey ng'al chēē chāmē :biiko tukul.^o ¹⁸ Nto yoo imuuchāksē, ōminy ām kaalyeet āk chii ake tukul.^p ¹⁹ Chōōrōōnuutēkyuu, yoo kāyēwook :chii ng'al chēē miyootēch, -mōōyookyinēē miyootyo, nteenee ōbākookyi Yēyiin kuyook, kuuyu mwooyē :Yēyiin ām siruutēk kule, “Anii :nyēē āyooku.”^q ²⁰ Nteenee “Yoo amaas :kēmēy chii nyoo wēchiing', ibay, nto yoo amaas :melel, irām-chi bēēko. Yoo 'keeyey kuu nyooto, mākwoomunēē chiichoo :ng'aleekyii.”^r ²¹ Kunyoo, -meekany kubiiring' :miyootyēēt, nteenee ibiirtee miyootyēēt karaamateet.

Ōkoonyitē bāytooyik

13 Mächāksē :chii ake tukul kōōywēyē kāāmuukēywēēk kuuyu māmii :kāāmuukēywook nyēē kimākōōnu :Yēyiin. Kāāmuukēywēēk alak tukul choo miitē kōōrēēt kukwoonēē wōlēē mii :Yēyiin.^s ² Nto chii ake tukul nyoo kwiilē kāāmuukēywēēk kumiitē kukwiilē kiyyēē kiikōōtōōrto :Yēyiin + /ānkumākiiti-ilchi ng'al. ³ -Mēēng'woonchinē :bāytooyik chii nyoo yēyē kiyyēē karaam, nteenee ing'woonchinē nyoo yēyē kiyyēē miyaat. Yoo imächē simēēmuyēē biiko choo boonto kāāmuukēywēēk, kumächāksē iyēyē ng'al chēbo man sukuchaming'.^t ⁴ Yēchinē :biichoo Yēyiin yiisyēēt kubo kiyyēē karaam ām wōlēē imiitē inyiing'. Nto yoo 'keeyey ng'al chēē miyootēch kumächāktōōs imuy, kuuyu boonto :icheek kāāmuukēywēēk kōōng'woonchiing'. Yēchinē Yēyiin yiisyēēt nyēbo man sukōōng'woonchinē chii nyoo yēyē ng'al chēē miyootēch. ⁵ Kunyoo, mächāktōōs kēerubē kiyyēē māk wēch :kāāmuukēywēēk āmēēbērē sōō baateey kuuyu imuuchē /king'woonchēēch nteenee kuuyu kiinkētē kule karaam kēyēyē kuu nyooto.

⁶ Kiyooto mbo subak :nyēē yēyook ōkwēchinē *syuuruut choo bo kāāmuukēywēēk, kuuyu yēchinē Yēyiin yiisyēēt kuwuulyēē yiisyēētaab bāytooyiisyēēt. ⁷ Yoo boonto :chii ām akweek bēsēntaab ake, kuyookyi. Yoo syuuruut, kukweyta, nto yoo syuuruut nyēbo tukuuk chēē boonto chii, kukweyta nkinee. Ōkoonyitē chii ake tukul nyoo mächāktōōs /kēēkoonyit, ānkōōywēyē nyoo mächāktōōs /kiyywēyē.^{uv}

ⁱ12:10 Yoowa. 13:14-15; Kala. 5:13; 6:3; Ēfēēs. 4:2; Filib. 2:3

^j12:12 Luuka 18:1; 1Kōōr. 15:58; Ibu. 10:36 ^k12:13 Ibu. 13:2

^l12:14 Mat. 5:44 ^m12:15 Āyub 30:25; 1Kōōr. 12:26; 2Kōōr. 11:29

ⁿ12:16 1Kōōr. 1:10-11; 8:1 ^o12:17 Kāālēw. 20:22; 1Kōōr. 6:7; 1Tēēs. 5:15; 1Bēt. 3:9 ^p12:18 Māārko 9:50; Room. 14:19; 1Kōōr. 7:15; Kolos. 3:15

^q12:19 Kiruu. 32:35 ^r12:19 Mat. 5:39 ^s12:20 Kāālēwēnik 25:21-22

^t12:20 Mat. 5:44 ^s13:1 Tiitō 3:1; Yoowa. 19:11 ^u13:3 1Bēt. 2:13-15; 3:13

^v13:7 Yēyuut. 5:29; Tiitō 3:1; 1Bēt. 2:13-17 ^v13:7 Mat. 22:17; Māārko 12:17

Iyumē :kiruutyēētaab chamateet kiruutēk tukul

⁸-Mōōyēku kibēsēniis chēbo tukun, nteenee mākyook ōtinyē chamateet ānkōo-choomtōōsii, kuuyu chii ake tukul nyoo chāmē chiito ake kuyēyē kiyēē mwooyē :kiruutēk. ⁹Okas baa kiruutēk: “-Meemarte,” “-Mēerumiisyē,” “-Mēēchōōrsē,” “-Mēēchōōrōkyi kaab chii” āk kiruutēk alak tukul chēē miitē. Iyumē :kiruutyēēt akeenke chuutēchu tukul, nto kiruutyoonoo ku nyoo mwooyē kule, “Icham laaty-eeng’uung’ kuu wōloo ichāmtooy keyy.”^w ¹⁰Yoo ichāmē laatyēng’uung’, -mēē-āroontooy. Kunyoo, ityiichē :chamateet kiyēē mächē :kiruutēk.^{xy}

Oluumee keyy lēbkēyyēēt

¹¹Ōyēyē ng’aleechaa ōnkētē wōlēē wuu :bēsyoōsyēchu, kuuyu kaakuyit :bēsyyēt nyēē ōsēwunēē. Kaakuriik kuyityiin /kiiraraacheech. ¹²Mii wokubēku :kwēē-mowuut ānkumii wokuyitu :bēētuut. Kunyi keesatee keyy tukuuk choo bo mēēnānēēt ankiiluumee keyy lēbkēyyēēt.^z ¹³Okany kēēminyē ām soboonto nyēē lebkeyy kuu wōloo wuunto :bēētuut. Otayee keyy sookwoonuut choo ō-āmē kut ōbēēnichi, bōōkitēēt, martaayeeēt āk sikornateet. -Mōōwookuutōōsii nto ōtuuyiityinē keyy moon.^a ¹⁴-Mōōyēnchi muchastaab ātēbuutēkwook bo ng’ōōki, nteenee oluumee keyy Mokoryoontēēt Yēēsu Kiriistō.

-’Mēētiilchi ng’ēetaabkoomēt ng’al

14 Yoo mii :chii nyēē ōkāsē kule kuskus ām kāāyēnchinooyēēt, -mōōburyoong’tē. ²Mii :choo mākāsē yēēt kiy yoo kaam āmnyoo ake tukul, ānku mii :choo kuskusēch ām kāāyēnchinooyēēt chēē āmē nkweēk baateey. ³Māmāchāktōōs :chii nyoo āmē āmnyoo ake tukul kumōōntooy nyoo moomē āmiichoo tukul, āmāmāchāktōōs mbo kōōtiilchi :nkinee nyoo moomē āmiichoo tukul nyiin ake ng’al kuuyu kookucham :Yēyiin chiichoo. ⁴Inyiing’ ku ng’oo siitiilchi chiito ake ng’al. Yēyiin :nyēē itiiilē kule ng’oo :nyēē tinyē manta ku ng’oo :nyēē kustaayaat. Yēētyēēchinē :Yēyiin nyoo kuskus kunyōōr biirtooyiisyēēt.

⁵Kāsē :chiito ake bēsyyēt ake kule wōō kusiir ake, nto ām chiito ake, kukerkeyy :bēsyoōs tukul. Kunyi, mächāktōōs :chii kurubē wōlēē wuu :kāāsōōtēyweēkyii.^b ⁶Chiito nyoo kālē wōō :bēsyyēt ake kusiir ake, kuyēyē kuu nyooto kubo Mokoryoontēēt. Nto nkinee nyoo āmē āmnyoo ake tukul kwoomē kubo Mokoryoontēēt kuuyu yoo yēyē kuu nyooto kubirchinē Yēyiin kōōnkōy. Nto nyoo moomē āmiichoo tukul kukayey kuu nyooto kubo Mokoryoontēēt kubirchinē Yēyiin kōōnkōy.^c ⁷Yoo kāsob :chii nto kame, mēēbērē kubo inee keyy nteenee ⁸kubo Mokoryoontēēt. Kunyoo, yoo kākēēsobchē nto yoo kākēēbēku, tākēēbooyē Mokoryoontēēt. ⁹Kime *:Kāārārōokiintēēt ankung’eetee meet sukuyēk Mokoryoontēētaab choo kiikubēk āk choo sobtōōs.^d

^w13:9 Chuy. 20:13-15, 17; Laawi. 19:18; Kiruu. 5:17-21; Māārko 12:31

^x13:10 1Kōōr. 13:1-13; 16:14 ^y13:10 Mat. 7:12; Room. 8:4; 13:8; Kala. 6:2

^z13:12 1Kōōr. 15:34; Ēfēēs. 5:14-16; 6:11, 13; 1Tēēs. 5:5-8; 1Yoowa. 2:8

^a13:13 Luuka 21:34; Kala. 5:20-21; Ēfēēs. 5:18; 1Bēt. 4:3

^b14:5 Kala. 4:10; Kolos. 2:16 ^c14:6 1Tēm. 4:3-5

^d14:9 2Kōōr. 5:14-15; Kala. 2:19-20

¹⁰ Ām nee yu iruustooy ng'eetaabiya ake nto imōōntoochinē nee? -'Mēēnkētē kule + /mābokiiyyoong'tēēnēēch tukul taayeetaab Yēyiin /ānkiitiilwēēch ng'al?^e ¹¹ Kimwooy :Yēyiin kule, "Kubooyiit man, mākukutung'woo :chii ake tukul ānkumwooy :chii ake tukul kule anii ku Yēyiin."^f ¹² Kunyoo, māwokutuuchee keey :chii ake tukul ām acheek taayeetaab Yēyiin.^g

¹³ -Mookany kiiruustooy alak nteenee okany keekas kule -makeeyey kiy nyēē imuuchē koonach tuubchēenyoo kōōsuuchi choolwook.^h ¹⁴ Kuu yoo kiikōōboorwoow anii :Mokoryoontēēt Yēesu, ānkētē kubooyiit man kule māmii :āmnuyoo ake tukul nyēē mātiliil. Nteenee yoo kāsē :chii kule mātiliil :kiy, kumātiliil :kiyoo ām wōlēē mii :chiichooto nkit.ⁱ ¹⁵ Nto yoo itāsē taay i-āmē āmiik chēē māng'ērēkyinē :ng'eetaabkoomēt, -mēēmiitē iboorchinē chamateet. -Mee-araante ng'eetaabkoomēt nyoo kimēēchinē *:Kāārārōokiintēēt, kubo āmit.^j ¹⁶ -Mookany /kiimiyaat kiy nyēē katakaraam. ¹⁷ Mārubtooy keey :Bāytooyiisyēētaab Yēyiin āk āmit nto tukun chēē /kēēyyēē nteenee rubtooy keey churtaayeet, kaalyeet āk ng'erekweek ām Tāmir-miryēētaab Yēyiin.^k ¹⁸ Chii ake tukul nyoo yēchinē Kiriistō yiisyēēt ām kēēli, kōōng'ērēēchē Yēyiin ānkuchāmtooy nkicheek :biiko. ¹⁹ Kunyoo, lēyyē, okany kiikiimchi keey keeyey kiyēē yibu kaalyeet ānkuyēyēēch kiititiir keey. ²⁰ -Mēēboot yiisyēētaab Yēyiin kubo āmit. Tiliilēch :āmiik tukul, nteenee yoo kaam :chii āmnuyoo nyēē imuuchē kuyey kunyōōr kāānākuut, kumā karaam. ²¹ Mā karaam i-am bēēny nto iyee tukun nto iyey kiy ake tukul nyēē imuuchē kuyey ng'eetaabkoomēt kunyōōr kāānākuut.^l

²² Kunyi, yoo -'mēēkāsē yēēt kiy kubo tukuuchu, kany kuyēk inyīing' āk Yēyiin. Ibēruuroot :chiito nyoo inkētē kule karaam :kiyēē miitē kuyēyē. ²³ Nto chiito nyoo āmē āmnuyoo kōōsōōtē kule mēērook kwaam, kukaakooruusta keey nkit. Kiy ake tukul nyoo /kēēyēyē /kiisōōtē kule makaraam, ku ng'ōōki :kiyoo.

Okany kiikiimē keey

15 Māchāktōōs acheek choo kēēkichootiin kēēmuytoochinē biiko choo kuskusēch, māmāchāktōōs kiisōōtē keey nkit.^m ² Māchāktōōs kiikiilē nkicheek biiko alak sukukich.ⁿ ³ Kimēēsōōtē keey :Kiriistō nkit kuu yoo mwooyē :sirutēk kule, "Ānchuruuroot :nkanii kuu yoo /kiinchuruuring' nkinyīing'."[†] ⁴ /Kikeēsirē sirutēk tukul chēbo kēny kooneteetech ānkuyētyēēchēēch kēēmuytoochi ānkōōtitiirēēch, yoo kiikēnēē keey Yēyiin.^o

⁵ Yēyiin :nyēē yēyē biich /kēēmuytoochi ng'al /ānkēēkimkiimii. Kunyi, āsoomē inee kule kukōōnook mooyēēt nyēē kōōnoomnyē, yoo ōrubē Yēesu Kiriistō,^p ⁶ sōōtōrōōr ām mooyēēt akeenke Yēyiin nyoo inee ku kwaaniitaab Mokoryoontēēt Yēesu Kiriistō.

^e14:10 Room. 2:6; 2Kōōr. 5:10 [†]14:11 Isaaya 49:18; 45:23

^f14:11 Filib. 2:10-11 ^g14:12 Mat. 12:36-37; 1Bēt. 5:5

^h14:13 1Kōōr. 10:32; 2Kōōr. 6:3

ⁱ14:14 Māārko 7:15; Yēyuut. 10:15; 1Kōōr. 8:7-9 ^j14:15 1Kōōr. 8:11-13

^k14:17 Kala. 5:22-24 ^l14:21 1Kōōr. 8:13

^m15:1 Room. 14:1-2; 1Kōōr. 10:23-24; Kala. 6:2 ⁿ15:2 1Kōōr. 8:1

[†]15:3 Tyēēn. 69:9 ^o15:4 1Kōōr. 10:11; 2Tēm. 3:16 ^p15:5 Filib. 2:2-5

Ōchoomtōōsii ām Kiriistō

⁷ Ōchoomtōōsii sukutōrōriit :Yēyiin kuu yoo kichamaak :Kiriistō. ⁸ Āmwoowook kule kichō :Kiriistō kuu Yuutāyiin kōōboor kule man :kiyēē kikuurtoochinē :Yēyiin mbo kuuko,^q ⁹ ānkusilto :biiko choo mā Yuutayeeek Yēyiin kubo kiisaynyii. Kuu yoo /kikeesir kule, “Kunyi, + māāsiltiing' kēēboontē keey biiko choo mā Yuutayeeek. + Māātyēēn tyēēnwookik āsilēēniing'.”^{†r} ¹⁰ Mwooyē mbo subak kule, “Ong'erech :akweek choo mā Yuutayeeek āk biikyii.”[†] ¹¹ Tāsē taay kumwooyē kule, “Otōrōōr Yēyiin :akweek tukul choo mā Yuutayeeek, ānkōōsil Yēyiin :biiko tukul.”[†] ¹² Mwooyē subak *:Isaaya kule, “Mākutook :chii nyēē chōōnēē kōōtaab Yēēsē. Nyooto :nyēē machokubayta kōōrōōsyēk ānku inee :nyēē mākōōkēnēē keey :biiko tukul.”[†]

¹³ Lēyyē, kukōōnook :Yēyiin nyoo kiikēnēē keey ng'erekweek kuyem āk kaalyeet yoo otāsē taay ōkoosēē keey inee, sukung'eet ōkēnēē keey inee miisin kubununēē kāāmukēyweēkaab Tāmirmiryēēnyii.

Lēbkēēyiintēt :Bāwulō nyēbo biiko choo mā Yuutayeeek

¹⁴ Mbo ng'eetaabiya, ānkētē kule ōkāroomēch :akweek. Ōnkētē ng'aleekaab Yēyiin ānkōōmuuchē :ake kuyis ake. ¹⁵ Mii sinee :wōlēē kaaryaachaak ām barwaani āsōōt-wook ng'aleek alak, kuuyu kitoola :Yēyiin ¹⁶ āyēchinē inee yiisyēēt saayey biiko choo mā Yuutayeeek kōōnkēt *Kāārārōokiintēt Yēēsu. Māchāktōōs a-amte lōkōōy-wēkaab Yēyiin /sikiitabaan biiko choo mā Yuutayeeek kuyēk kōrōsēēk chēē chāmē :Yēyiin chēē kikōōtiliil :Tāmirmiryēēnyii.^s ¹⁷ Kunyi ang'erechaat ām Kāārārōokiintēt Yēēsu kubo yiisyooni kikōōnoo :Yēyiin. ¹⁸ Māmii :kiyēē + maang'asee keey nteene baateey kiyēē kiikoowaang'ta :Kiriistō kubununēēnoo, yoo kiyēyē biiko choo mā Yuutayeeek kooywey Yēyiin ām kiyēē kyāāmwoochi ānkāāyēchi.^t ¹⁹ Kyaayey kuu nyooto kubununēē kāāmukēyweēkaab tukuuk chēbo kwōng'uut āk chēbo Tāmirmiryēētaab Yēyiin saa-amtaate lōkōōywek chēē kāroomēch chēbo Kiriistō kuchurta, kuchakee Yēērusālēēm ākoy Iluriko.^u ²⁰ Kyāāwuulyoonunēē ā-āchinē lōkōōywek chēē kāroomēch biiko choo kimānāāyityi :ng'ālyoontoonoo, kuuyu kimāāmāchē ātēēkyi kōōto yēē kiikusisin :chiito ake,^v ²¹ kuu yoo /kikeesir kule, “Makukas :choo /kimānāākēēmwoochi ānkumākōōnkēt :choo kimanaakasee yiitiikwaa.” ²² Kiyi-itenyi :nyēē kōkērēktoo kwaak āchōō wōlēē ōmiite.

Kichōb :Bāwulō kuruutoochi Rooma

²³ Nteenee kuuyu -mēēkumiitē :wōlēē tāāmuuchē āyēyiisyēē ām yēēmōōsyēchu āk subak kuu yoo kwaamach nyi kooy kule akasaak, kāāchōb kule chaakasaak ²⁴ yoo āmiitē chāāwēētii Sibaannya. + Machaakasaak kisich yoo ākēēytooy sōōyētyēē-choo ām baannyuu.^w ²⁵ Nteenee āmiitē raat āwēētii Yēērusālēēm wāāsārūnēē biikaab Kiriistō tukun chēē āboontōtē.^x ²⁶ King'ērēkootiin :biikaab Maketoonnya āk chēbo Akaaya kōōruruuch beesaanik /kēēyibchi biikaab Kiriistō choo kabar :kusku-

^q15:8 Mat. 15:24; Yēyuut. 3:25-26 [†]15:9 Tyēēn. 18:49 ^r15:9 Room. 11:30

[†]15:10 Kiruu. 32:43 [†]15:11 Tyēēn. 117:1 [†]15:12 Isa. 11:10

^s15:16 Room. 1:5 ^t15:18 2Kōōr. 3:5 ^u15:19 Māārko 16:17-18; Yēyuut. 19:11; 2Kōōr. 12:12 ^v15:20 1Kōōr. 3:10-12; 2Kōōr. 10:15-16

^w15:24 Room. 1:9-13 ^x15:25 Yēyuut. 19:21; 20:22; 24:17

usyēēt ām Yēerusālēēm.^y ²⁷ Kiyey kuu nyooto kuuyu kikiikunyōōr :biiko choo mā Yuutayeek bēruntaab Yēyiin kubununēē Yuutayeek.^z ²⁸ Kunyoo, yoo kāākunyōōr :bi-choo beesaanichu, + māchāāmur wōloo ōmiitē yoo chāāwēētii Sibaannya. ²⁹ Ānkētē kule yoo kaayitu, + māāyibwook bēruntaab Kiriistō kuyem.

³⁰ Nteenee ii, mbo ng'eetaabiya, āsoomook ōsoowoo Yēyiin sikyaam booryēēt :tukul ām Mokoryoontēenyoo Yēesu Kiriistō āk chamateetaab Tāmirmiryēētaab Yēyiin.^a ³¹ Ōsoowoo kule /kēēsāruneēnoo Yuutayeek choo mănēyēnchi Yēyiin ām Yuuteeya. Ōsoowoo subak kule makucham :biikaab Kiriistō ām Yēerusālēēm kiyēē + māāyibchi.^b ³² Yoo kāyēyākiis :ng'aleechaa, āmuuchē āchōo wōloo ōmiitē ām ng'erekweek, nto yoo kacham :Yēyiin /ankiibaybaayaa, kēēboontē keey akweek. ³³ Ōnyōōru :akweek tukul kaalyeet nyēē chōōnēē wōlēē miitē :Yēyiin. Kuwuuyiit nyooto.

Ng'aleek chēē kii-āmiisēē :Bāwulō biiko

16 ¹ Āboorwook cheebiya Fiibi nyēē toorētiintēēt ām kaniseetaab Keenkereeya.^c ² Yoo kayit, otaach ām chamateetaab Mokoryoontēēt ānkōōyēētyēēchi ām keel ake tukul nyēē māchē. Kōokuyēētyēēchi :inee miisin biiko wōlēē wōō ānkōōkuyēētyēēchoo nkanii.

³ Ōtookwēeswoow Brisiila ānkōōsuboowoo Akiila choo kēēyēyē :tukul yiisyēētaab Kāārārōokiintēēt Yēesu.^d ⁴ Kyaasanta :bichoo soboonwēkwaa kubo anii. Ābirchinē Yēyiin kōōnkōy kubo bichoo. Mā anii nkit nteenee birchinē kōōnkōy :nkicheek biikaab Kiriistō tukul choo mā Yuutayeek. ⁵ Osubaay nkinee kaniseet nyoo sooyēē kōōng'waa ānkōōsuboowoo nkinee Bāyniitō, choorweenyuu nyoo āchāmē. Inee :nyēbo taayta kōōyēnchi Kiriistō ām yēēmēētaab Eesya.^e ⁶ Ōtookwēeswoow Maaryaa nyoo kyaam booryēēt nyēē wōō miisin kubo akweek ⁷ ānkōōsuboowoo tilyeenyuu Āntirōniikō ākoo Yuunnya choo /kiikēērātēēch tukul. Icheek :chēē tookunootiin ām wōlēē mii * :lēbkēeyik ānkisimkōōyēnchi :icheek Kiriistō kutāāmiitē :anii mēēnān. ⁸ Ōsuboowoo Ambilyaato nyoo āchāmē ām Mokoryoontēēt, ⁹ Urbaano nyoo kēēyēētyēēchinē keey :tukul ām yiisyēētaab Kiriistō āk nkinee choorweenyuu Sutaaku nyoo āchāmē. ¹⁰ Osubaay nkinee Ābēlē nyoo /kikeetyem miisin /ankeechamta ām Kiriistō ankoosubaay nkicheek biikaab kaab Āriistōbulō. ¹¹ Ōsuboowoo tilyeenyuu Ērōotyōōn āk nkicheek biikaab kaab Naarkiis choo kiikuchamta Mokoryoontēēt.

¹² Otaakwees Turufeena āk Turufoosa choo yēyē yiisyēētaab Mokoryoontēēt miisin āk Bēērsi, choorwaanaa kiikuyēchinoon Mokoryoontēēt yiisyēēt miisin. ¹³ Osubaay Ruufō, muroonoo tookunoot ām biikaab Mokoryoontēēt ānkōōtookwēēsē nkinee kaamet nyoo kicham kuyibo nkanii kuu wērinyyi.^f ¹⁴ Osubaay mbo Āsunkiriitō, Flēkōōn, Ēērmē, Baatrooba, Eerma āk tuubchōōsyēk tukul choo boonto keey. ¹⁵ Osubaay Filolooko, Yuulya, Nereeya kuboonto keey cheebkaamet ākoo Oluumba āk biikaab Kiriistō tukul choo boonto keey.

^y15:26 Yēyuut. 11:30; 1Kōōr. 16:1; 2Kōōr. 8:4; 9:1-2, 12; Kala. 2:10

^z15:27 1Kōōr. 9:4, 11, 14; Kala. 6:6

^a15:30 2Kōōr. 1:11; Ēfēēs. 6:19; Kolos. 4:3-4; 1Tēēs. 5:25; 2Tēēs. 3:1-2

^b15:31 Yēyuut. 21:11, 27-35; 23:12-15; 1Tēēs. 2:14-16

^c16:1 Yēyuut. 18:18; Filib. 1:1; 1Tēm. 3:8-11 ^d16:3 Yēyuut. 18:2

^e16:5 1Kōōr. 16:15, 19; Kolos. 4:15; Filēm. 2 ^f16:13 Māarkō 15:21

¹⁶Otorooch keey nyēē ōng'ērēkyinē keey. Isubooyook ānkōotookwēesoock :kanisoosyek ām yēēmōōsyēk tukul.^g

¹⁷!Kāamwoowook, lēyyē akweek mbo ng'eetaabiya, ōrōotootē bichoo bchēyootē biich ānkukērēktooy kēēltaab kaakaaseeng'woong', bichoo kwiilootē kāānēētēy-wēēk choo kyōōnyōōru. Osatee keey bichoo.^h ¹⁸Biiko choo yēyē kuu nyotoo mēēbērē yēchinē yiisyēēt Mokoryoontēenyoo Kiriistō, nteenee tōortootē bichoo :moonik. Ng'āloolē ng'al chēē kāroomēch ānku ānyinyēch kōōbērbēērē kāāsōōtēy-wēēkaab biiko choo -mēēnkētē ng'al chēē chaang'.ⁱ ¹⁹Ang'erechaat, kuuyu kikukas :biiko tukul wōlēē kyōōrubtooy lōkōōywēchoo kāroomēch. Kunyi, āmāchē ōboontē kiirnān kurubta keey kiyēē karaam amoonaamte keey rōkōs.^j ²⁰Mākōō-turbuub :Yēyiintēetaab kaalyeet Kibrōkōsyoontēēt ankootartaar :akweek. Kōōbēruurook :Mokoryoontēēt Yēesu Kiriistō.

²¹Isubooyook :Tēmētēewō muroonoo kēēyēyiisyēē tukwaay ānkōōsubooyook :nkicheek tilyōōnuutēkyuu mbo Lukiiyō, Chāāsōōn ākoo Sosibaatiro.^k ²²(Nto anii Tērtiiyō nyi kāāsirē barwaani bo Bāwulō āsubooyook :nkani ām Mokoryoontēēt.)

²³Isubooyook :nkinee Kāyō nyoo ātēbunēē kanyii wōloo sooyēē :kaniseet. Isubooyook :nkinee Eraasto nyoo kōnōriintēetaab lēnkuutaab *kiriinkēēt ānkōōsubooyook :nkinee ng'eetaabiya Kwaarto.^{*i} ²⁵Okany kiikaaste Yēyiin nyoo inee :nyēē yēyook ōkiilchē ām lōkōōywēk chēē kāroomēch chēbo Yēesu Kiriistō choo ā-āmtooy. Kiwunyootiin :lōkōōywēchooto ām kēnyiiisyēk chēē chaang' choo kiikukeeyta^m ²⁶ānkoo kikiikung'alaalee :siruutēkaab *wōōrkooyik. Nteenee /kōōkēēng'oong' ra. Kimwooy :Yēyiin nyoo bo ākookoy kule /kōōkiiboorchii lōkōōywēchu biiko tukul sukookaasee keey inee ānkukoonyit. ²⁷Kutōōriit :Yēyiin ākookoy kubununēē Yēesu Kiriistō. Yēyiin nkit :nyēē ng'oom kuchurta! Kuwuuyiit nyotoo.

*16:23 Tinyē :siruutēk alake kērēywoontēetaab 24: Kōōbēruurook :Kiriistō akweek tukul. Kuwuuyiit nyotoo.

^g16:16 1Kōōr. 16:20; 2Kōōr. 13:12; 1Tēēs. 5:26; 1Bēt. 5:14

^h16:17 Mat. 7:15; 2Tēēs. 3:6; Tiitō 3:9-10; 2Yoowa. 10

ⁱ16:18 Filib. 3:19; Kolos. 2:4 ^j16:19 Room. 1:8 ^k16:21 1Kōōr. 4:17

^l16:23 2Tēm. 4:20 ^m16:25 Ēfēēs. 1:9; 3:4-5; Kolos. 1:26

Barweetaab Taayta nyēē kisirchi :Bāwulō

Kōōriintēēk

Taayta

Siriintēēt, yēē /kikēēsirē āk wōlēē /kikēēsirēē: Kisirē :Bāwulō barwaani ām kēnyiiit nyēē /kiisōōtyinē kule ki nyēbo 55 KK kumiitē Ēfēēsō ām Eesya nyoo Mining' nyoo /kēēkuurē ra kule Uturuki. Kitoow :Bāwulō kaniseet ām Kōōriintō kumiitē baannyii nyēbo āyēēng'. Ki kiriring' :Kōōriintō nyēē wōō ām kōōrēetaab Kirikiik wōlēē /kikēēbāwunēē ng'aleekaab bāytit, ātēbuutēkaab bōrōryēēt āk ntāsimumutēkaab saayēet. /Kiisōōtyinē kule kisirchi :Bāwulō kaniseetaab Kōōriintō bārōōnōōk ang'wan, nteenee kiikubot nyēbo taayta āk nyēbo sōmōk. Bārōōnōōk choo /kēēkuurē ra kule nyēbo taay āk nyēbo āyēēng' kubooyiit man ku nyēbo āyēēng' āk nyēbo ang'wan.

Kiyēē mii āriit āk nyēē āmu: Yu kang'eetee :Bāwulō Kōōriintō, kutoow keye :wuuyinwēkaab kānēētutuutēk chēē mābo man āk ātēbuut chēē miyootēch ām wōlēē mii :biikaab Kiriistō. Yooto, /kiiyookyi Bāwulō barweet nyēē kitinyē tēēbuutēk chēē tēērchiin. Nto yu wālu :Bāwulō, mātookunoot miisin yoo mii kuwālu tēēbuutēchoo nto mii kumwoowu ng'al chēē yisunēē biich kurubta keye āk ng'aleek chēē kikiikukas. Kōōkiibooru :acheek ām wēēksēēt wōlēē kēēkāsē kule mii yēē iyēēchinē :Bāwulō kurook tēēbuutēkaab bichoo āk kāāsōōtēywēēkwaa kutoombo kuwālchinē tēēbuutēchooto.

Wuuyinwēēchoo alak ku kule, kiryaach keye :ātēbuutēkaab Yuutayeek āk chēbo Kirikiik. Ām Yuutayeek, kimāchāktōōs kutēbēē :chēēbyōōsōōk ng'ēchērōōk choo bo wōliin bo lēt. Nto yoo mii kooriikaab saayēet āk wōlēē chaang' :biich, kimāchāktōōs kōōyēēnēē mētēwookwaa ankoosyek. Kunyoo, kimākyinē :Yuutayeek āk Kirikiik choo kikiikuyēk biikaab Kiriistō kuyēyē kuu nyooto. Nteenee kimānāānooyēē :chēēbyōōsōōkaab Kirikiik ng'aleechaa kuuyu kimā cheekwaa :ātēbuutēchooto. Kitiyookootiin kuyey kiyēē kiyēyē ānkiityookootiin kuyēyē yiisyō ake tukul nyēē tookunoot ām bōrōryēēt.

Kimā miyaat ām ātēbuutēkaab Kirikiik yoo kāyēk :koorko chēēmūrēnyoo ān-kichāmtooy :kiruutēkwaa. Kitākuwuu nyooto mbo nkinee ām wōlēē mii :Kirikiik alake choo kiikōōyēnchi Kiriistō. Tookunoot ām wōlēē mii :Kirikiik kule teer :soboontaab tāmirmiryēēt āk bōōrto yooto kōōtēēb :icheek ng'aleekaab ng'ōōkisto komostaab soboontaab tāmirmiryēēt. Ibooru :yuutēyu kule /kimākēēkāsēē wōlēē wuu :soboong'waa nyēbo bēsyo ake tukul wōlēē wuu :nyēbo tāmirmiryēēt.

Ng'āloolē :Bāwulō ām kurkeetaab 1-4 kurubta keye ng'aseetaab keye āk bcheyeetaab keye. Ng'āloolēē ām kurkeetaab 5-6 ātēbuut chēē kimāyēmootiin. Irwookyinē biich ām kurkeetaab 7 kurubta keye kāāmutiisyēēt āk ng'aleekaab bareetaab kooyēyē ām biiko chēē kiikoomut keye. Irābchinē ām kurkeetaab 8-10 kutunkyi-nooyēetaab āynātōōs āk bany chēē /kēēsooytoochinē tukuuchoo. Ng'āloolēē ām kurkeetaab 11 kurubta keye wōlēē yibtooy :murēn koorko nto wōlēē yibtooy :koorko murēn āk noomnyēēt nyēē tiliil nyēbo biikaab Kiriistō. Inētē ām kurkeetaab 12-14 kule kuyēyiisyēē :chii ām chamateet kiyēē kiikōōkoochi :Yēyiin. Ng'āloolē ām kurkeetaab 15 kule /kiikēnēē keye ng'aleekaab ng'eeteetaab meet ānkutwēchē ām

kurkeetaab 16 kurubta keyy āk kāāruruukiisyēetaab beesaanik chēē /kēēsārūnēē biikaab Kiriistō chēē kuskusēch ānkwoorōōru chōbuutēkaab ruutooynyii. Kurkeetaab 13 nyoo ng'āloolēē ng'aleekaab *chamateet* ku kurkeet nyēē inkētoot miisin ām Biibilyaa.

Kyoorōōrchi keyy :Bāwulō Kōōriintēek ānkumākyi bēru

1 Anii ku Bāwulō nyoo kitōōloo :Yēyiin ām chamateenyii āyēku *lēbkeēyiin-tēēt āyēchi Kāārārōokiintēēt Yēesu yiisyēēt. Aboontē keyy āk ng'ēetaabiya Sōōstēēn.ⁿ ² Kiisuboooyook akweek biikaab Kiriistō ām *kiriinkēetaab Kōōriintō choo /kikiitabaanaak kubununēē Kāārārōokiintēēt Yēesu obooyiitu Yēyiin. /Kēēmākwook otililiitu āk nkicheek biiko tukul choo miitē wōlto ake tukul choo ikēnēē keyy Mokoryoontēenyoo Yēesu Kiriistō, nyoo Mokoryoontēēng'waa nkicheek.^o ³ Lēyyē, kōōbēruurook :Baaba Yēyiin āk Mokoryoontēēt Yēesu Kiriistō ānkukōōnook kaalyeet.

Birchinē :Bāwulō Yēyiin kōōnkōy ānkubāybāchi Kōōriintēek

⁴ Ābirchinē Yēyiin kōōnkōy kibtaman, kuuyu kichamaak ānkukōōnook tukuuk chēē chaang' kubununēē Kāārārōokiintēēt Yēesu. ⁵ Kyōōboor ām inee kuyem ām keel ake tukul kuu wōlēē ōng'ālooltooy, āk mbo ām ng'oomnānēēt tukul.^p ⁶ Kyoonam ng'aleek choo kikiiboorwook kurubta keyy āk *Kāārārōokiintēēt ānkiikukiilchook :ng'aleechea kutukul. ⁷ Kunyoo, manookuste rōōbēwoontēēt ake tukul nyoo kōōnu :Tāmirmiryēēt yoo ōmiitē ōkānyoonu miisin bēsyēēt nyoo iyēēwunēē :Mokoryoontēenyoo Yēesu Kiriistō.^q ⁸ Mākōōtitiurook ākoy tabanta nyēē -mōōtinyē miyootyo ake tukul bēsyoonoo mākōōtilchi :Mokoryoontēenyoo Yēesu Kiriistō biiko ng'aleek.^r ⁹ Yēyiin :nyēē /kiinyālē. Kiikukuurook ō-āmchiinē āk lakwanyii Yēesu Kiriistō nyoo Mokoryoontēenyoo.^s

Bcheyeetaab keyy

¹⁰ Nto ii, mbo ng'ēetaabiya, ākāloonwook ām kaayneetaab Mokoryoontēenyoo Yēesu Kiriistō kule ōkāsyiintōōsii :tukul. -Mōōchuunchuunnyē nteenee, mächāktōōs ōbuurē ām kēēlto nyēē churtaat nyēē kyōōkāsyiinē ām kāāsōōtēyweēkwook.^t ¹¹ Mbo ng'ēetaabiya, kurubta keyy āk ng'aleek chēē kwaakasee biiko alak kukwaanee kōōtaab Kilōōwē, tookunoot kule !kyoobchey keyy.^u ¹² Mwooyē :ake kule, “Ārubē :anii ng'aleekaab Bāwulō,” kumwooyē :ake kule, “Ārubē :anii chēbo Ābōōlō” nto ake kulē :nyoo, “Ārubē chēbo Bētērō.” Nto ake kumwooyē nyoo :nkinee kule, “Ārubē chēbo Kiriistō.”^v ¹³ So! Ara bcheyaat :Kiriistō? Ara Bāwulō nyoo /kikēēkwertoochinē murtooywoontēēt kubo akweek? Nto /kikeebatisanaak ām kaayneetaab Bāwulō ōō?^w ¹⁴ Ang'erechaat, kuuyu manaabatisanaak akweek, nteenee chēē kyaabatisan baateey ku Kiriisbō āk Kāyō.^x ¹⁵ Kunyoo, māmwooy :chii ām akweek kule /kikeebatisanaak ōyēku rubiikyuu. ¹⁶ Man sinee, kyaabatisan nkicheek biikaab kaab Steefaan,

ⁿ1:1 Yēyuut. 18:17 ^o1:2 Yēyuut. 18:1-18 ^p1:5 2Kōōr. 8:7

^q1:7 1Tēēs. 1:10; Tiitō 2:13 ^r1:8 Filib. 1:6, 10; 1Tēēs. 3:13; 5:23

^s1:9 1Tēēs. 5:24 ^t1:10 Yoowa. 17:21-23; Ēfēēs. 4:2-6; Filib. 2:2 ^u1:11 1Kōōr.

3:3; 11:18; 2Kōōr. 12:20 ^v1:12 Yēyuut. 18:24; 1Kōōr. 3:4 ^w1:13 Mat. 28:19;

Yēyuut. 8:16; 19:5; Room. 6:3; Kala. 3:27 ^x1:14 Yēyuut. 18:8; Room. 16:23

nteenee yoo ābērē akas kumāmii subak :chii nyēē kyaabatisan.^y 17 Mēēbērē kiiyook-woo *:Kāārārookiintēēt chaabatisan biiko. Nteenee chaa-amte lōkōōywēk chēē kā-roomēch, āmēēbērē ām ng'oomnānēētaab chii simāyēk buch :meetaab Kāārārooki-intēēt ām murtooywoontēēt.

Wōō :kiirnātēētaab Yēyiin kusiir nyēbo biiko

18 Yoo /kākyoomchi biiko choo mii kubootōōs ng'aleekaab murtooywoontēēt, kukāsē yēēt ku bēērbēēryo. Nteenee yoo /kākyoomwēēch acheek choo /kēēmi-itē /kiirāroochēēch, kōōbooru kāāmuukēywēēkaab Yēyiin.^z 19 Mwooyē :siruutēkaab Yēyiin kule, “ + Māāboot ng'oomnātēētaab choo yibē keye kule ng'oomēch ānkāā-tub kiirnātēētaab choo bēre tinyē kiirnātēēt.”† 20 Mii ānō :ng'oomōōtik? Mii ānō :kibsumaniis? Ānkumiitē ānō :choo tinyē kiirnātēētaab kiirwookēēt? Okany ām-woowook, mwooyē :Yēyiin kule bēērbēēryo :ng'oomnān nyoo bo kōōrēēt.^a 21 Kiyey :Yēyiin ām kiirnātēēnyii simēēnkēt inee :biiko kubo kule ng'oomēch :icheek. Nteenee kiitiil :Yēyiin kooraraach biiko choo iyēnchinē inee. Kiiraraach kubununēē lōkōōy-wēk choo yibē :biiko alake kule bēērbēēryo. Lōkōōywēchooto ku choo kyoomtooy :acheek.^b 22 Bērē :Yuutayēek nto /kiiboorchinē ng'al chēē /kiilātē, nto choo mā Yuutayēek kubērē :choo nto /kiiboorchinēē keel nyēbo ng'oomnān sukuchāmchiin.^c 23 Nteenee, kyoomtooy :acheek kule kimēēchi :Yēēsu murtooywoontēēt, ng'alyoo nyēē iyimē Yuutayēek mētēwoy ānkuwuu nyēē bēērbēēryo ām wōlēē miitē :choo mā Yuutayēek.^d 24 Nteenee, inkētē :choo kiikooraraach :Yēyiin kule Kiriistō :nyēē ibooru kāāmuukēywēēk āk kiirnātēētaab Yēyiin, ānku Yuutayēek nto choo mā Yuutayēek. 25 Ānkoo kōōsōōtē :biiko alake kule bēērbēēryo :ng'aleekaab Yēyiin, nteenee miitē barak :ng'oomnānēētaab Yēyiin kusiir nyoo bo biiko. Nto yoo /kēēbērē kuskusēch :ng'aleekaab Yēyiin, ku nyikiisēch kusiir nkuruukaab biiko.^e

26 Mbo ng'eetaabiya, ōsōōtyēēchi yoo /kimanaakiiraraachaak. Mēēbērē kyoochaang' :chēē kyōōng'oomēch ām wōlēē kāstooy :biiko āmēēbērē kyōō-tookunootiin mbo :wōlēē wōō. Kimākwoonēē :chēē chaang' ām akweek kooriik choo bo bāytooyiisyēt. 27 Nteenee kiiraraach :Yēyiin biiko choo /kiisōōtē kule bērbērēch ām kōōrooni, sukōōntosuur choo kuurē keye kule ng'oomēch. Kiiraraach choo kuskusēch sukōōntosuur nkicheek choo kuurē keye kule bo nkuruuk. 28 Kiiraraach choo mōōntooy :biiko alake ām kōōrooni kule mābo laat, sukuyēk buch :kāāsōōtēywēēkaab biiko choo yibē keye ām kōōrēēt kule bo barak miisin.^f 29 Ibooru :yuutēyu kule māmii :chii nyēē imuuchē kung'as keye ām taayeetaab Yēyiin.^g 30 Nteenee, kiikuyeyaak akweek :Yēyiin ōbooyiitu Kāārārookiintēēt Yēēsu, nyoo kiikuyootwēēch kiirnātēētaab Yēyiin. Kiikootyaaktech ankuyeyēch keechurte ām taayeetaab Yēyiin ānkēētiliitiu. 31 Kunyoo, kookootyīich yoo mwooyē :siruutēkaab Yēyiin kule, “Nyoo mächē kung'as keye, kung'as keye kubo Yēyiin.”^h

^y1:16 1Kōōr. 16:15, 17 ^z1:18 Room. 1:16; 2Kōōr. 4:3 [†]1:19 Isa. 29:14

^a1:20 Mat. 11:25; Room. 1:22; 1Kōōr. 3:18-20 ^b1:21 Room. 1:19-20

^c1:22 Mat. 12:38; Yoowa. 2:11; 4:48; 6:30; Yēyuut. 17:18, 32

^d1:23 Kala. 3:1; 5:11 ^e1:25 2Kōōr. 13:4

^f1:28 Luuka 1:51-53; Room. 12:16; Yāāk. 2:5 ^g1:29 Ēfēēs. 2:9 [†]1:31 Cherem. 9:24 ^h1:31 1Kōōr. 1:29; 4:7; 2Kōōr. 1:12; 10:17; 11:30; 12:5; Ēfēēs. 2:9

2 Mbo ng'etaabiya, yoo kyāachōōnii wōloo ōmiitē sichāā-āmwook lōkōōywēk chēē rubtooy keey āk manta nyēbo Yēyiin, kimāāyibē keey kule ākōrōom ang'alaal, nto kule āng'oom. ² Kyaakwey āwuulyēē baateey ng'aleekaab Yēesu Kiri-istō choo bo murtooywoontēēt. ¹ ³ Kyāānkāachōōnii wōlēē ōmiitē kimātinyē nkur. Kyāāmuuyoot ānkāābōōtānē. ⁴ Kyāānkāā-āmu lōkōōywēk, mēēbērē kyāāyēyiisyēē ng'oomnātēenyuu kule āchuutwook mētēwoy nteenee, kyāāboorunēē yēyuutēk wōlēē wuu :kāāmuukēywēēkaab Tāmirmiryēetaab Yēyiin. ^k ⁵ Kyaayey kuu nyooto simātiyēē keey :kaakaaseeng'woong' wōlēē mii :kiirnātēetaab biiko nteenee, kōōyy-ooong'unēē kāāmuukēywēēkaab Yēyiin.

Kiirnātēēt nyēē kōōnu :Tāmirmiryēēt

⁶ Kēēng'āloolē :acheek lōkōōy chēbo kiirnān ām wōlēē mii :choo kichootiin. Mēēbērē kiirnātēēt nyēbo biikaab kōōrooni nto nyēbo bāytooyikaab bēsyoōsyēchu choo mii bokubootōōs, ⁷ nteenee kēēng'āloolēē chōbuutēkaab Yēyiin choo ki-iyēēlootiin. Kiiyēēlootiin :chōbuutēchoo /kumānāākēetoow kōōrēēt, nteenee /kōōkēēng'ooong'wēēch raat chōbuutēchooto sukōōtōrōōrēēch. ¹ ⁸ Māmii :chii ām kāāntōōyikaab kōōrooni nyēē kiinkētē kiirnātoonēēb Yēyiin. Nto kiinkētē, nto kimākwērtoochinē Mokoryoontēēt nyoo bo lēbkēēyyēēt murtooywoontēēt. ⁹ Ntee-nee kiyēyākiis :ng'aleechu kurubta keey āk kiyēē mwooyē :siruuētēkaab Yēyiin kule, “Māmii :koong' nyēē kiikukas,

māmii :yiit nyēē kiikukas,

māmii :mēt nyēē kiinkēt

kiyēē kiikuchōbchi :Yēyiin bichoo chāmē inee.”^m

¹⁰ Nteenee, kōōkōōboorwēēch acheek :Yēyiin ām Tāmirmiryēenyii ng'aleechaata kiiyēēlootiin. Inkētē :Tāmirmiryēēt kiy ake tukul ānkoo ku tukuuk chēbo Yēyiin chēē iyēēlootiin nyēē tyaa. ¹¹ Māmii :chii ake tukul nyēē inkētē wōlēē wuu :kāāsōōtēywēēkaab ake nteenee nyēē inkētē ku tāmirmiryēetaab chiichooto nkit. Ām kēēlto nyēē wuu nyooto, māmii :chii ake tukul nyēē inkētē wōlēē wuu :Yēyiin nteenee Tāmirmiryēenyii nkit nyēē inkētē. ¹² Mēēbērē tāmirmiryēetaab kōōrooni :nyēē kōkēenyōōru, nteenee nyēē kōōkēenyōōru, ku nyēē chōōnēē wōlēē miitē :Yēyiin sukung'eet kiinkēt kiyēē kiikukōōnēēch :inee ām chama-teenyii.ⁿ ¹³ Ng'aleechuutēchu kēēmwooyē mēēbērē chēē inēētēēch :biiko alake ām ng'oomnātēēng'waa. Nteenee ng'al chēē rubtooy keey āk soboontaab tāmirmiryēēt, chēē inēētēēch :Tāmirmiryēēt kiiboorchii choo boonto Tāmirmiryēēt. ¹⁴ Chiito nyoo mātinyē Tāmirmiryēēt kumāchāmchiintōōs āk tukuuk choo kwoonēē wōlēē mii :Tāmirmiryēetaab Yēyiin. Kāsē ng'aleechaa wuu nyēē bēērbēēryō āmēēnkētē kiyēē mwooyē, kuuyu Tāmirmiryēēt :nyēē yēyē /sikiinkēt. ¹⁵ Imuuchē :chiito nyoo boonto Tāmirmiryēetaab Yēyiin kōōrōotoot ānkōōnkēt wōlēē wuu :kiy ake tukul. Nteenee, -mēēmūuchē :chii nyēē mātinyē Tāmirmiryēēt kōōrōotoot ānkōōnkēt wōlēē wuu :chiichooto, ¹⁶ kuu yoo mwooyē :siruuētēkaab Yēyiin kule, “Ng'oo :nyēē inkētē wōlēē wuu :kāāsōōtēywēēkaab Yēyiin? Ng'oo :nyēē imuuchē kōōrwooyi inee?”[†]

ⁱ2:2 Kala. 6:14 ^j2:3 2Kōōr. 10:1, 10 ^k2:4 1Tēēs. 1:5 ^l2:7 Mat. 13:11; Room. 16:25; 1Kōōr. 4:1 ^m2:9 Isa. 64:4 ⁿ2:12 Room. 8:15 [†]2:16 Isa. 40:13

Nteenee, kēēsōōchiintōōsii :acheek āk Kiriistō.^o

Mang'asee keye :biiko biiko

3 Mbo ng'eetaabiya, mēēbērē kyāāng'āloolwook kuu biich chēē kyoonaam so-boontaab Tāmirmiryēēt, nteenee, kyāāng'āloolwook kuu biich chēē tākōōyīimē :ātēbuutēk choo kibo taay āmānāākich ām Kāārārōokiintēēt. ² Kiyēē kyaabayeenaak ku chēēko āmēēbērē āmit chēē wuuyēch, kuuyu kimanooyem o-am āmiichu. Nto kubooyiit man, manoozem,^p ³kuuyu, tōōrubē ātēbuutēkaab kōōrooni. Yoo tōōtuuyiityinē keye moon ānkōōwookuutōōsii, tōōrubē ātēbuutēkaab kōōrooni kuu biich chēē -mēēnkētē kiy kurubta keye āk Yēyiin. ⁴ Yoo kāmwooy :chii kule, “Ārubē ng'aleekaab Bāwulō” ānkumwooy :ake kule, “Ārubē chēbo Ābōōlō,” ōyēku biich chēē -mōōnkētē kiy kurubta keye āk Yēyiin.^q

⁵ Kāālē ii, ng'oo :Ābōōlō ku ng'oo :Bāwulō? Yēchinē :bichu Yēyiin yiisyēēt. Icheek :chēē kiyeyaak sōōyēnchi *Kāārārōokiintēēt kuu yoo kikiikuchōbchi :Mokoryoon-tēēt chii yiisyēenyii. ⁶ Kyaaachaan :anii kēbuswoontēēt, kōōbisēē :Ābōōlō bēēko nto :nyēē kiyey kubiit ku Yēyiin.^r ⁷ Kunyoo, mā kiy :chii nyoo choonsē nto ku nyoo ibisiisyē nteenee nyēbo :ng'aleek tukul ku Yēyiin nyoo yēyē kubiit. ⁸ Yēchiintōōs :chiito nyoo choonsē āk nyoo ibisiisyē yiisyēēt /ānkumākēētuwēn chii kurubta keye āk wōlēē kayeyta yiisyēenyii.^s ⁹ Kēēyēchiintōōsii yiisyēēt āk Yēyiin, nto akweek ku mbareetaab Yēyiin.

Ōyēku mbo subak kō nyēē tēēchē :Yēyiin.^t ¹⁰ Kiyēētyēēchoo :Yēyiin āyēku tēēkiin nyēbo kiirnātēētaab barak ānkāāsisin yēē +/makeetech kōōto. Kunyi, miitē raat :biiko alake kutēēkyinē yooto kōōto. Nteenee, māchāktōōs :chii ake tukul kuriib keye ām wōlēē tēēktooy kōyoo. ¹¹ Yēēsu Kiriistō :yēē sisinoot yēē yēmāksē /kēētēēkyi kōōto. Kunyoo, māmii :chii nyēē imuuchē kuisin yēēt ake nto kookeeree nyeenyii.^u ¹² Makuteechee :alake kōyoo tuukuuk chēē wuuyēch chēbo āliisyēēt nyēbo barak miisin nto alak kuteechee tukuuk chēē ng'ānsng'āsēch chēbo āliisyēēt nyēbo ng'wēny. ¹³ Nteenee ām bēsyoonooto itiiilchinēē Yēyiin biiko ng'aleek, mākutook :wōlēē kiteekta :chii nyeenyii. Mākuchō :maat nyēē mākōōboor wōlēē wuunto :yiisyēētaab chii ake tukul. ¹⁴ Yoo keetuuch :mayaa kiyēē kiikutech :chii, +/mākēētuwēn chichoo. ¹⁵ Nto yoo kāmukus :kiyoo, -/mākēētuwēnē nteenee, +/makiiraraach kuu chii nyēē /kākiisōrunēē kō nyēē layē.^{vw}

¹⁶ -Mōōnkētē :akweek kule akweek ku Kōōtaab Yēyiin wōlēē minyē :Tāmirmiryēenyii?^x ¹⁷ Yoo kābut :chii kōyoo, makwaaraanta :Yēyiin chiichooto, kuuyu tiliiil :kōyoo ānku akweek :kōōnyii.

¹⁸ -Moerberbeer keye! Yoo isōōtē :chii kule boonto kiirnān ām kōōrooni, kumāchāktōōs kusatee keye kiirnātoonoo sukunyōōr kiirnātēētaab Yēyiin.^y ¹⁹ Buch :kiirnātēētaab kōōrooni ām wōlēē miitē :Yēyiin. Kuu yoo mwooyē :siruutēkaab Yēyiin kule, “Tēchēē :Yēyiin ng'oomng'ookik mastiinekwaa.”^{†z} ²⁰ /Kikeesir mbo

o2:16 Room. 11:34 p3:2 Ibu. 5:12-13; 1Bēt. 2:2

q3:4 1Kōōr. 1:10-11; Kala. 5:19-20 †3:6 Yēyuut. 18:4, 11, 24-28

s3:8 1Kōōr. 4:5 †3:9 Māarkō 4:2-9; Ēfēēs. 2:20-21; 1Bēt. 2:4-6

u3:11 Isa. 28:16; Yēyuut. 4:11-12 v3:15 2Kōōr. 5:10 w3:15 Yuuta 23

x3:16 1Kōōr. 6:19; 2Kōōr. 6:16; 1Bēt. 2:5 y3:18 1Kōōr. 4:10

†3:19 Āyub 5:13 †3:19 1Kōōr. 1:20

subak kule, “Inkētē :Yēyiin kule buch :kāāsōōtēywēēkaab choo yibē keey kule ng'oomēch.”[†] ²¹ Kunyoo, mang'asee keey :chii chii, kuuyu kiikuyēētyēēchook :ake tukul, ²² yēē kā Bāwulō nto ku Ābōōlō nto ku Bētērō. Ōnkētē kurubta keey wōlēē wuu :kōōrēt, soboonto, meet, bēsyoōsyēchu āk choo kwoonii.^a ²³ Ōbooyē :akweek *Kāārārookiintēt ānkubo :nkinee Kāārārookiintēt Yēyiin.^b

Yēyiin nkit :nyēē inkētē soboontaab chii

4 Kunyoo, māchāktōōs :biiko kuyibēēch kule kēyēchinē Kāārārookiintēt y-isyēt /ānkikiitōōrwēēch ng'aleekaab Yēyiin choo kiyēēlootiin.^c ² Māchāktōōs :biiko choo /kōōkiitōōrchī ng'aleek, ku biich chēē /kiikoosēē keey.^d ³ -Māāsōōtē :anii kule kiy nyēē wōō yoo akweek nto biiko chēē kāmwooy wōlēē kookaste y-isyēenyuu nto mbo kule, amwaay :anii ng'ālyoo. ⁴ Ānkoo -māānkētē kule kaaleel kiy, mēēbērē ibooru :yotoo kule -maaleelaat, nteenee Mokoryoontēt nkityōōniin :nyēē inkētē yoo aleelaat nto -maaleelaat.^e ⁵ Kunyi, -mēētilchi :chii chiito ake ng'al ākoy :bēsyeēt nyoo iyēēwunēē :Mokoryoontēt. Inee :nyēē + māchokung'oong' kiyēē kikiker :mēēnānēt ānkusyoor wōlēē wuu :kāāsōōtēywēēkaab biiko. Yotoo, mākusilto :Yēyiin chii kurubta keey āk yēyuutēkyii.^f

Wōōyēch :kāāmuukēywēēkaab Yēyiin kusiir ng'aseetaab keey

⁶ Kwaarub :anii āk Ābōōlō ng'aleechu kātāāmwoowook sukung'eet okaseeneech acheek kule yoo /kēērubē siruutēk ku kiy nee. Kunyi, ōnkēt kule mēērook kōōtōrōōr :chii chiito ake kusiir ake. ⁷ Ng'oo :nyēē mwooyē kule karaam :chiito ake kusiir ake? Mēēbērē kikōōniing' :Yēyiin rōōbēywoontooni iboontē? Nto yoo ākoo /kikēēkōōniing' ii, kwaaming' :nee siing'as keey wuu nyēē ki nyeeng'uung'?^g

⁸ Ōbērē tōōs kyōōnyōōru kiyēē kyōōmāchē. Nto, ōbērē kyōōmokornoon ānkōōbērē kyōōyēku bāytooyik kumāmii :toorētēt ake tukul. Nto kikyōōyēku man bāytooyik, nto kēēbāytooyiisyē :tukul.^h ⁹ Ākāsē kule wuu nyēē kookochuchuu- weech :Yēyiin acheek lēbkēyik keekerkeyiitu kibratiiis chēē /kiikiitiilchi meet. /Kikiibarbaartaateeneech taayeetaab malayikaanik āk biiko.ⁱ ¹⁰ Kēēbērēch :acheek kubo *Kāārārookiintēt nto akweek ōng'oomēch. Kēēkususech sinee :acheek nto akweek ōtīnyē nkuruuk. /Kēēkoonyitook akweek nteenee -/mākēēkoonyitēēch acheek.^j ¹¹ Kookebeeteē kuut ankwaamaateech :melel āmākēētīnyē sirooy chēē yēmēēch. /Kēēmii /kiinyāliilēēch ām kēēlto nyēē miyaat āmēēkēētīnyē kēēston. ¹² Kyoomē booryēt miisin kēēyēyiisyēē āwun-nyēkyoo, nto yoo /kākēēchubēēch, kēēsyooyē Yēyiin kōōbēruur nyoo kāchubēēch, nto yoo /kākēēwusēēch, kēēmuytoochinē.^k ¹³ Nto yoo kēēnchuruurēēch :chii, kēēng'aloolchinē nyēē karaam. Kōōkēēyēku :acheek kāābsikoonwēētaab biikaab kōōrooni.^l

¹⁴ -Māāmiitē āsirwook ng'aleechu āntosuūrēēnook, nteenee āmiitē āsōōwook kuu lōkōkyuu choo āchāmē. ¹⁵ Ōmuuchē sinee ōnyōōru kāānēētik chēē chaang' mi-

[†]3:20 Tyēēn. 94:11 ^a3:22 Room. 8:38 ^b3:23 Room. 14:7-9; 1Kōōr. 15:28

^c4:1 1Kōōr. 2:7 ^d4:2 Luuka 12:42 ^e4:4 Yēyuut. 24:16

^f4:5 Room. 2:16; 1Kōōr. 3:8 ^g4:7 Kala. 6:3 ^h4:8 Room. 5:17

ⁱ4:9 Room. 8:36; Ibu. 10:33 ^j4:10 1Kōōr. 3:18

^k4:12 Luuka 6:28; Yēyuut. 18:3; Room. 12:14 ^l4:13 2Kōōr. 11:23-29

isin chēē inēetook kurubta keey āk *Kāārārōokiintēēt, nteenee -mēēmuuchē :tukul kuriibook kuu kōōn. Kyāā-āmwook lōkōōywēk chēē kāroomēch kurubta keey āk Kāārārōokiintēēt Yēesu, yooto akerkeyiitu kōōn. ¹⁶ Kunyi, ākiimook kule oyey kuu wōlēē āyēytooy :anii.^m ¹⁷ Kayeya :ng'ālyoontooni āyooku Tēmētēwō kuchō wōloo ōmiitē. Kiikuyēk :inee lakwanyuu nyēē āchāmē ānkuyēchinē :inee Mokoryoontēēt yīisyēēt ām mooyēēt akeenke. Māchokōōsōotwook wōlēē wuu :soboonyuu ām Kāārārōokiintēēt Yēesu nyēē rubē keey āk kiyēē ānētē kanisoosyek tukul ām wōlto ake tukul.ⁿ

¹⁸ Kookung'as keey :alake ām akweek nyēē wuu nyēē kyōōbērē tōōs kimāā-muuchē :anii āchōō wōloo ōmiitē. ¹⁹ Nteenee, yoo kacham :Mokoryoontēēt āmiitē wāachōōnii wōlooto ām lēēkitō, si nto yityo, mēēbērē + määbēeru baateey wōlēē mii :icheek kung'āstooy keey, nteenee, + maakas wōlēē tēē :kāamuukēyweēkwaa.^o ²⁰ Mēēbērē bo :Bāytooyiisyēētaab Yēyiin ng'al baateey, nteenee bo kāamuukēy. ²¹ Kunyoo ii, ōchāmē nkōnō, āyibwook ng'wooninto, nto āchōōntē chamateet āk tāmirmiryēēt nyēē intusoot?^p

Okwet ng'eetaabiya nyoo machurtaat

5 Ākāse kule wōō :martaayeet ām wōlēē ōmiitē ānku miyaat :martaayaanaa mi- isin kusiir mbo nyoo yēyē :choo -mēēnkētē Yēyiin. Ākāse mbo kule miitē :chi- ito nyēē kiikoomut koorkēētaab kwaan.^q ² Ōkwēēstooy ng'ālyoo nyēē wuu nyoo yēē kātāng'woonchook ankookwet chiichoo kiyēyē ng'ālyoontoonoo?^r ³ Ānkoo sinee -mākēēboontē keey ām yēēt akeenke, nteenee, kēēboontē keey ām Tāmirmiryēēt. Kaamwaay kēny kule leelaat :chiichoo ānkoo -mākēēboontē keey.^s ⁴ Ōruruukyi keey yēēt akeenke ām kāamuukēyweēkaab Mokoryoontēenyoo Yēesu ānku + māātinyē keey āk akweek ām Tāmirmiryēēt. ⁵ Māchāktōōs yooto nanyuun, ōtēerchi chiichoo Kibrōkōsyoontēēt /sikiing'woonchi bōōrnyii /ankiiraraach tāmirmiryēēnyii bēsyeēt nyoo itililē :Mokoryoontēēt ng'aleek.^t

⁶ Ōng'āsyinē keey nee ām ng'ālyoo nyēē tēē nyi? -Mōōnkētē :akweek kule tistooy mbo :miyootyo nyēē mining' kut koolaambuuch biiko tukul?^u ⁷ Otayee keey ātēbu- utēchookwook bo kēny, sōōminy ām soboonto nyēē lēēl nyoo kyōōnyōōru kuuyu kime *Kāārārōokiintēēt kubo acheek. Inee ku mēēnkitaab kōrōsēek nyēbo *Saak- weetaab Keeytaayeet.^v ⁸ Kunyoo, okany kyaam saakwaani ām kēēlto nyēē tiliil āk manta kusiir yoo /kātākēēburuchē āk kēēlwookichoo bo kēny choo bo miyootyo āk rōkōs.

⁹ Ām barweenyuu nyoo kisimasirwaak, kyāāmwoowook kule osatee keey bichoo kicham martaayeet. ¹⁰ Kimāāmiitē āng'aloolēē biiko choo mānēēnkēt Yēyiin choo mārtootē, chēēmooyēētis, chōōriik nto choo kutunkyinē āynātōōs. Nto kyāām- woowook kuu nyooto nto kimākwook kule ong'eetee kōōrēēt kutukul. ¹¹ Nteenee kiyēē āmiitē āmwooyē ku kule, osatee keey wōlēē mii :alake choo kuurē keey kule

^m4:16 1Kōōr. 11:1; Filib. 3:17; 4:9; 1Tēēs. 1:6; 2Tēēs. 3:7, 9; 2Tēm. 3:10; Tiitō 2:7; 1Bēt. 5:3

ⁿ4:17 Yēyuut. 16:1; Room. 16:21; 1Kōōr. 16:10; 2Kōōr. 1:1, 19; Filib. 2:19; 1Tēēs. 3:2, 6; Ibu. 13:23 ^o4:19 Yāāk. 4:15 ^p4:21 2Kōōr. 13:2 ^q5:1 Laawi. 18:8

^r5:2 1Kōōr. 6:12; 10:23 ^s5:3 Kolos. 2:5 ^t5:5 1Kōōr. 3:15; 1Tēm. 1:20

^u5:6 Kala. 5:9 ^v5:7 Chuy. 12:15; 13:7; Mat. 16:6-12; Kala. 5:9; Yoowa. 1:29

icheek ku mbo ng'eetaabiya, nteenee mārtōoy nto ku chēemooyēētiis nto kuku-tunkyinē āynātōōs nto choo chubiisyoote nto ku kibōōkitiis nto ku chōōr. -Mōō-āmchiinē mbo āmit āk biich chēē wuu choo.^w 12-13 Mābootoo ābūryōong'tē biiko choo mēēbērē kookunam ng'ālyōontēētaab Yēyiin. Yēyiin nkit :nyēē itilichinē choo ng'al. Nteenee māchāktōōs akweek ōbūryōong'tē biiko choo mwooyē kule bo kanisa, kuu yoo mwooyē :siruutēk kule, “Ōnēmte chiito nyoo tinyē rōkōsto.”^x

-Mōōyyoong'tēē keyy kōōk

6 Yoo kāchuunchuun :chii āk ake ām akweek, kumāmāchāktōōs kuyibchi ng'aleechaa biiko choo -mēēnkētē Yēyiin kōōwōoyo. Nteenee, māchāktōōs kuyibchinē kāāntōōyikaab biikaab Kiriistō kuchuul ng'aleechaa. ²-Mōōnkēt kule biikaab Kiriistō :chēē mākōōtiilchi bēsyēēt ake biikaab kōōrooni ng'aleek? Yoo akweek :chēē + mōōtiilchi biikaab kōōrooni ng'aleek ii, kubiirook osat ng'al chēē mābo laat?^y ³-Mōōnkētē kule + mākiitiilchi :acheek malayikaanik ng'aleek? Kubooyiit man kiimuuchē keechuul ng'al choo mābo laat yoo kāchuunchuun :biich.^z ⁴Kunyoo, yoo kātook :ng'ala chēē wuu chooto ii, ara ōyibchinē biiko choo kāsē :biikaab Kiriistō kule māchuulootiin sukūsātweek ng'aleechaa? ⁵Āmiitē āchurook. Ōmāchē ōmwoowu kule māmii :chii mbo akeenke ām akweek nyēē boonto kiirnātēēt kōōwōoyo biikaab Kiriistō chēē kāmākāsyiin? ⁶Ām nee suwokōōyyoong'tēē :ng'eetaabiya ake nyiin kōōk, kōōkoochi biiko choo mābo Kiriistō kōōwōoyo? ⁷Yoo kākweryoot :chii ām akweek choo ōbooyē Kiriistō ake kuwo kōōk, kukākōōboor keyy kēny kule -mōōmuuchē kiy. Kaykay ōmuytoochinē keyy ku akweek keyy kusiir bōōyyoong'tēē keyy kōōk.^a ⁸Nteenee, māmāchāktōōs :chii ām akweek kuyēyē kiy nyēē miyaat nto miisin -'mēēkustoochi ng'eetaabkoomēt.

-Mēēwutē :kibrōkōsiis Kaab Yēyiin

⁹Ōnkētē oob kule -mēēwutē :kibrōkōsiis Kaab Yēyiin? -Mookany /kiiberbeeraak. -Mēēwutē Kaab Yēyiin :murēn āk koor choo kicham kurwootootē keyy, biiko choo kutunkyinē āynātōōs, choo mārtōoy nto choo sikōrē murēnik chuut, ¹⁰choo sāsunootēē alak tukuukwaa, chēemooyēētiisyēk, kibōōkitiisyēk, choo chubiisyoote nto chōōriik.^b ¹¹Kyōōwuyē :nkakweek chooto. Nteenee /kiikiwuunook ōtililiitu /ankeechamta kule ōchurtootiin ām kaayneetaab Mokoryoontēēt Yēesu Kiriistō āk Tāmirmiryēētaab Yēyiintēenyoo.^c

Ōkoonyitē Yēyiin ām bōōrwoonikweek

¹²Mwooyē :alake ām akweek kule, “/Kēēchāmwoo kiy ake tukul.” Nteenee āmwoowook kule mā karaam :kiy ake tukul. Ānkoō /kēēchāmwoo ayey kiy ake tukul, mēērook ā-āsyi keyy kubaytaa :tukuuchoo.^d ¹³Nto imuuchē :chii kumwooy kule, “Bo :āmiik mooyēēt ānku bo :mooyēēt āmiik.” Ānkoō ōmwooyē kuu nyooto, miitē :soboonataab āriit nyēē siirē muchastaab bōōrto. Kāāmwoowook, mēēbērē /kikeeyey

^w5:11 1Kōōr. 6:9-10; 2Tēēs. 3:6; Tiitō 3:10; 2Yoowa. 10

[†]5:12-13 Kiruutēk 17:7; 19:19; 21:21; 22:21, 24; 24:7 ^x5:12-13 Kiruu. 13:5

^y6:2 Room. 5:17 ^z6:3 Yuuta 6 ^a6:7 Mat. 5:39-40; Room. 12:17 ^b6:10 Mat.

25:31-46; Kala. 5:19-21 ^c6:11 Ēfēēs. 5:26; Tiitō 3:3-7; Ibu. 9:14; 1Yoowa. 1:7

^d6:12 1Kōōr. 10:23; 8:9; Kala. 5:13

bōōrtaab chii kubooyiit ng'ōōkistaab martaayeet. Nteenee, /kikeeyey bōōrto kubo Mokoryoontēēt ānkubāwu :Mokoryoontēēt bōōrto.^e ¹⁴ Kiing'eeetee :Yēyiin bōōrtaab Mokoryoontēēt meet, ankumakoong'eeetee bōōrwoonikyoo nkacheek meet am kāāmuukēyweēkyii.^f ¹⁵ -Mōōnkētē kule bo :bōōrwoonikwook Kiriistō? Kōōmuuchē kule nee /kiinoomnyo :kiyēē bo Kiriistō āk chēēmūrēniis?^g ¹⁶ -Mōōnkētē kule chiito nyoo kātuuyo āk chēēmūrēnyoo, kukāākuyēk kiito akeenke āk koorkoonoo? Mwooyē :siruutēkaab Yēyiin kule, “Mākuyēk :bichoo tukwaay kiy akeenke.”[†] ¹⁷ Nteenee chiito nyoo kānoomnyo āk Mokoryoontēēt mākuyēk :tukwaay kiito akeenke am Tāmirmiryēet.^h

¹⁸ Lēyyē, osatee keyy ng'aleekaab martaayeet. Ōmwooyē kule kiy ake tukul nyoo yēyē :chiito am bōōrnyii mā ng'ōōki, nteenee amwooyē :anii kule chiito nyoo kamarta ku ng'ōōki ankaakunyeernyeeree bōōrnyii. ¹⁹ Nto -mōōnkētē kule bōōrtaab chiitaab Kiriistō ku kōōtaab Tāmirmiryēetaab Yēyiin? Yēyiin nyēē kikōōnook Tāmirmiryoonoo miitē bōōrwoonikwook kunyoo -mēēbāwu keyy.ⁱ ²⁰ /Kikēēwālāng'unēēnook kiy nyēbo koomānuut kunyoo, ōkoonyitē Yēyiin am bōōrwoonikwook.^j

Ng'ālyoo kurubta keyy āk kāāmutiisyēēt

7 Nto kurubta keyy āk ng'aleek choo kyōōsirwoo, kaykay nto -mēēmutiis :chii. ² Nteenee kuuyu wōō :martaayeet kōōrēēt, kumāchāktōōs kuboonto :murēno koorkēēnyii ānkuboonto :koorko saanteenyii.^k ³ Māchāktōōs :saanteet kuchāmchiintōōs āk wōlēē māktooy :koorkēēnyii ānkumāchāktōōs kuchāmchiin :nkinee koorkēēt āk wōlēē māktooy :saanteenyii.^l ⁴ Mābāwu :koorkēēt bōōrnyii nteenee saanteet :nyēē bāwu, amābāwu :nkinee :saanteet bōōrnyii nteenee koorkēēt :nyēē bāwu. ⁵ Kunyoo, māsooynēn :chii am wōlēē mii :ake tōōs baateey yoo kōōkāsyiinē :tukwaay am bārooyinto nyēē māchē osaay. Nto mii yoo, otas taay ōbuur kuu wōlēē wuu :biich chēē kiikoomut keyy sukung'eeet -mōō-āsyi keyy kukentaak :Kibrōkōsyoontēēt, yoo -mōōmuuchē ōriib keyy. ⁶ -Māāmiitē amwooyē kule mēēmutiis :chii, nteenee kāāsōōtēywoo :nyoo nyēē kāākōōnook. ⁷ Abērē nto kiwuu :biiko tukul anii. Nteenee, tinyē :chii ake tukul rōōbēywoontēēnyii kuchōōnēē wōlēē miitē :Yēyiin nyēē teer am wōlēē mii nyēbo ake.^m

⁸ Nto kurubta keyy āk murēnik choo kiikubēkunēē :kooruuk nto koor choo musuuk, amwooyē kule kaykay kōōbuur :chii kuu anii, kumacheeng' koorko nto saannyya. ⁹ Nteenee yoo -mēēmuuchē :chii kuriib keyy, kukaykay kōōmutiis nto /kiimut kusiir yoo kātēēyiimē :bōōrto.ⁿ

¹⁰⁻¹¹ Nto kurubta keyy āk biikaab Kiriistō choo kēēsyoottiin, amwoowook (amēēbērē sōō, kule anii :nyēē amwooyē, nteenee Mokoryoontēēt) kule māmāchāktōōs :koorko kubakaakta keyy āk saanteenyii nto kukwet :saanteet koorkēēnyii.

^e6:13 1Tēēs. 4:3

^f6:14 Room. 8:11; 6:4; 1Kōōr. 15:15, 20; 2Kōōr. 4:14; Kolos. 1:18 ^g6:15 1Kōōr. 12:27 [†]6:16 Toowu. 2:24 ^h6:17 Room. 8:9-11 ⁱ6:19 1Kōōr. 3:16

^j6:20 Room. 13:14; 1Kōōr. 7:23; 1Bēt. 1:18-19 ^k7:2 1Tēēs. 4:3-4

^l7:3 Ēfēēs. 5:21-29 ^m7:7 Mat. 19:11-12; 1Kōōr. 12:11 ⁿ7:9 1Tēm. 5:14

Nto yoo kabakaakta keey, kumāmākyiintōōs /bokiimut koorcoonoo subak. Nto yoo māwuu nyoo, /kiichoomnyo āk saanteenyii kōōyēēchiin kuu kēny.^o

¹²Nto ām kēelto ake, āmwooyē (anii nyooto āmwooyē, mēēbērē Mokoryoontēt) kule yoo boonto :chiitaab Kiriistō koorkeēnyii nyēē mănēyēnchi Kiriistō, ānkuchāmē :koorkoonoo kuming'to keey saanteenyii, kumāmāchāktōōs kukwet. ¹³Nto yoo boonto :cheebiya ake tukul saanteet nyēē mănēyēnchi Kiriistō ānkuchāmē :saanteenyii, kumāmāchāktōōs kubakaakta saantaanaa. ¹⁴/Kiikiitiliil saantaanaa kubununēē soboontaab koorkeēnyii nyoo kiikōōyēnchi Kiriistō /ānkiikiitiliil nkinee koorkeēt kubununēē soboontaab saanteenyii nyoo kiikōōyēnchi Kiriistō. Nto kimāwuu nyooto, nto kimātīlīlēch :lōkōkwook, nteenee tiliilēch. ¹⁵Nteenee yoo mächē :chii nyoo mănēyēnchi Kiriistō kukwet koorkeēnyii, kootyaakaat :koorkoonoo kuwēēchi keey. Nto yoo mächē :koorko nyoo mănēyēnchi Kiriistō kule kubakaakta saanteenyii, kuchāmchi :saanteet kuwēēchi keey. Mārātē koorko nto murēn nyoo kiikōōyēnchi Kiriistō :ng'ala chēē wuu chooto, kuuyu kiikukuurēch :Yēyiin kēēmīny ām kaalyeet.^p ¹⁶Inkētēē nee :inyiing' koorko nyoo 'kiiyēnchi Kiriistō yoo 'imuuchē iyey saanteeng'uung' /kiiraraach, nto acha? Nto, inkētēē nee :inyiing' saannyya nyoo 'kiiyēnchi Kiriistō yoo 'imuuchē iyey /kiiraraach koorkeēng'uung', nto acha?^q

¹⁷Māchāktōōs kurubē :chii kāāburnyii kuu wōloo kikiikuchōbtoochi :Mokoryoontēt yoo kikuurē :Yēyiin. Mākuutyēēt :nyiitēny nyēē ātōōrchinē kanisoosyek tukul. ¹⁸Yoo kikuurē :Yēyiin chii koomuraatanaat, ku Yuutāyiin, kumāmāchāktōōs kusyeem kuyēk chii nyēē /manaakiimuraatan. Nto yoo kimeemuraatanaat :chii yu kikuurē :Yēyiin, kuuyu kimā Yuutāyiin, kumāmākyinē /kiimuraatan.^r ¹⁹Yoo imuraatanaat :chii nto kumeemuraatanaat, kumāmīi yēēt :kiy. Nteenee ng'ālyoo nyēbo koomānuut, ku kule /kēēriib mākuutēkaab Yēyiin.^s ²⁰Māchāktōōs :chii kōōbuur kuu wōloo kiwuunto kukuurē :Yēyiin. ²¹Yoo kiiyēku motwooriin, -meekany kooyiimiing' mēt, nteenee yoo 'kēēnyōōru bārooyinto /kiityaaktiing', icham. ²²Yoo /kikēekuuring' iyēku motwooriintēt ing'erech kule -mēēmiitē motwoornātēetaab ng'ōōki, nteenee kwēēbooyiitu Mokoryoontēt. Nto yoo kiibāwu keey kukuuring' :Yēyiin, inkēt kule iyēku motwooriintēetaab Kiriistō.^t ²³/Kikyaaleenaak kiy nyēbo koomānuut kunyoo, -mookany kubāwook :kōōrēt.^u ²⁴Mbo ng'eetaabiya, ōyēyē yiisyēetaab Yēyiin nyēē mātīny kule iyēku ng'oo.

²⁵Nto kurubta keey āk choo mākēesyootiin, -mātīnyē mākuutyēetaab Mokoryoontēt nyēē nāmē keey āk icheek. Nteenee ārwookwook kuu chii nyēē /kiikoosēē keey kubo kiyēē kiikōōbēruurēnoo :Mokoryoontēt. ²⁶Kubo wuuyinto nyēē mitē kuu nyiitēny, āsōōtē kule kaykay -/mākiimutiis.^v ²⁷Yoo boonto :chii koorkeēt, kōōbuurto, nto yoo māboonto, macheeng'. ²⁸Yoo kēēmutiis :chii, mēēbērē kāchoolwookēn, āmēēbērē kāchoolwookēn :nkinee nyoo /kakiimut. Nteenee, mākunyōōr :nyoo kēēmutiis nyālīluutēk chēē chaang' ām ming'ātēēnyii, -āmāmākyook :anii nyālīluutēchooto.^w ²⁹Mbo ng'eetaabiya, kiyēē āmiitē ābooru ām yuutēyu ku

¶7:10-11 Mat. 5:32

¶7:15 Yoowa. 14:27; Room. 12:18; 14:19; 1Kōōr. 14:33; 2Kōōr. 13:11; Kolos. 1:20; 3:15; Ibu. 12:14 ¶7:16 1Bēt. 3:1 ¶7:18 Kala. 5:1 ¶7:19 Room. 2:25-29; Kala.

5:6 ¶7:22 Ēfēēs. 6:6; Filēm. 16 ¶7:23 1Kōōr. 6:20

¶7:26 Cherem. 16:1-4; Yēyuut. 14:22; 1Tēēs. 3:3-4 ¶7:28 Luuka 21:23

nyi: lēekit :mēeyintaab kōōrēēt. Kunyi, māchāktōōs :murēnik choo kiikōōmutiis kumāswēē ng'aleekaab kēēstonikwaa. ³⁰Nto choo mii kuriirtōōs kumāchāktōōs kōōbuurē wuu nyēē mātinyē ng'woonin. Nto choo mii kung'ērēchē kumāchāktōōs kōōbuurē wuu nyēē māng'ērēkootiin. Nto choo āliisyē, kōōbuur wuu nyēē mā cheek-waa :tukuuchoo koolē. ³¹Nto choo yēyiisyēē tukuukaab kōōrooni kumāchāktōōs kōōbuur wuu nyēē māng'ērēkyinē tukuuchoo. Mii wokubotē :kōōrooni ām lēekitō.^x

³²Āmāchē ōbuur nyēē māmii :kiyēē iyiimook mētēwoy. Āmē mēt chiito nyoo mănēemutiis :wōlēē makoong'ereekta Mokoryoontēēt. ³³Nto chiito nyoo kiikōōmutiis, kōōsōōtē :nyoo wōlēē makoong'ereekta koorkeenyii.^y ³⁴Yooto mākusāch :kāāsōōtēyweēkyii. Isōōtē *:ārung'oonyoontēēt nto ku koorke nyēē musuk ng'aleekaab Mokoryoontēēt ānkōōnēmchinē key kutukul. Nteenee isōōtē :koorko nyoo imutaat wōlēē makoong'ereekta saanteenyii. ³⁵Āmwooyē ng'ālyoontooni sukuyēētyēēchook āmēēbērē kule kaakiichaak. Āmāchē ōbuur ām kēelto nyēē rootaat nyēē kyōōnēmchi key Yēyiin kutukul.

³⁶Yoo isōōtē :booyoo kule keekaay chēēbnyii nyēē kōōkōōnnyoo kut kumii wokukēēytēē :bēsyoōsyēk chēē yēmē /kiimut ānkōōsōōtē :chiichoo kule nyoolchinē kuwo kōōto, kōōrook kooyiilta kuu wōloo māktooy. Māmii :kiy nyēē miyaat yoo kamakta chēēbnyii /kiimut. ³⁷Nteenee yoo keesootee mooyēenyii ankootiil kule kōōbuur :kōōkoonoo nyēē mēēbērē /kiimutē, kumii :boontoonoo kuyēyē nyēē karaam. ³⁸Kunyoo, boontēēt nyoo kamakta chēēbnyii /kiimut, kukayey nyēē karaam, nto nyoo kamamakta chēēbnyii /kiimut, kukayey :nyoo nyēē karaam miisin.

³⁹Māchāktōōs :koorko kutāsē taay kōōbuurtooy key saanteenyii yoo tākusboot :saanteet. Nteenee yoo kame :saanteet, /kēēchāmchinē koomut key āk chiito ake tukul nyoo kacham :inee, kātikoo kiikōōyēnchi :chiichoo Mokoryoontēēt.^z ⁴⁰Nteenee ām wōlēē ākāstooy :anii, ibēruuroot :koorkoonoo yoo /kamakiimut subak. Āsōōtē kule mii kōōntōōwoo :Tāmirmiryēētaab Yēyiin yoo āmwooyē ng'aleechu.

Kurubta key āk bany choo /kakeesaayta

8 Kany, baa, āmwoowook ng'ālyoo kurubta key banyeechaa /kēēsooytoochinē āynātōōs. Kubooyiit man, kiinkētē sinee kule kēētinyē :tukul kiirnān. Ng'āsēē key :ake kiirnān, kuchāmē :ake biiko alak ānkōōitiirē.^a ²Nto chiito nyoo yibē key kule inkētē kiito ake, kumēēnkētē kiyoo kuu wōloo kātāmāchāktōōs kōōnkētito. ³Nteenee, chiito nyoo chāmē Yēyiin, kuchāmtooy :Yēyiin kule nyeenyii.^b

⁴Kunyi, kurubta key āk banyeechaa /kēēsooytoochinē āynātōōs, āmwooyē kule buch :āynātōōsyēchoo. Māmii :Yēyiin ake, nteenee akeenke :Yēyiin nkit!^c ⁵Ānkoo ku chaang' :tukuuk barak nto wōlēēb ng'wēny chēē kutunkyinē :biiko alake kuu āynātōōsyēkwaa nto mokorēēnikwaa,^d ⁶kiinkētē :acheek kule akeenke :Nyēē /kēēkutunkyinē. Nyooto ku Yēyiin nyoo Baaba ānkitoowu kiy ake tukul ānkēēminyē kēēkoonyitē inee. Akeenke :Mokoryoontēēt. Nyooto ku Yēēsu Kiriistō nyoo yēchiintōōs kiy ake tukul āk Yēyiin ānkukōōnēēch soboonto.^e

^x7:31 Ēsēk. 7:12-13; Room. 13:11-13; Filib. 4:5; 1Bēt. 4:7 ^y7:33 Luuka 14:20

^z7:39 Room. 7:2-3 ^a8:1 Room. 15:1-2; 1Kōōr. 13:1-7; 16:14

^b8:3 1Kōōr. 12:13; Kala. 4:9 ^c8:4 Kiruu. 6:4 ^d8:5 1Kōōr. 10:19-20

^e8:6 Yoowa. 1:3; 1Kōōr. 12:5-6; Ēfēēs. 4:5-6; Kolos. 1:16

⁷Mēebērē inkētē :biiko tukul ng'aleechēeb manta. Tākōōyīmē biikaab Kiriistō alak yoo kaam bany chēē /kākēēsooytoochi āynātōōs. Nto kuuyu tākukuskusēch :bichooto, kōōsōōtē kule tōōs ng'ōōki yoo kaam banyeechaata. ⁸Yoo kakyaaam āmit, nto kamakyaam, mēebērē yēyēech kēēlēekityi Yēyiin.

⁹Oriib keey! Ānkoo otyookootiin o-am banyeechaa, -mookany kōōsākya biiko choo mānāākich :kaakaaseeng'waa kunyōōr kāānākuut /ānkiiboot.^f ¹⁰Yoo kāsook akweek choo ōng'oomēch :chiito nyoo kuskus :kaakaaseenyii ō-āmē banyeechaa /kākēēsooytooy ii, ōmiitē oob ō-āsānchinē nkinee kwaam banyeechaata? ¹¹Kunyoo, mākōōsākya :kiirnātēēng'woong' kubot :ng'eetaabiya nyiitēnyii kimēēchinē *Kāārārōokiintētē. ¹²Yoo kōōchoolwookēnchi mbo ng'eetaabkoomēt ām kēēli ōsuusyoonē kāāyēnchinooyēēng'waa nyoo kuskus, kōōchoolwookēnchi Kiriistō.⁸ ¹³Kunyi, yoo ākoo yēyē :kiyoo ā-āmē mbo ng'eetaabiya kubootyo, kāmēētāwāā-āmē banyeechaa subak.

Mānāātēebchi keey :Bāwulō kiyēē kimisyinē kunyōōr

9Maatyaaktaat :anii? Mā anii *lēbkēēyiin? Kyaakas Yēesu Mokoryoon-tēenyoo ānyōōtooku :akweek kubo yiisyēēt nyēē āyēchinē Mokoryoontētē. ²Mānāākoochi biiko tukul lēbkēēyyēēt, nteenee, kubooyiit man, kyāākōōnook akweek. Wōlēē ōrubtooy :akweek Mokoryoontētē, kōōbooru man kule anii :lēbkēēyiintēēng'woong'.^{hi}

³+Māāyēētēē keey ng'aleechu āmwoowook yoo kakwiilaataa :biiko alake. ⁴Kēētinyē man /kēēkōōnēēch āmiik nto kiyēē kēēyyēē kubo yiisyēēt nyēē kēēyēyēj ⁵ānkāātinyē man amut koorko nyēē kiikōōyēnchi Yēyiin sikēēbēetooy keey tukwaay kuu wōlēē yēytooy *:lēbkēēyik alake, mbo :ng'eetaabkaametiitaab Mokoryoontētē āk Bētērō. ⁶Ara anii āk Barnaaba baatey chēē kēēyēmāktōōsii kēēyēyiisyē sikēēnyōōru kiyēē kyoomē?^k ⁷Mii :chii nyēbo lukēēt nyēē imuuchē kukwēchi keey nkit beesaanikaab yiisyēēt? Nto mii mbo :chii nyēē choonē āmit, amaam āmiichoo? Nto mii :chii nyēē imuuchē kuriib tany āmāluusyo ōō?

⁸Mēebērē āmiitē āmwooyē ng'aleechu āyyoong'unēē komostaab biich buch, nteenee siruutēkaab Yēyiin :chēē mwooyē kuu nyooto. ⁹Mwooyē :siruutēkaab *Muusa kule, “-/Mākēērātē yēeyto kuutiit yoo /kēēbooksē.”ⁱ Māmiitē :Yēyiin kung'āloolēē yēeyto baatey^l ¹⁰nteenee mii kung'āloolēēnēēch nkacheek si yoo miitē :chiito kutēbēnē mōkōōnkēētaab yeeyiik nto kumii kuwōōrsē, kutinyēē mooyēēt kule + /mākiikoochi kiy. ¹¹Kookeechaan :acheek ng'aleekaab Tāmirmiryēēt soboonwēkwook, ara nyikisyook yoo kōōkōōnēēch kiy nyēē kākēēyēyēyēchinēē keey?^m ¹²Nto yoo ākoo tinyē :alake manta ōtoorēt :akweek ii, kwaam :nee + mōōtoorētēēch nkacheek? Manaakeeyaach :acheek /kēēyēwēēch kuu nyooto. Nteenee, kikeecham keemuyte kiy ake tukul kusiir yoo kātākēēkērēktooy biiko kukas lōkōōywēk chēē kāroomēch chēbo Kiriistō.ⁿ ¹³Ōnkētē oob kule nyōōrtooy :biiko choo yēyiisyē *Kōōtaab Yēyiin āmiik wōlooto? Nto -mōōnkētē kule āmē :choo bēēlē kōrōsēēk ām

^f8:9 Kala. 5:13 ⁸8:12 1Kōōr. 10:23-33 ^h9:2 1Kōōr. 15:8; 2Kōōr. 10:7-8; 11:5;

Kala. 1:1 ⁱ9:2 1Kōōr. 4:15; 2Kōōr. 3:1-3; 10:13 ^j9:4 Mat. 10:10; 2Tēēs. 3:9

^k9:6 Yēyuut. 9:27; 18:3; Kala. 2:1, 9 ⁱ9:9 Kiruu. 25:4 ^l9:9 1Tēm. 5:18

^m9:11 Room. 15:27 ⁿ9:12 Yēyuut. 20:33-34; 2Kōōr. 11:9

*kāābkōrōs kereeryaanteetaab āmiichoo bēlē?° 14 Ām kēelto nyēē wuu nyooto, kimwooy :nkine Mokoryoontētē kule māchāktōōs :biiko choo āmtootē lōkōōywēk chēē kāroomēch /kēēbāyē kubo yiisyoonoo.

15 Manaayaach :anii /kēēyēwoo kuu nyooto āmāāmiitē āsirwook ng'aleechu kule sōōkōōnoo kiy. Ākāykooyē amee y kusiir kubuutēēnoo :chii kiyi āntumēērēē.^p 16 -Māāng'āsē key yoo ā-āmtooy lōkōōywēk chēē kāroomēch, kuuyu mākyoo kule a-amte. Amiitē nyēē miyaat nyēē tyaa yoo kamaa-amte lōkōōywēchu.^q 17 Nto kyāāchēēnkuyi key kule a-amte, nto yēmāksē /kēētuwēnoo. Nteenee kuuyu /kiiki-itōorwoo, kumāchāktōōs a-amte. 18 Kiyēē āng'ērēchēē ku a-amte lōkōōywēk buch nyēē -māyoochē kiy.

19 Ābāwu key āmābāwoo :chii ake tukul, nteenee āchāmē āyētyēēchi chii ake tukul saaweech biiko chēē chaang' kucham Kiriistō. 20 Kyāānkāā-āmchinē Yuutayeeek, kyāābuurē kuu wōlēē wuu :icheek sāāyisu. Kyāābuurē āk Yuutayeechaa bāwu :kiruutēk wuu nyēē bāwoo nkani :kiruutēk, ānkoo sinee -mābāwoo anii :kiruutēkaab *Muusa, sāāyisu icheek.^r 21 Kyāābuurē wuu nyēē -māāwuuyē Yuutāyiin yoo āboontē key choo mā Yuutayeeek, sāāyisu icheek. Ānkoo wuu nyooto, āboontē mākuutēkaab Yēyiin, kuuyu bāwoo :Kiriistō. 22 Nto ām wōlēē miitē :choo kuskusēch, āyibē key :nkani kule akuskus sukung'eet āyisu. Kunyoo, kwaayey key akerkeyiitu bichoo alak tukul si nto anyuun āsāru mbo biiko kereeryaa.^s 23 Āyēyē ng'aleechu tukul kubo lōkōōywēk chēē kāroomēch sāānyōōru :nkani bēruurooto nyoo /kiikēēkuur-tooche biiko.

/Kēētuwēnē chii nyoo kēēkiil key

24 Ōnkēt kule yoo ing'wēnē key :biiko ām labateet kōōbēliisyē :akeenke ānku nyooto baatey nyēē /kēētuwēnē. Kunyoo, māchāktōōs ōlābātē ōtinyēē mooyēt kule +/mākēētuwēnook. 25 Chii ake tukul nyoo māchē kōōbēliis ām labateet, /kēēmākyinē kusatee key ng'al chēē chaang' ānkōōnēmchi key labateet. Nteenee yoo kēēbēliis, /kēētuwēnēē kiy nyēē -mēēbuurē kulōōyit. Nteenee kēēyēyē yi-isyēetaab Yēyiin sikēēnyōōru tuwēnto nyēē wēēti kibchuulyo.^t 26 Kunyi, -māāmiitē :anii ālābātē kuu chii nyēē -mēēnkētē kiyēē lābātyinē. -Māāmāchē anii akwet yoomat. 27 Nteenee, kyaaneet bōōrnyuu muytaayēet si yoo ā-āmchinē alak lōkōōywēk, mēēbērē + maakuste kiyoo +/mākēētuwēnēnoo.

-Mōōwuruur Mokoryoontētē

10 Mbo ng'eetaabiya, āmāchē āsōōtwook kiyēē kiyeyakay ām wōlēē mii :mbo kuuko. Kiriib icheek :boolteet ankwaay :tukul tōōliilēēt.^u 2 Yooto kwooyē :icheek tōōliiloonoo ānkuriibootē :booltaanaa, kuyēk :icheek tukul rubi-ikaab *Muusa. 3 Kyaam :tukul āmnyoontētē nyoo kikōōnu :Yēyiin^v 4 ānkuyyēē bēēko kibtaman chēē kikwoonēē rwaanteet ām keel nyēbo kwōng'ut. Kiiyyoonkyinē

°9:13 Laawi. 6:16, 26; Kāāyit. 18:8-10; Kiruu. 18:1 p9:15 Yēyuut. 18:3

q9:16 Room. 1:14; Yēyuut. 9:15; 26:16-18

r9:20 Yēyuut. 16:3; 21:20-26 s9:22 1Kōōr. 10:32-33; 2Kōōr. 5:11 t9:25 Filib. 3:12-14; 2Tēm. 2:5; 4:7-8; Ibu. 12:1; Yāāk. 1:12; 1Bēt. 5:4; Ng'oong'. 2:10; 3:11

u10:1 Chuy. 13:21; 14:19-22, 29 v10:3 Chuy. 16:13-21, 31

:rwaantaanaata Kiriistō.^w ⁵ Mānāāng'ērēkyi :Yēyiin kāāburtaab bichoo wōlēē wōō sōōkāse kule kibēkyinoot :bichoo suurkwēēnēt.^x

⁶ Kunyoo, kēēkāseē ng'aleechaa kule mēerook kēēkōchōnkyi Yēyiin kuu wōloo kiyēytooy :bichoo. ⁷ -Mōōyēku biich chēē okutunkyinē āynātōos kuu wōloo kiwuunto :bichooto alake, kuuyu mwooyē :siruutēkaab Yēyiin kule, "Kiswēē :biich saakwaanaa kuyyēsyō bokōōsuuchi ng'al chēē mākaroomēch."[†] ⁸ -Makaraam /kēēmārtooy kuu yoo kiyēyē :alake ām bichoo sukubēku bēsyeēt akeenke :chēē kiyitē kisyēerōōk tibtem āk sōmōk.^y ⁹ Māmāchāktōos /kēētyēmē Mokoryoontēt kuu wōloo kityēmtooy :alake ām bichoo sukubākāchē icheek :ēerēnōōk.^z ¹⁰ -Mōōng'unyng'uunyē kuu yoo kiyēyē :alake sukubākāchē icheek *:malayikeet nyoo āroontooy biich.^a

¹¹ Kēēkāseē yooto ng'aleechu kuyēk kānēētēywoo. /Kikēesirwēech sukung'et kēēriibēē keyy :acheek choo kēēminyē kōōrēt ām bēsyoōsyēchu kaakuriik :tabanta.^b ¹² Kunyoo, yoo ōbērē ōtitirootiin kumāchāktōos ōriibē keyy -/makeekentaak.^c ¹³ Tyēmūtyēēt ake tukul nyēē chōōnchook ku nyoo nāmē chii ake tukul. Ōmuuchē omaang'tee keyy Yēyiin kuuyu mēēbērē makwaastaak /keetyemaak kukeeytee tyēmiisyēēt nyēē ōmuuchē. Nto yoo /kakeetyemaak, mākōōboorwook kēēlto nyēē soochuntee ānkubōōkich.^d ¹⁴ Kunyoo ii, chōōrōōnuutēkyuu chēē āchāmē, osatee keyy okutunkyinē āynātōos.^e

¹⁵ Āmiitē āng'āloolwook akweek biich chēē ōsēwunootiin, kunyoo, ōrōōtootē :akweek kiyēē āmwooyē. ¹⁶ Yoo kēēyyēēwunēē terekyeet nyoo kēēbirchinēē Yēyiin kōōnkōy, kēēmiitē yooto kēēyēmtooy korotiikaab *Kāārārōōkiintēt. Nto yoo kēēbētēsē mukaatiit, kēēyēmtooy bōōrtaab Kāārārōōkiintēt.^f ¹⁷ Kuu yoo akeenke :mukaatiinaa, kēēwuuyē akeenke, ānkoo kēēchoong'ēch, kuuyu kyoomē mukaatiinaata akeenke.^g

¹⁸ Okas baa, akweek biikaab *Isrāyēēl. Yēmtooy oob :biiko choo bēēlē kōōsēēk kiyēē /kēēbēēlē ām *kāābkōōrōs, yoo āmiisyē?^h ¹⁹ Yoo āmwooyē kuu nyooto, āmiitē ābooru kule kōōsēēchoo /kēēyēchinē āynāt ku kiy, nto kule kiy :āynātōonoo?ⁱ ²⁰ Achicha! Māwuu nyoo. Kōōsēēk tukul choo yēyē :biiko choo mānēyēnchi Yēyiin, kuyēchinē :choo tāmirmirook chēē miyootēch āmēēbērē yēchinē Yēyiin. -Māmākyook akweek ōyēmtooy kiy āk tāmirmiroy. ²¹ Mēēmuuchāktōos ōyēēwunēē terekyeetaab Mokoryoontēt āk nyēbo tāmirmirook chēē miyootēch. Mēēmuuchāktōos ō-āmē Saakweetaab Mokoryoontēt āk āmit choo /kākēesooytoochinē tāmirmirook chēē miyootēch.^j ²² Ara, yoo ōmiitē ōyēyē kuu nyooto, ōmiitē ōwuruurē oob Mokoryoontēt kung'woonchi :moo? Ōsōōtē kule ōmuuchē wōlēē tēēnto :kāāmukēyēwēēkaab Mokoryoontēt?

^w10:4 Chuy. 17:6 ^x10:5 Kāāyiyit. 14:29-30; Ibu. 3:17

[†]10:7 Chuy. 32:2, 6, 19 ^y10:8 Kāāyiyit. 25:1-9 ^z10:9 Kāāyiyit. 21:5-6

^a10:10 Chuy. 14:11-12; Kāāyiyit. 16:41-50 ^b10:11 2Tēm. 3:16

^c10:12 Kala. 6:1 ^d10:13 1Tēes. 5:24; Yāāk. 1:13-14 ^e10:14 1Yoowa. 5:21

^f10:16 1Kōōr. 11:24-25 ^g10:17 1Kōōr. 12:27 ^h10:18 Laawi. 19:5-8

ⁱ10:19 1Kōōr. 8:4 ^j10:21 2Kōōr. 6:15-16

Ōkoonyitē Yēyiin ām kiyēē ōyēyē

²³ Mwooyē :alake ām akweek kule, “/Kēechāmwooy kiy ake tukul.” Nteenee āmwoowook kule mā karaam :kiy ake tukul. Mātēechē biich :kiy ake tukul.^k
²⁴ -Mēechēēnkyinootē keey nkit karaamat, nteenee ichēēnkyinootē alak.^l

²⁵ Ō-āmē bēēny ake tukul nyoo koo-alee wōlēē /kyoolēē banyeeek amookany kwaamaak mēt kule ara /kākēēsooytoochi āynātōōs nto acha. ²⁶ Mwooyē :siruutēk kule, “Bo Yēyiin :kōōrēt āk tukuuk chēē mii kōōrēt.”^m

²⁷ Yoo kākuurook :chii nyēē mēēyēnchi *Kāārārookiintētē kule bōō-āmiisyē ām kanyii ānkōōmāchē kule obe, obe. O-am bēēny ake tukul nyoo kākōōnook amookany kwaamaak mēt kule ara /kēechāmwooy o-am. ²⁸ Nteenee, yoo kāmwooy :chii kule /kākēēsooytoochi āmiichu āynātōōs, mēērook o-am kubo chiichooto kāmwoowook, kuuyu yoo koo-am āmiichoo kōōsōōtē :chiichoo kule miyaat.ⁿ ²⁹ Mā akweek :chēē ōsōōtē kule miyaat, nteenee chiichooto :nyēē imuuchē koosoot kuu nyooto.

Imuuchē kumwooy :chii kule, “Kērēktoo anii nyi atyaakaat kule nee :wōlēē isōōti-tooy :chiito? ³⁰ Yoo ākoo āmiitē ā-āmiisyē ābirchinē Yēyiin kōōnkōy ii, kwaam :nee sukung'alaaleenaa :chii kule kaayey nyēē miyaat?”^o ³¹ Kookas, yoo ō-āmē nto yoo ōyēyē kiy, nto yoo ōyēyē kiy ake tukul, kumāchāktōōs ōyēyē ōkoonyitē Yēyiin.^p
³² -Mooyey kiy nyēē miyaat ām wōlēē mii :biiko ānku Yuutayeeek, choo mā Yuutayeeek nto ku biikaab Kiriistō.^q ³³ Āsyēēmē ang'ereech chii ake tukul ām kēēlto ake tukul. -Māāmiitē āchēēnkyinootē keey :anii nkit karaamat nteenee āchēēnkyinootē biiko chēē chaang' /sikiiraraach.^r

11 Māchāktōōs ōyēyē kuu wōloo āyēytooy :anii, kuu wōloo ārubtooy wōlēē yēytooy :Kiriistō.^s

Kāāburtaab kooruuk yoo /kēēmiitē saayet

² Āsiltook, kuuyu ōsōōtoō ām kiy ake tukul ānkōōriibē kāānēētēywēēk kuu yoo kyāānēētook.

³ Amāchē ōnkēt kule bāwu :murēnēēt koorkeēt, kubāwu :Kiriistō murēnēēt. Nto nyēē bāwu Kiriistō ku Yēyiin.^t ⁴ Yoo kēēyēēn :murēno ake tukul ām acheek mētinyii yoo sooyē nto yoo ng'ālooltoochinē Yēyiin, kōōbooru kule mākoonyitē Kiriistō.
⁵ Nto nkinee koorko ake tukul nyoo mēēbērē kēēyēēn mētinyii yoo sooyē nto yoo ng'ālooltoochinē Yēyiin, mākoonyitē saanteenyii. Kerkeey :yooto wuu nyēē kēērēr mētinyii kōōntosuur saanteet. ⁶ Yoo mēēbērē kēēyēēn :koorko mētinyii kōōboor koonyit ām wōlēē miitē :saanteenyii kukaykay kōōrēr. Nto subak, kuuyu ng'ālyoo nyēē mābo koonyit ām wōlēē mii :saanteet yoo kēērēr :koorko mētinyii, kumāchāktōōs kōōyēēnē. ⁷ -Mēēyēēn :murēno mētinyii kuuyu /kikeeyey /kiikerkeeyee Yēyiin ānkukoonyitē Yēyiin. Nto koorkeēt, kukoonyitē :nyoo saanteenyii.^u ⁸ Mēēbērē kiyēwunēē :Yēyiin murēnēēt koorkeēt, nteenee kiyēwunēē koorkeēt murēnēēt,

^k10:23 1Kōōr. 6:12; 8:7-12

^l10:24 Room. 15:1-2; 1Kōōr. 10:32; 13:5; Filib. 2:4 [†]10:26 Tyēēn. 24:1

^m10:26 Tyēēn. 89:11 ⁿ10:28 1Kōōr. 8:7, 10-12

^o10:30 Room. 14:6; 1Tēm. 4:3-4 ^p10:31 Kolos. 3:17; 1Bēt. 4:11

^q10:32 Room. 14:13 ^r10:33 1Kōōr. 9:19-22 ^s11:1 1Kōōr. 4:16

^t11:3 Toowu. 3:16; Ēfēēs. 5:23 ^u11:7 Toowu. 1:26-27

⁹āmēebērē /kikēyēyē murēnēēt kubo koorkeēt, nteenee /kikēyēyē koorkeēt kubo murēnēēt.^v ¹⁰Nto kubo malayikaanik, kumāchāktōōs :koorko kōōyēēnē mētinyii sukōōboor kule bāwu inee :saanteenyii. ¹¹Ānkoo wuu nyoo, buch :koorko yoo mātinyē saannyya anku buch :nkinee saannyya yoo mātinyē :koorko, yoo kikiōōyēnchi Mokoryoontēēt. ¹²Kichōōnēē :koorkēēt bōōrtaab murēnēēt ānkusichē :koorko murēn. Kunyoo, kwoonēē :tukwaay wōlēē mii :Yēyiin. ¹³Kunyi, okas :akweek nkit. Ara karaam ām akweek yoo sooyē :koorko āmēyēēnoot :mētinyii? ¹⁴Ara, inēetook :wōlēē wuu ātēbuutēkaab biiko kule ng'ālyoo nyēbo kāāntosuurrāt kutinyē :murēno buut chēē kōōyēch? ¹⁵Nteenee yoo boonto :koorko buut chēē kōōyēch kuyibchinē kooniyit, kuuyu /kikiikoochi buutēchooto sukōōyēēnē mētinyii. ¹⁶Yoo māchē :chii ake tukul kule kukwiil ng'aleechu, kumābootēēch :ng'ala chēē wuu choo āmābooto nkicheek kanisoosyek ām wōlto ake tukul.

Ōrōotootē kiyēē ibooru :bōōrto āk korotiikaab Mokoryoontēēt

¹⁷Mākyō āsilook ām kiyēē āmiitē wāāmwoowook kuuyu kiyēē ōmiitē ōyēyē ām tuuyōōsyēkwook kumā karaam. ¹⁸Ng'ālyoo nyēbo taay ku kule kosiila yiit kule -mōōkāsyiintōōsii yoo ōtuuytōōsii ōkutunkyinē Yēyiin ankataacham kule wuu nyooto.^w ¹⁹Āchāmē kule imuuchē kukaraam yoo kōōchuunchuunnyē, sukutook kule mbo ng'oo ām akweek :chēē churtootiin ām wōlēē miitē :Yēyiin. ²⁰Yoo kyōō-tuuytōōsii, kyōōbērē tōōs ōmiitē ō-āmē āmnyoontēētaab Mokoryoontēēt nteenee mēebērē bo Mokoryoontēēt :āmnyoontoonoo, ²¹kuuyu simkwoomē :chii āmiikyii ānkuyyēēsyō amakanyee chuut sukuyemta tukul. Yooto makubeetee :alake kuut nto alak kubiyoong'iis ānkubōōkiit. ²²Yoo kā saakwa nyēbo āmiisyō, kwoomiis :chii ām kanyii. Ōmōōntoochinē nee akweek :choo ōyēku mokorēēn biikaab Kiriistō choo kuskusēch? Ara + māāsilook? Achicha!^x

²³Kyāā-āmwook kiyēē kiyey :Mokoryoontēēt. Ām kwēēmowuunoo /kikēēchoom-tooy Mokoryoontēēt Yēēsu, kinam mukaatiit, ²⁴nto yu kikiikubirchi Yēyiin kōōnkōy, kubetes ānkumwooy kule, “Bōōrnyuu :nyi nyēē /kākēēkōōn kubo akweek. O-am sōōsōōtēēnoo.” ²⁵Yu kābokwoomiis kubēk, kunam terekyeet nyēē kimii *:tifaayiik ānkumwooy kule, “Kiirootyeet :nyi nyēē lēēl kubununēē korotikyuu. Ōyyēē sōōsōōtēēnoo.”^{yz} ²⁶Ō-āmē āmnyoontooni ānkōōyyēē tifaayiichu ākyō bēsyēēt nyēē iyēēwunēē :Mokoryoontēēt sōōsōōtēē meenyii. ²⁷Kunyi, chii ake tukul nyoo āmē āmnyoontooni nto nyoo yyēē tifaayiichu ām kēēlto nyēē mā karaam, kukāākuchoolwookēn kuuyu -mēērābchinē kiyēē ibooru :bōōrto āk korotiikaab Mokoryoontēēt. ²⁸Māchāktōōs kōōrōotootē keey :chii kurook nto āmē mukaatiit nto kuyyēē tifaayiik. ²⁹Chii ake tukul nyoo āmē mukaatiit nto kuyyēē tifaayiik kumānēēnkēt kiyēē ibooru :bōōrtaab Mokoryoontēēt, kumii kōōtiilchinē keey ng'al. ³⁰Kiyooto :nyēē yēyē chēē chaang' ām akweek kutānkusiitu kut kōōkubēk :alake. ³¹Nteenee, yoo kēērōotoot keey :chii, mākyō /kiitiilchēēch ng'al. ³²Chuulēēch :Yēyiin -/simakiiruusteech āk choo mānēyēnchi Yēyiin.

³³Kunyoo ii, mbo ng'ēetaabiya, yoo ōmāchē o-am āmnyoontēētaab Mokoryoontēēt kumāchāktōōs ōkānyē keey. ³⁴Yoo āmē chii :kēmēy, kumāchāktōōs simk-

^v11:9 Toowu. 2:18-23; 1Tēm. 2:13 ^w11:18 1Kōōr. 1:10-11

^x11:22 Yāāk. 2:5-6 ^y11:25 Māārko 14:22-24; 1Kōōr. 10:16

^z11:25 Luuka 22:20

woomiisyē ām kanyii, simēēsākyyi keey :inee /kiitiilchi ng'al yoo ō-āmiisyē. Kunyi, kurubta keey āk ng'aleek alak chēē tāāboontē, + machaasat yoo kāāchōō.

Kāāmuukēywēek chēē rōōbchinē biich :Tāmirmiryēetaab Yēyiin

12 Mbo ng'etaabiya, kurubta keey āk kiyēē rōōbchinē biich :Tāmirmiryēetaab Yēyiin, -māāmāchē ōbuur nyēē -mōōnkētē nyēē karaam. ² Ōnkētē kule yoo kitākutoombo ōyēnchi Yēyiin, /kikiikēētēwēchook ōyēelchi āynātōōsyēchoo māng'āloolē.^a ³ Kunyi, āmwoowok kule māmwooyē :chii nyēē intōōchinē :Tāmirmiryēetaab Yēyiin kule, “Kuchubākoy :Yēesu.” Āmāmii :chii nyēē imuuchē kumwooy kule, “Mokoryoontētē :Yēesu” yoo kāmēēboorchii :Tāmirmiryēēt.^b

⁴ Rōōbchinē biich :Tāmirmiryēetaab Yēyiin kāāmuukēy chēē tēerchiin, nteenee akeenke :Tāmirmiryoonoo. ⁵ Mii :yiisyōōnuutēk chēē makerkeey chēbo Mokoryoontētē, nteenee akeenke :Mokoryoontoonoo. ⁶ Mii :ng'ala chēē /kiilātē chēē makerkeey, nteenee akeenke :Yēyiin nyoo yēyiisyēē chiito ake tukul.

⁷ Iboorunēē keey :Tāmirmiryēēt wōlēē mii :chii sukuyēētyēēchi biiko tukul.^c ⁸ Ikoochinē :Tāmirmiryēēt chiito ake kiirnatētē ānkuyēyē ake kōōnkēt wōlēē wuu :ng'aleek chēē wunyoottiin. ⁹ Ikoochinē ake kookaasee keey ām mooyētē akeenke kule ākoy kuyeyakay :kiyēē bēre. Nto ake, kurōōbchi kāāmuukēywēek chēē isoobsēē. ¹⁰ Ikoochinē ake kāāmuukēy kuyey ng'al chēē /kiilātē, nto ake, kuyey kung'ālooltoochinē Yēyiin. Ikoochinē ake kāāmuukēywēek chēē inkētēē kule tāmirmiryēēt nkōnō :nkōnō nto ake kōōkoochi kung'alaal ām ng'ēlyēēbik chēē tēerchiintōōs. Nto ake, kōōkoochi nyoo kumwooy kiyēē ibooru :ng'aleechaata kāmwooyē :nyiin.^d ¹¹ Akeenke :Tāmirmiryooni kōōnu kāāmuukēy /keeyey ng'aleechu tukul ānkōōkoochinē :inee chii ake tukul kāāmuukēywēēchoo kuu wōlēē māktooy.^{ef}

Akeenke :bōōrtaab chiito ānkutinyē komoswookik chēē chaang'

¹² Akeenke :bōōrtaab chiito ānkoo chaang' :komoswookik chēē yēyē bōōriitēnyi. Wuu nyooto mbo ām wōlēē miitē :Kiriistō.^g ¹³ /Kikeebatisaneech ām Tāmirmiryēēt akeenke kēēyēku bōōrto akeenke ānkiiyēku Yuutāyiin nto nyēē mā Yuutāyiin, nyēē motwooriin nto nyēē bāwu keey. /Kikēēkōōnēēch tukul Tāmirmiryēēt akeenke keeyye.^h

¹⁴ /Kimākēēyēyēē bōōrto kiito akeenke, nteenee /kikeeyeyee komoswookik chēē chaang'. ¹⁵ Ānkoo kāmwooy :kereenkeet kule, “-Māābooyē bōōrto, kuuyu -māāmuuchē ayey kiyēē yēyē :āwut” kutākubo bōōrto. ¹⁶ Ānkoo kāmwooy :yiitit kulē, “-Māābooyē bōōrto, kuuyu -māāmuuchē ayey kiyēē yēyē :koong'ta” kutākubo bōōrto. ¹⁷ Nto ki koong'ta :bōōrto tukul ii, nto /kēēyēbchinēē nee yiit ng'aleek? Nto, ki yiitit :bōōrto tukul ii, nto /kiing'uutēē nee? ¹⁸ Kubooyiit man, kiikuchōb :Yēyiin komoswookik tukul ām bōōrto kuu wōlēē kimāktooy kōōbuurto :ake tukul. ¹⁹ Nto ki komoswookichoo tukul ku kiy akeenke ii, nto kiyēku nee :bōōrto? ²⁰ Kuu wōloow wuu, chaang' :komoswookik, nto bōōrto ku akeenke.

^a12:2 Kala. 4:8 ^b12:3 Room. 10:9; Filib. 2:11; 1Yoowa. 4:2-3

^c12:7 1Kōōr. 14:26 ^d12:10 Yēyuut. 2:4

^e12:11 Room. 12:6-8; 1Kōōr. 12:27—14:40; Ēfēēs. 4:4

^f12:11 Room. 12:3; 1Kōōr. 7:7; Ēfēēs. 4:7; 1Bēt. 4:10 ^g12:12 1Kōōr. 12:27

^h12:13 Kala. 3:27-28

²¹ Mēemuuchē :koong'ta kumwoochi āwunnyēk kule, “-Māāmāchook,” āmēemuuchē :mētīt kumwoochi kērēenkōōk kule, “-Māāmāchook.” ²² Nteenee komoswookikaab bōōrto choo wuu nyēē kuskusēch, ku chooto :chēē māchāktōōs miisin. ²³ Nto komoswookik choo /kēēkāsē kule mābo laat kumāchāktōōs /kēēyibē chooto kubooyiit barak miisin. Nto choo bērē :biiko mātooku ku chooto :chēē māchāktōōs /kiiyēēnē miisin, ²⁴ nteenee māāmāchāktōōs /kiiyēēnē komoswookik chuut alak. Yēyiin nkit :nyēē kiyēyē bōōrto sukung'eet /kēēkoonyit komoswookik choo kuskusēch. ²⁵ Kunyoo, māāmāchāktōōs kubchēyē keyy :komoswookikaab bōōrto nteenee māchāktōōs kuyētyēēchinē keyy. ²⁶ Yoo nyālilē :komosta akeenke, kunyālilootiin :nkicheek komoswookik chuut alake. Nto yoo koonyitoot :komosta akeenke, kukoonyitootiin :nkicheek komoswookik chuut alake.¹

²⁷ Kunyoo, akweek :bōōrtaab Kiriistō ānkōōbooyē :tukul inee.^j ²⁸ Nto ām bikaab Kiriistō, kiikutool :Yēyiin kurook *lēbkēyeyik, *wōōrkooyik āk kāānēetik. Kikōōkoochi alak kuyēyē ng'al chēē /kiilātē, kōōkoochi alak kāāmuukēy kōōsoobso, kuyey alak kuyētyēēchinē biiko alak, kōōkoochi alak kāāmuukēywēēk kōōntōōchi chuut, nto alak kōōkoochi kung'āloolē ām ng'ēlyēēbik chēē tēerchiintōōs.^k ²⁹ Ara kēēyēku :tukul lēbkēyeyik? Nto kēēyēku :tukul wōōrkooyik? Nto kēēyēku :tukul kāānēetik? Nto kēēyēyē :tukul ng'al chēē /kiilātē? ³⁰ Ara kēēboontē :tukul kāāmuukēy chēē kiisoobsēē? Nto kēēng'ālooltēē :tukul ng'ēlyēēbik? Nto kiimuuchē :tukul kiibooru kiyēē ng'ālooltooy :bichooto?

³¹ Ōchēēng'ē rōōbēywēēkaab Tāmirmiryēēt chēē wōōyēch ānkāāmāchē āboorwook kēēlto nyēē karaam miisin.¹

Chamateet

13 Ānkoo kaang'alaal ām ng'ēlyēēbik chēbo biich nto chēbo malayikaan, āmēebērē ātinyē chamateet, ku bōlāt :nyoo buch.^m ² Nto yoo ātinyē rōōbēywoontēēt nyēē āng'ālooltoochinēē Yēyiin ānkāānkētē kiy ake tukul nyēē wunyaat nto mbo kule ātinyē kāāyēnchinooyēēt nyēē imuuchē kōōwuuy kōōrēēt āmāātinyē chamateet, ku buch.ⁿ ³ Yoo kāākoochi biiko choo bānoon tukuukyuu tukul nto mbo yoo kāākooytē soboonnyuu /sikēēkoonyitoo[†] āmāātinyē chamateet, māmii :kiyēē ānyōōru.^o

⁴ Yoo iboontē chamateet, kuyēyiing' imuytoochinē ng'aleekaab biiko alak. Nto yoo tinyē :chii chamateet, ku lēēl :moo āmātinyē tuuyin bo moo, āmāng'āsē keyy, ⁵ āmā awees, mātinyinē sooyān, māsimkunyēēru, mānāmtooy ng'al mukuulēy, ⁶ māng'ērēkyinē tukuuk chēbo rōkōs nteenee ng'ērēkyinē choo bo manta, ⁷ lukuyē ng'al, ikoosēē keyy ānkōōkēnēē keyy Kiriistō ānkumuytooy.^p

⁸ Māng'ētē :chamateet. Nteenee makuyit :bēsyēēt nyēē mēētākung'ālooltoochinē :biiko Yēyiin, āmēētākung'ālooltēē :biiko ng'ēlyēēbik, /āmēētākēēng'oonkyinē chii ng'al. ⁹ Rartaat :ng'oomnānēenyoo -āmākēēnyōōru ng'oong'uutēkaab Yēyiin

[†]13:3 Mwooyē :siruutēk alake kule /bokebeela.

^j12:26 Room. 12:15; 2Kōōr. 11:29

^k12:27 Room. 12:4-5; 1Kōōr. 6:15; 10:17; 12:12; Ēfēēs. 1:23

^l12:28 1Kōōr. 12:8-10; Ēfēēs. 4:11-12 ¹12:31 1Kōōr. 14:1

^m13:1 2Kōōr. 12:3-4 ⁿ13:2 Mat. 7:22; 17:20; 1Kōōr. 12:8

^o13:3 Māārkō 10:21 ^p13:7 Room. 13:8-10; 1Kōōr. 8:1

kuchurta. ¹⁰Nteenee yoo kayit :bēsýēēt nyēē /kēēyēyēē kiy ake tukul kuchurta, mākubootyo :ng'aleek choo māchurtootiin.

¹¹Yoo kitāāmining', kyāāng'āloolē ānkāāsōōtē ng'al chēbo leekwaanti. Nto yu kāwāāwōōyiitu abakaakte ng'aleechaa kibo leekwaanti. ¹²Kēēmiitē kēēkāsē raat ng'al kumēēmēyootiin, nteenee +mabokeekas ām bēsýoonoo kuchurta. Ki-inkētē raat kereeryaa, nteenee +mābokiinkēt ām bēsýoonoo kuchurta kuu wōloo inkētītēēch :Yēyiin kuchurta.^q ¹³Okany keetas taay kiikoosēē keey ānkiikēnēē keey Yēyiin ankookany kēēchāmē chii ake tukul. Kiito nyēbo koomānuut ām ng'aleechu tukul ku kule 'kēēchāmē chii ake tukul.'^r

Ōtitiirē keey yoo ōtuuytōōsii

14 Ōnēmchi keey chamateet ankoocheeng' rōōbēywēēkaab Tāmirmiryēēt ānku miisin nyēbo kule ōng'ālooltoochi Yēyiin.^s ²Chii ake tukul nyoo ng'āloolē ām ng'ēlyēēbik, kumāmii kung'āloolchinē biiko nteenee ng'āloolchinē Yēyiin. Māmii :chii nyēē imuuchē kōōnkēt kiyēē miitē :chiichooto kumwooyē kuuyu mii kung'āloolēē ng'al chēē wunyootiin kubununēē tāmirmiryēēnyii.[‡] ³Nteenee, chii ake tukul nyoo ng'ālooltoochinē Yēyiin, kung'āloolchinē biiko kōōnēērē, kōōkomkoomu ānkusooysooyē. ⁴Nto chiito nyoo ng'āloolē ām ng'ēlyēēbik, kumiitē :nyoo kōōtitiirē keey nkit. Nto nyoo ng'ālooltoochinē Yēyiin kumiitē :nyoo kōōnēērē kaniseet.^t ⁵Ābērē nto ong'alaal :akweek tukul ām ng'ēlyēēbik, nteenee, kāāmāchē miisin kule nto ōng'ālooltoochi :tukul Yēyiin. Karaam yoo kāng'ālooltoochi :chiito Yēyiin kusiir yoo kang'alaal ām ng'ēlyēēbik. Tōōs baateey yoo kēēboor kiyēē kāng'āloolēē ām ng'ēlyēēbichooto sukooner :ng'aleechaa kaniseet.^u

⁶Kunyoo ii, mbo ng'eetaabiya, yoo kāāchōō wōloo ōmiitē, ankaang'alaal ām ng'ēlyēēbik kumāmii :kāroomnyo. Sārwook baateey yoo kāāng'oong'wook kiy nto ayeyaak ōnkēt kiyēē wunyaat, nto āng'ālooltoochinē Yēyiin nto aneetaak. ⁷-Mēēmuuchē :chii kōōnkēt tyēēntaab bukantiit nto nyēbo kurēeruut yoo /kākēēb-utoobut nto /kakeekuutaakuut kuu choo buch. ⁸Nto subak, yoo kāāmāchēy :aryeembuut nyēē karaam, sukukasakay kule kuurē biikaab lukēēt, kumēēmuuchē :chii kuwo booryēēt. ⁹Kunyoo, wuu nyooto ām wōlēē ōmiitē :akweek. Yoo koong'alaal ng'al chēē mākāsāktōōs kōōmuuchē kule nee kōōnkēt :biiko kiyēē ōmiitē ōmwooyē. Mākuyibē :yoomeet ng'aleekwook.

¹⁰Tookunoot kule mii :kuutuweek chēē chaang' kōōrēēt kumukuul, ānku yoo /ka-keeng'alaal, kumii :kiyēē ibooru. ¹¹Yoo -māāmuuchē kut ānkēt kiyēē mwooyē :chiito ake, āyēku soboyiin ām wōlēē mii :chiichooto nto yoo mākāsē nyeenyuu ku soboyiin :nkinee ām wōlēē āmiitē. ¹²Wuu nyooto yoo kang'alaal :chii ām ng'ēlyēēbik chēē -mōōnkētē. Kuu yoo ōchēēng'ē rōōbēywēēkaab Tāmirmiryēēt, kumāchāktōōs ōchēēng'ē miisin choo inēērē kaniseet. ¹³Kunyi, kurubta keey āk ng'ālyoontooni, māchāktōōs kusooyē :chiito nyoo ng'āloolēē ng'ēlyēēbik kule koomuuch kōōboor kiyēē mii kumwooyē.

[‡]14:2 Nto Tāmirmiryēētaab Yēyiin.

^q13:12 Room. 8:24; 2Kōōr. 5:7; 1Yoowa. 3:2

^r13:13 1Tēēs. 1:3; 1Yoowa. 4:16 ^s14:1 1Kōōr. 12:10 ^t14:4 1Kōōr. 14:26

^u14:5 Kāāyiit. 11:29

¹⁴Yoo āsooyēē ng'elyēēbik ku tāmirmiryēnyuu :nyēē sooyē nto yooto tukul māmii :mētinyuu kuyēyē kiy. ¹⁵Kunyoo, ara + māāyēyē nee? + Māāsooyē āyēyīsyēē tāmirmiryēēt nto ām āsiiswēk alak āsooyēē mētīt. + Māātyēēnēē tāmirmiryēēt nto ām āsiiswēk alak ātyēēnēē mētīt. ¹⁶Yoo siltooy :chii Yēyiin ām tāmirmiryēēt nkit, mākumwooy kule nee :chii nyēē mānāānooyēē ng'aleechaa kule, “Kuwuuyiit nyooto,” yoo -mēēnkētē kiyēē /kēēmiitē /kēēmwooyē? ¹⁷Imuuchē kumiitē kubirchinē Yēyiin kōōnkōy ām kēēlto nyēē karaam, nteenee -mēēmuuchē :yooto kuyētyēēchi nyiin ake. ¹⁸Abirchinē Yēyiin kōōnkōy, kuuyu āng'āloolē ām ng'elyēēbik kusiir akweek tukul. ¹⁹Nteenee, yoo kēētinyē keey biikaab Kiriistō kēēkutunkyninē Yēyiin, ākāykooyē amwaay ng'aleek muut chēē kāsaktōōs, kusiir ang'alaal ām ng'elyēēbik ng'al chēē mā tēē chu.

²⁰Mbo ng'eetaabiya, obakaakte ng'al chēbo leekwaanti. Nteenee kurubta keey āk rōkōs, ōbuur kuu lēēkōōy. Nto ām tukuuk alak ōyēku biich chēbo kuunyut.^v ²¹Mwooyē :Yēyiin ām siruutēk kule, “+ Māāng'āloolchi bichu kubununēē biiko chēē ng'āloolē ām kuutuweek alak āk choo sobooy. Ānkoo kuwuu nyooto, mākoy kukāswo.”[†] ²²Yoo ng'āloolē :chii ām ng'elyēēbik, kōōboorchinē kiito ake biiko choo mānēyēnchi Yēyiin āmēēbērē choo kiikōōyēnchi. Nto yoo /kēēng'ālooltoochinē Yēyiin, kumii /kēēng'āloolchinē choo kiikōōyēnchi Yēyiin, āmēēbērē choo mānēyēnchi.

²³Kunyi, yoo kōōtuuyēēchi yēēt akeenke ankoong'alaal ām ng'elyēēbik ankukwa :biiko chēē mānāānooyēē ng'aleechaa nto ku choo mānēyēnchi Yēyiin, māmwooyē kule kāākubunwook :mētēwoy?^w ²⁴Nteenee yoo kāchō :chii nyoo mānēyēnchi Yēyiin nto nyēē mānāānooyēē ng'aleechaa, yoo mii kung'ālooltoochinē :biiko Yēyiin, makukasee ng'aleechaa tukul kule boonto miyootyēēt. Nto yooto, kucham kule choolwookēnoot ²⁵ānkutook :tukuuk chēē kiwung'ta keey. Kunyoo, mākōōryookyi keey ng'wēny kukākutunkyi Yēyiin kumwooyē kule, “Lēyyē, mii :Yēyiin kwēenuung'woong'.”^x

²⁶Kunyoo ii, mbo ng'eetaabiya, ara + maamwaay nee? Yoo kōōyēmē yēēt akeenke, kumāchāktōōs kutinyē :chii ake tukul kiyēē mākumwoochi biiko. Imuuchē kutyēēn :ake, kōōnēētiis :ake, kuboonto :ake ng'oong'uutyēēt, kung'āloolē :ake ām ng'elyēēbik nto ake kōōboor kiyēē ng'āloolēē :nyiin. Yoo ōtīnyē rōōbēywēechu tukul, kumāchāktōōs ōyēyīsyēē ōnēērēē biikaab Kiriistō.^y ²⁷Yoo ākoo māchāksē /keeng'alaal ām ng'elyēēbik, kumāchāktōōs kuyēk biich āyēēng' kut ku sōmōk. Nto yoo ng'āloolē, kurōōbu keey ānkumāchāktōōs kumii :chiichēē ibooru kiyēē miitē :icheek kumwoowu. ²⁸Nto yoo māmii :chii nyēē kēēboor, kumāmāchāktōōs kung'alaal :chiichoo ām ng'elyēēbik nteenee kung'āloolchinē keey nkit āk Yēyiin.

²⁹Ōkānyē kung'āloolē *:wōōrkooyikaab Yēyiin āyēēnku nto ku sōmōk kōōrōōtootē :kāāntōōyik chuut kiyēē /kēēmwooyē.^z ³⁰Nto yoo kānyōōr :chii ake nyēē kēēbuurchi keey ng'wēny ng'oong'uutyēēt, kumāchāktōōs kusiis :chiito nyoo kābo taay nyoo kāmii kung'āloolē. ³¹Māchāktōōs kurōōbunēē keey :wōōrkooyik akeenke akeenke /sikiineet chii ake tukul kukich. ³²Inkētē :wōōrkooyoontēētaab Yēyiin ām

^v14:20 Ēfēēs. 4:14 [†]14:21 Isaaya 28:11-12 ^w14:23 Yēyuut. 2:13

^x14:25 Yoowa. 4:17-19 ^y14:26 1Kōōr. 8:1; 12:7-10; 14:4, 12; Ēfēēs. 4:11-13

^z14:29 1Tēēs. 5:19-22

tāmirmiryēenyi āsiiswēk chēē yēmootiin kung'alaalee, ³³kuuyu māmāchē :Yēyiin taariiryēet, nteenee māchē kēētēbtē kaalyēet.

Kuu wōloo wuunto :chōbuutēk ām wōlēē mii :biikaab Kiriistō tukul,^a ³⁴māmāchāktōōs kutēēbē :koooruuk ng'al yoo /kēēmiitē tuuyēēt. Māchāktōōs kōōy-wēyiisyē kuu wōloo mwooytooy :kiruutēk.^b ³⁵Nto yēē māchē :ake tukul kōōnkēt ng'ālyoo, wokuteebē saanteenyi ām kōōnyii.^c ³⁶-Moosoot :akweek biikaab Kōōrintō kule kichōōnēē :ng'ālyoontēetaab Yēyiin wōlēē ōmiitē, nto mbo kule akweek nkit chēē kōōkuyitook.

³⁷Yoo isōōtē :chii kule inee ku *wōōrkooyoontēetaab Yēyiin ānkukichoot ām ng'aleekaab Tāmirmiryēēt, ku ākoy kōōnkēt kule kiyēē āmiitē āsirwook ku mākuutyēetaab Mokoryoontēēt. ³⁸Nto nyoo mākoonyitē mākuutyooni, kumēērook /kēēkoonyit nkinee.

³⁹Kunyoo ii, mbo ng'eetaabiya, ōchēēng'ē ōng'ālooltoochi Yēyiin, amooyētee chii kung'alaalee ng'ēlyēēbik ⁴⁰kātikoo baatey yoo /kēēmii /kēēyēyē kiy ake tukul ām kēēlto nyēē rootaat ankyemaat.

Ng'aleek chēbo koomānuut ām lōkōōywēk chēē kāroomēch

15 Mbo ng'eetaabiya, āmāchē āsōōtwook kiy kurubta keyy āk lōkōōywēk chēē kāroomēch choo kyāā-āmwook. Lōkōōywēchooto ku choo !kyōōyēnchi ānku chooto mbo raat chēē ōyooong'unēē. ²Ōrāroochootiin kubo lōkōōywēchu yoo kōōki-ilchi ng'ālyoontoono kyāā-āmu. Nteenee, yoo māwuu nyooto, kukyōōyēnchi nyēbo buch.^d

³Kyāā-āmwook ng'aleechu bo koomānuut chu kyāānyōōru nkani kule: Kime *:Kāārārookiintēēt kubo ng'ōōkiswookikyoo kurubta keyy āk wōlēē mwooytooy :siruutēk.^e ⁴/Kikeemuy /ankiing'ētee meet ām bēsyēetaab sōmōk kuu wōloo mwooytooy :siruutēk.^f ⁵Kichokōōboorchi keyy Bētērō, nto mii yoo, kōōboorchi keyy rubiik tukul taman āk āyēēng'.^g ⁶Nto mii yoo, chokōōboorchi keyy mbo ng'eetaabiya bokolwookik muut ām yēēt akeenke. Tākusobchootiin :bichooto alake chēē chaang' ānkoo kiikubēk :alake. ⁷Lētunoo subak, chokōōboorchi keyy Yāākōbō ānkōōboorchi keyy *lēbkēēyik chuut alak,^h ⁸nto yityo, chokōōboorwo keyy nkani āyēku leekwa nyēē -/mākiiriiku.ⁱ ⁹Anii :nyēē ābooyē ng'wēny miisin ām *lēbkēēyik chuut amaayemaat /kēēkuuroo kule *lēbkēēyiin kuuyu kyāāwusē biikaab Kiriistō. ¹⁰Nteenee, ām chamateetaab Yēyiin wuu nyi raat :soboonnyuu. Mānāāwētēē keyy :chamateenyi ām wōlēē āmiitē. Wuu nyooto kuuyu kyaa-am booryēēt nyēē kōōōm miisin kusiir ake tukul ām *lēbkēēyichoo, āmēēbērē ki anii, nteenee ki kāāmuukēywēkaab Yēyiin :chēē kyoomē booryoonoto kubuntēēnoo.^{jk} ¹¹Yoo ki anii nyēē kyāā-āmwook lōkōōywēchu, nto ku *lēbkēēyik chuut alak, māmii yoo :kiy, nteenee ng'aleek chu chēē kyoomu ānku ng'aleechuutēchu :chēē kyōōyēnchi.^l

^a14:33 1Kōōr. 7:15 ^b14:34 Toowu. 3:16

^c14:35 1Kōōr. 11:3; Ēfēēs. 5:22; 1Tēm. 2:11-12 ^d15:2 1Kōōr. 15:17; 2Kōōr. 6:1; Kala. 2:2; 3:4; 1Tēēs. 3:5 ^e15:3 Isa. 53:5-12; 1Kōōr. 11:23 ^f15:4 Mat. 12:40; Yoowa. 20:9; Yēyuut. 2:24-31 ^g15:5 Luuka 24:34, 36 ^h15:7 Luuka 24:50

ⁱ15:8 Yēyuut. 9:3-6; 1Kōōr. 9:1; Kala. 1:15-16 ^j15:10 Kala. 1:13-14; Ēfēēs. 3:8; 1Tēm. 1:12-16 ^k15:10 2Kōōr. 11:23 ^l15:11 Kala. 2:6-9

/Kiing'ēētēē chii meet

¹²Nto yoo /kiikyoomwook kule king'eetee :Kiriistō meet ānkyōōyēnchi ii, kōō-muuchē kule nee :biiko alake ām akweek kumwooy kule -/mākiing'ēētēē chii meet?

¹³Nto yoo ākoo -/mākiing'ēētēē chii meet ii, mā ākoo manaang'eetee :Kiriistō meet? ¹⁴Nto yoo manaang'eetee :Kiriistō meet, ku buch :kiyēē kēēmiitē acheek kyoomu ānku buch mbo :kiyēē kyōōyēnchi. ¹⁵Nto kiwuu nyooto, nto kēēyēku ng'wiik ām wōlēē mii :Yēyiin kuuyu kyoomtooy kule kiing'eetee :Yēyiin Kiriistō meet. Nteenee yoo mēēbērē /kiing'ēētēē meet chēē kiikubēk, kumēēbērē kiikung'eetee :Kiriistō meet. ¹⁶Yoo ākoo -/mākiing'ēētēē meet chii nyēē kiikume kumēēbērē /kiikiing'eetee Kiriistō meet. ¹⁷Nto yoo ākoo wuu nyooto, ku buch :kiyēē kyōōyēnchi /āmānākēēnyōōwook kaat ām choolwookātēēng'woong^m ¹⁸ānkiiku-bootyo :nkicheek choo kibēk kukiikōōyēnchi Kiriistō. ¹⁹Nto yoo ākoo kiibuurē kiikēnēē keyy Kiriistō kubo soboontaab kōōrooni buch, kēēmiitē yēē mii :chii.

²⁰Nteenee, kubooyiit man, /kiikiing'eetee Kiriistō meet. Inee :kaabooret /kiing'eetee meet kuyootyi kēēlto choo kiikubēk.ⁿ ²¹Kuu yoo kichōōnchi :meet kōōrooni kubununēē chii, kuchōōnii :nkinee soboonto kubununēē chii. ²²Kuu yoo bēku :biiko tukul choo bo Aatam, /kiing'ēētēē meet biiko tukul choo bo Kiriistō.^o ²³/Kikeenyoooyee Kiriistō /kiing'eetee meet, nto yoo iyēēwu kōōyyiin, +/makiing'eetee meet biiko tukul choo cheechii.^p ²⁴Nto miitē yoo nanyuun, kuyit :tabanta ām yoo kētyinēē :Kiriistō Baaba Yēyiin bāytooyiisyēēt yoo kaakooserweet :inee bāytooyik alak tukul āk kāmūukēy alak tukul.^q ²⁵Kunyi, tākubāytooyiisyē :Kiriistō ākoy kut koowaang'ta buunikyii tukul^r ²⁶nto buunyoontēēt nyēbo lētuut kooserweet ku meet.^s ²⁷Mwooyē :siruutēk kule, “ +/Mākiitōōrchi kiy ake tukul.”^t Tookunoot kule yoo /kēēmwooyē kule +/mākiitōōrchi “Kiy ake tukul,” kōōbooru kule mēēbērē nāmē keyy :yooto āk Yēyiin kuuyu inee nyēē itōōrchinē Kiriistō kiy ake tukul. ²⁸Yoo kaakuyey kuu nyooto, +/mākiitōōrchi Leekweet kwaan Yēyiin, sukubayta :Yēyiin kiy ake tukul kutukul.^t

²⁹Ara, kēēmwooyē nee kurubta keyy āk choo /kēēbātisanē kubo choo kiikubēk? Yoo /kēēmwooyē kule -/mākiing'ēētēē chii meet ii, kubo :nee naas /kēēbātisanē biiko kubo choo kiikubēk?

³⁰Nto kurubta keyy āk acheek, ātēēbē kule ii, ām nee sikyoosāntooy keyy kib-taman? ³¹Kubooyiit man, kyaanamaanunee meet āwut. Nteenee āng'ērēchē kubo kiyēē kiikuyey :Kāārrookiintēēt Yēesu Mokoryoontēenyoo ām soboonwēkwōok.^u ³²Nto kimāākēnēē keyy tuwēntaab kibkōōnkōy, nto kimāāwuulyēē bichoo ām Ēfēēsō chu wuu tyoong'in. Nto yoo ākoo -/mākiing'ēētēē chii meet, kiimuuchē keemwaay kule, “Okany kyoomchi keyy āmit ānkēēyyēēsye, kuuyu +mākēēbēku tuun.”^v ³³Lēyyē, -mookany /keemaasaak. Yoo koonāam keyy biiko choo miyootēch :ātēbutēkwāa, mākōōbootook. ³⁴Ōsēwu ankootayee keyy choolwookātēēt

^m15:17 Room. 4:25; 1Kōōr. 15:2 ⁿ15:20 1Kōōr. 6:14 ^o15:22 Toowu. 3:17-19; Room. 5:12-21 ^p15:23 1Tēēs. 4:16-17 ^q15:24 Room. 8:38

^r15:25 Tyēēn. 110:1; Māārko 12:36 ^s15:26 Ng'oong'. 1:18; 20:14; 21:4

^t15:27 Tyēēn. 8:6 ^u15:28 Room. 11:36 ^v15:31 Room. 8:36

[†]15:32 Isaya 22:13; 56:12 ^v15:32 Yēyuut. 19:29-31; 2Kōōr. 1:8

kuuyu miitē :alake ām akweek chēē tākumāng'oon ām wōlēē wuu :Yēyiin. Āmwooyē ng'aleechu sōochusyē.^w

+ /**Makeeweech bōorwoonik chu bēku kuyēk chēē mābēku**

³⁵ Imuuchē kuteeb :chii kule, “Imuuchāktōōs /kiing'eetee meet kule nee choo ki-ikubēk? Ng'ēētitooy bōorto nyēē wuu nee?” ³⁶ Wuu nee :kāāsōōtēywēekwook ēē? -Mōōnkētē kule yoo /kakeechaan kēbuswoontēēt, kununē :muuyto sukubiit? ³⁷ Yoo 'keechaan kēbuswoontēētaab nkoonuuk nto ku nyēbo kiy ake tukul makerkeey āk nyoo kaakubiit.^x ³⁸ Yēyiin nkit :nyēē yēyē kēbuswoo ake tukul kubiit ku wōloo māk-tooy :inee ām kēēlto nyēē teer ām wōlēē mii :ake.

³⁹ Tēerchiintōōs :bōortaab chiito āk nyēbo tyoony. Ku teer nyēbo tariiteet anku-teer mbo :nkinee nyēbo *burburyoontēēt. ⁴⁰ Miitē mbo :nkicheek tukuuk chēbo wōliin bo barak āk chēbo wōlēēb ng'wēny. Lēbkeēyēch :choo bo barak ām kēēlto ny-eeng'waa, nto chēbo ng'wēny, kukāroomēch :choo ām kēēlto nyeeng'waa. ⁴¹ Lebkeey :asiista ām kēēlto nyeenyii, anku lebkeey :nkinee araaweeet ām kēēlto nyeenyii, nto nkicheek kookeelik lēbkeēyēch ām kēēlto nyeeng'waa. Nteenee teer :lēbkeēyyēētaab kookeelyeet ake ām wōlēē mii :ake.

⁴² Wuu nyooto nkinee ām wōlēē + /makiing'eetita choo kiikubēk. Nunē :bōorto nyoo /kēēmuyē, nto nyoo /kiing'ēētēē meet kōōbuurē :nyoo kibchuulyo. ⁴³ Yoo /kēēmuyē bōorto, ku kiy buch. Nto yoo /kiing'ēētēē meet ku kiy nyēbo kwōng' uut. /Kēēmuyē ku kiy nyēē mābo laat, nto yoo /kiing'ēētēē meet kutinyē kāāmuukēy-wēek.^y ⁴⁴ /Kēēmuyē ku bōor buch, nto yoo /kiing'ēētēē meet, ku bōor nyēē lēēl nyēbo tāmirmiryēēt. Kuu yoo miitē :bōortaab kōōrooni, kumiitē :nkinee bōortaab tāmirmiryēēt. ⁴⁵ Mwooyē :siruutēk kurubta keey Aatam nyēē ki chiito nyēbo taay kule, kitoow :chiichoo soboontaab kōōrooni.[†] Nto Aatam nyēbo lētuut kukōōnu :nyoo soboontaab tāmirmiryēēt.^z ⁴⁶ Kitook :bōortaab kōōrooni kurook, nto mii yoo chokutook :bōortaab tāmirmiryēēt. ⁴⁷ /Kikeeyey Aatam kuchōōnēē teng'nyanteet, nto Yēēsu, kuchōōnēē :nyoo kibkōōnkōy. ⁴⁸ Kuu wōlēē kiwuunto :chiichoo bo ng'wēny, kuwuu chooto :nkicheek choo bo wōlēēb ng'wēnyuuni. Nto wōlēē wuunto :chiichoo bo kibkōōnkōy, kuwuu chooto :nkicheek choo bēētii kibkōōnkōy. ⁴⁹ Nto kuu yoo kēētinyē tōōntaab chiichoo bo wōlēēb ng'wēny, + mākēēnyōōru nkinee tōōntaab chiito nyoo kichōōnēē kibkōōnkōy.^a

⁵⁰ Āmwoowook akweek, mbo ng'etaabiya, kule -mēēwutē :chii Kaab Yēyiin āk bōōrnyii nyoo bo ng'wēnyuuni. Bēku :bōōrwēchu kēēboontē nyēē mākooy kōōbuur ākookoy. ⁵¹ Okany baa, āmwoowook kiy nyēē /kikiiyeel ānkōōyēbchi yiit: -Mākēēbēku :acheek tukul, nteenee + /makeeweecheech ⁵² areet akeenke bēsyēēt nyoo /kēēkuutē aryeembuut. Yoo /kēēkuutē aryeembuut kung'ēētōōs :choo ki-ikubēk /ankeeweechweecheech acheek choo tākēēsobchootiin /kēēnyōōru bōōrwoonik chēē leelach.^b ⁵³ Yēmāktōōs /keeweechweech bōōrwoonikyoo chu bēku kuyēk chēē mābēku.^c

^w15:34 Room. 13:11-12 ^x15:37 Yoowa. 12:24 ^y15:43 Filib. 3:21

[†]15:45 Toowu. 2:7 ^z15:45 Yoowa. 6:63; 2Kōōr. 3:6

^a15:49 1Kōōr. 15:21-22 ^b15:52 1Tēēs. 4:15-17 ^c15:53 2Kōōr. 5:4

/Kiikiisyēento meet

⁵⁴Yoo kaakuyeyakay kuu nyooto, mākuyityiin :siruuṭēchu mwooyē kule, “/Kiki-isyēento meet kutukul.”[†] ⁵⁵Mākuyityiin subak :siruuṭēchu mwooyē kule, “Wōōy, wē, meet nyoo mēēkutinyē biirtooyiisyo, wōōy, wē, meet nyoo mēēkutinyē ng'woonēēt!”[†] ⁵⁶Ibēlēē biich :meet ng'ōōkisto ānkunyōōrtooy :ng'ōōkisto nkuruuk wōlēē mii :kiruutēk.^d ⁵⁷Kēēbirchinē sōō Yēyiin kōōnkōy nyēē tyaa! Inee :nyēē yēyēech kēēbiirtooyiisye ām Yēesu Kiriistō Mokoryoontēnyoo.^e

⁵⁸Kunyoo ii, mbo ng'eetaabiya choo āchāmē, ōṭitir ānkōōkimikiitu. Ōnēmchinē key ākookoy yiisyēetaab Mokoryoontētē ām mooyēt akeenke kuuyu ōnkētē kule -māwēētii buch :yiisyonoo ōyēchinē Mokoryoontētē.^f

Kāaruruukiisyēetaab beesaanik

16 Kurubta key āk beesaanik choo /kiiruruuchē kubo biikaab Kiriistō ām Yēērusālēm, āmwoowook kule oyey kuu wōloo kyāmwooytoochinē kanisoosyekaab yēmēetaab Kalatyaa.^g ²Ām bēsyēetaab taaya nyēbo wiikiit ake tukul, māchāktōōs :chii ake tukul ām akweek kusātyinē komos beesaanik kereeryaa ām chēē nyōōru /subokeekonor. Nto yoo kaayitu, kumāmāchāktōōs kule /kiiruruuch beesaanik alak tukul. ³Yooto, +mookwey biiko chēē sukuyibchi beesaanik biikaab Kiriistō ām Yēērusālēm. +Māāsirchi bichoo ng'aleek chēē iboorchinē icheck chiichēē kākōōnu beesaanichaa. ⁴Nto yēē ākoo yēmāktōōs āwē :nkanii +makeebeete key āk icheck.

Chōbutēkaab Bāwulō

⁵+Māaruutoochi Maketoonnya ām bārooyinto nyēē nwaach nto yityo, āwēesyētyook.^h ⁶⁻⁷-Māmāchē kule akasaak baatey ankaakeeyte. Ābērē nto ābuurtē key akweek, yoo kacham :Mokoryoontētē. +Mākēētēbtē key kisich nto ākoy mbo kubēk :yiiwootētē sukung'eet ō-āmiisoo ānkōōkōōnoo toorētētē ake tukul ām baannyuu.ⁱ ⁸Nteenee, +māwāābēēni Ēfēsō ākoy bēsyēetaab *Bēentēkōōst, ⁹kuuyu kaakuyaatakay :kēelto ayey yiisyēenyuu kuchutito ānkoo miitē :biiko chēē chaang' chēē mii kukwiiloo.^j

Kiyēē kii-āmiisēē :Bāwulō biiko

¹⁰Yoo kāchō :Tēmētēewō wōloo, kumāchāktōōs otaach nyēē karaam, kuuyu mii kuyēyē yiisyēetaab Mokoryoontētē kuu wōloo āmiitē :anii āyēytooy.^k ¹¹Kunyoo, māchāktōōs kutay :chii ake tukul. Nto yoo wēētii, kumāchāktōōs ō-āmiis ām bāybooyēēt, sukōōyēew wōlēē āmiitē. Āmiitē ākānyoonu inee kuchōōnto key mbo ng'eetaabiya.

¹²Nto kurubta key āk ng'eetaabiya Ābōōlō, kyāmwoochi nyoo kuchōōnto key mbo ng'eetaabiya wōloo ōmiitē. Kāmāmāchē :inee kule kuchō, nteenee mākuchō yoo kānyōōr bārooyinto.^l

[†]15:54 Isa. 25:8 [†]15:55 Osee. 13:14 ^d15:56 Room. 4:15; 6:23; 7:7-11

^e15:57 Room. 7:24 ^f15:58 2Tēt. 15:7; 1Kōōr. 16:13 ^g16:1 Room. 15:26

^h16:5 Yēyuut. 19:21; 2Kōōr. 1:16 ⁱ16:6-7 Room. 15:24; Yāāk. 4:15

^j16:9 Yēyuut. 19:8-10 ^k16:10 1Kōōr. 4:17 ^l16:12 Yēyuut. 18:24

¹³ Ōkāsu ānkōōtitir ām kāāyēnchinooyēēt. Ōkimkimiitu ānkōōnyōōru nkuruuk.^m

¹⁴ Ōyēyē kiy ake tukul ām chamateet.ⁿ

¹⁵ Ōnkētē oob kule ki kaytaab Steefaan :nyēē /kisimkeeweech kunam ng'ālyoontēetaab Yēyiin ām Akaaya ānkiikōōnēmchi keey kuyēchi biikaab Kiriistō yīisyēēt? Kunyoo, ākiimook akweek mbo ng'ēetaabiya kule^o ¹⁶ orub ng'aleekaab biiko chēē wuu chuutēchu āk mbo chēbo biiko alak tukul chēē yēyiisyē āk bichooto. ¹⁷ Kyaang'erech kuyitu :Steefaan, Fortunaato ākoo Akayiko wōlēē āmiitē kuuyu yoo kikyoomē lōkōōy āk icheek kukerkeey nyēē kyāāmiitē ā-āmē lōkōōy āk akweek. ¹⁸ Kweebaybaayaa kuu wōloo kwēēbāybooytook. Māchāktōōs /kēēkoonyitē biiko chēē wuu chooto.

¹⁹ Isubooyook :mbo kanisoosyek chēbo yēmēētaab Eesya. Isubooyook miisin :nkinee Akiila ākoo Brisiila ām kaayneetaab Mokoryoontēēt. Isubooyook mbo :kaniseet nyoo sooyēē kōōng'waa.^p ²⁰ Isubooyook :nkicheek mbo ng'ēetaabiya ām wōli. Ōtōrōōchē keey nyēē ōng'ērēkyinē keey.^q

²¹ Āsirwook :anii Bāwulō kāasubooyiisyooni ām āwunyuu nkit.^r

²² Mii yēē mii chii :chii ake tukul nyoo māchāmē Yēyiin. Ānkiichōō ōō, Mokoryoontēēt.

²³ Kōōbēruurook :Mokoryoontēēt Yēēsu. ²⁴ Āchāmook sōō nyēē tyaa kuuyu kēē-booyē :tukul Kāārārookiintēēt Yēēsu.

^m16:13 Tyēēn. 31:24; 1Kōōr. 15:58; Ēfēēs. 6:10

ⁿ16:14 Yoowa. 13:34; Room. 12:9; 13:8-10; 1Kōōr. 8:1

^o16:15 Room. 16:5; 1Kōōr. 1:16 ^p16:19 Yēyuut. 18:2; Room. 16:5

^q16:20 Room. 16:16 ^r16:21 Kala. 6:11; Kolos. 4:18; 2Tēēs. 3:17; Filēm. 19

Barweetaab Āyēeng' nyēē kisirchi :Bāwulō

Kōōriintēek

Taayta

Siriintēet, yēē /kikēēsirē ak wōlēē /kikēēsirēē: Kisirē :lēbkēēyiintēet Bāwulō barwaani ām ārook chēē ng'eri kung'eetee kasir Kōōriintēek nyēbo Taayta ām kēnyiitaab 55 KK (kasee kāāboorunēetaab Kōōriintēek nyēbo Taayta). Yoo /kakeekas wōlēē wuu :ng'aleek chēē miitē, /kiisōotyinē kule kisirē :Bāwulō barwaani kumiitē Maketoonnya ām komostaab tō nyēbo kōōrēetaab Kirikiik, kumiitē kuruutoochinē kaniseetaab Filiibi. Ki kiriinkēet nyēē wōō :Kōōriintō ām Akaaya ām komosaata bo cheeronko nyēbo kōōroonoo. Ibooru :Bāwulō ām barweenyii kule kimiitē wokuruutoochinē Kōōriintō subak ānku nyooto ku ruutoonyii nyēbo sōmōk (kur. 13:1). Matwekaat :ruutoonyii nyēbo āyēeng' ām Kitaabuutaab Yēyuutēk nteenee /kiisōotyinē kule imuuchē kiyeyakay yoo kimiitē :inee kutēbunēē Ēfēēsō (Yēyuutēk 19). Twēchē ām kurkeetaab 2 kule ki ng'waa :ruutooyooto kuuyu kiiburyoong'to kaniseet ām kēelto nyēē kōrōōm. Kimiitē :mwēēnkōōsyēk chēē kibēētii ānkukwoonii ām kwēēnuutaab kiriinkōōsyēchoo ki wōōyēch tukwaay (Ēfēēsō āk Kōōriintō). Kunyoo, kimā wuuy kuwēētēē :chii komosta ake ākoy ake. Kikiikumach :Bāwulō kule nto wo Kōōriintō kurook nto yityo kuyit Maketoonnya, nto mii yoo wokōōyēēw Kōōriintō, nteenee kikwey kuwo Maketoonnya kurook nto yityo kuwo Kōōriintō. Nto yityo, kung'eetee Kōōriintō ānkumur Maketoonnya ankooyeey ākoy Yēērusālēm.

Kiyēē mii āriit āk nyēē āmu: Mānēēwoong' :barweenyii nyoo kībo taay āk ruutoonyii ng'aleek chēē kiiyiimē biikaab Kiriistō. Kimiitē :biiko kereeryaanto chēē kitay ng'aleekyii koobeek kut koomuuch mbo kukwiil kāāmuukēywēkyii kuu lēbkēēyiin. Kimwooy :bichooto kule ki lēēbiin :Bāwulō nyēbo beesaan. Kunyoo, sirē :Bāwulō barwaani kuyēētē key kule bēērē key kōōbooru kule chuulaat :soboonyii. Ikiimchinē ām barwaani biikaab Kiriistō koowaany kāāruruukiisyēetaab beesaanik nyoo kikiikutoow :icheek kēnyiit nyoo kikiikusiirto sibokētoorētēē mbo ng'etaabiya chuut ām Yēērusālēm. Nto mii yoo, kōōkomkoom kāāntōyikaab biikaab Kiriistō kootabaan biiko choo yibu wōōrōōr ankuchuul kiy ake tukul simāchokukōrōmchi icheek yoo chōōnii nto kōōbootyi kāāmuukēywēēk choo kiikōōkoochi :Yēyiin, kuwuulyēē ng'al chēbo wōōrōōr. Nteenee māchāktōōs kōōkomkoomunēē kāāmuukēywēēchoo biiko choo kiikōōyēnchi Kiriistō. Ikiimē :barwaani kule māchāktōōs /kiichoomnyo biiko āk Yēyiin. Ibooru :Bāwulō ām kurkeetaab 3 kule wōō :kiirootyēt nyoo lēēl nyēbo soboontaab Tāmirmiryēēt kusiir nyoo bo kēny nyoo iyyoong'unēē kiruutēk.

Kyoorōorchī key :Bāwulō Kōōriintēek ānkumākyi bēur

1 Anii ku Bāwulō nyoo kitoola :Yēyiin āyēku *lēbkēēyiintēetaab Kāārārōokiintēet Yēēsu ānkāāboontē key ng'etaabiya Tēmētēēwō. Kiisuboooyook akweek biikaab Kiriistō ām *kiriinkēetaab Kōōriintō kunam wōlēē mii :kanisoosyek tukul

chēbo yēmēetaab Akaaya.^s ²Lēyyē, kōōbēruurook :Baaba Yēyiin āk Mokoryoontēet Yēesu Kiriistō ānkukōōnook kaalyeet.

Sooysooyēech :Yēyiin ām nyāliluutēkyoo

³Kusilākoy :Yēyiin nyoo kwaaniitaab Mokoryoontēet Yēesu Kiriistō. Yēyiin ku Baaba nyēē riirēē biich ānkusooysooyē biich ām kēelwookik tukul.^t ⁴Sooysooyēech :Yēyiin ām nyāliluutēk alak tukul sikeesaaysaay :nkacheek choo boonto nyalil ake tukul kuu wōloo kisooysooytēech :inee. ⁵Kuu yoo kēēnyāliiltōōsii :acheek miisin ām nyāliluutēkaab Kiriistō, /kēesooysooyēech miisin kubununēē Kiriistō.^u ⁶Yoo kākēēnyāliilchē :acheek, kukākēēnyāliilchē kule /sikeesaaysaayaak ānkōōriib kiyēē kyōōyēnchi. Yoo /kakeesaaysaayeech acheek ku kubo kule + /mākēēyētyēēchook sōōmuytoochi nyāliluutēchooto kikēēnyōōru :nkacheek. ⁷Kiimoong'tēēnook keey miisin kuuyu kiinkētē kule kuu yoo ōnyāliiltōōsii :akweek kuu acheek, kusooysooyook :Yēyiin kuu wōloo sooysooytēech acheek.^v

⁸Mbo ng'etaabiya, ābērē karaam ōnkēt :nkakweek wusiisyēēt nyēē kiikēēnyōōru ām yēmēetaab Eesya. /Kikiikiicheech miisin wuu nyēē /kaakiimuukteech nyēē kikiisōōtē kule kimēētābokēēsobtōōsii.^w ⁹Kubooyiit man, kikiikwaameech :ng'uusng'uus wuu nyēē /kikiikiitiilchēēch meet. Kiyēyākiis :ng'aleechu simātākēēti-iyēē keey :acheek kāāmuukēywēēkyoo, nteenee kiikēēnēē keey Yēyiin nyoo ing'ēētēē biich meet.^x ¹⁰Nyoo kiirāroochēēnēēch meet, makoōraraacheech subak. Kiikēēnēē keey inee kule tāsē taay kōōrāroochēēch,^y ¹¹nto yotoo tukul ōmiitē :akweek ōsoowēēch. Mākubirchi yotoo :biiko wōlēē wōō Yēyiin kōōnkōy kubo acheek ām bēurto nyēē kōōkēēnyōōru /kēēwālunēē soowuutēkwaa.^z

Kiikiim :Bāwulō kule chii :inee nyēē /kiikoosēē keey

¹²Ng'ālyoontēet :nyi nyēē kēēng'ērēchēē. Mwoowēech :kāāsōōtēywēēkyoo kule kikiibuur kāāburto nyēē tiliil ānkubo man. Kimēēntōōwēēch :kiirnatēetaab kōōrooni, nteenee kiintōōwēēch :chamateetaab Yēyiin, nto miisin, yoo kikiibuurtooy keey akweek.^a ¹³⁻¹⁴Kēēsirwook ng'aleek chēē rōōtootiin ānkukāsāk-tōōs yoo koosuman. Kunyi, āboontēē mooyēēt kule ānkoo -mōōmuuchē raat ōnkēt kiyēē kābur nteenee + mōōnkēt kuchurta ām bēsyoōsyēk choo kwoonii. + Moong'erecheeneech acheek kuu yoo + makeeng'erecheenaak :nkacheek bēsyoōnoo itiilēē :Mokoryoontēet Yēesu ng'aleek.^b

¹⁵⁻¹⁶Nto kuuyu kwāātinyēē man ng'ālyoontooni, kōkwāachōb kule āruutoochook akweek yoo āwēētii Maketoonnya nto yoo āyēēwu, atyikaanwaak subak sukuyēētyēēchook :ruutooynyu kunyil āyēēng' nto yityo, ō-āmiisoo yoo āwēētii Yuuteeya.^c ¹⁷Ara, ibooru keey kule āyēku chii nyēē -/mākiikoosēē keey yu kyaaweek kāāsōōtēywēēkyuu? Ara āchōbē :anii ng'aleekyuu sārūumē kule, “Eē, wuu nyotoo,” ānkāāmiitē āmwooyē subak kule, “Acha, māwuu nyoo,” kuu wōloo yēytooy :biikaab kōōrooni?^d ¹⁸Māwēēchwēēchē keey :Yēyiin sukung'eet -mākēēmwoowook

^s1:1 1Kōōr. 4:17 ^t1:3 Ēfēēs. 1:3; 1Bēt. 1:3 ^u1:5 Tyēēn. 34:19; 2Kōōr. 4:10

^v1:7 2Kōōr. 4:15, 17 ^w1:8 Yēyuut. 19:23; 1Kōōr. 15:32; 2Kōōr. 4:8

^x1:9 Room. 4:17 ^y1:10 2Tēm. 4:18 ^z1:11 Room. 15:30

^a1:12 Yēyuut. 24:16; 1Kōōr. 1:17, 19, 31; 2:13; 2Kōōr. 2:17; Ibu. 13:18

^b1:13-14 Filib. 2:16 ^c1:15-16 1Kōōr. 16:5-6 ^d1:17 1Kōōr. 4:18-19

kule, “Ēē, kēēyēyē kiyi,” nto kule, “Acha, -mākēēyēyē.”¹⁹ Nto kurubta keey āk Lakwataab Yēyiin Yēesu Kiriistō nyoo kyāā-āmu :anii lōkōōywēkyii kēēboontē keey Siila āk Tēmētēwō, mēēbērē iruumē :inee kule, “Ēē” nto ku, “Acha” nteenee inee nyoo mwooyē kule, “Ēē” ankoochuurta kuu nyooto.^e ²⁰ Ānkoo ku chaang' :tukuuk chēē kākuurto :Yēyiin, kuyityiintōōs :tukul kubununēē Kiriistō. Kunyoo, kiikoost-ooy :acheek Yēyiin kubo Kiriistō kēēmwooyē kule, “Kuwuuyiit nyooto.”^f ²¹ Yēyiin nkit :nyēē king'oobēēch ānkuyēyēēch acheek āk akweek kēēkich ām Kiriistō. ²² Kikung'oocheeneech :Yēyiin Tāmirmiryēēt /sikiinkētēnēēch kule kēēyēku cheechii ānkōōboorwēēch :Tāmirmiryoonoo tukuuk chēē māukukōōnēēch.^g

Kiyēē kikereкта Bāwulō simāruutoochi Kōōriintō

²³ Inkētē mbo :Yēyiin kule yu simāāchōō wōloo bo Kōōriintō, ku kule kimāāmāchē akubeenaak ng'aleek.^h ²⁴ -Mākēēmāchē kēēbāwook kutukul ām wōlēē ōyēnchintooy Kiriistō. Nteenee kēēyēyisye :tukul kubo ng'erekweekwook, kukyōōkiilchē ām kāāyēnchinooyēt.ⁱ

2 Kunyoo kwaasoot kule māmāchāktōōs tāāruutoochook sitākung'woonchook.^j ² Yoo kāāng'woonchook ku ng'oo subak :nyēē makoong'ereechaa yoo mā akweek? ³ Kyaasirwaak kuu nyooto si yoo kāāchōō, mayeya :biiko choo kātēng'erēēchoo ānyēēru. Ānkētē man kule yoo ang'erechaat :anii, ōng'erēkootiin :nkakweek.^k ⁴ Kyāāsirwook āriirē kukāng'woonchoo. Mēēbērē kyāāyēyē kuu nyooto saayeyaak ōnērēēkiisyē, nteenee kyāāmāchē ōnkēt chamateenyuu nyēē nyikiis nyēē āboontēenook.^l

Nyooyetaab kaat

⁵ Yoo kiikuyib :chii ng'woonin kumēēbērē anii :nyēē kiing'woonchoo miisin, nteenee kiing'woonchook nkakweek sinee. -Māāmāchē ānyikiisyoook ng'aleechu. ⁶ Kikuyem chiichooto :ng'aleek choo kiing'woonchinēē :biiko chēē chaang'.^m ⁷ Kunyi, māchāktōōs ra ōnyōōchi kaat ānkōōkiim simabar :nereekikyii.ⁿ ⁸ Āsoomook kule ōboorchinē chiichooto chamateet. ⁹ Kyāāsirwook āmāchē ānkēt kule ara ōmuuchē ōmuytoochi tyēmiisyēēt ānkōōrubē kiy ake tukul nyēē kyāāmwooyē nto acha.^o ¹⁰ Yoo kōōnyōōchi chiichoo kaat, ānyōōchinē :nkaniī kaat yoo ākoo mii :kiy nyēē āmāchē ānyōōchinēē kaat. Ānyōōchinē kaat kubo akweek ākoonyitē Kiriistō, ¹¹ simeeberbeereech :Kibrōkōsyootētēēt kuuyu kiinkētē chōbutūkyii.^p

Kiinēmchi keey :Bāwulō yiisyēētaab Yēyiin ām mooyētēē akeenke

¹² Nto mii yu kawaayit Turoowa kule saa-amte lōkōōywēk chēē kāroomēch kurubta keey āk *Kāārārōokiintētēēt, akas kule kikiikuyootwo :Mokoryoontētēēt

^e1:19 Yēyuut. 18:5 ^f1:20 1Kōōr. 14:16; Ng'oong'. 3:14

^g1:22 Room. 8:11, 23; 2Kōōr. 5:5; Ēfēēs. 1:13-14; 4:30 ^h1:23 2Kōōr. 13:2

ⁱ1:24 2Kōōr. 4:5; 1Bēt. 5:3 ^j2:1 1Kōōr. 4:21; 2Kōōr. 12:21

^k2:3 2Kōōr. 13:10 ^l2:4 2Kōōr. 7:8 ^m2:6 2Kōōr. 7:11 ⁿ2:7 Kolos. 3:13

^o2:9 2Kōōr. 7:12, 15 ^p2:11 1Bēt. 5:8

kēelto. ¹³ Kimaakaalyanaat kuuyu manaanyoorte ng'etaabiya Tiitō wōlooto. Kunyi, kyāābirchi biiko chameetaab key ānkāwē Maketoonnya.^q

¹⁴ Nteenee, kusilākoy :Yēyiin nyoo kiikubiirtoowēech Kibrōkōsyooontēt kubununē Kāārārōokiintēt. Yēyiisyēēnēech :Yēyiin sikiibārōostoochi biiko lōkōōywēk chēē kāroomēch. ¹⁵ Kēēboonkyinē Yēyiin nyēē anyiny yoo kēēmiitē kyoomchinē biiko ng'aleekaab Kiriistō. Boonkyinē :lōkōōywēchoo biiko choo /kēēmii /kiirārōochē āk choo mii bokubootōōs ām kēelto nyēē teer.^r ¹⁶ Asu meet ām wōlēē mii :choo mii bokubootōōs, nteenee boong'u soboon ām wōlēē mii :choo /kēēmii /kiirārōochē.

Ara, ng'oo nyēē yemaat kwaamtaat lōkōōywēchu kāroomēch? ¹⁷ -Mākēēyēyēē :acheek mung'aareet ng'alyoontēetaab Yēyiin kuu wōloo yēytooy biiko chēē chaang'. Nteenee kuuyu Yēyiin :nyēē kiyyookwēech, kēēmwooyē ām mooyēt akeenke ng'aleekaab manta chēē kwoonēē wōlēē mii :Kiriistō.^s

Kiyey :yiisyēētaab Bāwulō biiko kuyēk barweetaab Kiriistō

3 Ara kēēmiitē :acheek kēēsilē key yoo /kēēmwooyē kuu nyooto? Ara kookee-teebeenaak barwa ake tukul nyēē ibooru wōlēē kēēwuuyē :acheek kuchōōnēē wōlēē ōmiitē nto nyēē /kikēēsirwook akweek, kuu wōloo māktooy :biiko alake?^t ² Nteenee barweenyoo ku nyēē /kikēēsirchi soboonwēkwook^f ānkusumānē :chii ake tukul ānkōōnkēt.^u ³ Kiyeyaak :yiisyēēnyoo ōyēku barweetaab Kiriistō, āmēēbērē nyēē /kikeesiree kalaamu, nteenee /kikeesiree Tāmirmiryēētaab Yēyiin. Mēēbērē /kikēēsirchi rwoontōōy chēē tēbēlyēl, nteenee /kikēēsirchi soboonwēkwook āriit.^v

Wōō :lēbkēēyēētaab kiirootyēt nyēē lēēl

⁴ Kēētinyēē mooyēt keyey yiisyooni bo Yēyiin kubununē Kiriistō. ⁵ Mā chēē-choo :kāāmuukēywēek chēē kēēyēyēē yiisyooni nteenee Yēyiin :nyēē kōōnēech.^w ⁶ Nto subak, inee :nyēē kiikuyeyeēch kēēyēchinē yiisyooni bo kiirootyēt nyēē lēēl. Mārubtooy key :kiirootyāani lēēl āk kiruutēk choo /kikēēsirchi kiy barak, nteenee rubtooy key āk tāmirmiryēēt. Yibu :kiruutēchoo sirootiin meet, nteenee kōōnu :Tāmirmiryēēt soboonto.^x

⁷ Kirubtooy key :yiisyēētaab kiirootyēt nyoo kibo kēny āk kiruutēk choo /kikēēng'ōōtyi rwa. Kuchōōnēē :Muusa lekem, kiilēkēchēchē :tokochnyii mi-isiin nyēē kitōōrē koonyekaab biikaab Isrāyēēl kut kimēēmuuchē kukas. Nteenee kimeeymeeyaat :lēbkēēyoonoo muut kut wokubēk. Kunyi, yēē ākoo ki-imuuchē :yiisyēētaab kiruutēk nyoo kiyibu meet kuchōōnto lēbkēēyēēt ii,^y ⁸ ku tyaa :lēbkēēyēēt nyēē chōōntooy :yiisyēētaab Tāmirmiryēēt nyoo kōōnu soboon!⁹ Yoo ākoo boonto :yiisyēēt nyoo iruustooy biiko lēbkēēyēēt ii, ku tyaa sōō :lēbkēēyēēt nyēbo yiisyēēt nyoo yēyē biiko kuchurta!^z ¹⁰ Kiyēē /kikēēbērē kēny boonto **^f3:2** Mwooyē :siruutēk alake kule 'soboonwēkyoo'.

q2:13 2Kōōr. 7:6, 13-14; 8:6, 16-18, 22-23; 12:18; Kala. 2:1, 3; 2Tēm. 4:10; Tiitō 1:4 **^r2:15** 1Kōōr. 1:18 **^s2:17** 2Kōōr. 4:2; Filib. 1:15-17; 1Tēēs. 2:3, 5, 10

^t3:1 Yēyuut. 18:27; 2Kōōr. 5:12; 10:12 **^u3:2** 1Kōōr. 9:1-2

^v3:3 Cherem. 31:33 **^w3:5** Room. 15:18 **^x3:6** Luuka 22:20; Yoowa. 6:63; Room. 7:6 **^y3:7** Chuy. 34:29-30; Room. 5:21; 6:16, 21, 23; 7:24

^z3:9 Room. 8:1-2; Kala. 3:10

lēbkēyyēēt, kumēekutinyē raat lēbkēyyo, yoo /kakiikerkeeyee lēbkēyyēēt nyoo lēl. ¹¹Nto yoo ākoo kichōōnto :kiirootyaaani kimii kukēyytooy lēbkēyyēēt ii, /bo-keemwa nee nanyuun wōlēē tēē :lēbkēyyēēt nyēbo nyoo wētii ākookoy?

¹²Kunyi, kuuyu kiikēnēē keey lēbkēyyooni bo kibchuulyo, māmii :kiyēē kēewunyē. ¹³-Makeekerkeeye Muusa nyoo kiwunyē koonyekyii simakas :Isrāyēēliik inee yu kimii kumēēmēēyootē :lēbkēyyēēt.^a ¹⁴Nteenee kiyaam :biikaab Isrāyēēl mētēwoy ākoy kura. Tākumii :kiy nyēē iyēēnē koonyekwaa yoo /kēēmiitē /kēēsumānē kiirootyeet nyoo bo kēny. -Mēēnēmtōoy keey :kiyoo nteenee inēmtōoy :kāāmuukēywēēkaab Kiriistō.^b ¹⁵Ānkoo mbo kura yoo /kēēmiitē /kēēsumānē ki-taabuutaab siruutēkaab *Muusa, kutākukērootiin :koonyekaab biiko.^c ¹⁶Nteenee, yoo kātēbi :chii kut kuweech kāāsōōtēywēkyii ankucham Mokoryoontēēt, + /mākinēm kiyooto kiker koonyekyii.

¹⁷Kunyi, kōōnu :Mokoryoontēēt Tāmirmiryēēt. Nto wōloo miitē :Tāmirmiryēēt kootyaaktaat :chii.^d ¹⁸Kēēkāsē :acheek tukul choo mākērootiin :koonyekyoo lēbkēyyēētaab Mokoryoontēēt, ānkoo kēēkāsē kumeeymeeyaat. /Kēēmii /kēēwēēchwēēchēēch keekerkeyiitu Mokoryoontēēt kēētāsē taay kēēnyōōru lēbkēyyēēt kuchōōnēē wōlēē miitē :Tāmirmiryēēt.^e

Kiibooru ng'ālyoontēētaab manta kutook

4 Kikōōnēēch :Yēyiin yiisyooni kuuyu kiriireeneech. Kunyoo, māko /kēēnyēbēt.^f ²Kookeesatee keey ng'aleekaab kāāntosuurāt choo iyēēlē :biiko. Kookeetay kāābērbēēriisyēēt āmākēekwoonykwoonyē ng'ālyoontēētaab Yēyiin. Nteenee kiibooru ng'ālyoontēētaab manta kutook ānkēēchāmē kooleyeb :chii ake tukul so-boonwēkyoo ām taayeetaab Yēyiin.^g ³Nto yoo iyēēnootiin :lōkōōywēchuchoo chu kāroomēch, kōōyēēnootiin ām wōlēē mii :biiko choo mii bokubootōōs.^h ⁴Ki-ikookoor *:Kēniintēēt nyoo bāwu kōōrooni bichoo mānēēyēnchi ng'ālyoontēēt simakas lēbkēyyēētaab lōkōōywēchooto kāroomēch choo ibooru lēbkēyyēētaab Kiriistō. Inee :nyooto iboorunēē keey :Yēyiin.ⁱ

⁵-Mākēēmiitē kēēng'aloolēē keey :acheek, nteenee kēēmiitē kyoomtooy kule Mokoryoontēēt :Kāārārookiintēēt ānkēēyēchinē :acheek yiisyēēt.^j ⁶Yēyiin nyooto kimwooyē kule, “Kubot :mēēnānēēt, ānkuchō :lēbkēyyēēt”[†] ku nyooto :nyēē ki-ilebkey kāāsōōtēywēkyoo kēēnyōōru lēbkēyyēēt yu kakeekas Kiriistō kōōbooru wōōyintaab Yēyiin.^k

Yibwēēch :nyāliluutēchuchoo bērrutaab kibchuulyo

⁷Keekerkeeye tērēēn chēē ng'āsng'ās chēē kēēkoochi :Yēyiin kiyoo bo kwōng'ut sukōōboor kule kikwoonēē kāāmuukēywēēk wōlēē mii :Yēyiin, mēēbērē wōlēē kēēmiitē :acheek. ⁸/Kokiikiicheeneech komoswookik tukul, nteenee /manaakeerurumeech. Ānkoo kubotwēēch tonkoy, mābēku :moonikyoo.¹ ⁹/Kōōkēēwusēēch,

^a3:13 Chuy. 34:33-35 ^b3:14 Isa. 6:10; Room. 11:25

^c3:15 Room. 10:4; 11:7-8; Ēfēēs. 2:15 ^d3:17 Yoowa. 8:32, 36; Room. 8:2; Kala. 5:1, 13, 18 ^e3:18 1Kōōr. 13:12; 2Kōōr. 4:6; Room. 8:29

^f4:1 2Kōōr. 3:4, 6 ^g4:2 2Kōōr. 2:17; 3:1; 6:4 ^h4:3 1Kōōr. 1:18 ⁱ4:4 Yoowa. 12:31; 1Kōōr. 2:6; Ēfēēs. 2:2; Kolos. 1:15; Ibu. 1:3 ^j4:5 2Kōōr. 1:24

[†]4:6 Toowu. 1:3 ^k4:6 2Kōōr. 3:18; 1Bēt. 2:9 ^l4:8 2Kōōr. 1:8; 7:5; 11:23-29

nteenee /manaakeebakaakteech. /Kēēbirēēch /keemilteech, nteenee /manaakii-waang'teech. ¹⁰/Kiinyāliilēēch ām wōlēē kakeebe kuu wōloo /kikiinyāliiltooy Yēesu sukung'eet kōōboorunēē keyy :soboonyii soboonwēkyoo.^m ¹¹/Kēēmii /ki-irēkēērēēch acheek chu kēēsobchootiin wōlēē mii :meet kubo Yēesu, sukung'eet kōōboorunēē keyy yooto :soboonyii bōōrwoonikyoo chu bēku.ⁿ ¹²Kunyoo, kānyoonwēēch acheek :meet nteenee + mōōnyōōru :akweek soboonto.^o

¹³/Kikeesir kule, “Yu kāāyēnchi Yēyiin, ang'alaal.”† Ām mooyēēt nyēē wuu nyooto, kiyyēnchinē :nkacheek Yēyiin ānyoomtooy lōkōōywēkyii. ¹⁴Kuu yoo kiinkētē kule nyooto kiing'ētētē Mokoryoontēt Yēesu meet ku nyooto :nyēē makoong'eeteenech nkacheek meet ankoomuteech āk akweek keebe taayeenyii.^p ¹⁵Bo :ng'aleechu tukul karaamateeng'woong'. Yoo tāsē taay kuchoong'iitu :biiko chēē iyēnchinē Yēyiin, + /mākēēbirchinē Yēyiin kōōnkōy miisin /ānkiitōōr.

¹⁶Kunyoo, mābēku :moonikyoo. Ānkoo sinee /kēēmii /kēēsuusurē bōōrwēk, /kēēmii /kiilēēliitēnēēch kisich, kisich bēsyō ake tukul. ¹⁷Miitē kuyibwēēch :nyāliilutēkyoo chu mābo laat bērurtaab kibchuulyo kukeeytee nyāliilutēchoo tukul.^q ¹⁸Kunyi, mēēbērē kēēmiitē kiimoong'tēē keyy kiyēē /kēēkāsē, nteenee ki-imoong'tēē keyy kiyēē -/mākēēkāsē. Kiyēē /kēēkāsē kumābo kibchuulyo, nto nyoo -/mākēēkāsē kubo :nyoo kibchuulyo.^r

Āmchēēch :yēēmootēt bōōrto nyēē lēēl

5 Kiinkētē kule yoo /kakiiburyeet kēryōōsyēkyoo ām kōōrooni, mākukōōnēēch Yēyiin kooriik chēē leelach ānkubo kibchuulyo ām wōliin bo kibkōōnkōy, chēē kimātēēchē :chii.^s ²Kutākēētinyē bōōrwoonichuchoo kēēmiitē kiisiilē ānkwoomchēēch :yēēmootēt /kiilumeenech bōōrto nyēē lēēl nyoo bo wōliin bo kibkōōnkōy.^t ³Yoo /kaakiilumeech, -/mākēēnyōōrwēēch kibchuraat. ⁴Yoo tākēēminyē kēryōōsyēkyoo, kiisiilē ānkunyikisyēēch :ng'ala kuuyu -mākēēmāchē /kēēbuutēēch, nteenee kēēmāchē /kiilumeenech bōōrwoonik choo bo kibkōōnkōy sukōōyēēn *:soboontaab kibchuulyo bōōrwoonichu bēku.^u ⁵Kunyoo, Yēyiin :nyēē kiyēyēēch kubo soboonoo bo kibchuulyo ānkisimkukōōnēēch Tāmirmiryēēt kuyēk kiy nyēē kēēboorunēē kiyēē + mākēēnyōōru.^v

⁶Kunyi, kēētitirootiin ākookoy ānkiinkētē kule kēēmiitē kēēbēētii kanyoo wōlēē miitē :Mokoryoontēt ānkoo tākēēboontotē bōōrwoonichuchoo. ⁷Kēēminyē ki-imoong'tēē keyy Yēyiin āmēēbērē kiyēē kēēkāsē.^w ⁸Kēētitirootiin ānkiikāykooyē keesatee keyy bōōri ānkubokiibuurtē keyy Mokoryoontēt.^x ⁹Kunyi, kēēsyēēmē miisin kiing'ereech Mokoryoontēt, ānku yoo tākēēboontē bōōrwoonikyoo ām kōōrooni nto yoo kakeebe kibkōōnkōy. ¹⁰Tookunoot kule ākoy /kēēkweryootēēch tukul taayetaab Kiriistō /ānkiikumwēēch sukunyōōr :chii ake tukul kiyēē misiyinē kubo kiyēē kiyēyē ām kōōrooni, anku miyaat :kiyooto nto ku karaam.^y

^m4:10 Room. 6:8; 2Kōōr. 1:5; Kala. 6:17; Filib. 3:10-11; Kolos. 1:24; 1Bēt. 4:13

ⁿ4:11 Room. 8:36 ^o4:12 Kolos. 1:24 [†]4:13 Tyēēn. 116:10

^p4:14 1Kōōr. 6:14 ^q4:17 Room. 5:2 ^r4:18 Ibu. 11:1 ^s5:1 2Bēt. 1:14

^t5:2 Room. 8:22-23, 26 ^u5:4 1Kōōr. 15:53-54 ^v5:5 2Kōōr. 1:22

^w5:7 1Kōōr. 13:12 ^x5:8 Filib. 1:23

^y5:10 Yēyuut. 10:42; Room. 2:6; 1Kōōr. 3:13-15; 4:5; 2Kōōr. 11:15; 2Tēēs. 1:7-10

Māchāktōos /kiichoomnyo biiko āk Yēyiin

¹¹ Kuu yoo kiinkēt kule māchāktōos kiiywēyē :Yēyiin, kēechēng'ē miisin kēeyisu biiko. Inkētē :Yēyiin ānkāābērē ōnkētē :nkakweek wōlēē kēewuuyē :acheek.^z
¹² -Mākēemiitē kiikoostoochook keey, nteenee kēēmiitē kēēkōonook bārooyinto ong'erecheeneech sōomwoochinē biiko choo tākung'āsēē keey kiyēē mii saang' kusiir yēē kātāng'āsēē keey kiyēē miitē āriit.^a ¹³ Yoo isōōtē :alake kule kābunwēēch :mētēwoy, ku kubo yiisyēetaab Yēyiin. Nto yoo kēēng'āloolē ām kēēlto nyēbo kiirnān, kēēyēyē kuu nyooto kubo akweek.^b ¹⁴ Kērcheēch koong' :chamateetaab Kiriistō kēēyēyē yiisyēetaab Yēyiin, kuuyu kēēchāmchiintōōsii kule kime :chiito akeenke kubo biiko tukul, kunyoo kerkeey nyēē kikēēbēku :acheek tukul.^c ¹⁵ Kime kubo biiko tukul si nto yityo, mēēbērē mākuminyē :choo sobchootiin kubo icheck keey, nteenee māchāksē kuminyē kubo nyoo kimēē kubo icheck /ankiing'eetee meet.^d
¹⁶ Kunyi, kuchakee raat kuwo taay, -mēēkēēkāsunēē chii komosta nyoo bo kōōrēēt. Ānkoo kikēēkāsunēē sinee Yēesu yoo kibo taay kēēlooto, mēētākēēkāsunēē kēēlooto subak. ¹⁷ Kunyoo, yoo bo :chii Kiriistō /kukiikiiluluut kuyēk chii nyēē lēēl. Kiikukeyta :ng'aleek chēē yōōsēch ānkutoow :chēē leelach.^e

¹⁸ Kwoonēē :ng'aleechu tukul wōlēē miitē :Yēyiin nyoo kiichoomnyēēch āk inee keey kubununēē Kiriistō. Kiikukōōnēēch yiisyēēt kiichoomtōōsii biiko āk inee^f ¹⁹ kyoomtooy kule, kiikuchoomnyo :Yēyiin āk kōōrēēt kubununēē Kiriistō simēēyiit ng'ōōkiswookik chēē kiikuyey :biiko. Kunyoo, kōōkukōōnēēch kuut kule kiichoomtōōsii biiko āk inee.^g ²⁰ Kiiyooktēēch :Yēyiin bokeemwaayte ng'aleekaab Kiriistō. Kunyoo, kēēmwooyē kubo Kiriistō kule māchāktōos /kiichoomnyo biiko āk Yēyiin. ²¹ Kiyey :Yēyiin Kiriistō nyēē kimātinyē ng'ōōki ake tukul, kōōwut wōlēē mii ng'ōōkiswookikyoo, si nto yityo keechurte kutukul kubununēē Kiriistō.^h

Ng'erēchēē :Bāwulō yiisyēenyii

6 Kuu yoo kēēyēyiisyē āk Yēyiin, kēēmwoowook kule -mookany kuwo buch :chamateetaab Yēyiin nyoo kyōōnyōōru. ² Mwooyē :Yēyiin kule, “Kyāākāsuung' ām bēsyēēetaab chamtaayeet, ānkāāsaruung' ām bēsyēēetaab kaararaacheet.”[†] Āmwoowook kule raat :bēsyoonooto chāmtooy :Yēyiin biiko ānku raat :yēē /kiirāroochē biiko.ⁱ

³ -Mākēēmāchē kēēyēku kāānakuut ām wōlēē mii :biiko simēēntosuurākoy :yiisyēenyoo. ⁴ Nteenee, kiibooru ām keel ake tukul kule kēēyēchinē Yēyiin yiisyēēt. Kēēmuytooy miisin, kēēnyāliiltōōsii, nyikisyēēch :ng'aleek /ānkiiki-ichēēch.^j ⁵ /Kēēbirēēch /ānkēērātēēch, /kēēyēchēēch wōōrōoryēēt ānkēēbirtēēch. Kēēchooyēntōōsii ānkēēbētēē kuut. ⁶ Kēēyēyē yiisyēēt ām kēēlto nyēē tiliil, kēēsēwunootiin, kēēmuytooy ng'al ānkēēboontē moon chēē leelach. Intōōwēēch :Tāmirmiryēēt ānkēētinyē chamateet nyēbo man.^k ⁷ Kēēyēyē yiisyoono subak ām

^z5:11 Room. 1:13; 1Kōōr. 4:1-5; 9:22; 2Kōōr. 4:2; 6:4

^a5:12 2Kōōr. 3:1; Filip. 2:16 ^b5:13 1Kōōr. 14:18-19 ^c5:14 Ēfēēs. 3:19

^d5:15 Room. 6:3-4; 7:4; 14:7-9 ^e5:17 Room. 6:4; Ēfēēs. 4:24

^f5:18 Room. 5:10; Ēfēēs. 2:16 ^g5:19 Room. 3:24-26; Kolos. 1:20

^h5:21 Yoowa. 8:46; Room. 8:3; Ibu. 4:15 [†]6:2 Isaaya 49:8

ⁱ6:2 Luuka 4:19-21 ^j6:4 2Kōōr. 4:2 ^k6:6 Room. 12:9

ng'aleek chēbo man, ām kāamuukēywēēkaab Yēyiin ānkēechōbootiin āk kariik chēbo booryēetaab churtaayeet.¹ ⁸Kēēyēyē yiisyooni /ankakiikaasteech nto /kamakiikaasteech, yoo /kākēēmwooy ng'aleek chēē miyootēch nto chēē kāroomēch. Kēēyēyiisyē ām kēelto nyēē churtaat nteenee /kēēmwooyē kule kēēyēku kiblem-bechiis. ⁹Kēētookunootiin, nteenee /kēēmōōntēech. Kēēmiitē meet, nteenee kēēsob-chootiin. /Kiityōōlēech, nteenee -/mākēēbākāchēech.^m ¹⁰Kēēnērēekootiin, nteenee kēēng'ērēkootiin ākookoy. Kēēyēku bānoon nteenee kēēyēyē /kiibēruur biiko chēē chaang'. -/Mākēētinyē kiy, nteenee kēētinyē kiy ake tukul.^{no}

¹¹Lēyyē, biikaab Kōōriintō, kāākēēng'āloolwook ām mooyēēt akenke ānkāākēēng'oong'wook wōlēē wuu :kāāsōōtēywēekyoo. ¹²-Mākēēmāchē keewunyeenaak :chamateenyoo, nteenee ōwunyeēnēech :akweek nyēēng'woong'. ¹³Āng'āloolwook kuu lōkōkyuu, kunyi okany kiikoor tukul, ochameech :nkakweek kuu yoo kēēchāmook :acheek.^p

-Mānoomtōōs :churtaayeet āk rōkōsto

¹⁴Biikyoo, -mookany /kiinoomnyook āk biiko choo mānēēyēnchi ng'ālyoontēetaab Yēyiin. Mānoomtōōs :churtaayeet āk rōkōsto āmānoomtōōs :lēbkēēyyēēt āk mēēnānēēt. ¹⁵Māchoomtōōs :Kiriistō āk Kibrōkōsyoontēēt, āmānoomtōōs :chii nyēē kiikōōyēnchi ng'ālyoontēēt āk nyoo mānēēyēnchi. ¹⁶Mākāsyiintōōs :Kōōtaab Yēyiin āk āynātōōs. Acheek ku Kōōtaab Yēyiin kuu yoo mwooyē :Yēyiin kule,

“+ Māāming'tē keey bichoo

ānkēēbēesyētootē :tukul.

+ Māāyēku Yēyiintēēng'waa

ānkuyēk :icheek biikyuu.”^{†q}

¹⁷Kunyi, mwooyē :Yēyiin subak kule,

“Osatee keey bichoo

āmōōtiiny kiy ake tukul nyēē mā tiliil.”[†]

Tāsē taay :Yēyiin nyoo bāwu kiy ake tukul kumwooyē kule,

¹⁸“+ Maataachaak, māāyēku kōōn

ānku + mōōyēku :akweek lōkōkyuu.”[†]

7 Chōōrōonuutēkyuu, kuu yoo /kōkēēkuurtoowēēch tukuuchu kumāchaktōōs ki- itiliil keey ām wōlēē mii :kiy ake tukul nyoo nyēērēē bōōrto āk tāmirmiryēetaab chii. Nto yooto, okany kyaam booryēēt keechurte kutukul ānkiywēyē Yēyiin.

Kibāybāchi :Bāwulō Kōōriintēek

²Lēyyē, ochameech subak. Mānāākēēyēchi chii ake tukul ng'ālyoo nyēē miyaat amanaakeenyereee ātēbuutēkaab chii ake tukul āmānāākēēsāsūnēē chii ake tukul ām akweek kiy.^r ³-Māāmiitē āwēchook. Kisimāmwoowook :anii kule āchāmook mi- isin nyēē yoo kābo meet kēēbēku :tukul, nto yoo kābo soboon, kēēsobchē :tukul.^s ⁴Atyaakaat yoo āng'āloolwook ānkāāng'ērēkēēnook. Kōōkōōtitiroo :wōlēē ōmiitē

¹6:7 2Kōōr. 10:4-5 ^m6:9 2Kōōr. 4:10-11 ⁿ6:10 2Kōōr. 11:23-29

^o6:10 Filib. 4:12-13 ^p6:13 1Kōōr. 4:14

[†]6:16 Laawi. 26:12; Cherem. 32:38; Ēsēk. 37:27 ^q6:16 1Kōōr. 3:16 [†]6:17 Isa.

52:11 [†]6:18 2Sām. 7:14 ^r7:2 2Kōōr. 6:13; 12:17 ^s7:3 2Kōōr. 6:11; Filib. 1:7

ōbuurtooy nyēē ānkoo āmiitē nyalil, kukōōnoo ng'erekweek. ⁵ Yoo kikeēyitu Make-tonnya, mānāākēenyōōru mbo bārooyin nyēē kākiimuunyēē. /Kikiinyāliilēech kib-taman /kikēewusēech ānkyoomēech :ng'ala mēt.^t ⁶ Nteenee yu kāwokuchō :Ti-itō, kēenyōōru saaysaayetaab Yēyiin nyoo sooysooyē choo kiikubēk :moonik.^u ⁷ Mēēbērē /kikeesaaysaayeech sōō baateey kuuyu kichō :Tiitō, nteenee kuuyu kyooyey :akweek kusaaysaayakay :inee. Kimwoowēech :Tiitō kule kyōōchusyē ānkōōmāchē miisin kule nto okasaa. Kimwoowēech subak wōlēē ōmāktooy kule nto kēenoomnyē āk anii. Kunyoo ang'erechaat miisin.

⁸ Ānkoo kiyeyaak :barweenyuu ōchusyē, ābērē manaayey kiy nyēē miyaat. Nteenee kuu yoo kyaakas kule king'woonchook :barwaanaa ām āsiiswēk chēē ng'eri, asoot kule kyaayey kiy nyēē miyaat sinee.^v ⁹ Ang'erechaat raat āmēēbērē kuuyu kyōōchusyē, nteenee kule kyooweeke. Kunyi, kyōōchusyē kuu wōloo kimāktooy :Yēyiin, āmāmii :kiyēē miyaat nyēē kikeēyēwōok. ¹⁰ Yoo kāchus :chii kukeeywey Yēyiin, kuyēyē :yooto kuweek :chiito, nto yooto + /makiiraraach chiichooto āmāmii :kiy nyēē miyaat nyēē kookuyeyakay. Nto yoo kāmuy kubo kule karub ātēbuutēkaab kōōrooni, kuyibu :yooto meet. ¹¹ Okas baa mbo kiyēē kōōkuyibwook :chusātoonoo: Kookuyeyaak ōsēwu ānkōōtiliil keey. Kookuyeyaak ōburyoong'tē nyoo kiikuyey rōkōs ānkōōmuuyē kubo kiyēē kiikuyeyakay. Kookuyeyaak ōbuur ōmāchē kiyēē bo manta ānkōōmāchē miisin ochuul ng'ālyoontooni ānkōōng'woonchi chiito nyoo kiikuyey rōkōs. Kuu yoo kwooyey ng'aleechu churtootiin tukul, kōōbooru kule kyoochuurte. ¹² Kunyi, yoo kyāāsirwook, mēēbērē baateey kyāāsirē kubo chiichēē kiikuyey ng'al chēē miyootēch nto mbo kubo nyoo /kiikēyēchi ng'al chēē miyootēch, nteenee kyāāsirē sukung'et ōnkēt ām kāāmuukēywēēkaab Yēyiin kule kyōōnēmchēech keey kuyem.^w ¹³ Ititiirēech acheek :ng'aleechaa tukul.

Kēēng'ērēkootiin subak miisin keekas kule kobaybay :Tiitō kuuyu kyooyey mētinyii kukaalyan. ¹⁴ Kikyaakaastaak āyooku Tiitō wōloo ōmiitē :akweek, nteenee mānōōntosuuroo. Kōōkēēmwoowunoonwook kwaak manta kunyoo ang'erechaat kule kōyēk man :kiyēē kwāāmwoochi Tiitō kurubta keey āk akweek.^x ¹⁵ Kunyi, chāmook :Tiitō miisin yoo keesoot kule kyōōkāsyi :tukul ng'aleechaa ankootaach ineē ām muyātētēt āk bōōtoonik.^y ¹⁶ Ang'erechaat akas kule āmuuchē amaang'teenaak keey kuchurta.

Māchāktōōs kuyēētyēechinē keey :biikaab Kiriistō

8 Kunyoo ii, mbo ng'eetaabiya, āmāchē ōnkēt wōlēē tēē :bērurto nyēē kinyōōr :biikaab Kiriistō ām yēēmēētaab Maketoonnya. ² Ānkoo kimii :bichoo kubuntēē nyāliilutēk, king'ērēkootiin. Ānkoo ki bānoon :bichoo, kileelach :moonikwaa nyēē kiinēmu keey kōōkooytooy beesaanik chēē chaang'. ³ Kiinēmu :bichoo beesaanik chēē chaang' kut wuu nyēē makoorkuut keey nteenee māmii :chii nyēē kikerchinē koong'. ⁴ Kisaayeech kule kōōkoochinē :nkicheek biikaab Kiriistō ām Yēērusālēm beesaanik. ⁵ Kiyey :bichoo kiy nyēē wōō nyēē kimākiisōōtyinē :acheek. Kuu yoo kiinēmchi keey :bichoo Mokoryoontētēt, kutoorētēech acheek kootyiich kiyēē māchē :Yēyiin.^z

^t7:5 2Kōōr. 2:13; 4:8 ^u7:6 2Kōōr. 1:3-4; 2:13 ^v7:8 2Kōōr. 2:4

^w7:12 2Kōōr. 2:9 ^x7:14 2Kōōr. 8:24 ^y7:15 2Kōōr. 2:9 ^z8:5 Room. 15:26

⁶Kunyi, kēemwoochinē Tiitō chokōōtitirook owaang'te yiisyooni karaam bo kāāruukuiksiyēēt nyoo kisimkutoowu :inee.^a ⁷Ōmiitē nyēē karaam kurubta keey āk kāāyēnchinooyēēt, wōlēē ōng'ālooltooy, kiirnāēēt, wōlēē ōnēmchintooy keey Yēyiin āk chamateet. Kunyoo māchāksē ōnēmchinē keey kāāruukuiksiyooni.^b

⁸-Māāmiitē ākerchook koong', nteenee āmāchē akas wōlēē wuu :chamateeng'woong' yoo /kākiikuykuuchiin āk nyēbo alak. ⁹Ōnkētē wōlēē wuu :chamateetaab Mokoryoontēenyoo Yēesu Kiriistō. Ānkoo kitinyē :inee tukuuk kuyem, kucham kuyēk banan kubo akweek sukuyeyaak ōnyōōru tukuuk kuyem.^c ¹⁰Wōlēē akāstoooy ng'ālyoontooni ām wōlēē ōmiitē :akweek kumiitē kule: Kaykay owaang'te yiisyeēt nyoo kwōōtoowu kēnyiitkoonye, kuuyu akweek :chēbo taay osoot kule ōkooytē tukuuchoo ankooyey man kuu nyooto.^d ¹¹Kunyi, otas taay ām yiisyoonoo kut owaang'te sukuyitita :wōlēē kyōōmāktooy. ¹²Yoo chāmē :chii kōōkoochi Yēyiin tukuukyii, kukāsē :Yēyiin kiyēē kēēkooyto kurubta keey āk kiyēē boonto :chiichooto mēēbērē kiyēē māboonto.^e

¹³Wōlēē kēēmāktooy :acheek mēēbērē kule ōsāru alak kut bōōnyāliilchē :akweek, nteenee kēēmāchē kule kwooyēēch :biiko tukul. ¹⁴Ōtinyē akweek raat chēē yēmook nteenee mātinyē :icheek. Mii :yēē mākuboonto icheek ku -mōōtinyē :akweek. Kunyi, mākwooyēēch :kiy ake tukul ¹⁵kuu yoo /kikeesir kule, “Biiko choo kiiruruuch chēē chaang' mēēbērē kikēēyētē chēē kimāchē, nto choo kiiruruuch chēē ng'eri mēēbērē kirārchi.”^f

Tiitō āk biiko choo kibēētooy keey

¹⁶Ābirchinē Yēyiin kōōnkōy nyoo kiikoochi Tiitō mooyēēt nyēē wuu nyeenyuu ām wōlēē ōmiitē :akweek. ¹⁷Kicham :Tiitō ām ng'erekweek yu kākēemwoochi kuchō wōloo ōmiitē kuuyu kikiikwoomchi :yēēmootēēt miisin kule nto kasaak. ¹⁸Kēēmitē kiiyooku kuchōōnto keey ng'eetaabiya ake nyēē siltooy :kanisoosyek tukul kubo wōlēē yēytooy yiisyeēnyii bo amtaayeetaab lōkōōywēk chēē kāroomēch. ¹⁹Nto miisin kikwey inee :kanisoosyek kule sikeebeete keey bokēēriib tukuuk chēē /kiiruruuchē. Kēēyēyē yiisyooni sikeēkoonyitēē Mokoryoontēēt ānkiiboorunēē wōlēē kinēmchintooy keey kēēyētyēēchi biiko. ²⁰Kēēmāchē keetayee keey kēēyēyē kiyēē imuuchē kuyey biiko kōōng'unyng'uunyis ām wōlēē kēēriibtooy kiyi /kēērōōbu. ²¹Kēēriibē keey keekas kule kakeeyey kiyēē bo man ām taayeetaab Mokoryoontēēt āk nyēbo biiko.

²²Kēēmiitē kiiyooku ng'eetaabiya ake kuchōōnto keey mbo Tiitō. Kiikōōboorwēēch keey :ng'eetaabiya nyiitēnyii ām kēēlwookik chēē chaang' kule boontēē mooyēēt yiisyooni ānku raat miisin, kuuyu imoong'tēēnook keey :inee kuyem. ²³Kēēyēchiintōōsii yiisyeēt āk Tiitō ām wōlēē ōmiitē :akweek. Nto mbo ng'eetaabiya alak choo kiikukwey :kanisoosyek kukwa, ku biich chēē yēyē /kēēkoonyit Kiriistō.^f ²⁴Kunyoo, ōng'ērēkyi icheek sukukas :kanisoosyek tukul chamateeng'woong' ānkōōnkēt kule kikēētinyē :acheek man yoo kikēēsiloook.^g

^a8:6 2Kōōr. 2:13 ^b8:7 1Kōōr. 1:5; 2Kōōr. 9:11 ^c8:9 Mat. 8:20; Filip. 2:6-7

^d8:10 1Kōōr. 7:25 ^e8:12 Māārko 12:43 ^f8:15 Chuy. 16:18

^g8:23 2Kōōr. 2:13 ^h8:24 Room. 12:9; 2Kōōr. 7:14

Ōkooytooy kiy ām moo nyēē lēēl

9 Āberē māmāchāktōōs mbo asirwaak kurubta keyy āk kāāruruukiisyēētaab tukuuk choo bo biikaab Kiriistō ām Yēerusālēem.^h ² Ānkētē sinee kule ōboontēē mooyēēt miisin ōyēētyēēchi biiko alak. Ng'ālyoo :nyoo nyēē kwāakoostoooy biikaab yēēmēētaab Maketoonnya āmwoochinē kule kuchakee kēnyiitkoonye, ōchōbootiin :akweek ām yēēmēētaab Akaaya ōnēmu tukuuk ānkōōkooytooy. Kuuyu ōchēbchēbēch, kōōkuchēbchēbiitu :nkicheek biiko wōlēē wōō. ³ Nteenee, āmiitē āyooko mbo ng'eetaabiya simāwo buch :kiyēē ing'ērēēchoo kubo akweek kurubta keyy āk yiisyooni āk kule, ōchōbāksē kuu yoo kyāāmwoochinē biikaab Maketoonnya.ⁱ ⁴ Yoo kāāchōontē keyy chiito ake tukul nyēbo Maketoonnya ānkēnyōōrwook kumānōōchōbāksē, + māachus, nteenee akweek :chēē + mōōchusyē miisin.

⁵ Kunyoo, kwaakas kule kaykay asaaysaay mbo ng'eetaabiya bokoowaang'ta chōbiisyēēt kurubta keyy āk tukuuk choo kikyōōkuurtē ām mooyēēt nyēē lēēl. Yoo kooyey kuu nyooto, mākuyēk kiy nyēē /kēērōōbtooy ām mooyēēt nyēē lēēl āmēēberē kiy nyēē /kākēēkēr koong'.

Bērurto nyēbo tukuuk choo /kiikooytooy

⁶ Māchāktōōs ōrōōtootē ng'ālyoontooni: Chii nyoo kachaan kēbuswēēk chēē ng'ēri kunyōōru āmiik chēē ng'ērinēch. Nto nyoo kachaan kēbuswēēk chēē chaang', kunyōōru āmiik chēē chaang'.^j ⁷ Māchāksē :chii ake tukul kōōnēmu kiy kukāākōōwoonkyi kule kōōnēm. Māmāchāktōōs kukōōnu kukāmēēchi :moo nto /kukākēēkērchi koong' kuuyu chāmē :Yēyiin chii nyoo kōōnu kiy ām ng'erekweek. ⁸ Imuuchē :Yēyiin kōōbēruurook miisin sōōtinyē tukuuk kuyem. Mākukōōnook kiy ake tukul nyēē ōmāchē sōōtoorētiisyēē ām kāroomnyo ake tukul, ⁹ kuu yoo /ki-keesir kurubta keyy kiyēē bo man kule, “Kiikooytoot tukuukyii kōōkoochinoot choo kuskusēch. Mākoy /kēēwuutyēē karaamateenyii.”†

¹⁰ Yēyiin nyoo ikoochinē biiko kēbuswēēk kuchaanta ānkōōkoochi mbo subak kiyēē āmē, ku nyooto :nyēē mākukōōnook nkakweek kēbuswēēk sōōnyōōru chēē chaang' kubununēē churtaayeeng'woong'. ¹¹ Makuyeyaak :Yēyiin ōboor ām keel ake tukul sōōnēmu chēē chaang' ām mooyēēt nyēē lēēl. Yoo kākēēyibchi :acheek biiko choo māchē /kēēyētyēēchi tukuuk choo kōōrōōbu, mākubirchi :bichoo Yēyiin kōōnkōy.^k ¹² Mēēberē ōmiitē ōyēētyēēchinē biikaab Kiriistō choo māboonto kiy baateey, nteenee kōōnu mbo subak /kēēbirchi Yēyiin kōōnkōy kunyil chēē chaang'. ¹³ Makookaasta :biiko Yēyiin, kuuyu kōōkōōboor :yiisyeeng'woong' kule ōyēchinē lōkōōywēk chēē kāroomēch chēbo Kiriistō. Makookaasta Yēyiin subak ām wōlēē ōnēmuntooy tukuukwook ām mooyēēt nyēē lēēl ānkōōbchēchiintōōsii āk icheek āk mbo chii ake tukul. ¹⁴ Mākusoowook kwaak ām mooyēēt akeenke kubo bērrurtaab Yēyiin nyēē wōō miisin nyēē kyōōnyōōru. ¹⁵ Kunyoo, okany kēēbirchi Yēyiin kōōnkōy kubo Kiriistō nyoo rōōbēywoontēnyii nyēbo kwōng'ut.

^h9:1 2Kōōr. 8:4 ⁱ9:3 2Kōōr. 8:22, 24 ^j9:6 Kāālēw. 11:24-25; 22:9; 28:27

[†]9:9 Tyēēn. 112:9 ^k9:11 2Kōōr. 8:7

Kiyeeet keey :Bāwulō kubo yiisyēnyii

10 Mwooyē :biiko alake kule -māākōrōmchook yoo kēēboontē keey akweek, nto yoo -mākēēboontē keey, ākōrōmchook. Nteenee yoo āyēyē kuu nyooto āyiswook ām ntusātēēt āk sikēnātēēt kuu wōloo kiyēytooy :Kiriistō. ² Asoomook kule yoo kāāchōō, mēēbērē bōōyēyoo ākōrōmchook kuu wōloo ākōrōmchintooy biiko choo bērē kēērubē :acheek ātēbuutēkaab kōōrooni.^{1 3} Ānkoō kēēminyē kōōrooni, makerkeey :booryēenyoo āk nyoo bo biikaab kōōrooni. ⁴ Makerkeey :kariikyoo bo booryēēt āk chēbo biikaab kōōrooni. Kwoonēē :kariikyoo acheek wōlēē mii :Yēyiin. Tinyē :kariichaa kāāmuukēywēek kooserweet tukuuk chēē imēertooy :Buunyoontēēt. Kisisērweētē kwiilat ake tukul^m ⁵ āk ng'aseetaab keey ake tukul nyēē mächē kule kukwiilē kiirnātēetaab Yēyiin ānkēebunyē kāāsōōtēywēek tukul sukubayta :Kiriistō.ⁿ ⁶ Yoo koochamte Yēyiin kuchurta, + mākēēchōb keey kiing'woonchi choolwookiin ake tukul.^o

⁷ Mächē ōkāsē ng'aleek kuu wōlēē wuu. Yoo inkētē :chii kubooyiit man kule bo Kiriistō, kumächāktōōs kōōnkēt kule kēēbooyē :nkacheek Kiriistō kuu wōloo wuunto :inee. ⁸ -Māākāsē muyāt ake tukul yoo kaantumeeere kāāmuukēywēēkyuu kuu lēbkēēyiin nteenee mākooy ayey kuu nyooto. /Kimākēēkōōnoō kāāmuukēywēēchu aserweeteenaak nteenee ātitiirēēnook^p ⁹ simaanyokoortaak ām bārōōnōōkyuu. ¹⁰ Mwooyē :biiko alake kule, “Siru :chiichoo ng'al chēē nyikiisēch ānku kōrōōmēch, nteenee yoo inee nkit :nyēē ng'aloolē, ku chii nyēē mābo laat āmāyisē biich :ng'aleekyii.” ¹¹ Mächāktōōs kōōnkēt :chiito nyoo isōōtē kuu nyooto kule ng'aleek choo āmwooyē ām bārōōnōōkyuu yoo -māālēēkit, ku chooto :chēē chāāyēyē yoo kāāchōō.^q

¹² -Māāmāchē okerkeeyeenaa biiko choo ng'āsē keey. I-āyēēchēē keey :ake ām biichoo ake, nto nyoo yēyē kuu nyooto ku sōōriin.^r ¹³ -Mākēēmāchē :acheek keeng'as keey kukeeyta, nteenee kiikuchōbwēēch :Yēyiin kule keeyey yiisyēēt nyēē yityook akweek.^s ¹⁴ Kuuyu ki acheek :chēbo taay kēēyibwook lōkōōywēk chēē kāroomēch chēbo Kiriistō, mēēbērē kēēmiitē kiwutēē keey ng'aleechu buch. ¹⁵ Nto subak -mākēēng'āsē keey kukeeyta kubo yiisyēēt nyēē yēyē :biiko alake. Kiyēē kēēmāchē keekas ku kule yoo ōtāsē taay miisin ōkichē ōyēnchinē Kiriistō, kubārāyīitu :yiisyēenyoo. ¹⁶ + Makyaaamtaate yooto lōkōōywēk chēē kāroomēch kyoochi yēēmōōsyēk chuut alak, simakeeng'asee keey yiisyō nyēē kiikuyey :chiito ake.^t ¹⁷ Nteenee ii, lēyyē, chiito nyoo ng'āsē keey, kumächāksē kung'āsēē keey kiyēē koyey :Mokoryoontēēt.^u ¹⁸ -/Mākēēchāmtooy chii nyoo silē keey nkityō kule karaam. Nteenee /kēēchāmtooy nyoo silē :Mokoryoontēēt kule karaam.^v

Bāwulō āk lēbkēēyik chēē mābo man

11 Ābērē nto ōmuytoochoo ānkoo mbo yoo wuu nyēē kaaberberiitu. Nteenee ānkētē kule ōmiitē ōyēyē kuu nyooto mbo raat.^w ² Okerkeeye tyēē

^l10:2 2Kōōr. 13:10

^m10:4 Room. 13:12; 2Kōōr. 6:7; Ēfēēs. 6:13-17; 1Tēēs. 5:8 ⁿ10:5 Isa. 2:11-12

^o10:6 2Kōōr. 2:9 ^p10:8 2Kōōr. 13:10 ^q10:11 2Kōōr. 13:1-2

^r10:12 2Kōōr. 3:1 ^s10:13 Room. 12:3; Kala. 2:7 ^t10:16 Room. 15:20

^u10:17 1Kōōr. 1:31 ^v10:18 1Kōōr. 4:4-5 ^w11:1 2Kōōr. 11:19

*ārung'oonnyoo nyēē kiikēēkuurtoochi saannyya nto saantaanaa ku Kiriistō. Kun-yoo, māāmāchē chokooberbeeraak :chiito ake kuuyu kookuyeya :Yēyiin āriibook -mōolumootē.^x ³ Āmoo mēt kule kuu yoo kiimuuchē :eereeneet kukenta Aawa, kōō-muuchē /kēētēwēchook nkakweek ōchuunnyēē soboonng'woong' nyoo kyōōnēm-chi keey Kiriistō.^y ⁴ Ō-āsyinē keey kānēētutut alak tukul. Chōōnii :chiito ake ānkwoomwook kiyēē mānāmē keey āk kiyēē kikyoomwook kurubta keey Yēesu, i-ārōorwook kēēltaab kaararaacheet nyēē mānoomtōōs āk nyoo kikyoomwook :acheek ānkwoomwook kurubta keey āk tāmirmiryēēt ake nyēē mā nyoo bo Yēyiin ānkōōyēbchinē yiit.^z ⁵ Māmii :kiyēē biirēēnoo :alake choo ng'āsē keey kule icheek ku *lēbkēeyik chēē wōōyēch.^a ⁶ -Māyēku sinee ng'ālooliin tēērērēwo, nteenee ātinyē kiirnātēt. Ābērē kwookas :akweek kiirnātoonoo kuchurta ām kiy ake tukul nyoo kookeyey :acheek.^b

⁷ Ara, ki miyaat ā-āmwook lōkōōywēk chēē kāroomēch /āmākēēkwēwoo kiy? Ki miyaat āyib keey ng'wēny sāātōrōorook?^c ⁸ Kyaacham kōōruruukwoo :kanisoosyek alake beesaanik sichāā-āmwook lōkōōywēk. ⁹ Nteenee yoo kikēēboontē keey āk ak-week ānkubotwoo :kiy, manaanyalaak kuuyu kikōōnoo :mbo ng'eetaabiya choo kik-woonēē Maketoonnya kiyēē kyāmāchē. Kwāāriiboonu keey kule nto -māākoochi chii ake tukul ām akweek nyikiisinto ānkāātāsē taay āyēyē kuu nyooto.^d ¹⁰ Kubooyiit man, kuu yoo kyaalaach mantaab Kiriistō, māmii :chii mbo akeenke ām yēmēē-taab Akaaya nyēē imuuchē kukerektāa amwaay kuu nyooto.^e ¹¹ Ām nee simaacham toorētēng'woong'? Ara, kuuyu -māāchāmook? Inkētē :Yēyiin kule āchāmook.

¹² + Maatas taay ayey kiyēē āmiitē āyēyē sāāchoolchi bēy biiko choo māchē kule nto nyōōr bārooyinto nyēē kēē-āyēēchēnēēch keey ām tukuuk choo intumēērēē :icheek.^f ¹³ Mā *lēbkēeyik :bichoo chēbo man. Tinyē ng'wiynaneet ānkuyēyē keey wuu nyēē icheek lēbkēeyikaab Kiriistō.^g ¹⁴ Māmii :tōsōosyo ām ng'ālyoontoonoo ku-uyu yēyē keey :nkinee Kibrōkōsyoontēt wuu nyēē inee :nyēē yibu lēbkēeyyēēt. ¹⁵ Kunyi, mēēbērē ng'ālyoo nyēbo kwōng'uut yoo kayey keey :biiko choo yēchinē Kibrōkōsyoontēt yiisyēēt kuyēk chēē yēyē yiisyēēt nyēbo churtaayeet. + /Maboki-iruusta bichoo kurubta keey āk wōlēē wuu :ātēbuutēkwāa.^h

Nyāliluuutēk chēē kibuntēē :Bāwulō

¹⁶ Āmwoowook subak kule māyibo :chii kule aberber. Nto yoo mii :chii nyēē isōōtē kule aberber :anii, kumāchāksē kutaacha kuu wōloo /kēētooktooy nyoo berber nto anyuun ang'as keey mbo kisich. ¹⁷ Yoo āng'āloolē āng'āsē keey, -māāng'āloolē kuu wōloo kātāng'ālooltooy :Mokoryoontēēt nteenee, āng'āloolē kuu chii nyēē berber. ¹⁸ Kuu wōloo ng'āstooy keey :biiko chēē chaang' ām kōōrooni, kany ang'as keey :nkaniī kuu nyooto. ¹⁹ Kyoocham ōkāsyinē choo bērbērēch kuuyu ōng'oomēch mi-sin. ²⁰ Nto kubooyiit man, ōkāsyinē mbo choo yēyook ōyēku motwoor, choo sā-sunēēnook tukuukwook, choo lātwook, choo yibē keey barak nto mbo choo chu-rook. ²¹ Āmuyoot amwaay kule ākoo kikēēkuskusēch kēyēwōok kuu nyooto.

^x11:2 Ēfēēs. 5:25-27 ^y11:3 Toowu. 3:1-5, 13 ^z11:4 Kala. 1:6-9

^a11:5 1Kōōr. 15:10; 2Kōōr. 12:11; Kala. 2:6, 9 ^b11:6 1Kōōr. 2:6-16

^c11:7 1Kōōr. 9:12-18; 2Kōōr. 12:13 ^d11:9 Filib. 4:15-18

^e11:10 1Kōōr. 9:15-18 ^f11:12 2Kōōr. 11:5; 12:11

^g11:13 Filib. 3:2; Ng'oong'. 2:2 ^h11:15 Room. 2:6

Nto kiyēē ng'āsēē keyy :bichoo, ānkoo āng'āloolē :anii wuu nyēē aberber, kany ang'asee keyy :nkani nyooto. ²² Yuutayeek :icheek? Ntēē āyēku :nkani Yuutāyiin. Isrāyēēliik :icheek? Ntēē āyēku :nkani Isrāyēēliin. Bo kōōtaab Abraam? Ntēē ābooyē :nkani kōyooto.¹ ²³ Yēchinē :icheek Kiriistō yiisyēēt? Ntēē āyēchinē :nkani kusiir icheek. (Āng'āloolē wuu nyēē kāākubunwoo keyy :mēt.) Kwaa-am :anii booryēēt kusiir icheek. /Kiikeerataanwaa kibtaman kusiir icheek, /kikēēbironwoo kusiir icheek ankyaanamaanee meet āwut kibtaman.^j ²⁴ Kiikōōtyōōlēeno :Yuutayeek musyāritiitaab anweet kunyil muut. /Kikiityōōloo areet sosom āk sokool ām bārooyin ake tukul.^k ²⁵ /Kiikēēmōōrēeno syaariit kunyil sōmōk /ankeewi-ireenaa mbo bēsyēēt ake rwoontōk. Kyāāwēētēē mwēēnkōōsyēk sōmōk kunyēērāktōos ām araarayta, kyāābuurēē bēsyēēt ake araray kuyyeech kut wokwiimēn.^l ²⁶ Kyāāwēesyētōotēē kōōrōōsyēk chēē chaang'. Yooto tukul, kyāāmiitē yēē mii :chii kubo āynōōsyēk, sāsiik, biikaab kōōrēnyuu āk choo mā Yuutayeek. Kyāāmiitē subak nyēē miyaat ām kiriinkōōsyēk, suurkwēēnēēt, araarayta āk mbo biiko choo yēyē keyy kule biikaab Kiriistō.^m ²⁷ Kyāāyēyiisyē miisin ā-āmē booryēēt ānkyāāchooyēnē bēsyōōsyēk alak. Kyaakas ng'woonintaab kēmēwuut āk melelta ānkyāārukuutē keyy kibtaman. Kimāāboontē sirook chēē yēmoo ānkyoomoo :yoomat.ⁿ ²⁸ Mā choo baateey, āsōōtē miisin wōlēē wuunto :kanisoosyēk ām kiriinkōōsyēk tukul. ²⁹ Yoo miitē :chiito nyēē kinyēbēt, kitāānyēbēt :nkani, nto yoo mii :chii nyēē kimii wokōōbootē kāāyēnchinooyēēnyii, kikiikuriikyoo nkani āboot nyeenyuu.^{op} ³⁰ Nto yēē ākoo yēmāksē ang'as keyy, ang'asee keyy tukuuk choo ibooru kuskusyēēnyuu.^q ³¹ Inkētē :Yēyiin nyoo kwaaniitaab Mokoryoontēēt Yēesu Kiriistō nyoo tōrōōr ākookoy kule -māāng'wiiynānē.^r ³² Kimii :chiito ake ng'wēnyuutaab bāytooyiintēēt Areeta nyēē kiiyyoonkyinē *kiriinkēētaab Tamaasko. Kimwooy :chichoo kule /kēēriib kiriinkoonoo /sikeenama, ³³ nteenee /kikiyokooytēēnoo tiriisyēetaab tōōtēetaab kiriinkoonoo āmiitē mōōntiit. Yooto achililee āwunnyēkyii.^s

Yēyiisyē :kāamuukēyewēēkaab Kiriistō ām wōlēē mii :kuskusyēēt

12 Māchāksē atas taay ang'as keyy ānkoo mākōōnu kiy. Nteenee, kany ang'alaalee ng'oong'utēk āk tukuuk chēē kiikōōboorwoo :Mokoryoontēēt. ²⁻³ Ānkētē chiitaab Kiriistō nyēē ām kēnyiiisyēk taman āk ang'wan choo kiikukeyya, /kikeesar ām bārooyinto nyēē kisich kuwo barak ānkurēk. Yoo kitākumii bōōrnnyii nto kimāmii kumāānkētē, nteenee inkētē :Yēyiin. ⁴ Kikas ām wōlooto ng'al chēē -/mākyoomu chēē -/mākēēchāmchinē chii kutwech. ⁵ Āmāchē āng'āsēē keyy kiy nyēē wuu nyoo. -Māāmāchē āng'āsēē kiyēē kyaayey nteenee, āng'ērēchēē kuskusyēēnyuu. ⁶ Ānkoo kāālē ang'as keyy kubo ng'oong'utēchoo bo kwōng'ut, -maaberber, kuuyu āmiitē yooto āmwooyē manta. Nteenee ātāyēē keyy sukung'et -meesoot :chii kule akaraam :anii kusiir wōlēē wuu :kiyēē āyēyē āk nyēē āmwooyē.^t ⁷ Kiikoochi :Kibrōkōōsyoontēēt kateet bōōrnnyuu nyēē ikōrē simāātōrōōr

¹11:22 Room. 11:1

^j11:23 Yēyuut. 16:23; 1Kōōr. 15:10; 2Kōōr. 6:5; Ēfēēs. 3:1 ^k11:24 Kiruu. 25:3;

Mat. 10:17 ^l11:25 Yēyuut. 16:22; 14:19 ^m11:26 Yēyuut. 9:23-25; 14:5

ⁿ11:27 2Kōōr. 6:5 ^o11:29 1Kōōr. 4:11-13; 2Kōōr. 4:8-12; 6:5-10; 2Tēm. 3:11

^p11:29 1Kōōr. 2:3 ^q11:30 1Kōōr. 1:31 ^r11:31 2Kōōr. 1:23

^s11:33 Yēyuut. 9:24-25 ^t12:6 2Kōōr. 11:16, 30

keyy.^u ⁸ Kyaasaaysaay Mokoryoontēet kunyil sōmōk kule kōōnēmtoowoo ⁹ nteenee kumwoowoo kule, “Yēmiing’ :chamateenyuu kuuyu churtooy :kāāmuukēywēēkyuu ām wōlēē mii :kuskuusyēēt.” Kunyoo, + maang’as keyy miisin ām ng’erekweek kubo kuskuusyēēnyuu sukooluumaa :kāāmuukēywēēkaab Kiriistō.^v ¹⁰ Kiyooto :nyēē yēyoo ang’erech ām kuskuusyēēt, yoo ābuntēē ng’al chēē ng’woonēch, wuuyinwēēk, wusiisyēēt āk nyalil ake tukul kubo Kiriistō. Kunyi, yoo ākāsē keyy kule akuskus, ākichoot.

Kyaam mēt Bāwulō :ng’aleekaab Kōōriintēek

¹¹ Aberber yoo āsilē keyy, nteenee akweek :chēē kyōōtōorchoo, kuuyu akweek :chēē kātōōsiloo. -Māābooyē :anii ng’wēny ām *lēbkēēyichu wōōyēch, ānkoo māāwōō.^w ¹² Kyāāyēwook ām muyaayeet nyēē nyikiis miisin tukuuk chēē ibooru kule anii :lēbkēēyiintēēt nyēbo man. Kiyēyākiis :tukuuk chēbo kwōng’uut ām kāāmuukēywēēkaab Yēyiin.^x ¹³ Kiyēē mānāyibwook akweek ku nyikiisinto, kuu wōloo kyāāyibchintooy kanisoosyek chuut alak. Yēē ākoo ng’ālyoo kis, ōnyōōwoo kaat ām lēluutyoonoo.^y

¹⁴ Nto raat kuunyi, āchōboot āruutoochook nyēbo sōmōk āmēēbērē āyibchook nyikiisinto kuuyu -māmāchē tukuukwook nteenee āmāchook akweek nkit. Mākōnōrchinē :lēēkōōy sikiikwaa kiy, nteenee sikiik :chēē kōnōrchinē lēēkōōk. ¹⁵ Kunyi ang’erechaat miisin āyēyiisyēē tukuukyuu tukul chēē āboontē kubo akweek. Ām nee sōōchāmoo kisich ānkāāchāmook :anii miisin?^z ¹⁶ Ōmuuchē ocham kule manaayey kunyikisyook :kiy, nteenee imuuchē kumwooy :chii kule kyaaberbeeraak. ¹⁷ Ātēēbē kule ii, kilātu ng’oo :bichoo kyāāyooku kukwa wōloo ōmitē?^a ¹⁸ Kyaasaaysaay Tiitō kuchō wōloo ōmiitē kuchōōnto keyy ng’eetaabiya ake. Ara kilātwook :Tiitō? Ara -mēentōōwēēch :Tāmirmiryēēt akeenke āk inee? Nto -mākiirābchinē kēēlto akeenke āk inee ōō?^b

¹⁹ Ābērē kwōōsōōtē kutēē yooto tukul kule yoo kēēmwooyē kuu nyooto, kēēmiitē kēēyēētē keyy. Lēyyē, kōkēēng’aloolē ām kāāmuukēywēēkaab Yēyiin kuu biich chēē kiikunam Kiriistō. Mbo ng’eetaabiya, kēēyēyē kiy ake tukul kēēmāchē kiititiirook. ²⁰ Āmuyoot akas kule yoo āchōōnii āmuuchē ānyōōrwook -mōōmiitē ōbuurē kuu wōlēē āmāktooy, āmēēbērē + mōōng’ērēkyi ng’aleek chēē + maamwaay. Iyiimoo mēt kule wuu nyēē tōwookuutōōsii, ōtuuyiityinē keyy moon, ōnyēerchinē keyy, ōsooyinē, ōnchuurē keyy, ōyēyootē seemseemnyeet, ō-āwēsinyē keyy ānkōōchunchuuntōōsii.^c ²¹ Āmuyoot mbo kule yoo kāāchōō + mooyeyaa āchus ām taayēetaab Yēyiin nyēē ākoy ānērēkyi biiko chēē chaang’ choo kichoolwookēnootiin amanaaweek kutayee keyy martaayeet āk sikornateet sukutililiitu.^d

Ōrōotootē soboonwēkwook ankoosatee keyy miyootyēēt

13 Ruutooynnyuu :nyitēnyī nyēbo sōmōk āchōō wōloo ōmiitē. Kubo kwaak yoo kātōok :lēēlis, ānkumwooy :biiko āyēēnku nto ku sōmōk kule

^u12:7 Kāāyiit. 33:55; Āyub 2:6-7; Kala. 4:13-15

^v12:9 Isa. 40:29-31; Room. 5:2; Filib. 4:13 ^w12:11 2Kōōr. 11:5 ^x12:12 Yēyuu. 13:6-12; 14:8-10; 16:16-18; 19:11-16; 20:7-12; 28:3-6; Room. 15:19

^y12:13 2Kōōr. 11:7-9 ^z12:15 Filib. 2:17 ^a12:17 2Kōōr. 7:2 ^b12:18 2Kōōr. 2:13 ^c12:20 1Kōōr. 1:10-11; 2Kōōr. 1:23; 10:2 ^d12:21 2Kōōr. 13:2

kōkāsē kuyēyāktōōs, /kiitiil kule wuu nyooto.^e ²Miitē :ng'ālyoo nyēē kisimataay-
eenaak yoo kyāaruutoochook ām baannyuu bo āyēēng'. Kunyoo, tāākētyinē keey
ng'ālyoontoonooto ālōō. Āmwoowook kule yoo kāāyēēwu, -māasooyēē chii ake
tukul ānku nyoo kichoolwookēnoot, nto nyoo kōtākuchoolwookēnē.^f ³Yooto yēē
+ mookas kule āyēyiisyēē kāāmuukēywēēkaab Kiriistō. -Mēēkuskuusyook keey
:inee, nteenee yēyiisyēē kāāmuukēywēēkyii. ⁴Imuuchē /kiisoot kule kimātinyē kāā-
muukēy yoo /kikēēkwērtoochinē murtooywoontēēt, nteenee minyēē raat kāā-
muukēywēēkaab Yēyiin. Ām kēēlto nyēē wuu nyooto, kēēkuskusēch :nkacheek,
nteenee + mābokēyēyiisyēē kāāmuukēywēēkaab Yēyiin ām wōlēē ōmiitē.^g

⁵Kunyoo, ōrōotootē keey ankootyemte keey sookas yoo ōtinyē manta. Nto yoo
kookas kule -mōōtinyē Yēesu Kiriistō, kukōōsuuytē ām kiyēē kōōtyēmchinē keey.^h
⁶Ātinyē mooyēt kule + mookas kule mānāākiisuuytē :acheek ām tyēmiisyēēnyoo.
⁷Kēēsooyē Yēyiin kule osatee keey kiy nyēē miyaat. Kiyēē bo koomānuut ku kule
oyey :akweek kiyēē bo man āmēēbērē kule /kēēsilēēch acheek. ⁸Mēēmuuchāksē
keekwiil keey āk manta, nteenee māchāksē kēērubē manta. ⁹Kēēng'ērēkootiin
ām kuskuusyēēnyoo kātikoo baatey yoo ōkichootiin :akweek. Kēēsooyē :acheek
kule ochurte.ⁱ ¹⁰Ng'ālyoontoonooto :nyēē yēyoo asir ng'aleechu yoo tāālōō ām
wōlēē ōmiitē, si nto yoo āyitu mēēbērē chāākōrōmchook ām kāāmuukēywēēk
choo kikōōnoo :Mokoryoontēēt. /Kiikēēkōōno kāāmuukēywēēchoo ātitiirēēnook,
āmēēbērē aserweeteenaak.^j

Kāā-āmiisēt

¹¹Ng'ālyoo nyēbo lētuut ii, mbo ng'etaabiya, ong'erech. Okas kule koochurte,
ōkimkimiitu, okany kunoomnyo :mētēwookwook ānkōōkoolyoontōōsii. Yoo kooyey
kuu nyooto, + mōōbuurtē keey Yēyiintēētaab chamateet āk kaalyeet.^k

¹²⁻¹⁴Ōtōrōōchē keey nyēē ōng'ērēkyinē keey. Lēyyē, ōnyōōru :akweek tukul
bērurtaab Mokoryoontēēt Yēesu Kiriistō, chamateetaab Yēyiin āk sinēntaab Tāmīr-
miryēēnyii. Isubooyook :biikaab Kiriistō tukul ām wōli. Chameetaab keey.^l

^e13:1 Kiruu. 19:15; Mat. 18:16

^f13:2 1Kōōr. 4:21; 2Kōōr. 1:23; 10:11; 12:20; 13:10 ^g13:4 1Kōōr. 1:25; 2Kōōr.
12:9-10 ^h13:5 Room. 8:9-13 ⁱ13:9 2Kōōr. 4:5 ^j13:10 2Kōōr. 13:2; 10:8

^k13:11 Yoowa. 14:27; 1Kōōr. 7:15 ^l13:12-14 Room. 16:16

*Barweet nyēē kisirchi :Bāwulō***Kalatyeek****Taayta**

Siriintēēt, kēnyiit nyēē /kikēēsirē āk wōlēē /kikēēsirēē: Kisirē :lēbkēēyiintēēt Bāwulō barwaani kumii Antyookya ām kēnyiit nyēē /kiisōōtyinē kule ki nyēbo 49 KK, kurub bakeenke tuuyēēt nyēē ki wōō nyēbo lēbkēēyik ām Yēerusālēēm. Kiriinkēētaab Antyookya :nyēē kibo taay kunyōōr biikaab Kiriistō chēē kimā Yuutayeek ānking'āloolē kuutiitaab Kirikiik.

Kitoowunoot :Bāwulō āk Barnaaba kanisoosyek chēē chaang' ām yēēmēētaab Kalatyaa ām Eesya nyoo Mining' (Uturuki) (kasee Yēyuutēk 13:14; 14:23). Nto yu kābēēchi keye :icheek, kutoow :Yuutayeek kereeryaanto chēē ki biikaab Kiriistō kusaaysaay biikaab Kiriistō choo kimā Yuutayeek kule māchāktōōs /kiimuraatan icheek ankurub kiruutēkaab Yuutayeek. Kiiboorchinēē :Bāwulō Kalatyeeek barwaani kutook kule kimāwuu nyoo.

Kiiboorchinēē :Bāwulō Kalatyeeek kiyēē kiyeyakay ām Antyookya kule kiiburyoong'to :inee Bētērō āk Barnaaba kuuyu kitay :icheek kwoomchiin āk biiko choo /manaakiimuraatan choo Kirikiik. Kiyey mbo :Bētērō kuu nyooto kuuyu kimii kuruutoonu :Yuutayeek choo kiikōōyēnchi Kiriistō chēē ki chōōrōōnuutēkaab Yāākōbō (kasee kur. 2:11-19). King'et :Yuutayeek alake lētuunoo chēē ki Farisaayeeek chēē kikwoonēē Yēerusālēēm kuruutoochi Antyookya ankumach kule kurub :biikaab Kiriistō choo mā Yuutayeek kiruutēkaab Yuutayeek /ankiimuraatan /sikiiyiityi icheek wōlēē mii :biikaab Yēyiin (kur. 2:4). Nyēē mā tyaa, kuwo :Bāwulō, Barnaaba āk Titiitō Yēerusālēēm subokukāsyiin āk kaniseet nyoo wōō. Twēchē :Bāwulō tuuyooni bo koomānuut ām kurkeetaab 2:1-10 ankusiraat mbo ām Yēyuutēk 15.

Kiyēē mii āriit āk nyēē āmu: Kikwa Kalatyaa :Yuutayeek chēē ki kānēētikaab biikaab Kiriistō ankooneet lōkōōywēk chēē teer ām chēē kikiikooneet :Bāwulō āk Barnaaba. Kunyoo ki ng'alyoo nyēbo koomānuut kuyeeet keye kurubta keye āk kuursēēnyii kuyek lēbkēēyiintēēt, kursēēt nyēē kimāchōōnēē wōlēē mii :bi-ich nteenee wōlēē mii :Yēyiin. Kwiilē :Bāwulō koobeek kānēētiisyēētaab Yuutayeek. -Mēēyooong'unēē :kaararaacheet ng'aleekaab kāāmurootāniisyēēt nto kule /keerub kiruutēkaab Yuutayeek. Iyyoong'unēē kityō yoo kēēyēnchi :chii Kiriistō nyoo kime kubo acheek nto ām kēēlooto, kootyaakteeneech nyēērunātēētaab Yēyiin āk ng'wooninyii. Kuurē :Bāwulō Abraam kule 'tiikiityoontēētaab kāāyēnēēt' nyēē kimii ām kēnyiisyēk 400 /kumānāākiikoochi Muusa kiruutēkaab Yuutayeek. Kuu yoo kichāmē :Yēyiin Abraam kubo kāāyēnēēnyii, kubo nee kōōkiimē :biiko alake kule ākoy kuriib :chiito kiruutēkaab Yuutayeek sukucham :Yēyiin? Ikiimē :Bāwulō wōlēē wuu :soboontaab chiitaab Kiriistō kule: Iyyoong'unēē wōlēē miitē :Mokoryoontēēt Yēēsu Kiriistō āk /kēēkoonyit toorētēētaab Tāmirmiryēētaab Yēyiin.

Ititiirē :barwaani manta nyēbo āriit kule, /kiirāroochēēch kubo chamateetaab Yēyiin yoo kakiikaasee keye Yēēsu. Mābo man :kānēētutuutēk alake tukul (kur. 1:7). Kēētinyē kaalyeet ām wōlēē mii :Yēyiin kubununēē kāāyēnchinooyēēt (kur. 2:16) ānkēēyēku lōkōkaab Abraam (kur. 3:7) āk subak biikaab Yēyiin chēbo kāāyēnēēt nyēē lēēl, biikaab Isrāyēēl chēbo man nto chēbo soboontaab tāmīr-

miryēet (kur. 6:16). Māmāchāktōōs kumēto :biikaab Kiriistō kaatyaaktaayaanaa (kur. 5:1). Nteenee māmāchāktōōs keenyeeree kaatyaaktaayaanaa kēēchuunnyēē kiyēē māchē :Yēyiin. Mākwēēch kēēminy ām soboonto nyēē intōōwēēch :Tāmirmiryēet (kur. 5:16), kuuyu yooto yēē sikiimuuch kiityiich mākuutyēētaab chama-teet nto ām kēēlooto, kuyityiin :wōlēē māktooy :kiruutēkaab Muusa (kur. 5:14). Kiruutyēēt nyēbo koomānuut ām kiirootyeetaab chamateetaab Yēyiin, ku mākuutyēēt nyoo bo Kiriistō (kur. 6:2).

Kyoorōorchi keey :Bāwulō Kalatyeeek ānkumākyi bēnur

1 Anii nyoo *lēbkēēyiintēēt Bāwulō. Āmwoowook kule mēēbērē kitōōloo :biich buch nto ku chii ake tukul āyēku lēbkēēyiintēēt, nteenee nyēē kitōōloo ku Yēesu Kiriistō āk Baaba Yēyiin nyoo kiing'ēētēē Yēesu meet.^m ² Āsubooyē kanisoosyee tukul chēbo yēmēētaab Kalatya kēēboontē keey mbo ng'ēetaabiya tukul.

³ Lēyyē, kōōbēruurook :Baaba Yēyiin āk Mokoryoontēēt Yēesu Kiriistō ānkukōōnook kaalyeet. ⁴ Kuu yoo ōnkētē, kiikooyto :Yēesu soboonnyii kubo ng'ōōkiswookikyoo sukuwēēkunēēnēēch wōlēē mii :kāāsōōtēywēēkaab rōkōs chēbo bichēēb kōōrooni. /Kikeeyey kuu nyooto kurubta keey āk wōlēē māktooy :Yēyiin nyoo Baaba.ⁿ ⁵ Lēyyē, kutōrōriit :Yēyiin ākookoy. Kuwuuyiit nyooto!

Kyōōyēbchi yiit kāānēētuut chēē miyootēch

⁶ Ng'ētē :mooyēēt yoo kaakas wōlēē kyootayte areet akeenke Yēyiin nyoo kikuurook ōminy ām chamateetaab Kiriistō ānkōōwēēkyi keey kāānēētuutēk alak ⁷ chēē mā kāroomēch. Kāākōōboor keey man kule mii :biiko chēē mii kōōbootook mētēwoy kumāchē kutubtub lōkōōywēk chēē kāroomēch choo rubtooy keey āk Kiriistō.^o ⁸ Okany āmwoowook, ānkoo koomwook :chii ām acheek lōkōōywēk chēē teer āk choo kikyoomwook, nto ku *malayikeet :nyēē koom, kunyoolu /bokēētōōrchi wōlēē bo maataab kibchuulyo. ⁹ Kuu yoo kātōōkāsē, okany tāāmwoowook subak: Yoo mii kwoomwook :chii ake tukul lōkōōy chēbo kaararaacheet chēē teer āk choo kikyoomwook :acheek, kunyoolu /bokēētōōrchi wōlēē bo maataab kibchuulyo.^p

Wōlēē kinyōōrunto :Bāwulō kāāmuukēywēēk kuyēk lēbkēēyiintēēt

¹⁰ Yoo kaamwaay kuu nyooto āmiitē āng'ērēēchē biiko? Acha, āmiitē āng'ērēēchē Yēyiin. Nto kyāābērē taang'ereech biiko, nto mēēbērē āyēmē tāāyēchi Kiriistō yisyyēēt.^q

¹¹ Mbo ng'ēetaabiya, āmwoowook kule lōkōōywēchoo kāroomēch choo kyāāāmwook mākwoonēē wōlēē mii :biich buch. ¹² Mēēbērē kyāākāsēē biich nto kule kiineetaa :chii. Nteenee, king'oong'woo :Yēesu Kiriistō.

¹³ Ābērē kyookas wōlēē kyāāwuuyē :anii yoo kitāārūbē miisin wōlēē wuu :ātēbuutēkaab Yuutayeeek. Kyookas oob wōlēē kyāāwustoooy biikaab Kiriistō nyēē kōrōōm miisin ānkāāsyyēēmē wōlēē kyāāmuuktooy awaang'te bichooto kutukul.^r

^m1:1 1Kōōr. 9:1-2 ⁿ1:4 Māārko 10:45; Room. 6:1-4; Kala. 2:20; Ēfēēs. 5:2; 1Tēm. 2:6; Tiitō 2:14; Ibu. 9:28; 1Yoowa. 5:19 ^o1:7 Yēyuut. 15:1, 24; Kala. 5:8, 10; 2:4, 21 ^p1:9 Room. 9:3; 1Kōōr. 5:2-5; 16:22 ^q1:10 Room. 2:29; 1Tēēs. 2:4-6
^r1:13 Yēyuut. 8:3; 26:4-5; 1Kōōr. 10:32

¹⁴ Kikyāariib :anii miisin kiruutēkaab mbo kuuko kusiir wōlēē kiriibtooy :Yuutay-
eek chuut alake chēbo bintanyuu.⁵

¹⁵⁻¹⁶ Nteenee king'oong'woo :Yēyiin ām chamateenyii ānkēt wōlēē wuu :lak-
wanyii. Kubooyiit man, kisimkutoola ām chamateenyii nkit /kumānāākēēsicho, ā-
āmchinootē biiko choo mā Yuutayek lōkōōywēk chēē kāroomēch kurubta keey āk
Yēesu Kiriistō. Mānāasoom chii kule kooneetaa.^t ¹⁷ Mānāawē mbo Yēerusālēm kule
wātēebunēē choo kisimkuyēk *lēbkēyik, nteenee kyaachuul kēēlto bakeenke ākoy
suurkwēnēetaab Areebya nto yityo, ayeey Tamaaka.

¹⁸ Nto yu kāwokubēk :kēnyiisyēk sōmōku kuchakee kākuuro :Yēyiin, atooch
ākoy Yēerusālēm waa-amee Bētērō lōkōōy. Kikiibuurtē keey Bētērō bēsyoōsyēk
taman āk muut.^u ¹⁹ Kyaakas nkinee Yāākōbō nyoo tuubcho āk Mokoryoontēt
ānku lēbkēyichooto āyēēng' baateey chēē kyaakas.^v ²⁰ Āmwoowook ām taayeetaab
Yēyiin kule man :kiyēē āmiitē āsirwook nyēē -māāng'wiiynānē. ²¹ Yu kāwokubēk
:bēsyoōsyēchoo ām Yēerusālēm, ayeey ākoy yēmēētaab Siirya ākoo nyēbo Kili-
ikya.^w ²² Kimānāaruutoochi kanisoosyek chēbo Yuuteeya. ²³ Nteenee kiyityinē baa-
teey ku lōkōōy /kēēmwooyē kule, “Mii kwoomtootē ra :chiitkiinye kiwusootēch
ng'ālyoontēetaab Yēyiin nyoo kimāchē kule kōōboot.” ²⁴ Kisilto :bichoo Yēyiin kubo
kiyēē kiyeyakay ām soboonnyuu.

Kicham :lēbkēyik chuut alake kānēētiisyēetaab Bāwulō

2 Nto yu kakeeyta :kēnyiisyēk tamanu āk ang'wan, ayeey Yēerusālēm. Kyāāwēētē
keey Barnaaba ām baani āboontootē keey Tiitō.^x ² Kyāāwē Yēerusālēm ku-
uyu king'oong'woo :Yēyiin. Āmiitē wōlooto, āboorchi biiko choo tookunootiin ām
kanisa lōkōōywēk chēē kāroomēch choo ā-āmchinootē biiko choo mā Yuutayek.
Kyaayey kuu nyooto simāābirtē nkuruukyuu buch.^y ³ Ānkoō *kimeemuraatanaat
:Kirikiintēt Tiitō nyi kyāāwēetooy, /mānāākēēkerchi koong' kule /kiimuraatan
/sikēēchāmchi kuyēk chiitaab Kiriistō kuchurta. ⁴ Kimii :biich chēē kikiikukwa An-
tyookya chēē kimwooyootē kule kimāchāktōōs /kiimuraatan chii /sikēēchāmchi
kuyēk chiitaab Kiriistō kuchurta. Kikiikuyey keey :bichoo kule kiikōōyēnchi Yēesu
ānkurisēch. Kikiikōōsāb :bichoo bokuyooteech ām tankasta nyēē kiikēenyōōru
kubuntēē :Kāārrookiintēt Yēesu, sukung'eet kuyeyeech kēyēku subak motwoor
chēbo kiruutēkaab Yuutayek.^z ⁵ Nteenee mēēbērē kikyooysi keey bichoo mbo
kisich. Kikeeyey kuu nyooto sōōtēbtē :akweek ng'ālyoontēetaab manta.

⁶ Nto kurubta keey biich choo tookunootiin, mānāātāsyi :icheek kiy ām kiyēē
ānēētē :anii. (Mā kiy yoo tookunoot :chiito nto mātookunoot kuuyu mākāsunēē
:Yēyiin chii wōlēēb saang'.)^a ⁷ Kikas :bichoo kule /kikēēkōōno anii kāamuukēywēēk
ā-āmchinootē biiko choo mā Yuutayek lōkōōywēk chēē kāroomēch kuu yoo /kiki-
ikoochinē Bētērō kāamuukēywēēk kwoomchinoot Yuutayek lōkōōywēk chēē kā-
roomēch.^b ⁸ Kiinkēt kule Yēyiin nyoo kiyēyē Bētērō kuyēk *lēbkēyiintēt ām wōlēē
mii :Yuutayek, ku Yēyiin nyiitēnyī :nyēē kiyēyoo nkaniī āyēku lēbkēyiintēt ām

^s1:14 Yēyuut. 21:20; 23:6

^t1:15-16 Isa. 49:1, 5; Yēyuut. 9:3-5, 15; 1Kōōr. 15:10 ^u1:18 Yēyuut. 9:22-28

^v1:19 1Kōōr. 15:7 ^w1:21 Yēyuut. 9:30 ^x2:1 Yēyuut. 11:25-26

^y2:2 1Kōōr. 15:2; Kala. 4:11; Filib. 2:16 ^z2:4 1Kōōr. 9:21; Kala. 1:7; 5:1, 13

^a2:6 Yēyuut. 10:34; Yāāk. 2:1 ^b2:7 Yēyuut. 9:15; Room. 1:5

wōlēē mii :biiko choo mā Yuutayeek. ⁹ Yu kawokukas :Yāākōbō āk Bētērō kuboonto keey Yoowaana choo ki kāāntōōyikaab biikaab Kiriistō kule kiibēruur :Yēyiin yi-isyēenyuu, koosubaayaa anii āk Barnaaba kukachamta kāānēētiisyēenyoo. Kichām-chiin kule kyoomchi :acheek lōkōōywēk biiko choo mā Yuutayeek ānkwoomchi :icheek choo Yuutayeek. ¹⁰ Kiyēē kimwoowēēch ku kule kiisōōtē biikaab Kiriistō choo bānoon ām Yēerusālēēm, ng'ālyoo nyēē kyāāchōboot miisin ayeey.^{cd}

Wōlēē kikwiilta :Bāwulō Bētērō ām Antyookya

¹¹ Kimii :yēē kiruutoochi :Bētērō Antyookya, nto ābērē akas, kimachuulaat. Yooto asoot kule ākoy akwiil kukāsē :biiko. ¹² Nto kiyēē kiisach ku kule: Kuyitu :Bētērō, kyoomchiintōōs āmiik āk biiko choo mā Yuutayeek. Nto yu kabokuyit :biiko alake chēē kikwoonēē wōlēē mii :Yāākōbō, kusatee keey :Bētērō wōlēē mii :biiko choo mā Yuutayeek, kuuyu kiiywēyē choo mwooyē kule mābooyiitu :chii Kiriistō kuchurta yoo /kamakiimuraatan.^e ¹³ Kirub :nkicheek Yuutayeek alake ātēbuutēkaab Bētērō ānkulumchi :nkinee Barnaaba ng'aleechaata.

¹⁴ Nto ābērē akas :anii kule kimāyēyē :bichoo kurubta keey āk wōlēē wuu :manta nyēbo lōkōōywēk chēē kāroomēch, āburyoong'tē Bētērō kukāsē :biiko tukul kule, “Murooni, ānkoo iyēku inying' Yuutāyiin, kōmēērübē :inyiing' kiruutēk tukul chēbo Yuutayeek. Kunyoo ii, imuuchē kule nee ikērchi koong' biiko choo mā Yuutayeek kurub kiruutēkaab Yuutayeek?

¹⁵ Ānkoo kēēyēku :acheek Yuutayeek ām yyootēēt amakeekerkeeye biiko alak choo -mēēnkētē kiruutēkaab Yēyiin, ¹⁶ kiinkētē kule -/mākiitiilchinē chii ake tukul kule churtaat ām taayeetaab Yēyiin kuuyu rubē kiruutēk. Nteenee, /kiitiilchinē kule churtaat kuuyu iyēnchinē Yēesu nyoo Kāārārōokiintēenyoo. Kiyooto :nyēē yēyēēch :acheek Yuutayeek kiikaasee keey Kāārārōokiintēēt Yēesu sukung'et /kiitiilweech kule /kēechurtootiin ām taayeetaab Yēyiin āmēēbērē kubo kule kēērübē kiruutēk. -/Mākiitiilchinē chii kule churtaat kubo kule rubē kiruutēk.^f ¹⁷ Yibēēch :Yuutayeek alake kule kēēchoolwookēnootiin kuuyu kōōkēēmētē kiruutēkaab Yuutayeek sukung'et kōōtiilwēēch :Yēyiin kule kēēchurtootiin ām Kāārārōokiintēēt, āmēēbērē kubo kiruutēk. Ara ibooru sōō :yooto kule yēyēēch :Kāārārōokiintēēt kēēchoolwookēn? Achicha! Māwuu nyoo mbo kisich. ¹⁸ Nteenee yoo kaacham subak kule /kiirārōochē chii kubo kule bēng'tēē kiruutēk, āchoolwookēnoot.^g ¹⁹ Kikiikōōtiinyoo nkani :ng'aleekaab kiruutēk nteenee /kiikiityaakteena wōlēē mii kiruutēchoo, sāāminy kubo Yēyiin.^h ²⁰ Kuu yoo kimēē :Kiriistō wuu nyēē kyaameey :nkani kuu nyooto. Mēētākuwuu :soboonyuu yoo kibo taay, nteenee āboontē ra Kiriistō ām soboonyuu. Soboonto nyēē āminyē ku nyēē ākoosēē keey Lakwataab Yēyiin. Kichama :lakwani kut kōōkooyto soboonyii kubo anii.ⁱ ²¹ Irārōochēēch :Yēyiin kubo chama-teenyii nkit āmēēbērē kuuyu kēērübē kiruutēk. Kiy :nyoo nyēē -māābākookooy. Nto ki man kule /kiitiilchinē chii kule churtaat kuuyu rubē kiruutēk, kukime sōō :Kiriistō nyēbo buch?''^j

^c2:10 Yēyuut. 15:1-29 ^d2:10 Yēyuut. 11:27-30 ^e2:12 Yēyuut. 14:26-28

^f2:16 Room. 3:21-30; Kala. 3:10-12 ^g2:18 Ēfēēs. 2:15 ^h2:19 Room. 7:6; 6:2-4, 11; Kala. 6:14 ⁱ2:20 Room. 8:10-11; Kala. 1:4 ^j2:21 Kala. 1:6; 5:4

/Kiirāroochē chii kubo kule ikoosēē key Yēyiin mēēbērē kuuyu rubē kiruutēk

3 Ōbērbērēch :Kalatyeek sōō nyēē tyaa! Kiitaankooyaaak :ng'oo ēē? So! Ntēē /kikiiboorwook kutook kiyēē kibur sukumēēchi :Yēesu murtooywoontēēt. ²Lēyyē, ānkōomwoowoo, kyōōnyōōru Tāmirmiryēētaab Yēyiin kuuyu kyoorub kiruutēkaab Yuutayeek ēē, nto, kuuyu kyōōyēnchi kiyēē /kikyoomwook? ³Ōbērbērēch nyēē -/mākyoomu. Kyōōtoowunēē Tāmirmiryēētaab Yēyiin, neennyi ōmāchē kule boowaang'tee kāāsōōtēywēēkaab biiko buch! ⁴Ōmāchē ōmwoowoo kule kyōōnyālilichē nyēbo buch? Kubooyiit man, kimābo buch. ⁵Kikōōnook :Yēyiin Tāmirmiryēenyii ankuyey tukuuk chēē /kiilātē ām wōlēē ōmiitē kuuyu kyōōyēnchi kiyēē /kikyoomwook āmēēbērē kuuyu kyoorub kiruutēkaab Yuutayeek.^k

⁶Kiikoosēē key :Abraam Yēyiin. Yooto, kuchamta :Yēyiin kule churtaat. ^{†17} Kunyi, māchāktōōs ōnkēt kule, biiko choo ikoosēē key Yēyiin kuu yoo kiyēyē :Abraam, kubo :choo Kiriistō kuchurta.^m ⁸Kisimkōōboor :siruutēkaab Yēyiin kule mākōōtiilchi :Yēyiin biiko choo mā Yuutayeek kule imuuchē kuchurta yoo keekaasee key inee. /Kikiiboorunēē yooto yoo kimwoochinē :Yēyiin Abraam kule, “Mākōōbēruurākiis :biiko tukul chēē mii kōōrēēt kubununēēniing’.”[†] ⁹Kunyoo, kōōbēruurākiis :biiko tukul choo ikoosēē key Yēyiin kuu yoo kiyēyē :Abraam.

¹⁰Nteenee chubootiin :biiko tukul choo swēē kiruutēk kuuyu mwooyē :siruutēkaab Yēyiin kule, “Chuboot :chii ake tukul nyoo māyēyē tukuuk tukul choo /kikēēsirchi kitaabuutaab kiruutēk.”^{†n} ¹¹Nteenee kubooyiit man, māmii :chii nyēē chāmtooy :Yēyiin kule churtaat kubo kule rubē kiruutēkaab Muusa. Mwooyē :siruutēk kule, “Nyōōru soboonto :chiito nyoo churtooy kubo kaakaaseenyii.”^{†o} ¹²Yoo rubē :chii kiruutēk kumāmāchāksē kōōkoosēē key Yēyiin. Nto chiito nyoo swēē ng'aleekaab kiruutēk, kōōtiinyē nyoo :kiruutēchoo.^{†p}

¹³Kiwālāng'wēēch :Kiriistō kēēng'ēētyēē chubiisyēēt nyoo mwooyē :kiruutēk, yoo kichubāktōōs :inee kubo acheek. Mwooyē :siruutēk kule, “Chuboot :chii nyoo /kākiikārtootyī keet.”^{†q} ¹⁴Yoo kiwālāng'wēēch :Kāārārookiintēēt Yēesu, /kiibēruur nkicheek biiko choo mā Yuutayeek kuu yoo /kikiibēruurē Abraam. /Kikeeyey kuu nyooto sikkēenyōōru Tāmirmiryēēt nyoo kikuurtoowēēch :Yēyiin yoo kakiikaasee key inee.^f

Kiruutēk āk kiyēē kiikukuurtoowēēch :Yēyiin

¹⁵Mbo ng'ēetaabiya, okany baa, āboorunēēnook ng'aleechu wōlēē kēētēbtooy kwaak: Yoo kāākuyēchiin :biiko āyēēnku kiirootyeet ām kiyēē kāākukāsiyin ānkōōtiinkyi āwut, kumāmii :chii nyēē imuuchē kwiiri. Kerkeyey :ng'aleechu āk yooto. ¹⁶Kikuurtoochi :Yēyiin Abraam kiy āk kesennyaanteenyii. Mēēbērē mwooyē :siruutēk kule keseniisyekyii wuu nyēē ibooru :yooto kule biiko chēē chaang'. Acha,

^k3:5 Yēyuut. 19:2, 6; Room. 8:9-16; 2Kōōr. 3:6, 17; Kala. 4:6

[†]3:6 Toowu. 15:6 ^l3:6 Room. 4:3

^m3:7 Luuka 13:16; 19:9; Yoowa. 8:39; Room. 4:11-12; Kala. 3:9, 29

[†]3:8 Toowu. 12:3; 18:18; 22:18 [†]3:10 Kiruu. 27:26

ⁿ3:10 Room. 4:15; Yāāk. 2:10 [†]3:11 Aabak. 2:4 ^o3:11 Room. 1:17; 3:20

[†]3:12 Laawi. 18:5 ^p3:12 Room. 10:5 [†]3:13 Kiruu. 21:23

^q3:13 Yēyuut. 4:30; 2Kōōr. 5:21 ^f3:14 Kala. 3:2, 5; 2Kōōr. 1:22

nteenee ng'āloolēē chiito akeenke yoo mwooyē kule 'kesennyaanteet'[†] nto nyooto ku Kiriistō. ¹⁷ Kiyēē āmiitē ābooru ku nyi: Kiyey :Yēyiin kiirootyeet āk Abraam. Kunyoo, -mēēmuuchē :kiruutēk choo /kibokēēyēyē ām kēnyiisyēk bokolwookik ang'wan āk sosom lētuunoo kuweechweech kiirootyaanaa. Kunyi, -mēēmuuchē kutilta :kiruutēkaab *Muusa kiyēē kiikukuurtoowēēch :Yēyiin.^s ¹⁸ Kikuuurtoochi :Yēyiin Abraam ām chamateet kule mākōōbēruur inee. Nto /kikēēnyōōru bēruuroo kuuyu rubē :chii kiruutēk, nto kimēēyyoong'unēē :bēruuroo chamateetaab Yēyiin.^t

¹⁹ Kibo nee naas :kiruutēk? Okany āmwoowook. /Kikēētās kiruutēk kuuyu choolwookēnē :biiko. Kimāchāktōōs kule kōōbuur :kiruutēchoo ākoy kutook :kesennyaantaanaa kibo Abraam nyoo king'āloolēē :Yēyiin. Kiyey :Yēyiin kiruutēchoo ānkōōkoochi *wōōrkooyoontēt Muusa kubununēē malayikaanik.^u ²⁰ Boonto :wōōrkooyoontō kubo kwaak komoswookik āyēēng' chēē iyyoonkyinē. Nteenee akeenke :Yēyiin.

²¹ Ara kimii :Yēyiin kukwiilē keye nkit ām tukuuk chēē kikuurtoochi biiko yoo kikōōnu kiruutēk? Acha, māwuu nyoo mbo kisich! Nto /kikēēkōōnu kiruutēk sukukōōn *soboontaab kibchuulyo, nto kiimuuchē :chiito kutililiit kuchurta ām wōlēē mii :Yēyiin kubo kiruutēk.^v ²² Nteenee, iboorwēēch :siruutēk kule rātootiin :biiko tukul ām choolwookātēēt. Kunyoo, mākōōkoochi :Yēyiin biiko choo ikoosēē keye Yēēsu Kiriistō kiyoo kiikukuurtoochi.^w

²³ Kikēērātootiin :tukul ām kiruutēk ānkikirkirēēch :kiruutēchoo ākoy kuchō :Yēēsu nyoo kiikoosēē keye. ²⁴ /Kikēēkōōnēēch kiruutēchoo kuriibootēēch kut kuyit :Yēēsu. Yooto /kiitiilwēēch kule kēēchurtootiin kuuyu kiikoosēē keye inee. ²⁵ Kunyoo, kuu yoo kookiikaasee keye Kiriistō kōmēētākuriibootēēch :kiruutēk.^x

Lōkōkaab Yēyiin

²⁶ Kyōōyēku :tukul lōkōkaab Yēyiin kuuyu ōkoosēē keye Kāārārōokiintēt Yēēsu.^y ²⁷ Yu /kabokeebatisanaak ōbooyiitu Kiriistō, oluume keye inee ānkōōnoomnyē āk inee. ²⁸ Mātiny kule ng'oo :ng'oo. Yoo kā Yuutayeek nto ku choo mā Yuutayeek, yoo choo motwoor nto choo mā motwoor, yoo murēn nto koorko, kumāmii :tēērchi-nooyēt. Ōyēku :tukul akeenke ām Yēēsu Kiriistō.^z ²⁹ Kuu yoo ōbooyē Kiriistō, ōyēku lōkōkaab Abraam ānkunyooolu /kēērōōbwook bēruuroo nyoo kikuurtoochinē :Yēyiin Abraam.

4 Okany āboorunēēnook kiyi: Yoo tāku mining' :leekwa, kukerkeye āk motwooriin. Ānkoo ku cheechii :tukuukaab kwaan, mātinyē kāāmuukēywēēk ām wōlēē mii :tukuuchoo. ² Mii :inee āwunnyēkaab tilyōōnuutēkyii āk chēē iyyoonkyinē tukuuchoo ākoy /kiikoochi kāāmuukēywēēk kubāw tukuuchoo, ānku bēsyēt :nyooto nyēē kikiikukwey :kwaan. ³ Yoo kitākubāwēēch :kiruutēk āk ātēbuutēkaab kōōrooni, kikeekerkeye lēēkōōy choo -mēēmuuchē keye.^a

⁴ Nto yu kayit :bēsyēt nyēē /kikiikēēchōb, kukōōn :Yēyiin lakwanyii nyēē kisichē :koorko kumii ng'wēnyuutaab kiruutēkaab *Muusa.^b ⁵ Kichokootyaakteech acheek

[†]3:16 Toowu. 22:18 ^s3:17 Chuy. 12:40 ^t3:18 Room. 4:14; 11:6

^u3:19 Room. 5:20; Yēyuut. 7:53; Chuy. 20:19; Kiruu. 5:5 ^v3:21 Kala. 2:21

^w3:22 Room. 3:9-30; 11:32 ^x3:25 Room. 10:4 ^y3:26 Yoowa. 1:12

^z3:28 Room. 6:3; 10:12; 1Kōōr. 12:13; Kolos. 3:11

^a4:3 Kala. 2:4; Kolos. 2:8, 20 ^b4:4 Yoowa. 1:14

choo kikēemiitē ng'wēnyuutaab kiruutēk sukung'eet kēēyēku lōkōkaab Baaba Yēyiin kuchurta.

⁶Kuu yoo kēēyēku lōkōkaab Yēyiin, kōōkōoyook :Yēyiin Tāmirmiryēetaab lakwanyii chokōowutēech. Tāmirmiryoonooto ku nyoo yēyēech kēēkuur Yēyiin kule, “Baaba.”^c ⁷Kunyoo, -mēētākēēyēku motwoor nteenee kēēyēku lōkōkaab Yēyiin. Kunyi, kuuyu kēēbooyē Yēyiin, mākukōōnēech kiy ake tukul nyoo bo lōkōkyii.^d

Kinyālilchi :Bāwulō Kalatyeek sukunam ng'ālyoontēetaab manta

⁸Yoo kitākutoombo ōnkēt Yēyiin, kyōōbēng'tēē aynātōos chēē māyēmāksē /kēēkutunkyninē.^e ⁹Nto raat yu kōōnkēt Yēyiin, nto kuuyu kōōkōōnkēttook :inee, ām nee yu ōmāchē subak ōyēēchi ātēbuut āk ntāsimuut choo māyēētyēēchook kiy? Ōmāchē subak tākōōbootook :tukuuchoo?^f ¹⁰Ōmiitē baateey ōswēē ōriibē bēsyōōsyēk chēē wōōyēch, nto ārook ākoo kēnyiiisyēk.^g ¹¹Āmuyoot ām wōlēē ōmiitē ōbuurtooy nyēē yoo kaakas, kwāābirtoochook nkuruukyuu nyēbo buch!^h ¹²Mbo ng'ēetaabiya, āsoomook kule ōtēbii kuu anii nyoo kyāāmētē ātēbuutēkaab Yuutayeeek ankaakerkeyiitu akweek choo kimābāwook :kiruutēchoo.

Māmii :lēelis nyēē kyōōyēwooo yoo kyāāyēku too ām wōlēē ōmiitē.ⁱ ¹³Ōnkētē :akweek kule nto kimā bōōrnyuu nyi kimakaraam, nto kimānāāchōō wōloo ōmiitē yu kibo taay.^j ¹⁴Kiimuuchē kuyeyaak :nyaamburuurenyuu ochweesa nto otayaa. Nteenee, kyootaachaa wuu nyēē kyāāyēku *malayikeetaab Yēyiin, nyēē wuu nyēē ki :anii Kāārārōokiintēt Yēēsu bakeenke. ¹⁵So! Kookwaamaak :nee ra? Kiba ānō :ng'erekweechaakwook kyōōboontē yu kibo taay? Āmwoowook kubooyiit man kule kyōōbāybāyēch nyēē nto kiimuuchāktōōs, nto kyōōlōōtu koonyekwook ānkōōkōōnoo. ¹⁶Kunyoo ii, ara kwōōyiboo āyēku buunyoo ām wōlēē ōmiitē kuuyu kwāāmwoowook manta?

¹⁷Mii kusyēēmē :bichoo mākwook orub kiruutēk kule kusaaysaayaak ōchāmchi ng'aleekwaa āmēēbērē kubo ng'al chēē kāroomēch. Nteenee māchē kusateenaak wōlēē āmiitē :anii sukung'eet oroob icheck.^k ¹⁸Karaam yoo kēēnēmchi keey :chii ām akweek ng'ālyoo kātikoo baateey kubo kāroomnyo. Ōyēyē kuu nyooto ākookoy āmēēbērē baateey yoo kēēboontē keey. ¹⁹Biikyuu chēē āchāmē, kuu yoo āmē cheebyoosya :moo yoo mākusich, kumii kung'woonchoo :nkani kuu nyooto ākoy kut akas kule kōōkich ām Kāārārōokiintēt.^l ²⁰Ābērē nto kākēēboontē keey, sāārēekunēē mukuulēyto yoo āng'āloolwook, kuuyu āmoo mēt :ng'aleekwook.

Lōkōkaab koorkēetaab kayta āk chēbo koorko motwooriin

²¹Nto akweek choo ōmāchē kubāwook :kiruutēk ii, -mōōnkētē kiyēē mwooyē :siruutēkaab *Muusa?²² Siraat kule kiboonto :Abraam wērikyii āyēēng'. Kisichē ake :koorkēetaab kayta kusich nyiin ake :koorko nyēē motwooriin.^m ²³/Kikēēsich wēēroo kibo koorko nyēē motwooriin kurubta keey āk kāāsōōtēyewēkaab biiko

^c4:6 Room. 8:15 ^d4:7 Room. 8:17 ^e4:8 1Kōōr. 8:4-6; 12:2

^f4:9 Kolos. 2:20 ^g4:10 Room. 14:5; Kolos. 2:16

^h4:11 Kala. 2:2; Filib. 2:16; 1Tēēs. 3:5 ⁱ4:12 1Kōōr. 9:19-21

^j4:13 Yēyuut. 14:19 ^k4:17 Kala. 1:7 ^l4:19 1Tēēs. 2:11

^m4:22 Toowu. 16:15; 21:2-3

buch. Nteenee /kikēēsich nyēbo koorkeētaab :kayta kurubta keey āk kiyēē kikuurto :Yēyiin.ⁿ

²⁴ /Kikiiwuuytēē kooruuchoo ng'al. Kerkeey :kooruuchoo āk kiirootiisyeek āyēēng'. Kiirootyeet nyoo kibo taayta nyoo /kikēētoowunēē Tulwēētaab Sinaay^s kuckerkeey :nyoo āk *Akaar. Kwoonēē nyooto :lēēkōōy chēē motwoor.^o ²⁵ /Kikiiwuuytēē Akaar tulwoonoo bo Sinaay ām kōōrēētaab Araabuuk nto nyooto ku Yēērusālēm nyi bo raat nyoo motwoor :biikyii ām kiruutēk. ²⁶ Nteenee kerkeey :Yēērusālēm nyoo bo kibkōōnkōy āk koorkeētaab :kayta nyoo mēēbērē motwoor :biikyii ānku inee ku moomo nyēenyoo acheek choo kiikiiyēnchi Kiriistō.^p ²⁷ Mwooyē :siruutēk kule: "Ing'erech wē, koorko nyēē sōon,

nyoo mănēēsich leekwa.

Ichirirēn miisin

:nyoo maneeakas ng'woonintaab leekwa.

Tyaa sōō :lēēkōōy chēbo :koorko nyoo lōōlēnoot!

Makuchaang'iit kusiir chēbo nyoo kānyōōr saannyya."^{†q}

²⁸ Kunyoo ii, mbo ng'eetaabiya, okerkeeye :akweek Isaka wēēroo bo koorkeētaab :kayta, kuuyu /kikēēsichook kurubta keey āk kiyēē kikuurto :Yēyiin. ²⁹ Kuu wōloo kiwuu :ng'aleek ām taay, kuwuu nyooto mbo raat. Ng'ēētē :choo /kikēēsich kurubta keey āk kāāsōōtēywēēkaab biiko buch kuwus choo /kikēēsich ām kāāmuukēywēēkaab Tāmirmiryēēt.^r ³⁰ Nteenee, mwooyē nee :siruutēkaab Yēyiin kurubta keey yuutēyu? Mwooyē kule, "Ikwetee koorcoonoo motwooriin kayi kuboonto keey wēēroonyii. Mākoy kuyemta :wēēroo bo koorcoonoo kiy āk wēritaab koorkeētaab kayta."[†] ³¹ Kunyoo ii, mbo ng'eetaabiya, -mākēēbooyē :acheek koorko motwooriin, nteenee kēēbooyē koorkeētaab :kayta.

-Matookany kubāwook :kiruutēk

5 Yoo kiityooktook :Kiriistō, kimāchē kule simātākōōtiinyook :kiruutēk. Kunyi, ōkiilchi kaatyaaktaayaanaa -amookany /kiiwutēenook subak muchōōkiitaab motwoornātēēt.^s ² Oyēbchi yiit ng'aleekyuu. Amwoowook :anii Bāwulō kule yoo koocham */kiimuraatanaak kule sukuchamtaak :Yēyiin, māyēetyēēchook kiy mbo kisich :meetaab Kāārārookiintēēt. ³ Nto subak āmwoochinē chii ake tukul nyoo chāmtooy keey /kiimuraatan kule, yoo kayey kuu nyooto, kumākyinē kuriib kiruutyēētaab Yuutayeek kumukuul.^t ⁴ Nto akweek choo ōbērē kuchamaak :Yēyiin kule ōchurtootiin kuuyu ōrubē kiruutēkaab Yuutayeek, kyōō-irii tilyaanateet āk Kiriistō. Kyoochuchuuyee keey chamateet nyoo kiirāroochēēnook :Yēyiin. ⁵ Kēētiyyēē keey :acheek Tāmirmiryēētaab Yēyiin kule + mākēēnyōōru soboontaab kibchuulyo, kuuyu kiikoosēē keey Kāārārookiintēēt.^u ⁶ Yoo /kakiimuraatan chii nto yoo /ka-

§4:24 /Kikēēkōōnunēē kiruutēkaab Muusa Tulwēētaab Sinaay.

ⁿ4:23 Toowu. 16:1-5; 17:16-21; Room. 9:7-9

^o4:24 Chuy. 19:3—24:18; Kala. 3:23; 4:1; 5:1

^p4:26 Ibu. 12:22; Ng'oong'. 21:2 [†]4:27 Isa. 54:1 ^q4:27 Toowu. 15:5

^r4:29 Toowu. 21:9 [†]4:30 Toowu. 21:10 ^s5:1 Kala. 2:4; 4:5, 9; 5:3, 13

^t5:3 Room. 2:25; Kala. 3:10-12; Yāāk. 2:10 ^u5:5 Room. 8:4; Kala. 2:16

makiimuraatan, kumā kiy ām wōlēē mii :Kāārārōokiintēēt Yēesu. Nteenee kiyēē bo koomānuut kookaasee keyy :chii Kāārārōokiintēēt ānkuboonto chamateet.^v

⁷Kyōōmiitē ōlābātē nyēē karaam. So, ng'oo subak :nyēē king'emaak otay ng'alyoontēetaab manta? ⁸Māchōōnēē :ng'ēmiisyēēt nyēē wuu nyoo wōlēē mii :Yēyiin nyoo kikuurook ōyēku lōkōkyii.^w ⁹Yēyē :muumaryaanto nyēē kisich mayyeeek tukul kukuut. Kunyi, imuuchē :ng'alyoo nyēē mining' kuweechaak nkaakweek tukul.^x ¹⁰Ātinyē man ām Mokoryoontēēt kule mēēbērē + moosoot ām kēēlto ake. + /Mākiing'woonchi chiito nyoo kēēbotbootook nyēē mātiny kule ng'oo :chiichoo.^y ¹¹Mbo ng'eetaabiya, nto kitāamiitē ānēetook kule ākoy /kiimuraatan chii sukuyēk chiitaab Kiriistō, nto mēēbērē /tākēewusoo. Nto kiwuu nyooto, nto ki buch aneet meetaab Yēesu ām murtooywoontēēt nyoo iyimē ichcek mētēwoy.^z ¹²Ābērē nto bokuchwenta keyy :bichoo mii kōōyiimook mētēwoy.

Soboontaab Tāmirmiryēēt āk nyēbo kōōrēēt

¹³Nto kurubta keyy āk akweek ii, mbo ng'eetaabiya, ōkuurootiin āmēēbērē tākubāwook :kiruutēk nteenee, mayeyaak :yooto ō-āsyi keyy muchastaab bōōrwoonikwook. Ōyēētyēēchinē keyy ām chamateet.^a ¹⁴Iyumē kiruutēk tukul :kiruutyoonoo mwooyē kule, "Icham laatyēeng'uung' kuu wōloo ichāmtooy keyy."^b ¹⁵Osaan ōloong'tēē keyy āmōō-āmē keyy nkosyur, kuuyu ōmuuchē owaang'te keyy.

¹⁶Āmwoowook nanyuun kule ōbēēsyētēē Tāmirmiryēēt simatwaaraak :muchastaab bōōrwoonikwook. ¹⁷Kwiilē keyy :muchastaab bōōrwoonik āk Tāmirmiryēēt. Kunyi itooyēēnook :muchastaab bōōrwoonik orub Tāmirmiryēēt. Nteenee mwoowook :Tāmirmiryēēt kule -moorub tukuuchoo miyootēch, simooyey kiyēē mächē :moonikwook.^c ¹⁸Kunyi, yoo intōōwook :Tāmirmiryēēt, mēēbērē tākubāwook :kiruutēk.^d

¹⁹Tookunootiin :yēyuutēkaab chii nyēē muchāsiin nto chooto ku: martaayeet, soboonto nyēē mā tiliil, sikornateet, ²⁰kutunkyinooyēetaab āynātōōs, sookēyēēk, wēchēetaab keyy, wookuutyēēt, yoo mēēchinē ake :moo kubo kiyēē boonto :ake, nyēērunātēēt, sooyānēēt, bcheyeetaab keyy, kaankweleet, ²¹tuuyintaab moo, bōōkitēēt, sookwoonuut chēē /kyoomē kut /bokiikēyētēē āk alak chēē kerkeyy āk chooto. Lēyyē, āmwoowook kuu yoo kyāāmwoowunoonwook, kule ōriib keyy kuuyu mānyōōru :choo rubē ng'aleechu ātēbto ām Kaab Yēyiin.^e

²²Nteenee, kiyēē yibu :Tāmirmiryēēt ku chamateet, ng'erekweek, kaalyeet, muytaayeet, ntusātēēt, karaamateet, kaakaaset,^f ²³yibēetaab keyy ng'wēny āk riibēetaab keyy. Māmii :kiruutyoo ake tukul nyēē kwiilē ng'aleechu. ²⁴Kiikubakaakta :biikaab Kāārārōokiintēēt Yēesu muchastaab bōōrwoonikwaa āk tukuuk chēē miyootēch chēē mächē :moonikwaa.^g ²⁵Kuu yoo kōōkukōōnēēch :Tāmirmiryēēt so-

^v5:6 1Kōōr. 7:19; Kala. 3:28; 6:15 ^w5:8 Kala. 1:6-7

^x5:9 1Kōōr. 5:6 ^y5:10 Kala. 1:7 ^z5:11 1Kōōr. 1:23; Kala. 6:12 ^a5:13 1Kōōr.

6:12; 10:23-24; 1Bēt. 2:16 [†]5:14 Laawiik 19:18 ^b5:14 Mat. 22:36-40; Room.

13:9; Yāāk. 2:8 ^c5:17 Room. 8:2-13; Kala. 5:25 ^d5:18 Room. 6:14; 7:4

^e5:21 Māarkō 7:21-22; Room. 1:28-32; 1Kōōr. 6:9-10; Ēfēēs. 5:3-5; Kolos. 3:5-8;

1Tēm. 1:9-10; 2Tēm. 3:2-4; 1Bēt. 4:3 ^f5:22 Ēfēēs. 5:9

^g5:24 Room. 6:6; Kala. 2:19; 6:14; Kolos. 3:5; 1Yoowa. 3:6

boonto nyēē lēēl, okany kēēbēēsyētēē Tāmirmiryoonoo.^h ²⁶ Kunyoo, -mōōkānyē kēēng'āsē keey āmākēēchiwēnootē biiko alak nto kiituyiitiyinē keey moon.ⁱ

Ōyēchinē chii ake tukul nyēē karaam

6 Mbo ng'etaabiya, yoo kayey :chii ng'ōōki, -moosyool nteenee ōyisu muut :ak-week choo ōkichootiin ām Tāmirmiryēēt ānkōōriibē keey simōōsuuchi :nkak-week ng'ōōki.^j ² Ōyētyēēchinē keey yoo kānyikisyook :ng'ala. Yoo !kooyey kuu nyooto, + mooyiich kiyēē mwooyē :mākuutyēētaab Kiriistō.^k ³ Yoo isōōtē :chii kule inee ku anum amēēbērē wuu nyotoo, kākwērto keey :nyoo.^l ⁴ Māchāktōōs :chii ake tukul kōōrōotootē atēbuutēkyii. Yotoo, makung'erech kubo kiyēē kiikuyey amēēbērē kule kēēkuykuuyēē keey kiyēē kiikuyey :chiito ake. ⁵ Kālābē :chii nyalilnyii nkit.^m

⁶ Biich alak tukul choo /kēēmiitē /kiinēētē ng'alyoontēētaab Yēyiin, kumāchāktōōs kuyēmtuoy tukuuk chēē boonto āk kānēētikwaa.ⁿ

⁷ -Mookany /kiiberbeeraak. Māmii :chii nyēē imuuchē kuchiiraneē Yēyiin. Kiyēē choonē :chii kukēsē kiyooto.^o ⁸ Nyoo choonē muchasta, kukēsē meet. Nto nyoo choonē ng'aleekaab Tāmirmiryēēt, kukēsē *soboontaab kibchuulyo.^p ⁹ -Mookany kēēchoosyē kēēyēyē chēē kāroomēch, kuuyu yoo kayit :āsiiswēk chēē kiikuchōb :Yēyiin, mākutuwēnēēch yoo kāmākēēnyēbēt.^q ¹⁰ Kunyoo, kuu yoo tākēēboontē bārooyinto, okany kēēyēyē tukuuk chēē kāroomēch ām wōlēē mii :biiko tukul ānku miisin, ām wōlēē mii :choo kiikōōyēnchi Yēyiin.^r

Ng'aleekaab lētuut

¹¹ Okasee siruutēchu wōōyēch kule anii nkit :nyēē āmiitē āsirwook.^s

¹² Biiko choo māchē kōōboorunēē wōlēēb saang' kule kāroomēch :choo mii kukēr-chook koong' kule */kiimuraatanaak. Yēyē :bichoo kuu nyotoo /simākēēwus kubo murtooywoontēētaab Kiriistō.^t ¹³ Ānkoo kuwuu nyotoo, mārīibē :bichooto /kiimurootānē kiruutēk tukul, nteenee māchē kule /kiimuraatanaak sukung'eeet kung'asee keey murootāniisyēēng'woong'.

¹⁴ Lēyyē, mākooy ang'erechee kiito ake, nteenee āng'erēchēē murtooywoontēētaab Mokoryoontēēnyoo Yēesu Kiriistō. Kiikuyeya :meetaab Yēesu ām murtooywoontēēt akas kule buch :soboontaab kōōrooni ānkāyēku :nkanii buch ām wōlēē mii :so-boonooto.^u ¹⁵ Māyētyēēchinē kiy yoo /kakiimuraatan chii nto yoo /kamakiimuraatan. Nteenee kiito nyēbo koomānuut ku kunyōōr :chiito soboonto nyēē lēēl.^v

¹⁶ Lēyyē, kōōkoochi :Yēyiin kaalyeet biiko tukul choo rubē ng'aleechu ānkōōbēruur. Bichooto ku biikaab Yēyiin chēbo man.^w

^h5:25 Room. 8:4; 1Kōōr. 6:19; Kala. 5:16 ⁱ5:26 Room. 12:10; Filib. 2:3

^j6:1 Mat. 18:15; 1Kōōr. 10:12; Yāāk. 5:19 ^k6:2 2Kōōr. 11:29

^l6:3 1Kōōr. 4:7 ^m6:5 Room. 14:12

ⁿ6:6 Room. 15:27 ^o6:7 Āyub 4:8; Kāālēw. 22:8-9 ^p6:8 Room. 8:6, 13 ^q6:9

2Tēēs. 3:13 ^r6:10 Yoowa. 13:34; Room. 12:10; 14:15; 1Kōōr. 8:1; 2Kōōr. 8:7-8;

Kala. 5:6, 13-14; 1Tēēs. 3:12; 4:9; 1Bēt. 1:22; 2Bēt. 1:7 ^s6:11 1Kōōr. 16:21

^t6:12 Kala. 5:2, 11 ^u6:14 1Kōōr. 1:23, 29, 31; 2:2; Kala. 2:19

^v6:15 2Kōōr. 5:17; Kala. 5:6 ^w6:16 Room. 9:1-13; Filib. 3:3

¹⁷ Kunyoo, matakukwiilaataa :chii kung'eetee ra kuwo taay kuuyu āboontē bēēru-
utook ām bōrnyuu chēē kyāānyōōru kubo Yēēsu.^x

¹⁸ Mbo ng'eetaabiya, kōōbēruurook :Mokoryoontēenyoo Yēēsu Kiriistō. Kuwuuyiit
nyooto.

^x6:17 2Kōōr. 4:10; 11:24-25

Barweet nyēē kisirchi :Bāwulō

Ēfēesēek

Taayta

Siriintēet, kēnyiit nyēē /kikēēsirē āk wōlēē /kikēēsirēē: Kisirē :Bāwulō barwaani kurataat ām Rooma ām kēnyiit nyēē /kiisōōtyinē kule kibo 60 KK. Ki kiriring' :Ēfēesō nyēē wōō ām yēēmēetaab Eesya nyi /kēēkuurē ra kule Eesya nyēē Mining' ānki mātēebēet nyēē wōō nyēbo mung'aareet. Kiibuur :Bāwulō Ēfēesō nyēē lōō ām ruutoonyyii nyēbo sōmōk ankoomuuch kutoow kaniseet nyēē kichokukiimiit misin ām wōlooto. Nyēē mā tyaa, /bokēetoow kanisoosyek ām kiriinkōōsyēk chēē ki lēēkitēch. Barwaani bo Ēfēesō ku nyēē /kēēmāchē kuyityi kanisoosyek tukul ām Eesya nyoo Mining'. Yoo /kākēēnyōōr barwaani, kumāchāktōōs /kēēsūmānchi biikaab Kiriistō.

Kiyēē mii āriit āk kiyēē āmu: Makerkey :barwaani bo Ēfēesō āk bārōōnōōkaab Bāwulō chuut kuuyu māwuulyēē ng'aleekaab kāānēētiisyo nyēbo lembech nto kāāyimuutēk alak ām wōlēē mii :biikaab Kiriistō. Kisirē :Bāwulō barwaani kumāchē kooyeesta keyy :soboontaab tāmirmiryēēt nyēbo biikyii chēē makusuman sukung'eet kōōnkēt ām kēēlto nyēē karaam kiyēē mākyinē icheek :Yēyiin kurubta keyy āk kaararaacheet. I-ārōōru :barweet ām kēēli wōlēē kiwuu :chōbuutēkaab Yēyiin kurubta keyy āk kaararaacheet kumānāātoow kuyey barak āk ng'wēny, kubuntēē kiyēē kiyeyakay ām yoo kibo Kolkoota ānkuwo kuu nyooto ākoy tabantaab kōōrēēt yoo /kiisyēēntooy rōkōs. Iboorchinē :Bāwulō biikyii choo kāsē ng'aleechu kule miitē kuboortōōs :rōkōsto āk kāroomnyēēt nto nyooto ku booryēetaab Buunyoontēēt āk Yēyiin (kur. 6:12). Kuu yoo kēēyēku bōōrto akeenke, /kiikēēkuurtoowēch biirtooyiisyeēt ām booryoonoonyii.

Iboorunēē barwaani kēēlwookik chēē teer ām wōlēē wuu :tilyaanateet nyēē mii kwēēnuutaab biikaab Kiriistō āk Mokoryoontēēng'waa. /Kikiiboornēē kāāburtaab murēnēēt āk koorkeēnyii, bōōrto nyēē mētīt ku Kiriistō, kōōto nyēē tolochta ku Kiriistō āk alak. Itēryēēchēē kāākiimēēt kule kēēminyē ākookoy ām soboonto nyēē ing'erēēchē Kiriistō.

Kyoorōorchī keyy :Bāwulō biikaab Ēfēesō ānkumākyi bērrur

1 Anii :nyoo Bāwulō nyēē kitoola :Yēyiin āyēku *lēbkēēyiintēētaab Kāārārookiintēēt Yēesu. Āsirwook lōkōōywēchu akweek biikaab Kiriistō chēbo *kiriinkēētaab Ēfēesō choo kyōōyēnchi Kāārārookiintēēt Yēesu.^y ²Lēyyē, kōōbēruurook :Baaba Yēyiin ānkōōnyōōru kaalyeet ām wōlēē miitē :inee āk Mokoryoontēēt Yēesu Kiriistō.

Kichōb :Yēyiin /kiiraraach biiko

³Kusilākoy :Yēyiin nyoo kwaaniitaab Mokoryoontēēnyoo Yēesu Kiriistō. Kukōōnēēch :Yēyiin bērrur ake tukul nyēbo soboontaab Tāmirmiryēēt kubununēē Kiriistō.^z ⁴Kisimkutooleech :Yēyiin /kumānāākēētoow kōōrēēt kubununēē :Kāārārookiintēēt sukung'eet kēētiliilitu nyēē -mākēētinyē miyootyō ake

tukul ām taayeenyii.^a ⁵ Kisimkootiil :Yēyiin ām chamateenyii kule kēyēku lōkōkyii kubununēē Kāārārōokiintēēt Yēesu. Kiyey yooto kuu wōloo kimāktooy nkityōōniin.^b ⁶ Okany kiitōrōōr Yēyiin kubo bēruuro wōō nyoo kiikurōōbwēech kubununēē lakwanyii nyoo chāmē :inee.^c ⁷ Kiikuwālāng'wēech :Kāārārōokiintēēt ām korotiikyii choo kiwasta, nto yooto /kukōōkēenyōōwēech kaat ām choolwookātēenyoo. Chāmēech sōō :Yēyiin nyēē tyaa!^d ⁸⁻⁹ Ām chamataani wōō, kiilboorwēech chōbēenyii nyēē kiyeelaat. Kirōōbwēech kiirnātēenyii ankuyeyeech kiinkēt kiyēē kimāchē kuyey kubununēē Kiriistō. Kiitiil kuyey kuu nyooto kuuyu kikas :inee nkityōōniin kule ki karaam. ¹⁰ Kiito nyēē kiikuchōb :Yēyiin ku kule Kiriistō :nyēē mākyuis ānkubāw tukuuk tukul chēē mii barak āk ng'wēny yoo kāyityiin :bēsyoōsyēk chēē yēmootiin.^e

¹¹ /Kisimkeekweyeech ām Kiriistō kēebooyiitu Yēyiin nyoo ityiichē tukuuk tukul kurubta keyy āk wōlēē kikiikusatita āk wōlēē kimāktooy. ¹² Kunyoo, māchāktōōs :acheek Yuutayeech choo kisimkiikēnēē keyy chōōnēētaab :Kāārārōokiintēēt, kēēsilitooy Yēyiin kubo wōōyinnyii. ¹³ Kyōōyēnchi :nkakweek choo kimōōyēku Yuutayeech yoo kyōōnāmē ng'ālyoontēētaab manta nyoo irāroochē biich. Yu kābōōyēnchi Kiriistō /keeng'oocheenaak Tāmirmiryēētaab Yēyiin nyoo /kikiikēkuurtoowook /sikiinkētēenook kule obooyē Yēyiin. ¹⁴ Yu /kikēerōōbwēech Tāmirmiryēēt, ki kereeryaanteet :nyooto nyēbo nyoo + mākēenyōōru ām bēsyeēt nyoo /kiityooktēech acheek choo kēebooyē Yēyiin. Kēēsiltē Yēyiin kubo wōōyinnyii.^f

Kisoochi :Bāwulō biikaab Kiriistō chēbo Ēfēesō

¹⁵ Kyaakas kule ōkoosēē keyy miisin Mokoryoontēēt Yēesu ānkōōchāmē biikaab Kiriistō. ¹⁶ Kunyi, kimāākustooy ābirchi Yēyiin kōōnkōy yoo āsoowook. ¹⁷ Āsooyē kibtaman Baaba Yēyiin nyoo boonto lēbkēyyēēt ānku kwaaniitaab Mokoryoontēenyoo Yēesu Kiriistō kule kukōōnook kiirnātēēt ākung'ooong'wook ōnkēt wōlēē wuu :inee. ¹⁸ Āsooyē subak kule kusēw :mētewookwook sōōnkēt kule ōkēnēē keyy miisin kiyoo kiikukuurtoowook :Yēyiin kule sukurōōbwook āk mbo kule sookas wōlēē tēē :bēurto nyoo kyōōnyōōru :akweek āk biikaab Kiriistō tukul. ¹⁹ Āsooyē mbo subak ōnkēt wōlēē tēē :nyikiisinto nyēbo kāāmuukēywēēk chēē mii kuyēyiisyēē :Yēyiin ām wōlēē kēēmiitē :acheek choo kiikiyēnchi inee nyēē māmii :kiyēē /kiiwuuytēē. ²⁰ Kiyēyiisyēē :Yēyiin kāāmuukēywēēchooto, yoo kiing'ēētēē Kiriistō meet ankuyey wokutēbunēē āwunyii bo taay ām kibkōōnkōy kubāytooyiis :tukwaay.^g ²¹ Bāytooy :Kiriistō chii ake tukul nyēē bāytooyiin ām barak, biiko tukul choo bo kāāmuukēywēēk āk mokorēēnik tukul. Inee :nyēbo kāāmuukēywēēk chēē wōōyēch miisin kusiir alak ām kōōrooni āk mbo ām kōōrēēt nyoo mākuchō.^h ²² Kiikōōkoochi :Yēyiin Kiriistō kubāw kiy ake tukul ankuyey inee kuyēk kāāyooong'iintēētaab biikaab Kiriistō.ⁱ ²³ Biikaab Kiriistō ku bōōrtaab Kiriistō. Inee :nyēē yēyē bōōroo kuchurta ānku inee nyēē yēyē kiy ake tukul kuchurta ām wōlto ake tukul.^j

^a1:4 Ēfēes. 5:27 ^b1:5 Yoowa. 1:12 ^c1:6 Mat. 3:17

^d1:7 Room. 3:25-26; 1Kōōr. 10:16; Ēfēes. 2:13; Kolos. 1:20

^e1:10 Ēfēes. 1:22; Kolos. 1:16, 20 ^f1:14 Yēyuut. 19:2, 6; 2Kōōr. 1:22

^g1:20 Yēyuut. 2:32-33 ^h1:21 Room. 8:38; Kala. 4:8-9; Ēfēes. 6:12; Kolos. 1:13, 20; 2:9-10, 15, 20 ⁱ1:22 Ēfēes. 1:10; 4:15; 5:23; Kolos. 1:18; 2:19

^j1:23 1Kōōr. 12:27; Ēfēes. 2:16; 4:4-16, 25; 5:30; Kolos. 1:18; 2:19; 3:15

/Kēerōobwēech soboonto nyēē lēēl ām Kiriistō

2 Ām taay, kikyōōbēku ōsobchootiin kubo ng'ōōkisto nyēē kyōōboontē,^{k 2} yoo kitōōrubē ātebuutēk chēē nāmē keyy āk soboontaab kōōroni āk mbo chēbo bāytooyiintēetaab tāmirmirook chēē miyootēch ām wōliin bo barak. Bāytooyiintoonoo :nyi mii kuyēyiisyēē choo mākāsyinē Yēyiin.^{1 3} Kikeekerkeye :nkacheek tukul āk bichooto. Kitōōrtēech :muchastaab bōōrwoonikyoo ānkikēērubē miisin kāasōōtēyweēkaab tukuuk chēē miyootēch. Kuu wōlēē wuu :biiko alake, kinyoolchēech nkacheek kēēnyōōru ng'wooninto nyēē /kimākiing'woonchi bichooto.^m

⁴ Nteenee kuuyu chāmēech :Yēyiin miisin ānkuriirēēnēech kuyitita,^{n 5} kukōōnēech soboonto nyēē lēēl ām Kiriistō. Ānko sinee kikiikēēbootyē kubo ng'ōōkisto nyēē kikēēboontē, kooraraacheech ām chamateenyii.^{o 6} Kiikoong'eeteeneech :Yēyiin meet āk Kāārārookiintēt Yēesu ānkōōyoomēech āk inee sikeēbāytooyiisyē :tukul ām barak,^{p 7} sukōōboorunēē yooto ām bēsyoōsyēk choo kwoonii kule chāmēech miisin nyēē māmii :kiyēē /kiuwuuytēē. Kiiboorwēech chamataanaa kubununēē Kiriistō. ⁸ Yēyiin nkityō :nyēē kiyēyook /kiiraraachaak kubununēē chamateenyii yoo kyōōkoosēē keyy inee. Mēēbērē kyōōbirtoochi nkur nteenee kiy :nyoo nyēē kirōōbu :Yēyiin.^{q 9} Kunyi, mang'as keyy :chii kule /kikiiraraach, kuuyu mēēbērē kibirtoochi kiyoo nkur.^{r 10} Yēyiin :nyēē kiyeyeech kēēyēku cheechii. Nto kuu yoo kēēyēku cheechii, kumākwēech kēēyēyē tukuuk chēē kāroomēch choo kisimkuchōbwēech kubununēē Kāārārookiintēt Yēesu.

Kiichoomnyo :Yēyiin Yuutayeeek āk choo mā Yuutayeeek

¹¹ Ōnkēt kule -mōōyēku Yuutayeeek :akweek ām yyootēt. Kuurook :choo /kiimurootānē kule 'chēē -/mākiimurootānē' (kiy nyēē /kēēyēyēē āwuun buch).^{s 12} Okas kule kimānōōnkēt Kiriistō yu kibo taay, /ankikiikeekertaak saang' nyēē ki mākoy ōnyōōru bēurtaab *Isrāyēel nyoo kiikukuurtoochi :Yēyiin biikyii. Kikyōōminy kōōroni nyēē māmii :kiyēē tōōkēnēē keyy āmōōnkētē Yēyiin.^{t 13} Kyōōlōōyēch :akweek ām wōlēē mii :Yēyiin yu kibo taay. Nteenee /kōōkēēkwērwook raat olēēkityi Yēyiin kubununēē korotiikaab Yēesu.^{uv}

¹⁴ Inee nkityōōniin :nyēē kiyibchi Yuutayeeek āk choo mā Yuutayeeek kaalyeet ānkiikōōtuuyo bōrōryōōsyēchooto tukwaay kuyēk kiito akeenke. Kiikubut tōōtēt nyoo kiyibu buunyoontiit.^{w 15} Yu sukuyeyakay kuu nyooto, kiikooyto :Kāārārookiintēt soboonnyii sukoowaang'tee kiruutyēetaab Yuutayeeek āk mbo mākuutēkaab kiruutyoonoo. Kiyey yooto kiito akeenke kuyēwunēē wōlēē mii :bōrōryōōsyēchooto āyēēnku ānkunoomnyo āk inee nkit. Kiyib kaalyaanaa ām kēēlooto.^{x 16} Yu kāwokumēēchi :Kāārārookiintēt murtooywoontēt, koowaang'ta yooto buunyoontiit ānkōōchoomnyo bichoo kuyēk kiito akeenke.^{y 17} Kichō :Kāārārookiintonoo sukuy-

^k2:1 Room. 5:12; Kolos. 2:13 ^l2:2 2Kōōr. 4:4; Ēfēēs. 6:12

^m2:3 Ēfēēs. 5:6; Kolos. 3:7 ⁿ2:4 Room. 8:39 ^o2:5 Room. 3:24; Kolos. 2:13

^p2:6 Ēfēēs. 1:3; Kolos. 2:12; 3:3-4 ^q2:8 Kala. 2:16

^r2:9 Room. 3:28; 1Kōōr. 1:31; 2Tēm. 1:9; Tiitō 3:5 ^s2:11 Room. 2:28-29; Kala. 5:6

^t2:12 Room. 9:4; 1Tēēs. 4:13 ^u2:13 Room. 11:17 ^v2:13 Ēfēēs. 1:7

^w2:14 Yēyuut. 10:36; 1Kōōr. 12:13; Kala. 3:28; Ēfēēs. 2:16; 4:1-6

^x2:15 Room. 7:4-6; 2Kōōr. 5:17; Kolos. 2:14 ^y2:16 2Kōōr. 5:18; Ēfēēs. 1:23

ibwook kaalyeet akweek choo mā Yuutayeek choo kyōōlōōyēch ām wōlēē mii :Yēyiin ānkuyibchi nkicheek kaalyeet Yuutayeek choo kilēekitē.^z ¹⁸ Kunyoo, inee :nyēē yēyē :bōrōryōōsyēchuutēchu tukwaay kuyityi Baaba Yēyiin ām Tāmirmiryēt akeenke.

¹⁹ Kunyi, -mātōōyēku soboooy :akweek choo mā Yuutayeek. /Kikēētasyook biikaab Kiriistō ānkēēbooyē :tukul kayta akeenke nyēbo Yēyiin.^a ²⁰ Okerkeeye kō nyēē /ki-keeteech yēbo tiyēywoontēētaab ng'aleekaab *lēbkēēyik āk *wōōrkooyik kuboonto keey Kāārārōokiintēēt Yēesu nyēē tolochta.^b ²¹ Kiriistō :nyēē tiyē keetiik tukul chēbo kōoto kut kuyēk Kōōtaab Yēyiin.^c ²² /Kēēmii /kēētēektook nkakweek ām Kiriistō ōyēku kōoto wōlēē sukuminyē :Yēyiin ām Tāmirmiryēt.^d

Kyoomchi :Bāwulō lōkōōywēk biiko choo mā Yuutayeek

3 Ām ng'aleechaata tukul, ākutunkyinē :anii Bāwulō Yēyiin. Āmiitē kāābrātiisyō kuuyu kyāā-āmwook akweek choo mā Yuutayeek lōkōōywēk chēē kāroomēch kurubta keey āk Kāārārōokiintēēt Yēesu.^e ² Kyookas kule king'oobwoo :Yēyiin ā-āmwook lōkōōywēchu kāroomēch bo chamateenyii.^f ³⁻⁴ King'oong'woo lōkōōywēchoo kiiyēēlootiin. Yoo koosuman ng'aleechu kāāsirwook ām nwookinto, + mōōnkēt tukuuk choo kiiyēēlootiin choo ānkētē :anii kurubta keey āk Kāārārōokiintēēt.^g ⁵ Ng'ālyoo :nyoo nyēē /kimānāākiiboorchii biiko bēsyēēt ake kuu yoo kāākōōboorchii :Yēyiin *lēbkēēyikyii chēē /kiitāboonchi āk *wōōrkooyikyii kubununēē Tāmirmiryēt. ⁶ Ng'ālyoontoonoo kiiyeelaat ku kule, mākurōōbchi :Yēyiin biiko choo mā Yuutayeek kiy kuu yoo kirōōbchinē choo Yuutayeek. Kāākunoomnyo :icheek tukul kuyēk kiito akeenke ānkumākunyōōr kiyoo kiikukuurtoochi :Yēyiin biiko kubununēē lōkōōywēk chēē kāroomēch chēbo Kāārārōokiintēēt Yēesu.^h

⁷ Kikōōno :Yēyiin ayey yiisyooni bo āmtooyiisyeētaab lōkōōywēchoo kāroomēch kurubta keey āk bērunyii nyēē kirōōbwoo ām kāāmuukēywēkyii. ⁸ Ānkoō ābooyē sinee ng'wēny miisin ām biikaab Kiriistō tukul, /kikēērōōbwoo kiyoo kule ā-āmchi biiko choo mā Yuutayeek lōkōōywēk chēē kāroomēch kurubta keey āk bāytit nyēē mātēē nyi nyēē boonto :Kāārārōokiintēēt.ⁱ ⁹ Māchāktōōs āboorchii chii ake tukul ng'aleechaa kiiyēēlootiin kuchakee /kikeeyey kōōrēt. Kiiyeel :Yēyiin nyoo kiyēyē kiy ake tukul chōbēenyii ākoy bēsyēēt nyēē ¹⁰ kēēboorchii bāytooyik āk choo bo kāāmuukēywēk ām kōōrēt barak kiirnāteenyii nyēē tinyē komoswookik chēē tēērchiintōōs. Kimāchē :Yēyiin kōōboorunēē kiirnātoonoo wōlēē mii :bi-ikyii. ¹¹ Kikiikuchōb :Yēyiin ng'aleechaa kumanaayey kōōrēt. Nto yityo chokootyich kubununēē Kāārārōokiintēēt Yēesu Mokoryoontēenyoo. ¹² Yoo kiikoosēē keey Kāārārōokiintooni, kiityookootiin kubo inee kēēyityi Yēyiin nyēē māmii :tōsōōsyo ake tukul.^j ¹³ Kunyoo, āmwoowook kule -mookany kubēk :moonikwook ām kiyēē ānyālilēē kubo akweek, kuuyu kiyēyākiis :ng'aleechaa /sikēēyibwook lēbkēēyyēt.^k

^z2:17 Isa. 57:19; Yēyuut. 2:39 ^a2:19 Ēfēēs. 3:6

^b2:20 Mat. 16:18; Ēfēēs. 4:11; 1Kōōr. 3:10-11; Ng'oong'. 21:14

^c2:21 1Kōōr. 3:16 ^d2:22 1Kōōr. 3:17; 1Bēt. 2:5 ^e3:1 2Kōōr. 11:23; Ēfēēs. 4:1; 6:20; Filib. 1:7, 12; Kolos. 4:18; Filēm. 1, 9 ^f3:2 Room. 1:5

^g3:3-4 Kala. 1:12 ^h3:6 Room. 16:25-26; Ēfēēs. 2:14, 18-19; Kolos. 1:26-27

ⁱ3:8 1Kōōr. 15:9-10 ^j3:12 Ibu. 10:19 ^k3:13 Kolos. 1:24

Kisoochi :Bāwulō biikaab Ēfēesō

¹⁴ Ām ng'aleechaa tukul, ākutunkyinē Baaba Yēyiin. ¹⁵ Inee :nyoo ibooru wōlēē māchāktōos kōobuurtooy :sikiintō āk lōkōkyii ānku ām wōliin bo kibkōōnkōy nto ng'wēny. ¹⁶ Wōō :Yēyiin, lēyyē! Kōōtitiirēenook kāāmuukēywēēkyii kubununēē Tāmirmiryēēnyii nyoo mii āring'woong'. ¹⁷ Asooyē kule otēbtooy Kāārārookiintēt ākookoy :akweek choo ōkoosēē keey inee. Kuchutitēenook :chamateet¹ ¹⁸ soomuuch :akweek ākoo biikaab Kiriistō tukul ōnkēt kule chāmēēch :Kāārārookiintēt misin ānku tēē :chamataanaa wōli āk wōliin ¹⁹ ānkōōnkēt mbo subak kule kēēytēē :chamataani wōlēē kēēkastooy. /Kiinyiitwook chamataanaa bo Yēyiin kuyem.^{mnn}

²⁰ Kutōrōriit :Yēyiin nyoo kōōnu kukeeytee chēē kākēesoom nto mbo chēē kiisōōtyinē kurubta keey āk kāāmuukēywēēkyii choo mii kuyēyē yiisyēt ām wōlēē kēēmitē. ²¹ Kutōrōriit :Yēyiin kēnyis āk kēnyis ām wōlēē mii :biikyii kubo Kāārārookiintēt Yēesu. Kuwuuyiit nyooto.

Noomnyēt ām bōortaab Kiriistō

4 Āmwoowook :anii nyoo arataat kubo yiisyēetaab Mokoryoontēt kule ōbuur ām soboonto nyēē chuulaat nyoo kikuurchook :Yēyiin.^o ² Ōyibē keey ng'wēny kutukul ānkōōntustōōsii. Ōmuytoochinē ng'al ānkōōchoomtōōsii.^p ³ Osyeem wōlēē ōmuuktooy okas kule kōōriib noomnyēt nyoo kōōnu :Tāmirmiryēt āk kaalyeet nyoo ituuyook.^q ⁴ Akeenke :bōōrnnyoo anku akeenke :nkinee Tāmirmiryēt kuu yoo /kikēēkuurchēēch kiikēnēē keey kiito akeenke.^r ⁵ Akeenke :Mokoryoontēt, akeenke :manta anku akeenke :batisaneet.^s ⁶ Akeenke :Yēyiin nyoo kwaaniitaab biikaab Kiriistō tukul. Bāytooy tukul, yēyiisyēē tukul ānkumiitē āriitaab tukul.^t

⁷ Kirōōbchi :Kāārārookiintēt chii ake tukul ām acheek yiisyēt kurubta keey āk wōlēē wuu :chii.^u ⁸ Kiyooto :nyēē mwooyē :siruutēkaab Yēyiin kule: “Kiwēeto kibратиisyeek barak, ānkurōōbchi biiko tuwēnuutēk.”[†]

⁹ Ibooru nee :ng'aleechu: “Kiwo barak?” Ibooru kule kirēk kurook wōlēēb ng'wēny.^v ¹⁰ Nyooto kirēku, ku inee mbo subak :nyoo kiwēētii barak kut wokoong'irta sukootyichakay :kiy ake tukul ām kōōrēt. ¹¹ Inee :nyooto kiyey biiko alak kuyēk *lēbkēēyik, kuyēk :alake *wōōrkooyik, kuyēk :alake āmtooyik, kuyēk :alake ākiikaab biikaab Kiriistō nto alak kuyēk kāānēetik.^w ¹² Kiyey kuu nyooto sukuchōb :bichoo biikaab Kiriistō kuyey yiisyēt kōōtitiir bōortaab Kiriistō^x ¹³ ākoy kēēnoomnyē :tukul ām kiyēē kēēchāmtooy ānkiinkēt Lakwataab Yēyiin kuchurta. Yooto kēēkich ankeechurte kutukul ām Kiriistō.^y

¹⁴ Yooto, mēēbērē tākēēng'ārng'ārēch ām ng'alyoontēt /āmākēēwēēchwēēchēēch kēēyēlchi komosta nyi nto nyiin kubo wusōōnēetaab kāānēētiisyēt ake tukul nyēbo biich chēē ng'oomōōt chēē ibērbēērē biich ānkukēntooy biich.^z ¹⁵ Ntee-

^{13:17} Ēfēēs. 5:2; Kolos. 2:7 ^{m3:19} Kolos. 2:2 ^{n3:19} 2Kōōr. 5:14; Ēfēēs. 5:2

^{o4:1} Ēfēēs. 3:1 ^{p4:2} Kolos. 3:12-13 ^{q4:3} Ēfēēs. 2:14-16; Kolos. 3:14-15

^{r4:4} Ēfēēs. 1:23; 2:18 ^{s4:5} Yoowa. 10:16; 1Kōōr. 8:6

^{t4:6} Yēyuut. 17:28; 1Kōōr. 12:6 ^{u4:7} 1Kōōr. 12:11 ^{†4:8} Tyēēn. 68:18

^{v4:9} Yoowa. 3:13 ^{w4:11} 1Kōōr. 12:28 ^{x4:12} 1Kōōr. 14:26

^{y4:13} Kolos. 1:28 ^{z4:14} 1Kōōr. 14:20

nee, okany kēēkich ām tukuuk tukul keekerkeyiitu Kāārārōokiintēēt nyoo kāāyy-oong'iintēenyoo, kēēmwooyē ng'al chēbo manta ām chamateet.^a ¹⁶Inee :nyēē inoomtōos komoswookikaab bōorto kuyēk kiito akeenke kutoorētē keyy :tukul. Yoo kayey :komosta ake tukul ām komoswookichoo yiisyēenyii, kunērē :bōortaab Kāārārōokiintēēt tukul ām chamateet.^b

Onam ātēbuutēk chēē leelach

¹⁷Ōrōōtootē ng'ālyoontooni: Āmwoowook ām kāāmuukēywēēkaab Mokoryoon-tēēt kule -mōōminy kuu wōloo ming'tooy :biiko choo -mēēnkētē Yēyiin choo tinyē kāāsōōtēywēēk chēē māyēētyēēchinē kiy. ¹⁸Miitē :bichoo mēēnān ām wōlēē isōōti-tooy /ankikiitabaanee wōlēē mii :soboono nyoo kōōnu :Yēyiin. -Mēēnkētē :icheek kiy kuuyu kiyoomcho :mētēwoy.^c ¹⁹Kimēētākusobchootiin :mētēwookwaa. Kiikwoosyi keyy sikornateet ānkōōwutootēē keyy kuyēyē ng'al alak tukul chēē mā tiliilēch.

²⁰Māwuu nyoo :mākuutyēētaab Kiriistō nyoo /kiikiineetaak. ²¹Miitē :manta wōlēē mii :Yēēsu ānkōōnkētē :akweek inee. /Kiikiineetaak ²²otayee keyy ātēbuutēchoo kibo taay choo kitōōrchook :muchas choo kimii wokwooroontook.^d ²³/Kiikiineetaak mbo subak oweeksee kāāsōōtēywēēchoo kibo taay ankoorub kēēltaab Tāmirmiryēēt^e ²⁴ankoonam ātēbuutēk chēē leelach. /Kikeeyeyaak okerkeyiitu Yēyiin ōkārāmiitu kuchurta ānkōōtililiitu kurubta keyy āk manta.^f

²⁵Kunyi, ōmētē ng'wiinyaneet ānkōōmwoochinē chii ake tukul ng'al chēbo manta. Kēēbooyē :tukul bōorto akeenke.^g ²⁶-Mookany kutōōrchook :siirmōōyto ng'ōōkisto, āmānyēer :chii kwiimēn.[†] ²⁷-Mōōkoochi Kibrōkōsyoontēēt bārooyinto mbo kisich. ²⁸-Mātākuchōorso :chii nyoo kō chōōriin, nteenee mächāktōōs kucheeng' yiisyēēt sukung'et kunyōōr kiy nyēē kābchēchiin āk choo nyālilootiin.^h

²⁹-Mōōng'ālōolē ng'al chēbo āwēēsyoo. Ōng'ālōolē ng'al chēē ititiirē biiko alak yoo kābotyi :kiy, sukung'et kōōbēruurākiis :choo yēbchinē yiit.ⁱ ³⁰-Mooyey kunyēer :Tāmirmiryēēt nyoo kīkōōnook :Yēyiin /sikiinkētēēnook kule ōyēku cheechii, ng'ālyoo nyēē ibooru kule mii :bēsyeēt nyēē makooraraachaak :inee kutukul.^j

³¹-Mookany kung'woonchook :ng'ala. Otayee keyy siirmōōyoontiit. -Mōōnyēeru, āmōōyēyē wōōrōōr, āmōōng'ōōmē keyy. Ōmētē ng'al alak tukul chēē miyootēch.

³²Ōtānkāsē kityō, ōriirēē alak ānkōōnyōōchinē keyy kaat kuu yoo kiikunyōōwook :Yēyiin kaat kubununēē Kāārārōokiintēēt.^k

5 Āmwoowook kule ōtēbchēē kuu wōloo wuunto :Yēyiin, kuuyu ōyēku lōkōkyii chēē chāmootiin^l ²ānkōōminyē nyēē ōchoomtōōsii kuu yoo kichameech :Kāārārōokiintēēt. Kichameech kut kōōkooyto soboonnyii kubo acheek kuu kiy nyēē boong'u nyēē anyiny nyēē /kākēēbēlchinēē Yēyiin kōrōsēek.^m

^a4:15 Ēfēes. 1:22 ^b4:16 Ēfēes. 2:21-22; 4:13; Kolos. 2:19

^c4:18 Room. 1:21; 1Bēt. 1:14 ^d4:22 Room. 8:13; Kolos. 3:9

^e4:23 Room. 12:2 ^f4:24 2Kōōr. 5:17; Kolos. 3:10

^g4:25 Seka. 8:16; Ēfēes. 1:23 [†]4:26 Tyēēn. 4:4 ^h4:28 1Tēes. 4:11

ⁱ4:29 Ēfēes. 5:4; Kolos. 4:6; Yāāk. 3:10

^j4:30 Isa. 63:10; 2Kōōr. 1:22; Ēfēes. 1:13

^k4:32 Mat. 6:14-15; 18:22-35; Kolos. 3:13 ^l5:1 Mat. 5:45, 48; Yoowa. 1:12

^m5:2 Kala. 6:10; 1:4; Ēfēes. 3:17-19; 4:15-16; Filib. 2:2; Kolos. 2:2; 3:14

³Māmāchāktōos kutookunēenook :ng'ala chēē rubtooy keey āk martaayeet nto orub kēelwookik alak chēē mā tiliilēch nto mbo oyeyaate mooyēetyoontiit. Ng'al :choo chēē mā kāroomēch ām wōlēē miitē :biikaab Kiriistō choo tiliilēch. ⁴Nto mbo subak, māmāchāktōos /kēeng'āloolē ng'al chēē miyootēch, ng'al chēbo bēerbēeryo nto /kēeyēyē chiiran nyēē mā karaam. Nteenee kiyēē mächāktōos kukēebirchinē Yēyiin kōōnkōy.ⁿ ⁵Ōrōotootē ng'aleechu: -Mēemuuchē :mārtooyiintō, nto ku chii nyēē mā tiliil nto ku nyēē chēemooyēetyoo kunyōōr ātēbto ām bāytooyiisyēetaab Kiriistō āk nyēbo Yēyiin. Mooyēetyoontiit ku kēelto ake nyēē kutunkyninē :biiko tukuuk alak yoo kātākutunkyninē Yēyiin.^o

⁶-Mookany kooberbeereenaak :chii ng'al chēē māmii yēēt :kiy. Yēyē :ng'aleechaa kunyēer :Yēyiin ānkōōng'woonchi biiko choo -mēeywēyē inee.^p ⁷Kunyoo, osatee keey biich chēē wuu choo.

⁸Kyōōmiitē mēēnān yu kibo taay, nteenee !kōōnyōōru lēbkeēyyēēt ām Mokoryoontēt. Ōminy ōyēku lōkōkaab lēbkeēyyēēt,^q ⁹kuuyu lēbkeēyyēēt :nyēē yibu boorātētēet ake tukul nyēbo karaamateet, churtaayeet āk manta.^r ¹⁰Osyem okas kiyēē ing'ērēēchē Mokoryoontēt. ¹¹-Mōōwutēē keey ng'al chēbo mēēnān chēē mākōōnu kiy, nteenee ōsyooru kuruuyo saang'. ¹²Bo muyāt /keetwech ng'ālyoo nyēē yēyēē wung'aan :biiko choo mākāsyinē Yēyiin. ¹³Nteenee kiy ake tukul nyoo keekweny :lēbkeēyyēēt kutooku, ¹⁴kuuyu lēbkeēyyēēt :nyēē yēyē kiy ake tukul kutook. Ng'ālyoontoonoo :nyoo yēyē /kēēmwooy kule, “Ng'eet, wē, chēēbrwooniin, ankiing'etee meet!

Yooto, mākōōluuchiing' :Kiriistō.”^s

¹⁵Ōriib keey miisin ām wōlēē ōming'tooy. -Mōōminyē ām kēelto nyēbo bēerbēeryo, nteenee ōng'oomēkiitu. ¹⁶Ōyēyiisyēē bārooyin ake tukul kuyem kuuyu tinyē :bēsyoōsyēchu rōkōs.^t ¹⁷Kunyoo, -mōōkwertē keey, nteenee ōnkēt kiyēē mächē :Mokoryoontēt. ¹⁸Otayee keey bōōkitētēet kuuyu āroontook. Yēē kātāwuu nyooto, okany /kiinyiitwook Tāmirmiryēetaab Yēyiin.^u ¹⁹Yooto, + mōōtyēēnē tyēēnwookik chēē tēerchiintōos ōsiltooy Yēyiin. Ōtyēēnchinē Mokoryoontētēet ām mooyēt akeenke ²⁰ānkōōbirchinē Baaba Yēyiin kōōnkōy ākookoy kubo kiy ake tukul ām kaayneetaab Mokoryoontēenyoo Yēesu Kiriistō.^v

Wōlēē mächāktōos kōōbuurtooy :biich chēē kiikoomut keey

²¹Ōywēyē keey nto yooto, kukōōyibchi Kiriistō koonyit.^w ²²Mächāktōos kōōy-wēyē :kooruuk saanikwaa kuu wōloo iywēytooy Kiriistō, ²³kuuyu saanteet :nyēē bāwu koorkētēet kuu yoo bāwu :Kiriistō kaniseet kumukuul nyoo bōōrnii ānku inee :Kāārārookiintētēet.^x ²⁴Kuu wōloo iywēytooy :kaniseet Kiriistō, mächāktōos kōōy-wēyē :koorko saanteenyii.^y

²⁵Nto nkinyiing' saanteet, mächāktōos ichāmē koorkēēng'uung' kuu yoo kicham :Kāārārookiintētēet kaniseet kut kōōkooyto soboonnyii^z ²⁶sukōōtiliilēē :kanisaanaa

ⁿ5:4 Ēfēēs. 4:29 ^o5:5 Kala. 5:19-21 ^p5:6 Room. 1:18; Ēfēēs. 2:3; Kolos. 3:6

^q5:8 Yoowa. 8:12; Yēyuut. 26:18; Kolos. 3:7 ^r5:9 Kala. 5:22-23

^s5:14 Room. 13:11-12 ^t5:16 Kolos. 4:5 ^u5:18 Room. 13:13

^v5:20 Kolos. 3:16-17 ^w5:21 1Bēt. 5:5 ^x5:23 1Kōōr. 11:3; Ēfēēs. 1:22-23

^y5:24 Kolos. 3:18; Tiitō 2:3-5; 1Bēt. 3:1-6 ^z5:25 Kala. 1:4

kubununēē ng'alyoontēetaab Yēyiin.^{**a} 27 Kiikooyto soboonotoo sukuchōbchi keey kaniseet nyēbo lēbkēeyyo, nyēē mātinyē tisyā, mā maasaat nto kutinyē miyootoo ake tukul.^b 28 Ām kēelto nyēē wuu nyiitēnyi, māchāktōōs :saannyyā ake tukul kuchāmē koorkeēnyii kuu wōloo chāmtooy keey. Murēn ake tukul nyoo chāmē koorkeēnyii kuchāmē keey nkit. 29 Māmii :chii bēsyyēt ake nyēē kiikutay keey, nteenee bāyē bōornyii ānkuriibē kuu wōloo yēytoochintoo :Kiriistō biikyii, 30 kuuyu acheck :chēē kēēyēyē bōortaab Kiriistō.^c 31 Kuu yoo /kikeesir kule, “Kunyooy kiyooto nyēē yēyē murēn kung'eetee kōōtaab kwaan āk kaamet ankoomut koorkeēnyii ānkunoomnyo :tukwaay kuyēk kiy akeenke.”† 32 Mii :manta nyēē wōō miisin nyēē iyeelaat nyēē ibooru :siruutēchu ānkung'āloolēē Kiriistō āk biikaab Kiriistō.^d 33 Kunyoo, māchāktōōs :nkinee chii ām akweek kuchāmē koorkeēnyii kuu wōloo chāmtooy keey ānkumākyinē mbo :nkinee koorko kōōywyē saanteenyii.^e

Kāāburtaab lēkōōk āk sikiikwaa

(Kolosaayek 3:20-22)

6 Nto akweek lēkōōk, māchāktōōs ōywyē sikiikwook, kuuyu ng'alyoo :nyoo nyēē mākwook :Yēyiin.^f 2 Mwooyē :siruutēk kule, “Iywey kōōn āk koomēt.”† Kiruutyēt :nyiitēnyi nyēbo taay nyēē kikuurto :Yēyiin 3 kumwooyē kule, “Siiminy nyēē karaam ām kōōrēt ākoy kooliloon.”†g 4 Nto akweek sikiik, māmāchāktōōs ōwusē lōkōkwook kut bokwoowēsiiitu, nteenee ōnētē ātēbutēk chēē rubtooy keey āk Mokoryoontēt.^h

Kāāburtaab motwoorik āk mokorēēnikwaa

(Kolosaayek 3:23—4:1)

⁵Nto akweek motwoorik, māchāktōōs ōkāsyinē mokorēēnikaab kōōrooni. Ōywyē ām mooyēt akeenke kuu wōloo ōywyētooy Kiriistō. ⁶-Mōōywyē sōō baateey kule sukuchamaak yoo kakasaak, nteenee ōywyē kuu wōloo ōywyētooy Kiriistō, ōyēyē ām moonikwook kiyēē māchē :Yēyiin.ⁱ 7 Ōyēyisyyē ām mooyēt akeenke wuu nyēē ōmiitē ōyēchinē Yēyiin yiisyoonoo āmēēbērē kule ōyēchinē biiko. ⁸Ōnkēt kule mākutuwēn :Yēyiin chii ake tukul ām kāroomnyo ake tukul nyēē kayey ānku motwooriin :chiichoo nto bāwu keey.^{jk}

⁹Nto nkakweek mokorēēnik, māchāktōōs ōnāmē motwoorikwook ām kēelto nyēē karaam. -Mōōlyōōlchinē kuuyu ōnkētē kule nyoo Mokoryoontēēng'waa icheek ku Mokoryoontēēng'woong' nkakweek :nyooto ānku inee :nyoo miitē kibkōōnkōy. Māchāmē :inee chiito ake kusiir ake.^l

****5:26** Imuuchē :Bāwulō kung'āloolēē saakweetaab kooyēy nyēbo Yuutayek nyēē kimākyinē kule /kiwuun kōōkōōnyoontēt /ānkiilookyi sirook chēē kārōorānēch /kumānāākiimutyi saanteet.

^a5:26 1Kōōr. 6:11; Tiitō 3:5; Ibu. 10:22; 1Bēt. 3:21

^b5:27 2Kōōr. 11:2; Ēfēēs. 1:4; Filib. 1:10; Kolos. 1:22 ^c5:30 Ēfēēs. 1:23

[†]5:31 Toowu. 2:24 ^d5:32 Ng'oong'. 19:7

^e5:33 Kolos. 3:19; Tiitō 2:6; 1Bēt. 3:7 ^f6:1 Kolos. 3:20 [†]6:2 Chuy. 20:12

[†]6:3 Kiruutēk 5:16 ^g6:3 Kiruu. 5:16 ^h6:4 Kolos. 3:21 ⁱ6:6 1Kōōr. 7:22

^j6:8 Kolos. 3:22-25; 1Tēm. 6:1-2; Tiitō 2:9-10; 1Bēt. 2:18-21

^k6:8 2Kōōr. 5:10 ^l6:9 Kolos. 4:1; Yāāk. 2:1

Booryēet kubo soboontaab Tāmirmiryēt

¹⁰ Ng'alyoontēt nyēē āwoong'tēē ku kule, ōnyōōru nkuruuk kukwaanee wōlēē mii :Yēyiin nyoo boonto kāāmuukēywēek.^m ¹¹ Onam kariikaab booryēt chēbo Yēyiin sukung'leet oyeetee keye ām wōlēē mii kēntooyiisyēētaab Kibrōkōsyoontēt.ⁿ ¹² Mābo :booryoonoo kule /kiitaata koroti. Nteenee kēēmiitē kēēbooryēē bāytooyik, kāāntōōyik alak chēbo kāāmuukēywēek, kāāyooong'ikaab kōōroonēeb mēēnān āk nkuruukaab tāmirmirook chēē miyootēch ām kōōrēt barak.^o ¹³ Kunyoo, onam kariikaab booryēt chēbo Yēyiin kuyem, sōōyētū yoo yitu :bēsyoonoo bo rōkōs nyoo chōōnii, si yoo !koo-am booryēt, kumāchāktōōs tōōtitirootiin.^p ¹⁴ Ōchōb keye ōyēku biich chēē ōmwooyē ng'al chēbo man, kuu yoo rātē keye :chii nyēbo lukēt yoo mächē kuwo booryēt. Oluumee keye churtaayeeet sōōriibēē keye kuu yoo iluumēē keye :chii karneet wōlēēb tekēt yoo wētii booryo.^q ¹⁵ Oluumee keye mbo lōkōōywēk chēē kāroomēch choo yibu kaalyeet sukung'leet ōyooong'unēē yooto kuu yoo iluumēē keye :chii kwēyōōn kērēēnkōōy.^r ¹⁶ Nto subak, onam kaakaaseet kuyēk loong'leet nyēē ōyēētēē keye ām kootyēk tukul choo bo ng'woonēt choo mwooku :Kibrōkōsyoontēt kuu yoo yēētēē keye :chii loong'leet ām booryo. ¹⁷ Ōriibē mētē-wookwook sōōsōōtē kurubta keye wōlēē kiiraraaktaak :Kāārārōokiintēt kuu yoo iloochē :chii nyēbo lukēt kuutwētēē sukukērēktēē mētinyii. Onam ng'alyoontēētaab Yēyiin sōō-āmēē booryēt kuu yoo nāmē :chii chōōkiit yoo wētii booryo.st ¹⁸ Ōyēyē ng'aleechu tukul ōsooyē Yēyiin kuyētyēēchook. Ōsooyē kibtaman ām Tāmirmiryēt. Ām ng'alyoontooni, kumāchāktōōs ōchōbē keye -mookany kubēk :moonik. Ōsoochinē biikaab Kiriistō tukul ākookoy.

¹⁹ Ōsoowoo nkani ānyōōru ng'aleek chēē āmwooyē sāābooru nyēē māmii :muyāt, kiyēē iyeelaat kurubta keye āk lōkōōywēk chēē kāroomēch.^{uv} ²⁰ Arataat :anii kuuyu āyēku kiiyookiin nyēē ā-āmtooy lōkōōywēchoo kāroomēch. Osaay kule āmwoowu ng'aleechaa nyēē māmii :muyāt kuu wōloo mächāktōōs amwaayte.^w

Chameetaab keye

²¹⁻²² Āmiitē āyooku Tukiikō kuchō wōloo ōmiitē. Ng'eetaabiya :inee nyēē chamaat ānku nyēē /kiikoosēē keye kubo yiisyēētaab Mokoryoontēt. Mākumwoowook lōkōōywēk tukul chēē rubtooy keye āk anii sōōnkēt :nkakweek wōlēē āwuyē :anii āk kiyēē āyēyē ānkumwoowook wōlēē kēēwuuyē :acheek tukul ānkōōtitirook.^x

²³ Ōtēbtē :akweek mbo ng'eetaabiya kaalyeet. Kuyētyēēchook :Baaba Yēyiin āk Mokoryoontēt Yēēsu Kiriistō sōōchoomtōōsii ānkōōkoosēē keye inee. ²⁴ Kōōbēru-urākiis :biiko tukul choo chāmē Mokoryoontēenyoo Yēēsu Kiriistō ām chamateet nyēē mābēku.

^m6:10 1Kōōr. 16:13 ⁿ6:11 Yāāk. 4:7 ^o6:12 Ēfēēs. 2:2; 1:21; 1Bēt. 5:8-9

^p6:13 Room. 13:12 ^q6:14 Isa. 11:5 ^r6:15 Isa. 52:7

^s6:17 Isa. 59:17; 2Kōōr. 10:4 ^t6:17 Mat. 4:5-7; Ibu. 4:12

^u6:19 Luuka 18:1; Room. 15:30; Ēfēēs. 3:14; Kolos. 4:2-4 ^v6:19 Yēyuut. 4:29

^w6:20 Ēfēēs. 3:1 ^x6:21-22 Yēyuut. 20:4; Kolos. 4:7-8; 2Tēm. 4:12

*Barweet nyēē kisirchi :Bāwulō***Filibiik****Taayta**

Siriintēēt, kēnyiit nyēē /kikēēsirē āk wōlēē /kikēēsirēē: Kisirē :Bāwulō barwaani kurataat ām Rooma (kasee Yēyuutēk 28:16 āk chēē rubē.) /Kisōōtyinē kule ki kēnyi-itaab 61 KK. Kimāchē :Bāwulō kubirchi chōōrōonuutēkyii kōōnkōy ām Filiibi kubo toorētēetaab beesaanik chēē /kikiiyookyinē inee.

Kiyēē mii āriit: Toowunēē :Bāwulō ām barwaani kubirchinē kaniseet kōōnkōy ānkumwooy wōlēē kiwuu :soboonyii ām Rooma. Kiyēyiisyēē bārooyinooto kōōki-imēē kaniseetaab Filiibi kukiilchi kāāyēnēng'waa ānkoo kumiitē :wusiisyēēt āk kāāyimuutēk alak. Mwoochinē kusatee key ng'al chēbo muchas, kusyeem kuy-ibē key ng'wēny ānkunoomnyo. Isōōtyinē icheck kule /kiirāroochē yoo kēēyēnchi Kiriistō āmēēbērē kuuyu rubē kiruutēkaab Yuutayeek.

Kiyēē āmu: Ibooru :Bāwulō ām barwaani tiinyē soboonyii, ng'erekweek kubo kule kiikōōyēnchi :inee Kiriistō ānkoo kurataat āmēēnkētē kiyēē makuyeyakay ām taay. Yoo ākoo /tākēēchāmchinē tākusob, makung'erech kubo chamateetaab Yēyiin. Nto yēē ākoo makume, mākwoomchi :yēēmootēēt wokuming'to key Yēēsu ām barak. Kanyoo acheek choo kiikiyēnchi Kiriistō :wōliin bo barak (kur. 3:20), kun-yoo, kiimuuchē kēēmuytoochi nyāliluutēk ām kōōrēēt kēētinyē bāybooyyēēt āk nyikanateet.

Kyoorōorchī key :Bāwulō biikaab Filiibi ānkumākyi bērrur

1 Anii :nyoo Bāwulō, āboontē key Tēmētēewō kēēyēchinē Kāārārookiin-tēēt Yēēsu yiisyēēt. Āsirwook biikaab Yēēsu Kiriistō ām Filiibi, kāāntōōyik āk toorētik.^y ²Kōōbēruurook :Baaba Yēyiin āk Mokoryoontēēt Yēēsu Kiriistō ānkōōnyōōru kaalyeet.

Kisoochi :Bāwulō biikaab Filiibi

³Yoo āsōotook, ābirchinē ākookoy Yēyiintēenyuu kōōnkōy. ⁴Yoo āsoowook ak-week tukul, āsooyē ām ng'erekweek, ⁵kuuyu kikeēyēētyēēchinoonu key ām yiisyooni bo lōkōōywēk chēē kāroomēch kuchakee bēsyoonoo kyōōnyōōru ng'aleechu ākoy kura. ⁶Āchāmtooy kule makutas taay kōōtitiurook :Yēyiin nyoo kitoowu yi-isyēēt nyēē karaam ām wōlēē ōmiitē. Yēyē kuu nyooto ākoy yoo /kaakiywaang'ta yiisyoonoo ām bēsyoonoo iyēēwu :Yēēsu Kiriistō.^z ⁷Misyoo āsōotook kuu nyooto, kuuyu ōboontēēnoo mooyēēt. Kyōōtiyoo yooto āyēchinē Yēyiin yiisyēēt ānkoo mbo yoo kyaarataat ām nyōrōōrōōnik nto yoo kyāākiimē ānkāā-āmtooy lōkōōywēk chēē kāroomēch. ⁸Inkēt :Yēyiin kule āmchoo anii :yēēmootēēt akweek tukul ām chama-teetaab Yēēsu Kiriistō.^a

⁹Āsoowook kule kuner :chamateeng'woong' miisin ōnyōōru kiirnatēēetaab Yēyiin ānkōōrōōtootē ng'aleek kāroomin ¹⁰soomuuch okwey kiyēē karaam ānkōōtililiitu

bēsyoonoo itiiilē :Kiriistō ng'aleek.^b ¹¹ Āsoowook ōyēyē ākookoy tukuuk chēē churtootiin kubununēē :Yēesu Kiriistō /sikiitōrōor /ankiikaasta Yēyiin.^c

O-am booryēēt kubo Kiriistō

¹² Lēyyē, mbo ng'eetaabiya, āmāchē āmwoowook kule kiyēē kiyeyakay ām wōlēē āmiitē kōōkuyētyēēchi kutas taay :lōkōōywēk chēē kāroomēch.^d ¹³ Inkētē mbo raat :riibiik tukul chēbo kaytaab bāytooyiintēetaab Rooma āk biiko alak tukul kule arataat :anii kuuyu āyēchinē Kiriistō yiisyēēt. ¹⁴ Nto subak, kookuyey :rātiisyēnyuu kunyōor mooyēēt :mbo ng'eetaabiya chēē chaang' ām Mokoryoontēt kwaamta lōkōōywēkaab Yēyiin nyēē kōrōom miisin āmēeywēyē.

¹⁵ Man sinee mii :biiko alake chēē āmu lōkōōywēchoo bo Kiriistō ām tuuyintaab moo ānkukwiiloo, nteenee mii :alake chēē āmu lōkōōywēchoo ām mooyēēt nyēē karaam. ¹⁶ Yēyē :icheek ng'aleechu kubo chamateet kuuyu inkētē kule kikwērwoo :Yēyiin wōli sukung'eet ayeet lōkōōywēkyii. ¹⁷ Māng'āloolēē :bichooto kābo taay Kiriistō ām mooyēēt nyēē lēēl, nteenee ng'āloolēē kubo tuuyintaab moo. Isōōtē kule nto /kēētāsyi /kēēwuso yoo tāāmiitē wōlēēb kāābrātiisyō.^e ¹⁸ Nteenee mā :kiy! Ang'erechaat kule /kyoomtooy Kiriistō ām keel ake tukul. Yoo āmtooy :alake kōōsōōtē nyēē miyaat, kwoomtootooy :alake kōōsōōtē nyēē karaam.

¹⁹ Ātāsē taay āng'ērēchē ānkētē kule +/makiityaaktaa /ānkēēsārwoo, kuu yoo ōsoowoo ānkuyētyēēchoo :Tāmirmiryēēetaab Yēesu Kiriistō.^f ²⁰ Ākēnēē keey ānkāāyooong'unēē kiito akeenke kule mākoky āmuy āyēchi Kiriistō yiisyēēt. Nteenee +māākiil raawuut kuu kwaak sāātōrōōrē Kiriistō ām wōlēē āburtooy yoo tāāsoboot nto yoo kaameey. ²¹ Soboonnyuu ku Kiriistō ānku kaykay mbo yoo kaameey.^g ²² Yoo tāāsoboot tāku kāroomēch :tukuuk chēē tookunēēnoo āyēchinē Kiriistō yiisyēēt. Kunyoo botwoo kule nee :nyēē + maakwey. ²³ Mii :ng'ala āyēēnku yu. Ākāykooyē āwēēchi keey wōlēē mii :Kiriistō bokiibuurtē keey tukwaay kuuyu kiy :nyoo nyēē karaam miisin,^h ²⁴ nteenee kaykay ām wōlēē ōmiitē :akweek yoo āsoboot :anii. ²⁵ Kunyoo kāānkēt kule māchāktōōs tākiibuurtē keey āk akweek kōōrooni sāāyētyēēchook ong'erech ānkōōkiilchē ām kaakaaseeng'woong'. ²⁶ Yoo kāāruutoochook subak, + moong'erech kubo kiyēē yēyē :Yēesu Kiriistō kubuntēēnoo anii.

²⁷ Māchāksē kityō ōbuurē kuu yoo mwooyē :lōkōōywēkaab Kiriistō, si yoo kachaakasaak nto kamachaakasaak, + māānkēt kule ōkiilchinē kiy akeenke ānkōōwuulyēē :tukul lōkōōywēkaab Kiriistōⁱ ²⁸ āmōōmuyēē buunikwook. Yoo kakas :kwiiilōōtichoo wōlēē ōyēnchintooy Yēyiin, mākōōboor :yooto kule kōōku-bootyo :icheek /ankiiraraachaak akweek. Yēyiin nkit :nyēē kiikuchōb kuu nyooto. ²⁹ Mēēbērē /kiikēēchāmwook sōō kule okaasee keey baateey Kiriistō, nteenee /kiikēēchāmwook kule /kiinyāliilook kubo inee. ³⁰ Ōmiitē :nkakweek ō-āmē booryoonoo kyōōkāsē ā-āmē :anii ānkutāā-āmē kura.^j

^b1:10 Room. 12:2; 1Kōōr. 1:8; 2Kōōr. 5:10; Ēfēēs. 5:27; Filib. 1:6; 2:16; 1Tēēs. 3:13; 5:23 ^c1:11 Yoowa. 15:8 ^d1:12 Yēyuut. 28:17-20; Ēfēēs. 3:1

^e1:17 2Kōōr. 2:17 ^f1:19 Room. 15:30 ^g1:21 Kala. 2:20; Kolos. 3:3-4 ^h1:23 2Kōōr. 5:8-9 ⁱ1:27 Kolos. 1:10; 1Tēēs. 2:12; 4:1, 7 ^j1:30 Yēyuut. 16:19-40

Öyibē keey ng'wēny kuu Yēesu

2 Ara, /kiikiimē keey ām Kiriistō? Ara, /kiititiirē keey ām chamateenyii? Ara, /kēesinēnē ām Tāmirmiryēetaab Yēyiin? Ara, /kēeriirē keey ānkēekāsyinē keey kiisayta? ² Yoo wuu nyooto, ong'erechaa miisin ōkāsyiintōosii, ōchoomtōosii ānkōōyēku akeenke ām moonikwook āk kāāsōōtēywēekwook.^{k 3} -Mōōmākyinē keey tukuuk nkit, nto ōkāšē keey buch, nteenee öyibē keey ng'wēny ānkōōyibē alak kule kāroomēch kusiir akweek.^{1 4} -Mōōkāšē baateey kiyēē ōmāchē :akweek nkit, nteenee ōkāšē :nkinee kiyēē mächē :biiko alake.^m

⁵ Mächaktōos ōkāšē kiy kuu wōloo kāstooy :Kāārārōokiintēt Yēesu.^{n 6} Kiwuu :inee Yēyiin, āmēebērē kiisoot kule kisāsu kāāmuukēywēechoo sukukerkeyiit Yēyiin.^o ⁷ Ānkoo kuwuu nyooto, kibakaakta kāāmuukēywēechooto ankucham kuyēk motwooriin.^p ⁸ Nto yu ki chii, kiyibē keey ng'wēny kukoonyitē Yēyiin ankucham mbo kumēēchi murtooywoontēt.^q ⁹ Kunyi, kiitōrōōr :Yēyiin Yēesu ānkōōkoochi kaayneet nyēē wōō miisin kubiir kaayna ake tukul.^{r 10} Kunyoo, mākukutuny :chii ake tukul nyoo mii barak, nyoo mii ng'wēny āk nyoo mii *kāābkwōombiich kukoonyitē kaayneetaab Yēesu ¹¹ ānkumwooyē :chii ake tukul kule Yēesu Kiriistō :Mokoryoon-tēt, /sikiitōrōōr Baaba Yēyiin.^s

Ōbooru kule öywēyē Yēyiin

¹² Lēyyē, chōōrōōnuutēkyuu, yoo kōkēēboontē keey kwaak, kwōōkooonyitoo miisin. Kunyoo ānkoo ālōō raat ām wōlēē ōmiitē, öywēyiisyē miisin kusiir yoo kōbo taay ānkōōyēyē tukuuk chēē ibooru kule /kookiiraraachaak. ¹³ Ōnkētē kule imuuchē :Yēyiin kuyēēyēechook yoo ōmāchē oyey kiyēē mächē :inee ānkōōyēyē kiyooto.^t

¹⁴ Öyēyē kiy ake tukul nyēē -mōōng'unyng'uunyē nto ōkwiilē keey. ¹⁵ Yooto + mōōyēku biich chēē ōbēērē keey ānkōōtililiitu kuu lōkōkaab Yēyiin chēē mātinyē lēēlis ām kōōrooni bo chukurāt āk biich chēē moosootiin. Olekecheech kuu kookeel^u ¹⁶ ānkōōkiilchi lōkōōywēkaab soboonto. Yoo kooyey kuu nyooto, āng'erēchē bēsyoonoo itiiilē :Yēesu Kiriistō ng'aleek, kuuyu mānāāwo buch :yiisoonoo kyāāwuulyē.^v

¹⁷ Ānkoo + /makeewasta korotiikyuu /kiitaata kuu kōrōs kuuyu kyaa-am booryēt sōōyēnchi Yēesu, + maang'erech ankeeng'erech :tukul āk akweek.^{w 18} Kunyoo nanyuun, mächaktōos :nkakweek ong'erech āk anii.^x

^k2:2 1Kōōr. 1:10-11; Ēfēēs. 5:2 ^l2:3 Room. 12:10; Kala. 5:26

^m2:4 1Kōōr. 10:24 ⁿ2:5 Yoowa. 13:15; Room. 15:5; 1Bēt. 2:21

^o2:6 Yoowa. 1:1-2; 17:5; Ibu. 1:3 ^p2:7 Yoowa. 1:14; 2Kōōr. 8:9

^q2:8 Ibu. 5:8; 12:2 ^r2:9 Yēyuut. 2:33; Ēfēēs. 1:21; Ibu. 1:4

^s2:11 Isa. 45:23; Yoowa. 5:23; Ng'oong'. 5:13

^t2:13 Yoowa. 15:5; Room. 7:18; Filib. 1:6

^u2:15 Kiruu. 32:5; Tān. 12:3; Mat. 5:14; Ēfēēs. 5:8

^v2:16 1Kōōr. 1:31; 15:2; 2Kōōr. 1:14; 5:12; Filib. 1:10; 1Tēēs. 2:19; 2Tēēs. 1:4

^w2:17 2Tēm. 4:6; 1Yoowa. 3:16 ^x2:18 Filib. 3:1; 4:4

Tēmētēwō ākoo Ēbāfurōitiitō

¹⁹ Āmoong'tēē keey Mokoryoontēt Yēesu kule + māāyooku Tēmētēwō ām lēēkitō kuchō wōloo ōmiitē saang'erech yoo /kāchokyoomwoo lōkōōywēkwook.^y ²⁰ -Māāboontē chiito ake nyēē kāswook ng'aleekwook kuu inee. ²¹ Wuulyēē :biiko alake ng'aleekwaa baateey, amēēbērē ng'aleek chēē mächē :Yēesu Kiriistō. ²² Ōnkētē :akweek mbo wōlēē kiikōōboorunto keey :Tēmētēwō nkityō, kuuyu āyēyiisyē :anii āk inee kuu leekwa āk kwaan kubo yiisyēetaab lōkōōywēkaab Yēyiin. ²³ Kunyoo, āsōōtē + māāyooku kuchō wōloo ōmiitē yoo kaakas wōlēē wuunto :ng'aleek ām wōlēē amiitē. ²⁴ Ākoosēē keey Mokoryoontēt kule + māāchōō :nkanii wōloo ōmiitē ām lēēkitō.

²⁵ Kyōōyooku ng'eetaabiya Ēbāfurōitiitō wōlēē amiitē sukuyēētyēēchoo. Kōōkēewuulyēē lōkōōywēk chēē kāroomēch kyoomē booryēt tukwaay. Nteenee, kwaasoot kule karaam ākētū inee kuchō wōloo ōmiitē,^z ²⁶ kuuyu kōōkwoomchi inee :yēmootēt kubērē nto kasaak akweek tukul ānkōōyīmē mēt kuuyu kyookas kule kikiikumnyaan :inee. ²⁷ Manta kimnyoonē ankitame. Nteenee kiriiree :Yēyiin. Mēēbērē inee baateey, nteenee kiriireenaa nkanii simātāsyi :meenyii ng'wooninto nyēē āboontē. ²⁸ Anii miisin :nyēē kwāāmāchē kule kuchō wōlooto soong'erech subak yoo kookas inee, nto yooto mēēbērē tāāsōōtē miisin. ²⁹ Otaach ām ng'erekwēk tukul kuu ng'eetaabiya ām Mokoryoontēt. Ōkoonyitē miisin biiko chēē wuu chutēchu,^a ³⁰ kuuyu kyaalta keey nyēē kitāmēē kubo yiisyēetaab Kiriistō nto yooto kuyēētyēēchoo, ng'ālyoo nyēē kimōōmuuchē :akweek kut ōyēētyēēchoo.

Wōlēē /kēēyēytooy /sikeechurta

3 Lēyyē mbo ng'eetaabiya, amwooyē kule ōng'ērēchē ām Mokoryoontēt. ¹ -Māāyīmē keey yoo ākētyinē keey ng'aleechu kikyāāsirwook, kuuyu mākuriibook :ng'aleechaata.^b

² Ōriibēē keey buunichoo bo Yēyiin choo yēyootē ng'al chēbo miyootyo ānkutilootē bōorwoonikaab biiko.^c ³ Acheek :chēē */kikiimuraataneech nyēbo man, kuuyu kēēkutunkynē Yēyiin ām Tāmirmiryēēnyii ānkiimoong'tēē keey Kāārārookiintēt Yēesu amēēbērē kubo kiyēē kiikēyēchi Yēyiin.^d ⁴ Aboontē sinee :nkanii ng'ālyoo ām kiyoo ng'āsēē keey :bichoo alake. Yoo mii :chii nyēē mwooyē kule imoong'tēē keey tukuuk chēē yēyē :biich buch, āboontē :anii ng'ālyoo nyēē sirē chooto.^e ⁵ /Kikiimuraatanaa āboontē bēsyoōsyēk sisiit /ānkikēēsicho kuu *Isrāyēēliin nyēbo kōōtaab Beenchamiin, *Iburāniintēt mētit. Kyāāriibē :anii kiruutēkaab *Muusa kuu *:Fārisooyiintēt,^f ⁶ ānkyāākōrōōm miisin nyēē kyāāwus bikaab Kiriistō. Kyāāriibē kiruutēchoo nyēē kimāālēlē.^g ⁷ Nteenee tukuuchoo kyāāyitē :anii tukul kule ki kāroomēch, āyitē choo raat kule buch ām kiyēē kiikuyēwoo :Kāārārookiintēt. ⁸ Ng'ālyoo nyēē karaam miisin kukeeytee kiyēē isōōtē :bichoo ku ānkēt Kāārārookiintēt Yēesu Mokoryoontēenyuu. Kyāāmētē kiy ake tukul kubo inee ānkāāyibē tukuuk tukul choo kyāāyēyē kuckerkeyiit biyek saanam Kāārārooki-

^y2:19 1Kōōr. 4:17 ^z2:25 Filib. 4:18 ^a2:29 1Kōōr. 16:16, 18

^b3:1 Filib. 2:18 ^c3:2 2Kōōr. 11:13; Kala. 5:12

^d3:3 Yoowa. 4:21-24; Room. 2:28-29; Kala. 6:15; Kolos. 2:11 ^e3:4 2Kōōr. 11:18, 21 ^f3:5 Toowu. 17:9-14; Room. 11:1 ^g3:6 Yēyuut. 8:3; 21:20; 22:4; 26:9-11

intēēt kutukul ⁹ ānkāāyēku akeenke āk inee. -Māyēyoo :kiruutēkaab Muusa achurte ām taayeetaab Yēyiin, nteenee āchurtooy kuuyu ākoosēē keey Kāārārōokiintēēt. Yēyiin nkit :nyēē yēyē chiito kuchurta yoo keekaasee keey :chiichooto inee.^h ¹⁰ Kiyēē āmāchē baateey ku kule ānkēt Kāārārōokiintēēt āk kāmūukēyewēek choo kiing'ēētēē inee meet. Āmāchē akerkeyiitu inee nyoo /kikiinyaliil /ankeebakach ¹¹ si nto anyuun, /kiing'eeteena nkanii meet.ⁱ

Ālābātyinē awaang'te kiyoo kitōōlchoo :Yēesu

¹² -Māāmwooyē kule kwāāwoong'u nto kwāābuntoochi tabantaab churtaayeet, nteenee tāākiilē keey ayey kiyoo kitōōlchoo :Kāārārōokiintēēt Yēesu.^j ¹³ Lēyyē, mbo ng'eetaabiya, -māāsōōtē kule kwaateryeech kiyooto. Kiyēē ārābchinē, ku āwuutyēē kiy ake tukul nyēē mii lētuunyuū ānkāākiilchi keey kiyēē mii taayeenyuū. ¹⁴ Kunyoo, ālābātē ānyōōru kiyēē tuwēnēēnoo :Yēyiin kubununēē :Kāārārōokiintēēt Yēesu.^k

¹⁵ Māchāktōōs :acheek tukul choo kēēkichootiin kiisōōtē kuu nyiitēnyi. Nto yoo ōboontē :akweek alake kāāsōōtēyewēek chēē teer, mākōōboorwook :Yēyiin. ¹⁶ Okany keetas taay kiibuurtē lēbkēēyoonoo kikēēnyōōru.

¹⁷ Mbo ng'eetaabiya, ōkāsēē biiko choo yēyē kuu wōloo āyēytooy :anii ankooyey :nkakweek kuu nyooto.^l ¹⁸ Kisimāmwoowook areet chēē chaang' ānkutāāmwoowook nyēē āriirē kule, kwiilē :biiko chēē chaang' ng'aleekaab meetaab Kāārārōokiintēēt ām murtooywoontēēt.^m ¹⁹ Mii :bichoo bokwooroontōōs. Intōōytēē moonikwaa, intumēērēē tukun chēē miyootēch yēē kātāmuuytōōs ānkōōsōōtē baateey tukuuk chēbo kōōrooni.ⁿ ²⁰ Nteenee kēēbooyē :acheek kibkōōnkōy ānkēēmitē kēēkānyē miisin Kāārārōokiintēēt nyoo Mokoryoontēenyoo Yēesu Kirristō kuchōōnēē kibkōōnkōy.^o ²¹ Makuweech bōōrwēkyoo chu bo ng'wēnyuuni kukerkeyiit bōōrnyii nyoo bo lēbkēēyyēēt ānkubāw kiy ake tukul.^p

4 Lēyyē, mbo ng'eetaabiya choo āchāmook, ōkiilchi Mokoryoontēēt kuu nyooto. Āmchoo akweek :yēēmootēēt miisin ānkāāng'ērēchēēnook sōō nyēē tyaa.^q

Ōbuurtē kaalyeet

² Lēyyē, āsooyiing' inyiing' Ewootyā ākoo Suntiikē kule ōkāsyiinē ām Mokoryoontēēt. ³ Nto inyiing' choorweenyuū nyoo kiichuutyiintōōsii,^{††} iyēētyēēchi chēēbyōōsōōchu kukāsyiin. Kikyaam booryēēt āk icheek kubo lōkōōyewēk chēē kāroomēch kēēboontē keey Kēlēmēēn ākoo biikyuu choo kikēēyēyiisyē tukul choo mii :kooynōōkwaa kitaabuutaab soboonto.^r

⁴ Lēyyē, ōng'ērēchēē Mokoryoontēēt ākookoy. Āmwooyē subak kule ōng'ērēchēē!^s ⁵ Okany kukas :biiko tukul ntusātēēng'woong'. Mii :Mokoryoontēēt kuchōōnii ām lēkētō.^t ⁶ -Mōōmuyēē kiy ake tukul nteenee ōsooyē Yēyiin kukōōnook kiito ake

^{††}4:3 Mwooyē :alake kule Siisikō.

^h3:9 Room. 1:17 ⁱ3:11 Room. 6:5, 8-11; 2Kōōr. 4:10 ^j3:12 1Kōōr. 9:24-25

^k3:14 1Kōōr. 9:24-25 ^l3:17 1Kōōr. 4:16 ^m3:18 Kala. 6:12

ⁿ3:19 Room. 16:18 ^o3:20 Ēfēēs. 2:6; Ibu. 13:14

^p3:21 Room. 8:29; 1Kōōr. 15:25, 28, 43-53; Kolos. 3:4 ^q4:1 1Tēēs. 2:17-20

^r4:3 Ng'oong'. 3:5 ^s4:4 Filib. 2:18

^t4:5 Room. 13:11-12; 1Kōōr. 16:22; Ibu. 10:25; Yāāk. 5:8; Ng'oong'. 22:20

tukul nyēē -mōōboontē. Ōbirchinē inee kōōnkōy ākookoy yoo ōsoomē.^u ⁷Nto yooto kuriibwook :kaalyeetaab Yēyiin kāāsōōtēywēēkwook kubuntēē Kāārārōokiintēēt Yēesu. Wōō :kaalyaanaa miisin nyēē māyityinē :kāāsōōtēywēēkaab biiko.^v

⁸Lēyyē mbo ng'eetaabiya, ōrōōtootē ng'aleechu ankoorub: ng'aleekaab manta, tukuuk chēē /kēēkooniyitē, chēē chuulootiin, chēē tiliilēch, chēē kāroorānēch, chēē /kēēng'ērēkyinē, chēē kāroomēch āk chēē /kiikoostooy. ⁹Ōyēyiisyēē tukuuk choo kyāānēētook, choo kyāāmwoowook nto ku choo kyōōkāsē āyēyē. Nto yooto + mōō-boontē keey Yēyiintēetaab kaalyeet.^w

Kibirchi :Bāwulō kōōnkōy biikaab Filiibi

¹⁰Tyaa sōō, :ng'erekweek chēē āboontē ām Mokoryoontēēt kuuyu ānkoo kikiiku-keeyta :bēsyoōsyēk chēē chaang', kyoomuuch ōyookwoo tukuuk subak. Ānkētē sinee kule kyōōmāchē ōyētyēēchoo nteenee kimōōtinyē bārooyinto. ¹¹-Māāmwooyē sōō, ng'aleechu āmāchē kiy. Kyaaneet keey ayamakse āk kiyēē āboontē.^x ¹²Ānkēt wōlēē wuu :soboonto yoo -māāboontē kiy āk yoo āboontē tukuuk chēē chaang'. Kyaaneet keey āyēmāktōōsii ām soboon ake tukul ānku yoo /kakeebaya nto ku yoo āmoo :kēmēy nto āboontē chēē chaang' nto ku ng'eri.^y ¹³Āmuuchē kiy ake tukul ām kāāmuukēywēēk choo kōōnoo :Kāārārōokiintēēt.^z ¹⁴Kikaramiit mbo sinee ōyē-tyēēchoo ām nyāliluutēkyuu.

¹⁵Ōnkēt :akweek biikaab Filiibi kule yoo kyōōkāsē nyēbo taay lōkōōywēk chēē kāroomēch yoo kyāāng'ēētēē yēmēēetaab Maketoonnya, mānāāyētyēēchoo :kaniseet ake tukul ām yēmōōsyēk alak, nteenee akweek nkit :chēē kyōōyētyēēchoo.^a ¹⁶Kyōōyētyēēchoo aret āyēēng' yoo kimāāboontē kiy āmiitē Tēēsālōōnikē.^b ¹⁷Karaam sinee ōkōōnoo kiy nteenee kiito nyēbo koomānuut kukunyōōr :chii tuwēnēetaab Yēyiin.^c ¹⁸Kōōnkōy kuuyu kōōkuyityoo :tukuuk tukul choo kyōōy-ooku Ēbāfurōitiitō kuyibwoo. Kunyoo, ātinyē ra chēē yēmoo. Kerkey :tukuuchoo kōrōs chēē ānyiny chēē /kākēēbēelchi Yēyiin, chēē chāmē :inee ānkōōng'ērēchē.^d ¹⁹Mākukōōnook :Yēyiintēenyoo kiyēē -mōōboontē, kubununēē Yēesu Kiriistō kuuyu inee :nyēē boonto tukuuk tukul. ²⁰Kutōrōriit ākookoy :Yēyiintēenyoo nyoo Baaba. Kuwuuyiit nyooto.

Kāā-āmiisēēt

²¹Ōsuboowoo chii ake tukul nyēbo Yēesu Kiriistō. Isubooyook :kāāntōōyikaab biikaab Kiriistō āk mbo tuubchōōsyēk chēē kēēboontē keey. ²²Isubooyook :biikaab Kiriistō tukul chēē mii wōli, ānku miisin choo yēyiisyē kaab bāytooyiintēetaab Rooma. ²³Kōōbēruurook :Mokoryoontēēt Yēesu Kiriistō ām tāmirmiryēt.

^u4:6 Tyēēn. 37:5; Mat. 6:25; 1Bēt. 5:7 ^v4:7 Yoowa. 14:27; Kolos. 3:15

^w4:9 1Kōōr. 4:16 ^x4:11 1Tēm. 6:6-8 ^y4:12 2Kōōr. 6:10

^z4:13 2Kōōr. 12:9-10 ^a4:15 2Kōōr. 11:8-9 ^b4:16 Yēyuut. 17:1

^c4:17 1Kōōr. 9:11-12 ^d4:18 Laawi. 3:5; Filib. 2:25; Ibu. 13:16

Barweet nyēē kisirchi :Bāwulō

Kolosaayek

Taayta

Siriintēēt, kēnyiit nyēē /kikēēsirē āk wōlēē /kikēēsirēē: Kisirē :Bāwulō barwaani kurataat ām Rooma ām kēnyiit nyēē /kiisōōtyinē ki nyēbo 60 KK (kasee Yēyuutēk 28:16 kutas taay). Wuu nyēē /kikēēsirē kēnyiit akeenke āk nyēbo Ēfēēsō nteenee kisimkoonto ām nyoo bo Filibiik. Toorētiintēenyii Tukiikō :nyēē kiyibē barweet-aab Ēfēēsō āk nyēbo Kolosaay. Kimānāawo :Bāwulō Kolosaay. Kiyiyeē :yiisyēētaab Bāwulō ām kiriinkēētaab Ēfēēsō, kaniseetaab Kolosaay. Āybēeryoontēēt Ebaafura nyoo kireeny keey kubuntēē yiisyēētaab Bāwulō ām kaniseetaab Ēfēēsō :nyēē kiyibē lōkōōywēkaab Yēesu Kiriistō kuba Kolosaay nyoo /kiisōōtyinē kule ki kiriinkēēnyii.

Kiyēē mii āriit āk nyēē āmu: Kiiyim mēt Ebaafura :ng'aleek chēē kimiitē Kolosaay. Yooto kuruutoochi Bāwulō ām Rooma. Kunyoo, iboorchinē :barwaani biikaab Kiriistō wōlēē mächē kōōbuurtooy. Ryoochē ntāsimuutēk, kāānēētūut chēbo biich chēē mātinyē kāāyēnēēt āk wōlēē sooytooy :Yuutayek. Ng'al :choo chēē kimii kung'ēēnyootē biikaab Kiriistō kut koolebleeb kāāyēnēng'waa ām wōlēē mii :Yēesu kule inee ku lakwataab Yēyiin. Ibooru :Kiriistō wōlēē wuu :Yēyiin. Inee :nyēē iyyoong'unēē :tukuuk tukul, inee :mokoryoontēētaab biikaab Kiriistō ānku Kāārārōokiintēēt nyoo kiichoomnyo chiito āk Yēyiin. Chōōnēē :kaararaacheet wōlēē mii :inee nkit. Mātiinyē keey āk kāānēētūut alak tukul āk mbo ātēbuut alak. Ibooru :Bāwulō wōlēē ibooruntooy keey :kāāyēnchinooyēēt ām soboontaab chiito nyoo kiikutaach Kiriistō.

Kyoorōorchī keey :Bāwulō Kolosaayek ānkumāk̄yi bērrur

1 Anii ku Bāwulō nyoo kitōōloo :Yēyiin āyēku lēbkēēyiintēētaab Kāārārōokiintēēt Yēesu. Aboontē keey ng'ēetaabiya Tēmētēwō. ² Āsubooyook akweek biikaab Kiriistō ām Kolosaay choo ōtiliilēch ānkōōkoosēē keey Kiriistō ānkēētūubchē :tukul ām inee. Kōōbēruurook :Baaba Yēyiin ānkukōōnook kaalyeet.

Kisoochi :Bāwulō biikaab Kolosaay

³ Kēēbirchinē Yēyiin kōōnkōy kwaak nyoo kwaaniitaab Mokoryoontēenyoo Yēesu Kiriistō yoo kēesoowook. ⁴ Kēēng'ērēkootiin kuuyu kookeekas kule ōkoosēē keey miisin Kāārārōokiintēēt Yēesu ānkōōchāmē biikaab Kiriistō tukul,^e ⁵ kuu yoo mii :kiy nyēē ōkēnēē keey nyēē /kiikēēkōnōrwook ām Kaab Yēyiin. Kisimokasee ng'ālyoontooni lōkōōywēkaab manta chēē kāroomēch^f ⁶ choo /kikyoomwook. Kuu yoo kōōkuyēstoochi :lōkōōywēchu kāroomēch kōōrēēt tukul ānkōōkuyibchi biiko bērrur, kyōōbēruurāksē :nkakweek kung'eetee bēsyoonoo kyōōkāsē ānkōōnkēt kule chāmook man :Yēyiin. ⁷ Kyōōkāsēē lōkōōywēchu Ebaafura nyoo kēēyēyiisyē :tukul ānku chiinyoo nyoo kēēchāmē. Iyyoong'oot :inee kuyēyē yiisyēētaab Kiriistō kubo akweek.⁸ ⁸ Inee mbo subak :nyēē kyoomwēēch acheek choomnyēēt nyēē ōboontēē keey ām Tāmirmiryēētaab Yēyiin.

^e1:4 Ēfēēs. 1:15 ^f1:5 Ēfēēs. 1:13; 1Bēt. 1:3-4 ⁸1:7 Kolos. 4:12; Filēm. 23

⁹ Kunyi, kiikēesoowunoonwook kung'eetee kikeekas ng'aleechaa ākoy kura, kule okas kuchurta kiyēē mākwook :Yēyiin ānkōōnyōōru kiirnātēēt nyēē wōō nyēē kōōnu :Tāmirmiryēēnyii. ¹⁰ Yooto nanyuun, +moong'ereech Mokoryoontēēt ām ātēbu-utēkwook, ōyēyē ng'aleek chēē kāroomēch ānkōōtāsē taay ōnkētē Yēyiin miisin.^{hi} ¹¹ Kēesooyē kule ōkiilchē ām kāāmuukēywēēkyii tukul sōōmuytooy ānkōōlukuyē ng'al ām ng'erekweek ¹² ōbirchinē Baaba kōōnkōy nyoo kiyēyook ōnoomnyē āk biikaab Kiriistō alak oyemte :tukul lēbkēyyēētaab Kaab Yēyiin.^j

Wōōyintaab Kāārārookiintēēt

¹³ Kiikōōnēmunēēnēech :Yēyiin wōlēē mii :kāāmuukēywēēkaab mēēnānēēt ānkōōwuuchēech bāytooyiisyēētaab lakwanyii nyoo chāmē.^k ¹⁴ Lakwanyii nyiitēnyi :nyoo yēyē /kiityaakteech /ānkēēnyōōwēēch kaat ām ng'ōōkiswookikyoo.^l ¹⁵ Inee :nyēē kiiboorunēē keey :Yēyiin nyoo -/mākēēkāsē. Kisimkutook :inee /kumanaakeeyey kōōrēēt,^m ¹⁶ kuuyu kibununēē inee :kiy ake tukul nyoo miitē barak āk nyoo miitē ng'wēny, choo /kēēkāsē āk choo -/mākēēkāsē, bāytooyik āk mokorēēnik, choo bāytooyiisyē ām kōōrēēt barak āk choo bo kāāmuukēywēēk. /Kikēyēyē kiy ake tukul kubo inee.ⁿ ¹⁷ Kimii :inee /kumanaakeeyey kiy ake tukul ānkutāsē taay :tuku-uchooto tukul ām kāāmuukēywēēkyii.

¹⁸ Kunyi, biikaab Kiriistō tukul ku bōōrnyii ānku inee :mētīt. Inee :nyēē ki-toowunēē keey :kiy ake tukul ānku kaabooret kung'eetee meet sukubāwu kiy ake tukul.^o ¹⁹ Kicham :Yēyiin kukerkeyiit :Kiriistō āk inee ām keel ake tukul.^p ²⁰ Kimāchē :Yēyiin kōōchoomnyo kiy ake tukul āk inee kubununēē Kiriistō ānku tukuuk chēē miitē ng'wēny nto chēē miitē barak. Kiyib kaalyeet kubununēē korotiikaab Kiriistō choo kiwāstooy keey ām murtooywoontēēt.^q

²¹ Kyōōlōōyēch ām wōlēē miitē :Yēyiin ānkyōōyēku buunikyii, kuuyu kyōōyēyē ng'aleek chēē miyootēch. ²² Nteenee kwōōchoomnyē ra āk inee kubununēē mee-taab Kāārārookiintēēt sukung'etee obe wōlēē miitē ōtiliilēch nyēē -mōōtinyē tisyā āmāmii :chii nyēē mwooyē kule ōtinyē miyootyo.^{rs} ²³ Yoo sōōyityi yooto, ōkiimiitu ōkoosēē keey Kiriistō amamaasaak :chii osatee keey kiyoo ōkēnēē keey kubununēē lōkōōywēk chēē kāroomēch choo /kikyoomwook choo /kiikyoomchinē biiko tukul ām kōōrēēt ānku chooto :chēē kwāāyēkunēē :anii Bāwulō motwooriin.^t

Yiisyēētaab Bāwulō

²⁴ Ang'rechaat anyalil kubo akweek. Abaybay akas kule ākālābē nyālilūutēk choo kiituuchē :Kāārārookiintēēt kubo biikaab Kiriistō choo icheck ku bōōrnyii.^u ²⁵ Āyēchinē :anii biikyii yiisyēēt, kuuyu kitoola :Yēyiin ā-āmwook kuyityiin :ng'ālyoontēēnyii nyoo ²⁶ /kikiyyeelaan kung'eetee kēny, nteenee /kōōkiiboorchī ra biikyii. ²⁷ Kichōb :Yēyiin kule kōōboorchī biiko tukul wōōyintaab ng'ālyoontoonoo kiiyyeelaat. Ng'ālyoontoonooto ku kule: Miitē :Kiriistō āriinyoo ānkiikēnēē keey

^h1:10 Filib. 1:9 ⁱ1:10 Filib. 1:27 ^j1:12 Ēfēēs. 1:18

^k1:13 Yēyuut. 26:18; Ēfēēs. 2:2; 1:21 ^l1:14 Ēfēēs. 1:7

^m1:15 2Kōōr. 4:4; 1Tēm. 6:16; Ibu. 1:3 ⁿ1:16 Yoowa. 1:3 ^o1:18 Yēyuut. 4:2;

1Kōōr. 6:14; Ēfēēs. 1:22-23; Ng'oong'. 1:5 ^p1:19 Ēfēēs. 1:23; Kolos. 2:9

^q1:20 2Kōōr. 5:19; Ēfēēs. 1:7, 22; 2:14 ^r1:22 Ēfēēs. 2:12-13 ^s1:22 Room. 5:10;

Ēfēēs. 5:27 ^t1:23 Kala. 1:16 ^u1:24 2Kōōr. 4:10-12; Ēfēēs. 3:13; 2Tēm. 2:10

bêrurtaab Kaab Yēyiin kubununēe inee.^v ²⁸Kiriistō nyooto :nyiiṭēnyi kyoom-tooy :acheek kiisōowu ānkiinētē chii ake tukul ām kiirnātēēt tukul sukukiimiit ankuchurtaat ām Kiriistō yoo yitu taayeetaab Yēyiin.^w ²⁹Kiyiṭēnyi :nyēē āmiitē ā-āchinē booryēēt ānkāābirtoochinē nkuruuk kuyēētyēēchoo :Yēyiin.^x

2 Āmāchē ōnkēt kule āmiitē ā-āmē booryēēt kubo akweek Kolosaayek, biikaab Kiriistō ām Laawotikeyya āk alak choo manaakasa.^y ²Āmāchē ātitiir biiko kunoomnyo ām chamateet sukukich miisin ānkōōnkēt kāroomin kiyēē kikiiyeeel :Yēyiin nto nyooto ku Kiriistō.^z ³Kiriistō :nyēē ng'oong'u tukuuk tukul chēbo kiirnātēetaab Yēyiin choo kāroomēch ānkiiyēēlootiin.^a ⁴Amwoowook ng'aleechu simeeberbeereenaak :chii ng'aleekaab kwiilat chēē bēre :chii kāroomēch ākoo buryo.^b ⁵Ānkoo -mākēēboontē keyy akweek ām wōloo ōmiitē, kēēboontē keyy ām Tāmirmiryēēt ankaang'erechaat akas kule ōbuurē ām kēēlto nyēē karaam ōyēchinē Kiriistō nyēē māmoosook :kiy.^c

Kiikootyaakteeneech :Kiriistō kiruutēkaab biiko

⁶Kuu yoo kyōōyēnchi Kāārārōokiintēt Yēesu nyoo Mokoryoontēng'woong', otas taay ōbuurtooy inee. ⁷Ōkwērtōochi inee tiikiitēk sōōkich kāroomin ām soboonwēkwook. Ōkoosēē keyy inee nkit kuu wōloo /kiikiinētitook ānkōōbirchinē Yēyiin kōōnkōy kibtaman.^d

⁸-Moo-aste keyy kwaasantaak :alake ōrātākiisyē kubununēē kāānēētuut alak chēē māyēētyēēchinē kiy. Kāābērbēēriisyō :nyoo nyēē rubtooy keyy āk ātēbuut chēbo biiko buch nyēē iyyoong'unēē wōlēē wuu :ātēbuutēkaab kōōrooni, kusiir chēbo soboontaab Kiriistō. ⁹Kiiboornēē keyy :Yēyiin Kiriistō kutukul^e ¹⁰ankiikooluumaak akweek :Yēyiin kutukul ām Kiriistō nyoo inee :nyēē bāwu kiy ake tukul. ¹¹Yoo kyōōwēeksēē ng'ōōkiswookikwook */kikiimuraatanaak ōbooyiitu Kiriistō. *Kāāmurootāniisyō :nyoo nyēē makerkeyy āk nyoo yēyē :biiko nteenee /kikiimuraatanaak ām Kiriistō,^f ¹²yoo /kikēēbātisānook. /Kikeemuyaak āk Kiriistō /ankiing'eeteenaak meet āk inee, kuuyu kyookaasee keyy kāāmuukēywēēkaab Yēyiin nyoo kiing'ēētēē inee meet.^g ¹³Yoo kikiikubaraak :ng'ōōkisoo kyōōboontē, kyōōminyēē soboonoto. Nteenee kukōōnook :Yēyiin soboonto nyēē lēēl kuu yoo kiikoochinē Kiriistō. Kinyōōwēēch :Yēyiin kaat acheek tukul ām ng'ōōkiswookikyoo^h ¹⁴yu kiibuuktoowēēch kiyēē kikiikōōtiilwēēch :kiruutēk ānkōōnēmtoowēēch ng'aleechaa ānkukwērtōochi murtooywoontoonoo.ⁱ ¹⁵Kiikubut kāāmuukēywēēkaab tāmirmirook chēē miyootēch choo bāytooyiisyē ankoobaartaat icheek kuu kibratiiis nto yityo kōōrōoktoochi murtooywoontēt.^j

¹⁶Kunyi, -mēētiilhook :chii ng'al kukōōnook kiruut kubo āmit, kiyēē ōyyēē, ntāsimumut bo saayeet kuu chēbo yoo kālēēl :araawa nto ku bēsyēētaab *Sabaato.^k ¹⁷Kiimutyoonu :kiruutēchoo ng'al chēē kimii kukwoonii. Nto ng'ālyoontēt nyēbo man ku Kiriistō.^l

v1:27 Ēfēēs. 3:6; Kolos. 2:2; 4:4 **w1:28** Ēfēēs. 4:13 **x1:29** Yēyuut. 19:11; Ēfēēs.

3:7 **y2:1** Kolos. 4:13, 15-16 **z2:2** Kolos. 1:26-27 **a2:3** 1Kōōr. 1:24, 30

b2:4 Room. 16:18 **c2:5** 1Kōōr. 5:3 **d2:7** Ēfēēs. 3:17 **e2:9** Ēfēēs. 1:21; Kolos.

1:19 **f2:11** Room. 2:28-29; Ēfēēs. 2:11 **g2:12** Room. 6:3-4; Ēfēēs. 2:6; Kolos.

3:1 **h2:13** Ēfēēs. 2:1, 5 **i2:14** Ēfēēs. 2:15-16; 1Bēt. 2:24

j2:15 Ēfēēs. 1:21 **k2:16** Room. 14:1-6; Kala. 4:10; 1Tēm. 4:3 **l2:17** Ibu. 8:5

¹⁸ Kicham :biiko alake kuyēyē keye kule kāyib keye ng'wēny ānkukutunkyninē malayikaanik. -Mookany kukerekaak :bichooto -/mākēētuwēnook. Ng'āsē keye :bi-choo kule nyōōru ng'oong'uutēk, nteenee kubooyiit man, itoomootē ng'al. Kerkeye :ng'aleekwaa āk wōlēē wuu :kāāsōōtēywēēkaab biiko choo māyēētyēēchinē chii kiy.^m ¹⁹ Kiikoobetyeenyee keye :chii nyēē wuu nyoo wōlēē miitē :Kiriistō nyoo inee ku mētīt nto acheek ku bōōrnyii nyēē tākēēnoomtōōsii āk inee kuu yoo inoomtōōs :yiinook āk mēliilook bōōrto, kēēnēērtōōsii ānkēēnyōōru nkuruuk kukwaanee wōlēē miitē :Yēyiin.ⁿ

²⁰ Kyōōbēku /ankiikiityaakteenaak ātēbuutēkaab kōōrooni kuu yoo kimēē :Kiriistō. Ām nee yu tōōrubē kiruutēkaab kōōrooni^o ²¹ chēē mwooyē kule: -moonam nyi, -moo-am nyi nto -mōōtiiny nyi? ²² Kāānēētutēkaab biiko buch :kiruutēchoo tukul. /Kikēēyēyē āmiik kule /sikyoomē ānkuyēyiisyēē :bōōrto.^p ²³ Tooku :kiruutēchu sinee wuu nyēē bo ng'oomnān ānkumāchāksē /kiinēmchinē keye miisin /ānkēēyēyē keye wuu nyēē /kēēyibē keye ng'wēny ānkuwuuyiityinē bōōrto, nteenee māyēētyēēchinē :kiruutēchu chiito kuriibēē keye muchastaab bōōrto.

Kēēlto nyēbo soboonto nyēē tiliil

3 Kunyi, kuuyu kyōōwut soboonto nyēē lēēl kuu yoo king'ēētē :Kiriistō, ōchēēng'ē kiyēē miitē Kaab Yēyiin wōloo miitē :inee kukēēbuurunēē āwutaab taay nyēbo Yēyiin.^q ² Māchāktōōs ōsōōtē tukuukaab Kaab Yēyiin -āmōōwoonkyi kāāsōōtēywēēkwook tukuuk choo rubtooy keye āk soboontaab kōōrooni.^r ³ Kiikubēk :soboonwēkwook choo kibo kēny ānkumii :soboonwēkwook choo leelach wōlēē mii :Kiriistō kubo kiyēē kiikuyey :Yēyiin. ⁴ Yoo kēēyēēw :Kiriistō ām lēbkeēyyēētaab Yēyiin makeekerkeyiitu inee.^s

⁵ Kunyi, māchāktōōs ōtub kiy ake tukul nyoo rubtooy keye āk soboontaab kōōrooni kuu: Martaayee, soboonto nyēē mā tiliil, muchas nyēbo bōōrwoon, āk kāāsōōtēy chēē miyootēch. Otayee keye moorong'nyaantiit, kuuyu tōōrchinē chii kutiiyēē mēt tukuuk chēē boonto yoo kātēēkoosēē keye Yēyiin.^t ⁶ Mākōōng'woonchi :Yēyiin biiko choo yēyē ng'aleechaa.^u

⁷ Kyookerkeye :nkakweek nyooto yoo kitōōrubē ng'aleekaab soboontaab kōōrooni.^v ⁸ Nto raat, osatee keye tukuuchoo. -Mōōnyēerchinē keye āmōō-āwēsyinē keye. -Mōōkāwōōtēchinē keye, āmōōng'ālōolēē keye nyēē miyaat, āmōōwiirunootē ng'al chēbo rōkōs.^w ⁹ -Mōōbērbēērē keye, kuuyu kyōōmētē kāāburng'woong' nyoo kibo taay āk ātēbuutēkyii ¹⁰ ankoonam soboonto nyēē lēēl. Miitē :Yēyiin kōōlēēlitiē kāāsōōtēywēēkwook okerkeyiitu inee.^x ¹¹ Yoo nyēē mā Yuutāyiin nto Yuutāyiin, nyēē imuraatanaat nto nyēē meemuraatanaat, soboyiin, boontāyiin, motwooriin nto nyēē bāwu keye. Nteenee Kiriistō :nyēē kiy ake tukul ānkuminyē āriiitaab chii ake tukul nyēē mēēkutiny kule ng'oo :ng'oo.^y

¹² Kunyoo, kuuyu chāmook :Yēyiin ankookukweyaak ōyēku cheechii chēē ōtiliilēch, māchāktōōs ōriirēē alak, ōlēēliityinē keye moon, ōyibē keye ng'wēny,

^m2:18 Ēfēēs. 1:21; Kolos. 1:16 ⁿ2:19 Ēfēēs. 1:22-23 ^o2:20 Kala. 4:3-5, 9

^p2:22 Māarkō 7:7; Ibu. 13:9 ^q3:1 Yēyuut. 2:33; Kolos. 2:12 ^r3:2 Mat. 6:33

^s3:4 Filib. 3:21; Kolos. 1:27; 1Yoowa. 3:2 ^t3:5 Room. 6:6, 11; 8:13; Kala. 5:24

^u3:6 Ēfēēs. 5:6 ^v3:7 1Kōōr. 6:11; Ēfēēs. 2:3, 11-12; 4:22; 5:8; Tiitō 3:3

^w3:8 Kala. 5:19-21 ^x3:10 Ēfēēs. 4:22-24 ^y3:11 Kala. 3:27-28; Kolos. 2:11

ōtālāyīitu, ānkōōlukuyē ng'al. ¹³ Ōmuytoochinē keey ānkōōnyōōchinē keey kaat ām ng'ālyoo ake tukul nyēē kōōkuyēchi chiito :ake ake. Ōnyōōchinē keey kaat, kuu yoo kinyōōwook kaat nkakweek :Mokoryoontēēt.^z ¹⁴ Nto ng'ālyoontēēt nyēbo koomānuut miisin ku chamateet. Inoomtōōs :chamataani biiko kuyēk akeenke kuchurta.^a

¹⁵ Okany kubāw :kaalyeetaab Kiriistō kāāsōōtēyewēekwook, kuuyu /kikēēkuurook ōyēku kiito akeenke ām kaalyaanaa ōbirchinē Yēyiin kōōnkōy ākookoy.^{bc} ¹⁶ Koolu-umaak :ng'ālyoontēetaab Yēyiin. Onēētiisyē, ānkōōyisu keey ām kiirnatēēt tukul. Ōsiltooy Yēyiin ōbirchinē kōōnkōy ām tyēenwookik chēē makerkeey ākoo tyēenwookik chēē iboorwook :Tāmirmiryēt. ¹⁷ Nto yoo ōmwooyē ng'ālyoo nto yoo ōyēyē kiy, mächāktōōs ōmwooyē ānkōōyēyē ām kaayneetaab Mokoryoontēēt Yēesu ānkōōbirchinē Baaba Yēyiin kōōnkōy kubununēē inee.^d

Wōlēē mächāksē kōōbuurtooy :biikaab Kiriistō

(Ēfēēsēk 5:22—6:9)

¹⁸ Mächāktōōs kōōywēyē :koorko ake tukul saanteenyii. Kēēlto :nyooto nyēē mākwook :Mokoryoontēēt.^e ¹⁹ Nto akweek murēnik, mākwook kuchāmē :chii koorkeēnyii nyēē māwusē.^f ²⁰ Mächāktōōs akweek lēēkōōk ōywēyē sikiikwook ām keel ake tukul. Yoo ōyēyē kuu nyooto, ōng'ērēēchē Mokoryoontēēt.^g ²¹ Māmächāksē akweek sikiik ōwusē lōkōkwook. Yoo kōōwus, kōōbānoonē keey :lōkōchoo.^h

²² Nto akweek motwoorik, mächāktōōs ōkāsyinē mokorēēnikwook ām kōōrooni ām keel ake tukul. -Mōōyēyē kuu nyooto baatey yoo kāsook soong'ereech icheek, nteenee ōyēyē ām mooyēēt akeenke, kuu yoo ōkoonyitē Mokoryoontēēt. ²³ Yoo ōyēyē kiito ake, ōyēyē ām mooyēēt akeenke, kuuyu nyēē ōmiitē ōyēchinē yiisyoono ku Mokoryoontēēt mēēbērē biiko. ²⁴ Mächāktōōs ōnkēt kule mākutuwēnook :Mokoryoontēēt Kiriistō nyiitēnyii ōmiitē ōyēchinē yiisyooni. ²⁵ Chii ake tukul nyoo yēyē kiy nyēē miyaat, +/mākēēyēchi nyēē wuu nyooto. Mächāmē :Yēyiin chiito ake kusiir ake.ⁱ

4 Āmwoowook nkakweek mokorēēnik kule ōyēchinē motwoorikwook manta ām kēēlto nyēē yemaat ānkumächāktōōs ōnkētē kule ōboontē :nkakweek Mokoryoontēēt nyēng'woong' ām kibkōōnkōy.^k

Ōsooyē ānkōō-āmtooy lōkōōywēk chēē kāroomēch

² Ōnēmchi keey soowuutēk, ōriibē keey ākookoy ānkōōbirchinē Yēyiin kōōnkōy.^l ³ Ōsoowēēch nkacheek kuyootwēēch :Yēyiin kēēlto sikyaamte lōkōōywēkaab Kiriistō choo /kiikēēng'ong'wēēch. Kiyooto :nyi kiyey /keerata anii.^m ⁴ Osaay kule a-amte lōkōōywēchu kukas :biiko nyēē karaam.ⁿ

^z3:13 Ēfēēs. 4:32 ^a3:14 Ēfēēs. 5:2 ^b3:15 Ēfēēs. 4:2-4

^c3:15 1Kōōr. 7:15; Ēfēēs. 1:23; 4:3; Filib. 4:7, 9

^d3:17 Ēfēēs. 5:19-20; Ibu. 13:15 ^e3:18 Ēfēēs. 5:22-24 ^f3:19 Ēfēēs. 5:25-33

^g3:20 Ēfēēs. 6:1-3 ^h3:21 Ēfēēs. 6:4 ⁱ3:25 Ēfēēs. 6:5-8 ^j3:25 Room. 2:11

^k4:1 Ēfēēs. 6:9 ^l4:2 Luuka 18:1 ^m4:3 Room. 15:30 ⁿ4:4 Kolos. 1:26-27

⁵ Ōkāsū yoo ōboontē keey biiko choo -mēenkētē Yēyiin. Ōyēyiisyēē nyēē karaam bārooyin ake tukul nyoo kōōnyōōru.^o ⁶ Ōng'ālōolchinē bichoo ām kēelto nyēē karaam nyēē ibāybooyē ānkōōwālchinē tēebuutēkwaa nyēē karaam.^p

Kāā-āmiisēēt

⁷⁻⁸ Ng'eetaabiya :Tukiikō nyēē chamaat. Yēyē :inee yiisyēēnyii ām mooyēēt akeenke ānkēyēchiintōōs :tukwaay yiisyēēt ām Kiriistō. Āmiitē āyooku chokōō-boorwook wōlēē wuu :ng'aleek ām wōlēē kēēmiitē :acheek ānkōōkiimook. Mā-chokwoomwook ng'alyoo ake tukul kurubta keey āk anii.^q ⁹ Mākuchōōnto keey ng'eetaabiya Ōnēēsīmō nyoo akeenke ām akweek. Kiikoosēē keey murooni-itēnyi ānkēchāmē. + Mābokumwoowook :murechooto kiy ake tukul nyēē miitē kuyēyāksē ām wōli.^r

¹⁰ Isubooyook :Aristaarko nyoo kēērātōotiin :tukwaay ānkōōsubooyook :nkinee Māārko nyoo tilyeetaab Barnaaba. Ābērē kyōōnyōōru kuut kule yoo kāchō :Māārko otorooch.^s ¹¹ Isubooyook mbo :nkinee muroonoo /kēēkuurēē Yēesu nto kule Yuustō ām kaayneet ake. Icheek :Yuutayek baateey chēē kēēboontōtē keey kēēyēyē yi-isyēētaab Yēyiin ānkōōkōōwoong'woo ng'ēēlātēēt. ¹² Isubooyook :nkinee Ebaafura nyoo nyēēng'woong' ānku motwooriintēētaab Kiriistō. Āmē booryēēt kwaak ku-soowook nto anyuun ōkiilchē ām kiyēē mākwook :Yēyiin ānkōōkich.^t ¹³ Āyēnchi-intōōsii āk booryēēt nyēē miitē kwoomē :inee kubo akweek, biikaab *kiriinkēē-taab Laawotikeeya āk nyēbo Iyerabooli.^u ¹⁴ Isubooyook mbo :nkinee kāānyooyiintēēt Luuka nyoo kēēchāmē āk nkinee Teema.^v

¹⁵ Ōsuboowoo mbo ng'eetaabiya choo bo Laawotikeeya ānkōōsuboowoo nkinee chebiya Niimfa āk biikaab Kiriistō choo sooyēē kōōnyii.^w ¹⁶ Yoo /kāākēēsumān-wook lōkōōywēchu, māchāktōōs okas kule /kākēēsumānchi nkicheek kaniseet ām Laawotikeeya ankoosuman :nkakweek barweet ake nyēē kyāāsirchinē bichoto.^x

¹⁷ Ōmwoochi Ārkiibō kule māchāktōōs kooteryeech yiisyēētaab Mokoryoontēēt nyoo /kikiitōōrchi.^y

¹⁸ Ng'alyoontēēt nyēē āmiitē wāā-āmiisēēnook, ku nyēē āsirē :anii Bāwulō nkityō ām āwunyuu. Lēyyē, -mōōwuutyēē kule arataat. Kōōbēruurook :Yēyiin.^z

^o4:5 Ēfēēs. 5:16; 1Tēēs. 4:12 ^p4:6 Ēfēēs. 4:29; 1Bēt. 3:15

^q4:7-8 Ēfēēs. 6:21-22 ^r4:9 Filēm. 10 ^s4:10 Yēyuut. 19:29; 12:12

^t4:12 Kolos. 1:7 ^u4:13 Kolos. 2:1 ^v4:14 2Tēm. 4:10-11; Filēm. 24

^w4:15 Room. 16:5 ^x4:16 Ēfēēs. 3:4; 1Tēēs. 5:27 ^y4:17 Filēm. 2

^z4:18 1Kōōr. 16:21; Ēfēēs. 3:1

*Barweetaab Taayta nyēē kisirchi :Bāwulō***Tēesālōonikēek****Taayta**

Siriintēet, kēnyiit nyēē /kikēesirē āk wōlēē /kikēesirēē: Kisirē :Bāwulō barwaani kumiitē Kōōriintō ām kēnyiitaab 51 KK. Rubē :barwaani nyoo bo Kalatyeek ānku akeenke ām bārōōnōōkyii chēbo taay ām Kiirootyeet nyēē Lēēl. Kitooow :Bāwulō kaniseet ām ruutoonyii nyēbo āyēēng' ām Tēesālōonikē nyi ki kirinkēet nyēē wōō miisin ām Maketoonnya. Nteenee king'etee kiriinkoonoo areet akeenke kubo wōōrōōryēēt nyēē kiing'etng'etaat :Yuutayeek (kasee Yēyuutēk 17:5-10). Yu kang'etee Tēesālōonikē, kuwo ākoy Bereeya ankutas taay ākoy Aaten. Nto yityo, kōōyookto toorētiintēenyii Tēmētēewō kuwo Tēesālōonikē wokōōtitiir kaniseet ankutas taay kooneet, nteenee kiruutoochi :Bāwulō Kōōriintō (kur. 3:1-3). Kiwokuyit :nkinee Tēmētēewō lētuunoo Kōōriintō ānkuchokurārchi Bāwulō wōlēē kiwuu :ruutoonyii bo Tēesālōonikē kurubta keye āk kaniseet nyēē kiiyyoong'oot ām wōlēē mii :Yēyiin ānkoo ki wōō :wusiisyēēt āk kwiilateet. Kumiitē :Bāwulō Kōōriintō, kusirchi kaniseet ām Tēesālōonikē barweet kōōkimkiimē ānkuwālchinē kāāyimuutēk chēē kiboonto kurubta keye āk kāāyēewunēetaab Yēēsu.

Kiyēē miitē āriit: Kimāchē :Bāwulō kōōtitiir kāāyēnēetaab Tēesālōonikēek ām kāānēētuutēk chēē nāmē keye āk soboontaab Kiriistō āk kāroomnyēēt nyēē boonto. Mwooyē :Bāwulō kule kukasee :biiko wōlēē wuu :soboonyii ām wōlēē iyēnchintooy Kiriistō. Nto yityo, kuwālchi tēēbuutēkwaa. Imuuchē kikiikumēēyo :biiko kereeryaanto ām wusiisyēēt nyoo kitook, kunyoo kiteēbēē keye :choo kitākusobchootiin yoo imuuchē :nkicheek choo kiikubēk kutas choo māchokunyōōr :Yēēsu yoo iyēēwu chokuyibē biikyii. Ikiimchinē :Bāwulō bichoo kule yoo kime :chii kukiikōōyēnchi Kiriistō, kutāsē wōloo mii choo chokuyibē :Yēēsu ānkumākuyēk mbo chēbo taay kōōwut soboontaab kibchuulyo (kur. 4:16).

Kiyēē āmu: Sooysooyē :barwaani ānkōōkomkoomu biikaab Kiriistō choo /kikiikēēwus. Kimwoochi kule boonto keye :Yēyiin icheek ānkumākunyōōr biirtooyiisyēēt yoo iyēēwu :Kiriistō chokuyibē choo cheechii. Kunyoo, māchāktōōs :icheek kubāybāyīitu ānkuyēk nyikoon kumuyta nyāliluutēk ānkuminy kōōywēyē Kiriistō.

Kyoorōōrchi keye :Bāwulō biikaab Tēesālōonikē ānkumākuyi bēur

1 Anii ku Bāwulō ānkāaboontē keye Siila ākoo Tēmētēewō. Āsirwook akweek kaniseet ām Tēesālōonikē choo obooyē Baaba Yēyiin āk Mokoryoontēēt Yēēsu Kiriistō. Lēyyē, kōōbēruurook :Yēyiin ānkōōnyōōru kaalyeet.^a

Kisoochi :Bāwulō kaniseetaab Tēesālōonikē ānkōōkiim

²Kēēbirchinē Yēyiin kōōnkōy ākookoy kubo akweek tukul yoo kēēsoowook. ³Kiisōōtook ām yiisyēēt nyoo ōyēyē ōkoosēē keye inee ānkōōboontē chamaetee. Kēēbirchinē Baaba Yēyiin kōōnkōy subak, kuuyu kyōōkiimchi keye ōkēnēē keye :Mokoryoontēenyoo Yēēsu Kiriistō. ⁴Mbo ng'eetaabiya, kiinkētē kule kiikuk-

^a1:1 Yēyuut. 15:22; 17:1; 1Kōōr. 4:17; 2Kōōr. 1:19; 2Tēēs. 1:1; 1Bēt. 5:12

weyaak :Yēyiin nyoo chāmook, ⁵kuuyu yoo kikyoomwook lōkōōywēk chēē kā-roomēch mēēbērē ki ng'al buch, nteenee kibo kāāmuukēy kuboonto keye Tāmirmiryēetaab Yēyiin soochamte :akweek manta. Ōnkētē :akweek mbo wōlēē kiki-ibuurtooy :acheek yoo kikēēboontē keye :tukul.^b ⁶Kyoocham ōyēchi Yēyiin yi-isyēēt kuu acheek. Kyootaach lōkōōywēchoo ām ng'erekweekaab Tāmirmiryēetaab Yēyiin ānkoo kiyeyaak /kēēwusook.^c ⁷Ām yooto nanyuun ōyēku kāānēētēywoo ām wōlēē mii :biiki tukul chēbo yēēmēetaab Maketoonnya ākoo Akaaya choo iyēnchinē Kāārārōokiintētē. ⁸Mēēbērē kiyit :lōkōōywēkwook choo bo Mokoryoontētē yēēmēetaab Maketoonnya ākoo Akaaya baateey, nteenee kikas :kōōrētē tukul kule ōkoosēē keye Yēyiin. Kunyoo, māmii :kiy nyēē tākumāchāktōōs keemwaay.^d ⁹Ng'ālōolēē :bichooto tukul wōlēē kyoochamte ng'aleekyoo āk wōlēē kyootayte āynātōōs ankoorub Yēyiin nyoo bo manta.^e ¹⁰Nto yooto ōkānyoonu lakwanyii kōōyēwunēē kibkōōnkōy. Nyooto ku Yēesu nyoo kiing'ēētēē :Yēyiin meet. Inee :nyēē makuyēeteēch /simākiing'woonchēēch.

Kyoorōōr :Bāwulō wōlēē kiwuu :soboonyii ām Tēēsālōōnikē

2 Mbo ng'etaabiya, ōnkētē :akweek kule mānāāwo buch :ruutooyto nyoo kikēēk-woonii :acheek wōlooto. ²Ōnkētē wōlēē /kisimkēēwustēēch /ānkiintosuurtēēch ām *kiriinkēētaab Filiibi. Ānkoo /kikeekwiileech miisin, kikōōnēēch :Yēyiin nku-ruuk kyoomwook lōkōōywēkyii chēē kāroomēch.^f ³Okas kule kimākyoomtooy ng'al chēbo ng'wiiynan nto kikiisōōtē ng'al chēē mā kāroomēch nto kikēēbērē kule kēēkēnwook.^g ⁴Kichamteech :Yēyiin ānkōōtōōrwēēch :lōkōōywēchu kāroomēch. Kunyi, mēēbērē kyoomtooy lōkōōywēchu kule sikiing'ereech biiko, nteenee kyoomtooy kule sikiing'ereech Yēyiin nyoo inkētē kāāsōōtēywēkyoo.^h ⁵Ōnkētē :akweek kuchurta kule mēēbērē kikeekwaante :acheek ng'aleek chēē kikiilēblēēbēenook nto kikeekwaante ng'al chēē iyēēlē mooyētyoontiit nyēē kēēboontē. Rōōbēēch mbo :Yēyiin kurubta keye āk ng'aleechu.ⁱ ⁶Manaakeesyēem kule nto okaasteēch :akweek nto ku chii ake tukul,^j ⁷ānkoo kiyemaat kēēnyikiisyook :acheek kēēyēku *lēbkēēyikaab Kiriistō. Nteenee yu kikēēboontē keye akweek kikēēyibook nyēē karaam kuu wōloo yibtooy :cheebyoosya nyēē ruroot :moo lōkōkyii kuriibē.^k

⁸Kikēēmāchē miisin kiibuurtē keye āk akweek nyēē mēēbērē kikēēkōōnook lōkōōywēkaab Yēyiin baateey, nteenee kikiiboorwook ng'aleek chēē rubtooy keye āk soboonwēkyoo, kuuyu kikeechamaak miisin.^l ⁹Mbo ng'etaabiya, maanii ōnkētē wōlēē kikeeyeyte yiisyēt āk wōlēē kikyoomtooy booryēt! Yooto kikēēyēyiisyē bēt āk kwēemooy. Kikēēyēyē kuu nyooto simākēēnyikisyook yoo kikyoomwook lōkōōywēchoo bo Yēyiin.^m

¹⁰Yoo kikēēboontē keye akweek choo ōyēnchinē Kiriistō, kyookas ankiikukas :nk-inee Yēyiin kule kēēyēku :acheek biich chēē kēēchurtootiin, chēbo man, āmākēē-boontē lēēlis.ⁿ ¹¹Ōnkētē mbo kule kikēēyibook :acheek kuu wōloo yibtooy :booyoo

^b1:5 Yēyuut. 19:11; Room. 1:16; 1Kōōr. 2:4; 4:20; 1Tēēs. 2:13 ^c1:6 1Kōōr. 4:16; Yēyuut. 13:52 ^d1:8 Room. 1:8 ^e1:9 Yoowa. 17:3; Yēyuut. 14:15

^f2:2 Yēyuut. 16:19-24; 17:1-9 ^g2:3 2Kōōr. 2:17 ^h2:4 Kala. 1:10

ⁱ2:5 Yēyuut. 18:3 ^j2:6 Yoowa. 5:41, 44 ^k2:7 1Kōōr. 9:12

^l2:8 2Kōōr. 12:15 ^m2:9 Yēyuut. 18:3 ⁿ2:10 2Kōōr. 1:12

lōkōkyii.^o ¹²Kikiititirook ānkiikimchook kule ōyēyē ng'aleek chēē ing'ērēēchē Yēyiin nyoo kuurook bōōbuur :tukul oyemte bāytooyiisyēenyii ākoo wōōyinyii.^p

¹³Kēēbirchinē Yēyiin kōōnkōy ākookoy, kuuyu yoo kikēēyibwook lōkōōywēkyii okas ankoocham āmēēbērē kuu lōkōōy chēbo chii buch, nteenee bo Yēyiin. Man, yēyiisyē :ng'ālyoontoonoto ām āriing'woong' akweek choo ōyēchinē Kiriistō.^q ¹⁴Kyōōnyōōru :akweek, mbo ng'ēetaabiya ng'aleek chēē kerkeey ākoo choo kinyōōru :biikaab Kiriistō choo mii Yuuteeya. Kiinyaliilaak :biikwook kuu yoo kiinyaliilē cheek :Yuutayee^r ¹⁵choo kibākāchē Mokoryoontēēt Yēesu ākoo *wōōrkooyikaab Yēyiin ankukweteach acheek. -Mēēng'ērēēchē :bichoo Yēyiin ānkukwiilē chii ake tukul.^s ¹⁶Kisyee mbo kule nto kerekteech kyoomchi lōkōōy-wēk biiko choo mā Yuutayee^k, lōkōōy chēē kimakuyey /kiiraraach bichoo. Nteenee mii kutāsynē :Yuutayeechaa ng'ōōkiswookik alak ām chooto boonto. Kunyoo, kōōkōōng'woonchi icheek :Yēyiin.^t

Kyoomchi Bāwulō :yēēmootēēt kuruutoochi Tēēsälōōnikēēk

¹⁷Mbo ng'ēetaabiya, ānkoo kookuyeyeech :biiko keebakaakte keey kisich ām bōōrwēk, kiisōōtook ākookoy ām tāmirmiryēēt. Kaakwaameech :yēēmootēēt miisin keekasaak subak.^u ¹⁸Kiyooto :nyēē kiyeyeech keemach kiyyēwu wōloo ōmiitē. Kyaasyeem :anii Bāwulō kunyil areet chēē chaang' kule nto āyēēwu wōloo ōmiitē nteenee kikerekteech :Kibrōkōsyoontēēt. ¹⁹Mbo ng'oo :chēē kiikēnēē keey :acheek ānku ng'oo :chēē kēēng'ērēchēē, nto ku ng'oo :chēē kēēng'āsēē keey yoo +/mākēē-tuwēnēēch ām taayeetaab Mokoryoontēēnyoo Yēesu bēsyoonoo iyēēwu? Mā akweek? ²⁰Kubooyit man, akweek :chēē kēēng'āsēē keey ānkēēng'ērēēchēē.^v

/Kikiiyookto Tēmētēēwō ānkuchōōnto lōkōōy chēē kāroomēch

3 Yu kakeekas kule kimēēkiimuuchē takeemuyte, kiisoot kēēng'ētunēē *kiri-inkēētaab Aaten^w ²ānkiiyooku ng'ēetaabiya Tēmētēēwō nyoo kēēyēchinē :tukul Yēyiin yiisyēēt kyoomtooy lōkōōywēkaab Kiriistō. Kikiiyooku chokōōtitirook ānkōōkiimook okaasee keey Kiriistō^x ³sukung'ee^t mēēbērē +/mākiinyēbēēt chii ām akweek kubo wusiisyooni. Ōnkētē :akweek kule mächāktōōs kēēbuntēē wusiisyēēt.^y ⁴Kisimkēēmwoowook oob kēēboontē keey kule +/mākēēwusēēch? Kunyi, kōōkuyēyākiis kuu nyooto, kuu yoo ōnkētē.^z ⁵Kiyooto :nyēē kiyeya āyooku Tēmētēēwō. Kimāāmuuchē taamuyte subak. Kunyoo, āyooku inee chokukas yoo tōōkoosēē keey Kiriistō. Kyāāmuy akas ām kēēlto ake kule kityemaak *:Kēniintēēt sukubooyit buch :yiisyoonoo kikēyēyē.^a

⁶Kōōkōōyēēwunēē :Tēmētēēwō wōloo ōmiitē, ānkōōkuyibwēēch lōkōōywēk chēē kāroomēch kurubta keey kaakaaseeng'woong' āk choomnyēēt nyēē ōboontē. Kōōkumwoowēēch kule ōsōōtyēēch ākookoy nyēē karaam ānkōōmāchē kule

°2:11 Yēyuut. 20:31; 1Kōōr. 4:14-15; Kala. 4:19; 1Tēm. 1:2; 2Tēm. 1:2; Tiitō 1:4

p2:12 Room. 5:2; Filib. 1:27

°2:13 Kala. 1:11-12; 1Tēēs. 1:5 °2:14 Yēyuut. 17:5 °2:15 Mat. 5:12; Yēyuut.

2:23; 14:19; Room. 11:28; 2Kōōr. 11:23-29 °2:16 Mat. 23:31-32 °2:17 1Tēēs.

3:10 °2:20 Filib. 2:16; 4:1 °3:1 Yēyuut. 17:14 °3:2 1Kōōr. 4:17

°3:3 Ēfēēs. 3:13; 2Tēēs. 1:4; 2Tēm. 3:12 °3:4 Yēyuut. 14:22 °3:5 1Kōōr. 15:2

nto okaseech kuu yoo kēēmāchē :nkacheek kule nto keekasaak.^b ⁷Lēyyē, mbo ng'eetaabiya, kōkēētītir yu /kākyyoomwēēch wōlēē wuu :kaakaaseeng'woong' ām Kiriistō ānkoo /kiinyāliilēēch /ānkēēwusēēch. ⁸Yoo kōōkiilchi :akweek Mokoryoontēēt kēēng'ērēchē :acheek ⁹nyēē māmiitē :wōlēē + mākēēbirtoochi Yēyiintēenyoo kōōnkōy. Kēēng'ērēkootiin miisin ām taayeenyii kubo akweek. ¹⁰Kēesooyē inee ākookoy bēēt āk kwēemooy kule nto keekasaak sikiitiitirook ānkēēkōōnook kiyēē -mōōboontē kurubta keey ng'ālyoontēētaab Yēyiin.^c

¹¹Kēesooyē Baaba Yēyiin āk Mokoryoontēenyoo Yēesu kule kuyootwēēch kēēlto keekwaa bokeekasaak subak. ¹²Lēyyē, kuyey :Mokoryoontēēt kuwōōyit :choomnyēēt nyoo oboontē āk chamateet nyoo oboontēē chii ake tukul, kuu nyoo kēēboontēēnook :acheek.^d ¹³Kōōtitiir :Yēyiin kāāsōōtēyweēkwok soochurte ānkōōtililitu ām taayeetaab Baaba Yēyiin kuboonto keey biikyii tukul, bēsyoonoo chōōnii :Mokoryoontēenyoo Yēesu.^e

Soboonto nyēē ing'ērēēchē Yēyiin

4 Kunyoo ii, mbo ng'eetaabiya, ābērē kiikiineetaak wōlēē /kiibuurtooy /sikiing'erech Yēyiin ānkuwuu nyooto :wōlēē oōbuurtooy. Nanyuun, kiikālōōnē kēēmwoowook ām kaayneetaab Mokoryoontēenyoo Yēesu kule, otas taay miisin oyey kuu nyooto.^f ²Ōnkētē ng'aleek choo kikiiboowook :acheek kubununēē kāāmuukēyweēkaab Mokoryoontēēt Yēesu. ³Mākyook :Yēyiin oōtililitu -āmōōmārtootē.^g ⁴Kuyibē :murēno ake tukul koorkeēnyii ām kēēlto nyēē tiliil ānkubo koonyit. ⁵-Mookany kutwaraak :muchastaab bōōrwoonikwook kuu bichoo -mēēnkētē Yēyiin. ⁶Ām ng'ālyoo nyēē wuu nyiitēnyi, mā-ālāk :chii ng'eetaabkaamet. Kisimkiisōōwook kule mākōōng'woonchi :Yēyiin biiko choo yēyē rōkōōsiitēnyi. ⁷Kimākuurēēch :Yēyiin kule subokēēmārtootē, nteenee māchē kule kiibuur kāāburto nyēē tiliil.^h ⁸Kunyoo, yoo otāyē kāānēētēyweēchu mēēbērē kootay chii, nteenee kootay Yēyiin nyoo kōōnook Tāmirmiryēēnyii.ⁱ

⁹Nto nanyuun ng'ālyoo kurubta keey āk chamateetaab mbo ng'eetaabiya, māmāchāktōōs kēēsirwook kiy, kuuyu kiikooneetaak :Yēyiin oōchoomtōōsii.^j ¹⁰Kyōōbuur :nkakweek kuu nyooto oōchāmē mbo ng'eetaabiya tukul choo mii yēēmēetaab Maketoonnya. Kunyoo ii, mbo ng'eetaabiya, kēēsoomook kule oōchoomtōōsii miisin. ¹¹Okas kule oōbuurē ām kaalyeet ānkōōyēyē yiisyēēng'woong' nkit o-āmē kiyēē kōōbirtēē nkuruukwook kuu yoo kisimkēēmwoowook.^k ¹²Yoo kōōbuur kuu nyiitēnyi, mākukoonyitook mbo :biiko choo mēēbērē iyēnchinē Mokoryoontēenyoo āmāmii :kiy nyēē mākubotwook.^l

Chōōnēētaab Mokoryoontēēt

¹³Mbo ng'eetaabiya, kēēmāchē ōnkēt manta kurubta keey āk biiko choo kiikubēk simōōmēēsye kuu biiko choo māboonto kiyēē ikēnēē keey.^m ¹⁴Kēēchāmtooy kule

^b3:6 Yēyuut. 18:5 ^c3:10 1Tēēs. 2:17 ^d3:12 Kala. 6:10 ^e3:13 Filib. 1:10

^f4:1 Kolos. 1:10 ^g4:3 1Kōōr. 6:13 ^h4:7 Filib. 1:27; 1Bēt. 1:15-16

ⁱ4:8 1Kōōr. 6:19-20 ^j4:9 Cherem. 31:33-34; Yoowa. 6:45; 1Yoowa. 2:20, 27

^k4:11 Ēfēēs. 4:28; 1Tēēs. 2:9; 2Tēēs. 3:10, 12 ^l4:12 Kolos. 4:5

^m4:13 1Kōōr. 15:19; Ēfēēs. 2:12

kime :Yēesu ankung'eetee meet. Kunyoo, kēēchāmchiintōōsii kule makoong'eetee :Yēyiin meet biiko choo kiikubēk kuu yoo kiing'ēētēē Yēesu.ⁿ

¹⁵ Kāānēētēyewēēkaab Mokoryoontētēē :chu chēē kēēmwoowook: -Mākiintōōyē :acheek choo kēēsobchootiin ām choo kiikubēk bēsyoonoo chōōnii :Mokoryoontētēē. ¹⁶ Mākuwookyī * :malayikeet nyēē wōō barak /ankeekuut aryeembuutaab Yēyiin. Yooto nanyuun mākuchoōnēē :Mokoryoontētēē Kaab Yēyiin. /Makiing'eetee meet kurook :biikaab Kiriistō choo kiikubēk.^o ¹⁷ Nto yityo, /kiiruruuchēēch acheek choo tākēēsobchootiin kēētuyyē āk bichooto keebeete keyy wōliin bo boolik bokēēyēmē barak āk Mokoryoontētēē. Kuchakee yooto nanyuun, + mākiibuurtē keyy Mokoryoontētēē ākookoy.^p ¹⁸ Kunyoo ii, lēyyē, ōtitiirēē keyy ng'aleechu.

Ōchōb keyy kubo chōōnēētaab Mokoryoontētēē

5¹⁻² Mbo ng'eetaabiya, māmachāktōōs kēēsirwook kurubta keyy bēsyēēt nyēē chōōnēē :Mokoryoontētēē, kuuyu ōnkētēē :nkakweek kule mākuumuung' kuu chōōriin nyoo chōōnii kwēēmooy.^q ³ Bēsyēēt nyoo mwooyē :biiko kule kaalya :kōōro /ānkēēriibootiin, ku yooto :yēē + /makiiserweetee bichoo. Māchililē :chii. Mākuumuunkyī bichoo :ng'aleechaa kuu ng'woonin nyoo nyōōru :koorko nyoo māchē kōōtuusyo.^r ⁴ Nteenee -mōōmiitēē :akweek mbo ng'eetaabiya mēēnān nyēē imuuchē kunyōōrwook :bēsyoonoo -kumōōchōbootiin. ⁵ Ōbooyē :akweek tukul lēbkeēyyēēt ānkōōbooyē bēētut. -Mākēēbooyē kwēēmowuut -āmākēēbooyē mēēnānēēt. ⁶ Kunyoo, māmachāksē kēēruuyē kuu biiko alak, nteenee māchāksē kēēyēku biich chēē kāsunoottiin ānkēēriibē keyy. ⁷ Bo :rwoonik kwēēmooy ānku kwēēmooy yēē bōōkiitōōs :biiko. ⁸ Nteenee kēēbooyē :acheek bēētut, kunyi māchāksē kēēriibē keyy. Māchāktōōs kiiluumee keyy kaakaaseet āk chamateet kuyēk kariikaab booryēēt choo /kiilookyinē teket, ankiilaach nkinee kāākēnēēt nyēbo kaararaacheet kuu kuutwēētaab booryēēt nyoo /kiilookyinē mēt.st ⁹ Manaakweyeech :Yēyiin sukōōng'woonchēēch, nteenee māchē sukooraraacheech kubununēē :Mokoryoontētēē Yēesu Kiriistō.^u ¹⁰ Kime :Kiriistō kubo acheek kule subokēēmīny āk inee ānku yoo tākēēsobtōōsii ee, nto kukiikēēbēku.^v ¹¹ Kunyoo, māchāktōōs ōtitiirēē keyy ānkōōsooysooyē keyy kuu yoo ōmiitēē ōyēyē kuunyitēny.

Kāā-āmiisēēt

¹² Mbo ng'eetaabiya, kēēsoomook ōkoonyit bichoo kiikukwey :Yēyiin choo āmē booryēēt kōōntōōwook ānkōōtitiirōok ām Mokoryoontētēē.^w ¹³ Ōkoonyitē bichoo misin ānkōōchāmē ām yiisyēēt nyēē yēyē. Nto akweek, ōbuurtēē kaalyet.^x

¹⁴ Kiikāloonwook akweek mbo ng'eetaabiya kule ōchuulē biiko choo tinyē kēwēynātēēt, ōtitiir choo nyōkōōrēch, ōyēētyēēchinē choo kuskusēch ānkōōmuy-

ⁿ4:14 Room. 14:8-9; 1Kōōr. 15:3-4, 12, 20

^o4:16 Māārkō 13:26; 1Kōōr. 15:51-52

^p4:17 Yoowa. 12:26; Room. 5:17; Filib. 1:23 ^q5:1-2 Māārkō 13:32; Mat. 24:27, 43 ^r5:3 Cherem. 6:14-15; Mat. 24:39 ^s5:8 Room. 13:11-12; Ēfēēs. 5:8-9

^t5:8 2Kōōr. 10:4 ^u5:9 1Tēēs. 1:10 ^v5:10 Room. 14:8-9; 1Tēēs. 4:14

^w5:12 1Kōōr. 16:15-18; 1Tēm. 5:17 ^x5:13 Māārkō 9:50

toochinē chii ake tukul.^y ¹⁵ Okas kule māmii :chii nyēē kākētyi ake miyootyēēt, nteenee ośyēēmē ākookoy oboorchinē karaamateet biiko tukul.^z

¹⁶ Ōng'ērēchē ākookoy,^a ¹⁷ ośooyē āsiiswēk tukul,^b ¹⁸ ōbirchinē Yēyiin kōōnkōy ām yēēt ake tukul. Ng'ālyoo :nyi nyēē mākyook :Yēyiin ōyēyē ām Kāārārookiintēēt Yēēsu.

¹⁹ -Mōōmiis Tāmirmiryēētaab Yēyiin. ²⁰ -Mōōchuur ng'aleekaab *wōōrkooyik.^c ²¹ Ōrōotootē tukuuk tukul ānkōōnāmē choo kāroomēch^d ²² ankootayee keye kiy ake tukul nyēbo rōkōs.

²³ Kuyeyaak :Yēyiin nyoo kōōnu kaalyeet ōtililiitu ām keel ake tukul. Kuriibākoy :tāmirmiryēētaab chii ake tukul, soboonnyii āk bōōrnyii nyēē māmii :lēēlis ākoy yoo iyēēwu :Mokoryoontēēnyoo Yēēsu Kiriistō.^e

²⁴ Māwēēchwēēchē keye :nyoo kikkwēyook ānku makuyey kuu nyooto.^f ²⁵ Mbo ng'eetaabiya, ośoowēēch acheek.^g ²⁶ Ōsuboowoo mbo ng'eetaabiya alak tukul nyēē ōng'ērēkyinē.^h ²⁷ Āmwoowook ām kāāmukēyewēēkaab Mokoryoontēēt kule ośumānchi barwaani mbo ng'eetaabiya tukul.ⁱ ²⁸ Kōōbēruurook :Mokoryoontēēt Yēēsu Kiriistō.

^y5:14 2Tēēs. 3:6, 11-12, 15 ^z5:15 Room. 12:17 ^a5:16 Filib. 2:18

^b5:17 Luuka 18:1 ^c5:20 1Kōōr. 14:39

^d5:21 1Kōōr. 14:29; Ēfēēs. 5:10; 1Yoowa. 4:1 ^e5:23 2Kōōr. 13:11; Filib. 1:10

^f5:24 1Kōōr. 1:8-9; Filib. 1:6; 2Tēēs. 1:11; 3:3 ^g5:25 Room. 15:30

^h5:26 Room. 16:16 ⁱ5:27 Kolos. 4:16

Barweetaab Āyēeng' nyēē kisirchi :Bāwulō

Tēesālōōnikēek

Taayta

Siriintēet, yēē /kikēēsirē āk wōlēē /kikēēsirēē: Inoomēē :barwaani nwaach yoo kang'ētēē :nyiin kābo taay. Bāwulō :nyēē kisirē barwaani ām Kōōriintō ām ārook lo kung'eetee kisir nyoo bo taay (kasee kāāboorunēetaab nyoo bo taay).

Kiyēē mii āriit āk nyēē āmu: Kimanaaweeek :ng'ala ām Tēesālōōnikē kung'eetee kisir :Bāwulō barweet nyoo kibo taay. Kiiyēnchinē :biiko kereeryaanto kule kiki-ikōōyēēw kēny :Kiriistō nto alak kōōsōōtē kule kikiikulēēkitiit miisin :chōōnēenyii nyēē kimēērook /takeeyey yiisyō.

Kiwālchi :Bāwulō bichoo kurubta keyy āk yuutēyu kule: Kutoombo kuchōōnii :Kāārārookiintēet, mākuwōōyiyit :rōkōsto ām kōōrēet. Ām bēsyoōsyēk choo kwoonii yoo iyēēwu :Kiriistō, makuyey :kwiliintēetaab Kiriistō kuchuunnyo :biiko miisin. Imuuchē kuyēyākiis :ng'aleechu āsiiswēk alak tukul nteenee māmāchāktōōs kuyey-eech kēnyēbēt (kas kur. 3:10). Ikiimchinē :Bāwulō biikaab Tēesālōōnikē kutitir ām kaakaaseeng'waa ānkoo kumii :wusiisyēet ankukanyaan nyēē māmii :ng'uusng'uus tukuuk chēē mākuwōōyiyiis bēsyoōsyēk choo kwoonii.

Kyoorōōrchi keyy :Bāwulō biikaab Tēesālōōnikē ānkumākyi bēnur

1 Anii Bāwulō, āboontē keyy Siila ākoo Tēmētēewō yu āsirwook barwaani akweek kaniseetaab Tēesālōōnikē choo obooyē Baaba Yēyiin āk Mokoryoontēet Yēesu Kiriistō.^j

² Kōōbēruurook :Baaba Yēyiin āk Mokoryoontēet Yēesu Kiriistō ānkōōnyōōru kaalyet.

Kāātiilēy ām bēsyoōnoo chōōnii :Yēesu

³ Mbo ng'eetaabiya, māchāksē kēēbirchinē :acheek Yēyiin kōōnkōy ām āsiiswēk tukul kubo akweek, kuuyu otāsē taay ōkoosēē keyy Kiriistō miisin ānkōōchoomtōōsii :tukul. ⁴ Kēēng'ērēchēēnook :acheek yoo kyoomchinē kanisoosyek alak wōlēē wuu :soboonwēkwook kuuyu otāsē taay ōmuytooy ānkōōkoosēē keyy Kiriistō ām wusiisyēet nyoo ōmiitē ōbuntē.^k

⁵ Ibooru :yooto kule man :kiyēē itililē :Yēyiin, yoo itilwook kule ōyēmootiin ōwut bāytooyiisyēenyii nyoo ōmiitē ōnyālilchinē.^l ⁶ Makuyey :Yēyiin kiyēē bo manta yoo keenyalilil choo inyāliilook,^m ⁷ ānkumākōōmuung'wook akweek choo ōnyālilē āk mbo nkacheek. Mākuyēyākiis :ng'aleechaa yoo tookunēē :Yēesu barak kuboonto keyy malayikaanikyii choo boonto kāāmuukēywēekⁿ ⁸ āk maat nyēē irikiitiitē. + Māchokōōng'woonchi biiko choo -mēēnkētē Yēyiin āk choo -mēēyēnchinē lōkōōywēkaab Mokoryoontēet Yēesu.^o ⁹ Mākunyōōr :bichoo ng'wooninto nyēbo

j1:1 1Tēes. 1:1 k1:4 Filib. 2:16; 1Tēes. 3:3 l1:5 Filib. 1:28

m1:6 Room. 12:19; Ng'oong'. 18:6 n1:7 Mat. 25:31; 1Tēes. 4:16-17

o1:8 Room. 2:8

kibchuulyo, /ankumakesatee wōlēē mii :Mokoryoontētēē āk wōloo mii :wōōyin-
taab kāāmuukēywēēkyii. ¹⁰Yēyāktōōs kuu nyooto yoo chōōnii :Mokoryoontētēē
chokunyōōru koonyit ām wōlēē mii :biikyii kōōkoostoo :biiko tukul choo ikoosēē
key inee. + Mōōyēmē :nkakweek āk bichooto, kuuyu kyoocham lōkōōywēk choo
kikēmwoowook.

¹¹Kiyiitēnyii :nyēē yēyēēch kēesoowook ākookoy, sukuyēētyēēchook :Yēyiin-
tēenyoo ōbuur kuu wōloo māktooy :inee ānkōōyēyē kiyoo ōkāsē kule karaam.
Kēesoowook subak kule kukōōnook kāāmuukēywēēk chēē ōmuuchē ōyēchinēē yi-
isyēēnyii ōkoosēē key inee. ¹²Yooto, +/makiikaasta kaayneetaab Mokoryoon-
tēenyoo Yēesu ām kiyēē ōyēchinē /ankiikaastaak nkakweek. Yēyāktōōs :ng'aleechaa
tukul, kuuyu chāmook :Yēyiintēenyoo āk Mokoryoontētēē Yēesu Kiriistō.

Choolwookiintētēē nyēē -/mākyoomu

2 Mbo ng'eetaabiya, kēēmāchē kiiboowook kiy kurubta key āk chōōnēētaab
Mokoryoontētēē Yēesu Kiriistō āk yoo /kiiruruukyēēch inee. Kēesoowook kule
²-mōōbootyē ām kāāsōōtēywēēkwook, nto ōmuuyē yoo /kēēmwooyē kule kaakuyit
:bēsyeētaab Mokoryoontētēē, ānkoo kimwooyē kuu nyooto *:wōōrkooyoontētēē ake
nto ku biiko alak nto /kēēmwooy kule kikeesir :acheek ng'aleechu ām barweet ake.^P
³-Mookany kooberbeeraak :chiito ake ām keel ake tukul. Māyitu :bēsyoonoo ākoy
yoo kaakutay Yēesu :biikyii alake ānkutook :choolwookiintonoo +/mākiimuku-
usēē maataab kibchuulyo.⁴ ⁴Kwiilē :choolwookiintonoo kiy ake tukul nyoo ku-
tunkyinē :biiko āk kiy ake tukul nyoo kāsē :biiko kule bo Yēyiin. Imuuchē mbo
kōōwut *Kōōtaab Yēyiin ānkuyib key barak kule inee ku Yēyiin.^f

⁵-Mōōsōōtē :akweek yoo kyāāmwoowook :anii ng'aleechu tukul kēēboontē key?
⁶Nto yu ōnkētē :akweek kiyoo tākōōkooyē choolwookiintonoo nto kāākuy-
ityo chokutook :inee ām bēsyoōsyēkyii. ⁷Mii kuunyyiitēnyii kuyēyiisyē :kāā-
muukēywēēkaab choolwookiintonoo ām wung'aan, nteenee makutas taay :kiyoo
kookaay yiisyoonoo ākoy /bokiinēmtō. ⁸Yooto nanyuun yēē mākutook :chool-
wookiintonoo nteenee makubiirta :Mokoryoontētēē Yēesu ām muuyēēt nyēē
chōōnēē kuutiinyii. Makookarbuusee :Yēesu choolwookiintonoo kāāmuukēy-
wēēkyii.⁹ ⁹Mākuchōōntō :choolwookiintonoo kāāmuukēywēēkaab Kibrōkōsy-
oontētēē ankuchokoobberbeer biiko kuyēyē ng'aleek chēē chaang' chēbo kwōng'uut.^t
¹⁰Yēyiisyēē ng'ālyoo ake tukul nyēbo rōkōs kōōbērbēērē biiko choo mākubootyō.
Mākubootyō :bichoo, kuuyu kitay :icheek kucham ng'ālyoontēētaab manta /siki-
iraraach. ¹¹Kunyi, makuyey :Yēyiin icheek kōōyēnchi ng'wiinyan /sikēētēwēch
¹²/ankiiruusta tukul choo king'ērēkyi ng'al chēbo rōkōs āmānāākōōyēnchi
ng'aleekaab manta.

Kōōtitirook :Mokoryoontēenyoo Yēesu Kiriistō

¹³Nto akweek ii, mbo ng'eetaabiya choo chāmook :Mokoryoontētēē, māchāk-
tōōs kēēbirchi Yēyiin kōōnkōy ākookoy kubo akweek. Kikweyaak :Yēyiin ōyēku
alak ām chēbo taayta /kiiraraach. Kiitabaanaak :kāāmuukēywēēkaab Tāmirmiryētēē

^P2:2 1Tēēs. 4:15—5:3 ^Q2:3 Tān. 8:23-25; 1Yoowa. 2:18

^f2:4 Isa. 14:13-14; Ēsēk. 28:2 ^s2:8 Isa. 11:4; Ng'oong'. 19:15 ^t2:9 Mat. 24:24

ōyēku cheechii, yoo kyōōkoosēē keey ng'ālyoontēētaab manta.^u ¹⁴ Kikuurook :Yēyiin kubununēē lōkōōywēk chēē kāroomēch choo kikyoomwook sikeeyemte :tukul lēbkēēyyēētaab Mokoryoontēēnyoo Yēēsu Kiriistō.^v ¹⁵ Kunyoo ii, mbo ng'eetaabiya, oyeet keey ānkōōkiilchi kāānēētēywēēchoo kikyoomwook ānkēēsirwook.

¹⁶⁻¹⁷ Kichameech :Baaba Yēyiin ankuyeyeech kēēbāybāyīitu ākookoy kiikēnēē keey kiyēē karaam. Kōōtitirook :Mokoryoontēēnyoo Yēēsu Kiriistō nkityōōniin āk Baaba Yēyiin ānkōōkiimook ōyēyē ānkōōmwooyē kiyēē karaam.^w

Kimwooy :Bāwulō kule /kēēsoochi

3 Mbo ng'eetaabiya, ōsoowēēch kutas taay :ng'ālyoontēētaab Mokoryoontēēt koosambaakta areet akeenke ānkunyōōr koonyit, kuu wōloo kiwuu ām wōloo ōmiitē :akweek.^x ² Ōsooyē subak kusārweēch :Yēyiin ām wōlēē mii :biich chēē āwēēsēch ānku miyootēch, kuuyu mēēbērē :biiko tukul chēē iyēnchinē manta. ³ Nteene Mokoryoontēēt :nyēē /kiikoosēē keey. Mākōōtitirook ānkuriibook ām wōlēē mii :Kibrōkōsyoontēēt.^y ⁴ Kiinkētē ām Mokoryoontēēt kule ōyēyē kiyēē kēēmwoowook ānkōōtāsē taay ōyēyē kuu nyooto. ⁵ Kōōrēētootyook :Mokoryoontēēt chamateetaab Yēyiin ānkōōbuur ām muytaayeetaab Kiriistō.

Moomiis :chii nyēē māyēyiisyē

⁶ Mbo ng'eetaabiya, ām kaayneetaab Mokoryoontēēt Yēēsu, kēēmwoowook kule osatee keey ng'eetaabiya ake tukul nyēē kēwēyiin, nyēē mārūbē kāānēētēywēēchoo kōkēēmwoowook.^z ⁷ Ōnkētē :akweek kule māchāktōōs ōyēyē kuu wōloo kēēyēytooy :acheek choo kimākēētinyē kēwēynāt yoo kikēēboontē keey. ⁸ -Mākyoomē āmnyoo nyēbo chii yoo mānāākēēkwēchi kiy, nteenee kikēēyēyiisyē bēēt āk kwēēmooy simākēēnyikisyook.^a ⁹ Ānkoo sinee kiyemaat kēēnyōōru kiy, kikeeyey kuu nyooto sikiineetaak orub kiyēē kēēyēyē.^b ¹⁰ Yooto kēēboontē keey akweek kikēēmwoowook kule, “-Mookany kwoomiis :chii nyoo māmāchē kuyēyiis.” ¹¹ Kēēmwooyē kuu nyooto, kuuyu kēēkāsē kule tinyē :biiko alake ām akweek kēwēynātēēt. Māyēyē kiy, nteenee kwoonykwoonyootē biiko mētēwoy ām kiyēē yēyē.^c ¹² Ām kāāmuukēy-wēēkaab Mokoryoontēēt Yēēsu Kiriistō kēēmwoochinē bichu kule kōōbuurē nyēē karaam ānkuyēyiisyē sukunyōōr kiyēē āmē.^d ¹³ Nto akweek, mbo ng'eetaabiya, -mōōchoosyē ōyēyē ng'al chēē kāroomēch.^e ¹⁴ Yoo mākoonyitē :chii lōkōōywēchu kēēsirwook, kumāchāktōōs ōnkēt chiichoo -āmōōbuurtē keey sukumuy :inee nkit. ¹⁵ -Mōōyib chiichooto kuu buunyoo, nteenee ōyisū kuu tuubchēt.^f

Kāā-āmiisēēt

¹⁶ Kunyoo, kukōōnook :Yēyiin kaalyeet ākookoy ām keel ake tukul, kuuyu inee nkit :nyēē kōōnu kaalyeet. Kuriibook :Yēyiin.^g ¹⁷ Āsirwook :anii Bāwulō kāāsūbooyi-

^u2:13 Room. 8:30 ^v2:14 1Tēēs. 5:9 ^w2:16-17 Room. 8:39; 1Tēēs. 1:4 ^x3:1

Room. 15:30 ^y3:3 Mat. 5:37; 6:13; Yoowa. 17:15; 1Kōōr. 10:13; 1Tēēs. 5:24

^z3:6 1Tēēs. 5:14; 2Tēēs. 3:12; Room. 16:17; 1Kōōr. 11:2 ^a3:8 Yēyuut. 18:3

^b3:9 1Kōōr. 9:4, 15; 4:16 ^c3:11 1Tēm. 5:13 ^d3:12 1Tēēs. 4:11

^e3:13 Kala. 6:9 ^f3:15 Mat. 18:15-17; 1Tēēs. 5:14 ^g3:16 2Kōōr. 13:11

isyooni ām āwunyuu nkit. Wuu nyiitēnyi :wōlēē ātiinkyintooy :anii āwut barwa ake tukul.^{h 18} Kōōbēruurook tukul :Mokoryoontēēt Yēēsu Kiriistō.

*Barweetaab Taayta nyēē kisirchi :Bāwulō***Tēmētēwō****Taayta**

Siriintēēt, yēē /kikēēsirē āk wōlēē /kikēēsirēē: Yu /kābokiityookunēē :Bāwulō kāābrātiisyō ām Rooma ām kwēēnuutaab kēnyiitaab 60-62 KK (kasee Yēyuutēk 28:16 kuwo taay), koonam ruutooynyii nyēbo ang'wan. Matwekaat :ruutooyi ba-keenke ām Biibilyaa. Kibākookyi Tiitō Kērētē ām baani sukōoyoonkyi kaniseetaab wōlooto. Kubākookyi Tēmētēwō wōliin bo Ēfēēsō sukuyētyēēchi kaniseetaab wōlooto. Kiwo :Bāwulō nkit ākoy Filiibi ām Maketoonnya. Kisirchinēē wōlooto Tēmētēwō barweenyii nyēbo taay āk nyoo kisirchinē Tiitō. Mātōokunoot :kēnyiit nyēē /kikēēsirē barwaani nteenee /kiisōōtyinē kule wuu nyēē ki kēnyiitaab 66 KK.

Kiyēē mii āriit: Kiiyimē :wuuyinwēk chēē tēerchiin kaniseetaab Ēfēēsō. Wuuyinwēchoo ku kiruutēkaab Yuutayeeek ānkiyibē kiriisyēetaab tukun kubo saayeet ām kēlto nyēē kimēēnkētē. Kiisōōtē :Kirikiik kereeryaanto kule miyootēch :tukuuk tukul ām kōōrētē āk kule kimāchāmtooy :Yēyiin chii ākoy tōōs baateey yoo kāākun-yōōr :chii ng'oornān nyēbo kwōng'uut. Nto subak yoo karub :chii kiruut kuu: /kēēkir āmit alak, tukun chēē /kēēyyēē āk mbo kule mātuuyo :biich choo kiikoomut keyy. Kiinach Bāwulō :kāānēētuutēchu kunyoo, kisirchi Tēmētēwō barwaani kōōkimēē kule kuyēchinē Yēesu Kiriistō yiisyēt ām mooyēt akeenke. Irwookyinē mbo choorwaaniitēnyinyii tāku āybēeryoo, kurubta keyy āk wōlēē /kiintōōchintoo biikaab Kiriistō.

Kiyēē āmu: Iwuruurē :kāānēētuutēkaab lembech wōlēē mākuwuuyiit :soboonyoo. Māchāktōōs kiinkētē ng'aleekaab manta sukung'eet keeyeet keyy ankeekerekte kāānēētiisyēetaab lembech āk Buunyoontēt simāturēēch acheek biikaab Kiriistō ankwaaraanta soboonwēkyoo.

Kyoorōōr keyy :Bāwulō ānkumākyi Tēmētēwō bēnur

1 Anii ku Bāwulō *lēbkēēyiintēetaab Yēesu Kiriistō kuu wōloo kitōōltoo :Yēyiin nyoo Kāārārōkiintēenyoo kubununēē Yēesu Kiriistō nyoo kiikēnēē keyy.

² Āsiruung', inying' Tēmētēwō nyoo āchāmiing' ānkyāyētyēēchiing' icham Yēesu. Kōōbēruuring' :Baaba Yēyiin āk Mokoryoontēenyoo Yēesu Kiriistō, kuriireening' ānkukōōning' kaalyeet.¹

Iriibēē keyy kāānēētik choo mātinyē manta

(1 Tēmētēwō 4:1-7; Tiitō 1:10-11; 3:8-11)

³ Kuu yoo kyāāmwoowuung', āmiitē āwēētii Maketoonnya, māchāktōōs ibuur Ēfēēsō sukung'eet ibōlchi biiko alak kusaanee keyy kōōnēētē tukuuk chēē mābo man. ⁴ Kusaan kōōbootyine āsiiswēk kurāru tyoonkōōchoy chēē mābo laat āk kutētu koynōōy chēbo Yuutayeeek chēbo kēny, kuuyu yibu :ng'aleechaa kwiilat āk wookuut, yoo /kātākēyēchinē Yēyiin yiisyēt ām manta.⁵ ⁵ Kiyēē burē siibōlchi bichu ku kule kunyōōr chamateet kubununēē mooyēt nyēē lēl ankuyey kiyēē

¹1:2 1Kōōr. 4:17; 1Tēēs. 2:11; Tiitō 1:4 ²1:4 1Tēm. 4:7; 2Tēm. 4:4; Tiitō 1:14; 3:9

inkētē kule bo man ankookaasee keye Yēyiin.^{k 6} Kiikuchunnyē :alake kookaasee keye Yēyiin ānkuyēelchi ng'al buch chēē mābo man.^{1 7} Bērē :bichoo nto yēk kānēētikaab kiruutēk nteenee -mēenkētē kiyēē ng'āloolēē nto mbo kiyēē ikiilch-inē keye kurāru.^m

⁸ Kiinkētē kule kāroomēch :kiruutēk, yoo kāyēyisyēē :chiito ām kēelto nyēē karaam.^{n 9} Māchāksē :chii kōōnkētē kule mēēbērē /kikēēyēyē kiruutēk kubo biich chēē churtootii, nteenee /kikēēyēyē kubo biiko chēē mā churtootii āk choo māchāmē /keebayta. Bo subak :kiruutēk biiko choo -mēēywēyē Yēyiin, choo chooolwookēnootii, choo mā tiliilēch āk choo āwēēsēch. Bo subak :kiruutēk biiko choo rumē sikiikwaa āk choo bākākiisyoote, ¹⁰ choo mārtooy, choo sikōrē keye, āk choo chōōrē biiko. Bo choo ibērbēēriisyē āk choo mōlōlchinē biich ng'al āk kiy ake tukul nyoo mārbutooy keye kānēētutuēkaab man.^{op 11} Miitē :kānēētutuēchoo wōlēē bo lōkōōywēk chēē kāroomēch choo /kikiitōōrwoo kule a-amte. Yēyiin nyoo boonto lēbkēēyyēēt ānkōōtōōrōroot :nyēē kikōōnoo lōkōōywēchoo kāroomēch.

Wōō :chamateetaab Yēyiin ām wōlēē mii :biiko

¹²⁻¹³ Ābirchinē Mokoryoontēenyoo Yēēsu Kiriistō kōōnkōy nyoo kikōōno kāāmuukēywēēk, kuuyu kikasā kule /kiikoosēēnoo keye. Kyāāyēyootē ng'al chēē kimāānkētē kumānāyēnchinē inee nteenee kuriireenaa. Ānkoo kyāāng'āloolēē inee nyēē miyaat ānkāāwusootē biikiyī ānkāākwōōtēnootē, kutoola āyēchi yiisyēenyī.⁹ ¹⁴ Kinyōōwoo :Mokoryoontēenyoo kaat ām chamateet nyēē kiboontēēnoo ānkoo ki-maayemaat :anii. Kiyeya acham inee ānkāākoosēē keye.

¹⁵ Ng'ālyoontēēt nyēē māchāktōōs /kiikoosēē keye amakany :chii kwaam mēt ku kule, kichōōnii :Kāārārōokiintēēt Yēēsu ng'wēny chokōōrārōochē biiko choo kiikuchoolwookēn, ānku anii :akeenke ām bichooto :nyēē āchoolwookēnoot nyēē -/mākyoomu!^f

¹⁶ Ānkoo kiwuu nyooto, /kikeeriireenaa anii ām biiko tukul sukōōboorunēē :Kiriistō kule iruruunyē mooyēenyī ām wōlēē mii :choo kiikuchoolwookēn. Yoo imuuchāktōōs /kiiraraachaa anii ānkāānyōōru *sobontaab kibchuulyo, kōōmuuchāktōōs /kiiraraach nkicheek biiko alak.^{s 17} Kunyoo, kusilākooy ānkukoony-itākooy :Yēyiin nyoo mākāsāksē ānkubāytooyiisyē kēnyīis āk kēnyīis. Kuwuuyiit nyooto.

Kimwoochi :Bāwulō Tēmētēwō kwaam booryēt nyēē karaam

¹⁸ Wēnyoo Tēmētēwō, ārwookuung' kurubta keye ng'aleek choo kimwooyē *:wōōrkooyik kubo inyiing'. Yoo 'keerub ng'aleechaa, mākyūyētyēēchiing' sii-am booryēt nyēē karaam^{t 19} ankiitas taay ikoosēē keye Yēyiin ankiyey kiyēē inkētē kule karaam. Kiikubootyo :biiko alake chēē kitay kuyey kuu nyooto.^{u 20} Alak ām bichooto kiikuyey kuu nyooto ku Umenaayo ākoo Aleksaanta. Kwāātōōrchi

^{k1:5} Room. 12:9; 1Tēm. 1:19; 2Tēm. 1:3; 2:22; Tiitō 1:15

^{l1:6} 1Tēm. 6:4, 20; Tiitō 1:10 ^{m1:7} 1Tēm. 4:1-10; 6:3-5, 20-21; 2Tēm. 2:16-18, 23-26; Tiitō 1:10-16; 3:9-11 ^{n1:8} Room. 7:12 ^{o1:10} Kala. 3:19; 5:19-21

^{p1:10} 1Tēm. 6:3; 2Tēm. 1:13; 4:2-3; Tiitō 1:9; 2:1, 7-8 ^{q1:12-13} Yēyuut. 8:3

^{r1:15} Luuka 15:2; 19:10; Room. 5:8 ^{s1:16} 1Kōōr. 15:9-10

^{t1:18} 1Kōōr. 9:24-25; 1Tēm. 4:14; 6:12; 2Tēm. 4:7-8 ^{u1:19} 1Tēm. 1:5

Kibrōkōsyoontēet sukukasee keey kule māmāchāktōos kung'aloolēē Yēyiin nyēē miyaat.^v

Kōōnēmchinē keey :biiko saayeeet

2 Ng'alyoontēet nyēbo koomānuut miisin ku kule isooyē Yēyiin ānkiibirchinē kōōnkōy kubo biiko tukul.^w ²Māchāktōos /kēesoochinē bāytooyik āk kāāntōoyik sikēeminy ām kaalyeeet āk tāloosyēēt ānkiinēmchinē keey Yēyiin ānkiibuur nyēē /kēekoonyitēech.^x ³Yoo kakeeyey kuu nyooto, ku karaam ānkōōng'ērēechē Yēyiin nyoo Kāārārookiintēenyoo.

Irārōochē biich :Yēyiin kubununēē lōkōōywēk chēē kāroomēch

⁴Māchē :Yēyiin kule /kiiraraach biiko tukul kōōnkēt ng'alyoontēētaab manta.^y ⁵Yēyiin ku akeenke nkit, ānku akeenke :chiito nyēē ichoomnyēech āk Yēyiin. Nto nyooto ku Yēesu Kiriistō.^z ⁶Kiikooyto :Yēesu soboonnyii sukuwālāng'unēē biiko tukul. Kiyityiin :ng'alyoontooni ām āsiiswēk chēē yēmootiin.^a ⁷Kunyi, /kikeekweya anii a-amte ng'aleechaa kuu *lēbkeēyiintēet. Man :kiyēē āmwooyē. Ānēētē biiko chēē mā Yuutayeeek ākoosēē keey Yēyiin ānkāāmwooyē ng'al chēbo manta.^b

Kāāburtaab murēnik āk kooruuk choo kiikōōyēnchi Kiriistō

⁸Mākyiintōos :murēnik ām yēē /kākiiruruukyi keey kōōtōrōōrē āwunnyēk chēē tiliilēch kusooyē Yēyiin āmānyēēru nto kuyey wookuut.^c ⁹Mākyiintōos :kooruuk kōōloochē keey nyēē karaam. Kōōloochē sirook chēbo koonyit ānkuboonto ātēbutēk chēē kāroomēch. Māmāchāktōos kōōlēētē buutēek kule /sikēechōrōkyinē, kōōloochē chobosaak, tukuukaab kaat āk sirooy chēē ālē beesaan chēē chaang'.^d ¹⁰Nteenee, māchāktōos kuboonto ātēbutēk chēē kāroomēch chēē misyinē kooruuk choo kiikōōnēmchi keey Yēyiin.^e

¹¹Māchāktōos kōōnēētē keey :koorko ake tukul ng'aleek ām kēēlto nyēē intusoot ānkōōywēyiisyē.

¹²-Māāchāmchinē koorko kuyēk kāānēētiintēētaab ng'alyoontēētaab Yēyiin nto mbo kule kubayta saanteenyii. Māchāktōos kusiisynē keey. ¹³Aatam :nyēē kisimkuyey :Yēyiin kurook, nto mii yoo, chokuyey Aawa.^{fg} ¹⁴Mēēbērē ki Aatam :nyēē /kikeekenta kut kuyey ng'ōōkisto, nteenee ki koorkēet.^h ¹⁵Māchāktōos :koorko ake tukul kuriibē kōōnyii āk lōkōkyii ām kēēlto nyēē karaam. Yoo kamuyta, kookaasee keey Yēyiin, kutinyē chamateet, kutiliil ānkuriibē keey, mākutēbto *so-boontaab kibchuulyo ākookoy.ⁱ

^v1:20 1Kōōr. 5:5; 2Tēm. 2:17; 4:14 ^w2:1 Ēfēēs. 6:18-19 ^x2:2 Eesra 6:10

^y2:4 Ēsēk. 18:23, 32; 2Tēm. 2:25; 2Bēt. 3:9 ^z2:5 1Kōōr. 8:6

^a2:6 Kala. 1:4; Ibu. 9:28 ^b2:7 Yēyuu. 9:15; Room. 1:5; 9:1; 2Tēm. 1:11

^c2:8 Tyēēn. 63:4; 134:2; 141:2 ^d2:9 1Bēt. 3:3-5, 7 ^e2:10 1Tēm. 5:10

^f2:13 1Kōōr. 11:3-16; 14:34-35 ^g2:13 Toowu. 2:7, 21-22

^h2:14 Toowu. 3:1-6, 13; 2Kōōr. 11:3 ⁱ2:15 1Tēm. 5:10, 14; Tiitō 2:4-5

Kāantōoyikaab biikaab Kiriistō

(Tiitō 1:5-9)

3 Mii yu naas :ng'alyoo nyēē mächē /kiiyoong'unēē. Yoo kamach :chii kōōn-tōōchi biikaab Kiriistō, kāakukwēchi keey yiisyō nyēbo koonyit. ² Mächāktōōs :kāantōōyiintonoo ku chii nyēē mātinyē lēēlis, ku chii nyēē tēērēē koorkeēnyii nkit, kusēwunoot ānkuriibē keey, kukoonyitoot, kururoot :moo ānkōōmuuchē kōōnēētiis.^j ³ Māmāchāktōōs ku kibōōkityoo āmā chii nyēbo wōōrōōryēēt. Nteenee mächāktōōs kōōntusoot ānku tala, āmāboonto muchastaab beesaan. ⁴ Mächāktōōs kōōnkētē kuriib kanyii nyēē karaam kukas kule iywēyē :lōkōkyii kutukul. ⁵ Yoo -mēēmuuchē :chii kuriib kanyii kumēēmuuchē kuriib kaniseet. ⁶ Māmāchāktōōs /kēēkwēyē chii nyoo mānāākich ām ng'alyoontēetaab Yēyiin kule kōōntōōchi chuut kuuyu imuuchē koontumeer. Nto yooto, + /mākiitiilchi ng'aleek kuu choo /kiki-itiilchinē Kibrōkōsyoontēēt. ⁷ Mächāktōōs :kāantōōyiintonoo ku chii nyēē tinyē kaayna nyēē karaam ām wōlēē mii :yēēmēēt simānyōōr :Kibrōkōsyoontēēt bārooyinto nyēē katechee.^k

Toorētik

⁸ Mächāktōōs :nkicheek toorētikaab biikaab Kiriistō kukoonyitootiin nyēē māwēēchwēēchē ng'al, āmā kibōōkitiis, nto kutōōrtooy :moonik kumach beesaan. ⁹ Mächāktōōs kukiilchi ām mooyēēt akeenke ng'alyoontēetaab manta nyoo /kikēēng'oong'wēēch ānkuyēyē kiyēē inkētē kule bo man.

¹⁰ Mächāktōōs /kēētyēmtooy bichoo kutoombo /kēēkwēyē. Nto yoo mātinyē ng'alyoo, /kēēchāmchi kuyēk toorētik.

¹¹ Mächāktōōs :nkicheek kooruuk chēē toorētik[‡] ku chēēbyōōsōoy chēē koonyitootiin, chēē māyēyootē seemseem. Mächāktōōs ku koor chēē riibē keey /ānkikoosēē keey ām kiy ake tukul.^l

¹² Mächāktōōs :chii ām toorētichoo kutēērēē koorkeēnyii nkit ānkuriibē lōkōkyii āk kanyii ām kēēlto nyēē karaam. ¹³ Chii ake tukul nyoo kāyēyiis nyēē karaam, kōōloong'u keey ām komostaab ng'alyoontēetaab Yēyiin ānkukich ām manta nyēbo Kāārārōokiintēēt Yēesu.

Manta nyēē wōō nyēbo Yēyiin

¹⁴ Ānkoosinee āboontēē mooyēēt kule + māāchōōnii wōloo imiitē, āsiruung' ng'aleechu si ¹⁵ yoo kaakaay keey, 'kēēnkēt wōlēē mächāktōōs kōōbuurtooy :biikaab Kiriistō. Bichooto ku choo kikwey :Yēyiin kuyēk cheechii. Tolochta :bichoo āk sisinēēt nyēē iyyoong'unēē :manta.^m ¹⁶ Ng'alyoo nyēbo man kule wōō :kiyēē kiking'oong'wēēch Yēyiin:

/Kikēēsich inee kuu chii ake tukul,
kiiboor :Tāmirmiryēetaab Yēyiin kule churtaat.
Kikas :nkicheek malayikaanik.
/Kikyaamtaat inee ām kōōrōōsyēk.

[‡]3:11 Nto: kooruukwaa.

^j3:2 Tiitō 2:2; Room. 12:13; Ibu. 13:2 ^k3:7 Tiitō 1:6-9; 1Bēt. 5:1-4

^l3:11 Tiitō 2:3 ^m3:15 Ēfēēs. 2:19-22

/Kikiyēnchi ām kōōrēēt,
/ānkēyib kuwo barak wōloo mii :lēbkēyyēēt.ⁿ

Māchāktōōs /kēētāyē kāānēētēyēwēēk chēē mābo man

4 Ibooru :Tāmirmiryēētaab Yēyiin kutook kule ām bēsyoōsyēk choo kwoonii, mākuhuunnyēē :biiko ng'ālyoontēētaab manta ankurub ng'aleekaab biiko choo tēwēchē :tāmirmirook chēē miyootēch.^o ² Ibērbēēriisyē :bichoo āmēēkōōnkētē ng'ālyoontēēt nyēbo man āk nyēbo ng'wiiynan. ³ Yēētēē biiko kōōmutiis āk kule kumaam āmiik alak ānkoo kiyēyē :Yēyiin āmiichoo kule kutaach :biikyii choo inkētē manta ankaam kubirchinē inee kōōnkōy.^p ⁴ Karaam :kiy ake tukul nyoo kiyēyē :Yēyiin kunyoo, māmachāktōōs /kēētāyē kiy mbo akeenke yoo /kakeetaach /kēēbirchinē Yēyiin kōōnkōy.^q ⁵ Yēyē :ng'ālyoontēētaab Yēyiin āk saayeet kutililiit :kiy ake tukul nyēē kiyēyē Yēyiin.

⁶ Yoo 'kēēboorchi mbo ng'ēetaabiya ng'aleechu, 'keyey ām kēēlto nyēē karaam yiisyēētaab Kāārārōokiintēēt Yēēsu. Nto yooto imiitē ititirēē ng'ālyoontēētaab manta nyoo /kikiineetiing' nyoo irubē. ⁷ Itay tyoonkōōchoy chēbo bēērbēēryo chēē mārubtooy keyy āk Yēyiin. Ichōbāksē ākookoy inēētē keyy ibuurē kuu wōlēē māktōoy :Yēyiin.^r ⁸ Yoo 'keeneet bōōrng'uung', mākuuyēētyēēchiing' ām kōōrooni, nto yoo 'keeneet keyy ibuurē kuu wōloo māktōoy :Yēyiin, mākuuyēētyēēchiing' ām soboon-taab kōōrooni ākoo nyēbo kōōrēēt nyoo mākucho.^s

⁹⁻¹⁰ Kiikoosēē keyy Yēyiin. Inee :Kāārārōokiintēēt nteenee chēē irārōochē, ku biiko choo iyēnchinē inee. Māchāktōōs /kēētiyēē mēt ng'aleechaa ānkuyēmāktōōs /kēēchāmē kutukul. Kiyooto :nyēē kēēmiitē kēēng'ētiichinē keyy.^t ¹¹ Ng'aleechaa chēē māchāktōōs 'ikiimē yoo 'inēētiisyē.

¹² -Meekany kumoontiing' :biiko kuuyu tēēmining'. Nteenee inying' :nyēē māchāktōōs kukāsēēniing' :biiko tukul choo kiikōōyēnchi ng'ālyoontēēt, wōlēē ing'ālooltooy āk wōlēē itēbtooy, wōlēē ichāmtooy biiko, wōlēē 'iyēnchintooy Yēyiin āk tiliilinto nyēē iboontē.^u ¹³ Iyēyiisyēē bārooyinto nyoo mii kumanaay-itu, isumānchinēē biiko ng'ālyoontēēt, i-ānchinēē ānkiinēētēē.^v ¹⁴ -Meechwees kāamuukēyēwēēchoo kirōōbuung' :Yēyiin kubununēē kiyēē kimwooy *wōōrkooyoontēēt ake yoo kitiinyēēniing' āwunnyēk :kāāntōōyikaab biikaab Kiriistō.^w ¹⁵ Iyēyē tukuuchoo kibtaman ānkiinēmchinē keyy kutukul sukung'ēet kukas :chiī ake tukul wōlēē imiitē itāstooy taay. ¹⁶ Māchāktōōs irōōtootē soboonng'uung' āk ng'aleek chēē 'inēētē. Imuytoochi tukuuchoo kuuyu, yoo keyey kuu nyooto, + meeraraachakse :inyiing' āk biiko choo 'inēētē.

Ibooru koonyit

5 -Mēēryōōnkyinē booyoo yoo imiitē iyisu, nteenee ing'āloolchinē kuu kōōn. Iyibē nkicheek āybēēriik wuu nyēē mbo ng'ēetaabkoomēt.^x ² Iyibē cheebyoosya ake

ⁿ3:16 Mat. 28:18-19; Māārko 16:20; Luuka 24:50-51; Yoowa. 1:14; Yēyuut. 2:33, 36; Room. 1:3-4; Ēfēēs. 1:20-21; Filib. 2:6-11; Kolos. 1:6, 23; 1Tēm. 2:7; 2Tēm. 4:17; Ibu. 1:6, 13; 2:9 ^o4:1 Mat. 24:10; 2Tēm. 3:1 ^p4:3 1Kōōr. 10:30; Ibu. 13:9

^q4:4 Toowu. 1:31; Māārko 7:15 ^r4:7 1Tēm. 1:4 ^s4:8 1Tēm. 6:6

^t4:9-10 Tiitō 3:4 ^u4:12 Tiitō 2:7 ^v4:13 2Tēm. 3:15

^w4:14 Yēyuut. 6:6; 1Tēm. 1:18; 2Tēm. 1:6; Ibu. 6:2 ^x5:1 Laawi. 19:32

tukul wuu nyēē koomēt. Nto tiibiik, inam choo wuu nyēē mbo chēēbkoomēt ām kēēlto nyēbo tiliilinto.

Wōlēē māchāktōōs /kēēriibtooy musukuunēk

³Māchāktōōs /kēēyēētyēēchinē musukuunēk choo mātinyē chii nyēē kāriib. ⁴Nteenee yoo boonto :cheebyoosya nyēē musuku lēēkōōy nto muchōkōrōōn, kumāchāktōōs :lōkōchoo kuriib sikiikwaa, kuukaanyii nto kōōkōōnyii sukōō-boorunēē yooto kule iywēyē Yēyiin. Yoo kayey kuu nyooto, kumii kuyooku kiyēē /kikēēyēchinē icheek, ng'alyoo nyēē chāmē :Yēyiin. ⁵Koorko nto cheebyoosya nyēē kiikung'ēt nkit ku musuk kumāchāktōōs kōōkēnēē key Yēyiin nkit ānkuriirchinē bēēt āk kweemooy kule kuyēētyēēchi.^y ⁶Nto koorko nyoo musuk ankicham tukun chēbo leles, kukiikume :nyoo kusobē. ⁷Māchāktōōs imwoochi nkicheek bi-iko ng'aleechu, sukung'et mariirtee chii. ⁸Chii ake tukul nyoo māyēētyēēchinē tilyōonuutēkyii ānku miisin biikyii choo bo kō, kāākutāchiin āk ng'alyoontēētaab Yēyiin. Miyaat :chiichoo kusiir nyoo mānēēyēnchi ng'alyoontēētaab Yēyiin.

⁹Yoo /sikiyiityi cheebyoosya nyēē musuk komostaab choo yēmē /kēētoorēt kumāchāktōōs kukiikukeeytee kēnyii syēk tāmānwookik lo. Māchāktōōs ku cheebyoosya nyēē mānāāchoonchooyēnoot ¹⁰ānkitookunoot ām yēyūutēk chēē kāroomēch kuu wōlēē kiriibtooy lōkōkyii, wōlēē kitooktooy tāyēēk, wōlēē kiyēētyēēchintooy bi-ikaab Kiriistō, wōlēē kitoorētitooy biiko choo nyāliltōōs āk mbo tukuuk alak chēē kāroomēch chēē kiikuyey.^z

¹¹Māmāchāktōōs /kēēsirtooy musukuun choo tākuminkēēch kuuyu yoo kabiirta :muchastaab bōōrwoonikwaa wōlēē kiikōōnēmchintoochi key Kiriistō, kumach /ki-imut. ¹²Yooto, kōōsākyi key /kiitiilchi ng'al, kuuyu kāākwiiri kiyēē kiikukuurtoochi Yēyiin. ¹³Ilumootēē :kooru chēē wuu choo koorin kōōbootootē āsiiswēkwaa. Māwuu nyooto baateey, nteenee yēyootē mbo subak seemseemnyet kōōwutootēē key ng'al chēē mā cheekwaa ānkung'āloolootē mbo ng'al chēē māyēmāksē.^a ¹⁴Kun-yoo, āmwoochinē musukuunēk choo tākuminkēēch kule kucheeng' saanik ānkuriib lōkōkwaa āk kooriikwaa simānyōōr :Buunyoontēēt bārooyinto nyēē kang'alaalee icheek nyēē miyaat.^b ¹⁵Kookuweech key kēny :alake kuba wōlēē mii :Syeetaani ankookurub ng'aleekyii.

¹⁶Nto yoo mii :cheebyoosya nyēē kiikuchamta Yēyiin ānkuming'tooy key musukuunēk, kumāchāktōōs kuyēētyēēchinē musukuunēchoo ām kēēlto ake tukul. Māmāchāktōōs kubākookyī nyikiisinoo kaniseet. Yooto, mākuyēētyēēchi :kaniseet musukuunēk choo minyē nkityō.

/Kēēkoonyitē kāāntōōyikaab kanisa

¹⁷Māchāktōōs /kēēkoonyitē /ānkēēyēētyēēchinē booyikaab kanisa choo tinyē kāāntōōysēēt nyēē karaam, ānku miisin choo āmtooy ng'alyoontēēt ānkōōnēētē.^c ¹⁸Mwooyē :siruutēk kule, “-/Mākēērātē yēēyto kuutiit yoo yēyiisyē.”[†] Nto subak, “Yēmē :chii nyoo kāākubirto nkuruukyii kunyōōr kiy.”^{†d}

^y5:5 Luuka 2:37 ^z5:10 Yoowa. 13:14; 1Tēm. 2:10; Ibu. 13:2

^a5:13 2Tēēs. 3:11 ^b5:14 1Kōōr. 7:9; 1Tēm. 2:15 ^c5:17 1Tēēs. 5:12

[†]5:18 Kiruutēk 25:4 [†]5:18 Luuka 10:7 ^d5:18 Mat. 10:10; 1Kōōr. 9:9, 12-14

¹⁹Māmāchāktōos simiyēnchinē ng'alyoo nyēē /kākēēmwooy /kēēng'āloolēē booyik nyēē miyaat, nteenee ākoy baateey yoo kāākumwooy :biiko chēē yitē āyēēng' nto sōmōk kule wuu nyooto.^e ²⁰Yoo kāchoolwooken :kāāntōōyik, 'iburyoong'tooy kukāsē :biiko, sukung'eet kōōywēyē :chuut alake.^f

²¹Kunyooy ii, Tēmētēwō, āmwoowuung' ām taayeetaab Yēyiin āk nyēbo Kāārārōokiintētēēt Yēēsu āk mbo ām taayeetaab malayikaanik choo kwēyootiin kule, irub ng'aleechaa nyēē -mēēkwēyē chii. Māmāchāktōos ichāmē biiko alak kusiir alak. ²²-Mēēsāmsāmānē keey yoo itiiinyēē chii āwunnyēk itōōlchinē yiisyēetaab Yēyiin -ameekany kunaming' :ng'ōōkistaab biiko alak. Ibuur itiliil. ²³-Mēēyyēē bēēko baateey, nteenee imōōsē *tifaayik tisch kubo bōōrtaab moo nyoo iyiimsētiing' btaman.

²⁴Mēēmuuchāktōos kōōyēlākiis :ng'ōōkiswookikaab biiko alak, nteenee /simkēēkāsē bakeenke /kumānāābokiitiilchinē ng'al. Nto chēbo alak, kōōyēelootiin ākoy bēsyoonoo + /mākiitiilchi ng'al. ²⁵Ām kēēlto nyēē wuu nyooto, simkutooku :kāroomnyēētaab yēyuutēkaab biiko alak, āmāwunyāktōos ākookoy :choo iyēelootiin.

Wōlēē māchāktōos kōōbuurtooy :motwoorik

6 Māchāktōos :motwoorik kōōywēyē mokorēēnikwaa sukung'eet -/mākēēng'āloolēē Yēyiin nyēē miyaat āk mbo kāānēētēywēkyoo. ²Māmāchāktōos :motwoorik choo kiikōōyēnchi :mikorēēnikwaa Yēyiin kōōywēyē mokorēēnichoo kisich, kuuyu mbo ng'ēetaabiya ām Kiriistō. Nteenee, māchāktōos kuyēyē yiisyēēng'waa kutook, kuuyu chēē yēētyēēchinē :yiisyōōnuutēchoo ku choo kiikōōyēnchi ng'alyoontēetaab Yēyiin. Ng'aleek chooto :chēē māchāktōos inyiating' Tēmētēwō 'inēētē ānkiikiimē biiko kurub.^g

Kāānēētiisyēt nyēbo lembech āk bāytit nyēbo man

³Chiito nyoo kaakoobetyeenyee keey wōlēē mii :Mokoryoontētēēt Yēēsu Kiriistō ankooneet ng'al chēē mābo man,^h ⁴kukiikoolaambuuch nyoo :ng'aseetaab keey āmēēnkētē kiy. Kicham :chiichoo kwiilat āk wookuut. Yibu :ng'aleechaa kōōtuuyiiti keey :biich moon. Kuwookuut, kung'alaalaatee keey nyēē miyaat, kōōsōōtyēēchinē alak nyēē miyaat,ⁱ ⁵ānkuchuunchuuntōos :mētēwookaab bichoo kubo kāāsōōtyēwēēk chēē miyootēch chēē boonto. Bichuutēchu :chēē /kiikēēbutēē ng'alyoontēetaab manta ānkōōsōōtē kule tōos yoo kasyeem :chii kurub kēēltaab Yēyiin ku kēēlto :nyooto nyēē yēyē chii kunyōōr bāytit ām kōōrooni.

⁶Nteenee, yoo kēēnēmchi keey :chii yiisyēetaab Yēyiin, āmēētuyiitiyēnē ake moo, kāākunyōōr bāytit nyēē wōō miisin ām Kaab Yēyiin.^j ⁷Mēēbērē /kikēēsiktēēch kiy, āmākēēbēetooy kiy kōōyyiin kākēēbēku.^k ⁸Nteenee, yoo kēēnyōōru kiyēē kyoomē āk kiyēē kiiloochē, kuyēmēēch :chooto. ⁹Nto biiko choo bērē nto cheeng' tukuuk sukumokornoon, kutōōrchinē :ng'aleechaa tyēmiisyēēt ankutech. Tōōrchinē :ng'aleechaa kuyey tukuuk chēē chaang' chēbo bēērbēēryō āk mbo muchastaab tukuuk chēē iwoong'tooy biich. Tōōrtooy :ng'aleechaa biiko kubootyō ānkwooroon.^l ¹⁰Toowunēē keey :miyootyēēt wōlēē wōō muchastaab beesaan. Biiko choo loosy-

^e5:19 Mat. 18:16 ^f5:20 Kala. 2:14 ^g6:2 Ēfēēs. 6:5-8 ^h6:3 1Tēm. 1:3, 10

ⁱ6:4 2Tēm. 2:14 ^j6:6 1Tēm. 4:8; Ibu. 13:5 ^k6:7 Āyub 1:21

^l6:9 Kāālēw. 15:27; 28:22

ootē kumāchē beesaan kukiikuchuunnyēē ng'alyoontēetaab Yēyiin ānkuyibchi keey ng'woonin nyēē -/mākyoomu.

Kiyēē kiikāloonchi :Bāwulō Tēmētēwō

¹¹ Nto inying' nyoo iibooyē Yēyiin, māchāktōōs isatee keey wōlēē mii :ng'aleechaa ankiirub soboonto nyēē churtaat, inēmchi keey Yēyiin ankiikaasee keey inee, ichāmē biiko alak, imuytoochinē ng'al ānkiitālāyiitu.^m ¹² I-am booryēēt nyēē karaam kubo ng'alyoontēetaab Yēyiin. Inkēt kule kikuuring' :Yēyiin inyōōru *soboontaab kibchuulyo. Kunyi, 'ikiilchi soboonoo kiichāmchiintōōsii kukasē :biiko chēē chaang'.ⁿ

¹³ Ām taayeetaab Yēyiin nyoo ikoochinē kiy ake tukul soboonto āk mbo ām taayeetaab Yēesu Kiriistō, nyoo kichāmchiin ām taayeetaab Bōontyō *Bilaato kule inee ku Kāārārōokiintēt, āmwoowuung' kule^o ¹⁴ ikiilchi ng'alyoontēetaab Yēyiin. -Meekany inyōōru tisyā nto mbo kule /keeng'alaaleeniing' nyēē miyaat. Iriib kuu nyooto ākoy bēsyēēt nyoo kāchōōnēē :Mokoryoontēenyoo Yēesu Kiriistō.^p ¹⁵ Mākukwēryoon :Yēyiin ām bēsyēēt nyoo kiikōōtōōrto :inee. Itōrōōroot :Yēyiin ānku inee nkityō :bāytooyiintēt. Inee :bāytooyiintēetaab bāytooyik ānku mokoryoontēetaab mokorēēnik.^q ¹⁶ Yēyiin nkityō :nyēē māmēē ānkuminyē ām lēbkeēyēēt nyēē mākāsāksē. Māmii :chii nyēē kiikukas Yēyiin nto mbo nyēē imuuchē kukas. Kukoonyitākoy :Yēyiin ānkubāytooyiis ākookoy. Kuwuuyiit nyooto.^r

Biikaab Kiriistō chēē boonto bāytit

¹⁷ Imwoochi choo boonto bāytit ām kōōroni kule māng'āsē keey āmātiyēē mēt tukuuchoo. Tukuuk choo chēē -/mākiinkētē batay āk moo. Nteenee kiyēē māchē kuyēyē kukutiyyēē Yēyiin mēt nyoo kōōnēēch kiy ake tukul kuyem ānkuyēyēēch :tukuuchoo keeng'erech.^s ¹⁸ Imwoochi bichoo kuyey ng'aleek chēē chaang' chēē kāroomēch, kuyēk biich chēē leelach :moonik ānkuchāmē kuyēmtooy tukuuk āk biiko alak. ¹⁹ Yoo kayey kuu nyooto, kāākuyēytoochi keey bāytit nyēē tiyyēē keey ām kōōrēt nyoo chōōnii, sukung'et kukiilchi soboontaab manta.^t

Ng'aleek chēbo lētuut

²⁰ Tēmētēwō, kāamwoowuung' kule -meekuste iyey ng'aleechaa tukul choo ki-ikōōtōōruung' :Yēyiin. Isatee keey kwiilateet nto wookuut nyēbo bēerbēeryo nyoo yēyē :choo ng'āsēē keey kiirnatēt nyēē mā bo man.^u ²¹ Yēyē keey kule ng'oomēch, nteenee kiikuchuunnyēē ng'alyoontēetaab Yēyiin. Kōōberuurook :Yēyiin.^v

^m6:11 2Tēm. 3:17 ⁿ6:12 1Tēm. 1:18; 4:14

^o6:13 Mat. 27:11-26; Yoowa. 18:28—19:16 ^p6:14 1Tēm. 1:3, 18

^q6:15 Yēyuut. 1:7 ^r6:16 Chuy. 33:20; Tyēēn. 104:2; Yoowa. 1:18

^s6:17 Tyēēn. 62:10; Luuka 12:15, 20; Yāāk. 5:1 ^t6:19 Mat. 6:20; Luuka 16:9

^u6:20 1Tēm. 1:4; 6:4; 2Tēm. 1:14 ^v6:21 1Tēm. 1:6; 2Tēm. 2:18

Barweetaab Āyēng' nyēē kisirchi :Bāwulō

Tēmētēwō

Taayta

Siriintēēt, yēē /kikēēsirē āk wōlēē /kikēēsirēē: Yu kaakoowaany :Bāwulō ruutoonyii nyoo kibo ang'wan, kooyeey Rooma. /Kikeekerta subak kō nto yityo /keeratee nyōrōōrōōnik. Kisirē barwaani bēsyoōsyēkyii chēbo lētuut kurataat kukaakuriik wokubakach :bāytooyiintēēt Nēērō nyēē ki rumiin kibkerkoong'nyaa. -/Mākiinkēt kule ki āyu yēē /kikēēsirē barwaani nteenee ākoy /kikēēsirē kukābēk :maata nyoo kibo Rooma ām kēnyiitaab 64 KK kutoombo kōōkēētē keey :Nēērō ām kēnyiitaab 68 KK. Isōōtē :biiko wōlēē wōō kule /kikēēbākāchē Bāwulō kēnyiitaab 67 nto 68 KK. /Kikiiyookyinē Tēmētēwō barwaani kumiitē Ēfēēsō.

Kiyēē mii āriit: Kikas :Bāwulō kule kikiikubakaakta :chōōrōōnuutēkyii, kunyoo kisirchi Tēmētēwō barwaani kuuyu kikiikung'ēēlēnchi miisin kut kwoomchi :yēē-mootēēt kule nto kas Tēmētēwō. Nteenee kimātinyē ārookēnēēt ake tukul kuuyu kiinkētē kule ānkoo kimii wokubēku :soboonnyii ām lēēkitō, kitinyē kāākēnēēt kule mākuriib inee :Yēyiin ām nyalilta nyoo buntēē :inee ām bēsyoōsyēchoo ng'ēri yoo tākumiitē kōōrēēt kutoombo kut kōōwutē wōlēē mii :sobontaab kibchuulyo.

Ibooru :Bāwulō ām barweenyii kule riirēē :inee miisin biikaab Kiriistō choo kikiubuntēē wuuyinwookik āk wusiisyēēt kumii :icheek ng'wēnyuutaab bāytooyiintēēt Nēērō. Ikomkoomu Tēmētēwō kule kuriib kāāyēnchinooyēēt ām lōkōōywēkaab Kiriistō ankwaamta lōkōōywēchoo ām nyikanateet ānkoo kumiitē :wusiisyēēt. Kimāchāktōōs mbo kōōburyoong'to choo inēētē ng'al chēbo lembech.

Kiyēē āmu: Kiyēē irābchinē :barwaani miisin kukōōkomkoom biich kule /kēē-muytoochinē ng'al ānkoo ku chaang' :wuuyinwēk. Yēyiin nkit :nyēē mākubāw kiy ake tukul ānkutuwēnē choo ikēnēē keey inee. Māchāktōōs kurubē wōlēē kiwuu :sobontaab Bāwulō.

Kyoorōōr keey :Bāwulō ānkumākyi Tēmētēwō bērrur

1 Anii ku *lēbkēēyiintēēt Bāwulō nyoo āyēchinē Kāārārōokiintēēt Yēēsu yiisyēēt. Kitoola :Yēyiin ānkōōyookwoō chāā-āmchi biiko kurubta keey āk *sobontaab kibchuulyo nyoo kikuurtoowēēch kubununēē Yēēsu Kiriistō. ² Āsiruung' inying' wērinyyu Tēmētēwō nyoo āchāmē miisin. Kōōbēruuring' :Baaba Yēyiin āk Moko-ryoontēēnyoo Yēēsu Kiriistō. Kuriireeniing' ānkukōōning' kaalyeet.^w

Māchāktōōs /kēētīrē /ānkiikoosēē keey Yēyiin

³ Ākutunkyinē Yēyiin kuu wōloo kiyēytooy mbo :kuuko ānkāāyēyē kiyēē ānkētē kule karaam. Kuuyu āsōōtiing' ākookoy, āsoowuung' bēēt āk kwēēmooy ānkāābirchinē Yēyiin kōōnkōy.^x ⁴ Yoo kaasoot wōlēē 'kiiriirte bēsyoōnoo kyāābākooktiing', kwoomchoo :yēēmootēēt kule nto akasiing' saang'erech. ⁵ Ānkētē kule 'ikoosēē keey

Yēyiin miisin. Kiikoosēē keey :kōōkōōng' Lōyis Yēyiin āk koomēt Yuuniis, wōlēē ānkētitooy kule imiitē :nkinyiing' iyēyē kuu nyooto.^y

⁶ Kunyi, kurubta keey āk yooto, āsōōtuung' kule ikany kōōmwo keey :kāāmuukēy-wēēk choo kirōōbuung' :Yēyiin yoo kyāātiinyēēniing' āwunnyēk.^z ⁷ Mānāākōōnēēch :Yēyiin Tāmirmiryēt nyēbo muyātēēt, nteenee kikōōnēēch nyēbo nyikanateet, chamateet āk riibēetaab keey.^a ⁸ Kunyoo, -meekany kunaming' :muyātēēt yoo + meeng'alaalee Mokoryoontēēnyoo nto yoo isōōtoo anii nyoo /kiikeerata kubo inee. Nteenee, ikany kēēnyāliilchē :tukwaay kubo lōkōōywēk chēē kāroomēch kukōōniing' :Yēyiin nyikanateet.^b

⁹ Kiikooraraachech :Yēyiin ānkiikukuurēēch kēēyēku biikyii. Manaayey kuu nyooto kubo kiy ake tukul nyēē kiikeeyey, nteenee kubo wōlēē māktooy :inee nkit ām mooyēenyii āk mbo subak kubo chamateenyii nkityō. Kisimkuchameech :Yēyiin /kumānāākēetoow kōōrēt^c ¹⁰ ānkōōboorwēēch chamataanaa ām chōōnēetaab Kāārārōokiintēēnyoo Yēēsu Kiriistō. Kiikōōsyēēntoowēēch :Kiriistō meet ānkwoorōorwēēch kēēlto nyēbo *soboontaab kibchuulyo kubununēē lōkōōywēk chēē kāroomēch.^d ¹¹ Kunyoo, kookutoola :Yēyiin a-amtaate lōkōōywēchu, āyēku *lēbkēēyiintēēt ānkāānēētootē ng'ālyoontēetaab manta.^e ¹² Kiyooto :nyēē /kiinyāliilchoo kuu nyiitēnyii. Ānko kuwuu nyooto, -māāmuyoot, kuuyu ānkētē chiichēē kyāāyēnchi ānkāātinyēē man kule imuuchē kuriib kiyēē kiikōōtōorwoo ākoy bēsyoonoo iyēēwunēē.

¹³ Tēmētēwō, 'inēētē biiko kuu wōloo kyāānēētitooy :anii ānkiikoosēē keey Kāārārōokiintēēt Yēēsu ānkiichāmē biiko kuu wōloo kyāāyēytooy :anii.^f ¹⁴ Ikaaman ng'aleechara kāroomēch choo /kiikiitōoruung'. Kuyēētyēēchiing' :Tāmirmiryēētaab Yēyiin nyoo minyē āriinyoo.^g

¹⁵ Ābērē 'inkētē kule kookubakaaktaa :chii ake tukul nyēbo yēēmēetaab Eesya kuboonto keey Fukēēlō āk Eermokeen.^h

¹⁶ Asooyē kule kuriiree :Yēyiin kaab Ōnēsifōōrō nyoo kimāmuyoot chokukasa arataat. Kichokōōbāybooyoo ānkōōtitiroo btaman. ¹⁷ Yu kāwokuyit Rooma, koomuuch kucheeng'ateenaa wōlto ake tukul ākoy kut wokunyōōrwoo. ¹⁸ Ābērē 'inkētē kubooyiit man kule kiyēētyēēchoo :Ōnēsifōōrō ām kēēlwookik chēē chaang' yoo kyāāmiitē Ēfēēsō. Lēyyē, kuriiree :Mokoryoontēēt Ōnēsifōōrō bēsyoonoo itilch-inē biiko ng'al.ⁱ

Kiyēē māchāktōōs kuyēyē :Tēmētēwō yoo kānyōōr nyāliluutēk

2 Wēnyoo, Tēmētēwō, ikiil, kuuyu 'inkētē kule chāmiing' :Kāārārōokiintēēt Yēēsu ānkutiyying'. ² Nto tukuuk choo 'kiikāsē ā-āmu ām taayeetaab biiko chēē chaang', itōōrchi choo biiko chēē /kiikoosēē keey ānku chēē imuuchē koonet biiko alak.^j ³ Imuytoochi nyāliluutēk kuu chii nyēē āmē booryēēt nyēē karaam kubo Kāārārōokiintēēt Yēēsu kuu wōloo kēēyēytooy :acheek.^k ⁴ Yoo kēēwutēē keey :chii nyēbo lukēēt ng'aleekaab biikaab yēēmēēt, -mēēng'ērēēchē nyēē wōō nyēbo lukēēt. ⁵ -/Mākēētuwēnēē chii loong'etaab labateet yoo kamarub mākuutēkaab

^y1:5 Yēyuut. 16:1 ^z1:6 1Tēm. 4:14 ^a1:7 Room. 8:15

^b1:8 Room. 1:16; Ēfēēs. 3:1; 2Tēm. 2:9 ^c1:9 Ēfēēs. 2:9 ^d1:10 Tiitō 3:6

^e1:11 Room. 1:5 ^f1:13 2Tēm. 3:14 ^g1:14 1Tēm. 6:20 ^h1:15 2Tēm. 4:16

ⁱ1:18 2Tēm. 4:19 ^j2:2 Yēyuut. 16:1-3; Room. 16:21 ^k2:3 1Tēm. 1:18

kaang'weeneet.¹ ⁶ Kāābātiin nyoo ikiilchinē keey kāābātiisyēet ku nyooto :nyēē māchāktōōs /simkiikoochinē āmiikyī chēbo yiisyēet. ⁷ Tēmētēwō, irōotootē kiyēē āmwooyē, kuuyu makuyeying' :Mokoryoontēet inkēt ng'aleechu tukul.

⁸ Inkēt kule king'etee meet :Yēesu Kiriistō nyoo kichōōnēē kōōtaab *Tāwuti. Kuuyu ā-āmtootē lōkōōywēchu kāroomēch,^m ⁹ kaanyalil kut /kēērātoow wuu nyēē kaanyeeree ng'al. Nteenee, mēemuuchāktōōs /keerat ng'ālyoontēetaab Yēyiin.ⁿ ¹⁰ Kunyoo, āmuytoochinē kiy ake tukul kubo choo kiikukwey :Yēyiin, nto anyuun kooraraach nkicheek :Yēesu Kiriistō sukunyōōr lēbkeēyyēetaab kibchuu-lyo.^o ¹¹ Ng'ālyoo :nyoo nyēē /kēētiyyēē keey kuuyu,

“Yoo kākēēbēku āk Kiriistō

+ mābokēēminy āk inee.^p

¹² Nto yoo kākēēmuytoochi,

+ mābokēēbāytooyiisyē āk inee.

Yoo kakeetay :acheek,

+ mawokutayeek :nkinee.^q

¹³ Ānkoo -/mākiikoosēē keey biiko,

/kiikoosēē keey inee,

kuuyu mātāyē keey :inee nkit.”^r

Chii nyēē chāmtooy :Yēyiin

¹⁴ Māchāktōōs isōōtyinē biiko ng'aleechu: Imwoochi ām taayeetaab Yēyiin kule māmāchāktōōs kukwiilēē keey ng'al. Māmii :kiy mbo kisich :nyēē yēētyēēchinē :kwiilataanaa, nteenee nyēērēē kāāsōōtēywēēkaab biiko choo yēbchinē yīit.^s ¹⁵ Isyeem wōlēē 'imuuktooy iyey yiisyēēng'uung' ām kēēlto nyēē karaam nyēē chāmtooy :Yēyiin. Kutook kule iyēku chii nyēē mātinyē muyāt ānku nyēē nāmē ng'ālyoontēetaab manta ām kēēlto nyēē churtaat.

¹⁶ Itayee keey imwooyootē ng'al chēē mārūbtooy keey āk ng'ālyoontēetaab Yēyiin. Biiko choo iwutootēē keey ng'al chēē wuu choo, mākutāsē taay kulōōyēkiitu miisin ām wōlēē mii :Yēyiin.^t ¹⁷⁻¹⁸ Makwaamaat :kāānēētiisyēetaab bichoo biiko kuu yoo āmootē :kisēērkeēchēēt kereenkaab chii. Biiko alak chēē kichu-unnnyēē ng'ālyoontēetaab manta ku Umenaayo ākoo Filēētō. Mwooyē :bichu-utēchu kule kiyeyakay kēny :ng'eteetaab meet kunyēērootēē kāāyēnchinooyēetaab biiko alak.^{uv} ¹⁹ Ānkoo kut kuwuu nyooto, tākōōyyoong'oot :tiyēywoontēetaab Yēyiin /ānkēēkāsēē siruutēchu mwooyē kule, “Inkētē :Yēyiin biiko chēē cheechii.” Nto “Chii ake tukul nyēē kuurē Mokoryoontēet kumāchāktōōs kubakaakta miy-ootyēet.”^w

²⁰ Ām kōōto ake tukul nyēē wōō, miitē :tērēkōōk chēē /kikeeyeyee *ta-aabuut āk chēbo *feeteet. Miitē mbo subak :chēbo keetiik āk chēbo mēnēēt. /Kēēyēyiisyēē tērēkōōchu alak /kēēbāyēē tāyēēk, nto chuut alak /kēēkōnōrēē tukuuk chēē mābo koonyit.^x ²¹ Kunyi, yoo kēētiliilēē keey :chii ake tukul wōlēē mii :tukuuchoo miy-

¹2:5 1Kōōr. 9:24-27 ^m2:8 Mat. 1:1; 1Kōōr. 15:4

ⁿ2:9 Ēfēēs. 3:1; Filib. 1:12-14 ^o2:10 Kolos. 1:24 ^p2:11 Room. 6:8

^q2:12 Mat. 10:32-33; Room. 5:17 ^r2:13 Room. 3:3-4 ^s2:14 1Tēm. 6:4, 20

^t2:16 1Tēm. 1:3-7 ^u2:17-18 1Tēm. 1:3-7 ^v2:17-18 1Tēm. 1:20

^w2:19 Kāāyīit. 16:5; Yoowa. 10:14; Isa. 26:13; 52:11 ^x2:20 Room. 9:21

ootēch mākyēk terekyeet nyēbo koonyit nyēē imuuchē :chiitaab kōoto kuyēyiisyēē kubo yiisyō ake tukul nyēē karaam kurubta keey āk wōlēē kichōbto.^y

²²Tēmētēwō, satee keey muchastaab āybēer nyoo bo miyootyo ankiirub kēelto nyoo karaam kuchurta, iyēku chii nyēē /kiikoosēē keey, nyēbo chamateet āk sinēnto. Iyey tukuuchotoo kuu wōloo yēytooy :biiko alake choo sooyē Yēyiin ām moonik chēē tiliilēch.^z ²³Itayee keey kwiilateet nyēbo bēerbēeryo āk solwoonti. 'Inkētē kule yibu :ng'aleechaa wookuut. ²⁴Māmākyinē chii nyoo yēyē yiisyēētaab mokoryoontēēt kuyēyē wookuut. Nteenee mächāktōos kutālāyiitu ām wōlēē mii :chii ake tukul, kōōnēētiisyē nyēē karaam ānkumuytooy. ²⁵Nto yoo mii :biiko chēē kwiilē inee, kumächāktōos kuyisu muut ānkutinyēē mooyēēt kule imuuchē kōōkoochi nkicheek :Yēyiin mooyēēt kuweek sukōōnkēt manta.^a ²⁶Yooto, kōōmuuchē :icheek kusēw ankuchililee mastiitaab Kibrōkōsyoontēēt nyoo kiikunam icheek sukuyey kiyēē mächē :inee.

Chuunnyēētaab ng'ālyoontēētaab manta

3 Irōotootē ng'ālyoontooni: Mākumiyātiitu :bēsyoōsyēk choo bo tabanta.^b ²Mākusoynēn :biiko, makucham beesaan, makukas keey ānkumēēnyyo. Mākung'āloolootēē Yēyiin nyēē miyaat, -mēēywēyē sikiikwaa āmātiny kumwooy kōōnkōy ām kiy. Mākuyēk biich chēē mā tiliilēch ām taayeetaab Yēyiin ³āmātinyē chamateet. Māriirēē biich, mōlōlchinootē biich ng'al āmāriibē keey. Mākukāwōōtēnē ānkuchāmē kuyēyē ng'al chēē miyootēch. ⁴Mākuchoomtooy chuut ānkutuchinootē ng'al. Mākuyibē keey kule inkētē kiy ake tukul. Mākuyēk biich chēē kicham lelesta āmāchāmē Yēyiin.^c ⁵Mākuyēyē keey kule bo Yēyiin, nteenee kutāyē kāāmuukēywēkyii. Isatee keey bichooto.

⁶Mii :alake ām bichoo chēē bēētootē kēēstonikaab biiko alak subokōōbērbēērē koor chēē kuskusēch chēē kiikunyikisyi :ng'ōōkiswookik ānkutōōrtooy :muchas nyēbo kiy ake tukul. ⁷/Kiinēētē kooruuchoo kibtaman, nteenee -mēēmuuchē kut kōōnkēt :icheek kutukul ng'ālyoontēētaab manta.

⁸Kwiilē :bichoo ng'ālyoontēētaab manta kuu yoo kikwiilē :Yaane āk Yaambure *Muusa. Kiikutoonkōōyis :bichu ānkiikubootyo ām manta.^d ⁹Māyitē wuy :bichoo, kuuyu makukas :chii ake tukul bēerbēeryēēt nyēē boonto kuu wōloo /kikēēkāstooy chēbo Yaane āk Yaambure.

Ng'ālyoontēētaab lētuut nyēē /kikiikiimchi Tēmētēwō

¹⁰Tēmētēwō, ābērē 'inkētē kurubta keey āk kāānēētēywēēkyuu, wōlēē āburtooy, kiyēē ānēmchinē keey ayey āk wōlēē āmoong'tēē keey Yēyiin. Inkētē mbo subak kule -māsīmānyēēru ānkāāboontē chamateet āk muytaayēet.^e ¹¹Inkētē mbo subak kule kyāāmuytoochi wusiisyēēt nyēē kyāānyōōru āk nyālilūutēk chēē kyāābuntēē yoo kyāāmiitē Antyookya, Ikonnyaa āk Luustra. Nteenee kisārwoo :Mokoryoontēēt ām tukuuchoo tukul.^f ¹²Nto kubooyiit man, +/mākēēwus chii ake tukul nyēē kēēnēmchi keey kurub Yēēsu Kiriistō.^g ¹³Nto biiko choo chool-

^y2:21 2Tēm. 3:17 ^z2:22 1Tēm. 6:11; 1:5 ^a2:25 1Tēm. 2:4

^b3:1 1Tēm. 4:1; 2Bēt. 3:3; 1Yoowa. 2:18; Yuuta 18 ^c3:4 Kala. 5:19-21

^d3:8 Chuy. 7:11, 22; 8:7, 18 ^e3:10 1Kōōr. 4:16 ^f3:11 Tyēēn. 34:19; Yēyuut.

13:50; 14:5, 19; 2Kōōr. 11:23-29 ^g3:12 Yēyuut. 14:22; 1Tēēs. 3:3

wookēnootiin, choo ibērbēēriisyoote, mākumiyātyi choo miisin. Kiikutēwēchākiis :choo ānkutēwēchootē biiko alak. ¹⁴Nteenee, kurubta keyy āk inying' ii, Tēmētēwō, itāsē taay irubē kiyoo /kiikiineetiing' ankiichamte, kuuyu 'inkētē biiko chēē kiinēētiing' ¹⁵āk mbo subak wōlēē kiinkētītē siruutēkaab Yēyiin kung'eetee leekwaanti. Kiikuyeying' :siruutēchoo inkēt kule nyōōru :chii kaararaacheet yoo keekaasee keyy Yēesu Kiriistō. ¹⁶Kwoonēē :siruutēchoo tukul wōlēē mii :Yēyiin. Kāroomēch :siruutēchooto, yoo /kiinēētiisyēē /ānkiiburyoong'tēē biiko /kēechuulē /ānkiiboorchinē biiko kukārāmiitu kuchurta.^h ¹⁷/Kēeyēyē kuu nyooto sukung'et kuchōbākoy :chiitaab Yēyiin kutukul kubo yiisyō ake tukul nyēē karaam.ⁱ

4 'Inkēt kule mākōōyēw :Yēesu sukutoow bāytooyiisyēenyi. Kunyi, ām taayee-taab Yēyiin āk nyēbo Kāāraroikiintēēt Yēesu nyoo + māchokōōtiilchi ng'al biiko choo sobtōōs āk choo kiikubēk, āmwoowuung' kule,^j ²i-āmtooy ng'ālyoontēēt ākookoy ānkoo ku wuuyēch :ng'ala nto ku nyumnyumēch. Imuytoochinē yoo 'in-ēētē biiko ng'ālyoontēētaab Yēyiin, ichuulē, iburyoong'tooy ānkiikiimē.^k ³Mākuchō :bēsyēēt nyēē mēēkōōmuuchē :biiko kut takucham kiyēē inēētē :siruutēk chēbo man. Makurub :bichoo kiyēē mächē :mētewookwaa. Mākōōruruukoot kānēētikwaa ku chaang' chēē mākōōnēētē icheek kiyēē kicham kuyēbchinē yit.^l ⁴Mākōōmiinkyi mēt ng'ālyoontēētaab manta ānkuwēēkyi keyy tyoonkōōchoy chēē mābo man.^m ⁵Nto inying', āmwoowuung' kule ikiil ām kēēlwookik tukul. Imuytoochinē nyāliluutēk chēē inyōōru. Iyēyē yiisyēēt nyēē /kēēmākyinē āmtooyiin kule kuyēyē. Iteryeech yiisyēēng'uung' tukul nyoo māchāktōōs kule iyēyē.ⁿ

Ng'aleek chēē rubtooy keyy āk Bāwulō

⁶Mii wokuyitu :bēsyēēt nyēē /kēēmiitē /bokiikooytoo /keeyeeena kōrōsēēk. Kaakuyit :bēsyēēt nyēē āng'ēētēē kōōrooni.^o ⁷Kwaa-am booryēēt nyēē karaam. Kwaawaany labateenyuu ānkwāākiilchi manta. ⁸Kunyoo, mii kukānyoonwoo :ki-ito ake nyēē +/mākēētuwēnēēnoo. Nto kiyooto ku tuwēnēētaab churtaayeeet. Tuwēnoonooto ku nyēē mākukōōno :Mokoryoontēēt nyoo churtaat yoo itiiilchinē biich ng'al. Mēēbērē anii nkit :nyēē mii chokutuwēnoo, nteenee chokutuwēnē biiko tukul choo mii kōōkēnoonu chōōnēenyi.^p

⁹Isyeem wōlēē 'imuuktooy ichōō areet akeenke wōli āmiitē. ¹⁰Kookubakaak-taa :Teema ānkuwēēchi keyy ākoy Teēsālōōnikē kuuyu kikicham tukuuk chēbo kōōrooni. Kōōkuwo :nkinee Kērēeskē ākoy Kalatyaa ānkōōkuwo :nkinee Tiitō Taal-matyaa.^q ¹¹Kwāāng'ētu nkit āk Luuka. Ichōōntē keyy Māārko, kuuyu chii :inee nyēē imuuchē kuyēētyēēchoo ām yiisyoonyuu.^r ¹²Kāāyooktē Tukiikō kuwo ākoy Ēfēēsō.^s ¹³Kunyoo, yoo ichōōnii iyibwoo kābuutiinyuu nyoo kyāābākookyineē kaab Kāārbō ām Turoowa. Iyibwoo mbo nkicheek kitaabuunekyuu ānku miisin choo /ki-keeyeytee muuyto.

^h3:16 Room. 15:4; 1Tēm. 4:13; 2Bēt. 1:21 ⁱ3:17 2Tēm. 2:21

^j4:1 Yēyuut. 10:42 ^k4:2 Yēyuut. 20:20 ^l4:3 1Tēm. 4:1 ^m4:4 1Tēm. 1:4

ⁿ4:5 2Tēm. 2:3 ^o4:6 Filib. 2:17 ^p4:8 1Kōōr. 9:24-25; 1Tēm. 1:18

^q4:10 2Kōōr. 2:13; Filib. 2:21; Kolos. 4:14 ^r4:11 Yēyuut. 12:12; Kolos. 4:14

^s4:12 Ēfēēs. 6:21

¹⁴ Kookwaaraantaa nyēē -/mākyoomu :kiitoong'iintonoo bo karin nyoo /kēēbērē Alekisaanta. Nteenee mākyoookyi :Mokoryoontēēt ām kiyēē kookuyey.^t ¹⁵ Kunyi, iriibēē keey :nkinyiing' wōlēē mii :chiichoo, kuuyu kikwiil ng'aleekyoo ām nkuruuk.

¹⁶ Yoo kyāāyēētē keey nyēbo taay, kumwēyēēnoo :chii ake tukul nyēē māmii :mbo akeenke nyēē kichokusārwoo. Lēyyē, āsooyē Yēyiin kunyōōchi bichooto kaat.^u

¹⁷ Ānkoo kiwuu nyooto, kichō :Mokoryoontēēt ānkōōtitiiroo sukung'eet /kiimuuch /kyaamta ng'ālyoontēēt kuchurta kubuntēēnoo anii nto anyuun, kukas :nkicheek biiko choo mā Yuutayeeek. Nteenee, /kikiiraraacheenaa kuutiitaab kimakeetyeet.^y

¹⁸ Makoararaacheenaa :Yēyiin wōlēē mii :kiy ake tukul nyēē miyaat ānkōōrē-tootoo nyēē karaam ākoy wāawut kanyii ām kibkōōnkōy. Lēyyē, kutōrōriit :Yēyiin ākookoy. Kuwuuyiit nyooto.^w

Kāā-āmiisēēt

¹⁹ Isuboowoo Bresiila āk boontēenyii Akiila āk nkicheek biikaab kaytaab boontēēt Ōnēsifōōrō.^x ²⁰ King'ētunēē :Eraasto Kōōriintō, nteenee kyāābākooku Turōfiimō kumnyaanaat ām Milēētō.^y ²¹ Kunyoo, isyeem wōlēē 'imuuktooy iyitu wōli kumānāāng'oootyēn :kōōrēēt. Isubooyiing' :Ēbululō āk Buutē āk Liinuus ākoo Kilaawutyaa āk nkicheek mbo ng'eetaabiya alak tukul.

²² Kuriib :Yēyiin tāmirmiryēēng'uung' ānkōōbēruuring'.

^t4:14 1Tēm. 1:20 ^u4:16 2Tēm. 1:15 ^v4:17 Tyēēn. 22:21; Tān. 6:22; Yēyuut.

1:8; 23:11 ^w4:18 Mat. 6:13; 2Kōōr. 1:10

^x4:19 Yēyuut. 18:2; 2Tēm. 1:16-18 ^y4:20 Yēyuut. 19:22; 21:29; Room. 16:23

*Barweet nyēē kisirchi :Bāwulō***Tiitō****Taayta**

Siriintēēt, yēē kikēēsirē āk wōlēē /kikēēsirēē: Ki akeenke :Tiitō ām Kirikiik chēbo taay kōōyēnchi Kiriistō kubuntēē āmtooyiisyēētaab Bāwulō ām Antyookya. Kikiisimkukwey inee :Bāwulō kuyēk toorētiintēenyii ānkuwēeto keey tuuyēētaab lēbkēeyik nyēē kimitē Yēerusālēm ām kēnyiitaab 49 KK (kas Kalatyēek 2:1-3). Kiyētyēēchi :Tiitō Bāwulō ām Ēfēsō ām ruutoonyii bo sōmōk. Nto mii yoo kōōyookto :Bāwulō Tiitō wokukas kaniseetaab Kōōrintō. Yu kāwokubēk :bēsyoōsyēkaab Bāwulō choo /kikēērātēē ām Rooma, kuwēeto :inee Tiitō ām ruutoonyii bo ang'wan ānkubokutoow :tukwaay kaniseet ām Kērēētē. Nto yu tāsē taay :Bāwulō ām ruutoonyii bo ang'wan, kubākookyi Tiitō Kērēētē sukuriib kaniseetaab wōlooto.

/Kiisōōtyēēchinē kule kisirchinē :Bāwulō Tiitō barwaani kēnyiitaab 66 KK, yooto ku bēsyoōsyēk chēē ng'eri kung'eetee kāsirchi Tēmētēwō barweenyii nyēbo taay. Mwoochinē Tiitō ām barwaani kusyeem kunyōōr bārooyinto kuchōōnēē mwēēnkēēt ākoy kiriinkēētaab Nikōbōōli nyēē miitē tabantaab araaray ām tinkēēyēētaab kōōrēētaab Kiriki (kur. 3:12). Chiito nyēē kiyibē barwaani ku Seenā āk Ābōōlō (kur. 3:13).

Kiyēē mii āriit āk nyēē āmu: Isōōtyinē :Bāwulō Tiitō kumwoochi biiko kule bo koomānuut ām wōlēē mii :biikaab Kiriistō āk kāāntōōyikaab biikaab Kiriistō kuminyē ām soboonto nyēē mātinyē tisyā. Kiikiimchi kuu nyooto kuuyu ki wōō :miyootyēēt Kērēētē bēsyoōsyēchooto. Māchāktōōs kuminyē :kaniseetaab soboonto nyēē iyyoong'unēē kāānēētēywēēkaab manta kuu kule, māchāktōōs kusēwunootiin ānkukoonyitootiin. Nto subak kooneet icheck :chamateetaab Yēyiin kuminy soboonto nyēbo Kaab Yēyiin. Itōrōōrē biich :soboon nyēē wuu nyoo kusiiir kumwaayaat :chii ng'al chēē chaang'.

Kyoorōōr keey :Bāwulō ānkumākysi Tiitō bēnur

1 Anii nyoo Bāwulō nyoo āyēchinē Yēyiin yiisyēēt. Kitoola :Yēesu Kiriistō āyēku *lēbkēēyiintēenyii ānkōōyooktoo āyētyēēchi biiko choo kiikukwey :Yēyiin kōōyēnchi inee ankaaneet icheck manta kurubta keey kiyēē mākwēēch :Yēyiin. ²Āyēyē yiisyooni ākēnēē keey *soboonaa kibchuulyo. Kisimkumwooy :Yēyiin nyoo mātinyē lembech /kumānāākēētoow kōōrēēt kule māukōōnēēch soboonēēb kibchuulyo.^z ³Yu kayit :bēsyoōēt nyoo kikiikutool :Yēyiin, kung'oong' :inee nyoo Kāārārōokiintēenyoo ng'ālyoontēenyii ankutoola anii a-amtaate lōkōōywēchu kāroomēch.^a

⁴Āsiirung' inyiiing' Tiitō nyoo iwuuyē lakwanyuu nyēbo man, kuuyu kiikoosēē keey :tukwaay Yēyiin. Kōōbēruuriing' :Baaba Yēyiin āk Kāārārōokiintēenyoo Yēesu Kiriistō ānkukōōning' kaalyeet.^b

^a1:2 Kala. 3:6, 17-18; 1Bēt. 1:3-5 ^a1:3 1Tēm. 2:6-7

^b1:4 2Kōōr. 2:13; 1Tēēs. 2:11

Kāantōoyikaab biikaab Kiriistō

(1 Tēmētēwō 3:1-7)

⁵ Kiyēē kiyeya sāabākookyiyng' Kērēētē ku kule, kyāāmāchē siiteryeech yiisyōōnu-utēk choo kimanaakiwaang'te. Kyāāmāchē mbo subak siitoolaate booyikaab kanisa ām kiriing' ake tukul kuu wōloo kyāāmwooytoowuung'.^c ⁶ Māchāktōōs :boon-tēēt nyēbo biikaab Kiriistō ku chii nyēē mātinyē lēēlis ānku chii nyēē tēērēē koorkeēnyii nkit. Māchāktōōs kutinyē lēēkōōy chēē /kiikoosēē keey chēē mā kāwōōt āmātinyē kēwēynāt. ⁷ Māchāktōōs :kāantōōyiintō ku chii nyēē mātinyē lēēlis, kuu-yu iyyoonkyinē yiisyēētaab Yēyiin. Māmāchāktōōs kung'asē keey nto ku kibsiir-mōoyoo. Māmāchāktōōs mbo ku chii nyēē kibōōkityoo nto ku chii nyēē kicham wōōrōōryēēt nto chēemooyēetyoo. ⁸ Nteenee, māchāktōōs ku chii nyēē ruroot :moo ānku nyēē kicham kuyēyē ng'al chēē kāroomēch. Māchāktōōs subak ku chii nyēē sēwunoot, nyēē chuulaat, nyēē tiliil ānkuriibē keey. ⁹ Māchāktōōs kuriibē miisin kāānēētēyweēk chēbo man kuu wōloo /kikiineetita sukung'eet kōōtitiir biiko alak ām kāānēētēyweēchoo ānkōōburyoong'tooy biiko choo kwiilē ng'aleechaa.^{de}

Iriibēē keey kāānēētik choo mātinyē manta

(1 Tēmētēwō 1:3-11; 4:1-7)

¹⁰ Mii :biiko chēē chaang' chēē cheemakwiiliis. Bōloobōlootē :bichu baateey, kōō-bootootē biich mētēwoy. Biiko chēē yēyootē ng'aleechu miisin ku :choo isōōtē kule ākoy */kiimuraatan chii sukuchamta :Yēyiin. ¹¹ Ikērē koong' bichoo kuuyu mii kōō-bootootē koorin kumukuul kōōnēētootē tukuuk chēē māyēmāktōōs. Yēyootē :bichu kuu nyooto kumāchē chēebkiisyong'. ¹² Kimwooy mbo :wōōrkooyooontēng'waa akeenke kule, “Kiblembechiis ākookoy :biikaab Kērēētē ānku biich chēbo rōkōs, tinyē kēwēynāt ānku chēemooyēētiis.”

¹³ Man :ng'ālyoontoonoo. Kunyoo, iburyoong'tooy bichooto sukung'eet kumēto kāānēētutuutēchoo bo lembech ankurub ng'ālyoontēētaab Yēyiin ām kēēlto nyēē karaam ¹⁴ amarub tukuuk chēē inēētē :Yuutayeek alake nto kiruutēkaab biich buch. Kiikuchunnyēē :bichu ng'ālyoontēētaab manta.^f ¹⁵ Tiliil :kiy ake tukul ām wōlēē mii :biiko choo /kiikiitiliil. Nto choo mā tiliilēch āmēēyēnchinē, māmii :kiy nyēē tiliil ām wōlēē mii :choo. Kubooyiit man, kwoonykwoonyootiin :mētēwookwaa nyēē -mēēnkētē kiyēē karaam āk nyēē miyaat.^g ¹⁶ Yēyē keey :bichoo kule inkētē Yēyiin, nteenee ibooru :ātēbuutēkwaa kule -mēēnkētē. Miyootēch :bichoo ānku kāwōōt nyēē māyēmootiin mbo kuyey kiy ake tukul nyēē karaam.^{hi}

Kiyēē yēmāktōōs /kiinēētē

2 Nto inyiing' Tiitō, māchāktōōs 'inēētē kiyēē rubtooy keey āk kāānēētēyweēkaab man.^j ² Māchāktōōs :booyik kuriibē keey, kuyēk booy chēē koonyitootiin ānku sēwunootiin. Kōōkoosēē keey Yēyiin kuyitita ām chamateet āk muytaayee.^k

³⁻⁴ Inēētē nkicheek chēēbyōōsōōk choo yōōsēch kōōbuurē kuu wōloo wuunto :choo kiikōōyēnchi Kiriistō. Kutayee keey seemseemyeet āk bōōkitēēt. Māchāk-

^c1:5 Yēyuut. 14:23 ^d1:9 1Tēm. 3:2-7 ^e1:9 1Tēm. 1:10 ^f1:14 1Tēm. 1:4

^g1:15 Māārkō 7:15; Room. 14:14, 20; 1Tēm. 1:5 ^h1:16 1Tēm. 1:3-7

ⁱ1:16 1Tēm. 6:20; 2Tēm. 3:5 ^j2:1 1Tēm. 1:10 ^k2:2 1Tēm. 5:1

tōōs kōōnēētē kooruuk choo tāku minkēēch kuchāmē saanikwaa āk lōkōkwaa, ⁵ kule kuriibē keey, kuminy soboonto nyēē tiliil, kuriibē kēēstoonikwaa nyēē karaam, kubāybāyēch ānkōōywēyē saanikwaa simēēntosuurākoy :ng'ālyoontēetaab Yēyiin.¹

⁶ Inēētē nkicheek āybēēriik kuriibē keey.^m

⁷ Nteenee iyēyē :inyiing' kiy ake tukul ām kēēlto nyēē karaam sukukāsēēniing' :biiko chuut. Yoo inēētē biiko, kumāchāktōōs inēētiisyē ām kēēlto nyēē churtaat ānkuyibuung' koonyit.ⁿ ⁸ Yoo i-āmu lōkōōy, kumāchāktōōs kubo man, si yoo kālē :chii kukwiiling', mākuchus kuuyu māmii :kiyēē miyaat nyēē imuuchē kumwooy kurubta keey āk acheek.

⁹ Māchāktōōs kōōywēyē :motwoorik mokorēēnikwaa ānkuyēyē kiy ake tukul nyēē ing'erēēchē mokorēēnichoo. Māmāchāktōōs kukētyinē mokorēēnikwaa ng'ālyoo ¹⁰ āmāchōōrēē tukuukwaa. Nteenee māchāktōōs kutooku ām taayeetaab mokorēēnikwaa kule kāroomēch :icheek /ānkiikoosēē keey ām kiy ake tukul sukoomuuch kuyey :yooto kāānēētiisyēetaab Kāārārōokiintēenyoo Yēyiin kung'erēkyi :biiko.^o

¹¹ Kōōkōōboor :Yēyiin kule chāmē chii ake tukul ānkōōrārōochē chiito nyoo ikoosēē keey inee.^p ¹² Yēyēēch :chamateetaab Yēyiin keetay tukuuk choo mā-ābu wōlēē mii :inee āk mbo choo bo kōōrooni, ānkēēminy nyēē kēēriibē keey, nyēē churtaat ānku nyēē rubtooy keey āk wōlēē māktooy :Yēyiin. ¹³ Yooto tukul, kēēmiitē kiikēnēē keey bēsyēēt nyoo tooku :Yēyiin āk Kāārārōokiintēenyoo Yēēsu Kiriistō ām lēbkēēyyēēt nyēē wōō.^q ¹⁴ Inkēt kule kiikooyto :Yēēsu soboonnyii sukuwālāng'unēēnēēch wōlēē mii :rōkōs ake tukul sukōōtiliilēēch acheek kēēyēku cheechii choo kēēmāchē miisin kēēyēyē tukuuk chēē kāroomēch.^f

¹⁵ Kunyoo, 'inēētē ng'aleechaa !kaamwaay ititiirēē biiko ānkiiyisu choo moosootiin iyēyiisyēē kāāmukēywēēkaab Yēyiin. -Meekany kumoontiing' :chii.

/Kēēyēyē kiyēē karaam

3 Māchāktōōs isōowu biikaab Kiriistō kōōywēyē bāytooyik āk kāāntōōyik ānkuchōbootiin kuyēyē kiy ake tukul nyēē karaam.^s ² Māmāchāktōōs kung'aloolootēē biiko alak nyēē miyaat nto kuwookuutyēē. Nteenee māchāktōōs ku biich chēē tālooyēch kutukul ānkuyibē keey ng'wēny.

³ Inkēt mbo kule kikēēkōryootiin :nkacheek bēsyēēt ake ānkikēēyēyē kēwēynātēēt. Kikiikēētēwēchāksē ankikiikoolaambuucheech :tukuuk tukul chēbo leles āk tuuy-intaab moo. /Kikiikeetayeech ankikiikeetay :nkacheek biiko alak.^t ⁴ Nteenee, ki-iboorwēēch :Yēyiin nyoo Kāārārōokiintēenyoo, kāroomnyēenyii āk wōlēē chāmtooy biiko.^u ⁵ Kiiraraacheech āmēēbērē kule kuuyu kikēēyēyē tukuuk chēē churtootiin, nteenee kiriireeneech buch. /Kikiitiliilēēch yoo /kikēēsichēēch subak kubununēē Tāmirmiryēetaab Yēyiin.^v ⁶ Kiroonkyēēch :Yēyiin Tāmirmiryēenyii kuyem kubununēē Yēēsu Kāārārōokiintēenyoo ānkēēnyōōru soboonto nyēē lēēl.^w ⁷ Kiyey kuu nyooto sukung'eet keechurte ām taayeenyii kubo chamateet nyēē

¹2:5 Ēfēēs. 5:22-24; 1Tēm. 3:11 ^m2:6 1Yoowa. 2:14 ⁿ2:7 1Kōōr. 4:16; 1Tēm.

4:12 ^o2:10 Ēfēēs. 6:5-8 ^p2:11 1Tēm. 2:4 ^q2:13 1Kōōr. 1:7

^r2:14 Ēsēk. 37:23; Kala. 1:4; Ēfēēs. 5:26; Ibu. 9:14; 1Yoowa. 1:7, 9

^s3:1 Room. 13:1 ^t3:3 Kolos. 3:7 ^u3:4 1Tēm. 2:3; 4:10; Tiitō 1:3; 2:11 ^v3:5

Yoowa. 3:3-7; Room. 6:4; Ēfēēs. 2:9; 5:26; 1Bēt. 1:3 ^w3:6 Yēyuut. 2:33; Room.

8:9-16; 1Kōōr. 6:11; Kala. 5:25; Filip. 3:20; 2Tēm. 2:10; Tiitō 2:13; 1Yoowa. 4:14

boontēēnēēch /ānkēērōōbwēēch *soboontaab kibchuulyo nyoo kiikēnēē keey.^x
⁸Ng'ālyoo :nyooto nyēē /kiikoosēē keey.

Kānēētiisyēētaab manta

(1 Tēmētēwō 1:3-11; 4:1-7)

Māchāktōōs ikas kule kēēnkēt :biiko ng'aleechu kāroomin sukung'eet kōōnēm-chi keey :choo iyēchinē Yēyiin kuyēyē tukuuk chēē kāroomēch. Yoo kayey :biiko ng'aleechaata, māukārāmchi.

⁹Nteenee itayee keey kwiilateet nyēē berber nto irāru koynōōkaab Yuutay-eek choo kiikuba kēny. Itayee keey mbo subak wookuut āk kwiilat nyoo rubtooy keey kiruutēkaab Yuutayeeek kuuyu buch :tukul.^y ¹⁰Irwookyī areet āyēēng' chi-ito nyēē yibu kānēētūut choo bchēyē biich, nto yoo mākāsē, ikwet chiichoo.^z
¹¹Inkēt kule cheemakwiilyaa :chiichoo ānkōōbooru mbo :ng'ōōkisto nyēē boonto kule machurtaat.

Ng'aleek chēbo lētūut

¹²Āmiitē wāāyooku Arteema nto Tukiikō. Yoo kasimkuyit :ake tukul, isāru keey areet akeenke ākoy Nikōbōōli. Kaasoot kule wāāmuunyēē wōlooto ām yiiwootēēt nyi chōōnii.^a ¹³Isyeem wōlēē 'imuuktooy iyētyēēchi Seena nyoo tinyē kiirnātēē-taab kiruutēk āk nkinee Ābōōlō yoo bēēchinē keey. Ikas kule kānyōōr kiy ake tukul nyēē māchē.^b ¹⁴Māchāktōōs kōōnkēt :biikyoo kuyēyē tukuuk chēē kāroomēch kuu kuyētyēēchinē choo yēmāksē /kēēyētyēēchi, sukung'eet /kēētūwēn kōōyyiin.^c

¹⁵Isubooyiing' :chii ake tukul nyēē kiibuurtooy keey ām wōli. Kunyoo, isubaay :nkinyiing' biiko choo chāmēēch ānkōōkoosēē keey Yēyiin kuu acheek. Kōōbēru-urook Yēyiin akweek tukul.

^x3:7 Room. 3:24; 5:1-11 ^y3:9 1Tēm. 1:4 ^z3:10 Mat. 18:15-17

^a3:12 Ēfēēs. 6:21-22 ^b3:13 Yēyuut. 18:24 ^c3:14 Kala. 5:22-23; Kolos. 1:10

Barweet nyēē kisirchi :Bāwulō

Filēmōn

Taayta

Siriintēēt, yēē /kikēēsirē āk wōlēē /kikēēsirēē: Kisirchinē :Bāwulō Filēmōn barwaani kutākumii kāābēerit ām Rooma ām kēnyiit nyēē /kiisōōtē kule ki 60 KK. Kēnyiinooto mbo :yēē kisirchinē :Bāwulō biikaab Kiriistō chēbo Kolosaay barweet ānkōōyookto Ōnēēsīmō āk Tukiikō kuyib bārōōnōochoo tukwaay.

Kiyēē mii āriit: /Kikēēsirchinē barwaani Filēmōn nyoo ki chii nyēē kitookunoot ām kaniseetaab Kolosaay. Ki motwooriintēetaab Filēmōn :Ōnēēsīmō. Kimii :yēē ki-chooree :Ōnēēsīmō Filēmōn tukuukyii ānkumwēy. Ki lēēluut :nyoo nyēē kōrōōm miisin kurubta keyy āk kiruutēkaab kōrēētaab Rooma nyēē kinyoolchinē Ōnēēsīmō kume. Yooto kuwo :Ōnēēsīmō ākoy kiriinkēētaab Rooma wōlēē kiwokunyoorta Bāwulō nyēē kyoomchi inee lōkōōywēkaab Kiriistō. Yooto, kureeny keyy :Ōnēēsīmō kutaach Yēēsu ām soboonnyii. Nto mii lētuunoo kumwoochi :Bāwulō Ōnēēsīmō kooyey āk barweet nyēē kimwooyē kule: Filēmōn, itaach subak Ōnēēsīmō āmēng'woonchi. 'Inkēt kule ānkoo tāku motwooriintēēng'uung', kookuweek :inee kuyēk chiitaab Kiriistō, nyēē kōōkuyēk akeenke āk acheek.

Bo kwōng'uut :barwaani ānku akeenke ām bārōōnōōk chēē syēmē kuyey chiito nyoo sumānē, kuchāmchiin āk kāāsōōtēywēkaab siriintēēt. Kēēnyōōrchinē rooteet nyēē wuu nyiitēnyi bārōōnōōkaab Bāwulō alak. Yu kaakoowaany :siriintēēt kōōsubooyiis (kēr. 1-3), kumach nanyuun kōōtitiir tilyaanateenyii āk chiito nyoo toochē lōkōōywēchu (kēr. 4-7). Nto mii yoo, kucheeng' kēēlto nyēē karaam nyēē rārchinēē ng'aleek chiito nyoo toochē lōkōōywēk kunamta mēt (kēr. 11-16), nto yityo kung'āloolchi soboonnyii tukul (kēr. 20-21). Itēryēēktēē :Bāwulō barwaani kāāsubooyiisyēēt ānkumākyi biich bēruartaab Yēyiin.

Kiyēē āmu: Nwaach :barwaani ānkubo koomānuut. Ibooru kule -mēēnkwēlē :Yēyiin chii. Kiiraraach motwooriin nyēē kikiikumwēy ām kēēlto nyēē kitēērāroochēē nkinee mokoryoontēetaab motwooriintonoo. Ibooru mbo subak kule imuuchē :soboonnyii chiito nyoo kaakuweek kuboyiit Kiriistō kuyēk yēētyēēt nyēē kēēchoomnyo biiko chēē kikiikuyēk :ake buunyoo ām wōlēē mii :ake.

Kyoorōōr keyy :Bāwulō ānkumākyi Filēmōn āk chuut alak bēru

1 Anii nyoo Bāwulō nyoo arataat kubo Kāārārōōkiintēēt Yēēsu. Kēēboontē keyy Tēmētēwō ānkiisubooyiing' inyiing' tilyeenyoo Filēmōn nyoo kēēchāmē miisin ānkēyēyiisyoote tukul.^d ² Itookwēēsē mbo nkinee cheebiya Afiya ānkiisubooyē nkinee Ārkiibō nyoo kyoomootē booryēēt :tukul. Isubooyē nkicheek biikaab Kiriistō choo sooyēē kang'uung'.^e ³ Kōōbēruurook :Baaba Yēyiin āk Mokoryoontēēt Yēēsu Kiriistō ānkukōōnook kaalyeet.

^d1:1 1Kōōr. 4:17 ^e1:2 Room. 16:5; Kolos. 4:17

Kisoochi :Bāwulō Filēmōn ānkubirchi Yēyiin kōōnkōy

⁴ Yoo āsooyē, ābirchinē Yēyiin kōōnkōy kubo inying', ⁵ kuuyu ākāsē /kēemwooyē wōlēē wuu :kaakaaseeng'uung' ām Mokoryoontēēt Yēesu āk wōlēē ichāmtooy biikyii tukul. ⁶ Āsooyē kule kutitir :biikaab Kiriistō choo 'intōōchinē ānkōōnkēt kuchurta kiy ake tukul nyēē karaam nyēē kēēboontē /sikēēkoonyit Kiriistō. ⁷ Kookoong'ereechaa miisin :chamateeng'uung' ānkōōtitiroo kuuyu ii, ng'eetaabiya, 'kweebaybaay bi-ikaab Kiriistō.^f

Kisaaysaay :Bāwulō Filēmōn

⁸ Ānkoo kiikukōōno :Kiriistō kāamuukēywēēk ākērchiing' koong' iyey kiyēē karaam, ⁹ āsooysooyiing' ām chamateet. Anii booyoo nyēē kwaayooosiitu ankaarataat kuunyi kubo Kāārārookiintēēt Yēesu.⁸ ¹⁰ Āsoomiing' :anii Bāwulō, kurubta keyy āk Ōnēēsīmō nyoo kichokuyēk lakwanyuu yoo kiiyēnchinē Kiriistō kutaarataat.^h ¹¹ Ki buch :wēeri yeekiinye ām wōlēē imiitē, nteenee kōōkuyēk ra leekwa nyēē kiikoosēē keyy :acheek tukwaay.

¹² Āmiitē āyokoowu muroonoto āchāmē, kōōyēēw wōloo imiitē. ¹³ Kāābērē nto tāābuurtē keyy inee yu taarataat kuuyu kyaa-amtaate lōkōōywēk chēē kā-roomēch sukookeeriing' kuyēētyēēchoo.ⁱ ¹⁴ Nteenee -māāmāchē ayey kiy kumaneecham. Kāmāāmāchē siiyib kule kāākērchiing' koong' nteenee āmāchē kule icham ām mooyēēng'uung' nkit.^j ¹⁵ Ābērē tōōs /kikiitabaan Ōnēēsīmō ām wōlēē imiitē ām bēsyōōsyēk chēē ng'eri kule si nto yoo wokōōyēēwu, ōbuurtē keyy ākookoy. ¹⁶ Kāmēētāku motwooriin, nteenee kookukaramiit kusiir motwooriin ānkōōkuyēk ng'eetaabiya nyēē chaman. Āchāmē murooniitēnyi miisin, nteenee ābērē + meechem ra kusiir wōlēē kiichāmtooy taay kuu chiing'uung' āk mbo subak kuu ng'eetaabiya ām Mokoryoontēēt.^k

¹⁷ Kunyoo, yoo ichāmē kule kēyēyiisyē :tukwaay ii, Filēmōn, itaach Ōnēēsīmō kuu wōloo kātēetooktoo anii. ¹⁸ Yoo kikiikuyēwuung' ng'alyoo ake tukul nyēē miyaat, nto yoo boonto bēsēng'uung', iyaachaa :anii. ¹⁹ Kaasiree ng'aleechu āwun-yuu nkit ābooruung' kule + māākūwēwuung'. 'Inkēt kule iboontē *soboontaab kibchulyo kubo anii.^l ²⁰ Lēyyē, ng'eetaabiya, ābērē nto iyēētyēēchoo kisich kubo Mokoryoontēēt siibaybaayaa ām Kiriistō. ²¹ Āsiruung' ānkētē kule + meeyey kiyēē kāsoomiing' ānku + meeyey mbo kusiirtēē wōlēē kāāmāktooy.

Kāā-āmiisēēt

²² Nto kiito akeenke subak ku nyi: Iyēytoowoo rwoonto kuuyu ābērē + māāyēēwu wōlēē ōmiitē kuuyu ōmiitē ōsoowoo. ²³ Isubooyook :Ebaafura nyoo kēērātootiin :tukwaay kubo Kāārārookiintēēt Yēesu.^m ²⁴ Isubooyook :nkicheek mbo Māārko, Aristaarko, Teema ākoo Luuka choo kēyēyiisyootē tukul.ⁿ

²⁵ Kōōbēruurook :Mokoryoontēēt Yēesu Kiriistō.

^f1:7 Room. 12:10 ^g1:9 Ēfēēs. 3:1 ^h1:10 Kolos. 4:9; 1Tēēs. 2:11

ⁱ1:13 Filib. 2:25, 30 ^j1:14 2Kōōr. 9:7 ^k1:16 1Kōōr. 7:22

^l1:19 1Kōōr. 16:21 ^m1:23 Kolos. 1:7 ⁿ1:24 Yēyuut. 12:12; 19:29; Kolos. 4:14

Barweet nyēē /kikēēsirchi

Iburaneek

Taayta

Siriintēēt, yēē /kikēēsirē āk wōlēē /kikēēsirēē: Mēēnkētāktōōs :chiichēē kisirē barwaani nteenee isōōtē :biiko wōlēē wōō kule kisirē :Ābōōlō. /Kēētwechē mbo nk-inee Barnaaba āk alak chēē chaang'. Nteenee /kikiiyēnchinē kung'etee kēnyiitaab 400 ākoy nyēbo 1600 KK, kule Bāwulō :nyēē kisirē barwaaniitēnyi. /Kikēēsirē kumanaaserwet :Yēērusālēm ām kēnyiitaab 70 KK, kuuyu kitākumiitē :biiko kuyēyēē kōrōsēēk Kōōtaab Yēyiin. Nteenee kuuyu kibo :kōrōsēēchoo bēsyoōsyēkaab kiirooty-eet nyēbo kēny, mächē :siriintooni kule kubēk :ng'aleechaa ām lēēkitō (kur. 8:13).

Kiyēē mii āriit āk nyēē āmu: Bo koomānuut :barwaani ām Kiirootyeeet nyēē Lēēl. /Kikēēsirchinē biikaab Kiriistō choo kiinkētē kiruutēk āk ātēbuutēkaab Yuutayeeek /ānkikēētākyinē miisin biikaab Kiriistō choo ki Yuutayeeek. Kimächē :bichu ām keel ake kōōyēēchi ntāsimuutēkaab Yuutayeeek. Ibānyboonyē :siriintēēt komoswookik chēē chaang' chēē i-ārōōru kule kiikookeer :kiirootyeeet nyoo lēēl kiirootyeeet nyoo bo kēny. Ibooru mbo kule kichokootyīch :Yēēsu wōōrkooyoontiit tukul āk tukuuk tukul choo kiwuu kitōōntōyēēn. I-ārōōru :komosta nyēbo taay kurubta keye Yēēsu āk malayikaanik. Kikoonyitē :Yuutayeeek choo kikiikoonkwel keye (Farisaayeeek) malayikaanik miisin, nteenee wōō :Yēēsu kusiir malayikaanichaa. Wōō mbo subak :Yēēsu kusiir Muusa nyoo ki kāāntōōyiin nyēbo kwōng'uut ām bēsyoōsyēk choo kibo kiirootyeeet nyoo bo kēny anku inee :nyoo kiityooktēē Yuutayeeek motwoornātēē-taab Miisir. Kibkōrōs nyēē wōō :Yēēsu nteenee ām kēēlto nyēē teer ām wōlēē mii :mbo kibkōrōs choo wōōyēch chēbo kēny. Kichokutoow :Yēēsu bēēlsēetaab kōrōsēēk ām kēēlto nyēē lēēl ānku inee :kibkōrōs nyēē wōō kuchōōnēē barak ānkuwēētii kibchuulyo. /Kikiikeeree kōrōsēēk tukul choo kibo kēny choo /kikēēyēyē kēnyiit ake tukul kōrōsyooontēēt akeenke, nto nyooto ku Yēēsu nkityōōniin. Kichokutoow mbo subak :Yēēsu kiirootyeeet nyēē lēēl āk biiko tukul ām kōōrēēt kusiir kiirootyeeet nyoo bo kēny nyoo /kikēēyēyēē Tulwēētaab Sinaay. Ng'ooraat :kiirootyaaani lēēl ām komoswookik chēē chaang' chēbo kiirootyeeet nyoo bo kēny. Nyēē tookunoot miisin ku nyēbo Cheremnyaa 33:31-34 nyēē twekaat ām barwaani bo Iburaneek 8:8-12.

Ikwēnyē :siriintēēt ām kurkeetaab 11 āk 12, biiko chēē kitookunootiin ām so-boontaab biikaab Isrāyēēl ānkōōbooru kule icheek :chēē kikiikunam ng'aleekaab kāāyēnēēt. Itēryēēchēē :barwaani kāā-āmiisēēt nyēē mwooyē kule, “Okany kiirōō-tootē Yēēsu nyoo intōōwēēch kiikaasee keye Yēyiin. Tāsē taay :inee kōōtitiirēēch ākoy tabanta.” (Kur. 12:2)

King'āloolwēēch :Yēyiin kubununēē lakwanyii

1 King'āloolchinē :Yēyiin kēny mbo kuuko areet chēē chaang' ām kēēlwookik chēē chaang' kubununēē *wōōrkooyikyii, ² nteenee ām bēsyoōsyēchu bo lēt king'āloolwēēch kubununēē lakwanyii nyēē kiikurōōbchi kiy ake tukul. Lakwanaata :nyēē kiyēyēē :inee kōōrēēt barak āk ng'wēny.^o ³ Kēēkāsēē lakwanaa wōōyintaab

Yēyiin. Inee :nyooto kerkey Yēyiin bakeenke ānkubāwu kōōrēēt barak āk ng'wēny ām kāamuukēywēēkaab ng'ālyoontēēnyii. Yu kāwokume sukōōtiliil biiko ām choolwookātēēng'waa, kuwēēchi key kibkōōnkōy wokutēbunēē āwutaab taay nyēbo Yēyiin nyoo bāwu kiy ake tukul.^p

Wōō :Yēēsu kusiir malayikaanik

⁴/Kikeeyey lakwanaa kunyōōr wōōyinto kusiir malayikaanik. /Kēēkuurē inee kule Lakwataab Yēyiin, kaayna nyēē wōō kusiir nyēbo malayikaanik.^q ⁵Ara, *malayikeet nkōō :nyēē kiikumwoochi :Yēyiin kule,

“Inyiing' lakwanyuu!

Kāāyēku ra kōōn.”[†]

Mānāāmwooy yēēt ake :Yēyiin kurubta keyy malayikeet kule,

“ + Māāyēku kwaan

ānkuyēk lakwanyuu.”^{†r}

⁶Nto subak yu kēēyook :Yēyiin lakwanyii kibooreet kuchō kōōrooni, kimwooy kurubta keyy lakwanaa kule,

“Kukutunki :malayikaanik tukul inee.”^{¶s}

⁷Kurubta keyy āk malayikaanik /kikēēmwooy kule,

“Kiiyookiintēētaab Yēyiin mbo :wusōōnēēt^{§§}

ānku motwooriintēēnyii :nkinee iileet.”[†]

⁸Nto kurubta keyy āk Lakwataab Yēyiin /kēēmwooyē kule,

“Wēētii :bāytooyiisyēēng'uung' ākookoy oō, Yēyiin!

Ibāytēē :inyiing' biikuuk manta.

⁹Ichāmē :inyiing' kiyēē bo man,

-āmēēriiku ng'al chēbo rōkōs.

Kiyooto :nyēē kiyyey Yēyiin kung'aabing',

ānkukōōning' ng'erekweek kusiir bāytooyiin ake tukul.”^{††}

¹⁰/Kikēēmwooy subak kule,

“Ām taayta, 'kiyyey :inyiing' Mokoryoontēēt kōōrēēt wōlēēb ng'wēny

ankiyyey nkinee wōliin bo barak.

¹¹Mākubot :barak āk ng'wēny,

nteenee imiitē :inyiing' ākookoy.

¹² + Mākung'ētyo kuu sira nyēē yoos

ankiimaman kuu kōōtiit nyēē kibsānkāti

nto yityo ikeeree alak chēē leelach.

Nteenee inyiing' ku nyooto bo kwaak

nyēē mākoy iyoosiitu bēsyēēt ake.”^{††}

¹³Ara malayikeet nkōō :nyēē kiikumwoochi :Yēyiin kule,

^{¶¶}1:6 Kwoonēē :ng'aleechu Kiruutēk 32:43 ām wēēksēēt nyēbo kuutiitaab Kirikiik.

^{§§}1:7 Ng'ālyoontēēt 'malayikeet' ām kuutiitaab Kirikiik āk Iburaneek kōōbooru kule 'kiiyookiintēēt'.

^p1:3 Yoowa. 1:14; Yoowa. 14:9; Kolos. 1:15; Ibu. 8:1 ^q1:4 Filib. 2:9

[†]1:5 Tyēēn. 2:7 [†]1:5 2Sām. 7:14 [†]1:5 Mat. 3:17; Yēyuut. 13:33; Ibu. 5:5

[§]1:6 Tyēēn. 89:27 [†]1:7 Tyēēn. 104:4 [†]1:9 Tyēēn. 45:6–7

[†]1:12 Tyēēn. 102:25–27

“Ibuurunēē āwunyuu nyēbo taay
āko yoo kaayeyiing' itēbēē buunikuuk.”[†]

¹⁴Ng'oo :malayikaanik nanyuun? Icheek ku tāmirmirook choo iyooktooy :Yēyiin
ānkuyētyēēchinē biiko choo mii /bokiirāroochē.^u

Māchāktōōs kēēkiilchi ng'ālyoontēetaab kaararaacheet

2 Kunyi, māchāktōōs kēēkiilchi miisin ng'ālyoontooni kiikeekas, simakiich-
abaayte. ²Iyyoong'ootiin :kiruutēkaab Yēyiin choo /kikēemwoowu kubununēē
malayikaanik. Yoo kameeywey :chii kiruutēchoo, kumisiyinē /kiing'woonchi.^v ³Yoo
āko /kikiimuuchē /kiing'woonchi bichoo ii, + /mākiing'woonchēēch acheek nyēē
tyaa yoo kāmākēyēbchi yiit ng'ālyoontooni wōō bo kaararaacheet? Kisimkwoom
:Mokoryoontēt ng'ālyoontooni ānkuchokōōrōōbērweēch :choo kikāsē kule kibo
man.^w ⁴Kiiboor mbo subak :Yēyiin kule man :ng'ālyoontoonoo kubununēē tukuuk
chēbo kwōng'uut chēē teer ānkōōkoochi biiko rōōbēywēēkaab :Tāmirmiryēēnyii kuu
wōloo mātkooy :inee.^x

Kiyēk :Yēēsu chii sukooraraachech

⁵Mānāāchōb :Yēyiin kule kubayta :malayikaanik kōōrooni lēēl nyi kēēng'ālōolēē.
⁶Mii ām siruutēk :yēē mwooyē kule,

“Chii nkinee ku kiy nee ām wōlēē imiitē siiyiimēē keey
ānku kiy nee siibirtoochinē nkur?

⁷Ānkoo 'kiiminiing' chii ām bēsyōōs chēē ng'ēri ām wōlēē mii :malayikaanik,
'kiikoochi wōōyinto āk koonyit.

⁸Kiiyey kubayta tukuuk tukul.”[†]

Yoo /kēēmwooyē kule 'kubayta tukuuk tukul', māmii :kiy nyēē mābāytooy.
-Mākēēkāsē raat kubāytooy :biikaab Kiriistō tukuuk tukul,^y ⁹nteenee kēēkāsē Yēēsu
nyoo /kikeeyey kumining'iit bēsyōōs chēē ng'ēri ām wōlēē mii :malayikaanik,
/kukāākiikoochi wōōyinto āk koonyit, kuuyu kime kubo biiko tukul ām chama-
teetaab Yēyiin.^z

¹⁰Kiyey :Yēyiin kiy ake tukul ānkuriibē. Kunyi, kimisiyinē kunyalil :Yēēsu
sukuyeyakay :kiyēē kichōb :Yēyiin ānkōōrēētoot bichu chaang' bo Kiriistō
bokunyōōr :nkicheek wōōyinto. Kunyoo, Yēēsu :nyēē kiiyooty biiko kēēltaab
kaararaacheet.^a

¹¹Boonto :Yēēsu āk biiko choo itiliilē :inee kwaan akeenke. Neennyi, māmuyē
:Yēēsu kukuur bichoo kule mbo ng'ēetaabiya.^b ¹²Mwoochinē kule,
“ + Maachaayte kaayneeng'tuung' ām wōlēē mii :mbo ng'ēetaabiya
ānkāāsiltēēning' wōlēē kēēruruukyi keey :biiko.”[†]

¹³Mwooyē subak kule,

[†]1:13 Tyēēn. 110:1 [†]1:13 Choos. 10:24; Mat. 22:44; Ibu. 8:1; 10:13

^u1:14 Tyēēn. 34:7; 91:11; 103:20 ^v2:2 Yēyuut. 7:53

^w2:3 Ibu. 10:29; 12:25

^x2:4 Yoowa. 2:11; 10:37-39; Yēyuut. 15:12; 19:11; 1Kōōr. 12:4-11

[†]2:8 Tyēēnwookik 8:4-6 ^y2:8 1Kōōr. 15:27 ^z2:9 Filib. 2:8-9

^a2:10 Room. 11:36; Luuka 24:26; Ibu. 5:8-9; 7:28; 12:2

^b2:11 Mat. 25:40; Māārko 3:35; Yoowa. 20:17 [†]2:12 Tyēēn. 22:22

“+ Māakoosē keey inee.”†

Tāsē taay kumwooyē kule,

“Aboontē keey lēkōōk chēē kōōkukōōno :Yēyiin.”†

¹⁴ Kiyēk :nkinee Yēesu chii kukerkeyiit :lōkōchooto sukung'eet kōōbēl :meenyii kāamuukēywēēkaab Kibrōkōsyoontēt choo yibu meet,^c ¹⁵ nto yooto, kootyaakta bi-iko choo kirātootiin ām muyātēētaab meet. ¹⁶ Kubooyiit man, kimāchokōōtyooktooy :Yēesu malayikaanik, nteenee kichokōōtyooktooy biiko choo tynē kāāyēnēt kuu Abraam.^d ¹⁷ Kuniy, kimāchaktōōs kukerkeyiit :Yēesu chii sukung'eet kuyēk kibkōrōs nyēē wōō nyēē riirēē biiko /ānkiikoosēē keey ām yiisyēētaab Yēyiin. /Kikeebakach /sikēēnyōōchi kaat biiko tukul ām choolwookātēēng'waa.^e ¹⁸ Imuuchē raat kuyēē-tyēēchi biiko choo /kakeetyem, kuuyu /kikeetyem nkinee /anikiinyaliil.^f

Wōō :Yēesu kusiir Muusa

3 Mbo ng'eetaabiya choo kikuurook :Yēyiin ankootabaanaak oyeeku cheechii, ōsōōtyēēchi baa kiyēē /kiibooru yoo /kēēmwooyē kule kichokuyēk :Yēesu *Lēbkēēyiintēt ānku *Kibkōrōs nyēē Wōō.^g ² Kikoonyit :inee Yēyiin nyoo kitōōlē kuyēchi yiisyooni, kuu yoo kikoonyitē *:Muusa Yēyiin kōōntōōchi biikyii.^h ³ Kuu yoo /kēēkoonyitē chiito nyoo kitēēchē kōōto kusiir kōōto nkit, /kēēkoonyitē Yēesu kusiir Muusa. ⁴ Tynē :kōōt ake tukul tēēkiin, nteenee Yēyiin :nyēē tēēkiintēt nyēē wōō kusiir tukul. ⁵ Kikoonyitē :Muusa Yēyiin kōōntōōchi biikyii ānkyoorōoru ng'aleek chēē kimākōōboor :Yēyiin ām kēnyiiyēk choo kimii bokukwoonii. ⁶ Ntee-nee kikoonyitē :Yēesu Yēyiin miisin kuu kibooreetyeet ām biikaab Kiriistō. Acheek :bichooto bo Kiriistō, kātikoo baateey kēētāsē taay kēēkiilchinē ānkēēng'erēkyinē kiyoo kiikēnēē keey.ⁱ

Ōriib keey simōōchuunnyēē Yēyiin

⁷ Ōnkēt :akweek kule mwooyē :Yēyiin kubununēē Tāmirmiryēēnyii kule,

“Ābērē nto oyeēbchi yiit ra kiyi mwoowook:

⁸ -Mooyaam mētēwoy kuu bichoo kikwiiloo

ām bēsyoōsyēkaab /kikēētyēmē ām suurkwēēn.^j

⁹ Kiiyiimaa :mbo kuukoong' kutyēmoo,

ānkoo kikiikukasaan ng'aleekaab kwōng'uut choo kyāāyēyē.

¹⁰ Kuniy, king'woonchoo :ātēbutēkaab bichu ām kēnyiiyēk artam

kut āmwoowu kule,

'Mākoonyitoo :bichu

āmārubē mākuutēkyuu kwaak.^k

¹¹ Kikwaanya keey :moo kut awaal keey kule,

'Nkiryō, mākooy kōōwut :bichu kōōroonoo kwāābērē wokukaalyanee.”†

†2:13 Isa. 8:17 †2:13 Isa. 8:18

¢2:14 Yoowa. 1:14; Toowu. 3:15; 1Kōōr. 15:54-57; 1Yoowa. 3:8

¢2:16 Yoowa. 8:39; Room. 4:16; 9:6-8; Kala. 3:7, 29

¢2:17 Filib. 2:7; Ibu. 5:2; 1Yoowa. 2:2 †2:18 Ibu. 4:15

§3:1 Ibu. 4:14 ^h3:2 Kāāyiit. 12:7 ⁱ3:6 Yoowa. 1:34; 1Kōōr. 3:16; Ēfēēs. 2:21;

Ibu. 1:2; 4:14; 6:4-6; 7:3, 28; 10:21, 29 ^j3:8 Chuy. 17:7; Kāāyiit. 20:2-5

^k3:10 Kāāyiit. 14:33 †3:11 Tyēēnwookik 95:7-11 ^l3:11 Kāāyiit. 14:21-23

¹²Kunyi ii, mbo ng'eetaabiya, ōriib keey simōchoolwookēn ōchuunnyēē Yēyiin kut otay okaasee keey. ¹³Ōtitiirē keey kwaak yoo tākumii :bārooyinto simakentaak :choolwookātēēt oyaam mētēwoy. ¹⁴Yoo kakeetas taay kiikoosēē keey Yēyiin ākoy bēsyēetaab lētut kuu yoo kikēetoowu, + /mābokēēbchewēēch kiyēē kinyōōru :Kiriistō. ¹⁵Ōrōotootē kiyoo kātāāmwoowook kule, “Yoo ōmuuchē ra oyeb yiit okas kiyi mwoowook: -Mooyaam mētēwoy kuu bichoo kikwiiloo ām bēsyōōsyēkaab tyēmiisyēēt kēēmiitē suurkwēēn.”

¹⁶Mbo ng'oo :chēē kikas kiyēē kimwooy :Yēyiin ankukwiil? Ara, mā icheek :tukul choo kiing'ēētēē :Muusa kōōrēetaab Miisir? ¹⁷Ng'oo :chooto kinyēērchinē :Yēyiin kēnyiisyēk artam? Mā bichoo kikiikuchoolwookēn choo kibēkyinē suurkwēēn?^m ¹⁸Ki ng'oo :choo kimwoochinē :Yēyiin ng'alyoo nyēē ng'waa, kule, “Mākoy kukwa kanyuu bokiimuuny :tukul”? King'āloolēē bichoo kikōchōnkyinē inee. ¹⁹Kēēkāsē nanyuun kule kuuyu maneeakaasee keey :icheek Yēyiin, mānāachut wōloo /kikēēkuurtoochinē kule mābokunyōōr kāāmuung'to.

Kāāmuung'taab biikaab Kiriistō

4 Okany kēēriib keey, sukunyōōr :chii ake tukul kiyoo tākukuurtoowēēch :Yēyiin kule + makeebe kanyii bokiimuuny tukul. ²Kookeekas lōkōōywēk chēē kāroomēch kuu yooto kikāsē :bichooto. Nteenee mānāāyēētyēēchi :lōkōōywēchoo bichoo kuuyu kitay kōōyēnchi ng'aleechaata kikāsē. ³Acheek nkit choo kiikoosēē keey inee :chēē kēēbēētii Kaab Yēyiin bokiimuuny. Nto kurubta keey āk choo mānēēyēnchi inee, kimwooy :Yēyiin kule, “Kikwaanya keey :moo kut awaal keey kule, ‘Nkiryo, mākyō kōōwut :bichu kōōroonoo kwāābērē wokukaalyanee.” Kimwoowu :Yēyiin ng'aleechu ānkoo sinee kichōboot :kāāmuung'ooto kuchakee keewaany :inee kuyey kōōrēēt. ⁴Mii :yēē mwooyē ām siruutēk kurubta keey ākoo bēsyēetaab tisab kule, “Kiimuuny :Yēyiin ām bēsyēetaab tisab kukaakoowaany yiisyēenyii.”[†] ⁵Ānkoo kichōboot :wōlēē /bokiimuunyēē, kimwooy :Yēyiin kule, “Mākoy kuba wōloo bokōōmuunyēē.” ⁶Mānāābokōōmuuny :biiko choo kibo taay choo kikas lōkōōywēk kuuyu mānāākōōyēnchi :icheek lōkōōywēchooto. Nteenee biiko choo kiikoosēē keey inee :chēē /kēēchāmchinē bokōōmuuny āk Yēyiin. ⁷Kiikusātyi :Yēyiin bichu bēsyēēt bokōōmuuny āk inee nto bēsyoonooto ku raat. King'āloolē :Yēyiin kubununēē *:Tāwuti kukaakukeyta :kēnyiisyēk chēē chaang' kuchakee katay :bichoo bokōōmuunyēē wōloo kichōbchinē Yēyiin. Kimwooy ng'aleechu /kātākēēmwoowook kule, “Ābērē nto ōyēbchi yiit ra kiyi mwoowook: -Mooyaam mētēwoy.”

⁸Nto kikiiyiitita :Chooswa biiko wōloo kibokōōmuunyēē, nto mēēbērē king'āloolēē :Yēyiin subak bēsyēēt ake nyēbo kāāmuung'to.ⁿ ⁹Kunyi, mii :kāāmuung'to nyēbo biikaab Kiriistō. ¹⁰Chiito nyoo imuunyē āk Yēyiin kukāākōōmuunyēē :nkinee yiisyōōnuutēk kuu yoo kiimuunyēē :Yēyiin yiisyēenyii. ¹¹Okany nanyuun keesyem wōlēē kiimuuktooy bokiimuuny āk Yēyiin. -Mātēwēchākyō :chii ake tukul kulumchi kōchōng'nātēetaab chuut.

¹²Boonto :kiyēē mwooyē :Yēyiin kāamuukēywēēk ānkuyēyiisyē ākookoy. Ng'atiib :ng'ālyoontēētaab Yēyiin miisin kusiir rōōtwo nyoo litaat :wook tukwaay. Chuti-tooy :ng'ālyoontoonoo ākoy soboontaab chiito āriit, ānkōōbooru tēerchinooyēētaab kiyēē mächē :mooyēēt āk nyēē mächē :Tāmirmiryēēt. Ng'oonyinē biiko kāāsōōtēy-wēēkwaa kōōnkēt kiyēē karaam āk nyēē miyaat.^o ¹³Māmiitē :kiy nyēē wunyaat ām wōlēē mii :Yēyiin. Ng'aanyaat :kiy ake tukul ānkutooku ām taayeetaab Yēyiin nyoo mākōōtiilwēēch ng'aleek.

Yēesu kibkōrōs nyēē wōō

¹⁴Okany nanyuun kēēkiilchi kiyēē kiiyēchinē, kuuyu kēēboontē *kibkōrōs nyēē wōō nyoo mii kibkōōnkōy wōloo mii :Yēyiin. Nyooto ku Yēesu Lakwataab Yēyiin.^p ¹⁵Riirēēnēēch :kibkōrōs nyoo wōō ām kuskusyēēnyoo, kuuyu ānkoo kimāchoolwookēnoot, /kikeetyem inee ām keel ake tukul kuu wōloo /kēētyēmtēēch nkacheek.^q ¹⁶Kunyi, yoo kēēmächē /kēēyētyēēchēēch, okany kinookyi ng'echeetaab bāytooyiisyēētaab Yēyiin nyēē māmiitē :muyātēēt sukuyēētyēēchēēch ām kiisaynyii āk chamateenyii.^r

5 /Kēētōōlē kibkōrōs ake tukul nyēē wōō kuchōōnēē wōlēē mii :biiko sukuyēchi Yēyiin yiisyēēt kubo bichooto. Inēmchinē :inee Yēyiin tukuuk ānkubēlē kōrōsēēk kōōwuunto ng'ōōkisto nyoo kiikuyey :biiko. ²Imuuchē kuriiree biiko choo /kēēmoosē ānkukustooy kuuyu kuskus :nkīnee.^s ³Kiyooto :nyēē mächāktōōs kuyey :inee kōrōsēēk kubo ng'ōōkiswookik cheechii āk chēbo biiko alak.^t

⁴Māmii :chii nyēē tōōlē keey kuyēk kibkōrōs nyēē wōō. Yēyiin nkityō :nyēē kuurē chiito kuyēk kibkōrōs nyēē wōō kuu wōloo kikuurtooy *Āārōn.^u ⁵Ām kēēlto nyēē wuu nyooto, mānāātōōlchi keey :Yēesu yiisyoonoo bo koonyit kuyēk kibkōrōs nyēē wōō. Nteenee Yēyiin :nyēē kimwoochi kule,

“Inyiing' lakwanyuu.

Kāāyēku ra kōōn.”^v

⁶Kimwooy subak ām yēēt ake kule,

“ + Mēēyēku kibkōrōs ākookoy,

kuu Mēlkišētēk.”^w

⁷Kumii :Yēesu kōōrēēt, kisooyē kukuurchinē barak kuriirchinē Yēyiin, nyoo kimuuchē kusār inee. Kikāsyi :Yēyiin, kuuyu kiyibē keey ng'wēny :Yēesu ānki-kōōnēmchi keey Yēyiin.^x ⁸Ānkoo ki Lakwataab Yēyiin :Yēesu, ki ākoy kunyalil sukōōnkēt kule koonyit ku kiy nee.^y ⁹Yu keewaany :Yēesu yiisyēēt nyoo kichōbchinē :Kwaan, kuyootyi biiko choo ikoosēē keey inee *soboontaab kibchuulyo.^z ¹⁰Kiyey kuu nyooto kuuyu /kikeetool inee kuyēk kibkōrōs nyēē wōō kuu Mēlkišētēk.^a

^o4:12 Isa. 55:11; Ēfēēs. 6:17; 1Bēt. 1:23; Ng'oong'. 1:16

^p4:14 Ibu. 2:17-18; 3:1, 6; 5:5-6, 10; 7:24-28; 8:1, 3, 6; 9:11 ^q4:15 Ibu. 2:18; 5:2;

7:26; 9:12; 1Yoowa. 3:5 ^r4:16 Ēfēēs. 3:13; Ibu. 7:19; 10:19 ^s5:2 Ibu. 2:17-18;

4:15; 7:28 ^t5:3 Laawi. 9:7; 16:6; Ibu. 7:27; 9:7 ^u5:4 Chuy. 28:1

^v5:5 Ibu. 1:5 [†]5:6 Tyēēn. 110:4 ^w5:6 Ibu. 6:20 ^x5:7 Māārko 14:32-42

^y5:8 Filib. 2:8; Ibu. 3:6; 4:15 ^z5:9 Ibu. 7:27 ^a5:10 Ibu. 4:14; 6:20

Ōkiilchi Kiriistō

¹¹ Ābērē nto taamwaay chēē chaang' kurubta keyy āk ng'aleechuutēchu, nteene wuuy kuuyu ōyēku biich chēē -mōōkāsē ng'al areet akeenke. ¹² Kāyēmāktōōs kukōōyēku kāānēētik, nteenee tōōmāchē /takiineetaak tukuuk choo kyōōtoowunēē. Yoo kātōō-āmē āmit chēbo biich chēē wōōyēch ōmāchē /takiikuuyeeanaak chēēko. ¹³ Chii nyoo lwēē chē tāku leekwa nyoo -mēēnkētē kiyēē karaam āk nyēē miyaat.^b ¹⁴ Biiko :chēē imuuchē kwaam āmiikaab biiko chēē wōōyēch ku choo kiikooneet keyy kōōnkēt kiyēē karaam āk nyēē miyaat.^c

6 Okany keetas taay nanyuun kēēkich ām lōkōōywēkaab Kiriistō ānkēēsātyi komos kāānēētēywēēchoo kikēētoowunēē. Māyēmāktōōs /kēēkētyinē keyy /kinēētē kule /keeweeksee miyootyēēt nyoo yibchinē biich meet, nto /kiineet kule kookaasee keyy :chii Yēyiin. ² Mēērook kēēkētyi keyy mbo subak kiineet chii kurubta keyy āk bātisāniisyēēt, /kēētiinyēē biiko āwunnyēk, ng'eeteetaab meet nto ng'woonintaab kibchuulyo. ³ Nteenee yoo kacham :Yēyiin, okany keetas taay āk kāānēētēywēēk alak yoo kacham :Yēyiin.

⁴⁻⁶ Yoo kiikōōnkēt :chiitaab Kiriistō lēbkeēyēyēetaab Yēyiin ankiikuchamcham rōōbēywoontēetaab kibkōōnkōy ānkiikunyōōr Tāmirmiryēetaab Yēyiin, ankuchamcham kāroomnyēetaab ng'ālyoontēetaab Yēyiin, ankiikukas wōlēē wuu :kāāmuukēywēēkaab kōōrēēt nyēē lēēl, nto yityo kutay Kiriistō, kumēētākōōmuuchāktōōs /kēēyisunēē wōlēē mii :miyootyēēt! Yoo kaakutay, kuckerkeyy nyēē kaakuketita Lakwataab Yēyiin /bokēēkwērtoochi murtooywoontēēt /ānkiinchuruur.^d

⁷ Yoo keechiim :mbareet bēēkaab roobta ankuyey āmiik chēē yētyēēchinēē keyy :biiko choo choonē, mākōōbēruur :Yēyiin mbaraanaa. ⁸ Nto yoo kamayey āmit ānkubiityēē :kātooy nto ku wuuyo, kuchuboot :mbaraanaa + /ānkumākiimukuusēē maata lētunoo.^e

⁹ Chōōrōōnuutēkyuu, ānkoo kāāmwoowu kuu nyooto, ānkētē kule ōyēyē :akweek ng'al chēē kāroomēch ōyēku biich chēē /kiikiiraraach kuchurta. ¹⁰ Iyyoong'unēē :Yēyiin manta yoo itiiilchinē biich ng'al. Māwuutyēē yiisyēēng'woong' āk chamateet nyoo kyōōboorchi inee ōyētyēēchinē biikyii ānkutōōtāsē taay ōyētyēēchinē biichoo.^f ¹¹ Kiyēē māchē :mooyēenyuu ku kule ōkāng'u kubo kiyēē ōkēnēē keyy sōōkich ākoy bēsyēetaab tabanta ¹² simōōburēn. Orub ātēbutēkaab biiko choo kiikoosēē keyy Yēyiin miisin ānkityinē muytaayeet choo mii wokunyōōru kiyēē kiikukuurtoochi :Yēyiin.⁸

Bo man :kiyēē kiikukuurto :Yēyiin

¹³ Yoo kimāchē :Yēyiin kōōtitiir kiyēē kikuurtoochinē Abraam, kōōwoonkyi ām mooyēenyii kule makootyīich kiyooto, kuuyu kimāmii :chii nyēē ki wōō kusiir inee nyēē kimēēmuuchē koowaal keyy ām kaayneetaab chiichoo. ¹⁴ Kimwoochi kule, “+ Māābēruuriing'. + Mēēnyōōru muchōkōrōōn chēē chaang'.”[†] ¹⁵ Kikānyiiis :Abraam ām muytaayeet ānkinyōōr kiyoo /kikēēkuurtoochinē. ¹⁶ Yoo iwoolchinē keyy :chii kiito ake kutwēchē kiy nyēē iywēyē. Yooto mākunām-

^b5:13 1Kōōr. 3:1-2; 1Bēt. 2:2 ^c5:14 Room. 16:19; 1Kōōr. 14:20; Ēfēēs. 4:14; Ibu.

13:9 ^d6:4-6 Ibu. 10:26-29; 12:25; 2Bēt. 2:20 ^e6:8 Māārko 4:7, 18-19

^f6:10 Ibu. 10:32-34 ⁸6:12 Ibu. 11:1—12:1 [†]6:14 Toowu. 22:17

toochi :ng'aleechaata. ¹⁷ Kuuyu kimāchē :Yēyiin kōōboorchi kāroomin biiko kule -mēemuuchē kuweek ām kiyēē kiikukuurto, kōōkiimēē kiyoo kikuurtooy kaawaaleet. ¹⁸ Kunyi, kiyey :Yēyiin tukuuk āyēēng'. Kiiwoolchi keyy ānkukuurto kōōbooru kule mākooy kuweechweech kiyēē kāākumwooy nto kōōbērbēēriis. Kiyey kuu nyooto sukōōtitiirēēch miisin acheck choo kiikēēmwēchi inee kukerekteech sikēēkōōbchi kiyoo kiikēnēē keyy.^h ¹⁹ Ititiirēēch :kiyoo kiikēnēē keyy kuu bōrōōwēēt nyēē wuuy miisin nyēē /kākēēkwiiliilchi Kitōōkiitaab *Kōōtaab Yēyiin ām kibkōōnkōy.ⁱ ²⁰ Kiwo :Yēesu Kitōōkiinoo kōōntōōwēēch kubuntēē ankeet nyēē /kikeeng'aree kōyoo sukusoom Yēyiin kunyōōwēēch kaat ām ng'ōōkiswookiyoo. Kunyoo nanyuun kiikuyēk :Yēesu kibkōrōs nyēenyoo nyēē wōō ānkubo ākookoy kuu Mēlkišetēk.^j

Kibkōrōs Mēlkišetēk

7 Ki bāytooyiintēēt :Mēlkišetēk nyēbo *kiriinkēētaab Sālēēm ānki kibkōrōs nyēbo Yēyiin nyoo tōrōōr. Yoo kichōōnēē :Abraam booryēēt nyoo kiibēlē bāytooyik ang'wan, kutuuyēē :Mēlkišetēk ānkōōbēruur inee. ² Kiikoochi :Abraam chiichoo akeenke ām taman nyēbo tukuuk choo kibāru. Ibooru :kaaynaani bo Mēlkišetēk kule 'Bāytooyiintēētaab churtaayēēt'. Ibooru :ng'ālyoontooni bo Sālēēm kule tāloosyēēt. Kunyi boonto :Mēlkišetēk kaayneet ake subak nyēē /kēēkuurē kule 'Bāytooyiintēētaab tāloosyēēt'. ³ Māmii :yēē ibooru kwaaniitaab Mēlkišetēk nto ku kaamet āmāmitē mbo :yēē ibooru arenyii, nto ku bēsyēēt nyēē /kikēēsichēē nto nyēē kimēē. Kibkōrōs :inee nyēē mātinyē toowunēēt nto wōlēē ng'ētēē. I-ārōoru :yuutēyu wōlēē wuunto :yiisyēētaab Lakwataab :Yēyiin.

⁴ Ōsōōtyi baa :akweek wōōyinto nyoo kiboonto :Mēlkišetēk. Kiikoochi inee :kuuko Abraam akeenke ām taman nyēbo tukuukyii tukul choo kibārunēē booryēēt.^k ⁵ Kimākyinē :kiruutēkaab *Muusa /kēēyibchinē biiko choo bo kōōtaab kōrōsēēk akeenke ām taman nyēbo tukuuk chēē kiboonto. Kinyōōrunēē :icheek tukuuchoo wōlēē mii mbo :biiko chuut alake ānkoo kibo :icheek tukul Abraam.¹ ⁶ Ānkoo kimāchōōnēē :Mēlkišetēk kōōtaab kōrōsēēk nyoo kisālu Laawi, kikwēchi :Abraam akeenke ām taman nyēbo tukuuchoo kibāru. Kiibēruur :chiichoo bo kōrōs Abraam nyoo kikuurtoochinē :Yēyiin bēruur. ⁷ Chiito kwaak nyoo ibēruurē ake ku wōō :nyooto kusiiir nyoo /kākiiibēruurē. ⁸ Ki biich buch :mbo kibkōrōs chēbo kōōtaab Laawi, nteenee kinyōōru akeenke ām taman nyēbo tukuuk chēē kiboonto :biiko. -Mēēnkēt :chii wōlēē kichōōnēē :Mēlkišetēk āk wōlēē kiwokung'ētyi :soboonyii. ⁹ Imuuchē :ake kumwooy mbo kule kiikooyto :nkinee kōōtaab Laawi akeenke ām taman bēsyoonoo kubuntēē Abraam, ¹⁰ kuuyu yoo kituuytōōs :Abraam ākoo Mēlkišetēk, kitāku kēbuswoo :Laawi ām suwēetaab kuukaanyii Abraam.

/Kikeeweech kiruutēkaab Muusa āk bēēlsēētaab kōrōsēēk

¹¹ Kiyēyē :mbo kibkōrōs chēbo kōōtaab Laawi yiisyēēng'waa kōōyyoong'unēē kiruutēkaab *Muusa. Nto kiimuuchē kuyey :kiruutēkaab Muusa biiko kuchurta ām bēēlsēētaab kōrōsēēk, nto kibo nee kōōyook Yēyiin kibkōrōs nyēē teer kuu Mēlkišetēk? Kiyēmē oob :kibkōrōs nyoo wōō nyēbo kōōtaab Āārōn? ¹² Kunyi, yoo

^h6:18 Kāāyit. 23:19 ⁱ6:19 Ibu. 9:3 ^j6:20 Toowu. 14:17-20; Tyēēn. 110:4; Ibu. 4:14; 5:6, 10; 7:1-4 ^k7:4 Ibu. 6:20 ^l7:5 Kāāyit. 18:21, 26

/kaakiikeeree kōrōsēēkaab kēny kōrōsēēk chēē leelach /ānkiilēēliit mbo kibkōrōs, kumāchāktōōs /kiilēēliit nkicheek kiruutēk. ¹³Wuu nyooto kuuyu kimāchōōnēē :Yēesu kōōtaab Laawi. Māmii :chii nyēē kiikuyēk kibkōrōs ām kōōto nyēē kichōōnēē :Yēesu. ¹⁴Tookunoot kule /kikēēsichē Mokoryoontēenyoo kuchōōnēē kōōtaab Yu-uta, āmāmii :yēē mwooyē :kiruutēkaab Muusa kule imuuchē kukwaanee :mbo kibkōrōs kōyi.^m

¹⁵Kiyēē ityiichē :ng'aleechuutēchu ku kule, kōōkutook ra :kibkōrōs ake nyēē wuu Mēlkisētēk. ¹⁶Mēebērē /kikeerub kiruutyēēt nyoo ibooru kōōto nyēē māchāktōōs kukwoonēē :mbo kibkōrōs yoo /kikēēyēyē Yēesu kuyēk kibkōrōs. Nteene /kikēēyēyē kuyēk kibkōrōs kurubta keyy āk kāamuukēywēēkaab soboontaab kibchuulyo, ¹⁷kuu yoo mwooyē :siruutēk kule,

“ + Mēyēku kibkōrōs ākookoy,

kuu Mēlkisētēk.”ⁿ

¹⁸⁻¹⁹Kimēēmuuchē :kiruutēkaab Muusa kuyey chii kuchurta. Kunyi, /kikēēsātyi kiruutēchoo komos, kuuyu kikuskusēch ānki buch. Nto raat kiikēnēē keyy kiy nyēē karaam kusiir nyiin ake. Tākyēēch :kiyiitēnyī wōlēē mii :Yēyiin.^o

²⁰Kiikiim :Yēyiin ām kaawaaleet kule yēku :Yēesu kibkōrōs. Nteene maneewaal keyy yoo kiyēyē biiko alak kuyēk mbo kibkōrōs. ²¹Kimwooy :Yēyiin kurubta keyy āk Yēesu kule, “Kaawaal keyy āmēēbērē + maaweesh kāāsōōtēywēēkyuu: Inyiyng' :kibkōrōs ākookoy.”

²²Kunyi, iyyoong'unēē :kiirootyēet nyēē lēēl Yēesu ānkusiirē nyoo bo kēny.^p

²³Ki chaang' :mbo kibkōrōs choo kibo kōōtaab Laawi nyēē ki yoo kame :ake, kōōkēērē :ake. ²⁴Nteene, mākooy /kiikeer Yēesu kuuyu soboot :inee ākookoy.

²⁵Kunyi, kuu yoo soboot :Yēesu ākookoy ānkusoochinē biiko, imuuchē nanyuun kooraraach kutukul choo yootyinē :inee kēēlto kukwa wōlēē mii :Yēyiin.^q

²⁶Kibkōrōs nyēē wōō :Yēesu nyēē imuukwēēch kiyēē kēēmāchē. Tiliil :inee nyēē mātinyē ng'ōōki. Kunyoo, /kikiinēmunēē wōloo mii :kibng'ōōkisiisyēk /ānkiitōrōōr ākoy wokutēbi āk Yēyiin ām kibkōōnkōy.^r ²⁷Makerkeyy :inee ākoo mbo kibkōrōs chuut alak choo wōōyēch choo kibēlēē kōrōsēēk ākookoy kubo ng'ōōkiswookikwaa kurook, nto yityo kookeer chēbo biiko. Nteene, kiyey :Yēesu kōrōsyoontēēt akeenke baateey, nto nyooto kukime /sikēēnyōōchi kaat biiko ām ng'ōōkiswookikwaa.^s

²⁸Kurubta keyy āk kiruutēkaab *Muusa, /kikēētōōlē biiko buch kuyēk mbo kibkōrōs chēē wōōyēch. Ānkoo kimii :kiruutēchoo, kiiwaal keyy :Yēyiin kutool lakwanyii kuyēk *kibkōrōs nyēē wōō nyoo churtaat ākookoy.^t

Kiirootyēet nyēē lēēl

8 Ng'ālyoontēēt nyēbo koomānuut ku kule, kēēboontē Kibkōrōs nyoo wōō nyoo mii āwutaab taay nyēbo Yēyiin ām kibkōōnkōy.^u ²Yēchinē :inee Yēyiin yiisyēēt ām Kitōōkiitaab *Kōōtaab Yēyiin ām kibkōōnkōy nyoo kiyēytooy :Yēyiin āmēēbērē biiko. ³/Kēētōōlē mbo kibkōrōs chēē wōōyēch tukul kōōkoochinē Yēyiin tukuuk

^m7:14 Toowu. 49:10; Mat. 2:6; Ng'oong'. 5:5 ^m7:17 Tyēēn. 110:4; Ibu. 5:6

^o7:18-19 Room. 3:20; 7:10, 24; 8:3; Ēfēēs. 2:15; 2Kōōr. 3:6-11; Ibu. 9:9

^p7:22 Ibu. 8:6 ^q7:25 Room. 8:34; Ibu. 10:14; 1Yoowa. 2:1 ^r7:26 Ibu. 4:15

^s7:27 Room. 6:10; Ibu. 5:3, 9; 7:25; 9:12, 26, 28; 10:10, 12; 1Bēt. 3:18

^t7:28 Ibu. 3:6 ^u8:1 Tyēēn. 110:1; Yēyuut. 2:33; Ibu. 1:3, 13; 4:14; 10:12; 12:2

ānkubēēlē kōrōsēēk. Kunyi, kuuyu kibkōrōs nyēē wōō :nkinee Yēesu, kimāchāk-tōōs kōōkoochi Yēyiin kiy. ⁴Kimēēmuuchāktōōs /keetool Yēesu kuyēk kibkōrōs yu kitākumii kōōrēēt kuuyu kimābo :inee kōōtaab mbo kibkōrōs choo kiinēmchinē Yēyiin tukuukaab kōrōsēēk kuu wōloo kimwooytooy :kiruutēk. ⁵Kiyēyēē :mbo kibkōrōs yiisyēēt Kōōtaab Yēyiin nyoo mii wōlēeb ng'wēny ku kitōōntōyēētaab nyoo mii kibkōōnkōy. Kimwoochi :Yēyiin Muusa yoo kimāchē kuteech *Kēryēētaab Yēyiin kule, “Māchāktōōs ikas kule 'keeteech kiy ake tukul irub kuu wōloo kāāmwooytoowuung' ām lekem.”^{†v} ⁶/Kiikiikoochi Yēesu yiisyēētaab koomānuut nyoo bo Yēyiin kusiiir nyoo kibo mbo kibkōrōs. Ām kēlto nyēē wuu nyooto, karaam :kiirootyēet nyooto kiyēyē :Yēesu kusiiir nyoo kibo kēny. Irābchinē :kiirootyāanaa tukuuk chēē kāroomēch chēē siirē tukuuk alak choo /kikēēkuurtooy.^w

⁷Nto kimā kuskus :kiirootyēet nyoo kibo kēny, nto /kimākēyēyē nyoo lēēl. ⁸Kikas :Yēyiin kusuksyoonoo, yooto kumwooy kule, “Mii :bēsyeēt kuchōōnii nyēē + maayey kiirootyēet nyēē lēēl āk biikaab kōōrēētaab Isrāyēēl āk chēbo Yuuta. ⁹Mēēbērē makukerkeyiit :kiirootyāani āk nyoo kyāāyēyē āk mbo kuukaanyii yoo kyāārēētootē icheek kung'ēetyēē kōōrēētaab Miisir. Kuuyu manaarub :icheek ki-rootyāanaa, a-aste icheek. ¹⁰Kiurootyēet nyēē + maayey āk biikaab Isrāyēēl ām bēsyoōsyēk choo kwoonii ku nyi: + Māākoochi mākuutēkyuu mētewookwaa āriit ānkāāsirchi soboonwēkwaa. + Māāyēku Yēyiintēng'waa ānkuyēk :icheek biikyuu. ¹¹Māmii :chii ām icheek nyēē tākōōnēētē laatyenyii nto biikaab kang'waa kumwoochinē kule, 'Inkēt Yēyiin,' kuuyu mākōōnkētoō :biiko tukul kung'eetee lēēkōōk ākoy biiko chēē wōōyēch. ¹²+ Māānyōōchi anii icheek kaat ng'ōōkiswookikwaa āmētōochi kutukul.”^{†x} ¹³Yoo kimwooyē :Yēyiin kule 'lēēl' :kiirootyāani kōōbooru kule kookuyoosiit :nyoo bo kēny. Nto kiy ake tukul nyoo yōōsiitu kumii wokubotē.

Kiiwut :Kiriistō Kōōtaab Yēyiin ām kibkōōnkōy

9 Kitinyē :kiirootyēetaab kēny mākuutēk chēē kiiboorchinē biiko wōlēē yēytooy yiisyēētaab Yēyiin ānkimii nkinee *:Kōōtaab Yēyiin kōōrēēt. ²Kitinyē :koyoo kisēēnkōōsyēk āyēng' chēē /kikeeng'aree ankeet. /Kikēēkuurē yoo bo Yaama kule wōlēē tiliil. /Kikiitōōrē yooto kiito nyēē /kiikoochinē taariinek āk meeset nyēē /kiikoochinē mukaatiinek choo /kiitāboonchinē Yēyiin.^y ³/Kikēēkuurē wōliin bo Kitōōk kule wōlēē tiliil miisin.^z ⁴/Kikiyiityinē kāābkōrōs nyēē /kikeeyeyee *ta-aabuut nyēē /kēēbēēlēē tukuuk chēē boong'u nyēē anyiny wōliin bo Kitōōk ānkoosinee kimāmii wōlooto. Nteenee kimiitē :Sāāntukuutaab Kiurootyēet nyēē /kikiiluumee ta-aabuut Kitōōk. Kiboonto :sāāntukuunoo tērēētaab ta-aabuut nyēē kimii :maana āriit, kirōktaab *Āārōn nyēē kilēēlēē :toobtōōk āk rwoontōōk āyēng' chēē tēbēlyēlēch choo /kikēēsirchi kiruutēk.^a ⁵Kimii *:kēruubiik chēē /kikeekus chēē kikiikubuuyēē kebebaakwaa ng'echereetaab kiisayta ām mwēēnkoonoo. Mēēbērē maabanybaany raat ng'aleek tukul kurubta keey tukuuchu.^b

[†]8:5 Chuy. 25:40 ^v8:5 Kolos. 2:17; Ibu. 9:2, 9; 10:1

^w8:6 Luuka 22:20; Ibu. 7:22; 8:13; 9:15; 12:24 [†]8:12 Cherem. 31:31–34

^x8:12 Ibu. 10:16–17 ^y9:2 Chuy. 26:1-3; 25:31-39, 23-30; Ibu. 8:5

^z9:3 Chuy. 26:31-33; Laawi. 16:1-2; Ibu. 6:19; 9:7, 12; 10:20

^a9:4 Chuy. 16:31-34; 25:10-22; 30:1-10; Kāāyiit. 17:6-11 ^b9:5 Chuy. 25:18-22

⁶ Ki yoo /kakeetet tukuuchoo tukul kuu nyotoo, kubēetii bēsyō ake tukul :mbo kibkōrōs yoo bo Yaama bokuyēyē yiisyēēng'waa.^c ⁷ Nteenee ki kibkōrōs nyoo wōō nkit :nyēē kiwēētii Kitōōk areet akeenke ām kēnyit. Ki yoo wēētii, kuyibē kiisēēnik kubo ng'ōōkiswookikyii ākoo choo kiyēyē :biiko kumēēnkētē.^d

⁸ Inēētēēnēēch :Tāmirmiryēētaab Yēyiin ng'aleechu kule yoo tākumii :Kōyoo bo Yēyiin ng'wēny, -mēēmuuchē :biiko chuut alake kōōwut Kitōōkiinoo. ⁹ Iboorwēēch :ng'aleechu raat kule -mēēmuuchē :tukuuk chēē /kikiikoochinē Yēyiin āk kōrōsēēk choo /kikēēbēēlē, kōōwuunto kāāsōōtēyiwēēk chēē miyootēch ām mētewookaab biiko.^e ¹⁰ Rubtooy keey :kiruutēk āk āmiisyēēt, yyēēsyēēt āk ntāsimum chēē /kiiwuunootē keey. /Kikēēyēyiisyēē kiruutēchoo ākoy kut chokuyey :Yēyiin kirootyeet nyēē lēēl.^f

¹¹ Neennyi, kichokuyēk :Kiriistō kibkōrōs nyēē wōō nyēbo tukuuk chēē kāroomēch choo kōōkutook. Kiiwut :inee Kōōtaab Yēyiin nyoo bo kibkōōnkōy nyoo /kimākēēyēyēē āwuun ankuchurtaat kusiir nyoo bo kōōrooni.^g ¹² Yoo kiiwutē :Kiriistō Kitōōkiitaab *Kōōtaab Yēyiin ām kibkōōnkōy, mānāāwēēto kiisēēnikaab kwēyiyi nto chēbo wuunōōy, nteenee kiikooyto korotiikyii areet akeenke baateey sukuwālāng'wēēch ākookoy.^h ¹³ /Kyāānkēēyisēē biiko choo kilēēlootiin kiisēēnikaab kwēyiyēk āk wuunōōk nto areekaab roorta, /kikiisōōtē kule /kāākitiliil.ⁱ ¹⁴ Bo kwōng'ut :yiisyēētaab Kiriistō kusiir ntāsimum choo bo kēny. Kiinēm keey ām Tāmirmiryēētaab Yēyiin nyoo bo kibchuulyo kuyēk kōrōsyoo nyēē churtaat ām wōlēē mii :Yēyiin. Kicham :kāāsōōtēyiwēēkyoo bo ng'ōōki kutākyēēch meet, nteenee kōōkōōtililēēch ra :korotiikyii sikēēyēchi Yēyiin yiisyēēt.^j

Kiityiich :korotiikaab Yēesu kirootyeet nyēē lēēl

¹⁵ Kiyey :Yēyiin kirootyeet nyēē lēēl yoo kimēē :Kiriistō /sikēēnyōōchi biiko kaat ām ng'ōōkiswookikwaa chēē kiyēyē kumii ng'wēnyuutaab :kirootyaanaa bo kēny. Kiyey kuu nyotoo sukunyōōr :biiko choo kuurē :Yēyiin bēurtaab kibchuulyo nyoo kikuurtoochinē.^k ¹⁶ Yoo kamwaayta :chii yoo kaakuriik kume /kēērōōbchi biiko alak tukuukyii, mānyōōru :bichoo tukuuchoo ākoy yoo kāākutook man kule kaakume :chiichooto. ¹⁷ Nāmtoochinē :ng'ālyoontoonoo yoo kaakume :chiito āmēēbērē yoo tākusoboot. ¹⁸ Ki yoo sukunāmtoochi :kirootyeet nyoo kibo kēny, ki ākoy /keebakach :tyoony. ¹⁹ Yu kikiikumwoochi *:Muusa biiko kiruutēk tukul, kunam sokēēkaab *yuusob nyēē /kikeenaankuyee sabur chēē sālootiin nyēē araa ankooluumta kiisēēnikaab wuunōōk āk chēbo kwēyiyēk* chēē /kikeetasee bēēko ānkuyisēē kitaabuutaab kiruutēk āk biiko tukul ²⁰ kumwooyē kule, “Kiisēēnik :chu chēē ikiimē kirootyeet nyoo mwooyē :Yēyiin kule orub.”[†] ²¹ Kiyisēē :Muusa subak kiisēēnik Kēryēētaab Yēyiin āk tukuuk tukul choo /kēēyēyiisyēē ām wōlooto. ²² Mwoowēēch :kiruutēkaab Muusa kule /kēēyēyiisyēē kiisēēnik /kiitiliilēē tukuuk chēē chaang'. Māmii mbo :nyooyeetaab kaat yoo māmii :kiisēēnik.¹

*9:19 Mātinyē :siruutēk alake ng'aleechu: 'āk chēbo kwēyiyēk'.

°9:6 Kāāyit. 18:1-5; 28:1-8 †9:7 Laawi. 16:1-19; Ibu. 9:25; 13:11

°9:9 Ibu. 8:5; 7:19 †9:10 Laawi. 11:1-47; 15:1-33; Kāāyit. 19:1-22 †9:11 Ibu.

4:14 †9:12 Room. 3:25-26; Ibu. 7:27; 9:25; 12:24; 13:12, 20; 1Bēt. 1:18-19

†9:13 Kāāyit. 19:1-10, 17 †9:14 Room. 7:5-6, 24-25 †9:15 Ibu. 8:6

†9:20 Chuy. 24:8 †9:22 Laawi. 17:11

²³ /Kikiitiliilēē *Kōōtaab Yēyiin nyēbo kōōrooni kiisēēnik ku kitōōntōyēētaab Kōōtaab Yēyiin nyoo miitē kibkōōnkōy. Nteenee tēerchiintōōs :Kōōtaab Yēyiin bo kibkōōnkōy āk nyi mii kōōrooni kuuyu māchē :nyoo bo kibkōōnkōy kōōrsyoon-tēēt nyēē kiimoot miisin.^m ²⁴ Mānēēwut :Kiriistō Kitōōkiinoo bo Yēyiin nyoo kiyēyē :biiko ānku kitōōntōyēētaab nyoo bo man, nteenee kiwēēwēēch :inee wōlēē mii :Yēyiin suwokōōyyoong'wēēch. ²⁵ Mēēbērē kiiwut :Kiriistō kibkōōnkōy areet chēē chaang' kōōkooyto keyy kuu wōloo kiiwutitooy :kibkōōrōs nyēē wōō Kitōōkiinoo bo kōōrooni ām kēnyiit ake tukul kuboontōtē kiisēēnikaab tyoong'in. ²⁶ Nto kiwuu nyooto, nto kiikunyalilaan :Kiriistō areet chēē chaang' kuchakee yoo /kikēēyēyēē kōōrēēt. Nteenee kiinēm keyy :Kiriistō areet akeenke baateey yu kikiikuriik :tabanta kuyēk kōōrsyoo sukōōsyēēnto kāāmuukēyēēkaab ng'ōōkisto.ⁿ ²⁷ Mēē :chii ake tukul meet akeenke, nto yityo kōōtilchi :Yēyiin ng'aleekyii. ²⁸ Ām kēēlto nyēē wuu nyooto kichamta keyy :Kāārārookiintēēt kume meet akeenke sukōōnēmto ng'ōōkiswookikaab biiko chēē chaang'. Mākuchō subak :Kāārārookiintēēt āmēēbērē chokōōnēmu subak ng'ōōkiswookikaab biiko, nteenee chōōnii chokōōrāroochē biiko choo ikēnēē keyy inee.^o

10 Ki kitōōntōyēēt :kiruutēkaab *Muusa nyēbo tukuuk chēē kāroomēch chēē kimii kukwoonii. -Mēēmuuchē :kiruutēchooto āk kōōrsēēk choo yibu :biiko /sikēēbēlēē kwaak ām kēnyiit ake tukul kuyey bichoo kuchurta.^p ² Nto kiiwuun-toochinē :kōōrsēēchoo bichoo ng'ōōkiswookikwaa kutukul, nto kiiyyoong'tooy :bēēl-sēētaab kōōrsēēk ānkuwuutyēē ng'ōōki ake tukul nyēē kiikuyey. ³ Kiisōōtyinē buch :bēēlsoonoo bo kōōrōs biiko ng'ōōkisng'waa ām kēnyiit ake tukul,^q ⁴ kuuyu kimēēmuuchē :kiisēēnikaab wuunōōy āk chēbo kwēyiyi kōōwuunto ng'ōōkiswookichoo. ⁵ Kunyi, yu kichōōnii :Yēēsu kōōrooni, kimwoochi Yēyiin kule, “Kimēēmāchē bēēlsēētaab kōōrōs āk tukuuk chēē /kēēkōōniing', nteenee kiichōbwoo bōōrto ākooytē.

⁶ -Mēēng'ērēkyinē kōōrsēēk choo /kēēbēlēē kutukul nto ku choo /kiibuuktēē ng'ōōkisto.

⁷ Yooto amwaay kule,

‘Āchōboot oō, Yēyiin,

ayey kiy ake tukul nyoo imākwoo ayey,

kuu wōloo mwooytooy :siruutēk kurubta keyy anii.”[†]

⁸ Kinyooyee kumwooy kule, “Kimēēng'ērēkyinē tukuuk chēē /kēēkōōniing' āk tyoong'in choo /kēēbēlēē kutukul nto kōōrōs choo /kiibuuktēē ng'ōōkisto.” Kimwooy kuu nyooto ānkoo /kikēēyēyē kōōrsēēchu kurubta keyy āk wōlēē wuu :kiruutēk.

⁹ Nto mii yoo, kumwooy kule, “Āchōboot oō, Yēyiin, ayey kiy ake tukul nyoo imākwoo ayey.” Kunyoo, kiinēmto :Yēyiin kiirootyēt nyoo kibo kēny ankookeeree kiirootyēt nyēē lēēl. ¹⁰ /Kikiitiliilēēch kuuyu kiyey :Yēēsu Kiriistō kuu wōloo kimāktooy :Yēyiin ānkōōkooyto soboonnyii kunyil akeenke baateey.^r

¹¹ Yēyē :mbo kibkōōrōs chēbo Yuutayee kiyiisēēt bēsyō ake tukul kubēlēē kōōrsēēchooto areet chēē chaang' āmēēmuuchāktōōs kōōnēmto :bēēlsoonoo bo

^m9:23 Ibu. 8:5 ⁿ9:26 Ibu. 7:27 ^o9:28 Māārko 10:45; Yoowa. 1:29; Kala. 1:4; 1Tēm. 2:6; Ibu. 9:14, 26; 10:10, 12, 14; 1Yoowa. 2:2 ^p10:1 Kolos. 2:16-17; Ibu. 7:18-19; 8:5 ^q10:3 Ibu. 9:7 [†]10:7 Tyēēnwookik 40:6-8 ^r10:10 Ibu. 7:27

kōrōs ng'ōōkiswookik.^s ¹²Nteenee, yoo kiikooytooy keey :kibkōrōs nyēenyoo areet akeenke baateey, wokōobuurēē āwutaab taay nyēbo Yēyiin.^t ¹³Mii wōlooto raat kukānyiisyē ākoy bēsyēēt nyēē +/mākiisyēētēē buunikyii.^{†u} ¹⁴Kiyey :meetaab Yēēsu nyoo kiinēmu keey kunyil akeenke sukuchurta ākookoy :biiko choo /kōōki-itāboonchi Yēyiin.

¹⁵Chāmchiintōōs :nkinee Tāmirmiryēētaab Yēyiin āk ng'aleechaa kumwooyē kurook kule, ¹⁶“Kiirootyeet :nyi nyēē +maayey āk bichoo ām bēsyōōsyēk choo kwoonii. +Māākoochi mākuutēkyuu mētewookwaa āriit ānkāāsirchi soboonwēkwaa.”

¹⁷Nto yityo, kumwooy kule, “+Māāmētoochi ng'ōōkiswookikwaa āk choolwookātēēng'waa.”^v ¹⁸Yoo /kāākēenyōōwēēch kaat nanyuun, mēēberē tākumāchāk-tōōs /kēēbēlē kōrōs.

Okany kēēlēekityi Yēyiin

¹⁹Mbo ng'etaabiya, kēēbēēti nyēē -mākēēmuuytōōsi Kitōōkiitaab *Kōōtaab Yēyiin ām kibkōōnkōy, kuuyu kiwasta :Yēēsu korotiikyii kubo acheek.^w ²⁰Kiyootwēēch :inee kēēlto nyēē lēēl nyēē irēētootēēch ākoy wōlēē mii :Yēyiin kēēbuntēē ankeet nyoo kikiyeel Kitōōkiitaab Kōōtaab Yēyiin. Kēēli lēēl ku Yēēsu nyoo soboot.^x ²¹Kēēboontē kibkōrōs nyēē wōō nyoo bāwēēch.^y ²²Okany kēēlēekityi Yēyiin ām manta kiikoosēē keey inee kutukul, kuuyu /kiikēēyisēēnēēch korotiikaab Yēēsu /ānkiiwuunēēnēēch bēēko chēē tiliilēch, simēētākiiisōōtē tukuuk chēē miyootēch choo kikēēyēyē.^z ²³Māchāktōōs kēēkiilchi miisin kiyēē kiikēnēē keey, kuuyu Yēyiin nyoo /kiikoosēē keey :nyēē kikuurtooy kiyooto.^a ²⁴Okany kiirōotootē wōlēē +mākiitiirtooy keey ām chamateet ānkēēyēyē tukuuk chēē kāroomēch.^b ²⁵-Mookany keebakaakte tuuyōōsyēkyoo choo bo kwaak kuu yoo kiikubakaakta :alake. Okany kikiimē keey miisin, kuuyu ōkāsē kule miitē kulēēkitiitu :bēsyēētaab tabanta.^c

²⁶Nto yoo kāākēenyōōru ng'ālyoontēētaab manta ānkēēkwētyi kēēyēyē ng'ōōkisto, māmii :kōrōsēēk alake tukul chēē tākōōwuuntoowēēch ng'ōōkiswookichoo. ²⁷Kēēkānyoonu /kiiruusteeneech mayaa yong'ooos nyoo mākōōmukuus buunikaab Yēyiin!^d ²⁸Ki yoo katay :chii kurub kiruutēkaab *Muusa -/mākēēriirēē nteenee /kikēēbākāchē yoo biiko āyēēng' nto ku sōmōk :chēē kikāsē ng'aleechaa.^e ²⁹Mākung'woonchi nyēē tyaa :chiito nyoo kamoonta Lakwataab Yēyiin ankuchwees korotiikaab kiirootyeenyii choo kiitiliilē chiichooto. Kōōkōōng'woonchi :chiichoo sōō, nyēē tyaa Tāmirmiryēētaab Yēyiin nyoo bo kiisayta!^f ³⁰Kiinkētē :acheek Yēyiin nyoo kimwooyē kule, “Anii :nyēē āyooku.”[†]

^s10:11 Kāāyit. 28:1-8 ^t10:12 Ibu. 8:1 [†]10:13 Tyēēn. 110:1 ^u10:13 Choos.

10:24; 1Kōōr. 15:25; Ibu. 1:13 ^v10:17 Cherem. 31:33-34; Ibu. 8:10-12

^w10:19 Room. 5:2; Ēfēēs. 3:12; Ibu. 4:16; 9:8

^x10:20 Mat. 27:51; Ibu. 9:3, 14-15 ^y10:21 Ibu. 4:14; 3:6 ^z10:22 Ēsēk. 36:25; Ēfēēs. 5:26 ^a10:23 1Kōōr. 1:9; Ibu. 4:14 ^b10:24 Ibu. 13:1

^c10:25 Yēyuut. 2:42; 1Kōōr. 1:13; Filib. 4:5; Ibu. 1:13 ^d10:27 Isa. 26:11; 1Tēēs. 1:5-10; Ibu. 9:27; 12:29 ^e10:28 Kiruu. 17:6-7; 19:15 ^f10:29 Ibu. 6:4-6

^g10:29 Māārkō 3:29; Ibu. 6:6; 9:12; 2:3 [†]10:30 Kiruu. 32:35

/Kēemwooyē subak kule, “Mākōōtilchi :Yēyiin biikyii ng'aleek.”† ³¹ Yong'oos sōō, nyēē tyaa yoo /kākīirēkēērchiing' āwunnyēkaab Yēyiin!

Māchāktōōs ōmuytoochi

³² Osoot bēsyoōsyēchoo kibo taay yoo kyōōnyōōru lēbkēēyyēetaab Yēyiin. /Kikēēwusook nyēē kōrōōm, nteenee kyoomuyte. ³³ Kimii mbo :bēsyoōsyēk alak chēē /kikēēmōrook /ānkēēwusook, nto ām bēsyoōsyēk alak kyōōtiyē mbo ng'eetaabkoomēt choo /kikēēyēchinē ng'aleechaata. ³⁴ Kyōōkāsyinē kiisayta biikaab Kiriistō alak choo /kakeerat ānkyōōng'ērēchē mbo yoo /kikiinēmunēenook tukuukwook, kuuyu kyōōnkētē kule ōboontē kiyēē karaam kusiir tukuuchoto ānku nyēē mābēku.^h

³⁵ Kunyoo, otas taay ōkoosēē keye Yēyiin nyoo mākutuwēnēenook kiy nyēē wōō miisin. ³⁶ Māchāktōōs ōyēyē kiyēē māchē :Yēyiin ām muytaayeet sōōnyōōru kiyēē kikuurtoowook.ⁱ ³⁷ Mwooyē :siruutēk kule, “Mākuchō ām lēkitō :nyooto chōōnii nyēē -mēēkooyē keye. ³⁸ Nyōōru soboonto :chiito nyoo churtooy kubo kaakaaseenyii. Nteenee -māāng'ērēkyinē yoo ituytuuyootē.”†j ³⁹ -Mākēēyēku akeenke āk choo ituytuuyootē ānkubootyootiin nteenee, kēēboontē keye choo ikoosēē keye Yēyiin ānkumii /bokiirāroochē.^k

Kaakaaseet

11 Yoo kiikoosēē keye Yēyiin kuyityiintōōs :kiyēē kiikēnēē keye ānkuyēyēēch :kaakaaseet kiikēnēē keye tukuuk chēē -/mākēēkāsē.^{1,2} /Kikeeng'alaalee mbo kuuko nyēē karaam kuuyu kiikoosēē Yēyiin.

³ Kuuyu kiikoosēē keye Yēyiin, kiinkēt kule yoo kimwooyē :Yēyiin ng'ālyoo, kuyeyakay :barak āk ng'wēny. Kikwaanee :tukuuk choo /kēēkāsē wōlēē mii :choo -/mākēēkāsē.^m

⁴ Kuuyu kiikoosēē keye :Ābēl Yēyiin, kuyey kōrōsēēk chēē kicham :Yēyiin kusiir choo kibo Kaayin. Kicham :Yēyiin kōrōsēēchoo, kōōbooru kule kichurtaat :Ābēl. Ānkoo kime :Ābēl, tākōōrwookyinē biich kubuntēē kaakaaseenyii.ⁿ

⁵ Kuuyu kiikoosēē keye :Enok Yēyiin, /kēēyib kuwo kibkōōnkōy kusoboot nyēē /manaabokeekas subak. Nto kutoombo /kēēyibē Enok kuwo kibkōōnkōy, /kikēēmwooyē kule kikiikoong'erech Yēyiin.^o ⁶ Māmii :chii nyēē ing'ērēchē Yēyiin yoo -mēēkoosēē keye inee. Nto chii nyoo māchē kulēēkityi Yēyiin, kumāchāktōōs kōōyēnchi kule miitē :Yēyiin ānkutuwēnē biiko choo chēēng'ē inee.

⁷ Kuu yoo kiikoosēē keye :Noowa Yēyiin, kuteech mwēēnkēēt nyēē kiisob kanyii. Kikoonyit :inee kiyēē kimwoochinē :Yēyiin kurubta keye ākoo tukuuk chēē mānāatook bēsyoōēt ake. Kiyyēnchi :Noowa ām kēēli kule kimisyinē /kiikarbuus kōōrēēt. Kichamta inee :Yēyiin kubo kaakaaseenyii.^p

†**10:30** Kiruu. 32:36 ^h**10:34** Ibu. 11:26; 13:14; 1Bēt. 1:4-5

ⁱ**10:36** Room. 5:3; Ibu. 3:14; 6:11-12; 12:1; Yāāk. 1:3-4, 12; 5:11; 2Bēt. 1:6

†**10:38** Aabakuuk 2:3-4 ^j**10:38** Room. 1:17; Kala. 3:11 ^k**10:39** 1Bēt. 1:9

^l**11:1** Room. 8:24-25; 2Kōōr. 4:18; 5:7

^m**11:3** Toowu. 1:1; Tyēēn. 33:6, 9; Room. 4:17 ⁿ**11:4** Toowu. 4:3-10

^o**11:5** Toowu. 5:21-24 ^p**11:7** Toowu. 6:13-27; 1Bēt. 3:20

⁸Nto kuuyu kiikoosēē keye :Abraam Yēyiin, kukoonyit yoo kimwoochinē :Yēyiin kule kuwuuchi kōōr nyēē kimēēnkētē nyēē kimii wokōōkoochinē :Yēyiin.^q ⁹Kiminy :inee kōōroonooto kikiikukuurtoochi :Yēyiin ku soboyiin. Kiminyē keryōōnik ānkiminy :nkicheek mbo Isaka āk Yāākōbō kōōroonooto /kikēēkuurtoochinē.^t ¹⁰Kikānyoonu :Abraam *kiriinkēēt nyēē wēētii kibchuulyo nyoo kimākusisin :Yēyiin ankuteech.^s

¹¹Nto kuuyu kiikoosēē keye :Saara nyoo ki sōōn Yēyiin, kunyōōr leekwa ānko ankikiikuyooosiit miisin. Kiisoot :Saara kule yemaat /kiikoosēē keye Yēyiin nyoo kikuurtoochinē inee leekweet.^t ¹²Kunyoo, kichokuyoot :chiito akeenke nyēē kiki-ikuriich meet, lēēkōōk chēē chaang' miisin kuu kookeelik nto ng'aayneetaab sakaramteetaab araaraya.^u

¹³Kibēk :bichu tukul chu kiikoosēē keye Yēyiin kumānānyōōr kiyēē kikiikukuurto :Yēyiin, nteenee kitoobēnchi buch wōlēē lōō ankukanyaan. Kichāmchiin kule ki soboyo :icheek ām kōōrēēt.^v ¹⁴Yoo mwooyē :biiko ng'aleek chēē wuu chu-utēchu kōōbooru kule mii kukānyoonu kōōrēēt ake. ¹⁵Nto kiisōōtyēēchinē :bichoo kōōroonoo kikwoonēē, nto kiiyēēyē. ¹⁶Nteenee, kimāchē miisin :bichu kōōr nyēē karaaran miisin, nto nyooto ku Kaab Yēyiin. Kunyoo, ng'ērēchē :Yēyiin yoo kuruē :bichoo inee kule Yēyiintēēng'waa, kuuyu kiikuchōbchi bichooto *kiriinkēēt ām kibkōōnkōy.^w

¹⁷Nto kuuyu kiikoosēē keye :Abraam Yēyiin, kicham kōōkooyto wēriinyi akeenke baateey /keeyeyee kōrōsēēk yoo kityēmē inee :Yēyiin,^x ¹⁸ānko kikiikukuurtoochi :Yēyiin kule, “Isaka :nyēē makuroobta siintaaryeeng'uuung'.”[†] ¹⁹Kiinkēt :Abraam kule imuuchē :Yēyiin koong'eete biiko meet. Kunyi, /kikēēkētyi Isaka nyēē kitāmē.^y

²⁰Nto kuuyu kiikoosēē keye :Isaka Yēyiin, kiibēruurchi Yāākōbō āk Esaawu tukuuk choo kimii bokukwoonii.^z

²¹Nto kuuyu kiikoosēē keye :Yāākōbō Yēyiin, kiibēruur wērikaab Yōōsēēf yoto kimii wokumēē. Kitiiyēē keye :Yāākōbō kirōknyii ankusaay Yēyiin.^a

²²Nto kuuyu kiikoosēē keye :Yōōsēēf Yēyiin, kimwooy yoo kimēē wōlēē kimākōōrēetonunto :Yēyiin Isrāyēēlik kung'eētyēē Miisir ānkumwooy wōlēē + /mākēēriibto koyikyii.^b

²³Nto kuuyu kiikoosēē keye :sikiikaab *Muusa Yēyiin, kuwuny inee ārook sōmōk. Maneeywey :sikiichoo kiyēē kikiikoobaraasta :bāytooyiintēēt kuuyu kikas kule kikaraaran :wēeroo.^c

²⁴Nto kuuyu kiikoosēē keye :Muusa Yēyiin, kutay yu kāwokuwōōyit /kēēkuur kule wēritaab chēēbtaab bāytooyiintēētaab Miisir.^d ²⁵Kikwey :Muusa kunyalil āk biikaab Yēyiin kusiir kwoonyinkyi :ng'aleekaab leles choo māyitē wuy. ²⁶Kikas kule kikaykay /kēēwus kuu Kāārārookiintēēt, kuuyu kikānyoonu miisin kiyēē

^q11:8 Toowu. 12:1-5 ^t11:9 Toowu. 35:27 ^s11:10 Ibu. 13:14

[†]11:11 Toowu. 17:19; 18:11-14; 21:2; Room. 4:19-20

^u11:12 Toowu. 12:2; 2Kōōr. 1:9 ^v11:13 Mat. 13:17; Yoowa. 8:56

^w11:16 2Tēm. 4:18; Chuy. 3:6, 15; Ibu. 13:14

^x11:17 Toowu. 22:1-14; Yāāk. 2:21 [†]11:18 Toowu. 21:12

^y11:19 Toowu. 22:2, 5; Room. 4:21; 2Kōōr. 1:9

^z11:20 Toowu. 27:27-29, 39-40 ^a11:21 Toowu. 47:31—48:20 ^b11:22 Toowu.

50:24-25; Chuy. 13:19 ^c11:23 Chuy. 2:2; 1:22 ^d11:24 Chuy. 2:10-12

+ /mākēetuwēnē kusiir yoo kātānyōōru bāytit nyēbo Miisir.^e ²⁷ Nto kuuyu kiikoosēē keyy :Muusa Yēyiin, kung'eetee kōōrēetaab Miisir nyēē mānāamuyēē kōōrōmātēetaab bāytooyiintēetaab Miisir. Kimuytoochi kuuyu wuu nyēē kikāsoonu Yēyiin nyoo -/mākēekāsē.^f ²⁸ Kuuyu kiikoosēē keyy :Muusa Yēyiin, kumwoochi Isrāyēēliik kwaam *Saakweetaab Keeytaayeet ānkumwoochi kuyisēē kisēēnik kurkootik simabakach *:malayikeetaab Yēyiin wērikaab Isrāyēēliik choo kibōōrēētōōk.^g

²⁹ Nto kuuyu kiikoosēē keyy :Isrāyēēliik Yēyiin, kwaay Araarayta nyēē Arraa nyēē kiyey :Yēyiin kuyaam. Nto yu kibērē :Miisiriik kwaay, kubakach :bēēko.^h ³⁰ Kuuyu kiikoosēē keyy :Isrāyēēliik Yēyiin, kōōmuutmuut kiriinkēetaab Yēerikō bēsyoōsyēk tisab, yooto kuluulcho :tōōtōōsyēkaab *kiriinkoonoo.ⁱ

³¹ Nto kuuyu kiikoosēē keyy :Raa-ab nyoo ki chēēmurēnyoo Yēyiin kutaach yōōtiikaab Isrāyēēliik. Kiyey :yooto -/makeebakach inee āk bichoo kikōchōnkyinē Yēyiin.^j

³² Ara, mataamwaay nee? Yibē āsiiswēk chēē chaang' yoo kāālē ātētu kiyēē kiyey :Kiityōōn, Barak, Sāmsōōn, Cheefta, *Tāwuti, Sāmweēl ākoo *wōōrkooyikaab Yēyiin.^k ³³ Kuuyu kiikoosēē keyy :bichoo Yēyiin, kubooryēē kōōrōōsyēk ānkōōbēl, kuyey kiyēē churtaat, kunyōōr kiyēē kikiikukuurtoochi :Yēyiin, kiimooltuutākiis :ng'ētuunyēk kumayeyee bichoo kiy,^l ³⁴ koomuukta kāāmuukēywēēkaab maata nyēē kiyong'ooos ankuchililee chōōkiinēk. Kiweek :kuskuusyēetaab bichoo kuyēk kiimnātēēt. Kikōrōmiitu ām booryēēt ānkōōsyēēnto lukēetaab booryēēt nyēbo kōōrēēt ake.^m ³⁵ Kitaach :koooruk biikwaa chēē king'ētyēē meet. /Kikiinyaliil bichoo alak /ankeebakach kuuyu kitay kumēto kaakaaseeng'waa kumāchē kule /sikiing'eetee meet sukunyōōr soboonto nyēē karaam kusiir nyoo bo kōōrooni.ⁿ ³⁶ /Kikiintosuur alak /ānkēēbir, /keerat alak /ankeekerta kāābrātiisyō.^o ³⁷ /Kikeewiiree alak rwoontōōk kumēēyo, /keemurmuree alak musumēēnoonik, nto alak /keebakachee chōōkiinēk. Kiilaach :alake mākātōōkaab kēēchiir āk ng'oroor. Ki bānoon ānkōōmbāchootē, nyēē kiwusootiin ānkunyāliilootiin.^p ³⁸ Kiming'ootē suurkwēēn, lekemoos, kēbēnoon ānkuwunyootēē keyy ng'wēēnoon. Ki kāroomēch :icheek miisin nyēē kimānyoolchinē kōōrooni. ³⁹ /Kikēēng'āloolēē bichoo nyēē karaam kuuyu kiikoosēē keyy Yēyiin, nteenee mānāānyōōr kiyēē kikuurtoochi :Yēyiin, ⁴⁰ kuuyu kiikuchōbwēēch :inee kiy nyēē karaam miisin. Kimāchē kule kunyōōr :bichooto āk acheek kiyoo /kēetuwēnēēnēēch yoo kaakeeyit tabanta.

Ōmuytoochinē kuu Yēesu

12 Tākēēmiitē :acheek keeweetaab labateet kēēlābātē ānkēēmuutwēēch :biiko chēē chaang' choo kisimkookaasee keyy Yēyiin. Kunyoo, okany kēēmētē kiy ake tukul nyēē rikirēēch ānkiitiliil keyy ām wōlēē mii :ng'ōōkiswookik choo

^e11:26 Ibu. 12:2; 13:13 ^f11:27 Chuy. 11:4-8; 12:51; 13:21-22

^g11:28 Chuy. 12:1-14 ^h11:29 Chuy. 14:21-29

ⁱ11:30 Choos. 6:12-21 ^j11:31 Choos. 6:23 ^k11:32 Kiir. 4:4—5:31; 6:11—8:32; 11:1—12:7; 13:2—16:31; 1Sām. 16:1, 13; 1Bāy. 2:11

^l11:33 Kiir. 14:6-7; 1Sām. 17:34-36; Tān. 6:1-28 ^m11:34 Tān. 3:23-25

ⁿ11:35 1Bāy. 17:17-24; 2Bāy. 4:18-37 ^o11:36 Cherem. 20:2; 37:15

^p11:37 2Tēt. 24:21; Cherem. 26:23

nooynooyēech ānkēemuytoochi keelabat.^q ²Okany kiirōotootē Yēesu nyoo in-tōōwēech kiikaasee key Yēyiin. Tāsē taay :inee kōōtitiirēech ākoy tabanta. Ma-neechuchuuy key yoo kinyālilē nteenee kichamta key kume ām keel nyēbo kāān-tosuurrāt ām murtooywoontētēet kubo ng'erekweek chēē kimii kukānyoonu. Nto mii yoo, wokōōbuurēē āwutaab taay nyēbo Yēyiin kubāytooyiis :tukwaay.^r ³Kimuy-toochi :Yēesu wēchēetaab kibng'ōōkisiis. Kunyi, osoot baa kiyēē kibuntēē :inee, simōōchoosyē ānkubēkwook :moonik.

Chuulēech :Yēyiin

⁴Mānōōbooryēē :akweek mbo miyootyēetaab kōōrooni kut owaste korotiikwook. ⁵Ōrōotootē kiyēē mwooyē :siruutēk kurubta key akweek choo ōyēku lōkōkaab Yēyiin. Mwooyē :siruutēk kule,

“Lakwanyuu, -meetay yoo kachuuling' :Yēyiin
nto kumeeyng' key :moo yoo kāyisuung'

⁶kuuyu chuulē :Yēyiin chii nyoo chāmē
ānkubāsē nyoo yibē kule lakwanyii.”^{†s}

⁷Yoo /kēēmii /kēēchuulook ōmuytoochinē, kuuyu yibook :Yēyiin kuu lōkōkyii. Ara, miitē man :leekwa nyēē māchuulē :kwaan?^t ⁸Yoo /kamakeechuulaak kuu yoo /kēēchuulē lēekōōy, kōōbooru kule -mōōyēku lōkōkaab :kayta, nteenee ōyēku lēekōōy chēbo saang'. ⁹Kikēēboontē :tukul mbo baaba chēē kichuulēech ānkiki-iywēyē. Kunyi kiiywēyē sōō, kule nee Baaba Yēyiin nyoo kēēnyōōrunēē so-boonto? ¹⁰Kichuulēech :mbo baaba choo bo kōōrēēt ām bēsyōōsyēk chēē ng'eri kuu wōlēē kikāstooy :icheek. Nteenee chuulēech :Yēyiin sikēētililiitu kuu inee.^u ¹¹Ng'woonchēech yoo /kēēchuulēech āmēng'erēechēech. Nteenee mākōōnkēt :bi-iko lētuunoo choo /kiikiineet wōlēē yēytooy tukuuk chēē churtootiin ānkunyōōr tankaset.

Keebe kōōrēenyoo nyēē mēēsimsiimāktōōs

¹²Ōtitiir āwunnyēkwook choo kōōwuusootē ānkōōkomkoomu kuutung'ookwook choo kāākuranchooch.^v ¹³/Kēēbēesyētēē kēelto nyēē chuulaat,[†] /simakiinach choo sōnkōchootiin nteenee kukimkimiitu.

¹⁴Osyēem ōbuurtooy key biiko tukul ām tāloosyēt, ānkōōtililiitu kuuyu māmii :chii nyēē makukas Mokoryoontētēet yoo mā tiliil.^w ¹⁵Okas kule makusta :chii chamateetaab :Yēyiin sukung'et -mabiit :keet nyēē ng'waa nyēē imuuchē kooyi-imaak ankunyeere :ng'woonēenyii biiko chēē chaang'.^x ¹⁶Okas kule mayey :chii ng'aleekaab martaayēet, nto kutay Yēyiin kuu yoo kitāyē :Esaawu sukwooltooy bērunyii bo kiboooret kuwalee āmnyoo buch.^y ¹⁷Ōnkētē kule kitay :kwaan kōōbēruur inee lētuunoo yoo kimāchē kunyōōr bēruuro. Ānkoo kiriir nyēē tyaa, maneemuuch kuweech kāāsōōtēyēwēekaab kwaan.^z

^q12:1 1Kōōr. 9:24-25; Ibu. 10:36 ^r12:2 Ibu. 2:10; 13:13; 8:1

[†]12:6 Kāālēwēnik 3:11-12 ^s12:6 Ng'oong'. 3:19 ^t12:7 Kiruu. 8:5

^u12:10 Mat. 5:48; 2Bēt. 1:4 ^v12:12 Isa. 35:3 [†]12:13 Kāālēw. 4:26

^w12:14 Tyēēn. 34:14; Mat. 5:9; Room. 14:19; 1Kōōr. 7:15; Ibu. 12:11

^x12:15 Kiruu. 29:18; Kala. 1:6 ^y12:16 Toowu. 25:29-34

^z12:17 Toowu. 27:30-40

¹⁸Manookwaa bakeenke Tulwēetaab Sinaay nyoo kiirikitiitē, nyoo kikiker :boolteet kule tutung', tuuluunkēnēt āk wusōōnēt, ¹⁹chēyātēetaab aryeembuut āk kaaruumeetaab kuutiib chii. Yooto kabokukas :biiko kuutiinaa, kusooysooyiis /kumātākēemwoochi ng'alyoo ake,^a ²⁰kuuyu kimāmāchē takukas ng'aleechaa /kikēemwooyē kule yoo kātiiny mbo :tyoony lekemaanaa kumāchāktōōs /keewiiree rwoontōōk kut kume.^b ²¹Kiyōng'ōsyi *Muusa :ng'aleechaa kut kumwooy kule, “Kāamuy kut abootan!”[†] ²²Nteenee kookwaa :akweek lekemeetaab *Sāāyōōn, *kiriinkēetaab Yēyiin, Yēerusālēm :nyooto nyēbo kibkōōnkōy wōlēē mii :malayikaanik chēē chaang' miisin chēē ng'ērēkootiin.^c ²³Kookwaa nanyuun wōlēē mii :kibōōrētōōk choo sirootiin koynōōkwaa ām Kaab Yēyiin ankookwaa wōlēē mii :Yēyiin nyoo itilchinē biiko tukul ng'aleek āk wōlēē mii :tāmirmirookaab biiko choo kāroomēch choo kiikuyit tabanta.^d ²⁴Kookwaa wōlēē mii :Yēesu nyoo kiyibu kirootyeet nyēē lēēl nyoo kiityiichēē korotiikyii choo kiwāstooy keyy kōō-ārōōr ng'aleek chēē kāroomēch kusiir korotiik choo kibo Ābēl.^e

²⁵Ōriib keyy nanyuun, amootay ōkāsyi Yēyiin nyoo ng'āloolwook. Yoo kimachilil :biiko choo kitāyē kukāsyi Yēyiin nyoo king'āloolchinē kuchōōnēē kōōrēt ii, kēēchililtooy ānō :acheek yoo kakiichuchuyee keyy Yēyiin nyoo ng'āloolwēech kuchōōnēē kibkōōnkōy?^f ²⁶Kiisimsiimākoy :kōōrēt yooto ām kaaruumeetaab kuutiinyii, nto raat kiikukuurto kule, “ + Māātimtiim subak kōōrēt ng'wēny āk wōliin bo barak.”^{†g}

²⁷Ng'alyoontoonoo bo 'subak' kōōbooru kule + /mākiinēmto kiy nyoo itimtiimāktōōs nto nyooto ku barak āk ng'wēny. Yooto mākung'ēt :tukuuk chēē mēētimtiimāktōōs. ²⁸Kēēmiitē :acheek bokēēnyōōru kōōrēenyoo nyēē mēētimtiimāktōōs. Kunyi, okany kēēbirchi Yēyiin kōōnkōy ānkēēyēchi yiisyēt nyēē /kēēchāmē ānkiiywēyē inee miisin,^h ²⁹kuuyu wuu :Yēyiintēenyoo maata nyēē irikitiitē nyēē iwoonyē biich.ⁱ

Wōlēē /kiing'ērēktooy Yēyiin

13 Otas taay :akweek ōchoomtōōsii kuuyu ōtuubchē.^j ²Lēyyē, ōtoochē mbo soboyiin kuuyu kiikuyey :alake kuu nyooto ankutaach malayikaanik kumēēnkētē.^k ³Ōyibē biiko choo mii kāābrātiisyō wuu nyēē ōboontē keyy. Ōkāse nkicheek choo nyāliltōōs wuu nyēē ōnyāliltōōsii :tukul.^l

⁴Māchāktōōs kukas :chii ake tukul kule kākoonyit kēēsyēēt. Māchāktōōs kukoonyitē :saanteet koorkeēnyii ānkukoonyit :koorkēēt saanteenyii kuuyu ing'woonchinē :Yēyiin biiko choo rwootootē keyy nto choo mārtootē.^m ⁵Osatee keyy muchastaab beesaan ankooyemakse ām tukuuk chēē ōboontē kuuyu mwooyē :Yēyiin kule,

^a12:19 Chuy. 19:16-22; 20:18-21 ^b12:20 Chuy. 19:12-13

[†]12:21 Kiruu. 9:19 ^c12:22 Kala. 4:26; Ibu. 13:14 ^d12:23 Ng'oong'. 3:5

^e12:24 Luuka 22:20; Toowu. 4:10; Ibu. 8:6; 9:12-22; 1Bēt. 1:2

^f12:25 Ibu. 2:2; 3:7-19; 6:4-6 [†]12:26 Akaay 2:6

^g12:26 Chuy. 19:18; Akaay 2:6, 21 ^h12:28 Ibu. 13:14

ⁱ12:29 Kiruu. 4:24 ^j13:1 Kala. 6:10; Ibu. 6:10; 10:24; 13:16; 1Bēt. 1:22 ^k13:2

Toowu. 18:1-8; 19:1-3; Room. 12:13; 1Tēm. 3:2; 5:10; 1Bēt. 4:9; 3Yoowa. 5-8

^l13:3 Mat. 25:36; Ibu. 10:34 ^m13:4 1Kōōr. 7:2-4; 1Tēēs. 4:3-7

“Mākoy abakaaktiing' āmāmētiing'.”^{†n} 6 Kunyi āmuuchē amwaay ām nyikanateet kule, “Yēētiintēnyuu :Yēyiin. -Māmii :kiy nyēē inyōkōortoo. Kunyoo, nee :nyēē imuuchē kuyeyeenaa :chii buch?”[†]

⁷ Ōsoōtē kāāntōoyikwook choo kisimkwoomwook ng'aleekaab Yēyiin. Osoot baa wōlēē kiming'tooy :bichoo ankookaasee keey Yēyiin kuu wōloo kiyēytooy :icheek.^o

⁸ Manaaweek :Yēēsu Kiriistō. Inee :nyooto kibo kēny, nyiitēnyi bo raat ānku nyoo wēētii kibchuulyo.^p ⁹ -Mookany kooberbeeraak :kāānētuutēk alake chēē moosootiin. Karaam yoo kēēkimkiim :Yēyiin kāāsōōtēyēwēēkyoo ām chamateenyii kusiiir yoo /kakeerub ntāsimumtēkaab āmit chēē māyēētyēēchinē biich.

¹⁰ Kēētinyē :acheek *kāābkōrōs nyēē lēēl nyēē -/mākēēchāmchinē mbo kibkōrōs chēbo Yuutayeek. ¹¹ Yibē :kibkōrōs nyēē wōō kiisēenikaab tyoong'in kukwa Kitōōki-itaab *Kōōtaab Yēyiin sukōōbuuktēē ng'ōōkisto, nteenee /kēēbēēlēē tyoong'iichoo *kiriinkēēt saang'.^q ¹² Ām kēēlto nyēē wuu nyooto, kimēēchi :Yēēsu *kiriinkēēt saang' sukōōtiliilēē biiko korotiikyii.^r ¹³ Kunyoo nanyuun, okany keebe *kiriinkēēt saang' wōloo /kikiinchuruurēē Yēēsu ānkoo +/mākiinchuruurēēch nkacheek. ¹⁴ -Mākēēboontē *kiriinkēēt nyēbo kiinkō ām kōōrooni, nteenee kēēkānyoonu *kiriinkēēt nyēē lēēl nyēē mākuchō.^s ¹⁵ Kunyoo, okany kiikoochinē ākookoy Yēyiin kōrōsēēkaab kaakaastaayeet kubo Yēēsu ānkēēsilitooy kaayneenyii.^t ¹⁶ Okas kule ōyēyē ng'al chēē kāroomēch ānkōōyēētyēēchinē keey, kuuyu kōrōsēēk :chuutēchu chēē ing'ērēēchē Yēyiin.^u

¹⁷ Ōkoonyit kāāntōoyikwook ānkōōrubē kiyēē mwooyē. Icheek :chēē riibook ānkōōnkētē kule +/makeetebee ng'aleek kurubta keey āk yiisyooni. Yoo kōōkoonyit kāāntōoyichoo, mākuyēyē yiisyoōnuutēkwaa ām ng'erekweek, nto yoo -mōōkoonyitē, kuwuyiitiyinē :yiisyeēt amēēbēre mākuyēētyēēchook kiy.^v

¹⁸ Ōsoowēēch. Kēēmāchē kēēminy ām kēēlto nyēē yibwēēch koonyit. Ānkētē kule māmiitē :kiy nyēē miyaat nyēē kyaayey.^w ¹⁹ Āmāchē kule ōsoowoo kuu nyiitēnyi sāāchōō wōloo ōmiitē ām lēēkitō.

Saayeeet

²⁰⁻²¹ Kukōōnook :Yēyiintēētaab tāloosyēēt kiy ake tukul nyēē karaam sooyey kiyēē māchē :inee. Yēyiin nyoo kiing'ēētēē meet Mokoryoontēnyoo Yēēsu, nyoo ākiintēēt nyēē wōō nyēbo kēēchiirēk. /Kikeeyey kiirootyāanaa wēētii kibchuulyo kubununēē korotiikaab Yēēsu. Kuyey :Yēyiin yiisyeenyii ām wōlēē kēēmiitē kubununēē Yēēsu Kiriistō sikiing'erech inee. Kutōōriit :inee ākookoy! Kuwuyiit nyooto.^x

[†]13:5 Kiruutēk 31:6 ⁿ13:5 Filib. 4:11-12; 1Tēm. 6:7-10

[†]13:6 Tyēēnwookik 118:6-7 ^o13:7 1Kōōr. 4:16 ^p13:8 Isa. 41:4

^q13:11 Laawi. 16:15; Chuy. 29:14; Ibu. 9:7 ^r13:12 Luuka 23:26; 22:20

^s13:14 Filib. 3:20; Ibu. 11:9-10, 13, 16; 12:22, 28; 1Bēt. 2:11; Ng'oong'. 21:2

^t13:15 Tyēēn. 50:23; Ēfēēs. 5:19-20

^u13:16 Filib. 4:18; Ibu. 13:1 ^v13:17 Ēsēk. 3:17; Yēyuut. 20:28-31; 1Kōōr. 16:16; 1Bēt. 5:1-4 ^w13:18 Yēyuut. 24:16; Room. 15:30; Ibu. 10:22 ^x13:20-21 Luuka 22:20; Yoowa. 10:11; Ibu. 9:12; 8:6; Ēfēēs. 4:11-16; Ēfēēs. 2:12-13; 1Yoowa. 3:22

Ng'aleekaab lētuut

²²Lēyyē mbo ng'eetaabiya, āsooyook ōmuytoochinē lōkōōywēchu ititiirē bi-ich ānkoo kunwaach :barwaani. ²³Āmāchē ōnkēt kule /kookiityaakta tu-ubchēenyoo Tēmētēewō ām kāābrātiisyō. Yoo kāsimkuchō, + makeekwaante keyy bokeekasaak.^y ²⁴Ōsuboowēech kāāntōōyikwook tukul ākoo biikaab Kiriistō tukul. Isubooyook :tuubchōōsyēk chēbo Itaalya. ²⁵Kōōbēruurook :Yēyiin akweek tukul.

*Barweetaab***Yāākōbō****Taayta**

Siriintēet, yēē /kikēēsirē āk wōlēē /kikēēsirēē: Kisirē barwaani :Yāākōbō nyoo ki ng'eetaabkaametiitaab Yēesu. Inee :nyēē kitookunoot miisin ām kāāntōōyikaab taay chēbo biikaab Kiriistō. Kiiyyoonkynē :inee kaniseetaab Yēerusālēm. Kiyey :yooto kōōyyoong'tēē :kāāntōōyikaab Yuutayee kōōk ām kēnyiitaab 62 KK, kōōntōōchinē :kibkōrōs nyēē wōō Anaas nyoo bo āyēēng' /ānkiiitilchi meet. /Kikeewiiree rwoontōōk kut kume. Imuuchē /kikēēsirē barwaani kwēēnuutaab kēnyiitaab 45 āk 48 KK kunyi, siruutēk :chuutēchu chēbo taay ām Kiirōotyēet nyēē Lēēl. Nteenee isōōtē :biiko chēē chaang' kule /kikēēsirē ām kwēēnuutaab kēnyiitaab 50 āk 59 KK. Nto kuuyu ki barwa nyēē kimāchāktōōs kuyityi biich chēē chaang', nwaach :komosta nyoo bo kāāboorunēēt āmātinyē komosta nyoo bo kaateryeeket.

Kiyēē mii āriit āk nyēē āmu: Kimāchāktōōs :barwaani kuyityi biikaab Kiriistō choo ki Yuutayee ānku miisin choo kiyēyē :wusiisyēēt kusērētyinoot kōōrēētaab Rooma kumukuul yu /kabokeewiiree Steefaan rwoontōōk kume. Kuu wōloo /ki-inkētitooy, king'ētunēē :Yāākōbō Yēerusālēm ām soboonnyii tukul ānkwoomchinē Yuutayee nkit lōkōōywēk chēē kāroomēch. Kunyoo tookunoot kule kisirchinē barwaani biikaab Kiriistō choo Yuutayee. Tookunoot mbo subak kule kitētū ng'aleekyii kutinyē Yuutayee ām mētinyii. Ām kurkeetaab taayta, ibooru ām nwookinto tukuuk chēbo koomānuut chēē miitē wokung'ālōolēē. Ibānyboonyē ām kurkootik choo ikēērē tukuuchuutēchu kurōōbunēē akeenke akeenke.

I-ārōoru :barweet ng'aleek choo kyoomu Yēesu ām lekem (kas Mataayo kur. 5-7). Ng'ālōolēē :Yāākōbō ām nwookinto kurubta keyy ng'aseetaab keyy, kaankweleet, bananta, moorong'nateet, muchasta, kēntooyiisyēēt, yeyeetaab keyy, ming'ātēētaab soboontaab kōōrooni, kaakabuubeet, wookuutyēēt, mōlōlchinooyēētaab ng'al āk alak chēē chaang'. Ibooru mbo subak kāroomnyēētaab kaakaaset, tiliilinto, yibēētaab keyy ng'wēny, saayeet, muytaayeet āk kiirnatēēt kurubta keyy āk soboontaab chii nyēbo Kiriistō.

Ikiimē mbo :Yāākōbō kule māchāktōōs kuwēēchiintōōs :kaakaaset āk yēyuutēk. Mā kiy :kaakaaset yoo -/mākiiboorunēē yēyuutēk.

Kyoorōōr keyy :Yāākōbō ānkōōsubooyiis

1 Anii nyoo Yāākōbō nyoo āyēchinē Yēyiin āk Mokoryoontēēt Yēesu Kiriistō yi-isyēēt. Āsubooyook akweek biikaab Kiriistō, choo ōkwoonēē aroosyek taman āk āyēēng' choo kyōōsērētyinootē kōōrōōsyēk chēē chaang'.²

Muytaayeet āk saayeet

²Mbo ng'eetaabiya, yoo kōōnyōōru tyēmuutēk chēē chaang', ōyib kuyēk ng'erekweek, ³kuuyu ōnkētē kule yoo kōōbuntēē tyēmuutēchoo ōkoosēē keyy

Yēyiin, mākukich :muytaayeeng'woong'.^a ⁴Yoo koomuyte, + mōōkiilchē nyēē -mōōkuskusiitu āmakoy kubotwook :kiy bēsyēēt ake. ⁵Nto yoo kābotwook :ki-irnan, osaay Yēyiin nyoo baybay āmābōlchinē biich. Yooto, mākukōōnook.^b ⁶Nto yoo soomē :chii kiy, kumāchāktōōs kusoomē ām mooyēēt akeenke nyēē māmii :kāāsōōtēywēēk alake. Chiito nyoo boonto kāāsōōtēywēēk āyēēng', kukerkeey āk keet nyēē isooyēnē :yoomet.^c ⁷Kunyoo, -meesoot :chii nyēē wuu nyoo kule nyōōru kiy kuchōōnēē wōlēē mii :Yēyiin. Kubooyiit man, ⁸iwiyyiwyoot :chiichoo nyēē bēre nto wo kēēlto nyi nto nyi.

Mokornoontiit āk bananta

⁹Māchāktōōs :chiitaab Kiriistō nyoo /kēēmōōntooy ām kōōroni kung'erech, kuyū /kiikiitōrōōr ām Kiriistō.^d ¹⁰Māchāktōōs kubāybāyiitu :biikaab Kiriistō choo boonto bāytit yoo keechuchuk :Yēyiin kuuyu kēēytooy :bāytit kuu toobtōōy chēē lēēltōōs,^e ¹¹chēē yoo katoor :asiista, kusistōōs ankurarach. Imuuchē kunyōōr chii :meet kutākumii kuswēē ng'aleekaab bāytit.^f

Mātyēmē :Yēyiin chii kuyey ng'ōōkisto

¹²Mii nyēē karaam :chiito nyoo kamuyta tyēmuutēk. Yoo kaakoomuukta tyēmuutēchoo, + /mākēētuwēnēē soboonto nyoo kikuurtoochinē :Yēyiin biiko choo chāmē inee.^g

¹³Yoo /kakeetyem chii kuyey ng'ōōkisto, mēērook kumwooy kule Yēyiin :nyēē kātōōrchi kuyey ng'aleechaa miyootēch. Mēēmuuchāktōōs kutyem Yēyiin :ng'ōōkisto āmēēbēre tyēmē :Yēyiin chii kuyey ng'ōōki.^h ¹⁴Nteenee tyēmāktōōs :chii yoo katoorta :muchasta. ¹⁵Yoo kaakubayta :muchasnyii, kuyēk :yooto ng'ōōki, nto yoo kāākuwōōyit :ng'ōōkisto kuyibu meet.ⁱ ¹⁶Kunyoo ii, mbo ng'eetaabiya choo āchāmē, -mookany /keekentaak.

¹⁷Rōōbu :Baaba Yēyiin kiy ake tukul nyoo karaam āk nyoo churtaat. Yēyiin nkit nyoo kiyēyē lēbkēēyyēēt :nyēē kōōnu tukuuchoo. Iyyoong'oot :inee ankulebkeey ākookoy.^j ¹⁸Kiikukwey :Yēyiin kukōōnēēch soboonto kubununēē ng'ālyoontēetaab manta sukung'et ām tukuuk tukul choo kiyēyē, kēēyēku :acheek lōkōkyii.^k

Ikas ng'ālyoontēēt ānkiiyēyiisyeē

¹⁹Mbo ng'eetaabiya choo āchāmē, okas ng'aleechu: Māchāktōōs kuyēbchinē yiit :chii ng'aleek ām kēēlto nyēē karaam. Māmāchāktōōs simkōōronchinē :chii ng'al āmāsimkunyēēru.^l ²⁰Mākōōnu :nyēērunātēēt kiyoo churtaat nyoo mākyinē biich :Yēyiin. ²¹Kunyoo, obakaakte ātēbutēk alak tukul choo mā kāroomēch āk rōkōs nyoo kiikoolaambuuch kōōrēēt ankoocham ām mooyēēt akeenke ng'ālyoontēēt nyoo imuuchē kooraraachaak nyoo !kyōōnyōōru.^m ²²Yoo kookas baa-

^a1:3 Room. 5:3-5; 1Bēt. 1:6-7; 4:13 ^b1:5 Kāālēw. 2:6

^c1:6 Mat. 7:7; Ēfēēs. 4:14; Yāāk. 5:13 ^d1:9 Yāāk. 2:5 ^e1:10 Yāāk. 5:1 ^f1:11

Āyub 14:2; Tyēēn. 103:15-16; Isa. 40:6-8 ^g1:12 1Kōōr. 9:24-25; Yāāk. 5:11

^h1:13 1Kōōr. 10:13 ⁱ1:15 Room. 6:19-21; Kala. 5:16-21; 1Yoowa. 2:16-17

^j1:17 Kāāyit. 23:19; Mal. 3:6; Mat. 7:11

^k1:18 Yoowa. 1:13; Room. 8:19-23; 1Bēt. 1:23 ^l1:19 Yāāk. 3:2-12

^m1:21 Kolos. 3:8; Ēfēēs. 4:20-24

teey ng'alyoontēetaab Yēyiin āmēēbērē kooyey kiyēē mwooyē :ng'alyoontoonoo, ōmiitē ōbērbēērē keey.ⁿ ²³ Chii ake tukul nyoo yēbchinē yiit ng'alyoontēt āmāyēyē kiyēē mwooyē :ng'alyoontoonoo, kukerkeey āk chii nyēē kāsēē eernyii kiiyēēt. ²⁴ Makukas sinee eernyii nteenee yoo kāākuwēēchi keey, kāmēētākōōnkētē wōlēē kāwuunto. ²⁵ Nteenee chiito nyēē koomānē mākuutyēēt nyoo churtaat nyoo ityooktooy biich āmāwuutyēē ng'alyoontoonoo ānkuyēyiisyēē, + /mākiibēruur chiichoo ām kiy ake tukul nyēē yēyē.^o

²⁶ Nto chii ake tukul nyoo yibē keey kule rubē mākuutyēetaab Yēyiin āmēēbērē riiibē kuutiinyii, kākwērto keey :nyoo ānku buch :wōlēē sooytooy ām taayeetaab Yēyiin.^p ²⁷ Kēēlto nyēē tiliil kurubta keey āk wōlēē /kēēsooytooy ānku nyēē mächē :Yēyiin ku nyi: /Kēēriibē lēēkōōy choo bānoon āk musukuunēk ankusatee keey :chii miyootyēēt nyoo yēyē :biiko choo bo kōōrooni.^q

Ōyibē biiko tukul kwooyēēchiin

2 Mbo ng'eetaabiya, ām akweek choo kyōōyēnchi Mokoryoontēt Yēēsu nyoo itōrōōroot, māmāchāktōōs ōkwēyē biiko kule anum :nyi ku anum :nyoo.^r ² Keemwaay baa kule kakwa :biiko āyēēnku kōōto nyēē /kēēsooyēē. Tinyē :ake kimoorinaakaab *ta-aabuut ankooolaakaat nyēē karaaran. Nto nyiin ake, ku banan ānkōōloochē sirooy chēē kibsānkātiin. ³ Yooto, itaach nyoo ilaakaat imwoochi kule, “Boontēt nyēbo koonyit, chēētēbēē ng'echereet nyi mii yu bo taay.” Nto nyoo banan, imwoochi nyoo kule, “Māmii :ng'echer. Iyyoony yooto nto wēētēbēē ng'wēny ām wōliin bo lēt.” ⁴ Yoo keeyey kuu nyooto, mēēbērē kaankweleet :nyooto ām wōlēē ikāstooy biiko alak ām kēēlto nyēē miyaat?

⁵ Mbo ng'eetaabiya chēē āchāmē, okas baa ng'alyoontooni: Kiikukwey :Yēyiin biiko choo bānoon ām kōōrooni ānkōōkoochi mokornoontiitaab kibkōōnkōy nyoo kiikukuurtoochi biiko choo chāmē :inee.^s ⁶ Lēyyē, yoo ōyēyē kuu nyooto, ōmiitē oob ōnchuruurē chiichoo banan? Mēēbērē bichu mokorēēn :chu mii kutēbēēnook? Mēēbērē icheek :chēē mii bokōōyooong'tēēnook kōōk? ⁷ Nto mā icheek :choo mii kung'aloolēē nyēē miyaat kaayneetaab Yēēsu Kiriistō nyoo ōkuurtēē keey?

Mākuutyēēetaab chamateet

⁸ Ōmiitē ōyēyē nyēē karaam, yoo ōriibē man kiruutyēēt nyoo wōō ām tukul nyoo mwooyē ām siruutēk kule, “Icham laatyeeng'uuung' kuu wōloo ichāmtooy keey.”^t ⁹ Nteenee yoo ōchāmē baateey biiko choo tookunootiin, kōō-irii kiruutyēēt ānku ng'ōōki :nyooto.^u ¹⁰ Chii ake tukul nyoo kirē kiruutēk tukul nto mii yoo koochabaayta ām akeenke, kāākwiiiri kiruutēk tukul.^v ¹¹ Yēyiin nyoo kimwooyē kule, “-Meemarte,” tāku inee :nyooto kimwooyē kule, “-Meebakach chii.”[†] Yoo mēēbērē 'keemarte, nteenee ibākākiisyē, 'kēē-irii kiruutyēēt.

ⁿ1:22 Mat. 7:21-27; Yāāk. 2:14-20

^o1:25 Yoowa. 8:32; 13:34; Kala. 2:4; 6:2; Yāāk. 2:12, 24

^p1:26 Tyēēn. 141:3; Yāāk. 3:2, 8-10 ^q1:27 Tyēēn. 10:14, 18; Isa. 1:17; 1Yoowa. 2:15-17 ^r2:1 Laawi. 19:15; Kiruu. 1:17; Room. 2:11; Yāāk. 2:9

^s2:5 Luuka 6:20-21; 1Kōōr. 1:26-28; Yāāk. 1:9 ^t2:8 Laawi. 19:18

^u2:8 Māārko 12:31 ^v2:9 Yāāk. 2:1 ^w2:10 Mat. 5:19; Kala. 3:10; 5:3

[†]2:11 Chuytaayeet 20:13-14; Kiruutēk 5:17-18

¹² Kunyoo, ōyēyē ng'aleek ōnkētē kule mākōōyooong'tēē :Yēyiin chii kōōk kōōyy-oong'unēē mākuutyēēetaab chamateet nyoo ityooktooy biiko.^w ¹³ Yoo ōruustooy bi-iko alak nyēē -mōōriirēē, machooruustaak nkakweek :Yēyiin. Kunyoo, karaam /keeriree chii kusiir /kiiruusta.^x

Ōyēnchi ng'ālyoontēēt ankooyey

¹⁴ Mbo ng'eetaabiya, kāroomnyoo nee :nyēē miitē yoo yēyē keey :chiito kule kikōōyēnchi ng'ālyoontēēetaab Yēyiin amēēbērē iboorunēē yēyuutēk? Ara imuuchē kusār inee :kāāyēnchinooyēēt nyēē wuu nyooto?^y ¹⁵ Keemwaay baa, kule mātinyē :ng'eetaabkoomēt nto chēēbkoomēt sira nto amnyoo nyēē kaam. ¹⁶ Yoo kāmwoochi :chii am akweek kule, “Weekaalyan ānkiibiyoony,” amēēbērē kēēkoochi kiy ii, kukāyētyēēchi nee chiichooto? ¹⁷ Kerkey :yooto āk yoo iyēnchinē :chii ng'ālyoontēēetaab Yēyiin baateey amēēbērē yēyē kiy. Buch :kāāyēnchinooyēēt nyēē wuu nyooto.^z

¹⁸ Nteenee imuuchē kumwooy :chii kule, “Tinyē :chiito ake kāāyēnchinooyēēt, nto ake kutinyē yēyuutēk.” Kiyēē + māāwālchi chiichoo ku kule, “Mwoowoo baa, imuuchāktōōs :chii kutinyē kāāyēnchinooyēēt amā yēyuutēk? + Māāboorunēē kāāyēnchinooyēēnyuu yēyuutēk. ¹⁹ /Kiiyēnchinē oob kule akenke :Yēyiin? Wuu nyooto! Nteenee ii, ntēē chāmchiintōōs naas :tāmirmirook chēē miyootēch kuu nyooto ānkutākubōōtoontōōs am muyātēēt.^a ²⁰ Tyaa sōō, :bēērbēēryēēt nyoo! /Sikiinkēt āyu kule buch :kāāyēnchinooyēēt nyēē -/mākiiboorunēē yēyuutēk? ²¹ Kiiboorunēē :kuuko Abraam yēyuutēk kule churtaat am taayeetaab Yēyiin yoo kichāmtooy wērinyyi Isaka kule kume am yoo kibo *kāābkōrōs.^b ²² Kookas oob kule kiiboorunēē :inee kāāyēnchinooyēēt yēyuutēk? Kichurta :kāāyēnchinooyēēnyii am kiyēē kiyey. ²³ Kiyityiin :yooto kuu yoo kimwooy :siruuutēk kule, ‘Kiiyēnchi :Abram kiyēē kimwoochi :Yēyiin. Yooto kuchamta :Yēyiin kule churtaat :inee.’† Kiyey :ng'ālyoontooni /kēēkuurēē Abraam ‘Choorweetaab Yēyiin’.”^c ²⁴ Kookas sōō, kule /kēēchāmē chii kule churtaat kubo kiyēē yēyē amēēbērē baateey kule am kiyēē iyēnchinē?^d

²⁵ Kiwuu nyooto mbo am wōlēē mii :koorkoonoo ki chēēmurēnyoo nyoo /kikēēkuurēē Raa-ab. Kichurta am taayeetaab Yēyiin kubo kiyēē kiyey. Kiimuuch :koorkoonoo kutaach yōōtiik chēē ki Yuutayeek ankooyeel nto yityo, kumwoochi kubetee kēēlto ake.^e

²⁶ Kunyoo, kuu yoo meeyaat :bōōrto nyoo mātinyē soboonto kumeeyaat :nkinee kāāyēnchinooyēēt nyoo mātinyē yēyuutēk.

Kuriib :chii ng'elyebta

3 Mbo ng'eetaabiya, -moomach :chēē chaang' am akweek kule ōyēku kāānēētikaab ng'ālyoontēēetaab Yēyiin. Ōnkētē kule yoo /kiitiilchinē biiko ng'aleek, /kiikwēnyēēch acheek miisin choo kiinēētē ng'ālyoontēēetaab Yēyiin.^f ² Kiichiwiitē sinee

^w2:12 Yāāk. 1:25 ^x2:13 Mat. 5:7; 18:32-35 ^y2:14 Mat. 7:21-27 ^z2:17 Kala. 5:6; 1Yoowa. 3:18 ^a2:19 Kiruu. 6:4; Māārko 1:24 ^b2:21 Toowu. 21:9, 12; Ibu. 11:17 [†]2:23 Toowu. 15:6 ^c2:23 2Tēt. 20:7 ^d2:24 Room. 3:28; 4:2-5
^e2:25 Choos. 6:23 ^f3:1 Yēyuut. 13:1; 1Kōōr. 12:29; Ēfēēs. 4:11

:tukul ng'al. Nto chii nyoo -mēechiwiitē ng'aleek kukichoot ānkōomuuchē kuriib soboonnyii tukul.^g

³/Kiimuuchē /kiikoochi kiito ake kuutiitaab faraasiit /sikiitutē yoo /kēekwēryootē. Yoo /kākiitut kiyoo, kuwēechē keey :tyoonyoo. Kunyi yoo /kaakeeyey kuu nyooto, /kukaakeebayta tyoonyoo.^h ⁴Yoo mii mbo :mwēenkēēt nyēē wōō ararayta, kōōrēetootē :yoo meet nyēē nyikiis. Nteenee mii :kiy nyēē mining' miisin nyēē /kēewēechwēechootēē /sikēētakyinootē wōlēē māchāktōōs kuwo.

⁵Okas baa, mbo subak kule imuuchē :maat nyēē mining' kubeel wōōkēēt nyēē tēē wōli āk wōliin. Mining' :ng'elyebta miisin nteenee yēyē ng'al chēē nyikiisēch.

⁶Kōrōōm :ng'elyebta nkinee kuu maata. Ām bōōrtaab chiito kumukuul, ng'elyebta :nyēē kiwung'ta keyy rōkōs nyēē -/mākyoomu. Yoo kēewuruu :Kibrōkōsyootēt ng'elyebta kunyēērēē chiito kutukul.ⁱ

⁷Kiikuriiboon :biiko tyoong'in ānkutākuriibē, kunam wōlēē mii :tāriitēk alake, tyoong'iik choo ichuutēē keey ng'wēny āk alak choo mii wōloo bo ararayta. ⁸Nteenee māmii :chii mbo akeenke nyēē kiikoomuuch kut kuriib ng'elyebta. Kibrōkōsyoo :ng'elyebta, wayway ānkuboonto ng'woonēēt nyēē kōrōōm miisin.^j

⁹/Kēēyēyisyyē ng'elyebta /kiikoostēē Mokoryootētēē āk Baaba Yēyiin. Nto mii yoo subak, /kēēyēyisyyē ng'elyebiitēny /kēēchubēē biiko choo kiyēyē :Yēyiin kookkeeyee keey.^k

¹⁰Kunyoo, kuutiini akeenke :nyēē /kēēsiltēē Yēyiin nto yityo subak /kēēchubisiyyē. Mbo ng'eetaabiya, mā māchāktōōs kuyeyakay kuu nyooto.^l ¹¹Mēēmuuchāktōōs kukulkulunee :bēēko chēē kāroomēch āk chēē chāmu muunyeet yēbo koong'ta akeenke. ¹²Nto, mbo subak ii, mbo ng'eetaabiya, -mēēmuuchē :lāmāywēēt kuyey mbuuniik, āmāyēyē :kōmōōlwēēt lamayeek. Kunyi, -mēēmuuchē kukulkulunee :bēēko chēē kāroomēch yēbo koong'ta nyēbo bēēko chēē chāmu muunyeet.^m

Kiirnātēēt nyēbo man āk nyēē mābo man

¹³Mii :chii ām akweek nyēē boonto kiirnātēēt ānkukāsē ng'al? Yoo miitē, kumāchāktōōs /kēekāsē kiirnātēēnyii kubununēē kiyēē yēyē ām ntusātēēt. ¹⁴Nteenee, yoo kiwung'ta keyy :chii tuuyin bo moo āk sooyān nyēē ng'waa nyēbo muchas, mā mākyinē kung'āsēē keyy kiirnātēēnyii. Yoo kayey kuu nyooto, ku ng'wiin ānkukwiilē ng'ālyoontēetaab manta.ⁿ ¹⁵Bo :ng'aleek chēē wuu choo kōōrooni nyēē mākwōonēē Kaab Yēyiin. Bo Kibrōkōsyootētēē āmārubtooy keyy āk Tāmirmiryēetaab Yēyiin.^o ¹⁶Biiko choo tuuyēch :moonik ānku soyiik kubo muchas, kuchuunchuuntōōs ānkuyēyē ng'al chēē choong'ēch chēē miyootēch.

¹⁷Nteenee tiliil :kiirnātēēt nyēē chōōnēē wōlēē mii :Yēyiin. Bo tāloosyo āk ntusātēēt. Yēyē chiito kuyibē keyy ng'wēny, kuriirēē biich ānkōōbooru tukuuk chēē kāroomēch chēē kwōonēē yēyūutēk. Mātinyē kweyateet āk lembech.^p ¹⁸Yoo kachaana :biikaab kaalyeet churtaayeet, /mākēēnyōōr churtaayeet.^q

§3:2 Yāāk. 1:26 ^h3:3 Tyēēn. 32:9 ⁱ3:6 Kāālēw. 16:27; Māārko 7:15, 20-23

^j3:8 Tyēēn. 140:3; Room. 3:13 ^k3:9 Toowu. 1:26-27 ^l3:10 Kāālēw. 13:3

^m3:12 Mat. 7:16 ⁿ3:14 2Kōōr. 12:20; Kala. 5:20 ^o3:15 1Tēm. 4:1; Yāāk. 1:5, 17 ^p3:17 Mat. 5:48; 1Kōōr. 13:4-7; Kala. 5:22-23 ^q3:18 Mat. 5:9

Ōkoonyit Yēyiin

4 Kiy nee :nyēē mii kōōwārook sōōwookuutyē ānkōōbooryē? Ng'aleekaab muchas :chēē mii kōōyiimook mētēwoy kutōōrchook oyey kuu nyoto.^f ² Ōbērē nto ōnyōōru kiy, āmōōnyōōru. Ōchōbē ōbāriisyē ānkōōtuuyiityi keey moon sōōnyōōru, āmōōnyōōru. Ōwookuutyootēē ānkōōbooryootēē biich āmōōnyōōru kiyēē ōmāchē. -Mōōnyōōru tukuuchoo tukul kuuyu -mōōsooyē Yēyiin kukōōnook. ³ Ānkoo mbo yoo kōōsoom, -mōōnyōōru kuuyu ōsoomē ām kēēlto nyēē māyēmāktōōs, ōmāchē kule ōyēyiisyēē kubo leles.

⁴ Wuusyō, wē, bichu kyōōchuunnyēē Yēyiin. Yoo kēēchuutook :tukuukaab kōōrooni, + mōōtooytoochiinē āk Yēyiin. Chii ake tukul nyoo kakwey kuyēk choorweetaab kōōrooni, ku buunyoo :nyoo ām wōlēē mii :Yēyiin.^s ⁵ Ng'ālyoo nyēbo man yoo mwooyē :siruutēk kule māchē :Yēyiin kule nto yeyeek :tāmirmiryēēt nyoo kikōōnēēch kēēkoonyitē inee nkit. ⁶ Kunyi, ibēruurēēnēch :Yēyiin chamateenyii. Mwooyē :siruutēk kule, “Mēēriiku :Yēyiin biiko choo ng'āsē keey, nteenee ibēruurē choo yibē keey ng'wēny.”[†]

⁷ Kunyoo ii, biikyoo, ōkoonyit Yēyiin ankootay Kibrōkōsyooontēēt. Yoo kooyey kuu nyoto, mākumwēyēēnook :Kibrōkōsyooontoonoo.^u ⁸ Yoo kōōnookyi Yēyiin, mākōōnookyook :nkinee. Ōsoom :akweek choo kyōōchoolwookēn /kēēnyōōwook kaat ānkōōnēmchi keey Yēyiin ām mooyēēt akeenke :akweek choo ōwiywiiyootiin.^v ⁹ Ōriiryē ankoo-am mbuy ānkōōnchōōyiisyē. Yoo kātōōrooryēē, ōriiryē nto yoo kātōōng'ērēchē, ōnyēēru. ¹⁰ Yoo kōōyib keey ng'wēny ām taayeetaab Mokoryoontēēt, makoolaang'teenaak :inee.^w

-Mōōng'āloolēē keey nyēē miyaat

¹¹ Mbo ng'eetaabiya, -mōōng'āloolēē keey nyēē miyaat. Chii ake tukul nyoo kang'alaalee ng'eetaabkaamet nyēē miyaat nto kēētiilchi kule miyaat, kaakung'alaalee nyēē miyaat mākuutyēētaab chamateet ankootiil kule miyaat. Nto yoo 'kēētiilchi kule miyaat :mākuutyoonoo -mēēmiitē iyēyē kiyēē mwooyē :mākuutyoonoo. Kunyoo imiitē yoto itiiilē kule miyaat mākuutyoonoo bo chamateet.^x ¹² Akeenke baateey :nyēē kōōnu mākuutēk ānku inee :nyēē itiiilchinē biich ng'al. Nyoto ku Yēyiin nyoo irāroochē ānkōōkārbusē biich. Nto ii, inyiing' ku ng'oo siitiilchi chiito ake kule miyaat?^y

-Mookaasee keey bēsyēētaab tuun

¹³ Kunyoo ii, biikyoo, ōyēbchi yit, baa :akweek choo ōmwooyē kule, “+ Makeebe ra *kiriinkēēt nyēē bērē, nto tuun + makeebe nyēē bērē. + Mābokiibuur wōlooto kēnyit akeenke kēēyēyē yiisyōōnuutēkyoo bo mung'aareet ānkēēnyōōru beesaanik.” ¹⁴ Kāālē ii, ōnkētē wōlēē makuyyeeakta :bēsyēētaab tuun? Okerkeeye chēēbkēēru nyēē ituung'u nto nyēē mā tyaa, kuseret.^{za} ¹⁵ Māchāktōōs ōmwooyē

^f4:1 Room. 7:5; Kala. 5:13-21; Tiitō 3:9 ^s4:4 Mat. 6:24; 1Yoowa. 2:15

[†]4:6 Kāālēw. 3:34 [†]4:6 Mat. 23:12; 1Bēt. 5:5 ^u4:7 Ēfēēs. 6:12; 1Bēt. 5:8-9

^v4:8 Isa. 1:16; Seka. 1:3; Mal. 3:7 ^w4:10 1Bēt. 5:6

^x4:11 Laawi. 19:16; Tyēēn. 101:5 ^y4:12 Mat. 7:1; Room. 14:4; 1Kōōr. 4:5

^z4:14 Kāālēw. 27:1; Luuka 12:18-20 ^a4:14 Āyub 7:7-9

kule, “Yoo kacham :Yēyiin, + mākēeminy ankeeyey kiyēē bēre nto nyēē bēre.”^b
¹⁶Nteenee, yoo kātōōyēyē :akweek kuu nyooto, ong'as keey. Miyaat :ng'asaanaa bo keey kutukul.^c

¹⁷Kunyoo, chii ake tukul nyēē inkētē kiyēē karaam nyēē māchāktōōs kuyey, amēēbērē kayey, kāākuchoolwookēn.^d

Kuriib keey :biiko choo kiikōōtiiny alak

5 Ōyēbchi yiit baa :akweek mokorēēnik. Ōriiryē ānkōōnchōōyiisyē kuuyu mii wokuchōōnchook :ng'wooninto.^e ²Mii wokubotē :mokornoontiinoong'woong' ankumakwaam :tooyik siroochookwook choo ālē beesaan chēē chaang'. ³Makwaa-makay :ta-aabuut āk feeteet nyoo ōboontē muut. Mākōōboor :yooto miyootyēt nyēē ōboontē ānkuchututēēnook kōōmirtiitook kuu maat. Bo nee tōōtukuulchi keey mokornoontiinoo am bēsyoōsyēchēēb lēt?^f ⁴Okas wōlēē miitē kuriirtooy :biiko choo kyōōtāyē ōkwēchi tukuukwaa kubo yiisyēt nyēē kiyēwook am mbarenikwook. Kōōkuyityi Yēyiin nyoo bāwu kiy ake tukul, :riirikaab bichoo.^g ⁵Kyōōminy kōōrooni ōchāmē tukuuk chēbo leles ānkyōōboor kuyem. Kyōōnēeryē ōlumlumiitu ōmiitē ōkānyoonu bēsyeēt nyēē /kēētīlēēnook.^h ⁶Kyooruuste biiko ankoobakach ānkoo kimātīnyē lēēlis amēēbērē kikwiilook.

Muytaayeet āk nyalilta

⁷Mbo ng'eetaabiya, omuyte ākoy bēsyeēt nyēē iyēēwunēē :Mokoryoontēēt. Okasee mbo wōlēē kāng'tooy :kāābātīintō kurur mbareenyii. Muytoochinē kut kun-yōōr roobta nyoo bo taay āk nyēbo lēt.ⁱ ⁸Kunyi mākwook nakweek ōmuytoochinē ānkōōkimimiitu kuuyu kaakuriik kuyit :bēsyeēt nyēē iyēēwunēē :Mokoryoontēēt.^j ⁹Mbo ng'eetaabiya, -mōōng'uunyānē keey /simākiitiilchook ng'al. Kaakuyit :kāāti-iliintēēt kurkat.^k

¹⁰Mbo ng'eetaabiya, ōsōōtēē *wōōrkooyik choo king'alaal am kaayneetaab Yēyiin. Okasee nyāliluutēk chēē kinyōōr āk muytaayeeng'waa.^l ¹¹Kiibēruurootiin :biich choo kimuyta. Abērē kyookas muytaayeet nyēē kiboonto :Āyub āk kiyēē kichokuyēchi :Yēyiin am lētuunoo. Lēyyē, riirēē biich :Yēyiin kuyem am mooyēēt nyēē lēl.^m

¹²Mbo ng'eetaabiya, ng'ālyoo nyēē māchē ōrōōtootē ku nyi: -Mōōwoolē keey kule, “Kuu Yēyiin nto kule kwaama :teng'et” Yoo 'kēēchāmiisyē, ichāmiisyē, nto yoo 'kēētāyiisyē, itāyiisyē, /simakiiruustaak.ⁿ

Saayeet :kirkit

¹³Yoo kānyōōr :chii am akweek nyalil, kumāchāktōōs kusaay Yēyiin. Nto yoo ng'erekaat, kutyēēn kusiltooy Yēyiin.^o ¹⁴Nto yoo kamnyaan, kumāchāktōōs kukuur

^b4:15 Yēyuut. 18:21; 1Kōōr. 4:19; 16:7 ^c4:16 1Yoowa. 2:16

^d4:17 Luuka 12:47; Room. 7:19-24 ^e5:1 Luuka 6:24; Yāāk. 1:10

^f5:3 Mat. 6:19 ^g5:4 Laawi. 19:13 ^h5:5 Cherem. 12:3 ⁱ5:7 2Bēt. 3:3

^j5:8 Mat. 24:27; Filib. 4:5 ^k5:9 Mat. 7:1-2 ^l5:10 Mat. 5:12

^m5:11 Chuy. 34:6; Āyub 1:21-22; 2:10; 42:10-17; Yāāk. 1:12

ⁿ5:12 Mat. 5:33-37 ^o5:13 Yēyuut. 16:25; Yāāk. 1:5-6

booyikaab kanisa subokusoochi ankooyiilee mwaayta ām kaayneetaab Mokoryoon-tēēt.^p

¹⁵ Yoo /kēesoochinē chii nyēē imnyoonē /kiikoosēē keey Yēyiin, mākōosoob :Yēyiin chiichoo. Nto yoo kiikuchoolwookēn, +/mākēenyōōchi kaat.^q ¹⁶ Kunyoo ii, biikyoo, kumwoochi :ake, ake miyootyēēt nyēē kiikuyey ānkōosoochinē keey, sukung'eet /kiisoobook. Yoo kasaay :chii nyēē churtaat, kunāmtoochinē :soowu-utēkyii ānkutinyē kāāmuukēywēēk.^r

¹⁷ Ki chii *:Eliiya nyēē wuu acheek. Kisaay miisin kule mārōōbēn. Yooto, kuwo :roobta kēnyiisyēk sōmōk āk ārook lo.^s ¹⁸ Nto mii yoo, kusaay subak kule kurōōbēn. Yooto, kurōōbēn ankuyey :kōōrēēt āmiik miisin.^t

¹⁹ Mbo ng'eetaabiya, yoo kāchunnyēē :chii ām akweek wōlēē mii :manta, kumāchāktōōs /kēēyis.^u ²⁰ Okas baa ng'ālyoontooni: chii ake tukul nyoo kāyisunēē chiito ake wōlēē mii :miyootyēēt, kukāākōosoob nyiin ankuyey /kēenyōōchi kaat ām ng'ōōkiswookik chēē chaang'.^v

[†]5:20 Yoo kāmwooy :Yuutayeeek kule, “/Kiiyēēn ng'ōōkiswookik” kōōbooru kule, “/Kēēmēto ng'ōōkiswookik.” Kas Tyēēnwookik 32:1 āk 85:2.

^p5:14 Māarkō 6:13 ^q5:15 Māarkō 16:18 ^r5:16 Tyēēn. 32:3-5; Kāālēw. 28:13; Mat. 3:6; Yēyuu. 19:18; 1Yoowa. 1:8-9 ^s5:17 1Bāy. 17:1; Luuka 4:25
^t5:18 1Bāy. 18:41-45 ^u5:19 Mat. 18:15; Kala. 6:1 ^v5:20 1Bēt. 4:8

Barweetaab Taayta nyēbo

Bētērō

Taayta

Siriintēet, yēē /kikēēsirē āk wōlēē /kikēēsirēē: Kisirē :lēbkēēyiintēet Bētērō barwaani ām kēnyiitaab 65 KK /ānkisōōtē kule kisirēē kiriinkēetaab Rooma wōloo /kibokēēbākākyinē lētuunoo kubāytooyiisyē :Nēērō. Boonto :barwaani ng'al chēē wuuyēch chēbo kuutiitaab Kirikiik. Kunyoo, /kēemwooyē kule Siila :nyēē kisirē barwaani ām kuutiini bo Kirikiik ānkuyētyēēchi ām wōlēē rōōtitooy :ng'aleek (kas kur. 5:12). Nteenee wōlēē /kikeeteta ng'aleek kurubē rooteetaab kuutiitaab Iburaneek. Kerkeey :kāāsōōtēywēēk chēē miitē barwaani āk choo bo barweetaab Yāākōbō, ng'alyoo nyēē yēmē keyy āk wōlēē yibtooy biikaab Kiriistō choo Yuutayeeek ng'al. Nteenee Bāwulō :nyēē kiisākyi ng'aleek choo bo kuutiitaab Kirikiik kukwa barwaani kubununēē Siila nyoo kikiikuyēyiisyoon tukwaay kēnyiis chēē chaang'.

Kiyēē miitē āriit āk nyēē āmu: Kisirchi :Bētērō barwaani biikaab Kiriistō choo /kikiikēēwus choo kiminyē komostaab Eesya nyoo Mīning' (Uturuki), kusirchinē Yuutayeeek choo kikiikumwēyēē kōōrēng'waa. Kiikiimchinē bichoo kule kukiilchi kaakaaseeng'waa ām Kiriistō ānkoo kiimuuchē :icheek kutyēmākiis kule kubakaakta /simākēēwus. Kiyēyiisyēē :Bētērō soboontaab Yēēsu kōōboorunēē kule ākoy kubuntēē :chiitaab Kiriistō tyēmuutēk ānkōōboor mbo kule kōōkuyēk :biikaab Kiriistō biikaab Yēyiin chēē kwēyootiin. Kunyoo, yēchinē ra :biikaab Kiriistō tukul Yēyiin yiisyēēt ām ng'erekweek kubo kāāyēnchinooyēēt ānkoo mii kubuntēē nyāliluutēk.

Kyoorōōr keyy :Bētērō ānkumākyi biiko bēruur

1 Anii :nyoo Bētērō, *lēbkēēyiintēetaab Yēēsu Kiriistō. Āsirwook akweek choo kikiikweyaak :Yēyiin, choo kyōōsērētyi yēēmōōsyēkaab Bōōntō, Kalatyaa, Kabatookya, Eesya ākoo Biituunnya.^w ² Kisimkucham :Baaba Yēyiin kule makukweyaak, ānkōōtiliilook :Tāmirmiryēēnyii kuyisēēnook korotiikaab Yēēsu Kiriistō sōōkoonyit Yēēsu.

Kōōbēruurook :Yēyiin miisin ōnyōōru kaalyeet.^x

Ong'erech ām kiyēē + mōōnyōōru

³ Kusilākoy :Yēyiin nyoo kwaaniitaab Mokoryoontēnyoo Yēēsu Kiriistō nyoo kiriireeneech miisin kuyeyeek /kēēsichēēch subak kēēnyōōru soboonto nyēē kiimoong'tēē keyy, kuuyu kiing'eete Yēēsu meet.^y ⁴ Kēēboontē bēruur ām kibkōōnkōy nyēē konoraat kubo acheek, nyēē mābotē, nyēē mānunē, āmānyēērāktōōs. ⁵ Kuuyu kiikoosēē keyy Yēyiin, riibēēnēēch kāāmuukēywēēkyii ākoy bēsyēetaab tabanta yoo kāākiirāroochākiisyē kutukul.

⁶ Ong'erech kubo ng'aleechu ānkoo kōōbuntēē wusiisyēēt āk nyāliluutēk chēē makerkeey ām bēsyōōs chēē ng'eri. ⁷ /Kēētyēmook /sikiinkēt kule ōkoosēē keyy man Yēyiin. Kuu yoo /kiitiliilēē maata *ta-aabuut nyoo mābēēnyēē, /kiitili-

^w1:1 Yāāk. 1:1; 1Bēt. 2:11 ^x1:2 Ibu. 12:24; 1Bēt. 2:9

^y1:3 2Kōōr. 1:3; Tiitō 3:5; 1Bēt. 1:23

ilēē kaakaaseeng'woong' nyāliluutēk kubooyit kwōng'uut miisin. Yooto, +/māki-itōrōorook /kiikaastaak /ānkēēkoonyitook bēsyoonoo iyēēwu :Yēesu.^{za} ⁸ Ōmiitē ōchāmē Yēyiin, ānkoo mēēbērē kyookas. Ānkoo mēēbērē ōkāsē inee raat, ōkoosēē key inee ānkōōbuurē ām ng'erekweek chēbo barak miisin nyēē māmii mbo :ng'ala chēē /kiimuuchē /kēēmwoowunēē ng'erekweechaata.^b ⁹ Bōōnyōōru tuwēnto nyēbo kaakaaseeng'woong' bēsyoonoo /kiirāroochook kutukul.

¹⁰ King'oor *:wōōrkooyikaab Yēyiin chēbo kēny wōlēē kimakooraraaktaak :inee ām chamateenyii. Kichēēng'sē :wōōrkooyichoo miisin ānkubilbillis kōōnkēt ng'aleechuutēchu. ¹¹ Kimāchē kōōnkēt bēsyēēt nyēē kimākuchōōnēē :Kāārārooki-intēēt āk wōlēē mākuwuuyiit :bēsyoonooto. Kimwoochi :Tāmirmiryēētaab Kiriistō nyoo kimii āriing'waa kung'oor ng'wooninto nyēē kimākunyōōr :Kāārārookiintēēt āk wōlēē /kimākiitōrōorto.^c ¹² Kiiboorchii :Yēyiin wōōrkooyichoo kule kimāyēchinē key :icheek yiisyonoo, nteenee kiyēwook akweek. Ōnkētē ra ng'aleechu, kuuyu kyoomwook :biiko lōkōōywēk chēē kāroomēch kubununēē kāmūukēy-wēēkaab Tāmirmiryēēt nyoo kichōōnēē kibkōōnkōy. Ng'aleechuutēchu :chēē bērē mbo :malayikaanik nto inkēt.^d

Māchāktōōs ibuur ming'ātēēt nyēē tiliil

¹³ Kunyi, lēyyē, onamte mēt kiyoo kyookas. Ōriib key ānkōōkēnēē key kuchurta kiyēē +/mākiibēruurēēnook yoo kātook :Yēesu Kiriistō. ¹⁴ Kuu yoo ōmāchē ōkāsyi Yēyiin, -mōōrubē tukuukaab muchas choo kyōōboontē kumānōōnkēt inee.^e

¹⁵ Ōtililiitu ām kiy ake tukul nyēē ōyēyē, kuu yoo tiliil :Yēyiin nyoo kikuurook.

¹⁶ Mwooyē :siruutēkaab Yēyiin kule, “Ōtililiitu, kuuyu ātiliil :anii.”^f

¹⁷ Kēēboontē Baaba nyoo -mēēnkwēlē chii ānkōōtilchinē biiko tukul ng'aleek kurubta key wōlēē kiikuyeyta. Kunyi, ōywēyē inee ānkōōminyē ōnkētē kule ōyēku tāyēēk ām kōōrooni.^f ¹⁸⁻¹⁹ Ōnkētē kule /kimākēēwālunēēnook tukuuk chēē wuu *feetaan nto *ta-aabuun choo bootōōs, nteenee kiwālunēēnook :Kāārārookiintēēt korotiikyii chēē māmii :kiyēē /kiiwuuytēē sōōng'ēētyēē ātēbuutēchoo kimābo laat choo kībo mbo kuukoong'. Yoo kiwāstooy :inee korotiikyii, kikerkey mēēnkich nyēē tiliil ānku *lubkoob.^g ²⁰ /Kikiikeekwey Kāārārookiintonoo /kumanaakekeyy kōōrēēt /ānkibokiiboor inee ām bēsyōōsyēchu bo tabanta kubo akweek.^h ²¹ Kuu yoo kyookaasee key Kiriistō, ōmuuchē ra ōtiyēē key Yēyiin nyoo kiing'ēētēē inee meet ānkōōtōrōōr. Kunyoo, ōmuuchē omaang'tee key Yēyiin kutukul.

²² Kunyoo, lēyyē, ōchoomtōōsii miisin ām mooyēēt akenke, kuuyu kyōōkoonyit ng'ālyoontēētaab manta ānkyōōtiliil key sōōnyōōru chamateet nyēbo man ām wōlēē mii :tuubchōōsyēkwook.ⁱ ²³ /Kikēēsichook subak kubununēē

^z1:7 2Kōōr. 4:17; Yāāk. 1:2-3 ^a1:7 Tyēēn. 66:10; Kāālēw. 17:3; Isa. 48:10; 1Tēēs.

2:19; 1Bēt. 4:13 ^b1:8 Yoowa. 20:29; 2Kōōr. 5:7 ^c1:11 2Bēt. 1:19-21

^d1:12 Luuka 24:49; Yēyuut. 1:5, 8 ^e1:14 Room. 12:2; Ēfēēs. 4:17-19

^f1:16 Laawiik 11:44-45; 19:2 ^g1:17 Mat. 6:9; Room. 8:15; 2:6, 11; 1Bēt. 2:11

^h1:18-19 Mat. 20:28; 1Kōōr. 5:7; 6:20; Māārko 7:6-9; Yoowa. 1:29; Ibu. 9:12

ⁱ1:20 Yēyuut. 2:23; Ēfēēs. 1:4-5 ^j1:22 Ibu. 13:1; 1Bēt. 2:17; 3:8; 4:8; 2Bēt. 1:7

ng'alyoontēetaab Yēyiin nyēē yēyiisyē ākookoy. Kimāchōōnēē :sobooni lēēl kiy nyēē bēku, nteenee kichōōnēē kiy nyēē mābēku.^j ²⁴Mwooyē :siruutēk kule,

“Kerkeye :biiko tukul suus

ankukerkeye :soboong'waa toobtōōy.

Sistōōs :suuswēk,

ānkurārāchē :toobtōōy,

²⁵nteenee māng'ētē :ng'alyoontēetaab Yēyiin ākookoy.”†

Ng'alyoontōoniitēnyī :nyoo /kikyoomwook.^k

2 Kuu yoo kootayee keye nanyuun kāābēbēeriisyēēt, ng'al chēbo lembech, tuuy-
intaab moo nto ng'ōōmsēēt,^l ²ōchēēng'ē chēeko chēbo soboontaab Tāmirmiryēēt
kuu yoo māchē :lēēkōōy kureēri. Yoo kooyey kuu nyooto makwalaak ām sobooni
lēēl,^m ³kuuyu kyoochamcham sikēnātēetaab Mokoryoontēēt.ⁿ

Mbo kibkōrōs chēē leelach

⁴Tiyyēywoō :Kiriistō anku rwaa nyēē soboot. Kitay :biiko rwaantaanaa, ntee-
nee kikwey :Yēyiin ankucham. Ōkwoonchi inee :akweek choo^o ⁵ōyēku rwoontōōk
chēē sobchootiin /sikeetecheenaak kōōtaab soboontaab Tāmirmiryēēt. Ōyēku mbo
kibkōrōs choo kiikootabaan :Yēyiin ōyēchinē kōrōsēēk chēē chāmē :inee ām Tāmīr-
miryēēnyī kubuntēē Yēesu Kiriistō.^p ⁶Mwooyē :siruutēk kule,

“+ Māāchibchi *Sāāyōōn rwaa nyēē tiyyēywoō,

rwaa nyēē kyaakwey ānkāāchāmē.

-/Mākiintosuūrē nyoo ikoosēē keye rwaantaanaata.”†^q

⁷Bo kwōng'uut :rwaantaanaa ām akweek choo ōkoosēē keye Kāārārōokiintēēt.

Nteenee mwooyē :siruutēk kurubta keye choo -mēēkoosēē keye inee kule,

“Rwaanteet nyoo kitāyē :biiko kuteekta

:nyēē kōōkuyēk tiyyēywoontēetaab kōōto.”†^r

⁸/Kikeesir subak kule,

“Inee ku rwaa nyēē kāānakuut

ānkōōnāchē biich.”†

Ibooru :siruutēchu kule ibutōōs :biiko, yoo tāyē kookaasee keye ng'alyoontēetaab
Yēyiin. Wuu nyooto :wōlēē kiikuchōbto :Yēyiin.^s ⁹Nteenee, ōkwēyootiin :ak-
week, mbo kibkōrōs chēbo Bāytooyiintēēt, biiko chēē tiliilēch chēē kisat :Yēyiin
ōyēku cheechii soomwaayte kāroomnyēetaab nyoo kikuurook okwaanee wōlēē mii
:mēēnānēēt ōbēēchi lēbkēēyēnyī nyoo bo kwōng'uut.^t ¹⁰Kimōōbooyē Yēyiin,
nteenee ōbooyē ra. Kimāiriēēnook :Yēyiin, nteenee riirēēnook ra.^u

^j1:23 Ibu. 4:12; Yāāk. 1:18; 1Bēt. 1:3 †¹25 Isaaya 40:6-8

^k1:25 Yāāk. 1:10-11 ^l2:1 Ēfēēs. 4:25; Yāāk. 1:21; 4:11 ^m2:2 1Kōōr. 3:2; Ibu. 5:12-13 ⁿ2:3 Tyēēn. 34:8 ^o2:4 Tyēēn. 118:22; Isa. 28:16; 42:1

^p2:5 Isa. 61:6; Room. 12:1; 1Kōōr. 3:16; Ēfēēs. 2:21-22; 1Bēt. 2:9

†²6 Isa. 28:16 ^q2:6 Room. 9:33 †²7 Tyēēnwookik 118:22

†²7 Māārō 12:10-11; Yēyuut. 4:11 †²8 Isa. 8:14

^s2:8 Luuka 2:34; Room. 9:33

†²9 Chuy. 19:5-6; Laawi. 19:2; Kiruu. 14:2; Yēyuut. 26:18; 1Tēm. 1:17; 6:15; Tiitō 2:14; 1Bēt. 2:5; 1:1-2 ^u2:10 Osee. 2:23; Room. 9:25

Ātēbuutēk chēē kāroomēch

¹¹Lēyyē chōōrōōnuutēkyuu, kuuyu ōbooyē kōōrēēt ake, āmwoowook kule -moocham kōōbēlook :muchastaab kōōrooni.^v ¹²Māchāktōōs ōtēbtooy biiko choo -mēēnkētē Yēyiin ām kēelto nyēē karaam. Ānkoo kung'āloolēēnook nyēē miyaat, mākōōsōōtē tukuuk chēē kāroomēch choo ōyēyē ānkumākusilto Yēyiin bēsyoonoo + māchokōōtiilchi biiko ng'aleek.^w

Ōkoonyitē kāāntōōyik

¹³Ōkoonyitē biiko choo wōōyēch sukukoonyitākoy :Mokoryoontēēt. Ōkoonyitē bāytooyiintēēt nyoo /kikiikoochi kāāmuukēyweēk kubāytooyiis ¹⁴āk kāāntōōyik choo mii ng'wēnyuunyii choo kāsē kule /kākiing'woonchi kāwōōtik /ānkēēsilto choo kāroomēch.^x ¹⁵Māchē :Yēyiin kule ōyēyē tukuuk chēē kāroomēch simānyōōr :choo -mēēnkētē kiy kiyēē mwooyē.^y ¹⁶Otyookootiin :akweek ām kiruutēk nteenee, mayeyaak :yooto ōyēyē ng'al chēē miyootēch. Ōnkēt kule ōyēchinē Yēyiin yi-isyēēt.^z ¹⁷Ōkoonyitē biiko tukul. Ōchāmē biikaab Kiriistō choo ōboontē keey. Ōy-wēyē Yēyiin ānkōōkoonyitē bāytooyiin.^a

Ōmuytooy kuu wōloo kiyēytooy :Yēēsu

¹⁸Māchāktōōs akweek motwoorik ōkoonyitē mokorēēnikwook kuyem. -Mōōkoonyitē baateey choo sikēn ānku kāroomēch, nteenee ākoo nkicheek choo āwēēsēch. ¹⁹Yoo kōōmuytoochi ng'woonin nyēē māmisyook, kōōbēruurook :Yēyiin, kuuyu ōnkētē kiyoo mākwook. ²⁰Ara ii, karaamat nee :nyēē mii yoo ōmuytoochinē /kēēbirook kubo kiyēē miyaat nyēē !kooyey? Yoo kōōmuytoochi ng'woonin kukooyey ng'al chēbo man, mākōōbēruurook :Yēyiin.^{bc} ²¹Ng'aleek chēē wuu chuutēchu :chēē kikuurchook :Yēyiin. Kinyalil :Yēēsu kubo akweek ānkiikubākooktoowook kāānēētēywoo soorub kuu wōloo kiyēytooy :inee.^{de} ²²Manaayey :inee ng'ōōki āmānāālāt biich.^f ²³Ki yoo /kākēēchub, kimākētu, nto yoo kāng'woonchi kiy, kimēēruutooy biich, nteenee kibākookyine tukul Yēyiin nyoo itilē ng'aleek chēbo manta.^g ²⁴Kiiyum :Yēēsu ng'ōōkiswookikyoo ānkuwēeto ākoy murtooywoontēēt. Kunyoo kimēētākubāwēēch :ng'ōōkisto nteenee kēēyēyē ng'aleekaab manta. /Kiikiisobēēch kubo ng'woowōōkyii.^h ²⁵Kikeekerkeeye kēēchiirēk chēē kikiikubootyoo, nteenee kōōkukētweēch raat keekwaa wōlēē mii :ākiintēēt nyēē riibēēch.ⁱ

^v2:11 Room. 13:14; Kala. 5:16-21; Ibu. 13:14; 1Bēt. 1:1, 17 ^w2:12 Mat. 5:16

^x2:14 Room. 13:1 ^y2:15 1Bēt. 3:16 ^z2:16 Yoowa. 8:32; Room. 6:22; 7:6; 8:2; Kala. 5:13 ^a2:17 Kāālēw. 24:21; Māārko 12:17; Filib. 2:12; 1Bēt. 1:22

^b2:20 1Bēt. 5:12 ^c2:20 1Bēt. 4:14 ^d2:21 Ēfēēs. 6:5-8

^e2:21 Mat. 10:38-39; Filib. 2:5; 1Bēt. 3:18 ^f2:22 Yoowa. 8:46; Ibu. 4:15

^g2:23 Isa. 53:7; Māārko 14:48-49, 65; 15:5, 16-20; 1Bēt. 3:9

^h2:24 Isa. 53:5; Room. 6:10-11; Kolos. 2:4

ⁱ2:25 Isa. 53:6; Cherem. 50:6; Ēsēk. 34:5-6, 16; Yoowa. 10:11

Kōōywēyē :koorko saanteenyi

3 Māchāktōōs :nkakweek kooruuk ōywēyē saanikwook, si yoo maneekaasee keyy :icheek ng'ālyoontēetaab Yēyiin, mākuyis icheek :ātēbuutēkwook choo kāroomēch kookaasee keyy Yēyiin nyēē mánōōtwēkyi ng'ālyoo.^j ²Yēyāktōōs kuu nyooto kuuyu makukasee ātēbuutēkwook āk wōlēē ōywēytooy Yēyiin.

³-Mōōmoong'tēē keyy tukuuk chēē yēyook ōkāroorāniitu kuu: ōyēytooy buutēkwook, ōloochē sinkiliinēk nto sirook chēē kāroorān.^k ⁴Cheebyoosya nyoo baybay ānkōōntusoot kutookunēē wōlēē wuu :kāroorāninto nyēē iboorunēē keyy soboonnyii nyoo bo āriit. Karaaranataani mābēku :nyēē chāmē :Yēyiin miisin. ⁵Kiikāroorānēē keyy :kooruuk chēē tiliilēch choo kibo taay choo kiimoong'tēē keyy Yēyiin soboon nyēē wuu nyooto. Kiiywēyē saanikwaa, ⁶kuu yoo kiiywēyē :Saara Abraam kukuurē kule mokoryoontēenyii. Ōyēku :akweek tibikaab Saara, yoo ōyēyē ng'aleek chēē kāroomēch nyēē mākoy ōmuyēē saanikwook.^l

Kucham :saannyya koorkēenyii

⁷Nto akweek saanik, ōbuurtooy chēēbyōōsōōkwook ām kēēlto nyēē intusoot ānkōōchāmē, ōnkētē kule biich :icheek chēē ānyoosēch, kuuyu mākutuwēnook :Yēyiin akweek tukwaay ōnyōōru soboonto nyēē lēēl. Ōyēyē kuu nyooto simakereka :kiy soowuutēkwook.^m

-Mooyaaktee miyootyēt ake ake

⁸Māchāktōōs nanyuun ōkāsyiintōōsii :tukul ānkōōriirēē keyy. Ōchoomtōōsii, ōkāsyinē keyy kiisayta ānkōōyibē keyy ng'wēny.ⁿ ⁹-Mooyaaktee miyootyō, miyootyō -āmōōnchuruuriisyē yoo /kākiinchuruurook. Nteenee ōsoomchinē bēnur biiko choo yēwook kiy nyēē miyaat, kuuyu mākwook :Yēyiin kule ōyēyē kuu nyooto sōōnyōōru bēnur.^o ¹⁰Mwooyē :siruutēk kule,

“Chii nyoo mächē kuminy ām ng'erekweek,
ākoy kooliloon,

kutayee keyy kuwiirunootē ng'al chēē āwēēsēch
ankusaan kung'āloolootē ng'al chēbo lembech.

¹¹Kusatēē keyy rōkōs ankuyey ng'al chēē kāroomēch
ānkōōnēmchi kōōbuur ām kēēlto nyēē yibu kaalyeet.

¹²Yēbchinē yiit :Yēyiin biiko choo kāroomēch,
ānkukāsyinē riirikwaa.

Nteenee ituukyinē batay kibrōkōsiis.”^{†p}

Nyalilta kubo kiyēē ōyēyē nyēē karaam

¹³Ara mii :chii nyēē ing'woonchinē biiko chēē kayey ng'al chēē kāroomēch?^q

¹⁴Yoo koonyalil kubo kiyēē karaam nyēē kooyey, ōnyōōru bēnur. -Mōōnyōkōriitu nto kwaamaak :ng'uusng'uus.^r ¹⁵Ōywēyē Kiriistō nyoo Mokoryoontēēng'woong'.

j3:1 1Kōōr. 7:16 k3:3 1Tēm. 2:9 l3:6 Ēfēēs. 5:22-24

m3:7 Ēfēēs. 5:25-33; 1Tēm. 2:8 n3:8 Ēfēēs. 4:2-3; Filib. 2:2-3; 1Bēt. 1:22

o3:9 Room. 12:17; 1Bēt. 2:23 †3:12 Tyēēnwookik 34:12-16

p3:12 Yāāk. 1:26 q3:13 Room. 13:3; Tiitō 2:14 r3:14 1Bēt. 4:14-16

Māchāktōōs ōchōbootiin ākookoy sōōtinyē kiy nyēē ōmuuchē ōwālchi chii ake tukul nyēē kateebeenaak ng'ālyoo kurubta keey kiyēē ōkēnēē keey.^s ¹⁶Nteenee ōyibē keey ng'wēny ānkōōkoonyitiisyē. Ōbuurē nyēē chuulootiin :kāāsōōtēywēekwook, sukuchōlyo :choo ng'ālōolēenook nyēē miyaat kubo kāroomnyēēt nyoo ōyēyē ōbooyē Kiriistō.^t ¹⁷Onkēt kule kaykay /kiinyaliilaak yoo kooyey kiyēē karaam yoo ākoo chamateetaab Yēyiin, kusiir yoo kooyey kiyēē miyaat. ¹⁸Ānkoo kichurtaat :Kāārārōokiintēēt, kime kubo biiko chēē mā churtootiin sukōōnkēt :bi-choo Yēyiin. Kime meet akeenke kubo ng'ōōkisswookikaab biiko tukul. /Kikeebakach bōōrnyii /ānkiikoochi soboontaab tāmirmiryēēt.^u ¹⁹Nto yityo, wokwoomchi lōkōōywēk tāmirmirook ām *kāābkwōombiich.^v ²⁰Ki tāmirmirook :chuutēchu chēbo biiko choo kimānāākoonyit Yēyiin yoo /kikiikoochinē bārooyinto nyēē wōō kule kuweek kutēēchē :Noowa mwēēnkēēt. /Kiikiiraraach biiko chēē ng'ēri choo kimii mwēēnkoonoo ām taambiliilyeet. Ki sisiit :bichooto baateey.^w ²¹Kyoorōōru :kiyēē kibuntēē :bichoo ām mwēēng' bātisāniisyēēt kuuyu nyōōru :biiko kaararaacheet bēsyoōsyēchu kubuntēē bēēko ām batisaneet. -Mēēwuunē :batisaneet sumtaab bōōrto nyēbo chii, nteenee bo kule kōōnkēt :chii tilyaanateenyii āk Yēyiin. Yēyāktōōs kuu nyooto yoo iyēchinē :chiito kule kiing'eetee :Yēyiin Yēēsu Kiriistō meet.^x ²²Kiikuwo :Yēēsu Kaab Yēyiin ānkumii āwutaab taay nyēbo Yēyiin kubāytooy malayikaanik tukul, choo bāytooyiisyē āk choo bo kāāmuukēywēek.^y

Ōbuurē kuu wōloo māktooy :Yēyiin

4 Kinyalil :Kāārārōokiintēēt. Kunyoo, oyeyte keey :nkakweek ōnyāliilchē, kuyuy chiiito nyoo kaakuchamta keey kunyalil kaakusatee keey ng'ōōkisto.^z ²Mēētākōōwoonkyinē :chiichoo soboonnyii tukul kurubē muchastaab biikaab kōōrooni, nteenee ibuurē kuu wōloo māktooy :Yēyiin.^a ³Kyōōbootyi bēsyoōsyēk chēē chaang' ōyēyē kuu wōloo yēytooy :biiko choo -mēēnkētē Yēyiin. Kyōōyēyē sikornateet, kyōōrubē muchas, kyōōbōōkiitōōsii, kyōōchuultōōsii sookwoonuut ānkōōkutunkyinē āynātōōs.^b ⁴Ilātē :chōōrōōnuutēkwook choo kibo kēny yoo -mōōlumchinē ng'ōōkisng'waa nto yooto nanyuun, kung'ōōmook. ⁵Mākurār :chii ake tukul ām bichoo ng'aleekyii nkit ām taayeetaab Yēyiin, nyoo itiiilchinē ng'aleek biiko choo sobchootiin āk choo kiikubēk.^c ⁶Kiyooto :nyēē kiyey /kyoomchi lōkōōywēk chēē kāroomēch biiko choo kiikubēk, si ānkoo kibēk :icheek, kunyōōru soboontaab tāmirmiryēēt ām wōlēē mii :Yēyiin.^d

Ōyēyiisyēē rōōbēywēēkaab Tāmirmiryēēt ām kēēlto nyēē karaam

⁷Kāākulēēkitiit :tabantaab kiy ake tukul. Kunyoo ōriib keey sōōnēmchinē keey saayeet ām mooyēēt akeenke.^e ⁸Kiito nanyuun nyēē miitē ku ōchoomnyē miisin

^s3:15 Kolos. 4:5-6; 1Bēt. 1:3-5 ^t3:16 1Bēt. 2:15

^u3:18 Yēyuut. 3:14; Room. 5:6-8; Ibu. 7:27; 1Bēt. 2:21 ^v3:19 1Bēt. 4:6 ^w3:20

Toowu. 6:5-22; 2Bēt. 2:5 ^x3:21 Yēyuut. 22:16; Room. 6:3-4; Ēfēēs. 5:26

^y3:22 Yēyuut. 1:9; Ēfēēs. 1:21; Ibu. 4:14; Mat. 28:18 ^z4:1 2Kōōr. 4:10

^a4:2 1Bēt. 2:21 ^b4:3 Kala. 5:19-21; Ēfēēs. 2:3; Tiitō 3:3 ^c4:5 Yēyuut. 10:42

^d4:6 1Bēt. 3:19 ^e4:7 1Kōōr. 7:29, 31; 10:11; Yāāk. 5:8; 1Yoowa. 2:18

kuuyu yibu :chamateet nyooyeetaab kaat kubo ng'ōōkiswookik chēē tēerchiin.[‡]
⁹Otoochē keey ām kēēlto nyēē -mōōng'unyng'uunyē.^g

¹⁰Kiikōōkoochi :Yēyiin chii ake tukul ām akweek rōōbēywoontēetaab Tāmirmiryēet nyēē makerkeey āk nyēbo ake, sōōyēētyēēchinē biiko alak. Kunyi, mächāktōōs kuyēyiisyēē :chii rōōbēywoontēenyii ām kēēlto nyēē karaam.^h ¹¹Yoo ng'āloolē :chii, kumāchē kung'ālooltoochinē Yēyiin, nto nyoo yēētyēēchinē chuut, kumāchāktōōs kōōnkētē kule Yēyiin :nyēē kōōnu kāmūukēywēēk. Yoo /kakeeyey kuu nyooto, /kiikaasta Yēyiin ām tukuuk tukul kubununēē Yēesu Kiriistō. Kutōōriit :inee ānkubāytooyiis ākookoy. Kuwuuyiit nyooto.¹

Ōyōōtu kuuyu ōkoosēē keey Kiriistō

¹²Lēyyē chōōrōōnuutēkyuu, -mōōlātē yoo /kākiibuuntēēnook maataab tyē-muutēk. -Mookas yooto kuu kiy nyēē lēēl nyēē kayeyakay ām wōlēē ōmiitē.^j

¹³Nteenee ōng'erēkiisyē, kuuyu ōmiitē ōnyālilē ākoo Kāārārōokiintēēt, sōōnyōōru ng'erekweek chēē chaang' bēsyoonoo mākutook :wōōyinnyii.^k ¹⁴Yoo /kākiinchuruurook, kuuyu ōkoosēē keey Kiriistō, ōyib kule ōbēruurootiin miisin kuuyu ōboontē keey Tāmirmiryēetaab Yēyiin nyoo bo kwōng'uut.^l ¹⁵-Mookany kung'woonchook kuu wōloo ng'woonchintoooy chii nyēē kārūmiis, nyēē kāchōōrso, nyēē yēyē ng'al chēē miyootēch, nto mbo nyoo iwutootēē keey ng'aleekaab biiko alak. ¹⁶Yoo kōōyōōtu kuuyu ōrubē Kiriistō, -mōōmuyēē, nteenee ōbirchi Yēyiin kōōnkōy, kuuyu ōbooyē Kiriistō.^m ¹⁷Kaakuyit :bēsyēēt nyēē /mākiitiilchi biich ng'aleek ānku + /mākēētoowunēē biikaab Kiriistō. Ara, yoo kātōowunēēnēēch keey :ng'aleek ii, mākuwuuyiit nee ām wōlēē mii :choo -mēēyēchinē lōkōōywēk chēē kāroomēch?ⁿ ¹⁸Kuu yoo mwooyē :siruutēk kule, “Yoo wuuyiityinē biiko choo kāroomēch /kiriraraach, kuwuuyiityinē sōō, nyēē tyaa kibrōkōsiis?”[†] ¹⁹Kunyoo, mächāktōōs biiko choo /kakiinyaliil kuu wōloo māktōoy :Yēyiin, kukiilchi Yēyiin nyoo /kiikoosēē keey ankutas taay kuyēyē ng'aleek chēē kāroomēch.

Kuriibē :booyik biikaab Kiriistō nyēē karaam

5 Lēyyē, booyikaab biikaab Kiriistō, anii :akeenke ām akweek. Kyaakas wōlēē kinyalilta :Kāārārōokiintēēt ānku + /mākēērōōbwoō nkanii wōōyinto kōōyyiin iyēēwu :inee. ²O-ake kēēchiirēk choo kiikukōōnook :Yēyiin. -Mōōriibē wuu nyēē /kākēēkērchook koong', nteenee ōnēmchinē keey kuu yoo mächē :Yēyiin. -Mookany kutoortaak :muchastaab beesaan, nteenee ocham ōyēchi Yēyiin yiisyēēt.^o ³-Mōōruruunyē biiko choo /kikēēkōōnook ōriib, nteenee ōyēyē kiyēē karaam sukukāsēēnook :bichoo.^p ⁴Nto yoo kāchō :Ākiintēēt nyoo wōō, + /mākēētūwēnēēnook kiy nyēē wōō nyēē wēētii ākookoy.^q

[‡]4:8 Yoo kāmwooy :Yuutayeek kule. “/Kiyyēēn ng'ōōkiswookik” kōōbooru kule, “/Kēēmēto ng'ōōkiswookik.” Kas Tyēēnwookik 32:1 āk 85:2.

^f4:8 Yāāk. 5:20; 1Bēt. 1:22 ^g4:9 Ibu. 13:2

^h4:10 Room. 12:4-8; 1Kōōr. 12:4-11 ⁱ4:11 Room. 12:7; 1Kōōr. 10:31; 12:8

^j4:12 1Bēt. 1:6-7 ^k4:13 Room. 5:2; 2Kōōr. 4:10; 1Bēt. 5:1 ^l4:14 Mat. 5:10-12;

1Bēt. 2:20; 3:14 ^m4:16 2Tēm. 1:8 ⁿ4:17 Cherem. 25:29; 2Tēēs. 1:8 [†]4:18

Kāālēw. 11:31 ^o5:2 Yoowa. 21:15-17; 1Tēm. 6:5 ^p5:3 Mat. 20:25-28; 1Kōōr.

4:16; 2Kōōr. 1:24; 1Tēm. 4:12 ^q5:4 1Kōōr. 9:24-25; 1Bēt. 1:4

Ōyibē keey ng'wēny ānkōōkiilchinē Yēyiin

⁵ Māchāktōōs akweek āybēeriik ōkoonyitē booyik. Ōyibē keey :tukul ng'wēny, kuuyu mwooyē :siruuṭēkaab Yēyiin kule, “-Mēeriiku :Yēyiin nyoo ng'āsē keey, ntee-nee ibēruurē nyoo yibē keey ng'wēny.”^{†r} ⁶ Yoo kōōyib keey ng'wēny ām wōlēē mii :Yēyiintēetaab kāāmuukēy, mākōōtōrōōrook yoo kayit :bēsyeēnyii.^s ⁷ Ōbākookyi muyātēēng'woong' tukul Yēyiin, kuuyu riibook.^t

⁸ Ōriib keey ānkōōkāsu! Miitē :Kibrōkōsyooontēēt nyoo buunyoontēēng'woong' kuwooliinkēnootē ānkōōriiriyooteē kuu ng'ētuny kuchēēng'ē chii nyēē keereem kubēk.^u ⁹ Ōkiilchinē ōkoosēē keey Yēyiin sookerekte buunyoontoonoo. Ōnkētē kule miitē mbo :tuubchōōsyēkwook ām kōōrēēt tukul kubuntēē nyalilta nyēē wuu nyiitēnyii.^v ¹⁰ Yoo /kākiing'woonchook bēsyoōs chēē ng'ēri, mākōōtitirook :Yēyiin nyoo chāmook ānku nyoo kiikukuurchook wōōyinnyii nyēbo ākookoy ām Kiriistō sōōkiil ānkōōkimkimiitu.^w ¹¹ Kubāytooyiis :inee ākookoy. Kuwuuyiit nyooto.

Kāā-āmiisēēt

¹² Āyookwook lōkōōywēchu ng'ēri kāsirwoo :Siila, ng'eetaabiya nyēē ākoosēē keey. Āmāchē ātitirook āmwoowook kule ōkiilchi chamateetaab Yēyiin nyoo bo manta nyoo māchāktōōs ōyyoong'unēē.^x

¹³ Isubooyook :biikaab Kiriistō ām Bābulōōn[†] choo /kikeekwey kuu akweek ānkōōsubooyook :nkinee Māārko nyoo kyaayey kuyēk wērinyuu.^y ¹⁴ Otorooch keey :tukul ām chamateet.

Ōbuurtē :biikaab Kiriistō tukul kaalyeet.

[†]5:13 Kiiyēēlēē :kaaynaani bo Bābulōōn nyoo bo Rooma.

[†]5:5 Kāālēw. 3:34 [†]5:5 Ēfēēs. 5:21; Yāāk. 4:6 [†]5:6 Yāāk. 4:10

[‡]5:7 Tyēēn. 37:5; 55:22; Filib. 4:6 [‡]5:8 2Kōōr. 2:11; 1Tēēs. 5:5-8

[§]5:9 Ēfēēs. 6:11-12; Yāāk. 4:7 [§]5:10 2Tēēs. 2:17

[¶]5:12 Yēyuut. 15:22; 1Tēēs. 1:1 [¶]5:13 Yēyuut. 12:12

Barweetaab Āyēeng' nyēbo

Bētērō

Taayta

Siriintēet, yēē /kikēēsirē āk wōlēē /kikēēsirēē: Kisirē :Bētērō barwaani kumiitē kiriinkēetaab Rooma ām kēnyiitaab 67 nto 68 KK, kukāakung'et :bēsyōōs chēē ng'eri /keebakach. Kutakurataat :Bētērō kukānyē /keebakach, koosoot yoo kimwoochinē :Yēesu kule mēebērē mākōōlil :inee (kas kur. 1:14 āk Yoowaana 21:18-19).

Kiyēē āmu āk nyēē ibooru: /Kēētākyinē barwaani biikaab Kiriistō /kēemwoochinē kule kuriibēē keey wōlēē mii :kānēētikaab lembech āk ng'aleekaab miyootyō nyēē yibu :kānēētutuutēchoo. Iboorchinē bichoo bo Kiriistō kule bo koomānuut kukiilchi :chii kānēētutuutēkaab manta kurubta keey Yēyiin āk Kiriistō, kuu yoo kyoomchinē icheek :lēbkēēyik choo kiboontootē keey Yēesu. Māchāmchiintōōs :Bētērō āk kāāsōōtēywēēkaab biiko alak choo mwooyē kule -mēēyēewu :Kiriistō. Mwooyē :Bētērō kule yitu 'bēsyēētaab Mokoryoontēēt', nteenee tākōōkēniisyē :Yēyiin kuuyu tinyē muytaayeet āmāmākyinē chii meet. Yoo /kākēēlē 'bēsyēētaab Mokoryoontēēt' ām wōlēē wuunto ām yuutēyu, kōōbooru kule bēsyēēt nyēē iwutēē keey :Yēyiin ām kēēlto nyēbo kwōng'uut ng'aleekaab biiko. Irābchinē bēsyēēt nyoo itiiilchinēē biich :Yēyiin ng'aleek ānkōōmuuchē kōōboor chōōnēētaab Yēesu. Kuu wōliitēnyī kās-tooy :Bētērō, ikiimchinē nanyuun biiko choo kāsē ng'aleek chēē mii barwaani kuminyē ām kēēlto nyēē kiikōōwoonkyi kāāsōōtēywēēkwaa Yēyiin ānkumuytoochinē nyāliiutēkwaa yooto kukānyoonu ām mooyēt akeenke chōōnēētaab Yēesu nyēbo āyēeng'.

Kyoorōōr keey :Bētērō ānkumākyi biiko bēnur

1 Anii Simōōni Bētērō nyoo āyēchinē Yēesu Kiriistō yiisyēt ānkāyēku *lēbkēēyi-intēenyii. Asirwook akweek choo kōōkēenyōōru :tukul kāyēenchinooyēt nyēbo kwōng'uut ankeechurte ām taayeetaab Yēyiin kubununēē Yēesu Kiriistō. Inee :Kāārārōokiintēenyoo ānku Yēyiintēenyoo.

² Kōōbēruurook :Yēyiin miisin ōnyōōru kaalyeet yooto tukul ōtāsē taay ōnkētē inee āk Yēesu Mokoryoontēenyoo.²

Ōkimkimiitu ām kiirnātēētaab Kiriistō

³ Kikōōnēēch :Yēyiin ām kāāmuukēywēēkyii kiy ake tukul nyēē yēyēēch kēēminy kuu wōloo māktooy :inee. Yēyāktōōs kuu nyooto yoo kēētāsē taay kiinkētē inee. Kiikukuurēēch sukurōōbwēēch wōōyinnyii āk karaamateenyii.^a ⁴ Yoo kayey :Yēyiin kuu nyooto, kukaakootyīich tukuuk chēbo kwōng'uut choo kikuurtoowēēch. Yooto, +mākēēnyōōru soboontaab Tāmirmiryēēnyii ankeechililee rōkōōstaab kōōrooni nyoo yibu :muchasta nyēē miyaat.^b ⁵ Kunyi, osyeem wōlēē ōmuuktooy okas kule katas taay :kaakaaseeng'woong'. Otasee kaakaaseet ātēbuutēk chēē kāroomēch ankootasee ātēbuutēchoo kiirnātēēt. ⁶ Otasee kiirnātoonoo riibēētaab keey

ankootasee riibēetaab keyy muytaayeet. Otasee muytaayeet kāāburto nyēē mächē Yēyiin ⁷ ankootasee kāāburoo chamateetaab biich chēē tuubcho. Yoo kooyey kuu nyooto, + mōōbuurē ām chamateetaab Yēyiin.^c

⁸Yoo ōboontē ng'aleechu kuyem, ōyēchinē Yēyiin yiisyēēt nyēē karaam miisin ānkōōkimkimiitu ām kiirnātēetaab Mokoryoontēenyoo Yēesu Kiriistō. ⁹Nteenee yoo -mōōboontē, ōkōryootiin āmōōnkētē kiyēē mākwook :Yēyiin ānkyōōwutyēē kule /kikiiwuuntoowook ng'ōōkiswookikwook.^d ¹⁰Kunyoo, lēyyē, mbo ng'eetaabiya, osyeem wōlēē ōmuuktooy ōyēyē kiyēē ibooru kule kiikukweyaak :Yēyiin ōyēku cheechii. Yoo kooyey kuu nyooto, -mōōbootōōsii, ¹¹ anku + /makeetoroochaak ōwut Kaab Mokoryoontēenyoo Yēesu Kiriistō nyoo Kāārārookiintēēt wōlēē + mābōōminy ākookoy.^e

Kiikeekas wōōyintaab Kiriistō

¹² + Māāsōōtwork kwaak ng'aleechaata, ānko kyōōnkēt sinee ānkyōōkiilchi ng'ālyoontēetaab man nyoo kyōōnyōōru. ¹³ Ākāse kule karaam āboorwook ng'aleechuutēchu, yoo tāāsobē, ¹⁴ kuuyu ānkētē kule āmiitē wāāmēē kuu yoo kiiboorwoo :Mokoryoontēenyoo Yēesu Kiriistō.^f ¹⁵ + Maasyeem wōlēē āmuuktooy āboorwook ng'aleechu sōōsōōtē ām bēsyōōsyēk tukul yoo kāmāāmiitē kōōrēēt.

¹⁶ Yoo kikēēmwoowook kule mākōōyēēw :Mokoryoontēenyoo Yēesu Kiriistō ām kāāmuukēywēēkaab Yēyiin, mēēbērē kikēēmwoowunēē tyoonkōōchoy chēbo ng'oomnān, nteenee kiikeekasee :acheek wōōyinnyii koonyekyoo. ¹⁷⁻¹⁸ Kikeekas :acheek kuutiit nyēē kichōōnēē barak yoo kikēēmiitē āk inee lekemaanaa kitookunēē :Yēyiin. Kiitōrōōr :Yēyiin inee ānkōōkoochi wōōyinto kumwooyē kule, “Inyiing' lakwanyuu nyēē āchāmē ānkāāng'ērēkyinē.”[†]

Onam ng'aleekaab wōōrkooyikaab Yēyiin

¹⁹ Kunyoo, /kikiititiir ng'aleek choo kimwooyē *:wōōrkooyikaab Yēyiin. Karaam miisin ōyēbchinē yiit wōōrkooyichu bo Yēyiin kuuyu kerkey :lōkōōywēkwaa taariit nyoo lāyē kwēēmooy ākoy bēsyoonoo mākōōrir :kōōrēēt kutook :toboyaan-tee⁸ kōōluuchook akweek.⁸ ²⁰ Nto miisin, mächē ōnkētē kule kimāwōōrkooyēnēē keyy :wōōrkooyikaab Yēyiin, ²¹ nteenee kiiboorchinē :Tāmirmiryēetaab Yēyiin kumwoowu ng'aleekaab Yēyiin.^h

Kāānēētik choo bo ng'wiiynan

2 Kitook kēny :wōōrkooyikaab lembech ām wōlēē mii :biikaab Yēyiin, nto ām kēēlto nyēē wuu nyooto mākukwoonchook :kāānēētikaab lembech. Makuwoow keyy kukwoontooy kāānēētēywēēk chēē mābo man. Iburyēētē biich :kāānēētēywēēchoo ānkutāyē mbo :icheek Mokoryoontēēt nyoo kiwālāng'wēēch. Nteenee yoo kayit :tabanta, kuburyētōōs :kāānēētichoo areet akeenke.ⁱ ² Makurub :biiko

§1:19 Kaayneet ake ku kubnoonkowut.

^c1:7 Kala. 6:10 ^d1:9 Ēfēēs. 5:26

^e1:11 2Tēm. 4:18; Tiitō 3:6; 2Bēt. 2:20; 3:18

^f1:14 Yoowa. 21:18-19; 2Kōōr. 5:1 [†]1:17-18 Mataayo 17:5; Māārko 9:7; Luuka 9:35 ⁸1:19 Tyēēn. 119:105; Room. 1:2; 13:12; 1Bēt. 1:10-11

^h1:21 2Tēm. 3:15-16 ⁱ2:1 Mat. 7:15; Kala. 1:7-9; 2:4

chēē chaang' ng'ōōkiswookikaab kāānēētichoo ankuyey /keeng'alaalee nyēē miyaat kēēltaab manta. ³Mākōōchuutunēēnook :kāānēētichu mētēwoy tyoonkōōchoy chēē itoonyē buch kumāchē chēēbkiisyong'. Kiisimkuchōb key :Yēyiin kēny kooruusta bichoo ankiikuyeyta key :kāāmukuusiintēt.^j

⁴Manaasaayee :Yēyiin malayikaanik choo kiyēyē ng'ōōkisto, nteenee kiwiirchi kāābkwombiich wōloo tuuy ānkurātōotiin ām nyōrōōrōōnik kukānyē bēsyēēt nyēē + /mābokiitiilchinēē ng'aleek.^k

⁵Manaasaayee :Yēyiin kōōrēēt nyoo kibo kēny, nteenee kitōōrchi taambiliilyeet koowaang'ta kibrōkōōsiisyēk. Biiko baateey chēē kisār :Yēyiin ku Noowa ākoo biikyii tisab. Inee :nyoo kyoomo lōkōōyewēkaab manta.^l

⁶Kiimukuusēē maata kiriinkōōsyēkaab Sōtōm āk Komoora sukuyēk kāānēētēy-woo ām wōlēē mii :biiko choo mārūbē ng'aleekyii. ^{m7}Kisār yooto :Yēyiin Lōōt nyoo kichurtaat ānkiiyīmē :ng'aleekaab biich chēē ki sikoran āmēēywēyē kiruutēk.ⁿ

⁸Kiming'iisyē :chiichoo āk bichooto ānkikāsē kiyēē kiyēyē :bichoo kwaak. Kiiyīmē :ng'ōōkistaab bichoo kāāsōōtēywēēkyii chēē ki churtootiin.

⁹Kunyoo, inkēt :Yēyiin wōlēē sāruntooy biiko choo iyēnchinē inee kung'ēētyēē nyāliiluutēk. Inkētē mbo wōlēē riibtooy kibrōkōōsiisyēk choo rātootiin ākoy bēsyēēt nyoo /kiitiilchinēē biiko tukul ng'aleek.^o ¹⁰Nto chēē + /mākiing'woonchi miisin ku choo rubē ng'aleekaab muchas ānkutāyē /keebayta.

Rēerchinē key :kāānēētichu bo lembech tāmirmirook chēē miyootēch choo kōrōōmēch nyēē mānyōkōriitu kuchubē. ¹¹Ntēē māchub mbo :malayikaanik choo boonto kāāmuukēy miisin kubiir kāānēētichoo tāmirmiroochoo ām taayee-taab Mokoryoontēt. ¹²Chubē :bichu mbo kiyēē -mēēnkētē. Kerkey :icheek tyoong'in choo -mēēnkētē kiy. /Kikēēyēyē /sikēēnāmē /ānkēēbākāchē kityō. Māku-bootyo :bichu kuu tyoong'iichoo. ¹³+ /Mākiing'woonchi bichoo /kēēyookyinēē kiyēē kiyēyē :icheek. Chāmē ng'aleekaab muchas kulebkey :kōōro. Sōōr :bichu nyēē intosuurē biich ām kaabsaakwa. ¹⁴Kiikōōwoonkyi :bichoo kāāsōōtēywēēk-waa ng'aleekaab martaayeet āmēēmuunyē kuyēyē ng'ōōkisto. Ibērbēerootē choo kuskusēch kōōsuuchi ng'al chēē miyootēch. Kiikubāw mbo icheek :moorōong'nateet anku + /makiiruusta.^p ¹⁵Kiikubakaakta kēēlto nyēē chuulaat ankurub kēēltaab *wōōrkooyoontēt Balaam araab Beyoor nyoo kicham /kiikoochi beesaan sukuyey kiyēē miyaat.^q ¹⁶Nteenee kikerekta :sikiryēt solwoontiinyii yoo king'ālōolē kuu chii.^r

¹⁷Buch :kāānēētichu bo lembech kuu lōōswēk choo kiikutēēnkyo, nto boolik choo iwuyē :yoomat āmā roob. Kiikuchōbchi :Yēyiin bichooto kāābkwombiich wōlēē kikerakay :mēēnān. ¹⁸Yēyiisyēē ng'al chēbo ng'wiinyan kōōchuutunēē biiko choo kātākumwēyēē rōkōsto, kōōyēēchi ng'aleekaab muchas kulumchi martaayeet. ¹⁹Ku-urtoochinē :kāānēētichoo bichoo rātootiin kule + /makiityaach, nteenee rātootiin :nkicheek ām ng'al chēbo rōkōs chēē yēyootē, kuuyu kiy ake tukul nyoo ibēlē chi-ito kubāwu :kiyooto chiichoo.^s ²⁰Yoo kāākōōnkēt :chiito Mokoryoontēenyoo nyoo Kāārārōokiintēenyoo Yēēsū Kiriistō ānkāākumwēyēē ng'ōōkistaab kōōrooni nto yi-

j:2:3 1Tēm. 6:5 **k**:2:4 1Bēt. 3:19-20 **l**:2:5 1Bēt. 3:20; 2Bēt. 3:6

m:2:6 Toowu. 19:24-25 **n**:2:7 Toowu. 19:1-16

o:2:9 Mat. 6:13; 1Kōōr. 10:13; Ng'oong'. 3:10 **p**:2:14 Mat. 5:28; 1Tēm. 6:5; 2Tēm.

3:6-7 **q**:2:15 Kāāyit. 22:7, 17 **r**:2:16 Kāāyit. 22:28-33 **s**:2:19 Yoowa. 8:34

tyo kumuutmuutyi keey ng'ōōkisoo, kwoorānē. Yooto mākumiyātyi chiichoo miisin kusiir yoo kitākumii mēēnān.^t ²¹ Kikaykay ām wōlēē mii :inee nto kimānāākōōnkēt kēēltaab manta kusiir kōōnkēt nto yityo kumaasakay kutay ng'ālyoontēetaab Yēyiin nyoo /kikiikoochinē inee.^u ²² Ibooru :kiyēē yēyāktōōs ām wōlēē mii :chiichoo kule bo man ng'ālyoontooni /kēēmwooyē kule, “Iyēēchinē :ng'ōōk कांग'uang'taakyii,”[†] nto “Kooyeey :nkurwēēyit nyoo /kākiwuun wokoomilmiilee ruurētyēēt.”^v

Ōchōb keey kubo bēsyēetaab Mokoryoontēēt

3 Lēyē, chōōrōonuutēkyuu, barweetaab āyēēng' :nyitēnyī āsirwook. Kwāāsirwook bārōōnōochuutēchu tukwaay ākiimēē kāāsōōtēywēēkwook kuchuulākiis. ² Āmāchē ōsōōtē ng'aleek choo kimwooyē *:wōōrkooyikaab Yēyiin kēny ākoo mākuutyēetaab Mokoryoontēēt ānku Kāārārōokiintēēt nyoo kikōōnook *:lēbkēyikwook.

³ Māchē ōnkētē kāroomin kule ām bēsyōōsyēk chēbo lētuut mākutook :biiko chēē kiikubāw :muchastaab bōōrwoonikwaa. Mākōōnchuruurook :bichoo^{wx} ⁴ kumwooyē kule, “Kikiikukurto oob :Yēēsu kule mākōōyēēw? Ara mii ānō :inee naas? Nto ii, ntēē tākōōyooong'oot :kiy ake tukul kuu yooto /kikēyēyē kōōrēēt kung'eeete bēsyōōsyēkaab mbo kuuko ākoy raat?”^y

⁵ Kikwētyi buch :bichoo kumwooyē kule kimāyēyē :Yēyiin kēny barak āk ng'wēny kubununēē ng'ālyoontēenyii. Kitookunēē :kōōrēēt bēēko ānkusātyi :Yēyiin bēēko komos sukutook :kōōrēēt^z ⁶ ānkōōmukuusēē bēēko kōōrēēt bēsyoonoo kibo taambiliilyeet.^a ⁷ Riibē :Yēyiin barak āk ng'wēny kubuntēē ng'ālyoontoonootonyii ākoy bēsyēēt nyoo /kiimukuusēē maat yoo /kiitiilchinē /ankeemasta biiko choo mābo Yēyiin.

⁸ Chōōrōonuutēkyuu, ōnkēt kule ām wōlēē mii :Yēyiin, kerkeey :bēsyēēt akeenke āk kēnyisyēk kisyeeeret akeenke ānku kerkeey :kēnyisyēk kisyeeeret akeenke āk bēsyēēt akeenke.^b ⁹ -Mēēkooyē keey :Yēyiin ām kiyēē kiikukurto kuu yoo isōōtē :biiko alake. Nteenee muytoochook kuuyu māmāchē kule kubot :chii. Mākyinē biiko tukul kuweeksee ng'ōōkiswookikwaa.^c

¹⁰ Mākumuung' :bēsyēetaab Mokoryoontēēt kuu chōōriin. Mākubot yooto :wōliin bo barak kōōruumootē ānkumukuus :kookeelik āk araawēt ānkubēk :kōōrēēt kuboonto tukuukyii tukul.^d ¹¹ Ara yoo +/mākiimukuus tukuuchu tukul ii, kumāchāktōōs ōbuurtē ānō ām soboonwēkwook? Māchāktōōs ōnēmu keey ōtililiitu ānkōōtāboonchi keey Yēyiin. ¹² Ōkānyoonu bēsyoonoo bo Yēyiin ānkōōwuruurē kulēēkitiit. +/Mākiimukuusēē maat wōliin bo barak ānkuchōlyo :kookeelik āk tukuuk alak tukul bēsyoonooto. ¹³ Nteenee kēēkānyē barakuut nyēē lēēl āk kōōrēēt nyēē lēēl nyoo churtaat wōloo kikuurtooy :Yēyiin.^e

¹⁴ Kunyoo ii, chōōrōonuutēkyuu, kuu yoo ōmiitē ōkānyoonu bēsyoonooto, māchāktōōs ōsyēēmē wōlēē ōmuuktooy ōbuurē ām soboonto nyēē tiliil si nto yoo ōbēētii taayeetaab Yēyiin, -mōōtinyē ng'uusng'uusyo. ¹⁵ Ōnkēt kule muytooy

^t2:20 Mat. 12:45; Ibu. 6:4-6; 2Bēt. 1:11 ^u2:21 Luuka 12:47-48

[†]2:22 Kāālēwēnik 26:11 ^v2:22 Yuuta 4-13

^w3:3 Yuuta 17-19 ^x3:3 2Tēm. 3:1 ^y3:4 Isa. 5:19; Cherem. 17:15; Ēsēk. 12:22; Mat. 24:27, 48-51 ^z3:5 Toowu. 1:6-9; Ibu. 11:3

^a3:6 Mat. 24:37-39; 2Bēt. 2:5 ^b3:8 Tyēēn. 90:4 ^c3:9 Room. 2:4; 1Tēm. 2:4

^d3:10 Isa. 34:4; Mat. 24:27, 43 ^e3:13 Isa. 65:17; Ng'oong'. 21:1, 27

:Yēyiin /sikiiraraach biiko. Kisirwook kuu nyooto nkinee :ng'eetaabiya Bāwulō nyoo kēechāmē kuyēyiisyēē kiirnātēēt nyoo kiikoochinē :Yēyiin.^{f 16} I-ārōōru :inee ng'aleek chēē wuu chuutēchu ām bārōōnōōkyii tukul. Miitē :ng'aleek alake bārōōnōōkyii chēē mā nyumnyumēch /keekas. Itoomē :maanayiisyeek āk choo tākōōwiywiiytōōs ng'aleekyii. Nyēērēē :bichu siruutēkaab Yēyiin alak, ng'ālyoo nyēē makuyey :icheek kubooty.

¹⁷ Chōōrōōnuutēkyuu, kuu yoo kōsimākāloonwook, ōriib keey, simayeyaak :ng'aleekaab biiko choo mārūbē Yēyiin ochabaayte ām kiyēē ōyyoong'unēē.^{g 18} Otas taay ōtitiir keey ām chamateet āk kiirnātēētaab Yēesu Kiriistō Mokoryoontēenyoo nyoo Kāārārookiintēenyoo. Kutōrōriit :inee ākookoy. Kuwuuyiit nyooto.^{hi}

Barweetaab Taayta nyēbo

Yoowaana

Taayta

Siriintēet, yēē /kikēēsirē āk wōlēē /kikēēsirēē: /Kikēēkuurē kaametiitaab lēbkēēyiintēet Yoowaana kule Sālōomē ānki cheebkaametiitaab Maaryaa nyoo ki kaametiitaab Yēesu (kas Mataayo 27:56; Māarkō 16:1; Yoowaana 19:25). Ki inee, Yāākōbō nyoo ki ng'eetaabkaametiitaab Yēesu āk Bētērō, ām rubiik chuut, :chēē ki lēēkitēē Yēesu. Kisir :Yoowaana barwaani ankusir subak kitaabuutaab lōkōōywēk chēē kāroomēch āk nyēbo Ng'oong'uutyēēt. Ānkoo manaatwech :bārōōnōōchu kule siriintēet :ng'oo, tookunoot :wōlēē bēetooy :ng'aleekaab bārōōnōōchuutēchu kule kerkey āk choo bo kitaabuutaab lōkōōywēk chēē kāroomēch kuu wōloo kisirta :Yoowaana kule siriintēet akeenke :nyēē kisirē tukul. Chāmchiintōōs mbo :booyik choo kisimkunam ng'ālyoontēetaab Yēyiin kule kisirē :Yoowaana tukul. /Kikēēsirē bārōōnōōchu tukul ku sōmōk ām bārōoyinto akeenke nto yooto ku yoo kikiikuriik kumēēchi key :Yoowaana ām kwēēnuutaab kēnyiitaab 85 āk 95 KK. Imuuchē kukisirē :Yoowaana bārōōnōōk āk kitaabuut nyēbo lōkōōywēk chēē kāroomēch kumitē kiriinkēetaab Ēfēēsō ām Eesya nyoo Mining' (Uturuki) wōlēē kichokōōtēryēēkyi :inee bēsyōōsyēkaab soboonnyii ku kāāntōōyiin nyēē koonyitoot miisin ām biikaab Kiriistō.

Kiyēē mii āriit āk nyēē āmu: Kimāchē :Yoowaana ām barwaaninyii kōōkomkoom biiko choo kāsē lōkōōywēkyii, kulēēkitiit :tilyaanateeng'waa āk Yēyiin ānkuchoomnyo :icheek nkit. Mwoochinē mbo subak kule kuriibēē key wōlēē mii :kāānēētutēk chēbo lembech choo māchāmchiintōōs kule /kikēēsich Yēesu kuu chii ankume ku chii. /Kēēmwooyē mbo subak kule kiwuu nyēē ki chii :Yēesu nteenee ki tāmirmiryēēt kubooyiit man. Nto subak, /kēēmwooyē mbo kule king'eetee bōōrnnyii nyoo chii /kumānāābokēēkwērtōōchi murtooywoontēēt. Tooku mbo subak kule mii :Yoowaana kōōboorchinē biiko kule kuriibēē key ng'oornng'ookik, nto chooto ku kāānēētikaab lembech choo kimwooyootē kule ng'ālyoo nyēbo kwōng'ut yoo tinyē :chiitaab Kiriistō ng'oornānēēt nyēbo man. Kunyoo kimwooyē :bichoo kule kābo kiyēē kayeyee :chii bōōrto. Kimā ng'ālyoo nyēbo koomānuut yoo kāmīny :chii ām so-boon nyēē mā chuulaat ānkoo ku chiitaab Kiriistō. Mwooyē :Yoowaana kutook kule ng'wiinyan :ng'aleekaab ng'oornānēēt choo inēētē :kāānēētikaab lembech. Nteenee chōōnēē :ng'oornānēēt nyēbo man wōlēē miitē :Tāmirmiryēetaab Yēyiin. Ibooru :Yoowaana kule ki chii kubooyiit man :lakwataab Yēyiin nyoo wēētii kibchuulyo. Ikiimē mbo subak ng'aleekaab chamateet, nyooyēetaab kaat, /kyoomchiin āmit, /kiibēl ng'ōōkisto, kutinyē :chiito manta kule /kiirāroochē, tiliilinto āk soboontaab kibchuulyo.

Ng'ālyoontēetaab soboonto

1 Ng'ālyoontooni kyoomwook :acheek ku nyēē kimii /kumānāākēetoow kōōrēēt. Kikeekasaanu Ng'ālyoontooni ām yiitiikyoo ankeekasee mbo koonyekyoo, kiirōotootē ānkēētiinyēē āwunnyēkyoo. Ng'ālyoontooni ku ng'ālyoontēetaab soboonto. ² Kichō :Soboonto. Kiboonto key :Soboonoo āk Baaba Yēyiin. Kōōkōōy-

ookwēech :Baaba Soboonoo. Kikeekas Soboonotoo ānkēng'āloolē. Sobooniitēnyi ku soboontaab kibchuulyo nyē kyoomwook.^j ³Kyoomwook nkakweek kiyē kookeekas sōōyēku akweek akeenke āk acheek kuu yoo kēyēku :acheek akeenke āk Baaba ākoo Lakwanyii, Yēesu Kiriistō. ⁴Kēesirwook si yoo koorub ng'aleechu, kuyitita :ng'erekweekwook.^k

Māchāktōos kēebēesyētootē lēbkēyyēt

⁵Lōkōōywēk chēē kookeekas kukwaneē wōlēē mii :Yēesu chu kēēmiitē kēēmwoowook ku kule, lēbkēyyēt :Yēyiin. Māmii :mēēnān wōlēē mii :Yēyiin.¹ ⁶Yoo kēyēyē key kule kēyēku akeenke āk Yēyiin ānkutākēebēesyētootē mēēnān, kēēmiitē kiibērbēēriisyē āmākēerubē ng'aleekaab manta.^m ⁷Nteeneē yoo kēebēesyētootē lēbkēyyēt, kuu yoo mii :Yēyiin lēbkēyyēt, kēyēku kiito akeenke ānkōōwuuntoowēech :korotiikaab Yēesu ng'ōōki ake tukul.ⁿ

⁸Yoo yibē key :chii kule māyēyē ng'ōōki ake tukul, kōōbērbēērē key :nyoo anku manaanam ng'ālyoontēētaab manta. ⁹Nto yoo kāchāmchiin :chii kule kiikuyey ng'ōōki, kunyōōchinē :Yēyiin kaat ānkōōtiliilē ām tukuuk tukul choo māchurtootiin, kuuyu churtaat :Yēyiin /ānkiikoosēē key.^o ¹⁰Nto yoo yibē key :chii kule manaayey ng'ōōki ake tukul, kumiitē kumwooyē kule ng'wiin :Yēyiin amanaanam ng'ālyoontēēnyi.

2 Biikyu choo āchāmē, āsirwook ng'aleechu simōōchoolwookēn. Nto yoo kāchoolwookēn :chii, kung'ālooltoowēech :chiito ake nyē ming'tooy key Baaba. Nyooto ku Yēesu Kiriistō nyoo churtaat.^p ²Kiikooyto :Yēesu soboonnyii sukoomuuch :Yēyiin kunyōōwēech kaat ām choolwookātēnyoo. Mēēbērē choolwookātēnyoo acheek baatey, nteeneē choolwookātēētaab chii ake tukul.^q

Māchāktōos kēerubē kiyē mwooyē :Yēyiin

³Yoo sikiinkēt man kule kēēbooyē Yēyiin, ku yoo kēerubē kiyē mwooyē. ⁴Chii nyoo mwooyē kule, “Ābooyē :anii Yēyiin,” āmēēbērē yēyē kiyē mākyinē :Yēyiin ku ng'wiin :chiichoo āmāboonto manta.^r ⁵Nteeneē chii nyoo karub ng'ālyoontēētaab Yēyiin kukaakucham :chiichoo Yēyiin kuchurta. Kēēliitēnyi :nyēē iboorwēech kule kēyēku akeenke āk Yēyiin.^s ⁶Chii ake tukul nyoo mwooyē kule kiikunoomnyo āk Yēyiin kumāchāktōos kōōbuurē kuu wōloo kiibuurtooy :Yēesu.^t

Māchāktōos kēechoomtōōsii

⁷Chōōrōōnuutēkyuu choo āchāmē, mākuutyēt nyēē āmiitē āsirwook kumēēbērē nyēē lēl, nteeneē bo :mākuutyooni kēny ānku nyoo kyookasaanu.^u ⁸Nteeneē, mii :kiy nyēē lēl mākuutyooni nyēē āmiitē wāāsirwook. Imuuchē keekaaman mākuutyooni kuu wōloo kiyēytooy :Yēesu, kuuyu mii kubotē :mēēnānēt ānku-

^j1:2 Yoowa. 1:1-2, 14; 4:14; 6:35; 8:12; 11:25; 15:27 ^k1:4 Yoowa. 15:11

^l1:5 1Tēm. 6:16 ^m1:6 1Yoowa. 2:4

ⁿ1:7 Isa. 2:5; Yoowa. 12:35; Ēfēēs. 5:8; Ibu. 9:12; Ng'oong'. 1:5; 7:14

^o1:9 Tyēēn. 32:3-5; Ibu. 10:22 ^p2:1 Room. 8:34; Ibu. 7:25

^q2:2 Yoowa. 1:29; 1Yoowa. 4:10 ^r2:4 Yoowa. 8:44; 1Yoowa. 1:6; 4:6

^s2:5 Yoowa. 14:15; 1Yoowa. 2:17; 5:3; 2Yoowa. 6 ^t2:6 Yoowa. 13:15; 15:4-5

^u2:7 1Yoowa. 2:24; 3:11

mii kutooku :lēbkēyyēēt nyēbo man.^{vw} ⁹Chii ake tukul nyoo yibē keye kule mii lēbkēyyēēt, ānkuwēchē ng'eetaabkaamet, tākumii :nyoo mēēnān.^x ¹⁰Nto nyoo chāmē ng'eetaabkaamet, kumii :nyoo lēbkēyyēēt āmāyēyē biiko kuchuunnyēē Yēyiin. ¹¹Nteenee, nyoo wēchē ng'eetaabkaamet, kumii :nyoo mēēnān ānkuwēēsyē-tootē kibtuuy ma. -Mēēnkētē wōlēē wēētii, kuuyu kaker :mēēnānēēt koonyekyii.

-Mōochāmē tukuukaab kōōroni

¹²Āsirwook akweek lēēkōōk kuuyu kōōkunyōōwook :Yēyiin kaat ām ng'ōōkiswaakikwook, kubununēē kaayneetaab Yēesu.^y

¹³Āsirwook akweek booyik kuuyu ōnkētē Yēesu nyoo kimii /kumānāākētoow kōōrēēt.

Āsirwook akweek āybēēriik kuuyu kyōōsyēētē Kibrōkōsyōontēēt.

Kāāsirwook akweek, lēēkōōk, kuuyu ōnkētē Baaba.

¹⁴Kāāsirwook akweek, booyik kuuyu ōnkētē Yēesu nyoo kimii /kumānāākētoow kōōrēēt.

Kāāsirwook akweek āybēēriik kuuyu ōkichootiin ankyoonam ng'ālyoontēētaab Yēyiin ānkyōōsyēētē Kibrōkōsyōontēēt.

¹⁵Biikyuu, -moocham tukuukaab kōōroni. Chii ake tukul nyoo yēētyinē keye tukuuchu, kumāchāmē :nyoo Baaba.^z ¹⁶Mākwoonēē :tukuuchoo wōlēē mii :Baaba, nteenee bo kōōroni. Tukuuchoo ku muchastaab bōōrto, kiyēē chōrōkyinē :koonyekuuk ākoo mēēnātēēt.^a ¹⁷Bēku :kōōroni āk muchas nyēbo keel ake tukul, nteenee, chii nyoo yēyē kuu wōloo māktōoy :Yēyiin, kuboonto :nyoo *soboontaab kibchuulyo ākookoy.^b

Ōriibēē keye biiko choo kwiilē Kiriistō

¹⁸Biikyuu, bēsyoōsyēk :chu chēbo tiing'āt. Ābērē kyookas kule mākucho :Kwiiliin-tēetaab *Kiriistō nyēē wōō. Mii :biiko wōlēē wōō mbo kuunyitēnyi kukwiilē Kiriistō. Ng'ālyoontooniitēnyi :nyēē kiinkētēē kule bēsyoōsyēk :chuutēchu chēbo tiing'āt.^c

¹⁹Kiibetyeenyee keye :bichoo wōlēē kēēmiitē ānkubēēchi keye. Nteenee ākoo kimā chēēchoo man :bichoo kuuyu nto ki chēēchoo, nto mēēbērē kibākooktēēch. Nteenee, kiiboorwēēch :wōlēē kibeeta kule kimāmii mbo :akeenke ām bichooto nyēē ki nyēēnyoo.^d

²⁰Nteenee kiikung'aabeenaak akweek :Yēesu Tāmirmiryēēt ānkōōsēwunootiin :tukul.^e ²¹Mēēbērē āmiitē āsirwook kuuyu -mōōnkētē manta, nteenee āsirwook kuuyu ōnkētē. Nto subak ōnkētē kule māmii :ng'ālyoo nyēbo ng'wiinyan nyēē chōōnēē manta. ²²Ng'wiintēēt ku ng'oo? Ng'wiintēēt ku nyoo mwooyē kule mā Kāārārooki-intēēt :Yēesu nyoo kiiyooku :Yēyiin. Kwiiliintēētaab Kiriistō :nyoo nyēē tāyē Baaba āk Lakwanyii.^f ²³Chiito :nyēē tāyē Leekweet kukaakutay nkinee Kwaan. Nto nyoo chāmē Leekweet kuchāmē nkinee Kwaan.^g

^v2:8 Yoowa. 13:34 ^w2:8 Yoowa. 8:12; Room. 13:12

^x2:9 1Yoowa. 3:10, 15; 4:20 ^y2:12 Yēyuut. 4:12; 1Yoowa. 3:5

^z2:15 Yāāk. 4:4 ^a2:16 Room. 13:14; Ēfēēs. 2:3

^b2:17 1Kōōr. 7:31; 1Yoowa. 2:5 ^c2:18 2Tēēs. 2:3-4; 1Yoowa. 4:3; 2Yoowa. 7

^d2:19 Yēyuut. 20:30 ^e2:20 1Yoowa. 2:27

^f2:22 1Yoowa. 4:2-3; 2Yoowa. 7 ^g2:23 1Yoowa. 4:15; 2Yoowa. 9

²⁴ Māchāktōos okas kule koonamte mēt kiyēē kyookasaanu kuchakee kēny. Yoo koonamte mēt, + mōōtēbunēē komostaab Leekweet āk Baaba.^h ²⁵ *Soboontaab kibchuulyo :nyiiṭenyi nyoo /kikēēkuurtoowēēch.ⁱ

²⁶ Āmiitē āsirwook ng'aleechu kurubta keey biiko choo syēēmē kule kukentaak. ²⁷ Nteenee kyōōnyōōru :akweek Tāmirmiryoonoo king'oobēēnook :Yēesu. Yoo mitē :Tāmirmiryēēt āriing'woong', mēēbērē ōṭiiyēē keey kāānēētēywēēkaab biich buch. Nteenee nyēē inēētook kurubta keey āk kiy ake tukul nyēē yēmāktōos, ku Tāmirmiryēēt. Inee :nyoo manta āmāng'wiynānē. Kunyoo, orub kāānēētēywēēkaab Tāmirmiryēēt ānkōōkiilchi Yēesu.^j

²⁸ Kunyoo ii, biikyuu, ōkiilchi Yēesu, sukung'et kēētinyē man nyēē -mākēēmuuytōōsii ām taayeenyii ām bēsyēēt nyoo chōōnēē.^k ²⁹ Kuu yoo ōnkētē kule churtaat :Yēesu, ōnkēt naas kule chii ake tukul nyoo yēyē kiyēē churtaat kubo :nyoo Yēyiin.^l

Ōbuur kuu wōloo ibuurtooy :lōkōkaab Yēyiin

3 Chāmēēch sōō, :Yēyiin nyēē tyaa kut /kēēkuurēēch kule lōkōkaab Yēyiin. Ānku man, kēyēyēku cheechii. Kiito nyēē yēyē biiko alak simēēnkētēēch ku kule -mēēnkētē :icheek Yēesu.^m ² Chōōrōōnuutēkyuu choo āchāmē, kāākēyēyēku lōkōkaab Yēyiin ānkuo toombo kutook mbo kule + mākēyēyēku nee lētuunoo. Nteenee, kiinkētē kule yoo kēyēyēw :Yēesu, + makeekerkeyiitu āk inee kuuyu + makeekas inee kuu wōloo wuunto.ⁿ ³ Chii ake tukul nyoo boontēē ng'ālyoontooni mooyēēt, kōōbururē ām soboonto nyēē tiliil kuu wōloo wuunto :Yēesu.

⁴ Chii ake tukul nyoo yēyē ng'ōōki, kāākwiiri :nyoo kiruutēkaab Yēyiin. Kubooyiit man ng'ōōki /kyiiri kiruutēkaab Yēyiin. ⁵ Nteenee, ōnkētē kule kichō :Yēesu sichokōōbuuktoowēēch ng'ōōkisiwookikyoo, ānkōōnkētē :akweek mbo kule mātinyē :Yēesu ng'ōōki ake tukul.^o ⁶ Chii ake tukul nyoo kiilchinē Yēesu māyēyē ng'ōōki. Nto nyoo yēyē ng'ōōki -mēēnkētē :chiichoo wōlēē wuu :Yēesu.^p

⁷ Biikyuu, -mookany /kiiberbeeraak. Chii nyoo yēyē kiyēē māchē :Yēyiin ku churtaat :nyoo kuu yoo churtaat :Yēesu. ⁸ Nto nyoo yēyē ng'ōōki, kubo :nyoo Kibrōkōsyooontēt, kuuyu chōōnēē :ng'ōōki Kibrōkōsyooontoonoo nyoo kiikuyeyaan ng'ōōki kung'eetee kēny. Nteenee kichōōnii :Lakwataab Yēyiin chokooburyeet yiisyēētaab Kibrōkōsyooontēt.^q ⁹ Māmii :chii nyēbo Yēyiin nyēē tāsē taay kuyēyē ng'ōōki yoo mitē :Yēyiin āriinyii. -Mēēmuuchē kuyey :chii nyēbo Yēyiin ng'ōōki. ¹⁰ Mii :ng'ālyoo yu nyēē /kiinkētēē kule lōkōkaab Yēyiin :chu, nto choo kubo Kibrōkōsyooontēt. Chii ake tukul nyoo māyēyē kiyēē churtaat, kumābo :nyoo Yēyiin. Wuu nyooto mbo ām wōlēē mii :chii nyoo māchāmē ng'ēetaabkaamet.^r

^h2:24 1Yoowa. 2:7 ⁱ2:25 Yoowa. 5:24 ^j2:27 Yoowa. 14:16, 26

^k2:28 Yoowa. 15:4-5; 1Yoowa. 3:21 ^l2:29 1Yoowa. 3:7, 10

^m3:1 Yoowa. 1:12; Room. 8:14-17; 1Yoowa. 3:10; 4:6 ⁿ3:2 1Kōōr. 13:12; 2Kōōr. 3:18; Filib. 3:21; Kolos. 3:4 ^o3:5 Yoowa. 1:29; 2Kōōr. 5:21; 1Bēt. 2:24; 1Yoowa. 1:7, 9; 2:2, 12, 22; 3:18; 4:10

^p3:6 Yoowa. 15:4-5; 1Yoowa. 3:9; 5:18

^q3:8 Mat. 12:26-29; Yoowa. 8:44 ^r3:10 1Yoowa. 2:9, 29

Mächē kēechoomtōosii kuu wōloo chāmteēch :Yēesu

¹¹ Ng'alyoo nyēē kyookasaanu ku kule, mächē kēechoomtōosii.^s ¹² -Mookany keek-erkeyiitu ākoo Kaayin nyoo kibo Kibrōkōsyooontēēt, nyoo kibārē ng'eetaabkaamet. Kibārchi nee ng'eetaabkaamet? Kibar kuuyu kimiyootēch :ātēbuutēkyii nteenee ki kāroomech chēbo nyiin.^t

¹³ Kunyi ii, mbo ng'eetaabiya, -mōōlātē yoo kāwēchook :biiko ām kōōrooni.^u ¹⁴ Ki-inkētē kule kookeekwaanee wōlēē mii :meet ankookeeyitu wōlēē mii :sobonto. Kiito nyēē kiinkētēē ku kule kēechāmē mbo ng'eetaabiya. Chii ake tukul nyoo wēchē ng'eetaabkaam, tākumii :nyoo wōloo mii :meet.^v ¹⁵ Chii ake tukul nyoo wēchē ng'eetaabkaamet, ku miyaat :nyoo kuu rumiin. Ābērē ōnkētē kubooyit man kule mātinyē :rumiintō *sobontaab kibchuulyo.^w

¹⁶ Kiyēē kōōnēēch kiinkēt wōlēē wuu :chamateet ku kule kiikooyto :Yēesu soboonyii kubo acheek. Kunyoo, mākwēēch nkacheek kiikooytooy soboon-wēkyoo kubo mbo ng'eetaabiya.^x ¹⁷ Yoo boonto :chii tukuukyii ānkukāsē kun-yālilē :ng'eetaabkaamet āmāriirēē nyiin ii, kōōmuuchē kule nee kuboonto :chiichoo chamateetaab Yēyiin?^y ¹⁸ Biikyuu, -mookany kiiyiilē kuutuweek buch kule kēechoomtōosii, nteenee mächāktōōs kiiboorunēē chamataanaa yēyuutēkaab manta.^z ¹⁹⁻²⁰ Yoo kēēyēyē kuu nyooto, kiinkētēē yooto kule kēēbooyē manta. Yoo kāmwooy :kāāsōōtēywēkyoo kule -mākēēboontē manta, okany kēēyisu kāāsōōtēywēechoo yoo mēēmiitē taayeetaab Yēyiin. Mächāktōōs kēēmwooyē kule wōō :Yēyiin kusiiir kāāsōōtēywēkyoo ānkōōnkētē :inee kiy ake tukul nyēē kēēyēyē.

²¹ Chōōrōōnuutēkyuu, yoo kāmwooy :kāāsōōtēywēkyoo kule kēēboontē man, +mākiyyoong'iisyē taayeetaab Yēyiin nyēē māmii :muyātēēt^a ²² ānkēēnyōōru kiy ake tukul nyoo kēēsoomē, kuuyu kēērübē mākuutēkyii ānkēēyēyē kiyēē ing'ērēēchē inee.^b ²³ Mākuutyēetaab Yēyiin ku kule, mächāktōōs kiiyēnchinē kule Lakwataab Yēyiin :Yēesu ānku Kāārārōokiintēēt. Mächāktōōs kēechoomtōosii kuu yoo /kēēmwooytoowēēch.^c ²⁴ Biiko choo rubē mākuutēkaab Yēyiin :chēē kiikunoomnyo āk Yēyiin. Kiyēē kiinkētēē kule kēēyēku akeenke āk Yēyiin ku Tāmirmiryēēt nyoo ki-ikurōōbwēēch.^d

Ōriibēē keey biiko choo mātinyē manta

4 Chōōrōōnuutēkyuu, kookukwaanaat :biich chēē chaang' chēē yibē keey kule ¹ *wōōrkooyikaab Yēyiin. Kunyoo, -mōōyēnchi ng'al alak tukul choo kookas. Nteenee, ōrōōtootē nyēē karaam sōōnkēt yoo kwoonēē man wōlēē mii :Yēyiin.^e ² Okany āboorwook wōlēē sōōnkētitooy biiko chēē boonto Tāmirmiryēetaab Yēyiin. Chii ake tukul nyoo chāmtooy kule kichō :Yēesu Kiriistō kōōrēēt kuu chii, kuboonto :chiichoo Tāmirmiryēetaab Yēyiin.^f ³ Nto chii ake tukul nyoo mächāmtooy kule wuu

^s3:11 Yoowa. 13:34; 1Yoowa. 4:11 ^t3:12 Toowu. 4:8; Yuuta 11 ^u3:13 Yoowa.

15:18-19 ^v3:14 Yoowa. 5:24 ^w3:15 Mat. 5:21-22; Ng'oong'. 21:8

^x3:16 Yoowa. 15:13; Kala. 1:4 ^y3:17 Kiruu. 15:7 ^z3:18 Yāāk. 2:15-17

^a3:21 1Yoowa. 2:28; 4:17 ^b3:22 Yoowa. 15:16 ^c3:23 Yoowa. 6:29; 13:34

^d3:24 Yoowa. 15:4-5; 1Yoowa. 4:13

^e4:1 Mat. 7:15; 1Tēēs. 5:21; 1Yoowa. 2:18 ^f4:2 Yoowa. 1:14; 1Kōōr. 12:3

nyooto, mābo :nyoo Yēyiin nteenee kwiiliintēetaab Kiriistō. Ābērē kyookas kule mākuchō :Kwiiliintēetaab Kiriistō, nteenee kookukwaanaat mbo :alake kēny.^g

⁴ Biikyuu, ōbooyē :akweek Yēyiin. Kyoobiirte choo kwiilē Kāārārookiintētēet kuuyu Tāmirmiryēetaab Yēyiin nyoo ōboontē :akweek ku wōō kusiir nyoo bāwu tāmirmirook choo miyootēch choo iwārē biiko ām kōōrooni.^h ⁵ Bo :kwiilōōtichoo kōōrooni. Kunyoo, ng'āloolootē ng'al chēē rubtooy keey āk soboontaab kōōrooni ānkukāsyinē :biikaab kōōrooni. ⁶ Nteenee kēēbooyē :acheek Yēyiin, nto nyoo chāmē Yēyiin kukāswēech. Nto nyoo mābo Yēyiin, kumākāswēech. Kēēlooto :nyēē kiinkētēē tāmirmiryētēē nyēbo manta ākoo nyēbo ng'wiiynan.ⁱ

Chamateetaab Yēyiin

⁷ Chōōrōonuutēkyuu, okany kēēchoomtōōsii kuuyu toowunēē :chamateet wōlēē mii :Yēyiin. Chii ake tukul nyoo chāmē ake, kubo :nyoo Yēyiin ānkōōnkētē Yēyiin. ⁸ Nto nyoo māchāmē ake, kumēēnkētē wōlēē wuu :Yēyiin kuuyu Yēyiin ku chamateet. ⁹ Kiiboorwēech :Yēyiin chamateenyii yu kikōōnu Lakwanyii akeenke baateey kuchō kōōrētēet sukung'et kēēsobchē kubununēē Lakwanaa. ¹⁰ Chamataanaa kumēēbērē acheek :chēē kikeecham Yēyiin, nteenee kichameech :Yēyiin kut kukōōn Lakwanyii kuyēk kōōrosyoo /sikēēnyōōwēech kaat ām choolwookātēenyoo.^{jk} ¹¹ Chōōrōonuutēkyuu, kuuyu chāmēech :Yēyiin miisin kuu nyooto, kumākwēech nkacheek kēēchoomtōōsii.^l ¹² Ānkoo māmii :chii nyēē kiikukas Yēyiin, nteenee yoo kēēchoomtōōsii kēēboontē keey Yēyiin ankumakuchurta :chamateenyii ām wōlēē kēēmiitē.^m

¹³ Kiyēē kiinkētēē kule kēēyēku akeenke āk Yēyiin ku Tāmirmiryēenyii nyoo kiikukōōnēech.ⁿ ¹⁴ Kookeekasee :acheek koonyekyoo ānkiibooru kubooyit man kule kōōkukōōn :Baaba Lakwanyii chokooraraach kōōrētē.^o ¹⁵ Yoo kachamta :chii kule Lakwataab Yēyiin :Yēesu, ku akeenke :chiichoo āk Yēyiin.^p ¹⁶ Kiinkētē :acheek chamateet nyēē boontēnēech :Yēyiin ānkiikoosēē keey chamataanaa.

Chamateet :Yēyiin. Chii ake tukul nyoo kiilchinē chamateet, kiikunoomnyo :nyoo āk Yēyiin.^q ¹⁷ Yoo kēēboontē chamateet ānkiibuurē kuu wōloo kiibuurtooy :Yēesu ām kōōrētē, kēēmiitē kiibooru chamateet nyēē churtaat. Yooto nanyuun, -mākēētinyē muyāt ām bēsyētēet nyoo /kiitiilchinē biiko ng'aleek.^r ¹⁸ Māmuyē :chii nyoo tinyē chamateetaab Yēyiin kuuyu kwētē :chamateet nyēē churtaat muyātēt. Yoo kāmuyēē :chii /kiing'woonchi, kōōbooru :yooto kule mānāākich :chamateetaab Yēyiin nyēē boonto.

¹⁹ Kēēchoomtōōsii kuuyu kisimkuchameech :Yēyiin. ²⁰ Yoo kāmwooy :chii kule chāmē Yēyiin āmāchāmē ng'eetaabkaamet, ku ng'wiiin :chiichoo. Yoo māchāmē :chii ng'eetaabkaamet nyoo kāsē ii, makucham kule nee Yēyiin nyoo manaakas?^s

^g4:3 1Yoowa. 2:18, 22 ^h4:4 1Yoowa. 5:5 ⁱ4:6 1Yoowa. 3:1; 2:4

^j4:10 Room. 5:8; Yoowa. 3:16 ^k4:10 1Yoowa. 2:2; 3:5

^l4:11 Yoowa. 13:34; 1Yoowa. 3:11; 4:21; 2Yoowa. 5

^m4:12 Yoowa. 1:18; 1Yoowa. 2:5; 4:17

ⁿ4:13 Yoowa. 14:16; Room. 8:4-6, 9, 14 ^o4:14 Yoowa. 15:27; 4:25

^p4:15 1Yoowa. 2:23 ^q4:16 Yoowa. 15:4-5

^r4:17 Yoowa. 3:18; 5:24-25; 1Yoowa. 4:12; 3:21 ^s4:20 1Yoowa. 2:9

²¹ Mākuutyēēt nyēē kikōōnēēch :Yēyiin ku nyi: Māchāktōōs :chii nyoo chāmē Yēyiin kuchāmē nkinee ng'eetaabkaamet.^t

Tinyē soboonto :chiito nyēē kiikuchamta Lakwataab Yēyiin

5 Chii ake tukul nyoo chāmtooy kule Kāārārōokiintēt :Yēesu, kubo :chiichoo Yēyiin. Nto nyoo chāmē kwaaniitaab leekweet, kuchāmē mbo nkinee leekweet.^u
² Kiinkētē kule kēēchāmē lōkōkaab Yēyiin yoo kēēchāmē Yēyiin ānkēerubē māku-utēkyii. ³ Kiyēē ibooru kule kēēchāmē Yēyiin ku kēeriib mākuutēkyii, āmānyik-isyēēch :mākuutēchoo.^v ⁴ Chii ake tukul nyoo bo Yēyiin, kubiirtooy miyootyēt nyēē mii kōorooni. Yoo kakiikaasee key Yēyiin, + mākiibēl kōorēt.^w ⁵ Ng'oo :nyēē isyēēntooy kōorēt ēē? Nyēē isyēēntooy ku nyoo chāmtooy kule Lakwataab Yēyiin :Yēesu.^x

⁶ Yu kichōōnii :Yēesu Kiriistō kōorēt, kibununēē bēēko āk korotiik.^{**} Mēēbērē kibununēē bēēko baateey, nteene kibununēē bēēko ākoo korotiik. Mwooyē :Tāmirmiryēt ng'aleechu, ānkumwooyē :Tāmirmiryēt kiyēē bo man.^y ⁷ Miitē :tukuuk sōmōku chēē iboorwēēch kule kichō :Yēesu kuu chii. ⁸ Tukuuchooto ku: Tāmirmiryētaab Yēyiin, bēēko āk korotiik. Ibooru :tukuuchu sōmōku kiito akeenke. ⁹ Yoo kēēchāmē kiyēē mwoowēēch :biiko ii, + makeecham sōō, nyēē tyaa kiyēē mwooyē :Yēyiin kurubta key ākoo Lakwanyii!¹⁰ Chii ake tukul nyoo chāmtooy Lakwataab Yēyiin kōōnkētē man kule inee :nyooto. Nto chii nyoo māchāmtooy ng'aleechu, kumwooyē :nyoo kule ng'wiin :Yēyiin kuuyu manaachamta kiyēē mwooyē :Yēyiin kurubta key ākoo Lakwanyii.^z

¹¹ Kimwoowēēch :Yēyiin kule kiikukōōnēēch *soboontaab kibchuulyo. Kēēnyōōru soboonoto kubununēē Lakwanyii. ¹² Chii nyoo boonto Lakwataab Yēyiin kutinyē soboontaab kibchuulyo. Nto nyoo māboonto kumātinyē soboonoto.^a ¹³ Āsirwook akweek choo ōkoosēē key Lakwataab Yēyiin ng'aleechu sōōnkēt kule ōboontē soboontaab kibchuulyo.^b

Ng'ālyoo nyēē /kiiwoong'tēē

¹⁴ Kēēboontēē mooyēt kule yoo kēētēēbē kiyēē chāmweēch :Yēyiin, mākuāsweēch. ¹⁵ Yoo ākoo kiinkētē kule kāsweēch ām kiy ake tukul nyoo kakeesaay, kiinkētē ām yooto kule kēēnyōōru kiyēē kēētēēbē.^{cd}

¹⁶ Yoo ikāsē kuyēyē :ng'eetaabkoomēt ng'ōōkisto nyēē -mēēsākyinē kōōboot soboontaab kibchuulyo, isaay Yēyiin kunyōōchi kaat. Yooto, mākoōkoochi :Yēyiin chiichoo :soboontaab kibchuulyo. Mii :ng'ōōkisto nyēē yēyē chiito kōōboot soboontaab kibchuulyo. Mēēbērē kāāmwoowu kule isaay ām ng'ōōkisto nyēē wuu nyoo.^e

****5:6** Ibooru :ng'ālyoontēt 'korotiik' ām yu kule 'meet'. Isōōtē :biiko alake kule ibooru :ng'ālyoontēt 'bēēko' 'kwootēēk' kuu yoo iboorunoot ām Yoowaana 3:5, nto alak, kōōsōōtē kule ibooru 'bēēkaab bātisāniisyēt'.

^t4:21 1Yoowa. 4:11 ^u5:1 Yoowa. 4:25 ^v5:3 Mat. 11:30

^w5:4 Yoowa. 16:33 ^x5:5 Room. 8:37-39; 1Yoowa. 4:4

^y5:6 Yoowa. 19:34; 16:13 ^z5:10 Room. 8:16; Kala. 4:6 ^a5:12 Yoowa. 5:24

^b5:13 Yoowa. 20:31 ^c5:15 Yoowa. 15:16 ^d5:15 Māārko 11:24

^e5:16 Māārko 3:28-29

¹⁷ Miyaat :ng'ōōki ake tukul. Nteenee, mii :alake chēē māyēyē chii kōōboot soboontaab kibchuulyo.

¹⁸ Kiinkētē kule mēēbērē tāsē taay :chii nyēbo Yēyiin kuyēyē ng'ōōki. Riibē :Lakwataab Yēyiin chiichoo nyēē mākooy kutiiny :Kibrōkōsyooontēēt.^f ¹⁹ Kiinkētē kule kēēbooyē :acheek Yēyiin. Nteenee bāwu :Kibrōkōsyooontēēt kōōrēēt.^g ²⁰ Kiinkētē mbo subak kule kiikuchō :Lakwataab Yēyiin ankiikuyeyeech kiinkēt Yēyiin nyoo manta. Kēēyēku cheechii kuuyu kēēbooyē Lakwanyii. Kubooyiit man :inee ku Yēyiin anku soboontaab kibchuulyo.^h

²¹ Biikyuu, kāāmwoowook, osaanee keey kiy ake tukul nyēē imuuchē kootabaaneenaak wōlēē mii :Yēyiin.ⁱ

^f5:18 Yoowa. 17:15; 1Yoowa. 3:6 ^g5:19 Yoowa. 12:31; Kala. 1:4

^h5:20 Yoowa. 1:14, 18; 17:3; 20:28 ⁱ5:21 1Kōōr. 10:14; 1Tēēs. 1:9

Barweetaab Āyēng' nyēbo

Yoowaana

Taayta

Siriintēēt, yēē /kikēēsirē āk wōlēē /kikēēsirēē: (Kasee kāāboorunēēt Yoowaana nyēbo Taayta.)

Kiyēē mii āriit āk nyēē āmu: /Kēēsirchinē barwaani biiko alak chēbo Kiriistō chēē mēenkētōotiin kuuyu yēyiisyēē :Yoowaana ng'al chēē iyēelootiin simēēboor kule ng'oo :chooto. /Kikiikēēwusoot biikaab Kiriistō kut kikiikuwunyaatee keye koorin yoo sooyē. /Kēēkuurē kaniseet kule 'Cheebyoosya nyēē chamaat', nto biiko chēbo kanisaanaa ku 'lōkōkaab cheebyoosyaanaa'. Nto kaniseet nyēē kisiriisyēē :Yoowaana yooto ku nyēē /kikēēkuurē kule 'cheebkaamet'. -Mēēbooru keye :Yoowaana nkit nteenee kuurē keye kule 'boontēēt'. Ikiimchinē :Yoowaana biiko choo kāsē ng'aleekyii kukoonyit kiruutyēētaab chamateet kuu wōloo kiiboorunto :Kiriistō ankwaamta nyoo kiikukasaan kung'eetee /kākyoomchi lōkōōywēk chēē kāroomēch. Ikomkoomu mbo subak bichoo kule kuyēk toomōōn sukung'eet kōōkuykuuchiin kāānēētiisyēētaab manta āk nyēbo lembech. Yoo keechaayta :chii kāānēētiisyō nyēbo lembech, kaakukwaanee nkit kubo ng'aleechaa.

Kyoorōōr keye :Yoowaana ānkumākyi biiko bēnur

1 Anii nyoo boontēēt nyēē wōō. Āmiitē āsiruung' cheebyoosya nyēē ikweyaat āk lōkōkuuk. Āchāmook manta. Mēēbērē anii baateey :nyēē āchāmook nteenee chāmook :nkicheek biiko tukul choo chāmē ng'ālyoontēētaab manta¹ nyoo kiikēēnyōōru. + Mākiibuurtē ng'ālyoontoonoo ākookoy. ³ Mākōōbēruurēech :Baaba Yēyiin kuboonto keye āk Lakwanyii Yēēsu Kiriistō. Makuriireeneech + ānkumākēēnyōōru kaalyeet yoo kiibuurtooy chamateet āk manta.

Choomnyēēt

⁴ Ang'erechaat miisin, kuuyu kyaakas lōkōkuuk alak kurubē ng'ālyoontēētaab manta kuu yoo kimwoowēēch :Baaba.^k ⁵ Neennyi ii, cheebyoos, āmwoowuung' kule ōchoomtōōsii. Mēēbērē mākuutyēēt nyēē lēēl :ng'ālyoontoonoo, nteenee kimiitē :mākuutyoonoo kung'eetee kēny. ⁶ Chamateet ku yoo kēēyēyē kiyēē mwoowēēch :Yēyiin. Kuu yoo kisimokas ām taay, kimwooy kule mächē ōbuurē ām chamateet.^{lm}

-Mookany /kiiberbeeraak

⁷ Miitē :biich chēē chaang' chēē ibērbēēriisyootē. Māchāmtooy :bichu kule kichō :Yēēsu kōōrēēt kuu chii. Chii nyēē mwooyē kuu nyooto ku ng'wiin ānkukwiilē *Kiriistō.ⁿ ⁸ Ōriib keye sukung'eet -mōōboot kiyēē kiikēēchoosyi, /sikēētuwēnook kuyitita. ⁹ Chii nyoo mārubē kāānēētēywēēkaab Kiriistō ānkutāsyi cheechii, mābo :nyoo Yēyiin. Nto nyoo karub kāānēētēywēēkaab Kiriistō, kubo :nyoo Baaba āk Lak-

j1:1 3Yoowa. 1 k1:4 3Yoowa. 3 l1:6 1Yoowa. 4:11; 2:7

m1:6 Yoowa. 14:15; 1Yoowa. 2:5 n1:7 1Yoowa. 2:18; 4:1-3

wanyii.^o ¹⁰ Yoo káčō :chii ake tukul wólēē ōmiitē āmēēbērē kāyibwook kāānēētēy-wēēchu, mataach :chii kuchō kanyii.^p ¹¹ Nto chii ake tukul nyoo katorooch chiichoo, mākunoomnyo :tukwaay ām miyootyēt nyēē boonto :chiichoo.

Kāā-āmiisēēt

¹² Kātāāboontē ng'aleek chēē chaang' chēē kātāāmāchē tāāsirwook, nteenee -māāmāchē tāāyēyiisyēē kartaasiit āk kalaamuut. Ābērē + māāruutoochook sub-okyaam :tukul lōkōōy kēēboontē keey sukung'eet kuyitita :ng'erekweekyoo.^q

¹³ Isubooyook :lōkōkaab chēēbkoomēt nyēē kweyaat.

*Barweetaab Sōmōk nyēbo***Yoowaana****Taayta**

Siriintēēt, yēē /kikēēsirē āk wōlēē /kikēēsirēē: (Kasee kāāboorunēēt Yoowaana nyēbo Taayta.)

Kiyēē mii āriit āk nyēē āmu: Ki chaang' :wuuyinwēk ām wōlēē mii :biikaab Kiri-istō kubāytooyiisyē :Tyooturefe nyoo ki kāāntōōyiin kibkerkoong'nyaa. Kiiyookto :Yoowaana biikyii alak chēē kiyēyiisyē āk inee nteenee kitay :Tyooturefe. /Kikeekwet mbo biikaab kanisa choo kitaach bichoo /kikiyooku. Kitaach mbo :Kāyō bichoo kiiyooku :Yoowaana ānkoo kimēēnkētē bichoo. Kunyoo kisirchi :Yoowaana Kāyō barwaani yoo kitāsirchinē kāāntōōyikaab kanisa. Tēmētēeryō :nyēē kiyibchinē Kāyō barweet.

Kyoorōorchi keye :Yoowaana Kāyō ānkumākyi bērer

1 Anii nyoo boontēēt. Āmiitē āsiruung' inyiyng' choorweenyuu Kāyō, nyoo āchāmi-ing' manta.^r ²Choorweenyuu, āsooyē Yēyiin kule inyōōru bāybooyyēt āk kaalyeet ām kiy ake tukul nyēē iyēyē. Ānkētē kule imiitē iriibē nyēē karaam, ng'ālyoontēetaab Yēyiin.

³Kōbokumwoowo mbo :ng'etaabiya alake wōlēē iriibtooy ng'ālyoontēetaab manta. Kunyoo, ang'erechaat miisin.^s ⁴Māmii :ng'erekweek alake chēē āboontē kusiir chēbo akas kule mii :lōkōkyuu kubēesyētēē manta.

Karaam /kēēyētyēechinē tāyēēk

⁵Choorweenyuu, imiitē iyēyē kiyēē karaam kuuyu kweetaach mbo ng'etaabiya ānkoo kō tāyēēk. ⁶Kōbokwoomchi :bichooto 'kwēētoochē kaniseet ām wōli kurubta keye ākoo chamateeng'uung'. Ābērē + meeyey nyēē karaam yoo kēē-āmiis tāyēēchu āyooku ām kēēlto nyēē ing'ērēechē Yēyiin.^t ⁷Kuu yoo kiyēchinē :bichoo Yēesu yi-isyēēt, manaamach kuyētyēēchi icheek :biiko choo manaanam ng'ālyoontēetaab Yēyiin. ⁸Kunyi, mächāktōōs kēēyētyēechinē biiko chēē wuu chooto sukung'eet kēēyēyiisyē :tukul kubo ng'ālyoontēetaab manta.^u

Kāāntōōyiin nyēē miyaat

⁹Kyāāsirchi barwa kaniseet nyoo imiitē, nteenee mākās-wēēch :Tyooturefe nyoo kicham kuyēyē keye kuyēk kāāntōōyiintēēng'waa. ¹⁰Kunyi, yoo kāāchōō, + mächāāsyooru kiyēē mii kuyēyē. Kiitoomchēēch ng'ālyoo nyēē miyaat. Mēēbērē nyoo baateey, mächāmē kut kutorooch mbo ng'etaabiya choo kēēytooy. Kērēktooy mbo subak choo mächē kutōrōōkiis nto nyoo kātōrōōkiis, /kēēchēkwēytēē kanisa.

¹¹Choorweenyuu, -meerub tukuuk chēbo ng'ōōki, nteenee iyēyē chēē kāroomēch. Chii nyoo yēyē tukuuk chēē kāroomēch kubo :chiichoo Yēyiin. Nto nyoo yēyē chēbo ng'ōōki, -mēēnkētē :nyoo Yēyiin.^v

^r1:1 2Yoowa. 1 ^s1:3 2Yoowa. 4 ^t1:6 Tiitō 3:13 ^u1:8 Ibu. 13:2

^v1:11 1Yoowa. 2:29

Tēmētēeryō āk kāā-āmiisēt

¹²Ng'āloolēē :chii ake tukul Tēmētēeryō nyēē karaam. Nto subak ibooru mbo wōlēē rubtooy :inee ng'ālyoontēētaab manta. Kēēng'āloolēē :nkacheek nyēē karaam ānkiinkētē :inyiing' kule man :kiyēē kēēmiitē kēēmwooyē.

¹³Kātāāboontē ng'aleek chēē chaang' chēē kātāāmāchē tāāsiruung', nteenee -māāmāchē taasiruneeniing' kalaamuut. ¹⁴Ābērē machaakasiing' ām lēēkitō subokyaam :tukwaay lōkōōy.^w

¹⁵Ibuurtē tāloosyēt. Isubooyiing' :chōōrōōnuutēk ām wōli. Kunyi, isubaay :nkinyiing' choorwa ake tukul ām wōloo.

*Barweetaab***Yuuta****Taayta**

Siriintēet, yēē /kikēēsirē āk wōlēē /kikēēsirēē: Kuu yoo tookunoot ām barwaani, Yuuta ng'eetaabkaametiitaab Yāākōbō :nyēē kisirē lōkōōywēchu. Yāākōbō nyiitēnyi :nyoo ki kāāntōōyiin nyēē kitookunoot nyēbo kaniseetaab Yēerusālēm ānku ng'eetaabkaametiitaab Yēesu ānku inee mbo nyoo kisirē barweet nyoo bo Yāākōbō. /Kiisōōtē kule ki Yuuta nyēē ki mining' ām mbo ng'eetaabkaametiitaab Yēesu choo ki ang'wan (Mataayo 13:55). Tinyē :barwaani komoswookik chēē chaang' chēē bēēchiintōōs āk chēbo nyoo bo Bētērō nyēbo āyēēng' ānkōōmuuchē /kikēēsirē barwaaniitēnyi ām bēsyoōsyēk chēē ng'eri kung'eetee /kakiwaany nyiitēnyi bo Bētērō nyēbo āyēēng'. Kuu yoo ng'ēētē :Yuuta ām kērēywoontēētaab 18 kutwech 2 Bētērō 3:3, kuyemaat /kēēchāmchiin kule kiinkētē :inee 2 Bētērō. Yēyisyēē :tukwaay ng'ālyoontēēt akeenke nyēbo kuutiitaab Kirikiik nyēē /kēēnyōōrchinē 2 Bētērō 3:3 āk Yuuta kērēywoontēētaab 18. Imuuchē mbo ku man kule twēchē :Yuuta āk Bētērō kāānēētutēk alak chēbo lēbkēēyik. Tookunoot kubooyiit man ām wōlēē /kikeetetita ng'aleek chēbo kuutiitaab Kirikiik ām bārōōnōōchu tukwaay kule twēchē :Yuuta ng'aleekaab Bētērō. (Isōōtē mbo :biiko alake kule Bētērō :nyēē twēchē ng'aleek chēbo Yuuta.) Mii :ng'aleek alake barwaani bo Yuuta chēē /kiisōōtyinē kule kirutunēē kitaabuut nyēbo Enok nyēē kiinkētoot miisin bēsyoōsyēchooto ām wōlēē mii :Yuutayeek choo kimanaachamta Kiriistō āk choo kikiikuchamta Kiriistō. Nteenee kikuskus :kitaabuuni bo Enok nyēē kimayemaat kuyēk akeenke ām choo mii ra Biibilyaa. Twēchē :barwaani bo Yuuta kitaabuutaab Enok ām kērēywoontēētaab 14-15.

Kiyēē mii āriit āk nyēē āmu: Ikiimchinē :Yuuta biiko choo kiikōōyēnchi Kiriistō kusatee key wōlēē mii :kāānēētikaab lembech choo mii kōōchutchutyinē kāāyēnēētaab biikaab Kiriistō kumāchē kung'eeny koowaany kubuntēē kāānēētiisyēētaab lembech āk ming'ātēētaab soboonto nyēē -mēēng'ērēēchē Yēyiin. Mākōōng'woonchi :Yēyiin kāānēētichoo bo lembech. Nteenee mākāktōōs kururyootiin :moonik biiko choo kichootiin ām kāāyēnēēt sukuriirēē choo kuskus āk choo tākutinyē tōsōōsyo ām ng'al. Kwaam :biiko booryēēt kōōkomkoom soboonwēkwaa kubuntēē kāāyēnēēng'waa.

Kyoorōōr key :Yuuta ānkumākyi biiko bēnur

1 Anii :nyoo Yuuta, ng'eetaabkaametiitaab Yāākōbō, nyēē āyēyē yiisyēētaab Yēesu Kiriistō. Āsirwook akweek biiko choo /kiikeekweyaak ānkuchāmook :Baaba Yēyiin ānkuriibook :Yēesu Kiriistō.^x ² Kuriireenaak :Yēyiin miisin ānkukōōnook kaa-lyeet āk chamateet.^y

Kāānēētikaab lembech

³Mbo ng'eetaabiya, ānkoo kāāmāchē miisin asirwaak kiyēē rubtooy keey āk so-boonto nyēē lēēl nyoo kēēboontē :tukul, kaakas kule māchāktōōs ākiimook soo-am booryēēt ōriib kāānēētutēchoo kyōōyēnchi choo kiikoochinē :Yēyiin biikyii.^z

⁴Kōōkuwoow keey :biiko alake chēē moosē chamateetaab Yēyiintēenyoo sukunyōōr kiyēē yēētēē keey ām ng'ōōkiswookikwaa ankutay Yēesu Kiriistō nyoo :inee nkit Mokoryoontēenyoo ānkubāwu kiy ake tukul. /Kisimkeesir kēny kule + /maki-iruusta bichoo.^a

⁵Ānkoo ōnkētē sinee :akweek ng'aleechu, āmāchē āsōōtwook kule kisār :Yēyiin biikyii kung'ēētyēē Miisir. Nteenee kichokōōmukuus lētuunoo biiko choo kitay kōōyēnchi inee.^b ⁶Ōsōōtyēēchi baa :akweek malayikaanik choo ki-keeytee kāāmuukēywēēk choo /kikiitōōrtoochinē, nto yooto kubakaakta wōlēē kiminyē. Kiikoochi :Yēyiin malayikaanichaa wōlēē bo mēēnān ānkurātōōtiin ām nyōrōōrōōnikaab kibchuulyo ākoy bēsyoonoo wōō nyoo + /mabokiiruustee. ⁷Okas mbo subak kiyēē kiyeyakay ām Sōtōm, Komoora ākoo kiriinkōōsyēchoo kilēēkitēē yooto. Kisikōrākiis :nkicheek biikaab kiriinkōōsyēchoo kuyey ng'aleek chēbo sikornaanti āk martaayeet. Yooto /kiimukuusēē bichoo maata, ng'ālyoo nyēē iboorwēēch kule + /mākiing'woonchinēē biiko choo kayey ng'aleek chēē wuu chooto maataab kibchuulyo.

⁸Ām ng'aleek chēē wuu chooto, nyēērēē :kāānēētichoo bo lembech bōōr-woonikwaa ām choolwookātēēt nyoo yēyē. Mōōntooy :bichoo kāāmuukēywēēkaab Yēyiin ānkuchubē tāmirmirook chēē miyootēch choo kōrōōmēch. ⁹Ānkoo mbo yoo kikwiilē keey :Mukāyil nyoo malayikeet nyēē wōō āk Kibrōkōsyoontēēt kubo muustaab *Muusa, kiiywey kuchub Kibrōkōsyoontoonoo. Nteenee kimwoochi kule, “Kōōburyoong'tiing' :Yēyiin.”^c ¹⁰Nteenee chubē :bichoo mbo ng'aleek chēē -mēēnkētē. Tōōrtooy bichoo :moonik kumukuus kuu tyoong'in choo -mēēnkētē kiy. ¹¹Lēyyē, ng'woonin nyēē tyaa :nyēē mākunyōōr :bichoo! Kaakurub kēēltaab Kaayin. Kāākuyisyi keey komostaab Balaam nyoo kiboonto muchastaab beesaanik. Kāākukāwōōtēn :bichoo kuu yoo kikāwōōtēnē :Koorā. Kunyi, + /mākiimukuus nkicheek kuu yoo /kikiimukuusē Koorā.^d ¹²Biich :choo chēē mānyoolu ām kaabsaakwa nyoo bo choomnyoot. Yoo ō-āmiisyē :tukul kulāklākānē āmit nyēē māmuytōōs. Kerkey :bichoo bool chēē iwuuyē :yoomat āmāboonto roob. Kerkey keet chēē māboonto lokoyeek ānkoo ku bēsyōōsyēk :chooto chēē yēyēē lokoyeek. + /Makeeng'eyta ānkubēk meet nyēbo āyēēng'.^e ¹³Kerkey :bichoo ararayta nyēē tinyē :bēēkyii bukaanteet nyēē tuuroot kubo tukuuk chēē mānyoolu chēē yēyē. Kerkey :bichoo kookeelik choo ibētyēēnyēē keey wōlēē mii :chuut. Tākyinē keey :choo wōlēē mii :mēēnānēētaab kibchuulyo.^{fg}

¹⁴King'oor :Enok, tilyaanaa kibo tisab ām areetaab Aatam, ng'aleekaab bichuutēchu. Kimwooy kule, “Okas! Mākuchōōnto keey :Mokoryoontēēt lukēētaab bi-

^z1:3 1Tēm. 6:12 ^a1:4 Kala. 5:13 ^b1:5 Chuy. 12:51; Kāāyit. 14:29-30; 1Kōōr. 10:5 ^c1:9 Tān. 10:13, 21; Seka. 3:2

^d1:11 Toowu. 4:3-8; Kāāyit. 22:7, 17; 16:1-34; Ibu. 11:4; 1Yoowa. 3:12

^e1:12 Ēsēk. 34:8; Ng'oong'. 20:6 ^f1:13 2Bēt. 2:1-22 ^g1:13 Isa. 57:20

ikyii chēē chaang' miisin.^h 15 + Mābokōōtiilchi chii ake tukul ng'aleek chēē kiikuyey ankooruusta biiko tukul choo mābo Yēyiin kubo rōkōsng'waa ākoo ng'aleek tukul choo miyootēch choo kiikumwooy kumoolootēē Yēyiin.ⁿⁱ 16 Ing'unyng'uung'tōōs :bichu kwaak kung'āloolootēē biiko alak nyēē miyaat. Rubē :icheek muchasng'waa nyoo samis. Ng'āsootē keey kōōchooytooy alak sukuboorēē :icheek yooto.

Kuriib keyy :chii

¹⁷Nteenee ii, chōōrōōnuutēkyuu, -mōōwuutyēē kiyēē kisimkumwooy *:lēbkēēyikaab Mokoryoontēenyoo Yēesu Kiriistō. ¹⁸Kimwoowook kule mākutook :biiko ām bēsyōōsyēkaab lētuut chēē kiikubāw :muchasta. Mākōōnchuruurook kuyēyē ng'aleekwaa bo rōkōsto. ¹⁹Biiko chēē wuu chuutēchu :chēē yibu bcheyateet. Rubē :bichooto ātēbuutēkaab biikaab kōōrēēt choo māboonto Tāmirmiryēētaab Yēyiin.^{jk}

²⁰Nto akweek ii, chōōrōōnuutēkyuu, māchāktōōs ōtitiirē keyy ām kaakaaseeng'woong' nyēē tiliil ānkōōsooyē ām Tāmirmiryēētaab Yēyiin.^l ²¹Ōriib keyy sōōbuurtē chamateetaab Yēyiin yoo ōkānyoonu bēsyoonoo chōōnii :Mokoryoontēenyoo Yēesu nyoo riirēēnook. Māchokukōōnook soboontaab kibchuulyo. ²²Ōriirēē biiko choo botyīnē :tonkoy ām kaakaaseeng'waa. ²³Ōsāru biiko choo kariik kōōsuuchi ma. Ōriirēē biiko choo choolwookēnootē ānkōōwēchē ātēbuutēkwaa choo miyootēch nteenee ōriibē keyy simōōlumchi lukēēng'waa.^m

Saayeet nyēē itōrōōrē Yēyiin

²⁴Kutōrōriit :Yēyiin nyoo imuuchē kuriibook simōōbutyē. Makoomutaak ōtili-ilēch boong'erech ām taayeenyīi.ⁿ ²⁵Kutōrōriit :Yēyiin nyoo akeenke baateey nyoo kiiraraacheech kubununēē Yēesu Kiriistō Mokoryoontēenyoo. Wōō :Yēyiin ānku-boonto kāāmuukēywēēk tukul. Kibāwu :inee tukuuk tukul kēny, bāwu tukuuk tukul raat ānkumākubāwu tukuuk tukul ākookoy. Kuwuuyiit nyooto.

^h1:14 Mat. 25:31; Ibu. 11:5 ⁱ1:15 Room. 2:6 ^j1:19 2Bēt. 3:2-3

^k1:19 Kala. 5:22-25; 2Tēm. 3:1-8 ^l1:20 Kolos. 2:7; 1Kōōr. 14:14-15

^m1:23 Seka. 3:2 ⁿ1:24 Filib. 1:10; 1Tēēs. 5:23; 2Bēt. 3:14

Ng'oong'uutyēēt

Nyēē /kikiiboorchī Yoowaana

Taayta

Siriintēēt, yēē /kikēēsirē āk wōlēē /kikēēsirēē: Kiitiil :Chuustiinō nyoo kichām-tooy kume kubo kāāyēnēenyii ānkiming'iisyē yu kikiikukeeyta :kēnyiisyēk chēē kimāchē kuyitē bokolwookik āyēēng' KK, kule lēbkēēyiintēēt Yoowaana nyoo ki ng'eetaabkaametiitaab Yāākōbō :nyēē kisirē kitaabuuni bo Ng'oong'uutyēēt. Tinyē :kitaabuuni ng'oong'utēk āk tukuuk chēē /kikiiboorchēē kinyōōru :Yoowaana kurataat ām Baatmo wōloo kikiikwēēn :bēy. /Kiisōōtē kule /kikēēsirē kēnyiitaab 95 KK, kubāytooyiisyē Toomiityaan ām kiriinkēētaab Rooma. Tākwoomē biiko mēt bēsyoōsyēchu kule wuu nyēē kimā lēbkēēyiintēēt Yoowaana :nyēē kisirē kitaabuuni. Ānkoo kuwuu nyooto, kerkeey :ng'aleek chēē chaang' chēē mii kitaabuutaab lōkōōywēk chēē kāroomēch kuu wōloo kisirta :Yoowaana, chēbo bārōōnōōkyii āk nyi bo Ng'oong'uutyēēt. Sālu :ng'aleekaab kitaabuuni kuutiit nyoo bo Iburaneek, ng'ālyoo nyēē ibooru kule imuuchē /kikeesiree kurook kuutiitaab Iburaneek nto nyēbo Araameek nto yityo /bokēēwēēkyi nyēbo Kirikiik. Imuuchē ku man kule kisiree :Yoowaana ng'oong'utēkyii kuutiitaab Kirikiik kōōwuruurē :ng'aleekaab kuutiinyii bo Iburaneek.

Kiyēē mii āriit āk nyēē āmu: Kubāytooyiisyē :Nēērō, /kikēēwus biikaab Kiriistō nyēē -/mākyoomu nto miisin ām kēnyiitaab 64-68 KK. Ki kēnyiisyēchuutēchu yoo /kikēēbākachē lēbkēēyiintēēt Bāwulō āk Bētērō. Nteenee kiyēk :kōōrēēt murō ām kēnyiisyēk chēē kibāytooyiisyē :Fasbaasyaan āk Tiitō. Nto yu kachokunam :Toomiityaan bāytooyiisyēēt, kutoow subak :wusiisyēēt. Kimāchāmchiintōōs :bāytooyiintooni āk yoo kiyibē :biikaab Kiriistō kule bāytooyiintēēng'waa :Yēēsu, kunyoo kitay :icheek kukutunkyi Toomiityaan. /Kikēēsirē kitaabuuni ām bēsyoōsyēchooto bo wusiisyēēt.

Kikēēbchēwunēē kitaabuuni āyēēng'. Tinyē :komosta nyēbo taay (kur. 1-3) ng'aleek chēē /kikēēsirchinē kanisoosyek tisab ām Eesya nyoo Mining' (Uturuki). Nto komosta nyoo bo āyēēng' (kur. 4-22), kutinyē ng'oong'utēk āk tukun chēē chaang' chēē /kikiiboorchēē kurubta keey āk bēsyoōsyēk choo kwoonii, chēē /kikēēmwoowunēē ng'al chēbo kitōōntōyēēn. Iliiwu keey :ng'oong'utēk nyēē mārōōbu keey kurubta keey āk bārōoyinto nyēē yēyāktōōs, kurub kuu wōloo rāruntooy :kuutiitaab Iburaneek ng'aleekwaa. Kunyoo, mākyinē chiito nyoo sumānē kōōnkēt wōlēē rōōbuntooy keey :ng'aleek sukukas kule nkōnō :nyēē ikēērē nyiin ake. Nteenee wuyiityinē :yuutēyu biiko choo ywooyē ng'aleek cheekwaa kōōnkēt kule nkōnō :nyēē kiyēyāktōōs āyu.

Irābchinē :ng'oong'utēchu chuunnyēētaab rōkōs nyēē /kikēēyēchi Yēyiin, nyēērunēētaab Yēyiin kōōng'woonchi kibrōkōsiis, /kikiibēl Buunyoontēēt āk kāāmuukēywēēkaab rōkōs, chōōnēētaab Kiriistō /kēēkāsē, ng'aleekaab kēnyiisyēk kisyēereet akeenke, yēē yitu :tabantaab kōōrēēt ankookeer :yēē /kēēyēyēē kōōrēēt ng'wēny āk barak nyēē lēēl wōlēē māmi :rōkōs āk nyalil ānku wōlēē -/mābokēēkāsē subak meet, ng'woonin āk lōōkyoo (kur. 21:4).

Ārōorunēēt

1 Ng'oong'uutyēēt :nyi nyēē kiikoochi :Yēyiin Yēesu Kiriistō kōoBoorchī biikyii ng'aleek chēē māchāktōōs kuyēyākiis ām lēēkitō. Kiiyookto :Yēesu malayi-keenyii wokōoBoorwoo anii motwooriintēenyii Yoowaana, ng'aleechu.^o ² Āmwooyē kiyēē kyāākāsē, ng'ālyoontēetaab Yēyiin āk ng'aleek kurubta keey Yēesu Kiriistō. ³ Ibēruuroot :chii nyoo kasuman ng'aleechu ānkōōbēruurootiin :choo kāyēbchi yit ankooywey kiyēē siraat kuuyu lēēkit kuyēyākiis :ng'aleechuutēchu.^p

Kāasubooyiisyēt

⁴ Anii :nyoo Yoowaana. Āsubooyē kanisoosyek ām kiriinkōōsyēk tisab chēbo yēēmēētaab Eesya. Miitē :Yēyiin ānkimii ānku nyoo mākuchō. Kōōbēruurook :inee kuboonto keey tāmirmirookyii tisab choo miitē taayeetaab ng'echereenyii bo bāytooyiisyēt ānkukōōnook kaalyeet.^q ⁵ Kōōbēruurook :nkinee Yēesu Kiriistō ānkukōōnook kaalyeet. /Kiikoosēē keey ng'aleekyii, inee nyēbo taay /king'ēētēē meet ānku inee :nyēē bāwu bāytooyik ām kōōrēēt. Itōrōoroot :nyoo chāmēēch ankiwasta korotiikyii sukootyaakteeneech ng'ōōkiswookiyoo.^r ⁶ Kikōōnēēch :Yēesu kēēbāytooyiisyē āk inee ānkēēyēchinē yiisyēt Yēyiin nyoo Kwaan. Kutōrōriit :Yēesu nyoo boonto kāāmuukēywēēk ākookoy. Kuwuuyiit nyooto.^s

⁷ Okas baa, chōōntooy :inee boolik ankumakukas :chii ake tukul ānkoo mbo choo kibārē inee. Yooto mākuriiryoo :biikaab kōōrooni tukul. Aay, kuwuuyiit nyooto.^t

⁸ Mwooyē :Mokoryoontēēt Yēyiin nyoo mii, ānkimii ānku nyoo mākuchō ānkubāwu kiy ake tukul kule, “Anii ku *Alfa āk Omeeka, nyēē ātoowu ānkāwoong'tooy.”^u

Toowunēētaab ng'oong'uutyēēt

⁹ Anii nyoo ng'eetaabkoomēt Yoowaana nyoo kēēnyāliiltōōsii :tukul kubo yiisyēetaab Yēesu. Kiikukōōno nkanii :Yēesu muytaayeet ānkēēboontē keey ām bāytooyiisyēenyii. /Kikēēkweryootoo ākoy Baatmo kōōroonoo kiikwēēn :bēēko kuuyu kyāāāntootē ng'ālyoontēetaab Yēyiin ānkāāng'āloolootēē Yēesu. ¹⁰ Kichōōnchoo :Tāmirmiryēetaab Yēyiin ām bēsyēetaab Mokoryoontēēt,^{††} nto yooto, akas kuutiit ām lētuunyu nyēē kichēy kuu aryeembuut.^v ¹¹ Kimwooy kule, “Isir kiyēē ikāsē ānkiiyookyi kanisoosyechu tisab: nyēbo Ēfēēsō, Simiirna, Beerkamoon, Tyaatiira, Saarti, Filateelfya ākoo Laawotikeeya.”

¹² Yooto, aweech keey akas kule ki ng'oo :nyooto king'āloolwoo. Nto ābērē ālē, akas tukuuk tisab chēbo *ta-aabuut choo /kiitōōrē taariinek. ¹³ Kimii :kiy nyēbo kwōng'uut nyēē wuu chii kwēēnuutaab tukuuchooto, nyēē kikiilaach sireet nyēē kooy nyēē kitiinyē ng'wēny /ānkikēēmurēē tekeenyii kiy nyēē wuu anwa nyēē kiboonto tōōntaab ta-aabuut.^w ¹⁴ Kiilēkēchēēchē :mētīt anki leelach

^{††} **1:10** Bēsyooni ku nyoo bo Chumābiili.

^o**1:1** Ng'oong'. 22:6 ^p**1:3** Ng'oong'. 22:10 ^q**1:4** Ng'oong'. 1:8; 4:8; 11:17; 16:5; 3:1; 4:5; 5:6 ^r**1:5** Kolos. 1:18; 1Yoowa. 1:7 ^s**1:6** Chuy. 19:6; Isa. 61:6; Room. 5:17; 1Bēt. 2:5, 9; Ng'oong'. 5:10; 7:15; 20:4, 6; 22:3, 5 ^t**1:7** Seka. 12:10; Mat. 24:30; Yoowa. 19:34, 37 ^u**1:8** Isa. 44:6; Ng'oong'. 1:17; 2:8; 21:6; 22:13

^v**1:10** Yēyuut. 20:7; 1Kōōr. 16:2; Ng'oong'. 4:2; 17:3; 21:10 ^w**1:13** Tān. 7:13-14

:buutēkyii kuu chēeko ānkichōōnēē :maata koonyekyii nyēē kiirikitiitē. ¹⁵ Kilekēchēchtōōs :kērēenkōōk kuu syaabeet nyēē /kātākiinēmuneē ma. Kiiruumē :kuutiinyii kuu bēēkaab chēesuruur. ¹⁶ Kikinamee āwunyii nyēbo taay kookeelik tisab ankichuwunee kuutiinyii :chōōkiit nyēē litaat wook tukwaay. Kiwuu :tokochnyii asiista nyoo kēēluuw.^x

¹⁷ Yu kaakas chiichoo, āryookyi keyy kērēenkōōkyii taay wuu nyēē kaameey. Yooto kutiinyēēnoo :chiichoo āwunyii nyēbo taay ānkumwoowoo kule, “-Mēēmuy, anii :taayta āk lētuut.”^y ¹⁸ Āsoboot :anii! Kikyaameey, nteenee ikas āsoboot ākookoy. Āboontē yootēywēēkaab meet āk *kāābkwōombiich.^z

¹⁹ Kunyi, isir nanyuun tukuuk choo keekas kunam wōlēē mii :choo mii āk choo mākyūyēyākiis lētuunoo. ²⁰ Kany ā-ārōōru ng'ālyoo kurubta keyy āk kookeelichaa tisab choo kēēkāsinyē āwunyu nyēbo taay āk tukuuchoo bo *ta-aabuut choo /kiitōōrē taariinek. Kookeelik tisab ku malayikaanik chēbo kanisoosyechaa tisab nto tukuuchooto tisab choo /kiitōōrē taariinek ku kanisoosyechaa tisab.

Lōkōōy kuyiyi kaniseetaab Ēfēēsō

2 Sirchi malayikeetaab kaniseetaab Ēfēēsō: Anii :chiichoo kaanam kookeelichaa tisab ām āwunyu nyēbo taay ānkāāwēesyētēē tukuuchoo tisab choo /kiitōōrē taariinek choo /kikeeyeyee ta-aabuut.^a

² Ānkētē kule kyoo-am booryēēt miisin ānkyōōmuytoochi wusiisyēēt. Ānkētē kule -mōōriiku kibrōkōsiis. Kyootyem mbo bichoo yēyē keyy kule *lēbkeēyikaab Yēyiin āmāwuu nyooto ankyookas kule kiblembechiis :icheek.^b ³ Kyōōmuytoochi nyālilutēk kubo kaayneenyuu āmānōōchoosyē. ⁴ Ānkoo kuwuu nyooto, ātinyēēnook kwek. -Mōōchāmoo ra kuu wōloo kyōōwuu yē taay. ⁵ Osoot wōlēē kyōōwuu yē yoo kibo taay kutoombo ōsuuytooy. Kunyi, oweekse ankooyey ng'aleek choo kyōōyēyē taay. Yoo kamoowekse, +māāchōōnchook ānkāānēmuneēnook kiyoo /kiitōōrē taariit ām yoo miitē. ⁶ Nteenee ng'aleek :chu chēē kāroomēch ām wōlēē ōmiitē :akweek: Ōwēchē ātēbutēkaab Nikolaayeeek kuu yoo āwēchē :nkanii.^{‡‡}

⁷ Nyoo yēbē yiit kukas kiyēē mwoochinē :Tāmiriryēetaab Yēyiin kanisoosyek. +Māāchāmchi chiito nyoo kamuyta ākoy tabanta, kwaam lokoyee kaab kēētitaab soboonto nyēē miitē kibkōōnkoy.^c

Lōkōōy kuyiyi kaniseetaab Simiirna

⁸ Sirchi malayikeetaab kaniseetaab Simiirna: Anii :chiichoo bo taayta ānkubo lētuut, nyoo kimēē ānkusoboot subak.^d

⁹ Ānkētē wusiisyēēt nyēē kwōōnyōōru ānkāānkētē banannyaantiing'woong', ānkoo kuwuu nyooto, ōyēku mokorēēn! Ānkētē subak seemseemnyeet nyēē mwooyē :Yuutayeeek choo kuurē keyy kule biikaab Kiriistō. Mā biikaab Kiriistō :bichoo mbo kisich nteenee bo Syeetaani.^e ¹⁰ -Mōōmuuyēē nyalil ake tukul nyēē mā kuchōōnchook. Kāāmwoowook, makukerta :Kibrōkōsyooontēēt alak ām akweek kāābrātiisyō.

‡‡**2:6** Kiinēētē :Nikolaayeeek kule kimā miyaat :martaayeat.

^x**1:16** Ibu. 4:12; Ng'oong'. 2:12, 16; 19:15, 21 ^y**1:17** Tān. 8:17; Ng'oong'. 1:8

^z**1:18** Room. 14:9; 1Kōōr. 15:25-26 ^a**2:1** Ēfēēs. 1:1; Ng'oong'. 1:16, 20

^b**2:2** 2Kōōr. 11:13; 1Yoowa. 4:1 ^c**2:7** Toowu. 2:8-9; 3:22-24; Ng'oong'. 22:2, 14,

19 ^d**2:8** Ng'oong'. 1:8, 18 ^e**2:9** 2Kōōr. 6:10; 11:14-15; Yāāk. 2:5; Ng'oong'. 3:9

Makutyemaak ānku + mōōnyāliilchē bēsyoōsyēk taman. Nteenee okaaseenaa keyy ānko kēēsākyyook :yooto /keebakachaak. + Māātuwēnēēnook :anii soboonto.^f

¹¹ Nyoo yēbē yiit kukas kiyēē mwoochinē :Tāmirmiryēētaab Yēyiin kanisoosyek. Mānyōōru :chiito nyoo kamuyta ākoy tabanta ng'woonin mbo kisich ām meetaab āyēēng'.^g

Lōkōōy kuyityi kaniseetaab Beerkamoon

¹² Sirchi ng'aleechu malayikeetaab kaniseetaab Beerkamoon: Anii :chiichoo āboontē chōōkiinoo litaat wook tukwaay.^h

¹³ Ānkētē wōlēē ōminyē, wōloo bāytooyiisyēē :Syetaani ām kiimnātēēt. Ānko kuwuu nyooto, kyōōkiilchoo. Manootayaa mbo ām bēsyoōsyēchoo kibo āmtooyiin-tēnyuu Antibaas. Kiiyyoong'unēē :inee manta /ānkikēēbakākyyi kiriinkēēng'woong' wōloo minyē :Syetaani. ¹⁴ Nteenee ātinyē ng'ālyoob kwek ām wōlēē ōmiitē: Mii :biich wōlooto ōmiitē chēē rubē kānēētiisyēētaab Balaam nyoo kiinēētē Balak kwaasan Isrāyēēliik kuchoolwookēn kukaam banyeeek choo /kēēsooytoochinē āynātōōs nto yooto kumarta.ⁱ ¹⁵ Nto subak ōboontē :akweek biiko alak chēē rubē kiyēē inēētē :Nikolaayeechaa.^j ¹⁶ Kunyi, oweekse! Nto buch, + māāchōōnchook ām lēēkitō ānkāābooryēē bichooto ām chōōkiinoo chōōnēē kuutiinyuu.^k

¹⁷ Chii nyoo yēbē yiit kukas kiyēē mwoochinē :Tāmirmiryēētaab Yēyiin kanisoosyek. Nto chiito nyoo kēēbēliis + māākoochi maana āmnyoontoonoo kono-raat. + Māākoochi chiichooto subak rwaa nyēē siirwoo nyēē siraat :kaayneet nyēē lēēl nyēē inkēt baateey :chiichooto nyōōru rwaantaanaata.^l

Lōkōōy kuyityi kaniseetaab Tyaatira

¹⁸ Sirchi ng'aleechu malayikeetaab kaniseetaab Tyaatira: Anii ku Lakwataab Yēyiin nyoo irikitiitōōs :koonyek kuu maata ānkōōlēkēchēēchtōōs :kērēēnkōōk kuu syaabeet nyēē karaaran.^m

¹⁹ Ānkētē kiyēē ōyēyē, chamateeng'woong', kaakaaseeng'woong', yi-isyēēng'woong' ākoo muytaayeeng'woong'. Ānkētē subak kule ōmiitē ōyēyē ng'aleechuutēchu miisin kusiir wōlēē kyōōyēytooy yoo kibo taay. ²⁰ Ānko kuwuu nyooto, ng'ālyoob kwek ku kule: Ōbāroochinē Cheesebeel, koorcoonoo kuurē keyy kule *wōōrkooyoo nyēbo Yēyiin, kwaasanta biikyyu ām kānēētiisyēēnyii kut kōōsuuchi martaayeet ankwaam āmit choo /kēēsooytoochinē āynātōōs.ⁿ

²¹ Kwāākoochi koorcoonoo bārooyinto nyēē kaweeeksee ām choolwookātēētaab martaayeet āmāchāmē kuweek. ²² Kunyi + māāmilchi inee kisyeeeret^o ankaayey bichoo mārtootē tukul kulālākiis miisin yoo kamaweeeksee ng'aleechaa bo koorcoonoo. ²³ + Maabakach mbo lōkōkaab koorcoonooto. Mākōōnkētēē yooto :biikaab Kiriistō kule anii :nyēē ānkētē kāāsōōtēywēēkaab biiko tukul āk kiyēē

^o2:22 “/Kēēmilchi kisyeeeret” ām kuutiitaab Kirikiik kōōbooru kule /kēētōōrchi bōōr.

^f2:10 Mat. 10:22; 1Kōōr. 9:24-25 ^g2:11 Ng'oong'. 20:6, 14; 21:8

^h2:12 Ng'oong'. 1:16 ⁱ2:14 Kāāyit. 25:1-3; 31:16; Ng'oong'. 2:20

^j2:15 Ng'oong'. 2:6 ^k2:16 Ng'oong'. 1:16

^l2:17 Tyēēn. 78:23-25; Yoowa. 6:48-51 ^m2:18 Ng'oong'. 1:14-15

ⁿ2:20 Kāāyit. 25:1-8; 1Bāy. 16:31; 2Bāy. 9:22; Yēyuut. 15:20

māchē :bichooto. + Māāyēchi chii ake tukul ng'ālyoo kurubta keey ākoo kiyēē kiikuyey.^o ²⁴ Nto akweek alak ām Tyaatiira choo manoonam kāānēētēyewēchoo bo koorkoonoo amanooonet keey ng'al choo kuurē :alake kule 'ng'aleekaab āriit' chēbo Syeetaani, āmwoowook kule -māātāsyook nyikiisinto ake. ²⁵ Nteenee, tōōkiilchi ng'aleek chēē kāroomēch choo /kiikiineetaak ākoy wāāchōō.^p

²⁶ + Maayey chiito nyoo kēēbēliis nyoo makurub ng'aleekyuu ākoy tabanta, kubayta kōōrōōsyēk. ²⁷ Kuu yoo /kikeesir kule, 'Mākubāytooyiisyēē :inee kirōktaab karneet ānku mākuuyēyi biiko kuu tērēēn,[†] mākunyōōr kāāmuukēyewēēk kuu yoo kyāānyōōrunēē :anii Baaba.^q ²⁸ + Māākoochi nkinee toboyaanteet.^f

²⁹ Chiito nyoo yēbē yiit kukas kiyēē mwoochinē :Tāmirmiryēētaab Yēyiin kanisoosyek.

Lōkōōy kuyityi kaniseetaab Saarti

3 Sirchi ng'aleechu malayikeetaab kaniseetaab Saarti: Anii :nyoo nāmē Tāmirmirookaab Yēyiin tisab āk kookeelik tisab.

Ānkētē kiyēē ōyēyē. Yibook :biiko kule ōsobchootiin nteenee kyōōbēku ōsobtōōsii.^s ² Kunyoo ōsēwu. Ōmwooy kiy kisich nyoo tōōboontē kutoombo kubotē, kuuyu kwāānkēt kule mā churtaat :kiyēē ōyēyē ām taayeetaab Yēyiintēenyuu.

³ Osoot nanyuun kiyēē /kiikiineetaak āk nyēē kyookas. Ōkoonyit ng'aleechaa ankooweeksee miyootyēēt. Nto yoo kāmōōsēwu, + māāchōō kuu chōōriin nyēē -mōōnkēt āsiiswēk chēē āchōōnchook.^t ⁴ Ōboontē biiko chēē ng'ēri ām Saarti chēē riibē ātēbuutēkwaa kumanam :lēēlis. + Māāwēēsyētītē keey bichoo, kōōlookootiin sirook chēē leelach kuuyu yēmootiin kuyey kuu nyooto. ⁵ Chiito nyoo kēēbēliis, makoolaach sirook chēē leelach. Mākoy ānēmūnēē kaayneetaab chiichoo kitaabuutaab soboonto, nteenee + māāyibchi kaayneenyii Baaba āk malayikaanikyii.^{uv}

⁶ Chii nyoo yēbē yiit kukas kiyēē mwoochinē :Tāmirmiryēētaab Yēyiin kanisoosyek.

Lōkōōy kuyityi kaniseetaab Filateelfya

⁷ Sirchi ng'aleechu malayikeetaab kaniseetaab Filateelfya: Anii :nyoo ātiliil ānkāabooyē man nyoo ānāmē yootēywoontēētaab *Tāwuti. Māmii :chii nyēē imuuchē kuker kiyēē āyootē, āmāmii :nyēē imuuchē kuyaat kiyēē ākērē.^w

⁸ Ānkētē kiyēē ōyēyē. Ānkētē kule ōboontē kāāmuukēyewēēk chēē ng'ēri ānkyōōriib ng'ālyoontēenyuu, amanootayaa. Okas, kyāāyootwook kurkeet nyēē -mēēmuuchē :chii kuker. ⁹ + Maayey bokukutung'wook :Yuutayeek choo bo Syeetaani choo kuurē keey kule biikaab Yēyiin āmāwuu nyooto. Yooto nanyuun, mākōōnkēt :bichoo kule āchāmook :anii.^x ¹⁰ Kyoomuyte kuu yoo kyāāmwoowook. Kunyi, + maayeetaak :nkanii ām tang'anyta nyoo mākuchō kōōrēēt ankutyem biiko choo bo kōōrooni.^y ¹¹ + Māāyēēwu areet akeenke. Kunyoo ōriib kiyēē kyōōyēnchi

^o2:23 Mat. 16:27 ^p2:25 Ng'oong'. 3:11 [†]2:27 Tyēēn. 2:9

^q2:27 Ng'oong'. 12:5; 19:15 ^r2:28 Ng'oong'. 22:16 ^s3:1 Ng'oong'. 1:4, 16

^t3:3 Mat. 24:43 ^u3:5 Ng'oong'. 6:11

^v3:5 Chuy. 32:32; Filib. 4:3; Ibu. 12:23; Ng'oong'. 13:8; 17:8; 20:12, 15; 21:27

^w3:7 Isa. 22:22; Mat. 16:19 ^x3:9 Ng'oong'. 2:9 ^y3:10 Luuka 21:19; 2Bēt. 2:9

simēnēmunēēnook :chii kiyēē + /mākēētuwēnēēnook.^z 12 + Maayey chiito nyoo kēēbēliis kuyēk tolochtaab Kōōtaab Yēyiintēenyuu, nyēē mākooy kubakaakta :chiichoo kōyoo. + Māāmoolchi chiichoo kaayneetaab Yēyiintēenyuu āk kaayneetaab *kiriinkēētaab Yēyiintēenyuu, nyooto ku Yēerusālēm nyēē lēel nyēē mākurekunēē barak wōlēē mii :Baaba. + Māāmoolchi subak chiichoo kaayeenyuu nyēē lēel.^a

¹³ Chiito nyoo yēbē yiit kukas kiyēē mwoochinē :Tāmirmiryēētaab Yēyiin kanisoosyek.

Lōkōōy kuyityi kaniseetaab Laawotikeeya

¹⁴ Sirchi ng'aleechu malayikeetaab kaniseetaab Laawotikeeya: Ng'alyoo nyēē mwooyē :‘Kuwuuyiit nyooto’, ku nyi: Ābooyē manta, /kiikoosēēnoo keey ānku anii :nyēē toowunēēnoo keey :kiy ake tukul nyēē kiyey :Yēyiin.^b

¹⁵ Ānkētē kiyēē kyooyey nteenee olēblēbēch. Ki karaam nto kyōōkāytitēch nto olāyootiin.^{§§} ¹⁶ Nteenee, kuuyu olēblēbēch, nyēē -mōōlāyootiin nto okāytitēch, kaakuriik ang'utwaak ām kuutiinyuu. ¹⁷ Ōmwooyē :akweek kule, ‘Kēēyēku :acheek mokorēēn nto kule kiikēēnyōōru bāytit nyēē māmii :kiy nyēē -mākēēboontē.’ Nteenee, -mōōkāšē :akweek kule oburyētootiin, kyōōchooririi, oyyēku bānoon, okōryootiin ānkōōbēēsytē kibchuraat.^c ¹⁸ Ārwookwook :anii nanyuun kule o-aleenaa anii *ta-aabuut nyēē /kikiitiliilēē maat, sōōyēku mokorēēn. O-aleenaa sirook chēē leelach olaach simoobeesyēt kibchuraat, ng'alyoo nyēē yibchook muyāt. O-aleenaa saakityeek ānkōōronkyi koonyek sookaste.^d ¹⁹ Āburyoong'tooy biiko choo āchāmē āchuulē. Oweeksee choolwookātēng'woong' ānkōōnēmchi keey Yēyiin.^e ²⁰ Āmiitē kurkat ākuursē. Chii nyoo kakas kuutiinyuu ankootyaach keey, + māāwut soboonnyii kēēmīny :tukwaay. ²¹ + Maayey chii nyoo kēēbēliis kōōbuur yoo ābāytooyiisyēē :anii kuu yoo kyāābēliisyē :anii ānkāābuurtē keey āk Baaba ām yoo bāytooyiisyēē :inee.^f

²² Chii nyoo yēbē yiit kukas kiyēē mwoochinē :Tāmirmiryēētaab Yēyiin kanisoosyek.”

Bāytooyiisyēēt ām Kaab Yēyiin

4 Yu kakeeyta :choo, ānyōōru :anii ng'oong'uutyēēt nyēē kyaakas kurkeet nyēē kiyāataat ām barak. Kikuurso :kuut nyēē kichēy kuu aryeembuunaa kyāākāsē kung'āloolwoo. Kimwooyē kule, “Chōō wōli bo barak sāābooruung' tukuuk chēē mākuyēyākiis.”^g ² Kinama bakeenke :Tāmirmiryēēt ānkuyibo barak ankaakas chiito ake nyēē kēēbuurēē ng'echereetaab bāytooyiisyēēt. ³ Kiilēkēchēēchē :tokochtaab chiichoo kuu almaasiit nto kuwuu rwaa nyēē karaaran. Kimii :cheebkalaasyeet keebaawut yooto kikiibuurēē :chiichooto. Kiikwēnyē :cheebkalaasyaanaa kuu rwaa nyēē nyaliil nyēē /kēēkuurēē simāriitiit. ⁴ Kikiimuut ng'echeraanaata wōō :ng'ēchērōōk alake tibtemu āk ang'wan chēbo bāytooyiisyēēt ānkikiibuurēē ng'ēchērōōchoo :booyik tibtemu āk ang'wan. Kiiloochē :booyichoo sirook chēē

§§3:15 /Kikēēmōōysēē bēēko chēē lāyootiin /ānkēēyyēē chēē kāytitēch.

^z3:11 1Kōōr. 9:24-25; Ng'oong'. 2:16; 22:7, 12, 20

^a3:12 Ng'oong'. 14:1; 22:4; 21:2 ^b3:14 2Kōōr. 1:20; Ng'oong'. 1:5

^c3:17 1Kōōr. 4:8 ^d3:18 1Bēt. 1:7; Ng'oong'. 6:11 ^e3:19 Ibu. 12:5-6

^f3:21 Ibu. 8:1; Ng'oong'. 1:6 ^g4:1 Ng'oong'. 1:10

leelach āk kuutwōōsyēkaab bāytooyiisyēēt chēē /kikeeyeyee *ta-aabuut.^h ⁵Kii-wēchēē :iileet ng'echeraanaa wōō ānkutulē. Kilāytōōs :nōmōryēēk tīsabu ām taayee-taab ng'echeraanaa. Ki tāmirmirookaab Yēyiin tīsab :chuutēchu.ⁱ ⁶Kimii :kiito ake taayeetaab ng'echeraanaa nyēē wuu araarayta anki tankilil kuu kiyyēēt.

Kikiimuut ng'echeraanaa wōō :tukuuk alake ang'wanu chēē sobchootiin ānki mā ng'eri :koonyek bōōrwoonikwaa.^j ⁷Kerkeey :akeenke ām tukuuchoo ng'ētunyo, kukerkeey :nyēbo āyēēng' wuunweet, kuboonto :nyēbo sōmōk tokoch nyēē wuu nyēbo chiito, nto nyēbo ang'wan kukerkeey :nyoo siirērēēt nyoo kateereerta.^k ⁸Kiboonto :tukuuchooto tukul kebebaak lo chēē kimii :koonyek komoswookik tukul. Kimwooyē :tukuuchoo kwiimēn āk kuyeech kule,

“Tiliil, tiliil, tiliil :Mokoryoontēēt Yēyiin

nyoo bāwu kiy ake tukul,

nyoo mii, ānkimii ānku nyoo mākuchō.”^l

⁹Yoo tyēēnē :tukuuchoo kōōkoostoo, kukoonyitē ānkubirchinē kōōnkōy chiichoo bāytooyiisyē ānku soboot ākookoy, ¹⁰kōōryookyinē keey :booyichoo tibtemu āk ang'wan taayeetaab chiichoo kēēbuurēē ng'echereetaab bāytooyiisyēēt kukutunkyinē nyooto soboot ākookoy. Ikoochinē :booyichoo kuutwōōsyēkwaa taayeetaab ng'echeraanaa ānkumwooyē kule,

¹¹“Yēyiintēenyoo, wē, Mokoryoontēenyoo,

iyemaat /kiikaastiing' inying' nyoo iboontē kāāmuukēywēēk /ānkēēkoonyitiing',

kuuyu kiyēyē kiy ake tukul.

Kiikuyēyākiis :tukuuchoo tukul ānkusobtōōs

kuu wōloo kiimāktooy.”

Kitaabuut ākoo Mēēnkit

5Nto mii yoo, akas kitaabuut nyēē wuu makateet nyēē /kēētooyē. /Kikeesir kitaabuunaa wook tukwaay ānkimii āwutaab taay nyēbo chiichoo kiibuurēē ng'echeraanaa wōō. /Kikikēēnuchēē kitaabuunaa tukuuk tīsab.^m ²Kyaakas malayikeet nyēbo kāāmuukēywēēk kukuurchinē barak kule, “Ng'oo :nyēē yemaat kōōnēm tukuuchoo /kikēēnuchēē kitaabuut, sukung'aany kitaabuunaata?” ³Nteenee, māmii :chii barak, wōlēēb kōōrēēt nto ku *kāābkwombiich nyēē imuuchē kuyaat kitaabuunaa nto mbo kukas āriit. ⁴Kyaariir ankaariir, kuuyu kimāmii :chii nyēē kiye-maat kuyaat nto kukas kitaabuunaata āriit. ⁵Nto mii yoo, kumwoowo :boontēēt akeenke ām booyichoo kule, “-Meeriir. Kāākōōbēliis :chiichoo kuu ng'ētunyaab Yu-uta nyoo rutunēē tiikiityoontēetaab *Tāwuti ānkuchōōnēē kōōnyii. Imuuchē :chiichooto kōōnēm tukuuchoo tīsab choo /kikēēnuchēē kitaabuunaa ankuyaat kitaabuut.”ⁿ

⁶Nto mii yoo, akas *Mēēnkit nyēē wuu nyēē /kakeebakach kukēēyyoonyēē yēē mii :ng'echeraanaa wōō kukāmuut :tukuuchoo ang'wanu āk booyichoo. Kiboonto

^h4:4 Kāāyit. 1:44; Ng'oong'. 5:8; 7:4, 11; 11:16; 14:3; 19:4; 6:11

ⁱ4:5 Chuy. 19:16; Seka. 4:2, 10; Ng'oong'. 1:4; 8:5; 11:19; 15:1; 16:18; 17:9

^j4:6 Ng'oong'. 15:2 ^k4:7 Ēsēk. 1:5-12; 10:14

^l4:8 Isa. 6:2-3; Ēsēk. 1:18; 10:12-13

^m5:1 Ēsēk. 2:9-10; Tān. 12:4; Ng'oong'. 5:7

ⁿ5:5 Toowu. 49:9; Isa. 11:1, 11; Room. 15:12; Ng'oong'. 22:16

:Mēenkoo kuuynook tisab ākoo koonyek tisab. Tāmirmirookaab Yēyiin :chooto tisab chēē /kiikiiyooktooy kuba kōōrēēt kumukuul.^o ⁷ Kiwokōōnēmunēē :Mēenkoo chiito nyoo kimii ng'echereetaab bāytooyiisyēēt kitaabuunaa kumii āwutaab taay nyēbo chiichooto. ⁸ Yu kayey kuu nyooto, kōōryookyi keey :tukuuchoo ang'wanu ākoo booyichoo tibtēm āk ang'wan taayeetaab Mēenkoo. Kiboonto :chii ake tukul ām booyichoo bukantiit ākoo kibuumbōōk chēbo *ta-aabuut chēē mii :tukuuk chēē boong'u :yyētiing'waa nyēē anyiny, nto chooto ku soowuutēkaab biikaab Kiriistō.^p

⁹ Kityēēn tyēēnto nyēē lēēl nyēē mwooyē kule,

“Iyemaat inam kitaabuunaa

ānkiinēmu tukuuk choo /kikēēnuchēē,

kuuyu /kikeebakachiing'

sukuwālāng' :korotiikuuk biiko kukwaanee kuutuweek tukul,

aroosyek tukul, bōrōryōōsyēk tukul āk yēmōōsyēk tukul

kukwa wōlēē mii :Yēyiin.

¹⁰ Kiiyey :inyiing' icheek kuyēk bāytooyik

kubāytooyiis ām kōōrēēt

ānkuyēchinē Yēyiintēēnyoo yiisyēēt.”^q

¹¹ Nto mii yoo, akas malayikaanik chēē kiyitē kisyēērōōk chēē mātinyē rarwa. Kiimuut :malayikaanichaa ng'echeraanaa wōō āk tukuuchoo ang'wan āk booyichoo kutyēēntōōs.^r ¹² Kityēēnchinē barak kule,

“Yemaat /kēēsילו Mēenkoo /kikēēbākāchē.

Inee :nyoo tinyē kāāmuukēywēēk, bāytit, kiirnātēēt āk nkuruuk.

/Kēēkoonyit, /kiitōrōōr /ankiikaasta!”

¹³ Yooto akas kiito ake tukul nyēē soboot ām barak, nyēē mii kōōrēēt, nyēē mii araarayta āk mbo nyēē mii kāābkwōombiich kutyēēnē kule,

“Kusilākoy ākookoy :chiichoo kēēbuurēē ng'echeraanaa wōō

ānkusilākoy :nkinee Mēenkoo.

Koonyitootiin :icheek ānku wōōyēch

ānkuboonto kāāmuukēywēēk kēnyiiis āk kēnyiiis!”^s

¹⁴ Nto yityo kumwooy :tukuuchoo ang'wanu kule, “Kuwuyiit nyooto.” Kukutuny :booyichoo ānkuyim kusiltooy Yēyiin.

Kiinēm :Mēenkoo tukuuk choo /kikikēēnuchēē kitaabuut

6 Nto mii yoo, akas Mēenkoo kōōnēmu kiito nyēbo taayta ām choo /kikikēēnuchēē kitaabuunaa. Kyaakas kumwooyē :kiyoo akeenke ām tukuuchoo kisobhootiin ang'wan kutulē kuu iileet kule, “Chōō!” ² Kyaakaste, nto bērē ālē, akas faraasiit nyēē siirwoo! Kiboonto :chiito nyēē kimiitē faraasiinaa kiyaang'ta āk kuutwēēt ām mētinyii ānkiwo booryoot nyēē kiibēliis.

³ Nto tēē yoo, kōōnēm :Mēenkoo kiito nyēbo āyēēng' nyoo /kikikēēnuchēē kitaabuunaa. Yooto akas kumwooy :kiyoo soboot nyoo kibo āyēēng' kule, “Chōō!”

⁴ Kuchō :faraasiit ake nyēē ki arraa. /Kikiikoochi chiito nyēē kimii faraasiinaa kib-

^o5:6 Yoowa. 1:29; Ng'oong'. 5:9, 12; 6:1-17; 7:17; 12:11; 13:8; Seka. 4:10

^p5:8 Tyēēn. 141:2; Ng'oong'. 8:3-4 ^q5:10 Ng'oong'. 1:6

^r5:11 Tān. 7:10; Ibu. 12:22 ^s5:13 Filib. 2:10

choonchuryēēt nyēē wōō miisin āk kāamuukēywēēk kuyey biiko kubaraat keyy kōōboot tāloosyēēt ām kōōrēēt.

⁵Nto tēē yoo, kōōnēm :Mēēnkoo kiito nyēbo sōmōk nyoo /kikikēēnuchēē kitaabuunaa. Yooto akas kumwooy :kiyoo soboot nyoo bo sōmōk kule, “Chōō!” Akaste nto bēre ālē, kumii taayeenyuu :faraasiit nyēē tuuy! Kiboonto :chiito nyoo kimii faraasiinaa kiito ām āwunyii nyēē /kii-āyēēkiisyēē. ⁶Nto mii yoo, akas kuutiit nyēē kichōōnēē wōloo mii :tukuuchoo ang'wanu, kumwooyē kule, “Mākwoolē :beesaanik chēbo yiisyēetaab bēsyyēēt akeenke nkoonuuk mukutuutyēēt akeenke, ankwaal subak *syāyiriik mukutuutēk sōmōk. Nteenee, -moonyeeree *tifaayiiik āk mwaayta!”

⁷Nto tēē yoo, kōōnēm :Mēēnkoo kiito nyēbo ang'wan nyoo /kikikēēnuchēē kitaabuunaa. Yooto akas kuutiitaab kiyoo soboot nyoo bo ang'wan kumwooy kule, “Chōō!” ⁸Kyaakaste nto bēre ālē, kumii taayeenyuu :faraasiit nyēē āruus! /Kikēēkururē :chiito nyēē kimii faraasiini kule Meet ānkimii :Kāābkwōombiich lētuunyii. /Kikiikoochi bichoo kāamuukēywēēk kubāw komosta akeenke ām komoswookik ang'wan choo bo kōōrēēt tukul kumukuul, sukung'eet koowaang'tee biiko booryēēt, kēmēwuut, tānkusyyēēt āk tyoong'iikaab wuuyēēt.^{tu}

⁹Nto tēē yoo, kōōnēm :Mēēnkoo kiito nyēbo muut nyoo /kikikēēnuchēē kitaabuunaa. Yooto akas :tāmirmirookaab biiko ām *kāābkōrōs keel choo /kikēēbākāchē kuuyu kiinēmchi keyy ng'ālyoontēetaab Yēyiin.^v ¹⁰Kikuurchinē barak kule, “Wōōy, Mokoryoontēenyoo nyoo itiliil ānkiibooyē man, ara 'ibuurē ākoy āyu sitiilchi biikaab kōōrooni ng'al iyooku soboonwēkyoo?” ¹¹/Kikiikoochinoot bichoo sirook chēē leelach ānku kōōyēch. /Kikēēmwoochi tākōōmuuny kisich ākoy kuyityiin :laatitaab mbo ng'etaabkaamet chēē kimāchē /sikeebakach choo yēyē yiisyēēt kuu nyoo kiyēyē :icheek.^w

¹²Kyāārōotootē kōōnēmu :Mēēnkoo kiito nyēbo lo nyoo /kikikēēnuchēē kitaabuunaa. Kitook :kibring'ring'nyēēt nyēē kōrōōm miisin. Kitubākoy :asiista. Kusalakay :araawēt kuu koroti, ¹³ānkōōsuuw :kookeelik kuu mōkōyōōn chēē kararach yoo kāwus :yoomeet.^x ¹⁴/Kikiinēmto wōliin bo barak kubot kuu muuyto nyēē /kikiiriiny /ānkiilboot nkicheek lekemoosyek tukul āk kōōrōōsyēk tukul choo kiimuut :bēēkaab ararayta.^y

¹⁵Nto yityo kuwuny keyy :bāytooyik, biiko choo tookunootiin, kāāntōōyikaab lukēetaab booryēēt, mokorēēnik, biiko choo bo kāamuukēy, motwoorik tukul āk mbo biiko alak tukul. Kiwunyēē keyy :bichoo kēbēnoonik āk rwoontōōk ām wōloo bo lekem.^z ¹⁶Kikuurchinē :bichoo barak kumwoochinē lekemoosyek āk rwoontōōk kule, “Ōluulchēēch simakaseech :chiichoo bāytooyiisyē āmēng'woonchēēch :Mēēnkoo,^a ¹⁷kuuyu kāākuyityiin :bēsyyēēt nyēē ing'woonchinēē :icheek biiko ng'aleek. Ara, ng'oo :nyēē imuuchē kuchilil?”^b

^t6:8 Seka. 1:8; 6:1-7; Ng'oong'. 19:11, 14 ^u6:8 Cherem. 24:10 ^v6:9 Ng'oong'. 1:2, 9; 12:11, 17; 19:10; 20:4 ^w6:11 Ng'oong'. 3:4-5, 18; 4:4; 7:9, 13; 15:6; 19:8, 14 ^x6:13 Mat. 24:29; Ng'oong'. 8:12 ^y6:14 Isa. 34:4; Ibu. 1:12

^z6:15 Isa. 2:10, 19, 21 ^a6:16 Osee. 10:8; Luuka 23:30

^b6:17 Chōōw. 2:11; Nāwu. 1:6; Sefa. 1:14-18; Mal. 3:2

Mākuriibākiiis :biiko choo yēchinē Yēyiin yiisyēēt

7 Yu kāākuyityo :yoo, akas malayikaanik ang'wan chēē kiiyyoong'sēē komoswookik ang'wan chēbo kōōrēēt. Kiiyyoong'tooy :malayikaanichaa yoomat ake tukul nyēē wusunēē komoswookichoo ang'wan. Kiyeyakay kuu nyooto simāwus :yoomeet kōōrēēt nto araarayta nto keet ake tukul.^c ² Kyaakas subak malayikeet ake kuchōōnēē koong'asiis kuboontoonu ng'oocheet nyoo bo Yēyiin. Kikuurchi barak :malayikaanaa malayikaanik choo ki ang'wan choo kikiikuchāmchi :Yēyiin kule kōōturbuub kōōrēēt ākoo araarayta. ³ Kimwoochi kule, “Masimo-araante kōōrēēt, araarayta ākoo keetiik. Okany ākoy kut /keeng'ooch tokoochikaab biiko choo yēchinē Yēyiintēenyoo yiisyēēt.”^d ⁴ Yooto nanyuun, akas /kēēmwoowoo laatitaab biiko chēē /kikeeng'ooch. Biikaab Isrāyēēl tukul chēē /kikeeng'ooch ku 144,000.^e ⁵ Biiko chēē /kikeeng'ooch kukwaanee kōōtaab Yuuta ku 12,000, /keeng'ooch 12,000 chēbo kōōtaab Rubēēn /ankeeng'ooch 12,000 chēbo kōōtaab Kaat. ⁶ /Kikeeng'ooch biiko 12,000 chēbo kōōtaab Asyeer, /keeng'ooch biiko 12,000 chēbo kōōtaab Naf-taali /ankeeng'ooch biiko 12,000 chēbo kōōtaab Mānāāsē. ⁷ /Kikeeng'ooch biiko 12,000 chēbo kōōtaab Simiyōōn, /keeng'ooch 12,000 chēbo kōōtaab Laawi /ankeeng'ooch 12,000 chēbo kōōtaab Isakaar. ⁸ /Kikeeng'ooch biiko 12,000 chēbo kōōtaab Sābulōōn, /keeng'ooch 12,000 chēbo kōōtaab Yōōsēēf /ankeeng'ooch 12,000 chēbo kōōtaab Beenchamiin.^f

Bōrōryōōsyēk chēē chaang' chēē irārochootiin

⁹ Yu kāākuyityo :yoo, akas biiko chēē kimātinyē rarwa chēbo bōrōr ake tukul, kōōr ake tukul āk chēbo yēēm ake tukul. Kikiyyoonyēē :bichooto ng'echeraanaa bo bāytooyiisyēēt āk taayeetaab Mēēnkoo. Kikiilaach :bichoo sirook chēē leelach chēē kōōyēch ankikinam sokēēkaab sōōsik.^g ¹⁰ Kikuurchinē :bichoo barak kumwooyē kule, “Kiiraraacheech :Yēyiintēenyoo nyoo kēēbuurēē ng'echereetaab bāytooyiisyēēt āk Mēēnkoo.”

¹¹ Kiiyyoong'iis :malayikaanik tukul kumuut ng'echeraanaa āk yoo mii :booyi-choo āk tukuuchoo ang'wan choo sobchootiin. Kikubuy kuut :malayikaanichaa ām taayeetaab ng'echeraanaa kukutunkyinē Yēyiin, ¹² kumwooyē kule, “Kuwuuyiit nyooto. Kusilākoy :Yēyiintēenyoo nyoo tōrōōr nyoo boonto kiirnātēēt. /Kēēbirchinē kōōnkōy /ānkēēkoonyitē nyoo bo kāāmuukēy āk nkuruuk kēnyiiis āk kēnyiiis. Kuwuuyiit nyooto!”

¹³ Kuteebeena :akeenke ām booyichoo kule, “Ng'oo :bichu keelaach siroochoo leelach ānku kōōyēch ānkukwoonēē ānō?” ¹⁴ Āwālchi kule, “Inkētē :inyiing' oō, boontēēt.” Kumwooy :boontoonoo kule, “Bichoo ku chēē kiikoomuukta wusiisyo-onoo wōō ānkōōkōōwuunēē sirookwaa korotiikaab Mēēnkoo kutililiitu.^h ¹⁵ Kunyi, kwēēyooonyēē :bichooto yoo bāytooyiisyēē :Yēyiin ānkuyēchinē Yēyiin yiisyēēt bēēt āk kwēēmooy ām yoo ibuurēē. Mākuming'to keey :bichooto Yēyiin ām nyooto.ⁱ ¹⁶ Mākoy kwaam bichooto subak :kēmēy, melelta, kubeel :asiis nto kuwus

⁷:1 Cherem. 49:36; Tān. 7:2 ^d7:3 Ēsēk. 9:4, 6; Ng'oong'. 9:4; 22:4

^e7:4 Ng'oong'. 14:1, 3 ^f7:8 Ng'oong'. 21:12-13

^g7:9 Laawi. 23:40; Yoowa. 12:13; Ng'oong'. 6:11

^h7:14 Tyēēn. 51:7; Mat. 24:21-22; Ng'oong'. 22:14 ⁱ7:15 Ng'oong'. 4:2; 21:3

icheek :yoomat nyēē layaat, ¹⁷kuuyu mākwokooy icheek :Mēēnkoo kēēyyoonyēē ng'echeraanaa komos. Mākōōrēētoot bichooto kuba wōlēē mii :riiriyoōsyēkaab bēēkaab soboon ānkumāsyi :Yēyiin icheek lōōkyoo ake tukul.”^{jk}

Kiinēm :Mēēnkoo kiito nyēbo tisab nyoo /kikēēnuchēē kitaabuunaa

8 Nto yu kēēnēm :Mēēnkoo kiito nyēbo tisab nyoo /kikēēnuchēē kitaabuunaa, kusiis :wōliin bo barak ām kisiincheetaab asiista akeenke. ²Yooto, akas /kikoochinē aryeembuunek tisab malayikaanichaa kiiyyoonyēē taayeetaab Yēyiin. ³Kichō :malayikeet ake nyēē kiboonto kibuumbet ake nyēbo *ta-aabuut ānkōōyyoonyēē yoo bo *kāābkōrōs. /Kikiikoochi malayikaanaa tukuuk chēē chaang' choo boong'u nyēē anyiny sukuiltēē Yēyiin kuboonto keyy soowuutēkaab biikaab Kiriistō ām kiitaab kōrōs bo ta-aabuut nyoo mii taayeetaab ng'echeereetaab bāytooyiisyēēt.¹ ⁴Kichiiltēē :yyētiitaab tukuuchoo boong'u nyēē anyiny yēbo āwutaab malayikaanaa kuwēēti barak kuboonto keyy soowuutēkaab biikaab Kiriistō. ⁵Kiinēm :malayikaanaa kibuumbaanaa ankuram maata ām kāābkōrōs ankoosyaaree mayaa kōōrēēt. Yooto koowech :iileet, kutul :kōōrēēt, kooruum ānkōōring'ring'.

Aryeembuunek ang'wan chēbo taay

⁶Nto mii yoo, kuyeyta keyy :malayikaanichaa tisabu sukukuut aryeembuunek.

⁷Kikuut :malayikeet nyēbo taayta aryeembuut nyeenyii. Yu kakuut kuchēy, kuroonkyi keyy kōōrēēt :kweyaanteet nyēē iliing'oot maata ākoo korotiik. Kilay :kereeryaanteet akeenke ām sōmōk nyēbo kōōrēēt. Kilāyo :nkicheek keetiik chēē tēē chooto ankulay :saamiyta āk kiy ake tukul.^m

⁸Kukuut :malayikeet nyēbo āyēēng' aryeembuut nyeenyii. Yu kakuut, /kēēwirchi araarayta kiito ake nyēē wuu lekemnyaa nyēē wōō nyēē kilāyē. Yooto, kuweechakay :kereeryaanteet akeenke ām sōmōk nyēbo araarayaa kuyēk koroti.ⁿ

⁹Kibēk :ng'ooluutyēēt akeenke ām sōmōk nyēbo tyoong'iik ankuling'ta :nkicheek mwēēnkōōsyēk chēē tēē chooto ām araaray.

¹⁰Kukuut :malayikeet nyēbo sōmōk aryeembuunyii. Yu kakuut, kōōsuuwunēē barak :kookeelyeet nyēē wōō nyēē kilāyoonu kuu nōmōryoontēēt. Kiisuuchi kereeryaanteet akeenke ām sōmōk nyēbo āynōōsyēk āk mōōkōōtōōsyēk. ¹¹/Kēēkurēē kookeelyaanaa 'Ng'woonin'. Kunyi, king'waaniit :komosta akeenke ām sōmōk nyēbo bēēko. Kibakach :bēēchoo biiko chēē chaang' ām kōōrēēt.

¹²Kukuut :malayikeet nyēbo ang'wan aryeembuunyii. /Keeryaach komostaab akeenke ām sōmōk nyēbo asiista /ankeeryaach nkinee komosta nyēbo araaweet nyēē tēē nyooto. /Kikeeryaach komosta nyēē tēē nyooto nyēbo kookeelik kutubākiis :tukul. Kimāmii :komosta akeenke ām sōmōk nyēbo lēbkeēyyēēt ām bēsyēēt ānkimāmii :komosta akeenke ām sōmōk nyēbo lēbkeēyyēēt kwēēmowuut.^o

¹³Nto bērē akaste, akas siirērēēt nyēē kitēērēertooy ām kōōrēēt barak kuwoochotē kule, “Ng'woonin, lēyyē, ng'woonin, ng'woonin! Yoo kuutē :malayikaanik alake sōmōku aryeembuunek, ku tyaa sōō, :ng'wooninto nyēē mākwuchōōnchi biiko tukul!”

⁷:17 Isa. 49:10 ^k7:17 Tyēēn. 126:5-6; Isa. 25:8; Yoowa. 10:11; Ng'oong'. 21:6,

4 ^l8:3 Chuy. 30:1, 7-8; Ng'oong'. 5:8 ^m8:7 Chuy. 9:23-25

ⁿ8:8 Ng'oong'. 16:3-4 ^o8:12 Ng'oong'. 6:12-13

Aryeembuutaab muut

9 Kukuut :malayikeet nyēbo muut aryeembuunyii. Yu kakuut, akas kookeelyeet nyēē kikiikōōsuuwunēē barak. /Kikiikoochi kookeelyaanaa yootēywoontēē-taab nkōriit nyoo māng'ētē.^p ² Yu kayaat nkōriino, kuchiilunee :yyētiit yooto kuu yyētiit nyēbo maata nyēē wōō miisin. Kiker :yyētiinoo barak kutubākoy :asiista.^q ³ Kitēēēerunēē yyētiinoo kukwa kōōrēēt :taalamik chēē /kikiikoochi ng'woonēēt nyēē wuu nyēbo kēnyēiisyēk. ⁴ /Kikēēmwoochi taalamichaa kumanyeeree suus alak tukul ām kōōrēēt, nto keet ake tukul, nteenee kutoor biiko choo kimāboonto ng'oocheetaab Yēyiin ām tokoochikwaa.^r ⁵ /Kimākēēmākyinē taalamichaa kubakach bichoo, nteenee koosuuyaanee ng'wooninto nyēē wuu nyoo bo kēnyēiisyēk ām ārook muut. ⁶ King'woonchi biiko :bēsyoōsyēchooto kut kookaykaay meet nteenee kimwēyēē icheek :meet.^s

⁷ Kichōbootiin :taalamichaa kuu faraasiinek chēbo booryo. Kiiloochē tukuuk chēē wuu kuutwōōsyēk chēē /kikeeyeyee *ta-aabuut ānkityinē :wōlēēb koonyek tōōn-taab chiito.^t ⁸ Ki kōōyēch :buutēekwaa kuu chēbo koor ankukerkey :keelekkaa chēbo ng'ētuumy. ⁹ Kikiiyēn :karneet tēkēetikwaa ānkichēytōōs :kebebaakwaa kuu kōrōkōchōōnikaab faraasiinek choo bēētii booryēēt. ¹⁰ Kiboonto :taalamichaa saaru-uraak chēē tōōrē biich kuu kēnyēiisyēk /ānkikiikoochi kāāmuukēywēēk koonyaliil biiko ām ārook muut. ¹¹ Bāytooyiintēng'waa ku malayikeetaab kāābkwōombiich nyēē /kikēekuure ām kuutiitaab Iburaneek kule Ābātōōn nto ām kuutiitaab Kirikiik ku Ābōōlyōōn. Ibooru :kaaynaani kule kāānyāliiliintēēt.^u

¹² Ng'wooninto nyēbo taayta :nyooto. Mii :alake āyēēnku chēē makukwa.

Aryeembuutaab lo

¹³ Kikuut :malayikeet nyēbo lo aryeembuunyii. Yooto, akas kuutiit nyēē kichōōnēē kuuynook ang'wan chēbo kiitaab kōrōs nyēbo *ta-aabuut nyoo mii taayeetaab Yēyiin.^v ¹⁴ Kimwoochi :kuutiinaa malayikaanaa bo lo kule, "Ityaakte malayikaanichaa ang'wan choo /kikēērātyi yoo bo āynoonoo wōō bo Fraati."^w ¹⁵ /Kikiikēēchōbchi malayikaanichaa kubakach ng'ooluutyēēt akeenke ām sōmōk nyēbo biiko ām kōōrēēt kumukuul kēnyēiiniitēnyī, araawaaniitēnyī, bēsyooniitēnyī āk āsiiswēchuutēchu. Kunyoo, /kikiityaakta malayikaanichaa.^x ¹⁶ /Kikēēmwoowoo kule ki rarwoosyēk āyēēng' :biikaab booryēēt chēē kibēētēē faraasiinek kōōntōōchinē :malayikaanichaa.

¹⁷ Ām ng'oong'uutyoonoo, kyaakas faraasiinechaa āk biiko chēē kibēētēē faraasiinechaa. Kikiilookyi :bichoo kariik teket chēē kikiirirto kuu mā, chēē buusyēēnēch āk chēē ki toolēēlyoonēch. Kikerkey :mētēwookaab faraasiinek chēbo ng'ētuumyēk ānkwoosu :kuutuweekwaa maata, yyētiit āk aryaanteet nyēē layaat. ¹⁸ Kibakach :mēēyinwēchu kyoosunēē kuutuweekaab faraasiinechaa, kereeryaanteet akeenke ām sōmōk nyēbo biiko ām kōōrēēt kumukuul. ¹⁹ Kibākākiisyēē :faraasiinechaa kututuweekwaa āk saaruuraakwaa. Kiboonto :saaruuraakwaa mētēwoy chēē kitōōrē biich kuu chēbo ēērēēnōōy.

^p9:1 Ng'oong'. 11:7; 20:1 ^q9:2 Toowu. 19:28 ^r9:4 Ng'oong'. 7:2-3

^s9:6 Āyub 3:21-22 ^t9:7 Chōōw. 2:4 ^u9:11 Chuy. 10:12-20

^v9:13 Ng'oong'. 8:3 ^w9:14 Ng'oong'. 7:1 ^x9:15 Ng'oong'. 8:7-12

²⁰Mānāwēechākiis :biiko tukul choo king'ētunēē mēēyinoo. Nteenee kitas taay kukutunkyninē tāmirmirook chēē miyootēch āk āynātōōs. Buch :āynātōōsyē-choo chēē mākāstooy āmākāsē mbo ng'al nto kubēesyētē, chēē kiyeyee :icheek *ta-aabuun, *feetaan, syaabaan, rwoontōōy āk keet.^y ²¹Manaaweeksee :bichoo rōkōsng'waa bo rumiisyō, mosoonkoyeenikwaa, martaayeet nto ku chōōrsēēt.^z

Malayikeet āk kitaabuut nyēē mining'

10 Nto mii yoo, akas malayikeet ake nyēbo kāamuukēywēēk kuchōōnēē barak. Kiilaakaat :malayikaanaa boolteet ankikiibaawuut :cheebkalaasyeet mētinyii. Kikerkey :tokochnyii asiista ānkiikwēnyē :kērēenkōōk kuu ma.^a ²Kiki-namee āwunyii kitaabuut nyēē mining' nyēē king'aanyaat. Kikiitaar :kereenkeenyii nyēbo taay ararayta ankootaar :nyēbo kaataam kōōrēēt ³ankooruum miisin kuu ng'ētunyo. Yu keeruum, kuchēyo :iilootik tisabu. ⁴Kyāmāchē āsiriisyē yooto kākchēy :iilootichoo tisabu, nteenee akas kuutiit kuchōōnēē barak nyēē kimwooyē kule, "Iriib kiyēē mwooyē :iilootichoo tisabu ameesir ng'aleechaata."

⁵Nto mii yoo, kōōtōrōōr āwunyii nyēbo taay :malayikaanaa kikiitaar ararayta ākoo kōōrēēt. ⁶Kiiwaal keyy ām kaayneetaab Yēyiin nyoo ming'iisyē ākookoy, nyoo kiyēyē barak āk kiy ake tukul nyēē mii wōlooto, nyoo kiyēyē kōōrēēt āk tukuuk tukul choo mii āriinyii āk ararayta kuboonto keyy āk kiy ake tukul nyēē mii āriinyii. Kimwooy :malayikaanaa kule, "Mēētākiikooyē keyy! ⁷Nteenee yoo kuutē :malayikeetaab tisab aryeembuunyii, kōōwoong'tooy :Yēyiin kiyēē kiyeelaat nyoo kikiikuchōb kuu yoo kiiboorchinē *wōōrkooyikyii choo yēchinē inee yiisyēēt."^b

⁸Nto mii yoo, kung'āloolwoo subak :kuutiinaa kikyaaakas kuchōōnēē barak kumwooyē kule, "Iwē /bokēēkōōning' kitaabuunaa yaataat nyoo mii āwutaab malayikaanaa keetaar ararayta āk kōōrēēt."⁹Yooto āwē ānkāasoom malayikaanaa kukōōno kitaabuunaa mining'. Kumwoowo kule, "Ong'nyi, nēmu ankii-am. Anyiny sinee ām kuutiing'uung' kuu kimnyet nteenee mākung'woonchiing' :mooyēēt."¹⁰Kyāānēmuneē kitaabuunaa āwutaab malayikaanaa ankaa-am. Kyaanyinyiit ām kuut kuu kimnyeteet, nto yu kaawaany kung'woonchoo :mooyēēt.^c ¹¹Yooto /kēēmwoowo kule, "Tākumii :ng'aleek chēē mākāktōōs tēēng'ālooltoochi Yēyiin imwoochinē biiko chēē chaang', bōrōryōōs, yēēmōōsyēk āk bāytooyik."

Wōōrkooyikaab Yēyiin āyēēng' ām Yēerusālēm

11 /Kikēēkōōno keet nyēē /kiirookiisyēē /ānkēēmwoowo kule, "Wē, ānkiirookē *Kōōtaab Yēyiin, *kāābkōrōs ānkiiyiit biiko choo sooyēē wōlooto.^d ²Nteenee, -mēērookē biiwuutaab kōyoo kuuyu bo :wōlooto biiko choo -mēēnkētē Yēyiin. Makootartaaraat :bichoo ām ārook artam āk āyēēng' kiriinkoonoo tiliil.^e ³+ Māākoochi *wōōrkooyikyuu āyēēng' kāāmuukēywēēk kung'ālooltoowo ām bēsyoōsyēk 1,260. Makoolaach :bichooto sirookaab mēēysēēt."

⁴Kerkeyy :wōōrkooyichoo āyēēnku keetiikaab *musēyтуuniinēk āyēēng' ākoo tukuuk āyēēng' choo /kiitōōrē taariinek chēē iyyoonyēē taayeetaab Nyoo Wōō

^y9:20 Tyēēn. 115:4-8; 135:15-17; Isa. 44:9-20; Tān. 5:4, 23

^z9:21 Ng'oong'. 16:9 ^a10:1 Ng'oong'. 4:3

^b10:7 Āmōōs 3:7-8; Ng'oong'. 22:6 ^c10:10 Ēsēk. 2:8—3:3

^d11:1 Ng'oong'. 21:15 ^e11:2 Tān. 7:25; 12:7; Ng'oong'. 12:6, 14; 13:5

ām kōōrēēt kumukuul.^f ⁵Yoo kasyeem :chii kule kubar bichu āyēēng', makung'ut :icheek maata kōōmukuus buunichookwaa. Wuu nyiitēnyi :wōlēē māchāktōōs /keebakakta chiito ake tukul nyoo māchē kubar bichoo.^g ⁶Boonto :bichoo kāāmuukēy-wēēk kukereka roobta yoo mii kung'ālooltoochinē Yēyiin ānkuboonto kāāmuukēy-wēēk kuweech bēeko kuyēk koroti, kubar kōōrēēt ām mēēyinto ake tukul kuu wōloo māktooy :icheek nkit.^h

⁷Yoo kaakoowaany nanyuun :wōōrkooyichoo kwoom lōkōōyewēchoo, mākuchōōnēē :tyoony nkōriinoo māng'ētē ānkubooryēē wōōrkooyichoo kut kubakach.ⁱ ⁸Mākōōtulēēlēē :wōōrkooyichoo kēēloo murē kiriinkoonoo wōō nyoo /kikēēkwertoochinē Mokoryoontēēng'waa murtooywoontēēt. Kiikēēkēyēē :kiriinkoonoo Sōtōm nto ku Miiisir.^j ⁹Ām bēsyoōsyēk sōmōk āk kisiincheet, mākōōrōōtoot muuswēchoo :biiko kukwaanee yēēmōōsyēk, aroosyēk, āk bōrōryōōsyēk tukul āmēēbērē /mākēēchām /keemuy muuswēchooto. ¹⁰Mākung'erēkyi :biikaab kōōrēēt kumukuul meetaab bichoo āyēēng'. Makwaam saakweet ānkutuwēn keey, kuuyu kikiikutōōrchi :wōōrkooyichoo biikaab kōōrēēt mēēyinto nyēē wōō miisin.

¹¹Nteenee yu kaakukeyta :bēsyoōsyēchoo sōmōku āk kisiincheet, kukētyi :Yēyiin bichoo soboonto. Yooto kung'ēētyo :bichooto. Kimuuyo miisin :biiko tukul chēē kikas ng'aleechaa. ¹²Nto yityo, kukas :wōōrkooyichoo /kēēkuurunēē Kaab Yēyiin kule, "Okwaa wōli." Kuba :bichoo barak ām boolteet, kukāsē :buunikwaa.^k ¹³Kichō yooto :kibring'ring'nyēēt nyēē kikōrōōm miisin. Kimis * :kiriinkēēt kereeryaanteet akenke ām taman ānkubēk :biiko kisyēērōōk tisabu. Kimuuyo :biiko chēē king'ēt ānkukoonyit Yēyiintēētaab kibkōōnkōy.

¹⁴Mēēyinto :nyooto nyēbo āyēēng'. Lēēkit kuchō :nyēbo sōmōk.

Aryeembuutaab tisab

¹⁵Yu kāākuyityo :yoo, kukuut :malayikeet nyēbo tisab aryeembuunyii /ānkēēkuurunēē barak kule, "Kaakunam :Yēyiintēēnyoo āk Kāārārōokiiintēēt bāytooyiisyēētaab kōōrēēt ānkumākubāytooyiis ākookoy."^l

¹⁶Yooto, kukubuy kuut :booyichoo tibtemu āk ang'wan choo kēēbuurēē ng'ēchērōōkaab bāytooyiisyēēt ām taayeetaab Yēyiin. Kusilto Yēyiin^m ¹⁷kumwooyē kule, "Yēyiintēētaab kāāmuukēy, nyoo mii, ānkimii, kēēbiruung' kōōnkōy kuuyu kēēbooru kāāmuukēy-wēēkuuk ānkēētoowu ibāytooyiisyē. ¹⁸Kinyēēr :biikaab kōōrēēt, neennyi + mēēng'woonchi bichoo. Mii wokuyitu :bēsyoōt nyēē /kiitiilchinē ng'aleek biiko choo kiikubēk /ānkēētuwēn motwoorikuuk choo *wōōrkooyikuuk. + /Mākēētuwēn biikuuk choo iywēyiing' ānku minkēēch nto ku wōōyēch. /Kiimukusē choo imukuusē kōōrēēt."ⁿ

¹⁹Kiyaataat :Kōōtaab Yēyiin ām kibkōōnkōy nyēē kiimuuchē :Sāāntukuutaab Ki-irootyeenyii kutook. Kiiwēchē :iileet, kōōruumē :kōōrēēt ānkutulē, kōōring'ring'ē ānkuroong'u keey :kweyaanteet nyēē mā mining'.^o

^f11:4 Seka. 4:1-3, 11-14 ^g11:5 2Bāy. 1:10; Cherem. 5:14

^h11:6 Chuy. 7:17-19; 1Bāy. 17:1 ⁱ11:7 Ng'oong'. 13:1-4; 9:1

^j11:8 Toowu. 18:20; Luuka 13:33-34 ^k11:12 2Bāy. 2:11; Yēyuut. 1:9; Ng'oong'.

4:1 ^l11:15 Tān. 2:44 ^m11:16 Ng'oong'. 4:4 ⁿ11:18 Tyēēn. 2:1-5

^o11:19 Chuy. 25:9-20; Ng'oong'. 15:5

Koorko ākoo tyoony nyēē yong'oos

12 Kitook :kiy ām barak nyēbo kwōng'uut. Ki koorko nyēē /kikiiluumeesiasta ānkimii :araawēt ng'wēnyuutaab kērēēnkōōkyii. /Kikiilookyi mēt nkwaatyēet nyēē /kikēētētyi kookeelik taman āk āyēēng'. ² Kikooyaat :koorkoonoto. Nto yu mākusich, kōōnchō kubo ng'woonintaab sichēēt.

³ Kitook subak :kiito ake nyēbo kwōng'uut ām barak. Ki chēēsoosum :kiyoo nyēē ki arraa ānkiboonto mētēwok tisaab āk kuuyunook taman. Kikiilookyi mēt ake tukul kuutwēt nyēbo bāytooyiisyēēt.^p ⁴ Kimastee :tyoonyoo saaruuryeenyii komosta akeenke ām sōmōk nyēbo kookeelik ām barak kurārākyi kōōrēt. Kiiyoonyēē :chēēsoosum taayeetaab koorkoonoo kimāchē kusich, si yoo sichē, kwaam leekwēt ba-keenke.^q ⁵ Kisich :koorkoonoo wēero nyēē makubayta kōōrēt kumukuul ām kirōk-taab karneet. /Kikeesar lakwanaa ākoy yēē bāytooyiisyēē :Yēyiin.^r ⁶ Mākumwēchi :koorkoonoo kōōr nyēē suurkwēen wōlēē kiikuchōbchi :Yēyiin /ānkēēriib ām bēsyōōsyēk 1,260.^s

⁷ Nto mii yoo, kuchēy :booryēēt ām barak. Kibooryēē :Mukāyil āk malayikaanikyii chēēsoosum. Kuyēēt :nkinee chēēsoosum kuboonto key lukēēnyii,^t ⁸ nteenee /kiki-ibēl chēēsoosum. Yooto, /kēēwōōnunēē inee barak ⁹ /kēēwunuk kuchō ng'wēny. Inee :ereenaanaa kibo kēny nyoo /kēēkuurēē Kibrōkōsyoontēēt ākoo Syeetaani nyoo kikēntooy biiko tukul ām kōōrēt. Kunyoo, /kikēēwunukunēē tyoonyoo barak kuboonto key lukēēnyii tukul kuchō kōōrēt.^u

¹⁰ Nto mii yoo, akas kuutiit kukuurunēē barak kule, “Kaakuyit nanyuun :soboon-taab Kaab Yēyiin, bāytooyiisyēēnyii, kāāmuukēyēwēkyii āk choo bo Kāārārōoki-intēēt. /Kāākiituruur nyoo king'aloolēē mbo ng'eetaabiya bēēt āk kwēēmooy nyēē miyaat ām taayeetaab Yēyiin.^v ¹¹ Kiiibēl :mbo ng'eetaabiya chiichoo ām kiisēēnikaab *Mēēnkit āk manta nyēē kimwoowu :icheek ākoo subak kuuyu kikiikuchamta so-boonwēkwaa kubo ng'aleechaata.^w ¹² Kunyoo, lēyyē, kung'erech :wōliin bo barak āk biiko choo minyē wōlooto! Tyaa sōō :mēēyinto nyēē mākunyōōr :kiy ake tukul nyēē tinyē soboon ām kōōrēt āk araarayta, kuuyu kāākurek :Kibrōkōsyoontēēt. Nyēērūoot :inee miisin, kuuyu inkētē kule kāākung'ētyi :bēsyōōsyēk chēē ng'eri.”

¹³ Yu kakas :chēēsoosum kule ākoo /kāākēēwunuk kuchō ng'wēny, kutoow ku-keyanaat koorkoonoo kisichē wēero. ¹⁴ Nteenee /kikiikoochi koorkoonoo ke-bebaak chēē wuu chēbo siirērēt nyēē wōō kuteereertee ākoy wōlēē /kikēēsātyi ām wōlooto bo suurkwēēn. Kimāchāktōōs /bokēēriib koorkoonoto ām wōlooto kēnyisyēk sōmōk āk kisiincheet simānyōōr :ereenaanaa.^x ¹⁵ Yooto, koong'uung' :ereenaanaa bēēko ām kuutiinyii kuroot kuu āynēēt sukutwaar koorkoonoo. ¹⁶ Nteenee kiyaatakay :ng'wēnyuut ankoochiim bēēchoo kiing'uung'u :tyoonyoo. ¹⁷ Kinyēēr :chēēsoosum ānkuchōb key wokubooryootēē lōkōkaab koorkoonoo alak choo kiriiibē mākuutēkaab Yēyiin ānkukoonyitē ng'aleekaab Yēesu.^y ¹⁸ Nto mii yoo, kuwo :chēēsoosum yēbo sakaramteetaab araarayta.

^p12:3 Ng'oong'. 12:9 ^q12:4 Tān. 8:10 ^r12:5 Ng'oong'. 2:26-27

^s12:6 Ng'oong'. 11:2 ^t12:7 Tān. 10:13

^u12:9 Toowu. 3:1, 14-15; Luuka 10:18; Ng'oong'. 13:2; 16:13; 20:2 ^v12:10 Seka.

3:1; Ng'oong'. 11:15 ^w12:11 1Yoowa. 2:14; 5:4; 1:7; Ng'oong'. 5:6

^x12:14 Ng'oong'. 11:2 ^y12:17 Ng'oong'. 11:7; 13:7

Tyoong'iik āyēēng' chēē yōng'ōōsēch

13 Yooto, akas tyoonyto ake kusyoorunēē keey araarayta. Kiboonto :tyoonyoo mētēwook tisab āk kuuynook taman. Kimii :kuutwōōsyēkaab bāytooyiisyēēt kuuynoochoo /ānkikikēēsirchi mēt ake tukul kaayna nyēē intosuurtooy Yēyiin. ²Kikerkeey :bōōrtaab tyoonyi nyēbo mēliil ankikerkeey :mukuunkookyii chēbo si-iburukuut. Kikerkeey :kuutiit ake tukul nyoo bo ng'ētuny. Kirōōbchi :chēēsoosum tyoonyi kāmūukēywēēk āk nkuruukaab bāytooyiisyēēt.^{2a} ³Kiboonto :tyoonyoo ng'waayeet nyēē ki wōō miisin ām mētīt akeenke nteenee kikiikusob :ng'waayaanaa. Kiilat :biikaab kōōrēēt tukul kubo ng'aleechaa ānkutoow kurub tyoonyoo. ⁴Kikutunkyi :biiko chēēsoosum, kuuyu kirōōbchi tyoonyoo kāmūukēywēēk ānkukutunkyi mbo subak tyoonyooto. Kiteeb kule, “Ng'oo :nyēē kiikerkēēyēē tyoonyi ānku ng'oo :nyēē imuuchē kubooryēē?”

⁵/Kikēēchāmchi tyoonyoo kung'āloolē nyēē ng'āsē keey ānkōōntosuurtuoy Yēyiin. /Kikiikoochi mbo kāmūukēywēēk kuyēyiisyēē ām ārook artam āk āyēēng'. ⁶Ki-intosuurto :tyoonyoo Yēyiin āk wōloo minyē āk mbo biiko choo mii kibkōōnkōy ām ng'al chēē kimwooyē.^b ⁷/Kikiikoochi tyoonyoo kāmūukēywēēk kubooryēē biikaab Yēyiin ānkōōbēliis. /Kikiikoochi kāmūukēywēēk kubāw yēēmēēt ake tukul, kōōrēēt āk bōrōryēēt ake tukul. ⁸Mākukutunkyi tyoonyoo :biiko tukul choo minyē kōōrēēt, choo mēēbērē sirootiin :koynōōkwaa kitaabuutaab soboonto kuchakee /kumanaakeeyey kōōrēēt. Kitaabuuni ku nyoo bo Mēēnkoo /kikēēbārē.^c

⁹Nyoo yēbē yiit kukas ng'aleechu: ¹⁰Biiko choo /kiikiitiilchi kule /kēēnāmē /an-keebeeta, +/makeenam /ankeebeeta. Nto choo /kiikiitiilchi keebaree chōōkiit, +/makeebaree chōōkiit. Yoo yēyāktōōs :ng'aleechu kumāchāktōōs kumuytoochinē :biikaab Yēyiin ānkōōkoosēē keey inee.^d

¹¹Nto mii yoo, akas tyoonyto ake kōōtuung'unēē kōōrēēt ng'wēny. Kiboonto :nyoo kuuynook āyēēng' chēē kerkeey chēbo mēēnkich ānkiing'āloolē kuu chēēsoosum.^e ¹²Kiyēyiisyēē kāmūukēywēēkaab bāytooyiisyēēt chēbo tyoonyoo /kikēērōōbchinē kāmūukēywēēk. Kiyey biiko tukul ām kōōrēēt kukutunkyi tyoonyoo kibo taay nyoo kikiikusob :ng'waayeenyii. ¹³Kiyey :tyoonyi ng'al chēē -/mākyoomu kuu kule, kitōōrunēē maata barak kukāsē :biiko tukul.^f ¹⁴Kilātunēē biiko yēyuutēchoo -/mākyoomu āk kāmūukēywēēchoo /kikiikoochinē kuyeyee taayeetaab tyoonyto nyoo kibo taay. Kimwoochi :tyoonyoo biikaab kōōrēēt tukul kuyey āynātēēt nyēē /kiisōōtēē tyoonyoo kikiikusob :ng'waayeenyii nyoo /kikiikōōtēnē ām chōōkiit. ¹⁵/Kikiikoochi tyoonyi bo āyēēng' kāmūukēywēēk kōōbuusyī āynātoonoo /kiki-ikerkēēyēē tyoonyoo kibo taay, sukung'eet kung'alaal :āynātoonooto sukōōsākūyī bi-iko tukul choo kimākutunkiyinē āynātoonoo /keebakach.^g ¹⁶Kikēerchi koong' subak :tyoonyoo biiko tukul /kiikoochi bēērūutook āwutaab taay nto tokoch nyēē mātiny ku nyēē mining', nyēē wōō, chēē bānoon nto ku mokorēēn, chēē motwoorik nto

²13:2 Tān. 7:3; Ng'oong'. 11:7; 13:11-17; 16:10; 17:3, 7-13; 19:20

^a13:2 2Tēēs. 2:9; Ng'oong'. 12:3

^b13:6 Tān. 7:8, 11, 20, 25; 11:36; 2Tēēs. 2:4; Ng'oong'. 11:2

^c13:8 Ng'oong'. 3:5; 5:6 ^d13:10 Cherem. 15:2; Ng'oong'. 14:12

^e13:11 Mat. 7:15 ^f13:13 Ng'oong'. 16:14

^g13:15 Tān. 3:3-6; Ng'oong'. 14:9, 11; 15:2; 16:2; 19:20; 20:4

chēē bāwu keyy. ¹⁷/Kikeeyey kuu nyooto sukung'et māmii :chii nyēē /kēechām-chinē kwaal nto kwaalta kiy yoo māboonto bēeruutyoonoo. Kimāchāktōōs :bēeruutyoonoo ku kaayneetaab tyoonyoo nto ku kiyēē ibooru kāāyitēenyii.^h

¹⁸Māchē :ng'aleechu kiirnātēēt. Chii ake tukul nyoo yēyiisyēē mētinyii, kōōyit ānkōōnkēt kiyēē ibooru :kāāyitēetaab tyoonyoo kuuyu kaayneetaab chii :kāāyitōonoo. Kāāyitōonoo ku 666.

Mēēnkit ākoo biikyii

14 Nto bēēr akaste, akas *Mēēnkit nyēē kēēyyoong'ēē lekemeetaab *Sāāyōōn kuboonto keyy biiko 144,000 chēē kitinyē kaayneetaab Mēēnkoo āk nyēbo kwaan ām tokoochikwaa. ²Kyaakas kuutiit nyēē kichōōnēē barak nyēē kiiruumē kuu bēēkaab chēesuruur ānkutulē kuu iilootik. Kikerkeyy nyēbo biich chēē kibutē bukan-tiin, ³kutyēēnē tyēēnto nyēē lēēl ām taayeetaab ng'echeetaab bāytooyiisyēēt āk yoo mii :tukuuchoo ang'wanu choo sobchootiin āk booyichoo. Māmii :chii nyēē kiimuuchē koonet keyy tyēēni, nteenee bichoo 144,000 choo /kiikiiraraach ām kōōrēēt chēē kiineet keyy.ⁱ ⁴Bichooto ku choo kisatee keyy martaayēt kuuyu kiriib keyy kumanam :sumto ānku icheck :chēē rubootē Mēēnkoo. /Kikēēwālāng'unēē bichoo wōlēē mii :biiko tukul ām kōōrēēt. Icheck :taabteet nyēbo taayta /kiiyokoochi Yēyiin nyoo boonto keyy Mēēnkoo. ⁵Kimāboonto :bichoo ng'wiiynan nto ku lēēlis.

Kiiboor :malayikaanik sōmōku bēsyēētaab ng'woonin

⁶Kyaakas malayikeet ake kutēērēertooy ām barak kuyibē lōkōōywēk chēē kā-roomēch chēbo kibchuulyo. Kimāchē wokwoomchi kōōr ake tukul, yēēm ake tukul āk bōrōryōōsyēk tukul. ⁷Kikuurchinē barak kule, “Lēyyē, oywey Yēyiin ānkōōsiltē wōōyinnyii kuuyu kaakuyit :bēsyēēt nyēē mākōōtiilchi biiko ng'aleek. Ōkutunkyi nyoo kiyēyē wōliin bo barak, kōōrēēt, araarayta āk bēy alak tukul.”

⁸Kookeer :malayikeet nyēbo āyēēng'. Kikuuru :nyoo kule, “Kaakuburyet, kaakuburyet :Bābulōōn kiriinkoonoo wōō nyoo kitoorta biiko ām kōōrōōsyēk tukul ām muchasnyii kubōōkiit ānkuyēyē ng'al chēbo rōkōs.”^j

⁹Kookeer :malayikeetaab sōmōk kukuurchinē barak kule, “Chiito nyoo kākutunkyii tyoonyoo nto āynātoonoo kerkeyy tyoonyoo, nto /kēēsirchi tokochnyii nto ku āwunyii bēeruutyēetaab tyoonyoo,^k ¹⁰mākutuuyēē :chiichoo ng'woonintaab Yēyiin kuyem. Kōrōōm :ng'wooninoo miisin. + /Mākēētōōrchi chiichoo maat nyēē ng'āsyānē, kukāsē :malayikaanik chēē churtootiin āk *Mēēnkit.^l ¹¹Mākukuululu-uytōōs :yyētiit ākookoy ām wōloo /kiing'woonchinēē icheck. Mākoy kōōmuung'iis mbo kisich :biiko choo kikutunkyinē tyoonyoo nto āynātoonoo kerkeyy tyoonyoo ānkuboonto bēeruutyēetaab kaayneetaab tyoonyoo.”^m ¹²Māchāktōōs nanyuun kumuytooy :biikaab Yēyiin choo riibē mākuutēkyii ānkōōbuur kōōkoosēē keyy Yēēsū.ⁿ

¹³Nto mii yoo, akas kuut nyēē kikuur ām barak kule, “Sir ng'aleechu: Kuchakee ra, ibēruurootiin :biiko choo ikooytooy soboonwēkwaa kubo Mokoryoon-

^h13:17 Ng'oong'. 14:9; 19:20; 20:4 ⁱ14:3 Ng'oong'. 4:4, 6; 5:9

^j14:8 Isa. 14:12-15; 21:9; Cherem. 50:1-2; Ng'oong'. 18:2; 17:2

^k14:9 Ng'oong'. 13:14-15 ^l14:10 Cherem. 25:15; Ng'oong'. 15:7; 16:1, 19

^m14:11 Ng'oong'. 19:3 ⁿ14:12 Yoowa. 14:15; Ibu. 6:12; 10:36; Ng'oong'. 13:10

tēēt. Ēē, mwooyē :Tāmirmiryēētaab Yēyiin kule mākōomuung'iis ām yiisyēēng'waa + /ānkumākēētuwēn ām kiyēē kiikuyey."°

Kēsiisyēēt ām kōōrēēt

¹⁴ Kyaakaste, nto ābērē ālē, kimii taayeenyuu :chii nyēē kikiibuurēē boolta nyēē lēēl. Kikiilaach :chiichoo kuutwēētaab bāytooyiisyēēt nyēē /kikeeyeyee *ta-aabuut ankikinam nkesuut nyēē ng'atiib.^p ¹⁵ Yooto, kuchuwunee :malayikeet ake Kōōtaab Yēyiin ām kibkōōnkōy ānkukuurchi chiichoo kiibuurēē booltaanaa kule, "Kēsiisyēē nkesuung'uung', kuuyu kaakuyit :bēsyēēt nyēē /kēēkēsiisyēē ankookuyem kōōrēēt /keekes." ¹⁶ Yooto nanyuun kutoow :chiichoo kimii boolteet kukes kōōrēēt.

¹⁷ Kichuwunee :malayikeet ake Kōōtaab Yēyiin ām kibkōōnkōy āk nkesuunyii nyēē ng'atiib. ¹⁸ Kichuwunee :malayikeet ake *kāābkōrōs :nyēē kiiyyoonkyinē komosta nyēē kirubtooy keey āk maata ānkukuurchi malayikeet nyoo kibo taay kule, "Kēsiisyēē nkesuung'uung'. Iruruuch *musābiibuunēk ām kōōrēēt, kuuyu kōōkururyo." ¹⁹ Kikes :malayikaanaa nanyuun kōōrēēt, nto kāākuyityo, kutōōrchi musābiibuunēchoo yēē /kiitoortoorēē /kiing'woonchi miisin.^q ²⁰ /Kikiitartaar musābiibuunēchoo ām kiriinkoonooto saang'. Kiilala :korotiik ām kōōrēēt. Kirootee kōōrēēt ām kōōyinto nyēbo kiilomiitaanik bokolwookik sōmōk ānkiimuuchē kooluum faraasiit nyēē keeweer.^r

Malayikaanik tisab āk mēēyinwēk tisab chēbo lētuut

15 Kyāākāsyi tukuuk alak chēbo kwōng'uut barak. Kyaakas malayikaanik tisab chēē kimii wokuyibu mēēyinwēk tisab chēbo lētuut.^s

² Kyaakas kiy nyēē wuu araarayta nyēē ki tankilil kuu kiiyēēt kuliblibēnē kuu maata. Kyaakas subak bichoo kiibēlē tyoonyoo āk āynātoonoo kerkeey tyoonyoo ākoo kāāyiitēēt nyoo kiibooru kaayneenyii. Kikiyyoong'iis yoo bo araarayaa komos, kukanam bukantiinek chēē kēēkoochinē :Yēyiin.^t ³ Kityēēnē :bichoo kōōkoostoo *Mēēnkit kuu wōloo kityēēntooy *:Muusa tyēēntaab kāābēliisyēēt. Kityēēnē kule, "Lēyyē, Mokoryoontēēt Yēyiintēenyoo, nyoo bāwu kiy ake tukul.

Wōōyēch ānkubo kwōng'uut :tukuuk chēē iyēyē.

Bāytooyiintēētaab biiko tukul,

chuulootiin :tukuuchooto ānkubo man.^u

⁴ Mokoryoontēēt, ng'oo :nyēē -mēēywēyiing'

āmēētōrōrēē kaayneeng'uung'?

Inyiing' :nkit nyēē itiliil.

Makukwa :kōōrōōsyēk tukul bokukutung'uung',

kuuyu kōōkutook kule churtootiin :yēyuuutēkuuk."^v

⁵ Yu kāākuyityo :yoo, akas kuyootāktōōs :Kitōōkiit ām Kōōtaab Yēyiin ām kibkōōnkōy^w ⁶ ankuchuw :malayikaanichaa tisabu choo kimii wokuyibu mēēyinwēk tisab. Kikiilaach :malayikaanichaa sirook chēē leelach kut kōōlēkēchēēchtōōs /ānkikēēmurēē tēkēētikwaa ānōōkaab *ta-aabuut.^x ⁷ Kiikoochinoot :akeenke ām

°14:13 1Tēēs. 4:15-18; Ng'oong'. 19:9; 20:6 ^p14:14 Ng'oong'. 1:7, 13 ^q14:19

Isa. 63:1-6; Ng'oong'. 19:15 ^r14:20 Chōōw. 3:13 ^s15:1 Ng'oong'. 8:2, 6; 15:7;

17:1; 21:9 ^t15:2 Ng'oong'. 4:6; 13:14-15, 18 ^u15:3 Chuy. 15:1

^v15:4 Isa. 2:2-3 ^w15:5 Ng'oong'. 11:19 ^x15:6 Tān. 10:5; Ng'oong'. 6:11

tukuuchoo kisobchootiin ang'wan malayikaanichaa tisab kibuumbōōk tisab choo /kikeeyeyee ta-aabuut. Kinyiyootiin kibuumbōōchoo :ng'woonintaab Yēyiin^y ⁸ ankikiker Kōōtaab Yēyiin :chēēbkēēruut nyēē kichōōnēē lēbkeēyyēētaab Yēyiin āk kāāmuukēywēēkyii. Kimāmii :chii nyēē kiimuuchē kōōwut Kōyooto ākoy kung'ētito :mēēyinwēchoo tisabu choo kiyibu :malayikaanichaa tisabu.^z

Kibuumbōōk tisab chēbo ng'woonintaab Yēyiin

16 Nto mii yoo, akas kuutiit nyēē kikuurunēē Kōōtaab Yēyiin kumwoochinē malayikaanichaa tisab kule, “Bōōwāsyi kōōrēēt ng'woonintaab Yēyiin nyoo mii kibuumbōōchoo tisab.”^a

² Kuwo :malayikeet nyēbo taayta ānkuwāsyi kōōrēēt tukuuk chēē kimii kibuumbēenyii. Yooto, kunam biiko :ng'woowōōk chēē yōng'ōōsēch ānku ng'woonēch. Bichooto ku choo kiboonto bēēruutyēētaab tyoonyoo āk choo kikutunkyi āynātoonoo kerkeey tyoonyoo.^b

³ Kuwāsyi :malayikeet nyēbo āyēēng' tukuuk chēbo kibuumbēenyii araarayta. Yooto kuweek :bēēko kukerkeyiit korotiikaab muusyoo. Kime :tyoony ake tukul nyēē kimii araarayta.

⁴ Kuwāsyi :malayikeetaab sōmōk tukuukaab kibuumbēenyii āynōōsyēk āk koong'iikaab bēēko. Kiweek :bēēchoo tukul kuyēk koroti.^c ⁵ Nto mii yoo, akas kumwooyē :malayikeet ake nyēē kiiyyoonkyinē komosta nyēbo bēēko kule, “Wōōy, wēē, Yēyiin, imiitē :inyiing' ra nyoo kiimiitē kung'eetee kēnyiiis āk kēnyiiis. Keeyey manta ām kiyēē 'keetiil. ⁶ Kuuyu kiikuwasta :bichoo korotiikaab biikuuk āk *wōōrkooyikuuk, misyinē kuyye ng'woonini.”^d ⁷ Kyaakas subak kuutiit ake nyēē kikuurunēē *kāābkōrōs kule, “Wōōy, wēē, Mokoryoontēēt Yēyiintēenyoo nyoo bāwu kiy ake tukul, bo man ānku chuulaat kiyēē 'itiilē.”

⁸ Kuwāsyi :malayikeet nyēbo ang'wan tukuuk chēbo kibuumbēenyii asiista. Yooto /kēēchāmchi asiista kōōmēlmēēl biiko. ⁹ Ānkoo /kikiimēlmēēl bichoo, kitay :icheek kureeny keey ānkōōtōrōōr Yēyiin. Nteenee kitas taay kuchub Yēyiin nyoo kitōōrchinē icheek tāng'ang'uutēchoo.^e

¹⁰ Kuwāsyi :malayikeet nyēbo muut tukuukaab kibuumbēenyii wōloo bāytooyiisyēē :tyoonyoo. Kitub :mēēnānēēt yēēmēenyii, kōōkitiit :biiko keelek nyēē kāng'woonchif ¹¹ ānkuchub Yēyiintēētaab kibkōōnkōy kubo ng'wooninto āk ng'woowōōk chēē kiboonto. Nteenee kitay :icheek kureeny keey.

¹² Kuwāsyi :malayikeet nyēbo lo tukuuk chēbo kibuumbēenyii āynēētaab Fraati. Kitēēny :āynoonoo kut kunyōōr :bāytooyikaab koong'asis kēēlto nyēē sukwoowunēē.^g ¹³ Kyaakas tāmirmirook alak sōmōk chēē miyootēch, chēē kikerkeey mōōrōrōōchook. Kichōōnēē :tāmirmiryēēt ake kuutiitaab chēēsoosum, kuchōōnēē :ake kuutiitaab tyoonyoo ānkuchōōnēē :ake kuutiitaab wōōrkooyoontēētaab ng'wiinyan.* ¹⁴ Tāmirmirook :choo chēē miyootēch chēē yēyē ng'al chēē -/mākyoomu. Bokōōwuruurootē :tāmirmirochoo bāytooyikaab kōōrēēt tukul ku-

***16:13** /Kēēkuurē tyoonyto nyoo bo āyēēng' kule wōōrkooyoontēētaab ng'wiinyan.

^y**15:7** Ng'oong'. 14:10 ^z**15:8** Chuy. 40:34-35; Isa. 6:4 ^a**16:1** Ng'oong'. 15:1

^b**16:2** Chuy. 9:9-11; Ng'oong'. 13:14-15 ^c**16:4** Chuy. 7:17-21; Ng'oong'. 8:8

^d**16:6** Tyēēn. 79:10; Ng'oong'. 17:6; 18:24; 19:2 ^e**16:9** Ng'oong'. 9:20-21

^f**16:10** Chuy. 10:21-22; Ng'oong'. 13:1-2 ^g**16:12** Isa. 11:15-16

mukuul kōōruruuch biiko kuyey booryēēt ām bēsyoonoo wōō nyoo bo Yēyiintēētaab kāmūukēy.^{hi}

¹⁵ (Kimwooyē Yēesu kule, “Ōyēbchi yiit, + māāmuung'u kuu chii chōōriin! Ibēruuroot :chii nyoo chōbtooy keey sirookyii simāwēesyētoot kibchuraat ānkunyōōr muyātēēt.”)^j

¹⁶ Kiituuyēēchi :tāmirmiroochoo miyootēch bāytooyikaab kōōrēēt āk lukōōsyēk-waa yēē /kēēkuurē ām kuutiitaab Iburaneek kule Armaketoon.

¹⁷ Kuwasta :malayikeet nyēbo tisaab tukuukaab kibuumbēenyi kusērētyi wōlto ake tukul. /Kikēēkuurunēē yēē /kēēbāytooyiisyēē ām Kōōtaab Yēyiin kule, “Kāākuyi-tyiin!”¹⁸ Kiiwech :iileet, kutul ānkōōring'riing' :kōōrēēt nyēē kōōrom miisin. Mānāa-took kibring'ring'nyēēt nyēē tēē nyooto kung'eetee /kakeeyey kōōrēēt!^k ¹⁹ Kiitē-sunēē keey :kiriinkoonoo wōō bo Bābulōōn sōmōk ānkuburyēēt :kiriinkōōsyēk tukul ām kōōrēēt. Kiing'woonchinēē :Yēyiin kiriinkoonoo nyēērunēenyii nyoo kikiinyiit kikōōmbēēt.¹ ²⁰ Kiling'ta :kōōrōōsyēk tukul choo kiikwēēn :bēēko ām araarayta ānkubootyoo :nkicheek lekemoosyek. ²¹ Kirārākyi biiko :kweyaanteet nyēē kiyitē kilōōnik sosom. Kichub :biiko Yēyiin kubo mēēyini bo kweyaa kuuyu ki mēēyin :nyoo nyēē -/mākyoomu.^{mn}

Koorko nyēē ki choonchooyēn

17 Kichō :malayikeet ake ām choo kiboonto kibuumbōōk tisaab ānkum-woowo kule, “Chōō ābooruung' ng'wooninto nyēē mākunyōōr :koorkoonoo choonchooyēn nyoo lēēkitēē :lōōswēk chēē chaang'.^o ² Kirwootoot keey :bāytooyikaab kōōrēēt āk koorkoonotoo ānkōōbōōkiit :ng'ōōkisnyii biiko ām kōōrēēt.”^p

³ Nto mii yoo, kukalabaa :malayikaanaa ām kāmūukēywēēkaab Tāmirmiryēētaab Yēyiin ākoy kōōr nyēē suurkwēēn. Kyaakas ām wōlotoo koorko nyēē kēēbuurēē bataytaab tyoony nyēē arraa. Kikinyiy bōōrtaab tyoonyoo :kooynōōk chēē mōrē Yēyiin. Kiboonto :tyoonyoo mētēwook tisaab āk kuuynook taman.^q

⁴ Kikiilaach :koorkoonoo sirook chēē siimootyoonēch āk chēē ārroonēch. Kilēkēchēēchtōōs :siroochoo ām *ta-aabuunek āk rwoontōōk chēē kāroorānēch ākoo sanayeeek chēē ālē beesaanik chēē chaang'. Kikinam :koorkoonotoo kikōōmbēētaab ta-aabuut nyēē kinyiy :tukuuk chēē miyootēch chēbo rōkōōstaab choonchooyēnātēenyii.^r ⁵ /Kikēēsirchi tokochnyii kaayna nyēē /kikiyeelee ng'al kule: 'Bābulōōn nyoo wōō, kaametiitaab koor chēē choonchooyēn āk rōkōōstaab kōōrēēt.'⁶ Kibōōkitoot :koorkoonoo korotiikaab biikaab Yēyiin choo kyoomu lōkōōy kurubta keey āk Yēesu. Kyaalat miisin yu kaakas koorkoonoo.^s

⁷ Kimwooy :malayikaanaa kule, “So, nto yu 'ilātē? + Māābooruung' anii kiyēē iy-eelaat nyēē rubtooy keey āk koorkoonoo āk tyoonyoo boonto mētēwook tisaab āk kuuynook taman nyoo kēēbuurēē :inee. ⁸ Kisoboot :tyoonyoo kēēkāsē āmēētākumii ra. Nteenee makuchuwunee nkōōriit nyēē māng'ētē /ānkubokiimukuus kutukul.

^h16:14 Chuy. 8:6; Ng'oong'. 12:9

ⁱ16:14 Mat. 24:24; 2Tēēs. 2:9; Ng'oong'. 13:13-14; 14:11-21; 19:20 ^j16:15 Mat.

24:43 ^k16:18 Ng'oong'. 4:5; 6:12-13 ^l16:19 Ng'oong'. 18:2; 14:10

^m16:21 Ng'oong'. 16:1 ⁿ16:21 Ng'oong'. 11:19; 16:9 ^o17:1 Cherem. 51:13

^p17:2 Cherem. 51:7; Ng'oong'. 14:8; 18:3 ^q17:3 Ng'oong'. 1:10; 13:1-2

^r17:4 Ng'oong'. 18:3, 16 ^s17:6 Ng'oong'. 16:6

Makoolat :biikaab kōōrēēt choo mēēbērē sirootiin :kooyñōōkwaa kitaabuutaab so-boonto kuchakee /kakeeyey kōōrēēt, yoo kakas tyoonyoo, kuuyu kisoboot taay, mēētākumii ānkumākuchō.^{tu}

⁹Māchē :ng'aleechu kiirnātēēt. Mētēwoochoo tisab ku lekemoosyek tisab wōlēē tēbunēē :koorkoonoto.^v ¹⁰Nto subak ibooru bāytooyik tisab. Kiikukeeyta :bāytooyik muutu, kumiitē :akeenke kubāytooyiisyē, nto ake kumānāāchō. Nto yoo kāchō :nyooto, mākubāytooyiis bēsyōōsyēk chēē ng'eri. ¹¹Nto tyoonyoo kisoboot kēny āmēēkumiitē ra, ku bāytooyiintēetaab sisiit. Kerkeyy :inee choo kibo taay tisab /ankumabokiikarbuus.

¹²Kuuynoochoo 'kēēkāsē taman, ku bāytooyik taman chēē mānāanyōōr wōlēē bāytooyiisyēē, nteenee + /mākiikoochi kāamuukēywēēk kubāytooyiis āk tyoonyoo ām bārooyinto nyēē mining' buch.^w ¹³Sōōchiintōōs :bāytooyik ānkumākuyēētyēēchi :icheek tyoonyooto kāamuukēywēēk. ¹⁴Mākubooriyēē :bāytooyichu *Mēēnkit, nteenee mākōōbēl icheek :Mēēnkit, kuuyu boonto :Mēēnkit kāamuukēywēēk kubiir mokorēēnik alak tukul ānkubāwu bāytooyik alak tukul. Mākwoomchi :Mēēnkit booryēēt bichoo ikoosēē keyy inee choo /kikeekwey ānkukuurootiin."^x

¹⁵Nto mii yoo, kumwoowoo :malayikaanaa kule, "Lōōswēchoo 'kēēkāsē, choo kālēēkitēē :koorkoonoo choonchooyēn, ku kōōrōōsyēk, yēēmōōsyēk āk bōrōryōōsyēk.^y ¹⁶Mākuwēch :tyoonyoo ākoo kuuynoochoo taman koorkoonoo choonchooyēn. Mākōōnēmūnēē inee kiy ake tukul kubuut kung'ēt kibchuraa. Makwaam bōōrtaab koorkoonoo ānkōōmukuus ām maat.^z

¹⁷Yēyē :bāytooyichoo kuu nyooto kuuyu kiikuchōbchi icheek :Yēyiin kuyey kiyēē mākyinē :inee. Kunyi, mākuchāmchiin :tukul kōōkoochi tyoonyoo bāytooyi-isyēēng'waa ākoy kuyityiin :ng'aleekaab Yēyiin.^a ¹⁸Koorkoonoo 'kēēkāsē ku *kiriinkēēt nyēē bāwu bāytooyikaab kōōrēēt tukul."

Kaakarbuuseetaab *kiriinkēētaab Bābulōōn

18 Yu kāākuyityo :choo, akas malayikeet ake kurēkunēē barak. Kiboonto kāamuukēywēēk chēē wōōyēch miisin ānkityinē :lēbkēēyēēt nyēē ik-wēnyē kōōrēēt. ²Kikuurchi barak kule, "Kaakuburyet! Kaakuburyet :Bābulōōn kiriinkoonoo wōō! Kāākuyēk kaytaab tāmirmiryo ake tukul nyēē miyaat, wōlēē wooyētēē :tariitēet ake tukul nyēē mā *lubkoob āk tyoong'in chēē mā lubkoobēch.^b ³Kiikōōbōōkiit kiriinkoonoo :muchastaab ng'al chēbo rōkōs anku-tay Yēyiin. Kiikumarta :bāytooyikaab kōōrēēt āk kiriinkoonoo ānkumokornoonēē :cheemung'aariisyeek ng'al chēbo leles chēē /kēēyēyē ām wōlooto."^c

⁴Nto mii yoo, akas /kēēkuuru ām barak kule, "Biikyuu, ōng'ēētyēē wōlooto simōōlumchi rōkōstaab kiriinkoonoo ānkōōtuuyēē ng'woonin nyēē mākunyōōr :kiriinkoonoo.^d ⁵Kiikōōtuul keyy :rōkōstaab kiriinkoonoo kut kiikuyit barak, āmānāawu-utyēē :Yēyiin miyootyēēt nyēē /kēēyēyē ām wōlooto.^e ⁶Kunyalil :kiriinkoonoo kuu yoo kiinyāliilē :inee alak, /kēēyookyi inee kunyil āyēēng' ām kiyēē kiikuyey,

^t17:8 Ng'oong'. 13:1-2 ^u17:8 Ng'oong'. 13:14; 3:5 ^v17:9 Ng'oong'. 13:18

^w17:12 Tān. 7:7, 24 ^x17:14 1Tēm. 6:15; Ng'oong'. 19:16, 19

^y17:15 Ng'oong'. 17:1 ^z17:16 Osee. 2:2-5 ^a17:17 Ng'oong'. 17:13

^b18:2 Sefa. 2:14-15; Ng'oong'. 14:8; 16:19 ^c18:3 Ng'oong'. 17:2

^d18:4 Cherem. 51:6, 9, 45; 2Kōōr. 6:17 ^e18:5 Eesra 9:6; Ng'oong'. 16:19

/kēētāsyi kunyil āyēēng' ng'wooninto nyēē kiikoochi :inee chuut.^{f 7} Kunyōōr :kiriinkoonoo nyalil āk lōōkik ām bārooyinto nyēē tēē nyēē kibo lelesta āk ng'aseetaab keye nyoo kiboonto. Kimwooyēē moo ām mēēnātēēt kule, 'Āyēku koorko bāytooyiin āmāyēku musuk āmākoy kwaama :nyalil bēsyēēt ake.'⁸ Nteenee mākuchōōnchi :mnyaat ām bēsyēēt akeenke nto chooto ku kēmēwuut āk nyalil. Makookarbuus :maata, kuuyu Mokoryoontēēt Yēyiin nyoo itilchinē kiriinkoonoo ng'aleek kubo kāāmuukēy.^{gh}

⁹ Yoo kakas :bāytooyikaab kōōrēēt choo kitāyē Yēyiin āk choo king'erēkyinē lelesta ām kiriinkoonoo yyētiit āk maat ām kiriinkoonoo, mākuriiryō miisin. ¹⁰ Mākōōyyoonyēē :bichoo yēē lōō kukeenyokoorta icheck :ng'wooninto nyēē mii yoto. Makwaam mbuy kumwooyē kule,

'Ng'woonin wē, ng'woonin!

Wōōy, wē, kiriinkooni wōō!

Wōōy, baabaay, wē, Bābulōōn,

kiriinkoob kāāmuukēy!

Yyē, !kēēmukusēē asiista akeenke baateey?ⁱ

¹¹ Makuriiree :cheemung'aariisyek kiriinkoonoo, kuuyu māmii :chii subak nyēē tākwoolchinē tukuukwaa ¹²bo *ta-aabuun, *feetaan, rwoontōōk chēē kāroorānēch āk sanayeeek choo ālē beesaan chēē chaang', sirook chēē siimootyoonēch chēē kāroorānēch āk ankoosyek choo chābooyēch ānku ārroonēch, keetiik choo boong'u nyēē anyiny āk tukuuk tukul choo /kikeeyeyee keelteetaab bēlyoontēēt āk choo /kikeeyeyee keetiik choo ālē beesaan chēē chaang', syaabaan, karnaak āk rwoontōōchoo ilēkēchēchē choo /kēētēēksēē. ¹³ Tukuuk alak ku chēbo mutālāsiniit, tukuuk choo /kiinyunkuruurēē nkweēk, choo boong'u nyēē anyiny āk *maane-maane, *tifaayik āk mwaayta, busyeeek āk nkoonuuk, tuuka āk kēēchiirēk, faraasiinek āk kōrōkōchōōnik ākoo mbo biiko.^j

¹⁴ Mākumwoochinē :cheemung'aariisyechaa kiriinkēēt kule, 'Kōōkubootyēēning' tukuukaab leles choo kwēēmāchē miisin ankookuteereerteeniing' :bāyting'uung' tukul āk wōōying'uung' nyēē mākoy wēenyōōru bēsyēēt ake.'¹⁵ Mākōōyyoonyēē :cheemung'aariisyechaa yēē lōō ām kiriinkoonoo kikiikōōmokornoon icheck ānku-muuyo kubo nyaliltaab kiriinkoonooto. Mākwoomē mbuy kumēēysē ¹⁶kule, 'Ng'woonin, wē, ng'woonin!

Wōōy, wē, kiriinkooni wōō!

'Kiilaach sira nyēē nusaat, nyēē siimaatyaa ānku arraa,

kiilēkēchēchē ām *ta-aabuut, rwoontōōy āk sanayeeek

chēē ālē beesaan chēē chaang!^k

¹⁷ /Kaakiiburyeet bāytinoo tukul nyoo kō mā mining'

ām asiista akeenke baateey!'

Mākōōyyoonyēē wōlēē lōō kōōsiroorchī keye kiriinkoonoo :biiko choo yibē mwēēnkōōsyēk āk mbo biiko choo bēētēē ānkuyēyiisyē āk choo āliisyootē ām mwēēnkōōsyēchoo. ¹⁸ Yoo kakas yyētiit āk maata nyēē mii kiriinkoonooto, mākumwooy kule, 'Yyē! Kaakwaaran :kiriing' nyēē kōbo kwōng'uat.'¹⁹ Mākūwāsinyēē :bichoo tēertit mētēwookwaa kōōboor mēēysēēt kōōnchōōytōōs kule,

^f18:6 Cherem. 50:15, 29 ^g18:8 Isa. 47:8-9 ^h18:8 Ng'oong'. 17:16

ⁱ18:10 Ēsēk. 26:16-17; 27:30-36 ^j18:13 Ēsēk. 27:12-24 ^k18:16 Ng'oong'. 17:4

'Ng'woonin, wē, ng'woonin!

Wōōy, wē, kiriinkooni wōō!

Kiimokornoon biiko tukul choo kiboonto mwēēnkōōsyēk ām araarayta
ām bāyting'uung'!

So, keeburyetee asiista akeenke buch?¹

²⁰ Ong'erech oō, :malayikaanik ākoo biikaab Kiriistō!

Ong'erech *lēbkēyik āk *wōōrkooyikaab Yēyiin.

Kakooruusta :Yēyiin kiriinkoonoo

kurub kuu wōloo /kikēyēytook."^m

²¹ Yu kāākuyityo :yoo, kunam :malayikeet nyēē kiboonto kāamuukēywēēk miisin rwaanteet nyēē tēē rwaanteetaab ng'ooysō ānkuwiirchi araarayta ānkumwooy kule, “+ /Mākiiryookuung' areet akeenke wē, kiriinkooni wōō bo Bābulōōn ām nkuruuk kuu rwaantaanaa, nyēē mākooy /bokeekasing' bēsyēēt ake.ⁿ ²²-Māwokutookunēē bēsyēēt ake wōlēē imiitē :biiko chēē tyēēnē ānkubutē bukantiinek āk chēē kutē kurēēruunēk āk aryeembuunēk. Mākooy kutookunēēning' subak :kiitoong'iintō ake tukul nto ku :biich chēē ng'ooysē.^o ²³Mākooy kulay :taari kulēbkēēchiing' bēsyēēt ake. Mākooy /bokyaam saakweetaab kooyēy ake tukul ām wōlēē imiitē. Kitookunootiin :cheemung'aariisyekuuk ām kōōrēēt. Kiikutēwēchākiis :biiko tukul kubo mosoonkoyeenikuuk.^p ²⁴/Kikiitaatee āriing'uung' korotiikaab *wōōrkooyik āk biikaab Kiriistō āk chēbo biiko tukul choo /kikēēbākāchē ām kōōrēēt.”^q

Saakweetaab kooyēy nyēbo Mēēnkit

19 Yu kakeeyta :yoo, akas bōlāt nyēbo biich chēē chaang' kumwooyē kule,
“Aleluuya![†]

Kāārārōokiintēēt :Yēyiintēenyoo,

itōrōōroot ānku cheechii :kāamuukēywēēk.

² Bo man ānku chuulaat :kiyēē itilē.

Kiikōōtilchi ng'aleek koorcoonoo ki choonchooyēn,

nyoo kinyēērēē kōōrēēt ām rōkōsnyii bo martaayeet.

/Kikiing'woonchi koorcoonoo,

kuuyu kibakach :inee choo kiyēchinē Yēyiin yiisyēēt.[†]

³ Aleluuya!

Chiiltooy ākookoy :yyētiit ām kiriinkoonoo.”^s

⁴ Kikutunkyi :booyichoo tibtēmu āk ang'wan ākoo tukuuchoo sobchootiin ang'wan Yēyiin nyoo kimii kēēbuurēē ng'echereetaab bāytooyiisyēēt kumwooyē kule, “Aameen, aleluuya.”[‡]

⁵ Nto mii yoo, kuchōōnēē :kuut yēbo ng'echeraanaa nyēē kimwooyē kule, “Ōsiltē Yēyiintēenyoo,

[†]19:1 Ibooru ām kuutiitaab Iburaneek :ng'ālyoontooni kule 'Kusilākooy :Yēyiin'.

[‡]19:4 Kasee ng'aleechu āyēēng' yoo bo kāāboorunēetaab ng'aleek.

¹18:19 Ēsēk. 27:29-34 ^m18:20 Cherem. 51:48 ⁿ18:21 Cherem. 51:63-64

^o18:22 Isa. 24:8; Ēsēk. 26:13 ^p18:23 Isa. 23:8; Cherem. 7:34

^q18:24 Isa. 26:21; Cherem. 51:49; Mat. 23:35; Ng'oong'. 16:6

[†]19:2 Ng'oong'. 16:6 ^s19:3 Isa. 34:10; Ng'oong'. 14:11; 18:9, 18

[‡]19:4 Ng'oong'. 4:4, 6; 5:7

:akweek tukul choo ōywēyē ānkōōyēchinē yiisyēenyii
ānkiimining' nto iwōō.”

⁶Yooto akas bōlāt nyēē wuu nyēbo lukēētaab biiko. Kiiruumē kuu bēēkaab chēē-
suruur ānkutulē kuu iiloot kumwooyē kule,
“Aleluuya!

Bāytooyiisyē :Mokoryoontēēt Yēyiintēenyoo nyoo bāwu kiy ake tukul.

⁷Okany keetankas ankeeng'erech ankiikaaste
kuuyu kaakuyit :saakweetaab kooyēy nyēbo *Mēēnkit,
ānkāākuchōb keey :murereenyii.^u

⁸/Kākiilookyi mureraanaa sirook chēē kāroorānēch,
chēē leelach ānku tiliilēch.”

Ibooru :siroochoo leelach yēyutēk chēē churtootiin chēbo biikaab Kiriistō.^v

⁹Yooto, kumwoowo :malayikeet kule, “Sir ng'aleechu: Ibēruurootiin :biich choo
/kākēēkuur kuba saakwaanaa bo Mēēnkit. Ng'aleekaab man :chu chēbo Yēyiin.”^w

¹⁰Yu kāākuyityo :yoo, āryookyi keey yēbo kērēēnkōōkyii ākutunkyi. Nteenee
kumwoowo kule, “-Mēēkutung'woo! Ntēē kēyēchinē :tukwaay Yēyiin yiisyēēt āk
mbo ng'eetaabkoomēt choo kiikukuilchi lōkōōywēk kurubta keey Yēēsu. Kutunkyi
Yēyiin nkit, kuuyu ng'āloolēē baateey *:wōōrkooyoontēēt lōkōōywēk kurubta keey
Yēēsu.”^x

Chiito nyēē kakalab :faraasiit nyēē siirwoo

¹¹Kyaakas kuyaataat wōliin bo kibkōōnkōy ānkumii :faraasiit nyēē siirwoo nyēē
kēsēnē chii. /Kēēkuurēē chiichooto 'Manta /ānkiikoosēē keey.' Yoo itiiilē ng'aleek
nto kuyēyē booryēēt, kuyēyē nyēbo churtaayēet.^y ¹²Kikerkeey :koonyekyii maat
nyēē irikitiitē ānkimii :kuutwōōsyēkaab bāytooyiisyēēt chēē chaang' mētinyii.
Boonto kaayneet /ānkikēēng'ōōtyi kaayna nyēē -mēēnkēt :chii nteenee :inee nkit
:nyēē inkētē.^z ¹³Kiilaach :inee sira nyēē kooy nyēē /kikiikiiluumta korotiik, nto
kaayneenyii ku 'Ng'ālyoontēētaab Yēyiin'.^a ¹⁴Kirub chiichoo :lukēētaab booryēēt
nyēbo kibkōōnkōy. Kikiilaach :lukoonoo sirook chēē nuusyootiin, chēē leelach
ānku tiliilēch ānkibēētēē :faraasiinek chēē siirwoonēch.^b ¹⁵Kichuwunee kuutiinyii
:chōōkiit nyēē ng'atiib nyēē mākuyēyiisyēē sukōōsyēentēē biiko chēē -mēēywēyē
Yēyiin. Mākōōng'woonchi bichoo ām kirōktaab bāytooyiisyēēt nyēbo karneet ānku
mākutum keey :korotiik kuu bēēkaab musābiibuunēk chēē /kakiitartaar, kōōbooru
nyēērunātēētaab Yēyiintēētaab kāāmuukēy.^c ¹⁶/Kikēēsirchi sireenyii āk kibēēsnyii
kaaynaani: 'Bāytooyiintēētaab bāytooyik ānku Mokoryoontēētaab mokorēēnik'.^d

¹⁷Kyaakas malayikeet nyēē kēēyooonyēē yēbo asiista kukuurē tāriitēk chēē
kitēēēertootē kule, “Ōruruuch keey kubo Saakweetaab Yēyiin, ¹⁸okwaa boo-am
muuswēkaab bāytooyik, kāāyooong'ikaab lukōōsyēk āk biikaab nkuruuk āk faraasi-
inek kuboonto keey biikwaa choo kēsēnē. Boo-am muuswēkaab chēē bāwu keey āk
chēē mātwoor, chēē wōōyēch āk chēē minkēēch.”^e

^u19:7 Ng'oong'. 21:2 ^v19:8 Ng'oong'. 6:11

^w19:9 Isa. 25:6; Mat. 22:2; Luuka 14:15-16 ^x19:10 Ng'oong'. 22:8-9; 6:9

^y19:11 Mat. 3:16 ^z19:12 Ng'oong'. 1:14-15 ^a19:13 Isa. 63:1-6; Yoowa. 1:1

^b19:14 Ng'oong'. 6:11 ^c19:15 Tyēēn. 2:9; Ng'oong'. 1:16; 2:26-27

^d19:16 Ng'oong'. 17:14 ^e19:18 Ēsēk. 39:4, 17-19

¹⁹Nto mii yoo, akas tyoonyoo bo rōkōs āk bāytooyikaab kōōrēēt kukeēruruuch keyy kuboonto keyy lukōōsyēkwaa bo booryēēt kumāchē kubooryēē chiichoo kālābē :faraasiinaa siirwoo āk lukēēnyii.^f ²⁰Nteenee, /kikeenam tyoonyoo, kuboonto keyy wōōrkooyoontoonoo bo ng'wiiynan nyoo kiyēyē tukuuk chēbo kwōng'uut ām kāāmuukēywēēkaab tyoonyoo. Kiibērbēērēē :wōōrkooyoontoonoo ng'aleechuutēchu bo kwōng'uut bichoo kiboonto bēēruutyēētaab tyoonyoo āk choo kikutunkyninē āynātoonoo kerkey tyoonyoo. /Kikēēwunukyi tyoonyoo āk wōōrkooyoontoonoo bo ng'wiiynan tōōliilēētaab maat nyēē ng'āsyānē kusobchootiin.⁸ ²¹/Kikeebar lukōōsyēkwaa ām chōōkiinoo kichuwunēē kuutiitaab chiichoo kikalābē :faraasiit. Yooto kwoomiis :tāriitēk tukul kut kulēēsoon.^h

Bāytooyiisyēēt nyēbo kēnyiisyēk kisyereet akeenke

20 Yu kākuyityo :yoo, akas malayikeet kuchōōnēē barak kuboontoonu yootēywoontēēt nyēbo nkōriinoo māng'ētē ankikinam nyōrōōrēēt.ⁱ ²Kirat :malayikaanaa chēēsoosum, eereenaanaa kibo kēny, Kibrōkōsyoontēēt āk Syee-taani.^j ³Kitōōrchi :malayikaanaa Kibrōkōsyoontēēt nkōriinoo māng'ētē. Kikerta nkōriinooto kut kubēk :kēnyiisyēk kisyereet akeenke simēētākōōbērbēērē biiko. Nto yityo, /kiityaakta kuyēyis ām bārooyin nyēē mā tyaa.

⁴Nto mii yoo, akas ng'ēchērōōkaab bāytooyiisyēēt chēē kēēbuurēē :biiko /ānki-koochinē kāmūukēywēēk kootiil ng'aleek. Kyaakas subak tāmirmirookaab bi-iko choo /kikēēchwēntooy mētēwookwaa kuuyu kiinēmchi keyy Yēesu kwoom-tootooy ng'ālyoontēētaab Yēyiin. Bichooto :choo kimānāākutunkyi tyoonyoo nto āynātoonoo kerkey tyoonyooto āmēēbērē kikiikunyōōr bēēruutyēētaab tyoonyooto ām tokoochikwaa nto ku āwunnyēkwaa. Kisobcho :bichoo subak ānkubāytooyis āk Kiriistō kēnyiisyēk kisyereet akeenke.^k ⁵Ng'eteet :nyi nyēbo taayta ām meet. (Mānāāng'ēētyēē meet :biiko chuut alake choo kiikubēk ākoy kukeeyta :kēnyiisyē-choo kisyereet akeenke.)⁶ Ibēruurootiin ānku tiliilēch :choo mākunyōōr ng'ēetaani bo taayta ām meet. Mānyōōru icheek :meet nyoo bo āyēēng', nteenee mākuyēch-inē Yēyiin āk Kiriistō yiisyēēt ānkumākubāytooyis āk Kiriistō kēnyiisyēk kisyereet akeenke.^l

/Kikiibēl Kibrōkōsyoontēēt

⁷Yoo kaakukeyta :kēnyiisyēk kisyereet akeenke, + /mākiityookunēē Kibrōkōsyoontēēt wōloo /kikēērātyinē. ⁸Māwokulātunoot biiko ām kōōrēēt kutēē yēē tēē nto chooto ku Kook āk Māākōk ānkōōruruchoot biikaab booryēēt chēē tēē ng'āayneetaab sakaramteetaab araarayta.^m ⁹Kikwaanee :lukōōsyēk kōōrēēt tukul kumukuul ānkōōkwēnkwēēn wōlēē minyē :biikaab Yēyiin ām kiriinkoonoo chamaat. Nteenee kirārākunēē :maat barak ankumeel lukōōsyēchoo kule tōng!ⁿ ¹⁰Nteenee /kikēētōōrchi Kibrōkōsyoontēēt nyoo kilātunootē bichoo tōōliilēētaab

^f19:19 Tyēēn. 2:2; Ēsēk. 38:2-9, 14-16; Seka. 14:2; Ng'oong'. 17:12-14

⁸19:20 Ng'oong'. 13:1-2, 14-15; 20:10 ^h19:21 Ng'oong'. 1:16

ⁱ20:1 Ng'oong'. 10:1; 18:1; 9:1 ^j20:2 Ng'oong'. 12:9 ^k20:4 Tān. 7:9, 22

^l20:6 Ng'oong'. 2:11; 1:6 ^m20:8 Ēsēk. 38:2, 10-15 ⁿ20:9 Ēsēk. 38:22

maat nyēē ng'āsyānē, wōloo /kikēētōōrchinē tyoonyoo āk wōōrkooyoontoonoo bo ng'wiiynan. Mākunyāliltōōs :bichoo ām wōlooto ākookoy kwiimēn kuyyeech.^o

Kāatiilēwoontēēt nyēbo lētuut

¹¹Nto mii yoo, akas ng'echeraetaab bāytooyiisyēēt āk chiito nyēē kēēbuurēē. Ki lēēl :ng'echeraanaa ānku wōō. Kyaakas ām yoto kumwēyē :kōōrēēt āk barak āmānāābokutook subak bēsyēēt ake.^p ¹²Kyaakas biich chēē kikiikubēk kunam wōlēē mii :chēē ki wōōyēch āk chēē minkēēch. Kimii :bichoo kēēyyoonyēē taay-eetaab ng'echeraetaab bāytooyiisyēēt. /Kikeeng'aany kitaabuunek chēē chaang' āk mbo nyoo bo soboonto. /Kikiirōōtoot yēyuutēkaab bichooto kikiikubēk kurub kuu yoto kisirootiin ām kitaabuunechaa.^q ¹³Kikōōn :araarayta biiko chēē kikiikubēkyi araray. Kukōōn :nkinee Meet āk *Kāābkwoombiich biiko chēē kikiikuba wōlooto. /Kikiikum chii kurubta keyy āk ng'aleek chēē kikiikuyey.^r ¹⁴Nto mii yoo, /keenam Meet āk Kāābkwoombiich /ānkēēwiirchi tōōliilēetaab maat. Tōōliilooni bo maat ku meetaab āyēēng'.^s ¹⁵Nto chiito nyoo /kimānāākēēsirchi kaayneenyii kitaabuunaa bo soboonto, /kikēēwiirchi nyoo tōōliiloonoo bo maat.^t

Barakuut nyēē lēēl āk kōōrēēt nyēē lēēl

21 Nto mii yoo, akas barakuut nyēē lēēl āk kōōrēēt nyēē lēēl, kuuyu kiki-ikumis :barak āk kōōrēēt nyoo kibo taay ānkiikubot :araarayta.^u ²Kyaakas *kiriinkēēt nyēē tiliil kurēkunēē barak, nto nyooto ku *kiriinkēetaab Yēērusālēm nyēē lēēl. Kirēku kuu mureryaa nyēē chōboot ankeelaach keyy nyēē karaaran nyēē mii chokutuuyēē saanteenyii nyēē sukoomut.^v ³Kyaakas /kēēkuurunēē yēbo ng'echeraetaab bāytooyiisyēēt kule, “Ming'tooy keyy ra :Yēyiin biiko ānkumākubooonto keyy :inee bichooto. Mākuyēk :bichooto cheechii ānkumākōōbuurtooy keyy :Yēyiin nkit bichooto.”^w ⁴Mākumāsyi :Yēyiin bichoo lōōkyoo ake tukul. Mēētākubēku :biiko, nto kuriirtōōs nto kumēēysē, nto kukāsē ng'woonin, kuuyu kookukeeyta :sobooonto nyoo kibo taay.”^x

⁵Kimwooy :chiito nyoo kikiilbuurēē ng'echeraetaab bāytooyiisyēēt kule, “Āmiitē wāālēēliitē kiy ake tukul,” ānkumwooy subak kule, “Sir ng'aleechu, kuuyu bo man /ānkiikoosēē keyy.”^y

⁶Nto mii yoo, kumwoowo :chiichoo kule, “Kāākuyityiin. Anii ku *Alfa āk Omeeka, ātoowu ānkāāwoong'tooy. Chiito nyoo āmē :melelta, + māākoochi bēēko chēbo buch chēē kulkulunēē koong'taab soboonto.”^z ⁷Mākunyōōr :chiito nyoo kēēbēliis tukuuchoo tukul ānku + māāyēku :anii Yēyiintēenyii ānkuyēk :inee lakwanyuu.^a ⁸Nto choo nyēbētōōs, choo -mēēkoosēēnoo keyy, kibrōkōsiis, rumiik, choo mārtootē, bōōniik, choo kutunkyinē āynātōōs nto ku choo ng'wiiynānootē, **"21:3** Tinyē :siruutēk alake ng'aleechu 'ānkuyēk Yēyiintēēng'waa'.

^o20:10 Mat. 25:41; Yuuta 7; Ng'oong'. 19:20; 20:14; 21:8; 14:10

^p20:11 Mat. 24:35; 2Bēt. 3:10; Ng'oong'. 5:7; 6:14; 21:1 ^q20:12 Ng'oong'. 3:5

^r20:13 Room. 2:6; Ng'oong'. 2:23 ^s20:14 Ng'oong'. 2:11

^t20:15 Ng'oong'. 3:5 ^u21:1 Isa. 65:17; 2Bēt. 3:13 ^v21:2 Kala. 4:26; Ibu. 11:16; 12:22; Ng'oong'. 21:9—22:5; 3:12 ^w21:3 2Kōōr. 6:16

^x21:4 Ng'oong'. 7:17 ^y21:5 Isa. 65:17; Ng'oong'. 5:7; 21:1

^z21:6 Seka. 14:8; Yoowa. 7:37; Ng'oong'. 1:8; 22:1; 7:17 ^a21:7 Ēsēk. 11:20

/kēētōorchinē bichoo tukul tōōliilēetaab maat nyēē ng'āsyānē. Meetaab āyēēng' :nyi-itēnyi.”^b

***Kiriinkēetaab Yēerusālēm nyēē lēēl**

⁹ Yu kāākuyityo :yoo, kuchō :malayikeet ake ām choo ki tisab choo kiboonto kibumbōōk tisab chēē kinyiy :mēēyinwēk tisabu chēbo lētuut. Kimwoowo kule, “Chōō ābooruung' murereetaab *Mēēnkit.”^c ¹⁰ Kikalabaa :malayikaanaa ām kāāmuukēy-wēēkaab Tāmirmiryēetaab Yēyiin ākoy lekemeet nyēē wōō anku kooy miisin. Kiboorwoo kiriinkoonoo tiliil bo Yēerusālēm kurēkunēē barak wōlēē mii :Yēyiin.^d ¹¹ Kiilēkēchēchē :kiriinkoonoo ām lēbkēēyyēetaab Yēyiin kuu rwoontōōk choo ilēkēchēēchtōōs choo ālē beesaan chēē chaang'.^e ¹² Kiboonto :kiriinkoonoo tōtētēēt nyēē wōō anku kooy miisin nyēē kiboonto ōrootunwēēk taman āk āyēēng' ānkimiitē :malayikeet akeenke oreet ake tukul. /Kikēēsirchi oreet ake tukul kaayneet akeenke nyēbo arosyekaab biikaab Isrāyēēl choo ki taman āk āyēēng'.^f ¹³ Kimii :ōrootunwēēk sōmōku komosta nyēbo koong'asiis, kumii :alake sōmōku komosta nyēbo tō, kumii subak :sōmōku komosta nyēbo cheeronko ānkimii :sōmōku komostaab tinkeey. ¹⁴ /Kikēēsisinēē tōotoonoo rwoontōōk taman āk āyēēng' /ānkikēēsirchi rwoontōōchoo kaayna ake tukul nyēbo *lēbkēēyik taman āk āyēēng' choo kibo *Mēēnkit.^g

¹⁵ Kiboonto :malayikeet nyoo king'āloolwoo kirōktaab *ta-aabuut nyēē /kiki-rookēē kiriinkoonoo, ōrootunwēēkyii āk tōōtōōsyēkyii.^h ¹⁶ Kyooyēēchiin :komoswookik tukul ang'wanu chēbo kiriinkoonoo. Ki kiilomiitaanik 2,220 ake tukul nto kuwo barak ku kiilomiitaanik 2,220.ⁱ ¹⁷ Kii-āyēēch mbo tōōtēetaab kiriinkoonoo, nyēē kibuntooy miitaanik 65.[§] Kiyēyiisyēē :malayikeet kāārōokiisyēēt nyēē wuu nyēbo biiko. ¹⁸ /Kikeetechee tōotoonoo rwaanteet nyēē /kēēkuurēē yasbiitiit nto *kiriinkēēt /keetechee nyoo ta-aabuut nyēē tiliil nyēē kiilēkēchēchē kuu ki-iyēēt. ¹⁹ /Kikiikaraanee rwoontōōk chēē /kikiikēēsisinēē tōōtēetaab kiriinkoonoo rwoontōōk chēē tēērchiintōōs ānkwoolē beesaan chēē chaang'. /Kikiikaasee rwaanteet nyēbo taayta nyēē /kikēēsisiniisyēē yasbiitiit, /kiikaasee nyēbo āyēēng' nyēē /kēēkuurēē yākuut nyēē buusyēē /ankiikaasee nyēbo sōmōk nyēē /kēēkuurēē kālketōōn. /Kikiikaasee nyēbo ang'wan rwaanteet nyēē /kēēkuurēē sumāriiti ²⁰ nto nyēbo muut ku sārtōōniik, nyēbo lo ku ākiik, nyēbo tisab ku kiriisōliit, nyēbo sisiit ku sabarachaati, nyēbo sokool ku yākuut nyēē toolēēlyoo, nyēbo taman ku kirisoo-braas, nyēbo taman āk akeenke ku yāsiintētēēt nto nyēbo taman āk āyēēng' ku āmēti-istō. ²¹ /Kikeeyeyee ōrootunwēēchoo ake tukul choo ki taman āk āyēēng' sanayaan-teet akeenke nyēē wōō. /Kikeetechee kēēltaab kiriinkoonoo ta-aabuut nyēē tiliil nyēē toolē biich kuu kiiyēēt.^j

²² Manaakas Kōōtaab Yēyiin ām kiriinkoonoo, kuuyu minyē wōlooto :Mokoryoontētēēt Yēyiin nyoo bo kāāmuukēy āk *Mēēnkit. ²³ Māmāchē :kiriinkoonoo kōōlu-
§21:17 Mwooyē :yuutēyu ām kāāyiitiisyēēt ake kule 'kyuubiitiinēk' bokol akeenke āk artam āk ang'wan (12 kunyil 12), nyēē ibooru kule yēmē biikaab Kiristō.

^b21:8 Ng'oong'. 2:11; 20:10; 21:27 ^c21:9 Ng'oong'. 15:1; 19:7; 21:2; 22:17

^d21:10 Ēsēk. 40:2; Ng'oong'. 1:10 ^e21:11 Isa. 60:1-3, 19; Ēsēk. 43:2

^f21:12 Chuy. 28:21; Ēsēk. 48:30-35; Ng'oong'. 7:5-8 ^g21:14 Ibu. 11:10

^h21:15 Ēsēk. 40:3; Ng'oong'. 11:1 ⁱ21:16 Ēsēk. 48:16-17

^j21:21 Isa. 54:11-12; Ēsēk. 28:13

uchi :asiista nto ku araaweet, kuuyu ikwēnyē :lēbkēyyēetaab Yēyiin anku taariinyii :Mēēnit.^k ²⁴ Mākubēesyētēē :biiko lēbkēyyoonoo ānkumākukoonyit :bāytooyik wōlooto. ²⁵ -/Mākēēkērē ōrootunwēēkaab kiriinkoonoo ākookoy kuuyu mākooy kutook :kwēēmowuut. ²⁶ Mākuyibchi :bōrōryōōsyēk tukul kiriinkoonoto koonyit.¹ ²⁷ -Mēēwutē kiriinkoonoo :kiy nyēē mā tiliil, kibrōkōsyoo nto ku chii nyēē ng'wiin. Nteenee biiko baateey chēē iwutē ku choo /kikēēsirchi kooyndōkwaa kitaabuutaab soboonto nyoo bo *Mēēnit.^m

Āynēetaab soboonto

22 Nto mii yoo, kōōboorwoo :malayikeet āynēetaab soboonto nyēē ki-ilēkēchēchē kuu kiiyēt. Kikulkulunēē :bēechoo yoo bāytooyiisyyē :Yēyiin āk *Mēēnit, ² ānkirōōtēē kwēenuutaab kēēlto nyēē baraay ām kiriinkoonoo. Kikibiityēē komoswookik tukwaay chēbo āynoonoo :keetiikaab soboonto chēē yēyē lokoyeek araawa ake tukul anku saakit mbo :sokēēkyii.ⁿ ³ Mākooy /kēechubii ām wōlooto. Mākubāytooyiisyoowunēē :Yēyiin āk Mēēnit kiriinkoonoo ānkumākuyēchinēē wōlooto :biikyii yiisyēt.^o ⁴ Makukas :bichoo wōlēē wuu :Yēyiin /ānkēēsirchi kaayneenyii tokoochikwaa.^p ⁵ Māmii :kwēēmowuut wōlooto āmākooy /keemach taariin nto ku lēbkēyyoob asiis kuuyu Mokoryoontēt Yēyiin nkityō :nyēē lēbkēyyēēng'waa ānku mākubāytooyiis :bichoo ākookoy.^{qr}

Ng'aleek chēē /kiitēryēchēē

⁶ Kimwoowoo :malayikeet kule, “Bo man :ng'aleechu /ānkiikoosēē keey. Mokoryoontēt Yēyiin nyoo mwoochinē *wōōrkooyikyii ng'aleek chēē mwooyē :nyēē kiiyookwoo anii chāāboorchi biikyii choo yēchinē inee yiisyēt kiyēē mii wokuyēyāktōōs ām lēēkitō.^s ⁷ Mwooyē :Yēēsu kule, ‘Oyeb yit! Āmiitē āchōōnii ām lēēkitō. Ibēruurootiin :biiko choo koomānē ng'aleekaab wōōrkooyoontiit chu mii kitaabuuni.”^t

⁸ Anii Yoowaana :nyoo kyāākāsēē ng'aleechu yiitiikyuu āk koonyekyuu. Yooto kawaakas ng'aleechaa, āryookyi keey yēbo kērēēnkōōkaab malayikeet nyoo ki-iboorwoo ng'aleechaa ākutunkyī. ⁹ Nteenee, kimwoowoo :malayikaanaa kule, “-Mēēkutung'woo! Ntēē āyēchinē Yēyiin yiisyēt kuu inyiating' āk kuu wōloo yēytooy mbo :ng'eetaabkoomēt, wōōrkooyik āk biiko tukul choo koomānē ng'aleekaab kitaabuuni. Ikutunkyī Yēyiin nkit!”^u

¹⁰ Nto mii yoo, kumwoowoo kule, “-Meewuny ng'aleekaab wōōrkooyoontiit chu mii kitaabuuni, kuuyu kaakuriik :bēsyoōsyēk chēē mākuyityiin :ng'aleechuutēchu.”^v

¹¹ Chii nyoo yēyē ng'al chēē miyootēch, kutas taay kuyēyē kuu nyooto, nto nyoo yēyē rōkōs, kutas taay kuyēyē kuu nyooto. Nto chiito nyoo yēyē ng'al chēē churtootiin, kutas taay kuu nyooto, nto nyoo tiliil, kutas taay kutililiit.^w

^k21:23 Isa. 24:23; 60:19-20; Ng'oong'. 22:5 ^l21:26 Isa. 60:3, 11

^m21:27 Isa. 35:8; 52:1; Ēsēk. 44:9; 1Kōōr. 6:9-10; 2Bēt. 3:13; Ng'oong'. 3:5; 21:8; 22:15 ⁿ22:2 Ēsēk. 47:1-12 ^o22:3 Ng'oong'. 1:6

^p22:4 Mat. 5:8; 1Yoowa. 3:2; Ng'oong'. 14:1 ^q22:5 Isa. 54:1-17

^r22:5 Tān. 7:18, 27; Ng'oong'. 21:23; 1:6

^s22:6 1Kōōr. 14:1; Ng'oong'. 1:1, 3; 10:7; 19:9; 21:5 ^t22:7 Ng'oong'. 3:11; 1:3

^u22:9 Ng'oong'. 19:10 ^v22:10 Tān. 12:4 ^w22:11 Tān. 12:10

¹² Mwooyē :Yēesu subak kule, ‘ + Māāchōō areet akeenke! + Māākwēchi chii ake tukul kiy kurubta keey kiyēē kiikuyey.^x ¹³ Anii ku Alfa āk Omeeka, anii :taayta āk lētuut, ātoowu ānkāāwoong'tooy.^y

¹⁴ Ibēruurootiin :biiko choo kēēwuun keey kutililiitu kuuyu mākunyoolchi kōōwut kiriinkoonoo ankwaam lokoyaanteetaab kēētitaab soboonto.^z ¹⁵ Kiikung'etee saang' kēny :kibrōkōsiis, chēēbsookēyiis, choo mārtootē, rumiik, choo kutunkyinē āynātōōs āk tukul choo kicham ng'wiinyaneet.”^a

¹⁶ Mwooyē :Yēesu kule, “Kāāyooku :anii malayikeenyuu chokōōbooruung' inying' ng'aleechu imwoochi kanisoosyek tukul. Ātoorunēē tiikiityoontēētaab *Tāwuti ānkāāchōōnēē kōōnyii ānkāāyēku toboyaanteet nyēē lebkeey miisin.”^b

¹⁷ Mwooyē :Tāmirmiryēētaab Yēyiin āk mureraanaa kule, “Chōō!” Kumwooy :chii ake tukul nyoo kāsē ng'aleechu kule, “Chōō!” Nyoo āmē melelta, kuchō. Nto yoo mächē :chii bēēkaab soboonto /kiikochinē buch.^c

¹⁸ Ākiimchinē :anii chii ake tukul nyoo kāsē ng'aleekaab wōōrkooyoontiit chu mii kitaabuuni kule, “Yoo kātāsyi :chii ng'ālyoo, mākutāsyi :Yēyiin inee ng'woonin ake tukul nyēē twekaat ām kitaabuuni.^d ¹⁹ Nto chiito nyoo kēēnēmto ng'ālyoo ake tukul ām kitaabuuni, makukerekta :Yēyiin chiichoo kumānyōōr tukuuk chēē kōōnu :kēēti-taab soboonto āk kiyēē mākunyoōr ām kiriinkoonoo tiliil, choo iboorunootiin ām kitaabuuni.”^{ef}

²⁰ Mwooyē :chiichi kimwooyē ng'aleechu tukul kule, “Ēē, + māāchōō areet akeenke.” Kuwuuyiit nyooto. Ichōō oō, Mokoryoontēēt Yēesu.^g

²¹ Lēyyē, kōōbēruurook tukul :Mokoryoontēēt Yēesu.

^x22:12 Mat. 16:27; Ng'oong'. 2:23; 6:10; 16:6; 19:2; 20:12-13

^y22:13 Ng'oong'. 1:8 ^z22:14 Ng'oong'. 7:14; 2:7

^a22:15 Ēfēēs. 5:5; Filib. 3:2; Ng'oong'. 21:27

^b22:16 Room. 11:16-18; 15:12; Ng'oong'. 5:5; 2:28 ^c22:17 Ng'oong'. 21:9, 6

^d22:18 Kiruu. 29:19-21 ^e22:19 Kiruu. 4:2; 12:32; Kāālēw. 30:6

^f22:19 Ng'oong'. 2:7 ^g22:20 1Kōōr. 16:22; Ng'oong'. 3:11